

A. Sajti Enikő

KISEBBSÉGPOLITIKA ÉS TÁRSADALOMSZERVEZÉS

A. Sajti Enikő

X 238235

KISEBBSÉGPOLITIKA ÉS TÁRSADALOMSZERVEZÉS

Várady Imre (1867–1959)
bánáti magyar politikus iratai

A Társadalomtudományi Gyűjteménynek
ajánlom hirtelennel,

hegyes, 2016. dec. 08.

Sajt. L.L.

BETHLEN GÁBOR
Alap

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia, a Bethlen Gábor Alap,
valamint a Tartományi Művelődési és Tájékoztatási Titkárság
támogatásával készült

Forum Könyvkiadó

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001163262

X 238235

© A. Sajti Enikő, 2016
© Várady Imre hagyatékának jogörökösei, 2016
© Forum Könyvkiadó, 2016

*„A történelem mindig újrakezdődik,
mindig készülőben van, s mindig meghaladja önmagát.”*

(Fernand Braudel)

VÁRADY IMRE ÉS IRATHAGYATÉKA

*Bevezető tanulmány**

Várady Imre (1867–1959) bánáti ügyvéd, országgyűlési képviselő, szenátor, bánáti magyar kisebbségpolitikus iratait tartja kezében az olvasó. Várady Imre pátriárkai kort, 92 esztendő ért meg. Hosszú életét radikális történelmi változások zárták szigorú keretek közé, amely 1867-ben, a kiegyezés évében kezdődött, és a 20. század derekáig, a sztálinista nyomás alól éppen csak fellelegző titói Jugoszlávia ötvenes éveinek végéig, 1959-ig tartott. Megélte a Monarchia széthullását, 1918 után a királyi Jugoszlávia megalakulását, 1941-ben annak katonai megszállását és feldarabolását, 1944-ben pedig a második, immáron kommunista Jugoszlávia megalakulását. E hosszú, mindvégig aktív életpálya során hallatlanul gazdag és mennyiségi-
leg is terjedelmes magánirat-gyűjteményt hagyott hátra, amelyek évtizedekig lappangtak a család nagybecskereki otthonában. Várady Tibor, a neves nemzetközi jogász, egyetemi tanár, akadémikus, volt miniszter, szerkesztő és író, Várady Imre unokája három évvel ezelőtt hívta fel a figyelmemet e családi hagyatékra, s meghívott, nézzem át azokat. Így történt, hogy az ő vendégszeretetét élvezve 2012 nyarán, még a család nagybecskereki házában, eredeti lelőhelyén nézhettem át az iratokat, amelyeket azóta Várady Tibor átadott a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetnek.

Már az első áttekintés során kiderült, hogy az iratok jócskán túlmutatnak az egyidejű, szinkron adatok tárházán. Jelentős részük a jugoszláviai magyarság kisebbségpolitikájának eddig ismeretlen, rejtve maradt dimenzióiba engednek bepillantást: elsősorban a korszak magyar kisebbségpolitikusaival, helyi exponenseivel folytatott levelezésekbe (Dettre János, Deák Leó, Csettle János, Csuka János, Gráber László, Király Károly, Krámer Gyula, Marton Andor, Nagy Ödön, Nagy Iván, Prokopy Imre, Reök Andor, Sántha György, Strelitzky Dénes, Székely Áron, hogy csak

* A kutatás az OTKA K 101 629. számú projekt támogatásával készült.

néhányat említsek¹), amelyek nemcsak a bejövő, de a kimenő levelek révén is számos ponton átírják a jugoszláviai magyarok helyzetére, tevékenységére, belső vitáira, politikai áramlataira és társadalmi hálójára vonatkozó eddigi ismereteinket. A délvidéki magyarok története a „nagy-politika” nézőpontjából ma már jórészt feldolgozott.² A Várady-iratok azonban egy egészen más aspektusból, mondhatni alulnézetből, a cselekvő, részt vevő ember(ek) szemszögéből láttatják e kisebbségi helyzetbe került több mint félmillió magyar közösség sorsát. Ebben a vonatkozásban legalább ilyen fontosak a helyi és az országos hatóságokhoz, minisztériumokhoz eljuttatott panaszok, javaslatok, engedélyeztetési eljárások és betiltások, a Magyar Párt és a különféle magyar kulturális szervezetek helyi tevékenységét, gondjait, terveit tükröző iratok. De felbukkannak e forrásokban a vajdasági szellemi, kulturális élet olyan jelentős személyiségei is, mint például Brajter Lajos, Borsodi Lajos, Csuka Zoltán, Havas Károly, Herceg János, Kende Ferenc, Mara Jenő és Szenteleky Kornél is. Ezek az iratok nemcsak historiográfiai szempontból jelentősek, de eszme-, sajtó- és irodalomtörténeti vonatkozásuk miatt megkerülhetetlenek más tudományágak számára is. De folytathatnám az iratok méltatását: találtunk például az 1920-as évekből származó, kézzel írott magyar választói névjegyzékeket, a Jugoszláv Királyság első éveiben elbocsátott vármegyei tisztviselők segélyezését szolgáló adomány- és segélylistákat, vagy fellelhetők a Jugoszláviai Magyar Párt és a Magyar Közművelődési Szövetség üléseinek eltűntnek hitt jegyzőkönyvei, Várady Imrétől származó

beszédvázlatok, magyar szövetkezetek létrehozására vonatkozó tervezetek, a magyar kisebbség társadalomszervezésére vonatkozó elképzelések, sajtótörténeti jelentőségű tanulmányok, a partizán megtorlásokkal egy időben készült feljegyzések, sok-sok segélykérő és köszönőlevél, valamint a kulturális programok, a napi aprómunka, a kisebbségi mikrovilág megannyi korabeli dokumentuma.

De fennmaradtak Várady Imre naplófeljegyzései is, amelyek immár két kötetbe rendezve, az unoka, Várady Tibor közreadásával és előszavával, az újvidéki Forum Könyvkiadó jóvoltából szintén a kutatók rendelkezésére állnak.³ S akkor még nem szóltunk az ügyvédi munkájával kapcsolatos szinte beláthatatlan mennyiségű periratról, amelyek Várady Tibornak köszönhetően keltek ismét életre, s formálódtak korabeli életképekké. Az író Várady Tibor többek között azoknak a nagyapja idejében még virágzó bánáti közösségeknek történeteit örököltte meg, amely közösségekben „néha elfogynak az emlékezet hordozói”, és csupán a Várady-irattárban fennmaradtakra lehet támaszkodni.⁴

Nemcsak kisebbség-, eszme- és irodalomtörténeti vagy éppen sajtótörténeti szempontból közelíthetők meg ezek a sokszínű források, de lehetővé teszik, hogy Várady Imre életét ne csak a nagypolitika felől, mint tettem azt korábbi munkáimban,⁵ de társadalmi kapcsolatait, világlátását, értékrendjét, gondolkodását, szokásait, sőt esetenként személyisége felől is meg lehessen közelíteni. E vaskos forráskötet előszava természetesen nem alkalmas egy átfogó, monografikus életrajz megírására, arra azonban vállalkozhatunk, hogy egy nagyobb tanulmány erejéig bemutassuk főhősünk pályájának fontosabb állomásait, vázoljuk világlátásának, poli-

¹ A bevezetőben említett, a dokumentumokban is előforduló nevek életrajzi adatait a megfelelő helyen közöljük.

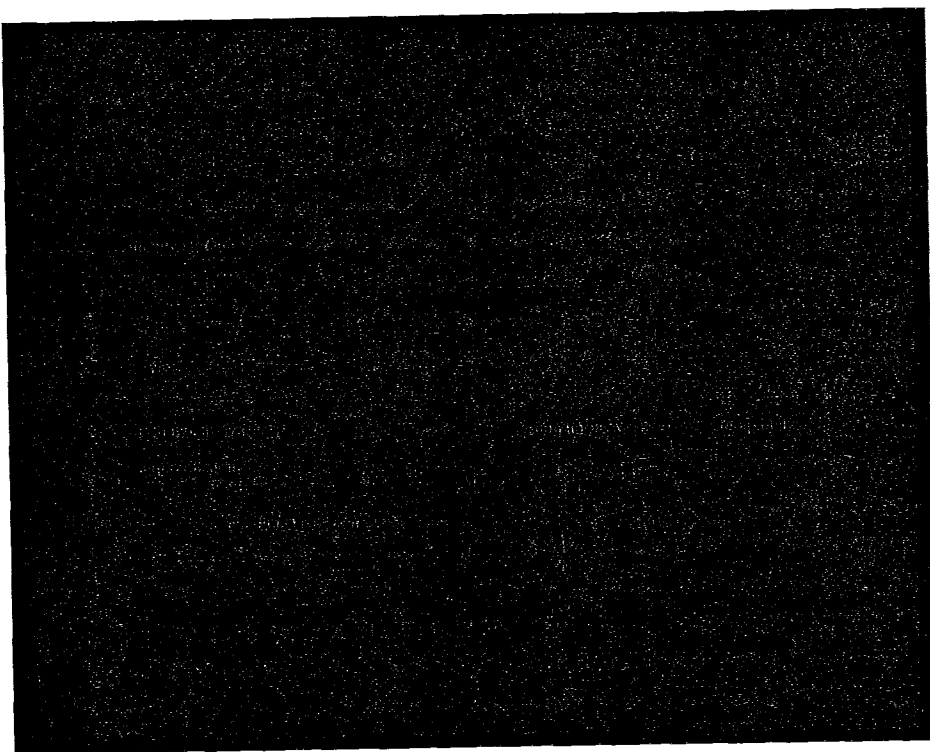
² Csapán néhány összefoglaló munkára utalunk: Šandor Mesaroš: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929*. Novi Sad, 1981. Uő: *Mađari u Vojvodini 1929–1941*. Novi Sad, 1989. Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995. Uő: *Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság húsz éve (1920–1940)*. Budapest, 1996. A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944*. Budapest, 1987. Uő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. Uő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010. Arday Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Budapest, 2002. Göncz László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001. Uő: *Felszabadulás vagy megszál-lás? A Mura mente 1941–1945*. Lendva, 2006. Dévavári Zoltán: *Új partok felé. Kisebbségi kiűzkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)*. Zenta, 2014.

³ Várady Imre: *Napló 1. 1867–1910*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2011. Uő: *Napló 2. 1943–1957*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012. (A továbbiakban *Napló 1.* és *Napló 2.*) E kötetek, címükkel ellentétben, csak részben klasszikus értelemben vett naplók, a tartalom jó része korabeli naplófeljegyzések és más családi dokumentumok alapján írott visszaemlékezés.

⁴ Várady Tibor: *Zoknik a csilláron, életek hajszálon. Történetek az irattárból*. Forum–Magvető, Újvidék–Budapest, 2013.

⁵ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Uő: A bánáti magyar kisebbség helyzete a második világháború éveiben*. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk.: Bárdi Nándor, Fedinecz Csilla, Szarka László. Budapest, 2008, 176–179.

Várady Imre által egy orosz hadifogoly után befizetett óvadék nyugtája,
Nagybecskerek, 1916. március 22.

tikai nézeteinek és tevékenységének, illetve kisebbségsszervező elképzeléseinek főbb vonásait. Ki volt hát Várady Imre?⁶

1867. március 1-jén született a bánáti Katalinfalván, amely ekkor Torontál vármegye Nagybecskereki járásához tartozott. A falu a török ki-

űzése utáni újjátelepítések során, a 18. század végén létrehozott telepés község volt, katolikus német lakossággal.⁷ Nevét a falu földesurának, ittebei Kiss Miklósnak a feleségéről, Issekutz Katalinról kapta. Arról az ittebei Kiss családról van szó, amelynek egyik tagja, Kiss Ernő (1799–1849) évtizedekkel később aradi vértanúként írta be örökre a nevét a magyar történelembe. Katalinfalva neve ma Ravni Topolovac, s a történelmi változások következtében ma már tisztán szerbek által lakott község Szerbia közép-bánáti részén. Mint naplójában írja Várady Imre, gyermekkorában egyetlen görögkeleti szerb család volt a faluban, a falusi vegyeskereskedés tulajdonosának családja, aki később, 1919-ben a német Katalinfalva nevében mondta ki Újvidéken a Magyarországtól történő elszakadást és az új délszláv államhoz történő csatlakozást.

Őseinek gyökerei földrajzilag Bonyhádig, Szegedig és Deszsigig nyúlnak vissza, akik társadalmilag a 19. század elejének tehető, sőt anyai ágon a „nagyon vagyonos” birtokosság közül kerültek ki. Közülük többen a katolikus egyház szolgálatában álltak, mások, főleg a magyar közigazgatás 1867 utáni szervezeti kiépülésével párhuzamosan, a közigazgatás alsóbb és középső posztjain helyezkedtek el: apja Katalinfalva jegyzője volt születésekor, Várady Mihály nevű dédnagybátyja ügyvéd, Torontál vármegye alispánja, majd a közigazgatás és az igazságszolgáltatás 1871-es reformja után „az első folyamodású királyi törvényszék” elnökévé nevezték ki. Unokatestvére volt Várady Árpád Lipót (Leopoldinus) (1865–1923) győri püspök, a történelmi Kalocsa-bácsi egyházmegye utolsó magyar érseke.⁸ Másik unokatestvére az a Szabó Ferenc (1843–1905) római katolikus apátplébános, ellenzéki országgyűlési képviselő volt, aki Pleitz Ferenc Pál híres becskerekai nyomdájában⁹ 1889-ben indította útjára azt a több mint nyolcvan kötetből álló *Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár* sorozatot, amelyben többek között Wertner Mór Árpád-házról szóló genealógiai

⁶ Várady Imre életéről, politikusi tevékenységéről még nem készült átfogó munka. Fia, Várady Lóránd (1918–2007) megkezdte apjára történő visszaemlékezéseinek közlését, ezt azonban nem fejezte be. Lásd: Várady Lóránd: *A Várady család*. In: *Létünk*, 2003/3–4., 73–82. Uő: *Dr. Várady Imre*. In: *Létünk*, 2005/4., 82–94. Unokája, Várady Tibor az általa közzétett *Napló* köteteinek előszavában írt nagyapja életútjának néhány mozzanatáról. Jőmagam a *Délvidéki Szemle*ben tettem közzé egy kisebb tanulmányt. A Sajti Enikő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés*. Várady Imre szerepe a délvidéki magyarok társadalomszervezésében az 1920-as évek elején. In: *Délvidéki Szemle*, 2014/2., 43–52. A Magyar Történelmi Társulat 2013. évi vándorgyűlésén pedig „...megszűnt a szabadság szeplőtlen fogantatása”. Várady Imre hétköznapijai a *Bánátban 1941–1945* címmel tartottam előadást, amelynek szövege hamarosan megjelenik.

⁷ Putz Jakab: *Katalinfalva* (I.) In: *Létünk*, 2005/4., 95. Putz Jakab (1848–1939) katalinfalvai körorvos, Várady Imre feleségének, Putz Metának az apja. Az 1917. december 8-ai minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve szerint Putz Jakabot a magyar kormány III. osztályú Hadi Érdemkeresztal tüntette ki. URL: <http://adatbazisokonline.hu/en/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/60062>

⁸ Várady Lóránd: *A Várady család*, 73–74.

⁹ Kertész Árpád: *A nyomtatott betű története és útja Magyarországon*. Budapest, 1941, 275–280. Lőrincz Péter: *A Pleitz-ház tudományos kiadói tevékenysége a bánáti rónán*. Újvidék, 1980. Németh Ferenc: *A nagybecskerekai sajtó története (1848–1948)*. Újvidék, 2004.

munkáját,¹⁰ Szádeczky Kados Lajos Erdély és Mihály vajda históriájáról szóló kötetét, Thim József a szerbek történetéről szóló munkáját jelentette meg, de a külföldi szerzők közül említhetnénk a nagy német történész Leopold von Ranke (Ranke Lipót), vagy éppen a Ranke-tanítvány szerb történész, diplomata, külügyminiszter, Jovan Ristić Szerbia külpolitikai viszonyait bemutató műveit is. Az anyai Szorg-ágon földbirtokosokat, orvosokat, gyógyszerészt, megyei árvaszéki ülnököket találunk elődei között, de e rokonsághoz tartozott Wosinszky Mór apátplébános is, a 19. század végének, a 20. század elejének ismert archeológusa, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A család tagjai tehát a 19. század város-lakói voltak, akik az 1857-es népszámlálás kategóriái szerint, amikor a jövedelemforrás volt az osztályozás fő szempontja, papok, tisztviselők, ügyvédek, egészségügyi személyek, kisebb részben pedig földbirtokosok voltak. Az 1900-as új népszámlálás kategóriái szerint pedig, amikor a tevékenységek ágazati szerkezete alapján igyekeztek megragadni az ország társadalomszerkezetét, a család tagjai a polgári és az egyházi közszolgálat, illetve a szabad foglalkozás sémáiba illeszthetők.¹¹

A szellemi gyarapodás igénye és ethosza generációkon át jelen volt a tágabb család értékrendjében. Apai dédnagybátyja, Várady János (1792–1881) nagybecskereki kanonokplébános például nagy szerepet játszott a család tagjainak, köztük Várady Imre apjának, Várady Józsefnek (1829–1915) a nevelésében, taníttatásában, aki az ő akarata szerint, az ő anyagi támogatásával ment Bécsbe, az ottani politechnikumba, hogy mérnöknek tanuljon. Azonban közbeszólt a történelem – 1848-ban Bécs is forrongani kezdett, a vidéki diákokat hazaküldték, így Várady József is hazaindult.

Az 1848-as forradalomban és 1849-es szabadságharcban a 34. honvéd zászlóalj őrmestereként, majd hadnagyaként vett részt, két testvére, Lajos és András szintén a császáriak ellen harcolt, részt vettek Budavár ostromában. Katonáskodásuk, majd bujdosásuk történetét apja, Várady József nemcsak legyezte, de családi körben gyakran mesélt is róla, és a század végén megjelent 48/49-ről szóló kiadványok is megemlékeztek a három Várady testvér Budavár ostromában játszott szerepéről. Hegyesi Márton

Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története című munkájában így örökítette meg a testvérek Buda vára elfoglalása utáni találkozóját: Budavár ostrománál Várady Lajos és több társa „vakmerően” ugrott be a várba, s Lajos „a mint eséséből föleszmélt, fölkelt, a létrát, melyen már szakasza felment volt, feljebb tolta s miután az így már csaknem a bástya tetejéig ért, azon könnyen felment s bejutott a várba. S előbbi esése közben leszakadván a szíjról történytartója, azért egyik, a bástya mellett holtan fekvő horvát történytartójával kárpótolta magát. [...] A Szentgyörgy-téren Várady Lajossal egy majdnem hihetetlen eset történt, ott találkozott a nagy vegyülekben egészen véletlenül egyik bátyjával, a 34. zászlóaljban szolgáló Józseffel, s alig ölelkeztek azzal össze, a víziváros felől odatoppant a 10. zászlóaljban szolgáló másik bátyjuk, András is. Minő volt a három testvér öröme, látva, hogy az öldöklő harcban egyikőjüknek sem esett baja.”¹² Néhány évvel később, 1903-ban, Fülep Lajos, a nagybecskereki kötődésű, neves művészettörténész, aki újságíróként kezdte pályáját, Hegyesi fenti munkája alapján, *Emlékezés a szabadságharcról* címmel közölt egy írást a Várady Imre főszerkesztésében megjelent *Nagybecskereki Hírlapban* a testvérek budai találkozásáról, akik közül ekkor már csak a „48-as öreg polgártársnak” és „mindenkitől tisztelt és szeretett öregúrnak” titulált Várady József és Lajos élt, a harmadik testvér, András már meghalt. Fülep így kommentálta tetteiket: „Szinte csodálatos érzés ragadja meg a lelkünket a lelkesülés és rajongás erejével, midőn ama legendás időknek ide szakadt alakját, az öreg Várady Józsefet látjuk. [...] Ő odavitte mindenét a harcba, mert magyar volt és hős volt, és mert a haza hívta. Nem volt hadvezér, de azok közé a névtelen hősök közé tartozott, akikről Petőfi azt mondta, hogy nagyobbak ők, mint a hadvezérek!”¹³

Így 1848 hagyománya mélyen beépült Várady Imre emlékezetébe, s világlátásának szilárd talapzatává vált. Bizonyítják ezt visszaemlékező naplófeljegyzései, amelyeket gyermekei unszolására 1948-ban (!), már 81 esztendősen kezdett el rendezni és írni, s amelyben büszkén vissza-visszatért erre a családi hagyományra, sőt külön fejezetet is szentelt neki. Amikor például a családi irattárban 1952-ben rábukkant a Torontáli Honvéd Egylet elnökének Hertelendy József akkori főispánhoz intézett,

¹⁰ Ózer Ágnes: *Az Árpádok családi története egy Nagybecskereken megjelent könyvben*. In: *Híd*, 2000/12., 1178–1182.

¹¹ Gyáni Gábor, Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, 1998, 68–69. A társadalom összeírására már 1857-ben sem használták a korábbi történeti-jogi rendiség kategóriáját, a nemességet már nem írták össze.

¹² Hegyesi Márton: *Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története*. Budapest, Franklin Társulat, 1898, 210–211.

¹³ Fülep Lajos: *Egybegyűjtött írások I. Cikkek, tanulmányok 1902–1908*. Budapest, 1988, 39.

Igazolt 48/49-es volt honvédek jegyzéke című, 1882-ben keletkezett írására, ezt jegyezte fel: „Nagyon boldog voltam, édesatyám nevével ez emlék-jegyzékben találkozhatni.”¹⁴

E hagyomány részét képezte a bujdosók mellett tanúsított családi és társadalmi szolidaritás is. Világos után apja két honvéd testvérével sokáig bujdosott a becskerekai plébánián szolgáló rokonuknál, Várady János apátplébánosnál, míg végül sikerült az ittebei Kissék ekkor mintegy 42 000 kataszteri holdat kitevő begaszentgyörgyi birtokán elhelyezkednie. Mint már utaltunk rá, e család tagja volt az aradi vértanú, Kiss Ernő.¹⁵ Az ő segítségükkel konszolidálódott a bujdosó élete, általuk szerezte meg a katalinfalvai jegyzői állást, ahol aztán a Szorg Katalinnal (1842–1919) kötött házassága és három diftériában meghalt kislány után megszületett Várady Imre. Egy fiú- és egy leánytestvére született még utána, mindketten megérték a felnőttkort.

Gyermekkori mikrovilágának (játsszó)társai a falu „sváb nebulói” és az egyetlen szerb család Milan nevű fia voltak, de németül szólt hozzá apja munkatársa, a falu „jóraavaló bírója”, az arcszíne miatt csak Róth Tóninak nevezett, tisztes nevén Weisz Anton is.¹⁶ A családon belüli nyelv a magyar volt, de a német szavak sem hangzottak idegenül.

A kiegyezés utáni közigazgatási reformok az ő családját közvetlenül is pozitívan érintették: apját 1871-ben a nagybecskerekai törvényszékhez kinevezték fogházfelügyelőnek, így került a család Nagybecskerekre, ahol aztán az akkor négyéves Várady Imre életének hátralévő éveit töltötte.¹⁷ A kor szokásainak megfelelően, a megyei tisztviselőknak, így apjának is, járt a fizetésen kívüli „természetbeni” juttatás, a lakás, a fűtés, sőt a (petróleum)világítás is, s a régi becskerekai megyeháza udvarán lévő, a me-

¹⁴ *Napló 1.* 39.

¹⁵ Az ittebei és eleméri Kiss család (Ákonczok) erdélyi örmény gyökerű volt. Kiss Izsák jószágkereskedő még a 18. század végén vásárolta meg az eleméri és az ittebei birtokot, és nemesi rangot nyert. Németh Ferenc: *Magyar-örmények Bánát közéletében a 19. században*. Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly, Vol. 4. No. 1. (2013. tavasz) 4.

¹⁶ *Napló 1.* 18–20.

¹⁷ 1871-ben kezdődött meg a Magyar Királyság igazságszolgáltatási rendszerének modernizálása, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása, valamint az új rendszer kiépítése. Ennek keretében százket törvényszéket hoztak létre. A törvényszéki ügyészek feladata volt a törvényszéki börtönök és a járásbírószági fogházak felügyelete (a rabokkal történő bánásmód, a börtönök higiénája, a foglyok és az örök ellátása stb.). Az ügyészek segéd személyzetét képezték a fogházfelügyelők.

gyei tisztviselők számára fenntartott egyik kényelmes lakásba költöztek. Fizetési szempontból apja ugyan a megyei ügyészség alkalmazottainak alsóbb fizetési kategóriájába tartozott – az említett juttatásokon kívül évi 500 forint fizetést kapott.¹⁸ Várady Imre gyermek- és ifjúkora kapcsán anyagi nehézségekre nem emlékezett vissza. A megyeháza emeleti részén volt a mindenkori főispán lakása, lenn, a földszinten pedig a hivatalok. A megyeháza udvara a tisztviselők társasági életének színtere is volt, ahol különösen a nyári hónapokban, a hivatalos órák után „élénk kuglizó élet folyt”, amelybe apja is bekapcsolódott, s ahol ő összebarátkozott a tisztviselők gyermekeivel, akik közül sokan iskola-, illetve osztálytársai voltak. Későbbi társadalmi kapcsolatai ezekre a régi ismeretségekre alapozódtak.

Gyermek- és ifjúkorának emlékei között apja szinte kizárólag ebben a társadalmi vetületben jelenik meg, annál többet ír az anyai rokonságnál tett dunántúli utakról, az anyjával közösen látott színházelőadásokról, de gyakran jelenik meg naplójának lapjain Giza húga és Károly öccse is. Az e kötetben közölt iratok is Giza húga 1893 januárjában hozzá intézett levelével kezdődnek, aki nagy szeretettel vigasztalja bátyját, amiért nem sikerült elsőre letennie ügyvédi vizsgáját.

E szolgálati lakás külön kis szobájából indult naponta az elemi iskolába, majd a város híres piarista gimnáziumába. Naplója tanúsága szerint, amely részletesen tartalmazza osztályzatait, tanárai és osztálytársai nevét, szorgalmas, kötelességét teljesítő, tehetséges diák volt. A történetírás kapcsolattörténeti, intézmény- vagy éppen esztétörténeti nézőpontból már régóta használja kiegészítő forrásként a naplót, s mivel a naplók sok magánéleti megjegyzést is tartalmaznak, szerencsés esetben nemcsak köztörténeti szempontból hasznosítható források, de a személyiség megértéséhez is utat nyithatnak. Várady Imre naplója is sok ilyen jellegű megjegyzést tartalmaz. Leírja többek között azokat az ifjúkori olvasmányait, amelyeknek saját bevallása szerint „lelkem kialakuló életére oly mély befolyású volt, hogy hosszú diák éveimen át, hatása alatt állottam”.¹⁹ Egyik

¹⁸ Összehasonlításképpen: fizetése egy törvényszéki írnok fizetésével volt azonos, de több juttatást kapott. A vidéki ügyészek általában ennek háromszorosát, évi 1500 forint fizetést kaptak, plusz 300 forint pótlékot és 220 forintot lakbérre. Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. PhD-értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola. Szeged, 2010, 61–62.

¹⁹ *Napló 1.* 30.

ilyen olvasmánya a Dolinay Gyula²⁰ által Budapesten kiadott, kivételesen hosszú időt megélt ifjúsági lapban, a *Hasznos Mulattató*ban jelent meg, amelynek előfizetője volt, s amely „az olvasni szerető mindkét nembeli ifjúság és a nép számára íródott”. A lap azokat az erkölcsi, emberi magatartási formákat közvetítette az ifjúság felé, amelynek sarkkövei a század utolsó éveiben elsősorban a család, de legfőképpen a haza iránti kötelességteljesítés voltak. Azt a „honszerelmet” táplálta, amely mögött valóságos érzelmek állnak, azokat az embereket állította példaként az ifjúság elé, akik szerintük teljes erejükkel munkálkodtak a haza felvirágzásán. A lap értékei között találjuk az emberi egyenlőség gondolatát, a jótékonykodást, a polgári egyszerűség erényeit a cifrázkodás, a „parádézás” helyett, az anyagi gazdagság helyett a lelki, műveltségbeli gazdagság örömeit. Várady Imre még évtizedek után is emlékezett arra a nevelő célzatú történetre, amely ötödikes gimnazista, tehát 14-15 éves korában oly nagy hatást gyakorolt rá. A történet egy korhelykedő, fegyelmezetlen, rossz tanuló, kicsapás előtt álló gimnazista lelki átalakulásáról szólt, akit megrendített szülei áldozatos szeretete, nagylelkűsége, s ennek hatására példás, emi-nens diákká vált. Mint naplójában olvashatjuk: „Ekkoriban, a Dolinay leírás olvasása idején, én, a diáklelki hullámban, valamiképp a völgybe, a lefelé siklás irányába sodródtam. Magamba mélyedtem. Felocsúdtam.” Hetedikre már az osztály legjobb tanulója lett. Az esetet így kommentálja: „Akkori diákboldogságom szívdobbanását úgy érzem, mintha ma is végigfutna.” Igaz, nyolcadikban csak második lett, de lovagiasan elismerte, hogy osztálytársa és „kebelbarátja”, Kohn (később Kardos) Samu megérdemelten lett osztályelső.²¹

De jelleme formálásához, saját bevallása szerint, jelentősen hozzájárult egy skót író, Samuel Smiles²² laikus, gyakorlati morálfilozófiája is, akinek „erkölcsi tanulságokat és szabályozó életelveket” tartalmazó írásai a 19. század második felében nemcsak Európában, de Magyarországon is rendkívül sikeresnek számítottak. Az *Önsegély élet- és jellemrajzok által* című munkája először 1870-ben jelent meg magyarul, hogy aztán szá-

mos kiadást érjen még meg. 1874-ben Könyves Tóth Kálmán a „hazai viszonyokhoz alkalmazta”, vagyis magyar példákkal egészítette ki, illetve a reformkorból ismert, a kiegyezés után felélesztett „honszeretettel” és optimizmussal szötte át. Érdemes idézni a könyv néhány gondolatát, hogy képet kapjunk arról, mi ragadhatta meg az 1848-as hagyományokon felnőtt, s feltehetően nagy tettekről álmódzó ifjú gimnazista képzeletét. Annál is inkább, mert ezeket a gondolatokat felismerhetjük majd később a kisebbségpolitikus Várady Imre írásaiban, beszédeiben. „A nemzeti előrehaladás az egyéni munkásság; erény s erényesség összege; viszont az egyéni henyesség, önzés és bűn nemzeti süllyedést szül. [...] A szabadság szilárd alapja egyéni jellemre támaszkodjék, s ez leend ugyanakkor a társadalmi biztonság s nemzeti előrehaladás egyetlen szilárd biztosítéka...”²³ Várady olvasta Smiles egyéb munkáit is, így például a *Jellem*, valamint a *Takarékosság* című műveit is. Mint naplójában olvashatjuk: „könyvei, a nagy lelki gyönyörűségek mellett, úgy érzem még ma is, későbbi férfikorom idejére is kiható nagy, jellemképző hatásúak voltak.”²⁴

A közért végzett munka első lépéseit a piaristáknál tette meg, diáklapot szerkesztett (*Deákok Lapja*), amit azonban tanáraik nem toleráltak és betiltottak. Önképzőköri Irodalmi Kört szervezett, majd végzős gimnazista korában Diáksegélyező Egyletet, amelynek elnökévé választották.

Kamaszként azonban nemcsak a dicső elődök lelkesítő tettei, az emberiséget és az egyént nemesítő erények iránt volt fogékony, nemcsak a szabályokban keresett kapaszkodókat, hogy a „nagy tervezgetések” mentén alakíthassa életét, de fel is lázadt az elvárásokkal szemben. 1885. május 13-án ezt jegyezte fel: „Schäffer plébánosunk erővel papi pályára szeretne léptetni, de nem lehet, nem – nincs hozzá hivatásom – és vége! [...] Jogász akarok lenni! Ehhez érzek hajlamot is, hivatást is és határozott vonzalmat. Igaz, hogy mihelyest azt mondom valakinek: jogász leszek – mindjárt azt gondolja: egy ember-nyúzóval több leszek. – Pedig korántsem! [...] ne ítéljünk egyesből az egészre.”²⁵

Elhatározását tett követte – 1885 szeptemberében a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetemen megkezdte jogi tanulmányait. Hallgatta az egyetemi előadásokat, irodalmi és tudományos felolvasóestekre járt,

²⁰ Dolinay Gyula (1850–1918) lapszerkesztő, újságíró, író, az Írók és Művészek Társaságának titkára. Több ifjúsági lapot alapított, a legsikeresebb az 1872-ben útjára bocsátott és 1912-ig megjelenő *Hasznos Mulattató* és az ugyancsak évtizedekig megjelenő *Lányok Lapja* (1875–1912) volt.

²¹ *Napló* 1. 31.

²² Samuel Smiles (1812–1904) skót újságíró, szerkesztő, író, parlamenti reformer. Számos munkája jelent meg magyarul.

²³ Samuel Smiles: *Önsegély élet- és jellemrajzokban*. Hazai viszonyokhoz alkalmazva magyar nyelven előadja Könyves Tóth Kálmán. Légrády Testvérek, Budapest, 1904, 132.

²⁴ *Napló* 1. 35.

²⁵ Uo. 44.

szorgalmasan látogatta az egyetemi és a múzeumi könyvtárat, gyakran járt színházba, kávéházakba, és persze jegyzeteket „írkált”. Már elsős korában ott ült a régi országház Sándor utcai palotájának karzatán, és hallgatta Tisza Kálmán²⁶ miniszterelnök beszédeit, valamint az öreg „kuruckodó magyar”, a pontossága miatt „a ház órájának” nevezett, s Mikszáth Kálmán által is megénekelt Csanády Sándor képviselő²⁷ „átkos közös ügyek” elleni dörgedelmeit. Egyetemi tanulmányait az akkori előírások szerint a második év végén megszakította, és már említett barátjával, a későbbi ügyvéddel és függetlenség párti országgyűlési képviselővel, Kardos (Kohn) Samuval²⁸ 1887 szeptemberében jelentkezett az egyéves önkéntes katonai szolgálatra. A Triesztben eltöltött időről sommásan ezt jegyezte fel: „Rám nézve iszonyú teher ez a katona élet, semmisem tetszik nekem benne. [...] Az a lélekölő egyhangú rechts- és links²⁹ a kaszárnya udvarán, az az »unbedingter Gehorsam«,³⁰ a folytonos figyelés, hogy nem jön-e valami fellebvaló stb. mind iszonyúan kiállhatatlan előttem.”³¹ A német nyelven letett tiszti vizsga után tartalékos hadnagyként szerelt le. Ezután az Osztrák–Magyar Monarchia harmadik hadkészültségi és kiképző vonalában, a népfőlkelnél teljesített szolgálatot, s az előírt időnkénti szolgálatok letöltése után a 21. népfőlkeli gyalogezredbe nyert beosztást. Az első világháborúban, mivel minősítése fegyver nélküli népfőlkeli katonai szolgálatra szólt, Komáromban teljesített szolgálatot, majd tekintettel hat gyermekére és beteg feleségére, valamint ügyvédi praxisára, kérte áthelyezését Becskerekre (8. irat). A népfőlkeli főhadnagyot végül még ebben az évben felmentették a további katonai szolgálat alól. De ugorjunk vissza az időben.

²⁶ Tisza Kálmán (1830–1902) politikus, nagybirtokos, az MTA tagja. 1875 és 1890 között a Szabadelvű Párt által alakított kormányok miniszterelnöke.

²⁷ Csanády Sándor (1814–1892) földbirtokos, századosként részt vett az 1848/49-es szabadságharcban, főszolgabíró, parlamenti képviselő. Jelentős összegeket adományozott népkönyvtárak létesítésére.

²⁸ A dualizmus kori úgynevezett allogén elit névváltoztatásának társadalomtörténeti, szociológiai elemzését lásd: Karády Viktor–Kozma István: *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest, 2002, valamint Karády Viktor: *Allogén elitek a modern magyar nemzetállamban*. Történelmi-szociológiai tanulmányok. Wesley János Lelkészépítő Főiskola. Szociológiai dolgozatok 6. Budapest, 2012, 84–101.

²⁹ Jobb, bal.

³⁰ Feltétlen engedelmesség.

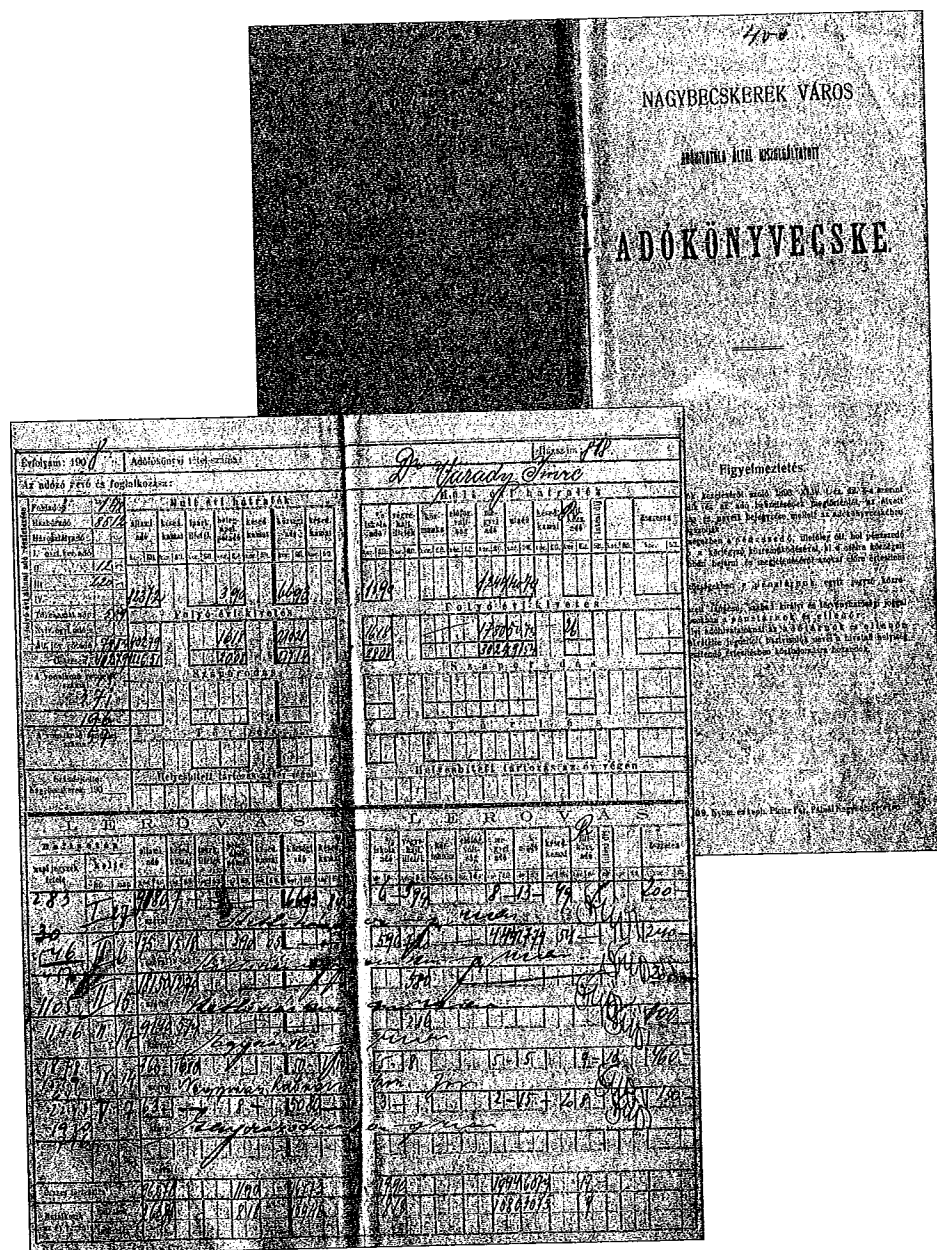
³¹ *Napló* 1. 62.

1893 szeptemberében, második nekifutásra, sikeresen letette ügyvédi vizsgáit, visszatért Nagybecskerekre, s az akkori Korona Szállodával szemben fekvő Hubert-féle házban ügyvédi irodát nyitott, amely utódai révén több mint 120 esztendeig működött. „Ügyvédi irodám megnyitásával, s különösen a saját házba történt átköltözés idejével, megkezdődött a vidéki városok társadalmi élete iránti, s majdan mind élénkebbé fejlődő közéleti érdeklődésem időszak.”³²

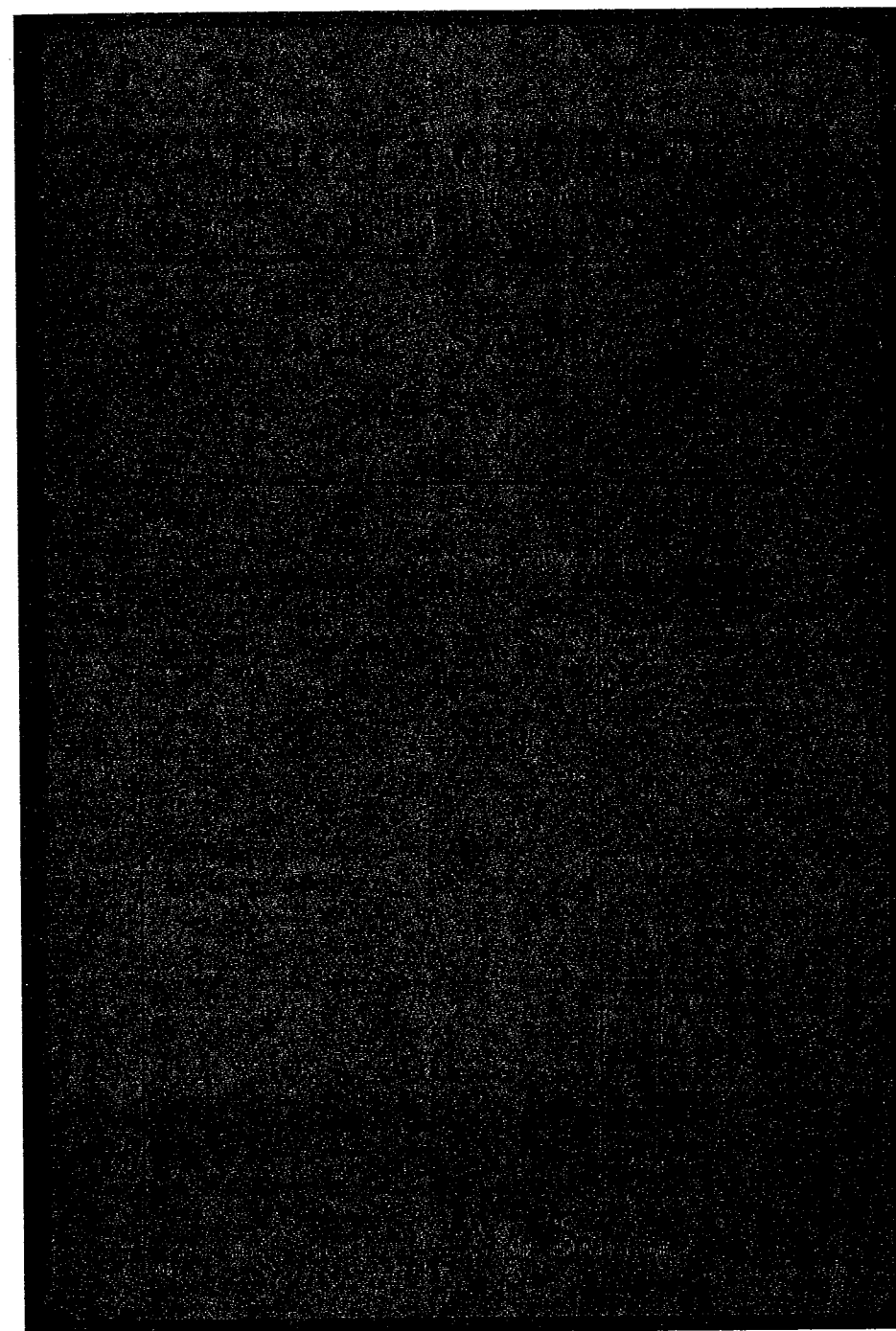
Az 1896. esztendő, a millennium éve, az ő kifejezésével élve, „nagy életforduló” volt személyes életében – az év elején megismerkedett feleségével, Putz Meta Annával (1876–1938), Putz Jakab begaszentgyörgyi körorvos lányával. A társadalomtörténet a házasságokkal kapcsolatban vizsgálni szokta, kitől eredt a kezdeményezés, a szülőktől vagy a gyerekektől, mekkora a vétőjoga az egyik vagy a másik félnek, elemzik a találkozás és az udvarlás módozatait, kereteit és időtartamát. Kettőjük házassága e szempontok szerint „megegyezőesnek” mondható, mert bár az ügyvédi irodájában történt első találkozás a lánnyal és apjával talán nem volt egészen véletlen, Putz Meta, a „kiváló műveltségű”, vele „egy valláson lévő leány” és közte első pillantásra kölcsönös szimpátia alakult ki, majd gyöngéd szerelem, s a szülők is úgy vélték, hogy „Imre, ez a szentgyörgyi Meta lány neked való feleség volna”. 1896 szeptemberében házasodtak össze, kilenc gyermekük született, közülük heten érték meg a felnőttkort. A *Torontál* című lap 1896. szeptember 22-ei száma így tudósított az esküvőről: „Vasárnap vezette oltárhoz Begaszentgyörgyön dr. Várady Imre, a nagybecskereki ügyvédi kar egyik legrokonszenvesebb és legképzettebb tagja Putz Meta kisasszonyt, Putz begaszentgyörgyi orvos bájos és kiváló szellemi műveltségű leányát. Az esküvőn nagy és előkelő közönség vett részt, mely egészen estig maradt együtt, mikor a fiatal pár Nagybecskerekre utazott.”³³ A naplófeljegyzések és a visszaemlékezések szerint kiegyensúlyozott, jó házasságban éltek. Putz Meta klasszikus középosztálybeli feleségként nemcsak a gyermeknevelés és a háztartás feladatait látta el kiválóan, de az ügyvédi, majd a képviselői lét, később pedig a kisebbségpolitikai, illetve a szenátori pozícióval járó társadalmi

³² Uo. 70.

³³ Mielőtt Várady Imre elvette volna Putz Metát, jegyben járt egy pécsi kisasszonnyal, bizonyos Almay Elvirával, „Almay Zoltán nagybirtokos kedves és szellemes leányával”. Az eljegyzésről a *Torontál* című lap 1894. augusztus 27-ei száma tudósított. Nem tudjuk, mikor és miért bontották fel ezt az eljegyzést. Ezekre az adatokra Németh Ferenc hívta fel a figyelmet.

Dr. Várady Imre Nagybecskerek város által kibocsátott adókönyve, 1908 (részlet)

A Vlajnić és Todorović fűszer- és gyarmatáru-kereskedés által dr. Várady Imre számára kiállított vásárlási számla, Nagybecskerek, 1923. október 23.

kötelezettségek teljesítése terén is mindvégig támasza, megbízható társa volt férjének.

Első közszereplésére is 1896-ban került sor, a becskerek-i millenniumi ünnepségen, ahol a városháza erkélyén, „fényes kivilágítás” mellett, a főispán, a megye urai és „nagyszámú ünneplő hölgyközönség” előtt mondta el ünnepi beszédét. Hamarosan annak a Torontál vármegyei törvényhatósági bizottságnak a tagjává választották,³⁴ amely „ellenzéket nagy idők óta nem látott”, s amelyben, mint írja, „Csekonics Endre gróf zombolyai s vele néhány megyei nagybirtokos akarata s parancsa volt a feltétlen irányadó”.³⁵ Sikertült egy hétfős ellenzéki frakciót létrehozni ügyvéd kollégáival oly módon, hogy éltek azzal a korabeli törvény adta lehetőséggel, amely szerint az okleveles honorátorok adója kétszeresen számított, így kérték felvételüket a megye virilis polgárai közé. Mint naplójában ezzel kapcsolatban megjegyzi: „a megyei ellenzék sorában a hét között hat volt a Mózes hitű [...], én voltam az egyedüli befogadott vallású. Szellemeskedő lekicsinyléssel, e kis ellenzéki alakulatot a túloldaliak [közel 600 volt akkoriban a megyebizottság össz-száma] el is nevezték »Siebenmandl« pártnak.”³⁶ E kis ellenzéki frakció megalakulása a helyi zsidóság politikai integrációját jelezte, ami arra utal, hogy a fiatal Várady Imre a század végén egyértelműen a századelő liberálisainak optimista, asszimilációs, filozemita emancipációs nézeteit vallotta. A századfordulóig biztosan, de még ez után is pár évig a magyar politikai elit meghatározó csoportjai is ezt vallották, bár mint közismert, Istóczy Győző (1842–1912) képviselő révén már a hetvenes években megjelent a politikai antiszemitizmus. A Várady által is vallott „asszimilációs társadalmi szerződés”³⁷ lényege az volt, hogy a jogi egyenlőség biztosítása, az emancipáció, majd ezt követően a zsidóság társadalmi, gazdasági, kulturális befogadása, recepciója megoldja majd ezt a kérdést. Mindez feltételezte a zsidóság magyar

³⁴ A megyei törvényhatóság élén a főispán állt, amelynek irányítótestülete a törvényhatósági bizottság volt. Tagjainak felét helyhatósági választásokon választották, tagjainak másik fele a virilizmus elve alapján a legnagyobb adót fizető polgárokból tevődött össze.

³⁵ Napló 1. 73.

³⁶ Uo. A Siebenmandl párt kifejezés a korabeli bánati német szóhasználatban „hét kis emberke” pártját jelentette. Az 1895. évi XLII. törvény az izraelita vallást a katolikus, az evangélikus, a református, a görögkeleti és az unitárius vallások mellett hatodik vallásként bevett vallássá nyilvánította.

³⁷ A zsidókérdés és történelem jeles kutatójának, Karády Viktornak a kifejezése.

nyelvi, kulturális asszimilációját, valamint a magyar politikai nemzetbe történő beilleszkedést, illetve a nemzeti függetlenségi tábor erősítését.³⁸

A helyi társadalomba történő gyors beilleszkedését, befogadását mutatja, hogy hamarosan a becskerek-i ipartestület ügyészévé, majd a Torontál vármegyei német gazdák egyesülete, a Bauernverein elnökévé választották. 1902-ben pedig, éppen Imre napján, „nagy megtiszteltetés” érte, felkérték a híres Torontáli Szőnyeggyár csődgondnokává. E funkciói révén szembesült azzal, hogy a szőnyeggyár részvénytársaságának vezetősége „milyen ravaszul kieszt kapzsi manőverrel károsította meg városunk kisiparosait”.³⁹ A részvénytársaság élén a város „nagymoguljai”, a Takarékos és Előlegegyelet igazgatója, aki egyúttal a katolikus egyházközség igazgatója is volt, valamint a Nagybecskerek-i Takarékpénztár igazgatója állottak. Pozíciójuknál fogva a város és a vármegye politikai életét is markukban tartották, az eladósodott iparosok, kereskedők és tisztviselők a nyílt szavazással lebonyolított választásokon úgy szavaztak, ahogy azt a város urai elvárták, az ellenzéki erőknél hosszú ideig nem termett babér. Várady csődgondnokként a város polgárai szerint „szinte hihetetlen” lépésre szánta el magát – feljelentést tett a szőnyeggyár vezetői ellen „csalárd és hamis bukás” bűntette miatt. Az eljárást azonban a bíróságnak már nem kellett lefolytatnia, mivel elkerülendő a pert, Franz József László igazgató az iparosok, kereskedők minden követelését megtérítette. Csődgondnokként ő kötötte meg az országházzal azt a szerződést, amely alapján az országház első szőnyegeit a 19. század végén a művészileg és technikailag is megújuló Torontáli Szőnyeggyár készítette.⁴⁰ Naplójában büszkén jegyezte fel: „rövid két év elmúlása után mint képviselő az országház folyosóin az általam szállított szőnyegekkel lépkedhettem.”⁴¹

Az 1890-es évektől egyre élesebb politikai ellentétek bontakoztak ki egyrészt Budapest és Bécs között, másrészt a magyar belpolitikai életben is, s a kormányzó Szabadelvű Párt komoly válságba került. Várady 1901-ben még csak korteskedett nagy megbecsülésnek örvendő unokabátyja, Szabó Ferenc apátplébános képviselővé választásánál, aki Széll Kálmán kompromisszumokra építő „törvény, jog és igazság” pártjához csatlako-

³⁸ A kérdésre összefoglalóan lásd: Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Politikai esztörténet. Budapest, 2001. A kötet a kérdésre vonatkozóan igen alapos bibliográfiát tartalmaz, így eltekintünk a további irodalom felsorolásától.

³⁹ Napló 1. 80.

⁴⁰ Németh Ferenc: *A torontáli szőnyeg*. In: *Híd*, 1993/4., 24.

⁴¹ Napló 1. 83.

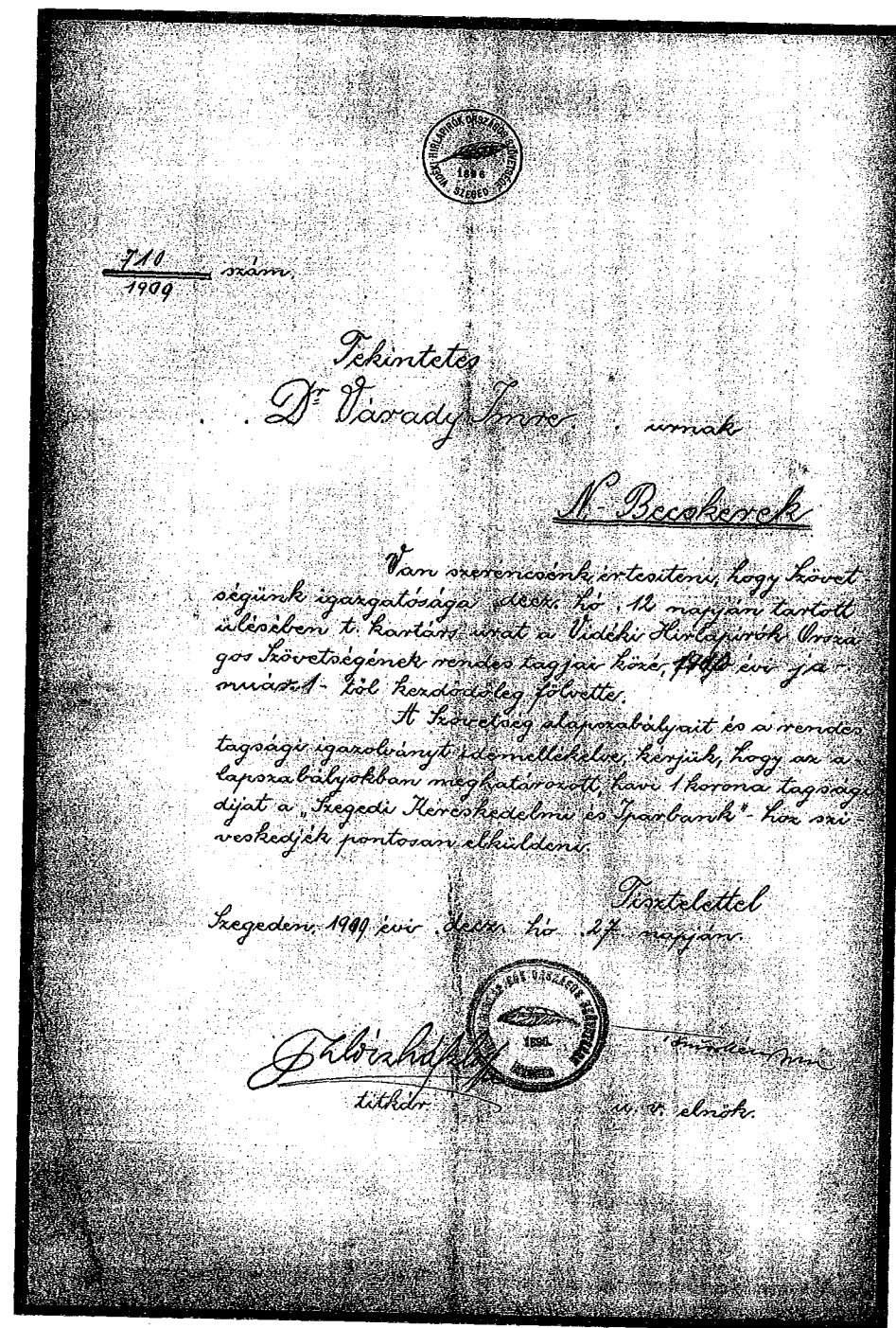
zott a parlamentben, de csakhamar a helyi ellenzéki szervezkedés egyik központi figurája lett. A megye nagy múltú, de kormánypárti lapja mellett 1901-ben megalapította a *Nagybecskereki Hírlap* című ellenzéki lapot, amely 1908-ig jelent meg. Ezenkívül még több magyar és német nyelvű lap alapítása fűződik a nevéhez, ezek közül az *Unser Blatt* 1906 és 1915, a *Délvidéki Újság* pedig 1906 és 1910 között jelent meg. Ezek az ellenzéki lapok azonban nem tudták megtörni a megye sajtóterét mindvégig uraló *Torontál* népszerűségét.⁴² Azt azonban elérték, hogy a főispán körül ki-robbant botrány, a megyei visszaélések országos üggyé dagadtak, belügy-minisztériumi vizsgálat indult Rónay Jenő (1854–1921) főispán ellen, ami végül azzal zárult, hogy „érdemei elismerése mellett” kérte főispáni tiszt-ség alóli felmentését.⁴³ De a megyei tisztviselő-választáson is új szelek fúj-dogáltak: az 1901 decemberében megtartott megyei tisztújító közgyűlésen a Csekonics Endre (1846–1929) gróf, zombolyai nagybirtokos, a főren-diház tagja, *Torontál* vármegye virilistája, a Nagyikinda–Nagybecskerek Vasúttársaság igazgatója „személyes kedvencének” számító Riesz Jakabbal szemben az ellenzék jelöltje, a zsidó ősökkel rendelkező Vinczehidy Ernőt (1870–1946) választották meg a megye főjegyzőjévé. Vinczehidynek még az apja katolizált, nemességet szerzett, így ő már katolikus nemes fiaként állt megyei szolgálatba. A megye régi nemesei azonban társadalmilag nem fogadták be az új főjegyzői házaspárt, amit azzal fejeztek ki, hogy ügyes csellel megakadályozták, hogy a szokásoknak megfelelően a megyeháza felső emeletén lévő főjegyzői lakásba költözzenek.⁴⁴

A becskerekeli függetlenségi ellenzék megerősödése összefüggött az-al a 20. század elejétől kibontakozó országos politikai válsággal, amely 1905–1906-ban a dualista Monarchia addigi legmélyebb kormányzati, parlamentáris és alkotmányos válságába torkollott. A válság közvetlen előzménye a Béccsel való vám- és kereskedelmi szövetség megújítása, valamint a kormány hadsereg-fejlesztési javaslata körüli parlamenti vita volt. A közjogi viták mellett a politikai teret évek óta komolyan megter-helte a gazdasági önállóság, a választójogi és az egyházpolitikai kérdések körüli vita, valamint a nemzetiségi és az agrárkérdés is, de hozzájárultak

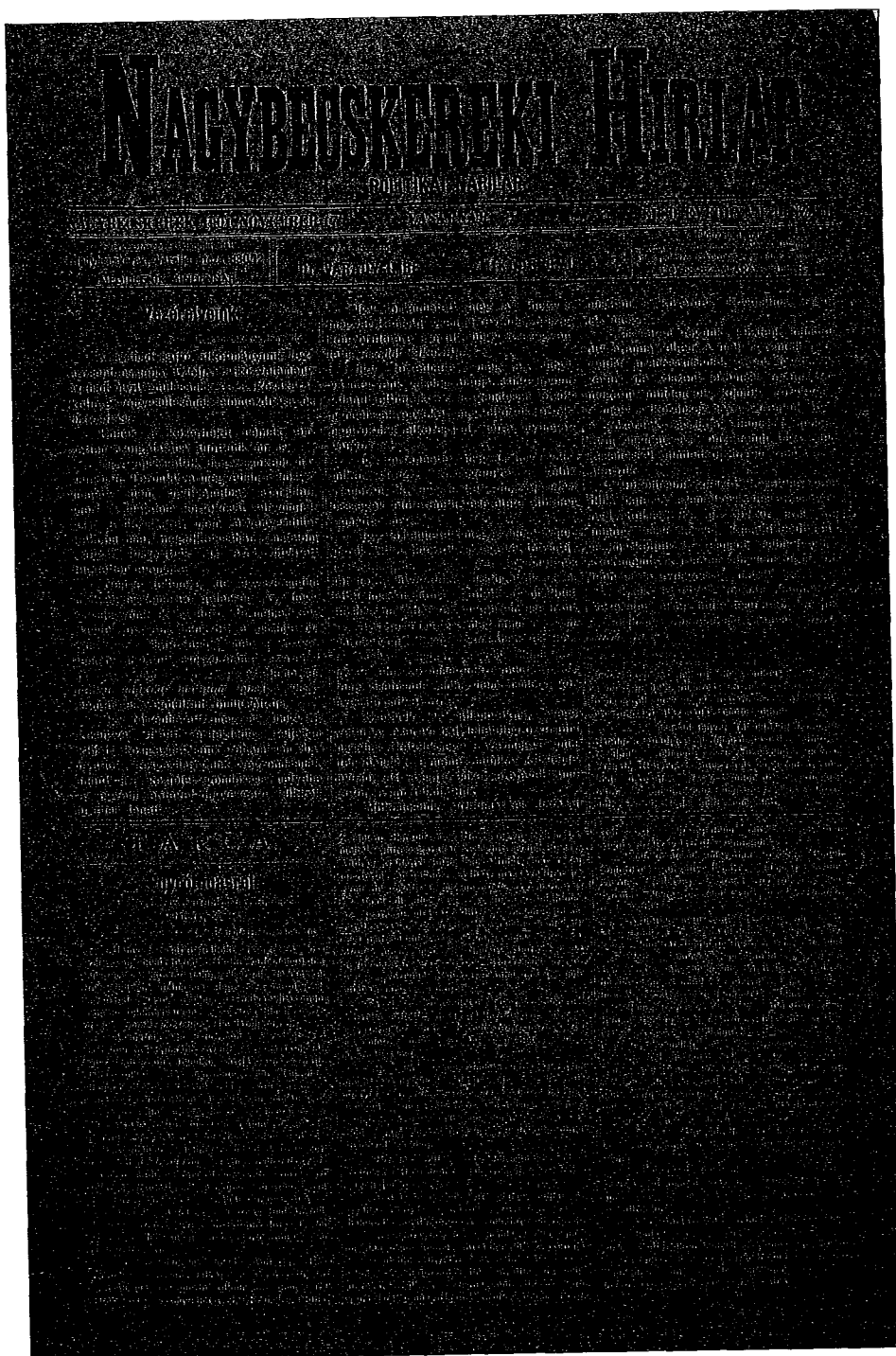
⁴² A város sajtótörténetére vonatkozóan bővebben lásd: Németh Ferenc: *A nagybecske-reki sajtó története (1848–1918)*. Újvidék, 2004.

⁴³ Helyette rövid ideig *Torontál* vármegye főispánja Bethlen Miklós (1860–1904), majd két alkalommal is, 1904 és 1906, valamint 1910 és 1918 között Dellimanich Lajos (1860–1922) lett.

⁴⁴ *Napló* 1. 76–77.

A Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége levele Várady Imre tagfelvételéről,
Szeged, 1909. december 27.

A Nagybecskereki Hírlap 1901. november 17-ei száma, főszerkesztő dr. Várady Imre

a Monarchia külpolitikája körül kibontakozó ellentétek is. E viták során átrajzolódott az országgyűlés politikai arculata, s olyan ellenzéki politikai pártszövetség jött létre, amelynek, kivéve a szocialistákat és a nemzeti-ségeket, minden ellenzéki csoportosulás a tagja lett. Például a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Párt, a Katolikus Néppárt (Zichy Nándor), az Új Párt (Bánffy Dezső), Vázsonyi Vilmos demokratái, valamint Apponyi Albert Nemzeti Pártja.⁴⁵ Várady Imre ezekben a politikailag viharos időkben lett a Függetlenségi és 48-as Párt országgyűlési képviselője Torontál vármegye becskeréki választókerületében.

Torontál vármegye, történelmi okok miatt, az ország leginkább nemzetiségek által lakott vármegyéje volt. Torontál annak a történelmi bánsági régióknak volt a része, ahol a lakosság az oszmán uralom megszűnése utáni (1718) telepítések okán igen tarka etnikai képet mutatott. Itt, ellentétben más vármegyékkel, nem két domináns nemzetiség, hanem négy jelentékeny etnikai, nyelvi csoport élt. A katolikus németek és a görögkeleti szerbek mintegy 30-30%-kal képviseltették magukat, a több felekezeti (katolikus és protestáns) között megoszló magyarok és a szintén görögkeleti románok mintegy 15-15%-os arányban alkották a megye lakosságát. A magyarok aránya itt is emelkedett a századfordulóra az 1881-es 14,7%-ról 21%-ra, a többlet főként a németek soraiból került ki. Másik jellegzetesége a vármegyének az volt, hogy a szerbeket és a románokat, mivel a modern nemzettudat kialakulását megelőzően az etnikai hovatartozást, a „kik vagyunk mi” elsődleges komponensét a vallás alkotta, jobban elkülönítette a nyugati keresztény egyházakhoz tartozó magyaroktól, németektől, mint más megyékben például az azonos vallású szlovákokat. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a bánsági elit eredete is sajátos volt, a közvetlen bécsi irányítás megszűnéséig (1778) alig létezett történelmi nemesség. Így a 19. század közepére kialakuló torontáli elitet azok a „bécsi, pozsonyi és erdélyi gazdag örmény, görög, német és szerb kereskedők, vagy más tőkepénzesek s kisebb számban magyarországi nemesek kezébe kerültek”, akik a kincstári birtokokat árveréseken vagy más módon meg tudták vásárol-

⁴⁵ A politikai válságra és a dualista rendszer struktúrájára összefoglalóan újabban lásd: A 19. századi magyar történelem. Szerk.: Gergely András. Budapest, 1998. Kozári Monika: A dualista rendszer. Budapest, 2005. Szendrei Ákos: Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX–XX. század fordulóján. PhD-értekezés, Debreceni Egyetem Történettudományi és Néprajzi Doktori Iskola, BTK. Debrecen, 2009.

ni.⁴⁶ Ez az elit tehát más megyei elithez képest nagyobb mértékben volt nem magyar eredetű, de igen hamar azonosult a magyar nemzeti ügygel, és jól beleilleszkedett a magyar politikai nemzet kereteibe. Ez az elit aztán a dualista korszakban főként annak utolsó évtizedeiben, olyan nem nemesi származású magyarokkal egészült ki, mint például Várady Imre, vagy olyan német, zsidó és szerb „allogén asszimilánsokkal”, mint a már említett Kardos Samu vagy a főrendiház tagjává kinevezett Mihajlovits Miklós (1811–?), de említhetnénk a nagyikindai polgármester, majd munkapárti programmal 1910-ben képviselővé választott Bogdán Zsivkót (1853–?) is, aki 1912-ben nemességet kapott, s akik szintén elfogadták a magyar államesszmét.⁴⁷ A korábbi időszakból említhetnénk az örmény származású Karátsanyi Lászlót (1806–1869), aki 1867-ben Torontál megye főispánja lett.

Várady Imre naplójában részletesen foglalkozik megválasztásának körülményeivel, amit kifejezetten „sorskedvezésként” élt meg, s utal arra is, hogy indulását a becskerek-i ipartestület és a német Bauernverein⁴⁸ vezetősége kezdeményezte. Ellenfele a kormánypárti Makfalvay Géza földművelésügyi minisztériumi államtitkár volt, aki abban bízott, hogy az 1890-ben Becskerek déli határában kincstári birtokon létrehozott magyar telepés község, Felsőmuzslya, amely Becskerek város 10-es számú választóköre volt, szokás szerint biztosítja majd a Szabadelvű Párt győzelmét. Ezúttal azonban tévedett. Már a faluban megtartott választási gyűlések idején Váradyt és a mellette korteskedő Apponyi Albertet⁴⁹ a muzslyaiak, különösen a „feltűnően sok, hangosan éljenző asszony-nép” tüntető rokonszenvvel, „tomboló lelkesedéssel”, míg a kormánypár-

⁴⁶ Bodor Antal *Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra* (Budapest, 1914) című munkáját idézi ifj. Bertényi Iván: *Politikai nemzet a Bánságban*. A dualizmuskori Torontál megye országgyűlési képviselőinek etnikai hátteréről. In: *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Szerk.: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011, 357–358.

⁴⁷ Ifj. Bertényi Iván számításai szerint abban a Torontál megyében, ahol a lakosságnak csak 15%-a volt úgynevezett törzsökös magyar, az allogén asszimiláns képviselők révén, akiknek az aránya a hetvenhét, dualizmus időszakában megválasztott képviselő között 60% volt, uralni tudták a politikai életet. Ifj. Bertényi Iván: I. m., 360.

⁴⁸ A Südungarische Bauernverein, a dél-magyarországi földművelők gazdasági egyesülete 1891-ben alakult meg, 1906-ban már százhuszonhat helyi szervezete volt több mint tízezer taggal.

⁴⁹ Apponyi Albert (1846–1933) gróf, politikus, országgyűlési képviselő, miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Nevéhez fűződik az 1907-ben elfogadott Lex Apponyi, a nem magyar anyanyelvű gyermekek magyar nyelvű tanítását elrendelő törvény. 1920-ban a magyar béke delegáció vezetője volt.

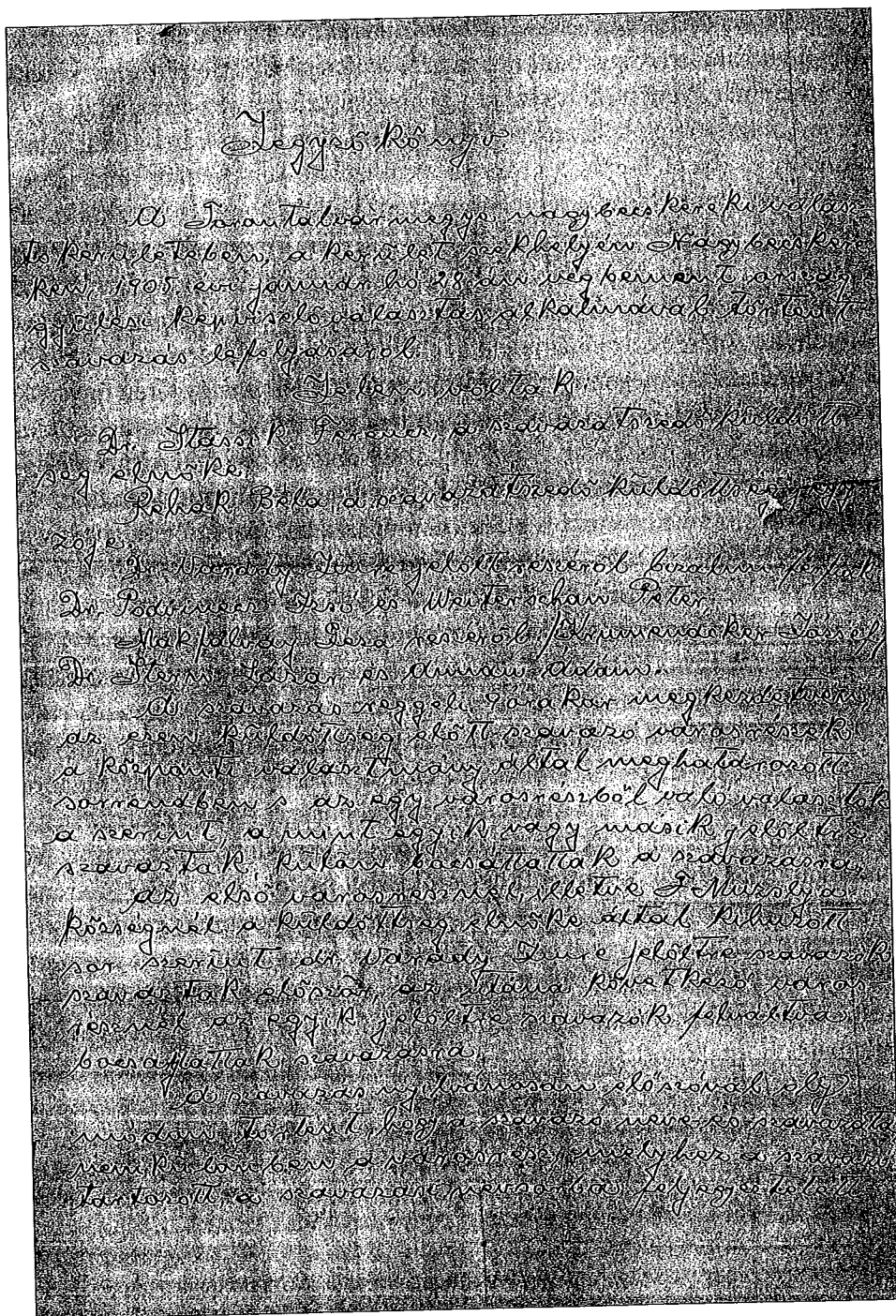
ti jelöltet záptojással és „szakadatlanul kiabáló ordítózasokkal” fogadták. Apponyit, aki a „függetlenségi zászló segítségére” érkezett Becskerekre, a helybéli Weiterschan-család „gyönyörű szürke négyesfogattal várta [...]”. A nagy tömeg lelkesedése, felvonulása, olyan impozáns és leírhatatlan volt, amilyent Becskerek városa sem azelőtt, sem azután nem látott. A januári nagy hideg ellenére bátran mondhatjuk, hogy a hivatalnoki kar kivételével az egész lakosság az állomásnál várta Apponyi megérkezését. Az Aradáci úton végigvonulva, a tömeg annyira körülvárta a négy ló által vontatott hintót, hogy a menet csak lépésről-lépésre haladhatott. Beszédjét Apponyi a főtéren, a plébánia előtt felállított nagy pódiumon hó hullása közepette tartotta meg rengeteg néptömeg előtt, mert a nagy téren úgyszólván ember-ember hátán állott⁵⁰ – mesélte évtizedekkel később a *Torontál* újságírójának. A választás napján, január 28-án, a becskerek-i német városrész szavazóival összefogva sikerült kijátszani a nem várt módon ellenzéki magatartást tanúsító muzslyaiak kormánypárt által történő elszigetelését, így Várady Imre jelentős fölényrel megnyerte a választást.⁵¹ A kötetben közölt választási jegyzőkönyv (2. irat) tanúsága szerint a nyilvánosan, élőszóval történő szavazás eredményeként a nyolcszázötvenegy leadott érvényes szavazat közül Várady ötszázhuszonhárom szavazatot, ellenfele, Makfalvay kétszáznyolcvannyolcat szerzett, két szavazat pedig érvénytelen volt.

Képviselőségének kezdete a magyar parlament történetének viharos időszakára esett. Az ellenzéki koalíció, először és utoljára a Monarchia történetében, megszerezte a parlamenti helyek többségét (kétszázharmincegy mandátum), a Szabadelvű Párt teljes vereséget szenvedett (százötvenkilenc mandátum), a többi parlamenti helyen kisebb pártok osztoztak.⁵² Ferenc József, élve a rendelkezésére álló lehetőséggel, a választások eredményét figyelmen kívül hagyó, parlamenten kívüli erőkből álló kormányt nevezett ki Fejérváry Géza (1833–1914) tábornagy, a magyar királyi darabont testőrség kapitányának vezetésével. A „darabont kormány” ellen nemzeti ellenállás bontakozott ki, lehetetlenné téve a parlament normális műkö-

⁵⁰ *Amikor Apponyi Albert Becskereken járt...* In: *Torontál*, 1927. augusztus 15.

⁵¹ *Napló* 1. 92. A huszonhatezer-hat lakosú Nagybecskerek nemzetiségi összetétele 1910-ben kilencezer-száznegyvennyolc magyar, nyolcezer-kilencszázharmincegy szerb, hatezer-nyolcszázötvenegy német, négyszázötvenhat szlovák és háromszázharminckilenc román volt.

⁵² A korabeli Magyarországon főleg a parlamenti frakciót tekintették pártnak, de használták a kifejezést a törvényhatósági vagy ideiglenes lokális politikai alakulásokra, sőt esetenként az egyesületekre is. Szabó Dániel: *A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában*. In: *Történelmi Szemle*, 1992/3–4., 199.

Várady Imre országgyűlési képviselővé választásának jegyzőkönyve,
Nagybecskerek, 1905. január 28. (részlet)

dését. Az ellenzéki koalíció ellenállását azonban némi engedményekkel sikerült az uralkodónak megtörnie, a parlamenti harc az ellenzéki koalíció programjának feladásával, illetve a Szabadelvű Párt önfeloszlásával ért véget. 1906 áprilisában a kiegyezés párti Wekerle Sándor (1848–1921) alakított kormányt, és új parlamenti választásokat írtak ki.⁵³

Várady Imrének ezen a választáson már nem a Szabadelvű Párt jelöltjével kellett megküzdenie, hanem egy szerb nemzetiségi és egy szocialista jelölttel.⁵⁴

A becskerekai eredmények lényegében tükrözték az országos erőviszonyokat, Várady a Függetlenségi Párt színeiben megszerezte a szavazatok abszolút többségét. A választójog időközben történt módosítása következtében kerületében megnőtt a szavazatra jogosultak száma, s a leadott ezerkétszázhetven érvényes szavazatból ezerhetvenhat szavazatot szerzett meg. Ugyanezen a választáson Begaszentgyörgyön barátja és iskolatársa, Kardos Samu szintén függetlenségi programmal nyert.⁵⁵

⁵³ A korszakra összefoglalóan újabban lásd: Pölöskei Ferenc: *A dualizmus válságperiódusa (1890–1918)*. In: *Magyarország története a 19. században*. Szerk.: Gergely András. Budapest, 2005, 490–540. Mivel a könyv bőséges irodalomjegyzéket tartalmaz, eltekintünk a további hivatkozásoktól.

⁵⁴ A szocialistákkal ekkor meglehetősen feszült volt a viszonya, mert még az 1905-ös megválasztása után a szociáldemokraták becskerekai vezetősége egy népgyűlési határozatra hivatkozva felszólította, lépjen ki az ellenzéki koalícióból, mivel szerintük „a szövetkezett ellenzék ígéretének eleget nem tett és a népjogok megvalósítása ellen állást foglalt, az általános választójogot elárulta...” (VL [Várady Levéltár], XXIII., Magyar Közművelődési Szövetség, 11841.)

⁵⁵ 1906. május 2-án Várady a belügyminiszterhez panaszos kérvényt nyújtott be Sal Ferenc nagybecskerekai szolgabíró ellen azzal, hogy a szolgabíró a begaszentgyörgyi választókerületben a választási kampány alatt „meg nem engedett úton és módon korteskedett”. Az ügyet a képviselőház mentelmi bizottsága kivizsgálta, s azt megalapozatlannak minősítette. A szolgabíró ezután rágalmazás vétsége miatt feljelentette Váradyt, de a mentelmi bizottság nem függesztette fel Várady mentelmi jogát. Az ügyben 1911. december 12-én született meg az elsőfokú ítélet, amelyben Váradyt bűnösnek mondták ki rágalmazás vétségében. Fellebbezését 1912. március 13-án a budapesti királyi ítélőtábla elutasította, és helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét. A semmisségi panasz visszautasítása után az ítélet 1913. április 5-én emelkedett jogerőre. Az ügy iratait lásd: VL, sz. n., A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése rágalmazás vétségével vádolt Várady Imre orsz. képviselő mentelmi ügyében; 758. sz., 1908. február 28., A budapesti kir. ügyészség 4/4249. sz./k. ü. 1911. vádirata; A budapesti kir. törvényszék 63071/911.B. sz. elsőbírói ítélete.; A budapesti ítélőtábla 2177/912.B. sz. ítélete.; A Magyar Királyi Kúria 1645.B./913. semmisségi panaszt elutasító ítélete (Uo. sz. n.).

A képviselőház mentelmi bizottságának

jelentése

ragalmazás vétségével vádolt Várady Imre orsz. képviselő mentelmi ügyében.

Várady Imre ország képviselő 1906. évi május hó 2-án közváltott ki helyi miniszterek egy panaszos levélén, miszerint a helyi név. de Sal. Ferencz nagybíró erekeit szolgabíróról azt állította, hogy most nevezett szolgabíró a helyi közpörny. választókerületében a választási kampány alatt Pap Géza felől értesített meg nem engedett úton a földm. közváltott, hogy nevezett szolgabíró a helyi közpörny. és közpörny. bírókat, valamint az egyes közpörny. elnökök választási hivatalos helyiségeiben Pap Géza-ék megverni, parázkodni, és hogy ezek választókat, ki az ellenparázhoz tartoztak a választási naplára, a mi választási naplára, lényegtelen közváltott, egyben a szolgabíró hivatalhoz beidézte a közpörny. panaszos levélén, (olyan elrendelt) levélben a hírtak során kihallgatott, kánni közpörny. József elvárattok közpörny. bizonyította, hogy panaszolt a Sal. Ferencz szolgabíróról, magához telefonon üzentette a nyugalmazott nevezett közpörny. bíró, hogy a közpörny. összejutott és a lazarföldieknek Pap Géza szavazni, Sefor Madon közpörny. hogy a választási naplára 0. tényleg, valamint eszébe, egyben a szolgabíróhoz beidézték, de bizonyítja, azt is hogy a beidézés a választási előtti panaszos levélben visszavonultat, Guttenkai kánni nem telemeletelt közpörny. bíróhoz bizonyította, hogy nevezett szolgabíró valószínűleg megjelent és az ott felkérte, hogy Pap Géza szavazának és ugyan akkor nyitkozott Pap Géza elrendelt, S. Hossz, Adam telemeletelt közpörny. bizonyította, hogy a szolgabírók a közpörny. összejutott, de azonban ellenfele, hogy Pap Géza, a magánban a közpörny. bíróhoz, a közpörny. összejutott közpörny. bíróról vallotta, hogy az Sal. Ferencz elrendelt, a közpörny. bírók választották, hogy Pap Géza szavazni.

A reggeli elárasztás mellett a munkások hátra az a csatlakozásról is beszéltek, amelyen Várady Imre feljelentés alapján a munkaadó megindította a reggeli elárasztást. Bebiztosított, hogy a munkások a munkaadóval szembeni jogukra való visszaélést elutasítják és megtagadják.

Az egyetemi proszopnak ezen tanulmányok folytatásának lehetőségéről a következőkben foglalkozni kell majd, és meg kell vizsgálni, hogy az egyetemi körökben foglalkozni lehet-e a nem hivatalos szervezetek, azaz a társadalmi közéleti ellenőrző szervek feladataival, és az államháztartás feladataival.

[illegible][illegible]

Kelt Budapestén, a magyar képviselőház mentelmi bizottságának 1908. évi február hó 28-án tartott üléséből.

Lazar Zard s. k.,
a-mientelma disotisdq eldadaja

Malatinszky György,
a mentelmi bizottság elnöke

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése a rágalmazás vétségével vádolt Várady Imre országgyűlési képviselő mentelmi ügyében, Budapest, 1908. február 28.

Képviselői tevékenységének első, emlékezetes közszereplése Kiss Ernő aradi vértanú becskereki szobrának leleplezése volt 1906. május 27-én, amely a győztes Függetlenségi Párt országos eseményévé nőtte ki magát. Az avatóbeszédet ő tartotta, amelyet a *Torontál* című lap teljes terjedelmében közölt.⁵⁶ A szoboravatáson megjelent Justh Gyulát (1850–1917), az országgyűlés elnökét, a választójogi reform elkötelezett hívét és annak fiát Várady Imre saját otthonában látta vendégül. Másnap utazott fel Budapestre, megkezdődött az 1910-ig tartó képviselőházi munkája. A IX. osztályba, a közigazgatási és az összeférhetetlenségi bizottságba osztották be.⁵⁷ Említésre méltó, ünnepi eseménye volt képviselői korszakának az is, hogy 1906. október 29-én Nagyikinda vasútállomásán a több száz fő küldöttség tagjaként várta a „méltóságos fejedelem”, II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak hazahozatalát.⁵⁸

⁵⁶ *A Kiss Ernő szobor leleplezése.* In: *Torontál*, 1906. május 28.

⁵⁷ A képviselőház a rendi országgyűlés alsóházának népképviselői alapon szervezett utóda volt. A képviselőket ekkor sorsolással különféle osztályokba és bizottságokba osztották be. Kilenc osztály volt. Az osztályok feladata az volt, hogy a plenáris ülésekre előkészítsék az anyagokat. Ezt a formát idővel felváltotta a bizottsági forma, amelyeket egyre inkább szakértőkből állítottak össze. Az osztályok 1929-ben szűntek meg véglegesen (Kozári Monika: *A dualista rendszer [1867–1918]*. 95.)

⁵⁸ URL: http://www.archivnet.hu/politika/ii._rakoczi_ferenc_es_tarsai_ujratemetese.html (A letöltés ideje: 2014. július 10.)

Várady nézetei és képviselői tevékenysége a Függetlenségi és 48-as Párt egyik meghatározó egyéniségéhez, a nemzeti liberális demokrata Justh Gyulához állt a legközelebb, azaz a liberális függetlenségek azon táborához tartozott, akik a Wekerle-kormány belső ellenzékét alkották. Erre utal az adóreform kapcsán 1909. január 27-én elmondott csaknem egyórás képviselőházi felszólalása, amelyben élesen támadta a hitbizományokat, a latifundiumokat, és kiállt a szekularizáció, egy erős parasztbirtokos osztály létrehozása, valamint a további reformok mellett. Beszédében így fogalmazott: „hogyan fogjuk mi ezt az erős parasztosztályt létesíteni és fenntartani, amikor a latifundiumok folyton terjednek, amikor le vannak kötve a birtokok hitbizományoknak, amikor az egyház lekötött javai is folyton terjeszkednek, úgy, hogy mind több és több föld vonat ki a közforgalomból, és amikor látjuk ezzel szemben a parasztosztályoknak a természetes fejlődés során való szaporodását? [...] Ha nekünk komoly szándékunk az, hogy itt Magyarországon egy erős parasztgazda osztályt létesítsünk, akkor első kötelességünk eltüntetni mindazon akadályokat, amelyek ennek útjában állnak. [...] Kötelességünk t. képviselőház, bízni abban, hogy amint ezt megalkottuk, azt az adóreformot, azután jönni fognak nagy, beléletünket organizáló javaslatok. Jönni fog a közigazgatás reformálása, jönni fog gazdasági beléletünk ujjszervezése és nagy országos érdekű földreformjavaslat is. Ezen kívül követelnünk kell, magasabb szempontokra helyezkedve, mellőzve minden felekezeti, vallási és osztálytagozódást, hogy jöjjön az egyházi javaknak méltányos alapokon való megváltása, mielőbb, mint ebben a tekintetben már előttünk jár a szerb radikális párt, amely az ő egyházi javainak fő részét megváltotta.

Ez nem pártkérdés, nem vallási és felekezeti kérdés, s nem is szabad azt mint ilyet pertraktálni. Ez nagy országos, nagy nemzeti, mindennekfelett pedig nagy magyar ügy. [...] létesíteni kell minél több önálló kis egyszisztenciát, önálló adóalanyt, önálló hű magyar családot, s ez csak ezen az úton lehetséges.”⁵⁹ Justhtal együtt tehát ő is elsőbbséget tulajdonított az

egyházzal szemben a nemzeti ügynek. Mint Justh, plasztikusan fogalmazott: „Elsősorban magyar vagyok, csak azután katolikus.”⁶⁰

E beszéde nemcsak szűkebb pátriájában keltett feltűnést, de országosan is felfigyeltek rá. A liberális *Pesti Napló* egyenesen arról írt, hogy Várady adóreformvitája során elmondott beszéde „azzal a ritka meglepetéssel szolgált, hogy a függetlenségi párton érdekes és tartalmas egyéniséget fedezett fel.” A klerikális *Alkotmány* című lap éppen ellenkezőleg, egyenesen „Várady niemandnak (kis n betűvel)” nevezte őt.⁶¹ Várady Árpád Lipót unokabátyja, a későbbi győri püspök, majd kalocsai érsek, aki ekkor a csanádi székeskáptalan kanonokja volt, komolyan „megleckéztette”, és javaslata visszavonására próbálta rábeszélni, s kilátásba helyezte, ellenkező esetben „nem ismerik többé egymást”.⁶² Lóránd fia visszaemlékezése szerint apja ekkor feltette a kezét, és ezt mondta: „Árpád, akkor nem ismerjük egymást.”⁶³

Nem sokkal később, 1910. január 1-jén naplójában ezt jegyezte fel a klerikálisok és közte kitört nyílt harcról: „Rég, régóta élt bennem a sejtés, hogy e téren, a klerikalizmus hatalmi területén, nagy küzdelem vár rám. Íme benne vagyok. Megindítottam a parlamentben, a vármegyeházán, s most folytatom a sajtóban. Végtelenül jól érzem magamat e feladatkörben. De tanulni, sokat kell tanulni: mert a küzdelemben csak úgy állhatok helyt, ha lelkem izzó szenvedélyét komoly tanulmányokkal táplálom.”⁶⁴ Még fél évszázaddal később is megjegyezte: „igaz lelkiismerettel, mindenben helyesnek vélem akkori elgondolásaim egész vonalát azzal a meggyőződéses hittel, hogy ha az akkor együtt volt oly nagy függetlenségi pártban csak negyven, csak harminc képviselőházi párttag ily gondolatok mellé, nyíltan összeállott volna, sok későbbi (1919 évi 1940/41 és következő éveken át a mai napig) a Magyarházában más fordulatot veendett. Elmúlt. Visszavonhatatlanul elmúlt. Tempi passati.”⁶⁵

Az 1910 júniusára kiírt választásokon is indult, azonban pártjával együtt megbukott. A Szabadelvű Pártból Tisza István létrehozta a közjogi ellenállás immár bénító kereteiből kilépő, ütőképes Nemzeti Munkapártot, amely megszerezte a mandátumok csaknem 62%-át. A három részre

⁵⁹ Dr. Várady Imre az adójavaslatokról. In: *Délvidéki Újság*, 1909. január 29. A Wekerle Sándor miniszterelnök által az uralkodó előzetes jóváhagyásával betervezett adótörvény-alapelve az egységesítés és az egyenlő teherbírás volt, de számos ponton tükrözte az agrárius érdekeknek tett engedményeket. A törvénycsomagból csak a föld- és a házadóra, valamint a kültelki puszták külön szabályozásának megszüntetésére vonatkozó rendelkezések léptek életbe.

⁶⁰ *Képviselőházi Napló*, 1894. február 21. KN 1892–1898. XVI. k. 87.

⁶¹ *Napló* I. 115.

⁶² Uo. 113.

⁶³ Várady Lóránd: *Dr. Várady Imre*, 87.

⁶⁴ *Napló* I. 116.

⁶⁵ Uo.

szakadt Függetlenségi és 48-as Párt súlyos vereséget szenvedett, amelyhez hozzájárultak a kormánypárt erőteljes választási nyomása és viszszaélései.⁶⁶ Pártja és saját bukását Várady azonban nem kudarcként élte meg, hanem újabb lehetőségként, sőt egyenesen „újjászületése napjának” nevezte naplójában. Mint írta, „ezzel legalább ismét vissza vagyok adva családomnak, s a csendes munkának. [...] A közélet porondját azonban nem hagyom. Csakhogy most már megszabadulva feszélyező nyúgtól, szabadon élhetek, s küzdhetek úgy a városházán, mint a megyeháza tanácskozó termében, úgy lapjaimban, gyülekezeten ideáljaimért.

Rendszeresen dolgozni, tanulni akarok. Előkészülni arra, hogy ha a sors újabban valamely küzdelem élére szólítani, úgy felfegyverzetten, készen álljak.”⁶⁷

Ügyvédi, politikusi pályáját, az úri társadalomba történő beilleszkedését egy sajátos, a korra jellemző társadalmi jelenség kísérte: több alkalommal is párbajozott, illetve megbízottként, párbajsegédként is részt vett becsületbeli ügyekben. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az első párbajban Várady Imre volt a kihívó, és egy úgynevezett egyszerű sértésért,⁶⁸ bizonyos Orsó Gáspárnak a *Torontálban* megjelent *A Nagybecskereki Hírlap* erkölcsbírájához című verse miatt kért elégtételt 1902. május elején. A vers Várady lapjában, a *Nagybecskereki Hírlapban* megjelent *Két község dolga* című cikkekre reagált, de a párbaj jegyzőkönyve sajnos nem részletezi, mit vélt sértésnek Várady az ominózus versben. Fegyveres elégtételre végül nem került sor, Orsó orvosi bizonyítvánnyal igazolta, hogy végtagjai „használatossága akadályozva van”.⁶⁹ 1906 júliusában egy vármegyei közgyűlésen történt összetűzés sértettjének megbízottja

⁶⁶ A választásokra újabban lásd: Pap József: *Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között*. In: *Tisza István és emlékezete*. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk.: Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen, 2011, 59–78.

⁶⁷ *Napló* 1. 120–121.

⁶⁸ A sértésnek három fokozata volt: egyszerű sértés, gyalázat általi sértés és tetteles bántalmazás általi sértés. Sgardelli: *Párbajkódex*. Különös tekintettel a lovagias ügyek elintézésénél figyelembe jövő katonai szabályozásokra és rendeletekre. Tizedik, bővített kiadás. Az 1940. A–46. becsületbeli szabályzat alapján. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet. R. T. 5.

⁶⁹ VL, sz. n., Jegyzőkönyv. Felvétel 1906. július hó 3-án Dr. Várady Imre úrnak Orsó Gáspár úr elleni becsületbeli ügyében. Dr. Nónay Pál járási tisztiorvos által kiállított orvosi bizonyítvány. Nagybecskerek, 1902. május 6.

és párbajsegédje volt, amely a sértett sebesülésével ért véget.⁷⁰ 1910-ben egy ismerőse váltóleszámitolási ügyében indítottak ellene becsületsértési eljárást, amely békés elintézés nyert,⁷¹ s végül 1913 februárjában egy általa képviselt perben tett állítólagos becsületsértő megjegyzés miatt indítottak ellene lovagias eljárást, amely azzal végződött, hogy a párbajbíróság megállapította, „az adott esetben lovagias eljárásnak helye nincs”.⁷² Érdekes módon e párbajokról naplójában nem tesz említést, ami talán azzal magyarázható, hogy azt csak jóval később vetette papírra. Pedig a fiatal ügyvéd társadalmi beilleszkedése szempontjából e párbajok egyértelműen jelezték, hogy Becskerek város és Torontál megye úri középosztálya befogadta maga közé, hiszen párbajképesnek tekintették. A párbaj az úriemberek közé történő felemelkedés szimbóluma volt. A párbajképes személynek a párbaj vállalása szinte kötelező volt, mert különben kiközösítették. Párbajképes csak úriember lehetett, de hogy kit tekintettek úriembernek, pontosan soha nem szabályozták. Az biztos, hogy szükség volt hozzá minimum érettségre, „megfelelő” állásra – kétkezi munkás soha nem lehetett párbajképes, azaz úriember. Párbajképes volt minden nemes, katonatiszt, állami hivatalnok, a polgárság felső és középrétege és a diplomás értelmiségiek, de az írók és költők is. A kor felfogása szerint a párbaj azt jelentette, hogy a vitákat sportszerű, önfegyelmet igénylő, szabályozott körülmények között intézték. A sértett becsület helyreállítását már a párbaj kezdetével megtörténtnek tekintették – a viadal eredménye a becsület helyreállítása szempontjából már nem volt mérvadó. A megbízottaknak, a párbajsegédeknek mindent meg kellett tenniük, hogy az ügy békésen érjen véget. A 19. század vége, majd az 1920-as évek a párbaj felvirágzásának kora volt, amely lényegében a korábbi lovagi, nemesi szokások polgári világba történő átmentését jelentette. A polgárság is elfogadta azt a nemesi értékrendet, hogy a becsület fegyveres védelme fontos

⁷⁰ VL, sz. n., Jegyzőkönyv. Felvétel 1906. július hó 15-én, Nagybecskereken Jankó Ágoston és dr. Sándor Mihály urak között felmerült becsületbeli ügyben.

⁷¹ VL, sz. n., Jegyzőkönyv. Felvétel Nagybecskereken, 1910. december 24-én dr. Bilkitz Béla és dr. Várady Imre között fennforgó lovagias ügyben.

⁷² VL, sz. n., Jegyzőkönyv, kelt Nagybecskereken, 1913. február hó 7-én a dr. Récsei Ede és dr. Várady Imre között felmerült becsületbeli ügyben. Jegyzőkönyv, felvétel 1913. február 7-én a megyei főügyész hivatalos helyiségében. Várady Imre naplójában az 1945. december 12-ei bejegyzésnél említi, hogy egyik párbaja után, 1902-ben, mivel a kihívó felet megsebesítette, 4-5 napot ült a szegedi államfogházban (*Napló* 2. 166). Az általunk ismert iratokban ennek nem találtuk nyomát.

erkölcsi erény. Számos híres ember, írók, költők is párbajoztak a 19–20. század Magyarországon. Hogy csak néhány példát említsünk: Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Ady Endre, Krúdy Gyula, Herczeg Ferenc. Herczeg Ferencet, miután egy fiatal honvédtisztet halálosan megsebesített, négyhavi fegyházra ítélték. De említhetnénk Bolyai János híres matematikust vagy éppen Bethlen István későbbi miniszterelnököt is.⁷³ A régi világ megmaradt szigeteként egy groteszk jelenet felidézése feltétlenül idekíváncozik későbbi életéből. 1944. május 13-án, a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség nemrég választott vezetőségének első ülésén, ahol nem mellékesen a szervezet nem volt hajlandó engedelmessé válni a város német polgármesterének személyi kérdésekben adott újabb ultimátumának, a vezetőség két tagja, Stagelschmidt Jenő ügyvezető elnök és Dániel László hírlapíró között komoly nézeteltérés alakult ki. Sajnos, a vita tárgyát nem ismerjük, csak annyit, hogy ebből „lovagias ügy lett”. Ezzel kapcsolatos lesújtó véleményét Várady így fogalmazta meg: „Ma e súlyos időkben, amikor a Kárpátok alján hazája védelmében patakokban hullatja véré a magyar honvéd, ma, amikor Magyarország határain mindenfelől betörni igyekszik a pusztító rém, ma jut eszükbe lovagiasdit játszani itt hősködő magyarjainknak.”⁷⁴ Azonban ő sem tudta kivonni magát a régi világ ekkor már végképp elavult becsületbeli kódexe alól, s ő lett Dániel László egyik párbajsegédje.⁷⁵

Várady 1910 és 1943 közötti tevékenységéről nincsenek személyes feljegyzések, naplója az 1910. esztendővel megszakad, s majd csak 1943-tól

⁷³ A magyar büntetőjog a párbajt, az állam jogszolgáltatási monopóliumának védelmében, már a 18. század közepétől büntetendő cselekménynek tekintette. A párbajokat először Mária Terézia szabályozta 1752-ben, majd az 1878. évi V. törvénycikk vétségnek minősítette. Ha szabályozott körülmények között lezajlott párbajban ölt meg valakit, akkor az nem számított gyilkosságnak, csak vétségnek. Herczeg Ferenc is ezért kapott enyhe büntetést, s azt is a foglár házában, kényelmes körülmények között töltötte le. A kérdésre legújabban lásd: Bató Szilvia: *Egy jelenség jogi alakváltozásai. A párbaj útja az eszköztől a bűncselekményig*. In: *Ünnepi kötet dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Balogh Elemér és Homoki-Nagy Mária gondozásában. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXXV. Szeged, 2013, 79–100. A párbaj történetét összefoglalóan lásd: Clair Vilmos: *A párbaj története*. Magyar párbajok. Párbajkódex. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, valamint Novák Béla: *A párbajozó úriember*. A párbaj története Magyarországon és társadalmi hatásai 1867-től 1945-ig. PhD-értekezés. ELTE, Budapest, 2007. URL: www.doktori.btk.elte.hu/hist/novakbela/diss.pdf (2014. december 26.)

⁷⁴ Napló 2. 37.

⁷⁵ Uo.

rögzíti ismét életének jelentősebb eseményeit. E hosszú és nem várt fordulatokkal teli periódust hátrahagyott iratai alapján tudjuk rekonstruálni, s az ekkor keletkezett iratok alkotják a kötetünkben közölt dokumentumok döntő többségét is.

Még képviselőkorában, 1905-ben belépett a szegedi székhelyű Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesületbe,⁷⁶ amely a magyar kultúra ápolásának ügyét bevallottan a magyarosítás szolgálatába állította, s amely 1913-ban az igazgatóság tagjává választotta (5. irat).

A képviselőségtől megszabadult „szabad életét” további politikai útkezes jellemezte. Kortársaival együtt jól látta, hogy egyre nehezebbé vált a modern elemek hatalmi rendszerbe történő beépítése, bár, tegyük hozzá, ez a folyamat korántsem akadt meg teljesen. A jelen lévő és új problémák hatására (választójog, nemzetiségi kérdés, munkás- és agrárkérdés, szociális problémák stb.) a nemzeti liberálisok két irányba tájékozódtak: bal felé, a szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus, illetve a konzervativizmus és az újkonzervativizmus irányába. A század végétől a liberális hatalmi eszmerendszer egyre inkább úgynevezett állagörző liberalizmussá vált, s egyre nehezebben fogadta be a modern elemeket, bár rugalmassága nem szűnt meg teljesen. A politikai nyilvánosság terét eddig szinte kizárólag uraló parlamenti és részben sajtónyilvánosság mellé egyrészt új társadalmi-tudományos szervezetek jöttek létre mindkét oldalon (Társadalomtudományi Társaság, Galilei Kör, szakszervezetek, demokratikus szabadkőműves-páholyok, illetve agrárius egyesületek, gazdaszövetkezetek, keresztény-szociális társaságok, katolikus legényegyletek stb.), és jelentősen bővült a folyóiratok, ellenzéki lapok nyilvánosságot befolyásoló szerepe is. A liberalizmus szociális és demokratikus irányba történő megújításának kényszere, az erről szóló viták áthatották a 20. század egész politikai életét.

Azt tudjuk, hogy Várady Imrét 1914 májusa végén megkereste a Jászi Oszkár-féle Országos Polgári Radikális Párt szervezőbizottsága (6. irat), hogy lépjen be a pártba, arra azonban nincs adtunk, hogy be is lépett volna. Egy 1918. február 7-én kelt irat alapján azonban biztosan állíthatjuk, hogy Várady alapítója volt a 48-as Alkotmánypárt Torontál vármegyei

⁷⁶ VI, Közművelődési Egyesület, 11841. Az irat szerint 1904-es megalakulása óta a DMKE népkönyvtárakat hozott létre a délvidéki nemzetiségi városokban, falvakban (Nagyikinda, Újvidék, Delta stb.), a „hazafias magyar szellem terjesztése, fejlesztése és erősítése céljából népies irányú naptárat adott ki”, illetve a névmagyarosításhoz szükséges „összes okmányokat saját költségén szerzi be az egyesület és eszközli a névváltozásokat”.

szervezetének (9. irat), amely formálisan 1918. március 9-én alakult meg. A párt elnöke Steuer György főispán lett, ügyvezető igazgatója pedig Várady Imre.⁷⁷ Ezt a rövid életű pártot Wekerle Sándor hozta létre harmadik kormánya idején, 1918 januárjában, hogy a Tisza István vezette Nemzeti Munkapárttal szemben szilárd kormánypárt álljon mögötte, de céljai között szerepelt a békepártisága miatt ekkorra már nagy népszerűséget szerzett Károlyi Mihály (1875–1955) Független és 48-as Pártjának (Károlyi Párt) elszigetelése is. A kortársak a pártot, nem véletlenül, „48-as 67-es”-nek csúfolták. Wekerle a német szövetség feltétlen híve volt még vereség esetén is, de programjában egy sor szociális, választójogi reform szerepelt, s először a dualizmus történetében, hosszú távon önálló magyar hadsereg felállítását tűzte ki célul. Ugron Gábor (1880–1960), a rövid életű Esterházy Móric (1881–1960) által vezetett kormány belügyminisztere (1917. június 15. – 1917. augusztus 23.) 1917. július 2-án táviratban kérte az akkor a 12. közös gyalogezredben főhadnagyként szolgáló Váradyt, sürgősen keresse meg „főispánság ügyében” (7. irat). Sajnos nem tudjuk, sor került-e a találkozásra, s ha igen, miről volt szó köztük. Egy biztos, Várady nem lett főispán. Új tisztség azonban várt rá 1918 áprilisában – Steuer György főispán három másik társával együtt kinevezte Torontál vármegye tiszteletbeli megyei főügyészének (10. irat).

Útkeresésének másik iránya a szabadkőművesség felé vezette. Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, ennek egyik oka a már képviselőkorában vallott határozott klerikalizmusellenessége volt, de nem zárjuk ki azt a korszakra jellemző, mondhatni divatos momentumot sem, hogy az 1910-es években a liberális függetlenség hívei, az „allogén asszimilánsok”, valamint az írók, költők, újságírók közül sokan ebbe az irányba tájékozódtak, köztük katonatárs, Kardos Samu, szűkebb baráti társaságából pedig Brajjer Lajos és Borsodi Lajos is. A híres magyarok közül csak néhányra utalunk: a költők, írók közül Kölcsey Ferenc, Kazinczy Ferenc, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Csáth Géza, Tamási Áron, Kiss József, Márai Sándor. A politikusok, közéleti személyek közül Martinovics Ignác, Széchényi Ferenc, Kossuth Lajos, Klapka György, Türr István, Andrassy Gyula, Wekerle Sándor, Vázsonyi Vilmos, Bibó István.⁷⁸

⁷⁷ VI., sz. n., Jegyzőkönyv. Felvétel 1918. március 9-én Nagybecskereken, a Torontál vármegyei 48-as Alkotmánypárt Körének alakuló közgyűléséről.

⁷⁸ URL: http://www.galilei.hu/mit_kell/mit_kell.html, <http://lexikon.katolikus.hu/S/szabadk%C5%91m%C5%B1vess%C3%A9g.html> (2014. december 10.)

A szellemi építkezés igénye is minden bizonnyal közrejátszott döntésében, hiszen a szabadkőművesség egyik fontos jellemzője a szerves, értékörző, békés önfejlesztés volt. Úgy véljük, a szabadkőművesség olyan céljaival, mint „a közerkölcsiség, a művelődés és a felebaráti szeretet terjesztése, a jótékonyság gyakorlása”, valamint a személyiség erkölcsi nevesítése, az egyetemes emberi közösség létrehozása, az emberiség és tolerancia, eddigi pályafutása alapján könnyen tudott azonosulni. Magyarságát, 48-hoz kapcsolódó függetlenségi eszméit ebben az egyetemes emberi közösségben helyezte el.

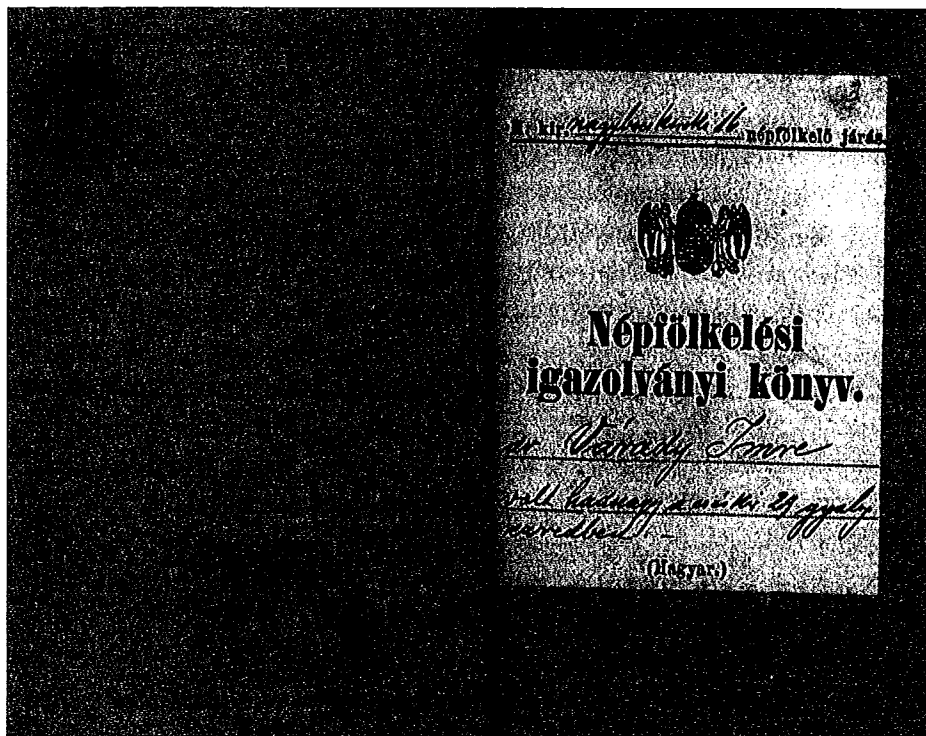
A szabadkőművesség történetéről e helyen nyilván nem tudunk bővebben szólni, arra azonban feltétlenül utalni szeretnénk, hogy Magyarországon az úgynevezett extrovertált vagy francia-latin eredetű szabadkőművesség terjedt el elsősorban az introvertált vagy angolszász rendszerűvel szemben. Ez azt jelenti, hogy az extrovertált irányzat a szabadkőművesség tevékenységét a társadalom felé fordulva, annak jobbítását nyíltan felvállalva végezte.⁷⁹ 1913-ban Magyarországon száztizenöt páholy működött, mintegy tizenkilencezer taggal.

Várady 1911-ben lépett be a becskerek Világ szabadkőműves körbe, amelynek létszáma tizenöt és huszonnégy fő között mozgott, s amely a szegedi Árpád Páholy (Árpád Testvériséghez Páholy) támogatásával jött létre, és ezen keresztül kapcsolódott a Magyarországi Symbolikus Nagypáholyhoz.⁸⁰ 1912 januárjában őt e kör elnökévé, szóvivőjévé pedig Kardos Samut választották, majd az 1913. január 20-ai választáson e tisztségében megerősítették. Mivel nem volt állandó székhelyük, eleinte a tagok házaiban tartották találkozóikat, majd minden hónap első és harmadik péntekén egy, a Garai utca 11. szám alatt lévő házban tartották. Egyik összejövetelükön például a becskerek iskolákban megerősödő klerikalizmus ellen foglaltak állást, mivel az egyház befolyásának erősödését a

⁷⁹ A hazai szabadkőművesség történetének bőséges irodalmából csak néhány újabb, meglehetősen eltérő szemléletű összefoglaló munkára utalunk: L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. Kiszely Gábor: *A szabadkőművesség*. Korona Kiadó, Budapest, 1999. Berényi Zsuzsanna Ágnes: *A szabadkőművesség kézikönyve*. Budapest, 2001. Uő: *Páholyneveink 2000-ig*. Budapest, 2001. *Iratok a szabadkőművesség történetéhez*. Válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta Berényi Zsuzsanna Ágnes. Budapest, 2001. Jászberényi József: *A magyarországi szabadkőművesség története*. Printx Budavár, Budapest, 2005. Raffay Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2011.

⁸⁰ A szegedi páholy történetére lásd: Péter László: *A szabadkőművesség Szegeden*. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980/81*. Szeged, 1981/1., 263–284.

felvilágosult oktatás elleni lépésnek tekintették, s határozatukat megvitatás céljából megküldték a Symbolikus Nagypáholyoknak, és más páholyoknak.⁸¹ A kör 1914-ben beszüntette tevékenységét, páhollyá válása már nem következett be, 1919-ben pedig formálisan is feloszlott.⁸²

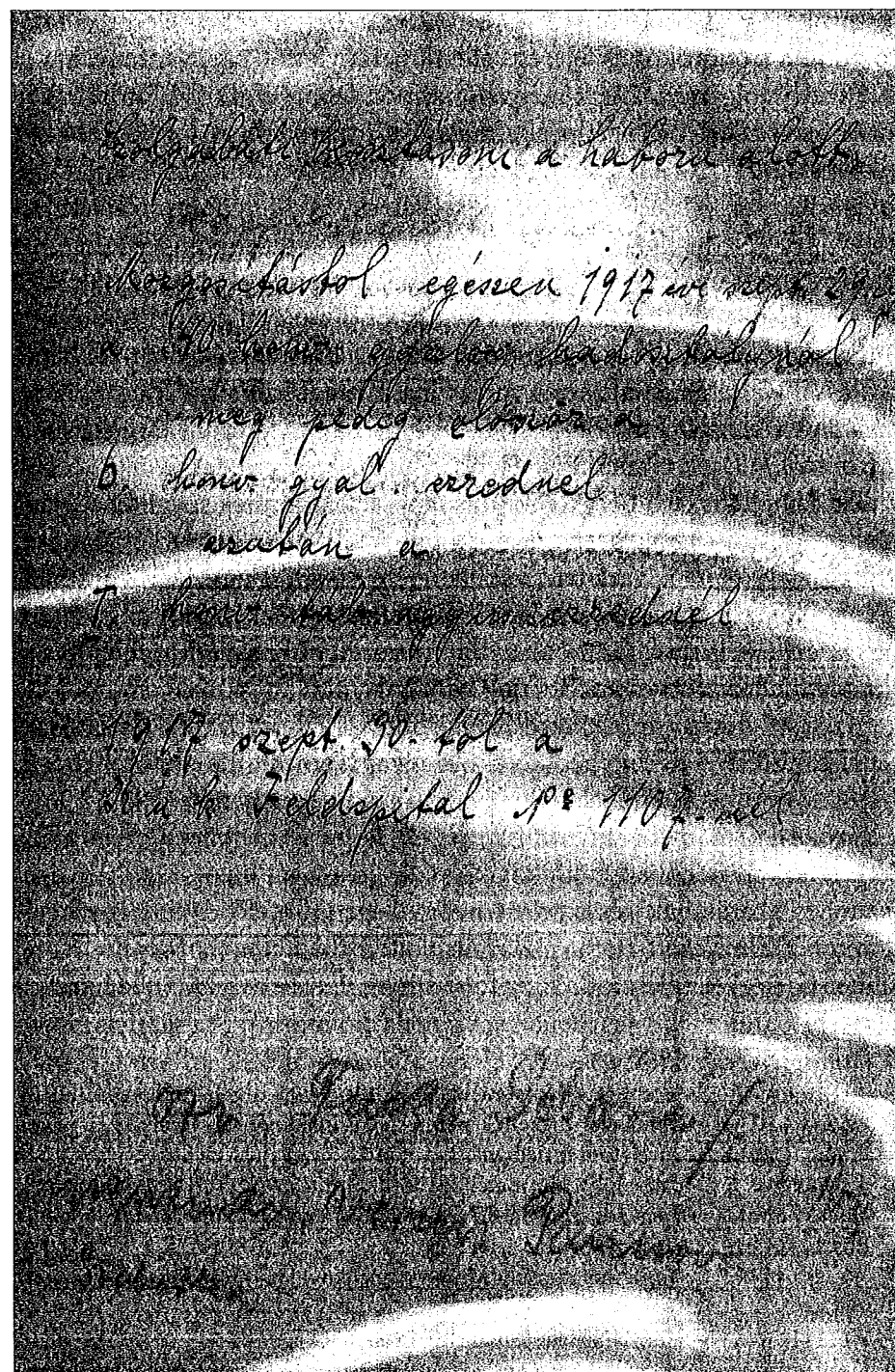

Várady Imre népfelkelői igazolványa

A háború éveiben a népfelkelői katonai szolgálat és a megyei politizálás mellett ügyvédként sokat tett az igaztalanul hazaárulással vádolt és internált szerbek védelméért. Torontál vármegye törvényhatósági bizottsága, amely megyének, mint már utaltunk rá, a szerbek relatív többségét alkották, igyekezett kivédeni a sarajevói merénylet következtében fellángoló szerbellenességet és a hazaárulás kollektív vádját. Az 1914. július 11-én

⁸¹ Josip Šosberger: *Masoni u Vojvodini 1785–1940*. Novi Sad, 2014, 408.

⁸² Uo. 249., 407–410. Magyarországon 1920-ban hivatalosan is betiltották a szabadkőműves-páholyok működését arra hivatkozva, hogy tevékenységükkel hozzájárultak a „háború felidőzéséhez, a defetizmus és destrukció és a forradalom és a bolsevizmus” terjedéséhez.

Várady Imre feljegyzése az első világháború alatti katonai szolgálatának beosztásáról

tartott közgyűlésen Gyorgyevics Milos a szerbek nevében élesen elhatárolódott a trónörökös és felesége elleni merénylettől, s kijelentette, a megye szerb polgárai „szívük mélyéből kimondatlan undorral fordulnak el a szarajevói gattettől s fájlalják, hogy akadt szerb ember e gyalázatoság elkövetésére”.⁸³ A szerb intelligencia jelentős részét azonban Becskerekéről is és a vármegyéből is internálták.⁸⁴ Várady egyik védence többek között Marko Nedeljković becskerekai ügyvéd volt, akit rögtön a Monarchia Szerbia elleni hadüzenetét követően mint hazaárulót letartóztattak, és a szegedi Csillagbörtönbe zárták, s végül több társával együtt Kapuvárra internálták, majd besorozták a 38. magyar honvédszázadba. Itt hazaárulással vádolták, és akasztás várt volna rá, azonban sikerült a vádat elhárítani, védencét kiküldték a harctérre, s bár megsérült, élve hazatért a frontról.⁸⁵ De említhetnénk Slavko Županski ügyvédet is, aki később a délszláv állam első becskerekai főispánja lett, s akinek megbízhatósága mellett Várady és még hét becskerekai polgár állt ki.⁸⁶ Emiatt később, már a jugoszláv érában, Váradyt „lelkiismerete szerint nagy szerbbarátnak” (Po duši je veliki Srbofil) nevezték.⁸⁷ Županski egyébként, mintegy viszonozva ezt a gesztust, 1946-ban az úgynevezett cukorgyári perben állt ki Várady mellett, amire később még kitérünk.

Az 1918 őszen bekövetkező helyi politikai változásokban vezető szerepet töltött be – a nagybecskerekai Magyar Nemzeti Tanács elnöke lett. 1918. november 4-én ő jelentette be Batthyány Tivadarnak (1859–1931), a Károlyi-kormány belügyminiszterének, hogy a „nagybecskerekai nemzeti tanács mindenben csatlakozik és aláveti magát az országos nemzeti tanács akaratának”, és a város népgyűlése „tüntető egyhangúsággal” a nemrég kinevezett Botka Béla főispánt felmentette, és helyette ismét Steuer Györgyöt választotta meg főispánnak. Levelében külön is hangsú-

⁸³ *Délmagyarország*, 1914. július 12.

⁸⁴ A háború kitörésekor életbe léptetett kivételes törvények alapján elfogadott 1914. évi L. tc. 10.§-a értelmében bevezették az internálás intézményét, amely 1921-ig volt érvényben: „szigorú biztonsági elbánás alá vonták” a gyanús civileket, elsősorban a „védképes férfi alattvalókat”. A ma elfogadott számítások szerint a Monarchia területén mintegy ötvenezer szerb férfit, sőt esetenként nőket is internáltak, közülük húszezren haltak meg a táborokban.

⁸⁵ VL, sz. n., Várady Imre nyilatkozata Marko Nedeljković hadirokkantsága ügyében, 1952.

⁸⁶ VL, 11121/c., Nyilatkozat Slavko Županski ügyében, d. n.

⁸⁷ Uroš Jovanović: *Nacionalni borci za Jugoslaviju*. Knjiga posvećena omladini i potonjim generacijama. Štamparija Dojković i Petrovački. Veliki Bečkerek, 1930, 48.

lyozta, hogy Steuer „bírnja az összlakosság, de különösen a szerbség osztatlan bizalmát” (12. irat).

S itt kell szólnunk Váradynek a történeti Magyarország jövőjéről vallott felfogásáról. Ezzel kapcsolatos nézeteit, reményeit jól tükrözi egy 1918 októberében Lázár Aurél (Aurel Lazár) román nemzetiségi politikushoz, a Román Nemzeti Párt egyik vezetőjéhez írott levele. Várady Lázár *A lovaglópálca* című, a *Világ* szabadkőműves lapban 1918. október 13-án megjelent írására reagált. Miután Lázár élesen ostromozta a „szarajevói lovaglópálca” nemzetiségekre mért ütéseit, a sajtószabadság, az egyházi önkormányzatiság, a román tannyelvű iskolák stb. elleni magyar kormányzati lépéseket, üdvözölte a remélt világképét, amely elhozza számukra is a szabadságot és a békés munka világát, majd leszögezte: „Magyarország nemzetiségei nem alkudozhatnak a lovaglópálcával.” S mivel, írja, a magyar politika nemzetiségek felé tett lépései még mindig hiányoznak, Kemény Zsigmond szavait idézte: „Mi értjük, hogy támadtak nemzetiségi igények, melyek megoldást követelnek, s abban hasonlítanak a Sybilla könyveihez, miszerint minél később fordíttatik rájuk figyelem, annál súlyosabb a díj, mit belőlük a közjólét számára meríteni lehet.”⁸⁸ Várady válaszában elismeri, hogy a cikkből a nemzetiségek igénye szól „a vágyak beteljesedésének előestéjén”, de ebből a cikkből, teszi hozzá, a „nyitott szemű” magyar értelmiség nem „gazdagodik”, a Kemény-idézetet pedig kifejezetten fenyegetésként értékeli. „Nem általános panaszokra van szükség, hanem határozott programra, nem elismert principiumok hangoztatására, hanem arra a becsületes és nyílt kijelentésre: mi románok, szerbek, svábok, szászok, tótok és ukránok úgy gondoljuk, boldog és megelégedett létünket ez ország földjén, igazságos viszonyokat a magyarsághoz, ilyen közös érdekekkel érezzük kapcsolva magunkat ehhez a magyarsághoz és ily módon kívánunk erős és békés és szeretetteljes együttműködésben a magyarsággal együtt élni” (11. irat). Várady Imre tehát, bár nem körvonalmazta Magyarország demokratikus átalakításának konkrét formáját, de egyértelműen Magyarország területi egysége mellett foglal állást. A csakhamar bekövetkező események azonban súlyosan rácaffoltak reményeire.

*

⁸⁸ *A lovaglópálca*. Írta: dr. Lázár Aurél, a román komité tagja. In: *Világ*, 1918. október 13., 8–9.

1918. november 27-én már a Magyar Nemzeti Tanács nevében volt kénytelen tiltakozni a Nagybecskereket megszálló szerb csapatok parancsnokánál, Dragutin Ristić ezredesnél, amiért „sajnálatos tévedésből” a Szerb Nemzeti Tanácsra ruházta a hatalmat, és a szerb csapatok lefegyverezték a magyar nemzetőrséget. Utalt rá, hogy a szerb nemzetőrség eredeti feladatával ellentétben nemcsak magánlakásokat, de az őrzésére bízott városháza hivatali helyiségeit is feldúlta. Végül a Magyar Nemzeti Tanács nevében kérte a hivatalukból eltávolított tisztviselők azonnali visszahelyezését, a „garázdálkodó szerb nemzetőrség” felosztatását, a magyar nemzeti zászló városházára történő visszahelyezését, valamint a sajtócenzúra megszüntetését (13. irat). December 10-én pedig, a csaknem egy hónappal korábban aláírt belgrádi katonai konvencióra hivatkozva Várady ugyancsak a Magyar Nemzeti Tanács nevében levelet intézett ügyvédtársához és korábbi védencéhez, Slavko Županskihoz, amelyben jelezte, nem ismerik el az újvidéki szerb kormány fennhatóságát, illetve az ő főispáni kinevezését. „Nagybecskerek városában – érvelt Várady –, de az egész vármegyében is számbeli kisebbségben élő szerb ajkú lakosság, illegitim úton, sőt a megszálló szerb csapatok parancsnokának kijelentése szerint sajnálatos tévedésből jutott egyedül önmaga a polgári hatalom birtokába”, ezért minden „joghatályos rendelkezés tehát ebben a tekintetben a jelenlegi magyar kormányt illeti meg” (15. irat).

A Várady által vezetett becskerek Magyar Nemzeti Tanács tehát próbálta felvenni a harcot a szerb megszálló hadsereg által támogatott új hatalmi szervekkel, amelyek már a békeszerződés aláírása előtt is birtokon belül érezték magukat, és azonnal megkezdték a magyar állam hatalmi szerveinek leépítését, kulturális, gazdasági hadállásainak lerombolását. Várady tehát részese volt a Budapest által támogatott nemzeti ellenállásnak, és részese volt a meglehetősen reménytelen „kármentésítő” munkának is. Trianon azonban véglegesítette ezt a helyzetet, amely a határokon kívül rekedt több millió társához hasonlóan az ő sorstörténetévé is vált – személyes élete egy magyar nemzeti kisebbség, egy kényszerközösség keretei között zajlott tovább élete végéig.

Mivel 1910-től 1943-ig nem vezetett naplót, így az 1918 utáni életútját csak a hátrahagyott iratok révén tudjuk rekonstruálni. Személyes feljegyzések híján nem tudjuk, hogyan élte meg az impériumváltást, milyen érzelmeket váltott ki belőle – életének belső rezdülései, amelyekbe naplójának első kötete mégiscsak bepillantást engedett, ezúttal rejtve maradnak előttünk. Annál gazdagabban tárul fel közéleti, kisebbségpolitikai tevékenysége, a kisebbségi lét megannyi problémája.

Lévén az „elcsatoltak első nemzedékének” tagja, aki egészen más környezetben, a Monarchia magyar politikai, kulturális közegében szocializálódott, s mint láttuk, az utolsó pillanatig bízott az ország területi integritásának megmaradásában, minden bizonnyal mély traumaként élte meg a történelem ilyen alakulását. Pedig ő még a szerencsések közé tartozott. Ügyvéd volt, ekkor már jól működő ügyvédi irodát vezetett, tehát nem a magyar úri középosztálynak ahhoz a részéhez tartozott, amelynek egzisztenciája a magyar állam szolgálatához kötődött, s amely középosztály különösen ki volt szolgáltatva az új délszláv állam által gyorsan és radikálisan végrehajtott „őrségváltásának”, a tömeges elbocsátásoknak, a nyugdíjak megvonásának, a teljes létbizonytalanságnak.⁸⁹ Az impériumváltás következtében a jugoszláviai magyarság zömmel állami szolgálatához kötődő történelmi középosztálya ugyan nem semmisült meg, de jelentősen legyengült. Várady, ügyvédtársaihoz hasonlóan, tovább folytathatta ügyvédi tevékenységét. Nemcsak azért, mert 1921. január végén letette az ehhez szükséges hűségesküt (24. irat), hanem azért is, mert ellentétben jogásztársainak többségével, jól tudott szerbül, így könnyűszerrel letette „államnyelvből” a működési engedélyhez szükséges nyelvvizsgát is. Olyan nagy volt kezdetben az állam nyelvét bírójogászok, ügyvédek hiánya, hogy a szabadkai ügyvédi kamara levélben fordult az igazságügy-miniszterhez, engedélyezze a magyar nyelv használatát a peres eljárások során, mivel attól tartottak, hogy teljesen megbénul az igazságszolgáltatás a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt, magyarok által lakott területeken. Nemcsak a bírói, ügyvédi kar, de a kliensek döntő része sem értette jól az állam nyelvét (22. irat). Az állam nyelvének ismerete egyébként az úgynevezett vidovdani (Vid-napi) alkotmány értelmében egyik fontos politikai jog, a választhatóság feltétele is volt, aminek majd a Magyar Párt megalakulása után lesz külön jelentősége.

A húszas évek elejéről származó iratok tanúsága szerint a kisebbségbe került délvidéki magyarság története egyrészt a hatalmi önkénnyel történő szembesülés története, mondhatni hanyatlás- és sérelemtörténet, másrészt e közösség kiütkereséséről, a magyar párt szervezéséről, programjának kialakításáról, egy új önszemlélet formálódásáról szól. Ebben a sokszor sziszifuszi, kilátástalan munkában Várady a bánáti, s ezen belül a becskerek Magyarok vezetőjeként kezdettől fogva az első sorokban vett

⁸⁹ A kérdésre részletesebben lásd: A. Sajti Enikő: *Impériumváltás a Délvidéken 1918–1920*. In: *Limes*, 2005/1., 7–19.

részt, a Jugoszláviai Magyar Párt megalakulása után pedig a párt társelnöke s a bányai tagozat vezetője lett. Az itt közölt dokumentumok nemcsak személyes részvételéről tanúskodnak, hanem természetesen a szervezésben fontos szerepet játszó másik két nagy magyar politikai centrum, Szabadka és Zombor, később pedig Újvidék vezetőinek tevékenységéről is, illetve azokról az úgynevezett kisemberekről, akik a legkisebb falvakba is igyekeztek eljuttatni a magyar kultúrát, a magyar szót – s valamiféle reményt adni az embereknek, hogy kisebbségi létükből fakadó érdekeik mégiscsak érvényesíthetők az új államban. Az iratok a párt szervezésének eddig olyan ismeretlen, hétköznapi részleteibe is bepillantást engednek, hogy például a becskerekai magyarok saját lakásaikban szállásolták el a tanácskozássra érkezett küldötteket (Váradyék két főt fogadtak), illetve a fogatosok ingyen bocsátották rendelkezésre fogataikat a vidékről érkezőknek (45. és 47. irat).

Sűrű levélváltások, egyeztetések, információcserék előzték meg a párt megalakulását a Zomborban élő Deák Leó ügyvéddel és Prokopy Imrével, a régi Bács-Bodrog vármegye utolsó magyar főispánjával, valamint a szabadkai „csapat” tagjaival, Nagy Ödönnel, Sántha Györggyel, Strelitzky Dénessel, Székely Áronnal, illetve a pancsovai Gráber Lászlóval és másokkal. Az iratok azonban arról is tanúskodnak, hogy már ezekben az első esztendőkhöz is megjelentek a pártot, a meglepően gazdag magyar nyelvű sajtót, és később, a párt feloszlása után, a kulturális szervezeteket feszítő belső ellentétek is. Ilyenek voltak például a zsidók Magyar Pártban betöltött szerepének kérdése, a liberális és a jobboldali keresztény sajtó és azok munkatársai közötti ellentétek, az SZHSZ Királyság politikai életébe történő bekapcsolódás hogyanja és formái, a parlamenti választásokon történő részvétel és a jugoszláv politikai pártokkal kötött alkuk, választási szövetségek kérdése. A kérdés tehát az volt, tudnak-e, képesek-e az anyaországtól elszakítva, bár annak titkos anyagi, politikai támogatását mindvégig élvezve,⁹⁰ egy eddig ismeretlen helyzetben, kisebbségként hatékony, működőképes, a megmaradást szolgáló kulturális, politikai szervezeteket, intézményeket kiépíteni és működtetni. Kialakítható-e egy olyan belső koherenciát teremtő retorika, amely összetartja, sőt tovább-

⁹⁰ Budapest határon túli magyarok támogatáspolitikájáról lásd: Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, 2013, 269–320., a jugoszláviai magyarok vonatkozásában pedig A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*, 37–41.

építi ezt a számos társadalmi, ideológiai, kulturális és politikai deficittel terhes délvidéki magyar társadalmat.⁹¹

Ezek az iratok, jellegüknek fogva, egy irányból, a kisebbségi elit szempontjából elevenítik meg a múltat – hogyan próbálták, próbálta meg maga Várady is formálni ennek a délvidéki magyar közösségnek az önszemeletét, mit gondolt(ak) saját társadalmuk megszervezéséről, az anyaországhoz, valamint a többségi nemzethez és az új nemzetállamhoz való viszonyról, továbbá a környezetükben és a világban jelen lévő olyan ideológiai trendekről, mint a liberalizmus, a keresztényszocializmus, a konzervativizmus, a nacionalizmus, a marxizmus és a nemzetiszocializmus. A kisebbségi életvilágok hétköznapijaiba, társadalomtörténetük alakulásába azonban csak ritkán engednek bepillantást, ezért fontosak a hozzá intézett támogatást kérő levelek, amelyek íróik súlyos élethelyzetét tárják fel.

E dokumentumok alapján azonban egyértelmű, hogy Várady Imre 1918 után a délvidéki magyar kisebbségi társadalom olyan politikusává nőtte ki magát, aki korábbi, a magyar politikai közéletben szerzett tapasztalatait vitte magával – úgymint a működő (bár permanens reformokra szoruló) intézményekbe vetett bizalom, a tárgyalásos érdekegyeztetés, a célszerű paktumok, a másik igazságára is figyelő attitűd, s mindenekelőtt a magyar nyelv és kultúra nemzetmegtartó erejébe vetett rendíthetetlen hit.

A munka becsületének és a közösség szolgálatának ethosát, az ember tisztelőtét, az eltérő kultúrák megbecsülését, a hazaszeretetet Széchenyi és Kossuth által képviselt eszményét vallotta magáénak élete végéig: a nemzeti és az egyetemes emberi haladás ügye nála szervesen összekapcsolódott, amelyet élete végéig tudatosan és hűen szolgált. A Jugoszláviai Magyar Műkedvelők almanachjában, a *Bokréta*ban fogalmazta ezt meg talán legpontosabban: „Minden nemzet szellemi életének nagy ható erőssége: hagyományainak tisztelete. Az egybegyűjtött hagyományok egymásutánja, a haladás legbiztosabb fokmérője. [...] Az egyetemes haladás követelménye minden más nyelvű, minden más nemzetirányú kultúrtörekvésnek az elismerés kölcsönösségén alapuló testvéri megbecsülése. Mert bár különböző nyelven, különböző nemzetek sajátos szellemirányában, de

⁹¹ A délvidéki magyarok történetének erre a korai periódusára összefoglalóan lásd: Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest, 1995, 7–345. A. Sajti Enikő: I. m., 7–79. Uő: *Bűntudat és győztes fölény*. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok. Szeged, 2010, 11–115. Dévavári Zoltán: *Új partok felé*. Kisebbségi kiutkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923). Zenta, 2014.

mindannyian egyazon cél: az egész emberiséget átkaroló nagy kultúrideálok megközelítése felé törekszünk. Teljes lélekkel csüngünk tehát az általános, nagy világkultúra haladásán és emelkedésén. De emellett forró szeretettel, imádásig emelkedő áhítattal csüngünk, különösképpen a mi kisebbségi magyar kultúránk, irodalmunk, zenénk, dalunk, művészetünk ápolásán azért is, mert ezek emelkedésével, ezek tökéletesbülésével maradhatunk csak méltó tagjai a világ nagy kultúr családjának.”⁹² Élete során sokszor szembesült azzal, hogy százada, a 20. század mennyire nem kedvezett ezeknek az ideáloknak – az egyetemes és a nemzeti együttes haladásának eszméjét azonban élete végéig nem adta fel. Az egyetemes, európai civilizációval összekapcsolt magyar kultúra volt az otthona.

Az itt közölt iratok is azt bizonyítják, hogy a húszas évek végéig, a parlament feloszlataáig, a királyi diktatúra bevezetéséig, a Magyar Párt legközvetlenebb célja az volt, hogy megtalálják helyüket az igencsak hektikus jugoszláv politikai térben, és számarányuknak megfelelő parlamenti képviselőket, valamint egyenlő polgári jogokat biztosítsanak a jugoszláviai magyarságnak. A Magyar Párt elnöksége ezt így fogalmazta meg: „a magyar párt programjához híven, távol minden felforgató tendenciától, csak a parlamenti küzdelem alkotmányos fegyvereivel kívánja megvívni azt a harcot, mely az ország magyar népének jogi, gazdasági és kulturális egyenjogúsítását tűzte ki célul” (60. irat). Ez a cél összhangban volt az anyaország magyarságpolitikájával, amelyet a Délvidék vonatkozásában Walkó Lajos (1880–1954) külügyminiszter 1927-ben így fogalmazott meg: „a magyarok legyenek jó és lojális állampolgárai hazájuknak – de az SZHSZ állam legalább a nemzetközi szerződéseknek azt a minimumát adja meg, hogy a magyarság megtarthassa nyelvét és kultúráját és fejlődése biztosítva legyen.”⁹³ Mint ismeretes, a két világháború közötti korszak magyar külpolitikáját a revíziós jövőkép határozta meg, amit az ehhez vezető „optimális revízió” időben változó lépései konkretizáltak. Ez feltételezte a magyarság kulturális integritásának megőrzését, és a korábbi demográfiai, gazdasági, kulturális pozíciók minél teljesebb megőrzését.

A magyarság demográfiai, szellemi és gazdasági integritásának gondolatával, a revíziós jövőképpel Várady Imre, a jugoszláviai magyarság többi

vezetőjével együtt, fenntartások nélkül azonosulni tudott, de azzal is tisztában volt, hogy az adott helyzetben be kell illeszkedni a jugoszláv állam alkotmányos keretei közé. Belső vitáik ennek módozatai körül forogtak.

Várady Imrét, kortársai véleménye szerint, „szilárd jelleme, politikai gyakorlata, bánáti engedékenysége” különösen alkalmassá tette e politika képviselőjére, a kombattáns jugoszláv „birodalmi nacionalizmus” kormányzati, hatalmi tényezőivel történő tárgyalásokra. A szerb internáltak védőjeként a „Nagy Háború” idején végzett ügyvédi munkája pedig dél-szláv körökben is szalonképesé tette, arról nem is szólva, hogy a magyar kisebbségi politikusok között ritka kivételként tárgyaló szinten bírta szóban és írásban nemcsak a német, de a szerb nyelvet is. Ezek miatt a tulajdonságai miatt tartották alkalmasnak például arra, hogy az 1925-ös parlamenti választások előtt ő folytasson tárgyalásokat a kormányzó Radikális Párt képviselőivel a választási együttműködés formáiról, ezek a tárgyalások azonban zátonyra futottak. A radikálisok, az állam centralista felépítésének hívei azonban, akik rövid úton megüzenték, hogy „semmilyen formában nem kívánnak az Országos Magyar Párttal hivatalos érintkezésbe bocsátkozni”, csakis egy „magyar radikális párttal” tárgyalnának, ez viszont a párt önállóságának feladását jelentette volna (52. és 57. irat). Ezért, valamint a választói névjegyzék hiányosságai és egyéb okok miatt a Magyar Párt ezen a választáson nem indult, megbízatását Várady igen rövid úton visszaadta.⁹⁴

Az 1927-es tartományi (oblast) és parlamenti választások azonban már nemcsak a Magyar Párt, de személyes pályája szempontjából is több sikert hoztak. A radikálisokkal kötött választási együttműködés révén, radikális párti listán két magyar párti képviselő került be a jugoszláv parlamentbe – Strelitzky Dénes, a párt titkára és Várady Imre, az elnökség tagja, a párt bánáti szervezetének vezetője. A tartományi választásokon a bácskai és a belgrádi tartományi gyűlésbe (a délvidéki területek ehhez a két tartományhoz tartoztak) hat-hat magyar képviselő került be, köztük Várady Imre is (60. irat). 1927-ben pedig ismét tagja lett Nagybecskerek város képviselő-testületének is, a párt várospolitikai programját ő fogalmazta meg (65. irat).

A jugoszláv parlamentben végzett képviselői munkájáról nem maradtak fenn érdemleges iratok, tudomásunk szerint sem ő, sem pedig Strelitzky nem szólalt fel (nem szólalhatott fel?) a skupštinában. Nincs nyoma annak sem, hogy jelen volt-e 1928. június 20-án azon a parlamenti ülésen, ahol

⁹² Bokréta. A jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja 1919–1940. Szerkesztette és kiadja: Farkas Frigyesné Lichtnecker Margit. Szubotica, 1940, 5.

⁹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) KÜM res. pol. 1927 – 16 – 500.

⁹⁴ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*, 47–56.

az egyik montenegrói radikális párti képviselő lelőtte a Horvát Parasztpárt képviselőit, Stjepan Radićot és másik négy társát. E merénylet után, amely a szerb–horvát ellentétek barikádharcokba torkolló kiéleződéséhez vezetett, 1929. január 6-án az állam működőképességének fenntartása érdekében II. Sándor király bevezette a királyi diktatúrát. Feloszlatta a parlamentet, felfüggesztette az alkotmányt, betiltotta a nemzeti megosztottságot szimbolizáló politikai pártok működését, a nemzeti és politikai egység megteremtése érdekében egységes kormányzópártot hozott létre, a belső nemzeti határokat tudatosan figyelmen kívül hagyó új közigazgatási egységeket, bányákat alakított ki, bevezette a cenzúrát, feloszlatta a nemrég megválasztott tartománygyűléseket és városi képviselő-testületeket, a polgármestereket katonai megbízottakra cserélte le – miniszterelnökké pedig belső bizalmasát, testőrségének parancsnokát, Petar Živkovićot nevezte ki.⁹⁵ A Magyar Pártot is betiltották, nehezen létrehozott szervezeteit feloszlatták, a párt vezetői közötti sűrű levélváltás is megszűnt, felülről diktált politikai, kulturális szélcsend következett be a magyar kisebbség életében. Várady képviselői karrierje is véget ért, egyéb választott funkciói is megszűntek.

Kötetünkben az 1929 és 1931 közötti időszakra vonatkozóan egyetlen iratot sem talál az olvasó, de nem a válogatást végző történész figyelmetlensége miatt, s nem is azért, mert esetleg eltűntek az iratok, hanem azért, mert a diktatúra megsemmisítette a kisebbség nehezen létrehozott szervezeti, intézményi hálózatát, és dermedt hallgatásra ítélte a kisebbség korábbi vezetőit, szervezeteit – leveleiket cenzúrázták, ezért még leveleket sem váltottak.

Itt kell említést tennünk arról, hogy a Várady-hagyatékban őrzött, sok ezer oldalt kitevő anyagban egyetlen utalást sem találtunk a Budapesttel fenntartott kapcsolatokról, ami az állandó hatósági zaklatások és a levélcenzúra, illetve a két ország feszültségekkal terhes kapcsolatai miatt érthető. Az anyaországgal fenntartott kapcsolatok eltitkolásának érthető célja volt: mindenáron el akarták kerülni Belgrád ellenük irányuló, gyakran alkalmazott vádját, a revizionizmus vádját, amelynek minden esetben súlyos következményei voltak: kiutasítások, letartóztatások, kulturális egyesületeik, rendezvényeik betiltása, elbocsátások stb. Ezeket a kapcsolatokat, beleértve az anyagi támogatás rendszerét is, a hazai levéltárakban végzett kutatásinkból többé-kevésbé ismerjük.⁹⁶

⁹⁵ Bíró László: *A jugoszláv állam 1918–1939*. Budapest, 2010, 115–140.

⁹⁶ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*, 11–152.

Már a skupštinai merénylet után, de még a diktatúra bevezetése előtt a két parlamenti képviselőt, Strelitzkyt, Váradyt, valamint Deák Leót, aki ekkor az európai kisebbségi kongresszusokon képviselte a jugoszláviai magyarokat, 1928. október 24-én Budapestre rendelték, és Forster Pál (1876–?) akkori belgrádi magyar követ jelenlétében fogadta őket Bethlen István miniszterelnök. A megbeszélés egyik témája a követ és különösen Strelitzky Dénes között kialakult feszült viszony volt, aki úgy vélte, Forster a magyar kormány szándékait messze túlhaladva annak az újvidéki Fáth Ferenc apátplébánosnak a híveit támogatja, akik őt, Váradyt és Deákot „szabadkőművesnek és zsidóbarátnak” tartják. Igaz, Strelitzky meg Fáthékat jellemezte „fanatikus, rapszódikus és túlzó klerikális” csoportként a követnek. A budapesti találkozón természetesen szóba kerültek ezek a személyes, belső ellentétek is, fő témája mégis a két képviselő további parlamenti munkájának és általában a Radikális Párttal szemben követendő politikai magatartásnak a megbeszélése volt. Bethlen közölte velük, ki kell lépjenek a radikális parlamenti klubból (frakcióból), szorosabb kapcsolatokat kell kiépíteniük a Német Párt parlamenti csoportjával, illetve nagyobb parlamenti aktivitásra szólította fel őket. Strelitzky egyenesen megkapta a feladatot, fel kell szólaljon az agrárkérdés következő parlamenti vitáján, amihez a szakanyagot majd Budapest biztosítja. A budapesti megállapodásokat azonban, amelyek az eddig a magyar kormány által is támogatott politikai taktika felülvizsgálatát jelentették volna, elsodorták a csakhamar bekövetkező jugoszláv belpolitikai események, a diktatúra bevezetése.⁹⁷ Két év csend következett.

1931 tavaszán Strelitzky Dénes levélben jelezte Váradynak, hogy a szabadkai rendőrfőkapitány felhívatta magához Fenyves Ferencet, a *Napló* főszerkesztőjét, s közölte vele, „felsőbb utasítása van arra, hogy a magyarpárt volt vezetőihez forduljon és azokat kérje fel, hogy a jugoszláviai magyarság jogos igényeinek előmozdítása céljából határozzák el magukat a rezsim irányába erőteljesebb aktivitásra”, és ennek megbeszélése céljából sürgősen jelenjenek meg a bánnál „Novisadon”⁹⁸ (67. irat). Várady is tagja volt ennek a delegációnak – s ezzel megkezdődött a délvidéki magyarság 1929 utáni aktivizálódása. Sajnos, a megbeszélésekről nem maradt fenn feljegyzés, a további események alapján azonban egyértelmű, hogy szó

⁹⁷ Uo. 76–77.

⁹⁸ A jugoszláviai helységek neveit, büntetés terhe mellett, még magánlevélben sem volt szabad korábbi magyar nevükön nevezni.

sem lehetett a Magyar Párt újjászervezéséről, kulturális vonatkozásban viszont újjáéledtek bizonyos lehetőségek. Ekkor indították útjára például a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* című sorozatot (70. irat), engedélyezték a becskerekai Magyar Közművelődési Egyesület működését, amelynek elnöke Várady Imre volt. Az egyesület munkájáról szóló hírek közlését azonban a cenzúra megtiltotta a szabadkai *Naplónak*, mivel veszélyesnek tartották nemcsak az Országos Magyar Párt tevékenységének felújítását, de egy egységes magyar kulturális egyesület létrehozását is. A harmincas éveket általában is a megújuló remények és a tiltások kemény realitása jellemezte, amelynek egyik oka kétségtávol a frankhamisítási botrány miatt ismét mélypontra zuhant magyar–jugoszláv kapcsolatok, illetve a horvát ellenzék felerősödése volt. Belgrád a kisebbségi kérdést továbbra is a belpolitikai erőviszonyok, elsősorban a szerb–horvát ellentétek és az állam egységének prizmáján keresztül szemlélte. 1918 és 1941 között a jugoszláv kormányok a magyar kisebbségben mindvégig illojális, a területi egységet veszélyeztető erőt látták, a magyar kisebbséggel kapcsolatos magatartásukat tehát döntően aktuális hatalmi, biztonságpolitikai szempontok formálták.

Ezekben az években több kísérlet is történt egy „minden politikai irányzat kikapcsolásával” létrehozandó egységes központ kialakítására, amelynek székhelye Becskerek lett volna – ilyen volt például a Népiroda megalakítása (288. irat), de említhetjük az egységes kultúratanács (75. irat), illetve az egységes magyar közművelődési egyesület létrehozására tett kísérleteket is, amelynek programját Várady már 1932 decemberében kidolgozta (73. irat), de amelynek működését a hatóságok csak hosszas huzavona után, Jugoszlávia nemzetközi helyzetének kedvezőtlen alakulásának hatására, 1941. január végén engedélyezték. A becskerekai Magyar Művelődési Egyesület munkáját azonban sikerült életben tartani, s nyilván az ennek érdekében kifejtett eredményes tevékenységét ismerték el akkor, amikor az egyesület által 1932-ben alapított Ezüst tulipán művelődési díjat Szenteleky Kornél után Várady Imre kapta meg.⁹⁹ Sikerebbnek mondhatók az új kisebbségi elit kialakítását elősegítő erőfeszítések, amelyek egyrészt a jugoszláviai magyar egyetemisták, tanítóképzősök, középiskolások szervezett segélyezésében öltöttek konkrét formát (83., 95., 96. és 97. irat), illetve abban a törekvésben, hogy az államilag Belgrádban, tehát nem Szabadkán vagy Zentán létrehozott tanítóképző

⁹⁹ A díjat többé nem is osztották ki.

ügyeibe valamiféle beleszólást szerezzenek. A segélyezésnek kialakult egy érdekes formája is, az úgynevezett „napokat evés rendszere” is, amelyben a Várady család is részt vállalt (98. irat).

Az egymástól elszigetelt helyi kulturális szervezeteket állandóan a betiltás veszélye fenyegette (106. és 108. irat), a hatalom magyar kisebbséggel folytatott politikája ebben a tekintetben semmit nem változott az eltelt évek során. Ezt némiképp kompenzálta, hogy a harmincas években felénkült a kisebbségi magyar írók, újságírók irodalomszervező tevékenysége, s az itt közölt iratok különösen gazdag tárházát nyújtják ennek a történelemnek. Egyrészt Szenteleky Kornél irodalomszervező tevékenysége és a *Kalangya* kap nagy hangsúlyt, majd Szenteleky 1933-ban bekövetkezett halála után a *Kalangya* életben tartásának kérdése, amelyben az iratok tanúsága szerint Kende Ferenc kiemelkedő szerepet játszott (127. irat). Kende kiemelkedő irodalom- és társadalomszervező tevékenységére utal például az az eddig ismeretlen munkája is, amelyben a kisebbségi magyar társadalom egyes rétegeinek igényeit figyelembe véve, a földműveseknek, az iparosoknak és a polgárságnak külön népművelési tervet dolgozott ki (88. irat).¹⁰⁰ De utalnunk kell a Csuka Zoltán által Magyarországon alapított, *Láthatár* című folyóirat indulására is, illetve a Szenteleky Irodalmi Társaság megalakítására, amelynek első alapszabálya is megőrződött Várady Imre hagyatékában, s amelyet szintén közlünk (91. irat).

A jugoszláviai magyar irodalompolitika „helyes szellemirányát” Várady Imre „a király”, Szenteleky halála után úgy látta, hogy az ő nyomdokain haladva továbbra is összhangba kell hozni az „erős fajszeretetet az állam-eszme törvényes követelményeivel”, amely azonban „soha sem történik a férfiatlan felkínálkozás, a kicsinyes kegyhajhászás, hanem mindenkor az önérzetes kultúrparitás alapján”. Olyan irodalmi vezetőre van szükség, írta, aki „hirdeti, hogy a különböző nemzetek, különböző nyelven és mindegyik az ő sajátos szellem irányába ugyan, de kultúrmozgalmaikban valamennyi egy azon cél, az egész emberiséget átkaroló nagy kultúr ideálok megközelítése felé törekszik. [...] tudja és hirdeti, hogy minden faj, minden nemzet legbüszkébb arra, amit sajátosságából az összemberi haladásnak nyújthat. Önérzettel mutat rá, hogy a magyar faj génusza is,

¹⁰⁰ Kende ilyen irányú tevékenységére bővebben lásd: Bárdi Nándor: *Sajtóterjesztés és társadalomszervezés*. Kende Ferenc a vajdasági magyar közművelődés szervezésében (1935–1940). In: *Egyén és közösség*. Tanulmányok. Szerk.: Bárdi Nándor, Tóth Ágnes. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012, 195–252.

irodalom, művészet, szobrászat, festészet, zene s a kultúra minden irányú megnyilvánulásában az örök igaz, az örök szép minden változatában marandó, örök értékeket nyújtott a világösszességnek”¹⁰¹ (92. irat).

S míg a belgrádi hatalmi körök kicsinyes packázásait lassan kezdték kiismerni a betiltott Magyar Párt régi vezetői, köztük Várady Imre is, és a harmincas évekre már sikeresen kiépítették az éppen aktuális kormányokhoz vezető személyes kapcsolatokat, az audienciák rendszerét, a belső szakadás veszélye felkészületlenül érte őket. Ezek az egyre erőteljesebben megjelenő nézeteltérések már kiléptek az emigránsok, októbristák, „zsidók és zsidóbarátok”, valamint az „igaz keresztények” személyes rokon- és ellenszenvekkel tarkított korábbi keretei közül. Új ideológiai, generációs és politikai, taktikai ellentétek jelentek meg a kisebbségi magyar közéletben, amelyek megkérdőjelezték az „öregek”, a volt magyar párti vezetők szinte minden eddigi lépését, és a meglévő kulturális szervezeteken belüli szakadást vetítették előre. Nagy Iván és hívei újrafogalmazták a magyarság jugoszláviai politikai térben történő elhelyezkedését, és a többségi nemzethez való viszony tekintetében Belgrád helyett Zágrábot részesítették volna előnyben, azaz az ellenzékkel történő politikai összefogást, illetve a friss, dinamikus horvát nacionalizmus mintájára egy közelebbről nem körvonalazott, de a német faji ideológia irányába elmozduló, „nép felé fordulás” programját (119. és 120. irat), a Vajdaság egy részének a Horvát bánsághoz történő csatolását, valamint a földkérdés radikális megoldását hirdették. A szabadkai Népkör egy baloldali, később a *Híd* körül csoportosuló ifjúsági mozgalom kiindulópontjává vált (177., 183. és 184. irat), akik a kisebbségpolitika stratégiai céljainak megváltoztatását tűzték zászlajukra. A mindenkori kormánytényezőktől főként választások alkalmával kicsikart engedmények, a „kis eredmények és nagy ígérek” politikája helyett „széles népi alapú népi politikát” követeltek, a kisebbségi társadalom gazdasági megerősítését (szövetkezetek), kulturálisan pedig a nép kulturális szintjének emelését tűzték ki célul (175. irat). Újvidéken felerősödött a harcos keresztény irányzat, amely további pozíciókat követelt magának a kisebbségi magyar sajtóban, de innen indult ki a magyar szövetkezeti gondolat is (151., 155. és 156. irat).

Várady Imre úgy vélte, hogy a magyarság világnézeti szétforgácsolódása, a „testvérharc” tovább gyengítené érdekérvényesítő erejüket, és be-

¹⁰¹ Váradynek ez a *Szenteleky Kornél öröke* című cikke kisebb változtatásokkal megjelent a *Kalangya* 1933. októberi számában.

láthatatlan következményekkel járna. Az egységet mindenképpen, akár az új áramlatoknak tett engedményekkel is, de meg kell őrizni, és egyelőre Budapest is ezt tanácsolta. A magyarok a többségi társadalomhoz viszonyított arányszáma kicsi, próbált érvelni, nem élnek kompakt tömbben, mint például az erdélyi magyarok, érdekérvényesítő erejük gazdasági talapzata pedig gyenge. Továbbra is úgy látta, hogy a „minden irányban való hűséges köteleességteljesítés ellenértékéül [...] a megértés megtalált vonalán tovább haladva, a törvény és méltányosság keretein belül szorgalmazni reális, megvalósítható, józan kívánságai teljesítését, ugyanezen úton keresni jogtalanul szenvedett sérelmei orvoslását, s a bizalom fokozatos megerősödésével kivívni azt, hogy a törvény holt betűiből élő valósággá legyen a minden irányú teljes polgári jogegyenlőség.” Majd így folytatta: „Minthogy azonban megvan írva, hogy nemcsak igéből él az ember, a kulturális szabad haladás elérésével párhuzamosan kell lépést tartania immár a gazdasági fejlődhetés útirány keresésének. Az út iránya világos: meg kell kezdeni a nép tervszerű gazdasági megszervezését.” A polgári jogegyenlőség mellé a nép felemelésének jobb- és baloldali kritikájának hatására kisebbségpolitikájába tehát hangsúlyosan beépült a gazdasági kérdés, a szövetkezeti gondolat is (139. irat).

Ebből az időszakból szeretnénk felhívni a figyelmet arra a beadványára (157. irat), amelyet minden bizonnyal Josip Ujčić belgrádi érsekhez intézett 1937. augusztus 1-jén, az 1935-ben a Vatikánnal kötött konkordátum viharos parlamenti vitája után,¹⁰² amelyben felhívta az egyházi vezető figyelmét a hitlerizmus terjedésére a bánáti németek körében. Először is „mély aggodalmát” fejezte ki azért, mert a magyar és a német „vojvodinai”, azaz bácskai és bánáti ifjú katolikus papnövendékek úgy kerülnek ki a szemináriumból, hogy már nem tudják népük nyelvét. Mint írta, csak „tökéletlenül gagyogják annak a magyar, annak a német falu népének nyelvét, amely nép körében és amely nép áldozatkészségéből élniök kell, és mely népet hitéletükben megerősíteni és vezetni az ő nagy hivatásuk. Nincsen annál leverőbb és szomorúbb, mintha a templom szószékén prédikáló lelkes hibás, idegenszerű mondatfűzése, rossz kiejtése, elnyomott mosolygásra készíti a hallgató hívőket. A várt hatás elvész, a hitélet meginog.” Ennek szerinte az az oka, hogy a papnevelő intézetekben a növendékek anyanyelvükön nem olvashatnak, sőt még magánérintkezés során is tilos

¹⁰² A konkordátumot a jugoszláv parlament 1937. július 23-án heves viták után elfogadta, azonban az ortodox egyház tiltakozása miatt nem sikerült életbe léptetni.

anyanyelvüket használni. „Kegyeskedjék magas befolyásával odahatni – folytatta –, hogy a tanulók a szláv mellett, a magyar és német nyelv és irodalom tárgyaiból, valamint a magyar és német hitszónoklat gyakorlásában alapos kiképzést nyerhessenek, s ezen célból a semminariumokban a magyar és német nyelvet és szellemet teljesen ismerő hittanárok is alkalmaztassanak.” Kérelmének figyelembevételét végül azért ajánlotta Öeminienciája figyelmébe, „mert a Vojvodinában napról napra mindinkább észlelhető a róm. kath. hitélet megrendülése, a Jung-Deutsch mozgalom,¹⁰³ s ezzel karöltve a hitlerizmus terjedése, s mert még egyetlen esetben sem volt látható, hogy ősei hitét elhagyó hívek a horvát egyház kebelébe sietnének, hanem ha nem pravoszlavok, úgy lutheranusok, vagy ősgermán vallásúak lesznek.” Ismereteink szerint a radikális jobboldali nacionalizmus elutasítását Várady ebben a dokumentumban fogalmazta meg először.

A harmincas évek második felétől komoly változások mentek végbe az európai erőviszonyokban – 1938 márciusában a náci Németország sikeresen végrehajtotta az Anschlusst, készült a háborúra, már romokban hevert a francia szövetségi rendszer, a kisantant, szeptember 30-án Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország megegyezett Münchenben a Szudéta-vidék Németországnak történő átadásáról, novemberben pedig sor került az első békés magyar revízióra, az első bécsi döntésre, majd Észak-Erdély visszacsatolására is. 1940 őszére megváltozott Magyarország közép-európai státusza: a területileg megnagyobbodott anyaország novemberben csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez. Pár hónappal később, 1941 márciusában Jugoszlávia is hasonló lépésre szánta el magát, de addig a két ország közös érdeke volt az egymáshoz történő közeledés, amelynek eredményeként 1940. december 2-án megkötötték a két ország közötti barátsági szerződést. De nemcsak a nemzetközi erőter változott meg kedvezőtlenül Jugoszlávia körül, az 1938 decemberében megtartott utolsó parlamenti választásokon a centralizmus erői is végletesen legyengültek. A nemzetközi helyzet változásai, valamint a szerb–horvát kiegyezés (1939. augusztus 26.) lehetővé tették, hogy a magyarság politikai és kulturális pozícióinak kérdése a két ország közötti alku kérdésévé váljon, kitágultak a nemzetiségi lét megőrzésének lehetőségei.

A belgrádi magyar követ, Bakách-Bessenyei György kezdetben három képviselői helyet kért a magyarok számára az új választások kiírása esetén

¹⁰³ A Kulturbund főként ifjúsági szakosztályán belül jelentkező nácibarát „megújulási” mozgalom.

(erre már nem került sor), illetve egy szenátori helyet, amelyre mindvégig kizárólag Váradynak volt „stabil” esélye. 1939 októberében Budapest már megelégedett volna „minimum” egy parlamenti képviselőhellyel, s a követen keresztül megüzente Nagy Ivánnak, csak abban az esetben támogatják majd ellenzéki listán történő jelöltségét, ha lemond arról a követeléséről, hogy a régi magyar párti garnitúra átadja nekik a vezetést, Belgrádtól pedig elvárták, hogy ne szóljon bele a magyar képviselő személyének kiválasztásába, mint korábban. Felhívták a figyelmet arra is, hogy a magyarok feltétlenül tartózkodjanak a vajdasági autonómia gondolatának propagálásától. Budapest kíváncsalmait Várady Nikola Bešlić mezőgazdasági miniszteren keresztül közvetítette Belgrád felé, aki már évek óta a magyar kisebbség „kijáró emberének” számított a jugoszláv fővárosban. Ezek között nemcsak a lehetséges választási paktum kérdései szerepeltek, de szóba került a magyar határ mentén bevezetett ingatlanforgalmi korlátozás problémája, a korábban szerbhorvát tannyelvű iskolákba helyezett magyar nyelvű tanítók, tanárok magyar iskolákba történő visszahelyezése, és az egységes magyar kulturális szövetség kérdése is.¹⁰⁴

Ebben a helyzetben nevezte ki II. Péter jugoszláv király 1939. január 16-án Várady Imrét szenátorra,¹⁰⁵ akit mind Budapest, mind pedig Belgrád alkalmasnak tartott erre a pozícióra, politikai súlya felértékelődött. Alkalmasnak tartották a két kormány közötti közvetítésre, a magyar kisebbségen belüli ellentétek csillapítására éppúgy, mint a kisebbség követeléseinek képviseletére. Mint ismeretes, az 1931-es, úgynevezett oktrojált alkotmány a jugoszláv királyságot örökletes, alkotmányos (nem parlamentáris) királysággá nyilvánította, amelynek parlamentje két egyenrangú házból, az alsóházból és a szenátusból állt. Az államberendezkedés alapját a jugoszlavizmus képezte, a törvényhozói hatalmat pedig a király a kétkamarás parlamenttel együtt gyakorolta. A király annyi szenátort nevezhetett ki, amennyit választottak, vagyis a szenátorok felét. A választott szenátorok száma a bánóság lakosságának számarányától függött, Belgrád városa egy szenátort választott. Szenátorokat az adott bánóság parlamenti képviselői, báni tanácsnokai, községi előjárói, valamint Belgrád esetében Belgrád, Zimony és Pancsova község elnökei és

¹⁰⁴ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*, 92–95.

¹⁰⁵ *Stenografske beleške Senata Kraljevine Jugoslavije*. Beograd, 1939. godine. Knjiga I. Godina 8. II. Redovni sastanak Senata Kraljevine Jugoslavije držan 17 februara 1939 godine u Beogradu. 1.

alelnökei közvetlen úton választották. A szenátorok mandátuma 6 évre szólt, a kinevezett szenátorok felét háromévente cserélni kellett. A kinevezett szenátorok nem tölthettek be állami tisztséget. Honosított állampolgár, mint például Várady Imre, csak akkor lehetett szenátor, ha betöltötte 40. életévét, és bírta az államnyelvet. Várady a szenátus pénzügyi bizottságának lett a tagja.

A költségvetés szenátusi vitája során, 1939. március 21-én, tehát már a német csapatok prágai bevonulása után, Várady nagy, szerb nyelvű beszédet mondott a szenátusban, és ismertette a vele „egy meggyőződésen lévő jugoszláviai magyarság nevében is” közéleti elgondolásait (200. irat). Abból indult ki, hogy Jugoszlávia magyarságának „sok sérelme, sok panasa vár méltányos orvoslásra, sok jogos, megindokolt, reális kérelme vár előbbi teljesítésre.” Ezek teljesítését, hangsúlyozta, „az alkotmány szellemében és egyedül a fennálló törvények rendelkezései alapján” kívánják, majd emlékeztette hallgatóit, hogy a magyarság az elmúlt két évtizedben „bebizonyította, hogy [...] távol minden felforgató eszmétől, itt új hazájában békés, munkás elhelyezkedést, az állammal szemben tartozó minden irányú kötelességének hű és lelkiismeretes teljesítése ellenében, csakis egyenlő polgári, egyenlő jogi, gazdasági és kulturális elbánást kíván”. Majd részletesen felsorolta azokat a sérelmeket, amelyek sürgős megoldásra vártak: az anyanyelvű oktatás problémái, a magyarságot sújtó ingatlanforgalmi tilalom, az utazási korlátok, a közigazgatásban történő elhelyezkedés korlátai, a magyarság kizárása az agrárreformból, valamint a régi koronaalapú nyugdíjak ügye. Ezek megoldásának módja szerint „nem a nyílt fórum előtti hangos panasz emelés, hanem a hatalmat gyakorló faktorok felvilágosítása, meggyőzése, jóindulatuk biztosítása”. A kérdés persze az, folytatta, kialakult-e olyan közéleti atmoszféra, amely „bizalmatlanságot gyökerestől kitépve, ennek helyébe az alkotó, az építő konsolidáció, a megértő együttműködés áldásos szellemét ülteti?” Válasza határozott igen volt, hiszen megoldódott a horvát kérdés, s az állam belső stabilitása lehetővé teszi majd a szomszédos Magyarországhoz fűződő „áldást hozó”, baráti, együttműködő viszony kialakulását is.¹⁰⁶ Egy rövid ideig úgy tűnt,

¹⁰⁶ E beszéddel szinte egy időben, 1939. március 11-én, a Jugoszláv Radikális Közösség listáján parlamenti mandátumot szerzett Fodor Gellért lényegében azonos szellemben mondott beszédet a magyar kisebbség nevében a parlament alsóházában.

hogy a barátsági szerződés által létrehozott „megértő együttműködés” valóban komoly javulást hoz a kisebbség életében, amit az 1941. február 27-én kezdődő budapesti magyar–jugoszláv tárgyalások is igazolni látszottak. A Teleki Pál miniszterelnök és Bárdossy László külügyminiszter, valamint az Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszter vezette jugoszláv delegáció között, először a két ország történetében, a két ország területén élő kisebbségek helyzete is megbeszélés tárgyát képezte – lehetőség nyílt a már említett, hosszú ideje vajdó kollektív és egyéni kisebbségi sérelmek megoldására. Szenátori tevékenységének egyik legfontosabb feladata az volt, hogy politikai pozíciójánál fogva, kapcsolatai révén nyomatékot adjon ezeknek a folyamatoknak Belgrádban (220., 221. és 222. irat). E munkáját segítette az 1939 februárjában felállított Népiroda, amely elsősorban egyéni problémákon (nyugdíj, segélyek, állás stb.) igyekezett segíteni. Hogy erre milyen nagy szükség volt, az mutatja, hogy az első néhány hónapban kétszáz panasszal fordultak az irodához (228. irat).

Paradox módon Várady politikai pályájának talán legnehezebb időszakát élte át szenátori kinevezése után, s ezúttal nem a jugoszláv hatalmi tényezők okoztak neki elsősorban fejfájást. Deák Leóval együtt őt bízták meg az egységes Magyar Kulturális Szövetség (MKSZ) megalakításának előkészítésével, amelynek létrehozása elé ekkor már nem elsősorban Belgrád gördített akadályokat, hanem a kisebbségi eliten belüli, szakadás veszélyével fenyegető ellentétek. Ennek az egységnek a létrehozásával őt és Deák Leót bízták meg Budapesten. Kötetünkben több irat is szól arról, hogy a faji alapú népi programot hirdető Nagy Iván és hívei 1939 ősztől a nép és a fiatalok nevében rendkívül éles támadásokat intéztek a volt magyar párti vezetők, elsősorban Várady és Deák Leó ellen (206., 230. és 233. irat), eredménytelenséggel, tehetetlenséggel, a néptől történő elszakadással vádolták őket, s lényegében trónfosztásukra törekedtek. Deák vehemensebben reagált erre, az 1939. szeptember elején Horgoson tartott értekezletről például kirohant, egyedül hagyva Váradyt, aki fegyelmezetten végighallgatta a „szenvedélyek elszabadulását”, a vádaskodásokat. Kötetünkben közöljük Deáknak azt a többoldalas levelét, amelyben ezért bocsánatot kért Váradytól, és kifejtette az értekezleten elhangzottakkal kapcsolatos véleményét (206. irat). Levelezésük arról tanúskodik, hogy a kettőjük közötti, bizalmon alapuló viszony semmit nem változott ezután sem, s továbbra is együtt tettek meg mindent egy olyan „politika mentes” kompromisszum kialakítására, amely 1940. november 24-én végül lehe-

tővé tette az MKSZ megalakítását.¹⁰⁷ A politikamentesség konkrétan azt jelentette, hogy azok, akik eddig bármilyen politikai szerepet játszottak a kisebbség életében, értsd ez alatt elsősorban a volt magyar párti vezetőket, illetve a liberálisnak, zsidónak, illetve baloldalinak tartott személyeket, nem tölthettek be vezető szerepet. Másrészt nem a meglévő kulturális szervezetek valamiféle egyesüléséből építették fel az új szervezetet, azok megtarthatták önállóságukat, mindenki egyénileg lépett be. Így került a szövetség élére az ismeretlenségből előléptetett Krámer Gyula újvidéki gyáros, aki a helyi Polgári Kaszinó elnöke volt. Várady és Deák, sok korábbi magyar párti vezetővel együtt, legfeljebb a választmány tagja lehetett.

Az egység bővületében, az idő és a politika szorításában összehozott Jugoszláviai Magyar Kultúrszövetség megalakításának körülményei miatt „mint egy hangya boly zúg és méltatlankodik egész Bácska egyleti élete” – írta a több mint ötezer-ötszáz tagot számláló szabadkai Magyar Olvasókör vezetősége Várady Imrének. De külön tiltakozott az Olvasókör ifjúsági kultúrszakosztálya és Havas Károly is, a *Napló* szerkesztőségének nevében. Elsősorban azt kifogásolták, hogy egyesületük, illetve lapjuk képviseletét, bármily sokat is tettek eddig a magyarság ügyéért, semmibe vették a szövetség vezetőtestületeinek összeállításánál (252., 253. és 260. irat).

Arról, hogy ezeket a támadásokat hogyan élte meg Várady, mindössze két irat áll rendelkezésünkre. Az egyik egy Nagy Ivánhoz 1940. május 23-án írott válaszelevele (233. irat), a másik pedig a nagy múltú becskerei Magyar Művelődési Egyesület által 74. születésnapja alkalmával rendezett ünnepségen, 1941. március 1-jén elmondott beszéde (266. irat). Nagy Ivánhoz írott levelében, amelyet a Magyar Kultúrszövetség alapszabályának beadása kapcsán írt, tőle szokatlan keménységgel jegyzi meg, hogy ő soha nem fog a „szószegés” útjára lépni, mint tette azt Nagy, marad „továbbra is az eddig követett egyenes úton”, és nem törődik azokkal, akik „másnak minden lépését sanda szemmel mérik, [...] majd lépten-nyomon gáncsoskodnak”. Nagy Iván szemmel láthatóan mélyen megbántotta. Születésnapi beszédében azonban már említést sem tesz sérelmeiről, hanem azt hangsúlyozza, hogy a „nehéz problémák nem azért adódnak,

¹⁰⁷ Azt tudjuk, hogy közvetlenül az MKSZ alakuló ülése előtt, 1940. november elején mind Várady, mind pedig Deák Budapesten járt, ahol nyilván beszámoltak ezekről a fejleményekről, és egyeztettek a kormánnyal. Sem levelezésükben, sem más dokumentumokban azonban ennek nem találtuk nyomát. Mint már utaltunk rá, az anyországgal fenntartott kapcsolatok, hacsak nem irodalmi estekről volt szó, mindvégig tabutémának számítottak.

hogy az ember félénken kitérjen előlük”. Majd így folytatta: „éles kritikák, erős fölfortyanások” ellenére is szükség volt a „magyarság külön táborainak elütő gondolatvilágát, sokban ellentétes világnézeti felfogását” egy táborba terelni, s megeremteni „a nagy óhaj”, a magyar egységet. Beszéde végén pedig nyilvánvalóvá tette, hogy nemcsak „a kisebbségi életünk kezdete óta lankadatlanul és töretlenül kitartó” Deák Leóval hajlandó az egység érdekében tovább dolgozni, de a „ma nem ide tartozó érzékenykedő rekriminálás elnémításával” a másik oldalon álló Nagy Ivánnal is. „Így véljük – tette hozzá – magyar népcsoportunk minden közéleti kérdését egységesen megbeszélve, erőnk és befolyásunk mérvében, törvényeink szellemében, fajunk szolgálatába állítani.”

A törekény egység megőrzése érdekében 1941. március 24-én, egy nappal azután, hogy a jugoszláv koronatanács döntött a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozásról, s egy nappal az erre vonatkozó szerződés Bécsben történt aláírása előtt, létrehozták a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsát, amelynek Várady Imre, Deák Leó, régi magyar párti vezetők, s a jobbról érkező új „trónkövetelők”, Nagy Iván és hívei, Pummer Sándor topolyai ügyvéd, valamint gróf Bissingen Ernő temesvajkóci (Vlajkovac) földbirtokos voltak a tagjai (270. irat). Az ötös tanács feladata, szögezték le első ülésükön, „a Jugoszláviai magyar népcsoport mindennemű politikai, közművelődési, gazdasági és nemzeti közleteinek irányítása”, illetve a magyarság egységének megőrzése lett volna, a kéthetenként összehívandó értekezletekért Várady lett a felelős. Az ötös tanács tevékenységét a történelem azonban nagyon rövidre szabta, és tagjai többségének élete később tragikus véget ért.¹⁰⁸ Néhány nappal Jugoszlávia 1941. április 6-án bekövetkezett német katonai lerochanása előtt az ötös tanács úgy döntött, hogy „a helyzet tisztázásáig összejöveleteket nem tartanak, de befolyásukat abban az irányban fogják érvényesíteni, hogy az adott nehéz helyzetben a magyarságot teljes nyugalomra és komolyságra intik”. Belgrád április 6-án kezdődő német bombázása előtt Váradynak sikerült elhagynia az értekezlet helyszínét, Újvidéket, a magyar csapatok bácskai, illetve a német csapatok bánáti bevonulását már otthon, családjá

¹⁰⁸ Az ötös tanács tagjai közül hármukat, Deákot, Pummert és Bissingent a háború után háborús bűnösneként halálra ítélték és kivégezték. Nagy Ivánt is háborús bűnösnek nyilvánították, ő azonban tudomásunk szerint Argentínába menekült. Váradyt a nagybecskerei cukorgyár igazgatótanácsának tagjaként azért, mert a gyár teljesítette a német megszállók megrendeléseit, egy év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték. Az ellene indított perre és az ítéletre később még kitérünk.

körében, Becskereken élte át. Jugoszlávia háborús veresége és a revízió reménye zárta keretek közé életének ezt a pár napját.

*

1941 áprilisában tehát megváltozott a körülötte lévő világ: egy angol-barát, angol biztatásra végrehajtott katonai puccsot követően 6-án hajnalban német repülők bombázták Belgrádot – megkezdődött az ország katonai lerochanása, majd felosztása. Április 11-én a magyar csapatok is átlépték a jugoszláv határt, és visszafoglalták a Trianonban elszakított Bácskát, Muraközt és a Murán túlt. Ugyanezen a napon Becskereket kiürítette a jugoszláv hadsereg, és a gyorsan előrángatott új polgármester, aki nem merete vállalni a városért a felelősséget egyedül, az ott élő nemzetiségekből egy tanácsot nevezett ki, amelynek Várady Imre is tagja lett. A tanácsnak a néhány napig tartó hatalmi vákuum idején sikerült fenntartania a város rendjét.

Április 11-én a Bánátban is felcsillant a remény: véget ér a huszonhárom évig tartó kisebbségi lét, és a többi magyarral együtt Várady Imre is feszülten várta a magyar csapatok bevonulását. E várakozás jegyében az összeomló szerb közigazgatás helyébe Becskereken és a magyar többségű falvakban magyar, illetve német védőőrségeket alakítottak – s a magyarok a magyar csapatokat, a németek pedig a német csapatokat várták. Magyarittabé (Novi Itebej) magyar bírója például, hogy fenntartsa a rendet, április 13-án a Magyar Közművelődési Szövetségtől száz darab fegyvert kért a nemzetőrség számára¹⁰⁹ (272. irat). Torontáltorda (Torda) magyarjai szintén fegyvert kértek a rend fenntartása céljából, s lelkesen jelezték, „[k]özségünk már piros, fehér, zöldben virít” (273. irat). Egy ismeretlen szerző pedig a *Bánati induló* című versikével várta a nagy napot, amit a *Bácskai induló* mintájára írt, s amelyet fontosnak tartott elküldeni Várady Imrének. „Nagybecskerek virágdíszben ujjong, ünnepel, / Nagy kikinda magyar népe himnuszt énekel. / Pancsován a magyar zászlót lengeti a szél, / Versec bora régi magyar nótáról regél. / Magyar honvéd vágat Bánát virágzó földjén / Piros fehér zászló leng házak tetején, / Magyar

¹⁰⁹ A levélen Jeszenszky Ferenc későbbi bánati segédbánhelyettes aláírásával, IV. 13. 1941. dátummal „fegyvert kiadni” kézzel írt megjegyzés olvasható. Jeszenszky 1943-tól a bánati Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség elnöke volt.

népnek szíve dobog, könnyes a szeme, / Felszabadult egész Bánát, harsog a zene” (274. irat).

Azonban csalódniuk kellett: a magyar csapatok bánati bevonulására, mint ismeretes, nem került sor – április 14-én német katonaság, a Wehrmacht és az SS alakulatai foglalták el Nagybecskereket, s félreérthetetlenül a város lakóinak értésére adták, a németek vették át a hatalmat. A nemzeti felszabadulást megénekülő *Bánati induló* nem hangozhatott fel. Ehelyett a bevonuló német csapatok és a helyi német lakosság lefegyverezte a magyar nemzetőrség alakulatait, leszedették a házakra kitűzött magyar zászlókat – a nagyobb hatás kedvéért éjszaka verték fel a háztulajdonosokat –, Nagybecskerek élére német polgármestert neveztek ki, és a helyi németek foglalták el a közigazgatás valamennyi posztját. Jól tükrözi a bánati magyarok csalódott hangulatát a torontáltordai Magyar Közművelődési Szövetség vezetőjének, Boday József plébánosnak április 28-án Váradyhoz írott levele: „Az ember már nem bírja idegekkel. Tudom sokan keresik föl és nincs nyugta, de ne haragudjon, én sem kímélhetem meg, mert kihez forduljunk. Bikács, Udvarnok stb. német és magyar lakta községekben magyarnak már lélegezni sem szabad. Nem értem, hisz mi nem vagyunk a németek ellenségeik, hanem fegyver-társaik. Miért nem kaphatna Torda, ha már jó szerb jegyzőnket menesztették, magyar jegyzőt? Itt van Klár csősteleki s. jegyző, mert magyar, kiteszik. [...] Mondják meg, ha nincs itt helyünk, hogy tudjuk, mihez tartsuk magunkat és szedjük sátorfánkat. Napról napra keresnek föl a környékről, hogy mi lesz. Szegény Jovánovics, aki többet tett községünknek, mint számtalan magyar, csak egyszerre kidobni. Kérném tanácsát. Leszünk-e magyarok, vagy mi lesz? Ha nem akarja a kántor úrral közölni, kérném legyen szíves egy pár sorban a legnagyobb titoktartás mellett (részemről) nekem megírni.

Csak annyit: van-e tudomása mind erről a magyar kormányynak?

Türelmetlenül várom vigasztaló sorait. Ha nem a németekről volna szó, rongyos gárdánk már régen működésbe lépett volna” (278. irat).

Az idős kisebbségpolitikus életét körülvevő politikai, társadalmi, gazdasági tér tehát nem a remélt pozitív irányba, hanem kifejezetten rossz irányba mozdult el. Sok tízezer bánati magyarral együtt egy megszállt, legyőzött, feldarabolt, bizonytalan sorsú ország, Szerbia kisebbségi státuszú lakosa lett, hiszen szülőföldjét, az előzetes német ígéretekkel ellentétben nemhogy visszacsatolták volna Magyarországhoz, de hosszú ideig hermetikusan elzárták attól, és ideológiailag egy tőle kifejezetten idegen világba, a német nemzetiszocializmus által vezérelt világba csöppent. De

nem teljesült a bánáti németek azon elképzelése sem, amely egy független Bánát létrehozásában látta a terület jövőjét, de azok a tervek sem kaptak támogatást, amelyek a III. Birodalomhoz csatlakozó, Bánátból, Bácskából és a Szerémségből létrehozandó Duna menti autonóm német állam megteremtését tűzték ki célul. Bánát mindvégig német megszállás alatt maradt, de 1941 májusának végén kiadták az igazgatásáról szóló első rendelkezést, amely értelmében a terület a megszállt Szerbia autonóm része lett, élén a segédbánnal.¹¹⁰ Segédbánná a ferenchalmi (Kačarevo, Franzfeld) németek egyik vezetőjét, az ügyvéd Josef-Sepp Lappot (1873–1946) nevezték ki, aki a terület december 18-ai adminisztratív átszervezése után is a bánáti körzet (okrug) előljárója maradt. Ettől kezdve azonban a segédbán egyik helyettesét a magyarok közül nevezték ki. 1943-ig ezt a pozíciót Jeszenszky Ferenc, majd Botka Béla¹¹¹ töltötte be.

A nehéz kompromisszumok révén létrehozott Magyar Közművelődési Szövetséget elszakították a magyarországi szervezettől, és a németek szabták meg annak minden lépését. Ebben a környezetben a bánáti magyarság érdekérvényesítő lehetőségei kifejezetten beszűkültek, kisebbségi jogaik a jugoszláv korszakhoz képest határozottan romlottak. A bánáti helyzetről már egy április 14-én írt jelentés (275. irat) arról tudósított, hogy „[g]yors ütemű disszimilációs folyamat észlelhető. A magukat eddig magyarnak valló svábok közül sokan és a néhány szerb beállítottságú sváb siet horogkeresztes jelvényekkel németsege mellett tüntetni.” Egy másik, a magyar kormány számára írt, ugyancsak áprilisban kelt jelentés pedig keserűen állapította meg, hogy a németekkel való együttműködés reménye „teljesen megsemmisült, mert több bizonyítékunk van arról, hogy a németek, kihasználva azt a helyzetet, amit a jelenlévő német fegyveres erő számukra jelent, valósággal rémuralmat teremtettek és ennek alapján a magyarok kijátszására politikai tárgyalásokat kezdtek a szerbekkel, akik ma megfélemlítve, meggyöngyölve kétségtelenül könnyebben lesznek kezelhetők” (276. irat).

¹¹⁰ Bánát háború alatti történetére legújabban lásd: Zoran Janjetović: *Jugoslovenski Banat 1941. godine*. In: *Srbi i rat u Jugoslaviji 1941. godine*. Zbornik radova. Glavni i odgovorni urednik: dr Dragan Aleksić. Beograd, 2014, 291–317. (Cirill betűs.) A belgrádi szerb kormányok bánáti ügyekben történő beleszólása minimális volt.

¹¹¹ Nem tudtuk azonosítani, de biztosan nem Botka Béla (1861–1938) volt országgyűlési képviselőről, Torontál vármegye volt főispánjáról, az óléci (Stari Lec, Alt Letz) kastély építőjéről van szó. Botka a bánáti körzet népjóléti ügyosztályának volt a vezetője, azonban feladatát alig tudta ellátni, mivel a körzet német segédbánja, illetve hivatalnokai ezt igyekeztek megakadályozni. Például hivatalából is kiköltöztették.

Leépültek, elvesztették szervezeti önállóságukat, és más funkciót nyertek a kisebbségi lét jugoszláv királyságban kiépített, többé-kevésbé működő csatornái is. Bánátban olyan világ alakult ki, amelyben a politikai és a közigazgatási posztok újraelosztását a német népcsoportokhoz való tartozás, valamint a náci ideológiával történő azonosulás határozta meg. Ez azt jelentette, hogy a „magyarságot másodrendűségbe szorító rendszer” alakult ki, olyan rendszer, amely a jugoszláv érához képest is súlyosabb jogfosztással járt a magyarok számára.¹¹² Ezekről a sérelmeikről egy Bárdossy László miniszterelnökhöz 1942. január végén írott levélben a volt magyar szervezetek vezetői részletesen is beszámoltak (302. irat).

Legfontosabb szervezetük, az egységes Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetségből leválasztott Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség eredeti kulturális funkciójából igen sokat veszített, s a háborús években egyre inkább a fizikai túlélés keretévé vált: elsősorban a fejadag, a téli tüzelő, a lábbeli és az iskoláztatási segélyek elosztásával foglalkozott. A német rendeletek alapján ugyanis ezek a juttatások kizárólag a népcsoportok szervezetei által nyilvántartott tagoknak járt, a belépés kvázi kötelező volt.

A szövetség vezetéséből Váradyt 1941 végétől kiszorították. Úgy érezte, hogy nemcsak a bánáti „új magyarok”, de a magyar kormány keze is benne volt ebben. Két évvel később, 1943 elején, Budapest Szerbia és a nyugati hatalmak felé tett lépéseivel párhuzamosan azonban ismét szükség volt a szolgálataira. Budapest kifejezett kívánságára ismét a szövetség héttagú elnöki tanácsába nevezték ki (310. irat). Háttérbe szorításának egyik oka minden bizonnyal az volt, hogy a németek előtt nyilvánosan is kifejtette, „az ellenkező ferdítő beállítás ellenére – ez bizony magyar föld, amelynek az 1000 éves ország határai között van a helye”, illetve élesen bírálta a szövetségbe egyre nagyobb szerepet játszó „új magyarokat”, akik jogot formálnak arra, hogy „ítélkezzenek elevenek és holtak felett”, sőt számon kérte a magyar kormányon a hathatósabb bánáti politikát is (306. irat). Már 1941 júniusában, a miniszterelnökség kisebbségi osztályának vezetőjével, Pataky Tiborral és Sztérenyi Sándor miniszteri tanácsossal Budapesten folytatott tárgyalásai során, amikor „kimerítően” referált a bánáti magyarság helyzetéről, értésére adták, „hogy a változott

¹¹² A bánáti magyarok helyzetére lásd: A. Sajti Enikő: *A bánáti magyar kisebbség helyzete a második világháború alatt*. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk.: Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László. Budapest, 2008, 176–179.

elgondolások szelleme szerint idefent [tudniillik Budapesten – S. E.] az a vélemény alakult ki, amely nem tartaná kívánatosnak nálunk, odalent a vezetés irányításában történő további bekapcsolódásomat” (294. irat). Később a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség elnöki tanácsába végzendő munkára történő felkérése kapcsán pedig ezt jegyezte fel naplójába: „ma felkeresett Jeszenszky Ferenc, a bánáti magyaroknak a magyar kormány által delegált vezetője. Hosszas megbeszélés keretében referált bpesti útjáról, az ott történt személyi kérdések elintézéséről, s megtárgyaltuk bánáti magyarságunk vezetésének főbb irányvonalát. Bpest óhaja, hogy héttagú elnöki tanács álljon a vezetés élén. Ennek én is tagja lennék. Egyben átadta a magyar vasút-igazgatóság által kiállított I. oszt. szabadjegyet, amellyel mint a »vissza nem tért Bánát elnöki tanácsának tagja« élhetek.”¹¹³

Háttérbe szorításának időszakában, 1942. február 1-jén keletkezett az a feljegyzése, amelyben láthatóan megbántva visszautasította a Nemzetvédelmi Kereszt kérvényezésére Fernbach Péter, Újvidék főispánja által hozzá eljuttatott folyamodványt, amely szerint neki kellett volna kérnie e kitüntetését. A kérvényen kihúzta, hogy kéri a Nemzetvédelmi Kereszt adományozását, s helyébe azt írta, hogy a „felhívásra adott kötelező udvariasságból adott válasz”. Miután leszögezte, hogy külön kitüntetés érdemlő „nemzetvédelmi cselekményekről” nem tud beszámolni, röviden leírta magyar országgyűlési képviselővé választásától jugoszláviai szenátorrá történő kinevezéséig tartó pályáját, majd sorait ezzel zárta: „Ha tehettem és tettem bármit is, az magyar fajom, magyar vérem iránti egyszerű kötelesség teljesítés lehetett csak. Kitüntetés, Nemzetvédelmi Kereszt adományozását nem kérem. Amint netán felajánlás, avagy adományozás esetén, semmiképp el sem fogadhatom” (304. irat).

Ha személyes életének alakulását nézzük ebben az időben, ő még a szerencsések közé tartozott. Megszűnt ugyan magas politikai, szenátori megbízatása, a magyar kisebbség életében betöltött szerepe is csökkent, de ügyvédi munkáját tovább folytathatta. Korábbi személyes társadalmi, politikai kapcsolatait ugyan igyekezett életben tartani, azok az emberek azonban, akik ezt a kapcsolati hálót alkották, egyrészt Magyarország határai közé kerültek, illetve igencsak eltérő társadalmi-szociális helyzetben találták magukat a háború éveiben. Volt, aki Magyarországon magas ál-

¹¹³ Napló 2. 18.

lami tisztséget töltött be, mint például Deák Leó, régi harcostársa, akit Bácska visszacsatolása után Bács-Bodrog vármegye és Zombor törvénhatósági jogú város főispánjává nevezték ki.

Krámer Gyula a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség vezetője, Bolla Lajos belgrádi főkonzul, Nagy Iván és Milan L. Popović pedig országgyűlési képviselők lettek. Jugoszlávia, illetve Bánát politikai, szellemi, kulturális életében évtizedek óta fontos szerepet játszó zsidó és szerb kollégái azonban az életükért vagy jobb esetben az egzisztenciájukért küzdöttek. A magyar csapatok bácskai bevonulása után a szerbekkel szemben alkalmazott „kemény kéz” politikája miatt egyre több ottani szerb ismerőse, köztük volt miniszterek fordultak hozzá, igazolja korábbi magyarbarát magatartásukat, s ő megtette. Ezek az igazolások akkor börtönkapukat nyitottak meg, egzisztenciális biztonságot nyújtottak, álláshoz juttatták az igazolást felmutatót, vagy éppenséggel a kitoloncolástól mentették meg (279., 282., 288. és 313. irat). Itt hívjuk fel a figyelmet Nikola Bešlić volt jugoszláv miniszter magyar feleségének Várady Imréhez 1941 júniusában írott levelére, amelyben drámai színekkel ecsetelte a magyar csapatok bácskai bevonulása utáni helyzetet, a váratlanul előbukkanó „főmagyarok” által összeállított feketelistákat, a Tiszából kifogott hullákat (292. irat). Gyakran járt el utazási engedélyek érdekében is (282., 287., 298., 307., 309. és 312. irat). Mint 1941 végén Bolla Lajos belgrádi főkonzulhoz magyar utazási engedélyek tárgyában írott egyik levelében fogalmazott: „A Bánát jó része – minden mesterkedés ellenére – panaszaival, kérelmeivel ma is hozzám fordul. Amit csak lehet igen sok, sok szerencsétlen magyarnak érdekében igyekszem elintézni” (298. irat). A körülmények kényszere miatt a segítő szolidaritás mindennapjai részévé vált.

Naponta szembesült a náci ideológia embertelenségével is. Azzal, hogy vannak alsóbb és felsőbb rendű fajok, s az emberek ennek alapján megfoszthatók életfeltételeiktől, sőt akár életüktől is. Régi barátja, a Bánát magyar kulturális életében fontos szerepet játszó író, szerkesztő Borsodi Lajos Belgrádba történt deportálása után, akit Becskereken egyszer sikerült kiszabadítani a gettóból, a következő, ceruzával írt levelet csempészte ki Váradyhoz: „Ismét lágerbe hurcoltak, földön fekszünk, a helyzet kilátástalan, semerre sem néz ablak. Ferinek diktálok.”¹¹⁴ Magam oly lelkiállapotban vagyok, hogy a kezem reszket, írni nem tudok. [...] Úgy hallom, hogy Isten segítségével a napokban a magyar hadsereg be-

¹¹⁴ Borsodi Ferenc, Borsodi Lajos fia, együtt deportálták őket Becskerekről.

vonul. Nem kételkedem benne, hogy akkor te és veled együtt az ott élő magyarság nem fog megfélekezni rólunk, aki 23 éven keresztül könnyel és a szívünk vérével megmaradtunk magyaroknak és akik a magyar gondolatért minden áldozatot meghoztunk. Arra kérlek: keresd föl akkor a bevonuló magyar sereg parancsnokát, tárd fel előtte érdemünket (talán a magyarság több tagjával együttesen) és eszközöld ki, hogy ő ragadjon ki bennünket ebből a helyzetből oly módon, hogy ő kérjen ki bennünket. [...] Minden nap, minden perc itt életveszedelemmel jár” (289. irat). Borsodi várakozása, mint ismeretes, több oknál fogva is hiú reménynek bizonyult, sőt a német parancsnokságon, amikor Várady ismét lépéseket tett kiszabadításuk érdekében, megfenyegették, ha még egyszer lépéseket tesz a zsidók érdekében, „ugyanabban a bánásmódban részesítik majd őt is, mint a zsidókat”.¹¹⁵ Borsodi Lajos végül a bori bányában vesztette életét. De említhetném a Bácskában a magyar katonai hatóságok által letartóztatott szerbek érdekében politikustársánál, Deák Leónál, Bács-Bodrog vármegye főispánjánál tett lépéseit a volt báni hivatal magyar hadsereg által letartóztatott szerb származású mérnöke és fia ügyében. Mint ezzel kapcsolatos levelében olvashatjuk: garantálja, hogy mindketten „kifogás alá nem eshető, jó magyar érzelmű, magyar baráti körökben megfordult igen rokonszenves magaviseletet tanúsító úri emberek” – szabadon bocsátásuk tehát „nem aggályos” (299. irat). Forrás híján nem tudjuk, mit válaszolt, vagy egyáltalán válaszolt-e Tallián Tibornak arra a kérésére, hogy 24 órán belül írja össze a Becskereken és környékén lévő zsidó házakat (285. irat), arról azonban hivatalos jegyzőkönyv tanúskodik, hogyan próbálta meg társaival megakadályozni 1943-ban, hogy a becskerekai Polgári Kaszinó épületét a hatóságok zsidó vagyonként elkobozzák (315. irat).

Ezekről az esztendőkről a maga visszafogott módján ezt jegyezte fel naplójában: „a mostani kép, a jelen, sivár, lehangoló, szívbe markoló. [...] A megszálló németekkel nehéz, és sok esetben teljesen sikertelen [...]. Bizony nehéz, önző emberek. Csak a fajtájukbeli német az ember előttük.”¹¹⁶ A pár nappal későbbi, 1943. szeptember 6-ai bejegyzésben pedig ezt olvashatjuk: „ma a német hatóság 160 és 20, tehát 180 embert agyonlővetett az erdőben, megtorlásul annak, hogy Dubljaja (Versec melletti) községben az ún. partizánok három német és egy szerb embert megöltek. Szerbek körében nagy a levertség.”¹¹⁷

¹¹⁵ Várady Lóránd: *Dr. Várady Imre*, 92.

¹¹⁶ *Napló* 2. 20.

¹¹⁷ *Uo.* 25–26.

Társadalmi helyzete, kapcsolatai révén az ellátási nehézségek kevésbé sújtották, mint a lakosság többségét, 1942/43 telén például a becskerek-i cukorgyár segítette ki családját tüzelővel, amelynek jogi képviselője és kisérszvényese volt. Mivel a BMKSZ vezetőségének volt a tagja, 1943-tól gyakran kapott beutazási engedélyt Magyarországra, s mint már említettük, MÁV-szabadjeggyel is rendelkezett, így gyakran utazott Budapestre, a magyar kormánnyal fenntartott kapcsolatai nem szakadtak meg. Ezeket az utakat többször is adományok gyűjtésére használta fel – ám mint egyik ezzel kapcsolatos, a közművelődési szövetségben elmondott felszólalásában említi, a német hatóságok megakadályozták ezek kiosztását (306. irat).

1943-ban a 76. esztendejét betöltő idős politikusra ismét komoly politikai feladat várt – a Kállay-kormány közvetítő szerepre kérte fel a szerbek és Szerbia irányába. A közeledés Budapest a nyugati szövetségesek irányába tett külpolitikai lépéseinek részét képezte,¹¹⁸ amelynek egyik feltétele az 1942-es razzia felelőseinek bíróság elé állítása és az áldozatok családtagjainak kártalanítása volt.¹¹⁹

1943. április 13-án ezt jegyezte fel naplójába: „Budapest kezdi belátni, hogy nemzetiségi nemtörődomsége – különösen a szerbekkel szemben – téves irány. Most már keresik az érintkezést. A belgrádi követség helyébe lépett főkonzulátus útján igyekeztem Bpest figyelmét felhívni ez irány megváltoztatására. Úgy látszik, sikerrel.

A Bácskában is más, megértőbb közeledést kereső szellem kezd kialakulni, a Bánátra nézve is értesemre adták, hogy a szerbekkel kapcsolatos politikám, amelyet kezdettől mindvégig következetesen követtem – helyes. [...] s ma is felkeresnek szerb vezetők is.”¹²⁰ Hogy Várady Bolla Lajos belgrádi főkonzullal folytatott eszmecseréi, akivel naplója és a vele váltott levelek szerint valóban közeli kapcsolatban volt, mennyiben járultak hozzá a magyar kormány szerb politikájának módosulásához, nehéz megítélni, az azonban biztos, hogy 1943. április 20-án a Dunamenti Magyar Közűvelődési Szövetségen keresztül Krasznay alezredes, a belgrádi magyar főkonzulátushoz beosztott összekötő tiszt Váradyt azzal kereste meg, hogy „egy fontos ügyben” keresse őt fel Belgrádban (311. irat). Krasznay a Szerbiában állomásozó német csapatokkal tartotta a kapcsolatot,

¹¹⁸ *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Összeállította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Juhász Gyula. Budapest, 1978.

¹¹⁹ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség*, 269–317.

¹²⁰ *Napló* 2. 21–22.

és rajta keresztül folytak 1943 elejétől a Nedić-kormánnyal egy Szerbiába irányuló vetőmagszállításra vonatkozó tárgyalások is. Krasznay aktivitását a németek meglehetősen zokon vették, és értésére adták, a magyarok vegyék tudomásul, hogy Szerbia nem független állam, s kifelé a németek képviselik.¹²¹ Konkrét forrásunk arra vonatkozóan, hogy Krasznay tényleg ebben az ügyben kérte-e Várady segítségét nincs, az azonban biztos, hogy szerb politikai körökhöz fűződő kapcsolatai miatt volt rá szükség.

1943. július 30-án Ghyczy Jenő (1893–1982), a Kállay-kormány külügyminisztere, az angolszász orientáció híve, aki aktívan részt vett a szövetségesek felé történő béketaogatásokban, Várady Imrén keresztül juttatta el az akkor a bánáti Perlaszon (Perlez) élő Nikola Bešlić volt jugoszláv miniszterhez azt az üzenetet, amelyet részben a Nedić-kormánynak, részben pedig a londoni jugoszláv emigráns kormánynak szántak. Ebben a magyar kormány kifejezte azt az óhaját, hogy baráti viszonyt óhajt kiépíteni „a jellemes, harcos, értékes” szerb néppel. Magyarország, folytatódik az üzenet, ma sem tekinti magát hadban lévőnek a szerbekkel, mivel „a már szétesőben lévő Jugoszlávia olyan területeit vette birtokba, amelyek mindig magyar területek voltak. Egyébként is ezen területek birtokbavételével csak elébe vágott annak, hogy oda mások hatoljanak be.” Majd kifejezték sajnálatukat „minden kiontott szerb vértért”, a szablyai és újvidéki esetekért, „amelyek alantas közegek önkényes és elítélendő túlkapásai voltak”. A magyar királyi kormány ugyan nem akarja menteni a „két sajnálatos eseményt”, folytatódik az üzenet, de leszögezi, „ezen sajnálatos túlkapásokra egyes szerbek okot adtak” – magyar csendőröket, katonákat és hivatalnokokat öltek meg. Majd felsorolja azokat az intézkedéseket, amelyeket a Kállay-kormány az utóbbi időben tett a délvidéki szerbek helyzetének javítása érdekében – két szerb képviselő behívása a magyar parlamentbe, két szerb nyelvű hetilap engedélyezése, az újvidéki szerb gimnázium megnyitása Újvidéken, a görögkeleti szerb püspök, Irinej Ćirić kinevezése a magyar felsőházba, a nagy múltú szerb kulturális intézmény, a Matica srpska működésének újraengedélyezése stb. A jövő ma még bizonytalan, hiszen tart még a háború, s a magyar kormány „nem tud a jövő problémái tekintetében ez idő szerint állást foglalni”, de a magyar kormány hiszi és reméli, hogy meg fogják találni a módját annak, hogy a két nép, a két ország „érdekeit összhangba hozza”. Végül az üzenet azzal zárul, hogy a magyar kormány a közeljövőben le-

¹²¹ A. Sajti Enikő: *Délvidék*, 116–121.

küldi Bešlićhez Balla Pált, a miniszterelnökség kisebbségi ügyekkel foglalkozó II/B. ügyosztályának vezetőjét további tárgyalások céljából (314. irat). Várady naplójában több alkalommal is utal rá, hogy ebben az időben hosszas beszélgetéseket folytatott Bešlićtyel, de hogy mikor adta át ezt az üzenetet, konkrétan nem említi.¹²²

Iratái között megőrződött, és e kötetben közöljük is azt a két levelet, amelyet Várady Pataky Tibornak, a miniszterelnökség kisebbségi osztálya vezetőjének írt. Ezek arról tanúskodnak, hogy egy olyan belgrádi szerb társaság tagjai is megkeresték, akik „a jövő Szerbia újjáépítése, gazdasági, politikai irányeszméinek megvitatása céljából” alapították meg társaságukat (316. és 317. irat). E kapcsolatokat kereső szerb értelmiségi kör politikai háttérét sajnos nem lehet pontosan megállapítani, annyi bizonyos, hogy nem tartoztak egyik, Jugoszláviát a háború után helyreállítani szándékozó politikai irányzat közé sem (például a londoni jugoszláv kormány, az ellenállás polgári szárnya, azaz a csetnikek, illetve a kommunista partizánok), mert jelentése szerint kifejezetten az önálló Szerbia helyét keresték a jövő Európában. Úgy tűnik, az iratban megnevezett urak kapcsolatfelvételi kísérlete olyan körökből indult, amelyek ekkor már nem rendelkeztek komolyabb politikai súllyal.

A háború egyre közelebb került szeretett városához, s bár Becskereket nem érte légitámadás, utazásai során, különösen Budapesten, ahol 1944 nyarán például egy hónapot töltött, majd ahová novemberben újra felutazott, tanúja volt Budapest angolszász bombázásának. 1944. július 3-án Budapesten találkozott utoljára régi harcostársával, az akkor főispáni tisztségéről már leváltott Deák Leóval, akit a partizánok két év múlva háborús bűnösneként kivégeztek, s aki elmesélte neki, hogyan tartóztatta le a Gestapo Magyarország német megszállása után, és hogyan hurcolták fel Zomborból a fővárosba. A beszélgetés pusztá tényének említésénél többet azonban sajnos nem írt a Deákkal történt beszélgetésről.¹²³

Magyarország német megszállásakor, korára és betegségére való tekintettel, a magyar szellemi és politikai vezetőkkel szemben a Bánátban végrehajtott egynapos „biztonsági elfogatást” sikerült elkerülnie (József fiát elvitték) – a háborús megtorlások, veszteségek azonban szűkebb családját nem kímélték. Lengyelországban élő húga lengyel katonatiszt fiát az oroszok Katyńban kivégezték, s ugyancsak e húga két lányát pedig szí-

¹²² *Napló* 2. 22–26.

¹²³ Uo. 41.

bériai táborba hurcolták. Budapesten élő Edith (beceneve Mauzi) nevű lányának első házasságából származó fia, Villányi József tartalékos zászlós 1943 januárjában a keleti fronton esett el (halála után tartalékos hadnagygyá léptették elő). Edith második férje, Szilágyi Endre ügyvéd számára, aki kikeresztelkedett zsidó volt, Magyarország német megszállása után a Sztójay-kormány által kiadott 1530/1944.M.E. számú rendelet értelmében ismét kérvényezni kellett a zsidó származása alóli mentesítést. Edith elsősorban apja és saját magyarsága érdekében végzett tevékenységére, valamint első házasságából származó fia hősi halálára hivatkozva 1944 májusában kérte férje rendelet alóli mentesítését. A kérvény tartalmazza Várady Imre kézzel írott támogató sorait is, amelyek elsősorban kérvényező lánya „nemzethű” magatartásáról tanúskodnak. A rendelkezésünkre álló forrás azt bizonyítja, hogy a mentességet elbíráló öttagú bizottság, amely a rendelet értelmében előkészítette a mentesítéseket, javasolta ugyan a mentesítést, bár az iraton nincs rajta a mentességet elbíráló bizottság tagjainak aláírása. Határozatot az ügyben a belügyminiszter hozhatott. A döntést előkészítő hivatalnok azonban nem javasolta, az iraton ceruzával ez olvasható: „nem j.,” azaz nem javasolja. Indoklásként azt jegyezte fel, hogy a csatolt iratok szerint a kérvényező „második férjének semmi jogcíme nincsen!”¹²⁴ Szilágyi Endre sorsa a későbbiek során tragikusan alakult, a nyilasok az utolsó pillanatban elhurcolták és megölték.¹²⁵

A régi világ szigetei, magatartásformái, szokásai azonban, akárcsak a többség esetében, a háború éveiben továbbra is jelen voltak életében. Például: miközben 1944 április–májusában sűrűsödnek naplójában a Belgrádot és a magyar városokat ért szövetséges bombázásokról szóló napi bejegyzések, és arról is ír, hogy Szegeden eltemették a bombázás áldozatait, Becskereken pedig légiriadó volt, a család (június elején vagyunk) megtekintette a város műkedvelői által előadott háromfelvonásos operettet, és nyár lévén, szokás szerint kiköltöztek a szőlőbe. „Megkezdődött a nyári fürdőzés. Én árnyas helyet keresve visszavonultan, csendben olvastam”¹²⁶ – írta.

¹²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.6. P-2071. Elválasztólap. Szilágyi Endrének eredeti dokumentációs anyaga. Köszönöm Gyarmati Györgynek, hogy felhívta a figyelmet erre az eddig ismeretlen családi iratra, és rendelkezésemre bocsátotta azt.

¹²⁵ *Napló* 2. 107.

¹²⁶ Uo. 38–39.

1944 tavaszán tovább folytatódott a függetlensége maradványát féltve őrző DMKSZ-re gyakorolt német nyomás, és a vezetőség, köztük a Budapest emberének tartott Jeszenszky Ferenc elnök leváltását követelték. Váradynak komoly szerepe volt abban, hogy ez nem sikerült. A vezetőség az ő javaslatára azt az álláspontot foglalta el, hogy mivel a szövetségnek megvan a magyar kormánnyal egyeztetett legális vezetősége, „semmilyen ijesztgetésnek, német polgármesterecskék ágálásának nem ülünk fel.”¹²⁷

1944. szeptember végére összeomlott a bánáti német hatalom – menekülő német civilek ezrei lepték el Bánát útjait, október első napjaiban pedig a német hadsereg ellenállás nélkül feladta Becskereket. Várady egész életében jogkövető polgár volt – s mintegy az 1941 és 1944 közötti polgári életének lezárásaként a rá jellemző precizitással szeptember 11-én feljegyezte: „Beszüntettem az adófizetést. Nem tudható ki a felvételre jogosult. A németek mindent elhordanak, kérdés az utánuk következő hatalom elismeri-e a kifizetéseket. Várunk.”¹²⁸

*

Október első napjaiban a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg egységei elfoglalták Becskereket, majd egész Bánátot. A háború csak most hatolt be igazán mindennapi életébe, a civil lakosság, különösen a németek és a magyarok kiszolgáltatottsága eddig soha nem látott méreteket öltött. A korábbinál is súlyosabb ellátási nehézségek sújtották Becskerek lakosságát, s ezúttal az ő családját is. „A kiadások mind nőnek, de jövedelem nincsen. A bíróságok nem működnek. Ingatlanok adásvétele és megterhelése tilos...”¹²⁹ – jellemzi helyzetüket 1945. január elején. Elnémultak a harangok is a városban, hónapokig nem volt közvilágítás sem. A város az első hetekben sokat szenvedett a szovjet és a partizán katonák rablásaitól, a nemi erőszaktól, a „vad megtorlásoktól”.

Az ő otthonukba is szovjet tiszteket szállásoltak be, gyakran tíz-tizenkét főt, akik, mint írja, mindent felforgatnak és „egyre isznak”, s elvitték a rádiójukat és egy antik órát. De megemlékezik egy „intelligens, mérnökari egyetemet végzett” leningrádi tisztről is, akinek a címét cirill betűkkel naplójába is feljegyezte. Tőle hallotta, hogy a blokád idején a

¹²⁷ Uo. 35.

¹²⁸ Uo. 49.

¹²⁹ Uo. 89.

városban másfél millió civil halt meg az éhségtől. Neki köszönhatték, hogy végül nem kellett elhagyniuk lakásukat, csak összeköltöztették a nagy családot.¹³⁰

Néhány nappal a város katonai elfoglalása után Josip Broz Tito legfelső parancsnok október 17-én elrendelte a Vajdaságban, azaz Bácskában, Bánátban és Baranyában a katonai közigazgatást bevezetését. A katonai közigazgatás feladata a hatalom átvétele és megszilárdítása, a gazdaság totális mozgósítása a háború sikeres befejezése érdekében, de Ivan Rukovina vezérőrnagy, a katonai közigazgatás parancsnoka nyíltan beszélt annak megtorló, büntető, valamint nacionalista funkciójáról is, a „nemzeti jövő és a területek délszláv jellegének megőrzéséről”.¹³¹

A Tito vezette új rendszer tudatosan, meghatározott politikai céllal nyúlt a társadalom megfélemlítésének eszközeihez. A megtorlást, a hatalmi terrort, a tömeges kivégzéseket, a kitelepítéseket, a vagyonekobzást, a kényszerszolgálatot, a súlyos börtönbüntetések, a szülőföldről történő örökös kitiltást nemcsak a tényleges háborús bűnösökkel szemben, de mindenki ellen alkalmazta, akiket a „nép ellenségének” minősítettek. A „nép ellensége” ekkor bármeddig tágítható politikai fogalom volt. A magyarokat, különösen Bácskában, munkaszolgálatra vitték, a németeket táborokba zsúfolták, kezdetben megtiltották, hogy a népfelszabadító bizottságokban a németek és a magyarok is részt vegyenek.

Az idős, ekkor már 77 éves politikust már október 3-án felkérték az új hatalmi szervbe, a népfelszabadító bizottságban történő részvételre, amit „nem csekély vívódás után” elfogadott. Mint naplójában írja, a meghirdetett demokratizálási program „önmagában vállalható volt”, bár nem bízott azokban, akik ezt hirdették, s megrémítették az új hatalom plakátokon hirdetett fenyegetései is a „bujkáló fasiszták ellen”, amelyek a „bosszúálló gyilkolások árnyait vetették előre”. Azon a nagygyűlésen, amit ezen a napon Becskerek főterén tartottak, magyarul elmondott beszédet tartott, amelyet sajnos nem találtunk az iratok között, minden bizonnyal azért, mert naplója tanúsága szerint a gyűlés helyszínén kérték fel a beszéd elmondására.¹³² Azt a beszédét azonban, amit a népfelszabadító bizottság október 9-ei ülésén tervezett elmondani, s amiben meg

¹³⁰ Uo. 65.

¹³¹ A. Sajti Enikő: „Még hidegebb napok”. In: *Rubikon*, 2009/5., 30.

¹³² *Napló* 2. 50–51. A szeles időben megfázott, belázasodott, de még aznap egy értekezletet tartottak náluk a helyi magyarok, amely a magyarság új helyzetben történő magatartásáról szólt. Az ülés azonban eredménytelen maradt.

akarta köszönni, hogy „a nagy rezsim és impériumváltás a mai napig egy csepp vér hullatása nélkül folyt le” – már nem mondta el, mivel, jegyezte fel az iratra, a „közben történt vérengzések miatt tárgytalanná vált” (320. irat). Október 10-én pedig keserűen ezt írta naplójába: „A mai napon megszűnt a szabadság szeplőtlen fogantatása. Az a hír terjedt el, hogy az éjjel egy szerb embert az utcán, valahol a luteranus templom mögötti utcában, meggyilkoltak. Erre a partizánok egyes városrészeket blokkíroztak, s különösen a német utcában összefogdostak némelyek szerint 68, mások szerint 150 embert, ezeket arra a helyre kísérték, ahol az állítólagos gyilkosság történt, ott e szerencsétleneknek felső ruhát, cipőt le kellett venniük, s azután egyenként agyonlőtték őket. Az áldozatok között volna: dr. Weiterschan József ügyvéd, a rom. kat. hitközség alelnöke, dr. Heinnermann Alajos orvos, két Porcseller nevű mészáros stb. A Cidrényi-Gimpel és Benkovich is az elfogottak között lett volna; az előbbi szabadon bocsátották, mert valamelyik partizán felismerte, mondván, ő itt Becskereken az egyetlen gyermekorvos, a másik meg bizonyította hogy magyar; így e kettőt kiengedték. A többi ott pusztult.”¹³³ Az október 23-ai bejegyzésében pedig ezt olvashatjuk: „A fosztogatások, garázdálkodások megszakítás nélkül tartanak. Utcánkban az éjjel agyonlőtték Újházit, a Nagybecskerek Takaréktár igazgatóját. Boday Jóska tordai plébános és vele elfogott társa kiszabadítása érdekében eljártam az ilyen ügyek vezetőjénél. Kilátásba helyezte az elfogottak mielőbbi kihallgatását [...]. Kumánon elfogtak több magyar családot, asszonyostul, gyerekestül. Ugyanilyen panasz Beodráról. Muzslyáról áthurcoltak Beskára vagy 20 magyar férfit. [...] az éjjel partizánok kifosztották a Szt. Imre Kollégiumot...”¹³⁴ De idézhetjük november 5-én, Imre napján kelt bejegyzését is: „Hosszú földi életem egyik legszomorúbb Imre napja. Városunkban, de megyszerte is dúl a féktelen anarchia. Halálos ítéletek, kivégzések, most már napirenden. A fogolytáborok mind tömve szerencsétlenekkel. Viszik őket a hideg időben reggeltől sötétedésig gyenge, akárhánynál lerongyolódott könnyű ruhában, gyenge, akárhánynál teljesen cipő és lábbeli nélkül nehéz fizikai munkákra.”¹³⁵ A táborok kapcsán egy helyütt pedig ezt írja: egy alkalommal megjelent náluk az egyik táborból szabadon bocsátott törökbecsei kocsmáros, aki korábban a falu „népvezetője”

¹³³ Uo. 53.

¹³⁴ Uo. 56–57.

¹³⁵ Uo. 60.

volt. „Egy összetört, alig felismerhető emberroncs ült előttem. Szánalmas, összetakolt ruhában, azt hiszem, hogy a szétnyílt kabát gallérja alatt nem volt ing, rongybocskorban. Összefüggően alig tud beszélni. Elnyögi, hogy a táborban a többivel együtt, őt is naponta elverték. Kivitték őket zsák-hordásra, föld- és egyéb nehéz munkákra. Ennivalót alig kaptak. Együtt volt a táborban Boday Józsi tordai rom. kat. lelkésszel; Józsi¹³⁶ iskolatársa. Ezt is rettenetesen elverték. Ez is zsákolt. Ettől is elszedték ruháit, cipőit. Helyette rongyokat adtak. A táborban sokan meghaltak.”¹³⁷ Tudott a hat muzslyai férfi személyes bosszúból történt meggyilkolásáról is (326. irat), és pontos információi voltak a bánáti katolikus lelkészek elleni megtorlásokról is (327. irat). Németnek nyilvánított, de magukat magyarnak vallóknak vagy vegyes házasságban élőknek állít ki magyarsági igazolásokat, vagyonekobbzási ügyekben igyekszik reménytelenül segíteni (329., 332., 335., 344., 348., 350. és 351. irat).

Ebben a helyzetben, bár egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy reménytelen ügyeket képvisel, ismét fáradhatatlanul kísérletezett a jog- és érdekvédelem hagyományos formáival. Memorandumokat, kérelmeket szerkesztett József nevű fiával, s megpróbálta elérni az ártatlanok szabadon bocsátását, előszobázott – volt, amikor a kegyelmi kérvényekkel a partizán városparancsnok 12 órán át várakoztatta. Abban az október 31-én kelt memorandumban, amit Ivan Rukovinának, a katonai közigazgatás parancsnokának és Becskerek katonai parancsnokának kívántak átadni József fiával, s amelyet többszöri kísérlet után végül a helyettese vett át, részletesen leírták a bánáti magyarság 1941 és 1944 közötti helyzetét, a BMKSZ ebben az időben végzett munkáját, kérték a kulturális szervezet újraalakításának engedélyezését, s azt, hogy a politikai foglyokat minél előbb hallgassák ki, és „mindazok, akik ellen nincs alapos és bebizonyított vád, helyezték mielőbb szabadlábra” (321. irat). Apróbb sikereket ugyan elkönyvelhettek, az esetek többségében azonban közbenjárásuk eredménytelen maradt. „Reggeltől estig az elhurczoltak szerencsétlen hozzátartozói egymásnak adták a kilincset. Védelmet kerestek nálam. Megkísérlem a közbenjárást, bár tudom, hogy sikertelenül. A szerbek most éppen úgy, mint a megszállás alatt a németek, megtiltanak minden intervenciót. Mégis megkísérlem. Kötelességem”¹³⁸ – írta keserűen. Máskor így fakadt ki: „Iszonyú

¹³⁶ Várady Imre fia.

¹³⁷ *Napló* 2. 68.

¹³⁸ Uo. 69.

embertelenség. Ja, tehát »felszabadítottak«.”¹³⁹ Pedig a bánáti magyarok, nyugtatta őket Becskerek városparancsnoka, „enyhébb” elbírálás alá esnek, mint a bácskai magyarok, mivel őket nem csatolták vissza Magyarországhoz, és itt nem a magyar hadsereg hajtotta végre a razziákat, hanem a németek. A megtorlásokat azonban, mint láttuk, a bánáti magyarok sem kerülték el. Ennek kapcsán Várady Imre 1945 januárjában felidézi naplójában azt a Bethlen Istvánnal 1942 őszén folytatott beszélgetését, ahol a volt miniszterelnök így fogalmazott: „Újvidéket még visszakapjuk.”¹⁴⁰

Különösen értékesek azok a feljegyzések, amelyet a BMKSZ tevékenységéről egy várható, s később valóban bekövetkező vizsgálat, számonkérés miatt Jeszenszky Ferenc elnök és Várady Imre készítettek, s amelyeket kötetünkben közlünk (321., 322., 323. és 334. irat). Ezek az iratok elsősorban a német hatóságokkal történő összetűzésről számolnak be, a magyarság gazdasági helyzetének alakulását, egy, a magyarokból verbuválandó SS-divízió megszervezésének kudarcát, a magyarok rendőri szolgálatra történő toborzását, a szervezet zsidó vagyonok kisajátításával kapcsolatos magatartását, a magyarok és a németek között az ellátásban bevezetett megkülönböztetéseket írják le. Bár nyilvánvaló, hogy a jelentések célja elsősorban az volt, hogy meggyőzzék az új hatalmat arról, a bánáti magyarok nem azonosíthatók a németekkel, a szerbek ellen elkövetett bűnökben nem vettek részt – a BMKSZ tevékenységét mégis valóságként írták le.

Végül őt sem kerülte el a háború utáni esztelen, értelmetlen megtorlás, de azon kevesek közé tartozott, akiknek a pere viszonylag szerencsésen végződött. 1946-ban a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank érdekelt-ségébe tartozó becskerekai cukorgyár igazgatóját és több vezetőjét a megszálló hatalmakkal történő kollaborálás címén, mivel úgymond a gyár termelésének több mint 25%-át szállították a német hadsereg számára, 1-től 8 évig tartó szabadságvesztésre, illetve kényszermunkára ítélték, német származású biztosát pedig halálra ítélték. A gyárat és részvényeit

¹³⁹ Uo. 76.

¹⁴⁰ Uo. 86.

elkobozták.¹⁴¹ Neki szerencséje volt, a per során régi barátai kiálltak mellette. Pedig, utal rá keserűen naplójában, a szerb polgárság, intelligencia félve visszahúzódott, mivel tartottak attól, hogy politikai nézeteik miatt hazaárulással vádolják őket, mint a belgrádi polgárság ezreit. Mint írta: „senki sem mer arra vállalkozni, hogy csak egy jó szót is szóljon barát-nak tartott ember érdekében.” Az 1918-as Szerb Nemzeti Tanács elnöke, Torontál vármegye első jugoszláv főispánja, aki ekkor a Szocialista Szövetség (népfront) városi elnöke volt, Slavko Županski mégis kiállt mellette. A vád elhangzása után, amelyben Várady Imrét fasisztának titulálták, a következőket mondta: „Ha Várady Imre, aki olyan rengeteget tett a szerbekért, fasiszta, akkor én, a Szocialista Szövetség elnöke kijelentem, hogy százszor olyan nagy fasiszta vagyok, mint ő.”¹⁴² Egy év felfüggesztett börtönbüntetést kapott, s megúszta az ilyen perekkel együtt járó vagyonelkobzást is. Ügyvédként világosan látta a per politikai célját: „Igazán a sors iróniája, hogy éppen engem, akinek annyi baja és összetűzése volt a németekkel, íme engem a velük való együttműködéssel vádolnak. A cél persze tiszta. A becskerekai cukorgyár elkönfiskálendő. Tehát muszáj, hogy ítélet állapítsa meg, hogy együttműködtem a szabadságkedvelők és felszabadítók ellen a németekkel.”¹⁴³ Ítélethirdetésre pár nappal azután került sor, hogy Belgrádban agyonlőtték a jugoszláv ellenállás polgári szárnyának katonai vezetőjét, Draža Mihailović csetnikvezért.

A régi világot radikálisan elsőpró történelmi vihar megviselte az idős politikust, s bizony szívesen merengett a régi időkön. Korábbi kapcsolatai szétzilálódtak, magyarországi kapcsolatai megszakadtak, utazási tilalom

¹⁴¹ A cukorgyár kapacitását és technikai felszereltségét tekintve ekkor Európa első cukorgyárai közé tartozott. Az ügy azon kevés kisajátítási és kollaborációs ügyek közé tartozott, amely ellen a magyar kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellé beosztott jugoszláv delegációnál jegyzékben tiltakozott. Várady nevét a jegyzék ugyan konkrétan nem említette, de nyilván rá is utaltak akkor, amikor szóvá tették, hogy olyan személyeket is kollaborációval vádoltak, akik „mindent megtettek”, hogy a gyár termékei „minél kisebb mértékben álljanak a megszállók rendelkezésére”. A magyar vagyonok háború utáni elkobzásáról, államosításáról bővebben lásd: A. Sajti Enikő: *A magyar vagyonok kisajátítása, államosítása Jugoszláviában 1945 után*. Eksproprijacija i nacionalizacija mađarske svojine u Jugoslaviji nakon 1945. In: A. Sajti Enikő, Juhász József, Molnár Tibor: *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955)*. Konsolidacija Titovog režima na Potisju. Zenta–Szeged, 2013, 133–159. Szerbül: 327–354.

¹⁴² Várady Lóránd: *Dr. Várady Imre*, 93.

¹⁴³ *Napló* 2. 199–200.

zárta el a két országot, hosszú ideig a posta sem működött. A békeidők emberi gesztusai azonban néha még ekkor is működtek. Volt, hogy Pestre címzett leveleit szerb partizántiszt vitte fel Budapestre, volt, amikor Borból megmenekült magyar zsidó munkaszolgálatosokat láttak vendégül otthonukban, akik Budapest irányába tartottak. A társasági élet beszűkült, visszaszorult egy-egy régi polgári család otthonába. Közei barátai, egykori politikustársai vagy meghaltak, vagy kivégezték őket, mint Deák Leót, vagy külföldre menekültek, családjának tagjai is szétszóródtak.

Akik maradtak, írta, „a múltakon elmélázó csendes emberek” lettek, a baráti találkozók is lassan elmaradoztak.¹⁴⁴ „Csak egy marad fenn – írta csalódottan. – Az ember irigykedő gonoszlelkűsége. A légerek behurczolt lakói legnagyobb részét feljelentések juttatták oda; na meg a vagyonsabbakat a vagyonukra áhítozók kapzsisága.”¹⁴⁵ Tudomásul vette, hogy „újak, alulról jövők veszik kezükbe minden téren a vezetést”, és világosan látta, hogy ott vannak az „egyenlőség csillogó szavai mögött a durva önkény tényei”.¹⁴⁶

A lassú konszolidáció azonban ismét a politikai élet porondjára szólította. Távollétében, 1945 júliusában, az Újvidéken újjáalakult Magyar Közművelődési Község díszelnökévé választották. Ezt a megbízatását azonban már csak szimbolikusan látta el, s világosan látta, egész eddigi világa elsüllyedt. Ezzel kapcsolatban így írt: „én és volt küzdő- és kortársaim ideje végképp lejárt. De lejárt, végképp eltűnt minden volt közéleti ideológiánk is. A hazáról, magyarságról, Magyarországról, ennek sorsáról, hivatásáról, jövője céljáról a mi lelkünkben élt érzés és felfogás teljesen eltűnt.”¹⁴⁷ A kultúrszövetség augusztus 20-ai ülésén elmondott beszéde azonban arról tanúskodik, hogy világosan látta, az „új élet keretében a Vajdaság magyarságának is el kell helyezkednie. [...] Vagy haladunk a kínáló és saját erő kifejtéseinkkel a teljességig kivívandó egyenlőség porondján, vagy félre szorít a torlódó történések rohamát” (336. irat).

Keserűségét némiképpen oldotta, hogy 1945 októberében levelet kapott egy zombori esztergályos kisiparostól, bizonyos Erlih Józseftől, akit az ottani magyar kulturális szövetség tagjává választottak. Erlih világot járt munkásember volt, élete jó részét Franciaországban töltötte, levele

¹⁴⁴ Uo. 91.

¹⁴⁵ Uo. 99.

¹⁴⁶ Uo. 125.

¹⁴⁷ Uo. 142.

tanúsága szerint mélyen élt benne „minden nemzetiségű embertársai” megbecsülése és a szociális érzékenység. Tanácsot kért Várady Imrétől, hogy mint írta: „Őn, aki olyan sok áldozatot hozott a magyarságért a múltban és minden magyar sorsát a szíven viselte és viseli [...], mutassa meg azt az utat, melyet járnom kell úgy, hogy legjobban szolgáljam embertársaimat és magyar fajtámat” (337. irat).

Az új világról alkotott véleményét és a kisebbségpolitika lehetséges útját az Erlihnek 1945. november 7-én írt válaszában így fogalmazta meg: „Nem tagadható, a magyar nép lelki világához hozzá tartozik múltja hagyományaihoz való ragaszkodás. Akármilyen keservesen bús volt is az. Mindent 24 óra alatt gyökerestül kitépni akarni, bizony hiú kísérlet. Akik így legázolva a múltat, egészen új, ki nem próbált jövőt festenek elénk, gondolva, hogy hirtelenében ezt reánk erőszakolhatják, úgy hiszem, téves úton járnak. Az egészséges, a tartós, az elfogadható jövő kiépítése mindenképpen a múlt hagyományaiból kell, hogy kifejlődjék. [...] Csak a természetes átmenet útján haladó fejlődés lehet megbékítő, lehet tartós, lehet nyugodt lélekkel követhető. Nem lehet az egész emberiség számára szerte a világon egységes kaptafát faragni. Minden nemzetnek, minden népnek, országnak saját talaján kinőtt, sajátos útjai a megfelelőek. Ha kertjéből a sok évtizedes meglombosodott fát bár gyökerestől kiemelve hirtelenében idegen talajba fogná átültetni, valószínű, hogy az ott csakhamar elalél. Az idegen talajban csak a csemete korban ott elültetett, lassan felnövekvő növény lesz életképes. A nagy természetben nincsen ugrás.” Majd így folytatta: mivel a Bácskában történtek nyomán „mélységes gyűlölet” támadt, ezért a ma „parancsoló feladata tehát: véreinken lehetőleg aktívan segíteni, s másrészt a fenyegető veszedelmeket elhárítani”. Ezért, üzente Erlihnek, visszavonulni a közélet problémái elől ma nem szabad (338. irat).

Az 1946. esztendő bejegyzéseit egy Vergilius-idézzel kezdi naplójában: „Éltem és a pályát, amelyet a sors elem szabott, befutottam.”¹⁴⁸ Nemcsak a közügyektől vonult vissza, de lemondott ügyvédi gyakorlatáról is – 1893 és 1946 között, több mint fél évszázadon át volt bejegyzett ügyvéd.¹⁴⁹ Hátralévő éveit a maga által kialakított „életterv” alapján élte. 1947. július 15-én például ezt jegyezte fel: „A közeledő néhány élethó-

nap élettervébe beillesztem: Shakespeare-t és a Bibliát.”¹⁵⁰ Hallása erősen megromlott, már nem szívesen hagyta el otthonát. A becskerekai magyar társadalmi élet egykor oly nagyszabású Imre-napi és születésnapj összejövetelei megcsendesedtek, de még 90. születésnapján is huszonheten köszöntötték személyesen vagy táviratban.

Gospodine
Komandantu Škole za vešernje perodiske oficere
Vopislovan Gospodine Komandantu Sarajeva
Obraćam se na Vas gosp. Komandante
molim da izvolite dozvolite mome sinu
Vardadi Jozifu, koji je na otadžini radio
školski posao u 24 četi Škole za vešernje perodiske
oficere u Sarajevu, da prisustuje velikoj
obiteljskoj slavi, prilikom njeg 70-godišnjeg rođenja
dana. Tada prilikom biće cela rođakinja
na okupu, braća i sestre iz mostarske
pa bi molio da dopustite mome sinu da
ođe sa njima, izvanrednoj obiteljskoj slavi, njeg
prisustovati.
Zahvalom bi vam bio gosp. Komandante
i za najkraći rok odgovora.
Pozdravim se sa rođakima i rođakinjama

Várady Imre szerb nyelvű levele a sarajevói tartalékos gyalogos tisztképző iskola parancsnokához, hogy engedjék haza József fiát a 70. születésnapján tartandó családi ünnepre, d. n.

¹⁴⁸ Uo. 169.

¹⁴⁹ Ügyvédi irodájának vezetését fia, József már 1937-ben átvette. Lásd: „Az ügyfél ügyét elintézni.” Az iroda még ma is működik Nagybecskerekben. In: *Magyar Szó*, 1994. április 3.

¹⁵⁰ *Napló* 2. 239.

1959. február 5-én, életének 92. esztendejében, „lélekben megnyugodva, csendesen elszenderült”.¹⁵¹ A nagybecskereki (zrenjanini) római katolikus temetőben másnap temették el. A haláláról szóló gyászjelentést hét gyermeke, tizenegy unokája, egy dédunokája, hét menyje és veje nevében adták ki. Hosszú életét hozzátartozói egy mondatba sűrítették: „Egész életét az a törekvés hatotta át, hogy örök emberi eszményeket szolgáljon.”¹⁵² Az iratait közlétező történész ehhez egyetlen mondatot tehet csak hozzá: élete nagyobbik felében ő is átélte a kelet-európai kisebbségi lét igazi drámáját: hogyan maradhat szinkronban a világ szellemi arculatával úgy, hogy közben ne szakadjon el szűkebb nemzeti közössége valóságától.

*

A sok ezer oldalnyi hagyatékból háromszázötvenegy dokumentumot válogattunk a kötetbe. Az első 1893-ban, az utolsó pedig 1949-ben keletkezett, tehát több mint fél évszázadot fognak át.

A hagyatékek jellegéből fakad, hogy az itt közölt források nem a hatalmi szervek, hanem a kisebbségpolitika aktív résztvevői, formálói, avagy elszenvedői, de mindenekelőtt Várady Imre szempontjából láttatják a múltat. Éppen ez a nézőpont adja e források újdonságát. A válogatás egyik fontos szempontja az volt, hogy a közölt források hűen tükrözzék Várady Imre közéleti, politikusi tevékenységét, annak színtereit, módját, s ezen keresztül a délvidéki magyar kisebbségpolitika lehetőségeit és korlátait. A másik szempont gazdag levelezésének minél teljesebb bemutatása volt, mivel a levelek, intézményi hálózat és egyéb lehetőségek híján az információcsere, a véleményformálás fontos, egyes időszakokban szinte kizárólagos formáját jelentették. Szerencsés esetben nemcsak a hozzá intézett, de az általa írott levelek piszkozatai is megőrződtek, mivel Várady Imre először kézzel írta le válaszeveleit, s ezek gépelt változatát küldte el. Néhány kivételtől eltekintve az iratok itt jelennek meg először nyomtatásban, már megjelent írásokat csak kivételes esetben közlünk.

A műfajilag, tematikailag rendkívül sokszínű dokumentumokat nem tematikus szempontok szerint, hanem keletkezésük sorrendjében, kronológiailag rendeztük, ami azt eredményezte, hogy az iratok egyes korszaka-

¹⁵¹ Uo. 379.

¹⁵² Uo.

kokra eső sűrűsége igen eltérő. A legtöbb iratot a királyi diktatúra bevezetése utáni, az 1929 és 1941 közötti korszakból közöljük, s ez nem véletlen. Egyrészt Várady Imre kisebbségpolitikai tevékenységének „legsűrűbb” szakasza is erre az időre esett, de maga a hagyatékek is ekkor a leggazdagabb. Ugyanakkor két esztendő, az 1929 és 1931 közötti időszak teljesen hiányzik magában a hagyatékból is, e hiány tehát nem a válogatást végző történész figyelmetlenségéből fakad. A királyi diktatúra bevezetésekor ugyanis, mint fentebb már utaltunk rá, nemcsak valamennyi „jugoszláv nemzeti egységet romboló” szervezetet, politikai pártot, így a magyarokét is betiltották, de a szigorú levélcenzúra, amely persze korábban sem volt ismeretlen a jugoszláv államban, lehetetlenné tette az egymás közötti levelezést is.

Az iratokat a tudományos forrásközlés szabályai szerint lábjegyzetekkel láttuk el, s meghatároztuk jellegüket. Mivel a hagyatékek a válogatás időpontjában levéltári szempontból rendezetlen formában állt rendelkezésünkre, jelzetként a Várady Levéltárban (VL) az iraton lévő eredeti dossziéjelzéseket és -számokat használtuk, illetve jeleztük, ha semmiféle jelzést sem találtunk az iraton (sz. n. – szám nélkül).

A kötet használatához még a következőket szeretnénk előrebecsíteni:

- Az iratokat az eredeti írásmód és nyelvezet szerint közöljük, s csak értelemzavaró esetekben javítottunk bele.
- A szövegtestben a szöveg írója által alkalmazott kiemeléseket (aláhúzás, dőlt betű, vastagítás stb.) megőriztük, az utólagos kijelölésekre, megjegyzésekre, betoldásokra, kézzel írt kommentárokkal jegyzetben hívjuk fel a figyelmet.
- Ha nem tudtuk minden kétséget kizárólag megállapítani egy-egy dokumentum keletkezésének idejét, d. n. – dátum nélkül megjegyzéssel jeleztük.
- A dokumentumok íróinak, szerzőinek (keletkeztetőinek), valamint az azokban említett személyeknek a legalapvetőbb életrajzi adatait az első előfordulásnál lábjegyzetben adtuk meg, ezt követően pedig utalásokat alkalmaztunk. Ez ugyan jelentősen megnövelte a lábjegyzetek számát, a dokumentumkötet használhatóságát azonban, véleményünk szerint, átláthatóbbá tette. Annál is inkább, mivel igen sok, ma már ismeretlen névvel találkozunk a kötetben. Ha valakit nem tudtunk azonosítani vagy nem találtunk rá vonatkozó életrajzi adatokat, esetleg nem tudtuk megállapítani születési és halálozási évét, azt is jeleztük.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA KORSZAKA 1893–1918

- A tartalmi kérdéseknél is az első esetben talál magyarázatot az olvasó, többszöri előfordulás esetén utaló lábjegyzetet alkalmaztunk.
- A kötet használhatóságát név- és földrajzinév-mutató segíti.
- Az illusztrációkat úgy próbáltuk kiválogatni, hogy azok egyrészt Várady Imre személyes életét mutassák be, illetve tükrözzék a hagyatékban őrzött dokumentumtípusokat (fényképek, újságkivágások, levelek, kiadványok, meghívók, jelentések, kérvények stb.).

*

Végül szeretnék köszönetet mondani elsősorban Várady Tibornak, a neves jogászprofesszornak, aki felhívta a figyelmemet erre a páratlan családi irathagyatékra, és lehetővé tette, hogy a család nagybecskereki otthonában, a hagyaték eredeti helyén, szíves vendéglátását élvezve végezhsek kutatásokat. Németh Ferenc művelődéstörténész, a Bánát kultúrájának, történetének kiváló ismerője, aki akkor még az újvidéki Forum Könyvkiadó igazgatója volt, kezdettől fogva segítette munkámat, ellátott jó tanácsokkal, és e kötet recenzenseként rendületlen türelemmel javította több száz oldalas munkámat, és több, főként a bánati sajtóból származó adatot bocsátott rendelkezésemre. Bálint Aranka, a nagybecskereki Történeti Levéltár főkönyvtárosa elsősorban a kutatóút megszervezésében és a város korabeli sajtótörténetének ismeretével nyújtott segítséget. Az immáron három esztendeje történt becskerekai kutatóútra történész férjem, Anderle Ádám is elkísért, aki akkor és azóta is nemcsak a lelket tartotta bennem, de segített az út megszervezésében és a hatalmas anyag másoltatásában is. Húgom, Emese pedig lankadatlan figyelemmel korrigálta a szöveg stiláris és egyéb hibáit. Segítségüket ezúton is köszönöm.

1.

Várady Gizella¹ levele bátyjához, 1893 januárja

Kedves jó Imre bátyám!

Leveledet tegnap kaptam meg, és sietek is rögtön válaszolni, hogy a nagy kétségbeesésed egészen helytelen, a szerencsétlenség nem oly nagy, hiszen helyre hozhatod, kedves szülőink pedig teljesen belenyugodtak, mert megtörtént az már más jó tanulóval is, akik sokkal idősebbek és több prascisal bírtak mint te.

Eleinte bennünket is levert a hír, de később egészen belenyugodtunk, mert néhány hónap múlva úgyis leteheted és még mind elég fiatal ügyvéd nyitod meg irodádat, tőlünk nem fogja megtudni senki, hacsak fent nem tudja egy néhány becskerek, de se baj, ha megtudják is nem lesz soha szégyenedre, mert tudja mindenki, hogy szorgalmas vagy, hogy nem hanyagságod által történt a bukás.

És ha valamire való állást nem kapsz, bizony minden meggondolás nélkül gyere haza, nálunk lehetsz, a kis szobát egészen a számodra fogom berendezni, itt aztán senki által nem leszel zavarva, tanulhatsz egész nyugodtan.

Írd meg, kedves Imrém, mennyire lettél visszavetve?

Még egyszer, kedves Imrém, szívedre kötöm, hogy mihamarabb vigasztalódjál, ne légy oly túl szigorú magad iránt és semmi féle szemrehányásokkal ne gyötörd magad, még minden jobbra fog fordulni.

Írj mielőbb, leveledet várva maradok szerető és téged számtalanszor ölelő húgod,

Giza

Várady Levéltára (a továbbiakban VL), sz. n., kézzel írt eredeti példány.

¹ Várady Gizella (1871–1925) a levelet bátyja sikertelen ügyvédi vizsgája után, 1893 januárjában írta. Várady Imre pár hónappal később, szeptemberben, sikeresen letette az ügyvédi vizsgát.

Országgyűlési választási jegyzőkönyv, Nagybecskerek,
1905. január 28.

Jegyzőkönyv

A Torontál vármegye nagybecskereki választó kerületében a kerület székhelyén, Nagybecskereken 1905. évi január hó 28-án végbement országgyűlési képviselőválasztás² alkalmával történt szavazás lefolyásáról.

Jelen voltak:

Dr. Stassik Ferencz,³ a szavazatszedő küldöttség elnöke.

Rehák Béla,⁴ a szavazatszedő küldöttség jegyzője.

Dr. Várady Imre jelölt részéről bizalmi férfiak: Dr. Podvinecz Izsó⁵ és Weiterschan Péter.⁶

Makfalvay Géza⁷ részéről: /Krumenacker József⁸/ Dr. Stern Lázár⁹ és Annau Ádám.¹⁰

² Az 1905 januárjára kiírt országgyűlési választásokon Várady Imre az ellenzéki Függetlenségi és 48-as Párt színeiben indult. A párt megnyerte a választásokat az évtizedek óta kormányzó Szabadelvű Párttal szemben, a belpolitikai válság azonban tovább mélyült.

³ Stassik Ferencz (1850–1919) nagybecskereki ügyvéd, több jogi szakmunka szerzője, a rövid életű *Torontali Ellenzék* (1893) kiadója és szerkesztője. Ő fordította le Rousseau *A társadalmi szerződés vagy az államjog elvei* című munkáját, amely 1875-ben Nagybecskereken jelent meg. Az első fordítást Kazinczy Ferenc készítette még a 18. század kilencvenes éveiben, ez a kézirat azonban elveszett vagy maga Kazinczy semmisítette meg.

⁴ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁵ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁷ Makfalvay Géza (1844–1924) jogász, a kormányzó Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője, földművelési államtitkár, Somogy vármegye főispánja.

⁸ Krumenacker József volt a tulajdonosa a nagybecskereki gőztéglagyárnak.

⁹ Stern Lázár (1860–?) ügyvéd, újságíró. Torontál vármegye kulturális, politikai életének aktív résztvevője. A *Huszádik Század* című folyóirat munkatársa. 1918 után aktívan bekapcsolódott a királyi Jugoszlávia kisebbségi magyar kulturális, politikai életébe. Írásai a *Bács megyei Naplóban*, a *Szabadkai Hírlapban* és a *Kalangyában* jelentek meg. A nagybecskereki zsidó hitközség alelnöke, majd elnöke volt.

¹⁰ Annau Ádám családja tehető nagybecskereki iparoscsalád volt.

A szavazás reggeli 9 órakor megkezdetvén, az ezen küldöttség előtt szavazó városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, s az egy városrészből való választók aszerint, amint egyik vagy másik jelöltre szavaztak, külön bocsáttattak a szavazásra.

Az első városrésznél, illetve F. Muzslya¹¹ községnél a küldöttség elnöke által kihúzott sor szerint dr. Várady Imre jelöltre szavazók szavaztak először, az utána következő városrésznél az egyik jelöltre szavazók felváltva bocsáttattak szavazásra.

A szavazás nyilvánosan élszóval oly módon történt, hogy a szavazó neve és szavazata, nem különben a városrész, melyhez a szavazó tartozott, a szavazási névsorba feljegyeztetett. A választók azonossága a városra és F. Muzslya községe /részére:/ nézve a város tanácsa által megbízott két tag, illetőleg a községi bíró és a jelöltek bizalmi férfiai által nevezett azonossági tanúk által ellenőriztetett.

Miután délutáni 5 órakor minden városrész szavazott, illetve szavazásra felhívatott, és szavaztak azon városrészek és egyes választók is, mely városrészek vagy választók a megállapított sorrendben nem jelentek meg: a szavazatszedő küldöttség elnöke a szavazatok elfogadására még egy órai határidőt tűzött ki. A záróra kitűzése alkalmával volt az utolsó szavazó. Az elnök által kitűzött határidő lefolyása után, mivel a záróra előtt senki sem jelentkezett – a szavazás névsora berekesztetett, s a szavazatok összeszámoltatván, a végeredmény következőleg állapított meg: feljegyeztett összesen 811 érvényes szavazat és pedig:

Dr. Várady Imre jelöltre szavazott... 523 választó.

Makfalvay Géza jelöltre szavazott... 288 választó.

Az idecsatolt külön jegyzék szerint pedig visszautasított két szavazat. Különös intézkedésekre nem volt szükség.

A szavazás ekként történt lefolyásáról három-három példányban vezetett jegyzőkönyv, szavazási névsor és a visszautasított szavazatok jegyzéke a küldöttségi elnök és jegyző aláírásával ellátva a választási elnöknek átadatott.

¹¹ Felső Muzslya (Felsőmuzslya, Muzslya) a Bega folyó jobb partján, Nagybecskerek mellett 1890-ben létrehozott telepés község. Első lakói Észak-Bánságból idetelepített kormánypárti katolikus magyarok voltak. 1905-ben önálló község lett, ma Nagybecskerekhez (Zrenjanin) tartozik.

4.

Részlet Nagybecskerek város 1907. január 21-ei
közgyűlésének határozatából

Másolat Nagybecskerek r. t. város¹⁴ képviselőtestületének 1907. évi január hó 21-ik napján tartott rendes havi közgyűléséből. 12/kgy. szám /22.176/ 906. Olvastatott a városi tanács javaslata, a városok országos mozgalmában való részvétel tárgyában, az állandó választmány a javaslatot elfogadásra ajánlja. Véghatározat: a városi képviselőtestület tudomásul veszi a városi tanács intézkedését s a maga részéről is felkéri Dr. Várady Imre országgyűlési képviselő urat,¹⁵ hogy a városok országos mozgalmából tartandó gyűléseken megjelenni, ott városunkat képviselni, s érdekeit megvédeni, illetve érvényesíteni szíveskedjék. Erről a polgármester értesítendő. Kmft. Kiadta (P. H.) Stroszák vár. főjegyző

kig: 1907. 2089. szám

Végzés

Erről Dr. Várady Imre országgyűlési képviselő úr értesítendő

Nagybecskerekén, 1907. évi február hó 4-én

Dr. Perisics Zoltán¹⁶
polgármester

VL, sz. n., kézzel írt másolat, kézzel írt aláírással.

¹⁴ A városok jogi helyzetének újjászervezésére az 1870-es években került sor. A rendezett tanácsú városok legfőbb szerve a városi tanács volt, élén a polgármesterrel. Közvetlenül a vármegyékhez, s nem a járásokhoz tartoztak. A nyolcvanegy volt szabad királyi városból huszonhárom település kapott törvényhatósági státuszt, ötven pedig rendezett tanácsú város lett, a többi nem érdemelte ki a városi rangot. Nagybecskerek 1762-ben Mária Teréziától mezővárosi szabadságlevelet kapott, 1872-ben pedig rendezett tanácsú város lett.

¹⁵ Várady Imrét az 1906. május 19-ére kiírt országgyűlési választáson ismét képviselővé választották, az 1910-es választásokon azonban megbukott.

¹⁶ Perisics Zoltán (1862–1946) jogász, Nagybecskerek polgármestere.

5.

A Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület¹⁷ levele
Várady Imréhez, 1913 júliusa

Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület. (D. M. K. E.)
Telefon: 484. szám. Szeged. D. M. K. E. SZÉKHÁZA
Telefon: 484. szám.
627. szám.

Nagyságos Uram!

A „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” folyó évi július hó 6-án Szeged szab. kir. városban tartott X-ik közgyűlésén Nagyságodat egyhangú lelkesedéssel a D. M. K. E. igazgatósági tagjává választotta.

Midőn Nagyságodat a közgyűlés eme határozatáról értesíteni szerencsénk van, egyben tisztelettel kérjük, hogy eme tisztséget kegyesen elfogadni és nagy nemzeti feladatokra hívatott kultúregyesületünket hathatós pártfogásában részesíteni méltóztassék.

Az egyesület most, hogy tízéves munkálkodását befejezte, alapszabályszerű feladatainak szélesebb körben és fokozottabb mérvben kíván eleget tenni, miért is minden hazafias támogatásra számít.

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánítását!
Szeged, 1913. július hóban

Scossa Dezső¹⁸
kir. tanácsos, ügyvezető alelnök.

pecsét¹⁹

Gallovich Jenő²⁰
D. M. K. E. főtitkára

¹⁷ A DMKE 1904-ben Szegeden alakult azzal a céllal, hogy Magyarország déli végein erősítse a „magyar nemzeti szellemet”, terjessze a magyar nyelvet, fellendítse a terület iparát, kereskedelmét. Közművelődési feladatokat is ellátott. Szegeden, Makón, Aradon középiskolai internátusokat tartott fenn középiskolai tanulók részére, számos népkönyvtárat állított fel. Várady Imre 1905-ben lépett be a DMKE-be.

¹⁸ Scossa Dezső (1860–1944?) tanfelügyelő, író, újságíró.

¹⁹ „Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület” feliratú körpecsét.

²⁰ Gallovich Jenő (?–?) újságíró, a *Szegedi Napló* munkatársa.

Nagyságos
Dr. Várady Imre ügyvéd
úrnak, a D. M. K. E. igazg. tagjának
Nagybecskerek.

VL, sz. n., nyomtatott körlevél, nyomtatott aláírással.

6.

Az Országos Polgári Radikális Párt²¹ Szervező Bizottságának levele
Várady Imréhez, 1914. május 30.

Országos Polgári Radikális Párt Szervező Bizottsága, Budapest
Ideiglenes helyiség: Reform-Klub, VI, Andrásy-út 48.

Budapest, 1914. május hó 30.

Igen Tisztelt Uram!

Progresszív meggyőződését ismerve, van szerencsénk Önt felkérni, hogy szervezkedő munkánkban ügyünket ezúttal is támogatni szíveskedjék. *Országos Polgári Radikális Párt* alakításának küszöbén ezért tisztelettel azon kérdéssel fordulunk Önhöz, hogy a párt alapítói közé nevét felvehetjük-e, ezt újságban, esetleg plakátokon közzétehetjük-e?

Az alakuló gyűlést folyó évi június hó 6-án este 8 órakor tartjuk a régi képviselőházban és kérjük, hogy azon okvetlenül megjelenni szíveskedjék.

A csatolt belépési nyilatkozatot barátai körében legyen szíves *körözni* és azután azt, ha csak egy aláírással is ellátva, még az alakuló gyűlés előtt hozzánk *visszajuttatni*. (Cím: Reform-Klub, VI., Andrásy-út 48.)

Mindenesetre azonban kérjük, hogy a mellékelt levelezőlapon bennünket *postafordultával* értesíteni szíveskedjék arról, hogy az *alakuló gyűlésen való megjelenésére számíthatunk-e?*

Távolmaradása esetén is igen jó volna, ha levélben vagy *távíratilag* jelentené be június hó 6-án az alakuló gyűlésnek a párthoz való csatlakozását. (Alakuló gyűlés sürgőncíme: Radikálistársulat Régi képviselőház.)

²¹ A párt 1914. június 6-án alakult meg Nagyváradon, 1919-ben oszlott fel. Tagjai elsősorban a szabadkőművesség soraiból és a városi értelmiségből kerültek ki. Vezetői: Jászi Oszkár, Szende Pál, Braun Róbert, Pikler J. Gyula voltak, de belépett a pártba például Ady Endre is. Várady Imre szintén a párt tagja lett.

Kiváló tisztelettel a Szervezőbizottság nevében:

Jászi Oszkár²²
elnök.

Rédei József²⁴
titkár

Szende Pál²³
ügyv. elnök.

*VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., nyomtatott körlevél,
kézzel írt aláírásokkal.*

²² Jászi Oszkár (1875–1955) társadalomtudós, szerkesztő, politikus, a magyar polgári radikalizmus vezető alakja és teoretikusa. Az őszirózsás forradalom idején a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli minisztere. A Tanácsköztársaság idején emigrált, majd az USA-ban telepedett le, s a szociológia professzora lett.

²³ Szende Pál (1879–1934) jogász, politikus, közgazdasági szakíró. A Károlyi-kormány pénzügyi államtitkára. 1919-ben emigrált. Bécsben csatlakozott a Világosság szociáldemokrata csoportjához.

²⁴ Nem találtunk életrajzi adatokat.

7.

Ugron Gábor²⁵ távirata Várady Imréhez, 1917. július 2.

varady imre foehadnagy 12 koezoes
gyalogezredben nb=

1917. júl. 2.

ss bpest + 06 15 1 9 S =

Keress fel foeispansag uegyeben azonnal beluegyminiszteriumban =
beluegyminiszter

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti távirat.

²⁵ Esterházy Móric kormányának (1917. június 15. – 1917. augusztus 23.) belügyminisztere az alkotmánypárti Ugron Gábor (1880–1960) volt. Az iratok között nem találtunk utalást arra, hogy Várady Imre találkozott-e Ugronnal.

8.

Várady Imre népfelkelő hadnagy áthelyezési kérvénye, d. n.²⁶

Nagyméltóságú m. kir. Honvédelmi
Miniszter úrnak
Budapesten.

Dr. Várady Imre népfelkelő hadnagy
nagybecskereki lakosnak
kérvénye

szolgálatátételre Nagy-
becskerekre leendő át-
helyeztetése tárgyában

Nagyméltóságú Miniszter Úr,

Kegyelmes Uram!

Az 1867. évben született kortársaimmal folyó év március hó 3-dikán
tényleges szolgálatátételre bevonultam.²⁷

Mint azelőtt volt tartalékos hadnagy rangom visszaadása iránt kellő
időben a megfelelő kérvényt beadtam; kedvező elintézkedést nyert, s így népfelkelő hadnagyi ranggal teljesíték szolgálatot.

Bevonulásomkor történt orvosi megvizsgálás eredményeként népfelkelői katonai szolgálatra – fegyver nélkül – alkalmasnak minősítettem.
/Landsturm dienstfähig ohne Waffe/.

²⁶ A kérvény pontos dátumát nem tudtuk megállapítani. Várady Imrét 1917-ben dr. Steuer György (1875–1943), Torontál vármegye utolsó magyar főispánja közbenjárására felmentették a katonai szolgálat alól.

²⁷ Várady Imre az akkori előírásoknak megfelelően, harmadéves egyetemistaként 1887-ben egyéves önkéntes katonai szolgálatát Triesztben teljesítette. Sikeres tiszti vizsga után tartalékos hadnagyként 1889-ben, 1890-ben és 1892-ben Egerben teljesített katonai szolgálatot a 60. közös gyalogezredben. 1897-ben a magyar királyi honvédséghez, a Sziszekén állomású 27-es számú horvát honvédő ezredbe hívták be hadgyakorlatra. Ezután az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének harmadik hadkészültségi és kiképző vonalában, a népfelkelőknél teljesített szolgálatot. 1916-ban népfelkelő hadnagyként Komáromba vezényelték, és főhadnaggyá léptették elő.

Ennek alapján a Militär Commando Verordnung Praes. Nro 2/1486²⁸ második bekezdés 3. pontja szerint irodai vagy ehhez hasonló helyi szolgálatot kell teljesítenem.

A folyó év február havában történt rendelkezés szerint a nagybecskereki 29-dik gyalog háziezrednek Nagybecskerekre állandóan volt zászlóalja Komáromba helyeztetett s onnét a 12. gyalogezred egy zászlóalja helyeztetett Nagybecskerekre.

Ennek következtében én is Komáromba vezényeltettem.

Tekintettel arra, hogy a polgári életben gyakorló ügyvéd vagyok s ezen keresményekből tartom fenn 8 tagú családomat, -

hogy a Nagybecskerekre székelő Közgazdasági Bank intézetnek jogtanácsos ügyésze vagyok, -

hogy a nagybecskereki kerülethez tartozó Elemér és Ernőházai községekben levő két bankintézetnek megválasztott ügyésze vagyok, -

hogy hat kiskorú gyermekem, s beteg, gyógykezelés alatt álló feleségem eltartása, s a megfelelő neveltetés, továbbá ügyvédi iro... (hiányzik egy sor – S. E.)

8 tagú családomnak egzisztenciális létérdeke megkívánja, hogy ügyvédi irodám székhelyén tartózkodjam,

mindezekre való tekintettel, s minthogy katonai kötelezettségemnek készséggel kívánok eleget tenni, teljes tisztelettel aziránt esedezem, hogy:

Nagybecskerekre helyi szolgálatátételre kirendelni és átvezényeltetni méltóztatnék.

Kiemelem, hogy a szülői házban gazdasággal foglalkozva, s a vármegyénél működő mezőgazdasági bizottság teendőire vonatkozó előírásokat áttanulmányozva, a Nagybecskerek városban székelő akár a megyei, akár az ugyan ide beosztott Pancsova szab(ad) kir(ályi) városi bizottsági hadifogoly ügyeleti tisztai állást /Krieggefangene Inspections Offizier/ kelő hozzáértéssel s lelki ismeretességgel elláthatnám.

Kiváló tisztelettel
Dr. Várady Imre

VL, Magyar ügyek, sz. n., géppel írt másodpéldány, kézzel írt aláírás.

²⁸ A Katonai Parancsnokság 2/1486. számú rendelete.

A Torontál vármegyei 48-as Alkotmánypárt megalakítása kapcsán tartott bizalmas politikai értekezlet jegyzőkönyve, 1918. február 7.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Nagybecskereken 1918. évi február hó 7-én Torontálvármegye székházának főispáni hivatalos helyiségében d. u. 5 órakor tartott bizalmas jellegű politikai értekezlet alkalmával.

Jelen voltak:

Dr. Steuer György,²⁹ Torontálvármegye főispánjának elnöklete alatt a következők, és pedig: Dr. Gyertyánffy László,³⁰ gyéri nagybirtokos, törvh. biz. tag, Dr. Várady Imre, volt országgyűlési képviselő, törvh. biz. tag, nagybecskereki ügyvéd, Engel Ferencz,³¹ róm. kath. convictusi igazgató, lelkész, törvh. bizottsági tag, Dr. Kuszing János,³² nagybecskereki gyakorló orvos, Mayer Aurél,³³ takarékpénztári igazgató, törvh. biz. tag, Szenes Adolf,³⁴ kereskedelmi iskolai tanár, Dr. Awender Miklós,³⁵ törökbecsei járási tiszti orvos és Dr. Horváth Kálmán,³⁶ főispáni titkár, tb. várm. főjegyző.

Dr. Steuer György főispán mint elnök szívélyesen üdvözlí a megjelenteket, bejelentvén, hogy a mai bizalmas jellegű politikai értekezletre szintén meghívott Dr. Kardos Samú, volt orsz. gyűl. képviselő, nagybecskereki ügyvéd időközben megbetegedvén távolmaradását kimentette.

²⁹ Steuer György (1875–1943) Torontál vármegye utolsó magyar főispánja. 1919 és 1922 között kisebbségi államtitkár, majd a német nemzetiség kormánybiztosa, országgyűlési képviselő, szociálpolitikus. A Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesületének alelnöke, a földmunkások munkavállalói szövetkezeteinek szervezője és vezetője.

³⁰ Gyertyánffy László (1820–1925) örmény származású családja az 1880-as években szerzett birtokot Nagybecskerek környékén.

³¹ Engel Ferenc (1873–1935) római katolikus lelkész.

³² Nem találtunk életrajzi adatokat.

³³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

³⁴ Szenes Adolf (1868–1948) tanár, pedagógiai szakíró. 1929-től a Szegedi Polgári Tanárképző Főiskola gyakorlóiskolájának első igazgatója. Matematika-tankönyvek szerzője.

³⁵ Nem találtunk életrajzi adatokat.

³⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

Egyben jelzi röviden az értekezlet célját és felkéri Dr. Horváth Kálmánt, hogy mint ad hoc előadó vázolja a mai értekezlet megbeszélendő anyagát.

Dr. Horváth Kálmán hivatkozással a főispán úr által röviden már is előre bocsájtottakra jelzi, hogy lényegileg azok az okok tették szükségessé a mai teljesen bizalmas jellegű értekezlet összehívását, amelyen a politikai alakulatok szempontjából jelenleg most már Torontál vármegyében is aktuálisakká váltak.

Az értekezletre meghívottak ugyanis mindannyian kétségtelenül tájékozva vannak az országos politikában legutóbb történekről, amidőn az új kormány megalakulván,³⁷ a Miniszterelnök Úr Önagyméltósága a kormány bemutatkozása alkalmával a képviselőházban ismertette az új kormány programját, amelynek megvalósítására egyidejűleg egy, az új kormány politikai elveit támogató párt alakítására hívta fel az egyeseket.

Hogy az új pártalakulás most már Torontál vármegyében is aktuális, és hogy a pártszervezés munkájával mindazoknak, akik az új kormány politikai elveivel rokonszenveznek ez idő szerint most már tevőlegesen is foglalkozni kell, annál inkább kétségtelen, mert a meghívottak előtt is minden esetre tudott dolog az, hogy Torontál vármegye teljes struktúrájában a kormányról lekerült munkapárt szellemében épült fel, és mert ebben a vármegyében ez a politikai párt, mely annak idején szervezett megyei pártként is megalakult, jelenleg is még biztos támaszát bírja.

Mindezek előrebocsájtása után jelzi tehát, hogy a mai értekezleten az előzetes megbeszélés és majdan ezek alapján a továbbiaknak tárgyát képeznék a következők.

1. Szerveztessék és alakíttassék meg Torontál vármegyében is a Kormányt támogatni hivatott új politikai párt, illetve a Torontál vármegyei munkapárttal szemben alakíttassék meg a Torontálvármegyei negyvennyolcas alkotmánypárt.

A mai bizalmas értekezlet, amennyiben ennek szükségességét látja, elsősorban és főképpen ebben a kérdésben folytasson eszmecserét és létesítsen egyelőre előzetes jellegű megállapodást.

2. Minthogy a pártélet fluktuációjára határozottan kedvező kihatású volna az, hogy az 1. pontban foglaltak elhatározása esetén nyilvános párt-politikai klub is, megfelelő helyiséggel és berendezéssel létesíttetnék, ebben az irányban is egyidejűleg eszmecsere volna folytatandó. Jelzi, hogy a

³⁷ A 48-as Alkotmánypárt vezetésével 1917. augusztus 20-án alakult meg Wekerle Sándor harmadik kormánya.

felvetett eszme megoldására vonatkozólag jelenleg a legkedvezőbb alkalom is kínálkoznék, amennyiben a Torontáli Kaszinó most feloszlás alatt áll, helyiségei felszabadultak, összes berendezései és bútorai értékesítés alá kerülnek, miért is az említett politikai club létesítésének elhatározása esetén a klub-helyiség és berendezkedés kérdése a Torontáli Kaszinó helyiségeinek és berendezéseinek átvételével a legkönnyebben és egyben a leggazdaságosabban, célszerűen volna megoldható.

3. Minthogy a politikai tevékenység terén a leghasznosabb eszköz, de egyben a legcélravezetőbb eszköz is a sajtó, már pedig ez idő szerint sem Nagybecskerekén, a megye székhelyén, sem pedig az egész vármegyében nincs olyan rendes, megbízható és állandó sajtóorgánium, mely a jelenlegi kormány szolgálatában állva mindenben a pártérdeket szolgálná – az értekezlet megbeszéléseinek tárgyát képezné esetleg az is, vajon nem volna e célszerű egy rendes és megbízható sajtóorgánium létesítése, illetve egy politikai napilap alapítása? A részletek a megbeszélés tárgyát képeznék.

Ezek után a most vázoltak tárgyában a bizalmas eszmecsere a részletek tekintetében is megindult, amelyben az értekezlet valamennyi tagja részt vett. Első tekintetre is megállapítható volt, melynek az elnöklő főispán kifejezést is adott, hogy a megjelentek a Torontál vármegyei negyvennyolczas alkotmánypárt megalakítását politikai szempontokból felette szükségesnek tartják.

Dr. Kuszing János már ezúttal kíváncsún tartaná, ha a megalakulásra az alakuló gyűlés impozánsabbá tételének biztosítása érdekében felkértené gróf Apponyi Albert, vall. és közokt. miniszter úr Önmegmegtartósa, esetleg valamelyik másik miniszter úr, vagy nevezetesebb politikusaink egyike, hogy az alakuló pártgyűlésen megjelennének.

Dr. Várady Imre szintén kíváncsún tartaná ezt, azonban, minthogy a most itt szőnyegen forgó politikai mozgolódáshoz hasonlóak ma még országszerte folynak, hol mindenütt egy-egy ilyen nagy politikai kapacitás minden esetre már is le van foglalva, a felvetett eszme ilyen megvalósítását kivihetetlennek véli.

Bejelenti, hogy közvetlen tapasztalatai és megbízható információi szerint számíthatunk a vármegyei németiség 9/10-ed részére, valamint a szerbség igen nagy részére is, melyet fokozott mértékben segített elő az a közvetlen és rokonszenves, bizalmat gerjesztő érintkezési mód, melyben a legkülönbözőbb néprétegeket ömlesztés a Főispán úr részesíti napnap után. Meg van győződve róla, hogy a legkülönbözőbb néprétegek,

de sőt a nemzetiségek is, ők maguk fogják keresni az alkalmat arra, hogy a Főispán úrhoz simuljanak és az új korszaknak alakulásához való tartozandóságukat dokumentálják. Biztos zálogát látja már is annak, hogy az alakuló gyűlés impozáns tömegű jelenlévőkre számíthat.

Egyebekben örömmel üdvözlö az új pártalakítás eszméjét, amelyhez maga is csatlakozik, szükségét látja azonban annak is, hogy az értekezleten megjelentek mindannyian barátaik és ösmerőseik körében a taggyűlést külön belépő nyilatkozatok útján azonnal megindítsák.

Igen szerencsés gondolatnak találja a klubhelyiség kérdését, melyet maga is szükségesnek tart olyaténképp megvalósítani, hogy a létesülő politikai klub a torontáli kaszinó helyiségeit és berendezéseit vegye át. E tekintetben sürgős intézkedésre is van szükség, sőt bejelenti, hogy az értekezlet utólagos hozzájárulásának reményében ebben az irányban már el is járt, amennyiben a volt kaszinó jelenlegi helyiségeit 3 év tartamára évi 3000 kor. bérösszegért kivette ama további kötelezettség vállalással, hogy a volt kaszinó által a helyiségben létesített változtatásokat majdan a pártklub visszaállítani esetleg szabad választása szerint ennek ellenében a háztulajdonosnak 3000 kor. összeget tartozik fizetni. Tárgyal továbbá a Torontáli Kaszinó vezetőségével is és oly irányban vállalt már is előzetes kötelezettséget, hogy annak berendezéseit a kaszinó hitelezőivel szemben terhelő mintegy 12 000 kor. adóság fejében a párt, illetve a létesítendő pártklub átalvénna, melyre a Kaszinó vezetősége hajlandónak nyilatkozott. Kéri mindezeknek egyelőre az értekezlet részéről leendő jóváhagyólagos tudomásul vételét. Szükségét látja egy rendes politikai napilap alapításának is, mely részvénytársasági alapon volna megvalósítandó.

Küldjön ki – indítványozza – a bizottság mindenek részletesebb megvitatására az értekezleti tagok közül egy-egy [újabb] bizottságot, melyeknek a részletek megoldása és a párt nevében leendő fogantatása volna a feladata.

Szükségét látja azonban még annak, hogy a vidéki párthú tagok bevonásával egy újabb bizalmas értekezlet tartassék és azután még márczius havának első felében a Torontál megyei negyvennyolczas alkotmánypárt alakuló gyűlésre összehívassék.

A részletekhez ezek után az értekezletnek még többi tagjai is hozzászóltak s mindannyian örömmel járultak hozzá az előterjesztettekhez kijelentvén, hogy mindazokat magukévá teszik; az új pártot, melybe belépnek, továbbá a pártklubot, megalakítani kívánják; elodázhatatlanul szükségét látják továbbá egy új politikai napilap megindításának is.

Mindezeket összegezve Öméltósága a Főispán Úr, mint a jelen értekezlet elnöke a következő előzetes értekezleti megállapodást konstatálja és egyben a jelen értekezlet határozata gyanánt ki is hirdeti.

Határozat:

A mai napra egybehívott értekezlet, mint amely egyelőre a jelenleg Nagybecskerekén tartózkodó, az új negyvennyolczas alkotmánypárt elveit magáénak valló, elvhű párttagokból alakult, szükségét látja és kimondja, hogy:

1. a „Torontálvármegyei negyvennyolczas alkotmánypárt” mint a jelenlegi kormányt támogató politikai párt megalakíttassék. A végleges és nyilvános megalakulás előtt a vidéki párttagok bevonásával megelőzőleg 1918 évi február hó 24-én d. e. ½ 11 órára még egy bizalmas értekezletet hív egybe, s kimondja, hogy

2. szükségét látja és megalakítja a nagybecskereki pártklubját is olyaténkép, amint erre vonatkozólag a részletes előterjesztéseket ez alkalommal Dr. Várady Imre megtette. Az általa eddig tett részletbe vágó intézkedéseket már ezúttal jóváhagyólag tudomásul veszi.

3. szükségét látja, és az értekezlet a maga részéről el is határozza, hogy Nagybecskerekén részvénytársasági alapon egy új politikai napilapot alapít kormányt támogató pártpolitikai célzattal.

Mindezek közelebbi megvalósítására és a részletek kidolgozására egyelőre a saját kebeléből három bizottságot küld ki és pedig:

I. A pártszervezési és a lapalapítási munkálatokkal foglalkozó bizottságot, – tagjaiul felkéri: –

Dr. Steuer Györgyöt

Dr. Gyertyánffy Lászlót,

Dr. Várady Imrét és

Dr. Horváth Kálmánt.

II. A pártklub szervezési és megalakítási munkálatokkal foglalkozó bizottságot, melynek tagjaiul felkéri:

Dr. Kuszing Jánost,

Szenes Adolfot és

Engel Ferenczet³⁸

III. Az új lap finansziális részével és a részvénytársaság alakítási munkálataival foglalkozó bizottságot, melynek tagjaiul felkéri:

³⁸ Lásd a 31. jegyzetet.

Dr. Kardos Samut,

Mayer Aurélt és

Dr. Awender Miklóst.

Egyidejűleg a bizottsági értekezlet elhatározza, hogy a Torontálvármegyei negyvennyolczas alkotmánypárt alakuló nagygyűlése 1918 évi márczius hó 10-én egybehívassék, melyre tekintettel felkéri a most kiküldött bizottságokat, hogy eddig az időpontig munkálataikkal készüljenek el.

Ezek után az elnöklő főispán megköszönve az értekezlet tagjainak szíves megjelenésüket, az értekezletet este ½ 8 órakor szívélyes szavakkal berekesztette.

Kmft.

Steuer

az értekezlet elnöke

Jegyezte:

Dr. Horváth Kálmán

az értekezlet jegyzője

VL, sz. n., kézzel írott eredeti jegyzőkönyv, kézzel írt aláírásokkal.

Torontál vármegye törvényhatósági bizottságának Nagybecskerekén tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata, 1918. április 15.

Torontálvármegye törvényhatósági bizottságának Nagybecskerekén, 1918 évi április hó 15-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata.

863. kgy. szám.

Dr. Steuer György³⁹ főispán, tiszteletbeli vármegyei tisztviselőknél ki-nevezni a következőket:

Obmann József⁴⁰ közigazgatási fogalmazó gyakornokot tiszteletbeli szolgabírónak;

Wagner Ede⁴¹ szolgabíró tiszteletbeli főszolgabírónak;

Dr. Messinger Károlyt⁴² tiszteletbeli vármegyei főorvosnak;

Dr. Reiter Imrét;⁴³

Dr. Bodócsy Antalt;⁴⁴

Dr. Várady Imrét;

Dr. Kardos Samut⁴⁵ tiszteletbeli megyei főügyészeknek.

Véghatározat.

Tudomásul szolgál.

Erről érdekeltek értesítettnek.

Kmf.

³⁹ Lásd a 29. jegyzetet.

⁴⁰ Minden bizonnyal a torontálvásárhelyi gőzmalom megalapító Obmann család tagja.

⁴¹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁴² Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁴³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁴⁴ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁴⁵ Kardos Samu (1866–1928) ügyvéd, bánáti ellenzéki politikus.

olvashatatlan aláírás
vm. másodfőjegyző

VL, LVI., sz. n., géppel írt másolat, kézzel írt aláírással.

Várady Imre levele Aurel Lazárhoz (Lázár Aurél),⁴⁶ 1918. október 16.

Mélyen tisztelt Uram:

A „Világ”⁴⁷ okt. 13. számában közzétett cikkét, mint nemzetiségeink intellektuális exponenseinek minden józan és becsületes megnyilatkozását nagy érdeklődéssel – és hangja meg gondolatmenete rokonszenves melegsége és nyíltsága folytán őszinte örömmel olvastam. És azt hiszem, a szétomlóban lévő óvilág és benne zajongó féltéssel szeretett szűkebb hazánk új életre vajúdásának eseményeit lélegzet fojtva figyelő minden magyar és minden nemzetiségi, akinek kezébe került az ön cikke, hasonló hangulatban olvasta. Volt tán az olvasók között egy harmadik fajta is, akiket ön a magyar gőg és nemzetiség elnyomó erőszak kurta-bölcsességű csatlósainak nevezne a lovaglópálca levitézlett hordozóinak tűnő táborában – ezeknek azonban alig lesz már szavuk sem az ön cikkéhez, sem mindahhoz, amit a holnap megmásíthatatlan valóságaivá fog tenni. De azt hiszem, a magyar értelmiségnek az a tekintélyes rétege, amely nyitott szemmel olvassa a napi események káoszában a jövő történelmének ragyogó iniciáléit, s megérti pszichológiai szükségét az európai transzfor-

⁴⁶ Aurel Lazár (Lázár Aurél, 1872–1930) román politikus, ügyvéd, a Román Nemzeti Párt egyik vezetője, a Román Nemzeti Tanács tagja, Nagyvárad polgármestere.

⁴⁷ A *Világ* első száma 1910. március 30-án jelent meg, felelős szerkesztője Yartin (Nyitrai) József volt, a kiadóvállalat vezetője pedig dr. Bálint Lajos. A sajtó- és irodalomtörténet szabadkőműves alapítású, radikális hírlapként tartja számon. A lap a szabadkőművesek alapvető céljának, a felvilágosodás, a polgárosodás és demokratisálódás terjesztésének, a lelkiismereti, vallási és szellemi szabadság kialakításának és megővésének szolgálata, valamint a jótékonyági szolgálat társadalmi képviselője volt. Munkatársai között találjuk többek között Jászi Oszkárt, Ady Endrét, Kosztolányi Dezsőt, Csáth Gézá, Bölöni Györgyöt, Goda Gézá, Gerő Ödönt. Várady Imre Lázár Aurél *A lovaglópálca* című cikkére reagált. Várady Imre az 1911 decemberében Becskereken megalakult Világ szabadkőműves kör alapító tagja volt, amely a szegedi Árpád Páholy (Árpád a Testvériséghez Páholy) hathatós támogatásával jött létre, illetve rajta keresztül kapcsolódott a Magyarországi Symbolikus Nagypáholyhoz. Váradyt 1912 januárjában a kör elnökévé választották. A kör létszáma 15 és 24 fő között mozgott, egyik első tevékenységük egy könyvtár létrehozása volt. A Világ szabadkőműves kör 1914-ben beszüntette működését, 1919-ben pedig formálisan is feloszlott. Várady Imre a jugoszláv államban működő szabadkőműves-páholyok munkájában már nem vett részt.

mációból bennünket, magyarokat szinte elsősorban érintő és küszöbön álló átalakulásoknak, ez a magyar értelmiség kielégítetlenül falta be az ön cikkét és érdemei dacára sem gazdagodott belőle. A nemzetiségek hangulata szől belőle, a vágyak beteljesítésének előestéjén, a régen ismert lelkes vágyódás önmaguk után, amelyből a régi keserűséget feloldotta a jogosult nemzetiség. És emellett a még mindig nem egészen fölöslegesnek érzett panasz és intelem – vagy ha úgy akarjuk, Kemény Zsigmond nehéz szavaiba öltöző fenyegetés, hogy a nemzetiségi igények kielégítésére annál súlyosabb díjat követel, s a haszon, amit belőlük a közjólét számára meríteni lehet annál kevesebb, minél később fordul rájuk a figyelem.

Mindez pedig – igen tisztelt Uram – a józanok és gondolkodók tudatában régen meggyökerezett, legföljebb a még kijózanodásra szorulóknál döngeti gyöngé szóval az elfogultság borús, nehéz boltozatait – de azoknak számára csak az események, nem a doktrína hozhatja meg majd a kényszerű pálfordulást. Mi többiek, akik megértéssel fogadjuk el az *elveket*, mi már teljes érdeklődésünkkel a praxis kérdései felé fordulunk, amire még annak az immár egyedül számottevő, annak a még egyedül számottevő, annak a megértő köztudatnak szüksége van arra, hogy végleges állást foglalhasson abban, s miben formulázzák nemzetiségeink jogos igényeiket, s milyen új közjogi, gazdasági és kulturális rendben látják ezen igényeik intézményes biztosítását. Nem lehet újság ön előtt, ha azt állítom, hogy a praktikus megvalósítás lehetőségei felől a legteljesebb tájékoztatlanság kínozza a nemzetiségeink ügyével legbuzgóbban foglalkozó elemeket is, hogy kétséggel vannak általában az iránt is, vajon a jogok és szabadságok teljes kölcsönösségének alapján álló, tehát nem szélsőséges nemzetiségi vezető elemek képesek volnának a célravezető és az egyigazság megsértése nélkül keresztülvihető formulázását adni követeléseiknek. – A lap, amelynek ön cikkét közlésre engedte, s amely bátor szövivője egy új világ talán üdvöztető eszméinek, az ön cikkével egy napon Ignotus idevágó gondolatait is hozza „Keleti Svájc” címen. De a kíváncsinak, a töprengőnek ő sem tud kézzelfoghatót nyújtani, ő sem tud valamilyen teherbíró fonalat adni, amelyre továbbfejtve a gondolatmenetet a lehetőségek, módok, tervek szemei fölfűzhetőek volnának. Az általános, lenyűgözően ható benyomás az, hogy az álmok váratlan kötelességgel derültek olyan ébredés-sé, mely a szétfolyó álmokképeket a valóság formáiba engedné szilárdulni – és vissza, attól kell tartani, hogy nem voltak végigálmodva az álmok és nem képesek egyetlen lökésre életté lenni. – Vagy talán romboló – és nem építő erőket szabadít föl a mámorító korlátlan szabadság. A maguk ügye-

nek azért – azt hiszem – többet használnának nemzetiségeink vezetői, ha nem annyi eddig kényszerűségből elfojtott haragjuktól igyekeznének szabadulni, s zokszavuk hangzásába a káröröm – éppen csak érthető, de semmi esetre sem a szeretetteljes megértést növelő – kacaját kevernék, hanem inkább arra az immár elmaradhatatlan együttes munkára és gondolkodásra szólítanak föl a közvéleményt, mely hozzájuk méltó és a kor újszülött ideáinak megfelelő elhelyezkedésüket ebben az országban a béke napjától fogva előkészíteni volna hivatva.

Nem általános panaszokra van már szükség, hanem határozott programra, nem az elismert principiumok hangoztatására, hanem arra a becsületes és nyílt kijelentésre: mi románok, szerbek, svábok, szászok, tótok és ukránok úgy gondoljuk, boldog és megelégedett létünket ez ország földjén, igazságos viszonyunkat a magyarsághoz, ilyen közös érdekekkel érezzük kapcsolva magunkat ehhez a magyarsághoz és ilyen módon kívánunk erős és békés és szeretetteljes együttműködésben a magyarsággal együtt élni.

Ha – igen tisztelt uram – a levelemre, melyet egy tekintélyes magyar város intelligens társadalmának vezetőivel folytatott eszmecserém folyamán intézek önhöz, vagy privát közlésekkel, vagy a Világban megjelenendő újabb cikkben reflektálni szíveskednék, azt hiszem, fontos ügynek tenne hathatós szolgálatot.-

Szombathelyen, 1918. október 16-án

Igaz tisztelem biztosításával vagyok
Dr. Várady Imre

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., kézzel írt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

12.

Várady Imre levele gróf Batthyány Tivadar⁴⁸ belügyminiszterhez,
1918. november 4.

Batthyány Tivadar belügyminiszternek
Nemzeti Tanácsnak Bpsten

A Nagybecskerekén megalakult nemzeti tanács mindenben csatlakozik és aláveti magát az országos nemzeti tanács akaratának. Megtartott nagy népgyűlésen tüntető egyhangúsággal hozott határozatot, mely szerint felkéri a Nemzeti Tanácsot intézkedjék Botka Béla⁴⁹ Torontál megyei főispán haladéktalan felmentése és egyidejűleg Steuer György volt főispánja kinevezése iránt. Botka e súlyos időkben városunktól állandóan távol van, e veszélyeztetett nagy vármegye politikai vezetője nélkül áll, mert Botka beiktatása óta csak egy két napot töltött körünkben most e válságos napokban seholsem található. Steuer bírja az összlakosság, de különösen a szerbség osztatlan bizalmát. Szerbjeink is kérik Steuer haladéktalan kinevezését. Városunkban a rend zavartalan és teljes.

Várady Imre nagybecskereki nemzeti tanács elnök

1918-XI-4.

VL, sz. n., géppel írt másolat, aláírás nélkül, a címzés és a dátum kézzel írott.

⁴⁸ Gróf Batthyány Tivadar (1859–1931) sorhajóászlós, országgyűlési képviselő, a képviselőház alelnöke. 1916-ban csatlakozott Károlyi Mihály pártjához. Rövid ideig a király személye körüli miniszter, majd népjóléti és munkaügyi miniszter, a Nemzeti Tanács tagja. 1918. október 31-től december 12-ig volt belügyminiszter Károlyi Mihály kormányában.

⁴⁹ Botka Béla (1861–1923) országgyűlési képviselő, Torontál vármegye főszolgabírója, főjegyzője, majd főispánja.

A nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács levele Dragutin Ristić ezredeshez, 1918. november 27.

Dandárparancsnok Ezredes Úr!⁵⁰

A Magyar Nemzeti Tanács Ezredes Úr előtt folyó hó 24-én másodízben testületileg tisztelegvén, ugyanakkor Ezredes Úr kijelentette, hogy a polgári közhatalmat a 225. számú és városunkban falragaszok útján is közzétett parancsában sajnálatos tévedésből ruházta át csupán a nagybecskereki Szerb Nemzeti Tanácsra, amely mint ilyen Nagybecsereken különállólólag szintén megalakult (a dőlt betűs rész áthúzva – S. E.).

Eme sajnálatot tévedésnek volt azután természetese következménye az (a dőlt betűs rész áthúzva – S. E.), amelyről is Ezredes Úrnak már tudomása van, hogy a Szerb Nemzeti Tanács, mely testületi szervében Nagybecskerek város összlakosságának többségét nem képviseli, – támaszkodva mindenestre látszólag az Ezredes Úr parancsnoksága alatt álló szerb királyi katonaság fegyveres (a dőlt betűs rész áthúzva – S. E.) erejére is – saját karhatalmi segédletével: a szerb nemzetőrséggel folyó hó 18-án (a dőlt betűs rész áthúzva – S. E.).

1.) részben lefegyverezte önhatalmúlag a Magyar Nemzeti Tanács által alakított nemzetőrséget, illetve annak egyes különítményeit.

2.) a szerb katonai főparancsnokság és a fegyverét letett magyar nemzet között megkötött fegyverszüneti megállapodás kétségtelen megsértésével, ugyancsak önhatalmúlag és saját karhatalmi segédletével: a szerb fegyveres nemzetőrséggel, erőszakosan az összes közigazgatási közegeket hivatalukból eltávolította és így a közhatóságok működését erőszakosan megbénította.

Ezeknek a tényeknek a közrend, a köznyugalom és mindezekkel együtt a személyi és vagyonbiztonság szempontjából beláthatatlan súlyos, bolsevistikus következményei lesznek.

A Magyar Nemzeti Tanács, melynek a magyar nemzetország lefegyverezése következtében karhatalmi szerve jelenleg nincsen, de az egyes megbénított közhatósági szervek sem, itt a megszállott területen a vá-

⁵⁰ Nagybecskerekre 1918. november 17-én vonult be a Knjaz Mihajlo gépesített ezred, illetve a Dragutin Ristić ezredes vezette gyalogos dandár.

zolt önkényes erőszakoskodásokat ellenállással meg nem gátolhatták, de azokkal szemben a leghatározottabban tiltakoznak és következményeikért felelősséget nem vállalhatnak.

Ezredes Úr!

Ön jelentette ki előttünk szóval és a falragaszokon is közzétett 225. számú parancsában, hogy mint a megszálló szerb királyi csapatok parancsnoka a vagyoni, a személyi biztonságot és a közrendet garantálja.

Kénytelenek vagyunk tehát ezen az alapon és ebben a pillanatban Önhez fordulni, mert egyrészt bízunk igaz, őszinte, férfias, katonai jellemében és határozott ígéretében, másrészt, mert igazságos parancsainak föltétlenül engedelmeskedni akarunk.

Nagybecskerek városnak nemcsak magyar, de – tudjuk – német ajkú lakosságai is őszinte szimpátiával kíséri a vitéz megszálló szerb katonaságot és már is hálával tartozik Ezredes Úrnak ama lovagias intézkedéseért, hogy a megszállás napján a helybeliek által a vármegyházáról letépett magyar trikolort újból kitűzetni rendelte.

E hó 18-án azonban a szerb nemzetőrség a vármegyházára az Ezredes Úr parancsa folytán újból kitűzött magyar trikolort helyéről ismét eltávolította, hisszük, hogy ez sem az Ezredes Úr tudomásával történt! Maga a tény azonban a szerb nemzetőrség részéről Ezredes úrral szemben most már az engedelmességnek kifejezett megtagadása.

Minthogy pedig időközben – bármily sajnálatos is – tényleg megtörtént az, hogy e hó 26-án fényes nappal, a város főterén a Szerb Nemzeti Tanács által erőszakosan lefoglalt pénzügyigazgatósági épületben s Szerb Nemzeti Tanács részéről felfogadott és közpénzen fizetett, s az említett épületbe szabályszerűen őrségre felvezetett szerb nemzetőrök a pénzügyigazgatónak ottani magánlakását feltörték, teljesen kifosztották, feldúlták és részben megdézsmálták a pénzügyigazgatóságnak több hivatali helyiségét is, ezek után pedig fegyverük visszahagyásával őrhelyükről megszöktek, mint amelyekről egyébként a szerb katonai parancsnokság már is tudomása van.

S minthogy továbbá hasonló garázdálkodások történtek a szintén erőszakosan megszállott vármegyházának egyik másik hivatali helyiségében is, kétség kívül adva van most már az a helyzet, hogy úgy a katonailag szervezett szerb nemzetőrség, mint a város ama részének lakossága is, mely még mindig fegyvernek van birtokában, de következőleg a Szerb

Nemzeti Tanácsnak a mindezeket előidézett és azokat meggátolni nem képes irányzatos működését, a leghatározottabban fenyegeti, sőt kézen fekvőleg illuzórikussá teszi azt a személyi és vagyoni biztonságot, melyet Ezredes Úr Nagybecskerek városának különben garantált.

Ezredes Úr!

Bár teljes kétségben vagyunk ez idő szerint hazánk jövő területi kialakulása felől, mely a fegyverét letett magyar nemzetre nézve sok tekintetben most az Entente kezében van, a melynek pedig a józan magyar nemzet mindig barátja volt, és bár a kialakulatlan helyzetben nem kívánhatjuk azt, hogy Ezredes Úr mint katona tisztén a megszállott országrész belügyeibe avatkozzék – mégis: úgy a megszálló szerb csapatok becsülete és biztonsága érdekében, mint főképp ezen az alapon is, mert éppen Ezredes Úr garantálta a városunkban a személyi és vagyoni biztonságot, másrészt mert a kölcsönösen és az arra hivatott faktorok által kötött fegyverszüneti feltételek a végleges kialakulásig, így a béke kötésig a megszállott területeken az eddigi közigazgatási szervezetet biztosítják – a Magyar Nemzeti Tanács bizalomteljesen kéri Ezredes Urat kegyeskedjék:

1. Nagybecskerekben is éppúgy miként Temesvárott mint szintén megszállott területen a megbénított eddigi közigazgatási szervezetnek és a hivatalukból eltávolított köztisztviselők hivatali tevékenységének azonnali visszaállítása iránt a polgári hatalommal Ezredes Úr részéről felruházott Szerb Nemzeti Tanács útján intézkedni.

2. A garázdálkodó szerb nemzetőrséget ugyanilyen úton feloszlatatni, az Ezredes Úr által garantált személyi és vagyoni biztonság érdekében a szerb nemzetőrséget rögtön lefegyvereztetni és úgy ettől, mint minden illetéktelen magánegyéntől a városban az összes fegyvereket bevonatni:

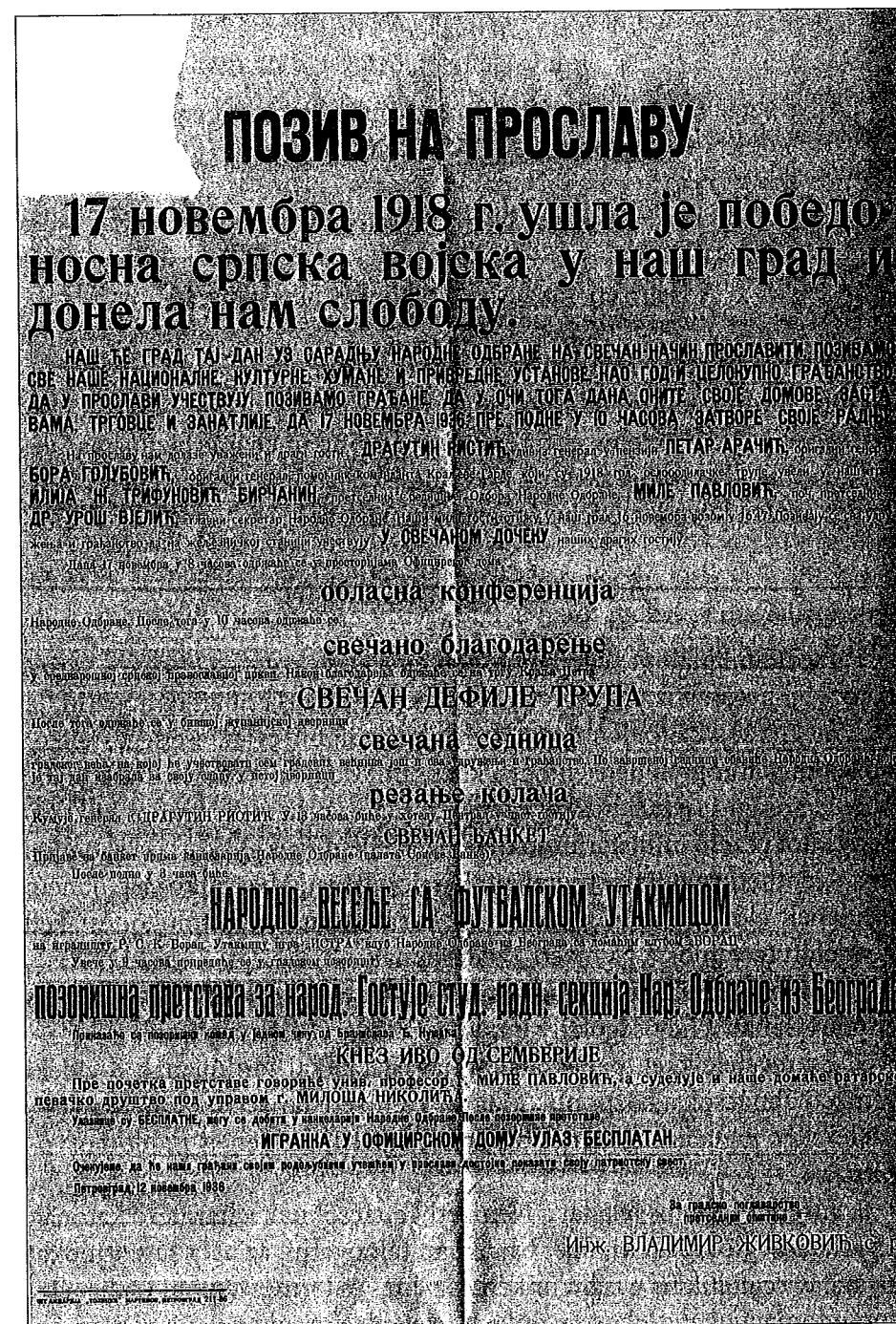
3. Előbb saját rendelkezésének érvényt szerezve a vármegyházára a magyar nemzeti trikolorát a többiek mellé felvonatni: és

4. Lehetőleg megszüntetni a hírlap cenzúrát, avagy kizárólag a szerb megszálló csapatok hadi érdekének megfelelő szükséges mérvre korlátoztatni.

A Magyar Nemzeti Tanács nevében:

Nagybecskerekben, 1918 évi november hó 27-én

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., géppel írott, aláírás nélküli fogalmazvány.

A szerb csapatok 1918. novemberi nagybecskereki bevonulása alkalmával rendezett városi ünnepség szerb nyelvű plakátja, Petrovgrad, 1936. november 12.

A Nemzeti Tanácsok ügyköre és hatásköre című belügyminiszteri körlevél, 1918. december 1.

Magyar Nemzeti Tanács⁵¹

A Nemzeti Tanácsok ügyköre és hatásköre.

Miután az ország minden részéből a központi Magyar Nemzeti Tanácshoz fordultak útmutatásért, hogy a helyi Nemzeti Tanácsoknak mi a hatásköre, joga és kötelessége, részint az egyöntetű eljárás biztosítása végett, részint a hatásköri zavarok kikerülése céljából az ország összes helyi tanácsainak a következő felvilágosítást nyújthatjuk:

A Nemzeti Tanácsok feladatai:

1. Az államhatalom végrehajtó szerveit a közigazgatási, megyei, városi és községi hatóságokat a végrehajtóhatalom gyakorlásában támogatni.
2. A köztársasági államformát megszilárdítani és az esetleges ellenmozgalmakat rögtön bejelenteni a központi Magyar Nemzeti Tanácsnak.
3. Hatósági visszaélésekkel szemben jogorvoslatot keresni a közigazgatás vezető minisztériumoknál. Ezen ellenőrzés gyakorlása azonban nem jelentheti egyúttal a végrehajtóhatalomba való beavatkozást, hanem mindennek előtt a hatóságokkal való harmonikus együttműködést kell szem előtt tartaniok a Nemzeti Tanácsoknak.
4. A rend, a belbéke, a vagyon- és közbiztonság helyreállításában és fenntartásában a hatóságok ily irányú működését előmozdítani.
5. Észrevételeikkel, panaszaikkal, javaslataikkal forduljanak a vidéki Nemzeti Tanácsok a központi „Magyar Nemzeti Tanácshoz”, mely a visszaéléseket, jogtalanságokat és bajokat megfelelő helyen és módon orvosoltatja.
6. Sürgős és fontos feladat a Nemzeti Tanácsoknak a hazatérő katonák fogadtatását előkészíteni, őket bajaikban támogatni, az arra rászorulókat anyagilag segíteni, ha e célra önkéntes pénz- és természetbeni (ruha, élelem) adományokat a lakosság önként felajánl; a munkanélküliek számára

⁵¹ A Magyar Nemzeti Tanács 1918. október 24-én alakult meg.

mielőbb munkát közvetíteni, őket szintén jóakarattal támogatni és az új korszak által teremtett helyzetről felvilágosítani.

Óvakodjék azonban a Nemzeti Tanács az államhatalom szerveinek hatáskörébe tartozó dolgokba beavatkozni. Óvakodjék adók kivetésétől, behajtásától, egyesekre kényszerített meghatározott összegű pénzek kényszerű fizettetésétől, árúk, jószágok lefoglalásától, a szállítások megakadályozásától, mert ily irányú cselekedetek kezdeményezésére és végrehajtására egyedül az államhatalom szervei, illetőleg felső parancs folytán a közigazgatási és katonai hatóságok jogosultak.

Személyes szabadságot sértő, vagy korlátozó rendelkezések kibocsátására, illetőleg végrehajtására a Nemzeti Tanácsok nem jogosultak.

A vasút- és hajóállomásokon veszteglő árúkkal megrakott waggonokat és hajókat, vagy egyéb járműveket feltartóztatni s az árúkat elkobozni szigorúan tiltva van.

A Nemzeti Tanácsok mindezen visszaélések és az esetleges fosztogatások és rablások által előidézett és felmerült károkat derítsék ki, a tetteseket az elvitt holmik visszaadására hívják fel, a hatóságokat pedig karhatalmi kirendeltségekkel ezen munkájukban támogassák. A károk nagyságának, a kártérítés módjának megállapításánál működjenek közre.

Miután a Nemzeti Tanácsok tagjainak száma korlátozva nincs, a Nemzeti Tanács – amennyiben szükség merül fel – úgy önmagát saját kebelében történő szavazással megfelelő számmal kiegészítheti.

Budapest, 1918. évi december hó 1-én.

A Magyar Nemzeti Tanács nevében:

elnök helyett:

Dr. György Károly⁵² s. k.

pecsét

VL, sz. n., gépelt, sokszorosított körlevél, Magyar Nemzeti Tanács feliratú eredeti pecséttel.

⁵² György Károly (?-?) ügyvéd, a Magyar Nemzeti Tanács tagja.

A SZERB-HORVÁT-SZLOVÉN
KIRÁLYSÁG KORSZAKA
1918–1929

Várady Imre levele Slavko Županskihoz,⁵³ 1918. december 10.

Tekintetes

Dr. Zsupanszky Szlavkó

ügyvéd úrnak

Nagybecskerek

Nagybecskerek város magyar lakossága 1918 évi december hó 10-én népgyűlést tartván, ez alkalommal a következő egyhangú határozatot hozta.
„Nagybecskerek város magyar lakossága:

1. az ún. Újvidéki Szerb Kormányt magára joghatállyal bírónak el nem ismeri, azt (egy szó olvashatatlan – S. E.) tekinti – ebből kifolyólag:
2. Dr. Zsupanszky Szlavkó főispáni kinevezésével és beiktatásával szemben hasonló álláspontra helyezkedik, őt Torontál megye törvényes kinevezett főispánjának nem ismeri el, és
3. így az Újvidéki Szerb Kormány, mint az általa kinevezett főispán rendeltetéseiivel szemben a passzív resistencia álláspontjára helyezkedik.”

A magyarság ilyen állásfoglalásának szükségességét az idézte elő, hogy Nagybecskerek városában, de az egész vármegyében is számbeli kisebbségben élő szerb ajkú lakosság, illegitim úton, sőt a megszálló szerb csapatok parancsnokának kijelentése szerint sajnálatos tévedésből jutott egyedül önmaga a polgári hatalom birtokába, s a népek önrendelkezési jogának téves és egyoldalú alkalmazásával jogellenesen rendezkedett be. (A szövegben itt négy szó olvashatatlan – S. E.) a magyarságra nézve tökéletesen illetéktelen hatalmi szerv alkottatott az Újvidéki Szerb Kormányban, amely Torontál vármegye főispánjául a Dr. Zsupanszky Szlavkót illetéktelenül nevezte ki és ezen állásba önkényileg és egyoldalúlag iktatta be.

A magyarság ugyanis, mely közvetlenül ragaszkodik a törvényes szerveihez, valamint a népek önrendelkezési jogának teljesen szabad és minden befolyástól mentes megnyilatkozásához Dr. Zsupanszky Szlavkónak

⁵³ Slavko Županski (1880–1959) jogász, az SZHSZ Királyság első Torontál megyei főispánja, az 1918. október 31-én megalakult becskerekai Szerb Nemzeti Tanács tagja, 1947 és 1949 között a Vajdasági Ügyvédi Kamara elnöke. Várady Imre 1916-ban közbenjárt internálásból történő szabadon bocsátása érdekében.

főispánná történt egyoldalú kinevezését és e történelmi múltú, kizárólag magyar közjogi méltóságba való önkényes beiktatását semmisnek tekinti.

Egyelőre ugyanis még el nem döntött, hogy azon földrajzi terület, melyhez városunk és Torontál vármegye is tartozik, most a népek szabad önrendelkezési joga alapján melyik állam kiegészítő részét képezi majd, ez a földterület de jure még a magyarság területe, melyet megszállt ugyan egy szomszédos, idegen hatalom hadserege – kifejezetten azonban békés szándékkal, a fennálló törvényes rendet biztosító, kimondott célzattal, sőt a fegyverszüneti feltételek értelmében oly megállapodással, hogy ezen területen a közigazgatása továbbra is magyar.⁵⁴ Minden joghatályos rendelkezés tehát ebben a tekintetben a jelenlegi magyar kormányt illeti meg. Mi legitimnek ezen az alapon ez idő szerint tehát csak ezt ösmerjük el.

Nem tekintethetjük azonban törvényesnek az ún. Újvidéki Szerb kormányt és következképp annak exponensét, mint főispánt dr. Zsupanszky Szlavkó urat sem, még a népek önrendelkezési jogának alapján sem, mert az Újvidéki Szerb Kormány felállítása és megalakulása a magyarság minden megkérdezése, beleegyezése és hozzájárulása nélkül, impériuma hatályosságára nézve pedig a népek önrendelkezési jogának megtagadásával történt. A hatályos közéleti működésnek az államélet rendjének az igazság és jog alapján, az erőszak és terror önmaguk döntenek meg az önalkotta hatalmakat.

Mindezeknél fogva a becskerek magyarság a fenti egyhangú, ünnepélyes nyilatkozatot kívánta tenni, és azt a Magyar Nemzeti Tanács elnöke útján hozza Dr. Zsupanszky Szlavkó úr tudomására.

Nagybecskereken 1918. évi december hó 10-dikén.

A nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács elnöke⁵⁵

VL, sz. n., kézzel írt, aláírás nélküli fogalmazvány.

⁵⁴ A Károlyi-kormány 1918. november 18-án aláírta a belgrádi katonai konvenciót, amely a magyar csapatok által kiűrtett és a szerb csapatok által megszállt déli területek igazgatását a „helyi” hatóságokra bízta. A magyar kormány ezt úgy értelmezte, hogy a békeszerződésig a régi közigazgatás folytatja tevékenységét. Belgrád azonban nemcsak katonailag, de politikailag is kezdettől fogva birtokon belül érezte magát, s a közigazgatási és politikai hatalmat az időközben megalakult helyi szerb nemzeti bizottságokra, illetve az Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés által kinevezett helyi kormányra, a Bánát, Bácska, Baranya Nemzeti Igazgatóságra (Narodna uprava za Banat, Bačku i Baranju) bízta.

⁵⁵ A nagybecskereki Magyar Nemzeti Tanács elnöke ekkor Várady Imre volt.

Steuer György⁵⁶ levele Várady Imréhez, 1919. január 26.

Kedves Barátom!

A nagybecskereki törvényszéki elnöki állás betöltése ügyében eljár-
tam, mind az igazságügyminis-
teriumban, mind magánál Berinkey⁵⁷ mi-
nisterelnök úrnál, aki azonnal intézkedett, hogy a kinevezés ügy, amint
megírták, megtörténjék.

Különben is Gadó⁵⁸ megérdemli a pozíciót, és hiszem, hogy demok-
ratikus érzületénél és gondolkodásánál fogva a jövőben is velünk fog tar-
tani, hogy az új vármegyei közeletet majdan az általunk már régóta hir-
detett és követett wilsoni elvek alapján megvalósítsuk.

Alig várom, hogy közéleti ideáljainkat, bár rettenetes csapások értek,
újából még fokozottabb erővel, és lelkesedéssel – hiszem, hogy most már
akadálytalanul – teljes sikerrel szolgáljam – csak bizalom és kitartás.

A németek mozgalma nem tud úgy kialakulni, mint annak megindítói
szeretnék. Kezdetben engem nem vontak be, sőt ellenem fordultak, amit
azután illetékes helyen előttem visszavontak, csak hogy csatlakozzak, amit
megtettem, de csak mint közlegény. Belátják most már, hogy nélkülük
nem tudnak boldogulni, de én nem exponálok magam, mert a vezetők
Budapesten és Temesvárott is szélső irányban haladnak.

Mind a politikai, mind a német állásfoglalást illetőleg megvárom a bé-
kekötést és akkor majd veletek, Torontál vármegye vezetőivel szeretnék
egy megbeszélést folytatni, hogy azután együtt foglaljunk állást és pedig
abban az értelemben, amint azt megkezdtük és amint az a mi népünknek
legjobban megfelel.

⁵⁶ Lásd a 29. jegyzetet.

⁵⁷ Berinkey Dénes (1871–1944) ügyvéd, jogtudós, politikus. Károlyi Mihály kormányá-
ban igazságügy-miniszter, majd 1919. január 11-től március 21-ig miniszterelnök.

⁵⁸ Gadó István (1876–1939) jogász, törvényszéki elnök. 1918-ban a nagybecskereki
törvényszék elnöke lett, majd a szerb megszállás után Magyarországra távozott. Fő-
leg politikai és sajtóperekkel foglalkozott. Ő vezette például a híres Tisza-pert, József
Attila úgynevezett *Döntsd a tőkét* perében az ő tanácsa hozott ítéletet a Budapesti
Királyi Ítéltáblán, de a frankhamisítási per is a nevéhez fűződik.

Most már teljesen kialakul a helyzet és határozott célunk megvalósításánál egyesek hiúságával és érzékenységevel többé törődni nem szabad, és csak teljesen megbízható fegyvertársakat avathatunk be terveinkbe.

Egyébként a sok baj daczára megvagyunk és várjuk, hogy a mi életünket is újból egy halovány napsugár bearanyozza.

Kedves családotat és összes hívőinket üdvözölve ölel
Budapest, 1919. évi január 26-án.

régi barátod
Steuer
ny. főispán

*VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

17.

A nagybecskereki Köztisztviselőket Segítő Bizottság számadása,
1919. november – 1920. május

Számadása⁵⁹

dr. Váradi Imre ügyvédnek
a nagybecskereki társadalomban
alakult és a szerb megszállás folytán
állás nélkül maradt Köztisztviselőket
Segítő Bizottság által gyűjtött
összegekről és hova fordításáról.

Bevételek ⁶⁰			
Sorszám	A segélynyújtó megnevezése	Segély összege	
		Korona	Fillér
1.	Csekonics Sándor gróf	30000	
2.	Bezuk István	2000	
3.	Récsei Ede dr	1000	
4.	Annau József	2000	
5.	Pollák Viktor dr	2000	
6.	Mangold Samuné özv	1000	
7.	Glick Manó	500	
8.	Hubert Zsiga dr	1000	
9.	Deutsch Emil	2000	
10.	Deutsch Samu	1000	

⁵⁹ A vaskos iratból csak részleteket közlünk. Az adományozók és a segélyezettek közül az első tíz nevet közöljük. A segélyek kifizetésére 1919 novembere és 1920 májusa között került sor.

⁶⁰ A bevételek rovat összesen nyolcvanhárom nevet tartalmaz. Az adományozók összesen 228 390 koronát fizettek be a segélyszervezetnek.

Kiadások ⁶¹													
Sor-szám	Segélyezett neve	Időközönkénti segélyösszegek										Összesen	
		Koronában										Korona	
1.	Vármegyei tisztviselők csatolt számadás szerint	Csatolt külön számadás szerint										48 780	
2.	Városi tisztviselők	Csatolt külön számadás szerint										40 900	
3.	Pancsovai tisztviselők	Gachal János lelkész útján											
4.	Nagykikindai tisztviselők	Baáz Jenő dr. főszolgabíró útján										8000	
5.	Veréb István	400											
6.	Kara József	1400	400										
7.	Kiss István	1600	400									2000	
8.	Brünner József	800	400									1200	
9.	Veresné ??	600	800									1400	
10.	Nánási Elemér	600	400	400								1400	

⁶¹ A kiadások rovatban összesen kilencvennyolc segélyezett neve van feltüntetve, a kifizetett segélyek összege 197 374 korona volt.

A Délvidéki Magyar Liga előkészítő bizottságának felhívása,
1919. december 11.

DÉLVIDÉKI MAGYAROK!

Mióta ezersztendős hazánkat ellenségeink tépdésik, mardossák, mióta Szent István koronájának egységét megsemmisülés fenyegeti, egymásután lépnek testvéri szövetségre az egyes országrészek fiai, hogy elszántan védekezzenek ez ellen a merénylet ellen. Összeálltak az erdélyiek, a felvidékiek, a nyugat-magyarországiak, szóval mindazok, akiknek a szűkebb hazáját az elszakadás veszedelme fenyegeti, de a Délvidék magyarjai eddig még egyedül ezt a célt szolgáló egyesülésben nem találkoztak. A bánáti németek már megalakították védelmi szervezetüket, azonban az odavaló általában a Délvidék magyarjai eddig még ligába nem tömörültek.

Pedig erre égető szükség van, nemcsak avégett, hogy ennek az országrésznek a magyarjai egymásra találjanak, egymástól buzdítást nyerjenek, egymást támogassák, hanem azért is, hogy a küszöbön álló béketárgyalások alkalmával hallassák a szavukat a győztes ellenség előtt is. Hisz sajnos tény, hogy a Délvidéket ellenfeleink tisztán és kizárólag nemzetiségi területnek, német, szerb és román vidéknek szeretik feltüntetni, mintha ott egy fia magyar sem volna, holott a valóság az, hogy ámbár a magyar faj a Délvidéken számbelileg nem mindenütt vezet, mégis kulturális felsőbb-ségénél és gazdasági erejénél fogva övé ott a vezetés, nem is szólva arról, hogy hazánk évezredes fejlődése annak magyar jellegét az ország minden részében nélkülözhetetlen követelményként állította fel.

Szükség van tehát arra, hogy a délvidék magyarjai egybeforrrjanak és nemcsak most, mikor hazánk a legsúlyosabb megpróbáltatás, a békeszerződés aláírása előtt áll, hanem azontúl is dokumentálják összetartozásukat. A Délvidék az ország éléskamrája, ha ezt elszakítják tőlünk, éhen veszünk. Összes kukoricatermésünknek keréken 40%-a onnan való, elképzelhető tehát, hogyha ez a gazdasági forrásunk elvész, nem lesz elég nagy sertésenyésztésünk és városaink a zsír kérdésében a legkétségbeejtőbb helyzetbe jutnak. És így van ez számtalan egyéb mezőgazdasági termékkel, de így van a bányatermékek nagy és jelentős csoportjával is.

Fogjunk tehát össze délvidéki magyarok!

ALAKÍTSUK MEG A DÉLVIDÉKI MAGYAR LIGÁT

melynek a célja védekezés az országrész elszakítása ellen s ennek az országrésznek a védelme most és a békekötés után mindenféle ellenséggel szemben. Magyarok! Testvérek! Jöjjetek, fogjunk össze és találkozzunk

folyó évi december hó 16-án, kedden délután 5 órakor az Igazságügy-ministerium (V. Markó-utca 16.) I. emelet 2 számú (arcképcsarnok) helyiségében, ahol megalakítjuk a Délvidéki Magyar Ligát.

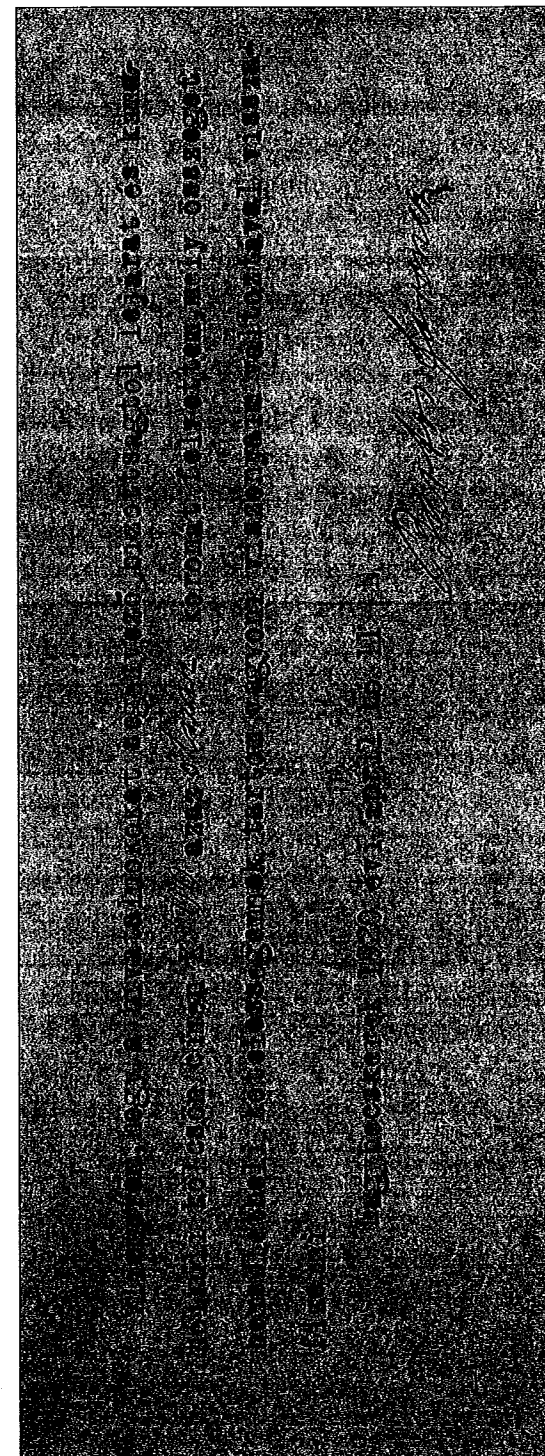
A Délvidékhez tartozónak tekintse magát minden olyan magyar, akit az országnak megszállt és tőlünk elszakítani szándékolt déli részeihez bármily kötelék fűz, akár az, hogy ott született, akár az, hogy odavaló illetőségű, vagy hogy ott hivataloskodott, s megismerte és megszerette azt az áldott földet.

Bácsbodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény, Baranya és a Muraköz magyarjai, ti összes délvidéki véreink, magyar szívünk melegével köszöntünk benneteket és kérünk meg arra, hogy fogadjátok szeretettel ezt az eszmét és álljatok mindnyájan annak szolgálatába!

Budapest, 1919. évi december hó 11-én.

A DÉLVIDÉKI MAGYAR LIGA ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁGA.

VL, sz. n., gépelt másolat, aláírás nélkül.

Bartos Ferencz elismervénye hivatalnoki segély felvételéről, Nagybecskerek, 1920. április 11.

Igazolás Simon Sándor⁶² elbocsátott nagybecskereki állami felső kereskedelmi iskolai igazgató magyarsághoz hű magatartásáról, 1920. május 11.

Alulírottak ezzel kijelentjük és bizonyítjuk, hogy Simon Sándor nagybecskereki áll. felső kereskedelmi iskolai igazgató mint magyar állami tisztviselő kötelességét a szerb megszállás idején is híven és becsületesen teljesítette. Törvényes álláspontját az ellene indított fegyelmi vizsgálatok alkalmával is nyíltan hangoztatva a megszálló hatalmat felettes hatóságának el nem ismerte és neki fogadalmat, esküt nem tett. Intézetét a sok nehézség ellenére is fenntartotta, magyar rendtartás szerint vezette és az 1918/19. tanév végén az érettségi bizonyítványokat a megszállók tilalma ellenére is a magyar rendelet alapján adta ki. Anyagi romlása árán is helyén maradt, a hiányzó tanerők tisztének ellátásáról a maga megterhelésével is gondoskodott sőt a maga felelősségére az intézet megbízott és óraadó tanárainak illetményeit is biztosította a lehetőség szerint. Mikor az intézetet 1920. évi február hó 20.-án bezárták és őt állásától elmozdították, az igazgatóságot és a rábízott magyar állami értékeket csak erőszakkal vehették el tőle, majd a szülők közbenjárására és támogatásával az intézetet akkor is tovább vezette 1920. évi április hó 19-ig. Mikor az intézetnek mint magyar iskolának vezetése rá nézve lehetetlenné vált, a tanulók érdekében a tanítást így is tovább folytatta 1920. évi május hó 10-ig. – Állomáshelyét kiutasítás következtében hagyta el.

NB 1920. V. 11.

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírások nélkül.

⁶² Nem találtunk életrajzi adatokat.

M. Vilić⁶³ oktatási osztályfőnök levele a nagybecskereki főgimnázium igazgatóságához, 1920. június 2.

11069./1920. szám.

Ministarstvo Prosvete Kraljevstva
Srba, Hrvata i Slovenaca Odsek za
Banat, Backu i Baranyu u Novom Sadu.⁶⁴

A községi főgimnázium Igazgatóságának

Nagybecskerek.

A szerb–horvát–szlovén királyság közoktatásügyi miniszteriuma 1920. évi április hó 2.-án kelt S. H 4124./1920. számú rendeletével jóváhagyta Nagybecskerek r. t. város azon határozatát, mellyel az ottani községi főgimnázium tanárainak fizetését 1919. július 1.-jével beszüntette, és egyúttal ezen főgimnáziumnak bezáratását s ott működő tanároknak képességük és nyelvismereteik szerinti alkalmaztatását.

Ezen miniszteriumi rendelet alapján az ottani községi főgimnáziumnak működését a folyó 1919./20. iskolai év befejezésével, azaz 1920. június 30.-án beszüntetem azzal, hogy a nyilvános rendes tanulóknak 1920. június hó folyamán kiadandók az osztálybizonyítványok, ellenben az 1–7 osztályú magántanulók, akiknek szóbeli vizsgálatai korábbi rendelkezés szerint július hónapra hagyattak, a pancsovai állami főgimnáziumba utasíttatnak. Ugyanoda utasíttatnak az érettségi vizsgálatot tevő jelöltek is azért, mert a nagybecskereki állami főgimnáziumban nincsenek az érettségi vizsgálat megtartásához szükséges magyarul értő szaktanárok. Az esetleg megtartott írásbeli vizsgálatok iratai s az összes anyakönyvek, jegyzőkönyvek, okmányok s általában az összes iratok, amelyek a végzett VIII. o. tanulók érettségi vizsgálatára vonatkoznak, a pancsovai állami főgimnázium igazgatóságához átteendő, amely gondoskodni fog a vizsgálobizottság alakításáról, az írásbeli dolgozatok megbírálásáról, valamint a szóbeli érettségi vizsgálat megtartásáról.

⁶³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁶⁴ A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság oktatási minisztériuma, Bánát, Bácska és Baranya ügyosztály, Újvidék.

Az ottani működő világi tanárok még egyszer felszólíttatnak, hogy amennyiben királyságunk területén kívánnak szolgálni, eziránti kérvényüket ezen ügyosztályhoz mielőbb nyújtsák be nyelvismereteik pontos feltüntetésével, ellenkező esetben illetményeik 1920. július 1-jén be fognak szüntettni.⁶⁵

Az iskola egyéb irattárát és felszerelését az igazgatóság jegyzőkönyvileg fogja átadni az ottani városi tanács megbízottjának. Erről az igazgatóság értesítse a városi tanácsot, valamint az ottani rom. kath. hitközséget.

Ujvidék 1920. jún. 2.

M. Vilić s. k.
osztályfőnök

A túloldali másolat az eredetivel teljesen megegyezik.⁶⁶
Nagybecskerek, 1920. jún. 16.

olvashatatlan aláírás
igazgató

VL, sz. n., eredeti, gépelt irat, kézzel írt aláírással.

⁶⁵ A Jugoszláv Királyság csak azokat a tanárokat vette át, akik államnyelvből az adott ideig letették a vizsgát.

⁶⁶ Az iraton kézírással, illetve itt van a Nagybecskereki Középtanoda körpecsétje.

A nagybecskereki magyarok levele Svetozar Pribičević⁶⁷ oktatási miniszterhez, 1920. június 18.

Miniszter Úr!

Nagybecskerek r. t. város⁶⁸ kinevezett képviselő testületének a községi rom. kath. főgimnázium bezárására vonatkozó határozatát az SHS országok közoktatásügyi minisztériuma 1920. április hó 2-án 4124. sz. a. kelt végzésével jóváhagyta. E miniszteri leiratra hivatkozva az újvidéki közoktatásügyi osztályfőnökség 1920. június hó 2-án 11069. sz. a. kelt rendeletével a nagybecskereki rom. kath. főgimnáziumot f. évi június hó 30-án megszüntnek nyilvánítja, az érettségizőket és az összes magántanulókat Pancsovára utasítja.⁶⁹

Ezzel az intézkedéssel szemben a Bánát nem szerb anyanyelvű összalakossága nevében kettős kérelemmel fordulunk a Miniszter Úrhoz.

1. Kegyeskedjék a piaristák vezetése alatt álló államilag segélyezett községi rom. kath. főgimnáziumot eddigi minőségében továbbra is fönntartani. Ezt az intézetet ugyanis nagyrészt katolikus adakozók alapították és a Bánát szerbül nem tudó lakosságának egyetlen magyar főgimnáziuma. A Bánát lakosságának 66%-a nem szerb anyanyelvű, viszont az iskolás gyermekek, a németek, a románok is tudnak magyarul és így az intézet fönntartása kulturszükséglet. A békeszerződés aláírása után mi Jugoszlávia polgárai vagyunk, akik adót fizetünk és katonát szolgálta-

⁶⁷ Svetozar Pribičević (1875–1936) tanár, lapszerkesztő, horvátországi szerb politikus, a szerb Önálló Demokrata Párt tagja, a szerb–horvát koalíció egyik vezetője. Jelentős szerepet játszott az egységes délszláv állam létrehozásában, a centralizmus és unitarizmus híve. Belügyminiszter, majd két alkalommal oktatásügyi miniszter, nevéhez fűződik a hírhedt, úgynevezett névelemzés bevezetése az iskolákban. A Demokrata Párt, majd az Önálló Demokrata Párt megalakítója és vezetője. 1927-től ellenzéki politikus, a Paraszt Demokrata Koalíció egyik létrehozója. A királyi diktatúra idején internálják, majd külföldre távozik.

⁶⁸ Rendezett tanácsú város. Lásd a 14. jegyzetet.

⁶⁹ A Délvidéken már közvetlenül a terület szerb katonai elfoglalása után, a hűségeskü letételének megtagadására és az államnyelv ismeretének hiányára hivatkozva, megkezdődött a magyar iskolahálózat drasztikus leépítése, a magyar tanári kar elbocsátása. 1920 augusztusára lényegében befejeződött a magyar középiskolai hálózat felszámolása, és az országban mindössze két középiskolai tagozat maradt.

tunk. A kötelességekkel mindenütt együtt járnak a jogok is, amelyekhez tartozik az iskolához való jog. Különben is tudtunkkal a békeszerződés biztosítja az iskolák sérthetetlenségét.⁷⁰ Maga a minisztérium kilátásba helyezte egy enquête összehívását, amelynek célja lesz Bánát iskolaügyét az érdekeltek meghallgatása alapján rendezni. Kérjük tehát ennek az intézetnek fönntartását addig is, míg a tervbe vett enquête alapján a Bánát iskolaügye egységesen rendeztetik.

2. Második kérdésünk az, hogy az érettségizők és a magántanulók itt tehessek le a vizsgálatokat. Az érettségizők az írásbelit a mi intézetünkben fejezték be, de már a szóbelit Pancsován kellene letenniük, előttük, ismeretlen bizottság előtt, aminek pedagógiai helytelensége nyilvánvaló. Az összes magántanulókat az újvidéki közoktatásügyi osztályfőnökség 1920. május hó 31-én 14421., 14359. sz. rendeletével Pancsovára rendelte, minden indoklás nélkül. Ez az intézkedés célszerűtlen, mert Nagybecskerek Bánát középpontja, a legkönnyebben megközelíthető, az itteni konviktusban a magántanulók könnyen és jutányosan nyerhetnek lakást és ellátást. Viszont Pancsova a Bánát szélén van és hiteles értesítés szerint az ottani lakásmizeriák miatt a magántanulók jó része szállást és ellátást nem nyerhet. Sérelmes az intézkedés magukra a pancsovai magántanulókra nézve, akiket az ottani szerb tanárok küldöttek Nagybecskerekre, az újvidéki közokt. osztályfőnökségtől meg is kapták az engedélyt, jó részük május óta itt tartózkodik, lakásra, ellátásra, instructorokra nagy összeget fordítottak, látogatták az előadásokat is, jelenleg ugyancsak az újvidéki közokt. osztályfőnökség rendeli őket vissza Pancsovára. De legsérelmebb az intézkedés a helybeli magántanulókra nézve, akik az év elején beiratkoztak intézetünkbe, rendesen jártak az előadásokra és most, a tanév végén Pancsovára kell utazniuk, ami a szülőkre nagy anyagi túlmegterheltség és indokolatlan is, mert a helybeli intézetnél minden nehézség nélkül vizsgázhatnának.

Ezenkívül sérelmes a rendelet a piarista tanárookra nézve is.

A gimnázium ugyanis Nagybecskerek városa és a piarista tanító szerzetesrend között kötött szerződés alapján jött létre és 1846-ban nyílt meg. Ezen idő óta az intézet a piaristák vezetése alatt állott, akik a világi taná-

⁷⁰ Az SZHSZ Királyság által is aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés előírta, hogy az állam nem szláv polgárai számára biztosítani kell, hogy saját költségükön jótékonyági, vallási, szociális, kulturális intézményeket tarthassanak fenn, illetve az állam biztosítsa az elemi iskolákban az anyanyelvű oktatást. Belgrád folyamatosan megszegték ezeket az előírásokat.

rokkal együtt tanították a bánáti ifjúságot a társadalom általános elismerése mellett 74 éven át vallási és nemzetiségi különbség nélkül. Ennek ellenére a rendelet egy szóval sem emlékezik meg a piarista tanárokról.

Végül különösnek tartjuk az újvidéki közokt. osztályfőnökségnek az intézettel szemben tanúsított eljárását. Az osztályfőnökség már 1920. ápr. 2-án tudta, hogy az intézetet be fogják zárni és még sem tájékoztatta erről az intézet igazgatóságát, hanem a hozzánk érkezett rendeletekkel azt a látszatot keltette, mintha az intézetet továbbra is fenn akarnák tartani. Így az összes magántanulókat ide utasította, sőt a tanárokat eskütételre szólította föl, akiknek nagy része azt jóhiszeműleg le is tette. Csak az eskü letétele után, a miniszteri leirat keltétől számított két hónap múlva közölte az igazgatósággal, hogy az intézetet be fogják zárni, az összes érettségizőket, magántanulókat Pancsovára rendelte, a világi tanárokat pedig felszólította, hogy állami alkalmaztatásuk végett adják be kérvényeiket.

Az újvidéki osztályfőnökségnek ez az eljárása méltán kelthet keserűséget Bánát lakossága, a tanárok, az érdekelt szülők és tanulók lelkében, mert úgy látják, hogy őket szándékosan és tudatosan megtevesztették az iskola jövőjére nézve.

Ezért fordulunk a Miniszter úrhoz a Bánát nem szerb anyanyelvű lakosságának, a jognak, az igazságnak, a méltányosságnak, a kultúrának nevében és reméljük, hogy a Miniszter úr közismert politikai tudása, jogérzéke, belátása, pedagógiai tapintata és jóindulata a minket méltatlanul ért sérelmeket orvosolni fogja.

Kiváló tisztelettel⁷¹

1920. VI. 18.

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

⁷¹ Az iraton Várady kézírásával a következő megjegyzés olvasható: „1920. VI. 18-án Pribičević oktatásügyi miniszternél járt deputációval Belgrádon előadva.”

A szabadkai ügyvédi kamara levele az igazságügy-miniszterhez,⁷²
1920. június

Miniszter Úr:

A békeszerződés által a volt magyarországi területekből a Szerbek, Horvátok és Szlovének királyságához csatolt részekben (Bácska-Bánát-Baranya) az igazságszolgáltatás zavartalan menetének biztosítása céljából, továbbá a jogkereső közönség és az ügyvédi kar jogos érdekeinek megvédése végett fordulunk az igazságügyi kormányhoz.

A nemzetiségi különbség nélkül egybehívott ügyvédi kar értekezlete abban a meggyőződésben, hogy a modern és demokratikus szellemű igazságszolgáltatás biztosítékainak megteremtése mihamar napirendre kerül: időszerűnek látta, hogy az igazságügyi kormány tárgyilagosságába helyezett bizalommal a következő kérelmeket és javaslatokat terjessze elő:

Méltóztassék oda hatni, hogy az igazságszolgáltatásban a magyar nyelv használata is intézményesen biztosíttassék, különösen;

hogy a felek és képviselőik minden fórum és hatóság előtt a magyar nyelvet ezentúl is használhassák, tehát magyar nyelven is tárgyalhassanak és intézhessenek beadványokat minden hatósághoz;

hogy a magyar nyelvű vádlottak büntető ügyeiben az előkészítő eljárás – nyomozás és vizsgálat – is már magyar nyelven folyjon le;

hogy a háború illetőleg a magyar bíróságok működésének megszünte folytán félbe szakadt és felfüggesztett – sok ezerre menő – perek, tekintet nélkül a peres felek és jogi képviselőik anyanyelvére, tisztán a célszerűség szempontjából magyar nyelven tárgyalassanak és fejeztessenek be.

Ebből a célból javasoljuk, hogy az igazságszolgáltatási személyzetet magyarul is beszélőkkel méltóztassék kiegészíteni, úgy, hogy ekként elegendő szakerő álljon rendelkezésre és ez által minden fokon úgy a polgári, mint a büntető szakban magyar és az itteni jogban jártas tanácsok működése lehetséges legyen.

Végül kérjük, hogy amennyiben lehetséges, a vonatkozó kormányjavaslatokat az érdekelt jogászai testületekkel előzetesen közölni méltóztassék.

⁷² Ekkor Marko Trifković (1864–1928) jogász, radikális párti politikus volt az igazságügy-miniszter.

Kérelmünk megokolásául legelsőbbben arra az állam raisonra hivatkozunk, mely szerint az a fontos, hogy a bíróságok jó és közmegnyugvást keltő ítéleteket hozzanak, a nyelv pedig mint ennek a célnak az eszköze nyerhet csupán jelentőségeket. Ennek a kétségtelen államérdeknek a lehetővé tétele végett, sőt a jelzett területek igen nagy számú magyar lakosságának teljes megbékéltetése és megnyerése céljából is föl kell tételoznünk, hogy az államhatalom kérelmeinket nemcsak méltányosnak, de igazságosnak fogja ítélni.

Ha az anyanyelvek érvényesülésének nehézségeit a múlt hibájaként tekintjük: úgy a jelen programja és a jövő célja bizonyonnyal nem lehet más, mint ezeknek az akadályoknak minél teljesebb elhárítása. Hogy ezen felül az alattvalók százezrei anyanyelvi jogainak az igazságszolgáltatásban való elismerése az állam részére mily nagy erkölcsi kapitalis: azt nem kell bővebben fejtegetnünk.

A t. kormány jól tudja, hogy a jelzett területek lakosságának igen jelentékeny része csak a magyar nyelvet érti és hogy az ezeken a területeken működött bírakat teljesen pótolni hosszú ideig lehetetlen lesz. Föltételezni sem lehet ugyanis azt, hogy a legmagasztosabb állami funkció – a bíraskodás gyakorlását a t. kormány ne oly férfiak kezébe akarná letenni, akik arra valóban alkalmasak és hivatottak. Éppen ezért elkerülhetetlennek mutatkozik a volt magyar bírák egy számba vehető részének újból való alkalmazása és a hézagoknak olyanokkal való betöltése, akik a nép nyelvét értik, az igen fejlett jogélet szabályait ismerik, a régi törvényeket tudják és azok alkalmazásában gyakorlatot is szereztek.

Az elbírálásra váró perek valamennyije, de a közeljövőben felmerülő jogviták legtöbbször jogi alapját a múltban érvényes és hatályban volt magyar jogrendben gyökerező jogi tevékenység és egyéni érvényesülés képezi. Ugyanezért ezeknek elintézéséhez is oly szakfelelőkre van szükség, akik ugyanebben a jogrendben szerezték szaktudásukat és gyakorlatukat.

Az sem lehet vitás, hogy a többször említett területek nem magyar anyanyelvű lakosságának nagy része a magyar nyelvben is jártas. Az ügyvédi kar tagjaira ez pedig teljes mértékben áll, hiszen az oklevelüket magyar egyetemeken és magyar vizsgáló bizottságoktól kapták.

Az új államnyelvnek oly mértékben való elsajátítása, hogy ezen a nyelven a nem szerb anyanyelvű felek és ügyvédek tárgyalni és beadványokat készíteni tudjanak: hosszú időre lehetetlen. Ehhez egy új nemzedék szükséges és bizonyonnyal senki sem akarja a mostani nemzedéket annak a

lehetőségétől elzárni, hogy bírálóival és jogképviselőivel érintkezni tudjon. A demokratikus haladás bajnokaitól éppen az ellenkező eljárás remélhető.

Az igazságügyi kormány szakértelme előtt nem szorul bővebb fejtegetésre az, hogy mit jelent egy polgári perben, ha az ügy alapját tevő eredeti okiratok, jegyzőkönyvek és beadványok nyelvét az eljáró bíró nem érti és mit jelent a büntető perben az, ha a vádlottal és a tanúkkal a tárgyalást vezető továbbá a vád és védelem képviselői közvetlenül nem érintkezhetnek.

Köztudomású az a tény is, hogy a Bácska-Bánát-Baranya újonnan csatolt területein működő ügyvédeknek csak kis része szláv származású, de ez utóbbiaknak is csak egy része bírja oly mértékben a szerb-horvát államnyelvet, hogy ezt a nyelvet a bíraskodás körében megbízhatólag használhassa.

Nézetünk szerint az is állami és közérdek, hogy az S. H. S. Királyság érdekkörébe került számos magas képzettségű egyén hivatásának gyakorlása és ezáltal megélhetése biztosíttassék. Értjük ez alatt a bírói és ügyvédi karnak, úgy a bírósági tisztviselőknek magyar részét – amely tényleg a túlnyomó többség. Nem áll e részben teljes statisztikai anyag a rendelkezésünkre. A szabadkai ügyvédi kamaráról azonban tudjuk, hogy az ott bejegyzett mintegy 400 ügyvéd közül alig 70 a szláv származású és – mint említettük – ezeknek egy jelentékeny része nem tud szerbül fogalmazni. – Tudomásunk szerint a Baranya megyéhez tartozott részekre ez még fokozottabban áll.

Nem lehet az új államra nézve sem közömbös, hogy az ebben a testületben levő szellemi és erkölcsi erőket, éppen anyagi ekzisztenciájuk megmentése által a maga javára hasznosítsa.

Mindezek alapján az a meggyőződésünk, hogy a t. igazságügyi kormány a jogszolgáltatásnak, a jogkereső közönségnek és ezzel a magasabb államérdeknek tesz kiváló szolgálatot, midőn kérelmünket a lehető legmesszebbmenőleg figyelembe veszi és teljesíti.

Aláírva 58 szabadkai ügyvéd és külön záradékkal a kamara hivatalos alakban.⁷³

VL, sz. n., gépelt másolat, aláírások nélkül.

⁷³ Ezt a mondatot kézírással írták. Az aláírások és a záradék nincs rajta a beadványon.

23.

A nagybecskereki magyar főreálgimnázium előkészítő bizottsági ülésének jegyzőkönyve, 1920. augusztus 25.

Jegyzőkönyv

felvétel 1920. évi augusztus hó 25-én a magyar főreálgimnázium előkészítő-bizottságának gyűléséből

Jelen voltak Dr. Várady Imre, Sebestyén Károly, Dr. Stern Lázár,⁷⁴ Loch Jakab, Melkuhn Dezső, Urbán Frigyes, Sebestyén Károly, Kuszing János, Engel Ferenc bizottsági tagok, Bárány Béla, Burget József, Christián Jenő, Kozma Gyula, Vajda Lajos⁷⁵ főgimn. tanárok. A gyűlés jegyzőkönyvét Bárány Béla vezette.

Dr. Várady Imre elnök a megjelent urakat üdvözölvén, felkéri a f. hó 23-án Belgrádban járt küldöttséget, hogy utazásuk eredményéről számoljanak be.

Bárány Béla. A közoktatásügyi miniszteriumban f. hó 23-án a vajdasági magyar középiskolák ügyében egy értekezlet volt, melynek eredményeként a miniszterium elhatározta, hogy a vajdaság azon városaiban, melyekben a múlt tanévben a magyar nyelvű középiskola még működött (tehát városunkban is) a magyar középiskola, mint ú. n. parallel-intézet a következő 3 év tartamára megmarad. Feltételül azt tűzték ki, hogy ezen iskolák alsó osztályaiba osztályonként 30, felső osztályaiba 20 tanuló iratkozzék be. A döntés már expedálás végett a kiadóhivatalba adatott ki, melynek vezetője azt mondotta, hogy 25-én a leirat aláírás és expedálás alá fog kerülni.

Vajda Lajos és Engel Ferenc tanár érintkezésbe lépett az itteni szerb főgimnázium igazgatójával, aki kijelentette, hogy addig, míg a min. rendelet kezében nincs, hivatalosan ő semmit sem tehet. A volt községi főgimnázium 9 tantermét a magyar oktatás céljaira a délutáni órákra átengedi. A világításról (bevezetés és áram) nekünk kell gondoskodnunk. Mivel az intézet parallel lesz, kívánja, hogy az Engel féle internátusba 50% szerb növendék vétessék fel, hogy az is parallel legyen. A beiratkozásokat szept. hó 7., 8. és 9-én mi külön tartjuk meg.

⁷⁴ Lásd a 9. jegyzetet.

⁷⁵ A többiek életrajzi adatait nem sikerült kideríteni.

A bizottság elhatározta, hogy a beíratások idejét a Torontálban közzéteszi s mivel az Engel internátusból sok nem szerb ajkú tanuló marad el, felhívja azokat, kik kosztot, vagy csak lakást akarnak a tanulóknak adni, hogy ezen szándékukat Engel Ferencnél jelentsék be.

Dr. Kuszing János indítványozza, hogy a bizottság fennmaradjon egészen addig, míg a főreálgymnázium de facto meg nem nyílik. Indítványa elfogadtatott.

Bárany Béla indítványozza, hogy a bizottság Bogdanov János⁷⁶ főispánnak, aki az intézet érdekében Belgrádban minden befolyását felhasználta, s akinek oroszánrésze volt abban, hogy a magyar tannyelvű középiskola városunkban megmaradhatott, jegyzőkönyvi köszönetét fejezze ki. Indítványa elfogadtatott.

V. Becskereken 1920. augusztus hó 25-én

Dr. Várady Imre
elnök

Bárany Béla
jegyző

A jegyzőkönyvet hitelesítették⁷⁷

VL, Magyar Párt, sz. n., gépelt másolat, aláírások nélkül.

⁷⁶ Jovan Bogdanov (1871–1926) ügyvéd, politikus, Nagybecskerek főispánja.

⁷⁷ A hitelesítők nevei nincsenek az iraton.

24.

Igazolás Várady Imre számára a hűségeskü letételéről,⁷⁸ 1921. január 30.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Nagybecskereki törvényszéke

Szám: 1921. XVI/100.

Igazolás

Igazoljuk, hogy dr. Várady Imre ügyvéd, nagybecskereki lakos, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Minisztertanácsi Rendelete 7. cikkelyének 41348/1920. szám alatt előírt ügyvédi esküt a mai napot letette.

Nagybecskerek, 1921. január 30.

A NAGYBECSKERÉKI TÖRVÉNYSZÉK ÜGYVÉDI BIZOTTSÁGA

olvashatatlan aláírás
a törvényszék elnöke,
mint a bizottság elnöke

olvashatatlan aláírás
PH⁷⁹ törvényszéki jegyző,
mint a bizottság jegyzőkönyvvezetője

olvashatatlan aláírás
ügyvéd, a bizottság tagja

olvashatatlan aláírás
ügyvéd, a bizottság tagja

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, szerb nyelvű, latin betűs, géppel és kézzel írott irat, eredeti aláírásokkal.

⁷⁸ Az SZHSZ Királyságban két alkalommal követelték meg a tisztviselői, a közalkalmazotti, a tanári és az ügyvédi kartól a hűségeskü letételét. 1918-ban a helyi kormányra, a Bácska–Bánát–Baranya Nemzeti Igazgatóságra, 1921-ben pedig az új alkotmányra és a királyra. A hűségeskü megtagadása azonnali elbocsátással, illetve az ügyvédi tevékenység felfüggesztésével járt, de nem érintette az illető állampolgárságát.

⁷⁹ „Nagybecskereki Törvényszék” feliratú, szerb nyelvű pecsét.

Özv. Utry Ferencné, szül. Kubesch Anna tanárnő levele
Várady Imréhez, 1921. március 14.

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

Minthogy Zsupánszkinál⁸⁰ eredménytelenül jártam ügyemben, s minthogy Jugoszláviában nem remélek többé egzisztenciát találni, arra határoztam ennél fogva magamat, hogy haza, az én édes, szeretett Hazám-ba költözködöm. – Ez oknál fogva arra kérem kedves és általam nagyra becsült ügyvéd urat, kegyeskedne nekem egy ajánlólevelet küldeni, hogy azt átadhassam Dr. Steuer György⁸¹ úrnak; mert ha így üres kézzel beállítanék hozzá, esetleg kételkedne állításomban, hogy ti. hogy két év óta állásomtól megfosztottak és hogy ügyvéd úr szíves közbenjárása által részesültem segélyekben stb. A kért levelet tessék ezen levélvivő által elküldeni, aki német és teljesen megbízható.

Ezen alkalommal leírom Dr. úrnak egyúttal azon érdekes adatokat, melyekkel vádoltak ellenségeim a hatóságoknál s melyeknek részleteit csak most sikerült megtudnom. – A fővád ugyanis abból áll, hogy: iskolámban propagandát tartottam Szerbia ellen (természetesen még a forradalom előtt). – Ezt a vádat pedig egy általam írott, és a tanf.-séghez címzett levelemmel bizonyítják, mely levelet a tapintatlan volt tanfelügyelő, Cserey Grandjeannak⁸² küldte elolvasás végett – minthogy róla is volt benne szó. Gjean pedig ezen levelemet néhány példányban legépeltette és így többek között az asztalfiókjában találták meg a forradalom alkalmával. Ezen levelemben az van benne, hogy „ez idegen nemzetiségű népis-kolákban a tanító ne arra fektesse a fősúlyt, hogy az idegenajkú gyermek magyarul beszélni megtanuljon, hanem hogy: magyarul érezzen” (s ez a két szó – mint most – alá van húzva kétszer.) – Továbbá, hogy „nekem az a fő igyekezetem, hogy azzal a szerb gyerekekkel megszerettessem mindazt, ami magyar, mert csak így nevelünk hű honpolgárokat”, stb. stb. Minthogy több példányban van meg e levelem, ellenségeim azon embereket,

⁸⁰ Lásd az 53. jegyzetet.

⁸¹ Lásd a 29. jegyzetet.

⁸² Cserey nem sikerült azonosítani. Grandjean Jenő (1886–1973) nagybecskereki ügyvéd, Torontál megyei főügyész.

akik kérvényt írtak érdekemben a Miniszterhez, ezzel bujtogatják és nagyobb csoportoknak felolvassák, illetőleg lefordítják nekik. Így jutott tehát ez most tudomásomra.

Nagy bűnül róják fel továbbá azt, hogy csentai⁸³ működésem tartama alatt magyar, hazafias verseket szavaltattam szerb tanítványaim által és hogy magyarul imádkoztattam. – Ezt természetesen a magyar érzélem fejlesztése érdekében tettem. – Így pl. a vizsgákon és más ünnepélyeken ezt a verset szavalták tanítványaim: „Beh szép az én magyar hazám! Hej, szeretem is igazán; Megbecsülöm, el nem hagyom, Érte éltetemet is áldozom”, stb. És: „Magyarország az én hazám, Itten nevelt apám, anyám. Magyar az én nemzetségem, Önállás a büszkeségem. Igaz magyar csak úgy vagyok, Ha hazámhoz hű maradok.” stb. – A háború tartama alatt pedig azt imádkoztattam tanítás előtt és után: „Édes jó Istenünk, hallgasd meg imánkat! Áldd meg a mi ezeréves, gyönyörű magyar hazánkat! Áldó két kezedet tartsd mindig rajta, mosolyogj rá szeretettel, ne legyen bús napja.” – Mindezeket természetesen szószerinti fordítás és magyar haza iránti szeretetre és hűségre való buzdítás előzte meg. Ezért kell nekem most annyit szenvednem. Pedig ebben én nem találok propagandát Szerbia ellen s egy ügyes ügyvéd kiránthatna a bajból; de minthogy a leírtak alapján nagy magyarnak ismernek és ezáltal megbízhatatlannak ezen országban, azért dolgoznak ellenem, kémnek neveznek, szidják Istenemet stb. (Boga magyarszkoga.)⁸⁴

Aztán, csupán kihívásképpen azt szokták kérdezni; hol születtem? – s ha büszkén kivágom, hogy „Budapesten”, akkor következnek a legsértőbb megjegyzések a magyarok ellen és az átkok különfélesége követi azt; hogy maga az a türelmes Krisztus nem bírná talán sokáig kitartani közöttük, oly szemtelenül hazudnak ellenünk. – Nem! Itt tovább kitartani nem bírok! S ugyanazért kérem kedves Dr. urat, amint egyetlen jóltevőmet, segítsen innen megszabadulni: haza, haza, haza!

Nagyon sajnálom, hogy személyesen búcsút nem vehetek és köszönetet nem mondhatok Dr. úrnak minden jóért, melyben részesített. – A jó Istenünk áldja meg hosszantartó, zavartalan boldogsággal, egészséggel és minden földi jóval egész becses családjával együtt. – Ha mégis abban a helyzetben leszek, hogy az elfogadott kölcsönöket visszatörleszthessem,

⁸³ Egykor a határőrvidék részét képező, közép-bánáti település. Leopoldfalvának is nevezték.

⁸⁴ A „Boga mađarskoga” fonetikus átírása – a magyarok istenét.

igyekezni fogok ebbeli kötelességemnek mielőbb eleget tenni. – Addig is köszönettel és hálával vagyok

Csenta, 1921. márczius hó 14-én.

igaz tisztelője
zv. Utry Ferenczné
szül. Kubesch Anna

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írott levél.

26.

A Magyar Párt szabadkai vezetőségének felhívása az egységes
Magyar Párt megalakítására, 1922 márciusa

Magyar testvéreink!

Amióta kisebbségi helyzetbe kerültünk, a politikai élettől visszavonultunk: több mint 3 évi tűrő passivitás után csak most léptünk polgári és politikai jogaink teljes élvezetébe.⁸⁵

A világ történelmi változás minden következményeit nyílt őszinteséggel és becsületesen eddig is álltuk, az új helyzetekbe és viszonyokba való lojális elhelyezkedés azonban ma már életszükséglet, mert csak így tudjuk nemzeti öntudatunkat hűen ápolni és a kisebbségi védelem hatályos gyakorlati érvényesülését lehetővé tenni.

Sem az alkotmány, sem a kisebbségi jogokat védő rendelkezések a gyakorlati életbe még teljesen átültetve nincsenek: legszentebb kötelességünk tehát – a törvényes korlátok közt – síkra szállani a nemzetközi védelem alá helyezett kisebbségi jogokért.

Ebben a munkában mindenkinek részt kell venni, aki magyar, mert eredményt csak az eddig szervezetlen magyarság tömörítésével, összetartásával érhetünk el.

A szervezési munkálatokat a Suboticán megalakult egységes „Magyar Párt” megindította: a megmozdulásunk azonban nem állapodhat meg a szervező munka teljes befejezéséig.

A politikai szervezkedés, az – önálló egységes magyar pártalakítás célját, hasznosságát, szükségességét a már megalakult pártok fényesen igazolták: csak egyesült erővel, összetartással fejleszthetjük magunkat olyan erővé, amellyel mindenkinek számot kell vetni.

⁸⁵ A háború utáni békeszerződések kisebbségvédelmi klauzulákat is tartalmaztak, illetve a Népszövetség úgynevezett kisebbségvédelmi rendszere garantálta e jogok gyakorlását. Az SZHSZ Királyság 1919. december 5-én, az osztrák békeszerződés elfogadásakor deklarálta, hogy elfogadja a kisebbségvédelmi szerződést. E szerződések tartalmazták a kisebbségek optálási jogát is. Ez azt jelentette, hogy az egyén dönthetett arról, fel kívánja-e venni az új állampolgárságot, vagy megtartja a régi, magyar állampolgárságát. Az optálási jog miatt, annak lejártáig (1922. július 26.), a jugoszláviai magyarok nem gyakorolhatták állampolgári jogaikat, így a szervezkedés jogát sem.

Be kell tehát fejezni a vajdasági magyarság politikai egyesítésének munkáját. – Állampolgársági kötelességeinkkel ez a küzdelem nem összeférhetetlen, mert amikor kisebbségi jogainkat védjük, az államot is erősítjük, amikor a népesség többségétől eltérő fajú, nyelvű és vallású lakosság védelmi jogkörét felépíteni segítjük, az állam és annak minden polgára érdekét egyformán szolgáljuk.

Programunk összesűrítve: a magyar nemzeti kisebbség politikai, kulturális, erkölcsi és gazdasági javainak minden téren való érvényre juttatása ugyan – de ugyanakkor az emberiség nagy eszméiért minden polgártárs érdekeiért, a szociális igazságokért is harcba megyünk, miáltal a szabadság, rend, munka, az emberi szolidaritás uralmát és az összlakosság közt lelki összhangot teremtünk meg. –

Részletes program tervezetet rövidesen adunk, az ki fog elégíteni mindenkit, akit az alkotmány és törvények tisztelete hevít, s aki az általános emberi eszmék, a gyors ütemű demokratikus haladás igaz barátja.

Erre a komoly, alkotó munkára hívjuk föl társadalmi, felekezeti és osztály különbség nélkül, a vajdasági magyarságot. –

Csalódások, sikertelenségek érhetnek, de el nem kedvetleníthetnek: mi annál lelkesebben fogunk haladni azon az úton, amelyet az állam érdeke a kisebbségek védelme jelölt ki és az alkotmány és törvények biztositának számunkra. –

Szükségünk van minden magyarra: senki, aki nyelvéhez, kultúrájához nemzeti sajátosságaihoz, a hagyományokhoz ragaszkodik, lomha közönyvel nem nézheti mozgalmunkat, mert különben magasztos eszméink, céljaink, terveink hamuvá válnak. –

Az ellentétek köztünk megszűntek: aki nem szíve szerint bátran és elszántan csatlakozik hozzánk, aki a vajdaság magyarság sorsát lomha egykedvűséggel nézi, aki a hálátlan helyzetek elől nyomban visszavonul, az ne lépjen a mi táborunkba, mert az nem velünk, hanem ellenünk tart. Sikert csak szent akarattal, bátor kitartással érhetünk el. –

Izzó a hitünk, hogy hívó szózatunknak a félmillió vajdasági magyarságnál riadó visszhangja támad. –

A zászlót kibontottuk: felhívunk mindenkit, aki zászlónk alá sorakozik, mindenütt, ahol lehet, alakítsátok meg a „Magyar Párt” helyi szervezetét, válasszátok ki az arra hivatott vezetőket, a szervezési munkálatok megindítására alakítsátok bizottságokat, jelentsétek ki a csatlakozást s lépjetelek érintkezésbe az általunk kezdeményezett pártalakulással.

Mindez a szentesített alkotmány⁸⁶ 14§-ában gyökerező a független bíróság oltalma alá helyezett jogunk.

A helyi tagozatok egyesüljenek járási szervezetté, a járási szervezetek pedig csatlakozzanak az S.H.S. állam „Magyar Párt”-jának központi szervezetéhez. –

A végleges program megállapításáról a szervezkedés befejezése után összehívandó nagygyűlés fog dönteni. –

Pártvezetőségünk készségesen ajánlja föl szolgálatait a szervezéssel kapcsolatos minden kérdésben: felvilágosítások, tanácsok, tájékoztatások vagy útbaigazításért bárki bizalommal forduljon hozzánk.

Magyar szívvel és testvéri szeretettel köszöntünk mindannyitokat. –

Subotica, 1922. március hó.

A „Magyar Párt” vezetősége nevében:

Dr. Sántha György⁸⁷
elnök

Dr. Nagy Ödön⁸⁸
ügyvezető elnök

Dr. Székely Áron⁸⁹
főtitkár

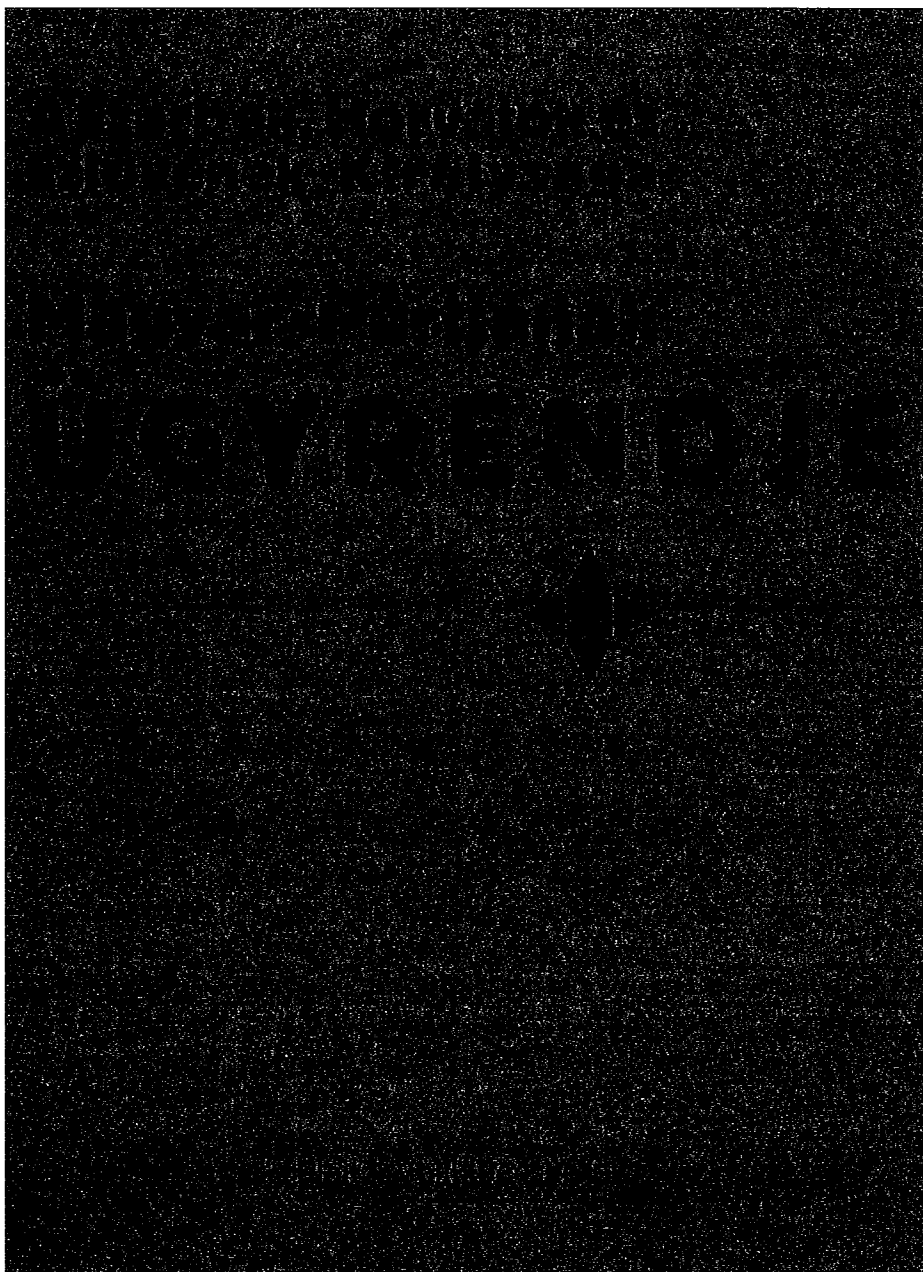
VL, Szenátori iratok, 11619., géppel írt, aláírások nélküli másolat.

⁸⁶ Az SZHSZ Királyság úgynevezett vidovdani (Vid-napi) centralista alkotmányát a belgrádi parlament 1921. június 28-án fogadta el.

⁸⁷ Sántha György (?-?) orvos, 1922 és 1929 között Jugoszlávia Magyar Pártjának első elnöke. 1940 novemberében a Magyar Közművelődési Szövetség díszelnöke. 1942-ben behívással magyar országgyűlési képviselő lett.

⁸⁸ Nagy Ödön (?-?) ügyvéd, a Magyar Párt szabadkai elnöke, 1928–1929-ben a Magyar Párt országgyűlési képviselője a belgrádi parlamentben, egy radikális párti képviselő megüresedett helyét kapta meg.

⁸⁹ Székely Áron (?-?) ügyvéd, a Magyar Párt vezetőségének tagja.

*A Szerbek, Horvátok és Szlovének Királysága Magyar-Pártjának ügyrendje,
borítófedél, d. n.*

A Magyar Párt rölapja, 1922

Mit akar a Magyar-Párt?
(A pártprogram főbb elvei.)

1. Egyenlő jogot és egyenlő elbánást minden állampolgár részére, nemzetiségre, osztályra és felekezetre való különbség nélkül. Mindenki maga döntse el azt, hogy milyen nemzetiségű. Akarata ellenére hatalmi eszközökkel senkit se lehessen nemzetiségétől megfosztani.
2. Földet a magyar földnélkülieknek, méltányos kártérítést a kisajátított föld tulajdonosának, bírói oltalmat úgy a földigénylők, mint a kisajátításra kötelezettek érdekeinek megvédésére.
3. Olyan állami nép- és középiskolák felállítását, melyekben magyar szülők gyermekei anyanyelvükön részesüljenek oktatásban. Minden szülő maga választhassa meg azt az iskolát, amelyben gyermekét taníttatni akarja. Ezekben az iskolákban a vallástan tanítása legyen kötelező és a tanítást a felekezetek lelkészei végezzék.
4. Anyanyelvét úgy a magánéletben, mint az üzleti forgalomban minden magyar szabadon használhassa. Ott pedig, ahol a magyarság nagyobb számban lakik, úgy a közigazgatási hatóságokkal, mint a bíróságokkal szóban és írásban anyanyelvén közvetlenül érintkezzhessék.
5. A magyar rokkantakat, a hadiözvegyeket és hadiárvákat ne zárják ki továbbra is az állami segélyezésből.
6. A gyülekezési, egyesülési és sajtószabadság biztosítását és bírói oltalom alá helyezését.
7. Az állampolgársági törvényt, mely véget vet ezen a téren minden hatalmaskodásnak és jogtalanságnak.
8. Az egész gazdasági élet szabadságának helyreállítását. Uj, egységes progresszív adórendszert. Az a jövedelem, mely a szegény ember megélhetéséhez szükséges, legyen adómentes. Aránylagos adózást úgy az egyes osztályok, mint az egyes országrészek között. A Vajdaság ne legyen továbbra is az az országrész, mely a legtöbb adót fizeti és melynek gazdasági érdekeire van az államhatalom legkevésbé figyelemmel. Szünjék meg az adókivetés és adóbehajtás terén ma uralkodó zürzavar. A magyarság számarányának megfelelően legyen képviselve az adókivető

bizottságokban. A jogtalan kivetés és jogtalan behajtás ellen minden polgár a független közigazgatási bírósághoz fordulhasson orvoslásért.

9. A munka és a munkások szervezkedési szabadságának és sztrájkjogának elismerését. Új munkaalkalmak teremtését az ipari munkásság számára. Az ipari és mezőgazdasági munkásság jogos igényeinek a termelés fokozásával együtt járó kielégítését. A munkásjóléti és munkásvédelmi intézmények kiépítését és önkormányzati joguknak tiszteletben tartását.

10. A bevett és elismert felekezetek önkormányzatának elismerését és a lélekszám arányának megfelelő segélyezését.

11. Becsületes és igazi önkormányzatot úgy a községekben, mint a járá-sokban és kerületekben. A községi, járási és kerületi választások mielőbbi kiírását. A községi előjáróságot, a községi képviselőtestületeket, a járási és kerületi gyűlések tagjait ne a kormány nevezze ki, hanem a nép válasza meg. Azért, mert valaki nem tudja az állam nyelvét, ne legyen a megválasztásból kizárható. Ezeknek az önkormányzati testületeknek ülésein mindenki anyanyelvén szólalhasson föl. A jegyzőkönyveket az államnyelven kívül az illető vidék lakosságának anyanyelvén is vezessék és ugyan-úgy adják ki az összes hirdetményeket is.

12. A mostani kerületi beosztás megváltoztatását. A Vajdaság egyes részei ne egyesíttessenek egy kerületté más országrészekkel. A Vajdaság területéből alakított kerületek székhelye csak vajdasági város lehessen.

13. Egyforma általános egyenlő titkos községenkénti aránylagos szavazati jogot az egész vonalon. Aki választó, legyen választható is. Minden község, járás és kerület egy választói egységet képezzen a maga képviselőtestületeinek megválasztásánál. Az egész Vajdaság pedig mint egy választókerület válassza meg képviselőit. Csak így lehet szó igazán aránylagos választási rendszerről igazságos kisebbségi képviseletről.

A választási névjegyzék elleni felszólalásokat meg kell könnyíteni, a választás szabadságát megsértő közhivatalnokot szigorúan meg kell büntetni.

14. Becsületes, tisztakezü, gyors és pártatlan közigazgatást. Kevés számú, jól javadalmazott és megfelelő képesítéssel bíró és a nép nyelvét értő tisztviselőket kell alkalmazni, akiket törvény véd a kormány vagy egyes politikai pártok üldözése és önkényeskedése ellen. A korrupciót ki kell irtani, a bűnözőket feleletre kell vonni.

15. Jó, gyors és olcsó igazságszolgáltatást, meg kell szüntetni a bíróhiányt, le kell szállítani a magas törvénykezési illetékeket.

16. A magyarság az állami és helyi közigazgatásban számarányának megfelelően nyerjen alkalmazást. Az elbocsájtott és képesítéssel bíró régi tisztviselőket fogadják vissza, vagy legalább nyugdíjazzák őket a változott megélhetési viszonyoknak megfelelően.

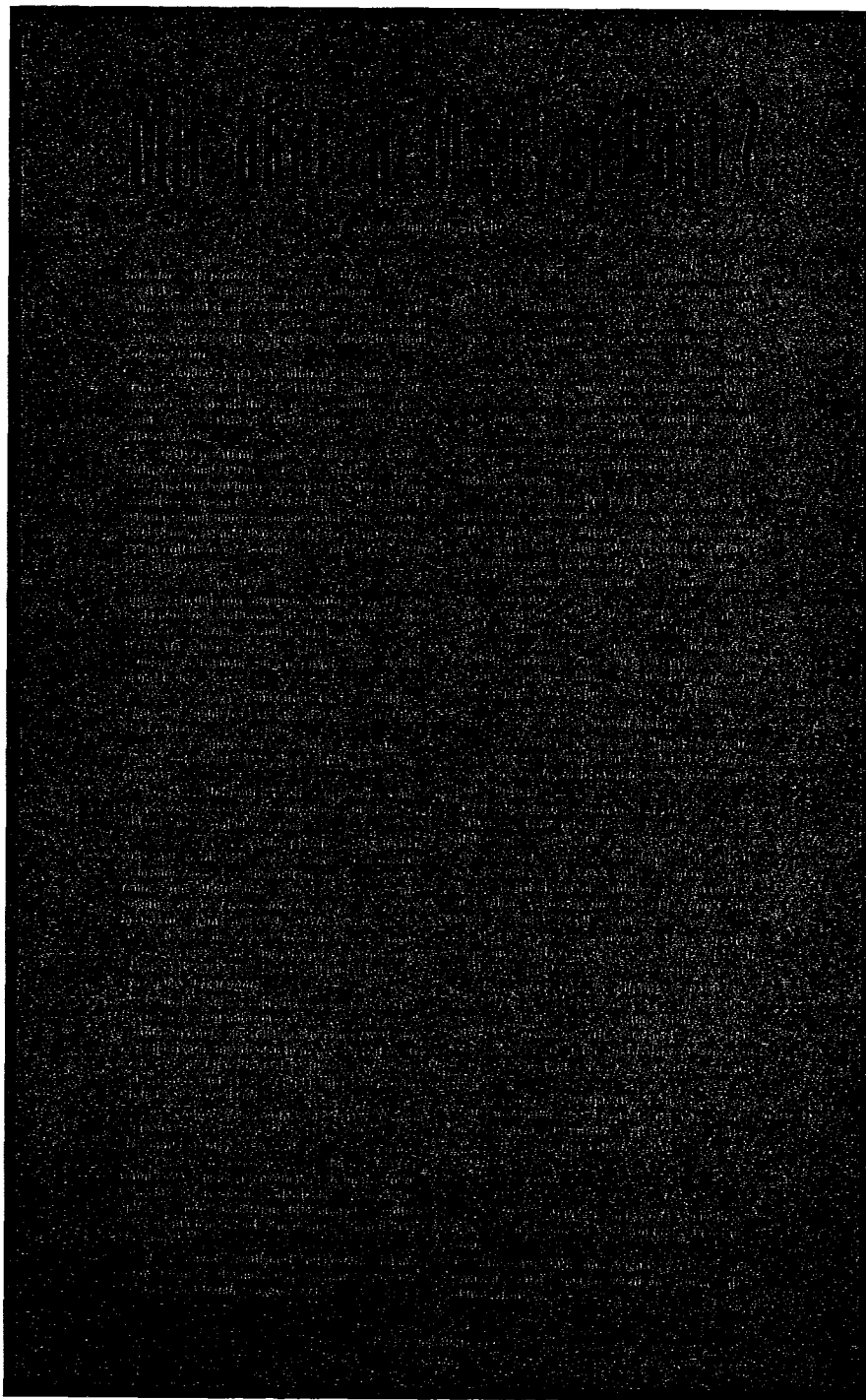
17. A magyar kulturális, gazdasági és szociális intézmények a közpénztárakból aránylagosan olyan állami támogatásban részesüljenek, mint az államalkotó többség hasonló intézményei.

Ezekért a célokért a magyarság csak törvényes és alkotmányos eszközökkel akar küzdeni.

Mindenki, aki magyarnak érzi és magyarnak vallja magát, segítsen azokat diadalra vinni.⁹⁰

VL, Képviselői iratok, 1920/1930., nyomtatott röplap.

⁹⁰ Az egységes Magyar Párt 1922. szeptember 17-én Zentán tartotta országos alakuló ülését, s a párt programját is itt fogadták el. A korabeli tagsági jegyen „SHS Királyság Magyar Pártja” felirat olvasható.

„Mit akar a Magyar-Párt? (A pártprogram főbb elvei.)” – röplap, 1922

Tóth Ferenc⁹¹ községi elöljáró levele Várady Imréhez, 1922. április 23.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

A nép hangulatára támaszkodva, megbeszélésünkhöz híven tisztelettel értesítem, hogy a helybeli magyar párt alakuló gyűlését e hó 30-án, azaz vasárnap de. 10. órakor óhajtanánk megtartani.

Nagyon kérem Doktor urat, hogy amennyiben csak lehetséges, az alakuló gyűlésre kijönni szíveskedjék, mert előttünk is igen kedvelt egyénisége bátorítólag hatna sokat zaklatott népünkre. Szívesen vennénk ha Doktor úrral más elvbarátok is kijönnének Dr. Graber⁹² ügyvéd urat meghívtuk.

Ha Doktor úr nem jöhetne ki, úgy kérem azt rögtön megírni, mert akkor másik időpontra halasztjuk el a gyűlés megtartását. Egyébként engedélyt sem kérünk addig, még nem ismerjük Doktor úr b. elhatározását.

Szíves kijövetelét s a gyűlésen való részvételét kérve maradok

Debelyácsán,⁹³ 1922. év április 23-án

Kiváló tisztelettel

Tóth Ferenc

VL, Politikai iratok, 42015., kézzel írt levél.

⁹¹ Tóth Ferenc (?-?) Torontálvásárhely községi elöljárója.

⁹² Gráber (Grabér) László (1878–1939) jogász, pancsovai lapszerkesztő, újságíró. 1918 előtt az ellenzéki Függetlenségi és 48-as Pártban politizált, szoros kapcsolatban állt az ugyancsak e párt színeiben politizáló Várady Imrével. A jugoszláviai Magyar Párt megalakulása után a párt társelnöke volt. Az 1925-ös parlamenti választásokon a Magyar Párt színeiben indult, azonban sem ő, sem az MP más jelöltjei nem jutottak be ekkor a jugoszláv parlamentbe.

⁹³ Torontálvásárhely.

Gráber László⁹⁴ levele Várady Imréhez, 1922. május 16.

Pančevo,⁹⁵ 1922. május 16.?

Kedves Barátom!

A múlt csütörtökön Szuboticán voltam irodai ügyben.

Délben Székely közölte velem telefonon, hogy a belügyminiszter öccse akar a magyar párt vezetőségével tárgyalni s jöjjen fel velük a főispánhoz.

Nem szívesen, de elmentem, miután meggyőződtem, hogy nem „idézésről” van szó.

Marinkovics Pál⁹⁶ nemzetgyűlési képviselő, a demokrata párt tagja, volt miniszter azzal fogadott minket, hogy jól ismerte Kossuthot, ismeri Batthyányt, Károlyit⁹⁷ és Lindert.⁹⁸ Linder bizonyára közölte velünk, hogy találkozni óhajt a magyar párt vezetőségével.

Kijelentettük, Nagy Ödön is, hogy Linderhez semmi közünk.

Megmagyaráztam Marinkovicsnak álláspontunkat az emigrációval és a kurzussal szemben.

Korrektnek ismerte el.

Az azután történeteket a lapok elég gyöngén közölték.

Este Nagy Ödön nekem azt mondta, hogy Linder ottlétünkön szól nekünk Marinkovics szándékáról, de miután ő Lindernek megmondta, hogy csak mint privát beszél vele, kénytelen volt őt dezavualni.

És arra kért, mondjam ezt meg Lindernek.

⁹⁴ Lásd a 92. jegyzetet.

⁹⁵ Pancsova. A királyi Jugoszláviában tilos volt a helységek magyar nevének használata még a magánéletben is.

⁹⁶ Pavle Marinković (1866–1925) jogász, újságíró, diplomata, szerb oktatási miniszter, a Szerb Újságírók Egyesületének 1906 és 1908 közötti elnöke, Jugoszlávia megalakulása után demokrata párti országgyűlési képviselő.

⁹⁷ Károlyi Mihály gróf (1875–1955) politikus, országgyűlési képviselő, az 1918-as polgári forradalom egyik vezetője, majd miniszterelnök, Magyarország első köztársasági elnöke.

⁹⁸ Linder Béla (1876–1962) katonatiszt, a Károlyi Mihály-kormány hadügyminisztere, majd tárca nélküli miniszter. A Tanácsköztársaság bácsi katonai megbízottja, a szerb csapatok által megszállt Pécs polgármestere, a Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság egyik vezetője. Ennek bukása után Jugoszláviába emigrált.

Nem vagyok postás, nincs is alkalmam reá.
Csak ennyit akartam Veled információ céljából közölni.

Az emlékirat elkészült. Egy példányát itt küldöm.⁹⁹

A szuboticaiaknak kell a fordításról gondoskodni, mert én nem érek reá.

Ma kaptam idézést az ügyességhez május 22-ikére „radi preslušanja”.¹⁰⁰

Meglátjuk, mit akarnak. De velem nehéz lesz egy Bartman komédiát eljátszani.

Kérlek, hogy a bántási párt átiratban kérje, hogy a vajdasági lapok egy-egy képviselőjét válasszák be a „vezérlő bizottságba”.

Erre azért van szükség, mert eddig sajtó terén semmi sem történt.

baráti üdvözzel
vagyok készséges híved:
Graber László

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, kézzel írt levél.

⁹⁹ Az emlékiratot nem találtuk meg az irat mellett.

¹⁰⁰ Kihallgatás céljából. A Magyar Párt vezetőit, aktivistáit gyakran zaklatták a hatóságok, sokan közülük megjárták a börtönt is.

Deák Leó¹⁰¹ levele Várady Imréhez, 1922. június 7.

Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon: 11 szám.

Sombor, 1922. június 7.

Igen tisztelt Kartárs Úr!

A sombori magyar párt teljesen függetlenül a miniszter elnök úrnak átnyújtandó memorandumtól,¹⁰² magáévá tette a magyar anyanyelvű középiskolai tanárokat ért legújabb sérelmeket és oda határozott, hogy ezen presszáns ügyre felhívja a figyelmét a többi vojvodinai magyar pártnak azon kérelem kapcsán, hogy azok is magukévá tevéen ezen sérelmeket, közös akcióval már a legközelebbi napok valamelyikén illetékes helyeken ezen sérelmek orvoslását illetőleg a sérelmes rendeletek visszavonását szorgalmazzák.

Az egyik sérelmes rendelet az, melyet a vojvodinai magyar lapok legutóbb a középiskolai magyar tanárookra vonatkozó vizsgát illetően ismertettek, a másik pedig az, mely a zsidó vallású középiskolai tanulóknak a magyar középiskoláknak csak jelen iskola évben lehető frekventálására vonatkozik.

¹⁰¹ Deák Leó (1888–1945) jogász, kisebbségi politikus, a jugoszláviai Magyar Párt titkára, egyik legaktívabb vezetője. Az Európai Nemzetiségi Kongresszus ülésein a jugoszláviai magyarok képviselője. A Délvidék visszacsatolása után Bács-Bodrog vármegye és Zombor, illetve Újvidék főispánja, országgyűlési képviselő. Számos írása jelent meg a jugoszláviai magyar sajtóban, illetve a *Kalangyában*. Magyarország német megszállása után a németek letartóztatták és internálták. 1945 novemberében a III. jugoszláv hadsereg katonai bírósága háborús bűnösneként halálra ítélte, majd kivégezték.

¹⁰² 1922. április 19-én Sántha György és Várady Imre vezetésével magyar küldöttség járt Nikola Pašić miniszterelnöknél, ahol megbeszélték a Magyar Párt megalakításával kapcsolatos kérdéseket. Pašić kérte, foglalják írásba a magyar kisebbség sérelmeit. A tizenöt pontból álló memorandum május végére elkészült, azt azonban nem sikerült átadni személyesen a miniszterelnöknek, így postán küldték el neki. A memorandum nagy publicitást kapott, Magyarországon kinyomtatták, és minden jugoszláviai pártnak, valamint a magyar politikai élet számos képviselőjének is megküldték.

A sombori magyar párt attól tart ugyanis, hogy mindkét rendelet végeredményében és alig leplezetten indirekte a magyar anyanyelvű középiskolák indokolt megszüntetthetését célozzák, mert míg egyrészt az első sorban említett rendelet követelményeinek a tanárok úgy az idő rövidsége, mint a teljesítés lehetetlensége miatt megfelelni nem tudnak – addig a másodsorban említett rendelet fenntartása mellett a Vojvodinának több magyar nyelvű középiskolája a zsidó vallású tanulók nélkül elegendő hallgatót felmutatni nem képes. Mindkét rendelet életben maradása tehát a magyar nyelvű középiskolák bezárását, sőt ezen bezárásnak mindjárt indokolását is eredményezné.

A sombori magyar párt megbízásából ezért tisztelettel megkérem igen tisztelt Kartárs Urat, hogy az ide mellékelt és általunk az összes tanerők véleménynyilvánítása után elkészített memorandum-tervezetet a bánáti magyar tanerőkkel ismertetni és megbeszélni és oda hatni méltóztassék, hogy a kérdésben szükséges lépéseket közös erővel és akarattal minél előbb megoldhassuk.

A sombori magyar párt azon elintézési módot tette magáévá, hogy a bánáti és bácskai magyar pártok, sőt esetleg a tanerők megbízottjai még a jövő hét folyamán Belgrádban az illetékes miniszterhez, a miniszter elnökhöz, sőt szükség esetén akár Öfelségéhez is elmenjenek és a sérelmes rendeletek visszavonását soron kívül kieszközölgék.

Fogadja igen tisztelt Kartárs Úr pártom nevében köszönetemet és hálámát szíves közreműködéséért és maradok

mély tisztelettel
kész híve:
Dr. Deák Leó
titkár

feleltem, elintézve¹⁰³

VL, sz. n., géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁰³ Várady Imre kézzel írott megjegyzése.

Székely Áron levele Gráber László ügyvédhez,¹⁰⁴ 1922. szeptember 7.

Subotica, 1922. szeptember hó 7.

Kedves Barátom!

Tegnap volt intézőbizottsági ülés. A sentaiak másképp nem cselekedhettek. Az engedélyt a polgármester kiadta volna – azonban kérte, hogy halasszák el. Verekedések, ablakbeverések, koncert megakadályozása stb. napirenden, vagy 50 alak tartózkodik a városban, Beograd, Novisad és Suboticáról, kik lesik, lesz-e nagygyűlés, hogy idején értesítsék társaikat és a dobrovoljácokat.¹⁰⁵ A rendőrség megbízhatatlan, a polgármester kormánybiztosként akarja magát kirendeltetni, hogy katonaságot vehessen igénybe.

Ha ez megtörtént, és mint kormánybiztos garantálja a rendet, miről 3 nap múlva értesítést kapunk – akkor publikáljuk a terminust és pedig 17-re. 24 és 1 zsidó ünnep és az intézőbizottságnak az volt a véleménye, hogy akkor előbb tartsuk meg. A nyilvánossággal azonban nem közöljük a 17 terminus okát, mert káros volna a magyarságra és a zsidókra.

Az előértekezetet Sentán tartjuk meg aznap délelőtt.

Ha úgy látjuk, hogy a gyűlést nyilvánosan nem tarthatjuk meg, úgy a szervezetek és községek képviselői jelenlétében privát helyen, zárt ajtók megett fogjuk megtartani és jogilag az országos pártot megalakítani.

Dr. Mészáros¹⁰⁶ referált, hogy veled érintkezésben vannak.

¹⁰⁴ Gyakran előfordult, hogy a délvidéki magyar kisebbségpolitikusok megküldték egymásnak mások hozzájuk írt levelét, eredetiben vagy másolatban. Székely Áron-ra vonatkozóan lásd a 89. jegyzetet, Gráber László életrajzi adatait pedig lásd a 92. jegyzetnél.

¹⁰⁵ A Magyar Párt alakuló nagygyűlését eredetileg Szabadkán akarták megtartani, Pavel Dobanovački polgármester azonban ezt nem engedélyezte. A párt megalakulására, az országos gyűlésre végül 1922. szeptember 17-én Zentán került sor.

¹⁰⁶ Keczei (Keczely) Mészáros Ferenc (?-?) zentai ügyvéd, a Magyar Párt egyik helyi vezetője, a *Sentai (Zentai) Újság* egyik felelős szerkesztője. 1939-ben a Dunai bánság báni tanácsának tagjává nevezték ki.

Székely Áron

Tekintetes
Dr. Gráber László
ügyvéd úrnak
Pancevo

Express leveledet most kapom.¹⁰⁷

VL, Magyar Párt, sz. n., géppel írt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

¹⁰⁷ A levél írójának kézzel írott megjegyzése.

Várady Imre tervezett beszéde, 1922¹⁰⁸

Tisztelt Uraim!

Országunk politikai élete hosszas válság után, a választások jegyében került. Az eddigi parlamenti és az országos nagy politikai pártok éles választási harcába kerülnek egymással.

A nyílt fórumon, a homlokterben nagy állam- és alkotmányjogi elvek viaskodnak.

Az a küzdelem, amely az alkotmány, amely a belügyi szervezet megalkotásáért új államunk megszületése pillanatában kezdődött – ma sem jutott nyugvópontra.

A mi magyarságunk e küzdelemben eleinte nem vehetett részt, mert az alkotmányozó gyűlésben nem volt szava. A beavatkozásból később is távol tartotta magát. Nemcsak azért, mert ezután sem volt parlamenti képvisellete, de főleg azért is, mert úgy érezte, hogy a megalkotott és szentesített törvények és alkotmány rendelkezése, ha azok minden megkülönböztetés, minden fenntartás nélkül az ország minden lakójával szemben egyenlő és egyforma alkalmazást nyernek – ha az alkotmányba és törvénykönyvekbe lefektetett holt betű élő valósággá válik kivétel nélkül mindenki nézve, úgy meg van adva az alap és keret arra, hogy királyságunk magyar népe politikai, közéleti, gazdasági és kulturális céljai felé tarthat, jogosult aspirációit érvényesítheti.

Melyek királyságunk magyarságának céljai? E kérdésre válaszul utalhatnánk a sentai nagygyűlésen elfogadott s mindenfelé nyíltan hirdetett pártprogramunkra.

De ha jogos kívánságainkat egy fogalomba, egy szóba összpontosítva kellene jeleznem, azt felelném, célunk: egyenlőség!

Mit jelent az egyenlőség politikai fogalma? Jelent: földet magyar művelőjének, jelent tisztességes megélhetésre munkaalkalmat ipari és keres-

¹⁰⁸ Az irat pontos keletkezésének időpontját nem sikerült megállapítanunk, és azt sem tudjuk, milyen fórumon kívánta elmondani a beszédet. A szöveg alapján annyi bizonyos, hogy a zentai nagygyűlés után, minden bizonnyal az 1923. évi márciusi parlamenti választásokra készülve keletkezett, tehát vagy 1922 végén vagy 1923 elején írhatta.

kedelmi, szellemi és fizikai magyar munkásainknak, jelenti tehát a munkanélküliség, a kivándorlás rémének elűzését, jelent egyenlő adózást, aránylagos, igazságos teherviselést adózó magyar polgárainknak is, jelent magyar iskolát gyermekeinknek, szabad sajtót, szabad nyelvhasználatot, szabad kultúrát, előhaladást művelődésben, fejlődést gazdaságban mindannyiunknak, s mindezekből folyólag megelégedett, békés, munkás állampolgárságot, s mindezekre alapítva jelent erős virágzó hatalmas államot. Jelentené tehát, hogy ifjú államunk is konszolidált, számottevő hatalom legyen Európa művelt népeinek magas sorában.

Ezt jelentené: az egyenlőség. Kétségtelenül nagy cél. Elérése nem könnyű – de nem is lehetetlen.

E célunk elérésének egyik legerősebb eszköze: magyar tömegeinknek választójoghoz juttatása és ezzel királyságunk magyarsága számarányának megfelelő parlamenti képviselő elnyerése.

Nem mondom, hogy a választójoggal, a parlamenti képvisellel megnyertünk már mindent, de alkotmányos országban a választó joggal és megfelelő parlamenti képvisellel megnyertük bizonyára azt, ami alapja lehet mindennek.

Céljaink elérésének másik lényegesen fontos tényezője, hogy magyarságunk az ő törekvéseit támogatni kész és támogatni képes megértő politikai barátokat is tudjon szerezni.

Legbiztosabb út mindezek eléréséhez: a szervezkedés. Szervezkedésünkben azonban le kell omolnia minden válaszfalnak, el kell tűnnie pártok, osztályok, felekezetek szerinti minden elkülönülésnek s mindezek helyét el kell, hogy foglalja egy gondolat: magyarságunk fenntartásának, magyarságunk megmentésének nagy gondolata, – és egy eszme: magyar kultúránk fenntartásának, színvonalának emelésének, fejlesztésének, tökéletesedésének nagy eszméje.

E kettő, e gondolat, ez eszme kell, hogy irányítsa ma minden közéleti lépésünket. E kettő, e gondolat, ez eszme körül kell ma tömörülnie mint oltár körül az imádó híveknek, királyságunk szervezkedő összmagyarságának. Többet indokolásul nem is mondok. Kérem méltóztassanak elfogadni a következő határozati javaslatot:¹⁰⁹

VL, LVI., eredeti, kézzel írt fogalmazvány.

¹⁰⁹ A határozati javaslatot az irat nem tartalmazza.

Deák Leó¹¹⁰ levele Várady Imréhez, 1923. január 8.

Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor.
Telefon: 11 szám.

Sombor, 1923. jan. 8.

Tekintetes

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Nagybecskerek.

Kedves Barátom!

Dr. Gráber Lászlótól,¹¹¹ vagy ha Tőle nem, úgy a lapokból már bizonyára értesültél arról, hogy a kormány és köztünk létrejött a megállapodás a megejtendő választásokat, a névjegyzékek kiigazítását stb. illetően. Ezen megállapodás értelmében pártunk a Bánátban nem fog listát állítani, ennek ellenében viszont a Bácskában teljesen szabad keze van a választásokon.¹¹²

Engedd meg és ne vedd rossznéven, hogy a saját magam iniciatívájából egyet-mást hozzáfűzök ezen megállapodáshoz, mely esetleg talán olyként tűnnék fel, mintha tanácsal akarnék szolgálni. Ezen szándék távol áll tőlem, s amidőn az alábbiakat Veled közlöm, teszem ezt azon indokból, hogy a kormánnyal történt megállapodás után feltóduló gondolataimat közöljem Veled.

¹¹⁰ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹¹ Lásd a 92. jegyzetet.

¹¹² A Magyar Párt részéről a kormányzó Radikális Párttal folytatott tárgyalásokon Várady Imre, Deák Leó és Gráber László vettek részt. A tárgyalások során a radikálisok ígéretet tettek arra, hogy minden szavazatra jogosult magyart felvesznek a választói névjegyzékbe, a magyar többségű bácskai területeken a Magyar Párt önállóan választhatja ki képviselőjelöltjeit, s ők majd úgy „irányítják” a választásokat, hogy az MP-nek nyolc mandátum jusson. Cserében ott, ahol a magyarok nem állítanak önálló jelöltet, így Bánátban is, a radikális párti jelöltek támogatják majd. A leendő paktum alap gondolatát az MP elnöksége elfogadta, azonban Vukov Lukács újságíró kiszivárogtatta a tárgyaláson elhangzottakat a párt lapjában, a *Hírlap*ban, amelynek szerkesztője volt. Így a megállapodás realizálására már nem került sor. Az MP az 1923-as parlamenti választásokon többek között ezért sem tudott elindulni.

Tamáskodom a megállapodás komolyságában, természetesen nem a mi részünkről, és tartok tőle, hogy zsákutcába kerülhetünk. Amidőn a kormány megbízottjával értekeztünk, az értekezésnek súlypontja az látszott lenni, hogy a Bánátban a mi embereink a radikális listát támogassák olyan formán, hogy Te, Gráber László és egyéb befolyásos embereink már eleve, sőt a legközelebbi napok folyamán készítsék elő pártunk embereit arra, hogy szavazataikkal a radikális pártot támogatni kötelesek. Aggodalmaskodásom szerint ebből az a helyzet állhatna elő, hogy a választói névjegyzékek kiegészítésére adott terminus, tehát folyó évi január hó 31.-ike előtt még szaturálni¹¹³ kellene bánáti híveinket a fentiekkel, amely esetben azonban nagyon könnyen kijátszhatók vagyunk a Bácskában, t. i. hogy itt nem lesznek még a megállapodás szerint a névjegyzékek kiigazítva, amidőn már Nálátok pártunk szavazói a radikális listára való szavazásra az utasítást megkapták. A kormánynak velünk tárgyaló exponense a közeli napokban körutat szándékozik Nálátok tenni, amelyen már igénybe venni óhajtja a Te és a körüled csoportosuló vezető férfiak aktív támogatását. Ha ezt megkapta, nyugodtan sérthető az eredeti megállapodás, mert bajos lenne a már adott utasításokat blamage nélkül visszavonni. Ezért én oda konkludálnék, hogy sem Te, sem egyéb ottani vezető embereink mindaddig ne exponálják magukat a radikális párt érdekében, amíg a megállapodás másik pontja, tehát a névjegyzékeknek az egész Vajdaságra vonatkozó ex offo kiigazítása meg nem történt.¹¹⁴ Sőt a továbbiakban, ha lehetséges lenne, jónak látnám Nálátok az utasításokat csak feltételesen kiadni úgy, t. i. hogy azok csak azon esetben kötelezők és párthíveink az említett listára csak azon esetben szavazhatnak, ha viszont kézzel fogható biztosítékaink vannak már kezeinkben azon tekintetben is, hogy a helyesen kiigazított névjegyzékek alapján a választások nyugodtan és terror nélkül tartatnak meg a Bácskában is.

Ezeket Grábernek nem állott módomban kifejezni egyrészt az idő rövidege, de másrészt amiatt is, mert a tárgyalások folyamán úgy is túlfűtöttem bizalmatlankodásom különböző megnyilatkozásával. Ez alkalommal azonban sietek Veled aggodalmaimat közölni, ismétlem azonban,

¹¹³ Kielégíteni.

¹¹⁴ Ex offo – hivatalos. Deák aggodalma nem volt alaptalan. Pašić miniszterelnök még a választási paktum kapcsán kirobbant botrány előtt utasította a főispánokat, hogy csak a kormány szempontjából megbízható magyarokat vegyék fel a választási névjegyzékbe.

hogy távol áll tőlem a tanácsadás szándéka. Hogy gondolataimat papírra teszem, azzal inkább magamat óhajtom szalválni.¹¹⁵

Gondolataimat egyébként a fenti kérdésben és módon itteni vezető embereinkkel is közöltem, akik azokat szintén magukévá tették, sőt felhatalmaztak arra, hogy azokat Veled is közöljem.

Amidőn arra kérlek, hogy a fentiekben kialakult véleményed velem, de mindnyájunk részére közölni szíveskedjél, vagyok

megkülönböztetett tisztelettel
kész híved:
Dr. Deák Leó

*VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹⁵ Mentegetni.

Herreschbacher Dénes¹¹⁶ szajáni esperes levele Várady Imréhez,
1923. február 5.

Igen tisztelt Doktor Úr!

Itt volna már a legfőbb ideje, hogy a Magyar Párt pontos és határozott utasítást adjon a magyarságnak, s ne hagyja a teljes hevelességével megindult választási mozgalmakban magára. Miután nem akarunk semmi körülmények között sem más úton, és esetleg a helyi körülményeknek kedvező, baráti összeköttetésünknek hízelgő orientációkba bocsátkozni, a legsürgősebben kell kérelmem megújítani. Az újságokból szedett értesülésink vajon megbízhatók-e, midőn a Hírlap és Bácsmegyei Napló szerkesztői azt bizonyítgatják nekünk egymásról, hogy a magyarság ügyében áruló és felpofozott egyének,¹¹⁷ a Torontál pedig általánosságban ígéri be az útmutatást? Úgy tudjuk: paktum van. A bánáti magyarság a Pasics-radikálistákat támogatassa.¹¹⁸ Ehhez tartván magamat, itt Szajánban a demokraták meg sem jelentek, noha a szervezkedésre határnapot is tűztek ki. Belátták fáradozásuk céltalan voltát. A radikálisokat vasárnap fogadtuk, illetve a Gazdakörben meghallgattuk. Budisin Jocó kikindai földbirtokos beszélt. A Pasics csoporthoz tartozván, állásfoglalásunk nem lehetett visszautasító. Azonban Budisin, saját jelölése érdekében arra szólította fel a magyarságot, hogy ne mint a Magyar Párt szervezete, hanem mint a radikális párt tagjai vegyünk részt a választáson, s mint ilyenek a jövő vasárnapi kikindai jelölő gyűlésen az ő kandidálását mozdítsuk elő

¹¹⁶ Herreschbacher Dénes (1881–1953) szajáni esperesplébános, iskolaigazgató, a bánáti apostoli kormányzóság ügyésze, vagyongazdátja, a hitoktatók felügyelője, majd általános helynök.

¹¹⁷ Vukov Lukács (1887–1957) és Havas Károly (1887–1944) író, újságíró, a *Hírlap* későbbi szerkesztője, a *Bácsmegyei Napló* munkatársa közötti tettelegességre utal. Vukovot a paktum kiszivárogtatása miatt eltávolították a *Hírlap* szerkesztőségéből. Mindkettőjük élete tragikus véget ért. Vukov a szabadkai szegényházban hunyt el, Havas Károly pedig öngyilkosságot követett el abban a zsidókat szállító vagonban, amely a haláltábor felé vitte őket.

¹¹⁸ A Radikális Párttal valóban folytak tárgyalások, de az 1923-as választásokon a Magyar Párt végül nem indult.

a másik két radikális aspiránssal szemben (Veszelinovits és Csószity¹¹⁹). Budisin itthelyt közismert egyén, birtoka is van Szajánban. Természetesen egy tagsági jegyet sem tudott elhelyezni, mert kijelentettem, hogy felsőbb utasítás nélkül magyarjaim állást nem foglalhatnak. Hivatkoztak arra, hogy másutt, különösen a kanizsai kerületben, hol Budisin előbb jelöltetni akarta magát, de visszalépett, a magyarok beléptek a radikális pártba. Innen teljesen eredménytelenül kellett távozniuk. – Tudom, hogy emiatt reám száll mindenünnen az ódium, s ez, ha tájékoztatva volnánk, valahogy elkerülhető is lett volna.

Szíveskedjék Igen Tisztelt Doktor úr felvilágosítást adni. Szervezzük-e meg a Magyar Pártot, s szavazatunkat mely szláv pártnak adjuk? Vagy miután hír szerint a M. P. itt a Bánságban nem állít fel magyar jelöltet, hanem a radikálisokat támogatja, a radikális pártba való belépéssel Budisin jelöltségét (mert ez volna közóhaj) és megválasztását elősegíthetjük-e? Doktor úr utasítása parancs lesz.¹²⁰

Szaján, 1923. II. 5.

Szeretettel:

Herresbacher Dénes
esperes

*VL, Politikai iratok, 42015., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt dátummal és aláírással.*

¹¹⁹ Nem találtunk rájuk vonatkozó életrajzi adatokat.

¹²⁰ A levél oldalán Herreschbacher kézzel írott megjegyzése: „Természetesen kellő diszkréciót biztosítok.”

Gráber László¹²¹ levele Várady Imréhez, 1923. szeptember 5.

Др. Ладислав Грабер
адвокат
– Панчево –

Kedves Imrém!

Dettre János¹²² barátunk dolgában arra kérlek megbeszélésünk értelmében, légy szíves a csatolt levelet haladéktalanul legépeltetni, aláírni és hogy a dolog gyorsabban menjen, az én nevemet bárkivel aláíratni és Dettrenek express beküldeni.

Déssynek¹²³ nem kell írni.

7-ikén vagy 8-ikán Becskereken leszek és jövetelemről idejekorán értesítelek.

A hölgyeknek add át üdvözetünket

A régi barátsággal
üdvözlő igaz híved
László

1923. IX. 5.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

¹²¹ Lásd a 92. jegyzetet.

¹²² Dettre János (1886–1944) ügyvéd, újságíró. A Károlyi-kormány kormánybiztos-főispánja Szegeden. 1920-ban Jugoszláviába emigrált. Szabadkán a *Bácsmegyei Napló* munkatársa lett, a kisebbségi magyar irodalmi élet egyik első szervezője. 1925-ben kiutasították az országból, visszatért Szegedre, ahol a *Délmagyarország* című lap munkatársa lett. 1944-ben deportálták, és a topolyai gyűjtőtáborban megmérgezte magát.

¹²³ Dési Gézára, a Magyar Királyi Kúria előadójára utal. Dési volt annak az eljárásnak az előadója, amelyben a kúria felmentette Dettret a szegedi ügyvédi kamara 1921-ben hozott fegyelmi bíróságának ítélete alól, amelyben Dettret a Tanácsköztársaság alatt kifejtett tevékenysége miatt eltiltották az ügyvédi tevékenységtől. A kúria felmentő ítéletére 1923. november 17-én került sor. Dettret 1944 áprilisában az 1210/1944. ME sz. rendelet alapján zsidó származású ügyvédként ismét törölték az ügyvédek sorából.

Dettre János¹²⁴ levele Várady Imréhez, 1923. szeptember 22.

BÁCSMEGYEI NAPLÓ

Szubotica, szept. 22.

Mélyen tisztelt Ügyvéd Úr,

a legmélyebb tisztelettel kell bocsánatát kérem, hogy legszemélyesebb ügyemben megzavarom.

A nyilatkozatot, melyet olyan lekötőkedvességgel állított ki Ügyvéd úr részemre, Dési¹²⁵ sajnos nem találta olyan kifogástalannak, mint ahogy azt várni lehetett. Azt üzenté, sokkal jobb lenne, ha nem magánlevélbe volna annak tartalma foglalva, hanem – a lényege legalább – a párt, vagy a pártelnökség hivatalos iratára. Ezt is tanácsolta nekem, hogy legalább egy mellékmondatban nyerjen az is megállapítást, hogy én ahelyett hogy a jövedelmezőbb ügyvédi foglalkozásra törekedném, tevékenykedem a magyarság érdekében.

Ezt üzeni Dési. Most már nekem nem lehet más szerepem, mint az, hogy bizalommal megkérjem, ha egy ilyen okirat kiállítása nem ellenkezik felfogásával, ízlésével, meggyőződésével, vagy helyeslésével nem okozna kényelmetlenséget, méltóztassék annak elkészítésével és aláírásával a segítségemre lenni. Én úgy gondolom, a hivatkozott alkalom most is az lehetne, hogy készülök elhagyni az országot,¹²⁶ a pártvezetőség¹²⁷ felkérne, hogy maradjak meg mostani helyemen s ennek indoklásaként hivatkoznék arra, aminek bizonyítása most nekem legelsőrendű existenciális és presztízsbeli érdekem. Nagyon jó lenne, ha valamilyen számot is kapna az okmány, s ha lenne a pártnak pecsétje, az is rákerülne (Ez utóbbi még Dési kívánsága).

Bár tudom, hogy ügyvéd úr neve a legelsőrendűbb kezesség és bizonyíték, mégis tovább szerénytelenkedem a kérésemmel. Ha nem okoznék

¹²⁴ Lásd a 122. jegyzetet.

¹²⁵ Lásd a 123. jegyzetet.

¹²⁶ Dettre Jánost 1925-ben utasították ki Jugoszláviából. A jugoszláv csendőrök október 25-én tették át a határon Horgos közelében.

¹²⁷ A Magyar Pártra utal.

vele kényelmetlenségét, nagyon kérném, hogy Vinczehidy Ernő¹²⁸ úr neve is rákerüljön valahogyan az okiratra, mert tudom, hogy az úr neve dekoratív szempontból is milyen sokat érő.

Nem fordultam most Graber barátunkhoz, mert féltem, az érzékenységet érintené ez a második kérésem; inkább legyőztem a magam szemérmességét és közvetlenül támadok Ügyvéd úrra ezzel a kéréssel.

Ez okirat hivatalosan nem használtatnék fel, az iratokhoz nem csatol-tatik, csak magánérintkezések során használtatnék fel.

Miután sok felejtethetetlen elismerő szava azt a hitet kelti bennem, hogy meggyőződésével ellentétes tények igazolását nem kérem, bizalommal hiszem, hogy Ügyvéd úr meg fogja nekem azt adni, amit immár negyedik évbe hajló munkámért egyetlen ellenszolgálatul kérek az itt élő magyarságtól.

Erre az okiratra október 3-ika és 5-ike között lenne szükség.

Még egyszer kérve arra, hogy ha teljesíthető a kérésem, méltóztassék szívesen teljesíteni azt, arra is kérem, hogy fogadja el tőlem mély és őszinte nagyrabecsülésem kifejezését,

amellyel igaz, készséges híve maradok.

Dettre János

VL, sz. n., a Bács megyei Napló céges levélpapírjára kézzel írt levél.

¹²⁸ Vinczehidy Ernő (1870–1946) Torontál vármegye főjegyzője, a Torontál vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület igazgatója, 1929-től miniszteri tanácsos. Több közigazgatási, közjogi tárgyú írása jelent meg.

A Bánsági Magyar Párt elnökségének levele Dettre Jánoshoz,
1923. október 3.

Predsedništvo
Banatske Madjarske Stranke
A Bánsági Magyar Párt
Elnöksége

27/1923. ü.sz.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Nagy sajnálattal értesültünk arról, hogy Ön a Bácsmegyei Napló szerkesztői állását és Jugoszláviát is elhagyni készül.¹²⁹ – Nem ismerjük elhatározásának indokait s nem is éreznők magunkat jogosultnak e legszemélyesebb dolgába való beavatkozásra, ha erre a magyar ügy érdeke nem adna jogcímet s eleve is felmentést.

Mi arra kérjük, fontolja meg a dolgot még egyszer, s ha lehetséges, változtassa meg szándékát.

Szerkesztő Úr félretolta azon kínálkozó anyagi előnyöket, melyeket ügyvédi mestersége nyújthatna és nagy képességeinek teljességét a köznek szentelte. Tette ezt önzetlenül, lelkiismeretére hallgatva, mert velünk együtt jól tudja, hogy a magyarság e területen, parlamenti képviselői híján, jogaiért és kulturális fejlődéséért való küzdelmében mennyire reá van utalva a sajtóra. S jól tudja azt is, hogy életbevágóan fontos az, hogy a sajtó, mely – úgyszólván az egyedüli összekötő kapocs az itt élő magyarság között, miként teljesíti hivatását.

Ha szerkesztő Úr elhagy bennünket, alig pótolható veszteséget okoz. – Lehetnek közöttünk felfogásbeli, világnézeti különbségek. De ez nem akadály annak, hogy a mire egyesültünk a magyarság szolgálatára, azt egyképp meleg szívvel végezzük. Ezt teszi Ön szerkesztő úr, hatalmas tudással, bátorsággal megírt magas színvonalú cikkeivel. Oly értékei ezek

¹²⁹ Dettre nem önként hagyta el Jugoszláviát, hanem 1925-ben kiutasították. Életrajzi adatait lásd a 122. jegyzetben.

kultúránknak, oly rugója az itteni magyarság erő kifejtésének, hogy azokról szó nélkül le nem mondhatunk.

Szeretjük hinni, hogy lesz fogamatja kérésünknek: vegye ki továbbra is részét azon közös munkából, mely itt minden becsületes magyar emberre egyaránt kötelező.

Fogadja Szerkesztő Úr őszinte tiszteletünk kifejezését.

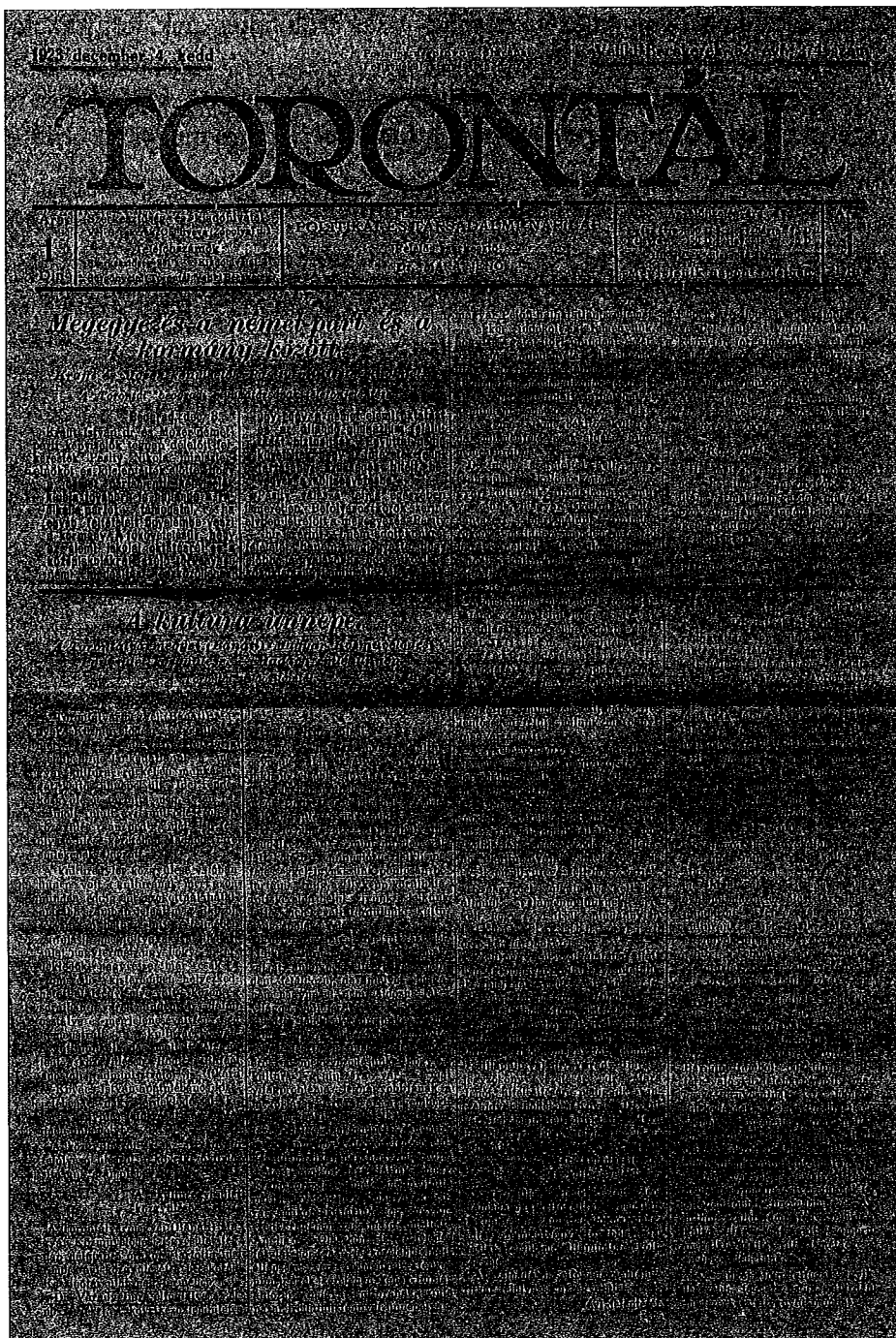
A Torontálmegyei Magyar Közművelődési Egylet Igazgatója¹³⁰

A Bánsági Magyar Párt
elnöke¹³¹

VL, sz. n., géppel írt másolat, aláírások nélkül.

¹³⁰ A Torontál megyei Magyar Közművelődési Egylet igazgatója Marton Endre (1866–1943) volt.

¹³¹ A Magyar Párt bánsági elnöke Várady Imre volt.

A Torontál című lap cikke a Torontál vármegyei (Bánati) Magyar Közművelődési Egyesület közgyűléséről és a Madách Imre-emlékünnepről, 1923. december 4.

Jakabffy Elemér¹³² levele Várady Imréhez, 1924. február 6.

MAGYAR KISEBBSÉG

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Lugos, 1924. február 6.-án

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

Három év előtt „Magyar Kisebbség” cím alatt nemzetpolitikai szemlét indítottunk, amelynek céljául tűztük, hogy Magyarországtól Romániához csatolt területen élő magyar kisebbségi nemzet legkomolyabb politikai szócsove legyen.

Minden adatot, amit kisebbségi helyzetünkre vonatkozólag összegyűjtöttünk, közzétettük e szemle hasábjain, így jogos sérelmeink tárgyalagos adatfelsorolója lett ez, mely megismertette olvasó közönségünkkel a Nemzetek Szövetségének,¹³³ valamint a Nép Ligának működését is, miután a Nemzetek Szövetségének titkári hivatalával állandó összeköttetést szereztünk. Ez ismertette meg a románul nem értő magyar politikusokkal, hogy mit írnak a román lapok a magyar kisebbség helyzetéről és törekvéseiről.

Az első év minden reményt felülmúló sikert hozott, úgy hogy a második évben egy további lépést tettünk: összeköttetést kerestünk és találtunk a csehszlovákiai részek magyarságával, ott is írógárdánk és olvasótáborunk lett. A csehszlovákiai magyarság nagy örömmel fogadta vállalkozásunkat, mert hisz anyagi erejét a „Prágai Magyar Hírlap” fenn-tartása annyira igénybe veszi, hogy egy külön megfelelő politikai szemle finanszírozása lehetetlenné vált.

¹³² Jakabffy Elemér (1881–1963) ügyvéd, politikus, lapszerkesztő, a romániai magyar kisebbség egyik vezetője. Magyar országgyűlési képviselő, majd két ciklusban a román parlamentben képviselő. A romániai Országos Magyar Párt alelnöke, a bánági tagozat elnöke, majd a Magyar Népközség vezetőségének tagja. A *Magyar Kisebbség* alapító-szerkesztője, majd főszerkesztője.

¹³³ Ismertebb nevén Népszövetség. Az első világháború után, 1919 júniusában az antanthatalmak kezdeményezésére alakult meg, székhelye Genf volt.

A szlovenszkói magyarok tehát szívesen fizetnek elő szemlékre és küldenek ennek gazdagításához cikkeket. Előfizetőik számával vállalkozásunk annyira megerősödött, hogy füzetünk elején francia nyelven is bemutatathatjuk az egyes cikkek rövid tartalmát, ha pedig azt szükségesnek látjuk, az egész cikk francia fordítását, mert hiszen szemlén az európai külföld és Amerika minden tényezőihez eljut, amelyek a nemzeti kisebbségek problémáinak komoly megoldásával foglalkoznak.

Itt Romániában ennek a szemlének testvérlapját is indítottuk román nyelven „Glasul Minorităților” címmel, amelyben azokat a cikkeket tesszük közzé, amelyekről szükségesnek ítéljük, hogy a román nagy nyilvánosság is megismerje. Ezzel a testvérszemlével szintén nagy hatást értünk el, a bukaresti román nagy lapok úgy szólván minden cikkünkkel komoly polémiaiba szállnak és így a román politikai életbe alaposan belekapcsolódtunk. A Nemzetek Szövetségének titkári hivatala pedig egy spanyol tagját megbízta, hogy a román nyelvet haladéktalanul tanulja meg (ami már meg is történt) főleg azért, hogy a „Glasul Minorităților” cikkeiről jelentést tehessen.

További fejlődésünk iránya a Vajdaság felé mutat. A Vajdaság magyarsága nem lehet abban az anyagi helyzetben, hogy magának ilyeszerű külön politikai szemlét tarthasson fenn. De úgy gondoljuk, hogy az odaváló magyar közéletnek is nagy szolgálatára volna, ha a kisebbségi kérdés elméleti és gyakorlati problémáit tüzetesen megismerheti. Éppen azért nagyon örvendénénk, ha az egyidejűleg megküldött mutatványszámok a magyarság vezetőit író és olvasó táborunkba juttatnák.

Jól ismerjük súlyos helyzetüket. Eddig három kiváló férfiú tollát nyervehettük meg önök közül, mind a három azonban álnév alatt írt, illetve fog írni. Ez ellen semmi kifogásunk. Sőt ha Önöket feszélyezné az, hogy t. címükre küldjük szemlémet, arra kérjük, nevezzenek meg indifferens címeket, melyek közvetítők lehetnek.

T. Cím válaszát is, amennyiben azzal megtisztelne, kérem – bár engem nem feszélyez, ha azt egyenesen nevemre címezteti – Rieger Vilma kisasszony Lugo. Strada: Bisericii 22 szám alá küldeni.

Amennyiben t. Cím megtisztelne azzal, hogy ezt a vállalkozást támogatni szíves volna, kérem, hogy előfizetési díját, mely egy félévre 80. dinár Szabadkán az „Opsta Privredna Banca”-nál folyószámlám javára befizetni méltóztassék.

Nemzethű üdvözlettel

maradok kész híve:

Dr. Jakabffy Elemér

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., a Magyar Kisebbség című folyóirat fejléces levélpapírjára kézzel írt eredeti levél.

Gráber László¹³⁴ levele Várady Imréhez, d. n.¹³⁵

ДР. ЛАДИСЛАВ ГРАБЕР
АДВОКАТ
– ПАНЧЕВО –

Панчево, 192(4?)

DR. LADISLAV GRABER
ADVOKAT
– PANČEVO –

Kedves Imrém! Levelem borítékolása után került kezembe pártunk felhivatalozásának a cikke melyet szintén csatolok.¹³⁶

A cikk aláhúzott részeiből nyilvánvaló, hogy a Hírlap mögött álló urak szerint az az elv, hogy a Magyar Párt összes szervezeteiben a magyarság minden rétegének felekezeti és osztálykülömbőség nélkül képviselthez kell jutnia, „nincs ellentétben” a Délbácska csatolt cikkével, hogy t. i. zsidó csak hű közkatona lehet, de vezető pozíciót el nem foglalhat.

Azt a bájos kis álláspontot a „Hírlap” gazdáinak utasításaira nyilván azért képviseli, mert két novisádi magyar újság az én becsületes nevem körül marakszik!

Álláspontom, hogy az ügy elintézésébe nem avatkozom, a Hírlap cikke után sem változott.

De kötelességemnek tartom kijelenteni, hogyha a párt elnöki tanácsa a Délbácskai Hírlapot nem fogja világosan és minden félreértés nélkül dezavualni, akkor én oly sok huzódózás után végre valahára mégis csak megyek.

¹³⁴ Lásd a 92. jegyzetet.

¹³⁵ A levél valószínű, hogy 1924 nyarán íródott, amikor a *Délbácska* című újvidéki napilap éles támadásokat intézett egyrészt a Magyar Párt vezetősége és az általuk akkor képviselt politikai, választási taktika ellen, másrészt a pártban tevékenykedő zsidók ellen. Ez összefüggött a Zsidó Nemzeti Szövetség újvidéki szervezetének zsidó nemzeti párt alakítására irányuló törekvésével is, amely szervezet nyíltan a magyar kulturális identitású zsidók megnyerésére törekedett.

¹³⁶ A cikket nem találtuk az irat mellett.

Egy pártnak, mely az első és másodosztályú állampolgárok rendszerre ellen küzd, nem lehetnek első és másodosztályú tagjai, nem lehetnek olyanok, kiknek a pártban van, és akiknek nincs passzív választói joguk

Szeretettel ölel
László

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., kézzel írt eredeti levél.

Fenyves Ferenc¹³⁷ levele Gráber Lászlóhoz, 1924. július 16.

BÁCSMEGYEI NAPLÓ

Subotica, 1924. július 16.

Nagys.
Dr. Gráber László ügyvéd úrnak
Pančevo

Beogradból július 14.-én kelt leveled hajlandó vagyok annak az abnormális kánikulának a terhére írni, amely leveled utolsó mondata szerint, megakadályozza a velem való találkozást.

Végtelenül sajnálom, hogy ha ez az eset, amelyben legszentebb hitem szerint egy parányi igazad sincs, a köztünk való barátságot megszüntetné, nekem azonban meg van az elégtétele, hogy én erre okot nem szolgáltatam és nem érdemeltem meg azokat az invektivákat és sértő feltevéseket, amelyekkel leveledben illetsz.

Rátérve leveled egyes pontjaira, a két levél tévedésből maradt ki a múlt levelemből és azokkal semmiképpen nem éltem vissza. Váradynak azért írtam, mert tudom, hogy ő is rokonszenvez a Bácsmegyei Naplóval és végre valakinek meg kell mondani, hogy a Bácsmegyei Napló magyarsága nem útszéli rongy, amelyet rángatni lehet. Nem tudom mennyiben gorombaság az, ha végre megmondjuk, hogy mi megköveteljük mindenkitől, hogy a mi szándékunk tisztaságát és magyar voltunkat ép úgy tiszteletben tartsa és respektálja, mint ahogyan mi tiszteletben tartjuk másokét. Nekünk, akire egyedül hallgat a jugoszláviai magyarság, legalább annyi jogunk van, hogy az egyes kérdésekben véleményünk legyen, hogy a magyarság érdekében való taktikánkat megszabjuk, mint bárki másnak. Székely Áronnak¹³⁸ egyáltalán nem támadtunk neki, sem nyilvánosan, sem privatim, szóba sem állunk vele addig, amíg nem igazolja, hogy a velünk való megbeszélés és megegyezés után, mért tartotta szükségesnek ellenünk támadni és Vára-

¹³⁷ Fenyves Ferenc (1885–1935) ügyvéd, újságíró, lapszerkesztő. A *Bácsmegyei Napló*, majd a *Napló* főszerkesztője, a *Literária* lap- és könyvterjesztő vállalat tulajdonosa.

¹³⁸ Lásd a 89. jegyzetet.

dynak és neked a levelet megírni. Természetesen semmi kifogásom nincs ellene, ha akár Deáknak,¹³⁹ akár Csettlének¹⁴⁰ elküldöd azokat a leveleket, amelyeket én neked igazán privatim írtam, mert semmi okom sincs rólok való véleményemet eltitkolni, azt ők úgy is ismerik. Nem vagyok képes megérteni, hogy mennyiben feszélyez az téged, ha Várady tudja, hogy az a levele, amelyet kifejezetten azért írt neked, hogy a Bácsmegyei Naplóval közöld, tényleg az ő akaratához képest közöltetett is velem.

Úgy érzem, hogy nem kell reflektálnom levelednek arra a kitételére, hogy én csak a magam pillanatnyi érdekeit nézem. Annyiszor és annyi áldozattal bizonyítottam be ennek az ellenkezőjét, hogy felmentve érzem magam az alól, hogy igazolással éljek.

Az első két esetre való célzásodról nem tudom megállapítani, hogy az mire vonatkozott, ellenben tudom azt, hogy személyednek nagyobb tisztelője, érdekeidnek öntudatosabb védelmezője nincs nálamnál.

Azt a leghatározottabban visszautasítom, hogy én a Bácsmegyei Naplót úgy csinálom „ahogy az az én érdekemnek megfelel és, hogy én azt kívánom, hogy Te úgy csinálj politikát, ahogy az a Bácsmegyei Napló üzleti érdekeinek kellemes”. Nekem egy érdekem és a Bácsmegyei Naplónak egy üzleti érdeke van, és pedig az: hogy a magyarság Jugoszláviában ezt a magyar lapot olvassa és hogy lássa be, hogy a kicsinyes akarnokságon és a gyáva meghunyászkodáson túl is van újság, amelynek szempontjai, irányai és elvei vannak. Minden okom meg van arra, hogy örömmel konstataljam, hogy a rágalmak és az üzleti érdekből fakadó intrikák dacára, hogy az meg is történt és így is van. Nagyon leköteleznél engem, ha megírnád, hogy mennyiben bűn az, hogy mi regisztrálunk egyes eseményeket, ha szóba állunk Szántóval¹⁴¹ és Gálffyval,¹⁴² akik keresnek bennün-

¹³⁹ Lásd a 101. jegyzetet.

¹⁴⁰ Csettle János (?–?) zentai ügyvéd, a Magyar Párt egyik alapítója és egyik zentai vezetője.

¹⁴¹ Dr. Szántó Gábor (1882–1957) orvos, kisebbségpolitikus. A szabadkai Népkör alelnöke, más adatok szerint elnöke, a Jugoszláv Radikális Közösség listáján 1931 és 1938 között kormánypárti parlamenti képviselővé választották, a magyar Radikális Klub elnöke a jugoszláv parlamentben. A harmincas években a betiltott Magyar Párttal szemben álló, a kormány által létrehozott úgynevezett hűségmozgalom vezetője.

¹⁴² Gálffy György (?–?) szabadkai gyógyszerész, a Magyar Párt tagja, de 1924-ben kilépett a pártból, és dr. Szántó Gáborral megalakították az úgynevezett Magyar Radikális Pártot. A magyarok Radikális Pártba történő belépését azt követően szorgalmazták, hogy 1924 májusában ismét betiltották a Magyar Párt tevékenységét, és kiéleződött a párton belüli vita az 1924-es parlamenti választásokon követendő politikáról.

ket és mennyiben nem bűn, ha a magyar párt vezetősége Szántó Gábor lakásán konferenciát tart és ott bár dadogó szavakban és ügyetlen módon ugyanazt a határozatot hozza, mint amiről mi előbb írtunk.

Téged, kedves barátom, éppen úgy megfertőzött a Hírlap által hangoztatott üzlet és üzleti politika frázisa, mint ahogy megfertőzte azt az egyikét jóhiszemű embert, aki bedúlt azoknak, akik mások pénzén akarják a maguk kis egyéni politikáját érvényre juttatni és akik elkövették azt a perfidiát, hogy ott, ahol ártani tudtak azt mondták, hogy a szerbek és a magyarok közötti megértésnek a Bács megyei Napló az akadály.

Feltétlenül jogotok van és senki azt kétségbe vonni nem akarja, olyan taktika és olyan elvek szerint csinálni magyar politikát, ahogy azt ti legjobbnak látjátok. Ugyanez a joga meg van úgy látszik a sombori különítménynek is, a sentai és novisadi detazmánának¹⁴³ is. Nekünk csak az a kötelességünk, hogy megmondjuk, hogy a mi meggyőződésünk szerint, a sok egymásnak ellentmondó, de szerinted ennek dacára helyes taktika között, ami meggyőződésünk szerint melyik az, amelyet a magyarság helyesnek vél. Úgy látszik 15–20.000 magyar embernek nem lehet véleménye, de egy subotica korcsmárosnak, ha véletlenül rejtélyes módon megnyerte azt a jogot, hogy a névjegyére rányomtathatja, hogy a magyar párt végrehajtó bizottságának a tagja, nyomban joga van saját szűk látóköre szerint csinálni kisebbségi politikát és rólunk azt mondani, hogy árulók vagyunk.

Koncedálok, hogy „bátorságért, őszinteségért, demokráciáért, szabadelvűségért sem Váradynak, sem neked nem kell a Bács megyei Naplóhoz zárandokolni” annál kevésbé sem, mert eddig úgy éreztem, hogy Te és Várady nem vagytok a Bács megyei Naplótól különálló személy. Nagyon leköteleznél azonban, ha megvizsgálnád, hogy hányan vagytok még ilyenek és akik azok a „nekünk” akinek nincs szükségünk arra, hogy szabadelvűségből és politikai belátásból órákat vegyenek. Amint hogy annak a megvizsgálása sem volna felesleges, hogy kinek volt még bátorsága a Bács megyei Naplón kívül ezeknek a „nekünköknak” ártó marhaságaival szemben a szavát felemleni.

Azt remélem, hogy amikor leveled megírtad, akkor még nem volt tudomásod arról, hogy a magyar pártnak olyan határozata van, hogy dr. Szántót, mint polgári érdekek és a polgárság bizalmának letéteményesét, minden értekezletre, minden tanácskozásra meg kell hívni, mert ha ezt tudta volna, bizonyosan nagyon szégyellte volna magát, hogy a Bács megyei Naplót azért róttad meg, mert Szántóval szóba állt.

¹⁴³ Különítmény, fiókintézmény.

Rekapitulálva mindent: a magyar pártnak kétségtelenül joga van azt csinálni, határozni és úgy politizálni, ahogy akar. A Bács megyei Naplónak kétségtelenül joga van, ha szükségesnek látja, kritikát gyakorolni. Ellenben ahhoz nincs senkinek joga, sem neked, sem másnak, a Bács megyei Naplót magyartalansággal, árulással, üzleti politikai előtérbe helyezésével vádolni. A magyar párt bizonyára meg lesz a Bács megyei Napló nélkül is, de a Bács megyei Napló nemkülönben a magyar párt nélkül. Mi ennek a pártnak mindig csak adtunk, főleg elnézést és támogatást. A magyar párt most legalább vezetőinek többségében újságkiadó lett és újságterjesztő vállalatá akarja sülyeszteni azt a szervezetet, amelynek vezetői arrogálják maguknak azt, hogy ők képviselik a jugoszláviai magyarságot.

Nos hát mi megkérdezzük a magyarságot, kellenek-e nekik ezek a vezetők (a múltban az volt a meggyőződésünk, hogy sem neked, sem Váradynak nem kellenek) és hajlandó-e eltérni a magyarság, hogy őt egy üzleti vállalat használja ki. A jugoszláviai magyar párt mostani vezetősége követi el azt a példátlan perfidiát, hogy üzleti érdekből azt szeretné megcsinálni, hogy mindazt, amiről azt véli, hogy a magyarságnak tudnia kell és amivel a magyarság magatartását irányítani akarja, azt a saját üzleti vállalat útján teszi közzé és minket el akar zavarni és meg akar akadályozni abban, hogy mi is tudomást szerezzünk és hírt adjunk arról, amit ő a magyarsággal tudatni akar.

Nagyon leköteleznél, ha tudomásomra adnád, hogy a kisebbségi politikai történetben hol van még erre példa. Mi ennek dacára addig, míg erre nem kényszerítettünk, nem vetjük fel a kérdést, hogy ki áll ezek mögött az üzleti szellemtől vezetett vezetők mögött és megelégszünk annak a konstatacióval, hogy ezek az urak, az üzletbe éppen olyan okosak, mint a politikában.

Kérlek, ne vedd rossz néven, hogy ha ebben az ügyben való levelezésünket – a kihagyandók kihagyásával – sokszorosítatom és mindazoknak, akit illet, elküldöm, ez látszik legjobb módnak arra, hogy nyilvánosságra hozzam, hogy te is tiltakozol a Bács megyei Napló politikája ellen.

A politikán túl ott, ahol az ember kezdődik vagyok irántad és nagyon tisztelt famíliád iránt a régi barátsággal és szeretettel
igaz híved

Dr. Fenyves Ferenc

*VL, Magyar Párt, sz. n., a Bács megyei Napló fejléces papírjára
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.*

Deák Leó levele Gráber Lászlóhoz, 1924. július 25.

Sombor, 1924. július 25.

Kedves Barátom!

Vettem folyó hó 15.-én kelt b. soraidat,¹⁴⁴ amelyekre saját egyéni nézetem szerint nem kellene válaszolnom és amikor azt teszem, akkor mindazok utasítására és intenciói értelmében teszem, akik az eddig történtek folyamán állandóan mellettem állottak és akiknek quasi mindig szócsöve voltam. A közösen megnyilvánult kívánság elől ki nem térve sorra veszem tehát egész leveled tartalmát és minden egyes pontra külön-külön teszem meg a reflexiókat, noha nem hinném, hogy válaszom elérné a kívánt célt, azaz a köztünk kifejlődött nézeteltérés tisztázását és eliminálását, mert ezt jól és egyedül csak személyes értekezés alapján vélem elérhetni. No de talán mégis közelebb jutunk, mire a levél végére érkeztl.

ad 1. Itt tudtuk meg azt, amit eddig csak sejtettünk, hogy Sántha információjából merítetted azon vádat, amely a Magyar Pártnak zsidó mentesítésére és személyed skartba tételére vonatkozik.¹⁴⁵ Amikor én korábbi levelemben az erős „hazudik” kifejezést használtam, ezzel a nyulat akarom kiugratni a bokorból, mert szerettem volna tudni, vajjon ki az, aki az alaptalan vádaskodással akar bennünket legyűrni. Minthogy mi zomboriak legkevésbé sem kívánjuk Sánthát támadni és elkedvetleníteni, távol áll tőlünk a szándék, hogy ezt az ügyet tovább bolygassuk és bizonyítási eljárást provokáltassunk egyik vagy másik fél szavahihetősége szempontjából, megelégszünk azzal – amint az máskor is már előfordult – hogy lenyeljük a békát, nem ütünk vissza, nehogy ütésünk az egyébként mindnyájunk által dédelgetett közügyet érje. Leszögezzük azonban a tényt és követeljük, hogy szavahihetőségünkben senki se kételkedjék: mi zomboriak sem azon a bizonyos Dr. Sánthánál tartott értekezleten, sem előbb,

¹⁴⁴ Gráber jelzett levelét nem találtuk az iratok között. Életrajzi adatait lásd a 92. jegyzetnél.

¹⁴⁵ Gráber már az 1923-as parlamenti választásokon a Topolyai járásban szerette volna jelöltetni magát, ott azonban a zsidó származására hivatkozva nem fogadták szívesen. Grábernek egyébként, Dettre Jánossal együtt, fontos szerepe volt a Magyar Párt 1922-es programjának kidolgozásában.

sem utóbb a párt zsidómentesítését, avagy a Te félrevonulását nem kívántuk, sőt olyan kijelentéseket sem tettünk, amelyekből akár egyikre akár a másikra még csak következtetni is lehetne. Leveled 1. pontjából kiviláglik a tényállás, hogy Sántha ezt az állítását először Veletek levélben, majd Váradyval szóban is közölte és Ti ezen információ alapján alkotótok meg véleményteket. Kár, hogy a vélemény megalkotás előtt, tehát az ügy elmérgesítése előtt nem kerestétek az alkalmat velünk az ügyet tisztázhatni és még nagyobb kár volt az ügyet megkérdésünk előtt pertaktálni és a bánátiak előtt a zomboriakat ezáltal olyan megvilágításba helyezni, amely alkalmas az eddig feltételezett kölcsönös szimpátia és bizalom megszüntetésére. Vannak Zomborban zsidó elvbarátaink, komoly, minden kicsiségen felül álló nagy tekintélyű urak, akikhez fordulni kötelesség lett volna, mielőtt az antiliberalizmus vádja egyikünk-másikunk ellen per longum et latum¹⁴⁶ szellőztetve lett. Azon kérdésben, vajjon a Sántha féle információ során lehet-e félreértésről szó, véleményeink nem találkoznak, mert ilyen főbenjáró ügyben a félreértés kizárt dolog, hiszen zsidó kérdésről mi sem tágabb sem szűkebb körben soha kijelentéseket nem tettünk, itt csak tendenciozitásról lehet szó, amely célozhatta egy pár embernek lehetetlenné tételét, azonban, mint mondtam, lenyeltük a békát és a közügyre való tekintettel (de nem mert követeled) lezártuk az esetet és sem Sánthának, sem másnak az ügyből folyóan további szemrehányásokat nem teszünk. Ami leveled ezen pontjában foglaltatik holmi-féle lovagias személyi természetű ügyek inscenálására, arra vonatkozóan őszintén meg kell vallanom, hogy megint rosszul vagy informálva és megint egyoldalú információk alapján alkottad meg véleményedet. No de ez nem olyan nagyon fontos dolog, talán lesz alkalmunk ezt a félreértéset is tisztázni, csak azt akarom leszögezni, hogy nagyon éles distinktiókat tudunk tenni a köz és magánügyek között és különös figyelemmel vagyunk arra, nehogy személyes ügy akármilyen módon is közös ügyünkbe bekapcsolódhassék.

ad 2. Igenis szó volt arról a Dr. Sánthánál tartott beszélgetés során, hogy a B. N.-nak¹⁴⁷ a Magyarság hazardőrjei című cikkét Te írtad, avagy inspiráltad, és pedig olyan formában történt erről beszélgetés, hogy min-

¹⁴⁶ Széltében, hosszában.

¹⁴⁷ A *Bács megyei Napló* lap és a Magyar Párt vezetői között 1923–1924-ben kiéleződött a viszony, mert mind a két fél igényt tartott a magyarság „valódi” képviselőjére. A vitába belekeverték a zsidókérdést is.

denki erről beszél. Ezen témánál, ha jól emlékszem, Falcione¹⁴⁸ vetette fel az ideát, miután megtörtént a közbevetés, miszerint tudomásunk szerint a cikket Dettre írta, hogy ezen kérdés tisztázására legokosabb lenne egy személyes értekezést inscenálni, amelynek folyamán módodban lesz Neked a cikkhez való részedet tisztázni, de másrészt alkalmas lesz ezen értekezés arra is, hogy a bánátiakat a zomboriak felvilágosítsák azon kérdésben, amely a párt felosztásának szempontjából a zomboriak részére hárult, különösen azok után, amik a zomboriak távollétében május hó 4.-én Dr. Várady lakásán elhangzottak.¹⁴⁹ Ezzel azt hiszem kívánságodnak eleget is tettem, mert ebből megállapíthatod, miszerint az inkriminált értekezés folyamán is az volt a tendencia, hogy a félreértések és mendemondák kiküszöböltessenek és a Te személyeddel kapcsolatos beállítás tisztázva legyen. Bizony én magam is nagyon amellett voltam, hogy ez az értekezés létre jöjjön, ha nem is a B. N. cikke és a közted vont közösség tisztázása miatt, hanem azt reméltem, hogy az értekezés alkalmas lesz főbenjáró kérdésekben egységes állásfoglalásra. Aláhúzod leveled ezen passzusában, hogy Te a B. N.-nak hírhedt cikkével¹⁵⁰ csak megjelenésének időpontját illetően nem vállalsz közösséget. Látod ez az, ami-ben mi nem találkozunk. A mi nézetünk ugyanis az, hogy az a bizonyos cikk sem tartalmilag, sem időpont szempontjából, sem a cél érdekében nem volt megfelelő. A mi nézetünk az, hogy ezen cikk sugalmazott cikk volt, amely földte a lap tulajdonosnak és a párttal nem egy nézet nívón álló összes másoknak érdekeit. Nekünk az a nézetünk, hogy az újságírás élesen elválasztandó a politikától, az újságíró még ha anyagi ekistenciája

¹⁴⁸ Falcione Árpád (1875–?) ügyvéd, 1910 és 1915 között nemzeti munkapárti programmal országgyűlési képviselő. 1922 és 1929 között a Magyar Párt főtitkára (társelnöke). Magyarország német megszállása után Zombor főispánja. Háborús bűnösnek nyilvánították, emigrált. A New Yorkban 1947-ben megalakult Magyar Nemzeti Bizottmány tagja.

¹⁴⁹ A Magyar Párt nagygyűlését 1924. május 4-ére hívták össze Nagybecskerekén, mivel abban bíztak, hogy Várady tekintélye miatt nem merik betiltani a gyűlést. A Magyar Kaszinó nagytermében már összegyűltek a delegátusok, amikor közölték velük, hogy a belügyminisztérium (Radikális Párt) betiltotta a párt tevékenységét és a nagygyűlést is. Ezután jött össze Várady lakásán a párt vezetősége, hogy megtárgyalják a további feladatokat. Itt úgy határoztak, hogy panaszt nyújtanak be az Államtanácsához, amely a Jugoszláv Királyság legfőbb közjogi és bírósági fóruma volt. A delegátusok egy része az előző napon is tartott egy bizalmas megbeszélést Várady lakásán. Ebben a helyzetben a magyar nyelvű sajtó tevékenysége felértékelődött.

¹⁵⁰ *A magyarorszag hazardörjei* című cikkekre utal.

függ is tőle, nem köphet bele a politikai munkákba, hanem a politikai eredményeknek és munkáknak csakis deferálóan regisztrálója de legrosszabb esetben szolid kritikusa lehet, amely kritika sem terjedhet azonban a nyert információk határán túl. Bizony nem a legkedvezőbb érzelmeket váltottad ki azon kijelentéssel, hogy Te a cikket csak megjelenése időpontját tekintve ítéled el, mert mi azon meggyőződésben voltunk addig, hogy nincs a Vojvodinának egyetlen egy magyar embere sem, aki azt a cikket akármilyen szempontból is helyesnek vagy csak elfogadhatónak is találta volna.

ad 3. A Szántó féle akcióra¹⁵¹ vonatkozóan július hó 3.-án kelt leveledben a következők foglaltatnak: „...Szántót, aki legbizalmasabb politikai körökhöz tartozott...” Ez az kedves Barátom, amit mi kikértünk magunknak és ezt is nem annyira Szántó személyét illetően, mint inkább azért, mert ezzel Te a magyar párt keretén belül csoportokat álltasz fel, külön politikai csoportokat, noha mi eddig úgy tudtuk, miszerint a párt keretén belül semmiféle külön konglomerálódás nem létezik. Mi ez ellen mindig harcoltunk és mindig azt kiabáltuk, hogy egyek vagyunk különbség nélkül. Látod-látod, mi ott vagyunk, ahol voltunk és nem cseréltünk szemüveget, amikor az események megváltoztak, mi régi szemüvegünkön keresztül néztük a Szántó féle akciót is, amelyről csak azért vettünk tudomást, hogy azt a párt szétagozására alkalmatlanná tegyük. (Az események egyébként igazoltak, amiről tudomásodnak kell lenni.) A külön speciális szemüveg egyébként úgy látom Falcionének van adressálva és rajta keresztül nekem, mert hivatkozol is az esetre, amelyből folyóan szükségesnek tartod a zombori megnyilvánulásokat külön elbírálni. Hát bizony az a cikk, amely miatt Falcione akkoriban Neked szemrehányást tett, bizony nem földte az én intencióimat sem, amint viszont egyéb munkáidnál nem maradt el részünkről az elismerés sem. Egyszóval a mi szemüvegünk az objektivitás, amelyen keresztül ítéljük meg úgy a Te, mint mások közgyi munkásságát.

ad 4. A dolog tehát szerinted a következőképen történt: május 4.-én a mi távollétünkben Törley ismertette az úgynevezett zombori akciót, amelyre Te elmondottad véleményedet. (Ezen véleményért nem vagy hajlandó semmiféle forum elé állni.) Később véleményedet, amikor már jobban voltál informálva, oda módosítottad, hogy nem a zombori párt-

¹⁵¹ Nem tudjuk, pontosan mire utal. Szántó életrajzi adatait lásd a 141. jegyzetnél.

vezetőség, hanem Czeisel¹⁵² követte el a hibát, amikor azt az írást kiadta a kezéből. A továbbiakban pedig az a véleményed úgy Neked, mint a bánátiaknak, hogy a párt feloszlátását ez a bizonyos irat átadása okozta. Gyerünk tehát sorra. Törley Bálint után tehát Te véleményedet megalkottad, és a mi távollétünkben és megkérdésünk nélkül jónak találtad mindjárt el is mondani, és a zomboriakat úgy oda állítani mint akik a párt feloszlátás ódiumáért egyedül felelősek. Kívántál akkoriban párt diktatúrát stb. stb. a jelenlevőkben azt a hitet erősítvén meg, hogy a zomboriakat le kell fékezni, mert az ottani pártvezetőség óriási botlást követett el. Mi ezzel szemben azon véleményen vagyunk, hogy sem a zombori pártvezetőség, sem Czeisel hibát el nem követett, és különösen Veled szemben azt nehezményezzük, hogy Te véleményedet szükségesnek tartottad publikálni, a jelenvoltakban téves ideákat a zombori pártvezetőséggel szemben felidézni, még mielőtt azok a való tényállást ismertethették volna. Váradynak közbelépése amit neki külön köszönünk, amikor figyelmeztetett arra, hogy távollétünkben és meghallgatásunk nélkül judíciumot alkotni nem lehet, már későn jött sajnos mert a Te téves információd a sombori pártvezetőséget blamírozta és olyan váddal terhelte, amelyért a felelősséget viselni tényleg képes nem lenne. Ezért – mint írod – nem állsz semmiféle forum elé. Nem látod be a hibát, melyet elkövettél azáltal, hogy a tényállás ismerete nélkül építetted fel vádjaidat. Nem akarod belátni, hogy ezt a hibátad rektifikálni kellene és az egész bánáti közvéleményt felvilágosítani afelől, hogy május 4.-iki információd a sombori pártvezetőséget illetően tévedésen alapult és nem vagy hajlandó oda hatni, hogy a bánáti közvélemény ugyanazon érzésekkel és bizalommal viseltessék a sombori pártvezetőséggel szemben, mint amilyenvel véleményed nyilvánítása előtt viseltetett. Nekünk mind a mai napig nem volt alkalmunk illetékes forum előtt reagálni a Te véleményedre, mi még ma is kivagyunk szolgáltatva a Ti elképzeléseknek, sőt újból hangsúlyozod leveledben, hogy a párt feloszlátás ódiumát egyedül mi kell viseljük. Vihetnénk az ügyet nyilvánosság elé, de félünk, hogy a közügy sínyli meg. Érdemtelenül megint inkább alul maradunk, nem reflektálunk a vádakra, noha minden adat a kezünk között van, amellyel a vádat ledorongolhatjuk. Egyet azonban végy tudomásul és ha tetszik közöld Veled egy véleményen levő társaidal. A kényelmesebb álláspont az, valaminek ódiumát másra hárítani. Ké-

¹⁵² Czeisel Lajos (?-?) ügyvéd, újságíró, a Magyar Párt intézőbizottságának zombori tagja.

nyelmesebb álláspont ez még az eszme tisztázásánál is különösen akkor, ha vádlottnak nem áll jogában és módjában reflektálni. Ti elzárkóztok a Ti tiszántúli /Raics¹⁵³ alispán/ információtok közé és nem is vagytok kíváncsiak egyéb véleményekre, amelyek talán felnyitnák szemeiteket. Mert azt csak nem képzelitek, hogy a sombori pártvezetőség a reá szórt vádak hatása alatt nem sietett a dolgok mélyére hatolva a párt feloszlátás közvetlen indokait kikeresni? Bizony sietett és megállapította azt, hogy a Czeisel féle iratnak a párt feloszlátásához semmi köze, de megállapította azt is, hogy rajtatok keresztül ezt az iratot sikeresen lehet aplikálni a Magyar Pártban eddig hál' Istennek dühöngő egység megbontására. Ahogy Ti nem neveztétek meg informátorotokat, úgy azt mi sem tehetjük. Közöljük azonban azt, hogy ez az informátor igen-igen megbízható, aki reá-mutatott a Ti információtok forrására és tendenciájára is. Mi azután a mi informátorunkat még kontrollíroztuk is és meggyőződünk arról, hogy a Ti beállítástok, azaz hogy a Czeisel féle akciónak akár csak közvetett köze is lenne a párt feloszlátásához, nélkülöz minden megbízható alapot. Mindenesetre gratulálunk informátortok politikai ügyességéhez, hogy megtalálta a legalkalmasabb fegyvert amellyel közénk éket verhet.

ad 5.-6. Sajnálom, hogy állandóan visszavonulásodat emlegeted és igazat adok Váradynak, amikor ebben megakadályoz. Ügyünknek nem a visszavonulás használ, hanem az eszmék tisztázása és közösítése utáni további közös munka. Ezt a közös munkát azonban nem fogjuk megtalálni a mai és hasonló levelekkel, hanem igen is közvetlen eszmecserével, amelyre például alkalmad lett volna akkor, amikor helyettem Dr. Spitzert¹⁵⁴ kerested fel, avagy helyette komoly, megbízható és súllyal bíró vezetőket. Áll ez a tétel általában a Bánátra, amely szigorúan elzárkózik tőlünk is, másoktól is és egyoldalúan szerzett adatokból cselekszik, noha ez a múltban már több ízben kellemetlen eredményeket váltott ki. Nem vindikáljuk sem én, sem Falcione, sem a sombori pártvezetőség akármelyikje, hogy a kontaktust rajta keresztül tartsátok meg, csak azt kívánjuk, hogy ez a kontaktus már csak a tágabb látókör okából is meglegyen. Mi ugyanazt mondjuk, amit Te, hogy t. i. szívesen félreállunk, ha ezáltal a közös ügynek segítünk, ha ezáltal a nézeteltérések elsimulnak, nem rekriminálunk, vádak ellen sem tiltakozunk. Sajnáljuk, hogy eddig is megtettük még levelezés útján is, de szolgáljon mentségünkre azon meggyő-

¹⁵³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵⁴ Nem tudtuk azonosítani.

zódásunk, hogy általa sikerül másokat is jobb belátásra bírni. Sőt tovább megyünk. Helyünket éppen Neked adjuk át nagyon szívesen, ám eliminálódják már egyszer az antiszemitizmus unott vádjá, amely rajtunk keresztül kerül méltatlanul a párt terhére és ígérjük, hogy sem a Te, sem bárki másnak politikai akcióiban a filoszemitizmus vádját keresni vagy felhozni nem fogjuk.

Végül még egyet leveled első pontjára, amelyet tendenciózusan hagytam utolsónak. A szavahihetőségről van ebben szó, amikor szerinted két kétségbevonhatatlan szavahihetőség áll egymással szemben. Te egyiket sem boncolgatod, csak egyiknek alapján foglalsz álláspontot a másikkal szemben. A ferde helyzetbe került szavahihetőség méltán elkeseredhet, amiért ismét alaposabb vizsgálat nélkül jutott a gyengébb fajsúlyhoz. Nézzél csak utána, nem kerültél volna-e egy jobb megoldáshoz, ha a gyengébb fajsúlyú szavahihetőség mellett törzspálcát? Látod a szavahihetőség szempontjából azon ajánlatodat, hogy Te egy zsűri elé álljál ezen kérdésben, melynek magad részéről Vinczehidy Ernő legyen tagja, kereken visszautasítom. Ezen szempontból zsűri ne ítélkezzen. A szavahihetőség fogalmát tapasztalatokból, vizsgálódásokból, speciális egyéni tulajdonságokból megállapíthatod, de ad hoc zsűrire bízni direkt személy elleni sértés lenne. Ezt a sértést személyeddel szemben én nem követem el.

Szívélyes üdvözléssel,

Dr. Deák Leó

*VL, Szenátori iratok, 11619., géppel írt levél másolata,
kézzel írt aláírással.*

Gráber László¹⁵⁵ levele Várady Imréhez, 1924. augusztus 20.

ДР. ЛАДИСЛАВ ГРАБЕР
АДВОКАТ
– ПАНЧЕВО –

Панчево, aug. 20. 1924

DR. LADISLAV GRABER
ADVOKAT
– PANČEVO –

Kedves Imrém!

Húgod ügyében beszéltem Brief igazgató úrral.¹⁵⁶ Sajnos a legjobb akarat mellett nincs momentán abban a helyzetben, hogy nővéred részére a pénzt átutalhasa.

Nikolics Bátor¹⁵⁷ úr nyilván volt olyan szíves és átadta szóbeli üzenetemet.

Miután a szerdai nap is elment döntés nélkül és holnap ügyis át kell mennem irodailag megint megpróbálnám sürgetni az ügyet.

A Hírlapból olvasom, hogy az államtitkár úrnak nem volt meg az a M. P. programja.

Csudálatos, én a program egy nyomtatott példányát csatoltam a belügyminiszterhez címzett és az államtitkár úr kezében lévő emlékirathoz.

Egy hitsorsosom lelkendezve hozta el a Vajdaság csatolt számát.

Miután a radikális és cionista párt közös novisadi közlönyét nyilván épp oly kevésbé olvasod, mint én, csatolom a lap példányt.

Nézetem szerint Heszlén úr¹⁵⁸ egy kicsit szerénytelen, amikor mint Jugoszlávia vendége beleavatkozik a mi pártügyeinkbe.

¹⁵⁵ Lásd a 92. jegyzetet.

¹⁵⁶ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁵⁷ Miloš Nikolić (1897–?) becskerekai ügyvéd, Slavko Županski ügyvédi irodájában dolgozott. A bata szó szerbül valakinek az öccsét jelenti.

¹⁵⁸ Hesslein (Harsányi) József (1882–1941?) jogász, árvaszéki ülnök, lapszerkesztő, drámaíró. 1924-ben a *Vajdaság* című lap szerkesztője.

A nyílt levél fölösleges, mert hisz Sántha, amennyire látom, már nyilatkozott és az, hogy Kardos, Székely, Vécsey, Borsodi¹⁵⁹ és én benne vagyunk a pártban elég „hivatalos” válasz arra, hogy zsidók lehetnek-e párt tagjai vagy nem.

A Délbácska¹⁶⁰ klerikális Gömbös imádói és a Vajdaság¹⁶¹ radikálisra mázolt cionistái tehát összefogtak, hogy a zsidókat kiugrassák a pártból.

Én ennek a vitának elintézésébe nem avatkozom bele – mert érdekelt fél vagyok.

Mindnyájatokat szívből üdvözlünk.

Szeretettel ölel régi bajtársad: László

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., kézzel írt eredeti levél.

¹⁵⁹ Kardos Samu, Székely Áron, Vécsey Samu, Borsodi Lajos.

¹⁶⁰ A *Délbácska* 1920 és 1929 között Újvidéken megjelenő, „regionális színezetű”, keresztényszociális politikai napilap volt.

¹⁶¹ A *Vajdaság* című lapot ugyancsak Újvidéken alapították 1922-ben.

Michna Zoltán és Bayer Andor egyetemi hallgatók levele
a Magyar Párt vezetőségéhez, 1924. október 20.

Mittweida, 1924. okt. 20.

Tisztelt Magyarpárt Vezetőségének.

Nagybecskerek

Mint a mittweidai Technikum hallgatói, tagjai vagyunk az itt fennálló „Hungária” magyar diákok egyesületének. Szerb fiúk állítása szerint mint S. H. S. illetőségűeknek tilos ezen egylet tagjainak lenni, folytonos fenyegetéseikkel arra kényszerítenek, hogy az egyletből lépjünk ki. „Hungária” sem politikai, sem irredenta egylet, csupán szabad időnket töltjük el az egylet termében. Körünknek saját zenekara gondoskodik a távol otthonról és sok gonddal küszködő fiúk felvidításáról. Nagyon fájna nekünk az egyletből való távozás és ezért kérjük a tisztelt Magyarpártot, jogosnak véli-e a Szerbek kijelentéseit, maradhatunk e az egyletben, vagy pedig távoznunk kell, mely utóbbi eset megtörténtével az egylet nagyon sok tagot veszít.

Szíves válaszukat várva maradunk tisztelettel

Michna Zoltán
Bayer Andor

Feladó:
Michna Zoltán
cand. ingénieur
Mittweida
Schützenstr. 31. I.
Deutschland

Feleltem 1924. X. 23-án.¹⁶²

*VL, XXII. Szenátori iratok, 11750/a., eredeti, kézzel írt levél,
kézzel írt aláírásokkal.*

¹⁶² Várady kézzel írt megjegyzése.

Várady Imre levele a törzsudvarnoki magyarokhoz,
1924. október 21.¹⁶³

**PREDSEDNIŠTVO
BANATSKE MADJARSKE STRANKE**

**A BÁNSÁGI MAGYAR PÁRT
ELNÖKSÉGE**

T. úrnak

A Magyar Párt elérkezettnek látja az idejét annak, hogy a magyarok lakta községekben is megalakuljon a Magyar Párt helyi szervezete.¹⁶⁴

Amennyire lehet, minden ilyen községbe szándékunk kimenni, hogy ott a magyarokat összegyűjtve, nekik elmondjuk a Magyar Párt célját, rendeltetését és megalakítsuk a helyi szervezetet.

Ez a megalakulás lényegében abból áll, hogy kimondatván a megalakulás, elnököt, alelnököt (esetleg kettőt is), jegyzőt (titkárt), pénztárost és 10-12 választmányi tagot választanak – hogy legyen az ottani magyaroknak kik köré csoportosulni, legyen vezetőjük, aki az Országos (S. H. S.) Magyar Párttal, s annak vezetőségével az összeköttetést fenntartja. –

Arra kérjük tehát Önt, szíveskedjék a községbeliekkel erről beszélni s őket biztatni, hogy f. hó 26-ig, (amikor is Önökhöz ki fogunk menni), a tisztikar és választmány névsorára nézve lehetőleg állapotodjanak meg, hogy a párt megalakulása ennyivel is könnyebb legyen. –

Tervünk eddig az, hogy f. hó 26-án vasárnap reggel Becskerekre a keskenyvágányúval kimegyünk Banatski Dvorra (Törzsudvarnokra), s onnan azonnal Tordára, ott megtartjuk az értekezletet, a megalakulást, azután ott megebédelvén visszamegyünk Törzsudvarnokra és ott tartjuk meg délután 2 órakor a megalakulást és azután a keskenyvágányúval ide vissza jövünk Becskerekre.

¹⁶³ A levélnek nincs pontos címzettje.

¹⁶⁴ Az új, demokrata párti Davidović-kormány szeptember 9-én hatályon kívül helyezte a párt 1924 májusában történt betiltását.

Minden esetre kérjük, legyen szíves velünk mielőbb közölni, ha a mondott terv megvalósítása akadályba ütköznék. –

Vel. Becskerek, 1924. okt. 21.

Szíves üdvözlettel
Dr. Várady Imre

VL, sz. n., géppel írt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

Mara Jenő¹⁶⁵ titkár körlevele, 1924. október 27.

Körözzvény

A M. P. vasárnap tartott értekezletének megbízásából tisztelettel kérem az alábbi kimutatásban levő Urakat, akik a M. P. folyó évi májusi nagygyűlése előtt szívesek voltak a párt vendégeknél lakást felajánlani, szíveskedjenek nyilatkozni, vajjon az Orsz. Magyar Pártnak f. é. novemb. 8. és 9.-ére kitűzött nagygyűlése¹⁶⁶ alkalmával is szívesek lesznek-e vendéget magukhoz fogadni és hányat?¹⁶⁷

Beckerek, 1924. okt. 27.

Tisztelettel,
Mara Jenő
titkár

VL, Képviselői iratok, 1920/30., kézzel írt körlevél, kézzel írt aláírással.

¹⁶⁵ Mara (Mayer) Jenő (1888–1931) jogász, nyomda- és laptulajdonos, a *Torontál* lap főszerkesztője, a Magyar Párt főtitkára. Fontos szerepet játszott Bánát magyar szellemi, kulturális, politikai és üzleti életében.

¹⁶⁶ A nagygyűlést november 9-én a Magyar Kaszinó nagytermében megtartották. Ez után, éjjel 11 órakor, Várady lakásán megjelent egy rendőrtiszt, és átadta Svetislav Raić alispán szóbeli üzenetét, hogy mégiscsak betiltják a nagygyűlést.

¹⁶⁷ A körlevélben negyvenhét becskerek lakos neve van felsorolva, köztük Várady Imre neve is. Összesen harminchét küldött fogadásáról nyilatkoztak, Várady két küldött fogadását vállalta.

Milan L. Popović¹⁶⁸ főszerkesztő levele Várady Imréhez,
1924. november 5.

Belgrade, 1924. nov. hó 5-én

Mélyen tisztelt Ügyvéd úr,

Tegnap végigjártuk Dr. Gráber Lászlóval a Belügyminisztérium hivatalait s kikerestük a Magyar Párt szabad működésére vonatkozó engedélyt, melyet leiratba vettünk s melyet Laczi barátunk Önnek már bizonyára el is küldött. Ma újból bent jártam a B. B. ügyosztály¹⁶⁹ főnökénél, akinél kiereszkoltam egy telefonon leadott szóbeli rendeletet a torontáli alispánhoz a gyűlés zavartalan megtartására és biztosítására vonatkozólag.

Remélem mindezek után, hogy a becskerek gyűlésük sikerülni fog és hogy az ottani hatósági közegek a kormány intenciói szerint fognak cselekedni.

Én a magam részéről szívesen elfogadom megtisztelő meghívásukat és mint hírlapíró részt fogok a gyűlésen venni, amelyről azután meg fogok emlékezni külön tudósítás alakjában. Érkezem szombat déli vonattal és ügyvéd urat a d. után folyamán fel fogom keresni, hogy Önnél tiszteletemet tehessem.

Ügyvéd úr fogadja őszinte nagyrabecsülésem megnyilvánulását.

Készséges híve
Popovits L. Milán
a „Demokratija” főszerkesztője

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., kézzel írt levél.

¹⁶⁸ Milan L. Popović (1885–1945) politikus, újságíró, lapszerkesztő, jugoszláv szenátor. 1912 és 1914 között a *Srpstvo* című újvidéki napilap szerkesztője. Egy ideig a Zentai járás főszolgabírája volt, a jugoszláviai Antibolsevista Liga megalapítója és elnöke, a Délsláv–Magyar Egyesület elnöke, az újvidéki *Délbácska* főszerkesztője. A visszacsatolás után a szerbek képviselőjében kinevezett magyar országgyűlési képviselő és a *Nova Pošta* című szerb napilap főszerkesztője. Háborús bűnösneként végezték ki.

¹⁶⁹ A Belügyminisztérium Bácska-Bánát-Baranya ügyosztálya, amelynek főnöke ekkor Lazar Atanacković volt.

Dr. DEÁK LEÓ
GYVÉD
SOMBOR.
TELEFON N. SZÁM.

Sombor, 1924. november 5.

Kedves Barátom!

Egy napi késéssel sietek küldeni a zombori urak jegyzékét, akik a nagygyűlésre ígértek úgy, hogy már szombat délben megérkeznek.

~~Dr. Falcione Árpád, Dr. Deák Leó, Prékóczy Imre~~ /tanárember jelenleg kereskedelmi igazgató, / ~~Dr. Wolfheimer József~~ /orvos/ nagyon tekintélyes zsidó ur, az itteni zsidó társadalom legeliseje, kényelmet szerető, fáradt ur, nagyon intelligens érzékeny ember / ~~Dr. Falásthy Ödön~~ /fiatal ügyvéd, nem nagyigényű / ~~Dr. Lederer Dező~~ /ügyvéd Dr. Magyarnek galambász társa, aki május 4.-én Dr. Magyarnek volt kiosztva, / ~~Wandscher Ervin~~ földbirtokos /nem kell többébb magyarázat, / ~~Károlyi József~~ iparos. Minden urak határozottan ígérték részvételüket.

Ezenkívül írtam szervezeteinknek is, akik direkt fognak ér-

tesíteni érkezésükről és a résztvevők számáról. Az előbb járt nálam egy militios hiány, ahonnan 8-an ígértek, köztük 1-2 intelligens ember is. Neveiket direkt fogják Veleid közölni.

A zombori urak nevében nagyon szépen köszönöm a szíves meghívást annak hozzáadásával, hogy szíveségeket szeretnők mielőbb viszonzhatni.

Szívélyes baráti üdvözléssel

kéz hívé:

Dr. Deák Leó

Dr. Deák Leó levele Várady Imréhez, Zombor, 1924. november 5.

47.

Mara Jenő¹⁷⁰ titkár levele a becskerekai fogatosokhoz,
1924. november 7.

Kérelem!

Tisztelettel kérjük a fogattulajdonos Urakat,¹⁷¹ szíveskedjenek fogataikat szombaton, november 8-án, délben, a Bácskából és Baranyából érkező magyarpárti vendégek fogadásához átengedni.

A fogatok gyülekezése a Kr. Petar¹⁷² téren; onnan kivonulás pont 1/2 12. óra.

Becskek, 1924. novb. 7-én

Tisztelettel
Mara Jenő

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt irat.

¹⁷⁰ Lásd a 165. jegyzetet.

¹⁷¹ Az iraton tizenöt becskerekai fogattulajdonos, illetve fogattal rendelkező üzem neve van felsorolva, akik tizenegy fogatot bocsátottak a párt rendelkezésére.

¹⁷² Péter király.

Strelitzky Dénes¹⁷³ levele Várady Imréhez, 1925. január 20.

Dr. Strelitzky Dénes
Ügyvéd
Subotica
Telefon szám 3-46

Subotica, 1925. január 20.

Nagyságos

dr Várady Imre ügyvéd úrnak

Veliki-Beckerek.

Kedves barátom!

Az országos Párt elnöke nevében és megbízásából van szerencsém hozzád a következő levelet intézni:

A subotikai kerületben a személyes választási agitáció lehetősége igen csekély. Mindamellet minden megtörténik, ami nehéz viszonyaink között lehetséges.

Kénytelenek vagyunk azonban a fő agitációt írásban: röpcédulák, lev. lapok, Hírlap vezetni. Mindez azonban olyan jelentékeny kiadásokkal jár, hogy ezekre nálunk kellő pénzbeli fedezetet nem találunk.

A legutóbbi elnöki tanácsulésról azzal az ígérettel voltál szíves távozni, hogy a költségekhez a magatok részéről is hozzá fogtok járulni. Mindez ideig pénz eddig csak Somborból futott be, részletekről ilyen irányú jelentkezést sajnálattal nélkülözünk. Miután kiadásaink napról-napra emelkednek, nagyon megkérnélek, hogy baráti körben alkalmi gyűjtést rendezni kegyeskednél és amennyiben eredménnyel végződne, ennek az eredménynek általad meghatározandó részét hozzánk beküldeni szíveskedjél.

¹⁷³ Strelitzky Dénes (1888–1953) ügyvéd, kisebbségpolitikus, a Jugoszláviai Magyar Párt titkára. A párt jogvédő irodájának vezetője, a szabadkai *Hírlap* főszerkesztője, a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* című irodalmi sorozat szerkesztője. A visszacsatolás után nem vállalt politikai szerepet, 1945 után a szabadkai Népfrent egyik kerületi alelnöke, a Magyar Közművelődési Közösség választmányának tagja.

Én még a magam részéről hozzá teszem, hogy nagyon sajnálom és nagy hibának tartom, hogy az elnöki tanács ezekben a sorsdöntő napokban nem ül össze és nem ad direktívákat. A helyzet végre is nem kedvezőtlen és nincsen értelme az ügyet könnyen fogni.

Kiváló tisztelettel üdvözöl
készséges híved:

Dr. Strelitzky Dénes

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Mara Jenő¹⁷⁴ levele Várady Imréhez, 1925. január 25.

Kedves Imre, tegnap éjjel megírtam még Suboticáról a jelentésemet, de mert hajnalban utaztam, nem bírtam személyesen postára adni. Igaz, hogy a postást megeskettem, ő pedig istenére fogadta, hogy reggel azonnal feladja, de azért innen megismétlem nagyjából az egészet.

Sántha Gyuri¹⁷⁵ bácsit nem találtam otthon, a szállásán¹⁷⁶ van hét-fő estig. Strelicki Dénessel¹⁷⁷ beszéltem és ő közölte, hogy kedden egy subotikai értekezletet tartanak, szerdán pedig lemennék az elnökünkkel Novisadra, ott lesznek a hét végéig. Szükségesnek tartják, hogy Suboticára eljöjj, köszönettel vették tudomásul, mikor mondtam, hogy te csak azt várod, hogy mondják, mikor jöjj. Hogy népgyűlést lehet-e tartani, hányat és hol, ma még nem tudják megmondani, mert a helyzet napról-napra változik. A hatóság viselkedése az utolsó napokban nagyon megjavult, ez érezhető a köznapokon is, ahol az emberek kezdik visszanyerni a bátorságot, amit bizony alaposan megtépázott a Hírlap¹⁷⁸ körüli bonyodalom és az ezzel kapcsolatos letartóztatások, házkutatások s egyéb kellemességek.¹⁷⁹ Okvetlen tartanak egy bácskai értekezletet, meghívják a százas bi-

¹⁷⁴ Lásd a 165. jegyzetet.

¹⁷⁵ Sántha György ekkor a Magyar Párt elnöke volt. Lásd a 87. jegyzetet.

¹⁷⁶ Bácskában a tanyát nevezik szállásnak.

¹⁷⁷ Mara a levélben végig helytelenül írja Strelitzky Dénes nevét, aki ekkor a Magyar Párt titkára volt. Lásd a 173. jegyzetet.

¹⁷⁸ A *Hírlap* a Magyar Párt hivatalos orgánuma volt, fenntartását Budapest anyagilag támogatta.

¹⁷⁹ Az 1921-ben elfogadott államvédelmi törvényt, az Obznanát, amely betiltotta Jugoszlávia Kommunista Pártjának tevékenységét, 1925 januárjában, a parlamenti választások előtt kiterjesztették a Horvát Köztársasági Parasztpártra is. Bár ez hivatalosan nem érintette a Magyar Párt tevékenységét, de hajszát indítottak a párt vezetői ellen is. Január 3-án letartóztatták többek között Sántha György elnököt, Strelitzky Dénest, a *Hírlap* főszerkesztőjét, Havas Károlyt, a lap felelős szerkesztőjét és másokat. A szerkesztőségben házkutatást tartottak, és lefoglalták a Magyar Párt irattárát, tömegesen vitték be kihallgatásra Szabadka tekintélyes magyar polgárait. A magyarországi revizionista szervezetekhez, illetve a kommunista párthoz fűződő kapcsolataikat kívánták volna bizonyítani. A vád végül is az volt, hogy a *Hírlap* a magyar kormánytól kapott pénzen dolgozik, amelyet a belgrádi magyar követség juttat el a laphoz. A letartóztatások szorosan összefüggtek az 1925. januári választásokkal, s azt a célt kívánták elérni, hogy a párt ne induljon önálló listával.

zottságot és a vidéki szervek elnökeit és a bizalmiakat. Erre az ülésre kérnének, hogy menj át, ha másképp nem lehet, ott fogsz bemutatkozhatni, legalább a vidéki kiküldötteknek. Azt kéri, úgy oszd be a programodat, hogy akkor 2-3 napot tölthess esetleg Suboticán. A pontos napot táviratilag fogják közölni, én kértem, hogy pár nappal előbb tudassák, hogy aszerint oszthasd be a bánati programodat. Strelicki jövő vasárnap-hétfőre gondolja, ezért, ha mifelénk kimégy valamerre, azt most ezen a héten kellene elővedd.

Falcione Árpád¹⁸⁰ is lenn volt tegnap Suboticán, vele is találkoztam. Nagyon bizakodóan beszélt, eredményt vár. Náluk a hatóság népgyűléseket is engedélyez. Faluról-falura járnak. Vasárnap (ma) öt helyen tartanak népgyűlést (szabad ég alatt.) Brezovszky¹⁸¹ is bíztat, s Délbácskában¹⁸² is be akarja hozni a listavezetőt. Vagyis dühöng az optimizmus. Talán így van jól, emlékszem, hogy olvastam én is valamerre valami olyasfélét, hogy a hadvezérnek mindig a győzelemben kell bíznia, mert különben biztos csatát veszít. Annyi bizonyos, hogy most a finisben úgy látszik alaposan nekifeküsznek.

Subotica is ki akarja értesíteni a választókat úgy mint mi. Azért arra kérlek, légy kegyes Kelemen útján a nyomdában intézkedni, hogy sürgősen készítsenek a szavazólap üresen hagyásával a mienkkel teljesen azonos szövegű 10.000 db ilyen kartonlapot és küldjék 3 részben Dr. Vécsei Samu,¹⁸³ Dr. Békeffy György¹⁸⁴ és Dr. Strelicki Dénes címére.

A 3000-et átadtam és mondtam, hogy nyomtatványokat tőlünk kapnak.

Strelicki Dénes szenzációs részleteket mesélt különféle próbálkozásokról, amik az utolsó percekben történtek, még Laci¹⁸⁵ elutazása után és amiknek persze mind az volt a céljuk, hogy a listát lehetetlenné tegyék.

¹⁸⁰ Lásd a 148. jegyzetet.

¹⁸¹ Brezovszky Nándor (1879–1938) orvos, a magyar ortopédia megalapítója, az első vajdasági magánklinika létrehozója és igazgatója. A *Délbácska* című lap egyik alapítója. 1924 és 1929 között a Magyar Párt újvidéki elnöke, a város Magyar Polgári Kaszinójának elnöke. Egy *Szózat*-ból elmondott idézet miatt kéthavi börtönre ítélték.

¹⁸² A *Délbácskát* Fáth Ferenc apátplébános alapította Újvidéken. 1920 és 1929 között négy oldalon jelent meg. Erőteljes hangon írt a magyarok sérelmeiről, szemben állt a *Bács megyei Napló* liberalizmusával, élesen támadta a Magyar Párt vezetőit, a párton belüli jobboldali hangokat képviselte. Állandó anyagi nehézségekkel küzdött. Betiltása után *Reggeli Újság* néven jelent meg, amely lap igen fontos szerepet játszott.

¹⁸³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁸⁴ Békeffy György (?–?) ügyvéd, a szabadkai Magyar Párt titkára.

¹⁸⁵ Lásd a 92. jegyzetet.

A tegnap esti Novosti¹⁸⁶ egy választási prognózist közöl, amiben többek között 10 magyar és cseh, 5 német mandátumot helyez kilátásba.¹⁸⁷ Reggel óta hajszolom úgy a Novostit (idefelől elfogyott), mind főképp az illusztris cikkíró, akivel szeretnék egy üzletet kötni. Nincs ugyan felhatalmazásom erre tőletek, de én az utólagos hozzájárulástok reményében – hacsak elő tudom teremteni a vonatom indulásáig nevezett embert – lepakálnék vele és megalkudnék, ha ezt egyébként garantálja 9 mandátummal, a tizediket pedig minden további fenntartás nélkül visszaadom neki.

Este indulok, péntek-szombaton otthon vagyok.

Sok szívélyes köszöntéssel vagyok készséges híved

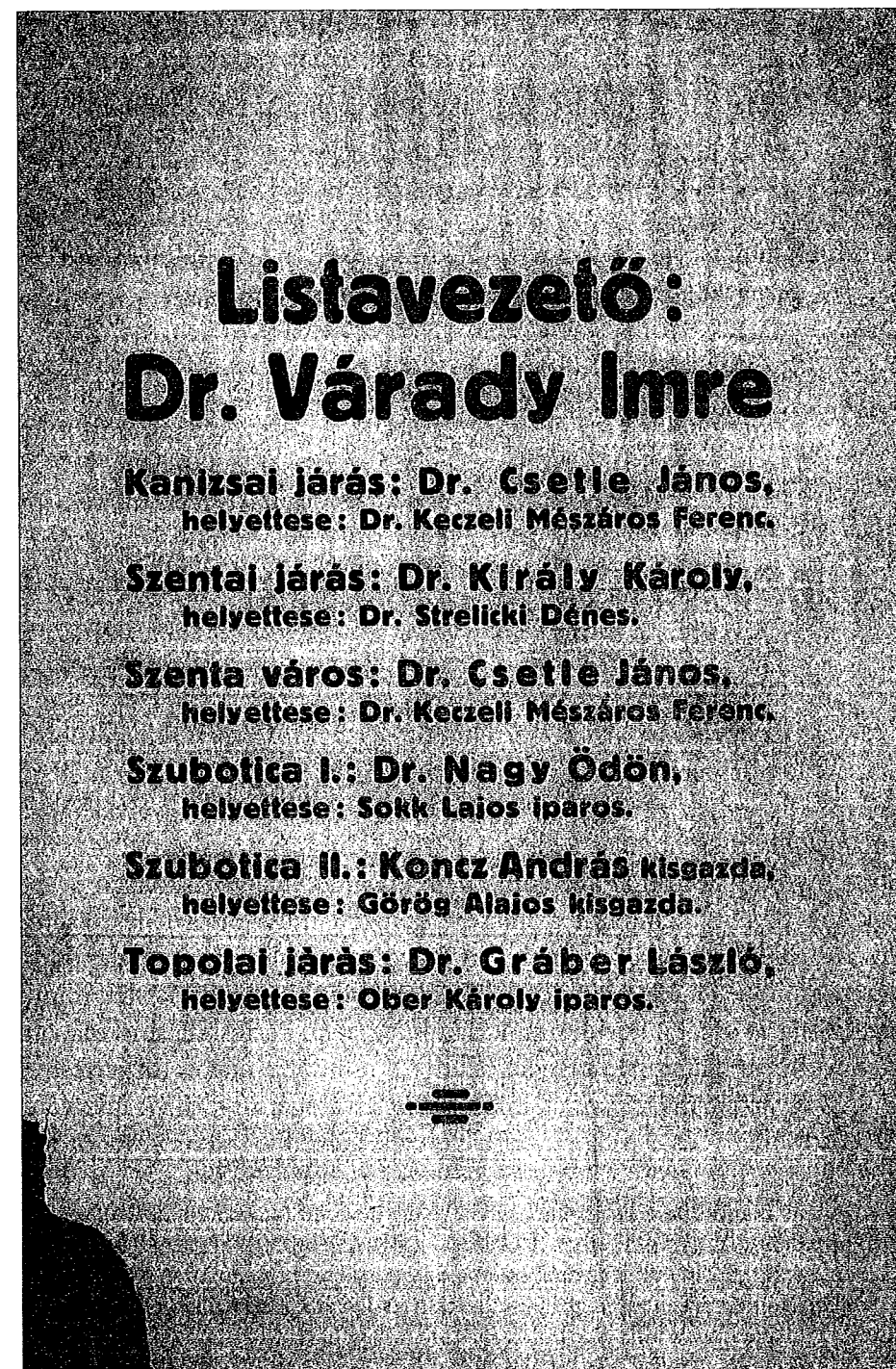
Dr. Mara Jenő

Beograd, 1925. I. 25.

VL, sz. n., kézzel írt eredeti levél.

¹⁸⁶ A *Novosti* 1907 és 1941 között Zágrábban megjelenő napilap volt, utolsó főszerkesztője a neves horvát újságíró és sportember, Hrvoje Macanović volt.

¹⁸⁷ A Magyar Párt nagy erővel készült az 1925-ös választásokra, azonban nem sikerült mandátumot szereznie. A kisebbségi pártok (Román Párt, Sokác-Bunjevác Párt) közül ekkor egyedül a Német Párt került be a skupštinába, öt mandátummal. A választások igazi tétje a szerb-horvát erőviszonyok alakulása volt.

A Magyar Párt 1925-ös parlamenti választási plakátja

Az ún. Magyar-Radikális Párt választási röplapja, 1925. január¹⁸⁸

Igen tisztelt Választópolgár!

Értesítjük, hogy a választói névjegyzékben folyószám ésszavazószám alatt a következőképpen szerepel:

.....
.....
.....

és a szavazóhelyiségben szavaz.

A mi urnánk sorrendben az első.

A Magyar-párt.

Akkor erős csak a magyar,
Ha összefog s egyet akar...

Nyolc egyforma szenvedéssel eltöltött esztendő, keserű megpróbáltatások, fájó háttérbe szorítás és meg nem értés után, a bizalom melegségével közeledtek a Vajdaság kisebbségi sorsba jutott magyarságához. A hangzatos, a szebb jövőt ecsetelő, lélek nélküli ígéretek helyett, testvéri jobbot nyújtottak felénk. Vezéreink nem kívántak magyar iskolákat gyermekeink részére, színházat a magyar nemzeti művelődés fejlesztésére, olcsó hitelt dolgos iparosainknak és igyekvő kereskedőinknek, földet földszerető és rögezt lelkesedő földnélküli szegényeinknek, nem kértek munkaalkalmat az utcára szorult munkásainknak, nem kértek állást iskolázott és kenyértelen ifjainknak, nem kértek mást, mint bizalmat és megértést.

A Magyar-pártnak ígéretek között kellett válogatni – kinek ígéretére áldozik többet – és a Magyar-párt ígéretek helyett a testvéri jobbot fo-

¹⁸⁸ Az önálló magyar párti listák ellen agitált az úgynevezett Magyar-Radikális Párt két fő opponense, dr. Szántó Gábor és Gálffy György. A Magyar Párt vezetői és jelöltjei ellen agitáló röplap minden valószínűség szerint az ő szerzeményük. A Magyar Párt volt vezetőinek másik része, például Pleszkovics Lukács, a szabadkai Népkör vezetője, Szabadka utolsó magyar polgármestere a Demokrata Párttal kötött választási szövetséget. Pleszkovics ezen a választáson demokrata párti listán bekerült a jugoszláv parlamentbe.

gadta el, mert úgy találta, hogy értékesebb a baráti kéz minden ígéretnél, mert míg amazzt elhomályosíthatja a választás utáni jövő, emennek melegét meg kell éreznie mindenkinek, akinek érző meleg szíve dobban a kéz megértő szorítására.

Vezéreink megpecsételték a szerb–magyar megértést, amikor fegyverbarátságot kötöttek a hatalmon lévő országos radikális-párttal és most a lelkes közkatonákon a sor, hogy kövessék a Magyar-párt zászlaját.

Testvér!

Magyar becsületünk kívánja, hogy magyar hűséggel helyt álljunk vezéreinkért, rajtunk a sor, hogy lerontsuk az esztendőkön átkísértő átkot, amit turáninak neveztünk el. Mert könnyebb így nekünk, önnön bűnünket, az öröklött gyengeség palástjával kendőzve, lerázni magunkról a felelősség ólomnehéz súlyát. Pedig nem az...

A magyar tudott egy lenni, ha akart, kicsinyes önző érdekeit fel tudta áldozni, magasabb, szentebb célokért, ha az idő és alkalom úgy kívánta. De ha még árokká is lett volna századok viharzó történetén keresztül, törjük meg a hatalmát mi, most élő nemzedék.

Igyekezünk meglátni embertársainkban a testvért, akinek ugyanaz fáj, mint nekem. Gyomláljunk ki minden gatz és gyomot, ami felverte őseink egykor virágzó vetését. Döntsük le a választófalakat, amelyek olyan távol tudtak dobni egymástól magyart és magyart és *teremtsük meg a megértés légkörét, amelyben egymásra tud találni az államalkotó többséghez tartozó sok milliónyi szláv és a félmillió, elszegényedett, magára hagyatott magyarság.*

Testvér!

Január 23-ikán a Te kezeden van a vajdasági magyarság sorsa.

Ezen a napon nem maradhatsz otthon, nem töltheted idődet a kávéházban vagy a kártyaasztalnál, amíg apáid szent emlékének, gyermekeid szebb jövőjének, saját sorsod jobbrafordulására nem áldoztál. A magyar névnek s a magyar becsületnek, a magyar hűségnek szereztél dicsőséget, ha magyar fajtestvéri kötelességednek megfelelsz és *leadod szavazatodat az első urnába.*

Minden szavazat egy építőkhöz ahhoz a nagy programhoz, amelynek kiépítését tűzte ki maga elé a Magyar-párt. *A magyarságnak minden szavazóra szüksége van, aggokra, fiatalokra, szegényekre, gazdaságokra egyaránt, mert csak az összetartásban van az erő.*

A gyávák, a kényelmesek, a szavazástól tartózkodók azt bizonyítják, hogy nem ébredtek polgári öntudatra és érdemtelenek, hogy sorsuk iránnyításában részt vegyenek.

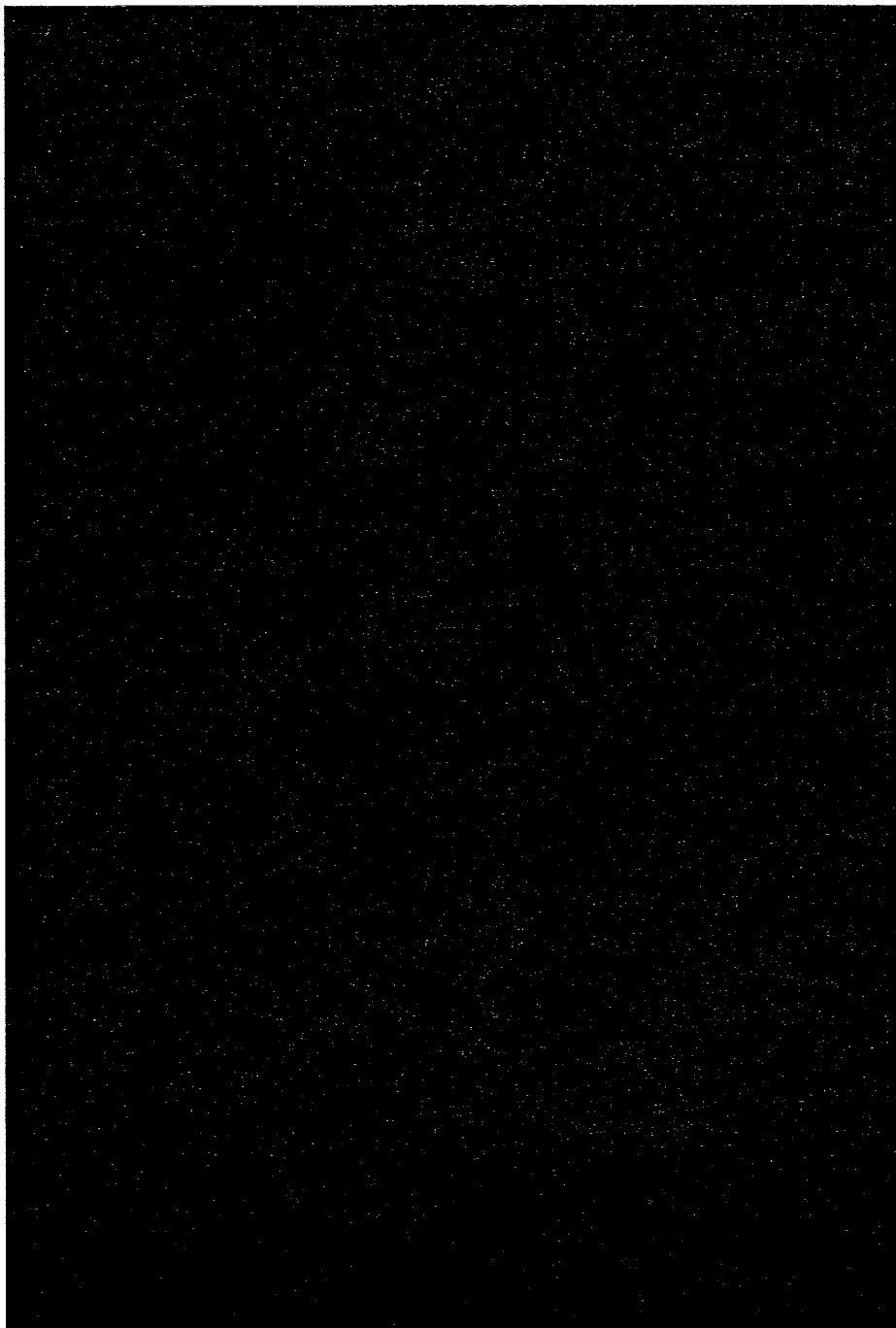
Egyetlen szavazat győzelmet, egyetlen szavazat bukást jelenthet.

Melyiket akarjuk? Magyartól magyarnak született testvérem, felelj reá!

VL, sz. n., nyomtatott röplap.

Tisztelettel Dr. Várady Imréné úrnak
Beccsánatott kénünk, hogy ezt kedves
gasuk, de most eben a neves időkben, mi is nagyon
nyomra alát magunk, hogy mi
tudjuk hogy mit fogunk
ment nagyon egyáltalán a feladat
benünket hol let egyek hol a
Párt, most legutoljára pedig a
határolva lévő határolva
es egy kivétel a szavazás esat
a fenyegés nem a szavazás
hogy csak tömörüljünk. De a mi
jünk szavazatunk, most esben
egyedül ők segíthetnek a nem
es mi magunk nagyon is
csak a mi magunkon
hat mi azt gondoljuk hogy a
Földünk tanácsot, most azt mond
a jegyünk hogy a mi, mint mag
rak a mi sem esben a mi
ment magunk a mi magunk
Keres a magunk, es a mi
szavazatunk, es a mi
doktor urak, Béka 1925. I. 27.
Tegye Tisztelettel Benák Péter és

Benák Péter és társainak Várady Imréhez írott levele, Bóka, 1925. január 27.

„Miénk a 6-dik urna!” A Magyar Párt választási plakátja, 1925. február

51.

A magyarcsernyei bizalmi emberek¹⁸⁹ levele Várady Imréhez,
1925. február 9.

Tekintetes
Dr. Várady Imre úrnak!

Veliki Becskerek

Alolírottak jelentjük hogy mi eredményt értük el a magyar úrnával.
a 6. sz. úrnában 81 Darb. ez nem sok mert f. hó 6-án este már minket
mint úrna őrzőket mind kettőnkket különféle szépszavakkal az itteni
jegyző lemondattott és aláíratott jegyző könyvet hogy úrna őrje nelegyünk
a magyar pártnak. Mi pedig az önnök írásbeli megbízásokat f. hó 7-én
délbe kaptuk meg s most már bocsánatott kérünk mert ha az írásbeli meg
bízásuk a kezünkben van bizony lenem bírtvolna minket semmi képpen
beszélni.

Teljes tisztelettel marattúnk
Nova Csernye 1925. év II/9-én
Kocsis Ferencz
Bugyi János¹⁹⁰

*VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., kézzel írt levél,
kézzel írt aláírásokkal.*

¹⁸⁹ Nova Crnja. A választási törvény szerint a pártoknak jogában állt minden választási
helységben úgynevezett bizalmi férfiakat állítani az urnák mellé. Várady Imre egyéb-
ként ezen a választáson a szabadkai választási körzet listavezetője volt.

¹⁹⁰ A levél íróit nem tudtuk azonosítani. Az iraton Várady Imre kézírásával „feleltem”
megjegyzés olvasható. A választ nem találtuk az iratok között.

Prokopy Imre¹⁹¹ levele Várady Imréhez, 1925. szeptember 7.

Sombor, 1925. szeptember 7.

Kedves Imre Bátyám!

Végtelen nagy örömömre és meglegedésemre szolgált a tegnapi egységes állásfoglalás, mely egyúttal a belső béke és egyetértés helyreállításának is beszédes tanújele volt.

Az az út, amelyre most rálépni készülünk, az élet, vagyis a valóság és – reméljük – a siker és a pozitív eredmények útja. Felemelt fővel és nyugodt lelkiismerettel vállalhatjuk mindannyian elhatározásunkért a teljes felelősséget ország – világ előtt, s így a saját fajtánk előtt is. Noha a célszerűségi szempont és az adott helyzet már régen ezt a módját tette szükségessé a kibontakozásnak, mégis nagy bátorság kellett a tegnapi elhatározáshoz.¹⁹²

A megkezdett akciót most már habozás és melléktekintetek nélkül folytatnunk kell. Ebben nagy segítségünkre lesz a most már – reményem – egységes szellemben irányítható sajtó, miután a kitűzött céllal előreláthatólag végre sikerül az ellentéteket e téren is kiküszöbölnünk.

A legnagyobb munka, és mondjuk ki, a legnagyobb erkölcsi felelősség a továbbiakban Te rád hárul. Feltétlenül megbízunk valamennyien a Te szilárd jellemedben, politikai gyakorlatodban, tudásodban és hivatottsá-

¹⁹¹ Prokopy Imre (1873–1944) ügyvéd, Bács-Bodrog vármegye utolsó magyar főispánja. 1925 végétől a Magyar Párt főtitkára. 1927-ben áttelepült Magyarországra. A magyar kormány intenciói alapján Budapestről nyújtotta be petícióit a Népszövetséghez a jugoszláviai magyar kisebbség sérelmeinek tárgyában.

¹⁹² A súlyos választási vereség hatására a Magyar Párton belül kiéleződtek a belső ellentétek. A vereség hatására a vezetőségen belül háttérbe szorították az emigránsokat és a zsidókat. Az elnökség szeptember 6-án Szabadkán úgy döntött, hogy kialakítják a két rivális magyar napilap, a *Hírlap* és a *Bácsmegyei Napló* technikai, szerkesztőségi és terjesztési együttműködését. A *Hírlap* új főszerkesztője Strelitzky Dénes lett. Sikerült leszerelni a párt egész vezetőségének leváltását követelő hangokat is, amely főként a Fáth Ferenc apátplébános vezette, a *Délbácska* című lap körüli csoport körében volt igen erőteljes. De döntöttek arról is, hogy megőrzik a nemzeti alapú politikai szervezkedés elvén alapuló Magyar Párt önállóságát is a nagy szláv pártokkal szemben.

godban. Csak egyre kérlek: hogy a tárgyalások során egy percre se térj le pártunk önállóságának alapjáról, bármint kerüljessenek is Téged, s bármint fenyegetődzzenek is. Ez a conditio sine que non-ja a megegyezésnek, amelyről tegnapi eszmecserénk és Dettrével folytatott beszélgetésünk alapján könnyű szerrel kimutatható, hogy legjobban szolgálja a radikális párt érdekeit is.¹⁹³

Ne vedd zokon, hogy erre külön levélben is felhívom b. figyelmedet. Ezt az a megfigyelésem teszi némileg indokolttá, hogy Ti bánatiak e tekintetben engedékenyebbeknek látszotok. Már pedig ennek az erkölcsi harakirinek nem szabad megtépázott pártunkat kitenni, mert akkor bekövetkeznék az, hogy a vezérkar hadsereg nélkül marad.

Bízva bízom az általad vezetendő tárgyalások kedvező kimenetelében, s midőn nehéz munkára az Ég áldását kérem, s egyben legteljesebb és odaadó támogatásomról biztosítalak, amiben meggyőződéseim szerint a magyarság óriási többsége velem egy véleményen van, a legszívélyesebben üdvözöllek s igaz barátsággal vagyok

őszinte híved:

Prokopy Imre

U. i. Szegény beteg feleséged¹⁹⁴ Önagyságának add át, kérlek, hódolattal teljes kézcsókomat és legjobb kívánataimat egészsége mielőbbi helyreállítására.

VL, Magyar ügyek, 10942., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁹³ Várady kapta a megbízást, hogy tárgyalásokat folytasson a Radikális Párttal történő választási együttműködésről. A Magyar Pártnak ez a kezdeményezése sikertelen maradt. Lásd az 57. iratot.

¹⁹⁴ Várady Imre felesége Putz Meta Anna Mária (1876–1938) volt. Kilenc gyermekük született, közülük heten éltek meg a felnőttkort.

Várady Imre levele Dettre Jánoshoz,¹⁹⁵ 1925. szeptember 8.

VB.¹⁹⁶ 1925-IX. 8.

Kedves Doktor Úr!

A B. N.¹⁹⁷ mai közbeszólása véghetetlenül meglepett. Közéletben nem helyénvaló az érzelmi megnyilatkoztatás. Mégis, bevallom Doktor úrnak, ezt olvasva, mély fájdalom fogott el. Mert én is ott voltam vasárnap a kávéházi asztalnál s így tudtam, hogy Prokopy Imre barátunk, eleget téve a vállalt felkérésnek épp Doktor úrral beszélte meg az értekezletnek a lapokra vonatkozó részét is. Így tehát kedves Doktor úr, sok egyéb elmondott mellett – erről is tudomást vett. És mégis, alig 48 órára íme a B. N. látszik pályázni a régi – nem a mostani – a Vukov Lukács-féle Hírlapnak az „Erkölcstelen paktummal” elért dicsőségére.

Méltóztatik tudni Graber Lászlótól, hogy igen sokáig vele mi voltunk csaknem az egyedüliek, akik nem akartunk engedni az oly felfogás térfoglalásának, hogy a kicsinyes konkurencia, hogy a számító közönséges anyagi haszonlesés képes letiporni magyar lapnál minden eszményét, minden nemesebb és magyarább célratörést. Graber is, én is akkoriban – az általunk védett körben – ily motívumot kizártnak tekinthettünk. Igaz, Laci előbb ábrándult ki.

Ha nem éppen Doktor úr lett volna – akinek személyéhez annyi megkülönböztetett tisztelet, igaz és meleg érzés él bennem, ha nem éppen Doktor úr lett volna, akivel megkérésre Prokopy barátunk beszélt, úgy az újabb eset felett is, mint oly sok felett, csak napirendre tértem volna. De így, ez a körülmény teszi véghetetlenül fájdalmassá reám nézve e felocsúást.

Szabadkáról hazaérkezve, a velünk érző baráti körben különös örömmel IX. 6-dikának éppen azon mozzanatáról referáltam, amely a lapokkal volt kapcsolatos. És a komolyság hitelül, épp én, nyomatékosan hivatkoztam a Dettre–Prokopy kávéházi megbeszélésre; – és alig egy napra e mindent lecsúfoló, kiábrándító közbeszólás.

¹⁹⁵ Lásd a 122. jegyzetet.

¹⁹⁶ Veliki Bečkerek (Nagybecskerek).

¹⁹⁷ *Bácsmegyei Napló*.

Ne vegye kérem zokon, hogy lelkem keserűségével Doktor úrhoz fordultam, – ne vegye rossz néven, hogy a közbeszólásnak nem érdemi részével foglalkozom, – és hogy az a kiválóan és elkülönített nagybecsülés, amellyel egyénisége vonzott, még közügyi dologban is érzelmet szóltatott meg bennem.

A Bácsmegyei Napló megismerkedésünk óta azzal tüntetett ki, hogy címemre tiszteletpéldányt indított. A felajánlás oly finoman történt, hogy lehetetlen volt elfogadása elől kitérni. De most már túl hosszú időn át vettem volt igénybe, e minden esetre anyagi áldozatot jelentő megkülönböztetést. Továbbra ez lehetetlen. De felesleges is, mert a Bácsmegyei Napló rendes előfizetői sorába léptem. Kérem a lp.¹⁹⁸ küldésének, köszönetem jelentése mellett, szíves beszüntetését.

Kedves Doktor úrnak maradtam továbbra is
szívből jövő üdvözlettel
őszintén nagybecsülő tisztelője

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁹⁸ Lappéldány.

Deák Leó¹⁹⁹ levele Várady Imréhez, 1925. szeptember 21.

Dr. Deák Leó

ügyvéd

Sombor

Telefon 11. szám

Sombor, 1925. szeptember 21.

Kedves Imre Bátyám!

Nem tudom, végeztél-e valamit közös ügyünkben, melynek oroszán-részét voltál szíves magadra vállalni, azonban talán mégis jó lesz, ha információ okából az alábbiakat szíves figyelmedre méltatod. A kommuniké következtében itteni szerb vezető emberek kommentálták a lehetőségeket és jó helyről úgy hallom, hogy elhatározásunkat éppen a legrosszabb időben hoztuk volna meg. Engem úgy informáltak, hogy a radikális párt keretén belül óriásiak az ellentétek és széthúzások és napok, esetleg percek kérdése, hogy ez szakadásra kerül.²⁰⁰ Ezen belső bajok miatt a mi elhatározásunkat nem áll módjukban eléggé értékelni, sőt arról volna szó, hogy egy netáni közeledést már a belső viszály döntésére használnának fel. Lallosevics Joco²⁰¹ például úgy nyilatkozott, hogy a M. P. játékát nem lehet komolyan venni, annak nem lehet súlyt adni, arra a radikálisoknak egyenlőre nincsen szükségük ha csak úgy nem, hogy azok egyik vagy másik frakcióját erősítse. A jelek tényleg oda mutatnak, hogy a radikális párt bomlási folyamat előtt áll, ezért nem tudom nem volna-e helyes taktikázni mindaddig, amíg vagy a bomlás nem áll be, vagy az egység nincs helyreállítva.

¹⁹⁹ Lásd a 101. jegyzetet.

²⁰⁰ A Népi Radikális Párt, amelynek vezetője – 1926-ban bekövetkezett haláláig a miniszterelnöki posztot többször is betöltő – Nikola Pašić volt, bár számos frakcióra bomlott, de nem hullott szét 1929-ig.

²⁰¹ Jovan Joca Lalošević (1870–1935) ügyvéd, politikus. A 19. század végén megalapította a zombori Szerb Polgári Dalárdát, amelynek karnagya is volt. A zágrábi Nemzeti Tanácsnak a Vajdaság elszakadását és a Szerb Királysághoz történő csatlakozást kimondó határozata (1918. november 24.) után megalakult Bánát, Bácska, Baranya Nemzeti Igazgatóság (Narodna uprava za Banat, Bačku i Baranju), azaz a vajdasági regionális kormány első elnöke. 1923 és 1929 között radikális párti parlamenti képviselő.

Magam is félek attól, hogy nem találjuk el a kedvező pillanatot, amikor közeledésünkkel akár momentán eredményeket is érhetnénk el, mert ma még nincs reánk szükségük, ha pedig lesz, akkor úgyis hívni fognak.

Szívélyes baráti üdvözléssel kész híved:

Dr. Deák Leó

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

A Bánsági Magyar Párt levele Dettre Jánoshoz,²⁰² 1925. október 25.

Predsedništvo
Banatske Madjarske Stranke

A Bánsági Magyar Párt
elnöksége

Becskerek, 1925. évi október hó 25-én

Méltóságos

Dr. Dettre János úrnak

Szegeden

A Bánsági Magyar Párt elnöksége őszinte, mély sajnálattal értesült területünkről történt kényszerű eltávozásáról.²⁰³

Pártelnökségünk kedves kötelességének tartja hálás köszönetének ez úton is kifejezést adni azon önzetlen és sikeres működéséért, amelyhez magyar kisebbségünk harcában itt kifejtett.

Körünkben töltött egész idő alatt nagy tudásával és tehetségével mindenkor híven küzdött nemcsak mint a Bácsmegyei Napló főszerkesztője felelősségteljes és kockázatos publicisztikai hatáskörében, de magán és társadalmi életében is: a jugoszláviai magyarság politikai, kulturális és gazdasági érdekeiért.

Fogadja, kérjük, köszönetünk ismételt kifejezését.

A B. M. P.
titkára²⁰⁴

A B. M. P.
elnöke²⁰⁵

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt, aláírás nélküli fogalmazvány.

²⁰² Lásd a 122. jegyzetet.

²⁰³ Dettre, aki akkor a *Bácsmegyei Napló* főszerkesztője volt, 1925. október 23-án utasították ki az országból. Éjjel, Horgos közelében tették át a határon. Kiutasítását a Magyar Párt a délvidéki magyarság ellen elkövetett sérelemnek tekintette, és kiállt Dettre mellett.

²⁰⁴ A titkár Mara Jenő volt. Lásd a 165. jegyzetet.

²⁰⁵ Az elnök Várady Imre volt.

Dettre János levele Várady Imréhez, 1925. október 27.

Szeged, okt. 27. Horváth Mihály ucca 1.

Mélyen tisztelt, kedves jó Elnök Úr,

Mielőtt búcsút mondanék, megköszönném azt a kitüntető tiszteletet, amit érdemtelenül pazarolt személyemre és munkámra,²⁰⁶ még egy – talán utolsó kéréssel meg kell zavarnom.

Nem tudom, mit kezdjek, nem tudom mihez fogjak. Nem tudom, hol lesz az otthonom, s hol kapok íróasztalt. Az okosság azt parancsolja, hogy igyekezzem főispáni nyugdíj ügyemet, mely eddig függőben volt tartva, elintéztetni. Itt azonban az a veszély fenyeget, hogy jugoszláviai működésem földéritezése címén hosszú ideig elnyújtják a végleges elintéztetést. Hogy ezt megelőzzem, bizalommal és tisztelettel kérem a következőkre, ha a kérésem teljesítése nem áll ellentétben ítéletével és meggyőződésével:

Méltóztassék a bánáti magyar párt elnöksége, vagy választmánya nevében levelet intézni hozzám, amelyben kifejezésre jut, hogy kényszerű távozásomat sajnálattal veszik tudomásul s köszönetet mondanak a jugoszláviai magyarság politikai, kulturális és gazdasági harcában tett önzetlen, kockázatos publicisztikai szolgálataimért. Természetesen én akarom megszövegezni ezt a „cselédbizonyítványt”, de – ne méltóztassék többet írni, mint amelyet ítélete szerint megérdemlek.

Nem tudom, még mihez foghatok, Budapest-Szeged-ügyvédkedés-újságírás, sok lehetőség és semmi kilátás. A jövőndő bizonytalan és kegyetlen.

Meleg köszöntésemet méltóztassék tolmácsolni becskerekai barátaink előtt. Végh Lajos²⁰⁷ bátyámat meleg szeretettel köszöntöm.

S ezért a post festa kérésért könyörgöm, ne nehezteljen.

²⁰⁶ Lásd az előző, 55. iratot.

²⁰⁷ Végh Lajos (1864–1926) ügyvéd, becskerekai városi tanácsos, városi ügyész, a becskerekai szőnyeggyár egyik alapítója, a törökkanizsai kerület országgyűlési képviselője, a becskerekai Ady Társaság választmányának tagja. E társaság elnöke a húszas években Farkas Geiza volt.

Fogadja legmélyebb tiszteletemnek és legigazabb nagyrabecsülésémnek kifejezését

Örökké hálás híve
Dettre János

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

57.

Várady Imre levele Sántha Györgyhöz,²⁰⁸ a Magyar Párt elnökéhez,
1925. november 9.

Predsedništvo
Banatske Madjarske Stranke

A Bánsági Magyar Párt
elnöksége

Becskerek 1925. évi XI. 9.

Mélyen Tisztelt Elnök Úr!

Az Elnöki Tanács legutóbb megtartott ülésén azt a kitüntető megbízatást nyertem, hogy az Országos Magyar Párt meghatalmazottjaként érintkezést keresve az Országos Radikális Párt illetékes tényezőivel, igyekezzem e két párt politikai és közéleti együttműködhetésének módzatait megtárgyalni és a netáni megegyezhetés tervezetét véglegesítés és elfogadás végett az Elnöki Tanács elé terjeszteni.

Ezen megbízás megadásánál az Elnöki Tanácsot az a több oldalról befutott információ vezérelte, hogy a Radikális Párt illetékesei legszívesebben látnák, ha a Magyar Párt részéről e tárgyalásokhoz csekélységem nyerné a felhatalmazást.

Történt megbízatásomról kétségtelen, hogy az Országos Radikális Párt több irányból nyomban értesítettet.

A magam részéről is igyekeztem ezt haladék nélkül nemcsak tudomásra juttatni, hanem megfelelő formában ismételten megtettem a kezdeményező lépést, a tárgyalások mielőbbi felvételére.

A biztató előzmények ellenére azonban, igaz sajnálatomra annyira sem juthattam, hogy akár Zsivkovits²⁰⁹ elnökkel, akár Pasits²¹⁰ avagy

²⁰⁸ Lásd a 87. jegyzetet.

²⁰⁹ Petar Živković (1879–1947) szerb katonatiszt, hadsereg tábornok, politikus, miniszterelnök. A Sándor trónörökös támogató Fehér Kéz nevű titkos szerb katonatiszti szervezet létrehozója, később I. Sándor jugoszláv király testőrségének parancsnoka. 1929 és 1932 között miniszterelnök, a jugoszláv emigráns kormány tagja. A második világháború után távollétében halálra ítélték. Rehabilitálták.

²¹⁰ Nikola Pašić (1845–1926) szerb, jugoszláv politikus. A Népi Radikális Párt megalapítója, vezetője, több alkalommal volt szerb és jugoszláv miniszterelnök.

Nincsi²¹¹ miniszterekkel, mint egyedüli illetékesekkel e kérdésben, csak találkozhattam volna is.

Legutóbb pedig mondjuk úgy, hogy félhivatalosan – azt az értesülést nyertem, hogy Módoson,²¹² Nincsi külügyminiszter elnöklete alatt megtartott radikális párti kerületi gyűlésen az a vélemény nyert többséget, amely semmi formában nem kíván az Országos Magyar Párttal hivatalos érintkezésbe bocsátkozni. Csakis egy „magyar radikális párt” alakulatával kezdeményezne tárgyalásokat.

Az én misszióm ezzel befejezést nyert. Megbízatásom tárgyalanná vált és így azt ezennel tiszteletteljesen visszaadom.

Kérem e bejelentésemnek a legközelebbi Elnöki Tanácsülés elé terjesztését és tudomásul vételét.

Maradtam mélyen tisztelt Elnök úrnak
őszinte nagyrabecsülő igaz híve:
Dr. Várady Imre

*VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírással,
mellette a gépelt, aláírás nélküli másolat.*

²¹¹ Momčilo Ninčić (1876–1949) szerb, jugoszláv politikus, egyetemi tanár, a Szerb Királyi Akadémia tagja. A szerb kormányokban számos miniszteri posztot töltött be, 1922 és 1926 között külügyminiszter, majd a londoni jugoszláv emigráns kormány külügyminisztere. 1946-ban nyolc év börtönre és teljes vagyonelkobzásra ítélték, és megfosztották állampolgárságától. Nemrég rehabilitálták.

²¹² Módos (Jaša Tomić) a szerb–román határ mellett fekvő közép-bánáti község Szerbiában.

Prokopy Imre²¹³ levele Várady Imréhez, 1926. január 22.

Sombor, 1926. január 22.

Kedves Imre Barátom!

Egy igen bizalmas természetű ügyben fordulok Hozzád felvilágosításért.

Tudomásom van arról, hogy Törley B.²¹⁴ és Strelitzky D. Nálád jártak egyrészt a párt újjászervezése, másrészt a múlhatatlanul szükséges pártiroda mielőbbi megszervezése ügyében.

A f. hó 17-ére összehívott, de közbejött, s előttem ismeretlen akadályok miatt bizonytalan időre elhalasztott elnöki tanács-gyűlés is – úgy látszik – a fentiekkel volt kapcsolatos.

Nagyon leköteleznél, ha nekem forduló postával megírnád, hogy Törley és Strelitzky milyen proposíciókat tettek, s milyen álláspontot képviseltek a pártiroda kérdésében. Engem a dolog főleg azért érdekel, mert Deák Leó az ő megbízásukból egyenesen felkért a pártiroda vezetésére, illetve a párttitkári állás elfogadására. Én különböző okoknál fogva határozott ígéretet nem tettem, de azért hosszas rábeszélés után kilátásba helyeztem a felajánlott állás elvállalását.

Ennek természetesen több előfeltétele van, amelyekről majd később lehet érdemlegesen határozni.

Amit azonban már most tudnom kell, az elsősorban a Te és ottani elbarátaid nézete, mert a döntő szó valószínűleg a Tiétek lesz. Az ügy nekem különösen sürgős, mert többfelől kaptam eléggé kedvező ajánlatot, és a végleges válasszal sokáig már nem maradhatok adós.

²¹³ Lásd a 191. jegyzetet.

²¹⁴ Törley Bálint (1885–1941) földbirtokos, mezőgazdasági szakember, kisebbségpolitikus, államtitkár. A Magyar Párt szabadkai szervezetének elnöke, az intézőbizottság tagja, majd a párt alelnöke. A szabadkai *Hírlap* alapítója, majd tulajdonosa. A genfi Európai Nemzetiségi Kongresszuson két alkalommal képviselte a jugoszláviai magyarságot. 1927-ben áttelepült Magyarországra. 1935-től két cikluson át parlamenti képviselő, majd kereskedelmi és közlekedési államtitkár. Több gazdasági szervezetben játszott vezető szerepet.

Ha egyáltalán komolyan számítottok az én közreműködésekre, s egyáltalán a pártiroda felállítására, akkor a további huza-vona a legnagyobb hiba lenne már csak azért is, mert új választások szele fújdogál. A munkát és a szervezést tehát okvetlenül korábban kell megkezdeni, nehogy az események ismét készületlenül találjanak bennünket.

Többet a dologról most nem írok. Sapienti sat!²¹⁵ Nagyon kérlek, hogy véleményedet velem teljese őszinteséggel és lehetőleg forduló postával közölni szíveskedjél. Megjegyzem még, hogy februárius 1.-től szabad és állásnélkül vagyok, mivel jelenlegi megbízatásom s azzal a fizetés is szövetkezetünk felszámolása miatt a hó 31-ével megszűnik.

Most már meg fogod érteni, hogy késedelem nélkül vagy jobbra, vagy balra kell határoznom.²¹⁶

Szívésségedet előre is megköszönve, a legszívélyesebben üdvözöl igaz barátsággal

készséges híved:

Prokopy Imre

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

²¹⁵ A bölcsnek (ennyi) elég.

²¹⁶ 1926 elején létrehozták a pártirodát, s ezzel párhuzamosan a főtítkári posztot, amelyet elsőként Prokopy Imre töltött be.

Prokopy Imre²¹⁷ levele Várady Imréhez, 1926. december 23.

Sombor, 1926. XII. 23.

Kedves Barátom!

Mivel a bánáti választási küzdelemről csak a lapokból szerezhettek itt-ott némi értesülést, az ottani sajtócampagne-ról (Torontál²¹⁸) pedig egyáltalán nincs tudomásom, néhány kérdést és kérést szeretnék hozzád intézni.

Nem tartod-e szükségesnek, hogy a Torontál már most ilyen akcióba kezdjen, mint amilyent lapjaink az 1925-ös választások ideje alatt folytattak? Szerintem ugyanis múlhatatlanul szükséges, hogy minden egyes szám hozzon megfelelő és feltűnő helyen ritkított és vastag szedésre felhívásokat, pár sornyi buzdítást stb. a közös lista érdekében. Ha naponta olvasnák jó nagyanyáink ezeket a figyelmeztetéseket, mégis csak lesz valami hatásuk és eredményük.

Aztán valamelyes összeköttetést sikerült-e már létesítened a szorosan vett bánáti akció és az ugyanezen oblasthoz²¹⁹ tartozó Tisza-menti akció között? Én nagyon szeretném, ha a közös cél érdekében Te vennéd a kezedbe az egész oblastra kiterjedő választási akció és agitáció irányítását, mert központi vezetés nélkül esetleg csak fél sikert lehet majd elérni. Rendkívül fontosnak tartom ezt a párt újjászervezése szempontjából is, mert ugyebár, abban mindannyian egyetértünk, hogy ezt a kedvező alkalmat okvetlenül fel kell használnunk legalábbis a községenkénti pártkezetek felállítására és ezekre támaszkodva a járási szervezetek és a körzeti szervezet, illetve választmány megalakítására is.

²¹⁷ Lásd a 191. jegyzetet.

²¹⁸ A *Torontál* című újság (1930 és 1941 között *Hírlap*) a leghosszabb ideig megjelenő délvidéki magyar nyelvű lap. 1872 és 1944 között jelent meg.

²¹⁹ Tartomány. Egy 1922-es rendelet értelmében az SZHSZ Királyságot harminchárom oblastra, azaz tartományi közigazgatási egységre osztották. Bánát és Bácska két tartományhoz tartozott, a Tisza menti részek Bánáttal együtt a Belgrádi Tartomány része volt, belgrádi székhellyel, míg Bácska többi része a Bácskai Tartomány része volt, Zombor székhellyel.

Egy-két impozáns népgyűlés (közös a radikálisokkal) megrendezése szempontjából is felette kívánatos ez az együttműködés. És már írtam is ilyen értelemben Batta Péter dr. starakanizsai²²⁰ ügyvédnek és Király Károly²²¹ dr. adai elvbarátunknak, s a mai postával írok Keczely Mészáros Ferenc²²² dr. sentai ügyvédnek is, akiket megkértem, hogy a választási küzdelem sikere érdekében lépjenek veled érintkezésbe.

Nagyon szeretném mindezekről véleményedet ismerni.

Újév után küldöttésképpen le akarnám vinni az országos magyar Közművelődési Szövetség alapszabályát min. jóváhagyás végett, mely alkalmával, belügyminiszternél más fontos ügyet is el kellene intéznünk, a többi között a kihagyott magyar választóknak a hivatalos kiigazítás során a névjegyzékbe való felvételének rendkívül fontos kérdését is. Mivel nagy súlyt vetek rá, hogy ebben a deputációban Te is részt vegyél, az ügy érdekében már most kérlek, hogy elvi hozzájárulásodat már most levélben megadni szíveskedjél. Az erre vonatkozó egész anyagot a januárius hó elején megtartandó Eln. Tanácsgyűlésen kellene részletesen letárgyalni. Én Sánthának már holnap megteszem az ily irányú előterjesztésemet.

Érdeklődéssel várom a fentiekre vonatkozó mielőbbi sz. válaszodat, s midőn a választásokhoz teljes sikert kívánok nektek, vagyok szívélyes üdvözléssel

igaz híved

P. Imre

A lapra vonatkozó megjegyzéseimet légy szíves Mara dr.²²³ barátunkkal közölni, akinek szív. üdvözlétemet küldöm.²²⁴

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, kézzel írt levél.

²²⁰ Batta Péter (1881–1946) kanizsai ügyvéd, néprajzkutató, a *Híd* és a *Kalangya* munkatársa. Stara Kanjiža, Kanjiža – Magyarakanizsa.

²²¹ Király Károly (?–?) adai ügyvéd, közjegyző, kisebbségpolitikus.

²²² Lásd a 106. jegyzetet.

²²³ Lásd a 165. jegyzetet.

²²⁴ A levélen ceruzával a „feleltem” megjegyzés olvasható.

A Magyar Párt elnökségi ülésének jegyzőkönyve, 1927. február 6.

Az SHS országos magyar párt elnökségének 1927. február 6.-án d. e. 10 órakor Suboticán összehívott értekezletének tárgysorozata:

1. Elnöki megnyitó (Az értekezlet jegyzőjének kijelölése) Tartja: Dr. Sántha György²²⁵ elnök.

2. A tartományi választásokra vonatkozó paktum ismertetése²²⁶ és a lefolyt választásokról szóló referátum a bánáti pártszervezetnél. Ismerteti: Dr. Várady Imre t. elnök.

3. U. e. a subotikai és környéki részen. Ismerteti: Dr. Strelitzky Dénes²²⁷ főtitkár.

4. U. e. a sombori részen. Ismerteti: Dr. Deák Leó²²⁸ elnök.

5. U. e. az újvidéki részen. Ismerteti: Dr. Achs Izor²²⁹ alelnök.

6. U. e. a tiszavidéki részen és az ott megalakult új helyi szervezkedésről. Ismerteti: Dr. Király Károly²³⁰ adai elnök, Dr. Batta Péter²³¹ ókanizsai elnök.

²²⁵ Lásd a 87. jegyzetet.

²²⁶ A Vajdaságban 1927. január 23-án tartottak először tartományi közigazgatási (oblast) választásokat. A Vajdaság két oblastra oszlott, a bácskaira és a belgrádira. A Magyar Párt a két tartományban hat-hat, azaz összesen tizenkét helyet szerzett. A Bácskai Tartományi Gyűlésben a képviselők megoszlása a következő volt: huszonnyolc radikális, tizenegy németpárti, hat magyarpárti, hat demokrata, hat horvát parasztpárti, két önálló demokrata. A bácskai tartományban a német és a magyar képviselők egy klubot (frakció) alkottak, a belgrádi tartománygyűlésben pedig a magyar képviselők a radikálisok klubjában foglaltak helyet. Képviselővé választották a Magyar Párt számos prominens vezetőjét, így például Várady Imrét, Deák Leót és Palásthy Ödönt.

²²⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

²²⁸ Lásd a 101. jegyzetet.

²²⁹ Achs Izidor (Izo) (1890–?) állami, polgári iskolai tanár Palánkán, majd Újvidéken. Számos cikke jelent meg a kisebbségi kérdésről, többek között a *Kalangyában* is publikált.

²³⁰ Lásd a 221. jegyzetet.

²³¹ Lásd a 220. jegyzetet.

7. A radikális pártba belépett magyar fajtestvéreink politikai állásfoglalásának ismertetése a paktum által teremtett új helyzetünkben. Ismerteti: Dr Balassa Pál²³² Ó-Becse.

8. A megválasztott tart. képviselők részére szükséges irányelvek egyöntetű megbeszélése és megállapítása. Ismertetik: Dr Várady Imre, Dr Nagy Ödön,²³³ Dr Deák Leó.

9. Az első ízben elért tartományi választási szép eredmény és a jelen országos polit. helyzet következtében esetleg szükségessé vált m. párti deklaráció megbeszélése a jövőbeni politikai viselkedésünket illetőleg, tekintettel főleg a bekövetkező országos és községi választásokra. Ismertetik: Dr Várady Imre, Dr Strelitzky Dénes, Dr Gráber László,²³⁴ Dr Nagy Ödön.

10. A választói névjegyzékbe még fel nem vett, de jogosult választók felvételére vonatkozó egyöntetű eljárás és erre nézve a helyi szervezeteknek adandó utasítás megbeszélése. Ismerteti: Dr Sántha György elnök.

11. A magyar nyelv (az állam nyelve mellett) közigazgatási és egyéb hiv. hirdetmények, marha passzusok, továbbá útlevelek és egyéb sérelmes közérdekű kérdések megbeszélése, mint iskolaügy, nyugdíjasok ügye etc. megbeszélése. Ref. Dr Deák Leó, Dr Strelitzky Dénes.

12. A közmívelődési egyesület alapszabályainak ismertetése, a jóváhagyás kieszközlése. Egyéb kultúrmozgalmak, mint vándor gazd. és kultúrelőadások rendezése, önképzőkörök, dal és zeneegyletek létesítése etc. vonatkozó referátum. Prokopy Imre főtitkár.

13. A párt további erélyes szervezkedésére vonatkozó irányelvek megbeszélése és arra vonatkozó egyöntetű utasítások adása. Különös tekintettel a baranyai részre és a magyar lakta többi községekre, ahol vagy elnémult vagy még nem alakult meg a helyi szervezet. Prokopy Imre főtitkár, Balázs Piri Kálmán.²³⁵

²³² Balassa Pál (1885–?) ügyvéd, 1927-ben tartománygyűlési képviselővé választották. A Magyar Párt óbecsei szervezetének vezetője, a *Sztáribecseji Járás* című hetilap (1926–1932) felelős szerkesztője.

²³³ Lásd a 88. jegyzetet.

²³⁴ Lásd a 92. jegyzetet.

²³⁵ Balázs Piri Kálmán (1899–1960) 1918 előtt Szabadka főszámvevője volt, neve ma is látható a városháza díszkapujánál található márványablán. Miután többször le tartóztatták, Magyarországra menekült, s a határkijelölés után a Szabadkáról leválasztott, s 1922-ben önálló községként létrejött Tompa (előtte Tompapuszta) polgármestere volt rövid ideig. 1933 és 1940 között Kelebia községi bírója. 1950-ben mint kulákot kitelepítették a Hortobágyra.

14. Az⁶ ez évben összehívandó országos közgyűlés előkészítése, a hely, idő megjelölése.

15. Indítványok, javaslatok.

16. Elnöki zárszó. Jegyzőkönyvi hitelesítő kijelölése.

Határozati javaslat

A Szerbek Horvátok és Szlovének Királyságának magyar pártja mai napon megtartott közgyűlésében vizsgálat alá vette a jelenlegi politikai helyzetet és az előadó javaslatai alapján a következő határozati javaslatot hozta:

A közgyűlés helyeslőleg veszi tudomásul azt, hogy az országos párt vezetősége a nagygyűlés óta minden tevékenységet arra összpontosította, hogy a magyar tömegeket választói jogosultsághoz juttassa. A közgyűlés megállapítja, hogy az országos párt vezetőségének ezirányú fáradozásai csak részben jártak sikerrel és ma is jelentékeny a száma azoknak a magyar nemzetiségű állampolgároknak, kik bár a választói jogosultság minden törvényes előfeltételével rendelkeznek, választói joggal még ma sem bírnak.

A közgyűlés felhívja az országos párt ma megválasztott vezetőségét, hogy tegyen meg minden szükséges lépést arra nézve, hogy a még választói jogosultság nélkül szűkölködő és arra jogosult magyar nemzetiségű állampolgárok választójoghoz jussanak.

A magyarság politikai törekvésének legközvetlenebb célja, hogy az ország magyar népe számarányának megfelelő parlamenti képviselethez jusson. Szükséges a magyarság parlamenti képviselete úgy az ország, mint az ország magyar népének érdekében azért, mert a magyar párt programjához híven, távol minden felforgató tendenciától, csak a parlamenti küzdelem alkotmányos fegyvereivel kívánja megvívni azt a harcot, mely az ország magyar népnek jogi, gazdasági és kulturális egyenjogúsítását tűzte ki célul.

A közgyűlés az országos magyar párt ma megválasztott vezetőségére bízta azoknak az utaknak a megtalálását és azoknak az eszközöknek a megválasztását, amelyek ezen cél minél teljesebb eléréséhez vezetnek.

Abban a reményben, hogy a parlamentből való ötesztendei kényszerű távollét után a népszuverenitás letéteményesének, a nemzetgyűlésnek kapui meg fognak nyílni a magyar nép bizalmával felruházott népképviselők előtt is, a közgyűlés a leendő magyar parlamenti képviselet kezét semmi

irányban sem kívánja megkötni. Figyelmébe ajánlja azonban, hogy működésében a párt programjában lefektetett elvektől el nem térhet. Ebben a keretben önmaga választhatja meg azokat az utakat és taktikai eszközöket, amelyek pillanatnyilag a legalkalmasabbnak mutatkoznak annak a célnak elérésére, hogy a párt célkitűzései közül a magyarság tényleges politikai egyenjogúsítása, a magyar nincstelenek földhöz juttatása és az anyanyelvén való alsó és középfokú oktatás mielőbb valóra váljék.

VL, Képviselői iratok, 1920–1930, sz. n., géppel írt, aláírás nélküli jegyzőkönyv.

61.

Milkó Izidor²³⁶ levele Várady Imréhez, 1927. március 14.

Dr. Milkó Izidor

Subotica, 1927. márc. 14.

Nagyon tisztelt Kedves Barátom,

sokezredmagammal kísérem rokonszenves figyelemmel a közéleti működésedet a magyar párt megalakulása óta, és nem egyszer lett volna rá alkalom, hogy e tevékenységedhez baráti szívvel gratuláljak. Már a toll is kezemben volt akárhányszor, hogy megírjam Neked szeretettel és hálával, mily nagy erősségünk vagy te nekünk, jugoszláviai magyaroknak, mennyivel tartozunk Neked a Te mindig önzetlen, mindig lelkes és mindig tapintatos működésedért, amely nemcsak Neked hoz dicsőséget, de fényt áraszt fajunknak itt élő egész egyetemére, és vigasztalással, egy szebb jövő reményével kecsegteti a kisebbségi sorsban vergődő magyarokat. Nem írtam ezt meg eddig, mert attól féltem, hogy csak udvariassági aktusnak, az illemtudó ember kötelességből megnyilatkozó elismerésének fogod tekinteni a szerencsekívánatomat, de legutóbbi államférfiúi nivójú szereplésed²³⁷ elhallgattatta ezt a skrupulusomat és kikíváncozik belőlem a megállapítás, hogy a jugoszláviai magyarság büszke lehet Reád.

Gratuláció helyett egy kívánsággal fejezem be a levelemet: engedje meg a gondviselés, hogy sokáig maradhass a magyarság vezére, s hogy késő öregségig értékesíthesd annak javára jellemednek és szellemednek a kincsét, amelyek a jugoszláviai magyarság legnagyobb értékei.

Fogadd, kérlek, legőszintébb nagyrabecsülésemnek a jelentését, amellyel maradtam

régi tisztelőd, igaz híved

Milkó Izidor

VL, LVL., sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

²³⁶ Milkó Izidor (1855–1935) ügyvéd, író, újságíró. Híres könyvtárának jó részét ma a Szabadkai Városi Könyvtár, egyes darabjait pedig a szegedi Somogyi Könyvtár őrzi.

²³⁷ Milkó minden bizonnyal Várady Imrének a belgrádi tartománygyűlés első ülésén szerbül elmondott beszédére utal, amelyben a kisebbségek nyelvének használatát követelte az önkormányzati testületekben.

Prokopy Imre²³⁸ levele Várady Imréhez, 1927. május 3.

Sombor, 1927 V/3.

Kedves Barátom!

Az S. H. S. népszövetségi magyar liga²³⁹ megszervezésén dolgozom, s azért nagyon kérlek, hogy a beográdi liga alapszabályait megszerezni és nekem sürgősen megküldeni szíveskedjél. Tudom, hogy ott nagyszerű összeköttetések vannak, s így kérésem teljesítése nem fog különös nehézségeket okozni.

A csehszlovákiai magyar és német liga alapszabályait már megszereztem, s mivel ezek majdnem szóról-szóra egyeznek, némi változtatással kiadtam a magyar példányt szerb fordításra.

Úgy vélem azonban, hogy bemutatás előtt jó lenne még a szerb liga alapszabályait is áttanulmányozni. Hátha ezekben nagyobb eltérések fordulnak elő!

Az ügy rendkívüli sürgősségére tekintettel azonnali szíves intézkedéset kérem.

Magától értődő, hogy a magyar liga megalakulása esetén Neked ebben a testületben felkérésünkre vezető helyet kell vállalnod. Ebben nem szólhatnak bele a Pityi-Palkók, s én minden erőmmel azon leszek, hogy a téged joggal megillető hely részedre biztosítsák.²⁴⁰

²³⁸ Lásd a 191. jegyzetet.

²³⁹ A Népszövetségi Ligák Szövetsége 1921. október 15-én hozta létre a Kisebbségi Bizottságot, amely lehetőséget teremtett a kisebbségek számára többségi nemzeteket reprezentáló szervezetektől független kisebbségi, például magyar ligák létrehozására. A Jugoszláviai Magyar Népszövetségi Liga 1928. július 15-én Szabadkán alakult meg, alapszabályát azonban nem hagyták jóvá hivatalosan, tagjai egyáltalán nem vagy csak igen nehezen kaptak útlevelet.

²⁴⁰ A liga elnöke Sántha György, az MP elnöke, társelnöke Várady Imre, az MP társelnöke, titkára Deák Leó, az MP titkára, tagja pedig Falcione Árpád, az MP társelnöke volt. 1931-ben a betiltott Magyar Párttal szemben létrehozott kormánypárti, úgynevezett magyar hűségmozgalom vezetőjét, Szántó Gábort nevezte ki Belgrád a konkurens magyar liga vezetőjének, őket azonban Genfben nem ismerték el a jugoszláviai magyarok legitim képviselőjének.

A más tervem is van, amelyről azonban csak szóval szeretnék veled tárgyalni.

Kérésem gyors teljesítését baráti figyelmedbe ajánlva, a legszívélyesebben üdvözöl

igaz híved

Prokopy Imre

VL, LVI., sz. n., kézzel írt eredeti levél.

Müller Ottó lázárföldi jegyző levele Várady Imréhez,
1927. szeptember 12.

Lázárevó,²⁴¹ 1927. szept. 12.

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak!
országgyűlési képviselő

Megválasztásával szívből fakadó örömünk teljesült.²⁴² Fogadja képviselő úr legőszintébb jó kívánságaimat, adja a jó Isten hogy sokáig példás munkásságával a haza és mindnyájunk javára viselhesse ezen fáradságos tisztséget.

Nagyon sajnálom, hogy minden erőfeszitésem dacára nem bírtam több szavazatot összehozni, de a lázárföldi elvakult és félrevezetett germánok jellemtelen félrevezetése okozta azt, hogy így becsapódtam – ezért megvagyok fenyegetve, hogy állásomat vesztem, ami nagyon igazságtalan volna, mert éppen annyit, esetleg többet fáradtam, mint azok a kollégák akik könnyebb községben vannak.

Képviselő Úr kegyes támogatását kérve, maradok jó kívánságaimmal megismételve hódoló tisztelettel

Müller Ottó
Jegyző

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, kézzel írt levél.

²⁴¹ Lazarevo, Lázárföld, közép-bánati, ekkor zömmel németek lakta település. A jegyzőre vonatkozóan nem találtunk életrajzi adatokat.

²⁴² Az 1927. szeptember 12-ei skupštinai választásokon a Magyar Párt színeiben, de a Radikális Párt listáján Várady Imre és Strelitzky Dénes szerzett mandátumot. 1928 tavaszán Nagy Ödön is képviselői mandátumhoz jutott, mivel ő kapta meg egy megüresedett szabadkai radikális párti képviselő helyét.

Balogh Antal²⁴³ levele Várady Imréhez, 1927. november 8.

Nagyságos

Várady Imre orsz. gy. képviselő úrnak

V. Bečkerek

A lefolyt községi választások előtt írtam Dr. Király Károly²⁴⁴ barátomnak, kérve őt, hogy amennyiben ideje engedi, jöjjön át Sajánba és szervezzük meg a Herresbacher Dénes²⁴⁵ esperes plébános által múlt évben csúfosan cserben hagyott magyar pártot,²⁴⁶ ő nekem erre a levélre válaszolva nagy elfoglaltságára hivatkozva átjövételét későbbi időre halasztotta, így nem volt mit tenni, mint a községi választásokon egy közös listával részt venni demokrata és földműves pártokkal együtt, amely biztos győzelemmel kecsegtetett Herreschbacher-féle magyar pártiból radikálissá átvedlett csoportokkal szemben.

Arról bizonyára méltóztatott értesülni az újságokból, hogy a választások előtt egy hónappal Herresbacher plébános és Sveicer Ádám²⁴⁷ sajáni jegyző leutazott Belgrádba, leváltatták a sajáni képviselőtestület magyar és demokrata párti tagjait. A helyükbe „megbízható” tagokat neveztek ki. Ez a homogén radikális társaság a választási elnöknek egy meglehetősen lezüllött községi írnok kinevezését hozta javaslatba a közigazgatási bíróságnak. A radikálisok urna őrzőjének pedig Sveicer községi jegyzőt tették meg, természetesen a bizalmi férfiak is ebből a frakcióból lettek kinevezetve, ennek a mindenre elszánt társaságnak a választási tevékenysége először is abban nyilvánult, hogy az urna őreinket nem engedték be a megkezdéskor, illetve csendőrökkel eltávolították őket a választási

²⁴³ Nagy Balogh Antal (?-?) a két világháború között Szaján legmódosabb gazdája volt, több mint 600 holdon gazdálkodott. 1911-ben építette fel a faluban szecessziós stílusú házat. A háború után családjával elköltözött onnan.

²⁴⁴ Lásd a 221. lábjegyzetet.

²⁴⁵ Helyesen Herreschbacher Dénes. Lásd a 116. jegyzetet.

²⁴⁶ Bár a Magyar Párt megszervezése sikertelen volt, az 1920-as években a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesületnek erős szervezete volt Szajánban. 1922-ben a Gazdakör százötven tagja, illetve a Katolikus Ifjúsági Egyesület nyolcvan tagja testületileg lépett be a szervezetbe.

²⁴⁷ Helyesen: Schwetzer Ádám. Nem találtunk életrajzi adatokat.

helyiségből, hogy azután ők mindenképp működtek ott ellenőrzés nélkül mutatja az-az eredmény, mely szerint a (olvashatatlan szó – S. E.) listáját 7, míg a radikális, illetve a Herresbacher Dénes listáján 17 képviselő lett megválasztva.

Ezen választás ellen mi panasszal éltünk a tart. főispáni hivatalhoz és kértük több okból a választás megsemmisítését, illetve új választás elrendelését.

A lezajlott választáson a mi urnánkban 137 golyót talált a bizottság, a petíciós kérvényt pedig 200 választó írta alá, amely még szaporodott volna, ha az emberek nem volnának távol különböző munkákon.

Arra kérem tehát képviselő urat, hogy a magyar párt prestige érdekében is méltóztassék közbejárni a tart. főispáni hivatalnál, hogy a kérésünket kedvezően intézzék el, illetve új választás legyen elrendelve.

A demokraták hasonló kéréssel folyamodtak Setyerov Slavko²⁴⁸ képviselőhöz, noha a demokrata párt eddig még itten nem volt megalakulva.

Hogyha a történt visszaélések bizonyításaképpen kívánni méltóztatik, rendelkezésére bocsájthatok Képviselő úrnak egy több mint 230 aláírással ellátott ívet, amelyben az aláírók esküvel is hajlandók igazolni, hogy a magyar, demokrata és földműves párt közös urnájában adták le szavazataikat.

Így nagyon valószínű, hogy azért volt szükség forma hiba miatt pártunk urna őrének csendőrrrel való eltávolítására, hogy ellenőrzés nélkül lehessen manipulálni a választási golyókkal.

A petíció a mai napon a község elöljáróságának be lett nyújtva.

Kérésem megújítása mellett maradtam Képviselő úrnak

őszinte tisztelője:

Balogh Antal

Saján, 1927. XI. 8.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

²⁴⁸ Slavko Šećerov (1888–1962) biológus, közgazdász, politikus, miniszteri tanácsos. 1918 után a bánáti és bácskai agrárreform kinevezett főbiztosa, vajdasági demokrata párti szerb politikus, országgyűlési képviselő.

A Magyar Párt becskerekai képviselő-testületi jelöltjeinek
választási programja, 1927 novembere

Czár. Dusán Vál. n. sz. 60²⁴⁹

Váradi Ernő

gyak. 24. éves

Czár. Dusán utcai óvoda²⁵⁰

TISZTELT VÁLASZTÓPOLGÁR

November hatodikán²⁵¹ tartják meg szerte a Vajdaságban és így Becskereken is a községi választásokat. November hatodikán fogja szavazatával eldönteni, kit bíz meg érdekei képviselésével az új városi képviselőtestületben. Szavazata döntő lehet, elhatározása lelkes, harcos jelöltet foszthat meg a mandátumtól, vagy ajándékozhat meg azzal, miért a saját jól felfogott érdekében kérjük, előzze meg elhatározását komoly megfontolás.

Az Önt legközelebből érintő kérdésekről van szó, a város jövőjéről és fejlődéséről, a polgárok jólétének a megalapozásáról, azért mielőtt határozná a szavazata sorsa felett, olvassa át figyelmesen és gondosan a magyar-párt városi programját, amely bibliája lesz a megválasztott magyar képviselőtestületi tagoknak és mi meg vagyunk róla győződve, hogy elhatározása nem lehet vitás, nem lehet ingadozó és november hatodikán azokra a magyar-párti jelöltekre fogja leadni a szavazatát, akik programjuk élére azt a mindent felölelő jelszót tűzték ki, hogy

„MINDENT E VÁROSÉRT ÉS A LAKOSSÁGÉRT”

Az új városi képviselőtestületben a magyar képviselők első kötelessége az lesz, hogy a **takarékosság eszméjét minden vonalon győzelemre vigyék**, ezért ezt az elvet már tisztviselői állások betöltésénél érvényesíteni fogják. A nyugdíjakra ma több mint 700.000 dinárt költenek évente, munkaképes erők vannak nyugdíjban, akik minden nehézség nélkül hasznot hajtó tisztviselői lehetnének a városnak.

²⁴⁹ A választási névjegyzék száma.

²⁵⁰ A választás helye.

²⁵¹ Bácskában, Bánátban és Baranyában az első községi választásokat 1927. november 6-ára írták ki.

A városi üzemek fenntartására és fejlesztésére nagy súlyt fognak helyezni anélkül, hogy más vállalatokat városi kézbe vennének, mert ez a szabad kereskedelem rovására menne és mások vállalkozási kedvét bénítaná.

A villanytelepet át kell vizsgálni. Meg kell állapítani, hogy mi okozza a gyakori villanyáram szerencsétlenségeket, amelyek az összlakosság testi épségét és biztonságát veszélyeztetik. A városi szerelők kötelességévé kell tenni, hogy az uccai világítást állandóan ellenőrizzék és ne történhessen meg, hogy egyes uccák, különösen a külterkeken, napokon át sötétben maradjanak. A villanyhálózatba be kell kapcsolni a külterkeket, amelyeknek szintén joguk van az áramot igénybe venni. A villanytelep üzleti, de végeredményben szociális vállalkozás is, azért amennyiben a munkabérek és a nyersanyagok megengedik, számolni kell a villanyárak leszállításával. Az áram bevezetését meg kell könnyíteni, kedvezményes részletfizetések engedélyezésével, hogy mindenkinek lehetővé tegyék a villany használatát.

Az utak jó karba helyezésére különösen nagy gondot fogunk fordítani. A harmadik külkerület és a város között utat kell építeni, hogy a munkásság ne térdig érő sárban legyen kénytelen a városba vezető utat megtenni.

A magánépítkezést hathatósan fogják támogatni. **Az építkezőknek hosszúlejáratú pótdómentességet kell biztosítani,** a bérházak, munkáslakások építkezőit pedig különösen kedvező elbánásban kell részesíteni. A várossal határos területek parcellázandók és a házhelyek olcsó áron áruba bocsájtandók. Az arra rászoruló építkezőknek szükség esetén hosszúlejáratú kölcsönt kell szerezni, esetleg a szükség esetén megalakítandó Városi takarékpénztár útján. A mostani telektulajdonosok, mint a Guttman-gyár²⁵² előtt az evangélikus temetőnél; valamint az erdőnél, úgyszintén a város más részeiben letelepedett hajléktalanok telektulajdonjogát telekkönyvileg biztosítani kell és lehetővé kell tenni, hogy azt a földet, amelyen letelepedtek, ingyen megkaphassák, vagy pedig méltányos áron megválthassák. Szükség esetén a város építsen bérházat, amelyben mérsékelt bér mellett nyerjenek hajlékot a hajléktalanok.

Az újonnan alapítandó gyárak, ipari üzemek részére biztosítsanak pótdómentességet, juttassanak számukra olcsó telket, hogy a vállalkozási kedv fellendülésével új munkaalkalmak létesüljenek. A most szünetelő vállalatok talpraállításával szintén sok száz munkás jutna kenyérkeresethez.

²⁵² Özvegy Guttman Jakabné és Fiai cementgyár.

A pótdót fokozatosan és tervszerűen csökkenteni kell és ezen a téren előbb-utóbb vissza kell állítani a háború előtti állapotot. Beográdban tíz százalék a községi pótdó, Becskereken kettőszáz százalék, igaz, hogy Kikindán és másutt 400, sőt 500 százalék, de a becskerei 200 százalékból is, takarékos városi háztartás mellett, jelentősen enyhíthetők a lakosság közterhei. Különösen a kereskedőket és iparosokat sújtó harmadosztályú, a tisztviselőket és szakmunkásokat sújtó negyedosztályú és a munkásadó utáni községi pótdót kell erősen mérsékelni, mert a kereskedő és iparos a kedvezőtlen gazdasági viszonyokkal alig-alig tud megbirkózni, a tisztviselő és a munkás pedig alig képes kevés fizetéséből megélni. Revízióra szorulnak a kövezetvám és a fogyasztási adók is, amelyek közvetve a fogyasztókat, tehát az összlakosságot terhelik. A községi képviselőtestület járjon közben a kormánynál, hogy a komplikált munkásadót teljes egészében eltöröljék. Hasonlóképpen le kell szállítani a házbéradó utáni pótdót is, mert hisz tudvalevő, hogy a háztulajdonosok házbérfővel 94 százalékát adóba fizetik.

Fel kell fektetni a munkanélküliek kataszterét, meg kell állapítani, hogy hányan vannak munka nélkül és milyen munkára alkalmasak. Ankétet kell rendezni a munkanélküliség mindinkább ijesztő rémének a leküzdésére. Új munkaalkalmak teremtetésével, főleg a közmunkálatok megindításával kenyérhez kell juttatni a munkanélkülieket. Az idegen munkásokról nyilvántartást kell vezetni és elsősorban a becskerei munkásokat kell keresethez juttatni.

Városi szállításoknál, árlejtéseknél becskerei kereskedőket és iparosokat kell igénybe venni, akik a közterhek nagy részét viselik és évente másfél millió dinár községi pótdót fizetnek.

Szükség esetén hivatalos munkaközvetítőt kell felállítani, az ellátatlant pedig segíyezni.

Égésügyei szempontokra is nagy súlyt fognak helyezni. A napközi gyermekotthon fejlesztésével a munkába menő szegény lakosság gyermekeinek biztos menedéket kell nyújtani. Játéktér alapításával lehetővé kell tenni, hogy a jövő generációja, a város kincse, ne az uccán nőjön fel, hanem védett helyen, ahol a gyermekkor örömeit élvezheti.

A Plank-kertet²⁵³ és a Csókliget²⁵⁴ fenn kell tartani és a külső városrészekben parkokat kell létesíteni, hogy a munkájából hazatérő polgár

²⁵³ A kertet Plank Ferenc (1796–1874) gyógyszerész a 19. század ötvenes éveiben adományozta a városnak.

²⁵⁴ A Bega partján lévő városi park neve.

nyári estéken szabad és egészséges levegőt is szívhasson. Hasonlóképpen áldozni kell a testnevelésre is, a sportegyesületek hathatós támogatásával, hogy egészséges új nemzedéket neveljünk a mostani helyébe.

Becskereken minden harmadik napon meghal egy tüdővész. Ennek gátat kell vetni a becskereki ingyenes tüdőbeteg-otthon rendszeres fejlesztésével.

Az írástudatlanok részére tanfolyamot kell szervezni és azt hatóságilag támogatni, mert csak az a város lehet erős és fejlődőképes, amelynek lakói kulturáltak.

Ez volna röviden az a program, amelyért a magyar-párt küzdeni fog és mindenkor sikra száll. Ezek után az Ön elhatározásán áll tisztelt Polgártárs, hogy szavazatával ezt a programot hozzásegítse a megvalósuláshoz.

A MI URNÁNK SORRENDJÉN A HARMADIK!

Testvéri üdvözlettel

a magyar-párti képviselőtestületi jelöltek nevében

Dr. VÁRADY IMRE országgyűlési képviselő.²⁵⁵

Pleitz, Velikibecskerek.²⁵⁶

VL, Magyar Párt, sz. n., nyomtatott községi választási program.

²⁵⁵ Várady Imre (és Strelitzky Dénes) radikális párti listán az 1927. szeptemberi parlamenti választáson bekerült a belgrádi parlamentbe.

²⁵⁶ A programot a híres becskereki Pleitz-nyomdában nyomták, amelyet Pleitz Ferenc Pál (1804–1884) I. Ferdinánd osztrák császár engedélyével alapított 1847-ben. Ebben a nyomdában készült az első vajdasági hetilap, a *Gross-Betschkereker Wochenblatt*, majd 1872-től a *Torontál* című hetilap, majd napilap. Ebben a nyomdában készült továbbá a nyolcvan kötetből álló, híres *Történelmi, Nép- és Földrajzi Könyvtár* sorozat is, amelynek első kötete 1887-ben jelent meg.

A Magyar Párt martonosi elnökének és magyar lakosainak levele
Várady Imréhez, 1928. augusztus 25.

Nagyságos Képviselő Úr!

F. é. aug. 19-én Martonoson harmadízben folyt le a községi választás. Ezúttal a magyar párt első ízben lépett föl önálló listával az Eremic Tošo²⁵⁷ vezetése alatt álló Pašić²⁵⁸ csoport ellen. Eremic legyőzésére alig mertünk gondolni, minthogy óriási terrorral dolgozott és szórta a pénzt. Az eredmény hála Istennek, kedvezően lepett meg bennünket. Eremic listája 14 képviselőt hozott be, a magyar párté 13 (+ 1 tanyai magyar kisgazdapárti), a hivatalos radikális párté 3, tanyai kisgazdáké (radikális + magyar) 3, Pribicevicsé²⁵⁹ 4, Davidovicsé²⁶⁰ 3, dobrovojacé²⁶¹ 3.

A választás a legnagyobb rendben folyt le, mindamellett Eremicék megfellebbezték azon a címen: hogy Krifat Dezső²⁶² tanító az egyik választási elnök nem beszél jól szerbül (pedig eddig mindig sikeresen vizsgázott és a 35.§ alapján ki is van nevezve²⁶³), továbbá, hogy Petakovics Milorád²⁶⁴ választási alelnökként volt kinevezve, holott a jelöltek között is szerepelt. Igaz, hogy jelölt volt, de nem lett megválasztva. A választáson pedig egyáltalán alelnöki tiszttét nem gyakorolta. Van tán még más kifogás is, de az még sokkal gyengébb.

²⁵⁷ Tošo Eremic (?-?) a Radikális Párt helyi vezetője, Martonos utolsó jugoszláv községi elöljárója.

²⁵⁸ Nikola Pašić. Lásd a 210. jegyzetet.

²⁵⁹ Svetozar Pribičević. Lásd a 67. jegyzetet.

²⁶⁰ Ljubomir (Ljuba) Davidović (1863–1940) szerb, jugoszláv politikus, Sándor trónörökös tanítója. 1919-ben a Demokrata Párt egyik megalapítója és élete végéig elnöke. Többször alakított kormányt.

²⁶¹ Dobrovoljac – önkéntes. Az első világháborúban a szerb hadseregbe belépő, zömmel szerb önkéntesek, akik jutalmul a jugoszláv állam megalakulása után földet, hivatalt kaptak. A szerb centralista állam feltétlen híveinek számítottak.

²⁶² Minden bizonnyal Kriszt Dezső (1883–1971) tanítóról van szó, aki egy időben a református hitközség jegyzője, illetve nyugdíjba vonulása után a kosárfonó szövetség pénztárosa volt.

²⁶³ Állami szolgálatba csak azokat nevezték ki, akik letették államnyelvből a vizsgát.

²⁶⁴ Nem tudtuk azonosítani.

Eremicéket az bántja, hogy a magyar párt nem ő vele, hanem a hivatalos (Vušić Gyuro²⁶⁵) radikális és a többi kisebb párttal szövetkezett egy blokkba, úgy hogy Eremic-csel szemben (14 képv.) 26 képviselő tömörült.

A magyarpárt helyi szervezete alázattal kéri a Nagyságos Képviselő urat, hasson oda a főispán úrnál, hogy ezen igazságos választás, amely letörte valahára a község demagógiát, minél előbb jóváhagyást nyerjen.

A magyarokra, akiket fölbátorít ezen győzelem, fölemelő hatással volna, hogyha a felsőbbség győzelmétől meg nem fosztaná.

Kérésünket Nagyságodnak szíves jóindulatába ajánlva vagyunk kiváló tisztelői

Martonoš, 1928. aug. 25.

Szél Bálint²⁶⁶

a magyar párt helyi elnöke
pecsét²⁶⁷

Werner Mihály plébános²⁶⁸

Szebenyi Dezső

Kovács István²⁶⁹

Gruik András

ifj. Demeter Mátyás

Telek Péter

Mityók András

Szél Elek

Mészáros István

Fekete Mihály

László János

Bokor Rudolf²⁷⁰

VL, Képviselői iratok, sz. n., kézzel írt levél, pecséttel, kézzel írt aláírásokkal.

²⁶⁵ Nem tudtuk azonosítani.

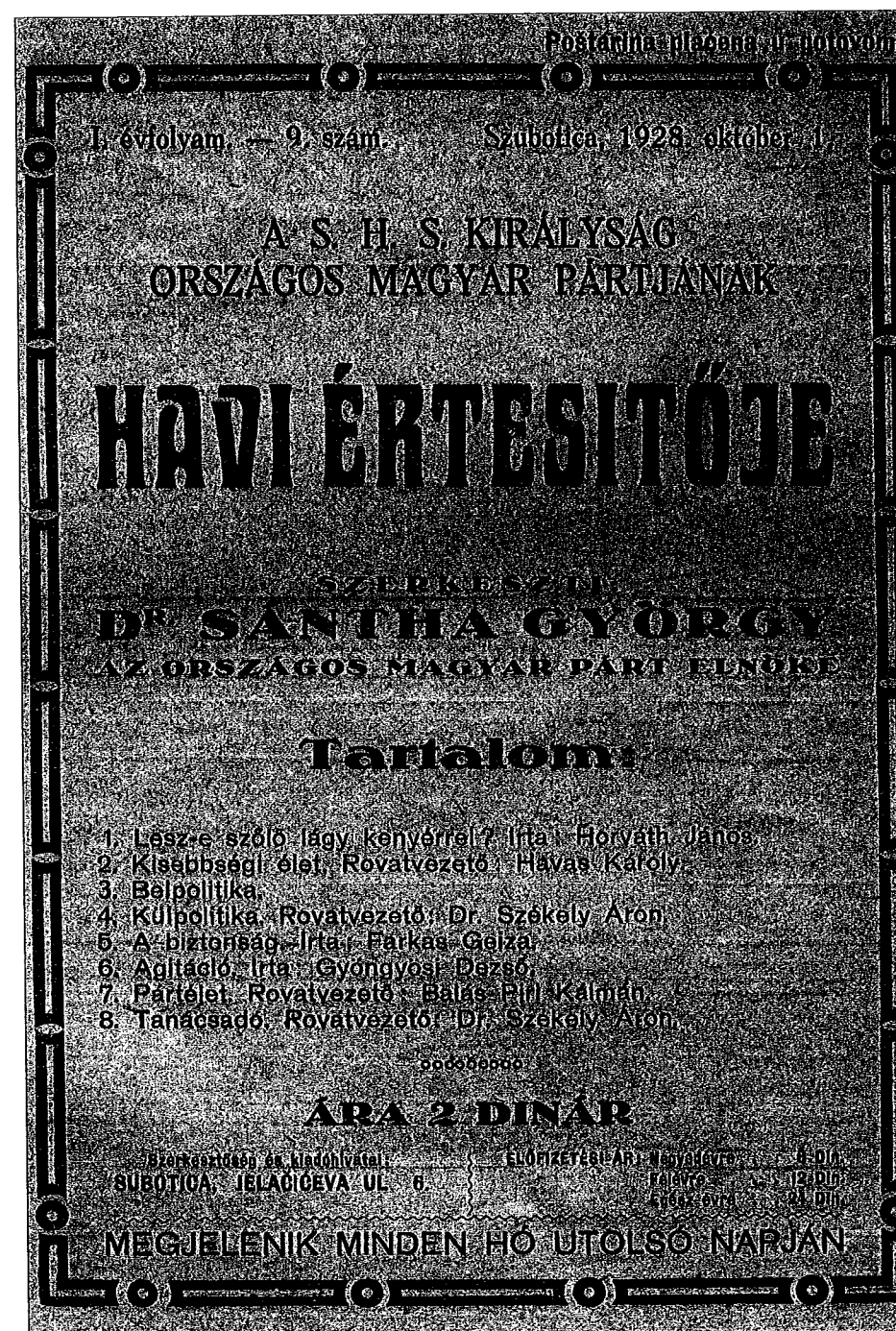
²⁶⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

²⁶⁷ „Orsz. Magyar Párt helyi szervezete Martonos” feliratú pecsét.

²⁶⁸ Werner Mihály (1883–1944) apátplébános 1924 óta szolgált az észak-bácskai Martonoson. 1944-ben a partizánok elhurcolták és kivégezték. Martonoson a plébánia kertjében állítottak neki emléket.

²⁶⁹ Kovács István (?–?) a helyi paprikamalom tulajdonosa. A háború után Magyarországra menekült.

²⁷⁰ A levél többi aláíróját nem tudtuk azonosítani.

Az SZHSZ Királyság Országos Magyar Pártja Havi Értesítőjének borítófedele,
I. évfolyam, 9. szám, Szubotica, 1928. október 1.

A KIRÁLYI JUGOSZLÁVIA
KORSZAKA
1929–1941

Strelitzky Dénes²⁷¹ levele Várady Imréhez, 1931. március 17.

Advokat

Dr. Strelitzky Dénes

ügyvéd

Subotica

I. Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)

Telefon 3-22

Subotica, 1931. március 17.

Kedves Barátom!

A következőket kell Veled közölnöm:

Az után nem sokára, hogy Juhász²⁷² elment tőlem, aki bizonyára informált Téged az itteni dolgokról, megjelent nálam Dr. Fenyves,²⁷³ és előadta, hogy a főkapitány felhívatta magához és közölte vele, hogy felsőbb utasítása van arra, hogy a magyarpárt volt vezetőihez forduljon és azokat kérje fel, hogy a jugoszláviai magyarság jogos igényeinek előmozdítása céljából határozzák el magukat a rezsim irányába erőteljesebb aktivitásra. Ebből a célból már most felkértek minden kerületből egy vezető ember, hogy még ezen a héten a bánnál²⁷⁴ Novisadon megbeszélés céljából jelenjék meg. A megkeresés olyan kategorikus volt, hogy ez elől a mai viszonyok között kitérni nem lehetett, ezért nálam tartottunk itt egy hevenyészett értekezletet, melyen azt határoztuk, hogy a rendőrkapitányságon Novisádra leutazókként megjelölünk Téged, Dr. Deák Leót, Achs Izort,²⁷⁵ Dr. Fegyves Ferencet, mint megbízott közvetítőt, valamint enge-

²⁷¹ Lásd a 173. jegyzetet.

²⁷² Juhász Ferenc (1887–1965) becskerekai újságíró, lapszerkesztő, író, kisebbségpolitikus, művelődésszervező. A becskerekai Ady Társaság egyik alapítója, a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület egyik létrehozója és vezetője. 1945 után a rövid életű becskerekai, magyar nyelvű Madách Színház igazgatója.

²⁷³ Lásd a 137. jegyzetet.

²⁷⁴ Nem tudtuk pontosan megállapítani, hogy 1931 márciusában még Svetozar Lj. Matić (1870–1931) tábornok volt-e a Dunai bánság bánja, aki 1930 és 1931 között, haláláig töltötte be ezt a pozíciót, vagy már Milan Nikolić (1877–1943), aki 1931 és 1933 között volt hivatalban.

²⁷⁵ Lásd a 101., illetve a 229. jegyzetet.

met. Ugyancsak elhatároztuk, hogy holnap délután tartunk a lakásomon széles körű értekezletet a vidékiek bevonásával is, melyen elvileg állást foglalunk a felülről jött kezdeményezéssel szemben és megállapítjuk azokat a kereteket, amelyekben túl nem mehetünk és amelyeknek betartására a bánnál megjelenő urakat kötelezzük.

Tekintettel a Becskerek – suboticaí út hosszasságára, nehéz szívvel elálltam attól, hogy Téged Suboticára fárasszunk annál is inkább, mert nem régen, amint részvétellel értesültem, elég súlyos betegségen estél át.

Mi tehát holnap délután értekezletet tartunk, igyekezni fogunk az egész kérdést elvileg felgöngyölni és már most megfelelő álláspontra jutni.

Természetesen ez még nem befolyásolhatja véglegesen azt az állásfoglalást, amelyre egy egészen széles körű értekezlet lesz hivatott. Mégis nekünk, akik lemegyünk tárgyalni, szükségünk van bizonyos marsrutára és támaszra.

Pillanatnyilag levélben többet nem közölhetek Veled, ellenben közlöm azt, hogy a bán bennünket a most érkezett értesítés szerint szombaton délelőtt fog fogadni.

Mi innen Novisadra már a péntek esti gyorsvonattal megyünk, úgy hogy este 8 órakor már Novisadon vagyunk.

Az én kérésem Hozzád már most az lenne, hogy az esetben, ha Nektek nincsen elvi kifogástok a kontaktus felvétele ellen és elvileg nem utasítotok el minden érintkezést a rezsimmel, úgy lennél kegyes szombat délelőtt lejönni Novisadra, hogy hozzánk csatlakozva együtt felkeresnők a bánt és megkezdénénk vele az értekezést. Nagyon kellemes lenne, ha már pénteken jöhetnél, hogy kellő nyugodtsággal informálni tudnánk Téged és a dolgokat kellően meg tudnánk beszélni. Ha azonban szombaton jönél, azt hiszem, még mindig lenne idő kölcsönösen informálódni és határozni.

Amennyiben Te magad nem jöhetnél, amit végtelenül sajnálnék, úgy légy szíves helyettesítésedről gondoskodni, s valakit az urak közül, talán Marát²⁷⁶ vagy Borsodit²⁷⁷ átküldeni még az esetben is, ha elvileg tiltakoztok az akció ellen, hogy őt részletesen informálni tudjuk.

²⁷⁶ Lásd a 165. jegyzetet.

²⁷⁷ Borsodi (Klein) Lajos (1883–1943) Klein Mór nagybecskereki főrabbi fia, ügyvéd, író, szerkesztő. A Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület egyik alapítója és vezetője. 1941 augusztusában a becskerei zsidósággal együtt őt is deportálták, halálának pontos helye ismeretlen. Lásd a 291., a 292. és a 293. iratokat.

Minden esetre nagyon megkérnélek, hogy levelem vételéről postafordultával értesíteni és közölni kegyeskedjél, hogy számíthatunk e jövedeleddre és ha nem, lesztek e kegyesek valakit átküldeni Novisadra.

Egyenlőre csak ennyit írhattam, nem is nagyon világos, amit így papírra vettem, azonban egyrészt én magam is nagy sötétségben vagyok, másrészt sok mindent nem is tudok papírra vetni.

Abban a reményben, hogy pénteken este, de minden esetre szombaton Novisadon találkozunk, melegen üdvözöl

kész híved:

Dénes

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Szenteleky Kornél levele Várady Imréhez, 1931. október 8.

le docteur CORNEILLE STANKOVITCH²⁷⁸

STARI SIVAC²⁷⁹ Yougoslavie.

Drága barátom,

ma kaptam levelet dr. Viltől²⁸⁰ Újvidékről, aki arról értesít, hogy vasárnap, október 11-én este a becsei Népközségben szeretné megtartani azt a megbeszélést, amely az írók csoportosulásáról folya a Magyar Közművelődési Egyesület keretén belül. Mivelhogy én legutóbb mikor Vilttel beszéltem, magamra vállaltam ez urak egybehívását, nem tudtam, hogy Vilt vagy Draskóczy²⁸¹ írt-e Neked ebben az ügyben. Ezért, biztonság kedvéért én is értesítlek ez okt. 11. megbeszélésről és nagyon kérek, hogy ezen mint a M. K. E. elnöke okvetlenül megjelenni szíveskedjél, mert hiszen Nélküled bajosan tudnánk határozni. Esetleg Juhász²⁸² is Veled jöhetne, aki több gyakorlati tanáccsal szolgálhatna. Borsodi²⁸³ sajnos már lemondta a meghívást.

A viszontlátásig szeretettel ölel igaz híved és barátod
Szenteleky Kornél

Stari Sivac, 1931. X. 8.²⁸⁴

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

²⁷⁸ Szenteleky (Sztankovics) Kornél (1893–1933) orvos, költő, író, szerkesztő, műfordító, irodalomszervező. Az első vajdasági magyar nyelvű folyóiratok alapító szerkesztője: *Vajdasági Írás*, *A Mi Irodalmunk*, *Kalangya*.

²⁷⁹ Ószivác.

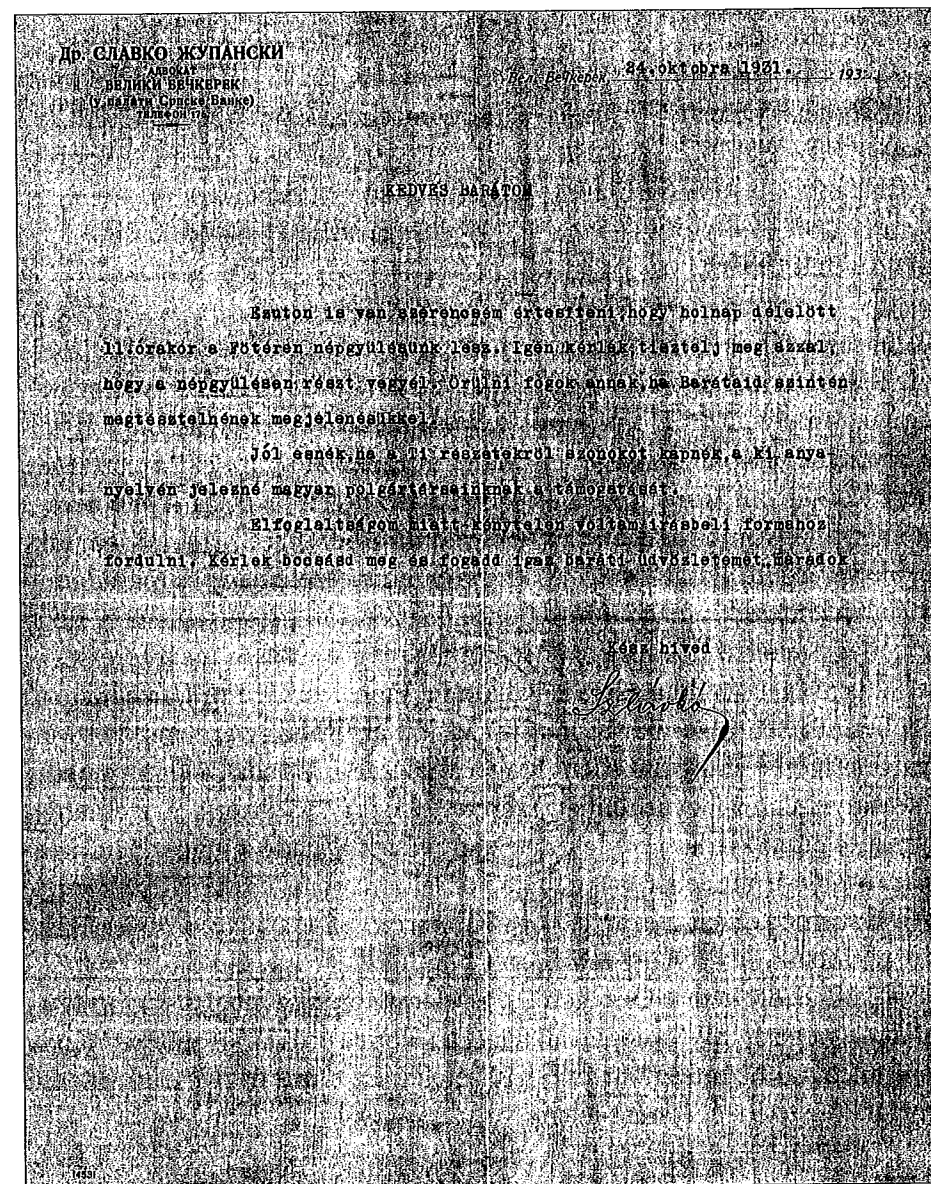
²⁸⁰ Vilt Vilmos (1875–1939) orvos, az újvidéki jódfürdő alapítója és igazgatója, a *Dél-bácska* című lap egyik alapítója. A Magyar Párt egyik helyi vezetője, 1927 és 1929 között városi képviselő, a Belvárosi Katolikus Kör díszelnöke.

²⁸¹ Draskóczy Ede (1891–1945) óbecsei ügyvéd, lapszerkesztő, író, kisebbségpolitikus, az óbecsei Magyar Népkör elnöke.

²⁸² Lásd a 272. jegyzetet.

²⁸³ Lásd a 277. jegyzetet.

²⁸⁴ Az iraton Várady Imre kézírásával a következő megjegyzés olvasható: „voltunk Meta, Ernő, én, 1931. X. 11-én Becsén”. Putz Meta Anna Mária (1876–1938) Várady Imre felesége, Ernő (1901–1969) pedig a fia volt.

Slavko Županskinak, a Radikális Párt kerületi vezetőjének levele Várady Imréhez, Veliki Bečkerek, 1931. október 24.

Szenteleky Kornél²⁸⁵ levele Várady Imréhez, 1931. november 28.

SZENTELEKY KORNÉL

Igen tisztelt Uram!

Komáromi János²⁸⁶ író társam, a magyar regény egyik legkiválóbb mestere felkért arra, hogy a 25 éves jubileuma alkalmával rendezendő bizottságnak, amely „Komáromi János jubileumának jugoszláviai barátai” címet viselné, elnöki tisztségét elvállaljam. Én elvállaltam ezt a tisztséget, mert Komáromi Jánost sokra értékelem. Ő a Jókai–Mikszáth féle nemes irodalmi hagyományoknak szinte egyedüli utóda. Ízes magyarsága, lüktető lelkű regényalakjai, megejtő elbeszélő művészete nagy és maradandó értéket jelentenek a magyar irodalomnak, ezért fontosnak tartanám, hogy ezt a nagy tehetséget a mi közönségünk is megismerje és megszeresse.

Ezt a tisztséget továbbá azért is vállaltam, mert Komáromi János biztosított bennünket, jugoszláviai magyar írókat arról, hogy érdekeinket Magyarországon mindig önzetlenül fogja képviselni, kiadója, a Genius pedig kiadványainkat Magyarhonban szeretettel fogja terjeszteni. A gyűjteményes jubileumi kiadás jövedelmének egy részét a kiadó a jugoszláviai magyar irodalom rendelkezésére fogja bocsájtani.

Szóval számos ok késztet arra, hogy Komáromi János ügyét a mi ügyünknek tekintsük, hogy nagy tehetségét bemutassuk, megismerjük és megszeressük. Ezért kérem Önt igen tisztelt Uram, mint a magyar kultúra barátját és megértő hívét, hogy vállalja el a „Komáromi János jubileumának barátai” című bizottságban való részvételét. Ez Önre nézve semminemű anyagi kötelezettséget nem jelent.

Igenlő válaszát várva, őszinte tiszteletét küldi

Szenteleky Kornél

²⁸⁵ Lásd a 278. jegyzetet.

²⁸⁶ Komáromi János (1890–1937) író, újságíró. A *Budapesti Hírlap*, majd a *Magyarság* belső munkatársa. Elbeszélései és regényei a két világháború között igen népszerűek voltak.

St. Sivac,²⁸⁷ 1931. november 28.

Nagyságos

Dr. Várady Imre úrnak.

Veliki Beckerek.²⁸⁸

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

²⁸⁷ Stari Sivac, Ószivác.

²⁸⁸ A levél hátoldalán Várady Imre ceruzával írt válasza: „V. B. 1931. XII. 4. Kedves leveledre válaszolva juttatom szíves értésedre, hogy készséggel belépek a »K« – amennyiben úgy véled, e kivirult szép szorgalomnak vkép segítségére lehetek. Végtelenül sajnáljuk, hogy vasárnap nem lehetett szerencsénk. Duci ismét brillírozott. Kedélyes, szép összejevetel volt. Te nagyon hiányoztál (áthúzza) de a baráti kör nem volt teljes, Te nagyon hiányoztál.”

Kende Ferenc²⁸⁹ levele Várady Imréhez, 1932. október 26.

Jugoszláviai

MAGYAR KÖNYVTÁR

Szerkeszti STRELICKY DÉNES

Subotica, 1932. október 26.

Park Kralja Petra 11 Postfah 122.

Nagyságos

Dr. Várady Imre úrnak,

Vel. Beckerek.

Mélyen tisztelt Doktor úr! Örömmel értesítjük, hogy „Jugoszláviai Magyar Könyvtár”²⁹⁰ gyűjtőcímmel egy magyar könyvtárt jelentetünk meg. A könyvtárnak kettős célja van.

A magyar kultúrát szolgálni azzal, hogy az itt élő magyar íróinknak lehetővé tesszük munkáik nyilvánosságra hozatalát és a magyar közönségnek, hogy ezekhez hozzájusson. Meg akarjuk teremteni az igazi magyar kultúrszövetséget. Mellőzünk minden formaságot, alapszabályt és tagságot. Ehelyett nagy és erős kapocssal, lényünk mélyéből fakadó érzéseinkkel és szellemünk legjavával, az írás, a betű hatalmának erejével a magyar lelkek szövetségét akarjuk megteremteni.

Másrészt meg akarjuk ismertetni a délszláv népek irodalmát, művészetét, történelmét és népi szokásait. Közelebb akarjuk hozni egymáshoz az itt élő két népet, mert a kölcsönös megértés a boldogulás egyetlen útja. A délszláv népek szellemi és lelki életének megismerése az annyira óhajtott közeledésnek első komoly lépése lesz.

Programunk nem szorítkozik csak szépirodalmi művekre, hanem életünk minden megnyilvánulását igyekszik megrögzíteni. Ezért történelmi, gazdasági, művészi, etnografiai tárgyakat is felölel.

²⁸⁹ Kende Ferenc (1886–1974) újságíró, lapszerkesztő, kiadó, kultúraszervező. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd Szabadkára emigrált. A Literária lap- és könyvterjesztő vállalat alapítója, a *Kalangya* folyóirat társszerkesztője.

²⁹⁰ A *Jugoszláviai Magyar Könyvtárnak* 1932 és 1934 között tizenkét kötete jelent meg. A sorozat első kötete Jovan Dučić *Álmok városa* című kötete lett.

Az első kötetet Ducics Jovan,²⁹¹ Jugoszlávia nagy költője, jelenlegi budapesti jugoszláv követ írja „Álmok Városa” címmel. A második kötet Havas Károly munkája lesz „Kétcsillagos cikkek”²⁹² címmel, de együtt dolgozik velünk az itt élő magyar és délszláv szellemi élet minden kiválósága.

Felkérjük Önt, hogy ebben a törekvésünkben támogasson bennünket, dolgozzon velünk együtt, legyen a munkatársunk. Kérjük közölje velünk ebbeli hajlandóságát. Konkrét kérésünk ezúttal az, hogy amennyiben kiadásra szánt kézírata van, vagy könyvtárunk részére alkalmas munkán dolgozik, vagy ilyent tervez, lépjen velünk érintkezésbe.

Kiváló tisztelettel²⁹³

Kende

VL, sz. n., fejléces papírra géppel írt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

²⁹¹ Jovan Dučić (1871–1943) boszniai szerb író, költő, diplomata. A Szerb Királyi Akadémia tagja, a 20. századi szerb költészet kimagasló alakja. 1941-ben az Egyesült Államokba emigrált. Debreczeni József fordításában, a fordító és a szerző előszavával *Álmok városa* címmel jelentették meg „úti leveleit”, a szerkesztő Strelitzky Dénes volt.

²⁹² Havasnak ez a munkája végül nem jelent meg a sorozatban, a második kötet Szigethy Sz. Vilmos *A városháza kapujából. Sorok a régi torontáli urakról* című munkája volt. Havas életrajzi adatait lásd a 117. jegyzetnél.

²⁹³ Alatta „Jugoszláviai Magyar Könyvtár” feliratú pecsét.

Fenyves Ferenc levele Hesslein (Harsányi) Józsefhez,²⁹⁴
1932. november 4.

NAPLÓ²⁹⁵

Tek.
dr. Hesslein József úrnak,
Veliki Bečkerek

Subotica, 1932. nov. 4.

A magyar–szerb kultúrközeledésről írott cikket a cenzúra nem engedélyezte. Kérem, közölje ezt dr. Várady, Raics és a többi urakkal és szíveskedjék nekik megmondani, hogy nagyon szívesen leadtuk volna.

üdvözlettel
NAPLÓ
Fenyves Ferenc

E pillanatban kaptunk értesítést arról, hogy Kovács prelátus²⁹⁶ cikke sem jelenhet meg nálunk. A cenzúra arra hivatkozik, hogy általános érvényű rendelkezés van, amely szerint a becskerekai magyar kulturális mozgalmról nem szabad közlést adni. A kéziratot mellékelten visszaküldjük.

Melléklet.²⁹⁷

*VL, Magyar ügyek, 10760., céges papírra géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

²⁹⁴ Lásd a 158. jegyzetet.

²⁹⁵ A Napló a Bácsmegyei Napló akkori neve.

²⁹⁶ Kovács István (1879–1948) nagybecskerekai plébános, püspöki helynök, 1924-től pápai prelátus, a Bánáti Apostoli Kormányzóság általános helynöke. Fontos szerepet vállalt Bánát művelődési életében. (A Magyar Katolikus Lexikon 1888-at jelöli meg születése dátumaként.)

²⁹⁷ A mellékletet nem találtuk az iratok között.

A Magyar Közművelődési Egyesület Igazgatóságának levele
Várady Imréhez, 1932. november 30.

Kelt Veliki Bečkerek 1932 november 30.

Nagys.

Dr. Várady Imre úrnak
ügyvéd

H.
Car Dusanova ul.²⁹⁸

Tekintettel, hogy a Magyar ház helyiségének fűtése, világítása, valamint a hírlapok előfizetési díja együttvéve, évi 8000 Din költségbe kerül, s ez az évi 20 dináros tagsági díjból nem talál fedezetet, a tagsági díjak felemelését pedig nem tartjuk célirányosnak, miután az alacsony tagsági díjjal éppen azt akarjuk elérni, hogy a szerényebb anyagi viszonyok között élők is tagjai lehessenek az egyesületnek, ennél fogva igazgató tanácsunk 1932 november 25-én tartott ülésén azon határozatot hozta, hogy a fenti költségek előteremtése céljából egyes tagokat pótdíj lefizetésére kér fel. Nagyságodnál ezen pótdíjat a kiküldött bizottság az 1933. évre 100. dinárban találta megállapíthatónak.²⁹⁹ Abban a hitben, hogy ezen pótdíj lefizetését a nemes cél érdekében vállalni méltóztatik, bátrak vagyunk mellékelni egy postai befizetőlapot s tisztelettel kérjük, hogy azzal a fent kitüntetett összeget minél sürgősebben hozzánk juttatni méltóztassék.

Számítva nagylelkű támogatására, maradtunk

kiváló tisztelettel
A Magyar Közművelődési Egyesület³⁰⁰
Igazgatósága

VL, Magyar ügyek, 10760., nyomtatott körlevél.

²⁹⁸ Dušan cár utca.

²⁹⁹ Várady Imre ceruzával írt megjegyzése az iraton: „fizettem 100 d.”

³⁰⁰ Elődjé az 1882-ben Becskereken alapított Torontálvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület. A Magyar Művelődési Egyesület elnöke 1921-től Várady Imre volt. Az egyesület később Petrovgrádi, majd Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület név alatt működött.

Dr. Várady Imre körlevele egy egységes, országos magyar kulturális egyesület létrehozására,³⁰¹ 1932. december 29.

Veliki Becskerek, 1932. december 29.

Igen tisztelt B a r á t o m.

A vajdasági magyarság jövő közéleti tevékenysége csak úgy lehet eredményes, kisebbségi helyzetében csak úgy bírhat súllyal, kulturális és gazdasági téren csak úgy haladhat helyes úton, ha célkitűzéseit egységes alapelveken felépített közös munkaterv irányítja.

Ily egységes munkaprogram alapelveinek megvitatása, a tervnek összeállítása, a megvalósítás módozatainak megállapítása szükségessé teszi, hogy magyarságunk volt közéleti vezetői komoly megbeszélésre összejöjjenek.

Becskereki barátaim és munkatársaim nevében is, szeretettel arra kérjük, hogy 1933 évi január hó 7-dikén – szombaton – e megbeszélésre hozzánk Becskerekre fáradni szíveskedjék, ahol délután 4 órakor találkozunk lakásomon.

Tudjuk nagyon jól, hogy ezzel a mai súlyos viszályok és közlekedési nehézségek mellett túl nagy áldozatot kérünk – de a döntésre váró elhatározások felelősségteljes nagy hordereje bátorít fel arra, hogy ez áldozat meghozatalára kérve kérjük.

A mi elgondolásunk szerint tanácskozásaink a következő főbb pontok körül folynának.

1. Minden politikai irányzat teljes kikapcsolásával, a magyar nép kulturális és gazdasági megszervezésének kérdése. E célból:

2. Kulturális központ kijelölése, ennek élére vezetőtanács megválasztása, amely egységes program szerint irányítaná összmagyarságunk gazdasági és kulturális életét. Szem előtt tartva egy részről: az iskola, a tanító-

³⁰¹ Nem tudtuk pontosan rekonstruálni, kikhez juttatta el a levelet Várady Imre, de minden bizonnyal köztük voltak a betiltott Magyar Párt volt vezetői s a helyi kulturális egyesületek vezetői is. Az egységes, országos Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség megalapítását a hatóságok csaknem tíz évvel később, 1941 januárjában engedélyezték. Az értekezlet jegyzőkönyvét a 75. irat tartalmazza.

képzés, a műkedvelői és színészkérdést, a magyar történelem és irodalom állandó felszínen tartásával – előadási műsorok összeállítását. Másrészt a magyar kisebbségi megmozdulások, kisebbségi sérelmek állandó figyelemmel kísérése mellett Népirodák létesítését.

3. A Reggeli Újságnak³⁰² a magyarság sajtó orgánumává való kiépítése.

4. A központ Vasárnapi könyv – vagy más címen – heti folyóiratot adna ki, amely ismeretterjesztő közleményeken kívül az összes magyar kulturális egyletek hivatalos közlönyeként azok hivatalos és általános érdekű tudósításait hozza. E központ adná ki a Népnaptárt, amely a lehető legolcsóbb áron jut a magyar tömegek kezébe s a naptári és irodalmi anyagon kívül bő és kimerítő képét adná a jugoszláviai magyarság kulturális, anyagi és néprajzi helyzetének. – Ennek jövedelme a központ költségeinek fedezésére és magyar kulturális célok támogatására fordíthatnák.

5. A központ gondoskodik arról, hogy minden magyarul lakta helyen szervezete, vagy bizalmi embere legyen, aki figyelemmel kísérve a magyar lakosság szükségleteit, arról a központot értesíti.

6. Az anyagi kérdések megoldása céljából gondoskodni kell pénzalap megteremtéséről. Az általános kiadások mellett figyelemmel kell lenni a mai viszonyok között arra is, hogy a megválasztandó vezető tanács férfainak – akiknek időközönként az irányítás és teendők megbeszélése végett össze kell jönniök – útiköltségei és készkiadásai megtéríttessenek.

7. Központi titkári állás szervezése.

Ez volna a megbeszélés alapjául általunk összeállított anyag és sorrend, amely természetesen bővíthető, kiegészíthető, módosítható.

Ismételten kérve szíves megjelenését

baráti tisztelettel üdvözli
Dr. Várady Imre

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.

³⁰² Az Újvidéken megjelenő *Reggeli Újság* (1929–1941) a *Délbácska* utóda volt, szerkesztői Tomán Sándor (1898–1990) és Andrée (Árvai) Dezső (1895–1944) voltak. Színvonalas irodalmi, művelődési rovata volt, fontos szerepet játszott a Gyöngyösbokréta mozgalom szervezésében. Andrée (Árvai) Dezsőt háborús bűnösnek végezték ki Jugoszláviában.

Az *Örtűz* című ifjúsági lap Kiss József³⁰³ által írt erkölcsi és anyagi helyzetének története,³⁰⁴ d. n.

S O S

N E M R E K L Á M

N E T E S S É K O L V A S A T L A N U L K I D O B N I !

KÉRJÜK A VÁLASZT AZONNAL ! (Legkésőbb egy hónapon belül)

Azok névsora, akikhez bizalommal fordultunk segítségért az *Örtűz* megmentése ügyében

Juhász Ferenc, mint a Becskereki Magyar Közm. Egyesület titkára

Dr. Szántó Gábor országgyűlési képviselő

Dr. Várady Imre ügyvéd, a Becskereki Közm. Egy. elnöke

Dr. Deák Leó ügyvéd

Nojcsék Géza, mint a Szubotica Népkör elnöke

Dr. Strelitzky Dénes ügyvéd, a Szub. Népkör ügyvezető elnöke

Magyar Népkör Sztári Becsej

Dr. Draskóczy Ede ügyvéd

Léderer György gazdálkodó

Szenteleky Kornél író

Govorkovich János író

³⁰³ Kiss József (1910–1949) szerkesztő. Döntő szerepet játszott az *Örtűz* megjelentetésében, de ott volt a *Vajdaság* és a *Híd* első szerzői között is.

³⁰⁴ Az *Örtűz* első száma a szabadkai gimnázium érettségiző osztályának tanulói – köztük Kis Józseffel – szerkesztésében 1931 őszén emlékkönyvként jelent meg, hektografált formában. 1932 májusában a becskereki Magyar Közművelődési Egyesület támogatásával ifjúsági irodalmi lapként, nyomtatott formában jelent meg. Kis József az *Örtűz* történetét és jövőjét vázoló írásának pontos dátumát nem ismerjük, a szöveg alapján úgy gondoljuk, hogy valamikor 1932 novemberében íródhatott. Kis József e munkája szintén hektografált formában készült, technikailag teljes mértékben az ő munkája, a szöveg között a nyomdai technikát illusztráló képekkel. Az *Örtűz* megszakításokkal 1934-ig jelent meg, munkatársai voltak többek között Kovács Sz. Zoltán, Tóth Bagi István, Sebestyén Mátyás, Illés Sándor, H. Halász Dezső, Dániel László, Kolozsy Tibor és Dudás Kálmán.

dr. Vilt Vilmos főorvos

Fáth Ferenc esperes

Dr. Hadzay Jenő orvos

Dr. Koráni Elemér

Barsy Viktor plébános

Vitse Sándor földbirtokos

Prém Péter plébános

Faragó Imre joghallgató

Inhoff István joghallgató

Várady Jenő joghallgató

Gaál János szuplent

Dániel Gy. László szuplent³⁰⁵

Ö R T Ű Z

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IFJÚSÁG LAPJA

Erkölcsi és anyagi helyzetének ismertetése

KÖZLI KIS JÓZSEF

AZ „ÖRTŰZ”

A lap neve egyedül majdnem mindent kifejez. Anyanyelvünk, kultúránk: irodalmunk, művészetünk; nemzeti sajátosságaink, ezeréves múltunk *örtüze*; jövőnk sötét és bizonytalan útjára gyújtott fáklya. – Megtestesülése az erők összefogásának, lehetősége nagy ifjúsági célok és tervek megvalósíthatásának; önnevelő, önképesítő orgánus a körülmények legmegengedhetőbb határáig.

TARTALMA: A lap programja eléggé vegyes, azonban minden írásnak megvan a maga megfelelő rovata és helye. E lap két fő rétegnek készül: az egyetemista és a gimnazista ifjúságnak. De megtalálja benne szórakozását a felnőtt olvasóközönség is. Mert külön az egyetemistáknak és külön a gimnazistának lapot csinálni nem lehet számuk csekély volta miatt. Különben is e két réteg egymáson fekszik. A gimnazista holnap után már egyetemista lesz s érdeklik az egyetemi ifjúság problémái.

³⁰⁵ Tekintettel a névsor hosszúságára, s mivel döntően az iratokban már többször előforduló nevekről van szó, eltekintünk az életrajzi adatok közlésétől.

AZ ELSŐ ÉV* (*Az Örtűz május 10-én múlt egy éves – jegyzet felemelve, S. E.) Tulajdonképpen csak a második féléből tudjuk felmutatni kitűzött törekvéseink eredményét, ami még nem az egész, amit el akarunk érni.

Két legnagyobb tervünk az utolsó két hónapban érlelődött meg bennünk. Az egyik a

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IFJÚSÁGI IRODALMI TÁRSASÁG

a másik az

IFJÚSÁGI ALMANACH

Ezzel a két tervvel boldogan zárhatjuk az első évet. (Mert egy évvel előbb hol voltak még ezek a tervek!?)

Felfelé! Ezt a két tervet átvisszük a második évbe s annak az első felében meg is valósítjuk azokat. Kétségtelenül nagy fanatizmussal lehetett csak összerakni ezt a nagyon is szétszóródott nyáját.

Ideáлизmusban ugyan nem merültünk ki, de nem úgy állunk az anyagiakkal!

Az eszméket meg is kellett valósítani, átvinni a térbe, ami mindenkor pénzt követelt. Amíg az ideálistáknak pénzük volt, addig az eszmék testet is öltöttek. A materiálisták is vették a lapot – ideáлизmusból, ami az ideálistáknak materiálista szempontokból sokba került.

Most felfelé ívelünk. Társaságban és Almanachban akarjuk megmutatni erőnket (amikor egy évvel előbb maga ez a kis lap is még egyedülálló teljesítményszámba ment). Merész íveléssel felfelé törünk s nem vesszük észre, hogy a veszélyes magasban fognak ránk tapadni az anyagi gondok mázsás ólmai...

S. O. S. Halljátok meg. Emberek! Akarjátok-e, hogy továbbsszálljunk? Vagy hagytok bennünket lezuhanni és szörnyethalni. Fenn vagyunk színes diplomaink oszlopain, de reng a fal és nincs több téglánk...! Már nem kellene sok... s tán... elérnénk az eget...

Hagyjuk-e leomlani a súlyos pilléreket?? Néhány erős támasz megerősítené, hogy kibírnánk, míg a földrengés áthalad. Néhány támasz, hogy tető módjára összetartaná a drága oszlopokat, amelyek inognak egyenként e súlyos viharban...!

*

Nincs idő sok szót vesztegetni, mert ez is erőbe kerül.

Aki lát bennünket ingó helyzetünkben s érzi a lezuhanás szörnyű közelétét, nem kell annak segítségért kiáltatnunk...

S ÍME, LÁSD AZ ALÁBBI AKAT

Az Örtűz története

Az Örtűz kiindulópontja

Az 1931-ben érettségizők Albumának megjelenése után általános lelkesedés támadt az ifjúság irodalma és művészete iránt. Ez a minden oldalról megnyilvánuló jóakarát és elismerés az Album íróit és rajzolóit (Kis József, Kovács Sz. Zoltán, Tóth Bagi István) a jugoszláviai magyar ifjúság lapja egy régi eszméjének megvalósítására készítette.

Az Örtűz hét hónapon át hektografáltan jelent meg (mint e jelen füzetecske is), amikor is Kovács és Tóth Bagi más elfoglaltságuk miatt már csak írásaikkal segíthettek, a technikai oldal teljesen magamra hárult.

A NYOMDA

Hét hónapi forrás után, 1932. május hó 10.-én a BECSKEREKI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET támogatásából V. Becskereken nyomdába jelent meg az Örtűz 21 oldalon, 8 dináros árban. A második nyomdai számnál lementünk 5 dinárra és 16 oldalra, amelyet a vevőközönség kicsinynek, illetve drágának talált. Mivel úgy tartalomban, mint irányban és tárgyban nem váltottuk be a laphoz fűzött reményeket, olvasótáborunk érdeklődése a lap iránt megcsappant.

A lap a nyomda ideje alatt nem volt rentabilis!

Szenzátor* (*Fekete betűs sokszorosító eszköz – jegyzet felemelve, S. E.)

Ekkor támadt az az ötlet, hogy magam sokszorosítom a lapot, mint azelőtt, csak más eszközökkel. A 4. nyomdai szám megjelenése után el is kezdtem a munkát, de tökéletlen eszközeim miatt szeptember, október, november hónapokban csak egy számot tudtam kiadni. Ez a szám 28 oldal terjedelemben és 400 példányban jelent meg (1932. november 21.-én) Évi előfizetése 40 dinár (12 szám).³⁰⁶

³⁰⁶ A szöveg alatt a szenzátor rajza látható.

A MUNKAMEGOSZTÁS KEZDETÉN S MOST

Jelentősebb fizikai munkáról csak azóta beszélhetünk, mióta szenzátorral készül az Őrtűz.

Az első szám készítésénél, amely szenzátor útján történt, volt segítségem, bár csak a legegyszerűbb munkákra használhattam fel. A második (karácsonyi) szám készítésénél jobb minőségű anyag behozatalával abba a mederbe terelődött a lap előállítás, amelyben mind a mai napig halad. Vagyis el tudtam készülni minden hónapban.

Barátaim segítségét úgyszólván alig vehettem igénybe, mivel gyakorlattuk a gépírásban nem volt, a nyomáshoz pedig nem volt érzékük.

Hogyan készül a lap?

A szöveget egy viasszal két oldalról szigetelt gyapotszerű papírra, úgynevezett matricára gépelem szalag nélkül. Az írógépnek jó karban és majdnem újnak kell lennie. Az írógép-betű a rágépelése alkalmával átűti a viasszszigetelést, úgy hogy utána a festék át tud szívárogni. Az így hibátlanul telegévelt oldalt egy keretre kifeszített finom selyem szita alá erősítem, két oldalt leragasztom s ekkor egy puha gumi hengert tolok rajta végig szabad kézzel, úgy hogy a hengertest a szitán halad, amely a matricát védi, de a hengeren levő festéket átengedi.³⁰⁷

A keret (fegyverzet) egyik végén csuklóval rögzítve van a tőkéhez. A tőkére helyezük a papírt, amelyre nyomni akarunk. (egyenként, szintén kézzel). A tőkén vannak állítók, amelyekkel a margót szabályozni lehet. A fegyverzetet balkezemmel a tőkére szorítom, jobbkezemben levő hengerrel, amely egy sima deszkáról festékeződik, végighaladok a szitán.³⁰⁸

Egy nyomás (egyszeri végighúzás) elég, hogy a matricán a betűk alakjaiból átszivárgó festék anyag (nyomdafesték és finomabb szenzátor-festék keveréke) egyenletesen a papírra kerüljön.

A nyomásnak egyenletesnek, pillanatnyi idejűnek, a hengernek állandóan mérsékletesen festékezettnek kell lennie, hogy az írás kifogástalan legyen.

³⁰⁷ A szöveg alatt a gumihenger rajza látható.

³⁰⁸ A szöveg alatt a keret (fegyverzet) és a henger rajza látható, amely a szitán halad végig.

Amint látjuk, egyszerre tehát csak egy oldalt lehet nyomni. Minden oldalt külön lenyomok 400 példányban.

Az oldalakat, amelyekre már nyomva van, nem rakhatni egymásra, hanem szárítani kell azokat, mivel az átszivárgó festékréteg nem szárad meg azonnal, mint a fémbetű felületéről levett, finoman, vékonyan elkenyt festékréteg. Hat oldalt rakok egymás mellé, amikor újságpapírral letakarom s fölé újabb és újabb ilyen rétegeket rakok (összesen 66 sort).

400 oldalnak a nyomása 2 órát vesz igénybe. Úgy hogy a 32 oldalas lapnak csupán a nyomása 64 órát vesz igénybe és hozzájön még az az idő, amely alatt a szöveget le kell gépelni (hibátlanul), a rajzokat, amelyek néha napokig tartanak, felrajzolni és belevésni a matricába,³⁰⁹ majd a matricát a szitára felfeszíteni és festékekkel egyenletesen bevonni (bejátszani, aminél igen sok papír megy hulladékba).

Az Őrtűz egy száma kb. 14 napi állandó munka után készül el. Ilyenkor naponta csak 5 órát alszom 10-11 órát vagyok talpon (a nyomásnál), a többi időt pedig a gépeléssel és a rajzolással töltöm el. Mert a gépelésnél lassan és egyenletesen kell ütni. A gépelés nem igen mehet gyorsabb tempóban, mint ahogy egy jó gépszedő dolgozik.

Mikor a papírnak már mind a két oldalán van szöveg, kettőbe hajtjuk és a különböző oldalakat egymásba rakjuk, amelyek a kész újságot adják. (Ezt a munkát már legtöbbször nem én végzem, hanem valaki segít.)

A kész lapokat (kb. 30 kgr.) két részben a hátamra veszem és elviszem a könyvkötőhöz (a külvárosból a belvárosba), ahol megszüvegezik és körülvágják. Innen visszahozom és megcímezem, majd újra kicipelem az állomásra. (Egy időben ezt a munkát is megosztották velem barátaim, de a 4. számot már egyedül cipeltem; valószínűleg az 5.-et is!)

AZ ELÁRUSÍTÓK ÉS A BIZOMÁNYOSOK

Az elárusítást Szuboticán csak a gimnáziumban végzik. Trafikban sehol sem árulják. A diákok közül a legtöbben számonként veszik a lapot.

Vidéken bizományosok vannak (mind fiatalok s nem lehet őket felelőségre vonni), akik számonként adják el a lapot és előfizetőket gyűjtenek.

Így Szomborban, Bezdánban, Noviszádon, Temerinben, Vel. Becske-reken, Novi Vrbászon, Szentán, Horgoson, Bajmokon.

³⁰⁹ A szöveg alatt itt a véső rajza látható. A véső alatti pár szavas kézírás olvashatatlanul halvány.

AZ ÉRTÉKESÍTÉS

A lapok értékesítése történik készpénzért, hitelbe és előfizetéssel.

Az előfizetők, ha később jönnek, megkapják az eddig megjelent számokat ingyen.

Arra, hogy a lapot hitelbe is adjuk, az kényszerített, hogy az ifjúság – diákságnak többnyire nincs a zsebében pénz. A szubotikai diákok – főleg az 1-5. és 6. osztályig nem is tudták, mi az: ifjúsági lap? Ezek között hitelbe kellett osztogatnunk, hogy lássák és megismerjék – majd kifizetik, ha kérnek rávalót a szüleiktől. (Mert készpénzért a kezükbe sem igen vették. A legátközöttebb közöny megmutatkozása.)

Ugyancsak ezt az esetet észlelték a vidéki bizományosok is az ő vevőköriükben.

Ez mutatja, hogy a magyar ifjúság nem volt öntudatos. De érdemes áldozatot hozni, hogy azzá tegyük!

A PÉNZ, AMELY SZÜKSÉGES A LAPHOZ – MEG A PÉNZ, AMELY KINNLÉVŐSÉG

Számonkénti vevők és bizományosok fizetéseképtelensége.

Nagyon sokan maradnak adósak a hitelbe vásárlók közül. Az ilyen kinnlevőség minden hónapban csak 100-150 dinárral szaporodik a szubotikai gimnáziumban (már több, mint 1000 dinár a 6 hónap alatt).

Nagyrészt szegény diákok ezek nagyrészt előfizetők, akiknek előfizetésük lejárt, de elfeledik megújítani.

Van még a bizományosok fizetéseképtelensége. Ez onnan ered, hogy ők sem tudják behajítani a lapok árát, amelyeket hitelbe adtak el annak idején. Egy helyen van 160, 60, 50, 30, 20, 15, 10, 8 stb. példány, amelyért még eddig nem fizettek.

A lapot tehát majdnem kizárólag az előfizetésből tartom fenn.

Benne fekszik a lapban: az új előfizetők pénze

: új írógépem ára

: havi mellék-kereseteim,

amire jogi jegyzetek sokszorosításával teszek szert.

A mérleg

Kiadások egy szám nyersanyagára:

32 drb. matrica á: 5 din.....	160 D
½ kgr. festék á: 110 din	55 D
1 doboz szenzátor-festék	38 D
30 kgr. papír á: 6,50 din	195 D
6 kgr. korica (fedőlap) á: 12 din.....	72 D
1 üveg korrektur-lack.....	30 D
1 havi írógéphasználat	100 D
1 henger öntése	20 D
400 újság fűzése, vágása á: 10 para	40 D
Esperanto-cikkért.....	30 D
Összesen	742 Din

Ezekhez időnként jönnek különféle betűhengerek

(eddig 4 drb) á: 165 din 660 D |

2 drb. toll matricához á: 80 din..... 180 D* |

(*Megrendelések kb. 20 din. – jegyzet felemelve, S. E.)

A postai készpénz-fizetés iránti kérvény

és egyéb költségei..... 50 D |

Könyvek..... 30 D |

Világítás a 6 hónap alatt..... 180 D |

Összesen 1100 Din |

Szuboticán egy időben befolyt 180-190 din számonkénti eladásokból.

Ma befolyik..... 88-100 |

Vidékről (kerekítve) 100 |

Előfizetések átlaga havonta 380-400 |

Összesen: 468-600 d. |

Újabban a leépítés eszközéhez kellett folyamodnom. 400 példány helyett 250-et adok ki.

267

Összefoglalás

Vagy, vagy sem!!

Az elmondottakból látszik, hogy az áldozat, amelyet én – anyagiakban igen szerény – hoztam s ezután hozhatok, nem elégséges ahhoz, hogy ez a lap tovább éljen és fejlődjön.

Az ifjúság nagy része olyan szegény, hogy havonta 4 dinárt sem tud szentelni kulturális célokra.

Magam, ki jogi jegyzetek sokszorosításából tengődök s hetenként legfeljebb kétszer ehetek főtt ételt, nem emelkedhetek tovább az anyagi szempontok fölé!

A test összeroppanásakor az idealizmusnak is össze kell törnie s legyen a cél bármilyen szép, fehér és szent, nyilatkozzon róla elismerőleg az egész Anyaország, az egész jugoszláviai magyarság, Erdély és Szlovénia, én akkor sem bírom tovább anyagiakkal, ha nem kapok segítséget, támogatást.

Röviden mondom ezt. Részleteznem nem kell, indokolnom nem kell. Mindenki el tudja dönteni, kell-e ez a lap, vagy sem?

A júniusi számot még meg tudom csinálni. Erre még van egy kevés pénzem. De tovább a magam anyagi erejéből nem tudok dolgozni.

Egyéni utakra kell térnem. – Önállóbb, nagyobb stílusú munkákkal kell megkísérelnem az életet. A felnőtt közönség talán hálásabb lesz.

Kedves Uram, Testvérem!

(ne haragudjon, hogy így szólítom, nálunk a „testvér” megszólítás járja).

Anyagi erejéhez mértén dobjon a „tűzre”! Nem fogja sárba dobni. Nemes láng, öntudatos élet emelkedik fel a nyomában s mint komor tömjén, mint forró láng, mindig csak a magasba tör.

Ön bizonyosan tudja, mit jelent s mit kellene jelentenie ennek a lapnak, ha azok, akik érte élnek, becsülik, szeretik, nem volnának oly szegények!

Cím:

Kiš Josip

stud. jur.

Subotica

III. Banatska 21.

Szíves adományát, akár előfizetését a lap egy helyén kívánságára megörökítjük.

VL, sz. n., eredeti, sokszorosított írás, a szerző nevével és lakcímével.

A becskerekai Magyar Közművelődési Egylet 1933. január 7-i
értekezletének jegyzőkönyve

Jegyzőkönyv

Felvétetett Becskereken 1933 évi január hó 7-dikén Dr. Várady Imre a
MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYLET elnöke által egybehívott érte-
kezletről.

Jelen voltak

Dr. Sántha György,³¹⁰ Dr. Streliczky Dénes,³¹¹ Nojcsek Géza,³¹² Dr.
Székely Áron³¹³ – Suboticáról;

Dr. Koráni Elemér,³¹⁴ Dr. Brezovszky Nándor,³¹⁵ Deák Béla,³¹⁶ Achs
Izor³¹⁷ – Novisádról;

³¹⁰ Lásd a 87. jegyzetet.

³¹¹ Lásd a 173. jegyzetet.

³¹² Nojcsek Géza (1874?–1944) nagykereskedő, 1936-tól a szabadkai Magyar Olvasókör
elnöke. A partizánok végezték ki.

³¹³ Lásd a 89. jegyzetet.

³¹⁴ Vitéz Koráni Elemér (1888–1957) tábori lelkész, számos katonai kitüntetés birto-
kosa. A zombori főgimnázium hittantanára, majd az újvidéki belvárosi plébánia
káplánja, majd plébánosa. Az újvidéki magyarok kulturális, politikai életének aktív
résztvevője, egyik vezetője. A *Délbácska* és a *Reggeli Újság* munkatársa, külpoli-
tikai rovatának vezetője. A Külső Katolikus Kör és a magyar kórus vezetője, a Ma-
gyar Kaszinó díszelnöke. A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Közösség alelnö-
ke, majd 1941 után a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke. A terület
visszacsatolása után a nemzethűségi igazolásokat kiállító úgynevezett tízes bizottság
tagja Újvidéken, a razzia idején pedig az igazolóbizottság tagja. Magyar parlamenti
képviselő. 1945-ben háborús bűnösnek nyilvánították. Előbb Magyarországra, majd
Nyugatra menekült.

³¹⁵ Lásd a 181. jegyzetet.

³¹⁶ Nem tudtuk azonosítani.

³¹⁷ Lásd a 229. iratot.

Dr. Deák Leó,³¹⁸ Dr. Bottlik Imre,³¹⁹ Dr. Palásthy Ödön³²⁰ – Somborból;
Dr. Draskóczy Ede, Dr. Galambos Ferenc,³²¹ Dr. Zelenay Miklós³²² –
Becséről;

Ifj. Dániel Pál³²³ – Léczről;³²⁴

Barsy Viktor³²⁵ apátplébános, Diósy Mihály³²⁶ Bácsstopolyáról;

Gachal János³²⁷ ref. főesperes – Debelyacsáról,³²⁸ aki Ágoston Péter³²⁹
feketicsi ref. főesperes képviselésében is megjelent,

Vámos János³³⁰ gimn. tanár – Zentáról,

Dr. Róth Vilmos³³¹ – Kikindáról,

Dr. Várady Imre, Kovács István preláthus, Marton Andor, Juhász Fe-
renc, Dr. Brájjer Lajos, Dr. Báthory Endre, Dr. Kuszing János, Dr. Borsódi
Lajos, Dr. Grandjean Jenő, Burget József, Várkonyi József, Freund Tibor,
Bencze Miksa, Demkó István, Dániel Ádám, Dr. Gyenes Viktor, Cuti-
mann Dániel, Dr. Hubert Zsigmond, Kovácsik János, Dr. Magyar Károly,
Ripka Imre, Dr. Stern Lázár, Szigeti Ferenc, Tóth Ferenc, Ambrózy Zol-
tán, Grolshammer Béla, Kelemen János, Várady Ernő, Várady József, Dá-
niel Gy. László, Csányi Sándor, Ágoston Károly, Wambach Jenő, Borsódi

³¹⁸ Lásd a 101. iratot.

³¹⁹ Bottlik Imre (?–?) zombori ügyvéd.

³²⁰ Palásthy Ödön (?–?) zombori ügyvéd, volt munkapárti politikus, a Magyar Párt in-
tézőbizottságának tagja, a Jugoszláviai Magyar Népliga Egyesület igazgatósági vá-
lasztmányi tagja.

³²¹ Galambos Ferenc (?–?) becsei ügyvéd.

³²² Zelenay Miklós (?–?) becsei ügyvéd, közjegyző, a magyarság egyik helyi vezetője.

³²³ Ifj. Dániel Pál (?–?) ólécí birtokos, ügyvéd.

³²⁴ Óléc (Barócháza, Stari Lec) dél-bánáti kisközség.

³²⁵ Barsy Miklós (1880–1957) topolyai esperesplébános, pápai kamarás.

³²⁶ Nem tudtuk azonosítani.

³²⁷ Gachal János (1881–1944) torontálvásárhelyi református lelkész, esperes, egyház- és
helytörténész, 1942 és 1944 között bánáti püspök. A Délvidéki Magyar Kultúrszövet-
ség bánáti tagozatának elnöke. A partizán vérengzések áldozata.

³²⁸ Debeljača – Torontálvásárhely, dél-bánáti település.

³²⁹ Elírás, helyesen Ágoston Sándor (1882–1960) bácsfeketehegyi református lelkész,
lapszerkesztő, főesperes, 1933 és 1960 között a jugoszláviai református egyház püs-
pöke. Számos hitéleti, illetve szórványokról szóló írás szerzője.

³³⁰ Vámos János (?–?) zentai gimnáziumi tanár, 1941-ben a magyar katonai közigazga-
tás idején a közellátási osztály vezetője, az úgynevezett tízes bizottság tagja, kineve-
zett polgármester. A háború után háborús bűnösnek nyilvánították.

³³¹ Nem tudtuk azonosítani.

Ferenc, Bogner József³³² – Becskerekéről, ezen kívül a Vajdaság minden részéből igen sokan levélben mentették ki távolmaradásukat, kifejezetten jelezve, hogy az értekezlet hozandó határozataihoz eleve is mindenben hozzájárulnak.

Dr. Várady Imre, mint az értekezlet egybehívója, meleg szavakkal üdvözölte a megjelenteket. Kifejtette meghívó levele szétküldésének indokait, az értekezlet célkitűzéseit. Reámutatott arra, hogy magyar kisebbségünk az utóbbi időkben vezetők és irányítás nélkül teljesen szertehullott, e reánk szakadt nehéz viszonyok súlya alatt kishitűvé, reményvesztetté vált, s magára hagyatva tanácstalanul áll.³³³ Felelősségérzetünk tette parancsoló szükséggé, hogy végre is e tanácskozó asztalnál összejöve e helyzetből kivezető lehetőségeket komolyan megvitassuk, egységes munkatervben megállapodjunk, s ennek megvalósítását egységes központ kijelölésével, megfelelő vezetőkre bizzuk.

Ajánlatára a mai értekezlet elnökévé egyhangú lelkesedéssel Dr. Sántha György, a jegyzőkönyv vezetésére Juhász Ferenc, s annak hitelesítésére Dr. Magyar Károly és Burget József³³⁴ választatott meg.

Dr. Sántha György hálásan megköszönve a bizalmat, meleg szavakkal üdvözli az értekezletet. Köszönetét fejezi ki a becskerekieknek a bátor, de bizony már égető szükséggé vált kezdeményezésért. Az az örömdetes tény, hogy a Vajdaság minden vidékének magyarsága kiküldöttei útján itt megjelent, bizonyítja, hogy mennyire égett a lelkekben az összejövétel vágya. Bizonyítja itteni magyarságunk egységét s arra irányuló törekvését, hogy – ez idő szerint minden politikai vonatkozás teljes kizárásával a lehető kulturális és gazdasági tevékenység feléledjen, a mire nézve irányítást és vezetést vár tőlünk. Szent kötelességünk e várakozásuknak eleget tenni, s határozott célban való tömörülésünkkel a magyar egység erejét

³³² A becskerei résztvevők valamennyien a város magyar szellemi, kulturális, valamint gazdasági, politikai életének aktív, befolyásos résztvevői voltak. Várady Ernő és Várady József Várady Imre fiai.

³³³ Várady itt az 1929. január 6-án bevezetett királyi diktatúrára utal, mikor betiltottak az országban mindenfajta etnikai jellegű kulturális és politikai tevékenységet, felfüggesztették az alkotmányt, feloszlatták a parlamentet. Az ország nevét Jugoszláv Királyságra változtatták, és a régi közigazgatás helyett az országot a nemzeti elv kiiktatásával bánásokra osztották.

³³⁴ Magyar Károly (1863–1943) becskerei városi orvos, bírósági szakértő, tanár. Burget József (1856–1943) becskerei gimnáziumi tanár, a városi meteorológiai állomás alapítója (1901).

ilykép is dokumentálni. A nagy lelkesedéssel fogadott elnöki megnyitó után Dr. Draskóczy Ede a tárgysorozat előtt szólal föl, kérve, hogy a napirend 3.ik pontját, amely a „Reggeli Újság”-nak a magyarság sajtóorgánumává való kifejlesztéséről szól, vegyék le a napirendről. Nem tartja alkalmasnak az értekezletet ennek a kérdésnek a megtárgyalására, mert esetleg politikai kérdések merülhetnének föl ennek kapcsán, már pedig a jelenlegi helyzetünkben nem volna kívánatos, hogy összejövételünk politikai színezetet nyerjen, s hogy... (hiányzik egy sor – S. E.) sikerét.

Elnök kimondja határozatként, hogy

e pont a napirendről egyhangúlag levétetett.

Várady Imre Dr. szólal föl ezután, hangoztatva, hogy szétküldött meghívó körlevelében jelezte ugyan a mai értekezlet megvitatandó kérdéseit, de ez távolról sem kötött tárgysorozat; csupán keret óhajt lenni, amelyen belül anyag, sorrend bővíthető, módosítható.

A tárgysorozat részletes ismertetése után kiemeli, hogy a hangsúly azon van, hogy ez idő szerint minden politikai irányzat kikapcsolásával magyar népünk kulturális és gazdasági megszervezése vitattassék meg. E célból központot kell kijelölni, ennek élére vezetőtanácsot választani, amely egységes munkaprogram szerint irányítaná összmagyarságunk kulturális életét, szem előtt tartva egyrésről az iskola, a tanítóképzés, a műkedvelői és színészkérdést, előadási műsorok összeállítását a magyar irodalom és történelem állandó felszínen tartásával. Másrészt a magyar kisebbségi megmozdulások, kisebbségi sérelmek állandó figyelemmel kísérése mellett Népirodák létesítését.

Javasolja, hogy központi székhely kijelölése mellett alakíttassék kulturális vezető tanács, s javasolja, hogy e megalakítandó magyar kulturális tanács elnökévé válasszák meg a magyarság régi érdemes vezérét, Dr. Sántha Györgyöt.

Dr. Deák Leó kérve szót, hosszabb indokolás előrebocsátása után Dr. Várady Imre indítványát elfogadásra ajánlja azzal, hogy a központi kultúratanács és minden központi irányítás székhelyéül Becskerek jelöltessék azzal, hogy e tanács a Magyar Közművelődési Egyesület keretén belül alakuljon meg.

Dr. Sántha elnök enunciója a határozatot, amely szerint az értekezlet egyhangúlag kimondotta azt, hogy a kultúrközpont és a kultúratanács székhelyéül Becskerek városa jelöltetett ki azzal, hogy e vezetőtanács tagjainak összeállításával (hiányzik egy rész – S. E.) igazgatótanácsa bízott meg.

Draskóczy Ede Dr. úgy látja szükségesnek, hogy a megalakítandó tanácsba hívjanak be mindenkit, aki a magyar kulturális életben érdemeket szerzett.

Dr. Róth Vilmos szintén Draskóczy indítványát pártolja, mert szerinte ha a tanácsban csak a magyar társadalom értelmiségének kiváló emberei lesznek, elveszítjük a kontaktust a néppel, holott nekünk a magyar tömegekre kell fektetnünk a fősúlyt. Azt javasolja, hogy minél több ember kerüljön be a tanácsba, aki a népből való.

Dr. Kovács István prelatus javasolja megoldásként, hogy minden magyar egyesület lépjen be a Magyar Közművelődési Egyesületbe és mint ilyen jogi személyű tag azután delegálja az igazgatóságba a maga elnökét, esetleg más érdemes tagját. A legfontosabbnak tartja azonban, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület minden városban vagy faluban alakítson fiókokat.

Palásthy Ödön Dr. utal arra, hogy a hatóságok eddigi magatartása nem nagyon kedvezett annak a mozgalomnak, hogy fiókokat lehessen a magyar falvakban létesíteni.

Marton Andor azt javasolja, hogy az egyes magyar helyekről tagul jelentkezők számára a központ az illető helyeken létesítsen olvasókört és így felesleges volna a fiók létesítése, mert az olvasókör a központ felügyelete alatt állna és nem lenne önálló mint a fiók, amelynek megalakulása hatósági bejelentésre kötelezett.

Vámos János szólal föl ezután kifejtve, hogy ennek a kérdésnek a megoldása a központi tanács feladata, amely az ő véleménye szerint ne álljon 5-6 tagnál többől, mert éppen az a célja, hogy egy mozgékony, könnyű szerv legyen, amely dolgozni tud, amely ötleteket adjon és a magyarságnak úgyszólván szellemi vezérkara legyen.

Palásthy Ödön Dr. praktikus megoldásként azt javasolja, hogy a magyarlakta vidékeket osszák fel például 6-7 kerületre és ezen kerületek mindegyike delegáljon a központba 2-3 tagot.

Streliczky Dénes Dr. szólalva fel azt javasolja, hogy miután a Magyar Közművelődési Egyesület igazgató tanácsába minden, a magyar kulturális és gazdasági életben szerepet játszó férfi beválasztott, az igazgató tanács delegálja kebeléből azt az 5-6 tagot, aki a központi tanács tagja lesz.

Galambos Ferencz Dr. szükségesnek látja ezzel a központi elgondolással kapcsolatban egy titkári állás kreálását. Ez a titkár bejárná állandóan a magyar területeket, tájékoztatná ott a helyi vezetőket a szükséges tudnivalókról, mert a nagy távolságok miatt a kulturális központ igazgató tanácsának teljes ülései bizony ritkán hívhatók egybe.

Zelenay Miklós Dr. azt a konkrét javaslatot teszi, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület igazgató választmánya folytassa eddigi munkáját az első pont alapján és az igazgató tanácsot saját elhatározása alapján delegálja: Becskerek, Novisad, Subotica, Senta, Stari-Becse, Sombor és Stara Kanjiza kulturális egyesületeinek a képviselőiből.

Bottlik Imre Dr. a legfontosabbnak tartja, hogy a hatóságoknál végleges döntést erőszakoljon ki a központ arra nézve, hogy megalakíthatók-e a Magyar Közművelődési Egyesület fiókjai az egyes magyar községekben, vagy nem. Mert az eddigi sombori kísérlet erre nézve eredménytelennek bizonyult, dacára annak, hogy a Magyar Közművelődési Egyesületnek miniszterileg jóváhagyott alapszabályai vannak.

Elnök kijelenti, hogy az értekezlet a javaslatot egyhangúlag elfogadta.

Várady Imre Dr. közli, hogy az egyesület igazgatósága ebben az ügyben már bejelentette volt magát a bännál,³³⁵ aki a küldöttség fogadására napot is jelölt volt. Csakhogy e meghatározott nap előtt a bánt ért autószerencsétlenség miatt ez a fogadtatás elmaradt. Nem látszott célszerűnek báni hivatal valamelyik referensével tárgyalni erről a dologról, aki amúgy sem dönthet végérvényesen és így várunk kell, míg a bán felgyógyulása után közvetlenül vele léphetünk érintkezésbe.

Juhász Ferenc bejelenti, hogy a báni hivatalnál szerzett értesülései szerint a bán rövidesen megkezdí újra a közönség fogadását és akkor az igazgatóság azonnal jelentkezni fog, hogy az egyesület sérelmeit orvosoltassa.

Várady Imre Dr. terjeszti elő ezután a tárgysorozat 4. és 5.ik pontját, amely a központ által kiadandó népnaptár és heti vagy havi közlöny ügyével, továbbá a magyar kulturális szervezetnek minden községben való kiépítéséről szól.

Mindkét pontról a többségnek kialakult véleménye alapján az elnök kihirdeti a határozatot, hogy a központi tanácsnak kell saját hatáskörében megoldania ezen kérdéseket.

A tárgysorozat 6.ik pontja, amely a központ rendelkezésére bocsátandó anyagi alap megteremtéséről szól, az értekezlet több hozzászólás után úgy döntött, amit az elnök határozatilag kimond, hogy a központi igazgatóság saját hatáskörében dolgozzon ki egy javaslatot, amelynek alapján lehetővé lesz egy országos alap megteremtése.

³³⁵ A Dunai bánság bánja ekkor Milan Nikolić (1877–1943) jogász, katonai ügyész, később a miniszterelnökség főfelügyelője volt.

Egyéb tárgy nem lévén, az elnök az ülést berekesztette azzal, hogy a központi igazgató tanács megalakítása az egyes városok kultúregyesületének a delegátusaiból fog megtörténni és működése a legrövidebb időn belül megkezdődik.

jegyzőkönyvvezető

elnök

hitelesítők

VL, Magyar ügyek, 10760., géppel írt másodpéldány, aláírások nélkül.

Havas Károly³³⁶ levele Várady Imréhez, 1933. január 8.

Igen tisztelt Elnök Úr!

Szíves meghívásának, hogy a becskerekai nagyon fontos értekezleten³³⁷ részt vehessek, legnagyobb sajnálatomra nem tehetek eleget, mert a Népkörben, egy estén kell részt vennem aktív szereplőként és a lemondás különböző kellemetlenségekre adott volna okot.

A megtisztelő meghívást úgy fogtam fel, hogy az értekezlet tárgysozozata szerint bizonyos szakmabeli kérdésekben kötelességem a távolból is meggyőződéseim szerint véleményemet megmondani. Természetesen a legnagyobb örömmel kell fogadni azt a nagyon szép megmozdulást, amely Becskerekéről kiindulva, Elnök úr autoritásával, súlyával és lelkes munkájával a magyar kulturális mozgalmakat koncentrálni igyekezik. Ami a konkrétumokat illeti, engedje meg Elnök Úr, hogy elsősorban a Reggeli Újság³³⁸ felvetett kérdésével foglalkozzam. A mai adottságok között, amikor számolni kell azzal, hogy egy magyarellenés vezetés alatt álló és a Reggeli Újságnál nagyobb terjedelemben megjelenő, de ugyan-ebben az árban árusított lap is van,³³⁹ a Reggeli Újság kérdése önmagától magyar kérdéssé változott át. Szerintem a Reggeli Újság érdekében minden lehető el kell követni, nehogy olvasótábora,³⁴⁰ amelynek nagyságáról természetesen semmiféle tudomásom nem lehet, olyan befolyás alá kerüljön, amely káros a magyarságra. Igen szomorú tapasztalataink vannak ebben a tekintetben és tudjuk azt, hogy a betűkön keresztül már

³³⁶ Havas Károly (1887–1944) újságíró, író. A *Pester Lloyd*, majd a szabadkai *Bácsmegyei Napló*, illetve a *Napló* munkatársa, szerkesztője. A zsidó deportálás idején az őt szállító vagonban öngyilkos lett.

³³⁷ A január 7-ei értekezletről van szó, lásd az előző, 75. iratot.

³³⁸ A *Reggeli Újság* Újvidéken jelent meg 1929 és 1944 között, a *Délbácska* utódaként. Felelős, illetve főszerkesztői: Tomán Sándor (1898–1990) és Andrée (Árvai) Dezső (1895–1944) voltak. Mellékletei a *Mindentudó lexikon*, a *Reggeli Rádió*, a *Tündérország*, illetve 1930 és 1933 között a Szentelekky Kornél által szerkesztett *A Mi Irodalmunk* voltak. Andrée Dezsőt háborús bűnösneként 1944. december 29-én a *Reggeli Újság* tizenegy munkatársával együtt végezték ki.

³³⁹ A *Naplóra* (korábbi nevén a *Bácsmegyei Naplóra*) utal.

³⁴⁰ A lap tizenöt–húszezer példányban jelent meg, amelyben nagy szerepe volt Kende Ferencnek, aki a lap kiadóhivatalát vezette.

széthúzással, egyenetlenséggel mérgezték meg a jugoszláviai magyarság levegőjét. Inkonkreto azt hiszem, hogy a Reggeli Újságot jobbra kell tenni, frissebbé, elevenebbé, versenyképesebbé, mert máskülönben minden tá-mogatás kárba veszett.

Az egyesület által kiadandó hetilap ügyében úgy gondolom, hogy minden intézkedés már elkészült, amennyiben tudomásom szerint a szu-botikai Literaria lapvállalat,³⁴¹ amely a jugoszláviai magyar könyvtárat is kiadja, már teljesen előkészítette egy népszerű ismeretterjesztő hetilap ki-adását, amelyet rendkívül olcsón akarnak árusítani és amelynek anyagát különböző igen előkelő magyar tudományos vállalatoktól kapják meg. Azt hiszem, hogy a mai időkben nem lehet célunk az, hogy életképte-len lapkiadásokkal próbálkozzunk, aminek az a hátránya is meg volna, hogy alátámasztaná azt a beállítást, mintha nálunk a magyar sajtó valami fantasztikusan nagy fejlődés helyzetében volna. Az értekezlet bizonyá-ra mérlegelni fogja az összes lehetőségeket és információmat is fel fogja használni határozatainak meghozatalánál.

A kulturális mozgalmak központi megszavazása mindenesetre igen nagy haladás volna és ettől igen sokat várhatnánk. Elnök úr személye már megadja a központosítás lehetőségét, mert hiszen mindenki szíve-sen dolgozik irányítása mellett és mindenki szívesen engedelmeskedik azoknak a jó szándékú utasításoknak, amelyeket valóban illetékes helyről kap ilyen formán. Azt nem tudom, hogy szükséges-e, külön tanácskozó szerv organizálása, amely nehézkessé és drágává is tenné a munkát. Nem hallgathatom el azt az aggályomat sem, hogy Becskerek geográfiai fekvésénél fogva nem alkalmas központnak és a decentralizáció kulturális munka végrehajtásánál minél erőteljesebben volna keresztülviendő. Sza-ribecsej³⁴² példája éppen azt mutatja, hogy a kisebb helyeken munkával és alkalmas emberek bevonásával igen értékes eredményeket lehet elérni.

³⁴¹ A Literaria lap- és könyvterjesztő vállalat, amelynek vezetője Kende Ferenc volt, 1926 és 1934 között jelentős szerepet játszott nemcsak a magyarországi lapok, könyvek ju-goszláviai terjesztésében, de például a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* és a *Kalangya* kiadásában, terjesztésében is.

³⁴² Óbecse.

Kérem Elnök urat, hogy belátása szerint méltóztassék az értekezletet levelem tartalmáról tájékoztatni és kérem, fogadja megkülönböztetett tiszteletem nyilvánítását

igaz híve
Havas Károly

Subotica, 1933. január 8.

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Fenyves Ferenc³⁴³ levele Várady Imréhez, 1933. január 13.

NAPLÓ

Politikai napilap

Kiadótulajdonos: Minerva Nyomda
és Lapkiadó R. T.

SUBOTICA

1933. január 13.

Gosp.³⁴⁴

Dr. Várady Imre advokat³⁴⁵

Veliki Bečkerek

Igen tisztelt Nagyságos Uram!

Öszintén köszönöm január 9-i szíves soraidat. Lehet, hogy én túlzottan érzékeny vagyok, azonban 15 éven át küzdve a magyar kisebbség jogaiért, fáj, hogy még mindig egy belső frontot is tartanom kell. Még mindig a magyarok előtt is igazolnom kell magam, hogy a lapom érzésben és gondolatban, írásban és egész létében nem tud és nem akar más lenni, mint magyar és a magyarság vezetői még nem találtak alkalmat, hogy velem való együttérzésüket dokumentálják!

Nyilvánosan le akartam szögezni egyet-mást, amiről nagyon nehéz a mai viszonyok között beszélni és ezért vállaltam volna egy kis füzet kiadásának a kétségtelen veszedelmét. Letettem azonban erről a tervről és most és itt csak annak a hangsúlyozásához ragaszkodom, hogy sem autonómiai küzdelmek során elfoglalt állásfoglalásért, sem másért nem akarok köszönetet vagy elismerést. Az autonómiai küzdelem kifejezetten magyar ügy és bár abban egyetlen más magyar lap nem mert állást foglalni, én vállaltam és vállalom e harc minden kockázatát. A füzet kiadásának

³⁴³ Lásd a 137. jegyzetet.

³⁴⁴ Gospodin – úr.

³⁴⁵ Advokat – ügyvéd.

tervéről letettem, mert az a véleményem, hogy a mai viszonyok között nem engedhetem meg azt a lukszust, hogy egyesek azt lássák, hogy a jugoszláviai magyarság között nincs egyetértés.

Öszinte tisztelettel
igaz híved
Dr. Fenyves Ferenc

*VL, Magyar ügyek, 10760., céges papírra géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

Kovács Lajos tanítóképzős diák levele Marton Andorhoz,³⁴⁶
1933. január 20.

Mélyen tisztelt Uram!

A nagy nyomorúság adta kezembe a tollat, hogy Kegyednek írkak. Abban meg vagyok győződve, hogy nem én vagyok az első, aki ilyen kérésekkel jelentkezik, de kegyes engedelmével megkísérlem Kegyeddal a helyzetemet ismertetni.

Mint szegény özvegy asszony fia léptem be 1929-ben a zombori tanítóképezde termeibe. Az első évi eltartásom meg volt biztosítva a kulai magyar urak adományai révén. De múltak az évek és a segítő források apadtak, de mégis a nagy nélkülözések nehéz súlya alatt felvergődtem a negyedik osztályig. Most eljött az idő, amikor kénytelen vagyok Kegyedhez fordulni segítségért. Igen, segítségért fordulok az itt élő elzárt magyarok egyetlen élő oázisához és kérem Önt, kegyeskednék módot találni arra, hogy kérésem kedvező elintézését nyerjen. Mint magyar fia, hol akadnék máshol meleg szívre és ki nyújtana segítő kezet a jelenlegi nyomorúságomban? Nagy szükségem volna havonta legalább 200 dinár segítségre. Ezen összeg havonkénti kiutalása újból lehetővé tenné, hogy tanulmányaimat tovább folytathassam. Az első osztálytól fogva jeles tanuló vagyok, de állami segélyben sajnos nem részesülünk. Vannak az iskolában különböző segély-források, de – én magyar vagyok.

Amikor megszólalt a háború kíméletlen szava, édesapám otthagya a lakatos műhelyt és fájdalmas búcsút vett tőlünk. Édesanyámmal együtt ott sírtunk még mi is: három apró gyerek. Mi azonban még kicsik voltunk és nem tudtuk, hogy nyomortanyát kaptunk édesapánk helyett.

Édesapám, fájdalom, a háború áldozata lett és így ezen gondok között édesanyánk nevelt bennünket – ahogy tehetette. Most egyetlen kívánságom, hogy az iskola végeztével beteges édesanyám és két nővérem vár-

³⁴⁶ Marton Andor (1866–1943) gazdasági szakember, szakíró, újságíró, kisebbségpolitikus. A Torontáli Központi Hitelszövetkezet elnöke, a Bánáti Közművelődési Szövetség egyik vezetője, a Becskereki Katolikus Árvaház elnöke. Sokat tett a bánáti mezőgazdaság korszerűsítéséért és a magyar középiskolások, tanítóképzősök ösztöndíjrendszerének megvalósításáért.

va-várt támaszpontja legyen, melynek lehetősége miatt kérem a jó Istent és újból kérve a Kegyed nb.³⁴⁷ segítségét.

vagyok tisztelő híve
Kovács Lajos
IV. éves tanítóképezdei tanuló

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, kézzel írt levél.

³⁴⁷ Nagybecsű.

Marton Andor³⁴⁸ levele Vilt Vilmos³⁴⁹ újvidéki főorvoshoz,
1933. január 24.

Kelt Veliki Beckerek, 1933 január 24-én.

Kedves Vilmos!

A másolatban csatolt levelet kaptam,³⁵⁰ melyet azon kérésemmel küldök hozzád, hogy bácskai fiúról lévén szó, legyél oly gráciával, s találjál módot arra, hogy ez a derék fiú a kért havi 200. Din segélyt megkaphassa, s velem azután az eredményt tudatni méltóztassál.

Mi 4 tanítóképezdésnek nyújtunk segélyt, s többre nincs fedezetünk. Bízom azonban, hogy a Te jó magyar szíved megtalálja e derék magyar fiú taníttatásának módját. És ha nem, úgy majd én próbálok kieszelni valamit.

Juhász Feri³⁵¹ átadta szíves izenetedet az 1900 Dinár irányában. Légy türelemmel kedves Barátom, mihelyt találok pénz alapot, melyből fedezhetem azt, azonnal elküldöm azt, s boldog leszek, ha ennek mihamarább eleget tehetek.³⁵²

Maradtam igaz tisztelettel és sok üdvözlettel,
alázatos híved:
Marton Andor

*VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

³⁴⁸ Lásd a 346. jegyzetet.

³⁴⁹ Lásd a 280. jegyzetet.

³⁵⁰ Lásd az előző, 78. iratot.

³⁵¹ Lásd a 272. jegyzetet.

³⁵² Marton Andor gyakran és önzetlenül támogatta a délvidéki és a bánáti magyar kultúrát, többek között a *Kalangyát*, de sokat tett a becskerei magyar nyelvű színjátzásért is. Több ezer kötetes könyvtárát Nagybecskerek városának adományozta, amelynek azonban ma már csak egyes példányai lelhetők fel.

Kende Ferenc³⁵³ levele Várady Imréhez, 1933. január 26.

Jugoszláviai
Magyar Könyvtár³⁵⁴
szerkeszti Strelitzky Dénes

Subotica, 1933. január 26.
Petra Kralja Park 11, Postfah 122.

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak,
Vel. Bečkerek.

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Ma külön postán megküldöttem könyvtárunk első kötetét, Ducsics³⁵⁵ munkáját. Kedves kötelességemnek tartom, hogy az első példányok egyikét Önnek küldjem meg, telve hála és szeretet érzetével.

Az a nagy munkásság, amit Elnök úr kifejt a magyar kultúreszme szolgáltatában, közvetve, de nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ma módunkban áll magyar közönségünk részére egy ilyen könyvtárt kitermelni.³⁵⁶

Természetesen könyvtárunk legfőbb célja magyar íróink munkáinak megjelentetése és hogy Ducsics könyvét hoztuk ki először ez célunknak egyik biztosítéka.

Fogadja mélyen tisztelt Elnök úr igen régi és változatlan ragaszkodásomat és nagyrabecsülésem.

Igaz híve
Kende Ferenc
a kiadó.

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

³⁵³ Lásd a 289. jegyzetet.

³⁵⁴ A *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* kapcsán lásd a 70. iratot.

³⁵⁵ Jovan Dučić „úti leveleit” Debreczeni József fordításában, Strelitzky Dénes szerkesztésében, a fordító és a szerző előszavával *Álmok városa* címmel jelentették meg. Életrajzi adatait lásd a 291. jegyzetnél.

³⁵⁶ A *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* 1932 és 1934 között nyolc művet (tizenkét kötetet) jelentetett meg.

A Dunai Bánság Báni Igazgatóságának határozata Petényi József³⁵⁷ panaszra válaszul, amelyet a zombori Magyar Közművelődési Egylet közgyűlésének betiltását elrendelő, zombori városi rendőrkapitánysági döntés ellen nyújtott be, 1933. február 12.

Fordítás.

A kir. Dunai Bánság Báni Igazgatósága.³⁵⁸

II. 5526/1933 é. sz.
1933. február 12.

Tárgy: Petényi József panasz.

A városi rendőrség előjárójának

Zombor

Petényi József zombori lakosnak kellő időben beadott ama panaszára, amelyet a zombori városi rendőrség előjárója által 1932. július hó 9-én 12616 szám alatt hozott határozata ellen intézett azért, mert az elutasította a „Zombori Magyar Közművelődési Egyletnek” rendkívüli közgyűlés tartása iránti kérelmét azzal az indokolással, hogy a „Nagybecskereki Központi Egyletnek” alapszabályai 1929. január 6-án az illetékes hatóság

³⁵⁷ Petényi József (?-?) tanító, kisebbségpolitikus, a zombori Kaszinó Egyesület és a helyi Dalárda elnöke, a zombori Magyar Közművelődési Egylet elnöke.

³⁵⁸ 1929-ben, az alkotmány felfüggesztése után, a jugoszlavizmus szellemében II. Sándor király az országot tíz új közigazgatási egységre osztotta. Nem etnikai, hanem földrajzi szempontok alapján kilenc bánságot hoztak létre, Belgrád, Zimony és Pancsova külön közigazgatási egységet alkotott. Bácska, Bánát, Baranya és a Szerémség jelentős észak-szerbiai területekkel kiegészítve a Dunai bánság része lett, amelynek központja Újvidék volt. A bánát a minisztertanács javaslatára a király nevezte ki, Belgrád és környéke közvetlenül a belügyminisztérium irányítása alá került. A bánságok egyúttal önkormányzati egységek is voltak, közvetlen, általános (férfi), titkos választójog alapján báni tanácsokat választottak, ezek azonban nem tudták betölteni eredeti, önkormányzati funkcióikat.

által nem lettek volna jóváhagyva. – Áttanulmányoztam e tárgyra vonatkozó összes iratokat a panaszolt végzéssel együtt és a panaszban foglalt állításokat mérlegelve úgy találtam, hogy a vitássá tett határozat nem szabályszerű s annak nincsen törvényes alapja, ezen

i n d o k o k b ó l:

A Nagybecskerekén székelő Központi Közművelődési Egyletnek alapszabályait a Belügyi Ministerium 1921. évi március 29-én B. B. B.³⁵⁹ 998 szám alatt jóváhagyta.

Az idézett alapszabályok 9-ik §-ában rendelkezés van arra nézve, hogy vidéki osztályokat szervezhetnek mindenütt ott, ahol az egylet kulturális tevékenysége iránt elegendő érdeklődés mutatkozik.

A Beogradi kerületnek volt nagybecskereki főispánja 368/1929 S. szám alatt 1929. évi január 6-ika után a nagybecskereki központi egylet alapszabályait jóváhagyta azért, mert az egyletet nem politikai egyesületnek tartotta.

A nagybecskereki városi rendőrhatalóság 1929. évi július 11-én kelt 8426 adm. sz. végzésével a Központi Egyletnek alapszabályait nem „jóváhagyta”, mert erre illetékességgel nem bír, hanem az ilyen határozat hozatalára egyedül illetékes volt főispán részéről hozott, s a Központi Egylet alapszabályainak jóváhagyásáról szóló 368/1929 S. számú határozatnak az Egyesület tudomására juttatását csak közvetítette.

Ezek szerint a nagybecskereki városi Rendőrhatalóságnak 8426/1929 adm. sz. végzése formai szempontból nem³⁶⁰ szabályszerű.

Az előadottak alapján a belügyi igazgatásra vonatkozó törvény 76. §-a értelmében megsemmisítem a vitássá tett végzést mint a törvénnyel ellenkezőt azzal a meghagyással, miszerint az előbbieket értelmében s a törvény szerint történjék a további eljárás.

E tárgyra vonatkozó iratok./.. alatt visszaküldetnek.

VL, Magyar ügyek, 10760., géppel írt, szerbről magyarra fordított másodpéldány, aláírás nélkül.

³⁵⁹ A jugoszláv belügyminisztériumon belül külön bácskai, bánati és baranyai ügyosztály működött.

³⁶⁰ Az eredeti iratban, nyilván gépelési hiba miatt, a „szabályszerű” kifejezés olvasható. Az irat egész tartalma alapján azonban itt a „nem szabályszerű” kifejezés szerepelhetett az eredeti, „jugoszláv” nyelvű iratban. Az eredeti változat nem állt rendelkezésünkre.

Marton Andor³⁶¹ levele Vilt Vilmoshoz,³⁶² 1933. február 18.

Nagyságos
Dr. Vilt Vilmos úrnak
főorvos
Novisad.

Nagyon tisztelt kedves barátom!

Néhány héttel ezelőtt elküldtem neked Kovács Lajos IV. éves tanítóképezdei tanulónak Zomborból kelt levelét és voltam bátor kérdezni tőled, hogy a bácskai jószívű adakozók révén részesül-e valami támogatásban, mert minden tekintetben méltó reá és amellet ágról szakadt szegény fiú.³⁶³

Ezen levellem, úgy látszik elveszett a postán s így nem került kezeidhez, miután nem kaptam arra tőled választ.

Ennek alapján legyen szabad kérnem, hogy a fenti kérdésemre vonatkozólag engem néhány sorban értesíteni méltóztassál.

Maradtam sok üdvözléssel
tisztelő igaz barátod
Marton Andor

Veliki Beckerek, 1933. február 18.

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

³⁶¹ Lásd a 346. jegyzetet.

³⁶² Lásd a 280. jegyzetet.

³⁶³ Lásd a 78. és a 79. iratot.

Az 1933-ban támogatott magyar egyetemisták és tanítóképzős hallgatók névsora,³⁶⁴ d. n.

	Dudás Tibor orvostanh.	(Zagreb) Zombor	500,-
1.	Ács Ferenc, V. é. orvostanh.	Zagreb	500,-
2.	Bauer Menyhért, V. é. tanítój.	Beograd	500,-
3.	Bartha Mária, V. é. „	Újvidék	600,-
4.	Brunet Elemér, I. é. „	Zombor	500,-
5.	Csete László, II. é. állatorvosj.	Zagreb	600,-
6.	Csőke Sándor, I. é. tanárj.	Beograd	500,-
7.	Dudás Mihály I. é. joghallg.	„	500,-
8.	Deés László, V. é. tanítój.	Zombor	400,-
9.	Gálffy Otilia, III. é. orvosj.	Beograd	500,-
10.	Györffy Balázs, I. é. tanárj.	„	300,-
11.	Kállay Erzsi, I. é. tanítój.	Újvidék	500,-
12.	Krämer Géza, V. é. „	Beograd	250,-
13.	Katona Pál, IV. é. „	Zombor	200,-
14.	Kovács Striko Zoltán, II. é. tanárj.	Beograd	500,-
15.	Major Károly, IV. é. joghallg.	Zagreb	500,-
16.	Nemes János, I. oszt. gim.	Szabadka	200,-
17.	Pogány Gyula IV. é. tanárj.	Beograd	300,-
18.	Pethő Sári, II. é. tanítój.	Újvidék	300,-
19.	Ruttkay Sári, IV. é. tanárj.	Beograd	400,-
20.	Selymessy Matild, V. é. gimn.	Becskekerek	200,-
21.	Treisz Géza, I. é. állatorv.	Zagreb	500,-
22.	Takács István, II. é. tanárj.	„	800,-
23.	Vida Katica, II. é. tanítój.	Újvidék	500,-
	Összesen:		9550,-

VL, Magyar ügyek, 10760., géppel írt kimutatás, kézírásos javításokkal.

³⁶⁴ A kimutatást Marton Andor Vilt Vilmoshoz 1933. február 18-án írott levele mellett találtuk. Kovács Lajos nincs a támogatottak között. Ács Ferenc neve az eredetiben kihúзва, kézzel fölé írva Dudás Tibor orvostanhallgató neve, illetve Treisz Géza nevét szintén az eredetiben húzták ki. A támogatás rendszerét a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesületen keresztül, a katolikus egyház erőteljes támogatásával sikerült megszervezni. Ezt a tevékenységet lényegében hatósági engedély nélkül végezték.

Kende Ferenc³⁶⁵ levele Várady Imréhez, 1933. március 13.

Jugoszláviai
Magyar Könyvtár
szerkeszti Strelitzky Dénes

Subotica, 1933. március 13.
Park Kralja Petra 11, Postfah 122.

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak,
Vel. Bečkerek.

Igen tisztelt Elnök Úr!

E sorok átadója könyvtárunk megbízottja, Ács Géza³⁶⁶ úr. Ács Géza urat felkértük arra, hogy mutassa meg Elnök úrnak azt a gyűjtőívet amelyen dr. Viktor Novák beográdi egyetemi tanárnak Antológia Jugoslovenske Misli³⁶⁷ c. könyvére megrendeléseket gyűjtöttünk. Ez a kiadvány tisztára magánvállalkozás volt. Novák tanár és a Literária egyéni vállalkozása. Ófelsége I. Aleksandar király írta az előszót a könyvhöz és megengedte, hogy a gyűjtőíven az eredeti kéziratát sokszorosítsuk. A Narodna Odbra-

³⁶⁵ Lásd a 289. jegyzetet.

³⁶⁶ Ács Géza életrajzi adatait nem találtuk meg. Minden bizonnyal ő a szerzője a *Subotica város címtára* című kiadványnak (Subotica, Černik Štamparija, 1927), amely a város állami, városi, köz- és magánintézményeinek, -vállalatainak jegyzékét tartalmazza.

³⁶⁷ Viktor Novák (1889–1977) horvát származású jugoszláv történész. Paleográfiai, középkori és a katolikus egyház délszláv népekre gyakorolt negatív hatását bizonygató egyháztörténeti tanulmányai mellett az egységes délszláv nemzet mellett érvelő munkákat is írt. Itt említett kötete 1930-ban jelent meg Belgrádban.

na³⁶⁸ külön ajánlóleveleket írt és a Közoktatásügyi Minisztérium erkölcsi kötelességévé tette alárendeltjeinek és a tanítóságnak a könyv megvásárlását. Ács Géza úr az eredeti ívet be fogja mutatni.

Igen tisztelt Elnök úr! Én ezt azért mondtam el, mert meggyőződésem, hogy semmilyen kultúrakciót az arra hivatottak erkölcsi támogatása nélkül nem csinálnak. Erkölcsileg egy kultúrakciót támogatni különösen, ha az könyvkiadással jár, az annyira szokásos, hogy Budapesten most megjelent „Vereckétől napjainkig” c. munka előszavát Horthy Miklós³⁶⁹ kormányzó írta és az egész gyűjtés az ő patronátusa alatt folyik. A kiadó azonban a Franklin Társulat, amely kétségtelenül nyereségre berendezett üzem. Hogy gróf Bethlen³⁷⁰ és Gömbös³⁷¹ is különböző ilyen akciókban angazsálva vannak moraliter,³⁷² arról nem is beszélek.

Mindezt azért vagyok bátor elmondani, mert legutóbbi találkozásunkor erről szó volt és meg akarom Elnök urat nyugtatni afelől, hogy egy erkölcsi csatlakozása esetén Ön csak az ügy kulturális részét ismeri el.

Ne haragudjon énám azért, hogy engem szomorúsággal tölt el, hogy most, amikor egy tizennégy éves álom megvalósul és a magyar írók munkái egymás után látnak napvilágot, akkor nem szeretettel sietnek felénk az arra hivatott egyesületek és magánosok, hanem a magánvállalkozás bélyegét sütik rá.

³⁶⁸ Narodna odbrana – népvédelem, szerb nacionalista szervezet. Megalakulását Bosznia-Hercegovinának az Osztrák–Magyar Monarchia által történt annexiója váltotta ki 1908-ban. Fő feladata a szerb nemzeti célok szolgálata, azaz a szerbek egy államban történő egyesítése volt. A balkáni háborúk idején jelentős szerepet játszott az úgynevezett komitácsi, illetve csetnik osztagok szervezésében. Szoros kapcsolatban állt a Fekete kéz nevű titkos katonai szervezettel is. Szervezetei a Jugoszláv Királyság fontos társadalmi bázisát alkották, számos provokatív akciót szerveztek a kisebbségek, így a magyarok ellen is. Szervezeteik napjainkban elsősorban Szerbiában, illetve a külföldön élő szerbek körében reneszánszukat élik.

³⁶⁹ Vitéz nagybányai Horthy Miklós (1868–1957) tengerésztiszt, politikus, Ferenc József szárnysegéde, hadügyminiszter, a nemzeti hadsereg fővezére, 1921 és 1944 között Magyarország kormányzója. Jugoszlávia háborús bűnösnek nyilvánította, de az amerikaiak nem adták ki. Portugáliában hunyt el.

³⁷⁰ Bethlen István gróf (1874–1946) politikus, 1921 és 1931 között miniszterelnök, felsőházi tag, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1944 őszén a szovjetek letartóztatták, Moszkvába hurcolták, ott hunyt el.

³⁷¹ Gömbös Gyula (1886–1936) hivatásos katonatiszt, politikus, országgyűlési képviselő, honvédelmi miniszter, 1932 és 1936 között miniszterelnök.

³⁷² Erkölcsileg el vannak kötelezve.

Nekem meggyőződésem, hogy egy egyesület konstrukciójánál fogva ezt az aktivitást nem tudja kifejtteni. Azonban ünnepélyesen a legnagyobb komolysággal felajánlom bármelyik egyesületnek, hogy az egész akciót átengedem minden nyereség nélkül, ha garanciát adnak arra, hogy ezt a programot meg tudják valósítani.

Elnök úr, eddig nyolcvanezer dinárt fektettünk be ebbe a vállalkozásba és a jövő titka az, hogy az sikerül, vagy nem.

Hogy a közönség az általunk kért összeget meg tudja-e fizetni, vagy nem, azt bízunk a közönségre. Olyanokat fel sem vehetünk üzlettechnikai okokból, akik nem bírják fizetni, mert azzal saját akciónkat ássuk alá. Viszont, ha elképzeljük, hogy egy normális körülmények között élő polgári magyar család havonta mit költ mozira, kávéházra és vendéglőre, akkor talán van annak egy kis jogosultsága, hogy a magyar kultúrára is kérünk. De még ha áldozatot kellene hozni, akkor is meg kellene ezt csinálni. Mikor ad a magyar kisebbség bizonyosságot arról, amiről másfél évtizede beszélünk?

Igen tisztelt Elnök úr!

Én nemcsak az Ön aláírását kérem, hanem hitét és szeretetét ehhez az akcióhoz, pártfogását és védnökségét. Ezek a könyvek megmaradnak, el fognak kerülni nemcsak itt, hanem Magyarországon is minden arra való lélekbe és könyvtárba. Nem lehet az, hogy Ön ne szeretettel nézze ezt a munkát, Ön akit mi lélekben elfogadtunk vezérünknek.

Mély tisztelettel köszönti
igaz híve
Kende Ferenc

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Kende Ferenc³⁷³ levele Várady Imréhez és Strelitzky Déneshez,³⁷⁴
1933. május 16.

Kende Ferenc
Subotica

Nagyságos
Dr. Várady Imre és Dr. Strelitzky Dénes uraknak

Mélyen tisztelt Uraim!

A magyar írók társaságba való tömörítése alkalmából³⁷⁵ szíves figyelmüket felhívom az itt elmondandókra.

Magyar kisebbségi szempontból nagyon fontosnak találom, hogy minden olyan esemény, ami a magyar kisebbséget szolgálja, kellő sajtópropagandát kapjon. A mi kisebbségi sajtónk útján van úgyszólván egyetlen komoly módunk arra, hogy a lelkeket ébren tartsuk. A kisebbségi sajtónk az ismert körülményeinél fogva a magyar kisebbségi ügyekkel amúgy is igen tartózkodóan foglalkozik. A magyar kisebbségi sajtónk úgyszólván elsikkaszt bennünket. Például; a kisebbségi magyar írókat nagy kitüntetés érte azzal, hogy eddig nyolc tagját a Pen-Clubba bevették. A két vezető organumunk közül az egyik néhány sorban, a másik egyáltalában nem emlékezett meg erről, holott ennek a szóvátétele és kellő értékelése erős dokumentuma volna és lelkesítő hatást váltott volna ki. De legalább is erősen kihasználható lett volna. Semmiféle államrezon, sem pedig az ügyész nem kifogásolta volna, azonban miután a két vezető organum vezető publicistái nem kerültek be a Pen-Clubba, érthető emberi gyar-

³⁷³ Lásd a 289. jegyzetet.

³⁷⁴ Lásd a 173. jegyzetet.

³⁷⁵ A „Délszlávországi Magyar Írók Társasága”, azaz a Szenteleky Irodalmi Társaság, későbbi nevén a Szenteleky Kornél Irodalmi és Művészeti Társaság megalakulásáról a *Kalangya* 1933. júniusi számában Borsodi Lajos így tudósított: a társaság megalakítása „a Magyar Közművelődési Egyesület nagynevű, virágos lelkű, kristályos szándékú elnökének, Várady Imrének hívására” indult el. A Szenteleky Irodalmi Társaság első nyilvános ülésére 1934. február 25-én Nagybecskerekén került sor, első elnöke, Draskóczy Ede itt mondta el „székfoglalóját”, azaz ismertette a társaság programját.

lóságuknál fogva az egész ügyet úgyszólván elsikkasztották. Az emberi hiúság megsértése mindig egy erős mozgató motívum volt.

Mi gyöngeségünknel fogva nem nélkülözhetjük a magyar nyelvű sajtót és mindent el kell követnünk, hogy az szimpátiával álljon a most keletkező alakulat mellé. Ezért vagyok bátor figyelmüket felhívni arra, hogy a megalakítandó magyar írók társasága a vezető orgánumok szerkesztőit feltétlenül sorozza tagjai közé még akkor is, ha a publicistáknak egy külön tagozatot kell alkotni, amit azonban nem ajánlok. Név szerint Dr. Fenyves Ferencre,³⁷⁶ Dr. Bródy Mihályra,³⁷⁷ Tomán Sándorra,³⁷⁸ Gyöngyössy Dezsőre,³⁷⁹ Kelemen Jánosra³⁸⁰ gondolok.

Én azt hiszem, ha ezt figyelembe veszik és keresztül viszik, úgy a magyar kisebbség széles rétegeivel is egy kapcsolattal többet teremtettünk. Mind-egy, hogy egyes magánkiadók milyen pártállásúak és világnézetűek, nem elriasztani, hanem meggyerni, céljaink szolgálatába állítani feladatunk.

Mély tisztelettel:

Subotica, 1933. május 16.

Kende Ferenc

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

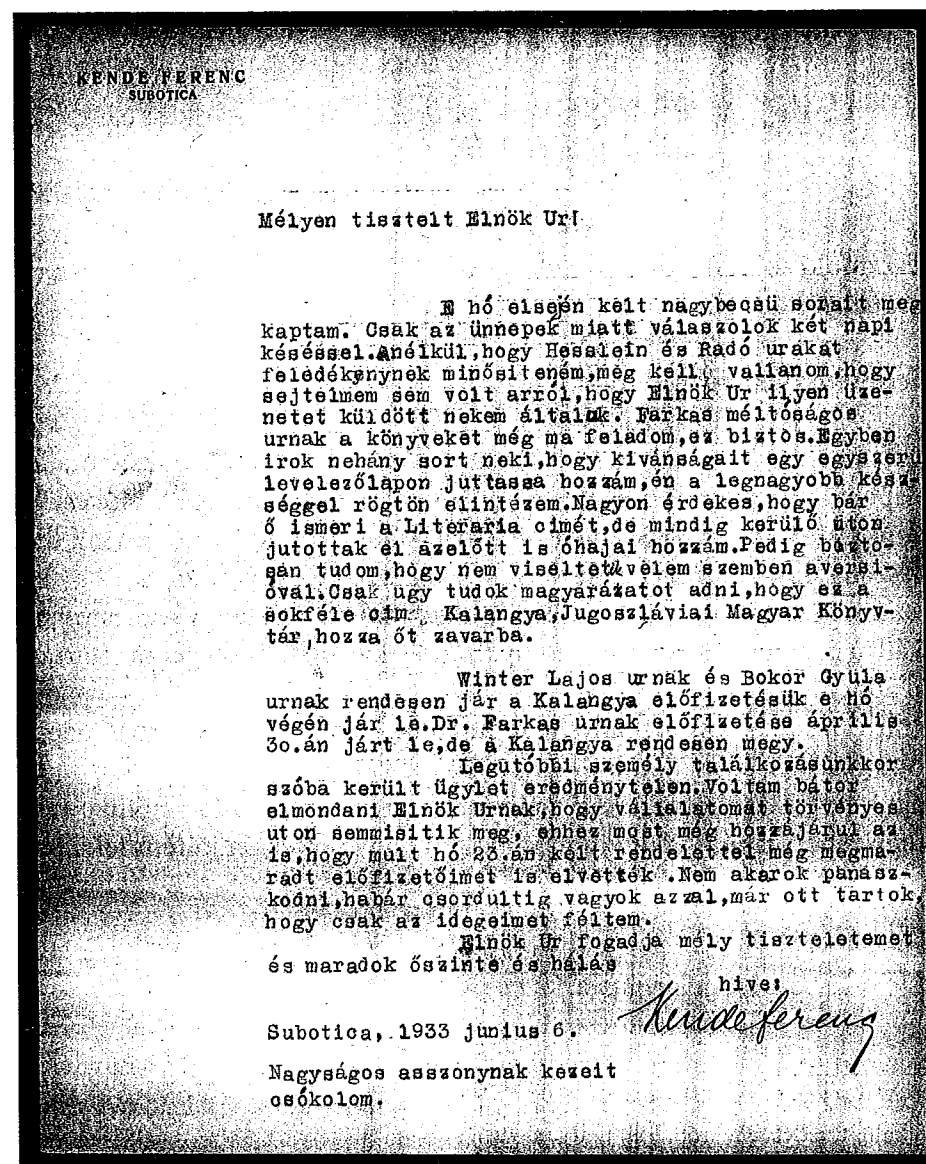
³⁷⁶ Lásd a 137. jegyzetet.

³⁷⁷ Bródy Mihály (1883–1941?) tanár, publicista, szerkesztő. Többek között a *Bácsmegeyi Napló*, valamint a *Vajdasági Magyar Újság* szerkesztője. A *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* sorozat 1933-ban megjelent *Városok, falvak* című kétkötetes művének szerkesztője. 1941-ben a magyar hatóságok zsidó származása miatt Topolyára deportálták.

³⁷⁸ Lásd a 302. jegyzetet.

³⁷⁹ Gyöngyösi Dezső (1885–1970) tisztviselő, újságíró, szerkesztő. A zombori Munkásbiztosító Pénztár igazgatója, több vajdasági magyar nyelvű lap munkatársa. A rövid életű *Revű* (Vajdasági Színházi Élet) című hetilap egyik szerkesztője.

³⁸⁰ Kelemen János (1902–1970?) újságíró, szerkesztő. 1932-től a Pleitz nyomda és a *Híradó* című újság tulajdonosa. Ő alapította az újvidéki Glóbusz könyvesboltot. 1941-től az újvidéki *Reggeli Újság* szerkesztője és kiadója. 1944-ben Magyarországra menekült. A *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* és a *Kis Magyarok Könyvtárának* szerkesztője.

Kende Ferenc levele Várady Imréhez, Subotica, 1933. június 6.

Csuka Zoltán³⁸¹ levele Várady Imréhez, 1933. augusztus 31.

Láthatár

Érdliget, 1933. augusztus 31.

beszámoló az irodalmi és szellemi élet
megnyilvánulásairól

Mélyen tisztelt Doktor uram,

postautalványát és kedves sorait még Novisadon megkaptam és azóta letelepedtem új otthonomban és megkezdtem új irodalmi lapom előkészítő munkálatait.³⁸² Itt ért Szenteleky³⁸³ halálának szomorú híre és csak természetes, hogy Kornél halálával kapcsolatosan azok a gondok is, hogy mi lesz eddig kiépített irodalmi állásainkkal, mi lesz a Kalangyával és vajjon ki áll arra a posztra, amelyen eddig Szenteleky annyi hűséggel és kitartással állta meg a helyét.

Mint értesülök, alig néhány hete, hogy eltávoztam és szinte pár napja, hogy Kornélt elvesztettük és máris bajok vannak a Kalangya körül, az augusztusi szám mind a mai napig nem jelent meg, holott holnap már szeptembert írunk. Pedig jómagam igen nagy tervekkel jöttem fel a Ka-

³⁸¹ Csuka Zoltán (1901–1984) író, költő, műfordító, szerkesztő, irodalomtörténész. Sokat tett a délszláv irodalom magyarországi népszerűsítéséért. Számos vajdasági magyar irodalmi lap létrehozásában, szerkesztésében vett részt (*Vajdasági Írás, Képes Vasárnap, Kalangya*), a *Láthatár* és a *Jugoslovenska-Madžarska Revija* megalapítója, illetve főszerkesztője. Fontos szerepet játszott az 1946-ban létrehozott Magyar-Jugoszláv Társaságban. 1950-ben koncepció perben kémkedésért tizenöt évre ítélték, 1955-ben szabadult. Hagyatékát a nevét viselő érdi könyvtár őrzi.

³⁸² Csuka Zoltánt 1933-ban kiutasították Jugoszláviából, s Érdligetre költözött. Lakóházát az ifjúkori barát, Molnár Farkas a Bauhaus szellemében tervezte. Itt megalapította és 1933 és 1934 között szerkesztette a *Láthatár* című kisebbségi folyóiratot, amely az „összes magyar nyelvterületek irodalmi életének figyelője” kívánt lenni.

³⁸³ Szenteleky Kornél életrajzi adatait lásd a 278. jegyzetnél.

langyával kapcsolatosan is Pestre és amint azt Áprily³⁸⁴ és gróf Bánffy³⁸⁵ az Erdélyi Helikkon kapcsolatosan tették, magam azzal a tervvel foglalkozom, hogy a Kalangyának és az ottani magyar irodalomnak mintegy nagykövete kívánok itt lenni és a Kalangyát az Erdélyi Helikon mintájára úgy akarom itt bevezetni, hogy legalább három-négyszáz példányban fogyjon. Ehhez megvannak az utak és a lehetőségek és amint azt Doktor úr nagyon jól tudja, megvan bennem a szervezőképesség és súlyos kárnak tartanám, ha a Kalangya és a vele kapcsolatos jugo-magyar könyvkiadás éppen most, a kifejlődés teljessége előtt kerülne bajba.

Ismerem Önt Doktor uram és ismerem a Közművelődési Egyesületet, tudom azt is, hogy Szenteleky halála az Önök részére nemcsak temetést, hanem elkötelezést is jelent. Mint azt legutóbb a R. U.-ban³⁸⁶ megjelent cikkemben és hamarosan a rádióban is megtartandó előadásomban hangsúlyozom, Szenteleky halála az első tradíció, az első elkötelezés az ottani magyar irodalomban és kultúréletben és bizonyos vagyok benne, hogy azok, akik felelősek ezért a kötelezettségért, nem fogják kiejteni kezükből azt a szerszámot, amit Szenteleky örökbe hagyott a részükre.

Ebben a pillanatban nem tudom, hogyan állnak azok a tárgyalások, amiket a Kalangya továbbvitele ügyében a Közművelődési Egyesület Kendével megkezdett, úgy érzem azonban, hogy nem jelentenek meddő konferenciázást. Jómagam, mint a Kalangya társtulajdonosa, így a távolból is szívesen hozzájárulok minden megegyezéshez, amely a Kalangyának életet és további munkalehetőséget biztosít. Nagyon szeretném, ha a szerkesztőségben Borsodi³⁸⁷ kollegám helyet foglalna, mert tudom, hogy ez hitet és lelket jelent a közös munkában.

Kérem Doktor uramat, viselje úgy szívén a Kalangya ügyét, mint ahogyan azt Kornéllal együtt eddig mi viseltük és legyen meggyőződve arról, hogy a Kalangya fennmaradása esetén az itteni beszervezéssel sokban hozzájárulok a folyóirat fenntartásához. Egyben kérem arra, hogy most megindítandó lapom részére a Közművelődési Egyesület állandóan híreket adjon és kérem arra is, hogy a megegyezésről hamarosan tájékoztatni szíveskedjék.

³⁸⁴ Áprily Lajos (Jékely Lajos) (1887–1954) költő, tanár, szerkesztő, műfordító. Az *Erdélyi Helikon* mellett egyik szerkesztője a kolozsvári *Ellenzék* irodalmi mellékletének, majd Budapestre költözése után a *Protestáns Szemlé*t is ő szerkesztette.

³⁸⁵ Bánffy Miklós gróf (1874–1950) író, politikus, grafikus, szerkesztő, színházi rendező. Az *Erdélyi Helikon* mellett korábban részt vett az *Erdélyi Lapok* szerkesztésében is.

³⁸⁶ *Reggeli Újság*.

³⁸⁷ Lásd a 277. jegyzetet.

November elején valószínűleg személyesen is
meglátogatom Doktor uramat és mielőbbi szíves
válaszát várva vagyok igaz szeretettel

Csuka Zoltán

VL, Magyar ügyek, 10760., géppel írt másolat, kézzel írt aláírással.

87.

Kende Ferenc³⁸⁸ levele Várady Imréhez, 1933. szeptember 1.

Kende Ferenc
Subotica

Subotica, 1933. szeptember 1.

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Csuka Zoltán barátom beküldte Önhöz intézett levelének másolatát.³⁸⁹

Hogy ebben az ügyben zavarok ne álljanak elő, a következőről tartozom bizalmasan felvilágosítani. Szenteleky Kornél³⁹⁰ utóbbi időben csendes averzióval viseltetett Csuka Zoltánnal szemben és ezért terveit és kívánságait vele nem közölte. Sőt bizalmasan megkért bennünket, Radót³⁹¹ is meg engem, hogy Csukát ne hozzuk ki, ne engedjük ki hozzá. Hogy Szenteleky averziója miből keletkezett Csuka ellen és hogy mennyiben jogosult az, arról majd személyesen fogok referálni. Most ezt csak azért írom meg Elnök Úrnak, mert Csuka Szenteleky óhajairól és rendelkezéséről egyáltalában nem volt az utóbbi hónapokban informálva.

Csuka társtulajdonossága a Kalangyánál pedig egy teljesen zavaros dolog e pillanatban és pedig a következőkért. Megállapodásunk szerint a Kalangyát én, a kizárólagos rizikómra, vesztélyemre adom ki és ha haszon állna elő, abban a haszonban ő 20% participiál. Ezért a 20%-ért tartozott ő a társszerkesztői munkálatokat ellátni stb. Haszon még soha nem volt a Kalangyán, azután meg a Csuka innen végleg elköltözött és a szerkesztést más látja el. Tény az, hogy a Kalangyát ma én áldozatok árán tartom fenn, amit pontosan vezetett könyveimmel tudok igazolni és így valószínűségben Csukával mindenféle kapcsolat csak plátói. Tartoztam ezt Elnök

³⁸⁸ Lásd a 289. jegyzetet.

³⁸⁹ Lásd az előző, 86. iratot.

³⁹⁰ Lásd a 278. jegyzetet.

³⁹¹ Radó Imre (1885–1944?) író, újságíró, szerkesztő, banktisztviselő, a szabadkai zsidó szeretetház titkára. Szenteleky halála után szerkesztőként jegyzi a *Kalangya* néhány számát.

Úrral közölni, hogy pontosan legyen informálva ahhoz, ha netalán Csukának³⁹² erről levelet írna.

Ismétlem, hogy Szenteleky Kornélnak nálunk írásban meglevő kívánsága, hogy a Kalangya szerkesztését Radó és én vegyük át. (Erről Csuka már nem tudott, mert már Budapesten volt és Szenteleky nem közölte vele.) Mi az itteni írógárdát jól ismerve, újra átgondolva harmadik társnak felkértük a legtanultabb író társunkat, Szirmai Károlyt.³⁹³ Ezenkívül, amint elmondottam, legkiválóbb magyar esztétikusokhoz fordultunk közreműködésért.

Én a magam részéről azt hiszem, hogy Becskereki tartózkodásom alatt ezt a kérdést úgy Elnök Úrékra mint reám nézve kielégítő módon oldottuk meg. Egyébként, szokásomhoz híven, tegnapi, illetve mai beszélgetésünket írásba foglalva leszek bátor megküldeni.

Fogadja nagyrabecsülésem és vagyok

igaz híve
Kende Ferenc

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

³⁹² Az iraton e helyen, mivel vége az első oldalnak, Kende kézírásával a következő megjegyzés olvasható: „Tessék fordítani.”

³⁹³ Szirmai Károly (1890–1972) jogász, író, tisztviselő, szerkesztő, irodalomszervező. 1933 és 1941 között a *Kalangya* szerkesztője. A *Kalangya* úgynevezett Szirmai-korszakát az irodalomtörténet-írás a szigorúbb minőségre való törekvésként tartja számon.

Kende Ferenc³⁹⁴ népművelési tervezete, 1933. szeptember 7.³⁹⁵

A Jugoszláviában élő magyar nép művelése céljára szánt tervezet

A magyar gondolat, a magyar lelkiesség, a magyar műveltség fenntartásáról van szó, tételes törvényeinkben biztosított kereteken belül.

Szomorúan kell megállapítani, hogy kulturális téren törvényeink nyújtotta lehetőségekkel eléggé nem élünk, azokat nem használjuk ki, fajtánk, nemzetiségünk javára. Nem célom ennek a helyzetnek okairól beszélni, bár aktualitása nyilvánvaló / E kérdés alapos leírása külön részletkérdéseket ölel fel, melyek közül néhányat említek meg: 1/ a jugoszláviai magyarság kulturális frontjának egységes megalkotása. 2/ a magyar iskolák hiányainak, a hézagos magyar tanításnak pótlása. 3/ a romániai és a csehszlovákiai magyarság különálló kulturális szervezeteinek és fejlettségeinek leírása stb.

E helyütt abból indulok ki, hogy e kis memorandum olvasói egy véleményen vannak velem abban, hogy az igen sokszor hangoztatott magyar kulturális törekvések mielőbb formát nyerve, gyökeret verjenek a gyakorlati életben. Ennélfogva minden elméleti leírást, okfejtést mellőzve, egyenesen rátérek olyan lehetőségek felsorolására, amelyek azonnal életre kelthetők. Külön figyelembe veszem anyagi eszközeink igen szerény voltát, miért is nem messze ragyogó programot akarok adni, képzeletünk szórakoztatására, hanem holnap megvalósítható tényeket sorolok fel.

E rövidre fogott bevezetéshez csak azt kell még leszögezнем, hogy kultúránk kérdését általánosságban két részre osztom A/ A magyar paraszt (földművelő) és kisiparos tömeg kultúrálása és B/ a városi középosztály, úgynevezett intelligencia megnyerése sajátos kultúránk részére.

Három gyakorlatba átültethető indítványom van. A két első a földművelő és kisiparos tömeg, a harmadikat a polgárság részére tervezem.

³⁹⁴ Lásd a 289. jegyzetet.

³⁹⁵ A tervezet Kende társadalomszervező tevékenységének eddig ismeretlen dokumentuma, ismereteink szerint ez az írása még nem jelent meg.

1/ A budapesti Országos Közművelődési Tanáccsal³⁹⁶ olyan megállapodást létesítettem, hogy a „Vasárnapi Könyv” teljes anyagát a megindulásáig visszamenőleg (húsz esztendő) díjtalanul bocsátja a kulturális cél érdekében rendelkezésemre. A „Vasárnapi Könyv” hetenként jelenik meg és felöleli a művelődés minden ágát. Népszerű, igen kellemes formákban dolgozza fel a legkülönbözőbb kérdéseket és illusztrálva adja közre. Ezt az anyagot esetleg némi módosítással díjtalanul felhasználhatjuk. Csak a klisékért kell igen csekély költsön díjat fizetni. Kiadandó heti folyóiratunknak „A Tudás”³⁹⁷ címet tervezem és annak szerkesztéséért, amíg az anyagilag nem jövedelmez, nem kérek semmit. Azt sem kifogásolom, ha annak szerkesztésére más kap megbízást.

Tízezer példány előállításának rotációs gépen és rotációs papíron tizenhat oldal terjedelemben, számonként 2900.- dinár az ára. A lap nagysága, olyan lenne elképzelésem szerint, külső alakra, mint a Reggeli Újság fele. A tizenhat oldalas illusztrált lap eladási árát fél dinárra tervezem, vagyis ötezer eladott példánynál a kiadás kifizetődik úgy, hogy másik ötezer példányt díjtalanul oszthatjuk szét.

Ennek megvalósítására, rendes üzembe hozatalára megszervezésére 30.000.- dinár szükséges, mely összegnek az ügy helyes támogatása mellett vissza kell térülnie. A jó szervezéssel viszont elérhető, hogy a lap maga tartja el magát.

Az eladási szervezet három részből állna: a/ a rendes újságárusító (kolportázs) szervezet, b/ a gazdakörök felhasználása, c/ egyes községekben és tanyákon, ahol nincsenek gazdakörök, ott megbízható emberek munkájának igénybevétele.

Ezzel a hármas kiépítéssel a magyar népnek hetenként válogatottan jó, olcsó, szükség esetén ingyenes olvasmányt tudunk nyújtani a természet-tudomány, a történelem, a technika, az irodalom és művészet stb. köréből.

³⁹⁶ Az Országos Közművelődési Tanács 1908-ban alakult, amely eredendően a nemzetiségi vidékeken élő magyarság kulturális gondozását látta el. Fő tevékenysége az iskolán kívüli népoktatás, ismeretterjesztés volt. A szervezet kiadásában jelent meg a *Vasárnapi Könyv* című hetilap, de számos egyéb ismeretterjesztő munkát is megjelentettek. 1935-ben a *Reggeli Újság* szerkesztősége, főként Kende Ferenc és Tóth Bagi István (1911–1941) munkája nyomán egy virtuális Közművelődési Tanács működött a Vajdaságban, amely elsősorban az iskolán kívüli népnevelés megszervezésén munkálkodott.

³⁹⁷ A folyóirat nem jelent meg.

2/ Vándorkönyvtárak megszervezése és szétküldése is igen nagy fontossággal bír a művelődés kérdésénél. A vándorkönyvtárak eszméje Amerikában született, ahol nagy teherautókra szerelt könyvszekrényekben hordják ki a könyveket. Nemcsak a farmerek lakóhelyeit keresik fel ezek a mozgó-könyvtárak, hanem a prerik kétes lakóságát is.

Nézetem szerint, ha nem is ilyen nagy stílusban, a vándorkönyvtárak kérdését mi is meg tudjuk oldani. Harmincszor száz-százötven könyvre van szükség. Ezeket a kis könyvtárakat közönséges, jól vasalt ládába csomagolva kellő utasítással és könyvjegyzékkel ellátva, kis községekbe és tanyákra megbízható embereknek kell kiküldeni. Az illetők kikölcsönzik a könyveket. A harminc ládát egy központi kéz irányítja és intézkedik állandóan azok továbbküldése és kicserélése végett.

Magyarországon a vándorkönyvtárakhoz szükséges úgynevezett típuskönyvtárak nemcsak ismertek, hanem hivatalosan forgalomban is vannak. Ez úton kérek kultúregyesületeinktől megbízást arra, hogy harminc ilyen könyvtár lehetőleg ingyenes beszerzését megindíthassam, illetve előkészíthessem. Ha sikerülne az ingyenes beszerzés, aminek valószínűsége fennforog, úgy a végső megoldáshoz csak felszerelési és szállítási költségek szükségesek.

A vándorkönyvtárak szervezetének kiépítését szintén a gazdakörökre és kis helyeken és tanyákon megbízható embereink közreműködésére építem.

3/ Vezető kultúregyesületeink, mint a szubotikai, a becskerekai, a szombori, a becsei kulturális életünknek minden megnyilvánulását közlemények és leírások formájában havonként nyolc oldal terjedelemben közlés végett adják át a Kalangyának.

Ezek a közlemények nemcsak kultúreletünk beszámolóit volnának, hanem szétszóródó tevékenységünkről egységes képet nyújthatnánk folyóiratunkban. Részletekben így gondolom: a körök általános munkája, a könyvtári, a színészeti, a zenei élet leírása. Az előadások és ünnepi beszédek közlése. Az ifjúsági mozgalmak leírása. Egyszóval mindaz, amit az egyesületek vezetősége közlésre érdemesnek tart.

A Kalangya nemsokára harmadik évfolyamába lép és ma 1500 példányban jelenik meg. Nemcsak itt örvend elterjedésnek, hanem Magyarországon is és az utódállamokban is jól ismerik. A Kalangya jó nevet vívott ki és nagyban hozzájárult már most is ahhoz, hogy a határon túliai kultúrtevékenységünket jobban ítéljék meg, mint azelőtt. A Kalangyát Tudományos Akadémiától és a Kisfaludy Társaságtól kezdve a budapesti la-

pok szerkesztőségi könyvtáráig gondosan őrzik. Módomban volt meggyőződni, hogy néhol mint a jugoszláviai kisebbségi élet analészeit³⁹⁸ kezelik.

Kisebbségi létünk dokumentálására, kultúréletünk mozzanataira most jobban, mint valaha, fel kell hívni a külföld figyelmét. Erre igen alkalmas ez az egységes megnyilvánulás, hogy vezető egyesületeink beszámolóikat havonta külön-külön nyolc oldal terjedelemben megjelentetik a Kalangyában. Ezért a megjelentetésért semmiféle külön díjat nem számítok fel, mindössze a tényleges papír és nyomdai árat, ami nyolc oldalanként 800.- dinárba kerül.

Ennek a rovatnak tervem szerint „Kultúréletünk” volna a címe és az egyesületek külön-külön tetszésük szerint szerkesztenék a rendelkezésünkre álló anyagot.

Ismétlem e tervezetben foglalt három indítványomat.

1) Hetenként megjelenő féldináros ismeretterjesztő lap kiadása, melynek anyagát díjtalanul kapjuk.

2) Vándorkönyvtárak megszervezése.

3) Kultúregyesületeink életének rendszeres közlése a Kalangyában.³⁹⁹

Subotica, 1933. szeptember 7.

Kende Ferenc

VL, sz. n., eredeti, géppel írt irat, kézzel írt aláírással.

³⁹⁸ Annales – latin eredetű szó, évkönyv, krónika.

³⁹⁹ Kendének ez az ötlete végül nem a *Kalangyában*, hanem 1935 őszétől az újvidéki *Reggeli Újság* Egyesületi Közlöny című rovatában valósult meg.

Kende Ferenc⁴⁰⁰ levele Várady Imréhez, d. n.

Kende Ferenc
Subotica

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Szokásomhoz híven megrögzítem becskerekai tárgyalásunk eredményeit.⁴⁰¹

Elnök úrék tudomásul vették, hogy Szenteleky Kornél halála folytán a Kalangya szerkesztőjét Jugoszláviában egy személyben nem tudjuk pótolni, ezért Szenteleky kívánsága folytán Radó Imre és én vettük át a szerkesztést. Miután mi is társra szorulunk és legalkalmasabbnak legnagyobb tudással rendelkező íróársunkat, Szirmay Károlyt⁴⁰² felkértük, hogy hárman közösen szerkesszük a Kalangyát. Voltam bátor még elmondani, hogy több budapesti kiválósághoz fordulunk, akik éppen a hiányzó esztétikai cikkekkel fogják folyóiratunkat gazdagítani.

Megállapodtunk abban, hogy a Közművelődési Egyesület a Kalangyában havonként nyolc oldalnyi kéziratot ad, melyben kultúrhíreit, törekvéseit és egyéb közölni valóját közzéteszi. Egyidejűleg átír a subotikai, sombori és staribecseji közművelődési egyesületeknek és hasonló közlemények leadására szólítja fel. Fél ív, nyolc oldal kinyomása saját árban 800.- dinárba kerül szétküldéssel együtt. Ebbe az összegbe a szerkesztőnek kifizetett díjakat nem számítottuk be, miután ez nem tartozik a szerkesztési részhez és az egyesületek a maguk keretén belül csinálják meg. Hogy én mit képzelek ezekbe a közleményekbe, azt külön levélben Juhász Ferencnek megírom és a levél másolatát idemellékelem. Ezen megállapodás nem végleges, hanem mint Elnök úr mondotta, az igazgatóság elé kerül határozathozatal végett.

⁴⁰⁰ Lásd a 289. jegyzetet.

⁴⁰¹ A levél Szenteleky halála, tehát 1933. augusztus 20-a után, de még az első Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság 1933. október 29-én történt megalakulása előtt keletkezhetett, ekkor kerülhetett sor a levélben említett becskerekai megbeszélésre is.

⁴⁰² Lásd a 393. jegyzetet.

Az alakítandó Szenteleky Kornél irodalmi társaságra vonatkozólag megbeszéltük, hogy Radó Imrét, Szirmay Károlyt, Borsodi Lajost, Kristály Istvánt⁴⁰³ és Czakó Tibort⁴⁰⁴ felszólítja, a Közművelődési Egyesület keretén belül alakítsák meg a Szenteleky Kornél irodalmi társaságot és ők öten jelöljenek meg 25 délszlávországi magyar író, akik azután megalakítják formailag a társaságot. (Az írók száma természetesen nem végletes, ezt esetleg a felszólítandó öt író fogja meghatározni.)⁴⁰⁵

Nekem a becskerekai utam most élmény volt azért, mert azt hiszem, sikerült Elnök úrral törekvéseimet megértetni és talán meggyőzni arról, hogy kultúréletünknek a jövőben is nemcsak hasznos tagja lehetek, hanem hogy a Közművelődési Egyesület intenciójával mindenkor paralel kívánok haladni.

Fogadja nagyrabecsülésemet és vagyok őszinte és igaz híve

Kende Ferenc

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁰³ Kristály István, Vető György (1890–1944) tanító, a padéi állami iskola igazgatója, író, újságíró.

⁴⁰⁴ Czakó Tibor (1906–?) gyógyszerész, író, költő, műfordító, a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság titkára.

⁴⁰⁵ A társaságot végül tizenöt délvidéki magyar író alapította meg, a tagok létszáma később változott.

Csuka Zoltán⁴⁰⁶ levele Várady Imréhez, 1933. október 27.

Administracija

Novi Sad, 1933 okt. 27.

Reggeli Újság

Kiadóhivatala

Novi Sad, Kr. Petra 30.

Nappal 21-37

Este 20-58

Mélyen tisztelt Doktor Uram,

a Láthatár jugoszláviai terjesztése ügyében pár napig Noviszádon tartózkodtam, nagyon szerettem volna vasárnap Becskerekre átmenni, hogy részt vegyek a Szenteleky irodalmi társaság megalakulásán⁴⁰⁷ s beszéljek Doktor úrral, vízumom azonban csak Noviszádra szól.

Egy kérésem lenne Doktor Uramhoz. Dr Vilt⁴⁰⁸ főorvos úrral beszéltem ebben az ügyben s megígérte, hogy szintén ír Doktor úrnak, ugyanis arról van szó, hogy egyelőre a Láthatárnál alig keresek néhány pengőt, annyit azonban nem, hogy megélhessek is belőle. Az a kérésem lenne, hogy csupán a téli hónapokra, tehát márciusig a diáksegély alapból méltóztassanak a részemre havi 350-400 dinárt kiutalni, hogy eltarthassam magamat. Az itteni magyarság irodalmáért és kultúrájáért eddig is mindent megtettem, s habár nem szeretek érdemekre hivatkozni, mégis arra kérem Doktor urat, hogy e csekély összegű segély kiutalásánál legyenek tekintettel ezekre a munkáimra és segítsenek ahhoz, hogy igen nemes irányú lapomat és saját kis életemet legalább tengetni tudjam addig, amíg megerősödöm.

Szerdán este 5 órakor a pesti rádióban előadást tartok Szentelekyről és a jugoszláviai magyar irodalomról, kérem Doktor Urat, hallgassa meg előadásomat.

⁴⁰⁶ Lásd a 381. jegyzetet.

⁴⁰⁷ Az első Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság 1933. október 29-én Becskerekén alakult meg. Alapszabályát lásd a következő, 91. iratnál.

⁴⁰⁸ Lásd a 280. jegyzetet.

Abban a reményben, hogy kérésemet teljesíthetik, maradtam doktor
Úrnak

igaz és tisztelő híve:
Csuka Zoltán

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

91.

Az első Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság első alapszabálya,
1933. október 29.

A „Magyar Közművelődési Egyesület” kebelében működő „Szenteleky Kornél Társaság” ügyrendje.

1. §

A „Magyar Közművelődési Egyesület” kebelében, mint ennek alosztálya „Szenteleky Kornél Társaság” néven írók társasága alakíttatik.

2. §

A társaság célja: a vajdasági magyar irodalom művelése és fellendítése, a vajdasági magyar irodalom ismertetése és népszerűsítése, továbbá idegen, elsősorban szerb–horvát irodalmi művek magyarra fordítása.

3. §

Az irodalmi társaság állandó taglétszáma – a külföldön élő tagokat bele nem értve 25. – A társaság megalakulása olyképen történik, hogy a társaság 15 első tagját a Magyar Közművelődési Egyesület igazgatósága hívja meg, az ekként meghívott írók pedig a számot 25-re emelik fel.⁴⁰⁹

4. §

Az írók társasága állandó létszámát a társaság fennállása alatt felemelni nem lehet. Amennyiben az év folyamán e taglétszám elhalálozás, vagy elköltözés folytán csökkenne, úgy a társaság tagjai az állandó létszámig választása útján a következő §-ban megállapított módon egészítik ki magukat.

5. §

A taglétszám választás útján való kiegészítése mindenkor a Magyar Közművelődési Egyesület évi közgyűlésének napján, ezt megelőzőleg történik. Tagul csak a vajdasági magyar irodalomban munkálkodó és a körül érdekeit szerzett oly jugoszláviai magyar író választható meg, akit a társaság két rendes tagja ajánl. A választás a jelenlévő rendes tagok ál-

⁴⁰⁹ Ezt a társaság 1933. november 12-ei ülésén harmincra módosították.

tal titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel ejtik meg. Amennyiben a rendes létszámon felül történnek ajánlások, úgy a szótöbbséggel bíró jelöltek között azok maradnak a társaság tagjai, akik a többiekkel szemben több szavazatot kaptak. A szavazás „igen” vagy „nem” szavakkal történik. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. A meg nem választott író újból ajánlható.

6. §

A „Szenteleky Kornél Társaság” ügyeit három évre választott vezetőség intézi, amely áll elnökből, alelnökből és titkárból. Az első vezetőséget a Magyar Közművelődési Egyesület által meghívott és alapító tagok választják. – Az elnök képviseli kifelé a társaságot, elnököl a társaság ülésein és mindenben irányítja a társaság működését. Akadályoztatása esetén mindez az alelnök feladata. A titkár vezeti az ülésekről felvett jegyzőkönyvet és az elnökkel egyetértőleg gondoskodik a társaság rendes működéséről, továbbá határozatainak szükséges közléseiről és végrehajtásairól.

7. §

A társaság üléseit a szükséghez képest az elnök hívja össze az általa meghatározott helyen és időben. Ez üléseken a határozathozatal egyszerű szótöbbséggel történik. Valamely ülés határozatképes, ha azon legalább a tagok $\frac{1}{3}$ része van jelen.

8. §

Az elnökség gondoskodni köteles arról, hogy a társaság és a Magyar Közművelődési Egyesület mint anyaintézet között a szükséges kapcsolat mindenkor meglegyen.⁴¹⁰

VL, sz. n., gépelt másolat.

⁴¹⁰ A társaság másodszor Szivácon alakult meg, 1937. augusztus 21-én, a harmadik újjáalakulásra pedig a Délvidék visszacsatolása után, 1943. március 20-án, Zomborban került sor.

TISZTELT CÍM!

Szivácon 1937. augusztus hó 21-én megbízott Czifráky Imre, Dudás Kálmán, Heintz Vilmos, Herceg János, Markovich Mihály, Szirmai Károly és Vető György, hogy a Szenteleky irodalmi és művész társaság megalakulását előkészítem.

Ennek a megbízásnak eleget tettem, miért is az 1937. szeptember 12-én (vasárnap), délután 4 órakor a noviszádi Magyar Polgári Kaszinó nagytermében tartandó alakuló gyűlésre meghívom.

Noviszád, 1937. szeptember 8.

Teljes tisztelettel
Kende Ferenc

Kende Ferenc meghívója a Szenteleky Irodalmi és Művészeti Társaság 1937. szeptember 12-ei alakuló ülésére, Noviszád, 1937. szeptember 8.

Várady Imre Szenteleky Kornél⁴¹¹ öröke című cikke,⁴¹² 1933 októbere

Szenteleky Kornél öröke

Augusztus huszadika a jugoszláviai magyar kisebbségnek szomorúan emlékezetes napja lett.⁴¹³ E napon ment el közülünk Szenteleky Kornél. A szivácsi temetőben⁴¹⁴ elhangzottak az egyházi búcsúdal utolsó akkordjai, az elsüllyesztett koporsóra reáhullottak a kegyelet tompa göröngyei, egyetlen fiától vesz hangtalanul végbúcsút a megtépett anyai szív s mi, gyász kíséret végeláthatatlan tömegének kis magyar csoportja meggyötört fájdalommal és egészen tanácstalanul állunk egy felhantolt új sír körül.

Sajgó fájdalommal, mert az elvesztés ez órájában eszméltünk csak reá, hogy mily végzetes csapás sújtott hirtelenében reánk és tanácstalanul, mert kis csoportunkban felvillan a nagy kérdés: mi lesz ez után?

Szenteleky Kornél amennyire bátor, annyira áldásos kezdeményezésének lesz-e folytatása? Lesz-e utód, aki annyi felkészültséggel, az irodalom és művészet minden területén oly egyetemes tudással, oly szívós lelkesedéssel, erős tervszerűséggel, az ő páratlan munkabíráásával, fáradhatatlan munkaszeretetével ápolja, fejleszti és irányítja, alig kirügyeztett⁴¹⁵ kisebbségi magyar irodalmunkat? Lesz-e még egy olyan minden vitatáson felülálló elismert tekintély,⁴¹⁶ kinek irodalmi vezérlete alá annyi feltétlenséggel állott kisebbségi íróink öregje, fiatalja, mondjuk apraja, nagya?

Mert irodalom, művészet terén nincsen az az alkotmányos szabályozás, amelynél oly természetesen hangzik a beállott vég azonnali folytatásaként: meghalt a király, éljen a király.

Amennyire egyetemesen él minden írónk és olvasóink lelkében a megismerés, hogy Szenteleky-nél volt méltó kézben jugoszláviai magyar

⁴¹¹ Lásd a 278. jegyzetet.

⁴¹² A cikk a *Kalangya* 1933. októberi számában jelent meg. Az itt közölt írás e cikknek a kéziratos változata, annak szövegével lényegében megegyezik. Az apró eltéréseket lábjegyzetekben jelezzük.

⁴¹³ Ez a mondat a *Kalangyában* így szerepel: „Augusztus huszadika szomorú, emlékeztető napja lett a jugoszláviai magyar kisebbségnek.”

⁴¹⁴ Szenteleky Kornélt a szivácsi katolikus temetőben temették el.

⁴¹⁵ A *Kalangyában*: rügyező.

⁴¹⁶ A *Kalangyában*: tekintélyünk.

kisebbségi irodalmunk királyi jogara, annyira tétovázó, annyira szerteágazó az irodalmi utódlás kérdése. Itt azonban nem személyi, mint inkább a kérdésnek szellemirányú vonatkozására gondolunk.

A személyben, avagy személyekben való megállapodás íróink belső ügye. Bizonyára megnyugtatóan intéződik el maguk között.

De a helyes szellemiránynak megválasztása és követése a köznek nagy ügye.

Szenteleky subtilis,⁴¹⁷ túl ideális lélek. Mégis kisebbségi irodalmunk megalapozásánál a meglevő valóság volt célkitűzésének kerete. Mélyen átérzi, hogy itteni magyar kultúréletünk nyugodt fejlődése csak úgy vehető teljesen biztosítotttnak, ha az új haza kultúrmozgalmaival megtaláljuk az élő kapcsolatot. Nemes összhangba tudja hozni erős fajszeretét az állameszme törvényes követelményeivel. A nyomtatott szó minden bűvös erejével tudja hirdetni és terjeszteni arra törhetetlen meggyőződését, hogy ifjú államunk békéje konszolidációja és fejlődése, egyben legtermészetesebb előfeltétele itt élő magyarságunk gazdasági és kulturális fejlődésének s ezzel karöltve egyéni boldogulásának is. A megértés, az egymás mellett haladás nagy gondolatának⁴¹⁸ szolgál nemes tolla, lelkes tevékenysége.

De ez sohasem történik a férfiatlan felkínálkozás, a kicsinyes kegyhahásházás, hanem mindenkor az önérzetes kultúrparitás alapján. Tudja és hirdeti, hogy a különböző nemzetek, különböző nyelven és mindegyik az ő sajátos szellemi irányában ugyan, de kultúrmozgalmaikban valamennyi egy azon cél,⁴¹⁹ az egész emberiséget átkaroló nagy kultúr ideálok⁴²⁰ megközelítése felé törekszik. Hangosan hirdeti, hogy egyenesen az egyetemes haladás követelménye, minden más nyelvű, minden más nemzeti irányú kultúrtörekvésnek az elismerés kölcsönösségén alapuló testvéries megbecsülése. Tudja és hirdeti, hogy minden faj, minden nemzet legbüszkébb arra, amit sajátosságából az összemberi haladásnak nyújthat. Önérzettel mutat reá, hogy a magyar faj géniusza is, irodalom, művészet, szobrászat, festészet, zene s a kultúra minden irányú megnyilvánulásában, az örök igaz, az örök szép minden változatában maradandó, örök értékeket nyújtott a világösszességnek.

⁴¹⁷ A *Kalangyában*: szubtili.

⁴¹⁸ A *Kalangyában*: gondolataért.

⁴¹⁹ A *Kalangyában*: cél.

⁴²⁰ A *Kalangyában* egybeírva, kultúr-ideálok.

És mert Szenteleky Kornél mindezt nemcsak tudta, de magyar kisebbségünk egén meteoriként fellángolt életének vezérgondolataként nyíltan hirdette és követte is, ezért fordult feléje a túloldaltól az egyenes férfiúnak mindenkor kijáró igaz megbecsülés, a mi részünkről pedig a véghetetlen ragaszkodás, a kiolthatatlan szeretet. Ezért törleszt, hogy amikor magyarságunk elhatározta, hogy legérdemesebb fiának szeretet virágszimbólumát az ezüst tulipánt⁴²¹ nyújtja, e gondolat megszületésével egyazon pillanatban meg volt a döntés is, ez csak őt, csak Szenteleky Kornélt illetheti.

S bár sorsának tragédiája, hogy nagy eszméi gyümölcsbe érését meg nem érthette; de a sors kegye, hogy az általa elhintett magvak kalászbába indulását mindenfelé láthatta. Az úttörés nagy munkája bevégeztetett.

„Küzdeni erőnk szerint legnemesbékért” – idézzük a költő mondását – „s ha fajunk sorsát a szellemharcok tiszta sugaránál olyan magasra tettük, mint lehet, akkor mondhatjuk, térvén őseink porához: ez férfi munka volt.”

Igen. Ő teljes, tökéletes férfimunkát végzett. Minél teljesebb, minél tökéletesebb Szenteleky Kornél műve, annál aggodalmasabban tolul lelünk elé a nagy kérdés: ki lép méltóan örökébe?

VL, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

⁴²¹ A *Kalangyában*: Ezüsttulipán. Az Ezüst tulipán díjról lásd a 425. jegyzetet.

Csuka Zoltán⁴²² levele Várady Imréhez, 1933. november 14.

Láthatár

beszámoló

az irodalmi és művészeti élet
megnyilvánulásairól

Szerkeszti: Csuka Zoltán

Érdliget

(Budapest mellett)

Mélyen tisztelt Doktor Uram!

Ne tessék neheztelni, hogy ismét levéllel zaklatom Doktor uramat, de múltkori kérésem ügyében dr Vilt főorvos úrtól azt az üzenetet kaptam, hogy a döntés Becskereken történik meg. Sajnos, jelenleg olyan zilált anyagi helyzetben vagyok, a Láthatár még egyáltalában nem jövedelmez, hogy régi pátriámhoz kell fordulnom legalább a télre szóló anyagi segítségért. Ismétlem, Doktor uram, csupán márciusig kérném ezt a segítséget, amely mintegy havi 400 dinár lenne; s higgye meg Doktor úr, hogy ez a segítség olyan mag, amely nem hull terméketlen talajba.⁴²³

Mellékelten küldöm a Láthatár új számának azt a részét, amelyben ot-tani dolgokkal foglalkozom. Remélem, rádióelőadásom, amelyben erősen hangsúlyoztam a M. K. Egyesület⁴²⁴ jelentőségét is, megnyerte Dok-

⁴²² Lásd a 381. jegyzetet.

⁴²³ Várady 1933. december 10-én kelt levelében, amelynek fogalmazványa Csuka október 27-ei levelének hátoldalán olvasható, arról értesítette Csukát, hogy tekintettel arra, hogy a diáksegélyalap „az augusztusi felosztás révén teljesen kimerült”, újabb gyűjtéssel pedig most nem mernek azért sem kísérletezni, mivel „a jugoszláviai Magyar Könyvtár és a Kalangya előfizetési díjai körül egyébként is sok kellemetlenség és kavargás támadt. A Szenteleky Irodalmi Társaság megalakulásának körülményei is fájdalmas diszharmóniát váltottak ki. Várjuk a kedélyek lecsillapodását.” (VL, Magyar ügyek, 10760., Várady Imre Csuka Zoltánnak 1933. december 10-én írott válaszána fogalmazványa.)

⁴²⁴ Magyar Közművelődési Egyesület.

tor úr tetszését is, hiszem, hogy a rádió ezután többször ad helyet majd a délszlávországi magyar irodalomnak.

Amidőn doktor uramnak az idei ezüst tulipánért⁴²⁵ szívből gratulálok s kívánom, hogy doktor úr még számos éven át virágoztassa a Közművelődési Egyesületet és istápolja szegény elárvult irodalmunkat, vagyok Doktor uram mindenkor

igaz és őszinte híve
Csuka Zoltán

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴²⁵ Az Ezüst tulipán a Magyar Közművelődési Egyesület által 1932-ben alapított művelődési díj. Borsodi Lajos megfogalmazásában az Ezüst tulipánt „az az elgondolás hívta életre, hogy a magyar kisebbség a szeretetnek, a megbecsülésnek, a mély tiszteletnek külső jelével évente azt a férfiút ékesítse, aki vezér a vezérek közt, aki legmelegebben forrt össze fájának minden örömeivel és bánatával, aki legalázatosabb szolgája, de egyúttal legcéltudatosabb irányítója is kulturális életének” (*Kalangya*, II. évfolyam, 1933. december, 735). Az első Ezüst tulipán díjat 1932-ben Szenteleky Kornél, a másodikat pedig 1933-ban Várady Imre kapta meg. A díjat tudomásunk szerint többé nem osztották ki.

Gráber László⁴²⁶ levele Várady Imréhez, 1933. november 22.

Graber Ladislav
advokat
Pančevo
Telefon 157.

Pančevo, 1933. november 22.

Tekintetes
Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak,
Vel. Bečkerek.

Kedves Imrém!

Szégynlem magam, hogy csak most jutok hozzá, hogy baráti szeretettel és őszinte örömmel üdvözljelek abból az alkalomból, hogy az ezüst tulipánt neked ítélte oda a kultúregyesület, a magyar kulturális mozgalom egyetlen aktív tényezője, és kimentem magam azért is, mert Imre napja alkalmából nem üdvözöltelek.

Hidd meg nekem, hogy mulasztásom oka nem a lustaság, hanem az a rettenetes elfoglaltság, mely a kenyérért való harcban csekély és sivár anyagi eredményem mellett valóságos rabszolgaként nyűgöz le.

Szent meggyőződése, hogy az ezüst tulipánt senki sem érdemelte úgy mint te, mert az én megítélésem szerint emberfeletti az az áldozat, amit te az Ország magyarságának érdekében önzetlenül napról napra hozol.

Arról pedig meg lehetsz győződve, hogy sem deputáció, sem üdvözlő sürgönyben senki sem kívánhat neked több jót mint én, ha elkésve is, de őszinte meleg szívből.

Feleségem osztja örömemet és csatlakozik jókívánságaimhoz.

Azt hiszem, a késedelemért megbocsájtasz, mert úgy tudom, neked is az a nézeted, hogy a baráti hűség és együttérzés nincs sem formáságokhoz, se határidőhöz kötve.

⁴²⁶ Lásd a 92. jegyzetet.

Feleségem üdvözlétét és a magam szeretetteljes kézcsókját add át feleséged önnagyságának.

Téged pedig szeretettel ölel

öreg bajtársad,
László

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Strelitzky Dénes⁴²⁷ levele Várady Imréhez, 1933. november 29.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)
Telefon: 3-22

Subotica, 1933 november 29.

Kedves Barátom!

Mellékelten megküldöm aláírva Leó⁴²⁸ memorandumát.

Megvallom, hogy én a magam részéről egyáltalán nem vagyok meggyőződve e memorandum beadásának, vagy átadásának célszerűségéről.

Egyrészt ezt az akciót úgy, ahogy az elgondolva van, hogy azt csak mi hárman írjuk alá, nagyon erőtlennek tartom, másrészt alig hiszem, hogy nekünk legyen arra felhatalmazásunk, hogy a magyar társadalom nevében nyilatkozzunk, sőt mi több, súlyos ígéreteket tegyünk. Ezenkívül attól tartok, hogy ezzel a kissé éles akcióval még ellenkező hatást is érhetünk el, és a most már elég szépen megindult kulturális akcióink iránt amúgy sem nagyon erőteljes szimpátiát még csökkenthetjük.

Ezek a megfontolások azonban az én nem mérvadó egyéni reflexióim és én magamat természetesen mindenben alávetem felfogástoknak.

A kérelmem már most az lenne, hogy lennél kegyes ezt a memorandumot áttanulmányozni és annak áttanulmányozása után azt aláírni, s amennyiben a beadás szükségességét részedről is fennforgónak találod, úgy esetleg Feri⁴²⁹ útján audienciát eszközölni ki a közoktatásügyi miniszternél.⁴³⁰

⁴²⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

⁴²⁸ Lásd a 101. jegyzetet. A memorandumot, amely a belgrádi tanítóképző magyar tagozatának megnyitásával kapcsolatos, lásd a 97. iratnál.

⁴²⁹ Lásd a 272. jegyzetet.

⁴³⁰ Az oktatási miniszter ekkor Radenko Stanković volt. Életrajzi adatait lásd a 442. jegyzetnél.

Leó pénteken délután át fog ide jönni, s akkor fel fogunk Téged hívni telefonon, hogy a további teendőket megbeszéljük.

Amennyiben levelemet már holnap, csütörtökön megkapnád, úgy légy szíves engem express levélben azonnal értesíteni felfogásodról.

Meg kell jegyeznem, hogy Leó arra gondol, hogy legjobb lenne ezt a memorandumot már szombaton átadni, amikor is mi már szombaton hajnalban leutaznánk Beogradba. Nem tudom mi neked erről a véleményed.

Én a magam részéről jövő hét elején nem állhatok rendelkezésre, mert 5-6 napra elutazom.

Gyuri bácsi⁴³¹ nincs bennt a városban, de alig hiszem, hogy ő csatlakozna a küldöttséghez, miután őt hosszabb útra ma már nem lehet rávenni. Különben is neki az a felfogása, hogy utrirozott magyarpárti jellegű akciókat ésszerűtlenség a mai körülmények között csinálni.

Szíves válaszodat várva, maradtam

baráti üdvözléssel:
Dénes

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴³¹ Lásd a 87. jegyzetet.

Strelitzky Dénes⁴³² levele Várady Imréhez, 1933. december 3.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)
Telefon: 3-22

Subotica, 1933 december 3.

Nagyságos

Dr Várady Imre ügyvéd úrnak
Veliki Beckerek.

Kedves Barátom!

Véletlenül bennt volt tegnap Gyuri bácsi⁴³³ és így sikerült vele is aláíratnom a kérvényt. Ő maga a lemenetelre nem vállalkozik.

Tegnapelőtt itt volt nálam Leó⁴³⁴ és vele úgy beszélünk meg a dolgot, hogy az egyetlen lehetséges mód az ügynek elintézésére az volna, ha Juhász Feri⁴³⁵ volna szíves a kérvényt levinni Beogradba és ott audienciát eszközölni ki számunkra, bejelentve, hogy milyen ügyben kívánunk jelentkezni. Az audiencia, tekintettel elutazásomra a jövő hét hétfőjétől kezdve bármikor lehetséges.

Sajnos, múltkori levelemben közölt aggályaim nem csökkentek. Alkalmam volt a memorandumot néhány itteni úrnak megmutatni, akik a maguk részéről súlyos taktikai tévedésnek tartják, különösen azért, mert saját népünknel erős támadási felületet fog nyújtani ellenünk, mert ellenfeleink könnyen fognak rámutatni arra, hogy amíg egyrésről ezt a komoly kisebbségi eredményt nem tudtuk elérni, addig másrésről a most

⁴³² Lásd a 173. jegyzetet.

⁴³³ Lásd a 87. jegyzetet.

⁴³⁴ Lásd a 101. jegyzetet.

⁴³⁵ Lásd a 272. jegyzetet.

már meglevő és szerintük jó funkcionáló intézmény ellen kútmérgezést csinálunk. Csak azért, mert ez az intézmény nem a mi érdekünk.⁴³⁶

Ebben a feltevésemben megerősít Dr. Nagy Ödön mai cikke a *Napló*-ban,⁴³⁷ amelyhez hozzá kell tennem, hogy a szerkesztőség részéről jelen-tékenyen kellett erőlködni, hogy cikknek ellenünk irányuló támadó élet letompítsák. De már magának a cikknek a tónusában világosan érzik a tá-voli morajlás. De azt is tekintetbe kell venni, hogy már leghívebb embere-ink sem állanak száz százalékkal megettünk, úgyhogy alaposan meg kell gondolni minden lépést, nehogy legjobb szándékunk visszafelé süljön el.

Ha Dr. Nagy Ödön cikkében lefektetett tények megfelelnek a valóság-nak,⁴³⁸ akkor tisztában kell lenni azzal, hogy a mi közönségünk ezzel az eredménnyel meglesz elégedve és megtörténhetik, ha maga fog tiltakozni az ellen, hogy mi ezt az eredményét megingassuk, vagy megbolygassuk.

Minden esetre rendkívül fontosnak tartom a magam részéről, hogy mielőtt e memorandum beadassék, vagy általában audiencia kéretnék, pontosan és autentikusan megállapíttassék, hogy mennyiben felel meg a valóságnak Nagy Ödön cikkében lefektetett tényállás, mert ennek a tuda-ta további lépéseinket lényegesen befolyásolja.

Én a magam részéről azt kérném tehát Tőled, hogy légy kegyes Ju-hász Ferit sürgősen leküldeni Beogradba a tényállás kiderítése végett és az audiencia szondázása⁴³⁹ céljából, viszont én is le fogok küldeni ezen a héten még valakit, aki szintén utána fog járni Nagy Ödön adatainak, úgy hogy a hét vége felé már a teljes tényállás birtokában fogunk lenni, amikor is megállapíthatjuk további sürgős teendőinket.

⁴³⁶ A királyi diktatúra idején, az 1931-es országgyűlési választásokon a Zentai járásban képviselői mandátumhoz juttatták Szántó Gábor szabadkai orvost, aki az úgyneve-zett magyar hűségmozgalom vezetője volt. 1932. január 27-ei skupštinai beszédében Szántó sürgette a belgrádi tanítóképzőben felállítandó magyar tagozat létesítését, majd annak megnyitását saját érdekéért tüntette fel. A kormány is ezt a propagan-dát folytatta.

⁴³⁷ Nagy Ödön cikke a *Napló* 1933. december 3-ai számában jelent meg *Látogatás a beográdi állami tanítóképző intézetben* címmel. Életrajzi adatait lásd a 88. jegyzetnél.

⁴³⁸ Nagy Ödön egyike volt azon volt magyar párti vezetőknek, akik támogatták a kor-mánypárti parlamenti képviselő, Szántó Gábor magyar hűségmozgalmát. November 30-án egy delegációval meglátogatta a tanítóképző magyar tagozatát. Cikkében po-zitív képet rajzolt az ott folyó munkáról, és hangsúlyozta a tagozat megnyitásában Szántó érdemeit.

⁴³⁹ Kipuhatólása.

Kérem ezt az ügyet nagyon komolyan kezelni, mert én vagyok itt a legközelebb a magyarság tömegeihez és legjobban látom a Szántó⁴⁴⁰ – Nagy Ödön propaganda eredményeit és nem szeretném, hogy még to-vábbi fegyvert adnánk magunk ellen a kezükbe...

Szíves értesítéset felfogásodról és Juhász eljárásáról kérve, maradtam

baráti üdvözléssel:

Dénes

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁴⁰ Lásd a 141. jegyzetet.

Sántha György, Várady Imre, Strelitzky Dénes és Deák Leó⁴⁴¹
 memoranduma Radenko Stanković⁴⁴² művelődési miniszterhez,
 1933. december

Miniszter Úr!

1933. IX. hó folyamán a lapok közleményeiből örömmel vettünk arról tudomást, hogy a Jugoszláviában élő magyarság részére az anyanyelven való elemi iskolai oktatás lehetővé tétele céljából a belgrádi állami tanítóképző intézet keretén belül egy magyar tannyelvű szakaszt engedélyezni méltóztatott. A vonatkozó miniszteri rendelet számát a napilapokkal nem közölték, többszöri utánjárásunk, hogy a rendelet számát és pontos tartalmát megtudjuk, eredménytelen maradt, amiért is arra hivatkozni nem áll módunkban.⁴⁴³

A miniszteri rendeletre hivatkozással mintegy 28 magyar nemzetiségű tanuló jelentkezett az újonnan megnyílt szakaszra leendő felvétel céljából, akik közül az állami preparandia⁴⁴⁴ igazgatósága 14-t tényleg fel is vett. Ezek a tanulók jelenleg is az intézetben tartózkodnak.

Miniszter Úr! Az egész jugoszláviai magyar közvéleménynek különösen szíven fekszik a magyar preparandia ügye. Érthető, ha a preparandiára felvett 14 tanuló sorsát élénk figyelemmel kíséri. Ennek eredményeképpen megállapítottuk, hogy gyermekeink a belgrádi intézetben nincsenek úgy elhelyezve, és olyan körülmények között, melyektől Miniszter Úr intencióinak valóra válása bekövetkezhetnék.

⁴⁴¹ Sántha, Strelitzky és Deák életrajzi adatait lásd a 87., a 173. és a 101. jegyzetben.

⁴⁴² Radenko Stanković (1880–1956) bánáti származású szerb orvos, szenátor, művelődési miniszter. A „szerb kardiológia atyja”, a belgrádi orvosi kar egyik alapítója. I. Sándor király személyi orvosa, majd a Pál régens mellé kinevezett háromtagú regens tanács tagja. A háború éveit házi őrizetben töltötte. 1945-ben letartóztatták, tízenkét évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra ítélték, és megfosztották állampolgári jogaitól. Súlyos betegsége miatt közvetlenül halála előtt szabadon bocsátották. 2006-ban rehabilitálták.

⁴⁴³ A vonatkozó miniszteri rendelet számát Nagy Ödön közli a *Napló*ban a tanítóképzőről 1933. december 3-án írott cikkében, ez azonban pontatlan volt.

⁴⁴⁴ Eredetileg a 18. században a *Ratio Educationis* alapján az elemi ismeretek oktatására létrehozott úgynevezett normáliskola, később a tanítóképzőket is így nevezték.

Miniszter Úr intenciója akkor, amikor fentebb említett rendeletét kibocsátotta, bizonyára az volt, hogy a számban mindinkább csökkenő s ma már csak elenyésző számban rendelkezésre álló magyar tanerők utánpótlása biztosításuk. Ezzel szemben gyermekeink, akiknek a szülei a taníttatás költségeit csak a legnagyobb áldozatok árán tudják előteremteni, mind a mai napig tanítás és előadás híján vannak.⁴⁴⁵ A belgrádi állami tanítóképzőben nem állanak rendelkezésre a magyar nyelvet ismerő tanítók és ilyenek előteremtéséről gondoskodás nem történt. Nagy az aggodalmunk, hogy így – megfelelő tanerők hiányában – gyermekeink a folyó tanévet elvesztik, sőt – esetleg – a magyar tanítóképzés ügye egyszer s mindenkorra megfeneklik.

Miniszter Úr! A jugoszláviai magyarság közvéleménye, amelynek sorában Miniszter Úr rendelete oly végtelen örömet váltott ki – ezennel tisztelettel felajánlja támogatását arra a célra, hogy Miniszter Úr intenciói a magyar tanítóképzéssel kapcsolatban megvalósulás elé jussanak.

A cél elsősorban csak az lehet, hogy minél előbb és minél több magyarnyelvű tanerő álljon rendelkezésre. Méltóztassék ezért hozandó rendelettel a magyar tanítóképző helyét Beograd helyett pl. Senta, Subotica, Sombor, Vel. Becskerek, St. Becsej, N. Sad megállapítani, ahol mindenütt magyar nyelvű elemi iskola is áll a gyakorlat okából a képezde rendelkezésére. Bármely helyet méltóztassék az említettek közül kijelölni, ott a magyar társadalom a tanítóképző tanulóit olyan társadalmi támogatásban fogja részesíteni, amely lehetővé teszi, hogy szegényebb sorsú gyermekek is beiratkozassanak a képzőbe s azt – nem mint most 14 – successzive annyi tanuló látogathassa, amennyivel a ma már óriásivá nőtt magyar tanítóhiányt előbb-utóbb pótolni lehet.

Méltóztassék megengedni, hogy a tanulók részére az újonnan kijelölendő helyen internatusról magunk gondoskodhassunk. A tanítás és nevelés érdekében valónak tartjuk, hogy a tanulók egy helyre csoportosítva állandó felügyelet alatt álljanak. Legyen szabad hivatkoznunk a német nemzeti kisebbség részére már korábban engedélyezett tanítóképző intézményre, amely jelenleg Novivrbaszon⁴⁴⁶ működik, amellyel teljesen egyöntetűen óhajtjuk az intézményt létesíteni.

⁴⁴⁵ Az internatusi ellátásért havi 600 dinárt kellett fizetni, amit a tizennégy felvett magyar hallgató közül csak egy hallgató szülei tudták vállalni. A tanítás 1933. október 15-én megkezdődött, s négy, diplomáját még Budapesten szerzett tanár tartott magyarul előadásokat.

⁴⁴⁶ Újverbász.

Nehogy azonban magánjellege legyen az intézménynek, melyet fennálló törvényeink nem engedélyeznek, méltóztassék tanítóképzőnk részére tanerők kinevezéséről gondoskodni. Legyen szabad említenünk (itt hiányzik egy sor – S. E.) tanerők részére azokat a nyugdíjazott tanárokat, akik a Vajdaság területén éppen azokon a helyeken, melyeket fentebb felsorakoztattunk, szép számmal élnek, akik a szerb és magyar nyelvet tökéletesen bírják és akik megfelelő szakképzettséggel is rendelkeznek.

Méltóztassék végül megengedni, hogy a kinevezendő tanerő óradíjairól addig is, amíg ezen tételek az állam költségvetésébe beállíthatók lesznek, a jugoszláviai magyar közönség gondoskodhassék.

Kérjük kérelmünkhöz miniszter Úr szíves jóindulatát és kedvező elintézését.⁴⁴⁷

Mély tisztelettel
Dr. Sántha György
Dr. Várady Imre
Dr. Strelitzky Dénes
Dr. Deák Leó⁴⁴⁸

VL, Politikai iratok, 42015, az eredeti, szerb nyelvű irat fordítása, géppel írt, aláírások nélkül.

⁴⁴⁷ A miniszter válaszát nem ismerjük.

⁴⁴⁸ Az aláírások az eredeti, szerb nyelvű példányon szerepelnek, a magyar fordításon azonban nem.

Juhász Ferenc⁴⁴⁹ levele Várady Imréhez, 1933. december 5.

Magyar Közművelődési Egyesület
Veliki Bečkerek
Dr. Rajsa ulica 3

Vel. Bečkerek, 1933 dec. 5.

Nagys.

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Helyben

Tisztelettel értesítjük, hogy Horvát János polgári iskolai tanuló december 13-ikán szerdán fogja először igénybe venni az Ön ebéd és vacsora ajánlatát.

Amikor újólág megköszönjük szíves támogatását a Magyar-Diáksegély⁴⁵⁰ nevében kérjük, hogy áldozatkészségét és ügyszeretetét tartsa meg továbbra is a szegény sorsú magyar diákok irányában.

Mély tisztelettel
Juhász Ferenc
Főtitkár⁴⁵¹

VL, Politikai iratok, 42015., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁴⁹ Lásd a 272. jegyzetet.

⁴⁵⁰ A diáksegélyezést 1924-ben, lényegében illegálisan, először Szabadkán sikerült megszervezni oly módon, hogy a zömmel falusi szegény sorsú tanulókat arra vállalkozó magyar családoknál helyezték el, s megszervezték számukra a „napokat evés rendszerét”. A Magyar Párt vezetői mellett a katolikus egyház részéről ebben kiemelkedő szerepük volt Pataky Ferenc, Takács Ferenc, Nacsa Lajos, illetve Gajdos János katolikus lelkészeknek. Mint ez a levél bizonyítja, Várady Imre is részt vett ebben a segélyakcióban.

⁴⁵¹ Az iraton „Magyar Közművelődési Egyesület Központja, Mađarsko kulturno društvo, Veliki Bečkerek” feliratú körpecsét.

Deák Leó⁴⁵² levele Várady Imréhez, 1934. január 11.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor 1934. január 11.

Kedves Imre Bátyám!

Több oldalról fordultak már hozzám érdeklődők, vajjon hova küldjék adományaikat és milyen címre a tanítóképző céljaira. Én azt a választ adtam, hogy úgy is meg fog jelenni még egy hivatalos felhívás a Közművelődési Egyesület vezetősége részéről, de eddig is küldhetik az adományokat az egyesület címére. Nem tudom, nem tartanátok-e opportunusnak, ha megjelentetnétek a lapokban egy hivatalos felhívást az Egyesület részéről, hogy elejét vegyük a további kérdezősködéseknek. Talán a felhívásban mindjárt utalni is lehetne arra, hogy az egyesület az adományokat külön fogja kezelni és előre megállapított terv szerint az illetékesek részére juttatni.

Érdekes, hogy egymás után jelentkeznek a községek vidéki körök megalakítása céljából. Nagyon nagy szükségem volna most Juhászra,⁴⁵³ hogy ezeket a községeket leadminisztrálja. Amint olvashatod a lapokban, egy nagyon nagy jelentőségű alakulás már történt közben Bezdánban, de több helyen van még hasonló alakulóban. Persze Juhász most a saját ügyével van elfoglalva és ezért nehezen mozoghat. De ha csak egy szabad napja is van, jöjjön át hozzám, hogy legalább tisztán lássak a tekintetben, vajon számíthatok-e Juhász tevékenységére, avagy az ő kikapcsolásával kell-e más megoldást keresnem.

Igaz meleg baráti üdvözléssel

kész híved
Leó

⁴⁵² Lásd a 101. jegyzetet.

⁴⁵³ Lásd a 272. jegyzetet. Juhász Ferenc ekkor a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület főtitkára volt.

NB. Lám! Az én kucurai barátaim milyen helyesen fogták fel a helyzetet, amikor előadásuk tiszta jövedelmének 2/3 részét felajánlották és utasításomra Hozzátok küldötték.

Azt hiszem, ez a helyes megoldás.

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Kende Ferenc⁴⁵⁴ levele Várady Imréhez, 1934. január 29.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak,
a Magyar Közművelődési Egyesület elnökének,
Veliki Becskerek

Mélyen tisztelt Elnök úr!

A Kalangya az egyetlen sajtótermék, amely a magyar kisebbségi szellemet igyekszik tudatosítani Jugoszláviában.

Értelmiségünk kis számánál fogva a Kalangya önerejéből, kizárólag előfizetésekből megjelenését biztosítani nem tudja. (Ez a helyzet a többi utódállambeli folyóiratoknál is. A szlovenszkói Magyar Írás és az erdélyi Helikon anyagi támogatással jelennek meg. A törzs magyar irodalom reprezentatív folyóiratát, a Nyugatot is két évtizeden át nemcsak az előfizetői, hanem más tényezők anyagi hozzájárulása tartotta fenn.)

A Kalangya anyagi ellátása eddig a következőképpen alakult:

1.) Csuka Zoltán⁴⁵⁵ az 1932 évfolyam első négy számát előfizetésekből és alapító-előfizetők adományaiból nyomtatta ki. Szerzői honoráriumot és szerkesztői díjat nem fizethetett.

2.) Az ötödik számnál (1932) a Kalangya anyagiak híján megszűnés előtt állott. Csuka Zoltán a Kalangya további fenntartását és szervezését nekem ajánlotta fel.

3.) Megállapítottam az átvételnél, hogy az előfizetési ár egyenlő az előállítási árral. Megállapítottam, hogy a Kalangya fenntartása ráfizetéssel jár. E közösen megállapított tényeket: az előfizetők számát és a Kalangya deficitese voltát írásban rögzítettük meg.

⁴⁵⁴ Lásd a 289. jegyzetet.

⁴⁵⁵ Lásd a 381. jegyzetet.

4.) Az 1932 évfolyam többi számait saját költségemre nyomtattam ki és szerzői és szerkesztői honoráriumokat fizettem. Az ügylet nagy deficittel végződött, amit hiteles könyvelési adatok igazolnak.

5.) A Kalangya további fenntartása érdekében megindítottam a Jugoszláviai Magyar Könyvtárt és a Kalangya Könyvtárt. Ezt annak idején megbeszéltem Dr. Strelitzky Dénessel,⁴⁵⁶ Szenteleky Kornállal,⁴⁵⁷ Radó Imrével,⁴⁵⁸ Csuka Zoltánnal és másokkal. Kalkulációm azon alapult, hogy a könyvek és a Kalangya együttes megjelenésénél és szervezésénél a különbözeteket kiegyenlíthetjük, illetve a deficitet megszüntethetjük. Ezen az alapon a Kalangya 1933. évben (12 szám) rendszeresen megjelent. (Nem tartozik ide, de az igazság kedvéért le kell szögezni, hogy a romló gazdasági viszonyok miatt a könyvtári akció is deficitese volt.)

6.) Minden deficit elviselését lehetővé tette az, hogy nagyszabású könyv- és lapterjesztő üzem állott mögöttem. Ezt az üzemet törvényes beavatkozás folytán likvidálni kellett.⁴⁵⁹ Az üzem teljesen megszűnt és így a Kalangya deficitjének pótlására minden forrásom kiapadt. Magánvagyonom nincs.

7.) A Kalangya most megjelent 1934 évi januári számát néhány barátom kezesség vállalásával nyomtattam ki abban a reményben, hogy a szeptember óta folyó tárgyalások ez ügyben megoldást hoznak, s befejezést nyernek. E feltétlen komoly ígérek alapján még kinyomattam a januári számot, de az elintézés határideje mindmáig eltolódott, holott a februári szám anyagát kell már nyomdába adni.

X X X

A Kalangyáról magáról nem kell itt beszélnem, az maga szószólója értékének. Folyóiratunkról utóbbi időben Dr. Pintér Jenő⁴⁶⁰ egyetemi tanár, a Magyar Irodalomtörténeti Társulat elnöke, Babits Mihály⁴⁶¹ és mások elismeréssel nyilatkoztak.

⁴⁵⁶ Lásd a 173. jegyzetet.

⁴⁵⁷ Lásd a 278. jegyzetet.

⁴⁵⁸ Lásd a 391. jegyzetet.

⁴⁵⁹ Az 1929-től működő Literária lap- és könyvterjesztő vállalatra utal. A vállalatot 1934-ben betiltották.

⁴⁶⁰ Pintér Jenő (1881–1940) irodalomtörténész, tanár, az MTA tagja. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság egyik alapítója, majd elnöke. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem rendkívüli tanára.

⁴⁶¹ Babits Mihály (1883–1941) költő, író, irodalomtörténész, műfordító. A Nyugat első nemzedékének kiemelkedő alakja.

Az ügy sürgősségére való tekintettel nagyon szépen kérem, hogy a döntést legkésőbb február 5.-ig meghozni szíveskedjék.

Fogadja nagyrabecsülésem
Kende Ferenc
Subotica, 1934. január 29.

Utóirat. Hasonló szövegű levelet írtam Dr. Deák Leó, Dr. Draskóczy Ede⁴⁶² és Dr. Strelitzky Dénes uraknak.

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 110121., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁴⁶² Lásd a 281. jegyzetet.

101.

Várady Imre válasza Kende Ferencnek,⁴⁶³ 1934. január 30.

NB. 1934. jan. 30. Gép. 1934. I. 31.

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr!
Most kézhez vett levelét közöltem Marton Andor úrral, aki arra kéri, hogy ha lehetséges volna szíves baráti megbeszélésre lehetőleg péntekre átfáradni. Szombaton valószínűleg hosszabb időre elutazik⁴⁶⁴ s szeretné a felvetett kérdést az elutazása előtt megbeszélni, ezért szeretné péntekre.

A viszontlátásig
szívélyesen üdvözlettel

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 110121., eredeti, kézzel írt
fogalmazvány, aláírás nélkül.*

⁴⁶³ A válasz Várady Imre kézírásával az előző irat hátoldalán található. Marton Andor (lásd a 346. jegyzetet) a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület gazdasági ügyeit irányította, és valószínű, hogy a magyar kormányok által átutalt pénzügyi támogatásokat is ő intézte.

⁴⁶⁴ A „s ezért kéri lehetőleg péntekre” a szövegben áthúzva.

Kende Ferenc⁴⁶⁵ levele Várady Imréhez, 1934. február 5.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak
Vel. Bečkerek

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Legutolsó ottlétem alkalmával vendégszerető fogadtatásáért hálás köszönetet mondok.

Nagy örömömre és lelki megnyugvásomra szolgál, hogy Elnök úr a múltban hibásnak minősített lépéseimre vonatkozó magyarázataimat elfogadta és nem táplál irántam szívében haragot. Annak az ügynek, melynek Ön az élén áll, egyszerű katonája vagyok, de rettentő rossz érzésem volt addig, amíg nem bírtam biztatását és erkölcsi támogatását.

Kérném Elnök úr, engedje meg, hogy távozásomkor elmondott szavaimra emlékeztessen, biztosítom arról, hogy azok nem csak egyszerű kijelentések voltak, hanem fogadalom súlyával bírtak.

E levéllel egyidejűleg megküldöttem Marton igazgató úrnak⁴⁶⁶ egy négy soros olyan ajánlólevelet, amelyik alkalmas arra, hogy a Kalangyát munkájában erkölcsileg támogassa a Közművelődési Egyesület részéről. Ezt a négy soros írást szeretném aláíratni a sombori, szubotikai és becseji egyesületekkel.

Nagyságos Asszonynak legyen szíves átadni kézcsókjaimat és vagyok tisztelő és igaz híve
Kende Ferenc

Szubotica, 1934. február 5.

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁶⁵ Lásd a 289. jegyzetet.

⁴⁶⁶ Lásd a 346. jegyzetet.

Strelitzky Dénes⁴⁶⁷ levele Várady Imréhez, 1934. február 24.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)
Telefon: 3-22

Subotica, 1934 február 24.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy egy szerencsétlen hétfői tárgyalás miatt nem jöhettem el a Szenteleky társaság első ülésére. Ezt annál is inkább sajnálom, mert szerettem volna Veletek egy-két dolgot megbeszélni.

Kénytelen vagyok így most levélben hívni fel figyelmeteket két körülményre.

Sógorom, Dr. Békeffy György⁴⁶⁸ közölte velem, hogy az utóbbi napokban Nagy Ödön⁴⁶⁹ több ízben felkereste és vele hosszasan elbeszélgetett. A beszélgetések alapján sógorom közölte velem Nagy Ödön következő figyelmeztetését:

Azt állította Sógoromnak, hogy ismételt belgrádi látogatásai alapján arról győződött meg, hogy az illetékes kormány körök nem nézik jó szemmel egy részt azt, hogy az ő csoportjuk⁴⁷⁰ a Közművelődési Egyesület vezetőségében nem szerepel, s így bizonyos aggályosságot táplálnak az Egyesülettel szemben, másrészt azt egyenesen rossz szemmel nézik, hogy a most megalakuló Egyesületi fiókok szervezőjeként főleg Deák Leó⁴⁷¹ nevével találkozhatnak. Ő a maga részéről kérte sógoromat, hogy miután velem nincs közvetlen kontaktusban, hogy ő közölje velem a fenti tényállást alapos megfontolás céljából. Én ezt a fenti közlést most

⁴⁶⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

⁴⁶⁸ Békeffy György (?-?) szabadkai ügyvéd, városi tisztí ügyész. Fontos szerepet játszott Szabadka zenei, kulturális, politikai életében.

⁴⁶⁹ Lásd a 88. jegyzetet.

⁴⁷⁰ A Szántó Gábor országgyűlési képviselő által vezetett, úgynevezett magyar hűségmozgalomra és híveire utal.

⁴⁷¹ Lásd a 101. jegyzetet.

ez alkalommal Rátok forgatom tovább azzal a közelebbi megjegyzéssel, hogy ha ez ügyben bármily értekezlet lenne tartva, kérlek Benneteket, hogy engem is hallgassatok meg. Általában arra kérlek, hogy amennyiben az Egyesület a jövőben bármilyen jelentékenyebb kérdésben állást foglalna, legyetek szívesek elnöki tanácsulást hívni össze, mert már Deák Leó levele és az azzal kapcsolatos állásfoglalások miatt is a legkülönbözőbb felfogások, kifogások és főleg neheztelések vannak.

A másik, amit közölnöm kell, az, hogy Nagy Ödön bemutatta azt a miniszteri végzést, amellyel az ő csoportjuknak bizonyos megszorításokkal meg van engedve a gyűjtés a Magyar Tanítóképezde céljára.⁴⁷² Felhívta a figyelmet arra, hogy ezt a kérdést a hatóságok figyelemmel kísérik. Ebből az következne, hogy ennek a gyűjtésnek a kérdését tanácsos lenne az Egyesület szempontjából óvatosan kezelni. Minden esetre arra kérlek, hogy mind addig, amíg az ügyben egy értekezletet nem tartunk, tartózkodjatok minden hírlapi közléstől és gyűjtési eredmény kimutatástól a nyilvánosság számára.

Kérlek levelem tartalmát Martonnal⁴⁷³ is közölni és már múltkor kifejtett aggályaimra felhívni figyelmet.

A viszontlátásig szívesen üdvözl

kész híved
Dénes

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁷² A tanítóképző és annak internátusa az állami kezelésben volt, így a magyarság vezetőinek nem volt beleszólása annak ügyeibe. A tanítóképző hallgatósága elsősorban a magyar falusi, illetve a szegény városi ifúság köréből került ki, kiválasztásukban igen nagy szerepe volt a helyi papságnak. A két világháború között mintegy kétszázötven-háromszáz magyar tanító szerzett itt képesítést. A Szántó-féle gyűjtés eredménytelen maradt, a régi, magyar párti vezetőknek azonban, ha szűkösen is, de sikerült megszervezni a diákok internátusi támogatását.

⁴⁷³ Lásd a 346. jegyzetet.

Várady Imrének a Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság első ülésén elmondott beszéde, 1934. február 25.

Hölgyeim, uraim:

Magyar Közművelődési Egyesületünk kebelében annak szakosztályaként megalakult Szenteleky Kornél írók társasága ma tartja első székhelyi bemutató ülést.

Ez alkalomból K. E.⁴⁷⁴ nevében meleg szívvel köszöntöm a társaságunk közöttünk megjelent hölgy és férfi tagjait. Üdvözlöm Török Béláné⁴⁷⁵ önnagyságát, akit magyar olvasóink Lucia néven tanultak meg nagyra értékelni és megszeretni, köszöntöm Gergely Boriska⁴⁷⁶ és Börcsök Erzsébet⁴⁷⁷ úrhölgyeket, akiknek finom lelkű megfigyelései megtalálták az utat népünk szellemén át, annak szívéhez, és üdvözlöm a társaság közöttünk megjelent ifjú s még ifjabb férfi tagjait.

Magyarságunk mindannyiunk céltudatos harmonikus együttműködésétől várja a jugoszlavai kisebbség magyar irodalmunk lehető magaslatra emelését és él bennem az erős hit, hogy a várakozásában nem lesz csalatkozás.

A Szenteleky társaság egyhangú bizalommal elnöki székébe emelte Dr. Draskóczy Edét.⁴⁷⁸ Őt nem kell becskerekai közönségünknek bemutatni.

Mi mindannyian, akik oly feledhetetlen gyönyörűséggel hallgattuk Párizsból hozott, annyi finom művészettel a mi lelkeinkbe is átvetített írásait⁴⁷⁹ közölünk mindazok, akik oly szerencsések voltunk a becsei Olvasókör – gondolom – 60 éves jubileumán⁴⁸⁰ látni és gyönyörködni az ott

⁴⁷⁴ Közművelődési Egyesület.

⁴⁷⁵ Török Béláné Lucia (1893–1944) háziasszony, író, a „bácskai Courths-Mahler”.

⁴⁷⁶ Gergely Boriska (1887–1943) háziasszony, író, költő.

⁴⁷⁷ Börcsök Erzsébet (1904–1971) tanár, író. Írásai a *Kalanyában*, a *Hídban* és vajdasági napilapokban jelentek meg.

⁴⁷⁸ A társaság tisztikarát 1933. november 12-én Becskereken választotta meg harminc író. Elnök Draskóczy Ede, alelnökök Borsodi Lajos és Havas Károly, titkár Cziráki Imre lett.

⁴⁷⁹ Itt áthúzva: „nemes lelki átéléseit”.

⁴⁸⁰ A becsei Magyar Olvasókör a Szerb Olvasókör megalakulása (1862) után, 1869-ben alakult meg, a Katolikus Olvasókör pedig 1886-ban.

elnökölt Draskóczy Edében a finomult kultúrlélek megmutatkozásait, mi tudjuk, hogy a Szenteleky társulat íróársai annak élére magyar kultúréletünk legméltóbb reprezentánsát állította.

Elnökünknek hálás szívvel köszönöm azon elhatározását, amellyel az első székfoglaló bemutatkozására a mi városunkat jelölte ki!

Lehet, hogy az elhatározásnál az is mérlegbe esett, hogy íróink társaságba tömörítésének gondolata itt e városban, szabatosabban itt, e kis hajlékban öltött testet.

Bár tartozunk az igazságnak annak kiemelésével, hogy a társaságba egyesítés gondolata nem csak itt villant fel.⁴⁸¹

Ott lappangott az, hol tudatosan, hol tudat alatt szerte mindenfelé a magyar lelkekben. Ott voltam Újvidéken a Kalangya estjén, amelyen dr. Vilt Vilmos⁴⁸² elnök úr gyönyörűen felépített, remek bevezető beszédében megcsillant az írók társaságának gondolata.

Csaknem ugyanez időben bánáti magyarságunk több mint 60 éves⁴⁸³ hűséges társa, a Torontál, ma biztató, lelkesítő felhívó szövegében. – talán mondhatnám ugyanez órában is e kis kultúrházunk olvasójában kultúréletünk mikéntjét tárgyaló kis kör, dr. Brajjer,⁴⁸⁴ dr. Borsodi,⁴⁸⁵ Juhász,⁴⁸⁶ item Tóth Ferenc⁴⁸⁷ ily társaság megalakításának kérdését vitatta, s ha jól emlékezem, talán még ugyanaz nap, ugyancsak a Kalangya estjén két műsor szám között itt e kis teremben játszódott le, si licet parva componere magnis,⁴⁸⁸ az 1825-diki akadémiai alapítás nagy jelenete kicsinyben, amikor az elhangzott indítványhoz a Dr. Kovács István prelatus úr,⁴⁸⁹ Brajjer Lajos és talán többek felszólalása után itt, alig látott kitörő lelke-

⁴⁸¹ A társaság megalakításának ötletét konkrétan Hesslein (Harsányi) József (1882–1941) újságíró vetette fel „az egyik becskerek újságban”, Várady pedig felkarolta az ötletet.

⁴⁸² Lásd a 280. jegyzetet.

⁴⁸³ A *Torontál* első száma 1872. április 4-én jelent meg.

⁴⁸⁴ Brajjer Lajos (1865–1943) ügyvéd, laptulajdonos, szerkesztő, műfordító, az első magyar nyelvű napilap, a *Torontál* főszerkesztője, a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének alelnöke.

⁴⁸⁵ Lásd a 277. jegyzetet.

⁴⁸⁶ Lásd a 272. jegyzetet.

⁴⁸⁷ Tóth Ferenc (?–1955) becskerek kisiparos, fazekasmester, a Magyar Párt és a bánáti magyar kulturális élet aktív résztvevője, 1939-től a becskerek Népirta titkára. Az első világháborúban a fronton írott verseit a *Budapesti Hírlap* rendszeresen közölte.

⁴⁸⁸ Ha szabad kis dolgokat nagyokkal összehasonlítani.

⁴⁸⁹ Lásd a 296. jegyzetet.

sedéssel mondatott ki azon társulat megalakításának öröksége, amelyek csakhamar formailag is történt megalakulása után ma itt mint kultúréletünk élő szervét üdvözölhetünk.

E rövid történeti előzményt csak azért vázoltam, hogy ne folyjék vita gondolat elsőbbségének dicsőségéért,⁴⁹⁰ mert megválasztása utáni vágy ott élt szerte mindenfelé a magyar lelkekben. Örvendezzünk, hogy ma itt van közöttünk.

Szeretett Elnökünk, kedves Edém! Te ismered népünk életét, mint én is; – állandó megszakítás nélküli, nap-nap utáni közvetlen érintkezésben vagy magyarságunkkal, mint én is; – s ezért tudod, sőt a Te költői ihleted érzékelésével jobban mint én, s velem annyian, akik mellett a Múza hidegen haladt el, Te tudván, tudod, hogy a mi magyar vérünk mily imádatig emelkedő áhítatos lélekkel csüng mind azon, ami magyar dal és zene, magyar szó, költészet, művészet, ami magyar kultúrélet.

Ápold, melegesd, szítsad ez áhítatot, legyen az, mint a régiek templomában a Vesta-szüzek, fajunk lelkében folyton égő, soha ki nem oltható lobogó láng. S itt e teremben velem együtt mindannyian, mint szerte ez új ország határain belül mindazok, akik ez ünnepélyes órában lélekben és szellemben itt jelen vannak mi közöttünk, a gondviselés áldását kérjük munkálkodástokra.

A székfoglaló bemutatkozás nyomán⁴⁹¹ induljon meg vezérleted alatt csoportosult íróink új egysége, harmonikus kultúrmunkája.

VL, sz. n., eredeti, aláírás nélküli, kézzel írt beszéd.

⁴⁹⁰ Kihúzza: „az elsőbbség”.

⁴⁹¹ Ez alkalommal Draskóczy Ede, Adorján András, Borsodi Lajos és Török Béláné Lucia olvasták fel székfoglaló írásait, amelyek a *Kalangya* 1934. márciusi számában jelentek meg.

Kende Ferenc⁴⁹² levele Várady Imréhez, 1934. február 27.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Nagyságos Dr. Várady Imre úrnak, a Magyar Közművelődési Egyesület elnökének,

Veliki Becskerek

Mélyen tisztelt Elnök uram!

Tegnap tárgyaltam az Uránia Nyomda tulajdonosával, Komics Mártonnal Novisadon. Hosszas tanácskozás után elfogadta most már az én álláspontomat; tulajdonképpen azt, amit Elnök úr képviselt. Tekintettel, hogy az ügy most már indulás előtt áll, 5-6 napon belül Komlóssal együtt ismét Becskerekre jövök és Maráné⁴⁹³ önnagyságával vagy megbízottjával az ügyeket letárgyaljuk olyképen, hogy az ő pozícióját és érdekeit semmiképpen sem sértjük, sőt, ha lehet, együtt működjünk.

Rendkívül boldog vagyok, hogy Elnök úr intencióit követhetem, ezzel is bizonyosságát akarom szolgálni annak, hogy milyen szorosan simulok azokhoz a törekvésekhez, amelyek Elnök úr szelleméből sugárzanak ki.

Özvegy Stankovics Györgyné (Kornél édesanyja)⁴⁹⁴ írt egy 5 oldalas levelet, amiben főleg azt panaszolja, hogy közvetlen Elnök úrhoz fordult a temetési ügyben és még választ sem kapott. A sérelem és a hangsúly ez úttal a nem válaszoláson van. Elnök úrnak tudnia kell, hogy én közben – miután igen sűrűn levelezünk – állandóan nyugtattam Kornél édesanyját, aki ismét türelmet ígért ebben a kérdésben. E pillanatban még nem tudom, hogy Deák közölte-e Kornél özvegyének propozícióját a temetési költségek rendezése tárgyában. Én azt Kornél édesanyjával azért nem kö-

⁴⁹² Lásd a 289. jegyzetet.

⁴⁹³ Mara Jenőné (?-?) a *Torontál* főszerkesztőjének, a nyomda- és laptulajdonos Mayer-Mara Jenőnek (1888–1931) volt az özvegye. Férje halála után átvette nyomdai és laptulajdonosi érdekeltségeit, és komoly szerepet játszott a becskerei magyar társadalmi, kulturális életben. 1941 és 1944 között a *Torontál* felelős szerkesztője volt. 1945-ben letartóztatták, és „fasiszta propaganda” miatt három év kényszermunkára ítélték.

⁴⁹⁴ Szentelek Kornél édesanyja.

zöltem, mert én tulajdonképpen, mint a fiatal asszony érdekeinek védője vagyok. Persze csak látszatra, mert az az álláspont, amit én képviselek az semmi egyéb, mint hogy ezt az ügyet perre nem szabad vinni, barátságos békességgel kell likvidálni, mint ahogy ez másképp el sem képzelhető.⁴⁹⁵ Én tehát mély tisztelettel arra kérem Elnök urat, hogy Stankovics Györgynének Stari Sivacra⁴⁹⁶ írjon néhány megnyugtató sort, mert ez neki igen sokat jelent.

Nagyon szíves és meleg vendéglátásáért Nagyságos Asszonnyal együtt fogadják hálás köszönetemet. Engedje meg Elnök úr, hogy társaim nevében is köszönetet mondjak, habár erre formailag megbízást nem kaptam, ellenben annyit beszéltünk arról a melegségről, amiben részünk volt kedves otthonában, hogy ez egy formai megbízásnál sokkal több.

Nagyságos Asszonynak legyen kegyes kézcsókjaimat átadni. Elnök úr fogadja nagyrabecsülésem és maradok

őszinte és igaz híve
Kende Ferenc

Subotica, 1934. február 27.

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁴⁹⁵ A vita pontos részleteit nem ismerjük.

⁴⁹⁶ Ószivác.

Deák Leó⁴⁹⁷ levele Várady Imréhez, 1934. március 31.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Kedves Imre Bátyám!

Még gyerekkoromban olvastam Achasverus szomorú históriáját és csak most jövök rá, hogy én, illetve Ti is velem együtt méltó partnerei lehetünk ennek a mondabeli alaknak. Hogy a jó Isten nem ad nekünk már egyszer megnyugvást! Nagy kínna, rengeteg fáradsággal megalapítottam a közművelődési egyesület köreit,⁴⁹⁸ nagy örömet okoztam az embereknek, akik belátták, hogy minden politika elkerülésével működhetnek a jövőben. Meg is indult a nagy munka még nagyobb ambícióval. Húsvétra éppen négy község köre készült el különböző előadásokra. Az előadásokat előírás szerint úgy, ahogy szoktuk bejelentettük és vártuk az engedélyt. Még interveniáltunk is, nehogy fennakadás történjék és az engedélyeket a körök idejében megkapják. Az első nehézség abban mutatkozott, hogy a szombori főszolgabíróság két körtől megtagadta az engedélyt azzal az indokolással, hogy a körök még nincsenek protokollálva.⁴⁹⁹ Amikor azután beigazoltuk azt, hogy igen is protokollálva vannak, akkor az elutasítást a főbíró discretionárius⁵⁰⁰ jogára hivatkozva hozta meg. Azt hittem, hogy ez csak sporadikus jelenség, mindaddig, amíg meg nem győződtem arról, hogy más szolgabíróság területén ugyanez az eljárás. Ma kaptam a kulai járásból két körtől jelentést, hogy ugyanazzal az indokolással tagadták

⁴⁹⁷ Lásd a 101. jegyzetet.

⁴⁹⁸ 1932 nyarán Belgrád engedélyezte, hogy a diktatúra után egyedül a legálisan működő Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület munkáját az egész ország területére kiterjesszék, s ez tette lehetővé, hogy Deák Leó és társai megszervezzék Bácskában is a magyar egyesületeket. 1934 tavaszától azonban, nem függetlenül a szerb–horvát ellentétek ismételt kiéleződésétől, majd a marseille-i merénylet hatására sorra tiltották be ezeket az egyleteket.

⁴⁹⁹ Szabályozva.

⁵⁰⁰ Megítélés szerinti, önkényes, tetszés szerinti.

meg náluk is az előadást, mint a szombori főszolgabírósnál: a körök nincsenek protokollálva. Ezzel szemben a tény az, hogy az adminisztrációs mindenütt előírás szerint el van végezve.

Minthogy nem sporadikus jelenségről, hanem általános intézkedésről van szó, amiről egyebütt is módomban állott meggyőződni, nem marad más hátra, mint generális intézkedéshez fogni. Ez alatt azt értem, hogy haladéktalanul panasszal kell fordulnia a központnak magához a belügyminiszterhez⁵⁰¹ és tőle kérni intézkedést az iránt, hogy a vidéki körök alapszabályszerű működésükben ne akadályoztassanak. Nem találnám rossznak azt az elintézést, ha a panaszt a központ deputáció formájában és útján juttatná a miniszter kezeihez, miután a Te legutóbbi miniszterjárásod reményt nyújt arra, hogy javaslatba hozott forma eredménnyel fog járni.

Az az alázatos kérésem tehát: szíveskedjete határozatot hozni és ennél proposíciót figyelembe venni. Hiszen amúgy is van Belgrádban elintézni valónk a kultuszminiszternél⁵⁰² is. Nem lehetne-e vajjon ugyanegy alkalommal a kultuszminiszternek memorandumunkat a képző érdekében és a belügyminiszternek panaszunkat a körök érdekében átnyújtani?

Nekem az az érzésem, hogy itt már presztízs kérdéssről van szó. Nagyön kellemetlen következményei lennének annak, ha a legsürgősebben nem járnánk utána az elintézésnek, illetve az ilyen elintézést nem tudnánk produkálni.

Sajnálom végtelenül, hogy megint csak alkalmatlankodni vagyok kénytelen de végeredményben kötelességet teljesítek.

Igaz meleg baráti üdvözlettel mindég kész

híved:

Leó⁵⁰³

NB. Az engedélyek megtagadása a Zakon o Unutrasnoj Upravi⁵⁰⁴ 46. §-ára hivatkozással történt.

VL, Magyar ügyek, 10760., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵⁰¹ A belügyminiszter ekkor Živojin Lazić (1876–1958) jogász, politikus volt. 1929-től 1932-ig a Vardari bántás bánta volt. 1932 és 1934 között ötször töltötte be a belügyminiszteri posztot. A Jugoszláv Nemzeti Párt (Jugoslovenska nacionalna stranka) tagja, a Jugoszláv Néppárt (Jugoslovenska narodna stranka) képviselője.

⁵⁰² Az oktatási miniszter ekkor Radenko Stanković volt. Lásd a 442. jegyzetet.

⁵⁰³ Nem sokkal e levél megírása után Deák Leót és több társát azzal az indoklással, hogy tiltott összezejöveleket tartanak, letartóztatták, fogházbüntetésre és pénzbírságra ítélték.

⁵⁰⁴ Törvény a belső igazgatási rendről.

Kende Ferenc⁵⁰⁵ levele Várady Imréhez, 1934. április 25.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak,
Vel. Becskerek

Mélyen tisztelt Ügyvéd úr!

A Kalangya áprilisi számát ma küldöttük szét. Nagyon nagy örömünkre szolgál, hogy folyóiratunkat figyelemmel kíséri. Mégis engedje meg, hogy külön felhívjuk figyelmét Szombathy Viktornak⁵⁰⁶ a komáromi Kultúrpalota igazgatójának, a Magyar Írás társszerkesztőjének „A cseh szlovákiai magyarság kultúrélete” című cikkére, valamint Németh László⁵⁰⁷ budapesti kritikus Szirmai Károlyhoz⁵⁰⁸ intézett nyílt levelére amit a Kalangyában leközöl. Nagyon nagy örömünkre szolgálna, ha szíves véleményét nyilvánítaná a Kalangya e számáról.

Egyben értesítjük, hogy hónapokig tartó előkészítés után megállapodtunk az utódállamok reprezentatív folyóirataival, hogy szellemi kapcsolatot teremtünk és úgynevezett szellemi csereviszonyba lépünk. Ez a munka igen nagy jelentőségű és a Kalangya áprilisi számával ténnyé vált.

Fogadja nagyrabecsülésem és vagyok

igaz híve
Kende Ferenc

Subotica, 1934. április 25.

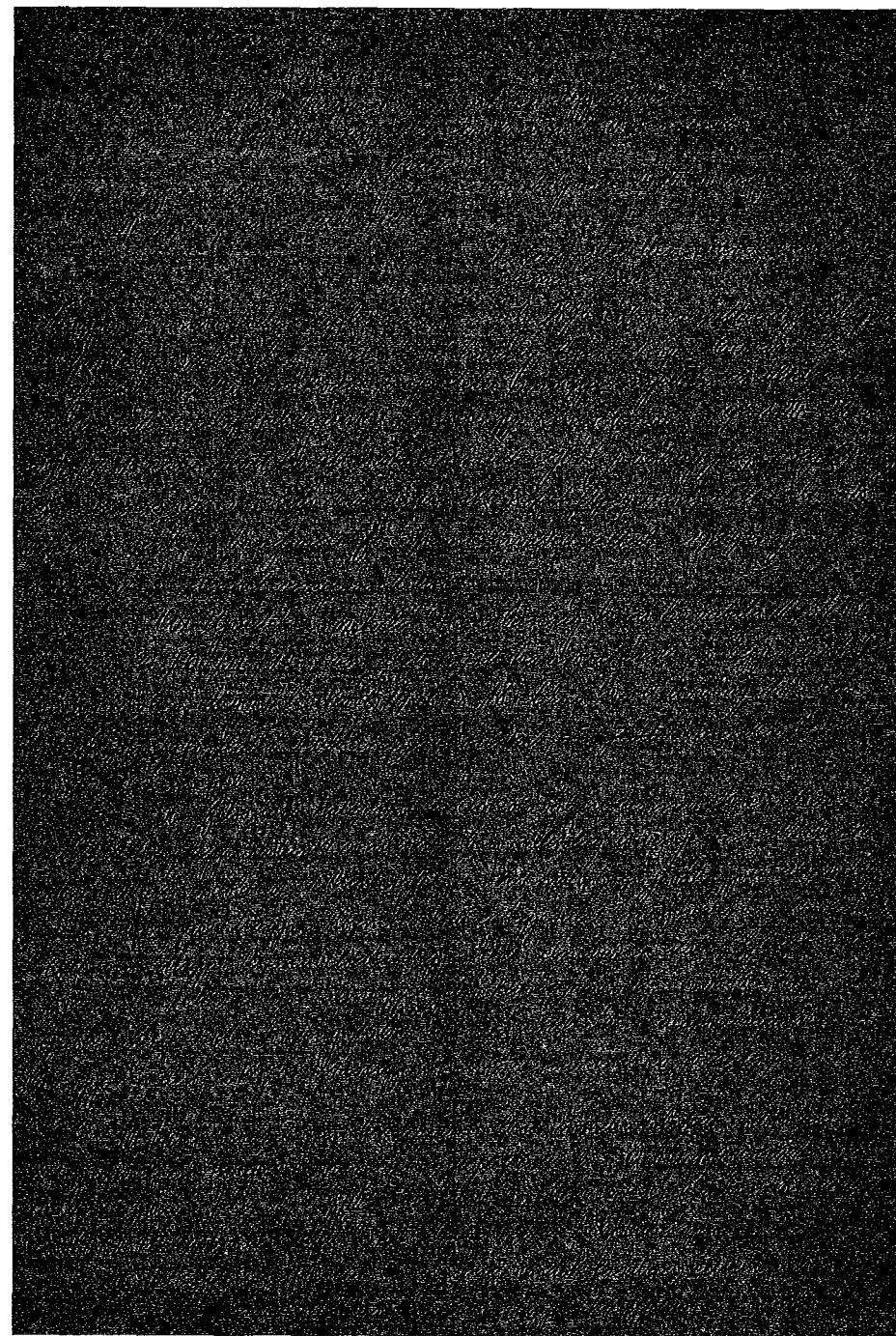
VL, Politikai iratok, 42015., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵⁰⁵ Lásd a 289. jegyzetet.

⁵⁰⁶ Szombathy Viktor (1902–1987) író, újságíró, szerkesztő. A Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület főtárgyosa, a komáromi Jókai Múzeum igazgatója.

⁵⁰⁷ Németh László (1901–1975) orvos, Kossuth-díjas író, műfordító, publicista, tanár, a 20. századi magyar irodalom kiemelkedő alakja.

⁵⁰⁸ Lásd a 393. jegyzetet.

Strelitzky Dénes⁵⁰⁹ levele Várady Imréhez, 1934. június 18.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)
Telefon: 3-22

Subotica, 1934. június 18.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak
Veliki Bečkerek

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam Veled találkozni tegnap a temetésen. Sajnos elkerültük egymást. Én ugyan a temetésre pontosan megérkeztem, ott hiába kerestelek, utána pedig hallottam, hogy Te már 5 órakor elutaztál. Mikor ezt meghallottam, egészen szerencsétlen voltam.

Leótól meglepetéssel hallottam, hogy Nektek még a mai napig sincsen pozitív tudomástok arról, hogy a minisztérium a fellebbezéseket elutasította, s így a Közművelődési Egyesület feloszlata az alsóbb fokú közigazgatási hatóságok részéről jogerőssé vált. Veszem azért magamnak a bátorságot, hogy mellékelten másolatban megküldjem azt a végzést, amellyel az itteni rendőrfőkapitány a Népkört feloszlatta,⁵¹⁰ amely végzésből pontosan megállapítható a nap, amelyen, s a szám, amely alatt a másodfokú végzés hozatott. Talán tudjátok ez adatoknak hasznát venni.

A Népkör dolgában mindinkább kavarodik a helyzet. Ma az itt az állapot, hogy Nagy Ödön és Lendvay József⁵¹¹ állítólag megegyeztek a bannel, hogy a Kört más név alatt engedélyezik és működni hagyják, ha a vezetőségből én kiválok. Még abban a tekintetben sem tudok határozott

⁵⁰⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

⁵¹⁰ A Népkör működését június 9-én tiltotta be a szabadkai rendőrkapitány, vagyonát lefoglalták, és gondnokává Nagy Ödönt nevezték ki.

⁵¹¹ Mindketten a kormány által támogatott Szántó Gábor-féle hűségmozgalom hívei.

Várady Imre Királyi Államtanácsához benyújtott panasza a Becskereki Magyar Közművelődési Egyesület 1934. május 29-i betiltása ellen (részlet)

választ kapni, hogy azt tűrik-e hogy a Körnek egyáltalán tagja maradhasak. Előadásuk szerint a bálnál kb. másfél órai kihallgatáson voltak.

Ennek a megállapodásnak az alapján már össze is van hívva szerdára egy alakuló közgyűlés, amely az újjá alakítás kérdésével foglalkozni fog.

A két úr azt állítja, hogy a kihallgatás alkalmával szó volt a Közművelődési Egyesület működésének újra való engedélyezéséről is, állításuk szerint az esetben, ha a régi magyar párti politikusok visszavonulnának. Azt hiszem, ez alatt hármatokról lenne szó. Lendvay azt mondja, hogy Kovács⁵¹² prelátus személyét emlegették, mint akivel karöltve lehetne a dolgot megcsinálni. Én ebben a nagy káoszban már egyáltalán nem ismerem ki magamat, dacára annak, hogy minden személyi hiúsági kérdést leküzdve igyekszem minden irányban kontaktust keresni és informálódni. Sajnos teljesen el is vagyok szigetelve.

Nagyon örülnék, ha Ferivel⁵¹³ csütörtökön vagy pénteken kissé elcseveghetnék.

Örömmel hallottam, hogy fiadnak sikerült elutaznia, amit magamnak is szívből kívánnék.

Meleg barátsággal üdvözöl

kész híved:
Dénes

VL, Magyar ügyek, 10942., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵¹² Lásd a 296. jegyzetet.

⁵¹³ Minden bizonnyal Juhász Ferencre, a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület igazgatójára utal. Életrajzi adatait lásd a 272. jegyzetnél.

Szirmai Károly⁵¹⁴ levele Várady Imréhez, 1934. szeptember 1.

Igen tisztelt Doktor Uram!

Már nyár eleje óta halogatom e levelem megírását. Most azonban úgy érzem, hogy minden további halogatás lelkiismeretlenség lenne, mert a Kalangya létezését veszélyeztetné.

Nem mondok semmi újat, mikor leírom, hogy a Kalangya úgy bel-, mint külföldön nevet és névót jelent. A sajtó idehaza, s odaát Magyarországon egyformán felismerte nemcsak magasabb irodalmi, hanem magyar kisebbségi szerepét is. Egy Popovity⁵¹⁵–Várady-cikk⁵¹⁶ pl. egész vitaanyagot dobott a jugoszláv közvélemény levegőjébe; más írások viszont odaát a Magyar Hírlap, a Budapesti Hírlap, a Literatura és Nyugat hasábjain az írók legjavát indították egymás elleni, világnézeti harcokba. Nem térhetek ki azonban a részletekre, mivel a lényegyet akarom érinteni.

A Kalangya ma kultúránknak egyetlen igazi orgánuma. Mivel minden közművelődési tevékenységet beszüntettek, szerepe kétszeresen fontos. Magasabb intelligenciánk nagy százaléka mégis általa fejlődik és tájékozódik. A Kalangya ma tehát: kisebbségi tudatot nevelő és irodalmi színvonalat fejlesztő feladatot végez.

⁵¹⁴ Lásd a 393. jegyzetet.

⁵¹⁵ Daka Popović (1886–1967) szerb építészmérnök, politikus, publicista. Iskoláit Szegeden és Budapesten végezte. Az Újvidéki Nemzeti Tanács tagja, 1927-ben a Radikális Párt listáján országgyűlési mandátumot szerzett. 1928–29-ben agrárminiszter. 1929–30-ban a Dunai bánág első bánja. 1932-ben nevezték ki szenátorrá. 1935-ben megalapította a *Dan* című, Újvidéken megjelenő napilapot. A jugoszláviai Stratimirović metropolita szabadkőműves-nagypáholy aktív tagja volt.

⁵¹⁶ Daka Popović *Jószándékú írás a szorosabb együttműködésről* című írása a *Kalangya* 1934. májusi számában, Várady erre írott válasza pedig a *Kalangya* 1934. júniusi számában jelent meg. Popović szenátor, vajdasági patriótaként, az itt élő népek kulturális közeledésére, s különösen a szerbek és magyarok közötti együttműködésre hívta fel a figyelmet. Várady pozitívan fogadta Popović gondolatait, különösen a „fékevesztett nacionalizmus tombolásának” elítélését, de válaszában azt hangsúlyozta, hogy a magyarság folyamatosan kezdeményező, a másik oldalon nem fogadott lépéseket tett már az együttműködés irányába, s felhívta arra a figyelmet, a jugoszláv egységes állameszme sem lehet akadály a nyelv, a kultúra „teljesen egyéni” fejlődésének.

Hogy ez a Kalangya ma még megvan, mint Önök is tudják: elsősorban Kende Ferencnek⁵¹⁷ köszönhető; mint az ő érdemül tudható be az is, hogy a magyar irodalmi termékek utánpótlása a Vajdaság területén megmaradhatott és hálózatot építhetett ki. Ennek jelentőségét nem kell külön kidomborítanom. – Az ő áldozatkészsége, agilitása, szervezőképessége mentette meg haldoklásának negyedik hónapjában a Kalangyát. S bár a törvény az Avala-ügynökség közbeiktatásával minden egzisztenciájától megfosztotta,⁵¹⁸ Kende újabb és újabb áldozatot hozott a folyóirat fennmaradásáért, jóllehet tudta, hogy semmi hasznát sem remélhet belőle. Még ez év elején is cca 20.000 dinárt ölt bele a Kalangya fenntartásába, bízván abban, hogy a magyar vezető közönség előbb-utóbb mégis ráöntudatosul a folyóirat fontos szerepére. Ma a Kalangya még megvan, de az egzisztencia nélkül maradt Kende eljutott utolsó hónapjaihoz, mikor pénze roncsaiból semmije se marad. Mindez nem fontos a köz szempontjából, ha Kende utánpótlásáról lehetne gondoskodni. De nem lehet! S ezen van a hangsúly. A Kalangya és Kende személye teljesen összeforrott. Nincs senki, aki agilitásban, szervezői képességben, optimizmusban, ötletességben, kitartásban helyettesíthetné.

Nem tudom: ismeri-e Doktor Uram a helyzetet, de nem hiszem, mert Kende nem szeret senki előtt beszélni ügyei rosszabbra fordultáról.⁵¹⁹ Ha nem nézném a Kalangya jövőjét, én sem írnék róla a háta mögött, így azonban kénytelen vagyok vele. Annál is inkább, mert ismerem az Urak jóindulatát Kende irányában. Azonkívül tudok arról is, hogy Kende különféle terveket dolgozott ki, melyek érintenék nemcsak az ő egzisztenciáját, hanem a magyar kisebbség ügyeit is. Szerény és aggodalommal teljes kérdésem tehát: lehetne-e valamit Kende érdekében tenniük – olyat, mely egzisztenciát biztosíthatna neki s a Kalangya számára is megőrizné. – Meg kell jegyezni, hogy Kendét tegnapelőtt is lehívták Noviszádra, ahol Bogdanovity⁵²⁰ tárgyalta vele Nikity Fedor⁵²¹ nevében, hogy vegye át

⁵¹⁷ Lásd a 289. jegyzetet.

⁵¹⁸ A Literária lap- és könyvterjesztő vállalat felszámolására utal.

⁵¹⁹ Mint láttuk, Kende több alkalommal is írt Várady Imrének a *Kalangya* és saját nehéz anyagi helyzetéről.

⁵²⁰ Nikola Bogdanović (1893–1962) újságíró, szociáldemokrata, majd radikális párti politikus. A *Subotički glasnik* és a *Jugoslovenski dnevnik* szerkesztője.

⁵²¹ Fedor Nikić (1894–1989) szerb történész, jogász, politikus. A belgrádi egyetem, majd a szabadkai jogi egyetem tanára. Az integráns jugoszlavizmus híve. Több munkát szentelt a kisebbségi kérdésnek, a kisebbségi iskolapolitikának. A harmincas években oktatási miniszterhelyettes. Aktív szerepet játszott a harmincas években a Vajdaságban a jugoszláv unitarizmust képviselő klubok, társaságok szervezésében.

a Jug. Magy. Újságot.⁵²² – Kende – lelkiismeretére való hivatkozással – a kapacitálásnak, mely nem az első, nem engedett.

Ugyanily szövegű levelet írtam azonos kelettel Marton⁵²³ igazg. Úrnak is. – Kérem k. Doktor Uram sz. megnyugtató válaszát.

Novi Vrbász,⁵²⁴ 1934. szept. 1.

Igaz tisztelője:
Szirmai Károly

VL, Magyar ügyek, 10942., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵²² A *Jugoszláviai Magyar Újság*, amelynek főszerkesztője Bródy Mihály volt, 1932 és 1934 között jelent meg előbb Szabadkán, majd Újvidéken. A nagy lendülettel beindított lap egyik célja az volt, hogy megélhetést biztosítson az állástalan újságíróknak, és színvonalas, irodalmi melléklettel is rendelkező modern lapot hozzon létre.

⁵²³ Lásd a 346. jegyzetet.

⁵²⁴ Újverbász.

Kende Ferenc levele Várady Imréhez, 1934. szeptember 3.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Subotica, 1934. szeptember 3.

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Legutóbbi becskerekai látogatásom óta Nikić Fedor,⁵²⁵ Bogdanović Nikola⁵²⁶ megbízottja által ismételtén Noviszadra hívatott. Kívánságuk, mint már Elnök úrnak több ízben jelentettem, hogy a Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztését, egész adminisztrációját és propagandáját vegyem át. Én, mint eddig mindig, most is kitérő választ adtam, mert az ismert körülményeknél fogva óhajukat egyenesen nem tagadhatom meg.

De most nem az én személyemről van szó.

Bogdanović-val történt beszélgetésem folyamán kifogásoltam Nikić és lapjainak⁵²⁷ magyar kisebbség ellenes és magyarellenes tendenciáját. Azt mondtam, hogyan kívánhatja, hogy a magyar közönség ilyen körülmények között lapjait vásárolja? Hosszas beszélgetésünk alatt rámutattam arra, hogy magyar nyelvű lapjuknak csak úgy van jövője, ha a magyar kisebbségi-jugoszláv megbékélést és barátságos együttműködést szolgálja. Ezt az órákig tartó eszmecsere után hosszú volna leírnom és így annak eredményét közlöm: Bogdanović azt mondtotta, hogy Nikić Fedor hajlandó a magyar kisebbségnek „baráti kezet nyújtani”, ha vele az urak név szerint: Ön Elnök úr, Strelitzky és Deák leülnek ezt a kérdést megtárgyalni. Én ennek közvetítésére nem vállalkoztam, mert azt mondtam, hogy a helyzet Nikić személyénél fogva olyan elmérgesedett, hogy meddő volna minden kísérletem. Azonban, ha Nikić Fedor előzetesen eljár Matković Dobricánál⁵²⁸ a Duna bánsági bálnál és a belügyminiszternél, továbbá,

⁵²⁵ Lásd az 521. jegyzetet.

⁵²⁶ Lásd az 520. jegyzetet.

⁵²⁷ Ilyen lap volt például a szabadkai *Dnevnik* és a *Jugoslovenski dnevnik*, amely lapok harcosan támogatták az integráns jugoszlavizmust és a királyi diktatúra rendszerét. E lapok élesen magyarellenes cikkeikről híresültek el.

⁵²⁸ Dobrica Matković (1887–1974) jogász, politikus, állami tisztviselő. Több magas rangú állami tisztséget töltött be a királyi Jugoszláviában, volt az Államvédelmi ügyosztály vezetője, a Dunai, valamint a Moráviai bánság bánja. 1944-ben részt vett a csetnik ellenállási mozgalom Ba faluban megtartott Nagy Népi Kongresszusán. Élete utolsó évtizedeit visszavonultan töltötte.

ha tőlük ígéretet kap arra, hogy a két aktív funkcionárius az urakat, mint a magyar kisebbség képviselőit fogadja, akkor én ezt Önnek előterjesztem. Múlt hét pénteken ebben váltunk el. Ma felhívott Bogdanović telefonon és azt mondtotta, hogy Nikić Fedor azt üzeni nekem, hogy az urak részére a kihallgatásokat feltétlen kieszközli, ilyen irányban beszélt is a bálnál, mindössze az a kívánsága, hogy az urak üljenek le vele, Nikiccsel előzetesen tárgyalni. Felkértek, hogy utazzam Becskerekre és ezt beszéljem meg Önnel, Elnök úr. Igen lényeges az, hogy én minden megbízás nélkül kikötöttem, hogy ennél az aktusnál és tárgyalásoknál Szántó Gábor személyét kapcsolják ki. Erről is biztosítottak.

Ez a lényege hosszas beszélgetésünknek. Nem akarok mind ehhez semmi kommentárt fűzni, de felesleges is. Én azért nem jöttem le Becskerekre ezzel a hírrel, mert nem tudom, hogy Elnök úr milyen állást foglal ezzel a tárgyalási ajánlattal szemben. Ha szükséges, Elnök úr hívására szívesen lejövök.

Annak ellenére, hogy az imént nem akartam ehhez megjegyzéseket fűzni, nem tudom megállani, hogy ne mondjam el azt az impressziómat, hogy valahogyan úgy érzem, hogy most elérkezett az ideje annak, amikor a komoly magyar kisebbségre nekik szükségük van. Hogy mit és mennyire gondolnak komolyan, azt én persze nem tudhatom, de úgy érzem, ha akár milyen is a szándékuk, mi jelentéktelen dolgokat, ami nekünk azonban jelentős, ezúttal mégis elérhetünk. A felosztatott egyesületek újból való engedélyezésére gondolok. Másról nem is beszélek, mert hisz sérelmeinket és kívánságainkat Elnök úr igen jól ismeri.

Nagyon szépen kérem szíves értesítését, mert válaszolnom kell.

Fogadja nagyrabecsülésem és vagyok igaz híve

Kende Ferenc

(U. i. Szántó Gáborból igen erősen kiábrándultak!)⁵²⁹

*VL, Magyar ügyek, 10942., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁵²⁹ Kende kézírásával. Szántó Gáborra lásd a 141. jegyzetet.

Várady Imre válasza Szirmai Károlynak,⁵³⁰ 1934. szeptember 14.⁵³¹

Igen tisztelt doktor Uram!

Gép. 1934. szept. 14.

A Kalangya és Kende⁵³² úr érdekében írt szíves sorai tartalmát közöltem barátunkkal, aki közben szintén megkapta sz. levelét – behatóan megtárgyaltuk.

Abban minden vitán felül egy nézetem vagyunk doktor Úrral valamennyien, hogy a Kalangya, különösen ma, mily pótolhatatlan szolgálatot teljesít kisebbségünknek és abban is, hogy Kende úrnak mit köszönhetünk.

Martonnal karöltve igyekeztünk is minden telhetőt megtenni szíves levelében jelzett cél érdekében, erről Kende úrnak bizonyára volt alkalma meggyőződni, de nem titkolhatom, hogy valami megfelelő megoldás ma bizony eléggé nehéz feladat.

Most értesültem, hogy a nyáron távol lévő barátaink útjukról hazajöttek, úgyhogy újból próbálkozom.

Szívélyesen üdvözl,

VL, Magyar ügyek, 10942., kézzel írt, aláírás nélküli fogalmazvány.

⁵³⁰ Lásd a 393. jegyzetet.

⁵³¹ Szirmai 1934. szeptember 1-jén írott levelének hátoldalán, Várady Imre kézírásával írott válasz. Szirmai levelét lásd a 109. iratnál.

⁵³² Lásd a 289. jegyzetet.

Kende Ferenc⁵³³ levele Várady Imréhez, 1934. október 17.

Kalangya
Irodalmi folyóirat

Subotica, 1934 október 17.

Mélyen tisztelt Elnök uram!

Hivatkozva tegnapi telefonbeszélgetésünkre, megismétlem szerkesztőségünk kérését: a király elhalálozása alkalmából⁵³⁴ két, esetleg három oldal terjedelmű cikket legyen szíves írni a jugoszláviai magyar kisebbség nevében. Tekintettel arra, hogy ezt természetesen első helyen hozzuk és dült, nagyobb betűkkel szedjük, annak nem kell nagyon terjedelmesnek lenni, hanem csak egy manifesztációnak részünkről.

Mondanom sem kell, hogy erre a cikkekre igen sürgősen szükségünk van és ezért annak mielőbbi beküldését nagyon szépen kérem.

Fogadja nagyrabecsülésem és vagyok igaz és őszinte híve

Kende Ferenc

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵³³ Lásd a 289. jegyzetet.

⁵³⁴ I. Sándor jugoszláv királyt 1934. október 9-én Marseille-ben gyilkolták meg horvát és makedón terroristák. (Barthou francia külügyminiszter is a merénylet áldozatául esett.) Utóda a tizenegy éves II. Péter lett, aki helyett egy háromtagú régenstanács és az ennek élén álló Pál herceg, Sándor unokafivére gyakorolta a hatalmat.

Várady Imre cikke I. Sándor jugoszláv király temetése alkalmából,⁵³⁵
1934. október

Őfelsége Vitéz I. Aleksandar királyt Marseilletől Beográdig, a főváros székesegyházától Oplenácig⁵³⁶ kísérő fejedelmi gyász, amelynél érzésben mélységesebbet, egész lefolyásában megrázóbbat nem ismer a történelem, világmegnyilatkozása volt úgy annak a példátlanul álló magas tisztetnek, amellyel nagy királyunk megdicsőült emlékének mesze sugárzóan hódolt az egész emberiség, mint annak a mély borzalomnak, amellyel a merénylet gáztette felett kivétel nélkül tört pálczát⁵³⁷ a kultúrvilág közvéleményének egyetemessége.

A mélységesen gyászoló világcsoporthoz ott van, hálátelt fájdalomában töretlenül egységesen, Jugoszlavia⁵³⁸ magyarsága is.

A Vitéz Király a katonák eszménye, mert az igaz vezér törhetetlen bátorságával mindenkor legelől áll szemben ellenségeivel a tűzvonalban; majd hős kitartással osztja meg katonáival a mondhatatlan fáradalmak, a leírhatatlan nélkülözések súlyos kálváriaútjait.

A nagy király a haza polgárainak vezére, mert január hatodikán, Jugoszlavia alkotmányos életének nagy fordulóján az államférfiú ingadozást nem ismerő, bátor elhatározásával a maga személyében vállalja a mélyreható változás minden veszedelmét és kockázatát. Nem tol maga elé felelősségváró exponenst; maga áll a kezdeményezés élére, maga irányítja az új életet, ezért egyedül az övé a siker minden dicsősége is.

A vitéz katonának, a bölcs államférfinak tartozó hódolat mellett azonban magyarságunk szívében mindenkorra ott rezegnek a kormányzat élére állított régens kiáltványának, majd a jogar átvételekor a király trónbeszédének, a vallásegyenlőség tiszteletén alapuló teljes lelkiismereti sza-

⁵³⁵ A cikket a hagyatékban talált kézirat alapján közöljük, amely a *Kalangya* 1934. októberi számában jelent meg. A kézirat és a nyomtatott verzió közötti különbséget lábjegyzetben jelöljük.

⁵³⁶ Topola és a város fölé emelkedő Oplenac-hegyen épült Szent György-templom a szerb történelem egyik legfontosabb emlékhelye, fejedelmi, királyi székhely, a szerb felkelések központja. Topola városát a Karađorđevićék alapították. A marseille-i merénylet után I. Sándort itt, a királyi család mauzóleumában temették el.

⁵³⁷ A *Kalangyában*: pálczát.

⁵³⁸ A *Kalangyában*: Jugoszlávia.

badság, a jogegyenlőség elvén nyugvó teljes polgári egyenjogúság „megtartom és megtartatom” nagy igéi.

E királyi szóval le volt fektetve alkotmányos sarkköve az igaz⁵³⁹ demokrata szellemű legteljesebb egyenlőség érzetének. Lehetetlenülése minden elkülönülő válaszfalnak, az államalkotókra, s ezekkel szembeállítható egyéb másodrendűségekre való osztályozódásnak.⁵⁴⁰ Királyi szó egyenlő szeretettel ölelte kivételt nem ismerő atyai szívéhez országa minden hű fiát.

Az intuíció sugallata – amely nagy emberek távozása percében hirtelenében és egy szóban találja a megörökítő jelzőt – nagy Királyunkat Egyesítőnek nevezi.

Az Egyesítő nagy fogalma lélekbe talál, mert magába rejti a területi egyesítés mellett az érzések, a gondolatok, a szívek, a lelkek Egyesítőjének átölelő nagy eszméjét.

Abban a gyásszal telt órában, amelyben az ország minden harangja megkondul, hogy utolsó Isten hozzád hangjai között kísérje örök pihenőre nagy halottunkat, abban a végzetszerűen fájdalmas órában, az ország határain innen, azokon túl, mindenütt mélységesen felzokogott minden anyai szív, mert világérzés volt: most kísérik örök nyugovóra a Béke gondolatának eszményi vértanúját.

VL. sz. n., eredeti, aláírás nélküli, kézzel írt fogalmazvány.

⁵³⁹ Az igaz szó kimaradt.

⁵⁴⁰ E mondat kimaradt, helyette a *Kalangyában*: „Az államalkotók és velük szembe állítható másodrendűség között elkülönítő válaszfalat lerombolt.”

Strelitzky Dénes⁵⁴¹ levele Várady Imréhez, 1935. január 23.

Denes Strelitzky
advokat
Subotica
I. Manojlovićeva ul. 8. (Ruff-palota)
Telefon: 3-22

Subotica, 1935. január 23.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Veliki Bečkerek

Kedves Barátom!

Tekintettel a megenyhült politikai helyzetre,⁵⁴² abban a felfogásban vagyok, hogy nekünk is meg kellene kissé mozdulni.

Az én elgondolásom az lenne, hogy talán a leghelyesebb lenne, ha mi ketten, mint volt magyar képviselők és mint a legnagyobb két magyar megszüntetett kultúregyesület fő funkcionáriusai látogatást tennénk az új bánnál,⁵⁴³ feltárnánk neki a helyzetet és kérnénk tőle segítséget.

A látogatás talán a jövő héten történhetnék.

Nem gondolnám tanácsosnak, ha mi előkészítés nélkül mennénk Novisadra, ezért vagyok bátor javasolni, hogy méltóztatnál intézkedni, hogy

⁵⁴¹ Lásd a 173. jegyzetet.

⁵⁴² A marseille-i merénylet után a délvidéki magyarok helyzete, mivel Magyarországot nyíltan vádolták a merénylet előkészítésében való részvétellel, kritikus volt. Egyesületeiket sorra tiltották be, lapjaikat elkobozták, és tömeges kiutasításokra került sor. A jugoszláv nacionalista szervezetek hangos, magyarellenos tüntetéseket rendeztek. Szántó Gábor képviselő, Ágoston Sándor református püspök, Kovács István bečkerei prelátus és Finta Lajos zentai plébános vezetésével gazdavonatot szerveztek Oplenacra, I. Sándor temetése alkalmával, ott beszédet kellett mondaniuk, amit a magyar nyelvű lapok kötelezően lehoztak. A helyzet enyhülése összefüggésbe hozható az 1935 februárjában májusra kiírt parlamenti választásokkal.

⁵⁴³ Ekkor rövid ideig Miloško Vasović volt a Dunai bánság bánja. Nem találtunk vele kapcsolatos életrajzi adatokat.

Feri⁵⁴⁴ menjen át Novisadra és ott érdeklődné meg, esetleg ottani elvbáráink bevonásával, hogy fogadna-e bennünket a bán, esetleg megállapíthatná a fogadás napját is. Én a magam részéről a jövő héten bármelyik napon állnék rendelkezésre.

Szíves felfogásod közlését várva, maradtam baráti üdvözléssel.

Dénes⁵⁴⁵

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵⁴⁴ Lásd a 272. jegyzetet.

⁵⁴⁵ A levél alján Várady kézírásával: Juhász átment Szabadkára.

Dupp Bálint⁵⁴⁶ csúrogi plébános levele Várady Imréhez,
1935. február 24.

Nagyságos

Dr. Várady Imre Úrnak.

Van szerencsém tisztelettel értesíteni, hogy megtisztelő meghívásának eleget teendő, felkértem Bráza Ferenc takarékpénztári főkönyvelő urat, hogy a 25-i megbeszélésen⁵⁴⁷ helyettem képviselje a csúrogi magyarságot. Feltűnés elkerülése végett tartom helyesebbnek, ha világi úr jelenik meg az értekezleten.

Nagyrabecsülő tisztelettel

Dupp Bálint
plébános

Čurog, 1935. II. 24.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵⁴⁶ Dupp Bálint (1883–1944) katolikus plébános. 1923 és 1944 között Csúrogon szolgált. 1944 decemberében koholt vádak alapján, bírósági ítélet nélkül meggyilkolták a partizánok.

⁵⁴⁷ Az újvidéki Sloboda Szálló különtermébe február 25-ére összehívott értekezlet jegyzőkönyvét lásd a következő dokumentumban.

Az újvidéki értekezlet jegyzőkönyve, 1935. február 25.

Jegyzőkönyv

felvétel 1935. évi⁵⁴⁸ február 25-ikén délelőtt 11 órakor Újvidéken a Sloboda szálló külön helyiségében a dr. Várady Imre által egybehívott értekezletről. Jelen voltak: dr. Sántha György⁵⁴⁹ St. Moravica, dr. Deák Leó,⁵⁵⁰ Palásthy Ede⁵⁵¹ dr. és dr. Spitzer István⁵⁵² Sombor, Strelitzky Dénes dr. Szabadka, Marton Andor és Juhász Ferenc Nagybecskerek, Achs Izor,⁵⁵³ dr. Vilt Vilmos, Korányi Elemér, dr. Kovács Bodog,⁵⁵⁴ dr. Nagy Iván,⁵⁵⁵ dr. Sáfrány István⁵⁵⁶ Péterréve, Basch Andor⁵⁵⁷ Csantavér, dr. Király Károly Ada, Bráza Ferenc⁵⁵⁸ Csúrog, Gräber János⁵⁵⁹ Senta, Fodor Gellért⁵⁶⁰ és Vas Jenő⁵⁶¹ Horgos, dr. Bata Péter⁵⁶² Magyarkanizsa, dr. Balassa Pál,⁵⁶³ dr. Zelenay Miklós,⁵⁶⁴ dr. Galambos Ferenc⁵⁶⁵ Óbecse,

⁵⁴⁸ Kézzel beszúrva a szövegbe.

⁵⁴⁹ Lásd a 87. jegyzetet.

⁵⁵⁰ Lásd a 101. jegyzetet.

⁵⁵¹ Lásd a 320. jegyzetet.

⁵⁵² Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁵³ Lásd a 229. jegyzetet.

⁵⁵⁴ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁵⁵ Nagy Iván (1904–?) ügyvéd, a Magyar Párt konzervatív szárnyával szemben álló, a horvát ellenzékkel szövetséget kereső jobboldali kisebbségpolitikus. 1941 és 1944 között a magyar parlamentbe behívott magyar országgyűlési képviselő. *A Nép* című keresztény jobboldali lap egyik alapítója. Háborús bűnösnek nyilvánították, de nem tudták felelősségre vonni, a háború után emigrált.

⁵⁵⁶ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁵⁷ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁵⁸ Bráza Ferenc (?–?) csúrogi takaréktári főkönyvelő.

⁵⁵⁹ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁶⁰ Fodor Gellért (1903–1977) horgosi gazda, községi elnök. 1938-ban a Jugoszláv Radikális Közösség listáján országgyűlési képviselővé választották.

⁵⁶¹ Vass Jenő (1897–?) horgosi kereskedő.

⁵⁶² Lásd a 220. jegyzetet.

⁵⁶³ Lásd a 232. jegyzetet.

⁵⁶⁴ Lásd a 322. jegyzetet.

⁵⁶⁵ Lásd a 321. jegyzetet.

Berec Kálmán,⁵⁶⁶ Herczeg Kálmán⁵⁶⁷ Bajmok, Berényi Antal⁵⁶⁸ Bajmok, Vámos János Senta, Kende Ferenc Szabadka, Stuhlich J,⁵⁶⁹ Temerin és Hegyi Pál⁵⁷⁰ Bácsstopolya.

Dr. Sántha György mint korelnök megnyitja a gyűlést, üdvözlí a megjelenteket és a jegyzőkönyv vezetésével Juhász Ferenc becskerekí delegátust kéri fel.

Várady Imre dr. szílal föl ezután és néhány meleg szóval emlékszik meg Alexander királyról aki orgyilkosságnak esett áldozatul. Az össze-
gyűltek kegyeletűknek felállással adtak kifejezést.

Ezután dr. Várady Imre, üdvözölve a hatóság kiküldöttét és a jelen-
voltagek, ismerteti azokat az előzményeket amelyek a mai ülés egybehí-
vását szükségessé tették. Évek hosszú során át nem volt alkalma a ma-
gyarságnak összegyűlni és ügyeit megbeszélni. A parlamentben szintén
nem volt képviselö a magyarságnak, mert az az egy magyar képviselő⁵⁷¹
nem a magyarság bizalmából került a parlamentbe, hanem úgy szílván
kinevezés útján. A magyarság érdekeit jogosan tehát semmi esetre nem
képviselte és nem képviselhette. Ilyen hosszú idő után most van először
alkalma a magyarságnak újra egybegyűlni és a maga sorsában határozni.
Részletesen ismerteti beszéde során az utolsó évek politikai eseményeit,
amelyek a jugoszláviai magyarság sorsát többé-kevésbé alakították, majd
a Jętics Bogoljub⁵⁷² által alakított kormány és házfelosztás által terem-
tett helyzetről számolt be. Elmondotta, azoknak a harcoknak, ellenállás-
nak a lefolyását amellyel kisebbségi jogainkat meg akartuk védeni a hata-
lom önkényével szemben. Beszámolt az utolsó súlyos csapásról, amely a
magyarságot a Magyar Közművelődési Egyesület beszűntetésével érte.⁵⁷³

⁵⁶⁶ Berecz Kálmán (1881–1943) római katolikus plébános.

⁵⁶⁷ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁶⁸ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁶⁹ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁷⁰ Hegyi Pál (?–?) bacsstopolyai, majd péterrévei plébános.

⁵⁷¹ Szántó Gáborra utal. Lásd a 141. jegyzetet.

⁵⁷² Bogoljub Jevtić (1886–1960) szerb, jugoszláv politikus, diplomata, jogász. A kirá-
lyi jugoszláv kormányokban több miniszteri posztot töltött be, 1932 és 1934 között
külgyminiszter, 1934–1935-ben miniszterelnök. Ő vezette az 1935-ös választások
kormánypárti listáját az Egyesült Ellenzékkel szemben, s megnyerték a választásokat.

⁵⁷³ A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesületet azzal az indokkal tiltották be
1934-ben, hogy működési engedélye csak a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesü-
letnek van.

Beszéde végén rátér a jelenlegi politikai helyzet ismertetésére és ki-
fejtí azt, hogy a meginduló politikai harcban részt kell vennünk, mert
kényszerű hallgatásunk révén elveszítettük már a múltban az egyedüli
lehetőséget az érvényesülésnek és a kényszerű hallgatásunkat sokan saját
véreink közül is talán félreértik és gyöngeségnek, lanyhaságnak minősí-
tik. Kéri az értekezletet, hogy mérlegelje az elhangzottakat és döntsön,
hogy a magyarság milyen formában kíván részt venni a jövőndő politikai
küzdelemben.

Strelitzky Dénes dr. szílal föl ezután, aki úgy látja, hogy olyan kaoti-
kus politikai helyzetbe megyünk, amely egészen kétségessé teszi, hogy a
választás terén milyen eredményeket fogunk elérni, de bele kell menni
minden megoldásba, mert pozitív eredményeket akarunk kapni és ezekre
szükségünk van, ha a kisebbségünkkel való kapcsolatokat nem akarjuk
elveszíteni.

Ezután dr. Sántha György elnök felfüggeszti az ülést, hogy az ülés
résztvevői tiszteleguessenek Vaszojevics Milojko⁵⁷⁴ dunai bánnál. Dr.
Várady Imre vezetésével dr. Deák Leó, dr. Strelitzky Dénes, dr. Galambos
Ferenc, Vámos János, dr. Király Károly, Basch Andor, dr. Bata Péter és
Zelenay Miklós dr. mint a gyűlés kiküldöttéi tisztelegtek a bánnál.

A küldöttség visszatérte után dr. Sántha György elnök újra megnyitja
az ülést és a szót dr. Deáknak adja.

Dr. Deák Leó ugyanazon a véleményen van, hogy a magyarságnak
minden áron bele kell kapcsolódnia a politikai életbe, csak úgy azonban,
ha megfelelő engedményeket tudunk népünknek biztosítani.

Nagy Iván dr.⁵⁷⁵ beszéde során kijelenti, hogy nem látja a meghívottak
között a magyar munkás, szántóvető és kisiparos kiküldöttet. Kérdi, hogy
adtak-e ezek megbízatást valakinek, hogy képviselje itt az érdekeiket.
Senki ezeknek a sérelmeit, bajait nem ismeri. Szükségesnek látja ezek fel-
fogásának alapján megbeszélni munkatervünket és csak úgy megegyezni
a kormánnyal, ha ezeket a sérelmeket azonnal orvosolni lehet.

Vámos János szílal föl ezután és visszautasítja Nagy Iván dr. azt az ál-
lítását, mintha a magyar kiskgazda osztály nem volna az ülésen képviselve.
Ő maga Zenta kiskgazda magyarságát képviseli és helyesli a volt magyar

⁵⁷⁴ Helyesen Milojko Vasović (?–?), aki 1935-ben rövid ideig volt a Dunai bánság bánja.

⁵⁷⁵ Nagy Iván az 1935-ös választásokon, az értekezlet döntésével ellentétben önállóan,
az Egyesült Ellenzék országos listáján indult Óbecsén, de vereséget szenvedett. Nagy
Iván ekkor alapítja *A Nép* című lapot, amelynek szerkesztőségét az újvidéki zaklatá-
sok miatt Zágrábba volt kénytelen áthelyezni.

vezetőség azt a felfogását, hogy taktikusan járnak el küldői nevében kívánja a megegyezést becsületes feltételekkel de nem minden áron.

Dr. Zelenay Miklós és Balassa Pál dr. ugyanilyen értelemben szólnak föl Óbecse kisgazdaságtársadalma nevében.

Róth Vilmos dr.⁵⁷⁶ helytelennek tartja dr. Nagy Iván felszólalását mert hiszen népünk megkérdezése és az azzal való értekezés sajnos nem volt módunkban mert a gyülekezési jogról szóló törvény nem adott arra lehetőséget, hogy még legális kereteken belül is megkérdezhettük volna népünket, hogy milyen a felfogása erről vagy arról. Javaslatát a felszólaló dr. Nagy Ivánnak pedig teljesen helytelennek tartja: mert szerinte gravamenekkel nem lehet politikát csinálni.

Dr. Deák Leó szólal fel ezután reflektálva dr. Nagy Iván felszólalására és kifejti, hogy a gyülekezési jogról szóló törvény még teljes egészében fennáll és így a gyűlések egybehívása és a helyzetnek népünkkel való teljes szabad megvitatása nem teljesen tőlünk függ. Nem helyén való Nagy Iván felszólalásának az a része, hogy a gyűlésen résztvevők közül senki nem ismeri a magyar földműves, iparos munkás érdekeit, bajait. A népből jövőnk, köztük élünk, a terheit nagyrészt mi is hordjuk, nagyon is tisztában vagyunk a bajaival. Azonban először meg kell lennie annak a lehetőségnek, hogy a néphez mehessünk, azután segíthetünk csak rajta olyanformán, hogy a részletkérdések vitatásába menjünk bele.

Ezután Achs Izor felolvassa a következő határozati javaslatot, amelyet elfogadásra ajánl:

1. A jugoszláviai magyarság felekezetre, foglalkozásra és társadalmi állásra való tekintet nélkül egységes és az egész országra nézve azonos politikai kulturális és gazdasági érdekei vannak.

2. Ezeknek a politikai, kulturális és gazdasági érdekeknek a biztosítására és megóvására az értekezlet a legcélravezetőbb útnak látja a jelenlegi kormányzati rendszer megfelelő támogatását.

3. Az ebben az irányban való eredményes működésnek lefolytatására az értekezlet megbízza dr. Várady Imrét, dr. Deák Leót és dr. Strelitzky Dénest, hogy a kormány elnökénél ismertessék a jugoszláviai magyarság felfogását és az alkotómunkára való hajlandóságát.

4. Az értekezlet egyúttal delegátusain keresztül biztosítja a kormányt a jugoszláviai magyarság loyálisáról, kérve, hogy a magyar kisebbség kulturális és gazdasági jogait elismerje és azokat támogassa.

⁵⁷⁶ Nem tudtuk azonosítani.

Az értekezlet a határozati javaslatot dr. Zelenay Miklós, dr. Király Károly és dr. Palásthy Ede hozzászólása után a negyedik pont elhagyásával egyhangúan elfogadja.

Dr. Sántha György elnök az értekezletet ezután berekeszti.

K. m. f.

Juhász Ferenc⁵⁷⁷
jegyzőkönyvvezető

A jugoszláviai magyarság szellemi vezéreinek 1935. február 25-ikén, Novisadon tartott ülésén a következő határozati javaslatot hozták:

1. A jugoszláviai magyarság felekezetre, foglalkozásra és társadalmi állásra való tekintet nélkül egységes és az egész országra nézve azonos politikai kulturális és gazdasági érdekei vannak.

2. Ezeknek a politikai, kulturális és gazdasági érdekeknek a biztosítására és megóvására az értekezlet a legcélravezetőbbnek látja a jelenlegi kormányzati rendszer megfelelő támogatását.⁵⁷⁸

3. Az ebben az irányban való eredményes működésnek lefolytatására az értekezlet megbízza dr. Várady Imrét, dr. Deák Leót és dr. Strelitzky Dénest, hogy a kormány elnökénél ismertessék a jugoszláviai magyarság felfogását és az alkotómunkára való hajlandóságát.⁵⁷⁹

A fenti rezolúció elvi álláspontjának leszögezése után a magyarság vezetői azzal a kérelemmel fordulnak a királyi kormányhoz, hogy tegye lehetővé a magyar kisebbséggel szembeni viszony enyhülését, amely a legutóbbi események következtében indokolatlanul feszültté vált.

Az ország fennállása óta a magyarság mindig békés, együttműködő és konstruktív tevékenységet mutatott. Ez az évek hosszú sora óta tartó szakadatlan, egyirányú türelmes magatartás a legjobb bizonyítéka annak,

⁵⁷⁷ Juhász Ferenc a jegyzőkönyv minden oldalát kézzel írta alá. Életrajzi adatait lásd a 272. jegyzetnél.

⁵⁷⁸ Ezzel elkötelezték magukat, hogy nem a horvát vagy a szerb ellenzéket fogják támogatni, amely Egyesült Ellenzék néven 1935-ben először tudott országos választási szövetséget alkotni.

⁵⁷⁹ Tudomásunk szerint Várady és társai nem a miniszterelnökkel, hanem a Dunai bán-ság bánjával, Miloško Vasović-tyal tárgyaltak a választások előtt. A tárgyalások során azonban nem kaptak ígéretet a magyarság létszámának megfelelő képviselői helyekre, a bán csupán egy mandátumot ígért, amit aztán ismét Szántó Gábor kapott meg, ezúttal a Topolyai járásban. Így a választásokon a volt Magyar Párt vezetői passzívításra szólították fel a magyar választókat. Az Egyesült Ellenzékkel szemben a választásokat a Bogoljub Jevtić miniszterelnök vezette választási lista jelöltjei nyerték.

hogy a magyar kisebbség tudatában volt azoknak a nehézségeknek, amelyeket az államalkotóknak le kellett küzdeniök és a maga jogos igényeinek követelésével meg tudta tartani azt az utat, amely nem zavarta meg a polgárok közti harmóniát. Ez a komoly érettség és megfontoltság teszi most kötelességévé a magyarság vezetőinek, hogy a fenti rezolúció természetes következményeinek a mérlegelésére kérje fel a kormányt, hogy:

1. A magyar kulturális intézményeknek, nevezetesen a Magyar Közművelődési Egyesületnek és fiókjainak a működését engedélyezze a kormány, minthogy ezeknek a kulturális egyesületeknek a betiltása az alantas hatósági közegeknek törvénytelen eljárása volt.⁵⁸⁰

2. A magyar elemi népiskolákhoz nevezzen ki a kormány magyar tanítókat, illetve reaktiválja azokat a magyar tanítókat, akiket minden törvényes ok nélkül nyugdíjaztak, illetve bocsátottak el.⁵⁸¹

3. Tisztelettel kéri, hogy az útlevelek kiadása körül méltányosabb szellemet vezessenek be. Az útlevél elnyerése ne legyen kegy, amely valamelyik hatósági közeg részéről egyesekkel szemben nyilvánul meg, hanem minden egyes embert megillető jog.

4. Kéri a többi államokhoz hasonlóan a Liga Hongroise de la Yougoslavie á l'Union Internationale des Associations pour la Société des Nations⁵⁸² alapszabályainak jóváhagyását.

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121./d., eredeti, gépelt irat.

⁵⁸⁰ A választások után némi enyhülés mutatkozott Belgrád magyarokkal szembeni politikájában. Az adott viszonyok között a Magyar Párt újraengedélyezésének kérdése vagy éppen egy országosan egységes magyar kulturális egyesület létrehozása fel sem vetődhetett, de részeredmények születtek. Például újra engedélyezték a szabadkai Nép-kör tevékenységét, amely nevét ekkor Magyar Olvasókörre változtatta, 1936-ban pedig megszüntették a névelemzést, s ezután nem az állam, hanem a szülők dönthették el, hogy milyen tannyelvű osztályba íratják be gyermekeiket, újra engedélyezték a belgrádi magyar egyetemisták Bolyai Farkas Egyesületének munkáját, és lassan sor kerülhetett több helyi, így a zombori Magyar Közművelődési Egyesület újraalakítására is.

⁵⁸¹ Egy évvel később, 1936 júliusában egy sor magyar tanítói állást hirdettek meg a jugoszláv hivatalos lapban.

⁵⁸² A Népszövetségi Ligák Uniójának Jugoszláviai Magyar Ligája. A volt Magyar Párt vezetői ezt a ligát már 1928-ban megalakították, azonban nem kapták meg a működési engedélyt. A Szántó Gábor által létrehozott párhuzamos szervezet azonban 1931-ben azonnal megkapta az engedélyt. Belgrád célja ezzel az volt, hogy Jugoszláviát ne Deák Leó és Strelitzky Dénes képviselje a genfi Európai Nemzetiségi Kongresszuson, akik egyébként is késve kapták meg a kiutazási engedélyt, hanem Szántó és társai. Őket azonban a kongresszus nem ismerte el a jugoszláviai magyar kisebbség hivatalos küldötteinek.

Huszák Gábor⁵⁸³ levele Várady Imréhez, 1935. március 1.

Senta, 1935. március 1.

Nagyságos

Dr. Várady Imre
ügyvéd úrnak

Petrovgrad

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

A sentai magyarság, amely a jugoszláviai magyarságnak minden megmozdulásában mindenkor kötelességszerűen kivette számaránya szerint reá eső részét, sajnálattal állapítja meg azt a tényt, hogy a Novi Sadon f. é. február 25-én tartott értekezlet alkalmával a magyarságnak ezt a gócpontját meg nem érdemelt mellőzés érte, amikor az értekezletre Sentáról csak egyetlen ember, kizárólag Vámos János⁵⁸⁴ úr hivatott meg. Ennek a ténynek ugyanis az a látszata, hogy Sentán Vámos Jánoson kívül több igazi magyar nincs, avagy hogy nálánál intranzigensebb magyart nem találtak, aki a sentai magyarságot méltóképpen képviselhette volna.

Amikor Sentánál kisebb helyekről hárman, vagy még többen jelentek meg quasi a magyarság képviselőiben ezen a fontos értekezleten, joggal elvárhattuk volna, hogy Sentáról is legalább három magyar embert hívatnak meg erre az értekezletre. – Az itt élő harminc ezer magyar között bizonyára akadt volna még jó néhány, sokkal intranzigensebb magyar a régi Magyar Párt régi aktív tagjaiból, akik szívesen el is mentek volna az értekezletre, s akik bizonyára vannak olyan igaz magyarok, mint Vámos János, aki a felosztatott Magyar Pártnak tagja sem volt, – csak titkár állását szerette volna elnyerni, – s akinek magatartása itt Sentán helyi viszonylatban sincs mindig teljes összhangban a magyarság jogos törekvéseivel és

⁵⁸³ Huszák Gábor (?–?) a zentai Magyar Párt egyik aktív tagja.

⁵⁸⁴ Lásd a 330. jegyzetet.

ami a legjellemzőbb, Dr. Keczelivel⁵⁸⁵ és Dr. Ludajiccsal⁵⁸⁶ állandó szoros barátságot tart fenn.–

A személyeskedésnek nem vagyunk hívei és ezért neveket nem kívánunk említeni. – Esetleges érdeklődésre azonban könnyen megtudható, hogy kik a sentai magyarságnak azok a reprezentánsai, akik méltóbban és több joggal képviselhetik a sentai magyarságot, mint Vámos János. – Szeretnők ezért remélni, hogy a jövőben nem fog megismétlődni reánk, sentai magyarokra ilyen sérelmes mellőzés, ilyen formahiba már csak azért sem, hogy olyan látszata ne legyen a dolognak, hogy Vámos János a magyarság vezetését és képviselését – minden más hivatott vezető kizárásával – egyedül magának sajátítja ki.–

Bizonyára meg fogja bocsátani mélyen tisztelt Doktor úr azt, hogy ezen őszinte soraimmal terhére voltam; a magyarság egyetemes összefogása érdekében tettem. – A megkezdett munka során minél kielégítőbb eredményeket kíván

Kiváló tisztelettel

Huszák Gábor

a Sentai Magyar Párt egyik régi központi szervezője.

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁵⁸⁵ Lásd a 106. jegyzetet.

⁵⁸⁶ Miloš Ludajić (1896–1950) zentai ügyvéd, publicista. A Pašić-féle Radikális Párt tagja, a zentai *Zastava* című lap szerkesztője.

Barsy Viktor esperesplébános⁵⁸⁷ levele Várady Imréhez,
1935. március 2.

Kedves Nagyságos Uram!

Magyar kötelességnek tartom, hogy a következőkről értesítsem Nagyságodat: Tegnap este felkeresett engem Brodán szolgabíró,⁵⁸⁸ ki most a nyugalomba vonult főbíró helyett a hivatalt vezeti, s azzal vezette be a társalgást, hogy mi a véleményem a politikai helyzetről? Majd azt mondta, hogy 3 napig tartózkodott Beogradban, s azt a megbízást kapta, hogy felsőbb hatóságainak jelentse, ki lenne a legalkalmasabb jelölt Topolyán? Abban állapodtunk meg, hogy Nagyságodat fogja ajánlani képviselő jelöltnek.⁵⁸⁹ (Hogy aztán komoly-e ez a dolog, avagy csak az én véleményemet akarta megtudni – abban nem vagyok biztos.)

Azt is mondta, hogy több Jevtics⁵⁹⁰ párti jelölt is lesz. Így köztudomású, hogy a két topolyai közjegyző is önjelölt. Bogdánović Luka⁵⁹¹ pár dobrovoljácban bízik, Popović Limo volt sekiči jegyző⁵⁹² pedig a sekičiekben. Egy volt topolyai községi jegyző, Ribarov Vladimir⁵⁹³ is gyűjt aláírásokat, de ezek egyike se komoly jelölt.

Komolyabb jelölt lett volna Markušev Milán jelenlegi községi elnök, volt képviselő, aki foglalkozására nézve sertéskupec, s akinek főleg a munkások közt van pártja. Ez azonban a szolgabíró szerint Nagyságodat fogja pártolni.

Talán érdekelni fogja Nagyságodat a következő statisztika: Topolyán van 14 455 magyar; Bajsán 3 932 magyar, tót, szerb; Maliidošon⁵⁹⁴ 6 664

⁵⁸⁷ Barsy Viktor (1879–1957) topolyai római katolikus esperesplébános, pápai kamarás. A levelet a plébános a topolyai római katolikus templomot ábrázoló levélpapírra írta.

⁵⁸⁸ Nem találtunk vele kapcsolatban életrajzi adatokat.

⁵⁸⁹ A választásokat 1935. május 5-ére írták ki. Ezen a választáson a volt Magyar Párt vezetői nem indultak.

⁵⁹⁰ Bogoljub Jevtić miniszterelnök. Lásd az 572. jegyzetet.

⁵⁹¹ Nem tudtuk azonosítani.

⁵⁹² Nem találtunk vele kapcsolatban életrajzi adatokat. Sekič – Szeghegy.

⁵⁹³ Nem találtunk vele kapcsolatban életrajzi adatokat.

⁵⁹⁴ Mali Idoš – Kishegyes.

magyar; Pacir⁵⁹⁵ 5 082 magyar, szerb; Sekičen 5 042 német, magyar; Moravicán 7 884 magyar református; Feketičen⁵⁹⁶ 6147 magyar református; Čantaviren⁵⁹⁷ 9 191 magyar (100–150 bunyevác). Összesen kb. 59 000. Ebből szerb kb. 5 000, német kb. 3 000, tót kb. 1 500, a többi mind magyar.

Abban a reményben, hogy ezzel a tudósítással Nagyságodnak szolgálót tettem, s kedves Felesége Ő Nagyságánál legmélyebb tiszteletem tolmácsolását kérve, maradok igen tisztelt Nagyságodnak mindig készséges híve.

Bačka Topola,⁵⁹⁸ 1935. III. 2

Barsy Viktor
Plébános

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁵⁹⁵ Pačir – Pacsér.

⁵⁹⁶ Feketič – Bácsfeketehegy.

⁵⁹⁷ Čantavir – Csantavér.

⁵⁹⁸ Bačka Topola – Topolya.

Strelitzky Dénes⁵⁹⁹ levele Várady Imréhez, 1935. március 19.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Subotica, 1935 március 19.

Kedves Barátom!

Megbeszélésünk értelmében eljártam.⁶⁰⁰

Tekintettel arra, hogy vasárnap délutánig Novisadon maradtam, úgy éreztem, hogy udvariassági kötelességünk Popovics Dakának⁶⁰¹ is megköszönni ügyünk iránti érdeklődését, ezért Aschal⁶⁰² vasárnap dél felé meglátogattuk őt és mindkettőtök nevében megköszöntem érdeklődését és fáradozásait ügyünk érdekében. Popovics nagyon sajnálkozott az eddigi fáradozásaink eredménytelensége miatt, érthetetlennek találta eljárásaink meddőségét és annak a reménynek adott kifejezést, hogy a várható változások minket is megfelelő szerephez fognak juttatni.

Hétfőn délelőtt felkerestem Popovics L. Milant,⁶⁰³ akit ismét a senátusban találtam! Neki is kifejeztem köszönetünket és közöltem vele eddigi tárgyalásaink eredménytelenségét. Neki az az álláspontja, hogy eredményről vagy eredménytelenségről egyelőre nem lehet beszélni, miután a jelölések kérdése még csak komoly megbeszélés tárgyát sem képezte illetékes helyen, úgy hogy ő a kaput még teljesen nyitva levőnek gondolja. Megígérte, hogy tovább is intenzíven érdeklődni fog a dolgok iránt, és ha lehetőségek nyílnak, azonnal fog engem értesíteni.

⁵⁹⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶⁰⁰ A választásokkal kapcsolatos tájékoztató beszélgetésekre utal.

⁶⁰¹ Lásd az 515. jegyzetet.

⁶⁰² Lásd a 229. jegyzetet.

⁶⁰³ Lásd a 168. jegyzetet.

Közlöm kell még a következőket. Miután Novisadon azt a benyomást nyertem, hogy Dr. Nagy Iván⁶⁰⁴ komolyan az ellenzék felé orientálódik, sőt hogy jelöltséget is vállal az ellenzéki listán, vasárnap délután ebéd után meglátogattam Dr. Wiltet,⁶⁰⁵ hogy ebben a kérdésben tőle többet megtudjak, miután mint hallom, Nagy Iván Wiltre is hivatkozik mint támogatójára, de meg azért is felkerestem, hogy az ifjúság dolgában terveiről felvilágosítást kérjek. Látogatásom azonban pozitív eredmény nélkül maradt. Dr. Wilt kijelentette, hogy egészségi állapota ismét kedvezőtlenre fordult, vérzései vannak, rövid idő alatt rendkívül lefogyott, úgy hogy ő politikával nem kíván többet foglalkozni, sőt kedden, tehát ma, hosszabb időre gyógykezeltetés végett Budapestre utazik. Így tehát az ifjúság dolgáról sem tudtam vele beszélni, viszont kijelentette, hogy Nagy Iván tervét ő nem ismeri, azokba beavatva nincsen és nem is kívánja magát Nagy Ivánnal azonosítani.

Ezzel szemben tény az, hogy amikor tegnap megérkeztem, felkeresett dr. Katanecz⁶⁰⁶ ügyvéd, az itteni Macsek⁶⁰⁷ csoport egyik vezető embere és kérdezte tőlem, hogy van-e tudomásom Dr. Nagy Iván topolyai ellenzéki jelöltségéről, beszéltem-e Nagy Ivánnal az ügyről és miként áll a mi esetleges Nagy Iván támogatási hajlandóságunk? Én közöltem vele, hogy Nagy Iván jelöltségéről tudomásom nincsen, támogatást sem helyezhetek kilátásba annál kevésbé, miután itt egy elvi kérdésről van szó, amely tekintetében még eddig semmiféle álláspontot nem foglaltunk el.⁶⁰⁸

Nem tudom, hogy nektek mi az álláspontotok ebben a kérdésben, azonban azt hiszem, hogy amennyiben ezen jelöltség kérdése komoly formában felmerül, úgy sürgősen össze kell ülnünk és megbeszelnünk ezen ügyet.

Szükségesnek tartom közölni, hogy a topolai járásból beérkezett információk szerint Szántót a járásban a legnagyobb antipátiával fogadták, ott

⁶⁰⁴ Lásd az 555. iratot.

⁶⁰⁵ Vilt Vilmos újvidéki főorvosra utal. Nevét a levélben helytelenül Wiltnek írja. Lásd a 280. jegyzetet.

⁶⁰⁶ Nem találtunk vele kapcsolatban életrajzi adatokat.

⁶⁰⁷ Vladimir (Vladko) Maček (1879–1964) horvát politikus, jogász. A horvát Parasztpárt elnöke, az 1935. évi választásokon az ellenzéki Népi Megegyezés Blokkjának vezetője. A szerb–horvát kiegyezés egyik létrehozója, amelynek eredményeként 1939-ben létrejött a Horvát bánság. Az ekkor megalakult új kormány alelnöke. A háború alatt politikai passzivitásba vonult, majd emigrált.

⁶⁰⁸ Nagy Iván ellenzéki listán, az Óbecsei járásban indult, de vereséget szenvedett.

semmiféle talaja nincsen, úgyhogy az emberek elkeseredettsége következtében ellenfelének komoly siker lehetőségei vannak.

Tekintettel arra, hogy nálam az egyes csoportok és jelöltek egymásnak adják a kilincset, ha újabb értékesnek látszó információt nyerek, azonnal fogom közölni. Hasonlót kérek Tőletek is.

Baráti üdvözléssel:

Dénes.

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Strelitzky Dénes⁶⁰⁹ levele Várady Imréhez, 1935. március 22.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Subotica, 1935. március 22.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad.

Kedves Barátom!

Amint Feritől⁶¹⁰ bizonyára tudod, ma Novisadon voltam, ahol a Feri eltávozása után hosszabban elbeszéltem Ivánnal.⁶¹¹ E beszélgetés eredményeként közlöm, hogy Iván kijelentette, hogy ő el van határozva, hogy a topolai, vagy sentai járásban jelölteti magát az ellenzék listáján. A beszélgetésnél jelen volt Asch⁶¹² is, akivel kifejeztük neki aggályainkat és félelmünket különböző komplikáció lehetőségektől, azonban nem nagy sikerrel. Azt azonban kijelentette, hogy amennyiben közölünk jelöltetné valaki kormánypárti listán, úgy hajlandó álláspontját revízió alá venni. Azt természetesen dogmaként akceptálta, hogy velünk szemben semmi körülmények között nem vállal jelöltséget.

Hazautaztamban a vonaton találkoztam Leóval,⁶¹³ aki Beogradból jött, ahol azt az információt kapta, hogy a vajdasági jelölések kérdésében csak a jövő hét elején lesz döntés, miért is igen hasznosnak gondolná, ha

⁶⁰⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶¹⁰ Lásd a 272. jegyzetet.

⁶¹¹ Lásd az 555. jegyzetet.

⁶¹² Lásd a 229. jegyzetet.

⁶¹³ Lásd a 101. jegyzetet.

Te jövő hét elején leutaznál Beogradba, jelentkezniél Csiritynél⁶¹⁴ és újból megtennéd, hogy úgy mondjam előnyajánlatunkat. Még okosabbnak gondolná, ha Te Beogradba utaztadat úgy rendeznéd be, hogy Suboticán keresztül mennél, ide átjönne ő is, még egyszer megbeszelnénk a dolgot, s Te megfelelő okos tanácsokkal, felhatalmazásokkal, s a legmodernebb fegyverekkel felszerelve utazhatnál le.

Én a magam részéről nem sok célját találok a további kísérletezéseknek, ajánlkozásoknak. Felfogásom szerint már eleget tettünk minden aktivista kívánságnak, feleslegesek a további előszobázások, azonban, lehet, hogy nincsen igazam, s ezért eleget teszek Leó kívánságának és így közlöm Veled Leó javaslatát – azzal, hogy természetesen nagyon örülnék neki ha itt találkozhatnék Veled, csupán arra kérlek, hogy esetleges jövedeleddről engem telefonon értesíts, hogy Leót is áthívhassem.

Amennyiben úgy találnád, hogy felesleges Suboticán keresztül utaznod, hanem közvetlenül Beogradba veszed utadat, úgy kérlek, hogy erről is légy szíves engem értesíteni.

Feritől⁶¹⁵ úgy tudom, hogy a napokban átjön ide hozzám. Amennyiben Veled itt a fenti értelemben nem találkozhatnék, úgy Feri által fogom közölni az itteni boszorkánykonyha újabb szakácsremekeit vagy kotyvalékait.

Ölel kész híved:

Dénes

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁶¹⁴ Stevan Čirić (1886–1955) tanár, politikus, képviselő, művelődési miniszter, a Jugoszláv Királyság parlamentjének elnöke, az Interparlamentáris Unió Végrehajtó Bizottságának tagja. Tanulmányai egy részét Budapesten és Debrecenben végezte.

⁶¹⁵ Lásd a 272. jegyzetet.

Strelitzky Dénes⁶¹⁶ levele Várady Imréhez, 1935. április 16.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica

VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Nagyságos
Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak
Petrovgrad.

Kedves Barátom!

Tájékoztatás végett közlöm, hogy tegnap délután együtt utaztam Dr Ivkovics Ivandekics Imre⁶¹⁷ volt képviselőnkkel és ma egyik képviselő jelöltünkkel, akiről tudom, hogy Csirics⁶¹⁸ miniszternek tanuló koruk óta igen jó barátja s a bánnal is szoros összeköttetést tart fenn, s akit már megelőzőleg megkértem, hogy kultúregyesületeink dolgában próbáljon meg interveniálni. Ivkovics felesége különben is magyar asszony, aki rendszeresen járt a népköri színi előadásainkra.

Ivkovics a vasúton közölte velem, hogy az egyesületek dolgáról a bánnal beható tárgyalásokat folytatott, s úgy hiszi, hogy sikerült őt meggyőzni az egyesületek visszaállításának méltányosságáról és hasznosságáról. A bán állítólag kijelentette neki, hogy érveit magáévá tette és még ezen a héten alkalmat fog találni Belgrádban, hogy ezt a kérdést kedvezően eldöntse. Megígérte Ivkovicsnak, hogy a döntések még a választások előtt ki lesznek kézbesítve.

Mindezt nem azért írom, mintha az engedélyek birtokosának merném magunkat tekintetni, hanem mert úgy éreztem, hogy hasznos, ha erről az információmról tudsz.

⁶¹⁶ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶¹⁷ Mirko Ivković-Ivandekić (1902–1974) ügyvéd, bunyevác politikus, Szabadka polgármestere, országgyűlési képviselő.

⁶¹⁸ Lásd a 614. jegyzetet.

Azt hallom egyébként, hogy a napokban elutazol. Nagyon leköteleznél, ha megírnád utazásod idejét és tartamát, valamint azt, hogy mikor, mi a címed.

Mindnyájatoknak nagyon kellemes húsvéti ünnepeket kíván

kész híved:

Dénes

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Strelitzky Dénes⁶¹⁹ levele Várady Imréhez, 1935. június 26.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Subotica, 1935. június 26.

Nagyságos
Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak
Becskekerek.

Kedves Barátom!

Kötelességemnek tartom, hogy a következőket közöljem:

Tegnap délután megjelent nálam Szobonya László,⁶²⁰ ma pedig Szentiványi Dezső⁶²¹ a „Munka” szerkesztője és azonosan azt adták elő, hogy az itteni és környékbeli birtokosok, akik között tényleg egy pár igen gazdag ember is van, elhatározták és most azon fáradoznak, hogy egy főleg a magyarságot magában foglaló kiscgazda és földmunkás pártot alakítsanak. Megbeszélés tárgyává tették azt is, hogy egy magyar lap kiadásához szükséges tőkét is összehoznak.

Bevezető lépésként egy magyar gazda-egyesületet alakítanak, amelynek minden községben fiókja lenne. Ez a központi egyesület a jövő hónapban Topolán tartandó gazdanapon alakulna meg.

Úgy látom, hogy Szentiványi ebben az alakulásban a maga részéről teljesen benne van, s azt igyekszik propagálni is.

Hozzám ma azért jött, hogy megkérdezze véleményemet ebben az ügyben és lehetőleg csatlakozásra kérjen fel.

⁶¹⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶²⁰ Szobonya László (1898–?) a királyhalmi (Bácsszőlős, Bački Vinogradi) gazdakör vezetője, a *Munka* című mezőgazdasági szaklap felelős szerkesztője, mezőgazdasági szakíró, borász, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség helyi elnöke.

⁶²¹ Szentiványi Dezső (1883–?) újságíró, szerkesztő, a *Vajdasági Kultúra*, majd a *Munka* felelős szerkesztője.

Én a magam részéről a vélemény nyilvánítást elutasítottam magamtól, mert mindaddig, amíg a magyarság egyeteme, vagy legalább is vezető emberei az itteni magyarság megmozdulása és a szervezkedés formái tekintetében állást nem foglalnak, nem tarthatom magamat illetékesnek nem csak állásfoglalásra, hanem még vélemény nyilvánításra sem, bárki részéről jövő akció tekintetében.

Ennek következtében azt tanácsoltam a két úrnak, hogy amennyiben akciójukat komolyan folytatni akarják, úgy keressenek fel Téged és Deák Leót,⁶²² adják elő terveiket és igyekezzenek őket megnyerni az ügynek. Én a magam részéről kijelentettem azt is, hogy alig hiszem, hogy e két úr bármelyike is abban a helyzetben legyen, hogy végleges véleményt formálhasson, azonban az ő bevonásuk nélkül akciójuk már előre is sikertelenségre van kárhozthatva.

A két úr tanácsomat elfogadta és Szentiványi Téged valószínűleg már a holnapi, tehát a csütörtöki nap folyamán fel fog keresni, Leót pedig a két úr valószínűleg pénteken.

A fentiekhez a magam részéről csak annyit akarok még hozzá tenni, hogy tekintettel a megváltozott viszonyokra, a nagy érdeklődésre és a felburjánzó energiákra, meggondolás tárgyává kellene tenni, hogy nem volna-e okos dolog, ha a közeljövőben, talán már a jövő hét folyamán a régi vezetők bevonásával egy bizalmas értekezletet tartanánk. Viszont azt sem szeretném, ha a dolgot elsietnénk és az embereket feleslegesen és különösen cél nélkül megmozgatnánk. Szinte tanácsosabbnak látszanék, ha Feri⁶²³ venne fáradságot magának és végig járná a régi vezetőket és kipuhatolná felfogásukat a teendőik tekintetében.

Szíves közlését kérem felfogásodnak levelem tartalmára, s maradok
meleg baráti üdvözléssel:
Dénes

VL, Magyar ügyek, 10942., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁶²² Lásd a 101. jegyzetet.

⁶²³ Lásd a 272. jegyzetet.

A *Kalangya* szerkesztőségének körlevele, 1935. július 1.⁶²⁴

KALANGYA
SZERKESZTŐSÉGE
NOVISZÁD
KRALJA PETRA 30

Nagyságos Várady József úrnak
Tekintetes

Petrovgrad

Erős hitünk, hogy ezekben a napokban a jugoszláviai magyarság életének egyik sorsdöntő állomásához érkezett.

Az új indulásnál számot kell vetni magunkkal. Ismernünk kell szerepünket, világosan kell látnunk feladatunkat.

Erkölcsei életünk és munkaszeretetünk államunk alkotó tényezője. Másfél évtizedes múltunk ennek tanúbizonysága.

Az ország uralkodó nemzetével együtt súlyos megpróbáltatásokon esünk át. Tragikus események és politikai szenvedélyek hullámcsapásai, az európai nemzetek történelmi megnyilvánulásai a jugoszláviai magyarságot nem egyszer a megnevezés örvényes szélére sodorták. De rendületlenül bízunk országunk törvényeiben és abban az igazságban, amit lojalitásunk, közös munkára való készségünk táplált.

Meggyőződésünk volt, hogy bármilyen kedvezőtlen legyen a félreértés és a pillanatnyi konstelláció szülte helyzetünk, becsületes törekvésünk előbb-utóbb átragyog azokon és megértésre talál.

A megértetés utáni vágyunk újabb és mindennél átfogóbb tanújelét akarjuk most adni. Ennek időszerűséget az ország politikai életének új fordulata ad.⁶²⁵ A napi politikában állást foglalni nem célunk. A politi-

⁶²⁴ A körlevél Kende Ferenc kezdeményezésére született.

⁶²⁵ Az 1935. május 5-ei parlamenti választáson, amely az I. Sándor meggyilkolása utáni első választás volt, a kormányerők legyőzték az Egyesült Ellenzéket. A június 24-én megalakult Milan Stojadinović vezette új kormány gesztusokat tett a magyarok felé, de egyúttal igyekezett őket az új kormánypártba, a Jugoszláv Radikális Közösségbe integrálni. A kormánypárt listáján Szántó Gábor, egyedüli magyarként, parlamenti mandátumhoz jutott.

ka örökké hullámzó élete csak abban a kihatásában érdekel bennünket, amennyiben életmegnyilvánulásainkra nagyvonalakban hatással van. De a nagy elgondolású politika jelenségei elől elzárkózni az élettel való közösség megtagadását jelentené.

A *Kalangya* eddig is a megértés nagy munkáján dolgozott. Kötelességet végzi és hivatásának magaslatára emelkedik, ha most egybe foglalja a jugoszláviai magyarságnak az országgal és magával szembeni kötelességeit, kívánságait és feladatait.

Ezért rendkívüli, kettős számot adunk ki július végén.⁶²⁶ Ebben megszólaltatjuk nemcsak azokat, akikre a jugoszláviai magyarság mint vezető férfaira tekint, nemcsak azokat, akik a tollforgatás mesterségét értik, hanem kiváló gazdáinkat, kereskedőinket, iparosainkat is. Szólásra kérjük fel új nemzedékünk fiait is.

Ankétot rendezünk, amelyből meg kell tudnunk, hogy a jugoszláviai magyarság milyen úton és módon kívánja jövő érvényesülését.

Önt is felkérjük, vegyen részt ebben az alapvető, építőmunkában és írja meg kinyomtatásra alkalmasan nézetét és véleményét.⁶²⁷ Vegyen részt e nagy tanácskozáson, amely becsületes és nyílt vallomása, de útmutatója is lesz a jugoszláviai magyarságnak.

Az az elképzelésünk, hogy társadalmunk vezető tagjainak nézeteiből olyan összeegyeztethető vélemény alakul ki, amely életünk és fejlődésünk alapvető és részletes programját segíti létrehozni.

Ezért arra kérjük, hogy cikkének megírásánál az alábbi megfontolást legyen szíves figyelembe venni: Az általános programadásokon a jugoszláviai magyarság már régen túl van. Kultúránk és gazdasági életünk fejlesztése, hitelszövetkezetek és tanítóképzők szervezése, ezeknek általánosságban való hangoztatása már túlon túl ismeretes, sőt szólammmá vált. Természetes, ezekről kell elsősorban beszélnünk, de gyakorlati útmutatást, részletes munkára irányuló teendők leírását és ismertetését kérjük.

Politikusaink magas szempontokból mutassanak utat a magyarságnak. Papjaink a lelkiélet fejlesztésére irányuló szándékaikat mondják el.

⁶²⁶ A *Kalangyának* ez az úgynevezett kisebbségi, 1935/6-os száma elkészült, de nem jelent meg, a hatóságok betiltották. E betiltott számot a *Híd* folyóirat 1994. július–augusztusi számában teljes terjedelmében közölte. A bevezető tanulmányt *Magyar szellem – kisebbségi szellem* címmel Kende Ferenc írta.

⁶²⁷ Várady Imre e felkérésre *Hová csatlakozzunk* címmel írt cikket, amelyben az „idő előtti” jobbra vagy balra történő csatlakozás helyett az „együtt maradást” javasolta, azaz sem az Egyesült Ellenzék, sem pedig a kormányerők támogatását nem javasolta.

Ügyvédek a szegénysorsban élő népünkre való jogvédelem kiterjesztéséről értekezzenek. Orvosaink a népgyógyászat fejlesztésének lehetőségét tárják fel. Íróink a kulturális életünk gyakorlati megszervezésének módjait ismertessék. Tanítóink a népnevelés fejlesztéséről és új nemzedékünk oktatásáról adjanak programot. Vállalkozóink a kereskedelmi életben való elhelyezkedés lehetőségeit ismertessék. Gazdáink a földműves nép életszínvonalának emelését, a háziipar fejlesztésének módjait tárgyalják. Fiatal nemzedékünk tagjai pedig fejték ki törekvéseiket és céljaikat. És így tovább...

Tehát részletező munkát, gyakorlati útmutatást kérünk.

A társadalombiztosítási, betegsegélyezési, hitelszövetkezeti, önszegélyezési kérdések ismerőit arra kérjük, hogy magyarságunk életének figyelembevételével mondják el azokat a lehetőségeket, amelyeket ezeken a területeken szervezkedés révén megvalósíthatunk.

A szociográfiával foglalkozók adjanak egyes falvakról és városokról leírásokat, mintegy példaadásképpen a szociográfiai munkálatok megkezdésére és fejlesztésére.

A népművészet, népzene, háziipar kérdésével foglalkozók kincseink összegyűjtésének, múzeum felállításának gyakorlati lehetőségeit ismertessék.

Kívánságunk körülírása ezzel talán még nem teljes, de bővebb leírás helyett így foglaljuk össze: Kérjük, írja meg gyakorlati útmutatásokkal azt, amivel kulturális vagy gazdasági téren a jugoszláviai magyar népnek segítségére lehet.

Segítse népünket tudásával és szeretetével!

Kérjük, hogy kéziratát július tizenhatodikáig juttassa szerkesztőségünkhöz, mert e rendkívüli számunkat e napon zárjuk.

Hisszük, hogy kultúránk szeretete és gazdasági életre való rátermettségünk nemcsak bennünk élő hit, hanem valósággá váltható szent akarat. Ebben a hitünkben fordulunk Önhöz és számítunk közreműködésére.

Noviszád, 1935. július 1.

A Kalangya szerkesztősége

VL, Magyar ügyek, 10942., nyomtatott körlevél.

Deák Leó⁶²⁸ levele Várady Imréhez, 1935. július 22.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1935. július 22.

Kedves Imre Bátyám!

Tegnap előtt vettem postán Popovics L. Milán szenátornak⁶²⁹ ide másolatban mellékelt és hozzám intézett levelét. Amint tudod: ennek a meseje az, hogy én mintegy 20 nappal ezelőtt lent jártam Belgrádban és ez alkalommal felkerestem a szenátort. Ő már akkor Dénesre⁶³⁰ hivatkozva jelezte, hogy összeköttetésbe lépett a miniszterelnökkel⁶³¹ abban az irányban, hogy valami közeledést és megértést létesítsen közöttünk, mint a magyarságnak tényleges vezetői és a mai kormánykörök között. Mint-hogy engem akkoriban ez a fait accompli meglepett, de egyébként is nem találtam helyesnek brüsszkirozn⁶³² és mintegy dezavualni Popovicsnak addig tett lépéseit, köszönettel tudomásul vettem fáradozásait és a történetről Dénest értesítettem.

A levélből kitűnik, hogy Popovics tovább dolgozott és ennek eredményeképpen vár bennünket a kormányelnök augusztus 3.-án. A tényállás teljességéhez tartozik ennek az ügynek még egy pikantériája, amelyről jó ha tudomással vagyunk. A napokban, helyesebben szólva tegnap előtt, tehát akkor, amikor már a mellékelt levél birtokomban volt, itt Szomborban az egyik politikai tényező magához hívatta egyik barátunkat és neki felajánlkozott olyan irányban, hogy közvetít közöttünk mint a magyarság

⁶²⁸ Lásd a 101. jegyzetet.

⁶²⁹ Lásd a 168. jegyzetet.

⁶³⁰ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶³¹ Milan Stojadinović (1888–1961) közgazdász, egyetemi tanár, radikális párti politikus, a Szerb Radikális Párt létrehozója. Képviselő, szenátor, pénzügyminiszter, miniszterelnök és külügyminiszter (1935–1939). 1939-ben Pál régens külföldre száműzte, Argentínában hunyt el.

⁶³² Ridegen, sértően bánik valakivel.

tényleges vezetői és a kormányelnök között. Megajánlotta, hogy hajlandó részünkre augusztus hó 3.-ára a kormányelnöknél audienciát kieszközölni. Ez az értesítés tehát, illetve ez az ajánlkozás akkor jött, amikor én már birtokában voltam a mellékelt levélnek. Ha hozzáfűzöm ehhez az információmhoz azt is, hogy a szenátornak a levelét kézbesítés előtt felbontották úgy, amint azt egyéb leveleimmel is tenni szokták, akkor azt hiszem nem kell kommentárt fűznöm a szombori közéleti nagyságnak felajánlkozása mellé. Reám azt a benyomást tette ezek után az ajánlkozás, mintha a maga részére óhajtaná annak az előnyeit biztosítani, amit már Popovics szenátor kieszközölt.

Mindenesetre jónak találnám és nagyon kérném: kegyeskedjél alkalmat adni és megjelölni, mikor és hol tárgyalhatnánk az így adódott újabb helyzetről és egyebekről?

Igaz meleg baráti üdvözlettel
készséges híved:
Leó

VL, Magyar ügyek, 10942., géppel írt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

Strelitzky Dénes⁶³³ levele Várady Imréhez, 1935. november 21.

Advokat
Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Subotica, 1935 november 21.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad.

Kedves Barátom!

A mai nap folyamán váratlanul ide érkezett a dunai bán⁶³⁴ néhány szubotikai politikai vezetőt magához kéretett megbeszélés céljából. A magyarok közül meghívást én kaptam.

A bán azzal kezdte a beszélgetést, hogy már a hét elején várt bennünket, azonban sajnálatára hiába. Elbeszélgetve a helyi viszonyokról azt a javaslatot tette, hogy az alaposabb megbeszélést halasszuk arra az időre amikor mi nála látogatást fogunk tenni. Kijelentette, hogy bármelyik napon, amikor Novisadon tartózkodik, készséggel és soron kívül áll rendelkezésünkre. Javasolta, hogy lehetőleg délután jöjjünk, amikor nyugodtabban, részletesebben elbeszélgethet velünk.

Arra kért, hogy a kabinet chefjénél érdeklődjünk akár telefonon, hogy ott van-e és ha megfelel a nap, amikor ott van, minél hamarabb jöjjünk.

Tekintettel arra, hogy ez a városközi periferiáról történő telefonálgatás nagyon körülményes és nehézkes, én arra kérem Leót,⁶³⁵ hogy lépjen érintkezésbe a Reggeli Újság szerkesztőségével, ahova neki legerősebb összeköttetése van, hogy az ottani urak valamelyike avanzsirozza a láto-

⁶³³ Lásd a 173. jegyzetet.

⁶³⁴ A Dunai bánság báni tisztét ekkor, 1935. szeptember 11-e és 1936. augusztus 17-e között Svetislav Paunović töltötte be.

⁶³⁵ Lásd a 101. jegyzetet.

gatást, esetleg Ilics⁶³⁶ közvetítésével és onnan a központból szedjen össze bennünket telefonon a megfelelő napra. A bán kijelentette, hogy amennyiben nem lehet hamarabb, úgy 27-28-án biztosan Novisadon lesz, mert ekkor valamilyen színházi ünnepségek lesznek.

Maga a bán, aki innen Becskerekre fog lemenni, nagyon jó benyomást tett rám, igen kellemes személyiség, úgy látszik, hogy megértéssel van dolgaink iránt.

Kérlek, tehát mindkettőtöket, hogy legyetek készen és különösen Leót, intézkedjék, akár a kabinet iroda révén, akár Ilics Branko útján, akár pedig a Reggeli Újság útján, hogy a lemenetel most minél hamarabb megtörténjék.

Szíves üdvözlettel kész híved:
Dénes

VL, Magyar ügyek, 11121., gépelt, eredeti levél, kézzel írt aláírással.

⁶³⁶ Branko Ilić (1889–1966) orvos, radikális párti politikus. A Jugoszláv Radikális Község egyik újvidéki vezetője. 1936 és 1939 között Újvidék polgármestere.

Strelitzky Dénes⁶³⁷ javaslata a Magyar Tanulmányi Alapítvány létrehozásáról, 1935. december

A Magyar Tanulmányi Alapítvány

Jugoszlaviai magyarságnak épp oly fontos, mint kedves kötelessége intelligenciánk – tanítók, ügyvédek, orvosok, mérnökök, gazdák – utánpótlásáról való gondoskodás. A magyarság ebből, súlyos anyagi helyzete ellenére is, mindig kivette részét, és ha ez nem a szükséges mértékben történt, ennek oka főleg abban van, hogy a segélyezési akció eddig megszervezve nincsen. Elszigetelten megy a beogradi tanítóképző növendékeinek segélyezése, külön a zagrebi, külön a beogradi főiskolai hallgatók támogatási mozgalmá. Viszont igen fontos feladatokról mint gazdasági szakelődók képzéséről, vagy a bábaképzésről szó sincsen.

Mindezek a feladatok egy Magyar Tanulmányi Alapítvány keretében, egységes vezetés alatt, bizonyára sokkal nagyobb eredménnyel oldódnak meg. Ez az alapítvány az alapítványi törvény (zakon o zadužbinama) előírásai szerint alakítandó és kezelendő. Az alapítvány célja a fent jelzett kulturális feladatok anyagi támogatása, kibővítve esetleg amennyiben ezt az anyagi lehetőségek megengedik, külföldi tanulmányi ösztöndíjak folyósításával is. Az alapítvány egyszersmindenkori adományokból, egyének és testületek állandó havi, negyedévi, hozzájárulásaiból, az alapítvány javára rendezett előadások jövedelméből és az esetleges vagyon kamataiból kapja azokat az anyagi eszközöket, melyek fent jelzett céljainak elérésére szükségesek. Az anyagi eszközök előteremtésére Jugoszlavia minden magyarlakta közösségében bizottságok alakulnak, ott, hol már vannak magyar kultúregyletek, ezek alakítják meg a bizottságokat, melyek a szükséges szervező munkát elvégzik, az időszaki hozzájárulásokat beszedik és azokat az alap pénztárába befizetik.

Az alapítványt a törvény előírásainak megfelelően kuratórium kezeli, melyet az alapítvány évi közgyűlése választ, a kuratórium tagjai semmi néven nevezendő díjazást szolgálatukért nem kapnak. Az alapítvány pénze valamelyik állami pénzintézetben helyezendő el. Az alapítvány működését ügyrend szabályozza, költségvetést a kuratórium a közgyűlésnek

⁶³⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

terjeszti elő, melynek határozatai alapján a kuratórium a segélyeket folyósítja. Minthogy az alapítvány a törvény rendelkezéseinek értelmében a Közoktatásügyi Ministerium felügyelete alatt áll, működése sehol bizalmatlanságot nem kelthet.

Ez az útja annak, hogy intelligenciánk utánpótlásának feladatát szélesebb alapokra fektessük. Az alapítvány minden, még a legkisebb hozzájárulást is értékesítheti. Ne nézzük, hogy honnan jön a garas, azt sem, hogy milyen úton jön, fogadjunk jó szívvel minden adományt, mely ennek a fontos kulturális feladatnak megvalósítását előmozdítja.

Novi Sad, 1935, december hó

Dr. Strelitzky Dénes

VL, sz. n., eredeti, géppel írt tervezet, kézzel írt aláírással.

Kende Ferenc⁶³⁸ *Kalangyával* kapcsolatos feljegyzése, 1935⁶³⁹

Kende Ferenc: A Kalangya irodalmi folyóirat hivatása,

A „Kalangya” irodalmi folyóirat hivatása.

Magyar írók nevelése: a kisebbségi nemzet elsőrendű feladata.

A múlt év szeptember havában a Társadalmi Egyesületek Szövetsége⁶⁴⁰ Budapesten nagygyűlést tartott, amelyen kimondották, hogy a magyar irodalom ügye az egész nemzet ügye. A magyar író élete és sorsa a nemzet jövője. Ezért a Nemzeti Munkahét⁶⁴¹ vezetősége megkezdte a harcot a magyar irodalom és a magyar írók támogatása és a legmagasabbrendű szellemi tevékenység állandó propagálása érdekében. Ezt a mozgalmat hivatalos helyen indították meg, elnöke Ugron Gábor⁶⁴² v. b. t. t.,⁶⁴³ s az ismertető beszédet József főherceg⁶⁴⁴ mondta.

Ha a magyar társadalom színe-java a kormány kezdeményezésére erre a belátásra jutott, akkor nekünk, törzsünkől elszakított magyar kisebb-

⁶³⁸ Lásd a 289. jegyzetet.

⁶³⁹ Az íráson nincs dátum, de a szöveg alapján arra következtetünk, hogy 1935-ben keletkezett. A *Kalangya* ekkorra súlyos anyagi gondokkal küzdött, s ennek megoldására készítette Kende ezt a javaslatot, amelynek további sorsáról semmi biztosat nem tudunk. A *Kalangya* szerkesztését, több szerkesztőtárs segítségével, Szenteleky 1933-ban bekövetkezett halála után Szirmai Károly vette át Kende Ferencsel közösen.

⁶⁴⁰ Társadalmi Egyesületek Szövetsége – TESZ. 1919-ben jött létre, a magyar nemzeti szellemű társadalmi egyesületeket tömörítette. Tizennégy szakosztálya működött. Hetilapja a *Nemzeti Figyelő* volt. Vezérelnöke Gömbös Gyula, első ügyvezető elnöke pedig Szörtsey József (1888–1941) volt.

⁶⁴¹ Gömbös Gyula (1886–1936), aki 1932 és 1936 között volt miniszterelnök, a Nemzeti Egység Pártjának kiépítése során (NEP) a TESZ segítségével hozta létre a Nemzeti Munkahét mozgalmat, amelynek célja „a munka piedesztálra emelése” és a munkásság nemzeti integrációjának megteremtése, a széttagolt nemzet egységének demonstrálása volt. 1933 és 1940 között évente rendezték meg a Nemzeti Munkahetet.

⁶⁴² Ugron Gábor (1880–1960) jogász, politikus, miniszter, országgyűlési képviselő, erdélyi királyi biztos. 1934-től a Nemzeti Demokrata Polgárpárt elnöke, az Országos Irodalmi és Művészeti Társaság elnöke.

⁶⁴³ v. b. t. t. – valóságos belső titkos tanácsos.

⁶⁴⁴ A TESZ díszelnöke Habsburg József (1872–1962) főherceg volt.

ségnek e megállapítást fokozottabb mértékben kell átéreznünk. Amíg az államalkotó magyar nemzet minden kulturális megnyilatkozását minden lehetőséggel támogatják, addig a kisebbségi magyar nemzet minden kulturális tevékenysége ismert okoknál fogva szünetel és megnyilvánulását a minimumra csökkentették.

A jugoszláviai magyar íróknak amúgy is rendkívül nehéz a helyzetük. Kivétel nélkül kenyérgondokkal küzdő, szegény emberek. De nemcsak anyagi nehézségek legyőzése gördít nagy akadályokat munkájuk elé, hanem fejlődésüket más körülmények is akadályozzák. Ilyenek: szétszóródva élnek városokban és falvakban, egymással úgyszólván nem is érintkezhetnek, nincsen olyan kulturális központjuk, amely megtermékenyítené és üdvösen elősegítené fejlődésüket. Az itt megjelenő négy napilap éppen a komoly írással foglalkozóknak művészi és etikai törekvéseit nem segítheti, mert munkásságuk nem egyezik a nagy tömegeket kiszolgáló törekvésekkel. Nem jutnak megfelelő könyvekhez, nincsenek könyvtáraik és utóbbi időben el vannak vágva még azoktól a magyar folyóiratoktól is, amelyekből egy kis inspirációt meríthetnének, tanulhatnak.

Egyesegyedül a havonként 80 oldalon megjelenő Kalangya az, amely e magasabb szempontokat figyelembe vette és a magasabb rendű szellemi törekvéseket istápolja, elősegíti. A Kalangya az egyetlen olyan sajtótermék, amely ma pótolni igyekszik a hiányzó felsőbb iskolákat és akadémákat. Teret ad nemcsak a szépirodalomnak, hanem minden olyan társadalomtudományi, irodalomtörténeti, bölcséleti, esetleg egyéb tudományos munkáknak is, amelyek egyébként elkallódnának.

A Kalangyának háromesztendő fennállása alatt⁶⁴⁵ sikerült komoly írói értékeket felfedezni és azokat nevelni. Teret ad az ifjú generáció minden komoly ígéretének, törekvéseiket elősegíti és irányítja.

A kisebbségi gondolat tudatosítása.

Részben a fennálló sajtóviszonyok miatt, másrészt a napilapok kerekei miatt a Kalangya az egyetlen magyar sajtótermék, amelyet nemcsak magyar nyelven írnak, hanem kimondottan és bevallottan a kisebbségi gondolat szolgálatában áll. Egyik fő feladatául azt tűzte ki, hogy a magyar intelligenciában, a vezető társadalomban a magyar kisebbségi gondolatot tudatosítsa. A magyar vezető társadalom – néhány tiszteletreméltó tagját kivéve – teljesen tájékozatlan a kisebbségi kérdésben. Magyar nyelven itt

⁶⁴⁵ A *Kalangya* első száma 1932. május 1-jén jelent meg Szenteleky Kornél és Csuka Zoltán szerkesztésében.

egyetlen olyan munka sem jelent meg, amely erről a létünket elsősorban érdeklő kérdéstről azt a közönségünket tájékoztatná, amely vezetésére hivatott. Kétségtelen, hogy a Kalangyának is nehézségei és akadályai vannak e téren, amelyek a sajtóviszonyokban gyökereznek, de mégis szerét és módját tudja ejteni annak, hogy ezt a célt eredményesen szolgálja. A Kalangya figyelői előtt teljesen világosságban áll az a negatívnak nevezhető eljárás, hogy a kisebbségi kérdéstről olyan cikkeket jelentet meg, amelyek látszólagosan nem bírnak ugyan aktualitással, de a kisebbségi kérdések fontosságát kihangsúlyozzák. Ilyen cikkek azok, amelyekben leírtuk például a szerbek kisebbségi életét, rámutatva arra, hogy milyen szabadságokat élveztek a régi Magyarországon és miként szervezkedtek. Ezek a cikkek tanító és példaadó jellegükkel igen nagy jelentőségűek.

Maga az a tény, hogy a Kalangyában havonként „Kisebbségi szemle” rovat van és „Kisebbségi értékeink” rovatcímmel a magyar tehetségeket ismerteti, akkor áll csak előttünk egész plaszticitásában, ha meggondoljuk, hogy a napilapokban alig merik leírni, vagy csak a legritkábban ezt a két szócskát: magyar kisebbség. De még fontosabb ez, ha meggondoljuk, hogy a mi politikai iskolázottsággal bíró nemzedékünknek nincsen utánpótlása. Ma még rendelkezünk egynéhány olyan személyiséggel, akikre mint vezetőinkre tekinthetünk, de az évek folyamán, amikor ez a vezérkar az irányítást kénytelen lesz abbahagyni, nem lesznek követői, mert a mai ifúságnak nincs alkalma elődeinek képzettségét megszerezni.

Az előbbi fejezet igazságának legfőbb bizonyítéka.

Milutinovics Nikolának,⁶⁴⁶ a noviszádi Szrpszka Matica főtítkárának nemrég elhangzott előadása, amit a Kalangya 1934. évi decemberi számának 906. oldalán részletesen ismertet.

Milutinovics cikke azt tanítja és bizonyítja, hogy a szerb kisebbség mindenekelőtt a szerb intelligenciát igyekezett megnyerni – orvosokat, ügyvédeket, gazdákat, kereskedőket –, mert csak egy öntudatos szerb nemzeti kisebbségi intelligencia képes a néppel való érintkezés útján a tömegekre hatni és helyes irányba vezetni. Ez volt egyik legfőbb célja azelőtt a Szrpszka Maticának. Milutinovics főtítkár a népfelvilágosítás érde-

⁶⁴⁶ Nikola Milutinović (1879–1969) jogász, szlavista. 1932 és 1941 között a Matica srpska titkára, 1935 és 1941 között a legrégebbi szerb nyelvű folyóirat, a *Letopis Matice srpske* szerkesztője.

kében legfontosabbnak ez öntudatos intelligencia kitermelését jelöli meg. Ez volt a Kalangya meggyőződése és álláspontja is.

A Kalangya és olvasóközönsége.

A Kalangya olvasói a magyar középosztályból rekrutálódnak. Az utóbbi időben többen azt a kívánságukat fejezték ki, hogy az ismeretterjesztő, társadalomtudományi, bölcséleti, irodalmi, kisebbségi közlemények helyett több populáris, érdekesítő, szépirodalmi olvasmányt nyújtsunk.

A szerkesztőség ezt az álláspontot eddig is figyelembe vette és az állandó regényen kívül minden számban két-három jó elbeszélést hoz, azonban nagyon ügyel arra, hogy az érdekesítő és magazinszerű nivóra ne süllyedjen. Vigyáz erre akkor is, ha ezt a törekvése, a példányszám emelkedése akadályozza meg. A Kalangyának nem lehet célja a tömegszenvédelyt kiszolgálni, mert ezzel megszűnnék minden etikai létjogosultsága. Ezt a szerepet átengedi a napilapok mellékleteinek és az ide importált tömegcikkeknek.

A Kalangya szerkesztőinek rendkívül nagy küzdelmei vannak minden szám előállításánál. Sajnos ez különösen a fiatal írógenerációra vonatkozik. Magyar írásunk leromlott és megtörténik néha, hogy egy-egy számnál a szerkesztőknek hét, nyolc cikket át kell írni, vagy gyökeresen kijavítani. Ezekkel az írókkal a Kalangya szerkesztői személyes összeköttetést tartanak fenn és kimutatható magában a Kalangyában, hogy ez az érintkezés és ez a közös munka egyeseknél milyen mélyreható változást és fejlődést idézett elő. És most, eltekintve a magyar írás szépségétől és tisztaságától nem becsülendő le az a körülmény, hogy a modern világáramlatoktól érintett íróink jobbra és balra kilendített szellemiségét a Kalangya szerkesztői a magyar kisebbségi gondolat nevezőjére hozták. Sikerült íróinkat meggyőzni arról, hogy nem a világboldogító eszmék azok, amelyek létünknek bázisai, hanem kizáróan és egységyedül a magyar nemzeti kisebbségi gondolat.

A Kalangya a jugoszláviai magyarság reprezentatív tényezője.

Kulturális tevékenységünk egyetlen, külföldön is látható és elismert dokumentuma. nemcsak a magyar írók – többek között: Babits Mihály,⁶⁴⁷ Kosztolányi Dezső,⁶⁴⁸ Kállay Miklós,⁶⁴⁹ Németh László – ismer-

⁶⁴⁷ Babits Mihály (1883–1941) költő, író, irodalomtörténész, műfordító, irodalomszervező. A *Nyugat* első nemzedékének tagja, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. A 20. századi magyar irodalom kimagasló alakja.

⁶⁴⁸ Kosztolányi Dezső (1885–1936) író, költő, műfordító, kritikus. A *Nyugat* első nemzedékének tagja. A 20. századi magyar irodalom kiemelkedő képviselője.

⁶⁴⁹ Kállay Miklós (1885–1955) író, kritikus, műfordító, lapszerkesztő.

ték el fontosságát, hanem számos magyar állami és városi intézmény is. Elismerésüket az utóbbiak azzal fejezték ki, hogy a Kalangyát hivatalosan járatták és könyvtáraikban őrzik. (Magyar Tudományos Akadémia, Kisfaludy Társaság, Fővárosi Könyvtár, stb., stb.)

A Kalangya példányszáma.

A Kalangya havonként 1000 példányban jelenik meg. Hogy jelenleg nem sikerül nagyobb példányszámot elérni, annak két oka van. Az egyik, hogy az előbb említett eszmei tartalmánál fogva nem számíthat nagyobb népszerűsége, a másik pedig az, hogy politikai és vallásfelekezeti viszonyok miatt az utóbbi időben a magyarul olvasók a Kalangyától elfordultak. A cionizmus terjeszkedése és a magyarul olvasó zsidóságra befolyást gyakorló tényezők miatt a zsidóság elfordult a Kalangyától utilitárius szempontból. De ugyanebből az okból elfordult az a németiség is, amely kultúrnyelvnek a magyar nyelvet ismerte és használta eddig. Az igazi magyarság a Kalangya olvasótábora és a Kalangya a lényegét tagadná meg, ha minden áramlat folyamával úszna, tisztán csak azért, hogy néhány száz példánnyal többet eladva, jobb anyagi körülmények közé kerüljön.

A Kalangya anyagi története.

És itt rá kell térnünk a Kalangya anyagi történetére. A Kalangyát megboldogult Szenteleky Kornél⁶⁵⁰ és író-társa, Csuka Zoltán⁶⁵¹ indították, úgyszólván minden anyagi támogatás és tőke nélkül az 1932. évben. Az első év folyamán az 5. számnál ez a vállalkozás, miután ráfizetéssel működött, megszűnés előtt állott. Szenteleky Kornél és Csuka Zoltán, hogy folyóiratuk meg ne szűnjék, felajánlották a Kalangya további kiadását a még akkor működő „Literaria” lapterjesztő vállalatnak,⁶⁵² amelynek tulajdonosa e sorok aláírója volt.

A „Literaria” azon az állásponton volt, hogy miután a Jugoszláviába bejövő magyar lapok rendes jövedelmet nyújtanak, erkölcsi kötelesség a jövedelem egy részét olyképen visszaadni, hogy a Kalangya további fenn-

⁶⁵⁰ Lásd a 278. jegyzetet.

⁶⁵¹ Lásd a 381. jegyzetet.

⁶⁵² A Literaria lap- és könyvterjesztő vállalatot Heumann Mór és Kende Ferenc alapította 1925-ben, magyarországi és külföldi lapok, könyvek vajdasági terjesztése céljából. A Literaria a Kalangya terjesztését is felvállalta, illetve a Kalangya Könyvtár és a Jugoszláviai Magyar Könyvtár köteteit is a vállalat adta ki. 1934-ben a hatóságok betiltották tevékenységét.

tartása lehetővé váljék. De alig történt meg ez a megállapodás, a jugoszláv állam olyan törvényt hozott, amivel egy csapásra elvette a Literáriától a lapterjesztést és ezáltal a Kalangya megjelenése ismét bizonytalanná vált.

Hogy mégse kelljen a Kalangyának megszűnni, Szenteleky és íróársai elhatározták, hogy „Jugoszláviai Magyar Könyvtár” és „Kalangya Könyvtár” címen 16 kötetből álló könyvsorozatot indítanak és olyan árat kérnek, hogy a Kalangyát is megjelentethessék. Az 1933 évben ily módon sikerült is a Kalangyát rendszeresen fenntartani. 1934-ben amikor a könyvtári akció megszűnt, a Kalangya anyagi biztosítása ismét válságba jutott. Már 1934 március havában kénytelen volt a jugoszláviai magyar írókhoz fordulni és kijelenteni, hogy a közlésre adott cikkekért ezután honoráriumot fizetni nem tud. A magyar írók – egy jobb jövő reményében – szívesen vállalták az ingyenmunkát. De a Kalangya, miután a közönség egy része – mint fentebb említettük – elfordult, – azzal, hogy az írók ingyen dolgoztak, még nem tudta az anyagi alapot megteremteni. Hogy a magyarságot ez a kudarc ne érje, a szerkesztőség a jómódú magyar közönség egy kis részéhez fordult azzal a kéréssel, hogy átmenetileg, alapító díjként fizessenek havi 100 dinárt az év végéig. Ilyen alapító előfizetőket sikerült is szerezni, szám szerint húszat és ezek támogatásával a Kalangyát 1934 decemberéig olyként fenntartani, hogy a nyomdaköltségeket fedezte. A Kalangyának ez a jövedelme 1934 decemberében megszűnt és ismét felmerül a Kalangya fenntartásának problémája.

Az előfizetők és az előfizetés.

A lapkiadás technikáját nem ismerők előtt fel kell, hogy merüljön az a kérdés: ha a folyóirat ezer példányban jelenik meg, vagyis ezer előfizetője van, hogy lehet akkor, hogy anyagi zavarok állnak elő. A számadás világos. A Kalangya előállítási ára ezrenként 6000 dinár, az előfizetési díjakból pedig havonként, a tiszteletpéldányokat leszámítva, legalább 12.000 dinárnak kell befolyjni. Ezzel szemben azonban tények vannak és pedig az, hogy az előfizetésekből alig folyik be 2-3000 dinár. A Kalangya kiadóhivatala természetesen a folyóiratot tovább küldi. Mert ha ezt nem tenné, akkor lassan olyan csekély példányszámra redukálhatná az előállítást, hogy megjelentetni nem volna érdemes. De küldi a Kalangyát azért is a nem fizető előfizetőknek, mert – mint a gyakorlat mutatja –, néha egy, néha két esztendő múlva az ilyen hátralékot mégis beküldik. De küldi a Kalangyát főleg azért, mert a Kalangyának eszmei céljai vannak, erkölcsi hivatást teljesít és nem helyezkedhetik tisztán az anyagiasság és a haszon

álláspontjára. A vigasztaló ennél a körülménynél az, hogy minden folyóiratnál ez a baj és ezt a technikai eljárást követik. A Kalangyának állandóan 40-50.000 dinár kinnlevősége van, de ennek még a 10 százalékát sem sikerül havonta beszedni.

A Kalangya anyagi szükséglete.

A Kalangya nyomdai előállítására és adminisztrációjára havi 3.000 dinár pótlása szükséges, ebben az összegben azonban nincsenek benne semmiképpen a szerkesztői és szerzői honoráriumok. Teljesen lehetetlen állapot az, hogy a szegény magyar írók állandóan minden díjazás nélkül dolgozzanak akkor, amikor e nagy és közös eszme szolgálatában állanak. Nemcsak arról van szó, hogy éjszakájukat lopják meg a magyar kultúra szolgálatában minden díjazás nélkül, hanem a magyar írás, a magyar betű megbecsüléséről is. Amint fentebb említettük, a Kalangya ma számos hiányzó kultúrszervünket igyekszik pótolni és erre a magyarság úgyszólván semmit nem áldoz, sőt csekély előfizetési kötelezettségének is hanyagul, a legjobb esetben késedelmesen tesz eleget. A Kalangya szerkesztői arra a meggyőződésre jutottak, hogy ezt a lealázó helyzetet íróársaik előtt tovább nem vállalhatják. Ezért az a nézet alakult ki, hogy a magyar társadalomhoz fordulunk azzal a kéréssel, hogy a Kalangya fizikai fenntartásán kívül külön 3.000 dinárt juttasson a Kalangya szerkesztői és írói számára honoráriumképpen. Tekintettel arra, hogy a Kalangya minden számába 12-15 író ír, egy-egy személyre igen szerény honorárium esik. A magyar társadalom elit közönségétől tehát azt kérjük, hogy az 1935 év folyamán havonként 6000 dinár támogatást nyújtson a Kalangyának s ez összeg megteremtése céljából olyan akciót indítson, amelyet vezető férfaink jó-nak találnak.

Kende Ferenc

*VL, sz. n., eredeti, géppel írt, dátum nélküli feljegyzés,
kézzel írt aláírással.*

Marton Andor levele Strelitzky Déneshez, 1936. május 5.⁶⁵³

Másolat az eredetiről:

Kelt Petrovgrad 1936. május hó 5.

Kedves Dénes!

Gondolom márciusban, mikor szerencsém volt Veled Novisadon együtt lehetni, bátor voltam figyelmedbe ajánlani azt a vétkes irányt, melyet a Híd című lap követ.⁶⁵⁴ Ez alkalommal a lapnak egyik olyan számát, melyben súlyosan kifogásolható cikkek voltak át is adtam Neked és felkértelek, hogy Te mint a nevezett lapnak vezető fő személyisége⁶⁵⁵ hatnál oda, hogy a lap szüntesse meg a régi irányát, s olyan irányt kövessen, mellyel az ifúságnak hasznára lehet, s nem kárára. Sajnos ezen irányváltozást a Híd nem csak, hogy nem vezette be, hanem mindig szélsőségesebb elveket hirdet és terjeszt. Például: a folyó évi márciusban megjelent számában (ez évi III. sz.) Lévai Endre „Szellemi Munkásság”⁶⁵⁶ című cik-

⁶⁵³ A levelet Strelitzky Dénes küldte meg másolatban Várady Imrének. Marton Andorra lásd a 346. jegyzetet.

⁶⁵⁴ A *Híd* első száma 1934 májusában jelent meg Szabadkán, és a fiatal magyar kisebbségi generáció útkeresését tükrözte. A lap szabadelvű liberális nézetei, majd egyre erőteljesebb balra tolódása nemcsak az ekkor már komoly médiateret birtokló zágrábi orientációjú Nagy Iván vezette keresztény jobboldali fiatalok éles kritikáját váltotta ki, de a volt magyar párti vezetők keresztény konzervatív képviselői sem tudtak azonosulni a lap nézeteivel.

⁶⁵⁵ Strelitzky Dénes soha nem volt a *Híd* szerkesztőségének tagja. Marton azért nevezhette őt a folyóirat „vezető fő személyiségének”, mivel a szabadkai Népkör Ifjúsági Szervezete, amelynek keretei között a *Híd* elődjének tekintett *Őrtűz* című folyóirat megjelent, 1932 októberében Strelitzkyt díszelnökévé választotta.

⁶⁵⁶ Lévai Endre, Völgyi Endre (1911–1985) prózaíró, publicista jogot tanult. A *Híd* folyóirat egyik alapítója és első főszerkesztője, a *Napló* munkatársa. A háború után a *Szabad Vajdaság*, illetve a *Magyar Szó* című lapok egyik alapító-szerkesztője, a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség titkára. 1948-ban letartóztatták, elítélték, s 1953-ig a hírhedt börtönsziget, a Goli otok (Kopár sziget) foglya volt. Kiszabadulása után a *7 Nap* című újság munkatársa, az Újvidéki Rádió szerkesztője, illetve évekig a szabadkai Népszínház dramaturgja, az Életjel Könyvek és sorozat egyik létrehozója és szerzője volt. Cikkének pontos címe: *Szellemi arisztokrácia vagy szellemi munkásság*.

kében a Magyar Klasszikus művészet és szellem ellen izgatott Arany, Petőfi már nem a mai ifúság számára való költőknek nevezi. Ugyancsak ebben a számban Kiss István⁶⁵⁷ „Mindennapi kenyerünk” filmkritika című cikkében a vallást és az imát gúnyolja.

A legújabb áprilisi szám pedig az első betűjétől kezdve talán egy cikk kivételével az utolsóig keresztül kasul kommunista jellegű.

Mindezek folytán az a nézetem, hogy ez a lap barátaink támogatására nem méltó, s már részben el is jártam, s még el is fogok járni náluk, hogy a Híddal minden összeköttetést szakítsanak meg.⁶⁵⁸ Azt hiszem kedves Dénes, hogy ezen nézetem a Tieddel is találkozik miért is felkérlek, hogy hozd ezen körülményt a szerkesztőségnek tudomására.

Nagyrabecsült válaszodat kérve, maradok sok üdvözlettel tisztelő igaz barátod

Marton Andor s. k.

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., géppel írt másolat, gépelt aláírással.

⁶⁵⁷ Helyesen Kiss József (1910–1949) író, szerkesztő, az *Őrtűz*, a *Vajdaság*, majd a *Híd* folyóiratok egyik alapítója, szerkesztője és munkatársa. 1934-ben kivált a *Híd* szerkesztőségéből. Az *Őrtűz* történetéről írott munkáját lásd a 74. iratnál.

⁶⁵⁸ Strelitzky kevésbé elutasítóan viszonyult a *Híd* fiatal, baloldali nemzedékéhez. Lásd a következő, 129. iratot. Marton Andor véleményének az adott különös hangsúlyt, hogy ő volt a korszak egyik legbefolyásosabb kisebbségpolitikusa, a Bánátban elfoglalt gazdasági szerepe és vagyona okán pedig bőkezű mentorként tartották számon.

A házi ünnepségek tervezett állás-
közlésétől, az egész vajdaság ma-
gyarságának ünnepsége a
február 6-iki eszforduló.

Még állunk mi itt, túlság
néhánál hangulatosabb mint
egész kisebbségi magyarságunk
megbízottai, amikor a gon-
tosokhoz azok Rönjörünk
hogy drága életet kedves
jereketi családod boldogítására,
a mi magyarságunk igaz
örömére karta meg, sőt, sőt.
Jelen állás, jelen élet.

Várady Imre Marton Andor 70. születésnapján elmondott beszédének vázlata,
1936. február 6.

Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1936. május 9.

Advokat
Strelitzky Denes
ügyvéd
Subotica
VIII. Kralja Petra Park 9.
Telefon: 3-22

Subotica, 1936 május 9.

Kedves Barátom!

Andortól az ide másolatban csatolt levelet kaptam.⁶⁵⁹ Erre a levélre a
szintén másolatban csatolt választ küldtem.⁶⁶⁰

Az én levelemhez csak azt szeretném még hozzátenni, hogy én a leg-
nagyobb aggodalommal látom a dolgok fejlődését. Andor úgy látszik
nincsen tisztában az ifjúságban erjedő mozgalmak jelentőségével és az
egyed csoportok súlyával.⁶⁶¹ Attól félek, hogy nagy és értékes rétegeket
fordítana el tőlünk, ha a Hídnak frontálisan neki mennénk. Alapjában
azzal is le kell számolni, hogy itt tulajdonképpen kiforratlan emberek-
ről van szó, akiket lehetetlen erőszakosan befogni vagy világnézetekbe
beszorítani. Azt is tekintetbe kell venni, hogy a legtöbb esetben törekvő,
jóhiszemű emberekről van szó. Ezt legjobban illusztrálja magának a Híd
szerkesztőjének, az első sorban kifogásolt Lévy Endrének⁶⁶² az esete, aki
az emberre igen szerény, igyekvő ember benyomását teszi és láthatólag a
legjobb akaratúval van eltelve.

⁶⁵⁹ Lásd az előző, 128. iratot.

⁶⁶⁰ Ezt a levelet nem találtuk meg az iratok között. Strelitzkyre lásd a 173., Martonra
pedig a 346. jegyzetet.

⁶⁶¹ A kisebbségi magyar értelmiség Zágrábban tanuló része elsősorban a kor jobboldali
ideológiai felé orientálódott, és Belgráddal szemben a Horvát Parasztpárt ellenzé-
ki holdudvarában képzelte el a magyarság politikai jövőjét. A Belgrádban tanuló,
jórészt tanítóképzőt végző egyetemisták egyrészt a keresztény konzervatív politikai
hagyományokat követték, illetve bal felé orientálódtak, a szabadkai ifjúság politikai-
lag aktív része pedig a baloldali népiesek és a kommunisták felé fordult.

⁶⁶² Lásd a 656. jegyzetet.

Én a magam részéről ismételten hangsúlyozom, hogy itt volna az ideje, hogy az ifjúsággal kissé intenzívebben foglalkozzunk és megállapítsuk azokat az irányelveket, amelyeket ennél a kérdésnél szem előtt kell, hogy tartsunk. Azt hiszem, hogy ezt a kérdést a legközelebbi találkozásunk alkalmával megbeszélhetjük. Ezt a levelet csak azért írom, hogy tudomásod legyen ennek az ügynek az állásáról és az Andorral folytatott levelezésünkről.

Kérve, hogy az Andor által kifogásolt cikkeket elolvasni kegyeskedjél,
melegen üdvözlő kész híved:

Dénes

fordíts!⁶⁶³

U. i. E hó 6-i leveledet megkaptam. Gézának⁶⁶⁴ még a mai nap folyamán írok. A rokkantügyben pedig azt közölhetem, hogy a végrehajtási utasítást én még nem kaptam meg. A megbeszélte irodát itt felállítottam. Légy szíves 8–10 napig még gyűjteni ezeket a rokkantügyeket és itt némileg rendben leszünk, az ügyeket át fogjuk tőled venni, szortírozni fogjuk és megállapítjuk, hogy milyen hiányokat kell pótolni. Ez ügyben tehát 8 nap múlva ismét jelentkezni fogok.

*VL, Magyar ügyek, IV., 1195., géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

⁶⁶³ Az eredetiben kétszer aláhúzva.

⁶⁶⁴ Nem tudtuk azonosítani.

Várady Imrének a *Dan* című lap felkérésére írt cikke, 1936. május 24.

gép. 1936. V. 25.

P. 1936. V. 24.

Igen tisztelt Főszerkesztő Úr,⁶⁶⁵ van szerencsém mellékelten beküldeni kérdéseire véleményemet tartalmazó írást. Nem tudom, hogy formája cenzúra-érett-e, s egyébként is intencióinak megfelel-e? Ha nem, szíveskedjék nyugodtan papírkosárba dobni.

Szívélyesen üdvözlő tisztelő híve.

A *Dan* főszerkesztő ura a Vojvodina magyarságának helyzetével foglalkozva, többek között tőlem is, néhány kérdésére nyílt véleményt kíván. A felszólításnak nagy készséggel teszek eleget, mert hisz a *Dan* tulajdonosa Popović Daka⁶⁶⁶ senator úr, úgy a *Kalangyában* megjelent magyarságunkhoz intézett írásában,⁶⁶⁷ mint a *Dan* hasábjain nagy megértést, baráti érdeklődést, meleg igazságérzetet tanúsít velünk szemben.

Nyílt véleményt kíván. Tehát nem dicséretekkel telt frázisokat, nem boldogságtól csepegő ömlengéseket. Ilyesmit én nem is szállíthatnék, de erre a *Dan* sem reflektál.

Az iránt érdeklődik a *Dan*, hogy Jugoszlavia magyarságának milyen az érzésvilága, minő vitálisabb jogokban véli magát megrövidítettnek, mely úton, mely irányból várna jogos orvoslást? Röviden, de nyíltan válaszolok. Legjobb meggyőződéseim szerint magyarságunk érzésben mélyen levert, de még nem reménytelen. Úgy érzi, hogy legtermészetesebb kultúrjogai, hogy polgári és politikai egyenjogúsági kívánalmai megcsorbultak, – de azért még bizakodó.

⁶⁶⁵ A lap főszerkesztője ekkor Lazar Atanacković, alapítója pedig Daka Popović szenátor volt. A lap 1935 és 1941 között jelent meg Újvidéken, szemben állt a nácizmussal és a jugoszláviai fasizálódási tendenciákkal.

⁶⁶⁶ Daka Popović életrajzi adatait lásd az 515. jegyzetnél.

⁶⁶⁷ Daka Popović cikke a *Kalangya* 1934. májusi, 5. számában jelent meg *Jó szándékú írás a szorosabb együttműködésről* címmel, amelyet a szerkesztőség felkérésére írt. A cikket Szirmai Károly fordította. A szerző ebben a népek közeledése mellett tette le a voksát, s a délszláv-népek népdalaira hívta fel a *Kalangya* szerkesztőinek figyelmét, mivel véleménye szerint ezek révén fogják leghamarabb megismerni „a sokat próbált és sokat szenvedett jugoszláv néplelket”.

A múlt kormány alatt történt, hogy összes kultúrintézményeit, köz-művelődési egyesületeit, olvasóköreit, népköreit feloszlatták, ezek kulturmunkáit az egész vonalon betiltották. Történt, hogy egy-két politikai értekezlet megtarthatása után, e téren is minden további összejövétel megtiltatott. A magyar tanítóképzés ügye megakadt. Magyar földműves népünk az agrárföldek juttatásának áldásaiból nem részesül.

Úgy ezen kiáltóbb, mint egyéb sérelmeink jogos orvoslását mi törvényes úton a minden irányban teljesen felvilágosított, helyesen informált kormány megértésétől várjuk.

Azt reméljük, hogy ez a kormány felismeri annak fontosságát, hogy az állam fél milliónyi magyar ajkú állampolgárának kérdése eminens érdekű államügy és hogy ennek megnyugtató megoldása megfelelő figyelmére érdemes.

Bízunk abban, hogy most, amikor a külpolitika hullámai a tőlünk messzebb fekvő államok határait verdesik, e viszonylagos külügyi nyugalom idején a kormány fokozottabb figyelmét államunk belügyi rendezésére koncentrálja, s ennek keretében a magyar kisebbség problémájának a lelkeket megnyugtató, méltányos és igazságos megoldása is helyet fog találni.

E remény és bizalom erősít sorsunk elviselésében.⁶⁶⁸

*VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

⁶⁶⁸ Várady Imre iratai között 1936. május 25-ei dátummal megvan ennek a cikknek a szerb változata is, illetve a főszerkesztőhöz írott kísérőlevél fordítása is, amelyet elküldött a lapnak.

Várady Imre számára küldött Gyöngykaláris meghívó, 1936. július 6.

MEGHÍVÓ

T. C. Dr. Várady Imre ügyvéd Urunk – Petrovgrád

Kisebbségi és faji kultúrszükségleteink ápolására a bezdáni magyar kultúrtestületek összeműködésével, múlt évben ez irányban megtartott szárnypróbálgatásaink sikerén felbuzdulva, ismételten megrendezzük a mi és az Önök ez évi bezdáni

gyöngykalárisát.⁶⁶⁹

A kalárist július hó 12.-én, vasárnap, délutáni kezdettel tartjuk meg, arató ünnepélylyel, a bezdáni és a vidéki magyarság népies viseletbeni felvonulásával (arató párokkal, lovasokkal) régi magyar táncaik bemutatásával, stb. Este pedig 8 órai kezdettel nagy szabadtéri előadás keretében a „Mézeskalács” mesejátékot mutatjuk be.

Miután a gyöngykalárisunk célja, gyöngyfüzérbe gyűjteni a már feledésbe merülő magyar népies szokásokat, viseletet, énekeket, táncokat stb. egyszóval kisebbségi kultúránkat s azokat előbbre vinni és megőrizni – igaz testvéri és faji szeretettel hívunk meg mindenkit ezen ünnepélyünkre. Kérjük, meghívásunkat barátai, jóismerősei, fajtestvéreink körében hathatósan propagálni, hogy minél számosabban megjelenésükkel ékesíthessék a magyarság gyöngyfüzérét.

Aki szívén viseli fajtestvéreink előbbrehaladását, az kötelességének tartja a megjelenését.

⁶⁶⁹ A Gyöngykaláris mozgalom a magyarországi Gyöngyösbokréta mintájára szerveződött, hagyományörző falusi találkozó volt, amelyet aratás után rendeztek meg. Az elsőre 1936 júniusában Gomboson került sor. Durindó és Gyöngyösbokréta néven a Vajdaságban ma is él a néptánc, a népi zenekarok és a népi énekszövegek fesztiválja. A muzslyai Önkéntes Tűzoltó Csapat például II. Péter király születésnapja alkalmából, 1936. szeptember 6-án tartott, a meghívó szerint Gyöngyösbokréta elnevezésű rendezvényt a faluban. A műsorban a *Jugoszlávok imája* című dal eljátszása után „király-kolo”-t és magyar „népies táncokat” adtak elő, meghallgatták Kovács István prelátus ünnepi beszédét, illetve este előadták Emőd Tamás és Szirmai Albert *Mézeskalács* című mesejátékát. Lásd a 409–410. oldalon közölt mellékletet.

A gyöngykaláris rendezősege

Dr. Kiss Tamás⁶⁷⁰

Szeretettel küldünk meghívót a bezdáni gyöngykalárisra. A mellékelt többletet szíveskedjék jóismerősei és barátai körében szétosztani.

Egyúttal arra is kérjük, hogy legyen olyan jó és gondoskodjék az elküldött plakátok alkalmas helyen való kifüggesztéséről is.

Fajtestvéri köszöntéssel a rendezőség nevében:

Dr. Kiss Tamás

Bezdán, 1936. VII. 6.

*VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, géppel írt meghívó,
kézzel írt aláírásokkal.*

⁶⁷⁰ Kiss Tamás (?-?) ügyvéd, 1941 és 1944 között Bezdán főjegyzője.

132.

Várady Imre válasza Kiss Tamásnak, 1936. július 9.

P. 1936. VII. 9. gép. 1936. VII. 10.

Mélyen tisztelt doktor Uram,

a címemre küldött meghívókat és plakátokat fajtestvéreink körében szétosztottam s néhányat a szomszédságunkban fekvő Muzslya magyar telepesei községbe is átküldöttem.

Muzslyáról úgy tudom a falu küldöttsége megy át Bezdánba. Nagyon kérem, fogadják őket is meleg testvéri szeretettel; nagyon jóra való, törekvő, kulturális téren szívósan haladó, értelmes magyar faj.

Innét Petrovgrádból is lesz átránduló. Magam mély fájdalomra nem jöhetek. Ugyan akkor van ugyanis feleségem elnökle alatt működő Jótékony Nőegylet nyári kultúrestje, amelyről lehetetlen hiányoznom.

Dr. Deák Leó⁶⁷¹ barátomat kérem, hogy szóval is kimentsen.

Teljes sikert, áldást kívánva nemes kezdeményezésükre szeretetteljes köszöntéssel üdvözli igaz tisztelő híve.

*VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

⁶⁷¹ Lásd a 101. jegyzetet.

Kiss Tamás ügyvéd levele Várady Imréhez, 1936. július 21.

Bezdán, 1936. VII. 21.

Mélyen tisztelt Ügyvéd Úr!

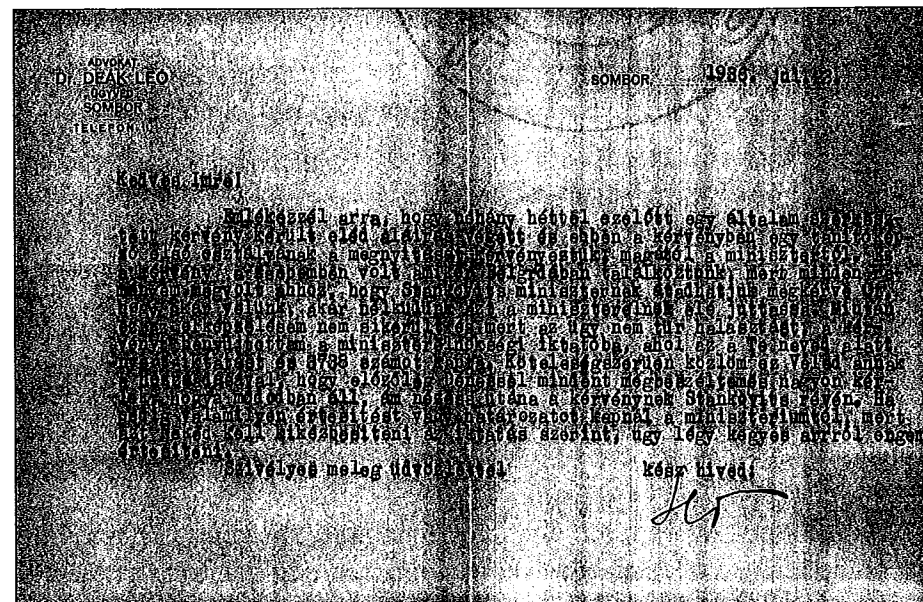
Immáron a második Gyöngykalárisunkat Isten segedelmével befejeztük, s ha történtek nem várt, nem szándékolt rendezési hibák, időjárás, főleg a vendégek nem remélt sokasága okozta azokat, de amelyeket mégis azzal az önzetlen faji szeretettel szeretünk volna eliminálni, hogy senki se érezhesse azokat. Mentségül szolgáljon az önzetlen célkitűzésünk mindannyiunk segítségére és előbbrejutására. Végtelenül sajnáljuk, hogy soraink között nem láthattuk. Köszönöm Kelemen úr útján küldött szívélyes üzenetét.

Mint a kisebbségi kultúrmozgalmunk törhetetlen híve és hogy úgy mondjam kisebbségi családban a főirányítás vezetője, engedje meg, hogy a mellékelt küldött Gyöngykaláris szervezői szallagot, csekély emlékét faji ünnepélyünknek felajánlhassam, mint szimbólumát törekvéseink, célkitűzéseink vezetéséért.

Végül szíveskedjen falum népének és a gyöngykaláris szervezőségének kivételes üdvözlését elfogadni.

Jókívánságait még egyszer köszönöm, faji szeretettel, mélyeséges tisztelettel
Dr. Kiss Tamás

VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt levél.

Dr. Deák Leó levele Várady Imréhez, Sombor, 1936. július 23.

Várady Imre levele Kiss Tamás ügyvédhez, 1936. augusztus 5.

Nsg. Dr. Kiss Samu⁶⁷² ügyvéd úrnak
Bezdán

Kedves Kollégám,

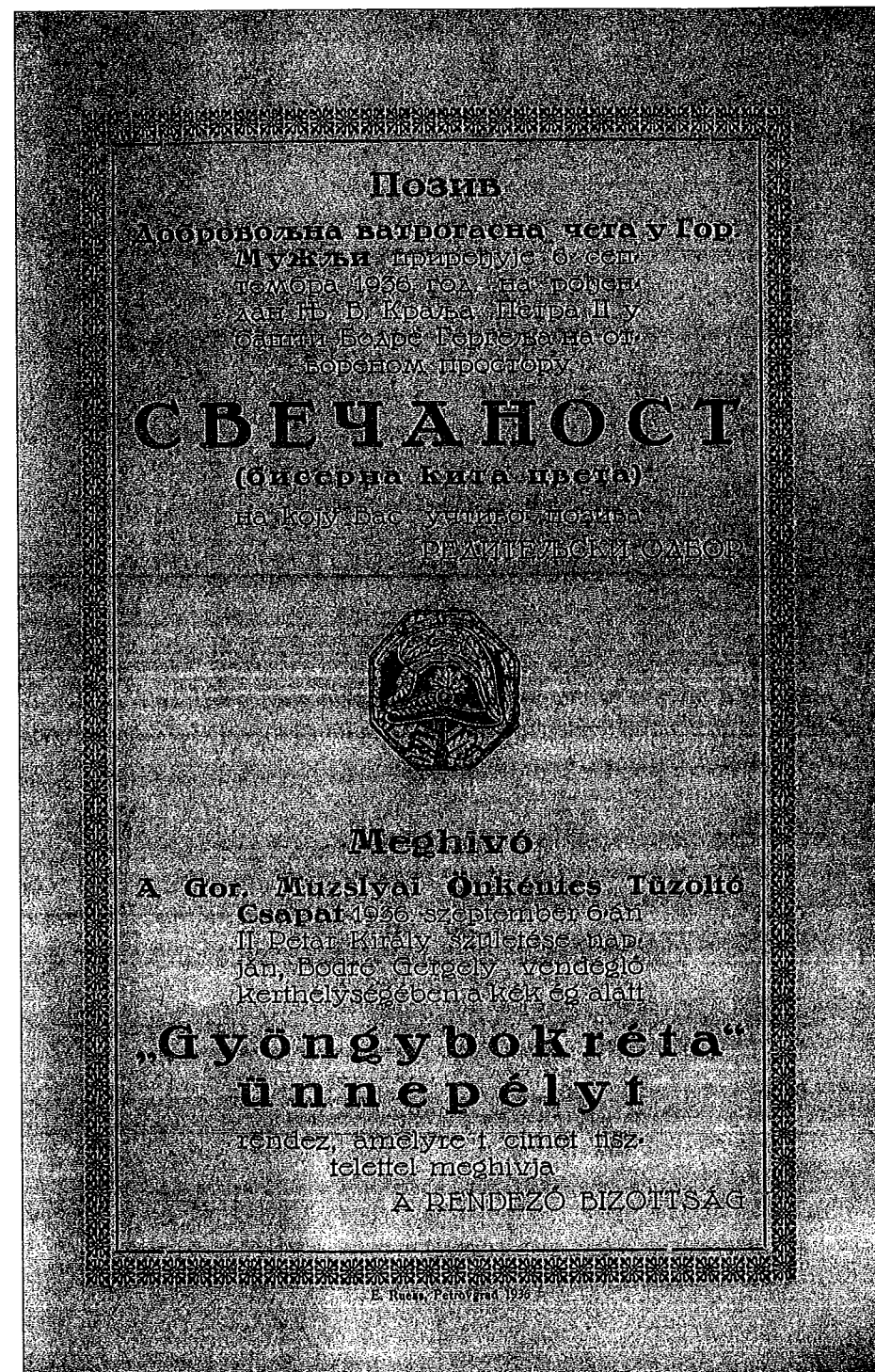
Hosszabb idő óta ideát tartózkodom. Meleg hangú kedves sorait fiam ide utánam küldötte. Úgy végtelenül jóleső megemlékezéséért, mint a ki-tüntető figyelmű szallag küldéséért fogadja hálás köszönetem, s kérem, tolmácsolja a Gyöngykaláris sikerdús, lelkes rendezőse előtt szeretet-teljes meleg üdvözetemet.

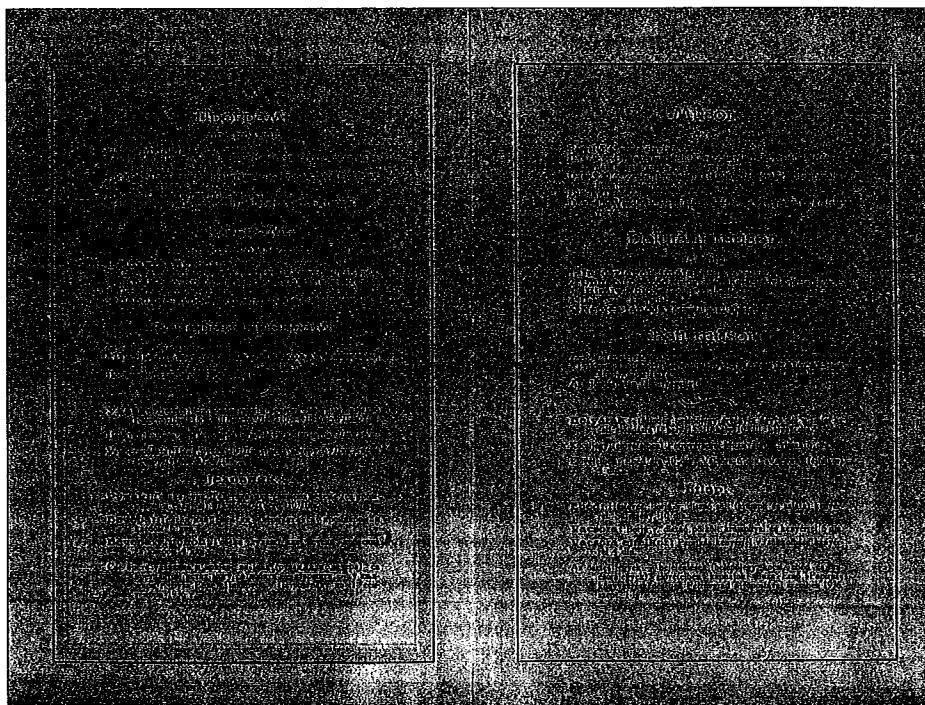
Az este a szegedi Dóm téren végig gyönyörködtem az Ember Tragédia szabadtéri előadását. Az előadás, keret, beállítás, lelki hatás leírhatatlanul nagyszerű. Éjfélkor harangzúgás kíséretében zárul a hatalmas alkotás az Úr szívbe markoló biztatásával: mondtam ember küzdj és bízva bízzál! Végtelenül szerettem volna e felejthetetlen pillanatban a Bezdániakat ma-gam körül látni.

Szívből üdvözlí

*VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

⁶⁷² Helyesen Kiss Tamás.

A muzslyai önkéntes tűzoltó-egyesület kétnyelvű meghívója a II. Péter király születésnapja alkalmával rendezett Gyöngybokréta ünnepélyre, 1936. szeptember 6.

Tihomir Nikolajević⁶⁷³ járási előljáró levele Várady Imréhez,
1936. november 12.

Načelnik sreza⁶⁷⁴
Novobečejskog

Igen tisztelt Doktor Úr,

Rájics⁶⁷⁵ segédében hatalmazott fel, hogy az ő nevében kérjem meg nagyságodat, hogy lenne szíves a becsei magyarsággal egy konferenciát megtartani annál is inkább mert a magyarságnál észlelhető egy erősebb mértékben ellenzékhez való orientálás.

Rájics úr a napokban itt volt Becsén, s arra kéri doktor urat, hogy személyes közbelépésével segítsen a dolgon. Mivel Rájics úr állandóan úton van, engem kért meg hogy átadjam üdvözetemet és kérését.

Legjobb volna, ha most vasárnap 15-én kiszállhatna a helyszínre.

Üdvözli őszinte híve

Dr. Nikolajević Tihomir

N. Becej, 12/XI.1936.

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., eredeti, magyar nyelvű, kézzel írt levél.

⁶⁷³ Tihomir Nikolajević (?-?) a Törökbecsei járás előljárója.

⁶⁷⁴ A Novi Becej-i (Törökbecsei) járás előljárója.

⁶⁷⁵ Svetislav Rajić (1886–1941) szerb politikus, jogász. Jogi tanulmányai egy részét Budapesten végezte. Baranya szerb megszállásának idején Pécs alispánja, majd főispánja volt. 1921 után több magas közigazgatási pozíciót töltött be az SZHSZ Királyságban, többek között a belügyminisztérium vajdasági osztályának vezetője, majd 1936 és 1939 között a Dunai bánság bánja volt.

Várady Imre válasza Tihomir Nikolajević⁶⁷⁶ járási előjárónak,
1936. november 14.

1936. november hó 14.

Mélyen tisztelt Főbíró Uram,

szíves sorai kézhez vétele után azonnal igyekeztem megtenni minden lehető, hogy kívánsága szerint már e hó 15-dikén a jelzett értekezlet megtarthassuk. László úr⁶⁷⁷ nálam meg is jelent, megígérte úgy azt, hogy a maga részéről is támogat és eljár, úgy mint azt, hogy Dr. Sáfrány urat⁶⁷⁸ felkéri nevemben, hívna fel engem telefonon, miután nékie telefonja nincsen. Ugyanezt kértem Főbíró úrtól is.

Mivel az esti órákig Sáfrány úr nem jelentkezett, sürgönyöztem neki, mert hisz kellő előkészület és az emberek összehívása nélkül, értekezlet nem tartható. Ez olyan kudarcot jelentene, ami az ügynek nemcsak nem használ, de határozottan ártana.

Ma reggel mégis jelentkezett Sáfrány úr, s jelezte, hogy súlyos beteg, csak nagy nehézséggel mehetett a szomszédba, hogy kéréssemnek eleget téve telefonáljon. Nagy sajnálatára közölte, hogy betegsége miatt az előkészületekben részt nem vehet, s hogy Lászlóval beszélt ugyan, de ennek sem sikerül ily rövidesen az embereket összehozni. Ez okból, igaz sajnálatomra, de a holnapra szándékozott összejövetel el kell, hogy maradjon.

Kértem most már írásban való közlést a helyzetről és értesítendőik névsoráról, s ehhez kell majd alkalmazkodnia a további teendőknél. Sáfrány úr megígérte mindezek beküldését.

A további teendőket Bešlić⁶⁷⁹ pártelnök úrral is megtárgyalom.

Mindezek szíves tudomásul vételét kérve maradtam

szívélyes üdvözlettel

igaz híve

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

⁶⁷⁶ Lásd a 673. jegyzetet.

⁶⁷⁷ Nem tudtuk azonosítani.

⁶⁷⁸ Nem tudtuk azonosítani.

⁶⁷⁹ Nikola Bešlić (1891–1955) mérnök, korának legkiválóbb jugoszláv vízügyi szakembere. Tanulmányai egy részét Budapesten végezte. A Radikális Párt, majd a Jugoszláv Radikális Község egyik bánáti vezetője, közlekedésügyi miniszter. Magyar feleségének (is) köszönhetően jó kapcsolatokat tartott fenn a bánáti magyarok vezetőivel, a jugoszláv–magyar közeledés híveként tartották számon Budapesten is.

Varga Imre tanító⁶⁸⁰ levele Várady Imréhez, 1936. november 14.

Igen Tisztelt Doktor Úr!

A legjobb tudomásom szerint, valamint Vámos⁶⁸¹ tanár úr közvetett ígérete alapján, Ön közel egy éve tud a sorsom felől, s így nem lepődik meg különösen, ha Prizren tájékaról magyar levelet kap. U. is: csekélységemet Banat Arandelovóról,⁶⁸² Kovács druszánkat Rábéről⁶⁸³ seprerte el a közös sorsunk a Sárplaninai⁶⁸⁴ járásba. Vámos úr barátainknak megígérte annakidején, hogy az ügyünkről Önt értesíti. Hiszem, hogy meg is cselekedte.

Átlagosan egy heti út után olvassuk a naplót s egyéb postánkat. Így a minap jutott tudomásunkra az a baráti szívekből eredő ünneplés, melyben Önt, Védsszentünk napján részesítették. Olvastam az Ön nyilatkozatát, melyben rólunk is, a száműzött tanítókról megemlékezett. Nem mulaszt-hatom el az alkalmat, hogy hálás köszönetemet tolmácsoljam mindket-tőnk nevében, isten áldását kérve személyére és munkájára. Kovács Imre a Prizreni-síkságon van, én pedig a hegyekben, élve mint a menekültek = egy szalmazsák és takaró. Várva a szabadulást.⁶⁸⁵

Továbbra se feledkezzék el rólunk, akiket a balsors szinte hontalan-ná tett. Az illetékesek talán végre teljesítik azt, amit várunk tőlük. Még egyszer köszönet az együttérzésért; kérve a további közbenjárását vagyok kíváló

tisztelettel,

Varga Imre

tanító

⁶⁸⁰ Nem sikerült róla életrajzi adatokat találnunk.

⁶⁸¹ Vámos János zentai tanár. Lásd a 330. jegyzetet.

⁶⁸² A bánáti Oroszlámos, Banatsko Arandelovo.

⁶⁸³ Rabe, Rábé, észak-bánáti falu.

⁶⁸⁴ Sár-planina, Sár-hegység – Koszovó és Macedónia határán fekvő hegység.

⁶⁸⁵ A Jugoszláv Királyságban a magyar tanítókat gyakran helyezték át büntetésből Szer-bia tisztán szerbek vagy éppen albánok által lakott területeire.

14. XI. 1936. Dojnice.
(p. Prizren)⁶⁸⁶

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., eredeti, kézzel írt levél.

⁶⁸⁶ Dojnice (a falu neve magyarul tejelő tehenet jelent) Koszovóban, Prizren közigazgatási körzetéhez (p., azaz pokrajina) tartozó régi szerb település. A levél végén Várady kézírásával: „feleltem”.

138.

A nikincei magyarok levele Várady Józsefhez,⁶⁸⁷
1936. november 15.⁶⁸⁸

Nikinci⁶⁸⁹ 1936 Nov. 15

Tek

Dr. Váradi Jozsef

Petrovgrád

A Nikincei Magyar testvéreim kívánságára bátorkodom Önt soraimmal fel keresni, és szíves tanácsát kérni.

Mivel hogy a Dunai bánóságban a kőségi választások közelegnek mi magyarok it álunk minden vezető és tanács ado nélkül elenbe hogy a mi kőségünk lakosága fele magyar, jön egyik jön másik párt forgat szét benűnket, mi pedig marakodunk egy más kősz.

Szívesen fogadnánk ha meglátogatna benűnket és tanácsot adna, de hogy ha semi képen nem teheti legaláb levél által adjon felvilágosítást hogy még idején megbeszélhesük mely pártal menjünk szavazásba?

Szíves fáradozását előre is megköszönve maradunk testvéri üdvözléssel
Nikincei magyarok

Gömöri Mátyás kovács Nikinci / Sze.

Ferenczy József

Shulketi István ifj.

Konkol Mihál

Szikora István

Surján Ferenc

Skulketi István id.

Konkol Vendel⁶⁹⁰

VL, sz. n., eredeti, kézzel írott levél, kézzel írt aláírásokkal.

⁶⁸⁷ Várady József (1912–1988) Várady Imre fia. Ő ekkor már apja ügyvédi irodájában dolgozott, és komoly szerepet játszott a magyarság kulturális, politikai ügyeinek jogi intézésében, képviselésében.

⁶⁸⁸ A levelet – a többi irathoz hasonlóan – a korhűség miatt az eredeti helyesírás szerint közöljük.

⁶⁸⁹ Nikinci, Nyékinca, Nyikinci, kis szerémségi település Szerbiában.

⁶⁹⁰ Az aláírókról nem sikerült életrajzi adatokat találnunk. Az aláírások alapján megállapítható, hogy a levelet Gömöri Mátyás kovácsmester vetette papírra. A levélre Várady Imre 1936. december 27-én válaszolt. Lásd a 147. iratot.

Várady Imre *Jugoszláviai magyarság útja* című írása⁶⁹¹

Jugoszláviai magyarság útja

Jugoszlavia közéletében súlyos emlékü dátum: 1929. január hatodika. Az ekkor már erősen érezhető gazdasági és anyagi gondokat csak tetézte az e napon reánk nehezedett politikai változás. A parlament feloszlata, a gyülekezési és szólásszabadság majdnem teljes megvonása, a szigorú sajtó cenzúra vészes közéleti némaságot teremtett. A mindinkább terjedő, majd csakhamar általánossá vált gazdasági válság megfojtott minden kezdeményezési lehetőséget, megakadt az építkezés, akadoztak az állami közmunkák, nehéz helyzetbe sodródott a kereskedelem, ipar, küszködővé vált a pénzügyi intézetek, szövetkezetek helyzete, adósságba merült országunk legszámottevőbb rétege, a földművesosztály, rémes méreteken terjedt a munkanélküliség.

Mindezt az ország többi lakóival együttesen végig szenvedte természetesen Jugoszlavia magyarsága is. Csakhogy ezen általánosan érzett külső nehézségek magyarságunk lelki életében majdnem az elviselhetetlenségig súlyosodtak azon mesterségesen teremtett gyűlölködési hangulat révén, amelyet a letűnt, áldatlan emlékü kormányok jónak láttak enyhítés helyett, állandóan még szítani is. Mert hisz magyarságunkkal szemben a néhai Jevtić-kormány⁶⁹² egy hajszálnyival sem volt kíméletesebb az ő elődjénél. Így a mindannyiunkra nehezdedő általános közéleti és gazdasági válság elviselésén felül, még külön e lelki depresszió súlyát is kénytelenek voltunk elszenvedni csupán azért, mert a sors véletlene magyaroknak teremtett.

Stojadinović Milan és kormánya⁶⁹³ ilykép túlsúlyos tételekkel terhelt, nehéz örökséget vett át. A kormányváltáskor minden szem reménykedve nézett feléjük. Az ország a gazdasági válság leküzdését, kereskedelem,

⁶⁹¹ Az írás pontos dátumát nem tudtuk megállapítani, azonban a tartalomról nyilvánvaló, hogy a Dunai bánágban 1936 őszére kiírt községi választások alkalmával keletkezett.

⁶⁹² Bogoljub Jevtić 1934. december 22-étől 1935. június 24-éig volt a Jugoszláv Királyság miniszterelnöke. Lásd az 572. jegyzetet.

⁶⁹³ Milan Stojadinović 1935. június 24-étől 1939. február 5-éig volt kormányon. Lásd a 631. jegyzetet.

ipar, pénzügyi élet lendületbe hozatalát, munkaalkalmak teremtését, magyarságunk pedig mindezekon kívül még a vele szemben oly oktalanul terjesztett bizalmatlanság enyhítését, s a minden irányban való hűséges kötelességteljesítése ellenértékéül, a teljesen egyenlő jogú polgári elbánását várta.

Érezzük, hogy az átalakulások forrongó idejét éljük. Tudjuk, hogy súlyos időkben vállalt nehéz feladatok nem nyerhetnek hirtelenében és egyszerre megoldást. A nagy természetben sincsen ugrás, csak fokozatos fejlődés lehetősége. Ezek tények, amelyekkel számot kell vetnünk.

Stojadinović Milán kormánya tagadhatatlanul gazdag, de emellett, megítélésünk szerint egyben oly reális alapon felépített programmal állott az ország elé, amelynek fokozatos megvalósulását lehetetlen észre nem venni. Országunk pénzügye konszolidálódott. Amikor az annyira tőkeerős államok mint Franciaország, Svájc, Hollandia kénytelen pénzt leértékelni, a dinár stabilabb mint valaha. Államunk évek óta vajdó legfőbb kérdése, a földműves adósságok ügye a folyton toldozott-foltozott, mindig ingadozó kísérletezésekkel a végleges megoldáshoz jutott. Adójuk kulcsa lényegesen mérséklődött. Újból megindultak az állami közmunkák. Bővül az országos úthálózat.

E belső konszolidáltsággal lépést tart a külügyi helyzet látható megszilárdulása. Német-Olasz-Magyarországgal kedvező kereskedelmi szerződések kötöttek. A további haladó fejlődés lehetőségét biztosítja a minden táj jó szomszédi viszony erősödése. Külügyi kereskedelmi mérlegünk mind aktívabb lesz. Mindezek le nem kicsinyelhető, komoly és nagy eredmények.

Ezen belső és külső sikerek eléréséért folytatott tervszerű munka sorozat közé ékelődött a kormány egyik legfontosabb, messze kiható további program ígéretének teljesítése. A községi választások kiírása.

A községi választások elrendelése szolgált azután alkalmi okul vojvodinai magyarságunknak arra, hogy a kényszerű passzivitást elhagyva, a közélet alakulásában ismét aktív részt vegyen.⁶⁹⁴

E kilépését előzték meg Stojadinović Milán miniszterelnök, külügyminiszter, továbbá a belügyi, közoktatás és földművelésügyi miniszter

⁶⁹⁴ A községi választásokon a helyi erőviszonyok alapján állították össze a magyar jelöltek névsorát, a vezetők által központilag összeállított jelöltek kijelölésére nem volt mód.

urakkal folytatott immár közismert tanácskozások és megállapodások.⁶⁹⁵ Ezek eredményezték azután az addigi rideg hangulat megváltozását. A közéleti feszültség felengedését. A közvetlen érintkezés és megértés eredményezte a magyar közművelődési egyesületek, a nép- és olvasóköri alakulásait és szabad működési lehetőségeit. A kihatásaiban oly kegyetlen névelemzési rendelet megszüntetését. A magyar gyöngyös bokréta népiünnepélyek, műkedvelői és szabadtéri előadások akadálytalan megtarthatását. Gazdakörök életre keltését, gyűlések szabad megtartását. Magyar tanítók reaktiválását, magyar iskoláknál újból való alkalmazását. Mindezek mellé azon komoly kormány ígérek elhangzását, hogy további jogos, megindokolt és reális kérelmeink teljesítésre, sérelmeink pedig méltányos orvoslásra találnak.

Mindez aránylag igen rövid, alig néhány hét eredményeként könyvelhető el magyarságunk javára.

A kormány részéről tanúsított bizalomnak, a részben teljesedésbe ment előnyöknek, jogos igényeik elismerésének viszonzásául született meg Suboticán spontán a november 15-iki egyhangú határozat, amellyel a községi választásoknál vojvodinai magyarságunk nyíltan a kormány mellé állott, azon immár jogosult reményben, hogy a megértés megkezdett útján tovább haladva egyéb törvényes és méltányosságon nyugvó kérelmeink is, a kormánynál megfelelő meghallgatásra és támogatásra számíthatnak.

Nagy lelki megnyugvással kell reá mutatnunk, hogy Vojvodina magyarsága a suboticei egyhangúlag hozott határozat hívásának nagy tömegben igyekezett eleget tenni. Bár választóink megszervezésére a szó erejével való kellő felvilágosítására a kijelölt út helyességéről történő meggyőzésére nem volt időnk. A rendelkezésre állott rövid alig két hét alatt fizikailag is lehetetlenné vált tömegeink mindenütt óhajtott felkérése, s a rég megszakadt közvetlen érintkezés megnyitása. Mert sohasem szabad elfeledni, hogy a végzetes január 6. óta a néppel való érintkezéstől elszakított a ránk parancsolt nehéz szigor. E tilalomfa ledöntése megadja majdan újból ennek a lehetőségét.

Távol legyen azonban tőlünk oly hiú vágyaknak, oly teljesíthetetlen várakozásoknak felelőtlen felcsigázása, amelyeket kielégíteni nem lehet. Hisz ez okvetlenül hideg kiábrándulást, mélységes csalódást idéz fel, amely csak megrontja a kijózanodott lelkeket. Parancsolólag megköve-

teli a politikai moralitás, hogy sohasse hangoztassunk ígéreteket, sohasse hirdessünk követeléseket, amelyek megvalósíthatatlanságáról eleve meg vagyunk győződve. Ezt a moralitást követelnünk kell mindenkitől, aki magyar népünkhöz szól, különösen most, a mi helyzetünkben, mai sorsunkban.

Mi tehát Jugoszlávia magyarságának követendő útja? Ez nyílt és egyenes: a megértés megtalált vonalán tovább haladva, a törvény és méltányosság keretein belül szorgalmazni reális, megvalósítható, józan kívánságai teljesítését, ugyanez úton keresni jogtalanul szenvedett sérelmei orvoslását, s a bizalom fokozatos megerősödésével kívívni azt, hogy a törvény holt betűiből élő valósággá legyen a minden irányú teljes polgári jogegyenlőség. Minthogy azonban megvan írva, hogy nemcsak igéből él az ember, a kulturai szabad haladás elérésével párhuzamosan kell lépést tartania immár a gazdasági fejlődhetés útirány keresésének. Ez út iránya világos: meg kell kezdeni a nép tervszerű gazdasági megszervezését. Az ország legbiztosabb támasza a gazdaságilag erős polgár. Meg kell értenünk a kor igényeit. Összhangba kell hozni a múltat a jelenrel, mert csak így teljesítettük kötelességünket: az utánunk következő nemzedék részére a jobb jövő előkészítését.

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

⁶⁹⁵ Várady Imre vezetésével 1936. október 23-án tíztagú magyar delegáció tárgyalt a miniszterelnökkel és több miniszterrel Belgrádban.

Nojcsek Géza⁶⁹⁶ levele Várady Imréhez, 1936. november 16.

Subotica, 1936. november 16.

Nagyságos
Dr. Várady Imre úrnak
Petrovgrad.

Mint a volt „Népkör” elnöke, de különösen mint magyar ember, aki szívemen viselem a magyarság ügyét, indítatva érzem magamat arra, hogy az itteni magyar „Népkör” újbóli megnyitása ügyében mint a magyarság egyik kiváló vezetőjéhez forduljak soraimmal. –

A helyzet az, hogy Strelitzky doktor úr legutóbb a bán úrnál⁶⁹⁷ volt a „Népkör” megnyitásának engedélye ügyében. A bán úr az alapszabályokban bizonyos változtatások eszközését követelte, mely követelésnek egy a dr. Strelitzky úrnál megtartott értekezleten eleget tettünk, az alapszabályokat a bán úr utasítása szerint módosítottuk és megbíztuk Strelitzky doktor urat, hogy a módosított alapszabályokat személyesen terjessze a bán úr elé jóváhagyás végett, melyek megtörténte után a „Népkör” újból való megnyitásának – habár nem „Népkör”, hanem „Magyar olvasókör” elnevezés alatt – nem lett volna már semmi akadály. –

Strelitzky doktor úr az értekezleten kapott megbízásnak eleget tett, amennyiben személyesen utazott Novisadra, hogy a kívánt módosított alapszabályokat a bán úr elé terjessze jóváhagyás végett. – Most következik azonban meglepetésszerű fordulat, mely a „Népkör”, illetve „Magyar olvasókör” megnyitását zátonyra juttatta. – Dr. Strelitzky úr útközben olvasta a „Napló”-nak egy napihírét, mely szerint Korosec belügyminiszter úr dr. Szántó Gábor közbenjárására ígéretet tett, hogy a „Népkör” megnyitását december havában – szóval a választások után engedélyezni fogja és felülvén ennek a nyilvánvaló trükknek, melyet biztos tudomásom szerint dr. Szántó Gábor helyezett el a lapban, sőt maga fogalmazta, dr

⁶⁹⁶ Lásd a 312. jegyzetet. 1944-ben Nojcsek Gézát, az akkor hetvenéves embert a jugoszláv partizánok kivégezték. A Szabadkai Népkör ma emléklap adományozásával őrzi emlékét.

⁶⁹⁷ A Dunai bánság bánja ekkor Svetislav Rajić volt. Lásd a 675. jegyzetet.

Strelitzky úr saját kijelentése szerint az alapszabályok helyett azt a tendenciózus újsághírt terjesztette a bán úr elé és az államvédelmi osztály főnöke elé, megkérdezvén, hogy már most mit tegyünk. Válasz természetesen az volt, hogy ebben az esetben várni kell, mert a belügyminisztert nem lehet dezavualni, s így az alapszabályok jóváhagyása és azzal a „Népkör” megnyitása ismét kútba esett. – Strelitzky doktor úr ezek után kijelentette, hogy ő ebben az ügyben további lépéseket nem tesz, mert ennek semmi értelme nem lenne. –

Nem tudom elhinni, hogy az a fáradságos munka, melyet ebben az ügyben a magyarság vezetői eddig végeztek egy egyszerű tendenciózus kis napihír miatt, mely talán nem is fedi a valóságot, vagy lehet, hogy a belügyminiszter megtette ezt a kijelentést, de már régebben, amikor a tárgyalások még folyamatban voltak, megsemmisüljön és a „Népkör” megnyitását⁶⁹⁸ megint hónapokkal elodázza, esetleg teljesen lehetetlenné tegye. –

Ezért fordulok Önhöz azzal a kéréssel nemcsak a magam, hanem az itteni magyarság nevében is, melynek már leghőbb vágya annak az egyetlen subotikai magyar kultúregyesületnek a megnyitása, méltóztassék tanácsot adni, hogy mi lenne a helyes teendő, hogy az ügyet a kátyúból ki-segítsük és az alapszabályok haladéktalan jóváhagyását kieszközölhessük, s ezzel a „Népkör” mielőbbi megnyitását elérhessük. –

Fogadja előre is hálás köszönetemet és nagyrabecsülésem kifejezését. –

Hálás híve és tisztelője

Nojcsek Géza

U. i. Hasonló tartalmú levelet írtam
dr. Deák Leó⁶⁹⁹ úrnak is.

*VL, Magyar ügyek, IV., 1195., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁶⁹⁸ A Népkör működését 1936. december 6-án engedélyezték ismét, nevét Magyar Olvasókörre változtatták, elnöke Nojcsek Géza lett. Ebben az időben Belgrád már Szántó Gábor ejtését fontolgatta, akit sem a délvidéki magyarok, sem pedig Budapest nem fogadott el a magyarság valódi képviselőjének.

⁶⁹⁹ Lásd a 101. jegyzetet.

Dosztány Benjámin⁷⁰⁰ községi elöljáró levele Várady Imréhez,
1936. november 19.

Šušara⁷⁰¹ 1936 XI/19.

Igen tisztelt Dr. Úr!

Egy régi kívánsággal, illetve panasszal fordulok Önhöz az itteni lojális lakosság nevében, mint a bánáti magyarság igazi vezetőjéhez és hiszem, hogy talán majd nem hiába.

Šušara község fekszik a Fehértemplomi járásba (Bela Crkva) Deliblati homokpusztában. Áll német és magyar lakosságból. Ezen népek békés munkaszerető népek, soha semmi bajuk a hatóságoknak nem volt velük, míg egyszer a király gyilkossága⁷⁰² után 1934. nov. 20-án a községben lévő két iskolánál lévő fekete gyászszólokat éjjel ismeretlen tettesek letépték. Ez sajnálatos eseményt a hatóságok természetesen a magyar lakosság rovására írta. Ezt azonban nem magyar ember tette meg, először mert a magyar jellem nem tűr ilyen aljasságot, hanem ezt bosszúból tette meg valaki – aki azóta már ittasan kibökkentette – hogy a magyar lakosságot a hatóságok előtt befeketítse. És ezért az esetért 22 (huszonkét) ártatlan embert 10-10 napi elzárásra ítélték, – akik ezt a büntetést ki is töltötték – a legcsekélyebb bizonyíték nélkül! És ezt a Belacrkvai⁷⁰³ törvényszék szabta ki rájuk. A legelképzeltetlenebb justismord, ami valaha létezett!

És most következik a többi eset, ami szintén sajnálatos esemény – ránk nézve. Ugyanabban az időben Vastag György volt a k.⁷⁰⁴ bíró, Szakály Ferenc a pénztárnok, és én az elöljárók egyike. A mi községi irodánkba a felettesebb hatóság ide helyezett egy írnokot, név szerint Radivajevics Dragoljub,⁷⁰⁵ régi szerbiai illetőségűt.

⁷⁰⁰ Nem találtunk rá vonatkozó életrajzi adatokat.

⁷⁰¹ Fejértelep, dél-bánáti apró falu.

⁷⁰² II. Sándor jugoszláv királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert 1934. október 9-én gyilkolták meg Marseille-ben.

⁷⁰³ Fehértemplomi.

⁷⁰⁴ Községi.

⁷⁰⁵ Nem találtunk rá vonatkozó életrajzi adatokat.

Ez egy szép estén, mikor hivatalos ügyben a községi irodába rendelt bennünket a jegyzőnk – aki a berendelt időben azután magunkra hagyott – az írnokkal, aki reprodukálhatatlan kifejezésekkel, illetve bennünket, a bírót (Vastagot) Gömbösnek nevezvén, s tovább azt ígérvén, hogy egy géppuskával az egész falunkat fél óra alatt ki akarja kaszálni mert ő, a mellét verve – Szerbianac.⁷⁰⁶

Harmadik eset. 1935 május 6-án történt a képviselőválasztás után való napon. Szakály Ferenc nyug. erdőőr szomszédja Radivojevics Dragolyub közs. írnoknak. A fent jelezett napon délután az írnok úr fejszével Szakály szomszédjának a fészerjét szétverte, ami a mezsgyén van és közben dole Gembes zsvio Jeftics⁷⁰⁷ kiáltásokat hallatott.

Azzal az emberrel követte el, aki arra a kormánypárti Sztojadinovics Dragisára adta a szavazatát, aki ma a járási képviselőnk. A Szakály szomszédja csendőrségnek jelentette, főszolgabírósághoz, sehol semmi. Még csak a haja szála sem görbült meg az írnoknak.

Negyedik eset. Ezen a nyáron egy szép vasárnapi estén ugyancsak Radivojevics írnok úr esti időben 10 óra tájban ugyancsak reprodukálhatatlan szavakkal Karkoska János itteni kereskedő ablakához menvén cigarettáért, aki mit sem gyanítva kihajolt az ablakán, mire az írnok úr, aki ásót vivén magával, teljes erején ásójával az ablakban lévő Karkoska kereskedőre sújtott, aki szerencsére fejét elkapván, csak kisebb sérülést szenvedett az arcán, de ha nem vette volna észre, hogy mi a szándéka a támadónak, hát életébe kerülhetett volna. Karkoska kereskedő jelentvén az esetet azonnal a felettesebb hatóságoknak, főszolgabíróságnak, báni hivatalhoz stb. sehol semmi! És ez a terrorista még mindig nyakunkon ül és tovább akar minden magyart a másvilágra küldeni, sőt Karkoska kereskedő nem is magyar, hanem szlovák ember és ennek is az életére tört. Volt jegyzőnknek – aki tavasszal költözött el tőlünk – így mondá: Én ki nem állhatom Vastag bírót és Szakály pénztárnokot, valakinek pusztulni kell, vagy nekik, vagy nekem az élők sorából.

Kérésünk ebben az ügyben nagyon csekély, csak annyi, hogy vagy bocsássák el innen ezen embert, vagy helyezték el innen, mert a falu öszzlakossága annyira szolidáris, hogy nem hajlandó még leszavazni sem a

⁷⁰⁶ Helyesen: srbijanac, azaz szerbiai férfi.

⁷⁰⁷ Dole Gembes, živio Jevtić! – Le Gömbössel, éljen Jevtić! Bogoljub Jevtić – lásd az 572. jegyzetet. Gömbös Gyula – lásd a 371. jegyzetet.

mostani községi választásoknál, ha a felettebb hatóságok nem intézkednének ebben az ügyben, ami – sajnos – kétséges.

Jobban hiszünk abban, hogy Ön forszírozni fogja az ügyet még most a választások előtt, amíg jobban lehet valamit elérni. Legjobban szeretnénk, ha a bántól magától jönne ki egy szigorú vizsgálat ebben az ügyben.

Abban a reményben hogy kérésemet nem hagyja Ön figyelmen kívül maradok őszinte híve

Dosztány Benjamin
Šušara z. p. Izbište.⁷⁰⁸

Mélyen tisztelt Dr. Úr! Én Önhöz először is mint a Bánáti magyarság igazi vezetőjéhez fordulok, az itteni összlakosság nevében, nemcsak a magyarokat számítva és kérem Önt, vesse latba azt az összeköttetéseit, ami Önnek megvan a bánságnál és minisztériumnál a mi érdekünkben és mentsenek meg bennünket egy ilyen terroristától, aki nem hogy az emberi törvényeket tiszteletben tartaná, hanem azt tiporva mind ezen sajnálatos események után is a nyakunkon ül.

Ezen események valódiságáért úgy én mint azon emberek, kiket e levemben említettem, vállaljuk a felelősséget. Hogy Ön mégis valamennyire tájékozódva legyen felőlünk, tesszen felőlünk érdeklődni Juhász Ferenc⁷⁰⁹ úrnál, a B. M. Közművelődési E. főtitkáránál, ki személyesen ismer mindnyájunkat, úgyszintén ismer engem Marton Andor⁷¹⁰ igazgató úr is.

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

⁷⁰⁸ Šušara (Fejértelep) 1927-ig Izbištehez tartozott, csak ezután lett önálló község.

⁷⁰⁹ Lásd a 272. jegyzetet.

⁷¹⁰ Lásd a 346. jegyzetet.

Várady Imre beszéde a Petrovgradi (Becskereki) Magyar Kultúregyesület alakuló közgyűlésén, 1936. november 21.

1936. XI. 21-én este Centrál nagytermében⁷¹¹

Mai napra egybehívott alakuló közgyűlésünk keretében ünnepet ülünk. Meg akarjuk ülni azon természetadta és törvény biztosította jogunk elismerését, hogy kultúránkat ismét anyanyelvünkön, a mi hagyományaink szellemében művelhessük és ápolhassuk.

Minden magyar szívdobogva üdvözölte a pillanatot, amely hírül adta Kultúr Egyletünk újjá éledését.

Örömünk azonban nem lehet teljesen maradéktalan, mert testvér egyletünk, a subotikai Népkör,⁷¹² ma még némaságra van ítélve. Minden együttérző rokonszenvünk mellett szívben égő hő óhajunk az, hogy a Népkör is mielőbb megérje az újjáéledés örömteljes érzését.

Még egy ború fátyolozza el örömünk teljét. Búcsút kell vennünk a több mint 60 évvel ezelőtt alakult „Torontáli Kultúr Egylettől”. Amikor annak léte mögé pontot tett egy elhatározás, amely előtt meg kellett hajolnunk, lehetetlen hacsak egy futó mondatban is, meg nem emlékezni kegyeletünk teljével azon lelkes, rég elköltözött elődeinkről, akik több mint egy félszázad előtt, a magyar vér minden szeretetével rakták le alapkövét, építették fel és emelték nagyra azt a kultúrintézményt, amelynek áldásos működésében generációk gyönyörködtek, nevelődtek, lelkiileg csiszolódtak. Szívünk minden hálás szeretete legyen emléküknön.

Mai közgyűlésünk feladata, hogy új kultúregyletet alapítson.

Formájában, külső megjelenésében új – de úgy érzem, nem tehetünk jobbat, maradjon szellemben, hagyományban továbbra is a réginek folytatása. Ez természetes. Mert hisz a történet leállítása nem jelenthetett sem szellemben, sem érzésben oly szakítást, amely szembefordíthatná a jelent a múlttal. Úgy érzem, mintha a tegnap lelkes munkáját, egy súlyosan reánk nehezedő álmom akasztotta volna meg, amelyből ma felébredve, az álmom sötétjét feledve, friss újjult, ifjú erővel törnénk magas célkitűzéseink elérhetése felé.

⁷¹¹ A megjegyzés az iraton Várady Imre kézírásával.

⁷¹² A szabadkai Népkör működését Magyar Olvasókör néven 1936. december 6-án engedélyezték újra.

Teljes komolysággal átérezzük, hogy úgy tegnap, mint ma nehéz sorban, nehéz időket élünk. Átérezzük, hogy kultúregyletünk ügyeivel való foglalkozás: felelősségteljes komoly feladat. A több mint hatvan éves intézmény hagyományait és tradícióit átvéve felelősségteljes kötelességünk az átvett állományt csorbítatlanul, de sőt erőnkhez képest növelve, utódainknak átadni. –

A tőlünk rég búcsút vett úttörőknek, az alapkövet letett elődöknek szólott a megemlékezés kegyelete. Szabad legyen most a megszüntetett egylet hozzánk közelebb fekvő múltjánál egy pillanatra megállapodnom. Úgy érzem, hogy nékem, mint a letűnt egylet utolsó elnökének elmulaszthatatlan kötelességem, hogy mind azoknak, akik lelkes, tiszta magyar érzéssel, nemes szeretettel, ha kellett bátor szívvel állottak kultúránk szolgálatában, akik törhetetlen szívóssággal igyekeztek azt a jelzett kultúrállományt megőrizni és gyarapítani, szívből jövő hálás köszönetet mondjak magyarságunk nevében. Neveket nem sorolok fel, mert azok száma nagy. Szól a köszönet mindannyiuknak, szól a letűntetett egylet hűségese tisztviselői karának és választmányának, a lelkes, kedves magas színvonalú műkedvelői gárdájának, felolvasóinak, íróinak, költőinknek. Csak egy kivételt engedjenek meg. Lehetetlen a volt egylet évkönyveit lezárni anélkül, hogy mégis névről ne emlékezzem meg. A kultúrnívó kiemelkedő magaslatán egészen azon időkig, amikor körünkből fájdalomunk végkép elköltözött a mi egyletünk élén állott lelkes, kifinomult érzésével Dr. Vinczehidy Ernő.⁷¹³ Évek hosszú során át ő irányította és vezette egyletünket emelkedése legmagasabb fokáig. Lehetetlen meg nem emlékeznem névről ama két lelkes, bátor szívű nemes hölgytagjainkról, akik abban a nehéz időben, amikor bolyongva, sehol befogadást nem találhattunk, mindenkor készen volt nyílt kedves otthont adni nekünk – köszönet: Tóth Paula⁷¹⁴ és Messinger Karola⁷¹⁵ úrhölgyeknek. S amikor búcsút veszünk régi egyletünktől, ugyancsak hálás köszönettel fordulok a lemondó levelével, a vezetés vonalából kilépett volt főtitkár Juhász Ferencz⁷¹⁶ úr felé. Az ő kiváló tehetsége, rendezői értéke, kifogyhatatlan

⁷¹³ Lásd a 128. jegyzetet.

⁷¹⁴ Tóth Paula adományozó neve szerepel a becskerekai római katolikus templom egyik harangján.

⁷¹⁵ Messinger Karolin (1868–1942) polgári iskolai tanítónő. 1903-ban alapította meg a város híres, nyilvánossági joggal felruházott leánynevelő intézetét, amely az ő nevét viselte.

⁷¹⁶ Lásd a 272. jegyzetet.

találékonysága – amellyel társadalmunk minden rétegéből új és új erőket állított a műkedvelők sorába – lekötötte az egylet mindenkori háláját. S nem tehetem, hogy szívem meleg érzését követve, mélységes köszönettel telt hálával ne emlékezzem a lángoló igaz veretű, úrian nemes gondolkozású, fáradhatatlan igazgatónk, Marton Andorról.⁷¹⁷ Neked csak két szó: köszönet, hála. –

Ezzel zárjuk le a múltat. –

A mai nappal kezdődik a jövő.

A jövő komoly célkitűzése semmiképp sem kívánja a minden áron való új utakra törtetést, a varázslatos, káprázatos nagyhangú elvek hirdetését. A görögtűz ugyan nagyot lobban, de nem világít, még kevésbé melegít.

Ott van előttünk a felosztott egylet hat évtizedes, gazdag tapasztalatú múltja. Ehhez mint törzshöz simuljon a mai kor követelménye.

Nagy tért, nagy munkakört foglaljon el az ifjúság, azzal az elhatározással, hogy megtartsunk a múltból minden értéket, amelyet a jövőbe átmenthetünk. – Az ifjak hozzanak új lüktető lendületet az előretörő haladásba, emellett pedig a már nem egészen ifjak igyekezzenek megőrizni, megtartani azt, ami kipróbáltan jó. E kettős iránytörekvés kiegyensúlyozása vigye lehető zökkenés nélkül útján fokozatosan előbbre az egylet célkitűzéseit. Ily irányban végeztünk konstruktív, haladó építő munkát.

A mi kultúregyletünk nem lehet világnézeti harcok porondja. Itt e földön, amelyen élünk, ahol a fajfenntartásunk magas kötelessége hárul reánk, itt nem engedhetünk meg világnézet szerinti elkülönülést. Itt magyar célkitűzés az, amely a magyar egységesítő kultúra érdekei nagy szolgálatának alárendel és ha kell kiegyenlít, minden netán széthúzó világnézetet.

Magunk elé tűzött kultúrmunkánk végzésére csendes, nyugodt békülékeny atmoszférára van szükség. Ennek előfeltételét megteremtjük minden körülöttünk levő nemzet kultúrértékeinek tiszteletével, – mert így kérhetünk és várhatunk megértő tiszteletet a mi kultúránk részére is. De ez nem elég.

A most lefolyt utolsó évek tapasztalatai megtanítottak arra, hogy az elszigeteltség állapotából ki kell jönnünk. Közéleti megértő barátokat kell szereznünk. Kultúregyletünk így kerül megértőbb légkörbe, amire haladása érdekében oly nagy szüksége van. A kultúrfejlődés kibékült, kiegyensúlyozott nyugalmat kíván.

⁷¹⁷ Lásd a 346. jegyzetet.

És itt kapcsolódik be óhatatlanul a kultúrcélkitűzés a közélet sferájába. Az utóbbi hetek közéleti kedvező hangulatváltozása hozta meg nekünk a Petrovgradi Magyar Kultúregyesület alapszabályainak jóváhagyását. Ezt a megértő légkört fenntartva ápolni és lehetőleg kimélyíteni, ma elsőrangú kultúrérdekünk.

Így tehát nem pusztán szokásos, nem pusztán udvariassági cselekedet, amikor arra kérem a közgyűlés felhatalmazását, hogy a megenyhült atmosféra üdvözléseként köszönő táviratot küldhessünk Stojadinovics Milan⁷¹⁸ min. elnök úrnak, az alapszabályaink jóváhagyására rendelkezést adott Korošec Antun⁷¹⁹ belügy. min. úrnak, különösen meleg szívből jövő köszönettel keressük fel a minden kérésünket nagy megértéssel támogató Stankovics Szvetozár⁷²⁰ földm. min. és Rajić Szvetislav⁷²¹ bányahelyettes urakat.

Mindezek egyhangú elfogadását határozatként kimondva, kezdjük meg íme új alapszabályaink égisze alatt az új kultúréletet.

VL, sz. n., gépelt másolat, aláírás nélkül.

⁷¹⁸ Lásd a 631. jegyzetet.

⁷¹⁹ Anton Korošec (1872–1940) szlovén politikus, a Szlovén Néppárt vezetője. Több alkalommal töltött be különféle miniszteri posztokat, volt oktatási miniszter, 1928–1929-ben miniszterelnök, ekkor pedig belügyminiszter volt.

⁷²⁰ Svetozar Stanković (?–?) jugoszláv politikus, földművelésügyi miniszter, szenátor. Jó kapcsolatokat tartott fenn a volt magyar párti vezetőkkel, számos esetben közvetített a belgrádi kormánykörök felé. Délvidék visszacsatolása után, a Kállay-kormány idején, Budapest számított rá a szerbek és a magyarok közötti feszült viszony enyhítésében.

⁷²¹ Lásd a 675. jegyzetet.

12

A ZÁGRÁBI MAGYAR EGYETEMI HALLGATÓK KULTÚREGYESÜLETE

Zágráb, Radićeva ulica 32.

Sólyó hó 14-én, Csütörtökön este ½ 9 órakor
tartja

Ünnepélyes otthonavatását,

melyle

Nagypapos Dr. Várady Imre urat

tisztelettel meghívja.

M Ű S O R

1. Előőki megnyitó.

2. „A mi igazságunk” Össze Tóbor előadása.

3. a. Chopin - Liszt Lengyel dal.
b. Mendelssohn Capriccio op. 14 e. mol.
c. Rimszki-Korsakov: Dongó.
Zongorán előadja: Pálfi Laci.

4. a. Dvořák-Kreutzer: Hindú lamentó.
b. Kéler Béla Monodgy.
Hagedűn előadja Szegedi Sándor, a zágrábi stíhar-
monia hángversenyzőse, Zongorán híré: Simunió

5. „Czöndörék a szerzőnél”
vignóék egy felvonásban.
írta: Török Rados

Szereplők:

Czöndör István-gonda Szarvas Mihály,
Kata, a felesége Lék Etta,
Az író Gondy Ferenc,
Szobafény Lék Adél,
A cigányzenekar tagjai: Méth József,
Pálfi Lajos,
Csik János,
Gralner József.

A Zágrábi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesületének műsoros
meghívója új otthonuk avatójára, Zágráb, 1935

Csuka Zoltán⁷²² levele Várady Imréhez, 1936. november 30.

Láthatár,⁷²³ kisebbségi kultúrszemle, Budapest, VII. Rákóczi-út 60. Telefon: 1-458-30?

Szerkesztik Csuka Zoltán és Kántor József

Mélyen tisztelt Doktor Uram!

Amint méltóztatik tudni, immáron több mint három esztendeje szerkesztem Budapesten a Láthatárt, amely kisebbségi nemzettömbjeink kulturális életének központi folyóirata s amely a napi politika szigora kikapcsolásával végzi becsületes kultúrmunkáját. Mindeddig a Láthatár sajnálatosképpen nem kapta meg a jugoszláviai terjesztés jogát – habár a délszlávországi magyarság kulturális problémáival eddig is intenzíven foglalkoztunk, s Csuka János, Kende Ferenc, Szirmai Károly, stb. tollából hoztunk írásokat, – most azonban a magyar–jugoszláv viszony öröndetes megjavulása kilátást ad arra, hogy kapcsolatainkat jobban kimélyíthetjük. A Magyar Közművelődési Egyesület öröndetes megalakulása és sok más kulturális esemény is erre mutat s mi a magunk részéről mindent elkövetünk, hogy a viszonyok javuljanak.

A Láthatár rendezésében december 19.-én Budapesten délszláv irodalmi est lesz, amelyen délszláv költők és írók munkáit mutatjuk be a magyar közönségnek. Ennek az estnek különös jelentőséget ad az, hogy a magyar rádió is közvetíti, s mi reméljük, hogy ez az est első lépés lesz abban az irányban, hogy a jugoszláviai magyar írók is följölessenek és bemutatkozhasanak a magyar közönségnek. Ezzel kapcsolatban a következő két kérést terjesztem Doktor Uram elé.

1.) Szíveskedjék Doktor Úr a Láthatár januári száma részére cikkben foglalkozni a közművelődési egyesület megnyitásával és a délszlávországi magyarság művelődési terveivel.⁷²⁴

⁷²² Lásd a 381. jegyzetet.

⁷²³ A Láthatár 1933 és 1944 között jelent meg, szerkesztője mindvégig Csuka Zoltán volt. Kántor József 1938-ban kivált a szerkesztőségéből. A levelet a Láthatár fejléces papírára írták.

⁷²⁴ Várady Imre a kért cikket tudomásunk szerint nem írta meg.

2.) Méltóztassék megírni, hajlandó lenne-e Doktor Úr a vajdasági magyar írók budapesti irodalmi estjén bevezető beszédet mondani.⁷²⁵ Ezt a budapesti estet egy irodalmi körút követné, amellet öt-hat nagy vidéki városban tartanánk meg, s amelyet a Láthatár a Kulturális Egyesületek Szövetségével együtt február végén vagy március elején rendez. Hasonló esteket már többször rendeztünk szlovenszkói és erdélyi írók részére, s mindig a legnagyobb sikerrel. A körúton résztvevő írók szabadjegyet és teljes ellátást kapnak, a tiszta bevételt pedig arányosan osztják szét maguk között.

Rendkívül boldog lennék, ha az állandó kapcsolatokat felvehetnénk egymással, bizonyos vagyok benne, hogy a Láthatár sok tekintetben áldásos munkát végezhet az ottani magyar irodalom ismertetése és megerősítése terén. Ezt nemcsak mint a Láthatár szerkesztője kívánom, hanem mint ottani születésű és származású ember, aki annakidején a vajdasági magyar irodalom megteremtése körül örömmel és kedvvel munkálkodtam.

Doktor Uram szíves válaszát mielőbbre kérem és vagyok

igaz híve:

Csuka Zoltán

Budapest, 1936. november 30.

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, céges papírra géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁷²⁵ Várady elfogadta a felkérést, lásd a 148. iratot.

Csányi Lajos volt községi jegyző⁷²⁶ levele Várady Imréhez,
1936. december 12.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd Úrnak;
mint a volt Országos Magyar Párt Elnökének.

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

A községi választások alkalmából a magyar napi sajtó egy részében az Ön, valamint Dr. Strelitzky Dénes és Dr. Deák Leó⁷²⁷ aláírásával egy nyílt levél⁷²⁸ jelent meg a magyar választóközönséghez címezve, amely első-sorban csekélységem és Spanyol József barátom ellen irányult és amely Dr. Deák úr iniciatívája folytán látott napvilágot. – Azt a bennünket és a mi munkánkat dezavualó nyilatkozatot Dr. Deák Úr megtette egy minősíthetetlen durva támadással, amelyben a mi eljárásunkat perfid eljárásnak bélyegezte. – Tekintettel arra, hogy nem akarom ezt a lovagias útra terelni éppen Dr. Deák Úr által játszott szerep folytán, mégis kénytelen vagyok Öntől, valamint a nyílt levél másik két aláírójától erkölcsi elégtételt követelni. –

A dolog hisztérikuma röviden a következő: a batinai járásban szükségesnek tartottuk éppen az Ön Imre napi nyilatkozata és volt magyar párt vezetőségének határozata értelmében, hogy azt a népnek a batinai járásban tudtul adjuk. – Dr. Deák Urat személyesen felkértem, hogy jöjjön ki velünk ezen agitációs útra és egyben megmondottam neki, hogy milyen módon kívánunk agitálni. – Dr. Deáknak az agitációs út ellen nem volt kifogása, csupán a személyes részvételt utasította el abból az okból, hogy ebben az időpontban más irányú elfoglaltsága van, azzal, hogy forduljak

⁷²⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁷²⁷ Lásd a 173. és a 101. jegyzetet.

⁷²⁸ A levél december 5-én jelent meg azok ellen a röpiratok ellen, amelyeket a szabadkai értekezleten elfogadott választási taktika kapcsán terjesztett Csányi és Spanyol, és a nyilatkozat szerint valótlan tényeket állítottak.

Spanyol József⁷²⁹ nyugalmazott városi tanácsoshoz, az itteni volt magyar párt elnökéhez, hogy vegyen velem együtt részt az agitációban. – Mi az agitációs utat eredménnyel elvégeztük, amit mutat az is, hogy mind a négy községben, ahol gyűléseket tartottunk a magyarság 92%-a tényleg leszavazott a kormánylistára. – Az útról visszatérve Dr. Deák megtámadott és az én, valamint a Spanyol eljárását perfidnek bélyegezte. –

Mármost kérdem Elnök urat, ha komoly volt politikai csoportunk ama határozata, hogy a községi választásokon támogatjuk a kormányt, mivel követtünk el perfidiát? Azzal, hogy a magyar párt határozatát a batinai járás magyarságának tudtul adtuk egy röpcédulán is, amely a magyar párt ismert határozatát tartalmazta.

Nem felel meg a valóságnak a nyilatkozat azon része sem, hogy nekem semmi közöm ehhez a politikai csoporthoz, mert éppen Dr. Deák javaslatára, mint a magyar párt jelöltje, amelyet ő velem előszóval is közölt, lettem a szombori városi tanácsban való kinevezésre felterjesztve. Ha Dr. Deák úr úgy érzi, hogy én nem tartozom ehhez a csoporthoz, úgy mért javasolt kinevezésre, ha pedig úgy érzi, hogy idetartozom, miért mondja és mondatja Önökkel is nyílt levélben, hogy semmi közöm ehhez a politikai csoporthoz. Ha Dr. Deák úgy tudta, hogy én nem tartozom ehhez a politikai csoporthoz, miért nem mondta meg nekem személyesen, amiket vele a batinai útról tárgyaltam, hogy nem tart alkalmasnak erre a szerepre és nem beszélhetek a volt magyar párt nevében mert én nem tartozom oda.

De különben is kérem mi jogosítja fel Dr. Deákot, aki hibát hibára halmoz, hogy ő állapítsa meg, ki a jó magyar párti és ki a jó magyar, ki adott neki erre meghatalmazást? A szombori magyarság már nyolc év óta – tehát már a diktatúra előtt sem – nem lett összehíva gyűlésre, sem értekezletre, amely bárkinek megbízást adott volna, és ha összehívatnék ma, úgy bizonyára nem Dr. Deáknak adna megbízást. – Talán szíveskednének Önök odahatni, hogy ez a „cezári” hatalom Szomborban megszűnjön és nem diktatórikusan befejezett tények elé állítsanak bennünket Dr. Deák által, hanem összehíva a szombori magyarságot az maga döntsön, hogy kit ösmer el vezetőjéül. –

Ismétlem, Önhöz, mint a nyílt levél első aláírójához és a volt magyar párt Elnökéhez fordulok elégtételért az engem jogosulatlanul és érdemtelenül ért sérelemért és kérem, hogy azt nekem a nyílt levelet aláírt mind a három úr szolgáltatassa. –

⁷²⁹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

Ennek érdekében ezen levelemet másolatban megküldöttem Dr. Strelitzky úrnak is. –

Fogadja Elnök úr mélyleges tiszteletem kifejezését, amellyel vagyok híve.

1936. december 12.

Csányi Lajos

nyugalmazott községi jegyző, tb.⁷³⁰ főszolgabíró.

VL, Magyar ügyek, IV., 1195., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.

⁷³⁰ Tiszteletbeli.

Tiszteletbeli Dr. Várady Imre úrnak Pétervárad.

©Majon tiszteletbeli úrnak: É. Kormány Magyarországon
ami körülbelül 600 családhoz tartozik napról-napra
mindig kevesebb, mert nagyon sok betelepült, az itt
többségben van a főszolgabíró.

É. választás hevértben ma lettünk egy újabb választás
gócát, illetve a Juna barátságban tartózkodó Magyar egy
születés alakítását, amit valószínűleg a jelenlegi kör
máry engedélyezel történik.

É. hogy fogamunka tudjunk éni, nagyon szép en. Kérjük
Dr. Várady úrnak, a Juna barátságban tartózkodó Magyar egy
születés alakítását, amit valószínűleg a jelenlegi kör
máry engedélyezel történik.

Ami pedig mindezt illet, teljes tudatában vagyunk
anak, ha már létező fajunk számára nemcsak
badság, az ittlevő katasztrófák pol. kegyesen megemlé-
gedik, mert mindig lojális polgár voltunk, és
leszünk is a független Románia népe.

Tehát most fordulunk a jelenben Dr. Várady úrnak
ha szívvel kedve nekünk polgári felelősséget
szolgálni arra vonatkozólag, ha mégis lehetne
indítani fajunk újabb életét, hogy és mikor
kezdne ezt megkezdni.

Mást pedig szívvel és kedvvel válassza elvarta-
val, maradunk igaz tisztelői.

Velika Pisanica, 1936. december 14. délután.

Dr. Várady Imre	Dittmayer Imre	Dr. Horváth József
Velika Pisanica	jelemezte Lajos	Dr. Horváth József
	Bozsgay Mihály	Béla József
	Horváth Ferenc	Dr. Horváth József

A nagypiszanicai magyarok segítséget kérő levele Várady Imréhez,
Velika Pisanica, 1936. december 14.

Szabó Sándor és felesége⁷³¹ levele Várady Imréhez,
1936. december 14.

Sombor,⁷³² 1936 decz. hó 14.

Nagyságos Elnök Úr!

Fogadja részemről és nőm részéről is nagys. Elnök úr, – valamint mindazon többi nemeslelkű Közreműködők akiket illet – Pali fiam doktorálása alkalmával a legmélyebb köszönetünket és hálánkat becses támogatásuk – és pártfogásukért.

Mi is szülők örökhálára lekötelezettek vagyunk, mert éppen anyagi erőnk kimerülte időpontjában kapta fiam a sorsdöntő szerencsés segítyt, amely által fenakadás nélkül befejezhette egyetemi tanulmányait.

Örömtelt szívvel közölhetem, hogy egy érdemes, komoly és ambíciós férfiúra méltóan fordítottatott a segély, amit a fiam diplomája szövegében, azon dicsérő kifejezés „sub auspiciis”⁷³³ által a tud. egyetem is igazol.

Legyen Isten áldása Önökön, és az eddigi és ezutáni nemes tetteik – és törekvéseikben!

Mély tisztelettel
hálás híveik
Szabó Sándor
nyug. városi tb. főszámvevő
és neje⁷³⁴

VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt levél.

⁷³¹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁷³² Zombor.

⁷³³ Azokat az egyetemi hallgatókat avatták fel a budapesti és a kolozsvári egyetemen 1895 után Sub auspiciis regis, azaz a „király védnöksége alatt”, akik minden egyetemi vagy doktori vizsgájukat kitűnőre tették le. Ma is létezik a Promotio sub auspiciis praesidentis Rei Publicae kitüntetéses doktorrá avatás.

⁷³⁴ A levélen Várady Imre kézírásával olvasható: feleltem.

Várady Imre levele Strelitzky Déneshez,⁷³⁵ 1936. december⁷³⁶

Leveledben kiemelt jelenségek amelyek jó részét én is ismertem, engem is régebb idő óta aggasztanak.⁷³⁷ Közben mindezek kiegészítésül Újvidékről is kaptam oly értelmű hírt, hogy ott is ő borította volna fel a helyzetet annyira, hogy jobbra balra vagy sértődésekkel lelkükben visszahúzódznak ügyünktől legjobb embereink. Ezt a kérdést kellő tapasztalattal ugyan, de nagyon komolyan meg kell beszélünk.

Most a karácsonyi vakációra mindenfelől hazavárom gyermekeimet s úgy ez időt családom körében szeretném töltetni, amiért készséggel hozzájárulok tervedhez, hogy e megbeszélés január elején legyen – részemről 6-dikától fogva bármely nap állnék rendelkezésre. Készítsd elő mindazoknál, akiket meghívni jónak látnád, s állapotodokat meg: hol és mikor lenne a találkozás, s értesíts engem kellő időben.

Egyben kérelem fordulok hozzád. Légy szíves e soraim kézhez vétele után lehetőleg haladék nélkül levelet írni a következő címre: Palatinus Imre gazdakör elnök Velika Kikinda⁷³⁸ s ebben tanácsként közölni: miképp járjanak el, hogy gazdakörük részére vásárlandó ház minden eshetőségre való tekintettel e célra biztosítva maradjon?

Kikindai híveink kiküldöttjei ugyanis felkerestek, s előadták, hogy magyar kultúrcélra házat vesznek, de tartanak tőle, hogy esetleg a sza-

⁷³⁵ Lásd a 173. jegyzetet.

⁷³⁶ A kéziratban nincs dátum, de a Strelitzky és Várady közötti levelezésből, valamint a fenti levélből kideríthető, hogy a levelet Várady Imre közvetlenül 1936 karácsonya előtt írta.

⁷³⁷ Gyöngyösi Dezső (Grósz Dávid, 1885–1970) és Deák Leó között ellentétek bontakoztak ki, amelyek, úgy tűnik, inkább személyi, semmint elméleti, stratégiai jellegűek voltak, annak ellenére, hogy Gyöngyösi szociáldemokrata volt, a zombori Munkásbiztosító Pénztár igazgatója. Az *Új Hírek* (1930–1941) alapító szerkesztőjeként 1936. december 5-én levélben jelezte Strelitzky Dénesnek, hogy újságját bojkottálja Deák Leó, nem kapja meg a Magyar Párt volt vezetőinek közleményeit, s mint a párt volt helyi főtítkárát, nem hívják meg a magyarság vezetőinek megbeszéléseire, találkozóira. Kérte, közöljék vele, mi az oka lapja és személye mellőzésének. A zombori magyarok két pártra szakadtak, de ellentéteik szélesebb körben is elterjedtek. Gyöngyösi mellé állt például Palásthy Ödön, míg Deák maga mögött tudhatta a magyarság egységét féltő Strelitzky, Sántha György és Várady Imre támogatását.

⁷³⁸ Nagyikikinda. Palatinus Imréről egyéb életrajzi adatokat nem találtunk.

badkai népkör sorsára jutva, a házat a politikai viszonyok változtával zár alá veszik, vagy elkobozzák. Mikor úgy tartom, hogy ti hosszas tépelődés után találatok valami formulát, amely e veszély ellen biztosítani látszik a népkör házat, ezért kérnek a kikindaiak általam Téged, volnál szíves tanácsot adni: miképp legyen az ingatlan tulajdonjoga a telekkönyvben bejegyezve, hogy személyekről s úgy netán örökösödési kérdés kellemetlenségeitől is függetlenül a ház tulajdona s birtoka a kultúr cél részére biztosítva maradjon.

Mivel már most vasárnapra közgyűlést hívtak egybe, amely e kérdésben dönteni hivatott, ezért kérném válaszat lehetőleg mielőbb fenti címre postára adni.

Szívből üdvözl

*VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

Várady Imre válasza Gömöri Máttyás nikincei kovácsmesternek,
1936. december 27.

Petr.⁷³⁹ 1936. XII. 27.

Gép.⁷⁴⁰ 1936. XII. 28.

Tekintetes
Gömöri Máttyás
kovácsmester úrnak
Nikinci
(Srem)

Az Ön és magyar bajtársai által aláírt levelét kézhez vettem. Éppen e levél keltezése napján, vagyis november hó 15-dikén, Suboticán megtartottuk azt az értekezletet, amelyen a régi volt magyar párt vezetői egyhangúlag azt a határozatot kapták, hogy a községi választásokon⁷⁴¹ a kormány pártját fogja szavazatával támogatni.

⁷³⁹ Petrovgrád (Nagybecskerek).

⁷⁴⁰ Gépelés. A nikincei magyarok Várady Józsefnek címezték levelüket, de a kézírásból egyértelmű, hogy a választ Várady Imre írta, s nem a fia, József. A nikinceiek levelét lásd a 138. iratnál.

⁷⁴¹ Már az 1936. évi őszi községi választások előtt, október 23-án Várady Imre vezetésével tíztagú magyar küldöttség kereste fel Milan Stojadinović miniszterelnököt, Anton Korošec belügyminisztert és a kormánynál magyar ügyekben pártfogóként fellépő Svetozar Stanković agrárminisztert. Átnyújtották azt a memorandumot, amely a magyar iskolai és kulturális kívánalmak teljesítését sürgették, és ismét világossá tették, hogy a magyarság tartós követelése a Magyar Párt tevékenységének újraengedélyezése. Ekkor kezdte meg az egyelőre titkos tárgyalásokat a horvátokkal a kormány, s a magyarok megnyerésére is értékelhető lépések történtek. Ismét engedélyezték a Becskereki Magyar Közművelődési Egyesületet, harminc magyar fiatal kapott állást a szabadkai városházán, ahol korábban komoly elbocsátások voltak. November végén pedig eltörölték a névelemzést. A november 15-ei szabadkai értekezleten a magyarság vezetői arról döntöttek, hogy újabb engedmények fejében a kormánypárti jelölteket támogatják a községi választásokon. Ennek eredményeként több magyar egyesület, köztük a nagy múltú Becskereki Magyar Kultúregyesület, majd a szabadkai Népkör tevékenységét is újra engedélyezték. Nevét ekkor Magyar Olvasóköre változtatták. A Magyar Párt újraengedélyezését ezúttal sem sikerült elérni. 1936 végén érezhető enyhülés következett be Magyarország és Jugoszlávia viszonyában is, decemberben Belgrádba érkezett az első magyar kereskedelmi küldöttség, az úgynevezett turistavonatok lehetővé tették a két ország közötti könnyebb átjárást.

Arra azonban már idő nem volt, hogy magyar lakta községeket mind személyesen is felkeressük, amint azt szeretnénk volna, ezért abban állapodtunk meg hogy a könnyebben megközelíthető községeket, amennyire csak lehet, meglátogatjuk ugyan, ami jó részt meg is történt, a többi helyeken élő magyarságot pedig úgy fogjuk értesíteni, hogy minden magyar újságban meghirdetjük a Suboticán hozott határozatunkat.

Így bizonyára a Nikinciben lakó magyarok is értésül vették ezt.

Nagyon köszönöm, hogy levelükkel hozzám szólottak s hogy a kor-mánnyal sikerül magyarságunknak végleges megegyezésre jutni és ilyen-kép a szabadabb mozgás és a néppel való könnyebb érintkezés lehetősége biztosítva marad, ez esetre a nyár folyamán keresni fogom az alkalmat, hogy jól esett szíves bizalmukat előszóval is megköszönjem. Addig is ma-radtam

magyar testvéri üdvözlettel

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

Csuka Zoltán⁷⁴² levele Várady Imréhez, 1937. január 4.

Láthatár kisebbségi kultúrszemle, Budapest, VII. Rákóczi-út 60. Telefon:
1-458-30

Szerkesztik: Csuka Zoltán és Kántor József

Budapest, 1937. január 4.

Mélyen tisztelt Doktor Uram!

Nagy örömmel kaptam meg Doktor Uram kedves levelét, s mindenekelőtt vajdasági íróársaim nevében is hálásan köszönöm, hogy a jug. magyar írók tervezett márciusi körútjának bevezető beszédét Doktor Uram volt szíves magára vállalni. A napokban írok Szirmai Károlynak,⁷⁴³ s megkérem, hogy az onnan feljövő írók gárdáját állítsa össze. A körúton Farkas Geiza⁷⁴⁴ bátyánk is részt vesz, esetleg magam és Fekete Lajos⁷⁴⁵ is, ez azonban nem biztos, még megbeszéljük.

Az eddigi tervek szerint a körutat egy budapesti est vezeti be, amelyet a Zeneművészeti Főiskolán tartunk, s amelyet a rádió is előreláthatólag közvetíteni fog.⁷⁴⁶ Épp ezért – mivel a kéziratokat előzőleg kell a rádiónál benyújtani – kérem Doktor Uramat, méltóztassék a bevezető beszéd szövegét mielőbb elkészíteni és nekünk beküldeni, hogy a rádiónál még ide-

⁷⁴² Lásd a 381. jegyzetet.

⁷⁴³ Lásd a 393. jegyzetet.

⁷⁴⁴ Farkas Geiza (1874–1942) próza- és tanulmányíró, földbirtokos. A Társadalomtudományi Társaság egyik vezető alakja, a *Huszedik Század* című folyóirat munkatársa. Az őszirózsás forradalom idején egyetemi katedrát kapott. A forradalmak bukása után emigrált, majd visszatért eleméri birtokára, Jugoszláviába. A születő vajdasági irodalom aktív formálóját, a *Kalangya* munkatársa. A harmincas évek közepén Budapestre költözött. Elszegényedve, elfeledve halt meg.

⁷⁴⁵ Fekete Lajos (1900–1973) író, jogász, a Tanácsköztársaság hadseregének tisztje. A forradalom bukása után Jugoszláviába emigrált, segédjegyző, tisztviselő. A *Dél-bácska* című lap irodalmi rovatának szerkesztője. 1929-ben kiutasították az országból, Budapesten telepedett le. 1934-ben megkapta a Baumgarten-díjat. Az Államtudományi Intézet, majd az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársa.

⁷⁴⁶ Az estet 1937. március 5-én tartották meg a Zeneakadémia nagytermében. Várady itt elmondott beszédét lásd a 152. iratnál.

jében el tudjuk a március 5-i közvetítés ügyét intézni. A budapesti est után következik a vidéki körút – épp ma jelentkezett Nyíregyháza, amely március hatodikán este óhajt a vajdasági magyar írók részére előadást tartani. A politikától természetesen mindenütt óvakodunk, ebben a tekintetben a felvidéki és erdélyi írók körútjaival kapcsolatosan már gyakorlat alakult ki, úgyhogy ebben a tekintetben semmiféle aggodalomra nincs ok.

Hálásan köszönöm Doktor Uram elismerő sorait a magyar–jugoszláv esttel és a Láthatárral kapcsolatban. Mi mindenesetre igyekeztünk az első kedvező alkalmat megragadni ennek az estének a megrendezésére, adja Isten, hogy ennek minél több hasznát lássa az ottani magyar kisebbség is. A Láthatárral évek óta szörnyű küzdelmeket vívtam s vívok még ma is, főként azért, mert még mai napig sem tudtam rendesen elhelyezkedni. No de remélem, hogy majd csak lassan itt is megértik a Láthatár nagy szerepét és jelentőségét.

Bizony ma is szívesen gondolkodom vissza ott eltöltött fiatalságomra – hiszen ottani születésű ember is vagyok, aki életemből több mint 25 évet töltöttem a Vajdaságban – s még ma is titkos vágyam az, hogy visszamenjek, s ismét dolgozhassam a Kalangya kiépítésén. No de hát ember tervez és Isten végez. Egyelőre sorsom ide köt, s itt is igyekszem a magyarságomért megtenni azt, amit becsületesen megtehetek.

Ernőt⁷⁴⁷ telefonon kerestem, sajnos, nem találtam a hivatalában. Majd pár nap múlva ismét megpróbálom.

Abban a reményben, hogy Doktor Uram szíves válaszát és kéziratát hamarosan megkapom, vagyok igaz tisztelettel híve:

Csuka Zoltán

Doktor Uramnak igen hálás lennék, ha a Pressbirónál⁷⁴⁸ megsűrgetné, vagy megsűrgettetné a Láthatár beviteli engedélyére vonatkozó kérvényünket, amely mintegy három hete ment el innen. Viszont ha esetleg íróink útlevele ügyében nem menne minden simán, s esetleg az itteni jugoszláv követ közbenjárása segítene, hogy most kisebbségi magyar íróink is feljöhessenek és bemutatkozhassanak a magyar közönségnek, mondom, ha a Doktor Uram ennek szükségét látja, szívesen vagyok haj-

⁷⁴⁷ Várady Ernő (1901–1969) Várady Imre fia.

⁷⁴⁸ Pressbiro – jugoszláv sajtóosztály.

landó a magam részéről Vukcsevics⁷⁴⁹ követnél interveniálni és az ő közbenjárását kérni.⁷⁵⁰

Marton Andor⁷⁵¹ bátyámat igen nagy szeretettel üdvözlöm.⁷⁵²

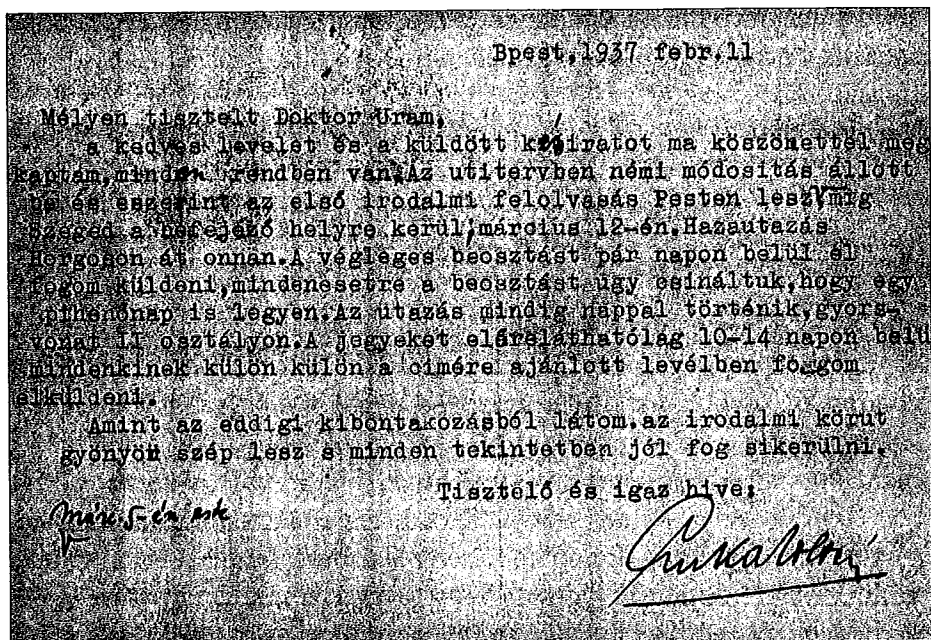
VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.

⁷⁴⁹ Aleksandar Vukčević 1933 és 1938 között a Jugoszláv Királyság budapesti követe.

⁷⁵⁰ Kézzel írt kiegészítés.

⁷⁵¹ Lásd a 346. jegyzetet.

⁷⁵² Kézzel írt kiegészítés.

Csuka Zoltán levele Várady Imréhez, Budapest, 1937. február 11.

149.

A vajdasági magyar írók magyarországi irodalmi estjének programja,
1937. március 6-13.

Délszlávországi magyar írók Budapest, 1937. március
„Vajdasági irodalmi estje”
Rendezőség: Budapest, VII., Rákóczi út 60.
Telefon: 1-458-30

A vajdasági magyar írók körútjának menetbeosztása.

- Március 6. d. u. 14 ó 40 p-kor indulás a Keleti p. u.-ról Nyíregyháza, érkezés este 19 ó 56 p-kor, vacsora, elszállásolás.
- Március 7. d. e. Nyíregyházán előadás, d. u. 16 ó 10 p-kor indulás Debrecenbe, érkezés 17 ó 04 p-kor, este előadás.
- Március 8. reggel Debrecen megtekintése, indulás déli 12 órakor a sebessel Budapestre, érkezés 16 ó 10 p-kor a Nyugatra, este szabad.
- Március 9. reggel 8 ó 30 p-kor indulás a Keleti p. u.-ról Győrön át Szombathelyre, érkezés 13 ó 25 p-kor. D. u. Szombathely megtekintése, este előadás.
- Március 10. reggel séta Szombathelyen, 11 ó 23 p-kor indulás Nagykánizsára, érkezés 13 ó 22 p-kor, ebéd, d. u. pihenő, vagy a város megtekintése, este előadás.
- Március 11. indulás Pécs felé reggel 5 ó 02 p-kor, érkezés Pécsre 8 ó 51 p-kor. D. e. Pécs megtekintése, d. u. pihenő. Este 6 órakor előadás. Este 11 órakor a budapesti vonat hálókocsijában lefekvés, alvás Budapestig.
- Március 12. indulás reggel 7 ó 50 p-kor a gyorsal Szegedre, érkezés 11 órakor. Ebéd után pihenő, este 6 órakor előadás. Éjszakázás Szegeden.
- Március 13. indulás Horgoson át haza.

Vasvármegye és Szombathely város
Kultúregyesülete.

A Faludi Ferenc Irodalmi Társaság
1937. évi március hó 9.-én d. u. 6 órai kezdettel rendezett
irodalmi estje
a vajdasági magyar írók részvételével.

Műsor:

1. A vendégek üdvözlése. Tartja dr. GOMBÁS JÓZSEF ügyvéd, a T. E. Sz. ügyv. elnöke.⁷⁵³
2. Bevezető szava. Elmondja dr. VÁRADY IMRE, a Délszlávországi Magyar Közművelődési Egyesület elnöke.
3. BÖRCSÖK ERZSÉBET⁷⁵⁴ felolvassa „A csángó gyerek” c. novelláját.
4. FEKETE LAJOS⁷⁵⁵ saját verseiből szaval.
5. BORSODI LAJOS⁷⁵⁶ elbeszélését olvassa fel.
6. DR. GALAMBOS MARGIT verseiből ad elő.⁷⁵⁷
7. FARKAS GEIZA⁷⁵⁸ a kisebbségi gyermeklélekről beszél.
8. CSUKA ZOLTÁN⁷⁵⁹ verseiből ad elő.
9. CZIRÁKY IMRE⁷⁶⁰ humoros elbeszélését olvassa fel.

A műsor ára 50 fillér.

VL, Szenátori iratok, 11619., géppel írt másolat.

⁷⁵³ Gombás Józsefről egyéb életrajzi adatot nem találtunk.

⁷⁵⁴ Lásd a 477. jegyzetet.

⁷⁵⁵ Lásd a 745. jegyzetet.

⁷⁵⁶ Lásd a 277. jegyzetet.

⁷⁵⁷ Eredetiben áthúzza.

⁷⁵⁸ Lásd a 744. jegyzetet.

⁷⁵⁹ Lásd a 381. jegyzetet.

⁷⁶⁰ Cziráky Imre (1899–1973) tanító, író, színműíró.

VAJDASÁGI ÍRÓK
(DÉLSZLÁVORSZÁGI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI EGYESÜLET)

DEBRECENI ELŐADÁSA
1937 MÁRCIUS 7-ÉN, VASÁRNAP D. U. 6 ÓRAKOR
A DÉRI-MÚZEUMBAN

RENDEZI
A DEBRECENI CSOKONAI-KÖR
A MAGYAR KULTURÁLIS EGYESÜLETEK SZÖVETSEGE
MEGBIZASÁBÓL

MŰSOR:

1. Pap Károly dr. egyet. tanár, a Csokonai-Kör elnöke megnyitó szavakat mond.
2. Balogh Sándor dr. közműv. tanácsnok Debrecen sz. kir. város nevében üdvözlí a vendégeket.
3. Várady Imre dr. a Délszlávországi Magyar Közművelődési Egyesület elnöke a vajdasági írókról szól.
4. Börscsök Erzsébet elbeszélést olvas.
5. Fekete Lajos dr. költeményt olvas.
6. Borsodi Lajos elbeszélést olvas.

5 PERC SZÜNET

7. Farkas Geysa dr. a kisebbségi gyermeklélekről beszél.
8. Horányi Karola Lehar Paganini keringőjét énekli.
9. Kiseri Szabó Emill.
10. Dr. Galambos Margit költeményt olvas.
11. Cziráky Imre humoros elbeszélést olvas.
12. Csuka Zoltán költeményt olvas.
13. Darkó Jenő dr. egyet. tanár, a debreceni Székely Társaság elnöke zárószavakat mond.

Meghívó a vajdasági írók 1937. március 7-én Debrecenben megtartott felolvasóestjére

Szili Jenő⁷⁶¹ tervezete a magyar gazdasági szövetkezetek létrehozásáról Jugoszláviában, 1937. február 26.

A jugoszláviai magyar gazdasági szövetkezet tervezete.

Jugoslaviában ma a magyaron kívül minden néptörzsnek van gazdasági szervezete, nemcsak a szerb, horvát és szlovén, de a tót, román és főleg a német szervezetek igen jelentős gazdasági munkát teljesítenek. A jugoszláviai magyarság túlnyomó része mezőgazda, és ezek között a kis és törpebirtokosok vannak legnagyobb számban, adottság tehát a magyar gazdasági szövetkezet szükségessége, mint olyan tényező, mely elsősorban a nagyszámú kis egyszemélyes gazdasági megerősödését előmozdítani hivatott. A szövetkezet és Jugoszlávia minden magyarlakta vidékre kiterjedő fiókhálózata munkaköre a mezőgazdaság termékeinek központi értékesítése, a legszükségesebb és nagyban beszerezhető üzemanyagok és termelési eszközök beszerzése és végül a termelés az értékesítési lehetőségek figyelembe vétele alapján való irányítása.

I. Termények értékesítése

1. Gabona és takarmány

A jugoszláviai magyar Gazdasági Szövetkezet (JMGSz) központjában és azoknak a fiókoknak székhelyén, ahol erre a szükségesség fennáll, gabonaraktárakat létesít, ahol tagjainak gabonáját raktározásra átveszi, és a raktározás ideje alatt szakszerűen kezeli. Megfelelő üres épületek, mint üzemeken kívül lévő malmok, magtárak és hasonlóak a legtöbb helyen rendelkezésre állanak, a felállítás lehetősége tehát nagyobb nehézséget nem okoz. A gabonaraktár lehetővé teszi, hogy nagy mennyiségű gabona – a keverés által előálló – egyöntetű minőségben áll rendelkezésre, tisztítva – triőrözés⁷⁶² vagy szelektálás útján – miáltal a kisgazda megkaphatja akár a vagontételes, akár a hajóba rakott gabona árát, mely lényegesen, sokszor 25%-kal magasabb, mintha kis mennyiségben viszi piacra termékeit. A szövetkezet a gazda bizományosaként szerepel, aki azonban a rendes

kereskedő gondosságával védi meg megbízóinak érdekét, vagyis ott értékesíti az árut, ahol a legmagasabb árat lehet elérni, felkeresni a külföldi piacokat, amit az egyes gazda nem tehet, hiszen nincs meg hozzá sem a kivitelhez szükséges összeköttetése, sem a kellő mennyiségű áruja.

A gabonaraktárnak további előnye a hites raktárjegyek (warrant) kiadása, melyek a beraktározott áru mennyiségét és minőségét tanúsítják és a raktárjegy tulajdonosának megadják azt a lehetőséget, hogy arra pénztáratétnél kölcsönt vegyen fel, tehát a gazdát hitelképesé teszi. Ez azért fontos, mert megmenti a gazdát attól, hogy sürgős és halaszthatatlan pénztartozásainak kiegyenlítésére ne kelljen terményeit idő előtt és áron alul értékesítenie, ami különösen az augusztusi adófizetési időpontnál igen fontos.

2. Egyéb növényi termékek értékesítése

A cukorrépa és olajmagvak termelésére és értékesítésére a gyárakkal a szövetkezet köti meg a szerződést. Minthogy a JMGSz. a feldolgozó gyárak számára egy tételben nagy mennyiségű nyersanyagot biztosíthat, a gyárnak ezzel lényeges szervezési költséget takarít meg, de úgy is, mint egyenlő erejű tárgyaló fél, sokkal jobb átvételi feltételeket tud a gazdának biztosítani, mintha azt ők egyénienként kötik meg. Az elszámolás központosítása is meggyorsítja a nyersanyag átvétel lebonyolítását és a gazda hamarabb jut pénzéhez.

A kender és len értékesítésénél hasonló a helyzet addig, míg a szövetkezet maga nem állít fel kidolgozó üzemet, mely aztán bérben kidolgozza a gazdák textil-nyersanyagait és ezáltal jobb értékesítési lehetőséget biztosít. Hasonló a helyzet a gyógynövények termelésénél is.

3. Állatok értékesítése

Első sorban a sertés értékesítés áll. A sertés kereskedelem vagontételben magasabb árat fizet a sertésekért, mintha azt kis tételekben szedi össze, a szövetkezet, helyes irányítással elérheti, hogy működési körzetében mindig legyen annyi sertés, mely egy vagy több teljes kocsirakománynak felel meg. De a szövetkezetnek másodfokon feladata a sertésnek kivitele és a magasabb külföldi árak a gazdák számára való biztosítása.

Ugyanaz a helyzet a szarvasmarhánál, lovaknál, juhoknál és baromfinál. Az értékesítés szempontjából ezeknél különösen fontos a nevelés irányítása úgy minőségi, mint időrendi szempontból, mert csak ezáltal érhető el a magasabb értékesítési lehetőség.

⁷⁶¹ Szili Jenő (?-?) vegyész-mérnök, az 1930-ban alakult újvidéki Református Olvasókör elnöke, presbiter.

⁷⁶² A magvak nagyságrend szerinti kiválogatása.

4. Állati termékek értékesítése

Legfontosabb a központi tejfeldolgozók útján való értékesítése a tejnek. A szövetkezet székhelyén összegyűjti tagjai által termelt tejet és anynyit, amennyit el lehet helyezni, elad. Már ezáltal is a gazda sokkal többet kap a tejért, mintha azt a tejárusoknak adja el, akik legtöbbször a beszerzési ár kétszeresén felül adják tovább a tejet, amiből azonban a gazdának semmi haszna nincs. A tejfeldolgozó üzem megfelelő hűtőberendezései által a tejet raktározni is tudja, másrészt meg van a lehetősége, hogy a tejet feldolgozza és vaját, sajtot, kazeint⁷⁶³ stb. állítson elő és a megmaradó savót is hízalási célokra megfelelően értékesítse. Különösen a kazein ma igen fontos ipari nyersanyag – műselyem, galalith⁷⁶⁴ stb. gyártásánál – a mit nálunk még nem eléggé értékesítenek. A tej feldolgozása és raktározása megadja azt a lehetőséget, hogy csak annyi tej kerüljön eladásra, amennyit értékesíteni lehet és ezáltal a tejárát tartani tudja.

Fontos a gyapjú értékesítése, lehetőleg mosott állapotban, nemcsak azért, mert a mosott gyapjúért jobb árat lehet elérni, de a mosásnál mint melléktermék nyert gyapjúzsír nyersen és feldolgozott-tisztított állapotban igen értékes vegyi anyag, melyet eddig külföldről szerzünk be. Használó az eset a tollnál is, amely tisztított állapotban sokkal értékesebb.

Tojás kivitelünk igen jelentékeny, a szövetkezetek, mint gyűjtőhelyek, hasznos szolgálatokat végeznek, és a tojás osztályozása és egyenletes nagyságban való szállítása által magasabb árakat érnek el. Ebbe az értékesítési csoportba tartozik még a nyers bőr, méz, méhviasz, vad és vadbőr értékesítés is.

5. Gyümölcs és gyümölcstermékek értékesítése

Ez a csoport tudatosan maradt meg utolsónak, mert ez csak akkor érett a szövetkezeti értékesítésre, ha a termelés egyöntetű és vidékenként csak a talaj és éghajlati viszonyoknak megfelelő gyümölcsfajták termelése és a gyümölcsből előállítható termények bor, gyümölcsbor, párlatok előállítása úgy történik, hogy azok nemcsak a belföldön adhatók el, hanem kivitelre is alkalmasak. Ezt csak megfelelő útmutatás, tanítás útján lehet elérni és ennek eredményei nem olyan rövid idő alatt mutatkoznak, mint a fent felsorolt csoportok értékesítésénél.

⁷⁶³ Tejfehérje.

⁷⁶⁴ Műanyag.

II. Termelési eszközök és üzemanyagok beszerzése

1. Vetőmagvak

Legfontosabb a megfelelő búzavetőmag beszerzése. Belföldön még nem, de a külföld búzáat csak bizonyos feltételek mellett vásárol, ezek a sikértartalom, a tészta szilárdsági és nyúlási együtthatója alapján (Hankó vizsgálati eljárásai). Ennek folytán szükséges az ilyen minőségű búza vetőmagjának beszerzése.

Megfelelően áll ez a többi növények vetőmagjaira is. Ezeket nagyrészt ma külföldről kell beszerezni, de a szövetkezet célja az is, hogy tagjainál, az arra alkalmas földön és megfelelően képzett gazdánál magtermelő telepeket állítson fel. A magtermelés nemcsak a belföldi termelés nemesítése szempontjából fontos, de a kivitelnél is, mert a megfelelően kezelt mag igen értékes kiviteli cikk.

A gyümölcsfák és cserjék beszerzése is ebbe a csoportba tartozik.

2. Tenyészállatok beszerzése

Állattenyésztésünk szempontjából rendkívül fontos a megfelelő tenyészanyag beszerzése. Ezeket lehetőleg belföldön kell kitenyészteni csak addig külföldről behozni, míg ez a tenyésztés érdekében feltétlenül szükséges. A tenyészállatok megválasztásának kérdése igen fontos és vidékenként, de az értékesítési lehetőségek figyelembe vételével külön-külön megállapítandó. Az utánpótlás szempontjából igen fontosak az állatkiállítások, melyeket a szövetkezet is, akár fiókjainak székhelyein, megrendezhet.

3. Mezőgazdasági gépek és eszközök beszerzése

A JMGSz. minden a gazdaságban szükséges gépet és eszközt tagjai számára árusít. Minthogy ezeket – legalább is túlnyomó részben – bizonyosba kapja, ebbe, legfeljebb fuvar és esetleg vámot kell befektetnie, tehát nem rögzít nagyobb tőkét ez az üzlet. A gépeket tagjainak megfelelő biztosíték mellett részletfizetésre is adhatja és ezeket a részleteket a szövetkezet úgy oszthatja be, hogy a gazdák fizetési lehetőségeinek megfelelően. De adva van az a lehetőség is, hogy a gazda a gépet terményeivel fizesse, minthogy a szövetkezetnek módjában van ezeknek az értékesítése, és bizonyos, hogy a gazdák ezt a fizetési módot szívesen fogadják.

Ma igen fontos a kerékpár és varrógépek beszerzése is. Az első mint olcsó – és az utak állapotának javulásával állandóan szaporodó közlekedési eszköz, a másik, mint ama alig nélkülözhető házi gép, különösen ha

a hímző készülékkel látják el. Ide sorolható a házi kötőgépek eladása is, melyeket nemcsak harisnyakötésre, de sok kötött ruházati cikk előállítására használnak.

4. Műtrágya és növényvédelmi szerek

Ide tartoznak a különböző műtrágyák központi beszerzései. A gazdák ilyen módon a kisebb tételeket is a nagybani árban kapják, de a gazdák megkapják központ vagy a fiókok útján az útmutatást, hogy milyen és mennyi műtrágyát használjanak a talaj összetétele, az istállótrágya mennyisége és a termelendő növény minősége figyelembe vételével. Ebbe a csoportba tartozik a rézgálic, pácsok és növényvédelmi anyagok nagybani beszerzése is. A szövetkezet ezen a téren a gazdák érdekeinek megfelelő árszabályozási tevékenységet is fejthet ki, mert mint nagy vevőnek meg van a lehetősége, hogy túl magas belföldi árak esetében ezeket az anyagokat közvetlenül külföldről szerezze be.

Kisebb fontosságú üzemanyagok a benzin, nyersolaj motorok hajtására, olajok, kocsikenőcs, marhasó stb. amelyek esetleg a szövetkezeti központosított beszerzés tárgyai lehetnek.

III. A termelés irányítása

A JMGSz. bizonyára egyik legfontosabb, de egyszersmind legnehezebb feladat a mezőgazdasági termelés irányítása. A gazdatársadalom általában nagyon konzervatív, de különösen a magyar gazda, kinek állandó kifogása minden újítással szemben az, hogy apja meg öregapja is úgy dolgoztak, mint ő. Ezért a felvilágosítás módjának kérdése igen fontos, hiszen az előadónak nemcsak ismereteket kell terjesztetni, hanem a bizalmatlanságot is le kell győznie. Míg a központi értékesítés és beszerzés előnyeit a gazda hamarosan tapasztalja, az irányított gazdaság előnyei lassabban mutatkoznak. A nevelés legcélravezetőbb módja a szövetkezet körzetében lakó haladottabb szellemű birtokosok gazdaságában az újítások bevezetése, mert a bizalmatlan szemlélőnek leghatásosabb meggyőzése a tapasztalat útján történik. Hiszen az utánzást láthattuk az utolsó két évtizedben igen gyakran, a gazdák csak ezen az alapon rátértek növények termelésére akkor is, ha földjük erre alkalmas nem volt, ha a termelés módját nem is értették és ami a legkárosabbnak bizonyult akkor, mikor az értékesítés lehetőségei lényegesen rosszabbodtak, aminek igen gyakran szomorú, sőt katasztrofális következményei voltak. Utalok e tekintetben a húszas évek végén beállt komló árzuhanásra. A szövetkezetnek, mint

olyan szervnek, melynek meg vannak a lehetőségei a piacok alakulását megfigyelni, e tekintetben igen fontos feladatuk, hogy idejében, és csak ott, ahol a lehetőségek megvannak a termelésnek irányát befolyásolja. Tenni kell ezt mindkét irányban, t. i. új termelési ágot bevezetni, ha a terményeket megfelelően értékesíteni lehet, de idejében is leállítani azt a termelést, mely előreláthatóan nem jövedelmező.

A termelés irányítását és ellenőrzését a JMGSz. megfelelő szakembereivel eszközözi, előadásokban, bemutatások és egyénenkénti megbeszélések által. A szakelőadók ne csak a téli hónapokban, amikor a gazdasági munka nagy részben szünetel tartsanak tanfolyamokat, hanem lehetőleg az egész termelési idő alatt a gazdák rendelkezésére álljanak, különösen akkor, ha a gazdaságban káros dolgok, növényi vagy állati betegségek jelentkeznek. Ha ilyenkor a gazda megfelelő útmutatást kap, akkor bizalma a szakelőadóval szemben növekszik és ennek feladata a termelés irányításában sokkal könnyebb lesz. Igen fontos tényezője a bizalom megszerzésének az, hogy a szakelőadó semmiféle kereskedelmi tevékenységet ne fejtessen ki, tehát az eladást teljesen a szövetkezet erre hivatott alkalmazottjaira bízza.

A termelés irányítása szempontjából igen fontos, hogy a gazdák megfelelő könyvelési és számítási tudást szerezzenek. Ma legkevesebb gazda vezet feljegyzéseket, de ha erre rászokik, és akkor az irányított gazdaság előnyeit még jobban érzékelhető alakban is látja, hamarabb fog ebbe a rendszerbe beleilleszkedni. Csak a rendszeres feljegyzés adja meg a helyes képét annak, hogy a gazdaság még hasznat hajtó és idejében mutatja meg azt, hogy változtatni kell a termelés módjain. Természetesen ez a gazdasági számtartás olyan egyszerű és átlátszó kell hogy legyen, hogy a gazdának nehézséget ne okozzon, és hogy annak minden tételét meg is értse.

A termelés irányítása első sorban a gabonaneműk, ipari növények, fűszerek, mag és gyógynövények termelésére irányul, ezzel párhuzamosan az okszerű gyümölcstermelés alapjai is megteremtődnek. Itt a kísérletezés ideje addig tart, míg a vidék, talaj és értékesítési viszonyoknak legmegfelelőbb gyümölcsfajtát megállapítják.

Igen nagy gondot kell fordítani az istállótrágya helyes gyűjtése és megőrzésére, mert ezen a téren nagyok a mulasztások és az istállótrágya igen sok értékes alkatrésze kárba vész.

Az állattenyésztés terén nemcsak a megfelelő tenyészalanyok kiválasztása, de az állatok takarmányozásának, fejlődésének, a tejelő állatok, a tej minőségének állandó ellenőrzése szükséges, melynek alapján a takarmá-

nyozást a szükség szerint változtatni kell. Az ellenőrzés hamarosan megmutatja, hogy érdemes az állat a hizlalásra, illetve tejtermelésre, és ennek folytán megóvjá a gazdát be nem hozható kiadásoktól. Az istállók tisztántartása, fertőtlenítése, levegősítése lényeges tényezője az állattenyésztésnek, ez irányban igen sok nevelőmunkára van még szükség.

IV. Szervezet

A JMGSz. Novi Sad központtal igazgatóságot és minden olyan községben, hol erre lehetőség van, fiókot állít fel. Novi Sad, mint központ adott, mert nemcsak fekvése, vasúti fővonal és a Duna mellett, valamint Beograd könnyű elérhetősége, hanem az a tény, hogy közigazgatási központ, erre legalkalmasabbá teszi. Novi Sadról legkönnyebben érhetőek el a felállítandó fiókok is.

A központ meginduláskor lehetőleg kevés személyzetből áll – a költségmegtakarítás szempontjából, de akkor is szükség van megfelelő személyzetre. A fokozatos fejlődés útján kiépítendő az egyes osztályok: igazgatóság, bevásárlási, eladási, könyvelési, revizori és előadói osztály. A revizori intézmény a biztosított üzletmenet szempontjából rendkívül fontos, nehogy a fiókok a nem teljes fedezetet nyújtó üzletek – főleg a gépek eladásánál felmerülő részletüzletek hibájába beleessenek. A fiókok önálló üzletköteit csak egy meghatározandó felső értékhatárig lehet megengedni, a revizorok lehetőleg havonként vizsgálják felül az üzletmenetet és lehetőleg egymással váltakozó revizorok, hogy ezáltal az üzletmenetnek különböző szempontokból való felülvizsgálata biztosítható.

A fiókok naponként adnak jelentést üzleti forgalmukról, kéri a rak-táraik kiegészítését, az esetleges bevásárlásokra pénzt igényelnek, viszont feleslegeiket a központba utalják át.

A Szövetkezetet az igazgatóság vezeti, mely saját kebeléből végrehajtó bizottságot küld ki, melynek utasításai alapján a szövetkezet ügyeit vezetik. A végrehajtó bizottság rövid időközökben ül össze, az igazgatóság legalább évnegyedenként.

A Szövetkezet felügyelő bizottsága a teljes ügymenetet legalább évnegyedenként felülvizsgálja és az igazgatóságnak jelentést tesz. Évenként egyszer rendes közgyűlés tartandó. Egyébként a szövetkezeti törvény intézkedései mértékadóak.

Minden helyi fióknak van helyi igazgató tanácsa, mely a fiók vezető tanácsadó szerve, és a felek hitelképességére nézve felelős tanácsokat, illetve előterjesztéseket ad. – Fontos ez azért, mert csak ilyen módon lehet

az ingatlanoknak a hitelezés szempontjából számba jöhető értékét megállapítani.

Természetes, hogy az egész ügymenetre részletes üzletszabályok kidolgozása szükséges. Ezeket a viszonyoknak megfelelően kell kidolgozni.

A szövetkezetet a tagok alkotják, akik részjegyeket jegyeznek és a részjegyek mennyisége szerint – egy felső határszám korlátozásával gyakorolják szavazati jogukat a közgyűlésen vagy személyesen, vagy meghatalmazott által.

A közgyűlés hatáskörét a szövetkezeti törvény állapítja meg, hasonlóképpen az igazgatóság és felügyelő bizottság működési tartamát. A kiegészítő határozatokat, illetve szabályokat az alapszabályok szerkesztése alkalmával kell tekintetbe venni. Minthogy a vezetőség felelőssége tekintetében Jugoszláviában úgy a pénzügyintézetek, mint a szövetkezetek, valamint részvénytársaságok igazgatósága és felügyelő bizottságával szemben új határozmányok várhatók, esetleg ezeket is tekintetbe kell majd az alapszabályoknál venni.

V. Pénzügyi felépítés

Minthogy a JMGSz. az eladandó áruk legnagyobb részét bizományba kapja, illetve mint a szállító cégek ügynöke szerepel, továbbá a termények és állatok eladását mint bizományos végzi, a szükségelt tőke ennek megfelelően mérsékelt. Ezáltal a felépítés is lényegesen megkönnyebbedett. A szövetkezetnek arra kell törekednie, hogy az árukat – ott, ahol azok a vámmentes behozatala nem volna biztosítható – elvámolva és bérmentesített fuvarral kapja és ezáltal is pénzszükségletét megfelelően csökkentse.

A szükségelt tőkét a tagok részjegyei és egy megfelelő kölcsön adják. A részjegyeket 100 dinárban állapítják meg, ezeknek 5% kamatozását alapszabályban kell biztosítani. Ha 10.000 részjegyet lehet kezdetben elhelyezni – ez nem olyan nagy szám, melynek ne volna igen nagy valószínűsége, akkor ez maga egymillió dinárt tesz ki.

A további szükségletre 5.000.000 dinár összeget olyan külföldi pénzügyintézetnél vagy csoportnál kell felvenni, ahol a kamatláb a tőke hasznosítását lehetővé teszi – 2-3% kamat. Ezt a kölcsönösszeget csak olyan mértékben veszi a szövetkezet igénybe, amennyire azt az üzletmenet megkívánja és ezért a megfelelő ellenőrzésnek veti alá magát, illetve ha ezt a kölcsönt saját számlában vezetendő üzletekre használja fel, akkor az okmányokat, illetve fizetéseket a kölcsönadónak leköti.

Abban az arányban, a melyben a szövetkezet részjegyeinek száma nő, a külföldi kölcsön csökkenthető. Minthogy a szövetkezet az esetleges üz-

leti nyereséget a szükséges tartalékolásokon felül tagjai között szétosztja, a szövetkezet hitelképessége szempontjából fontos, hogy tartalékát, amikor azt a tartalék tőke megengedi, ingatlanba fektesse, hasznot hozó módon. Ha a Szövetkezet megmarad a bizományos és ügynökségi üzlet mellett, legalább is az első időkben, akkor semminemű veszteség nem érheti, és akkor a külföldi tőke igénybevétele lényegesen alatta marad az előírányzott összegnek.

A Szövetkezet jövedelmei az ügynökségi és bizományosi üzlet jutalékaiból, a gabonaraktárak beraktározási és kezelési díjaiból és a gazdák számára eladott áruk utáni jutalékokból áll, amennyiben saját számlában nem folytat üzleteket. Amennyiben a Szövetkezet tagjai által a szállító cégeknél biztonságot vállal, akkor ezen a címen is, az u. n. avalért (garanciáért) felszámít illetéket, valamint azok a kamatkülönbségek is a szövetkezet jövedelmei, melyek a belföldön szokásos kamatláb és a külföldi cég által, az ottani alacsonyabb kamatláb szerint felszámított kamat között fennáll.

Megvan a kereset lehetősége ott, ahol a szövetkezet a nagyban vett árut kicsiben adja el, de ez az esetleges felár mindig úgy állapítódjék meg, hogy a szövetkezet tagjai olcsóbban kaphassák az árut, mint a szabad kereskedelemben.

Bevételi lehetőségek szám szerint:

10.000 tagnál átlag 5 hold földbirtokkal számítva a szövetkezethez 50.000 hold tartozna. Ha ennek egy ötödrészből kap búzát, tehát 20.000 holdról átlagban 6 méter mázsával számítva 120.000 mm. tesz ki Ennek csak az 1% jutaléka, 140 dináros búzaárnál kitesz

D. 168.000,-

Ha ennek a fele kerül beraktározásra és tisztításra meg kezelésre, tehát csak 60.000 mm. = Din. 84.000.000 ennek csak 3%-a számítva (a mal-mok 5%-ot számítanak)

D. 252.000,-

20.000 hold tengeri után igen óvatosan 15 mm. kukoricát számítva, mennyiségben 300.000 mm. tesz ki 60 dináros árban = D. 18.000.000,- ennek 1%

D. 180.000,-

Egyéb növényi termékeken

D. 100.000,-

100 vagon disznó után 2% (6 dináros elősúlykiló árban) csak belföldi értékesítést számítva

D. 120.000,-

Egyéb állatokból

D. 40.000,-

2.000.000,- dináros gépüzletből 5% jutalék, mezőgazdasági gépek

D. 100.000,-

1.000.000,- dinár forgalom varrógép és bicikliben legalább 10%

D. 100.000,-

D. 1060.000,-

Átvitel D. 1060.000,-

Műtrágya 1.500.000,- dinár értékben átlag 4% jutalékkal

60.000,-

Rézgálic, pácok, gyümölcsvédelmi szereken

30.000,-

Ipari növények termelésének közvetítése által

200.000,-

D. 1380.000,-

mint összes bevétel.

Ezzel szemben

Szervezés és üzemi kiadások

D. 800.000,-

1.000.000,- befizetett részjegyek 5%

50.000,-

5.000.000,- tehát a maximumnak 6% kamatja (ennyit külföldön nem fizetnek)

300.000,-

D. 1150.000

marad felesleg D. 200.000,-

legkedvezőtlenebb esetben, amit adósság törlesztésre és tartalékolásra lehet fordítani. A jövedelmek igen óvatosan és sok lehetőség figyelembe vétele nélkül, viszont a kiadások lehetőleg magasán jöttek számításba. A biztosítási üzlet nincs tekintetbe véve.

A rentabilitás akkor is megvan, ha csak tisztán képviseleti alapon, tehát mint ügynök és bizományos dolgozik a szövetkezet.

VI. Közvetett előnyök

A már felsorolt, a tagok számára biztosított előnyökön kívül a szövetkezet maga mint kenyéradó számos magyarnak megélhetést ad, mint hivatalnok, szövetkezeti vezető, revizor, gazdasági előadó, munkás. Az úgy is nehezen elhelyezkedő magyar intelligencia egy része a szövetkezet keretén belül kenyeret talál.

De ezen kívül is a gazdasági szervezettel az az előny is jár, hogy mellette felépül az egészségügyi szervezet is, mely nemcsak népünk megmaradása és fejlődése szempontjából fontos, hanem szintén sok megélhetési lehetőséget ad (orvos, baba, gyermekgondozó).

És végül az erős gazdasági szervezet mindennél jobban összekapcsolja a népet és ezzel politikai súlyát is emeli.

Novi Sad, 1937. február 26.

*VL, Magyar ügyek, „P” 1937/38., 11310., eredeti,
géppel írt tervezet, aláírás nélkül.*

151.

Szili Jenő levele Várady Imréhez, 1937. március 1.

Dr. Eugen Szili
Novi Sad
Pošt. Fah 156
Telegram: Silikem Novisad

Novi Sad, 1937. március 1.

Kedves Imre Bátyám!

A Néked átadott memorandumhoz⁷⁶⁵ szeretnék még egy néhány megjegyzést fűzni, minthogy közeli elutazásod nem ad módot arra, hogy ezt szóbelileg megtegyem, engedd meg, hogy írásban közöljem.

Végzetes hiba volna, ha mi a Gazdasági Szövetkezetet abba a méretben akarnók megkezdeni, mint azt a ma túlméretezett német „Agraria”⁷⁶⁶-nál látjuk, ha – legalább is az elején egész szigorúan megmaradunk a bizományi alapon, akkor igen kis tőkével ki lehet jönni. Ha nem kellene számolni népünk nagy passzivitásával és bizalmatlanságával, meg merném csinálni azzal a tőkével, melyeket a részjegyek jegyzésével megkapnánk. De mert ezzel a ténnyel számolni kell, az ügy érdekében szükségesnek tartok 1.000.000.- dináros tőkének a rendelkezésre bocsátását, melyet csak olyan mértékben kellene igénybe venni, mint amennyire arra szükség van. Viszont szükséges volna az első szervezés költségeire – ha lehet a fond perdu⁷⁶⁷ – 100.000 dinárra. Az egy millió dináros hitelt csak már működő szövetkezet kapja meg, viszont a szervezés költségeit elő kell teremteni. Ha ez meg van, akkor azonnal hozzá kell fogni a megszervezéséhez. A kezdet szerény keretek között induljon meg, csak annyi személyzettel amennyire feltétlenül szükség van, ha az üzletmenet megkívánja és meghozza a terjeszkedés költségeit, akkor legyen ez meg. Hosszú évek tapasztalatai alapján azt kell mondanom, hogy ez az egyedüli út, amely eredményre vezet.

⁷⁶⁵ A memorandumot lásd az előző, 150. iratnál. Szili Jenő életrajzi adatait lásd a 761. jegyzetnél.

⁷⁶⁶ A vajdasági német önszegélyező Agrária Mezőgazdasági Központi Szövetkezet 1922. október 1-jén alakult meg Újvidéken. 1933-ban már háromszázharmincegy szövetkezet volt a tagja.

⁷⁶⁷ Veszteségként elkönnyvelhető.

A meglévő szövetkezetek és gazdakörökből meg lehet rövid idő alatt szervezni azt a 20 fiókot, hogy mint önálló központ csak a Glavni Zadružni Savezbe⁷⁶⁸ kelljen belépni és nem kell semmi más főszövetségnek (glavni savez) tagjává lenni, ami igen fontos.

Sok szerencsét kívánok az irodalmi körúthoz, nagyon szeretném, ha fiam Nálád Pesten jelentkezhetne és ha erre idő van, légy velem tudatni, hogy hol érdeklődhetik. A gyerekek – most e héten lesz 20 éves, valamikor tervei voltak, hogy kimegy Párisba, ha lehet a Collegium Hungaricumba, de lehet, hogy most nem akarja állását otthagyni. Nekem csak az a kérésem, hogy ha Hozzá fordul tanácsért, akkor légy szíves ezt megadni, mert én most nem igen tudok feljutni, és levelei hetek óta nem jönnek meg. Hálásan köszönöm előre is jószágodat.

Igaz örömöm volt, hogy részt vehettem a szombati bensőséges ünnepen, csak azt sajnáltam, hogy korán kellett elmenne, mert nekem is tegnap közgyűlésem volt és azzal kellett számolnom, hogy az Olvasókörben szükség lesz rám. Most ezen is túl vagyok.

Igaz tisztelettel és szeretettel köszönt
mindenkor híved
Szili Jenő

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 110310., eredeti,
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁷⁶⁸ Glavni Zadružni Savez – Szövetkezeti Főtanács.

Várady Imre megnyitó beszéde a vajdasági magyar írók budapesti irodalmi estjén, 1937. március 5.

Felolvasva 1937. III. 5-én este Budapesten a Zeneakadémia termében
Királyi Fenség! Kegyelmes Uraim, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim.⁷⁶⁹

Bevezető szavak

Írta: Dr. Várady Imre /a nagybecskereki Magyar Közművelődési
Egyesület elnöke/.

Eszme szolgálatába állottunk. A közeledés, a kölcsönhatás, a megértés szellemének és ezzel kapcsolatban az emberiség lelkéből kitörő forró óhaj: a béke gondolatának szolgálatába. Szent meggyőződésünk, hogy a kultúra génuszára vár a mai világproblémák legsúlyosabbjainak megoldása, reá vár a nemzetek egymáshoz való közeledése, az emberiség megbékítése, a lelkek harmóniája és megértése előkészítésének nagy küldetése.

Mikor a rémségekkel teli világégés után már-már úgy éreztük, hogy a két táborra szakadt világnak örök időkre kell egymással szembenállnia, – az első olajágacsát a kultúra jelentette részünkre. Még sajgón égtek az utófények akkoriban, mikor ez a maroknyi magyar nemzet egyetlen évben, 1923-ban nem kevesebb, mint hármas centenáriumot ünnepelhetett. Az európai világviszonylatban is nagy államférfiú, Andrássy Gyula mellett, – Madách Imre és Petőfi Sándor születésének századik évfordulóján, a magyar nemzet nyelvhatárain messze túl, a szomszédos Ausztrián kívül, a nagy viaskodásban velünk szemben állott Angliában is, Olasz-
honban is kigyulladt a kultúra oltárán, e halhatatlan szellemek ünnepléseként, az emlékezés engesztelő lángja. Franciaország párizsi egyetemén újból megnyílik a magyar irodalom katedrája. S legyen szabad e széles világkeretbe beékelnem az 1925. évi Jókai centenárium ünneplésének azt a lélekbe kapó jelenetét, mikor Becskerek kicsiny városában két régi kultúrintézmény, az újvidéki Matica és a Torontáli Közművelődési Egylet képviselői, az ünneplő közönség lelkes tapsai között, a nyílt színen baráti kezet szorítva, együtt áldoztak az európai mesekirály, a magyar Jókai halhatatlan szellemének.

⁷⁶⁹ E két sort az iratra Várady Imre kézírással írta fel.

Ilyen kultúrjelenségekben a Gondviselés ujmutatását véljük látni. Útmutatást a reménység felé, hogy a gátat tört, mindeneket csak szétválasztó, mindenfelé diszharmóniát hintő, túlhajtott sovinizmus végre is viszszaszorul medrébe, s újból elfoglalja helyét a lelkeket egymással kibékítő, mindenfelé megértést hirdető, igaz kultúrának áldásteljes uralma.

E reménység erős hite sokak keblében már rég lappangó zsarátnok, amelyet most imé céltudatosan lobbantott éltető lángra a Láthatár, s annak szellemét irányító bátor kis tábora, élén a szerkesztőséggel Csuka Zoltánnal és Kántor Józseffel.⁷⁷⁰

A megértés hívó szózatának a Délszlávországban élő magyar írók is örömmel tesznek eleget. Teszik ezt a kölcsönös megbecsülés, az egymás mellett haladás, az önérzetes kultúrparitás – de soha egy pillanatra sem a beolvadás, az egymás alá helyezés, az asszimilálódás vészes útvesztőire tévedve. Megbecsüljük, magasra értékeljük a más nyelvű kultúrkincseket, – de ugyanazt kívánjuk saját fajunk művelődési eredményei részére is.

Mindezeket a szinte elemi természetességeket külön kihangsúlyozni itt, e földterületen bizonyára különlegesen hat, de ennek szüntelen ébrentartása az anyatestről levált utódállambeli magyarságnál, egyenesen életszükségesség.

Az egyetemes haladás követelménye minden más nyelvű, minden más nemzeti irányú kultúrtörekvésnek az elismerés kölcsönösségén alapuló testvéri megbecsülése. Mert bár különböző nyelven, különböző nemzetek sajátos szellemirányában, de mindannyian egyazon cél, az egész emberiséget átkaroló nagy kultúreszmények megközelítése felé törekszünk. Megértő teljes lélekkel fordulunk a többi nemzetek, a világkultúra felé, – de emellett meleg szeretettel, imáadásig emelkedő áhítattal öleljük keblünkre a miénket, a magyar irodalmat, művészetet, a magyar iskolát, zenét, a magyar dalt, mint az anya édes magzatát, amelynek éltéért kész feláldozni mindent s amelyet nem hagyna el, nem áldozna fel a világon semmiért. Kiolthatatlanul ég bennünk annak tudata, hogy nálunk, a számra nézve oly maroknyi, világhelyzetében annyira szerteszórt magyarságnál minden kulturális problémának a probléma természetében rejlő általános mozzanatain kívül még egy sajátos, külön jelentősége is van.

Nálunk kettős célt, kettős gondolatot, kettős eszmét kell szolgálnia.

Azt az általánosat, amelyet minden nép kultúrája követ: a lelki emelkedést, lelki művelődést, ész, érzelm, jellem csiszolását, tökéletesítését.

Csakhogy kizárólag és egyedül ily hivatást, csakis a számra nézve hatalmas, avagy kisebb számú, de egységes nemzetek életkörében tölthet be. A hatalmas angol, olasz, német, orosz, vagy az egységes kis svéd, dán, norvég nemzeteknél.

De nálunk a kisszámú és szerteszórt magyarságnál a kultúrának külön sajátos feladata: fajunk, vérünk fenntartásának nagy hivatása.

E gondolat: a magyar kultúra emelésének, szárnyalásának nagy gondolata és ez eszme: magyar fajunk fenntartásának, megmaradásának nagy eszméje legyen irányítója ma minden kultúrlépésünknek.

E kettő körül, e gondolat, ez eszme körül kell ma tömörülnie, mint oltár körül a híveknek, a világhelyzetében szerteszórt magyar lelkeknek.

A magyar kultúrgénusz szimbóluma szétnyílt szárnyú, a levegő eget áthasító, a mind feljebb, mind magasabbra lendülő turulmadár. E kultúrgénusz egyik szárnyára lángbetűkkel van felírva a nagy intelem: szünet nélküli haladás és testvéri megértés. Másik szárnyán pedig vakítóan ott ragyog halhatatlan költőnk nagy üzenete: Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál.

Szárnyaló génuszunk felénk sugárzó szavaival közelítsük meg lelünkben égő szent kultúreszményeinket: a megértő nemzetekkel fogjunk baráti kezet, emellett dolgozzunk, küzdjünk és lankadatlanul bízzunk.

VL, Szenátori iratok, XXII., 11750., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

⁷⁷⁰ Az „és Kántor Józseffel” Várady kézírásával beszurva.

Csala Imre bácsfeketehegy tanító levele Várady Imréhez,
1937. március 17.

Feketič, 1937. március hó 17.

Nagys.

dr. Várady Imre úrnak,
a Magy. Közm. Egyesület elnökének

Petrovgrad.

A Reggeli Újság híradása nyomán értesültem arról, hogy a magyarországi körút a hozzáfűzött reményeknek teljesen megfelelő sikerrel ért véget. Hazatértük alkalmával legyen szabad nekem is üdvözölnöm Önt, Doktor Úr, azért a megnyitó beszédért, melyet a budapesti irodalmi estén elmondott.⁷⁷¹

Ennek a beszédnek minden szava a mi lelkünkben is hangzott, de felfedhetetlenül újra bevésszódott oda, s így kétszeresen is él bennünk. Örömtől csillogott a szemünk, amikor hallottuk magyar testvéreink tapsorkánját, a megértésnek tökéletes bizonyítékát. Ezt a tapsot köszönjük Önnek, a Vezérnek.

Nem tudom, hallgatta-e Önt dr. Szántó?⁷⁷² A magyar testvér?! Mintha hallanám őt: „Ezt is nekem köszönhetik, mert én jártam közbe a miniszterelnöknél, hogy kimehessenek oda!” Azzal dicsekszik, én magam hallottam tőle – hogy azokat az engedményeket(?!), amelyeket a kormány a közs. választások előtt alamizsnaként dobott nekünk a nemzetközi jogon alapuló követeléseink sorából, csak neki köszönhetjük, mert mielőtt Önöket fogadta volna a miniszterelnök, vele tárgyalt előbb.

Adja Isten, hogy minden célkitűzése ilyen teljes sikerű legyen, mint a magyarországi körút. Bár sikerülne a jugoszláviai magyarság egységét megteremteni, hogy a következő választásokon már számarányunknak megfelelő képvisellel bírhatnánk úgy a parlamentben, mint a szenátusban. Amen!

⁷⁷¹ A beszédet lásd az előző, 152. iratnál.

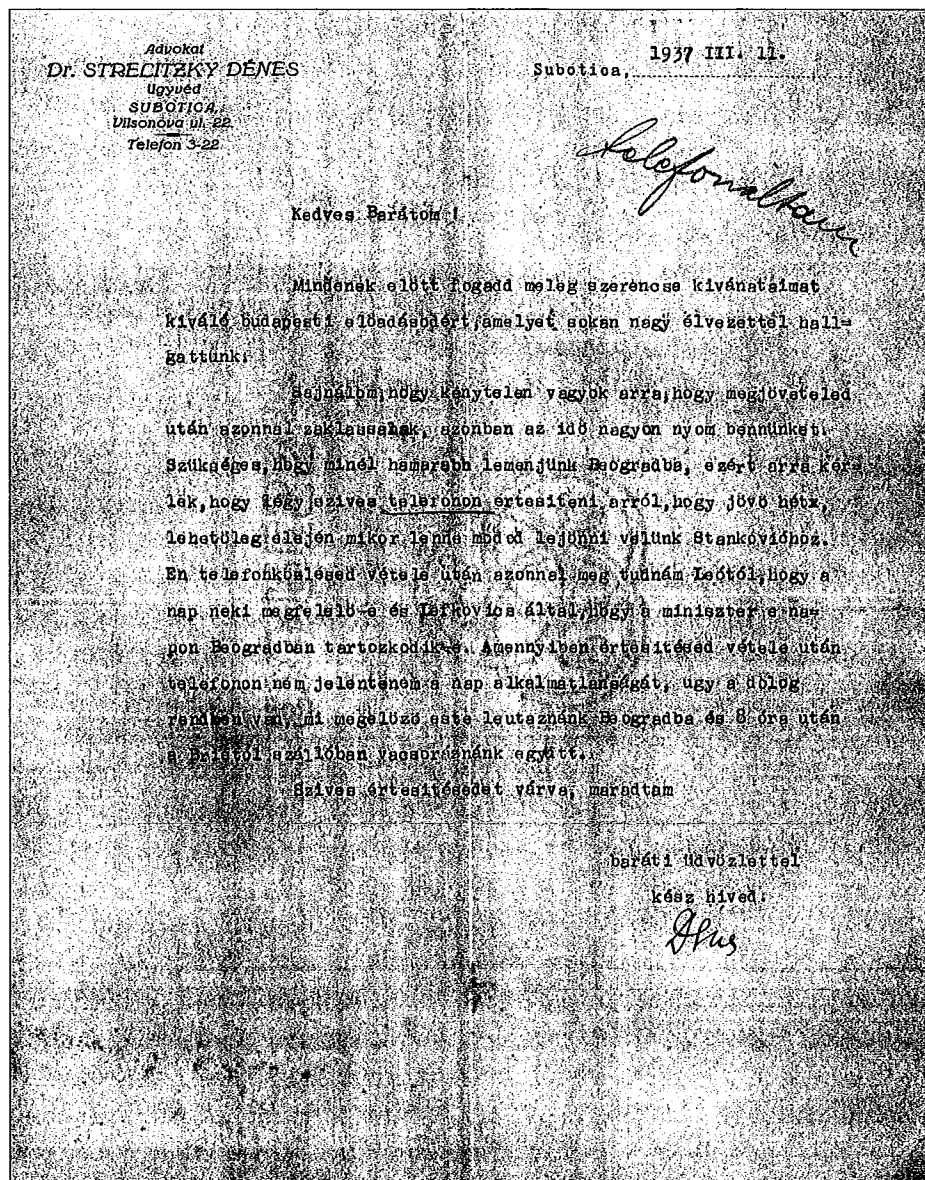
⁷⁷² Lásd a 141. jegyzetet.

Meleg szeretettel üdvözlí Önt

igaz tisztelettel:
Csala Imre tanító⁷⁷³

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
kézzel írt levél, aláírással.*

⁷⁷³ A levél végén Várady Imre kézírásával olvasható F. betű utalás arra, hogy felelt a levélre.

Dr. Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, Subotica, 1937. március 11.

154.

Strelitzky Dénes⁷⁷⁴ levele Várady Imréhez, 1937. március 25.

Advokat
Dr Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Vilsonova ul. 22.
Telefon 3-22

Subotica, 1937. március 25.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad

Kedves Barátom!

Tekintettel arra, hogy már igen rövid idő választ el bennünket attól, hogy a megbeszélte beogradi miniszterlátogatást megtegyük, időszerűnek tartom, hogy közöljem Veled, hogy az a meggyőződésem, hogy ezt az utat lehetőleg előzetes személyi megbeszéléssel is elő kellene készíteni.

Valószínűleg hallottál róla, hogy én a Stankovičtyal⁷⁷⁵ történt megbeszélés után visszatérve Beogradból felkerestem a bánt,⁷⁷⁶ aki a legnagyobb meglepetésemre rendkívül tartózkodóan nyilatkozott jövő kilátásaink tekintetében, sőt közölte velem, hogy Beogradban úgy a belügyminiszternél magánál, mint az államvédelmi osztály főnökénél magyarországi utatok igen rossz benyomást tett, mert az a felfogás Beogradban, hogy ezt az utat előzőleg be kellett volna jelenteni, másrészt, hogy a fogadtatás túlzott volt. Ilyen körülmények között nagyon kérdéses, hogy akciónk járhat-e kellő sikerrel, viszont nem szeretném, ha alapos megfontolás, előkészület nélkül kellemetlen szituációba futnánk bele, vagy hoznánk ilyenbe Stankovičot.

⁷⁷⁴ Lásd a 173. jegyzetet.

⁷⁷⁵ Svetožar Stanković ekkor földművelésügyi miniszter volt. Életrajzi adatait lásd a 720. jegyzetnél.

⁷⁷⁶ A Dunai bánság bánja 1936 és 1939 között Svetislav Rajić volt. Életrajzi adatait lásd a 675. jegyzetnél.

Ezért az volna a felfogásom, hogy legjobb lenne, ha a lemenetel előtt hárman személyesen találkozánk, hogy az eljárás módját, Stankovičnak bekapcsolását, különösen pedig az előterjesztendő memorandumokat megbeszéljünk és szükség esetén átalakítsuk.

A legmegfelelőbb talán az lenne, ha április 2-án akár nálam, akár pedig Novisadon találkozánk és a teendőket alaposan megbeszéljünk.

Ha ez nem volna lehetséges, úgy feltétlenül szükségesnek tartom, hogy ne a kihallgatást megelőző nap estéjén érkezzünk szokásunk szerint Beogradba, hanem már a délelőtti órákban, hogy legalább fél nap álljon rendelkezésünkre a szükségesek elvégzésére. Ez utóbbi esetben arra kérek, hogy légy szíves postafordultával úgy Leónak, mint nekem elküldeni az összeállított memorandumokat,⁷⁷⁷ hogy azokat áttanulmányozzuk és állást foglaljunk velük szemben.

Úgy vagyok informálva, hogy Benes április 1-én, vagy 2-án érkezik Beogradba,⁷⁷⁸ úgy hogy mi április 5-én vagy 6-án mehetnénk le. A kihallgatást, miután sajnos más nem áll rendelkezésünkre, talán Lefković⁷⁷⁹ fogja előkészíteni.

Kérlek, hogy légy szíves velem lehetőleg postafordultával közölni felfogásodat levelem tartalmát illetőleg. Amennyiben Te is úgy gondolsz, hogy tanácsos volna megelőzőleg mielőtt Lefkovićnak megadjuk a megbízást a kihallgatás előkészítésére, hármunknak találkozni, úgy én akár 2-án, akár 3-án készséggel állok bárhol rendelkezésetekre. Ha e találkozást feleslegesnek gondolnád, úgy arra kérek, hogy légy szíves nekem megbízást adni, hogy Lefkovićot utasíthassam a konferenciának észszerű időben mindhármunk számára való kieszközlésére, jelezve egyszersmind, hogy 4-től kezdve melyik napon nem tudnál rendelkezésre állni.

Baráti üdvözzellett kész híved:
Dénes

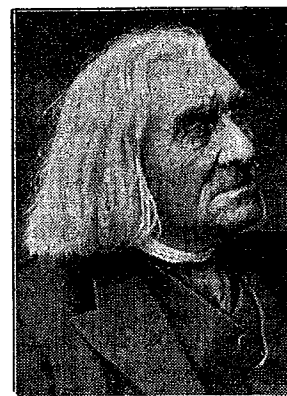
VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁷⁷⁷ A memorandumokat nem találtuk az iratok között.

⁷⁷⁸ Eduard Beneš (1884–1948) csehszlovák köztársasági elnök 1937. április 1-jén érkezett Belgrádba a kisantant kétnapos konferenciájára.

⁷⁷⁹ Nem tudtuk azonosítani.

PETROVGRÁDI MAGYAR KÖZMÜVELŐDÉSI EGYESÜLET

„Globus”, Petrovgrad.

LISZT-ÜNNEPÉLY

1937 ÁPRILIS 3-IKÁN

MŰSOR:

1. Dr. Brájer Lajos bevezető beszéde Liszt Ferencről
2. Liszt: Wilde Jagd C-moll. Zongorán előadja Hack Irén
3. Juhász Gyula: Liszt Ferenc emlékezete. Szavalja Dr. Kálmán Engel Margit
4. Liszt: Szt. Erzsébet legendája című oratóriumából: Vidáman játszva üzzük a bűt... Trio. Éneklik: Merschbacher Mária, Kecskeméthy Schaller Magda és Reller Lidi. Zongorán kíséri: Fischer Károly
5. Liszt: Szerelmi álom. Hegedűn előadja Griffel Lajos szentszéki tanácsos, zongorán kíséri Bancsák Baba

Szünet

6. Liszt II. rapszódia. Táncolja: Batta-Babi, két zongorán kíséri: Géczy Bella és Fischer Károly
7. Szt. Erzsébet. Élkép. Liezen-Mayer Sándor festménye után. Szereplők Lenhardt Klára (Szent Erzsébet), Búza Ernőné, Bárány Györgyi, Hollóssy Hajnalka és Szabó Bertalan. Rendezi: özv. Vajda Lajosné
8. Liszt dalok: 1. „Ha álmodom mély”, 2. „Mily magasztos isteni”. Énekli: Karácsonyi Kovácsik Irma, zongorán kíséri: Nyárainé Oroszi Margit
9. Liszt VI. rapszódia. Táncolják: Hammes Vica, Ivanitza Sziszi, Járossy Klári, Kovácsik Aranka, ifj. Ambrózy Zoltán, Ivanitza Nándor, Koszó Pál, Szabó Bertalan. A zenekari kíséretet vezényli: Fischer Károly. Koreográfiáját szerezte és a táncot be-tanította Emanuel Arzén
10. Liszt: „Olyan vagy, mint egy virág”. Énekli a férfi dalárda. Férfikarra átírt és vezényli Fischer Károly

A Petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület meghívója az 1937. április 3-án tartandó Liszt Ferenc-ünnepélyre

Szentiványi Dezső főszerkesztő⁷⁸⁰ jelentése a bánáti falvak magyar lakosságának helyzetéről, 1937. április 26.

Véleményes jelentés a bánáti falvakról

Több mint 10 éve állandóan járom a Bánát magyar lakosságú községeit, eddig azonban az ott szerzett benyomásaimról csak szóbeli jelentéseket adtam. – Az elmúlt télen 30 napot töltöttem a falvakban. Tapasztalataimról most írásban számolok be, mert így remélem, hogy a szükséges teendőkről mielőbb gondoskodás történik. – Megjegyzem, hogy ugyanez áll a bácskai és baranyai községekre is. –

Minden községben felkerestem az úri osztályt, beszéltem nagy és kisgazdákkal, földmunkásokkal stb. – A legtöbb községben megtekintettem néhány kisgazda portát (lakóház, istálló, állatok elhelyezését, mezőgazdasági gépek és szerszámok karbantartását, gazdasági udvar beosztását, a kert kultúrállapotát, a kút elhelyezését, trágyatelep karbantartását, a trágya kezelését stb. stb.). –

A hallottakat és látottakat a következőkben ismertetem:

Mindenütt az az általános panasz, hogy az ún. úri osztály (pap, tanító, orvos, ügyvéd, gyógyszerész stb.) egyáltalában nem törődik a parasztsággal. Ez az oka azután annak a sajnálatos állapotnak, hogy a falusi lakosság a mindennapi életében tornyosuló problémákat nem tudja saját erejéből megoldani. Páltól-Péterhez szalad tanácsért, ha valamilyen kisebb fajta hivatalos ügy környékezi. – Iskolázatlansága és nagyon sokszor nemtörődősége miatt nem tud a falu lakossága beleilleszkedni a mába és ezt a tanácstalanságát a legtöbbször lelketlen emberek a saját előnyükre használják ki. –

Sajnálattal győződtem meg arról, hogy a Bánátban a magyar lakosság gazdasági vonatkozásban még mindig eléggé megszervezetlenül áll és bár

⁷⁸⁰ Szentiványi Dezső (?–?) az 1923 és 1925 között megjelenő „keresztény társadalmi és irodalmi” folyóirat, a *Vajdasági Kultúra* egyik felelős szerkesztője. A lap határozottan képviselte a zsidók magyar kulturális életből történő kitiltását. Az 1925 és 1941 között megjelenő, a kisgazdák, földművesek és kisiparosok lapjának számító *A Munka* című lap kiadója és főszerkesztője, az 1939-ben megalakult Ugar nevű földműves beszerzési és értékesítési szövetkezet titkára. Az Ugar szövetkezet alapítóinak Váradyhoz intézett körlevelét lásd a 212. iratnál.

több gazdakör alakult, amelyeknek működése külön-külön eredményesnek mondható, – ámde az egyöntetűség és a közös irányítás hiánya miatt a magyarság lehetőségei nagy mértékben kiaknázatlanul maradnak. –

Elgondolásom szerint a magyarság gazdasági vonalvezetésére úgy a Bánátban, mint a Bácskában a jövőben nagyobb gondot fordítandó, mert a gazdasági tevékenység egységes irányítására égető szükség van. –

Ezeket megvalósítandó úgy vélem, hogy a Bánáti Gazdasági Egyesület⁷⁸¹ (amely 100%-ban magyar) feladata a jövőben a következő lenne:

adatgyűjtés és kimerítő tájékozódás a kisebbségi gazdasági erőkről és a helyzetről, a meglévő gazdasági szervek működésének kiterjesztése, a termelési és értékesítési módok s lehetőségek gondos kutatása és a célszerűeknek felismertek megvalósítása. –

Szükség van továbbá arra, hogy az itt élő magyarság egymással gyakoribb érintkezési alkalmakat találjon és hogy társadalmunkban magyar közéletet és közszellemet teremtsünk meg. Tenni kell végre valamit, ami alkalmas legyen a falvak népeinek jobb boldogulására és gazdasági megerősödésére, mert a mai kényelmes és lethargikus magatartás a magyarság erőit lesorvasztja és azok szétesését fogja előidézni. –

A falu intelligenciáját fel kell rázni tétlenségéből, meg kell értetni velük, hogy a közös népnevelő munkából ki kell venni a részüket. A tőlünk nyugatra élő gazdák követésre méltó működését kell szem előtt tartanunk. Nagyszerű gazdálkodásuk és kultúrájuk tökéletesen lerombolta a kasztrendszer és kivívta az egész művelt világ elismerését. – Miért ne tudnánk ezt mi szintén elérni? Az itteni magyarság gazdasági és kulturális téren tökéletesen egymásra van utalva. Ennek a maroknyi itt élő magyarságnak létérdeke, hogy a jót, – a nemest, – a nemzetit, amely fennmaradásunkat biztosítja, minden erőnkkel támogassuk. Akár intellektuel az illető, akár gazda, iparos, kereskedő, vagy munkás. Mindnyájan közös eszméért lelkesedünk: hitünkért, nemzetünkért, megmaradásunkért!

Mi tehát a legsürgősebb teendő?

1. – A falvak állandó és gyakori látogatása. –
2. – Új gazdakörök létesítése, a meglévők fejlesztése. –
3. – Tanácsadás központi iroda útján gazdasági és jogi kérdésekben. –
4. – Értékesítés és a fogyasztás céljaira megfelelő szövetkezetek létesítése, a már meglévők erkölcsi és anyagi támogatása. –

⁷⁸¹ A Bánáti Gazdasági Egyesület 1913-ban alakult.

5. – A házi iparnak minden községben való népszerűsítése, hogy ezáltal a falu lakossága állandó foglalkozáshoz és keresethez jusson – Még a nők is.
6. – Könyvtárak létesítése, amelyek olcsó, de jó gazdasági és szépirodalmi könyvekkel szerelendők fel. –
7. – Évenként minden községben, ahol arra szükség mutatkozik 2-3 napos gazdasági és háziipari tanfolyamok létesítése. –

Subotica, 1937. április hó 26.⁷⁸²

Szentiványi Dezső

VL, Magyar ügyek, „P” 1937/38., 11310., eredeti, géppel írt jelentés, kézzel írt aláírással.

⁷⁸² A dátum alatt látható körpecsét felirata: „A MUNKA Kiadóhivatala, Administracija., Subotica”.

156.

A kikindai Gazdakör levele Várady Imréhez, 1937. július 24.

Nagyságos

Dr. Várady Imre Úrnak

Petrovgrad⁷⁸³

A Vel. Kikindai⁷⁸⁴ Gazdakör választmánya f. é. július hó 24-én tartott ülésén Nagyságodnak a Gazdakör otthonának házavató ünnepélyén történt szíves megjelenéséért s azon elhangzott szép, lélekemelő, magas szárnyalású ünnepi szónoklatáért, amellyel ünnepünk fényét emelni méltóztatott – a legőszintébb hálájának kifejezésével – mély köszönetét fejezte ki.

Amidőn ezt van szerencsénk Nagyságoddal közölni, arra kérjük, hogy legyen a jövőben is jóságos pártfogásával, jó tanácsaival s időnkénti személyes megjelenésével velünk; ez utóbbit azért kérjük, mert az által a szorosabb együttműködést és összetartást látjuk biztosítva.

A legszívélyesebb üdvözlötünket küldve maradunk mindenkor

Öszinte tisztelőjük

A Vel. Kikindai Gazdakör

V. Kikinda, 1937. július 24-én.

Palatinus Imre⁷⁸⁵
titkár

Szabó János, pék⁷⁸⁶
elnök

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, kézzel írt levél, kézzel írt aláírásokkal.

⁷⁸³ Nagybecskerek neve ekkor Petrovgrad volt.

⁷⁸⁴ Velika Kikinda, Großkikinda, Nagykikinda, Kikinda.

⁷⁸⁵ Palatinus Imre (?-?) később, 1941 és 1944 között, a bánáti Magyar Közművelődési Szövetség kikindai igazgatóbizottsági tagja volt.

⁷⁸⁶ Szabó Jánosról egyéb életrajzi adatokat nem sikerült találnunk.

Várady Imre beadványa a vajdasági magyar és német római katolikus hívők ügyében,⁷⁸⁷ 1937. augusztus 1.

Vaša Eminencija!⁷⁸⁸

A Vojvodinában élő magyar és német anyanyelvű róm. kath. hívők lelkét, vallási életük jövő alakulása tekintetében, mély aggodalom tölti be.

A Bánátból és Bácskából származó ifjú papnövendékeink,⁷⁸⁹ akik magyar és német szülők gyermekei, úgy látszik, mintha a semináriumi nevelés szellemének hatása alatt lassanként elveszítenék a kapcsolatot azzal a néppel, amelyből származnak és azzal a néppel, amelyet a hitélet terén ők volnának hivatva irányítani.

⁷⁸⁷ A beadványon nincs rajta a pontos címzett, de nyilvánvaló, hogy Várady azt Josip Ujčić belgrádi érsekhez, bánsági apostoli kormányzóhoz intézte. A trianoni béke után jelentősen megváltoztak az egyházmegyei határok is. A Csanádi Egyházmegye három részre szakadt. Az egyházmegye kétszáznegyvenhat plébániájából az SZHSZ Királysághoz hatvankét plébánia került. A Szentszék által 1923-ban alapított, nagybecskereki székhelyű Bánsági Apostoli Kormányzóságot a belgrádi érsekség joghatósága alá helyezték, amelynek élére ideiglenes apostoli kormányzót neveztek ki. Az 1936-ban kinevezett Josip Ujčić belgrádi érsek egyúttal bánsági apostoli kormányzó is volt. A Kalocsai Érsekség nagyobbik része, nyolcvankilenc plébánia került a jugoszláv államhoz, ahol a Szentszék ugyancsak 1923-ban hozta létre a Bácskai Kormányzóságot, Ljudevit (Lajčo) Budanović apostoli kormányzó, későbbi ideiglenes püspök vezetésével. A Pécsi Püspökség elcsatolt részei, a százhetvenhét plébániából huszonnyolc, a Szerémségi és Dél-Baranyai Apostoli Kormányzósághoz kerültek, amely a đakovói püspök, Antun Aksamović joghatósága alá tartozott. A Szombathelyi Püspökség száznyolcvanhat plébániájából tizenkilenc került át, amelyeket a Mariborban székelő lavanti püspök joghatósága alá rendelték. A Bánsági Apostoli Kormányzósághoz a harmincas években mintegy kétszázötvenezer katolikus hívő tartozott, akik közül mintegy hetvenkilencezer magyar nemzetiségű volt, a többiek németek. Azt feltételezzük, hogy Várady ezt a beadványt Josip Ujčić bánsági apostoli kormányzóhoz, belgrádi érsekhez intézte. A Vatikánnal 1935-ben megkötött konkordátumot heves viták után a jugoszláv parlament 1937. július 23-án elfogadta, a pravoszláv egyház heves ellenállása miatt azonban, amelyet tekintélyes pravoszláv tömegek is támogattak, nem sikerült életbe léptetni. A beadvány megírása és a konkordátum parlamenti elfogadása között minden bizonnyal összefüggés volt.

⁷⁸⁸ Őeminencija!

⁷⁸⁹ A katolikus papok képzése teljesen kikerült Magyarország hatóköréből, és a két világháború között Jugoszláviában nem volt magyar nyelvű teológiai képzés, így szinte nem voltak magyarul tudó papok az országban.

A néppel a kapcsolatot csakis az az intelligencia tarthatja fenn, amely a nép nyelvét tökéletesen bírja, amely a nép gondolat irányába teljes megértéssel igyekszik behatolni.

Jugoszláviában élünk. Itt mi sem természetesebb, minthogy a tanítás és tanulás fő irányvonala az uralkodó szláv nyelv, szláv irodalom és kultúra kell, hogy legyen. De emellett azoknak nevelésénél és tanításánál, akiknek élethivatásuknál fogva az lesz a feladata, hogy a néppel élve, a népnek lelki, hitéleti és vallási vezetői és irányítói legyenek, ezeknél épp olyan nagy horderejű fontossággal bír az, hogy egyben az illető népnek nyelvét, irodalmát, kultúráját, gondolkodását, lelki életét is annyira tökéletesen tanulják megismerni, hogy mindezek birtokában népükre kellően hatni is képesítve legyenek. – Ily hatása pedig az illető nép és nyelvének ismerete nélkül, egyenesen elképzelhetetlen.

Mindezek elemi igazságok. És mégis mély aggodalommal kell látnunk, hogy a jugoszláv papnövendékből kikerülő magyar és német ifjú papnövendékek, mennyire hibásan, mennyire törve, mennyire tökéletlenül ga-gyogják annak a magyar, annak a német falu népének a nyelvét, amely nép körében, és amely nép áldozatkészségéből élniök kell, és amely népet hitéletükben megerősíteni és vezetni az ő nagy hivatásuk.

Nincsen annál leverőbb és szomorúbb, mintha a templom szószékén prédikáló lelkész hibás, idegenszerű mondatfűzése, rossz kiejtése, elnyomott mosolygásra kész teti hallgató hívőit. A várt hatás elvész, a hitélet meginog.

Az újabb időben, fájdalom, igen sok faluban észlelhető e jelenség. Utánajárva az oknak, érdeklődésünkre azt a feltűnő magyarázatot nyerjük, hogy a papnevelő intézetekben a nevelési fegyelem a nyelvhasználat tekintetében oly túl szigorú, hogy nemcsak a tantermekben, hanem a növendék szabad óráiban, a magán társalgásban is kizárólag és egyedül a szláv nyelv van engedélyezve; saját anyanyelvükön a növendékek nem érintkezhetnek, anyanyelvükön, tehát magyar és német nyelven nem olvashatnak, irodalmat nem tanulhatnak, semmiképpen sem képezhetik magukat azon nyelven, amely pedig annak a városnak, annak a falunak a népnyelve, amely falvakban kell, hogy a róm. kath. nép hitéletét irányítsák és erősítsék.

Ez nagy aggodalommal kell, hogy eltöltsön, különösen akkor, ha emellett azt a szomorú tényt kell a Vojvodinában mindenfelé megállapítani, hogy róm. kath. vallásunkat, mind több és több oldalról fenyegeti veszély.

A Bánát német községeiben mind erősebb lesz az elszakadási szellem. Kudrica községében például, amelyben pedig oly erős volt a vallásos ér-

zelem, hogy e kis község, két kiváló lelkészt adott egyházunknak egyazon időben, a nemrég elhunyt Guthjahr Károly, s most ezüst miséjét ünneplő Vatz Oszkár személyében, a hívők egy része elhagyva ősei vallását, áttért a lutheránus hitre. Lazarevo⁷⁹⁰ német községben már ma több mint 200 lélek lett katolikusból Luther követője. A bácskai Tiszavidék magyar hívei között megindult a mozgalom, hogy áttérjenek a pravoslav vallásra, abban az ott tévesen terjesztett hitben, hogy ha pravoslavok lesznek, úgy ingyen földet kapnak.

Ilyen veszélyeztetett helyeken és időkben a megindult áradatnak csak is a nép nyelvét, lelkét teljesen ismerő és megértő papi személy vethetne sikerrel gátat. Igen ám! De hogyan szálljon szembe a vésszel az a lelkész, aki hívőinek nyelvén nem tud vele beszélni?

Eminenciás Uram, kegyeskedjék megengedni, hogy konkrét kérelmem előterjesztése előtt legitimálásommal kiemeljem, hogy róm. kath. népünk psychéjét ismerni vélem, mert már ezelőtt több mint 30 évvel, a nép bizalmából, két cikluson át a magyar parlamentben voltam képviselőjük, – majd az imperium változása után a beogradi skupstinába küldött bizalmuk. Hosszú éveken át a petrovgradi róm. kath. hitközség elnöki tisztét töltöttem be s így életem nagy része e nép körében kellett, hogy lefolyjon.

Magyar és német ajkú hívőink lelki életének ismerete mellett, látva a statisztika adatait, amely azt mutatja, hogy Jugoslaviában a pravoslav hívek a lakosság 46,6% százalékát alkotják 2600 papi személlyel s emellett a katolikusok 39,8% százalékkal állanak 3300 pappal, – és hogy ezen 3300 pap között a horvátok 60% és a szlovének 20% mellett a magyar és német nem kevesebb mint 20%-kal van képviselve, – mindezen tények azon tiszteletteljes kérelmem előterjesztésére készítetnek:

Kegyeskedjék magas befolyásával odahatni, hogy a papnöveldekben a tanulók a szláv mellett, a magyar és német nyelv és irodalom tárgyaiból, valamint a magyar és német hitszónoklat gyakorlásában alapos kiképzést nyerhessenek, s ezen célból a semminariumokban a magyar és német nyelvet és szellemet teljesen ismerő hittanárok is alkalmaztassanak.

Esedezem ezen előterjesztett kérelmem figyelemre méltatásáért annál inkább, mert a Vojvodinában napról napra mindinkább észlelhető a róm.

⁷⁹⁰ Lazarevo, Lázárföld.

kath. hitélet megrendülése, a Jung-Deutsch⁷⁹¹ mozgalom, s ezzel karöltve a hitlerizmus terjedése, s mert még egyetlen esetben sem volt látható, hogy az ősei hitét elhagyó hívek a horvát egyház kebelébe sietnének, hanem ha nem pravoslavok, úgy lutheranusok, vagy ősgermán vallásúak lesznek.

Petrovgrad, 1937. évi augusztus hó 1.

Eminenciád mélyen tisztelő híve

Dr. Várady Imre

*VL, Magyar ügyek, 11304., gépelt irat, másodpéldány,
kézzel írt aláírással.*

⁷⁹¹ A Kulturbundon belül, főleg annak ifjúsági szakosztályaiban jelentkező, a nácizmus irányába orientálódó „megújulás” mozgalomra utal.

Andrée Dezső⁷⁹² levele Várady Imréhez, 1937. augusztus 7.

Reggeli Újság
Novi Sad
Kralja Petra II ulica 50 (Futoški)
Telefon:
nappal ...21-37
éjjel ...20-58
Postacsekkszámla; Zagreb 46.692

Novi Sad, 1937 augusztus 7.-én.

Nagys.

Dr. Várady Imre úrnak,
a petrovgrádi Magyar Közm. Egyesület elnökének,
Petrovgrad.

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Még ez év március havában több ízben közöltük lapunkban, hogy a jugoszláviai magyar nép iskolán kívüli nevelésére harminckét népszerűen megírt előadást készítettünk. Ezek az előadások felölelik a legfontosabb tudnivalókat és a szórakoztatás céljait is szolgálják. Az előadásokat kézirat gyanánt kinyomatjuk és felolvasás céljából díjtalanul, kölcsönképpen küldjük minden magyar egyesületnek.

Ez az akciónk a szabadegyetemek megszervezését célozza magyar lakta vidékeken, városokban és falvakban. Több egyesülettel tanácskoztunk és biztosítékot szereztünk arra, hogy hetenkint egy, kettő, vagy három előadást tartanak minden belépődíj nélkül.

Nagyon szépen kérjük mélyen tisztelt Elnök urat, hogy a vezetése alatt álló petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület választmányával legyen szíves ezt az előterjesztésünket megtárgyalni és a magyar nép érdekében odahatni, hogy e rendszeres előadásokat a mezőgazdasági munkák befejeztével megkezdjék és rendszeresen folytassák.

⁷⁹² Lásd a 302. jegyzetet.

Amint említettük, ez értékes és népszerűen megírt előadásokat kölcsönképpen, díjtalanul, nyomtatásban küldjük és így bárki, aki arra alkalmas, felolvashatja azokat.

Ismerve az egyesületnek és vezetőinek kulturális törekvéseit, kérjük Önt, hogy ajánlatunkat alapul véve ezen előadások megszervezéséről gondoskodni méltóztassék.

Az előadások részletes programját még idejében közöljük ma a Reggeli Újságban és külön is megküldjük nagybecsű címére.

Szíves válaszát kérjük és nagyrabecsülésünket küldjük,

teljes tisztelettel
Andrée Dezső⁷⁹³

*VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, céges papírra géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁷⁹³ Az aláírás alatt lévő körpecsét felirata: „Administracija (cirill betűvel) Reggeli Újság Hivatal, Novi Sad.”

Strelitzky Dénes⁷⁹⁴ levele Várady Imréhez, 1937. október 12.

Advokat
Dr Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Vilsonova ul. 22
Telefon 3-22

Subotica, 1937 október 12.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad.

Kedves Imre!

A szerencsétlen olvasóköri választásokkal⁷⁹⁵ kapcsolatban a Reggeli Újságban egy fölháborítóan beállított szerencsétlen tudósítás jelent meg, amelyet már csak azért sem hagyhatok szó nélkül, mert az itteni magyar társadalom nagy részében legnagyobb megrökönyödést keltette, s ezért ez ügyben én Leónak a mellékelten küldött levelet küldöttem.⁷⁹⁶

Tudnod kell, hogy a Reggeli Újságot mindenki a papság lapjának tartja, az emberek tudják Leó meleg barátságát a lappal, s az a felfogás, hogy a Reggeli Újság Leóval karöltve állást foglalt az itteni szabadelvűbb magyarsággal szemben. Attól félek, hogy ez a beállítottság lassanként teljesen szétzülleszti sorainkat és az a kisebbségi mozgalom, amelyet mi viszünk, tökéletesen összeomlik. Én nem tudom, hogy a Reggeli Újság hogyan

⁷⁹⁴ Lásd a 173. jegyzetet.

⁷⁹⁵ A szabadkai Magyar Olvasókör 1937. október 10-én megtartott tisztújító közgyűlésére utal, ahol a Janiga János vezette keresztény nemzeti alapon álló jelöltek vereséget szenvedtek a Nojcsek Géza vezette régi elnök listájával szemben, amelyen a *Reggeli Újság* szerint zsidók is szerepeltek. Nojcseket a középutas, liberális konzervatív csoport és a *Híd* körül szerveződő baloldali ifjak támogatták. A két csoport szembenállásában, egyéb ideológiai nézeteltérések mellett, centrális helyet foglalt el a zsidókérdés.

⁷⁹⁶ A levelet nem találtuk az irat mellett.

merte és kinek a szuggesztíójára megírni ezt a perfid cikket, azonban érdekemben áll megtudni, mert ha tényleg komoly tekintélyek vannak mögötte, úgy én kész vagyok minden konzekvenciát levonni és félre állni, mert én az általam választott és a magyarság lehető nagy tömegeit összetartó konciliáns középútról letérni nem tudok annál kevésbé, mert felfogásom szerint mi a baloldali elemek nélkül sem kultúr, sem egyéb politikát csinálni nem tudunk.

Nagyon kérek tehát, hogy légy kegyes lehetővé tenni, hogy Nektek magyarázatokkal szolgáljak, s egy két aktuális kérdést bizalmasan megbeszéljünk.

Melegen üdvözlöl kész híved
Dénes

1 melléklet:

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti, céges papírra, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Székely Áron⁷⁹⁷ levele Deák Leóhoz, 1937. október 13.

Aron Székely
Advokat – Subotica

Subotica, 13. oktobra 1937.

Kedves Leó!

Megdöbbenéssel a szó grammatikai és pszichológiai értelmében olvastam a R. Ú.⁷⁹⁸ mai számában megjelent közleményt. Ezen megdöbbenésem okozza, hogy a részletekre nem térek ki és csak két kérdést intézek Hozzád, kihez nemcsak a régi fegyverbarátság, sorsközösség, de a becsülés és szeretet is fűz.

Hát ezt érdemeltük meg? Hogy bennünket a R. Ú. egy vonalba helyez Dr. Szántó Gáborral?⁷⁹⁹ És ezt érdemelte meg Subotica intelligenciája, ősiparosai, őskereskedői és mindazok, akik annyi viszontagság, sikertelenség és annyi blamázs után hívésesen kitartanak pártunkkal? A „bennünket” szó alatt magunkat, helyi vonatkozásban második vonalban küzdőket és fent felsorolt híveinket értem, mert én most a magam és azok nevében beszélek, hogy ezt a szörnyűséget a R. Ú. Dr. Strelitzky Dénessel⁸⁰⁰ merte megtenni – azt intézze el Dénes, akiben itt pártunk megismerésítőjét és kisebbségi küzdelemben pártunk intenciójának megfelelően irányító vezérét látják, kinek itt valóságos heroikus küzdelmet kell vívni sajnos nem oroszánokkal, hanem a poloskához hasonló lényekkel.

Te, kedves Leó ismered mindazokat a szempontokat, melyeket kényszerülve voltunk tekintetbe venni a mostani választás alkalmával és hogy te helyesled azt, tolmácsolta Csuka János⁸⁰¹ nekem. Te jól tudod, hogy Dénes felajánlott egy semleges vezetőséget, csakhogy szabaduljunk a Szántó,

⁷⁹⁷ Lásd a 89. jegyzetet.

⁷⁹⁸ *Reggeli Újság*.

⁷⁹⁹ Lásd a 141. jegyzetet.

⁸⁰⁰ Lásd a 173. jegyzetet.

⁸⁰¹ Csuka János (1902–1962) hírlapíró, szerkesztő, 1945 és 1949 között a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának munkatársa. Elbocsátása után éjjeliőrként, raktári dolgozóként és adminisztrátorként dolgozott. Több írása, könyve jelent meg a délvidéki magyarok két világháború közötti történetéről.

Nagy⁸⁰² és Lendvai⁸⁰³ tehertételtől – és most a „Haddal” is fűszerezi a R. Ú. a közleményét. A Haddal, kitől oly messze állunk, mint Nürnberg-Rómától, vagy ha úgy tetszik, Makó-Jeruzsálemtől. Mi akar ez lenni?

És mindez a Veréb Gyulák,⁸⁰⁴ ki egyébként egyik legjobb barátom érdekében, aki eddig csak annyiban mert a magyarsággal közösséget vállalni, hogy Szántó híve volt és most a tetszetős keresztény szocialista jelzővel honoráltatik. Ezt a jelzőt én jobban érdemlem meg. És a Janiga Jánosok⁸⁰⁵ érdekében, aki társaival együtt eddig magunkra hagyott bennünket és most fedezte fel magában az ő elhivatottságát? Sőt, hogy kidomborítsa az ő magasságát. Volt függetlenségi képviselőnek tünteti fel – noha ő volt a Lukács féle választás alkalmával Mukics megbuktatója.

És most a második kérdés? Hát ezeknek az uraknak a csápjai a R. Ú.-hoz érnek?

Tudtommal a R. Ú. pártunk lapja és a Te ellenőrzésed alatt áll. Lehetetlen, hogy ne tudta volna a szerkesztőség, hogy ez a közlemény a te megbotránkozásodat fogja kiváltani – miért nem hívott fel Téged telefonon? Mit szól a hívséges, mit szólnak ehhez a minden ódiomot kényszerűségből magukra vállalt vezetők és pártunkat híven követő szavazók és közönség ezen kompromittáló közleményhez?

Hogy hogyan reperálhatja a R. Ú. ezen bennünket lesújtó közleményt, nem tudom, vártunk egy objektív közleményt, mely a Naplónál világosabban kiemeli a mi küzdelemünket és kaptunk egy olyan közleményt, melynek tartalmánál fogva én napokig csak akkor mozdulok ki irodámból, ha hivatalos ügyben feltétlenül szükséges és talán eléggé jellemzi a te hűséges barátod hangulatát – kinek nézetei nemcsak politikai kérdésekben egyeznek a tieddel.

Ölel szeretettel:

Áron

Ezen levelem egyik példányát Imre⁸⁰⁶ barátunknak is elküldtem.

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., géppel írt másolat, kézzel írt aláírással.

⁸⁰² Lásd a 88. jegyzetet.

⁸⁰³ Lendvay József (?–?) szabadkai földbirtokos.

⁸⁰⁴ Veréb Gyula (1877–?) ügyvéd, a *Bácskai Napló* (1907–1917) szerkesztője, majd *A szív* című katolikus hitbuzgalmi lap felelős szerkesztője.

⁸⁰⁵ Janiga János (1862–?) ügyvéd, 1892 és 1898 között Szabadka ügyésze. 1910-ben munka párti programmal országgyűlési képviselő. 1903 és 1930 között a *Bácsmegeyi Napló* egyik kiadója.

⁸⁰⁶ Várady Imre.

Boday József⁸⁰⁷ plébános levele Várady Józsefhez,
1937. november 21.

Kedves Józsi!

E hó 16.-án berendelték Becsére a főbíróshoz kihallgatásra. Leírom Neked e kihallgatás menetét.

Kérdezték, mi volt esküvői beszédem tartalma. Elmondottam, hogy e beszéd első felében beszéltem a házasságról egyházi szempontból; a második felében üdvözöltelek osztálytársaid nevében és azt mondtam, hogy „légy egyenes jellemű, igazi magyar, mert csak úgy lehetsz az ország egységének szolgálatára”.

Utána fölolvasták a vádat, amely circa így hangzik: „Ne felejtsd el, hogy ereidben magyar vér folyik és kövesd apád nyomdokait légy igazi magyar és élj csak a magyar eszméért és magyar hazáért.”

Én kijelentettem, hogy az előbbi igen, az aláhúzottat nem mondtam, sőt úgy emlékszem, hogy úgy mondtam, „a jugoszláv egységért”.

Utána kérdezték, hogy fejeztem be beszédemet. Tudtam, mit akarnak! Azt feleltem úgy gondolom: „Áldjon meg Téged, mint igaz, katolikus magyart az Isten.”

Kérdezték még, szoktam-e használni prédikációimban: „Madjarski Bog”⁸⁰⁸ kifejezést. Azt mondtam nem, mert ez ellenkezne hitem dogmájával.

Ezt íme leírtam Neked, hogy tudomásod legyen róla.

Máskülönben megvagyok és dolgozom. Szeretném, ha adventben kijönnél egy vasárnap és fölolvassát tartanál a Kath. Körben valamiről, amit helyesnek látsz. Déli vonattal jöhetnél és ha sietsz, esti vonattal már vissza is mehetnél. Értesíts erről azonnal.

⁸⁰⁷ Msgr. Boday József (1908–1989) torontáltordai, majd verseci plébános, a Magyar Párt egyik helyi vezetője, 1941 és 1944 között a Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség Törökbecsei járási körzetvezetője, a *Torontál* című lap külső munkatársa. Emiatt 1945 után sajtóvétség miatt elítélték, több évet töltött börtönben. Ő eskette meg Várady Józsefet (1912–1988), Várady Imre fiát és Pin Zorkát (1912–2011).

⁸⁰⁸ Magyarok Istene.

Zorkának és k. szüleidnek tolmácsold szívélyes üdvözetemet.

Ölel

Torda, 1937. nov. 21.

Jóskád

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, kézzel írt levél.

Boday József plébános levele Várady Imréhez, 1937. december 1.

Nagyságos Doktor Úr!
Szeretett Imre bácsi!

Ma kaptam az értesítést, hogy az érsek úr Opovára⁸⁰⁹ helyezett. (Horvátok és németek a hívők.) Áthelyezésemet azzal indokolja meg, hogy a hatóság ebben az esetben eláll attól, hogy eljárást indítson ellenem államellenes tevékenységem miatt. Az eljárás megindítására a becskerek beszédem⁸¹⁰ adott okot, de én tisztán látom az egész helyzetet és látom, hogy ez Bergerék⁸¹¹ régi aknamunkájának befejezése és íme sajnos, Berger győzött. Én holnap leutazom Beogradba és az érsek úrnál kérek kihallgatást. Új állomás helyemet azonnal kellene elfoglalnom, de ez képtelenség. Nem tudom, mikor jöhetnek le Becskerekre, s azért kérem azonnali választ és tanácsát ez ügyben, melyet a péntek délutáni postával megkaphatok. Úgy érzem, hogy ezen eljárás velem szemben sérti a vajdasági magyarságot is.

Nem volna-e helyes, ha a magyarság vezetői ügyemben a minisztériumhoz vagy bánáshoz fordulnának, annál is inkább, mert a mostani kormány érdekében nagyon sokat fáradoztam. Erről tanúskodhat Rajić Svetislav⁸¹² bánhelyettes, Glumac⁸¹³ földművelésügyi minisztériumi kabinetfőnök, dr. Nikolajević⁸¹⁴ volt beceji főbíró, no meg a magyarság képviselői.

Türelmetlenül várva választ maradok
fiúi szeretettel:

Dr. Boday

Torda, 1937. dec. 1.

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

⁸⁰⁹ Opova, Ópáva, dél-bánáti falu. A belgrádi érsek ekkor Josip Ujčić volt. Lásd a 787. jegyzetet.

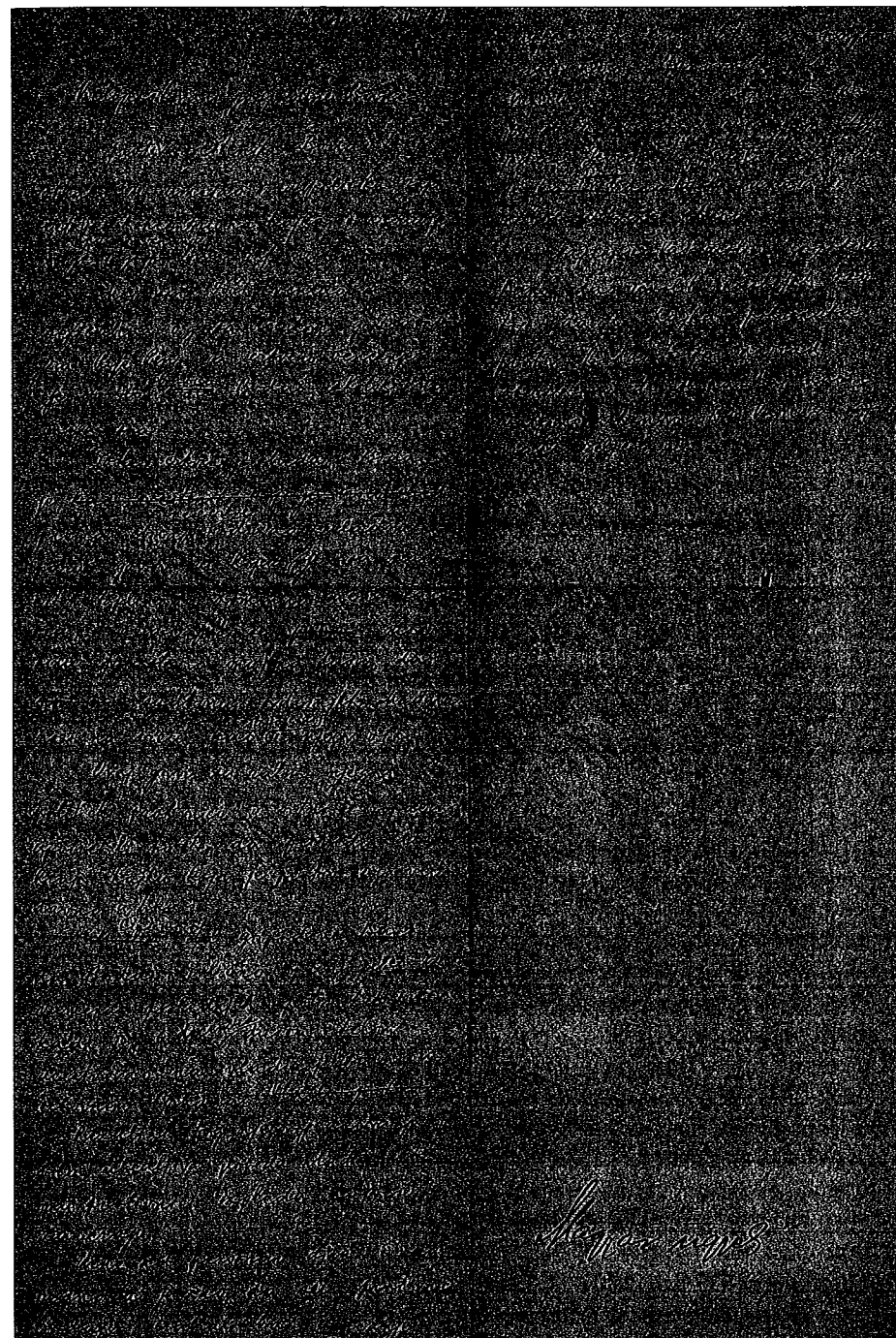
⁸¹⁰ Lásd az előző, 161. iratot.

⁸¹¹ Minden bizonnyal Sigmund Berger (1885–1942) tordai tisztviselőre utal, aki a holokauszt áldozata lett.

⁸¹² Lásd a 675. jegyzetet.

⁸¹³ Nem tudtuk azonosítani.

⁸¹⁴ Nem tudtuk azonosítani.

Várady Imre Boday József plébános ügyében a dunai bánhoz írott levelének szerb nyelvű fogalmazványa, Petrovgrad, 1937. december 7.

A vajdasági politikai elítéltek rokonainak és barátainak levele
Várady Imréhez, d. n.⁸¹⁵

Tisztelt Várady Úr!

Mi, rokonai és barátai azoknak a politikai elítélteknek, akik már több éve hogy a Sr. Mitrovicai börtönben⁸¹⁶ – a jugoszlaviai Bastille-ban – sínylődnek, szándékunkban van, hogy egy újabb akciót vezessünk általános politikai amnesztiáért és amnesztiát azokért a mi politikai elítélteinkért, akik ides-tova már 8 éve hogy rothadnak a nedves börtönfalak között, köztük az Ön veje, Trajković Jovan,⁸¹⁷ valamint sokan mások a mi magyar nemzetiségű harcosaink közül; reméljük, hogy Ön az egész tekintélyét és befolyását latba veti ezeknek az embereknek, akik semmilyen bűnt nem követtek el, mint hogy harcoltak egy nagyobb darab kenyérért, békéért és szabadságért – szabadon bocsájtásukért.

Ezzel kapcsolatban tudomására adjuk Önnek, hogy a mi vojvodinai bebörtönözötteink közül 1934 évben: Trajković Jovan, Đura Pucar,⁸¹⁸ Aleksić Mita,⁸¹⁹ az intézetben még külön el lettek ítélve 2-2 évi börtönre,

⁸¹⁵ A levélen nincs dátum, de a tartalmából arra következtetünk, hogy valamikor 1937-ben íródott.

⁸¹⁶ Sremska Mitrovica, Szávaszentdemeter. A városban található börtönt, amely mindmáig működik, még az Osztrák–Magyar Monarchia idején, a 19. század végén építették. A királyi Jugoszlávia idején sok politikai elítélteket, köztük sok kommunistát is ebben a börtönben őriztek.

⁸¹⁷ Tévedés, Várady Imre egyik lányának sem volt ilyen nevű férje. Jovan Trajković (1907–1942) tisztviselő, 1929-től Jugoszlávia Kommunista Pártjának tagja. Az állampolgári törvény alapján tizenkét évre ítélték, majd egy börtöntiltakozásban történő részvételért még két évet kapott. Részt vett a politikai elítéltek mitrovicai börtönből történő szökésben 1941 augusztusában, majd csatlakozott a partizánmozgalomhoz. Egy usztasa járőrrel folytatott összecsapásban halt meg.

⁸¹⁸ Đuro Pucar-Stari (1899–1979) jugoszláv, bosnyák kommunista politikus, néphős. A börtönből 1939-ben szabadult, 1940-től a JKP Központi Bizottságának tagja. Részt vett a partizánharcokban. A háború után több fontos politikai tisztséget töltött be Bosznia-Hercegovinában.

⁸¹⁹ Mita Aleksić (?–?) szintén ott volt a Mitrovicából megszökött kommunista foglyok között.

Davidović Radivoj⁸²⁰ 3 évre mert állítólag népdalokat énekeltek, melyeket ma mindenütt nyilvánosan énekelnek. Miután ez az ítélet még a korábbi fasiszta rezsim alatt lett hozva, mégpedig a fegyintézet őrszobájában és minthogy a mostani kormány ígéretet tett arra, hogy ezen ítélet is amnesztia alá esik, mi emberi kötelességünknek tartjuk, hogy lépéseket tegyünk az irányban, hogy ezen embereknek jogtalan büntetését visszavonják. De a vojvodinai elítélteinkkel még nagyobb igazságtalanság történt. 1936. évben amnesztia alá estek mindazon ítéletek, melyek királysértés miatt hozattak. Ennek az amnesztiának az alapján a mi becskerekai elítélteinknek (Szervó Mihály,⁸²¹ Trajković Jovan, Davidović Radivoj, Ács Márton⁸²² és Aleksić Mita) – akik még a régi törvény alapján 1929-ben külön, épp azon paragrafus szerint, mely amnesztia alá esett, büntetését 2-2 évvel le kellett volna szállítani. Közben az Állam Bíróság kijelentette, hogy ezeknek az elítélteknek, az amnesztiáját nem ismeri el.

Mi azt gondoljuk, hogy Ön is egyetért velünk abban, miszerint ez jogtalan és igazságtalan, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ezeknek az embereknek a büntetése meghaladja a 12 évet (mint az Ön vejének az esete) még pedig olyan tettekért, amelyekért ma 2-5 évig ítélnék. Ön-höz fordulunk, ismervé az Ön haladó szellemű múltját, hogy Bratic úrral (a fent említett elítéltek védőjével) és más tekintélyes polgárokkal lépéseket tegyen a mi fiaink, testvéreink és barátaink kiszabadítására.

Egyidejűleg tudomására adjuk Önnek, hogy tudomásunkra jutott, miszerint a magyar nemzetiségű politikai elítélteknek nem továbbítják az anyanyelvükön írt leveleiket, illetőleg ezeket a leveleket állítólag a minisztériumba küldik cenzúrára, ahonnan soha többé nem jönnek vissza. Reméljük, hogy tenni fog valamit ennek a magyarokkal szembeni igazságtalanságnak elhárítására, és hogy nekünk megadják azt, ami törvény szerint jár.

⁸²⁰ Radivoj Davidović-Kepa (1909–1991) közgazdász, egyetemi tanár, a JKP tagja. Marx művei kiadásának jugoszláviai szerkesztője. A börtönből 1943-ban szabadították ki a partizánok.

⁸²¹ Szervó Mihály (1900–1941) textilmunkás, becskerekai szakszervezeti vezető, a JKP Bánati Területi Bizottságának tagja. 1929-ben tartóztatták le, 1939-ben szabadult. A németek 1941-ben ismét letartóztatták, majd kivégezték.

⁸²² Nem tudtuk őket azonosítani.

Tolmácsolva a veje és a fent említett becskerekai politikai elítéltek üdvözlését, az Ön iránti tiszteletünket kifejezve reméljük, hogy teljesíteni fogja emberséges és rokoni kötelességét.⁸²³

A vojvodinai politikai elítéltek rokonai és barátai

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
kézzel írt levél, aláírások nélkül.*

⁸²³ Nem találtunk semmilyen adatot arra vonatkozóan, Várady Imre tett-e lépéseket az elítéltek érdekében.

164.

Várady Imre levele Milan Stojadinović
miniszterelnökhöz,⁸²⁴ d. n.⁸²⁵

Minister Úr!

Még július havában kerestem volt az alkalmat, hogy bizonyos közérdekű kérdések megbeszélése végett tiszteletemet tegyem. Akkor azonban Excellenciád először a sinajai konferencián, majd a genfi tárgyalásokon lévén elfoglalva, e találkozás egyelőre őszinte sajnálatomra elmaradt. Remélem azonban, hogy ez talán nem messzi időben pótolható lesz.

Most nem ily általánosabb jellegű ügyekben, hanem egy konkrét kérdésben bátorkodom e soraimmal mint kerületünk tisztelt képviselőjét felkeresni.⁸²⁶ Egy oly kis kérelemmel, mely talán azon magas helyről, honnan excellenciád egy nagy ország külső ügyeit intézi, jelentéktelennek látszik, de nekünk, bánáti magyaroknak fontos kulturális érdekünk.

Ugyanis a helybeli állami gimnázium magyar részében, a 6-dik és 8. osztályban a beíratások elején nem volt meg az előírt 20 főnyi létszám, minélfogva ezen osztályok a többi magyar osztállyal együtt meg nem nyitattak. Szept. közepe táján azonban a kívánt 20-as létszám úgy a 6-dik mint a 8-dik osztályban bőven előállott, miután a közoktatásügyi miniszter úr rendelete folytán a gimnáziumi igazgató ezen osztályokat felvette a megszüntetett sombori magyar gimnáziumnak 18–19 tanulóját. Felvette, beírta, de ezen két osztályt mégsem nyitotta meg, mert erre nézve várja a közoktatásügyi miniszter úr külön utasítását. E tekintetben különben szept. 24-én 648. sz. a. már sürgönyi előterjesztést is tett.

Azóta többen jártak a szülők közül és mások is a közoktatásügyi minisztériumban, ígéretet is nyertek, hogy ezen osztályok azonnal meg lesznek nyitva – még aznap lesz intézkedés – sajnos ez mai napig ide nem érkezett.

⁸²⁴ Életrajzi adatait lásd a 631. jegyzetnél. A levél keletkezésének pontos dátumát nem sikerült megállapítani. A levél tartalmából arra következtetünk, hogy valamikor 1937 késő nyarán, kora őszén íródhatott.

⁸²⁵ A levél magyar nyelvű fogalmazványa mellett az iraton annak szerb nyelvű, kézzel írott fordítása is olvasható, amelynek közlésétől eltekintünk.

⁸²⁶ Milan Stojadinović ekkor nemcsak miniszterelnök, külügyminiszter, de Nagybecskerek parlamenti képviselője is volt.

Miután egy teljesen tiszta dologról van szó, az különben sem képzelhető el, hogy körülbelül 50 magyar gyermek most középiskolai tanulmányaik befejezte előtt ebben megakadályoztassék, oda irányulna tiszteletteljes kérésem, méltóztassék rövid úton intézkedni, hogy a közoktatásügyi miniszter úr kilátásba helyezett rendelete el is expediáltassék.

Bocsásson meg miniszter úr, hogy mint képviselőnket ily közvetítéssel bátorkodom igénybe venni s terhelni. De oly kétségbeejtő a szülők és tanulók helyzete, kik itt immár körülbelül 1½ hónapot elvesztettek a tanulási időből, és a szülőké is, különösen a vidékieké, kik itt fizették a drága kosztot és kvártélyt, s gyermekeik az utcán kóborolnak és nem tanulhatnak.

Azon reményben, hogy Excellenciád ezen kérésemet, melyet a Bánát egész magyarsága nevében terjesztek elő, teljesíteni szíveskedik, vagyon stb.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

Strelitzky Dénes⁸²⁷ levele Várady Imréhez, 1938. január 3.

Subotica 1938 jan. 3.

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm újévi szíves megemlékezésedet. A jókívánságokat szívből viszonzom, s kérek, hogy légy szíves azokat feleséged önmagysága és az egész család előtt tolmácsolni. Megemlékezésednek a mai, kétségtelenül nehéz helyzetemben kétszeres értéke van.

A Köri⁸²⁸ ügyvezető elnöki tisztségemről lemondásom benyújtottam s mint a mai lapokból olvashattad, igyekeztem valami elfogadható formában megindokolni.⁸²⁹ Más kérdés azonban az, hogy az indokokat elhiszik és elfogadják-e? A dolog minden esetre nem megy olyan simán, mint gondoltam. Attól tartok, hogy ennek a visszavonulásnak nemcsak a Körre, hanem az egész mozgalomra kedvezőtlen hatással lesz. Minden esetre mindent meg kell tenni, hogy megakadályoztassék, hogy olyan mérvű félreállások, sőt Veletek szemben szembehelyezkedések támadjanak, amelyek az amúgy is – én tudom legjobban – rendkívüli nehéz helyzeteket kilátástalanná tennék.

Sajnos, nekem ma is az a nézetem, hogy nekem van igazam. A mi helyzetünk nem hasonlítható sem a Csehszlovákiai, sem pedig a romániai magyar kisebbség helyzetéhez már csak azért sem, mert számunk túl kicsi és nem élünk kompakt tömegekben, úgy hogy politikai erő szempontjából csak az esetben jelenthetünk valamit, ha világnézeti szempontból nem tagozódunk szét. Ez most a mi városunkban megkezdődik és kérdés, hogy hol áll meg. Úgy érzem, hogy én voltam az utolsó, aki még úgy, ahogy össze tudtam fogni itt minden számot-tevő tényezőt, s legalább presztízs erőt tudtam az itteni magyar szervezkedésnek szerezni. Most ezt is végveszély fenyegeti. Attól lehet tartani, hogy vagy egy ádáz testvérharc

⁸²⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

⁸²⁸ A szabadkai Magyar Olvasókörre utal.

⁸²⁹ Strelitzky a *Napló* 1938. január 5-ei számában hozta nyilvánosságra lemondását, lemondására január 2-án került sor. Az olvasókörön belüli feszültségekre lásd a 159. és a 166. iratot.

keletkezik, vagy pedig a vezetőség, nem vonva le semmi konzekvenciát, helyén maradva Szántó⁸³⁰ mellé áll, elvbarátaimat téve felelőssé a Kör bekövetkezett válságáért. Mindkettő kétségbeejtő perspektíva, amit még növel az is, hogy Szántó emberei úgyszólván kizárólag az ellencsoporttal mentek s így most esetleg egyszerre két lóra ülhet.

Azért tartottam szükségesnek lemondó levelemet a sajtóban egész terjedelmében közölni, hogy egyrészt elejét vegyem minden képtelen mendemondának, másrészt a lemondás ódiumát egyéni indokaim közlésével az itteni közvélemény jelentékeny részének szemében Rólatok levegyem. Még így is nehezen megy a dolog.

Úgy tudom, hogy Leó⁸³¹ Reök⁸³² kérésére, aki tegnap itt volt, s látta a nehéz atmoszférát, holnap átjön, s igyekezni fog valamilyen (olvashatatlan szó – S. E.) megoldás létrehozásán közreműködni. A megoldás módját azonban elképzelni sem tudom a szembenálló táborok intranzigens álláspontja miatt.

Én a magam részéről mindent meg fogok tenni, hogy egyrészt a bomlást megakadályozzam, másrészt, hogy a talajt számotokra itt, ebben a legnagyobb magyar emporiumban,⁸³³ mennyire lehet, biztosítsam.

Nagyon sajnálatos, hogy a dolgok ide fejlődtek. Meg vagyok róla győződve, hogy ha módom lett volna elvbarátainkat a való helyzetről és a részletekről felvilágosítani, sok mindent másként láttak volna. Sajnos leköötözve erre lehetőség nem volt. Minden esetre végtelenül szomorú volna, ha ez a legnagyobb kulturális intézményünk teljesen paralizálódna vagy pláne elpusztulna.⁸³⁴

⁸³⁰ Lásd a 141. jegyzetet.

⁸³¹ Lásd a 101. jegyzetet.

⁸³² Reök Andor (1899–1944) mezőgazdász, politikus, horgosi birtokos. A Magyar Párt horgosi vezetője, a Magyar Közművelődési Szövetség helyi elnöke. A Szenteleky Társaság társelnöke. Apja, Reök Iván építtette a híres szegedi szecessziós Reök-palotát. A Délvidék visszacsatolása után Szabadka és Baja városok főispánja, Magyarország német megszállása után leváltották. 1944-ben átszállták a határon, és máig tisztázatlan körülmények között kihallgatás közben kidobták (kiugrott) az újvidéki báni palota erkélyéről (ablakából).

⁸³³ Itt: góc, gócpont.

⁸³⁴ Strelitzky lemondása az elnöki posztról nem oldotta meg a szabadkai olvasóköri belüli ellentéteket, a zsidók és a baloldali ifjak elleni támadások tovább folytatódtak. Végül 1939 augusztusában a jobboldal vezérének számító Nagy Iván segítségével tizenegy baloldali értelmiségit zártak ki az olvasókörből.

Én most, hogy a közélettől visszavonulok, teszem ezt abban a tudatban, hogy ha már az informátlanságot nem sikerül felvilágosítás adással elhárítani, az események meg fogják mutatni, hogy sajátos viszonyok sajátos, gyakorlati eszközök igénybevételét kívánják, ha valamilyen sikert akarunk elérni, s nem lehet a mi nehéz helyzetünkben merev sémákkal dolgozni.

Különösen Tőled nehéz szívvel véve búcsút, melegen üdvözöl

kész híved

Dénes

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.*

Székely Áron⁸³⁵ levele Várady Imréhez, 1938. január 16.

Dr. Aron Szekelj
Advokat – Subotica

Subotica, 1938 január 16.

Kedves Imre bátyám és Leó barátom!

Ma volt az Olvasókör választmányi ülése. Nem azért írom e levelemet, hogy erről referáljak, mert napokkal ezelőtt szándékom volt levelet írni és közbelépéseket kérni. Mivel azonban közben az elnök, Szántó⁸³⁶ társelnök és 1-2 híve urgírozására⁸³⁷ a Dénes lemondása⁸³⁸ feletti határozathozatal céljából választmányi ülést hívott egybe, mely elől nem térhetett ki, mert az a múlt ülésén két hétre halasztatott el, befoglalom levelemben ezen ülés lefolyását is.

Mivel ezen ülésre Szántó egyik híve (összesen van 3-4) egyben indítványt is nyújtott be, mely indítvány szerint, hogy a kör kulturális működése fennakadást ne szenvedjen – a lemondott ügyvezető igazgató helyett a kultúrbizottság elnöklésével ideiglenesen Szántó társelnök bizassék meg – a választmányt vele mint társelnökkel szemben lehetetlen helyzetbe hozta volna, és ha azt leszavazták volna is, de Szántóék részéről erős kritika gyakoroltatott volna a történetek felett, ennek elkerülése céljából és különben is, Futó Béla⁸³⁹ kispapja alelnök indítványozta, hogy Dénes lemondását ne fogadjuk el és kérjük meg, előbb nem hivatalos módon, hogy azt vonja vissza és ha hajlandóságot mutat, úgy küldöttségileg fogjuk felkérni. Ez az indítvány egyhangúlag elfogadtatott és így egyrészt a másik indítvány tárgytalanná vált, másrészt időt nyertünk február 6-ig, vagyis a legközelebbi vál. ülésig.

A Dénes lemondásának el nem fogadása miatt, még így is Dr. Szántó és Lendvai⁸⁴⁰ heves támadást intéztek mindazok ellen, kik a politikusok

⁸³⁵ Lásd a 89. jegyzetet.

⁸³⁶ Lásd a 141. jegyzetet.

⁸³⁷ Ösztönzésére.

⁸³⁸ Strelitzky Dénes lemondására lásd az előző, 165. iratot.

⁸³⁹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁸⁴⁰ Lásd a 803. jegyzetet.

leváltását kívánják – és hogy politikusok állnak a háttérben (értsd Pummer,⁸⁴¹ Nagy Iván⁸⁴²), kifogásolták a te intervenciódat és fenyegetődött, hogy érvényesíteni fogja befolyását ezen áramlatok ellen.

Havas Károly visszautasította a fölényes hangot, hivatkozott arra, hogy Szántó több ízben hangoztatta a békét, és azt minden magyar embernek joga van megkísérelni.

A másik indítványt Dr. Prokesch Mihály⁸⁴³ nagybirtokos társelnök tette – és pedig kísérelje a választmány meg – békét teremteni az ellenzékkel. Ezt az indítványt is egyhangúlag elfogadták azzal, hogy Szántó és Prokesch nem hivatalos úton keressenek érintkezést és ha kellő alap lesz – úgy hivatalosan folytatjuk. Az ellenzéknek ugyanis egy nagyobb és egy kisebb frakciója van – mely két frakció ellentétben van egymással. Az egyik az ú. n. Janiga-Révffy,⁸⁴⁴ mely frakciónak még három intellektuel tagja van. Veréb,⁸⁴⁵ Jámbor⁸⁴⁶ és Macskovics⁸⁴⁷ – és utóbbi kivételével Szántó ellenes, a másik az ú. n. kispapok egy csoportja, a régi 48-as kör tagjai, Szántó pártiak, de Nojcsek⁸⁴⁸ ellenesek, mert ő kereskedő. Szántót tehát azért küldtük ki, mert utóbbi csoporthoz közel áll, de okunk még az volt, hadd hallja az előbbi frakciótól közvetlenül, hogy miatta szóban sem állnak.

Mivel tehát számolni kell azzal, hogy a béke létre nem jön, Szántó pedig semmilyen esetre nem vonul vissza – és így félok, hogy azért, mert Dénes inkább respektálta a ti kívánságokat, mint a saját választmányát és szavazóit, a hangulat ellene fordul és a kör irányítása, hogy úgy mondjam

⁸⁴¹ Pummer Sándor (?–1947) topolyai ügyvéd, körjegyző, a Nagy Iván-féle keresztény nemzeti csoport aktív tagja. 1938-ban államellenes tevékenység miatt letartóztatták, de felmentették. 1947. január 2-án „a megszállókkal való együttműködés” címén háborús bűnösnek halálra ítélték és kivégezték.

⁸⁴² Lásd az 555. jegyzetet.

⁸⁴³ Prokesch Mihály (?–?) földbirtokos, téglagyáros, az olvasókör ügyvezető elnöke. Jelentős szerepet töltött be Szabadka gazdasági, kulturális életében. Több bérpalota építtetése is a nevéhez fűződik.

⁸⁴⁴ Janiga Jánosra lásd a 805. jegyzetet. Révffy Zoltán (?–?) szabadkai irodalomtanár, az ifjú Csáth Géza tehetségének felfedezője.

⁸⁴⁵ Lásd a 804. jegyzetet.

⁸⁴⁶ Nem tudtuk azonosítani.

⁸⁴⁷ Macskovics Benedek (?–?) szabadkai mérnök. 1924-ben kilépett a Magyar Pártból, és Pleszkovics Lukáccsal megalapította a Vajdasági Pártot. Az olvasókörön belül a keresztény jobboldal egyik vezére.

⁸⁴⁸ Lásd a 312. jegyzetet.

magától, folyományképen, Szántó irányítása alá kerül – viszont ennek következménye:

hogy mi a régi ún. magyar pártiak egy része visszavonul, esetleg tisztességükről és vál. tagságukról lemondanak, mert nem vagyunk hajlandók Szántóval magunkat összeboronáltatni – és ez nemcsak az Olvasókör kulturális működésének teljes fennakadását, de úgy ennek, mint a régi Magyar Pártnak, melynek Dénes a megszemélyesítője, bomlását eredményezné;

és mivel Dénes a lemondását visszavonni nem hajlandó, ennél fogva hozzátok fordulok, bírjátok ti Dénest rá, hogy ha a béke nem sikerül, lemondását vonja vissza.

Szívélyes baráti üdvözléssel:
Dr. Székely

*VL, Magyar ügyek, „P” 1937/38., 11310., géppel írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

167.

Nagy Iván⁸⁴⁹ levele Várady Józsefhez,⁸⁵⁰ 1938. január 18.

Dr. Nagy Ivan
advokat

Telefon: 33-38

Čekovni Račun Pošt. Šted.⁸⁵¹ Beograd 58.793

Novi Sad, Njegoševa ulica 2 I.

Novi Sad, 1938. január 18.

Kedves Jóska!

Azt gondolom, hogy a beográdi egyesület helyzetét eléggé ismered. Én magam többször ott jártam és részben személyes érintkezés révén, részben pedig máshonnan szerzett pozitív bizonyítékok alapján meggyőződtem arról, hogy ottan két irányzat küzd egymással: az egyik a nemzeti és keresztény, a másik a marxista, materialista és internacionális. Ez utóbbi csak azért állhatott fenn, mert az öregek önkéntelen és meg nem érdemelt jóindulatát élvezte.

Miután a kérdés ismét aktuális, barátilag arra kérlek, hogy az illetékesek figyelmét fölhívd erre és a marxizmust az egyesületben lehetetlenné tegyék. Nem szeretném, ha félreértésből, vagy a helyzet nem ismeréséből kifolyólag benső harcok színteréül tennék az egyesületet, mert Te a legjobban tudod, hogy a fiatalabbak, akik a zágrábi egyesület szellemében működnek, ezt nem fogják tűrni. Röviden, a nemzeti alapon állók Beogradba is többségben vannak. Nem érvényesülhettek eddig, éppen a marxizmus iránt bizonyos részről önkéntelen táplált rokonszenv miatt. Véglegesen rendezni kell az ügyet, mégpedig úgy, hogy az új választás révén keresztény és nemzeti irányú választmányi tagok kerüljenek be (kizárólag).

Abban a meggyőződésben, hogy ügyünk érdekében a Magad részéről is mindent megteszel és hogy szükség esetén az öregekkel egyetértésben

⁸⁴⁹ Lásd az 555. jegyzetet.

⁸⁵⁰ Várady Imre fia.

⁸⁵¹ Postai takarékcsekk számla.

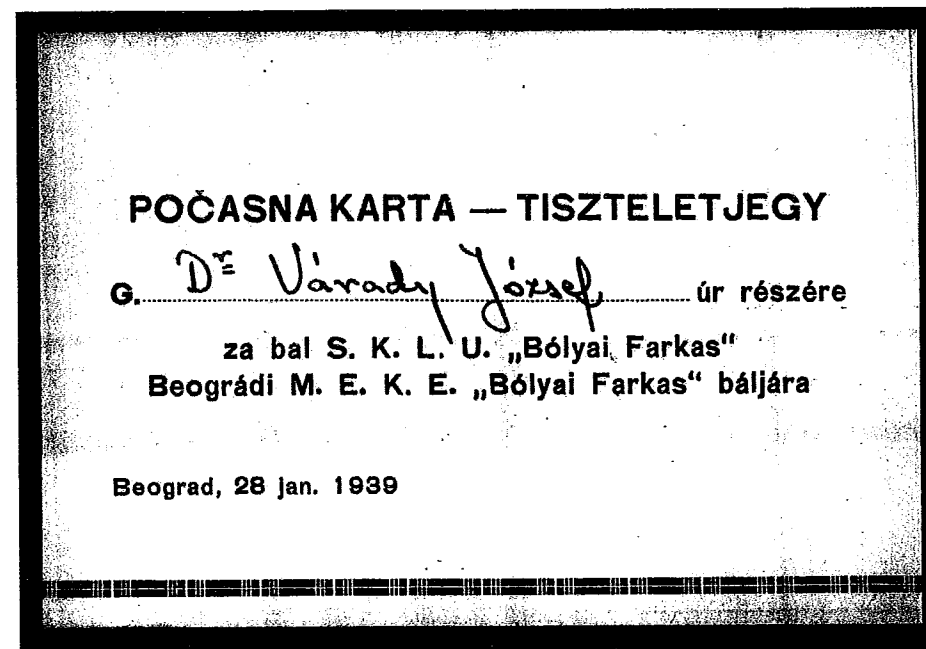
Pásztival és Bicskeivel⁸⁵² érintkezésbe lépsz az ügy végleges rendezése végett, arra kérlek, hogy postafordultával álláspontodat e kérdésben velem közöld,⁸⁵³ nehogy esetleg hiábavaló, további félreértésnek legyen az okozója.

Sokszor üdvözöl igaz barátod
Dr. Nagy Iván

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁸⁵² Nem tudtuk őket azonosítani.

⁸⁵³ A választ nem találtuk az iratok között.

*Várady József részére kiállított tiszteletjegy a belgrádi magyar egyetemisták
Bolyai Farkas Egyesületének báljára, Beograd, 1939. január 28.*

Várady Imre válaszeleve Székely Áronhoz,⁸⁵⁴ 1938. február 12.

P. 1938. II. 12. Gép 1938. február 12.

Kedves Barátom!

Az Olvasókör ügyében írt k. leveledért⁸⁵⁵ hálás köszönet. A helyzet-leírás ugyan kimerítő, de mivel az ottani eseményekről mégis csak távol állok, nem lehetett mégse kellő áttekintésem.

Közben volt alkalmam Leó⁸⁵⁶ társaságában Dénessel⁸⁵⁷ személyesen találkozni, aki azután minden részletre kiterjeszkedve mindenről informált.

Abban állapotunk meg, hogy a Leónak és nékem küldött azonos tartalmú levelekre nevünkben válaszként Dénes közölni lesz szíves megbeszéléseink tartalmát.

Kérve ennek szíves tudomásul vételét
szívből üdvözlő öreg barátod

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti, kézzel írt,
aláírás nélküli levél.

⁸⁵⁴ Lásd a 89. jegyzetet.

⁸⁵⁵ Székely Áron levelét lásd a 166. iratnál.

⁸⁵⁶ Lásd a 101. jegyzetet.

⁸⁵⁷ Lásd a 173. jegyzetet.

A sztáribecseji Magyar Népkör meghívója Ezüstkoszorús estjére, 1938. február 12.

Deák Leó⁸⁵⁸ levele Várady Imréhez, 1938. március 9.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1938. március 9.

Kedves Imre Bátyám!

Nem alkalmatlankodtam eddig soraimmal, mert abban a hiszemben voltam, hogy hamarosan úgyis találkozunk. Most azonban sürget az idő és így ez úton vagyok bátor szíves figyelmedet felhívni tanítóképzőnk ügyére. Arról van ugyanis szó, hogy a jelen iskolaévben múlt esztendei eljárásaink eredményeképpen az 1. osztályban van 19 tanulónk, de még nincsen biztosítva a folytonosság. Egy ízben már megnyitották nekünk a képezde első osztályát, de a következő esztendőben már nem engedélyeztek újabb beíratásokat. Nehogy ez az eset ismétlődjék és hogy a következő iskolaévben újból jogunkban és módunkban álljon az I. osztályba újabb tanulókat beíratni, szükségesnek tartanám eljárni a miniszternél, hogy már most adja ki az utasítást az elkövetkezendő iskolaévben az I. osztályra való beíratáshoz, mert ellenkező esetben épp úgy kifutunk az időből, mint tavaly és csak kapkodni leszünk kénytelenek. Ez a kapkodás pedig újból az anyag rovására vezethet. Ezenfelül a kultuszminiszternél tanítók kinevezési ügyét is elő kellene terjesztenünk és pedig haladéktalanul. Az volna az indítványom, hogy menjünk le újból Belgrádba, először Stankovicshoz,⁸⁵⁹ ez telefonon jelentsen be bennünket a kultuszminiszterhez⁸⁶⁰ és itt terjesszük elő kérelmeinket.⁸⁶¹ A Neked átadott memorandumban az itt említett részletek is bennfoglaltatnak, s ezért azt hiszem külön me-

⁸⁵⁸ Lásd a 101. jegyzetet.

⁸⁵⁹ Lásd a 720. jegyzetet.

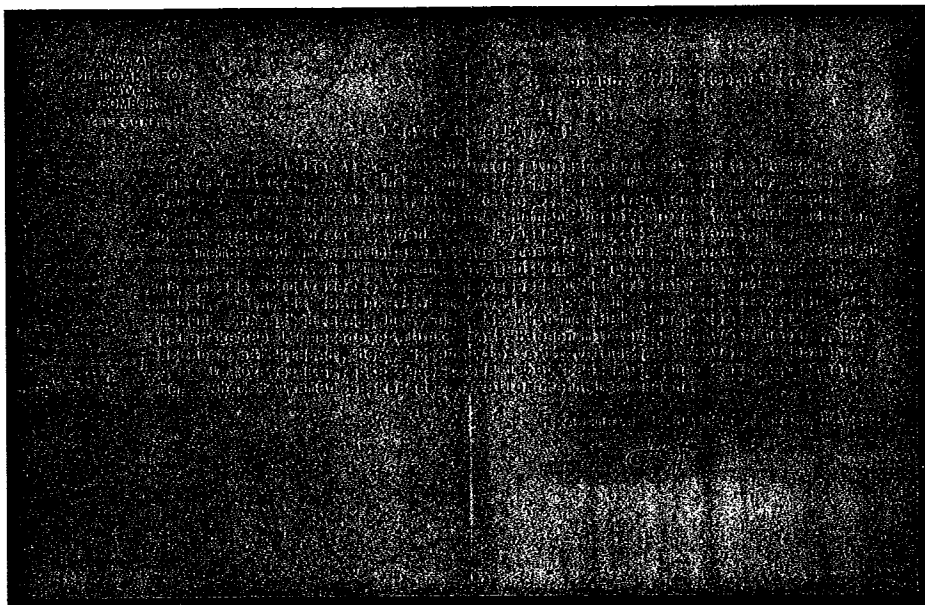
⁸⁶⁰ Ekkor a Stojadinović-kormányban Dimitrije Magarašević volt az oktatási miniszter.

⁸⁶¹ Deák Leó és Várady Imre 1938. április 8-án keresték fel a minisztert a tanítóképző ügyében, április 10-én pedig a magyar egyesületek működéséről, az oktatási kérdésekről és a szabad birtokvásárlás problémáiról tárgyaltak.

morandumra nem lesz szükség. Ha osztod véleményemet, nagyon kérlek intézkedjél talán telefonon Stankovics titkárjánál a fogadás iránt és engem is kegyeskedjél értesíteni idejében, mikor és hol kell jelentkeznem.

Igaz meleg barátsággal kész híved:
Deák Leó

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.*

Dr. Deák Leó levele Várady Imréhez, Sombor, 1938. február 5.

Hack József⁸⁶² levele Várady Imréhez, 1938. március 16.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad

Engedje meg, hogy „Magyar Kultúregyesületünk” alakító ügyéből kifolyólag ismételten felkeressük és szíves útbaigazítását kikérjük.

Az egyesület megalakító alapszabályokat most már másod ízben terjesztettük be a drávai báni igazgatáshoz jóváhagyás végett, ahonnan mindig újabb és újabb kifogásokkal felelkezésre utasítanak bennünket.

Ugyanezen alapszabályokat a dunai bánságban már több helyen jóváhagyták.

Már 1931 óta szünetel nálunk minden magyar kultúrtevékenység, mert azóta a felsőbb hatóság nem engedélyezi, pedig az itteni magyarság számaránya legalább 15%-ot tesz ki.

Hogy a felelkezéssel meg ne késsünk, kérjük mielőbbi szíves válaszát.

Dolnja-Lendava,⁸⁶³ 1938. márc. 16.

Kiváló tisztelettel:

Hack József

Mellékelve:

- 1) 1 példány alapszabály
- 2) elutasító báni végzés
- 3) válaszbélyeg ajánlva⁸⁶⁴

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt irat, aláírással.

⁸⁶² Hack József (?-?) az alsólendvai Magyar Kultúregyesület egyik helyi vezetője, a terület visszacsatolása után belépett a nyilas pártba, a háború után szovjet fogságba esett, nem tért haza.

⁸⁶³ Dolnja Lendava, Donja Lendava – Alsólendva, Lendva.

⁸⁶⁴ A mellékleteket nem találtuk a levél mellett.

Reök Andor⁸⁶⁵ levele Várady Imréhez, 1938. május 31.

Horgoš, 1938. május hó 31.

Kedves Imre Bátyám!

A bán úrnál rólunk történt besúgás erősen foglalkoztatott és ezért az utóbbi hetek történetét alaposan átgondolván a rejtvényt sikerült megoldanom. Tehát a következőképpen:

Az elmúlt vasárnapok egyikén Sentán ünnepélyes formák között a katolikus legény egyesület 40 éves jubileuma ünnepeltetett. Ezen az ünnepségen Strelitzki⁸⁶⁶ jelen volt a suboticei népkör képviselőjében, Deák a Sombori kultúregyesület képviselőjében, jó magam pedig mint magán személy.

Feltételezhető és érthető, hogy a hatóságok tudomásul vették azon tény, hogy a volt magyar párt vezetői Sentán jelen vannak és megfigyelésükre utasítást adtak. Valószínű, hogy a megfigyeléssel megbízott egyén, személyesen nem ismervén a kérdéses urakat, a magyar párt volt vezetőiről lévén szó, három személyről lévén szó, feltételezte, hogy a három személy Várady, Strelitzki és Deák.⁸⁶⁷

A továbbiakban mi hárman du. hét órára egymással randevoust beszéltünk meg a Rojal kávéházban. Pontosan ott is voltunk. Mint közben megtudtam, kb. hat lépés távolságban ült tőlünk a megfigyelő. Ezen megfigyelő csak szavakat hallhatott és arckifejezéseket láthatott.

Én azt feltételezem, hogy az illető e hármas együttlétet Várady, Strelitzki és Deák értekezletének jelentette.

De facto Te akkor Bpestén voltál és én voltam a harmadik és a találkozás ad hoc történet. De miről is volt szó?

Strelitzki a népkörről beszélt szokása szerint sokat. Deák igen határozottan amellet foglalt állást, hogy menjünk a nép közé és teremtsük meg a kapcsolatot. Mert Nagy Iván⁸⁶⁸ agitációja igen erős és félő, hogy emiatt

⁸⁶⁵ Lásd a 832. jegyzetet.

⁸⁶⁶ Strelitzky Dénes nevét következetesen Strelitzkinek írja.

⁸⁶⁷ Lásd a 173. és a 101. jegyzetet.

⁸⁶⁸ Lásd az 555. jegyzetet.

elkésünk. Derék megfigyelőnk itt hallhatta Nagy Iván nevét. Ugyancsak itt merült fel a kérdés, a Deák megpróbál Nagy Ivánnal tárgyalni és őt rávenni, hogy az általunk ambicionálandó kerületekben fékezze agitációját.

Lehet, hogy derék megfigyelőnk itt is hallhatott mondat töredékeket, amit kellően félre értett és félre magyarázott. Mert hiszen mi Nagy Ivánról, mint ellenfélről beszéltünk, nem pedig mint akivel egy úton kívánunk haladni!

A néppel való érintkezés eszméjének tárgyalásánál Deák felvetette az ideát, hogy menjünk el együtt hárman a bán úrhoz és kérjünk erre felhatalmazást, mert hiszen ez a kormány érdeke, lévén, hogy a mi agitációnk Nagy Iván ellenes. Itt egy éles vitatkozás fejlődött ki közöttünk. Deák álláspontját forcierozta, Strelitzki és én ellent mondtunk. (Barátságos megfigyelőnk a vitát láthatta – de nem hallhatta. Így tehát feljebbvalói elismerése elnyerhetése kedvéért a gesztusokhoz a textet megkomponálta... És valószínűleg a sudeta németek hatása alatt vitánkunk separatista értelmet adott. A vita egyik oldalán állott Deák, a másik oldalon pedig persze ismét tévesen Váradi és Strelitzki.)

Persze a bán úrhoz Strelitzki nem akart Deákkal az ismert affér miatt lemenni. Én ugyancsak nem akartam a Te távollétedben, vezérünk távollétében ily fontos lépést tenni. De természetesen sem Strelitzkivel az ismert okoknál fogva, sem Deákkal az ugyancsak ismert okoknál fogva. Így tehát nem is mentünk – de tényleg vitatkoztunk...

Persze valószínű, hogy az én nevem is szőnyegre került ebből az alkalmából, mert hiszen Sentán eléggé ismernek és mindenütt ott láttak.

Máskülönben a dolog el nem képzelhető. Mert hisz én Nagy Ivánnal életemben egyszer beszéltem és pedig január hóban. És amint Te legjobban tudod, kedves Imre Bátyám, időközben semmiféle értekezletet nem tartottunk.

Kötelességemnek tartottam mind erről pontosan beszámolni. Meg vagyok győződve, hogy a besúgás története ez.

Telephon felszólításodat nagyon várom, hogy megbeszélésünkhöz híven Novi Sadon találkozzunk.

A Hölgyeknek kezeit hódolattaljes tisztelettel csókolom.

Kedves Imre Bátyám tiszteletteljes üdvözlettel maradok

szerető öcséd

Dr. Reök Andor

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

A szentlászlói iskolaszék és presbitérium tagjainak levele
Várady Imréhez, 1938. június 9.

Motvarjevci⁸⁶⁹ 1938. VI. 9.

Igen Tisztelt Doktor Úr!

Hivatkozással Zakál József címére küldött levelére,⁸⁷⁰ tisztelettel kérjük, szíveskedjék postafordultával értesíteni, milyen lépéseket tart szükségesnek magyar vagy református tanító kinevezésére és az anyanyelven való oktatás visszaszervezésére. A helybeli iskolában összesen 33 gyermek van, ezek közül 32 magyar anyanyelvű, 1 szlovén. Van ugyan egy pár gyermek, akiknek neve szlovén eredetre mutat, de a szülők csak magyarul beszélnek. A lendavai járásban kb. 26–28 ezer magyar lélek van, és nincs egyetlen magyar iskola sem. A Murska Subotai⁸⁷¹ járásban sokkal kevesebb a magyar és mégis van két magyar tannyelvű iskola Hódoson és Domanjševcin.⁸⁷² Ezt csak tájékoztatás céljából közöljük. Ha szükségesnek tartana egy küldöttséget a minisztériumhoz, hajlandó volna-e a motvarjevcei küldöttséget a miniszter elé vezetni?⁸⁷³

Szíves választ várva maradtunk magyar testvéri üdvözléssel.

Az iskolaszék nevében

Varga Kálmán

Tóth Aladár

Antal Kálmán

A presbiterium nevében:

Zakál József

Jankó Gyula

Tóth Sándor

⁸⁶⁹ Szentlászló, Szécsiszentlászló, ma Szlovéniához tartozik. Muraszombati járás.

⁸⁷⁰ Ezt a levelet nem találtuk az iratok között.

⁸⁷¹ Muraszombati járás.

⁸⁷² Domonkosfa.

⁸⁷³ A levél hátoldalán a következő gépelt szöveg olvasható: „VI. 16. Zakál József címre válasz, hogy jelenleg tárgyalások folynak abban az irányban, hogy a szerb vidékekre elhelyezett magyar tanítókat helyezték vissza magyar községekbe. Ebben az esetben Motvarjevci is kapna magyar tanítót, pillanatnyilag egy deputáció menesztése cél-talan volna és csak költséget okozna minden várható eredmény nélkül, de ha mégis kívánnák, úgy hajlandó azt a közoktatásügyi miniszter elé vezetni.”

Kócán Sándor
Varga József

Jankó Zsigmond
Tóth Károly⁸⁷⁴

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt levél, aláírásokkal.

⁸⁷⁴ Az aláírások alatt az iskolaszék, illetve a presbitérium olvashatatlan pecsétje. Az alá-írókra vonatkozóan nem találtunk életrajzi adatokat.

Várady Imre levele László Bélához,⁸⁷⁵ 1938. július 15.

P. 1938- VII. 15.

Ngos Dr. László Béla ügyvéd úrnak

Čakovec⁸⁷⁶

Igen tisztelt Kartárs Úr!

Útlevel ügyében írt nb.⁸⁷⁷ levele vétele idején, mivel az itten Bánságban is számos panasz merült fel, hogy a hatóságok Magyarországra szóló útleveleket nem adnak, avagy ha van is még le nem járt, tehát érvényben levő útlevel, úgy a rendőrség nem adja meg a szükséges visumot, s így ezek nem utazhatnak, szükségét láttam annak, hogy anomaliák elhárítása céljából megkíséreljem a közbenjárást.

El is jártam a felső hatóságoknál. Ott, nem kis meglepetésemre, arról kellett meggyőződnöm, hogy ez nem az alsóbb fórumok önkényeskedése, hanem a felsőbbek tervszerű intézkedése. A hivatalos magyarázat az volt, hogy a Szent István évre⁸⁷⁸ tekintettel kell megakadályozni a tömeges átutazásokat, s hogy az ősz beállta előtt csakis nagyon indokolt, csakis nagyon kivételes esetekben adnak útlevelet. De megtörtént az is, hogy ilyen „kivételes” esetre történt hivatkozás alapján a bán elrendelte a Magyarországra szóló útlevel kiadását, – de a rendőrhatalóság ennek ellenére sem adta a vízumot, azzal, hogy a tilalmat a bánnál is magasabb fórumtól – a belügyminisztériumból kapta.

A helyzet valóban csakis az újságok lapjain „javul”, az élet valósága minden téren az ellenkezőjét mutatja. Különösen a belügyben otthonos a magyarsággal szemben a gyűlölködő hangulat, amit ismételt kísérletek ellenére sem sikerült eddig enyhíteni.

⁸⁷⁵ László Béla (?–?) csáktornyai ügyvéd.

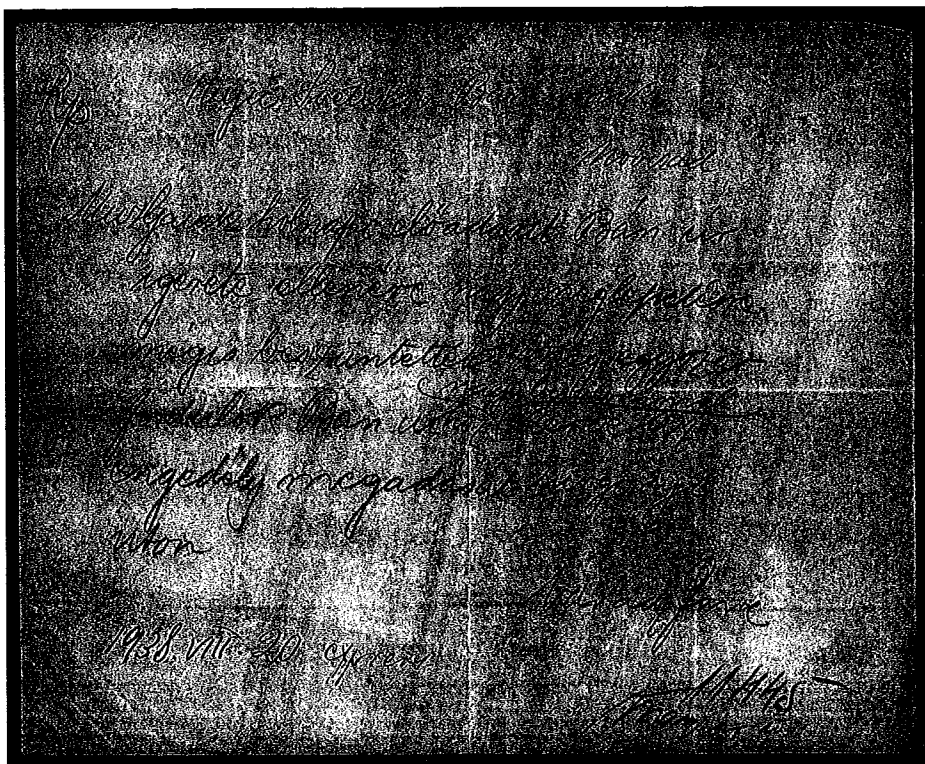
⁸⁷⁶ Csáktornya.

⁸⁷⁷ Nagybecsű.

⁸⁷⁸ A Szent István-évben, 1938. május 25-e és 29-e között tartották Budapesten a 34. Eucharisztikus Világkongresszust, melyen Jugoszláviából végül is hetven katolikus pap és mintegy kétezer hívő vett részt.

Nagyon fájlalom, hogy nem lehettem segítségére.
Szívélyes kartársi üdvözléssel híve

VL, Szenátori iratok, 11619., kézzel írt, aláírás nélküli fogalmazvány.

Várady Imre Svetislav Rajić dunai bánhoz írott levelének fogalmazványa,
1938. augusztus 20.

A szentlászlói magyarok levele Várady Imréhez, 1938. augusztus 28.

Ngs.
Dr. Várady Imre
úrnak
Petrovgrad

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Tisztelettel értesítjük, hogy a f. hó 27-én kelt táviratában jelzett levelet nem kaptuk meg, legalább is arról az iskolaszéknek tudomása nincsen.⁸⁷⁹

Ezért bátorkodunk tiszteletteljes kérésünket még egyszer ismételni és községünk iskolaügyi helyzetét röviden újból előadni.

Községünkben van jelenleg 34-35 tanköteles gyermek, akik kivétel nélkül magyar anyanyelvűek, úgy mint ahogy az egész községünk tiszta magyar. 1935-ig magyarul tudó tanítónk volt, aki 1935 tavaszán el lett helyezve. Azóta szlovén tanítónk volt, aki magyarul nem tudott. Ennek következtében gyermekeink tanulmányaikban semmi előrehaladást nem tanúsítottak, aminek káros hatását – úgy hisszük – nem kell bővebben fejtegetnünk.

Most ismét új tanító van községünkbe kinevezve, akinek az oktatást szept. 1.-én kell elkezdenie. Értesülésünk szerint ő is szlovén anyanyelvű, magyarul nem tud.

Ennek előre bocsájtásával községünk nevében egyhangúan kérjük a magyar nyelvű tanítás újbóli engedélyezését, vagy ha ez nem volna lehetséges, kérjük, hogy községünkbe legalább magyarul tudó tanítót nevezzenek ki.

Mivel kérésünkkel nem tudunk hova fordulni, minden bizalmunkat mélyen tisztelt Doktor úrba helyezzük és mély tisztelettel kérjük, hogy ebben az ügyben segítségünkre lenni szíveskedjék.

Mégpedig mély tisztelettel kérünk választ a következő kérdésekre:

1.) Tekintettel arra, hogy az új tanító már ki van nevezve, lehetséges-e lépéseket tennünk a kinevezés visszavonására?

2.) Ha igen, hová kell fordulnunk?

⁸⁷⁹ Az ügygel kapcsolatban lásd a 172. iratot és a 873. jegyzetet.

3.) Célszerűnek látná-e mélyen tisztelt Doktor úr, hogy ebben az ügyben községünkben egy küldöttség fordulna az illetékes helyre és számíthatunk-e arra, hogy e küldöttség munkáját mélyen tisztelt Doktor úr személyes megjelenésével támogathatná?

4.) Ha igen, úgy tisztelettel kérjük, hogy Bennünket értesíteni szíveskedjék, hogy egy ilyen küldöttség hol és mikor jelentkezhetne mélyen tisztelt Doktor úrnál?

Egyúttal szíves elnézését kérjük több ízbeni háborgatásunkért. Ennek az oka az, hogy a megelőző levelünkre a választ, melyet nekünk táviratilag jelezni méltóztatott, nem kaptuk kézhez. Nagyon hálásak lennénk, ha mélyen tisztelt Doktor úr a levél sorsa felől a postán érdeklődne és ennek eredményét velünk közölni szíveskedne.

Nagyon kérjük mélyen tisztelt Doktor urat, hogy jelen levelünkre a legsürgősebben válaszolni szíveskedjék. Kérjük, vegye figyelembe, hogy ezen lépésünk sikerétől függ egy kis magára hagyott magyar sziget gyerkeinek jövője, szellemi előrehaladása, kultúrája. Más pártfogónk nincsen, mint mélyen tisztelt Doktor úr, akinek a jóakarató támogatásában bízunk, hogy igazságos kérésünk meghallgatásra talál.

Ezt a levelünket az iskolaszék valamennyi tagja aláírja, bizonyosságul annak, hogy kérésünket nemcsak egynéhány ember támogatja, hanem az egész község lakossága kivétel nélkül.

Kérésünket mélyen tisztelt Doktor úr jóindulatú pártfogásába ajánlva maradunk

Motvarjevci (Prekmurje) 1938. VIII. 28

mély tisztelettel:
Varga János
Varga Kálmán
Kóczán Sándor
Tóth Zoltán
Antal Kálmán.
Mráz László⁸⁸⁰

⁸⁸⁰ Az aláírókról nem találtunk életrajzi adatokat.

Mraz Ladislav
veleposednik⁸⁸¹
Motvarjevci
Pošta: Prosenjakovci
Dravska Banovina
Prekmurje⁸⁸²

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírásokkal.

⁸⁸¹ Nagybirtokos.

⁸⁸² Pártosfa. Drávai bánság, Murántúl. Mráz László (Mraz Ladislav) postai címét a levélre kézzel írták. A szentlászlói iskolaügyre lásd még a 172. iratot.

A vajdasági magyar fiatalok 1938. szeptember 4-i
találkozójának jegyzőkönyve

Jegyzőkönyv

az 1938. szept. 4-iki találkozóról, amely Szuboticán a vajdasági magyar fiatalság kiküldötteinek részvételével folyt le.⁸⁸³

A kiküldöttek a következőket állapítják meg:

Ezen találkozót az a válságos és súlyos idő hozta létre, amelyben ma a világ él és amely sorsdöntő időben kisebbségi magyarságunk kétszeresen nehéz helyzetben tengődik. Az általános anyagi és szellemi válságon kívül fojtogat bennünket kisebbségi helyzetünkől adódó többségi elnyomás is.

Egész Vajdaságunkban és a többi jugoszláviai magyarlakta területen, nagyobbára az új magyar fiatalság, mozgalmakat indít helyzetünknek legalább némi megjavítása érdekében. Falun, városban keresik lázasan bajaink orvoslását, problémáink megoldását. A mozgalmak egymástól elszigetelten folynak, vagy csak igen laza kapcsolatokat tartanak fenn a cselekedni vágyó csoportok. Így az a veszély fenyeget, hogy megfelelő távlat hiányában ezek a mozgalmak tévútra és holtvágányra futnak. Szükséges tehát az erők koncentrációja, egységesítése, hogy a mozgalom így megszerezze a megfelelő átütő erőt. Tanulhatunk, okulhatunk egymás munkájából és így az esetleges botlásokat elkerülhetjük.

Helyzetünk és teendőink vázlata kulturális, gazdasági, politikai és testnevelési téren:

1. Kulturális helyzetünk: Különböző egyesületekben kifejtett kultúr-munka, amely többnyire népietlen színdarabok műkedvelői előadásában csúcsosodik ki.

Teendőink e téren a legnagyobb számúak. Módot kell találnunk, hogy vagy régi, vagy újonnan alakított egyesületekben, al csoportokban (különböző sportegyesületek kultúrsekcioiban) a mai időknek megfelelő kultúrprogramot valósítsunk meg. Munkánkba tartozik: új könyvtárak szervezése, a régiak felfrissítése időszerű könyvekkel, műkedvelés kisé-

⁸⁸³ A vajdasági magyar fiatalok találkozóját két baloldali fiatal, Kongó Tivadar és Toldi Ferenc kezdeményezte. A találkozóra vonatkozóan lásd még a 184., a 185. és a 186. iratot. A jegyzőkönyvet Strelitzky Dénes küldte el Váradynak. Lásd a 177. iratot.

lesítése, komoly színdarabok, ismeretterjesztő előadások (történelmi, irodalmi, közjogi, törvénytárgy, népegészségügyi, stb.) rendezése, iskolaügy, diáksegélyezés nyilvános megszervezése, dalárdák megerősítése, analfabéta tanfolyamok rendezése stb.

2-3. Gazdasági és politikai téren a jugoszláviai magyarság szervezetlen. Ez a szervezetlenség kisebbségi életünk minden megnyilvánulásában súlyosan érezhető. Gazdaságilag felmorzsolódik, politikailag teljesen elforgácsolódik és hol egyik, hol meg a másik politikai áramlat öntudatlan szekértolója.

Célunk: szervezetséget vinni a kisebbségi magyarság életébe.

A gazdasági szervezkedés legalkalmasabb módja a szövetkezeti hálozat/bérleti, termelő, eladó, hitel stb. megteremtése. Szervezetten kell munkához látni az egyes városokban, községekben a beszerzendő anyag felkutatására, hogy egy általános képet nyújthassunk a magyarság jelenlegi gazdasági viszonyairól. Minden szervezetnek kötelessége tehát kikutatni és feltárni a magyarság gazdasági helyzetét, mégpedig nemcsak általános vonásokban, hanem részletekben is. Az erre vonatkozó adatokat a község-, illetve városházán, adó-, kataszteri hivatalokban, gazdakörökben mindig megtaláljuk. Amint egy város, falu ily módon való feltárása megtörtént, az összes adatokat beszolgáltatjuk a központi bizottságnak, amelynek feladata a szervező munka elvégzése.

Politikai téren kisebbségünk eddigi politikája eredménytelen volt. Választások előtt kis engedményeket és nagy ígéretek kaptunk anélkül, hogy a békeszerződésben meghatározott jogaink megadására komoly intézkedés történt volna. Tekintve azt, hogy szervezetileg ma is gyengén állunk, valamint megállapítva azt is, hogy meddő és frázisos politizálásunk magyarságunk egységébe csak éket ver, másirányú munkánkat akadályozza, – úgy határoztunk, hogy megbeszélésünkön erről nem kívánunk tárgyalni.

Barátainknak mindenesetre ajánljuk, hogy egyénileg csak annyiban vegyenek részt a napi politikában, amennyiben az nem árt másirányú, konkrét munkánk elvégzésénél.

Meggyőződésünk, hogy csak az igazi, széles alapú népi politikának lehet kisebbségi magyarságunknál sikere, amely népünkben alulról indul. Adott esetben azon párt egyéni támogatása a legmegfelelőbb, amely a mi népi és kisebbségi törekvéseinkhez a legközelebb áll.

4. Testnevelési téren életünk tiszta lap.

Törekednünk kell kifejleszteni a turisztikát, kerékpározást, tekézt, hálólabdajátékot, cserkészkedést, ping-pongozást, lovassportok szervezését és az ezzel foglalkozókat szervezetekbe tömöríteni, mert itt olyan tömegeket mozgathatunk meg, melyek ma még valamely oknál fogva képtelenek kulturális, politikai, gazdasági munka kifejtésére. Vigyáznunk kell, hogy ezekben az egyesületekben, vagy alcsoporthozban a népi, társadalmi jelleg domborodjon ki, és ne borítson el mindent a beteges rekordláz.

Kisebbségi életünk mérlegkészítésénél meg kell állapítanunk, hogy húsz éves múltunk eredménytelen tapogatódzások közepette telt el. Szükséges tehát cselekedni azoknak, akik tovább nem akarják karba tett kezekkel nézni népünk romlását.

Fiatalságunk tennivalójáról az ezután következő vitában a következőket állapítják meg:

Munkánk alapjául a ma fennálló kereteket (egyesületeket és azok működését) fogadjuk el, s csak ott alakítunk új egyesületeket, ahol régi nincs, vagy van, de abban a fiatalok működésének teret nem adnak. Amennyiben egyesülési lehetőség nincs, úgy mindenki baráti körben igyekszik a fentiekben vázolt munka szellemében dolgozni. Helyenként a viszonyoknak megfelelő reális munkatervezeteket kell kidolgozni, amely meghatározott időn belül megvalósítható.

Egységes munkánk megindításának első jeleként megrendezzük Szuboticán 1938. okt. 16.-án⁸⁸⁴ a vajdasági magyar fiatalság nagy találkozóját. Erre a találkozóra felvonultatjuk mindazokat, akik cselekedni akarnak népünkért, akik ki akarják venni részüket a rákváró munkából.

Erről a találkozóról értesítjük az idősebb magyar generáció vezetőit is, akiknek jóindulatára munkatervünk megvalósításánál feltétlenül számíthatunk. A részleteket az október 16-iki találkozó után egy delegáció fogja velük megbeszélni.

Találkozónk programja: 1. Induló. 2. Megnyitó szó. 3. A találkozó hangulatának megfelelő vers. 4. Előadás munkánk gazdasági részéről. 5. Előadás munkánk testnevelési részéről. 6. Előadás munkánk kulturális részéről. 7. Zárhatározat. 8. Szavalókórus. 9. Induló.

⁸⁸⁴ A találkozót október 30-ára halasztották, azonban a hatóságok ezt sem engedélyezték, így találkozóra végül nem került sor. Lásd a 189. iratot.

A találkozó előkészítő bizottságába, tekintve a technikai munkák sokaságára, Szubotica 3, a többi város és falu 1-1 tagot ad. Az előkészítő bizottság száma tehát meghatározva nincs és úgy emelkedik, amint az egyes helységek csatlakoznak a mozgalomhoz.

Barátainkat a továbbiakról a szubotica előkészítő bizottság értesíti.

VL, Magyar ügyek, 11304., géppel írt másolat, dátum és aláírás nélkül.

Strelitzky Dénes⁸⁸⁵ levele Várady Imréhez, 1938. szeptember 6.

Advokat

Dr. Strelitzky Dénes

ügyvéd

Subotica

Vilsonova ul. 22.

Telefon 3-22

Subotica, 1938 IX 6

Kedves Barátom!

Egyrészt azért, mert az a felfogásom, hogy Neked, mint a jugoszláviai magyarság vezetőjének feltétlenül tudnod kell, hogy mi történik a Tőled kissé távoli magyar érdekkörökben, másrészt azért, mert nem akarom, hogy ismét ferde megvilágításba kerüljek, közlöm a következőket.

Stankovic⁸⁸⁶ miniszter csütörtöki ittléte alkalmával egy olyan megállapodás jött létre az itteni kormányzópárt keretében, hogy a magyarságnak a kinevezendő képviselőtestületben 15 helyet biztosítanak, és pedig úgy, hogy ezt a 15 helyet az itteni magyarság szellemi vezetői töltsék be. Tekintettel arra, hogy a régi magyar párt még nem foglalt állást a tekintetben, hogy belép a kormányzópártba, de azért is, mert én a magam részéről a közéletből visszavonulóban vagyok, dr. Hoffmann Kálmán⁸⁸⁷ nyugdíjazott polgármestert toltam előre, hogy a kormánypárttal a közvetlen összeköttetést tartsa és a helyek betöltésére javaslatot tegyen. Én a magam részéről sem azt nem tehettem meg, bármennyire szerettem volna is, hogy az előterjesztendők között ne szerepeljek, sem pedig azt, hogy a lista összeállításában, amely váratlanul eléggé nehéz és újabb harcokra okot adó ügy volt, – ne segédkezzem, ezért a lista tekintetében bizonyos személyes felelősséggel tartozom.

⁸⁸⁵ Lásd a 173. jegyzetet.

⁸⁸⁶ Svetozar Stanković mezőgazdasági miniszter. Lásd a 720. jegyzetet.

⁸⁸⁷ Hoffmann Kálmán (?-?) jogász, Szabadka város gazdasági tanácsnoka, 1920-ban elbocsátották, majd Szabadka alpolgármestere, 1933-ban nyugdíjazták. 1939-től Szabadka város képviselő-testületének tagja.

Mellékelten megküldöm Neked azt a névjegyzéket, amelyet Hoffmann Kálmán tegnap délután átadott. Ebből a listából láthatod, hogy sikerült oda hatni, hogy sem Szántó, sem pedig emberei az előterjesztettek között nem szerepelnek. Lehetséges lesz azonban, hogy ezt a listát a bán, vagy a belügyminisztérium egészében nem fogja elfogadni, esetleg Szántót a kinevezettek közé betolja, s tekintettel arra, hogy az újságok híradásai következtében köztudomású, hogy a magyar képviselői tagokat az itteni magyarság szellemi vezetői terjesztették elő, könnyen abba a helyzetbe juthatok, hogy úgy fog feltűnni a dolog, hogy Dr. Szántót⁸⁸⁸ mi hoztuk javaslatba. Szükségesnek tartottam ennek következtében e kérdésre vonatkozólag tájékoztatásodat.

Engedd meg, hogy felhívjam a figyelmedet arra, hogy a jó akciók sikerre érdekében nagyon szükséges lenne, ha az itteni áldatlan állapotokkal kissé foglalkoznátok, mert attól félek, hogy az anarchia még inkább terjedni fog.

Szívesen üdvözlő kész híved

Dénes

1. Dr. Hoffmann Kálmán nyug. helyettes polgármester
2. Dr. Strelitzky Dénes ügyvéd
3. Dr. Kovács Károly ügyvéd⁸⁸⁹
4. Csuka János szerkesztő⁸⁹⁰
5. Nojcsek Géza kereskedő⁸⁹¹
6. Dr. Prokesch Mihály gyáros⁸⁹²
7. Bori Béla lakatosmester⁸⁹³
8. Dr. Veréb Gyula földbirtokos⁸⁹⁴
9. Tukarcsi Mátyás földműves
10. Horváth Militicsi István földműves
11. Wachtler Mihály földbirtokos
12. Balás Piri Lukács földműves
13. Czabai Ferencz magánhivatalnok

⁸⁸⁸ Lásd a 141. jegyzetet.

⁸⁸⁹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁸⁹⁰ Lásd a 801. jegyzetet.

⁸⁹¹ Lásd a 312. jegyzetet.

⁸⁹² Lásd a 843. jegyzetet.

⁸⁹³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

⁸⁹⁴ Lásd a 804. jegyzetet.

14. Tolnay János kereskedő
15. Szadeczky István földbirtokos⁸⁹⁵

*VL, Magyar ügyek, „P” 1938/39., 11310., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

⁸⁹⁵ Az utolsó hét személyre vonatkozóan nem találtunk életrajzi adatokat.

177.

Strelitzky Dénes⁸⁹⁶ levele Várady Imréhez, 1938. szeptember 16.

Advokat
Dr. Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Vilsonova ul. 22.
Telefon 3-22

Subotica, 1938 szeptember 16.

Kedves Barátom!

Ma felkeresett irodámban az itteni ifjúsági csoport vezetősége és közölte velem, hogy az egész vajdasági magyar fiatalság találkozóját kívánják október 16 megrendezni Szuboticán egy előző megbeszélés alapján, amelyen az ifjúság vidéki képviselői is jelen voltak, s amely megbeszélésről egy jegyzőkönyvet tettek fel, melyet másolatban mellékelek.⁸⁹⁷ Arról, hogy tulajdonképpen mi készül, ez a jegyzőkönyv meglehetősen felvilágosítást nyújt. Kérték a fiatal emberek ez ügyben érdeklődésemet és támogatásomat.

Szükségesnek tartom, hogy felhívjam figyelmeteket erre a mozgalomra, nehogy bizonyos szervezkedések nélkültek és a hátatok mögött történjenek. Felvilágosításként közlöm, hogy az előértekezleten fiatal ügyvédek és ügyvédjelöltek is vettek részt vidékről is, úgy hogy ez a mozgolódás komolyan veendő. Szinte tanácsos lenne, hogy amennyiben további utána érdeklődések alapján ezt a mozgalmat komolynak tartjátok, személyesen is megjelenétek ezen az értekezleten vagy pedig megfigyelőt küldenétek ki. Mind inkább növekedik az az aggodalmam, hogy komoly mozgalmak támadnak, amelyekkel a régi magyar párt vezetői organikus kapcsolatot nem tartanak. Az események azt mutatják, hogy az itteni kisebbségi mozgalmak mégis csak Szuboticáról indulnak ki és már csak ezért is szükséges lenne, hogy vennétek magatoknak a fáradságot, hogy itt kissé megállapítási munkálatokat végeznétek és különösen közvetlen kapcsolatba jutnátok az itteni ifjúság vezetőivel, akik ezt bizonyára már azért is

⁸⁹⁶ Lásd a 173. jegyzetet.

⁸⁹⁷ Lásd a 175. iratot.

ambicionálnák, hogy így közvetlen érintkezés alapján el tudnák háráítani magukról a szerintük sok tekintetben igaztalan véleményyt.

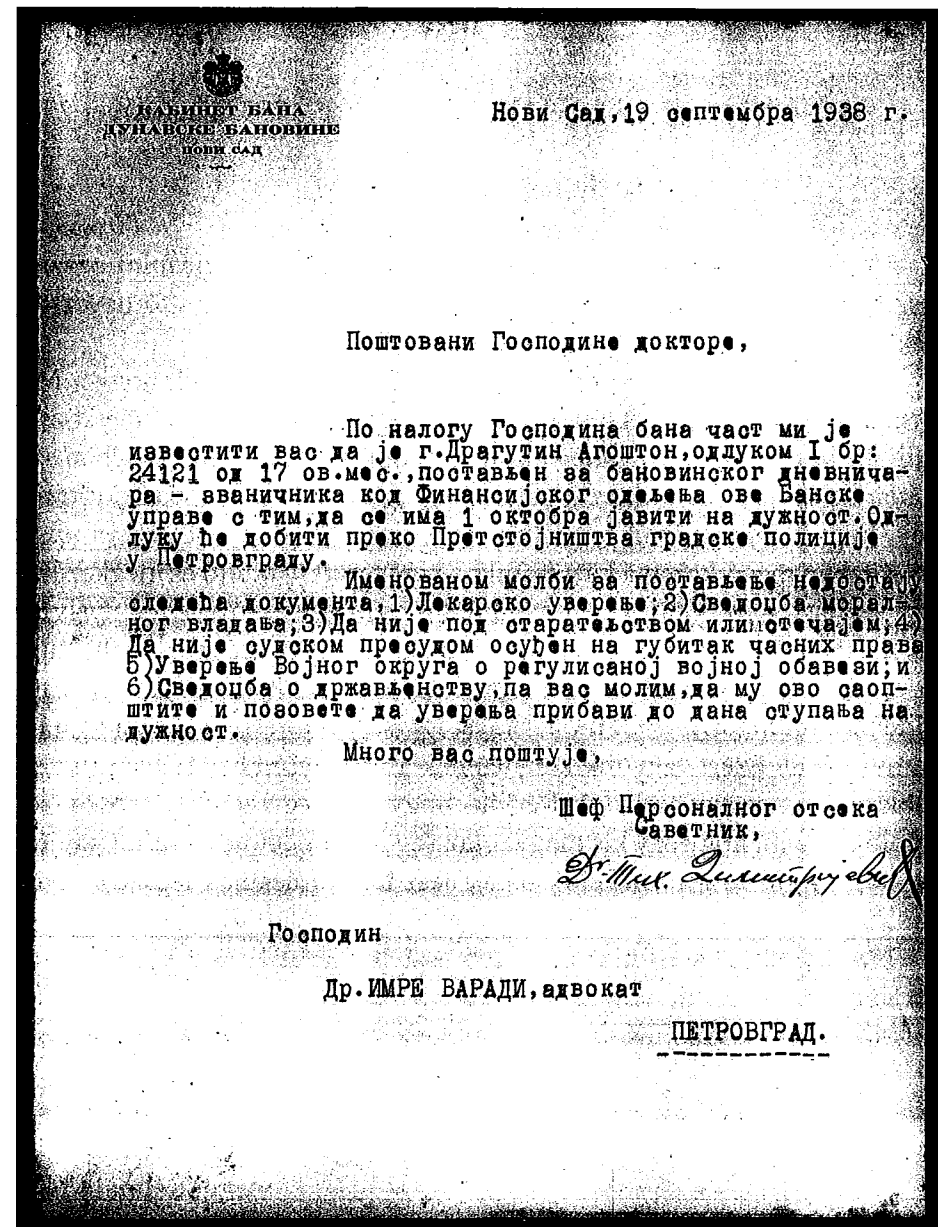
Annai bizonyos, hogy az új idők új mozgásokat hoznak létre, s fel-fogásom szerint minden meg volna teendő, hogy a magyar párt vezetői ezektől ne legyenek távol annál is inkább, mert Nagy Ivánék⁸⁹⁸ e mozgalommal szemben nem lesznek közönyösek és az október 16-i értekezleten bizonyára meg fognak jelenni.

Szívesen üdvözl kész híved

Dénes

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁸⁹⁸ Lásd az 555. jegyzetet.

A Dunai bánság báni hivatala értesíti Várady Imrét egy magyar tisztviselő báni hivatalhoz történő kinevezéséről, Novi Sad, 1938. szeptember 19.

A szentlászói magyarok levele Várady Imréhez, 1938. szeptember 25.

Mélyen tisztelt doktor úr!

Még a múlt hónap folyamán bátorkodtunk Önhöz fordulni azzal a tiszteletteljes kérelmünkkel, hogy községünkbe magyar tanító neveztesék ki.⁸⁹⁹

Akkor azt a választ kaptuk a mélyen tisztelt doktor úrtól, hogy a Miniszter úr Önnek ígéretet tett, miszerint magyarul tudó tanítót fog községünkbe kinevezni. Egyidejűleg utasított bennünket, hogy amennyiben egy héten belül nem kapunk magyar tanítót, úgy Önt haladéktalanul értesítsük, hogy a miniszter úr rendelkezésének végrehajtását megsürgethesse.

Közben megérkezett a községünkbe kinevezett új tanító és megkezdte a tanítást, – mivel magyarul nem tud – természetesen szlovén nyelven.

Ezért bátorkodunk most ismét mélyen tisztelt doktor úrhoz fordulni és egyúttal bocsánatot kérünk sokszori alkalmatlankodásunkért. Itt a mi vidékünkön hiába fordulunk bárhová, igazságos kérésünk meghallgatásra nem talál. Ezért vagyunk kénytelenek a mi ügyünkkel mélyen tisztelt Doktor urat annyit terhelni. Kérjük, hogy még egyszer legyen segítségünkre abban, hogy egy kis magyar község magyarul tudó tanítót kapjon és akkor a mi és gyermekeink hálája lesz fáradozásainak legszebb gyümölcse.

Tiszteletteljes kérésünket a mélyen tisztelt doktor úr szíves jóindulatába ajánlva maradunk mély tisztelettel:

Motvarjevci, 1938. IX. 25.

Kóczyán Sándor
Varga Sándor
Varga Kálmán
Tóth Zoltán
Antal Kálmán⁹⁰⁰

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
kézzel írt levél, aláírásokkal.*

⁸⁹⁹ Lásd a 172. iratot.

⁹⁰⁰ Nem sikerült róluk életrajzi adatokat találnunk.

Horváth Ferenc újvidéki kertész⁹⁰¹ levele Várady Imréhez,
1938. szeptember 28.

Cvečarnica:⁹⁰² Akad. Dipl. Viši Vrtarski Arhitekt⁹⁰³
Vrtlarija i rasadnik:⁹⁰⁴
Horvath Franjo
Novi Sad

Cara Dušana ul. br. 16.

Telefon: 33-11

Kralja Petra ul. Br. 30

Telefon: 33-12

Novi Sad, 1938. IX. 28.

Nagyságos

Dr. Várady Imre úrnak

Becskekerek

Mélyen tisztelt Képviselő Úr!

Újvidékről kiinduló gazdasági természetű szervezkedés megindításának lehetőségéről szeretnék képviselő úrral egy kis eszmecserét folytatni és e célból kérném szíves értesítését, hogy a vasárnap, avagy valamely hétköznapi alkalmasabb e célból való felkeresésére.

Képviselő urat szívélyesen üdvözli a magyar ügynek hű közkatonája
teljes tisztelettel
Horváth Ferenc

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
céges papírra kézzel írt levél, aláírással.*

⁹⁰¹ Nem találtunk egyéb életrajzi adatot.

⁹⁰² Virágüzlet.

⁹⁰³ Kertészmérnök.

⁹⁰⁴ Kertészet és faiskola.

Deák Leó⁹⁰⁵ levele Várady Imréhez, 1938. október 3.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1938. október 3.

Kedves Imre Bátyám!

Köszönöm telefonértesítésetet. Nagyon meglepett a hír. Azzal már leszámoltam, hogy a legcsekélyebb részt is kérjük vagy igényeljük magunkat a választásokból, azonban olyan nagyfogú animozításra⁹⁰⁶ mégsem számítottam, mint amilyen megnyilvánult a közölt intézkedésben.⁹⁰⁷ A célszerűségét az intézkedésnek megértem. Hiszen közölni valóid aligha válthattak volna ki meglepődést. Mindenesetre azonban gondolkodóba kell esni a jövőt illetően. Nagyon leköteleznél, ha alkalmat adnál nekem egy kis eszmecsere, amely lehet akár négyszemközti is, mert végeredményben mégis csak pontot kell tennünk az események mögé, levonván ki-ki olyanformán a konzekvenciákat, amint azt jónak látja.

A legkellemetlenebb a dolgokban, hogy egymás után kapom a szemrehányásokat, mintha mi semmit sem csináltunk volna, mintha mi összetett kezekkel néztük volna az eseményeket. Érdekes a szemrehányásokból annak a megállapítása, hogy az igények tekintetében a szemrehányók sokkal messzebb mennek el, mint amennyire mi voltunk. Talán a vasárnapi összejövétel még pótolta volna a hiányzó felvilágosításokat, avagy egy ért-

⁹⁰⁵ Lásd a 101. jegyzetet.

⁹⁰⁶ Rosszindulat, ellenséges érzület.

⁹⁰⁷ 1938. november 20-án a Magyar Párt vezetői becskerekai értekezletük után bojkottra szólították fel a magyarságot a decemberre kiírt parlamenti választásokon. Ezt azzal indokolták, hogy az április 10-én, a kormány képviselőinél tett látogatásuk alkalmával megígért pozitív intézkedésekre az oktatás, a szabad földvásárlás és az egyesületi munka terén nem került sor. Ígéretet kaptak arra is, hogy ejtik Szántó Gábor személyét, de a helyére nem a volt magyar párti vezetőket jelölték képviselőnek, hanem egyedül Fodor Gellértet. A bojkottot Nagy Iván és hívei nem támogatták, és az Egyesült Ellenzék mellett agitáltak.

hető kommuniké is elegendő lenne a kíváncsiság kielégítésére. Úgy látom azonban, hogy se egyik, se másik nem lehetséges. Nekem ezen felül még egy különös megjegyezni valóm is van és ez az, hogy a tárgyi kívánságok a személyek mellett teljesen eltörpültek, sőt szóba sem jöttek, bár ezeknek a személyeket nagyon de nagyon meg kellett volna előzniök.

Igaz meleg barátsággal

kész híved:
Leó

VL, Magyar ügyek, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Nagy Ödön⁹⁰⁸ levele Várady Imréhez, 1938. október 3.

Ngs

Dr. Várady Imre v. orsz. képviselő úrnak

Petrovgrád

Kedves Barátom!

Amióta a kisebbségi sors útját járjuk, módunk és alkalmunk volt a legváltozatosabb tapasztalatokon esni át. Láttuk, hogy a jugoszláviai magyarság soraiban hogyan és miért keletkeztek ellentétek, szakadékok, töredékek és frakciók. A csoportok ki és szétválását nem az alapelvek és meggyőződések különbözősége idézte elő, hanem főleg a személyi ellentétek, amelyek időnként fel-fellángoltak, majd ellanyhultak, legutóbb pedig annyira kiéleződtek, hogy még azok a határok is eltűntek köztünk, amelyek közt eddig kisebbségi életünk berendezését elkezdtük. Előbb jött mindég a személyi elégedetlenség, csak azután az elvi álláspont megváltoztatása.

A széthúzás és sűrűlódás eredetét és okait tüzetesebben megvizsgálni most nem kívánom, csak aláhúzom, hogy a jugoszláviai magyarság egységének megbontása, az elkülönülés és a házi perpatvar mennyire zsbasztólag hatott kisebbségi törekvéseinkre és milyen káros hatást gyakorolt az egész kisebbségi életünkre. Szétmorzsolódtunk, atomizálódtunk és ezért minden vonalon háttérben szorultunk. Elgyengültünk, mert darabokra osztottuk magunkat.

Bizonyára Te is – akinek személye köztünk mindig a legnagyobb tiszteletben részesült, s akinek közéleti szereplését fél évszázadon át mindig a jóindulatú megértés és belátás, a higgadt tárgyilagosság, a testvéri megbecsülés és az igazságszeretet nimbusza veszi körül – sokszor érezted annak szükségét, hogy a feszültségeket meg kell végre szüntetni, az erők tömörítésének az együvé tartozás kötelékének, az egymás megértésének és megsegítésének szálait, s jobb holnapnak alapjait le kell rakni és biztosítani.

⁹⁰⁸ Lásd a 88. jegyzetet. Amikor az 1927-es választások után egy évvel egy radikális párti képviselő helye megüresedett, a Magyar Párttal kötött paktum szerint ezt a helyet a következő legtöbb szavazatot kapott magyar párti jelölt kapta, tehát Nagy Ödön.

Mert amíg kisebbségi közéleti küzdelmünkben nem tudjuk koncentrálni azt az erőt, amely az ország egész magyar társadalmát egységesen mozgathatná meg, közös útra terelné, amíg az együttműködés közös irányvonalát nem találjuk meg, kisebbségi életünk egyetlen területen sem fogunk jelentős eredményeket, tartós sikereket felmutatni.

Ez a gondolat bírt engem arra a magam alkotta elhatározásra, hogy a mai történelmi időkben nyílt levéllel forduljak Hozzád és arra kérjelek: hívd össze mielőbb a jugoszláviai magyarság nagygyűlését.⁹⁰⁹

Jöjjön össze és legyen ott méltóan képviselve hazánk minden városa, községe, faluja, ahol a magyarság tömörítve lakik. Névre-szólv meghívással vegyenek részt mindazok, akik közéleti súlyt képviselnek, s akiknek kisebbségi életünkben neve van. Vonuljon fel minden jugoszláviai magyar, aki bármilyen egyéni munkával akar hozzájárulni a jugoszláviai magyar kisebbségi építő és alkotó munkához. Hadd hallja a magyar vidékek minden rétege, mi foglalkoztatja a vezető elemeket és lássa azon igyekezetünket, hogy a jugoszláviai magyarság lelkesedésével, akarattal, munkával, áldozatkészséggel, minden erejének összeszedésével és megfeszítésével kész síkra szállni a kisebbségi jogainak teljes elismeréséért. Nem egymás ellen, hanem egymással és egymásért.

Hadd lássuk, ki nem akar még ma sem összefogást, minden jugoszlávia magyar barátságát, olyan társadalmi erőfogást, amelyből a jug. magyarság semmiféle erőforrása sem hiányozhatik? Kinek a becsvágyó törtétele akadály a testvéri szolidaritásnak? Ki az, aki a feszültségeket örök neheztelensé kívánja kompenzálni, hogy azt a közélet porondjáról leszoríthassuk.

Legyen ez a nagygyűlés az ország magyar népének seregszemléje és táborozása, a magyar kisebbség szívét hevítő érzéseknek megnyilatkozása, egyben demonstrációja annak is, hogy az egységes harmónia szellemében olyan légkört akarunk teremteni, amely lehetővé teszi minden jugoszláviai magyar együttműködését. Nem szabad semmiféle értékes elemet kihagyni, aki a jug. magyarságnak hasznos szolgálatot tehet. Hívjuk meg oda a ki nem aknázott lehetőségeinket, a fiatalságot is, akiknek gondolatvilága ma már legközelebb áll a jug. magyar nép véleményéhez és igaz érzelmeihez. Szóaltassuk meg a jug. magyar parasztot és a munkás népet is, hallgassuk meg jogos kívánságaikat és méltányos követeléseiket, hi-

⁹⁰⁹ A nagygyűlés összehívására nem került sor, az ellentéteket Váradyék személyes konzultációkkal és egyéb politikai eszközökkel igyekeztek áthidalni.

szen a mai nehéz sors elsősorban őket pusztítja. Az álláspontját mindenki teljes nyíltsággal tárja fel, de azért letisztult érzéssel és engesztelő melódiával igyekezzünk kerülni a szenvedélyességet, a csapkodó indulatokat és a lobogó érzéseket.

Kész munkatervem a kisebbségi tömörülés rendszeréhez ma még nincs. Én most csak felvetem a testvéri egyetértés gondolatának szükségességét és a riadót fújom: vegyük kezünkbe saját sorsunkat, mert senki más csak magunk tudjuk anyagi és szellemi birtokállományainkat megőrizni, gazdasági és kulturális szükségleteink teljes kielégítését biztosítani.

Meg kell találni a közös alapot a közös munkára. Meg kell szervezni a jug. magyarság nemzetiségét és nemzeti egységét. Milyen szép is volna, ha máról holnapra – mint egy lidércnyomás, – elmúlna minden szakadék és különbözet, ami elválaszt, bont és feldarabol. Gátak, akadályok, keserűségek nélkül érvényesülhetne minden, ami egyesít. Ha mindenki készen állna arra, hogy a saját meggyőződését, hiúságát és érzékenységét a közösség döntő ítéletének alávesse. Ha köztünk egy szellem, egy akarat uralkodnék, amit félmillió jug. magyar is jóváhagy.

Igaz, hogy nemzeti létünk alapfeltételeinek biztosítása sok kitartást, bátorságot, türelmet, körütekintést, bölcsességet, hosszú ideig tartó munkát és költséges előkészítést igényel és könnyen akad köztünk, aki ezt a céltudatos, kemény, fáradtságos munkát példás lelkiismeretességgel vállalja.

Nem gondolok én önálló kisebbségi alapon szervezett politikai párt alakítására, – hiszen tiltó törvény is gátolja ezt – hanem csak egységes sorakozásra, lelki összeforrásra, az észlelt akciók és erők egyesítésére, olyan organizmus és forma megtalálására, amelyben összes erőinket legcélszerűbben és legbiztosabban érvényesíthetnénk kisebbségi jogaink és érdekeink hathatósabb megvédésére. Együttműködni az élet minden területén, közös terv, szándék és akarat szerint céltudatos munkával. Nagyot érő, valós számvetés praktikus irányítással minden nemes és becsületes akarást eredménnyé változtat és sorsunk jobbra fordulását készíti elő.

Csak így lehetünk számottevő politikai és társadalmi erő, csak így nézhetünk bizalommal kisebbségi életünk jövőjére, mert amíg csak egymással szemben álló magyarokat látnak, addig kellően soha sem értékelnek. A szövetkezés azonban barátaink számát megnöveli, ellenfeleink arcvonalát meglazítja, és szavunk súlyát megsokszorozza.

Szolidaritást teremteni mindnyájunk közt, ki teheti ezt a vágyunkat elérhetetlen álommá? Miért volna utópia, ábrándkép, hogy gazdasági, világnézeti, vallási, társadalmi és osztály különbség dacára közös magyar

kisebbségi érdekből összefogjanak a jug. magyarság legjobb erői és minden rétege? Hiszen nincs is nagy erőfeszítésre szükség, csak a személyes vetélkedés fölé kell emelni a magyar kisebbségi közösség sorsa megjavításának érzékét.

Az államhatalomnak nem lehet az ellen kifogása, mert ezt a szabadságunkat az alkotmány és külön törvény is biztosítja. Sőt magát az államot is szolgálja, mivel az országnak is különös érdekében áll, hogy a kisebbségi problémák – mint a békés fejlődés biztosítékai – tiszta és végleges megoldást nyerjenek. Ebben a törekvésünkben tehát egynek érezhetjük magunkat az állam hatóságaival. A német kisebbségi testvéreink is rendszeresen megtanácskozzák a közös védelem módszereit és a közös teendőket a hatalom jóindulatú támogatása mellett, mivel ezzel a tanácskozások nem állnak ellentétben a jug. nemzet megerősödése eszméjével. Ezt a jogunkat mi verejtékes, becsületes, hazafias munkánkkal ki is érdemeltük.

Vannak már előttünk követendő példák: a romániai magyarság már 15 éve egységes szövetkezést tart fenn. Csehszlovákiában ez év tavaszán tömörült közös táborba a külön utakon járt magyarság. Csak nálunk nem tett még senki sem kísérletet arra, hogy az ellentéteket elimináljuk. Hiszen még ha a teljes eredménytelenség volna is az eredmény, legalább meggyőződünk, kik akarják felborítani az egységesítő próbálkozásokat? A Te feladatod volna gondoskodni, hogy a gyűlés minden mozzanatában az egységre törekvő jug. magyar kisebbség szíve szólaljon meg. Tisztázza minden vezéregyéniség az álláspontját és elvi szempontjait, világosítsák meg az összes problémákat, amelyek megoldásra várnak, halljuk a külön-véleményeket és az ellentétes törekvéseket – őszintén.

A sorozatos megbeszéléseink tengelyébe az egységet alkossuk. Célja nem kész tervek és javaslatok megvitatása és egyes programpontok minél alaposabb kifejtése, hanem az, hogy a magyar kisebbségi élet különböző felfogású tényezői egymás elgondolásaival minél részletesebben ismerkedjenek meg. Mondja el mindenki gondolatait, amelyhez bárki hozzászólhat.

Szükséges egyszer a megértésre hangolt, tisztult légkörben becsületes elhatározással és önmagunkra eszmélve beszélni a mi közös feladatainkról, hivatásunkról és érdekeinkről.

A Te erkölcsi pozíciód, szellemi súlyod és kivételesen gazdag tapasztalatod jelölné meg a konferencia feladatkörét, tárgyalási módját, rendszerét és azt a demarkációs vonalat is, ameddig a felmerült kérdések vitája terjedhet. Kíváncsok volna, hogy az értekezletet ne csak a szentimentalizmus, a túlradó szív, a szenvedélyes virtuskodás, az egyéni ambíció és az

érzelmi előítélet szempontjai, hanem inkább az önfegyelem, a nagy felelősségérzés, az önfeláldozás, az objektív és reális mérlegelés, a megértés és meggyőződés békés módszere és szelleme uralja. Kerülni az elválasztó elmentéket és keresni a kiegyenlítődés érintkező pontjait. A hibák feltárása érjen véget és jöjjön helyébe a harmónia, a segítség és a gyógyítás korszaka. Keressük a bajok okát, mibenlétét és a diagnózist. A részérdekek fölé az egyetemes magyar kisebbségi érdeket emeljük.

Ki az, aki nem akar az eddiginél jobb helyzetet teremteni? Ki az, aki – félretéve minden rokon és ellenszenvet – nem akar összeolvadni egy kisebbségi magyar közéletben? Ki az, aki nem akar egységesen haladni azon a közös úton, amelyen kisebbségi céljaink elérésére törekszünk? Hiszen az együttműködésben is mindenki kivetheti saját programjának alapelveit. A kisebbségi kérdés dörömböl a kapukon. A gyakorlati élet jelentkezik a maga követeléseivel. Az idő jobban sürget, mint valaha. A jug. magyarságnak egységet kell mutatni.

Jöjjenek hát a feladatok és kezdődjön a munka.

Ki kell nyújtani egymás felé a kezünket, – lássuk, ki nem adja ide és ki húzza vissza? Csak a jug. magyarság egységfrontja teszi egyedül lehetővé a munkát, a haladást, a fejlődést és az üdvös eredményeket. Túl kevesen vagyunk ahhoz, hogy a jövőben is frakciókra szakadva éljük le kisebbségi életünket. Ezért minden tudást, tehetséget: az élő szót, a tollat, a legparányibb erőt ennek a szent célnak kell szolgálatába állítani. Aki ezt nem vállalja, vonuljon vissza minden közéleti szerepléstől.

Vajha minden magyar, még az is, aki eddig csak csendes rokonszenvvel nézte, ezután buzgó tevékenységgel támogatná a jug. magyar kisebbségi mozgalmakat, az itteni magyarság éltető gyökereinek megerősödését. A munka sokasága miatt sok segítő, áldozatos kézre van szükség. De lehetetlen, hogy ne érezze mindenki az együttműködés hiányát, amikor az utolsó évek tapasztalatai és a közeljövő eseményei egyaránt arra intenek és kiváló tanulságul szolgálnak, hogy csak az egységesen fellépő nemzeti kisebbség képes akarátát és céljait keresztül vinni.

Nem a személyi ambíció adta kezembe a tollat a kezdeményező lépés megtételére, hanem az a meggyőződés, hogy az ellenem kialakult hangulat ellenére is én voltam itt egyedül és mindig fanatikus híve a közösségi szellemnek, a sorsmentő egységre való törekvésnek és a belső lelki leszerelésnek. Amit leírtam, a magyar lelkiismeretem parancsolta és én csak ezt a parancsot teljesítettem.

Meg vagyok győződve, hogy e tiszta szándékú sorok a jug. egész magyar társadalomban termékeny talajra hullanak és élénk visszhangra találhatnak. Viribus unitis,⁹¹⁰ – ezt a jelmondatot írjuk mi is a pajzsunkra, mert ha nem így cselekszünk és a közös célt száz felé keressük, – bizony mondom – a mai tarthatatlan helyzet végre is a megsemmisülésbe taszít bennünket.

Szobotica, 1938. október 3-án.

Igaz nagyrabecsüléssel és a régi tisztelettel híved,
Dr Nagy Ödön

VL, Magyar ügyek, 11195., gépelt másolat, gépelt aláírással.

⁹¹⁰ Egyesült erővel.

Várady Imre levele a szentlászlói magyar iskolaszék tagjainak,
1938. október 9.

P. 1938. X. 9.

Tekintetes Varga Kálmán úrnak

Motvarjevci

Motvarjevci iskolához magyar nyelvű tanító kinevezése iránt, amint levelemben jeleztem volt, személyesen jártam el a közoktatási miniszter úrnál, aki még jelenlétemben intézkedett volt a kérelem teljesítése szellemében. Most újabban kézhez vett azon értesítésük után, hogy ígéret ellenére sem kaptak magyar tanítót,⁹¹¹ kérésemre a miniszter úr az eredetben idemellékelte levél szerint – arról értesítve engem, hogy milyen iskolákhoz melyik magyar tanító kapott kinevezést és, illetve áthelyezést – kiemeli, amint olvasható, hogy

Motvarjevci községébe, azért nevezett ki sloven nyelvű tanítót, mert ott – amint mondja, nincsen magyar nyelvű kisebbségi tagozat.

Nagyon kérem, szíveskedjenek nékem megírni a valóságos helyzetet, hogy a tényekkel felszerelten újabb kérvénnyel fordulhassak a miniszter úrhoz.

Kérném, szíveskednének megírni egyben azt is, hogy Motvarjevci községe miképpen volna legkönnyebben elérhető, melyik a legközelebbi vasútállomás, onnét mily távolságra fekszik, s hogyan volna legkönnyebben lehetséges községükbe jutni, mert azzal a gondolattal foglalkozom a helyzet feltárása, s talán egyéb kérdés megvilágíthatása céljából is a főtitkár urat... (egy sor olvashatatlan – S. E.) Kérem, elolvasás után a miniszter úr levelét, amelyet eredetben csatolok, címemre visszajuttatni, mert erre még szükségem lehet.

Mindannyiukat testvéri üdvözléssel köszönti

*VL, Magyar ügyek, 11310., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

⁹¹¹ Lásd a 178. iratot.

Deák Leó⁹¹² levele Várady Imréhez, 1938. október 11.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1938. október 11.

Kedves Imre Bátyám!

Dénestől folyó hó 6.-iki keltezéssel levelet kaptál,⁹¹³ amely levélnek a másolatát Dénes volt szíves nekem is megküldeni. Ezenfelül kaptam Dénestől még egy írást folyó hó 11.-iki keltezéssel és így most alkalmam van mind a kettőt egy levélben megválaszolni. A félreértés elkerülése okából ismételtem, hogy amíg a 6.-iki levél a szabadkai munkásság kiküldöttjeinek Dénesnél⁹¹⁴ tett látogatásával foglalkozik, addig a 11.-iki levél arról referál, amit Dr. Pummer⁹¹⁵ tartott szükségesnek a kiírt választásokkal kapcsolatban közölni.

Azt a közlést, amit a munkások tettek, rendkívül fontosnak találok. Annyira fontosnak, hogy a kiküldöttekkel az érintkezést fenntartani feltétlenül szükséges, sőt őket esetleg jobb belátásra és kooperációra bírni lehetségesnek tartom. Kellemesen lepott meg az a része a közlésnek, hogy a munkásság a régi Magyar Párt csoportjából kiküldendő bármelyik vezetőt hajlandó volna támogatni szavazatával, mert ez véleményem szerint azt jelenti, hogy a munkásság nem olyan szilárdan áll az osztályharc alapján, hanem inkább a nemzeti politikának a szolgálatába szegődne. Ami azt a merevséget illeti, hogy ők utasítás szerint járnak el és mindenképpen az ellenzék jelöltjét támogatják személyre való tekintet nélkül, azt hiszem hajlítható és a javunkra használható. Nem akarok itt praejudikálni abban a tekintetben, hogy a régi Magyar Párt a választásokon hol helyezkedik el. Beszélgettem ugyan egyik-másik barátunkkal és nagy megelégedésemre

⁹¹² Lásd a 101. jegyzetet.

⁹¹³ A levelet nem találtuk meg az iratok között.

⁹¹⁴ Lásd a 173. jegyzetet.

⁹¹⁵ Lásd a 841. jegyzetet.

mindenütt más és más felfogást találtam. A felfogások azonban nagy részben egyeznek Imre Bátyám a Te felfogásoddal is, amely szerint erkölcsi lehetetlenség lenne egy szégyenteljes kompromisszumnak a megkötése. Ezeknek figyelembe vételével viszont úgy látom, hogy a munkásságnak a felfogása nem ellentétes 100 százalékgig a mi felfogásunkkal. De azt is látom, hogy szükség esetén a munkásságot vagy annak jó részét megfelelő felvilágosítás után a mi nemzeti politikánknak mégis csak a szolgálatába lehetne állítani még akkor is, ha mi a kormánypárt oldalán helyezkednénk el megfelelő megállapodás eredményeképpen.

Dénes azt írja ebben a levelében, hogy a további tárgyalás a munkássággal addig nem aktuális, amíg mi a kormánypárt megbízottjaival létesítendő megbeszélésekből a végső konzekvenciát le nem vonjuk. Igen ám, de ez a levél még a választások kiírása előtti időpontból datálódik, s ezért ma, amikor már a választásnak a dátumát⁹¹⁶ is tudjuk, azon véleményemnek mernék kifejezést adni, hogy Dénes igenis tartsa fenn és tartsa melegen a munkássággal a tárgyalásokat, nehogy ezek olyan kötöttségeket létesítsenek időközben, amely miatt később a mi céljainknak már egyáltalán nem állhatnának rendelkezésére.

Pummerral folytatott beszélgetéséről Dénes volt szíves olyan arányban tájékoztatni, hogy a vajdasági ellenzék szétesőben van, s ezért Pummerék az egész általános magyar frontnak az összefogását szeretnék látni. Az összefogásból nem hagynák ki Dr. Szántót sem. Ebből az értesítésből én azt veszem ki, hogy Pummerék is jobb belátásra jutottak, amit vártam is. Azonos-e azonban Pummernak a felfogása Nagy Ivánéval,⁹¹⁷ arra nézve nem mernék igent mondani. Pummer már évek óta kezdi a szecessiót, s hogy a kezdő lépéseket előbb nem tette meg, ahhoz csak az alkalomadottság hiányzott. Persze hogy a választások meghozták ezt az alkalmat. Szétesőben van-e a Vajdasági ellenzék, sőt szétesőben van-e általában az úgynevezett parlamenten kívül egyesült ellenzék, arra nézve eltérőek a vélemények. Ettől eltekintve azonban a Pummer féle megmozdulást én a magam részéről ugyanúgy tekintem, mint a munkásságnak a közeledését, hogy ti. ezt sem szabad bagatellizálni. Pummerékkal is fel kell venni az érintkezést, amit – amint jól emlékezel – én már régebb idő óta forszírozok. Emlékeztetlek arra, hogy megbízást is adtatok nekem Nagy Ivánnal a tárgyalásokra, s hogy ezek a tárgyalások meg nem történtek, annak egyedül

⁹¹⁶ A parlamenti választásokat 1938. december 11-ére írták ki.

⁹¹⁷ Lásd az 555. jegyzetet.

Raics bán⁹¹⁸ határozott ellenkezése volt az oka. Választások előtt állván azonban megvagyok győződve arról, hogy Te is Imre Bátyám a bánnak a tilalmát ma már más szemekkel nézed és meg fogod engedni, hogy a tárgyalások fonalát annál is inkább felvegyük, mert hiszen ezek semmi más nem céloznak, mint a magyarságnak egy táborba hozását és esetleg ennek a tábornak erejét a választásokra a kormánypárt szolgálatába lehetne állítani.⁹¹⁹ Természetesen a fentebb már említett kompromisszum esetére.

Végeredményben tehát, miután a fentiekben Dénesnek mind a két levelét megválasztam, csatlakozom Dénesnek ahhoz a kívánságához, hogy a lehető legrövidebb időn belül üljünk össze megbeszélésre. Első megbeszélésünk már a legközelebbi napok valamelyikén szűkebb néhányunk körében jöjjön létre az általad megjelölendő helyen és napon. Ugyancsak Téged kérnék meg arra is, hogy a 3-4 személynek a kiválogatását erre a megbeszélésre megejteni szíveskedjél. Itt kicserélnénk véleményeinket, közölnénk egymással információinkat, de ugyanakkor előkészítenénk egy szélesebb rétegre kiterjedő megbeszélést is, mint amilyen volt akár a szombori, akár a becsei vacsora.

Az a kérelmem tehát: méltóztassál Imre Bátyám indítványainkat mérlegelni és elhatározásodról bennünket sürgősen értesíteni. Meg vagyok ugyan arról győződve, hogy a bán részéről hamarosan meghívásban lesz részed, de éppen ez a körülmény az, amely néhányunknak bizalmas megbeszélését még inkább szükségessé teszi. A megbeszélést tarthatnánk esetleg Szabadkán is, de ha Nektek Szombor nem esik távol, én nagyon szívesen látnálak Benneteket. Az elől sem zárkóznék el, hogy a tágabb körű értekezletet is nálam tartsuk. Most azonban egyelőre csak a 3-4 szűkebb körű értekezletet sürgetem és kérem persze, ha Te is Imre Bátyám jónak és időszerűnek látod.

Én folyó hó 14.-én Újvidéken vagyok. Igaz, hogy a délelőttöm el van foglalva tárgyalással, de a tárgyalás után állhatnék rendelkezésekre, ha oda határoznál, hogy a megbeszélést sürgősen és Újvidéken tartjuk meg.

Igaz meleg barátsággal
készséges híved:
Leó

⁹¹⁸ Lásd a 675. jegyzetet.

⁹¹⁹ Pummer Sándor és Nagy Iván az 1938. decemberi választásokon végül az Egyesült Ellenzék listáján indultak, de egyikük sem került be a parlamentbe.

NB. Dénes – mint említettem – Pummer elgondolását úgy látja, hogy az összes erők összefogása alatt Szántó Gábornak⁹²⁰ a bekapcsolását is kell érteni. Ez ellen már jó eleve tiltakozom, mert Szántó Gábornak nincsenek emberei. Egyedül viszont az ő személyének a bekapcsolása többet árt, mint használ. S ha eddig nem ütöttük lovaggá, miért tegyük éppen most, amikor magunkat is magával ráncsát? Ha ugyanis mi nem tartjuk erkölcstelennek a vele való tárgyalást, miért ne érezze magát a kormányzó párt feljogosítva arra, hogy vele mint a magyarság egyik reprezentánsával tovább is foglalkozzék.⁹²¹

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁹²⁰ Lásd a 141. jegyzetet.

⁹²¹ Szántó Gábort ezen a választáson már nem indította a kormányzó Jugoszláv Radikális Közösség, helyette Fodor Gellért gazdálkodót, Horgos község elnökét jelölték, aki bekerült a parlamentbe. A Magyar Párt régi vezetői, a kormánypárttal történő megállapodás híján, nem indultak ezen a választáson.

Kongó Tivadar⁹²² levele Várady Imréhez, 1938. október 12.

Subotica 1938. okt. 12-én.

Igen tisztelt Doctor Úr,

Ön bizonyára értesült arról a találkozóról, melyet a Vajdasági új magyar generáció Szuboticán megrendezni tervezett. Bizonyosan értesült arról a beszélgetésünkről is, melyet Dr. Deák Leó úrral és Dr. Strelitzky Dénes úrral folytattunk.

Most Önhöz fordulunk, mint a jugoszláviai magyarság és a volt Magyar Párt legtekintélyesebb vezetőjéhez és harcosához és kérjük jóindulatú támogatását.

Arról van ugyan is szó, hogy a vajdasági magyar népünk annyira szervezetlen és elhanyagolt, hogy kulturális és gazdasági, de még jó néhány téren a romlás legmélyebb lejtőjére jutott.

Mi, akik mindig ennek a népnek boldogulásáért harcoltunk, elhatároztuk hogy a dolgozni vágyó új magyar generációt sürgősen munkába szólítsuk.

Legfőbb ideje, hogy meginduljon nálunk is egy egységesítő magyar építő munka. Részünkről a legmesszebbmenő jóindulattal tesszük az előkészületeket a vajdasági magyar ifjúság politikai, fölfogás és osztálykülönbség nélküli összefogásának megteremtésére.

Kongresszusunk egyúttal a konkrét munka megindulását is hivatott jelenteni.

Mellékelt jegyzőkönyvünk⁹²³ látni fogja, hogy munkánk tere a gazdasági és kulturális szervezkedés. Ezek a legelhanyagoltabb és ma talán a legalkalmasabb munkaterületek.

Egyúttal bátorkodom meghívni Önt – az előkészítő bizottság nevében – találkozónkra.

⁹²² Kongó Tivadar (?-?) jogász, a vajdasági magyar népi mozgalom egyik elindítója és szervezője, a *Híd* körül csoportosuló baloldali fiatalok egyik vezetője, az 1945-ben megalakított Vajdasági Magyar Kultúrszövetség szervezőtitkára.

⁹²³ Lásd a 175. iratot.

Megvagyunk győződve, hogy indulásunk Önnél is jóindulatú támogatásra talál, ezért nagyon örülnénk ha találkozónkon Ön is megjelenne.

Tisztelettel:
Kongó Tivadar
Skotus Viator 42,

U. i. A legnagyobb sajnálatunkra (utólagos értesülés) a találkozónkra még mindig nem kaptuk meg a rendőrségi engedélyt. Biztosítjuk azonban Önt, hogy minden erőnket és minden lehetőséget fölhasználunk, hogy az engedélyt kicsikarjuk.⁹²⁴

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁹²⁴ A találkozót a hatóságok többszöri próbálkozás ellenére sem engedélyezték. Lásd a 185. és a 186. iratokat.

185.

A szabadkai fiatalok szervezőbizottságának körlevele,
1938. október 13.

Népünkkel
népünkért

T. C.

Folyó hó 16-án kellett volna Szuboticán megtartani a jugoszláviai magyar fiatalság nagy találkozóját.

A közbejött világ,⁹²⁵ valamint belpolitikai⁹²⁶ események miatt nem tudtuk megszerezni a fenti dátumra a hatósági engedélyt, amiért is két heti késéssel, folyó hó 30-án tartjuk meg összejövetelünket a már közöltek alapján.

Jövő héten elküldjük tanulmányozás végett a találkozó részletes programját és a zárhatározat szövegét.⁹²⁷

Munkánk sikere tőlünk függ. A két heti időt használjuk fel a találkozó minél tökéletesebb előkészítésére. Ez a legjobb biztosíték a sikerre.

Szubotica, 1938 október 13.

Testvéri üdvözléssel:
a szubotikai szervezőbizottság

Cím: Toldi Ferenc, Subotica
Gundulićeva ul. br. 50.

VL, Magyar ügyek, 11304., géppel írt másolat, aláírások nélkül.

⁹²⁵ 1938. március 12-én a Wehrmacht csapatai bevonultak Ausztriába, másnap törvényben mondták ki Ausztria csatlakozását Németországhoz, amit április 10-én népszavazással erősítettek meg.

⁹²⁶ 1938. december 11-ére írták ki a háború előtti utolsó választásokat Jugoszláviában.

⁹²⁷ Lásd a 189. iratot.

Toldi Ferenc⁹²⁸ levele Várady Imréhez, 1938. október 22.

Szobotica, 1938. okt. 22.

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

Mellékelten küldjük a vajdasági magyar fiatalok 1938. okt. 30.-án Szuboticán megtartandó kongresszusának zárhatározat-tervezetét.⁹²⁹

Tudjuk, hogy nagyon nehéz és felelősségteljes feladatra vállalkoztunk. Egyrészt honorálni kell magyar kisebbségünk minden rétegének hangulatát és igényeit, másrészt nagyon is figyelembe kellett venni a hatósági keretet és lehetőségeket, amelyek közt munkálkodni kívánunk. Úgy érezzük azonban, hogy ezzel a kiállásunkkal népünkkel szembeni kötelességünket teljesítjük.

Újból kérjük Önt, kísérje figyelemmel munkánkat és nagyon szeretnénk, ha számunkra ezen nagyjelentőségű találkozón személyesen részt venne.

Amennyiben a hatóságok a találkozó megtartása elé váratlanul akadályokat gördítenének, úgy ebben az esetben kérni fogjuk az Ön közbenjárását és támogatását is.

Kiváló tisztelettel:

Toldi Ferenc

az előkészítő bizottság nevében

Levelezés:

Toldi Ferenc, Subotica, Gundulićeva 50.⁹³⁰

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁹²⁸ Toldi (Toldy) Ferenc (?-?) a *Vojvodinai Szemle* (1939–1941) felelős szerkesztője és kiadója, 1941 után a szabadkai Magyar Olvasóköri főtítkára.

⁹²⁹ A határozattervezetet lásd a 189. iratnál.

⁹³⁰ Várady választát lásd a 190. iratnál.

Deák Leó⁹³¹ levele Várady Imréhez, 1938. október 23.

Sombor, 1938. október 23.

Advokat

Dr. Deák Leó

ügyvéd

Sombor

Telefon 11.

Kedves Imre Bátyám!

Tegnap telefonbeszélgetésünk nem lett volna alkalmas hosszabb eszmecserére, no meg drága multság is lett volna ez úton mindennek a megbeszélése. Amit az alábbiakban említék, az eszemben volt már akkor, amikor beszélgettünk, de levél formájában való közlésre tartogattam. Ez a következő. Végtelenül meglep, hogy Szántóékat⁹³² velünk egy vonalban említik és mintegy azon döntenek a két csoport között, melyik régibb szolgálja a pártnak. Ebben a kérdésben ugyanis ennek a szempontban nem szabad szerepet játszani. Én a magam részéről például ebben a kérdésben azt húznám alá, hogy Szántóék kérnek, követelnek és igényelnek a kormánytól, ezzel szemben mi tulajdonképpen szállítunk a kormánynak. Ez alatt azt értem: amíg ugyanis Szántó megválasztatásához a múltban fegyveres karhatalomra volt szükség, a jelen alkalommal is nagy erőfeszítésre van kilátás, hogy őt behozzák, de ezenfelül az ő forszírozása brusztkírozását⁹³³ jelenti az egész magyarságnak, addig mi nem csak azokban a járásokban biztosítjuk a választásoknak az abszolút sima és tiszta lefolyását, ahol jelölést kapunk, hanem biztosítjuk még a kormánypártnak a győzelmét mind azokban a járásokban is, ahol magyarok élnek. Amíg tehát Szántó Gábornak a járásaiban a kormánynak az intervenciójára van szüksége, addig a mi esetünkben mi biztosítjuk a kormánypárti jelölteknek a megválasztását egyéb járásokban. Persze ne adj Isten, hogy például a kormánypárti jelölt Szántót vigye magával a saját kerületében a magyar szavazatok felhajtására, mert vele önmagának több kárt okoz, mint hasznót hajt.

⁹³¹ Lásd a 101. jegyzetet.

⁹³² Lásd a 141. jegyzetet.

⁹³³ Brüsckíroz: ridegen, sértően bánik valakivel.

Ezeket a szempontokat kedves Imre Bátyám vagyok bátor nem csak figyelmedbe ajánlani, de kérni, hogy azokat tárgyalásaid során felhozniszíveskedjél, mert ezek helytállóak, mert ezek nem csak Stankovics⁹³⁴ előtt, hanem Stojadinovics elnök⁹³⁵ előtt is ismeretesekek.

Igaz meleg barátsággal kész híved
Dénes

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁹³⁴ Svetozar Stanković földművelésügyi miniszter. Lásd a 720. jegyzetet.

⁹³⁵ Milan Stojadinović miniszterelnök. Lásd a 631. jegyzetet.

Az Óbecsén 1938. október 25-én megtartott
megbeszélés jegyzőkönyve

Jegyzőkönyv

Felvetetett Stari Bečejen 1938 október 25-ikén Dr Galambos Ferenc⁹³⁶ lakásán.

Részt vettek alulírottak.⁹³⁷

Dr. Balasa Pál⁹³⁸ kifejti, hogy Dr. Váradyval tárgyalt és Dr. V. ezen óhajtását fejezte ki, hogy becsei járás magyar urai a topolai, sentai járás uraival együtt jelenjenek meg Stanković⁹³⁹ minister úrnál. Jelenlevők Dr. Balasa és Dr. Galambost jelölik ki a miniszteri látogatásra.

Dr. Galambos közli az urakkal, hogy Novakovics⁹⁴⁰ minister előtt félórás exposéban kifejtette, az itteni hangulatot, melynek alapja, hogy a vajdasági magyar politikai élet színteréről Dr. Szántó⁹⁴¹ tűnjék el, Dr. Várady vezetése és vezérnek elismerése a kormány részéről is megfelelő gesztusokkal ismertessék el, és hogy rámutatott arra a lehetetlen állapot-ra, mely szerint a Duna bánági kisebbségnek nincs kisebbségi íróasztala a bánágnál, ahol a panaszokat irányítanák és az egységes eljárást innen intézhetnék.

Miután a Duna bánág Bán ura jelenlevőket szombatra magához kérte, Stankovics minister úrral való tárgyalástól függetlenül az elkövetkezendő képviselő választások alapmotívumát a következőképpen határozzuk meg:

⁹³⁶ Galambos Ferenc (1894–?) óbecsei ügyvéd, a helyi Magyar Párt egyik vezetője. Zsidó származása miatt 1944-ben deportálták. 1945-ben Budapesten, a magyar belügyminisztérium épületében a jugoszláv misszió követelésére letartóztatták, és kiadatási kérelem nélkül áthurcolták Jugoszláviába. Ott háborús bűnösneként előbb tíz évre, majd másodfokon öt év szabadságvesztésre és kényszermunkára ítélték.

⁹³⁷ A résztvevők aláírása nincs rajta az iraton, ezért nem tudtuk rekonstruálni, kik vettek részt a megbeszélésen a jegyzőkönyv szövege alapján biztosan azonosítható Balassa Pálon, Galambos Ferencen és Draskóczy Edén kívül.

⁹³⁸ Lásd a 232. jegyzetet.

⁹³⁹ Lásd a 720. jegyzetet.

⁹⁴⁰ Niko Novaković (?–?) jugoszláv radikális párti politikus, szenátor, sportminiszter.

⁹⁴¹ Lásd a 141. jegyzetet.

Járásunk élére olyan előkelőbb, a nacionalizmust, annak tisztult értelmében felfogó szerb politikus állíttassék kormányjelöltnek, akinek személye az eddigi önjelölteket, Kačanski, Vlahović, Subić⁹⁴² háttérbe szorítja és esetleg a jelölésnél elüti és ha illet a kormány nem tud állítani, úgy kifejtendő, hogy Nagy Ivánnal⁹⁴³ szemben csak magyar jelölt veheti fel a versenyt. Nikolić⁹⁴⁴ jelölését a magyarság erkölcsi offenzívának veszi.

Dr. Galambosnak joga van saját személyében Stanković minister úrnak kijelenteni, hogy ez a jelölt csak ő lehet, mert Dr. Galambos szerint a kormány jelölésének határait, ami szerb jelöltet illeti, a legszűkebb körre kell szorítani.

Abban a kérdésben, hogy ki legyen Stankovics magyar helyettese, ha erre sor kerül, vagy egyáltalán a kormány jelöltjének helyettese, alulírott urak abban egyeztek meg, hogy e tekintetben Dr. Várady jelölésében már előre megnyugszanak, de Deák Leót a mi járásunkban alkalmatlan személynek veszik, dacára annak, hogy néki a teljes tiszteletet minden életvonatkozásában megadják.

Alulírottak a választás első mozzanatát írásban szögezik le anélkül, hogy politikai magatartásukat ezáltal a jövőben korlátoznák.

Ezután részletkérdéseket tárgyaltak a jelenlevők.

Dr. Galambos indítványozza, hogy a jelenlegi képviselővel és vezetőikkel ne üljenek le semmiféle tárgyalást folytatni mindaddig, míg a régi ígérek részleges betartása fejében a helyi hatóságok a magyar Népkör mostani házáat az ún. Losonci iskolával ki nem cseréli. A helyi sajtó jövőjéről esett továbbá szó.

Dr. Draskóczy⁹⁴⁵ és Dr. Balasa a képviselővel folytatott gerinces megbeszéléseikről számolnak be.

Felolvasva, aláírva.⁹⁴⁶

VL, Magyar ügyek, 11304., géppel írt másolat, aláírások nélkül.

⁹⁴² Nem tudtuk őket azonosítani.

⁹⁴³ Lásd az 555. jegyzetet.

⁹⁴⁴ Nem tudtuk azonosítani.

⁹⁴⁵ Lásd a 281. jegyzetet.

⁹⁴⁶ Az aláírások nincsenek rajta az iraton.

A vajdasági magyar fiatalok 1938. október 30-ára tervezett találkozójának⁹⁴⁷ határozattervezete

„Népünkkel népünkért!”

A vajdasági magyar fiatalság 1938. okt. 30-án Szuboticán megtartandó találkozójának zárhatározat-tervezete

1. A vajdasági magyar fiatalság a kisebbségi magyarság jobblétéért küzd.
2. A magyar kisebbség fogalma alá azon magyar anyanyelvű és magyar érzelmű dolgozó emberek tartoznak, akik mindenütt és mindenkor, minden körülmények között vállalják a magyar kisebbségi sorsközösséget. Aki tehát akár nemzeti, akár gazdasági vagy társadalmi tekintetben megtagadja a széles magyar néptömegekkel való együttműködést, az önmagát rekeszti ki a magyar kisebbségből.
3. Megállapítjuk, hogy népünk minden téren szervezetlensége folytán háttérbe szorul és visszafejlődést mutat.
4. Népünk helyzetén csak a szervezett, egységes munka segíthet. Ezért a magyarság úgy kulturális, mint gazdasági téren teljes egyenjogúságot és szabadságot kíván.
5. Szükségesnek tartjuk, hogy kisebbségi életünkben az építő szándék érvényesüljön a magyar nép gazdasági, kulturális, testnevelési és egészségügyi felkarolása és beszerzése, valamint a magyar küzdelmi egység létrehozása érdekében.
6. Tisztában vagyunk azzal, hogy sérelmeink orvoslása csak saját erőnkől lehetséges.
7. A magyar kisebbség híve az igazi és őszinte népuralmi, demokratikus eszmének, mert csak ilyen eszmekörben látja bebiztosított-nak nemzeti, gazdasági és társadalmi fennmaradását.
8. A kisebbségi magyarság híve a felebaráti testvériességnak és elítéli a vallási és faji gyűlölködést.

⁹⁴⁷ A találkozó megtartását a hatóságok nem engedélyezték.

9. Szükséges, hogy megértő együttműködés fejlődjön ki a vajdasági magyarság és a vele évszázadok óta együtt élő délszláv népek építőszándékú, békére törekvő, szabadságra vágyó tömegei közt, hogy ez a két nép végül megtalálja az egymáshoz vezető utat.
10. Nem engedjük meg, hogy tiszta nemzeti és szociális érzéseinkkel bárki és bármilyen irányban visszaéljen. Öntudatosak vagyunk és semmiféle akadály célunk elérésében meg nem gátol.

VL, Magyar ügyek, 11304., géppel írt másolat, aláírások nélkül.

190.

Várady Imre válasza Toldi Ferencnek,⁹⁴⁸ 1938. október 30.

P. 1938 X. 30.

Kedves Öcsém Uram,

Szombat este Suboticán voltam közügyekben való megbeszélés céljából, de azzal a szándékkal, hogy vasárnapra egybehívott ifjúsági gyűlésükön részt veszek.

Őszinte fájdalommal értesültem a betiltásról. És igaz sajnálattal látom, hogy ez idő szerint a légkör még mindig nem alkalmas, ily természetű, bár legnemesebb czéllal elgondolt összejövétel megtarthatására.

Azért mégis arra kérem: ne csüggedjenek. Munkálkodjanak, dolgozzanak továbbra is fáradhatatlan lelkes kitartással.

Mindannyiukat szívből üdvözli öreg barátjuk

VL, Magyar ügyek, 11304., eredeti, kézzel írt levél, aláírás nélkül.

⁹⁴⁸ Lásd a 928. jegyzetet.

Tóth Isaszegi Ferenc⁹⁴⁹ levele Várady Imréhez, 1938. november 2.

Bácska-Topola, 1938. nov. 2.

Tekintetes

Dr. Várady Imre⁹⁵⁰ úrnak

Petrovgrad

Kedves Imre Bátyám! Tudatom, hogy ebben a percben hallottam, hogy visszavették Szántótól⁹⁵¹ a dekrétet a képviselőségre, azért, mert vasárnap a járási községi J. R. Z.⁹⁵² elnökök és alelnökök jelölő gyűlésén kidobták a kíséretével együtt, és nem jelölték. – Egyúttal ezen gyűlés úgy határozott, hogy a Miniszterekre bízta kit jelölnek a topolai járásba. – E szerint Dr. Szántó monopolja a képviselőségre elesett ott is, ahol eddig bevehetetlen volt.⁹⁵³

Ezért szerény véleményünk szerint azonnal össze kellene jönni és a németekhez hasonló deklarációt kiadni és azt nyomban tudatni a Miniszterelnökkel és az illetékesekkel és egyúttal meghívás nélkül is kérni a kandidálást. A Szántó személyével most már nem lenne akadály. A sürgős leutazás és intézkedés azért ajánlatos mert elterjedtek olyan hírek, hogy a petrovgrádiakkal nem lehet megegyezni és erre föl sok más jelölt érdekében készülnek egyesek, akik, ha sem Szántó sem Várady nem igénylik a képviselőséget, esetleg eredményt is érnek el. Hangsúlyozzuk, hogy Várady jelölését itt is, fent is feltétlenül valószínűnek tartjuk, és egyúttal hasznosnak is. – Kérjük ebben az értelemben és ügyben személyesen az illetékeseknél sürgősen eljárni szíveskedjék.

Az idő rövidsége miatt bővebbet nem írhatunk.

Tisztelettel híve:

Tóth Isaszegi Ferenc

VL, Magyar ügyek, „P” 1937/38., 11310., eredeti, kézzel írt levél.

⁹⁴⁹ Tóth Isaszegi Ferenc (?-?) topolyai birtokos, a helyi magyar közélet egyik vezetője.

⁹⁵⁰ A levélíró következetesen i-vel írta Várady Imre nevét.

⁹⁵¹ Lásd a 141. jegyzetet.

⁹⁵² Jugoslovenska Radikalna Zajednica – Jugoszláv Radikális Közösség.

⁹⁵³ Szántó Gábor helyett Fodor Gellértet nem a Topolyai, hanem a Zentai járásban indították, aki a Jugoszláv Radikális Közösség színeiben bekerült a parlamentbe. Fodor Gellért életrajzi adatait lásd az 560. jegyzetnél.

Strelitzky Dénes⁹⁵⁴ levele Várady Imréhez, 1938. november 14.

Advokat

Dr. Strelitzky Dénes

Subotica, 1938 XI 14.

ügyvéd

Subotica

Vilsonova ul. 22.

Telefon 3-22

Kedves Barátom!

Leveledre értesítelek, hogy én a magam részéről, amennyiben az értekezlet megtartatnék, Petrovgradot találnám a legmegfelelőbbnek. Juhász Ferenc⁹⁵⁵ legutóbbi ittléte alkalmával megállapítottuk, hogy az egész vonalon a legnagyobb dezorganizáltság van, s különösen itt van minden teljes összeomlásban. Meg vagyok róla győződve, hogy ez a hanyatlás a külpolitikai események⁹⁵⁶ elhalkulása után még fokozódni fog. Megmondtam Juhásznak, hogy e pillanatban csak a Te személyedben lévő prestízs segíthet, s ilyen körülmények között Neked kell a legnagyobb eréllyel kezdedbe venni az erőket összegyűjtő és rendező munkát, mert e nélkül adva van az általános zűrzavar, információatlanság és minden további kísérlet reménytelen. Éppen ezért tehát, hogy külsőleg is demonstráltassék és szimbolizáltassék, hogy a reorganizáló munka Tőled indul ki tartom szükségesnek, hogy a Te lakóhelyeden jönnénk össze.

Természetesen amennyiben úgy határoznátok, hogy nem Petrovgradon tartassék meg az értekezlet, úgy bárhova el fogok menni. Sajnos nem vagyok róla meggyőződve, hogy jelen körülmények között panaszaikkal illő formában és illetékes helyen fogadnak bennünket. A jelentkezést megpróbálni minden esetre kell.

⁹⁵⁴ Lásd a 173. jegyzetet.

⁹⁵⁵ Lásd a 272. jegyzetet.

⁹⁵⁶ Minden bizonnyal az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményre s az azt követő november 2-ai első bécsi döntésre, a Felvidék Magyarországhoz történő visszacsatolására utal.

Szíves értesítéset várva, maradtam
baráti üdvözléssel:
Dr. Strelitzky Dénes

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Kedves Magyar Testvérem!

A küszöbön lévő választásokkal kapcsolatos kérdések megtárgyalása végett november hó 20-án, vasárnap délután fél 2 órára a petrovgrádi Osztó-vendéglő külön termében tartandó értekezletre tisztelettel meghívom. Minden érdeklődőt szívesen látunk. Eppen ez okból kérem, hogy ismerősei köréből minél több barátunkat hozza magával, ha esetleg az idő rövidsége miatt nem kapott volna az illető meghívó levelet.

Kérem egyúttal szíves értesítését részvételéről, hogy a fogadóbizottság megfelelő és olcsó étkezéséről gondoskodhassék.

Petrovgrad, 1938 nov. 16.

Magyar testvéri szeretettel

Dr. Várady Imre

„Glasnost” Petrovgrad, 1938

„Kedves Magyar Testvérem!” – Dr. Várady Imre meghívója a választási nagygyűlésre,
Petrovgrad, 1938. november 16.

Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1938. november 28.

Advokat
Dr. Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Vilsonova ul. 22.
Telefon 3-22

Subotica, 1938 november 28-án.

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrad

Kedves Barátom!

A következő ügyben vagyok kénytelen sürgősen Hozzád fordulni.

Ma délután felkeresett az itteni Magyar Olvasókör vezetősége és közölte velem, hogy meghívást kaptak a szubotikai városelnöktől,⁹⁵⁷ aki egyben a kormánypárt hivatalos jelöltje, abból a célból, hogy az itteni magyarságnak a választásokon történő állásfoglalását illetőleg tárgyalásokat folytassanak. A Kör vezetősége természetesen kénytelen volt eleget tenni a meghívásnak.

A tárgyalások folyamán a város elnök azt kérte, hogy az itteni magyarság, különösen pedig a Kör vezetősége és a Körben tömörült magyarság a december 11-i választásokon szavazatával a kormányt támogassa. Tekintettel arra, hogy a petrovgradi gyűlésen tényleg felolvasott határozat nem mondotta ki világosan a passivitást, a helyi viszonyoknak megfelelő esetleges alkudozásokat tett lehetővé, a megjelölt urak, hangsúlyozva, hogy az esetleges megállapodást a magyarság vezetőivel aprobáltatni fogják és a megegyezés hatályát ezek által történő jóváhagyástól teszik függővé, a

⁹⁵⁷ Szabadka polgármestere, korabeli kifejezéssel a város elnöke ekkor Marko Jurić radikális párti politikus, földbirtokos volt. Az 1938. decemberi választásokon a Jugoszláv Radikális Közösség jelöltjeként parlamenti képviselővé választották, illetve a báni tanács tagja lett.

város elnökkel alkudozásokba bocsájtkoztak. Hosszas megbeszélés után a következő lehetőség alakult ki.

1. Tekintettel a Kör kétségbeejtő anyagi helyzetére, Szubotica város a Körnek azonnal nagyobb segílyt nyújt. A Kör vezetősége 100.000.- dinárt kért, a másik tárgyaló fél 40-50.000.- dinárról tett ígéretet, miután nagyobb összeget ennél egyik szláv egyesület sem kapott.

2. A Kör üzemének rákfenéjét képező jegyilleték tekintetében kötelezettséget vállal a városelnök, hogy 1-2 napon belül keresztülviszi, hogy a Körnek módja legyen évente 50 előadást illetégmentesen rendezni, s erről a Kör szabályszerű végzést fog kapni.

3. Kötelezettséget vállal a városelnök, hogy a városi képviselőtestületbe minimálisan 15 olyan magyar egyén fog a most küszöbön álló teljes felváltásnál kineveztetni, akiket a Kör vezetősége javaslatba hoz.

4. Ugyanő ígéretet tett oda vonatkozólag, hogy a város idő előtt nyugdíjazott utolsó magyar gazdasági tanácsnokát, Dr. Hoffmann Kálmánt,⁹⁵⁸ aki az itteni magyarság egyik érdemes, lelkes tagja, kineveztetni helyettes polgármesterré, ha pedig az nem menne, úgy régi állásába helyezetteti vissza.

5. Kilátásba helyezte, hogy amennyiben pártja megmaradna a város vezetésében, úgy a magyar ifjúságra a megüresendő állások betöltésénél méltányos tekintettel lesz.

6. Ígéretet tett, hogy az itteni szellemet a városházán a magyarsággal szemben kedvezőbbé és barátságosabbá igyekszik majd, különösen a hivatalokban és az ügyek kezelésénél, átalakítani.

Ezeknek a lehetőségeknek a leszögezése után a felek fenntartották maguknak a jogot: a városelnök egyrésztől azt, hogy a fenti feltételek teljesíthetését a bánnal beszélje meg, a Kör vezetősége pedig az egyezés megkötésének lehetőségét elvbarátaival.

A fenti tanácskozás ma történt meg; utána az eljáró urak felkerestek engem, hogy a további teendők tekintetében véleményemet kikérjék.

Én az uraknak kijelentettem, hogy ebben a kérdésben én semmiféle érdemleges véleményt nem mondhatok, csupán azt a tanácsot adhatom, hogy forduljanak Hozzád, s hogy kérjék ki a Te véleményedet. Tettem ezt annál is inkább, mert mint előző levelemben már megírtam Neked, az

⁹⁵⁸ Lásd a 887. jegyzetet. 1939-ben egy politikai alku következtében a szabadkai képviselő-testület hetvanhat helyéből tizenhatot magyarok kaptak, köztük volt például Hoffmann és Strelitzky is, Hoffmann a testület magyar klubjának (frakciójának) vezetője lett.

a felfogásom, hogy most, amikor minden összeomlott és kicsúszni látszik a régi pártvezetőség alól, s erőteljes új alakulásnak se híre se hamva, Téged tekintelek annak, akinek minden ügy központi vezetését autoritativé kell kezébe venni, hogy megmenthető legyen, ami még lehetséges.

Az urak ezek után arra kértek engem, hogy vállaljam el ez ügyben a közvetítést, közöljem Veled tárgyalásuk tényét és eredményét és kérjem ki számukra véleményed.

Én bármennyire távol is tartom magamat minden közéleti tevékenységtől, mégis vállaltam ezt a közvetítést, mert attól félek, hogy ha barátaink teljesen magukra maradnak minden központi vezetés hiányában, teljes lesz a káosz és a tanácstalanság, s végzetes tévedések fognak történni. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy rendkívül nehéz, majdnem lehetetlen ebben a kérdésben végleges és minden érdeket kielégítő álláspontot foglalni el. Ennek a kérdésnek ezerféle ága van, amelyeket mind alapos megfontolás tárgyává kell tenni. Minden esetre módot kellene ejtened, hogy a fenti tényállást ottani elvbarátaiddal megbeszélj.

Én a magam részéről anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben is befolyásolni kívánnálak, azt a tanácsot merném adni, hogy amennyiben az itteni városelnök azzal az utasítással jönne vissza a Bántól, hogy a fenti alapon a Kör vezetőségével megegyezhet, telefonhívásra jönnél át Szubotićára, bizalmasan vizsgálnád meg a helyzetet és a különböző felfogások meghallgatása után adnál egy votum consultatiumot, amely értékes tanácsadás volna az itteni érdekeltség számára.

Ezek után én csak arra kérnélek, hogy amennyiben azonnal az volna a véleményetek, hogy a petrovgrádi (egy olvashatatlan szó – S. E.) tárgyalásról sem lehet szó, úgy kérem, azt velem a legsürgősebben közölni, hogy én barátainknak ilyen irányú információt adhassak. Minden esetre kérem pár sorban értesítéset levelem vételéről akár érdemleges válasszal, akár annak megjelölésével, hogy érdemleges válasz következik.

Én a magam részéről sajnálom, hogy kénytelenek vagyunk Téged ismét ilyen fejtörő és idegesítő problémák elé állítani, azonban ez a mai körülmények között nem kerülhető el. Sajnos semmi sem megy olyan egyszerűen, ahogy azt az ember elképzelné. Pénteken nálam járt Tóth Miklós sentai nagygazda,⁹⁵⁹ Dr. Gajó István⁹⁶⁰ sógora, aki szinte elképesztő

képét festette le Gajó helyzetének, s idegállapotának, amibe került. Innen fel is hívott Téged péntek délután 5 óra tájban telefonon, azonban irodád nem jelentkezett, miután úgy látszik az ünnep miatt nem tartottatok hivatalos órát. Tóth értesítésemre adta, hogy a reá nehezedő nagy nyomás miatt Gajó nincs abban a helyzetben, hogy szavát 100 percentig betartsa, lemondó levelét sem a miniszterelnöknek, sem pedig Sztankovicsnak⁹⁶¹ nem küldötte el, Vujić Savo⁹⁶² pedig nem fogadta el. Ilyen körülmények között formálisan helyettese maradt Vujić Savonak; arra kíváncsi vagyok, hogy ezt a bottal csinált bizarr jelöltségi helyzetet hogyan fogja megúszni.

Szíves válaszat postafordultával várva,

üdvözlő kész híved

Dénes

telefonon válaszoltam 1938. XI. 29.⁹⁶³

*VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti,
géppel írt levél, kézzel írt aláírással.*

⁹⁵⁹ Egyéb életrajzi adatokat nem találtunk.

⁹⁶⁰ Gajó István (?-?) magyarkanizsai ügyvéd, 1939-től a Dunai bánság báni tanácsának tagja.

⁹⁶¹ Svetozar Stanković földművelésügyi miniszter. Lásd a 720. jegyzetet.

⁹⁶² Nem tudtuk azonosítani.

⁹⁶³ Várady Imre kézzel írott megjegyzése.

Az újvidéki Polgári Magyar Daloskör⁹⁶⁴ vezetőségének levele
Várady Imréhez, 1939. január 23.

Mađarsko Pevačko Društvo
Polgári Magyar Daloskör, Novisad

Novisad, 1939. január 23.

Nagyságos

Várady Imre dr. szenátor úrnak⁹⁶⁵

Becskerek

Nagyságos Uram!

A jugoszláviai magyarság örömmel értesült, hogy Önt a belgrádi parlamentben a jugoszláviai magyarság képviselével megbízták. A nyugodtabbá vált politikai légkör elismerte, méltányolta azt a tényt, hogy magyar népünket ezen a fontos helyen csak az képviselheti aki bírja a magyarság bizalmát. Magyar népünk Önben látta eddig is és látja a jövőben is azt a férfit, ki törhetetlen akarattal, hozzáértéssel és rajongó fajszeretettel megnyirbált jogait és követeléseit mindig szívén viselte és viseli ma is.

⁹⁶⁴ Az újvidéki Polgári Magyar Daloskör 1875-ben alakult, ma is működő kulturális egyesület.

⁹⁶⁵ Várady Imrét II. Péter jugoszláv király 1939. január 16-án nevezte ki szenátorrá. Az 1931-es, úgynevezett oktrojált alkotmány a Jugoszláv Királyságot örökletes, alkotmányos (nem parlamentáris) királysággá nyilvánította, amelynek parlamentje két egyenrangú házból, az alsóházból és a szenátusból állt. Az államberendezkedés alapját a jugoszlavizmus képezte, a törvényhozói hatalmat pedig a király a kétkamarás parlamenttel együtt gyakorolta. A király annyi szenátort nevezhetett ki, amennyit választottak, vagyis a szenátorok felét. A választott szenátorok száma a bánóságok lakosságának számarányától függött, Belgrád városa egy szenátort választott. Szenátorokat az adott bánóság parlamenti képviselői, báni tanácsnokai, községi elöljárói, valamint Belgrád esetében Belgrád, Zimony és Pancsova község elnökei és alelnökei közvetlen úton választották. A szenátorok mandátuma hat évre szólt, a kinevezett szenátorok felét háromévente ki kellett cserélni. A kinevezett szenátorok nem tölthettek be állami tisztséget. Honosított állampolgár, mint például Várady Imre, csak akkor lehetett szenátor, ha betöltötte 40. életévét, és bírta az államnyelvet.

A noviszádi Polgári Magyar Daloskör és annak vezetősége nem mulaszthatja el ebből az alkalomból Önt szerető szívvel üdvözölni és kérni a jó Istent tartsa meg Önt árva magyar népünknek erőben-egészségben. Egyben ígérjük, hogy minden erőnkkel, hű és kitartó katonái leszünk magyar kultúránknak. A mi Daloskörünk egy azok közül az egyesületek közül, melyekre Nagyságod minden időben és körülmények között számíthat.

Daltestvéri üdvözléssel és magyaros szeretettel,

..... Tomán Sándor⁹⁶⁶.....
titkár ügyvezető elnök elnök⁹⁶⁷

*VL, Szenátori iratok, XXII., 11750/a., eredeti, fejléces papírra írt levél,
kézzel írt aláírásokkal.*

⁹⁶⁶ Lásd a 302. jegyzetet.

⁹⁶⁷ A titkár és az elnök neve olvashatatlan.

A csáktornyai Pecsornik Ottó⁹⁶⁸ és Szocsics Mihály⁹⁶⁹ levele
Várady Imréhez, 1939. január 25.

Mélyen tisztelt Elnök úr!

Az itteni magyarságnak már régi óhaja egy muraközi Magyar Közművelődési Egylet keretén belül a magyar kultúra ápolása és fejlesztése. Ez óhajunk készítt bennünket arra, hogy Elnök Úrhoz, mint a jugoszláviai magyarság vezéréhez forduljunk, kérve véleményét hogyan és mily úton érhetnénk el fenti célunkat.

Az a körülmény, hogy a Muraközben és a murántúli vidéken tekintélyes számban él a magyarság, különösen Čakovec (Csáktornya), Dolnja Lendava (Alsólendva), Murska Subota (Muraszombat) és e városok környékén, biztosítja az egyletek alapítását és azok jogosultságát.

Véleményünk szerint a jelenlegi kedvező belpolitikai helyzet reményt nyújt arra, hogy kulturális törekvéseinket elérhessük annál is inkább, mert az itteni čakoveci hatóságok előreláthatólag nem gördítenének áthidalhatatlan akadályokat az egylet megalapítása körül.

Kérjük Elnök Urat, amennyiben véleménye egyezik a mi feltevéseinkkel, szíveskedjék esetleg egy kiküldött útján nekünk utasításait az egylet alapítására vonatkozólag megadni.

Maradunk kiváló tisztelettel és egyben fogadja őszinte szerencse-kívánatainkat szenátori kinevezése alkalmából.

Čakovec, 1939. január 25.

Otto Pecsornik, ing.
Szocsics Mihály
főkönyvelő

Címünk
Pecsornik Otto ing.
Sočić Mihajlo gl. knjigovodja
Čakovec, Savska banovina.

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírásokkal.

⁹⁶⁸ Pecsornik Ottó (1903–?) csáktornyai mérnök, 1941 és 1944 között Csáktornya polgármestere, országgyűlési képviselő.

⁹⁶⁹ Szocsics Mihály (?–?) csáktornyai főkönyvelő.

Nagy Iván⁹⁷⁰ levele Várady Imréhez, 1939. január 28.

Dr Nagy Ivan	Dr Nagy Iván
advokat	ügyvéd – rechtsanwalt
Telefon: 33-38	
Čekovni račun pošt. šted. Beograd 58 793	
Novi Sad, Njegoševa ulica 2. I.	

Kedves Urambátyám!

Szenátori kinevezése alkalmából ez úton fejezem ki szerencsekívánataimat. Meg vagyok győződve arról, hogy ezen új lehetőségeket is a magyar népünk érdekeinek előmozdítására fogja felhasználni. Azt szeretném, ha nemes törekvéseit és fáradozásait igaz siker koronázná.

A magam részéről, miután kisebbségi népünk általános helyzetén ezek után sem látok olyan mélyreható komoly változásokat, amely indokoltá tenné a jelenlegi politikai rendszerrel szemben megváltoztatni álláspontomat, a jövőben is azon célkitűzések szolgálatában fogok állani, mint eddig.

Igaz magyar üdvözlettel,
Nagy Iván

VL, sz. n., céges papírra gépelt eredeti levél, kézzel írt aláírással.

⁹⁷⁰ Lásd az 555. jegyzetet.

197.

Hicsik E. Miska kereskedő⁹⁷¹ levele Várady Imréhez,
1939. február 21.

Pašičevo,⁹⁷² 1939. II. 21.
Tek.

Magyar Közművelődési Egyesület,

Petrovgrád

F. hó 26-án szándéksom az itteni M. K. Egyesületet megalapítani és ezért szükségem volna némi felvilágosításra, miért is kérem önöket, hogy alattiakra szíves tanácsukat megadni szíveskedjenek.

Vajjon az egyesületi könyvek, pénztár stb. felülbélyegzendők-e, vagy illeték mentesek?

Előadásokra kiadott jegyekre milyen rendelet vonatkozik?

Volna-e önöknek készen néhány alapszabály könyvecskéjük?

A tagok közötti kiosztásra kellene ca. 10. drb.

Mintául kérek egy tagsági könyvecskét és egy-egy minta kivonatot a vezetendő könyvekről.

A benyújtandó alapszabályokat (3 példányt) már elkészítettem a fentiekre mint kézikönyvre van szükségem.

Szíves elintézésüket előre is köszönve maradok Önöket testvéri szeretettel köszöntve

Hicsik E. Miska

VL, Magyar Közművelődési Egyesület, 11445., eredeti, céges papírra géppel írt levél, gépelt aláírással.

⁹⁷¹ Hicsik E. Miska (?-?) kereskedő, hentesáru- és alkoholkereskedése volt Ókérén.

⁹⁷² Ókér, Altker, ma Zmajevó. Dél-bácskai község.

198.

Víg Lajos⁹⁷³ levele Várady Imréhez, 1939. február 25.⁹⁷⁴

Alföld

Szubotica 1939. febr. 25.

Képes irodalmi és közművelődési szemle

A „Magyar Olvasókör” Hivatalos lapja

Szubotica

Šenoe ul. 12 Telefon 6-29

Póstaíók 127 Csekk számla 59.059

Nagyságos

Dr. Várady Imre úrnak

Petrovgrád

Lapunk kezdeményezésére a szubotica Magyar Olvasókörben 1939. március 5-én a vajdasági magyar írók személyes bemutatkozására kerül a sor egy irodalmi est keretében,

VAJDASÁGI MAGYAR EST címen.

Mélyen tisztelt Doktor úr! Mint a jugoszláviai magyarság Vezérét szeretettel hívjuk meg ezen estünkre, mely a délvidéki magyarság irodalmi ünnepe lesz.

Bízunk abban, hogy személyes megjelenésével emelni fogja az est fényét és ünnepélyességét, maradok a rendező bizottság nevében

alázatos híve:

Víg Lajos

szerkesztő

VL, Rendezett iratok, XVII., 11121/d., eredeti, céges papírra géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

⁹⁷³ Víg Lajos (?-?) ekkor az *Alföld* című képes kulturális hetilap felelős szerkesztője és kiadója volt. A lap 1935 és 1941 között jelent meg Szabadkán, első szerkesztői Hege-dűs Béla és Hirsch Dezső voltak.

⁹⁷⁴ A meghívót fia, Várady József azzal küldte el apjának március 3-án, aki ekkor Magyarországon töltötte szabadságát, hogy hazautazása alkalmával esetleg megállhasson Szabadkán és elmehessen az irodalmi estre. A meghívó hátlapján Várady József ezzel kapcsolatos levelének fogalmazványa olvasható.

Fodor Gellért képviselő beszéde a jugoszláv parlament
alsó házában,⁹⁷⁵ 1939. március 11.

Fodor Gellért képviselő beszéde
1939 III.⁹⁷⁶

Slavna Skupštino!⁹⁷⁷

Ha a jugoszláviai magyarság 20 éves kisebbségi életét alapos vizsgálat tárgyává tesszük, akkor az objektív szemlélő igazságos megállapításával elmondhatjuk, hogy az elmúlt 20 év leforgása alatt a magyar nemzeti kisebbség programjában kifejtett és beígért elvek velünk szemben gyakorlatilag soha sem érvényesültek. Komoly aggodalommal tekintünk a sok titkot rejtegető jövőnk elé és most is, mint számtalan alkalommal a múltban, a minden tekintetben lojális állampolgár bizalmával és reménykedésével figyelünk fel a királyi kormány munkájára és csendben várjuk, hogy a királyi kormány az ő deklarációjában megjelölt álláspontját teljes egészében keresztül viszi, a már lefektetett demokrata és liberális elvek alapján.

Most, amikor a királyi kormány a jugoszláv államélet legfontosabb problémájának, a horvát kérdés rendezéséhez fogott,⁹⁷⁸ fontosnak tartom a félmillió magyar nemzeti kisebbség nevében megemlíteni, hogy

⁹⁷⁵ Fodor Gellért az 1938. decemberi választásokon a kormánypárti Jugoszláv Radikális Közösség listáján szerzett mandátumot. A beszédet államnyelven, „szerbhorvátul” mondta el. Ő volt az egyetlen magyar nemzetiségű képviselő, aki felszólalhatott a jugoszláv parlament alsóházában. Korábban a magyar párti politikusoknak erre nem volt lehetőségük. Úgy gondoljuk, hogy Fodor Gellért magyarul írta meg beszédét, s csak azután fordította le. Életrajzi adatait lásd az 560. jegyzetnél.

⁹⁷⁶ Az iratra Várady Imre kézírásával felírva.

⁹⁷⁷ Tisztelt Parlament!

⁹⁷⁸ 1938 végén, 1939 elején a belső politikai erőviszonyoknak az ellenzék (Paraszt-Demokrata Koalíció) javára történő, valamint az európai erőviszonyok Németország javára történő elmozdulása, Magyarország területgyarapodása, továbbá legfontosabb korábbi kisantant szövetségesének, Csehszlovákiának a felosztása miatt felgyorsultak a szerb–horvát kiegyezéshez vezető tárgyalások (Cvetković–Maček-egyezmény, 1939. augusztus 26., a Horvát bánság létrehozása), amelyek a Jugoszláv Királyság centralista, jugoszláv unitarista berendezkedésének átalakítását jelentették.

ennek a kérdésnek megoldásával parallel, alapos vizsgálat tárgyává tétessék Duna bánságunk speciális viszonya, ahol circa egy millió magyar és német nemzeti kisebbség él. Ezeknek a lojális kisebbségi polgároknak érdekében gyökerében kell rendezni a kisebbségi kérdés számtalan megoldatlan problémáját és az az óhajításunk, hogy a teljes bizalmunkat élvező királyi kormány e kérdés rendezése előtt, a költségvetési vita után, a kisebbségek szenátusi és parlamenti képviselőit együttes kihallgatáson fogadja, hogy a kisebbségi panaszokat előterjeszthessék Dr Grassl,⁹⁷⁹ Dr Várady szenátor, és Dr Trišler,⁹⁸⁰ Dr Ertl⁹⁸¹ és Hamm⁹⁸² képviselő urak, valamint szerény csekélységem.

A jugoszláviai magyar kisebbség nem kíván magának előjogokat, nem kér különleges elbírálást, csupán azt akarja, hogy az alkotmány keretein belül, az ország törvényein alapuló jogaink, a német nemzeti kisebbségekkel azonos egyenlőségben őszinte, becsületes méltánylásban és végrehajtásban részesüljön.

Nem tudom elmulasztani az alkalmat, hogy a jugoszláviai magyarság nevében ki ne fejezzem hálás köszönetünket Georgijević Joca⁹⁸³ úr, képviselőtársamnak, aki az általános vitában elmondott nagyszerű beszédében ránk, lojális kisebbségi polgárookra vonatkozólag követelte, hogy az alkotmány keretében meghozandó törvénnyel, az egyenlőség alapján rendeztessenek kisebbségi viszonyaink.

A magyar nemzeti kisebbség az ő 20 éves múltja alatt megtanulta, hogy a kisebbségi polgárnak lojálisnak kell lennie az ország és a korona iránt, ezt a lojalitást a magyar kisebbség 20 év alatt az élet minden megnyilvánulásában beigazolta, mert minden állampolgári kötelezettségének maradék nélkül eleget tett a múltban és tenni fog a jövőben is. Mi a királyi

⁹⁷⁹ Georg Grassl (1863–1948) osztrák állami tisztviselő, jugoszláviai német kisebbségi politikus, a Sváb–Német Kulturális Szövetség alapítója, a *Deutsches Volksblatt* szerkesztője, képviselő, szenátor, a Jugoszláviai Német Népszövetségi Liga egyik vezetője, a Német Iskolaalapítvány elnöke. 1941-ben áttelepült Grazba.

⁹⁸⁰ Josef Trischler (1903–1975) jugoszláviai német kisebbségpolitikus, parlamenti képviselő, a Német Gazdaszövetség egyik vezetője. 1941 és 1944 között a magyar parlament felsőházának tagja, a háború után Bundestag-képviselő, a kitelepített dunai svábok egyik vezetője.

⁹⁸¹ Jovan Ertl (?–?) német kisebbségi politikus, képviselő.

⁹⁸² Franz Hamm (1900–1988) jugoszláviai német kisebbségpolitikus, újságíró, jugoszláv, majd magyar parlamenti képviselő, a bácskai Kulturbund egyik vezetője. A háború után a dunai svábok egyik vezetője lett Nyugat-Németországban.

⁹⁸³ Joca M. Georgijević (?–?) a Jugoszláv Radikális Közösség parlamenti képviselője.

korona bizalmát élvező kormányt támogatjuk, hogy ezzel is dokumentáljuk abszolút lojalizmusunkat. A magyarság szerencsét kíván a királyi kormánynak és a horvát nép vezetőinek ahhoz a munkához, amely a közeljövőben a szerb–horvát kérdés testvéri megoldásához fog vezetni és már eleve kijelentjük azon álláspontunkat, hogy ennek a problémának megoldásához nekünk semmi jogunk és semmi szavunk nincs, mert e kérdés a szerb és horvát testvér nemzetek benső és magánügye. Konstatáljuk azonban, hogy ennek a nagy kérdésnek megoldása országunk politikai és gazdaságpolitikai történelmében nagyszabású és szinte felbecsülhetetlen előnyökkel fog járni.

Ha a magyarság két évtizedes kisebbségi életének fejlődését figyeljük, – csak azt állapíthatjuk meg, hogy a félmillió lelket számláló jugoszláviai magyarság ma már minden fejlődési lehetőségtől el van zárva, szellemileg meg van nyomorítva, gazdaságilag pedig teljesen le van rongyolódva és ma már azt a benyomást kelti, mintha csak halálra volna ítélve. A magyar kisebbség 2 évtized óta számtalan esetben tette szóvá az ország vezető politikusai előtt az ő sérelmeit és panaszait, – a magyarság mindig gazdag maradt ígéreteiben és ennek dacára jóhiszemű és bizakodó lojalitásában. Úgy érzi a magyar kisebbség, mintha óriási erkölcsi és fizikai nyomás alatt állna és igentisztelt képviselő urak, – a magyarság erkölcsi és fizikai teherbírásának végső határához érkezett el, a magyar nemzeti kisebbség az ő 20 éves konstruktív munkájáért és minden kritikát kiálló lojalitásáért ellenszolgáltatás képen, a Slavna Skupština-tól,⁹⁸⁴ valamint a királyi kormánytól komolyan és határozottan kéri, hogy a sorozatos csalódások és negatívumok után a magyar kisebbségi kérdést és panaszokat őszintén és nyíltan rendezzék, mert végeredményben is Jugoszláviának, az édesanyának az ő lojális polgáraival szemben, szent kötelessége ez!

Nem akarok a költségvetési vitából, sem pedig a képviselő uraktól sok időt elhúzni, éppen ezért engedtessek meg nekem, hogy röviden, mint a magyar nemzeti kisebbség egyetlen parlamenti képviselője előterjeszthessem a magyar nemzeti kisebbség sürgős orvoslásra váró sérelmeit és panaszait, amelyek: politikai, gazdaságpolitikai és szociális, valamint kulturpolitikai természetűek.

Politikai sérelmeink között a legkirívóbb az, hogy nincsenek magyar tisztviselőink a magyar lakta városok, vagy községek tisztikarában. Egyetemi képzettségű fiatalságunkat képtelenek vagyunk elhelyezni szülő-

⁹⁸⁴ A tisztelt parlamenttől.

községeikben, ugyanakkor ott igen sok qualificatio nélküli tisztviselőket találunk. Ha a legalárendeltebb állásokban, szolgáltnak, kézbesítőknak, utcaseprőknak, rendőrlegényeknek akarnók a gyengébb képesítésű ifjainkat elhelyezni, ez sem jár sikerrel. A vasutaknál ugyanez a helyzet, az egyéb állami hivatalokban sincs ez különben. Hogy csak egy példát említsek meg: Horgos községnek 11.000 lakosa van, ebből 9.500 lélek magyar és képtelenek vagyunk a 12 számú rendőrlegénységben legalább 2–3 olyan magyar fiatalembert elhelyezni, akik kiszolgálták a katonaságot és ott káplári, vagy podnaredniki⁹⁸⁵ rangig vitték fel. A válasz az, hogy nem megbízható, így történik ez sorozatosan minden felé és szolgálk, rendőrök lesznek azokból, akiknek az agrárreform eljárásból kifolyólag 8–10 hold földjük van. Ezek az emberek soha nem tanulják meg a földművelést, sőt attól elszoknak, és az ilyen álláshalmazással, az agrárreform törvény sem éri el a célját, mert igen jól tudjuk, hogy 8–10 hold földnek megművelése az egész gazdasági évben nem egy, hanem legalább 3–4 személyt tökéletesen leköt. Aki tehát rendőr, szolga vagy ehhez hasonló állást kapott, nem tud intenzív gazdasági munkát kifejteni és képtelen ily körülmények között földjéből adófizetői kötelezettségének eleget tenni, ami kizárólag a nemzetgazdálkodásnak megy kárára. – Taxatív tudnám felsorolni a Vajdaság magyar lakta helyeit, ahol általános a panasz, hogy a magyarok nem tudnak a közhivatalokban elhelyezkedni. Igen sok kisebbségi polgártól kaptam levelet, akik magánvállalatoknál voltak elhelyezkedve, de amint írják, hatósági nyomásra, – nacionalizálás – címen kitétték őket állásaikból. A régi kipróbált magyar jegyzői kar teljesen megsemmisült, ma nem lehet olyan községet találni országunkban, ahol magyar ember lenne a jegyző, de ezek helyébe kerültek sok esetben minden kvalifikáció nélküli jegyzők, különös módon sok pap, akik jegyzői képzettségük hiányában a tönk szélére vitték a valamikor virágzó községeket. A magyarság azt kéri a kir. Kormánytól, hogy a magyarság számarányának megfelelő módon tegye lehetővé a magyar szellemi proletáriátus és az alacsonyabb állásokba igyekvő magyar munkanélküliek számának csökkentését, azáltal, hogy ezeket az egyes helyeken a magyarság számarányának megfelelő módon helyezze el.

A magyarságnak óhaja, hogy a magyarok által lakott területeken levő bíróságoknál csak olyan bírák és ügyészi kar legyenek kinevezve, akik a kisebbség nyelvét jól megértik, hogy ne kelljen a pereskedő felekre

⁹⁸⁵ Szakaszvezető.

sokszor katasztrofális jelentőségű tolmácsolásokra támaszkodnia a bíróságnak. – A bírói karban akad néhány magyar ember, de ezek vagy Dél-Szerbiában, vagy pedig Crna Gorában működnek és annak dacára, hogy közülük többen már 10 év óta kérik idevaló visszahelyezésüket, kérésük meddő maradt. Igen sok panasza van a magyarságnak az állampolgársági jog megszerzése miatt, amennyiben tömegesen vannak olyanok, akik már 1910 előtt a mai Jugoszlávia területén éltek, itt már illetőséggel rendelkeztek, és még sem akarják a hatóságok állampolgári kötelességükbe való tartozandóságukat elismerni. Szükséges lenne, hogy a belügyminisztérium erre vonatkozólag egy raspist⁹⁸⁶ bocsásson ki, amelyben adjon határozott utasítást a főszolgabíróságoknak magatartásukat illetőleg. A Vajdaságban lakó állampolgárok nagy nehézségek árán tudnak útlevélhez jutni, ennek a kérdésnek rendezése is egyszer már időszerű lenne, anélkül is inkább, mert békében és nem háborús időkben élünk. A jugoszláv-magyar határ mentén húzódnak kettős birtokosaink birtokai. Ezeknek a kettős birtokosoknak eddig módjukban állt gyalog, szekéren vagy a vasúti vonalak mentén vonaton jutni át a másik országba. Dacára annak, hogy a magyar kettős birtokosok Horgos és Szuboticánál jöhetnek vonaton is át, – a mi progranična policijánk⁹⁸⁷ a mi állampolgárainknak nem enged meg, hogy azok vonattal közlekedhessenek birtokaikra, dacára annak, hogy ez olcsóbb és nagy időmegtakarítást engedne meg.

Gazdaságpolitikai sérelmeink közül a legnagyobb sérelem az ingatlan elidegenítés korlátozásáról szóló rendelet. Maga a rendelet, állítani merem, hogy a nemzeti kisebbségekre nem is lenne nagyon sérelmes, ha annak célja kizárólag az lenne, hogy megakadályozza azt, miszerint azok, akik az agrárreform eljárás következtében kaptak földet, azt eladhassák. Tudjuk azt, hogy a kolonizáló politikának a gyenge kolonistákat⁹⁸⁸ meg kell védenie, azonban ez az említett rendelet nem csak a kolonistákra vonatkozik, de a gyakorlat úgy fejlődött ki, hogy ennek a rendeletnek az éle kizárólag a kisebbségi elem ellen irányul. Ma már eljutottunk oda, hogy magyar a magyarnak nem tud eladni ingatlant, mert az eladást jóváhagyják ugyan, de semmi esetre sem hagyják jóvá a vételt, mihelyt magyar ember a vevő. A választások alatt alkalma volt erről Stanković

⁹⁸⁶ Rendeletet, körrendeletet.

⁹⁸⁷ Határőrségünk.

⁹⁸⁸ Telepéseket.

Svetozar⁹⁸⁹ volt földművelésügyi miniszter úrnak Bácsstopolán meggyőződnie, amikor őt tömegesen keresték fel a panaszkodó magyarok, akik nem szlávoktól, hanem magyaroktól vásároltak ingatlant, de akiknek az átírási engedélyt nem adták ki. Hogy hatóságaink meddig mennek el ennek a rendeletnek mintegy szándékos félremagyarázásában, azt csak egyetlen példával akarom igazolni: Stara-Moravica⁹⁹⁰ községben Fűtő János parasztgazdának 36 kat. hold szántó-vető földje volt, de ezek a földek széjjel voltak szórva a falu határának minden irányában 8 darabba. Fűtő János gazda ma 65 éves öregember, aki még mindig maga műveli földjét, de magas kora miatt nehezebb esett, hogy a munkaidőt egyik parcelláról a másik parcellára való járkálással töltsse el és elhatározta, hogy 8 helyen levő földjét egységesíti, a mai modern és intenzív gazdálkodási lehetőségek teljes kihasználása érdekében. Miután eladta a 36 hold birtokot egy tagban vásárolt egy 40 holdas parcellát, és amikor a telekkönyvben ennek átírását kérte, ekkor érte a meglepetés, mert az átírást engedélyező kommissió⁹⁹¹ az átírási engedélyt nem adta meg neki, de nem is indokolta eljárását. Ez ellen a Fűtő Jovan ellen hatóságaink soha semmiféle eljárást nem vezettek, csendes munkás ember, aki még a politikában is azt a hitet vallja, hogy azt a kormányt szeretné ő látni, amelyikre nem szavaz! Ennek a rendeletnek megváltoztatása, illetve teljesen enyhe értelemben való alkalmazása a lojális magyar kisebbség legégetőbb problémája. Képviselő Urak! Önöknek fogalmuk nincs arról, hogy ennek a rendeletnek nyomában mennyire felburjánzott a korrupció. Távol áll tőlem, hogy meggyanúsítsam akár a bíróságot, akár pedig a kommissiók tagjait, de szemeimmel láttam a szentai járásbíróság folyosóján, amikor közönséges kijárók szélhámoskodtak az egyszerű parasztokkal, hogy majd ők elintézik az ügyet és azonnal felvettek előlegeket és természetes, hogy az ügyből semmi sem lett! Ennek a rendeletnek van egy másik hátrányos oldala is, erre vonatkozólag az egyes adóhivatalok adhatnak felvilágosításokat, ugyanis az államot rengeteg kár éri, mert az ingatlanforgalom megbénult és minimálisra csökkentek az átírási százalékok, aminek csak a kincstár látja kárát.

A magyar földmunkásság nem részesült az agrárreform eljárás előnyeiben, sehol a nincstelen magyar földmunkás nem kapott földet, még

⁹⁸⁹ Lásd a 720. jegyzetet.

⁹⁹⁰ Ómoravica.

⁹⁹¹ Bizottság.

annyit sem, hogy azon magának, családjának házacsát építhessen. A nagybirtokokat felosztották, de ugyanekkor nem történt gondoskodás arról, hogy a nagybirtokon alkalmazott munkássággal mi legyen. Ezek a szerencsétlen emberek ma teljesen lerongyolódva, a legkétségbeejtőbb anyagi helyzetben vannak, akikről mindenki megfélemez. Ezeknek az embereknek az érdekében szükséges azonnal nagy közmunkák nyitása, ezeket az embereket el kell helyezni a vasútnál, vasutak és utak építésénél. Ezeknek a falusi földmunkásoknak érdekében államilag segélyezett szövetkezeti, beszerzési és értékesítő boltokat kell felállítani, ahol a tömeges beszerzéssel járó előnyöket, sovány kereseti lehetőségeikhez mérten – összhangba tudják hozni. Sürgősen gondoskodni kell arról, hogy nekik a sociálpolitikai minisztérium külföldi munkaalkalmakat tudjon biztosítani, hogy a tél folyamán tönkre ne menjenek és ne szoruljanak a megalázó szegény konyhára. – A földmunkásság érdekében Cvetković⁹⁹² miniszterelnök úr kétségkívül sokat tett sociálpolitikai minisztersége idejében, amikor előterjesztésére meghozatott az Uredba o minimalnim nadnicama.⁹⁹³ Azóta a rendelet értelmében, minden községben a kora tavasszal megalakulnak az úgynevezett paritásos bizottságok, amelyek 2 gazda és 2 munkás delegátusából tevődnek össze és a községek elnökeinek elnöklete alatt ezek a bizottságok hivatottak a helyi körülményeknek megfelelő módon az egész évre, 3 vagy 4 klasszisa osztályozva a mezőgazdasági napszámbevételeket megállapítani. A rendelet szenzációs jelentőséggel bír, amelynek szociális előnyét nem lehet elvitatni, de van egy nagy hibája, amit könnyű szerrel lehet orvosolni. Ez a rendelet, képviselő urak, csak akkor bír döntő jelentőséggel és csak akkor lesz a földmunkásra hasznos rendelet, ha ezen rendelethez függelékként hozzá adatik egy szigorú büntető szankció, amely kényszeríteni fogja a munkaadót, hogy a földmunkásnak fizesse meg az esetenkéntre megállapított napszámot, amely neki és családjának a létexistenciát jelenti. Mint volt községi elnök számtalan esetben láttam, hogy a munkaadók közül többen lelketlenül kihasználták a munkásaikat, azonban sohasem tudtunk ellenük fellépni a kellő eréllyel, mert a rendeletben említés sincs téve arról, hogy milyen büntetés jár

⁹⁹² Dragiša Cvetković (1893–1969) jogász, újságíró, politikus, Niš polgármestere, miniszter, a Jugoszláv Radikális Közösség parlamenti klubjának (frakciójának) vezetője. 1939 és 1941 között a horvátokkal közösen alakított kormány miniszterelnöke, kormánya írta alá a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozást. 1944-ben külföldre emigrált, 1945-ben háborús bűnösneként elítélték, 2009-ben rehabilitálták.

⁹⁹³ A minimális napszámbevételekéről szóló rendelet.

annak be nem tartása esetén. Ezért kérem a skupštinát, miszerint adjon felhatalmazást a sociálpolitikai miniszter úrnak arra, hogy a már meglevő és említett rendelethez szigorú büntető szankciót fűzhessen!

A vajdasági kiskereskedők egyesületei azzal a kéréssel fordultak hozzám, hogy a skupštinában említést tegyék arról a nehéz gazdasági helyzetükről, amely aránytalanul magas adóztatásuk miatt adódott elő. Képviselő urak, azokról a kisemberekről van szó, akik egy-két dinárért árulják a sót, cimetet,⁹⁹⁴ akiktől orvosságos üvegben viszik a kékítőt, vagy a petróleumot a fogyasztók. A kis falusi szatócsokról van szó, akik azt kérik, hogy a törvényhozó testület velük szemben is arra a méltányos álláspont-ra helyezkedjék, mint a kisiparosokkal szemben, vagyis azt kérik, amint a kisiparosok, épp úgy ők, a kiskereskedők is pauszban⁹⁹⁵ fizethessék a gyűjtőforgalmi adót, amelynek kivetése alkalmával velük a legtöbb esetben a legnagyobb igazságtalanságokba esnek.

Kulturális problémáink közül a legfájóbb sebeket az eddigi iskolai politika okozta. Ezzel a kérdéssel hosszabban akartam foglalkozni, de Čirić⁹⁹⁶ miniszter úr felszólalása után teljes mértékben bízva az ő toleráns kijelentésének abszolút komolyságában, csak röviden említem meg sérelmeinket, amelyek orvoslásában a miniszteri nyilatkozat birtokában nincs jogom kételkedni: – A magyarság azt kéri a királyi kormánytól, hogy a Pribicevics Szvetozár⁹⁹⁷ által meghozott névvegyelemző rendeletet⁹⁹⁸ sürgősen helyezze hatályon kívül, mert ezzel a rendelettel hovatovább odajutottunk, hogy a szülők minden intervenciója ellenére a Sár-

⁹⁹⁴ Fahéjat.

⁹⁹⁵ Átalányban.

⁹⁹⁶ Stevan Čirić (1886–1955) tanár, két alkalommal kulturális és oktatásügyi miniszter, a jugoszláv parlament elnöke, a Matica srpska tagja, az újvidéki Történelmi Társulat alelnöke, a Jugoszláv Sakkszövetség elnöke. A horvát usztasa rezsim táborba hurcolta, de 1945 után is üldöztetésben volt része.

⁹⁹⁷ Lásd a 67. jegyzetet.

⁹⁹⁸ Az 1920 júniusában kiadott úgynevezett névelemzési rendelet értelmében gyakorlatilag a hatóságok állapították meg a gyermekek nemzetiségét, tehát azt, beíratható-e magyar nyelvű osztályba. Egy 1927-es rendelet ezen enyhítette, s a szülők nyilatkozata alapján lehetett elvileg a kisebbségi nyelvű oktatást választani. Az 1929. decemberi elemi iskolai törvény nem tartalmazta ugyan a korábbi névelemzési rendeletet, de megtiltotta, hogy valamely kisebbséghez tartozó gyermeket más kisebbség nyelvén oktató tagozatba írássanak. A beszédben felhozott példák is arra mutatnak, ha enyhébb formában is, de mindvégig alkalmazták a névelemzés gyakorlatát, vagy pedig szláv anyanyelvű tanárok kinevezésével lehetetlenítették el magyar tagozatú osztályok felállítását.

kány, Fekete, Fehér nevű diákokat is az államnyelvű tagozatokba írják be az igazgatók, hogy ezzel önkényes magatartásukkal a magyar osztályokat megszüntessék. Így jutottunk Horgoson ahhoz a képtelen esethez, hogy a 17 osztályból ma már csak 6 osztályban tanítanak a kisebbség nyelvén, dacára annak, hogy a község 11.000 lakosából 9.500 lélek színtiszta magyar. Az ilyen helyeken a tanítás úgy megy, hogy nincs kedve a diáknak tanulni, mert nem érti a tanítóját – viszont nincs kedve a tanítónak tanítani, mert a serdülő gyermek még nem beszéli az államnyelvet és így nem tudja megértetni magát. A magyarság azt kéri továbbá, hogy éppen úgy, mint a német osztályokban, az V. és VI. osztályokban magyarul tanítsanak, mert igazságtalan az az eljárás, hogy még a nemzeti kisebbségek között is legyen elsőbrendű és másodrangú polgár. – Kérjük, hogy úgy az elemi mint pedig a középiskolákban a hittant ne horvát, hanem magyar nyelven tanítsák a hitoktatók tekintet nélkül arra, hogy a diák magyar- vagy államnyelvű tagozaton hallgatja az előadásokat. Soha még a valláserkölcsi színvonal a magyar ifjúságban nem volt oly alacsony fokon mint ma, ezt kizárólag annak tudjuk be, hogy mivel a diák a hittan órák anyagát nem érti, teljes közönnyel viseltetik a vallásoktatás iránt, ami az államnak sem lehet előnyös, mert az ily Istentől elrugaskodott embereket a szélsőséges gondolatok könnyen magukkal rántathatják. – A magyar tanítókból még ma is sokan vannak olyan területeken, olyan országrészekben, ahol nem magyarnyelven tanítanak. Az az óhaja a magyarságnak, hogy ezeket a tanítókat adják vissza a kisebbségi iskoláknak és helyezték el helyükbe azokat a tanítókat, akik ma a kisebbségi területeken vannak, és a kisebbségek nyelvét nem értik, ily módon kisebbségi diákokat nem is taníthatnak. Igen sok magyar új tanító van állás nélkül, kérjük ezeket a tanítókat a költségvetési év kezdetén kinevezni, hogy az állítólagos tanítóhiány miatt bezárt magyar osztályokat újra meglehessen nyitni. A magyar kisebbségi vidékek tanyarendszerein mesterségesen burjánzik az analfabetizmus. Bízom abban, hogy az új kormány nem a nagy paloták építését, hanem mint Cirić miniszter úr kijelentette, az iskolák építését fogja szorgalmazni és megfelelő számban kapnak a tanyarendszerek is iskolákat. A tanító hiányt be lehet pótolni azzal is, ha az állásukból ok nélkül kidobott tanítókat a kir. Kormány reaktiválja, sok ilyen ártatlanul meghurcolt tanítói család kenyeréről van szó. – A magyar nemzeti kisebbségnek az a méltányos kérése, hogy a kisebbségi vidékre csak olyan igazgatókat nevezzenek ki, akik a kisebbség nyelvét jól értik, mert lehetetlen állapot az, hogy a kisdiák vagy a szülők tolmácsot vigyenek magukkal

az iskolába, ha az igazgatóval beszélni akarnak. – Rendeltessék el a tanfelügyelőknek, hogy iskolai látogatásaik alkalmával a magyar tagozatokon szigorúan ellenőrizték a magyar nyelvben elért eredményt is és a magyar tanítók ocenázásában⁹⁹⁹ ez is szerepet vigyen!

Egyéb kultúrkívánságunk, hogy egy koncesszió biztosításával egy állandó és vándorjellegű magyar színház létesíttessék, amelynek jugoszláv állampolgárok legyenek a tagjai és ez a színház épp oly adókedvezményben részesülhessen, mint az államnyelvű színházaink. Végül pedig politikamentes kultúregyesületeink alapszabályainak jóváhagyását kérjük.

Igen tisztelt Képviselő Urak!

Közép-Európa és a Duna-medence népe ma már megdöbbenve látja a valóságot, hogy a nagyhatalmak egymással versengve iparkodnak a Duna-medencében mintegy mandátumot biztosítva maguknak, – teljes befolyáshoz jutni, hogy az itt élő kishatalmak politikai és gazdaságpolitikai életének teljes irányítását kezükbe vegyék. Szükséges, hogy ez a nagy versengés egyszer már felrázza letargiájából a Duna-medence kishatalmait, hogy e kishatalmak egyszer már belássák, miszerint e nagy politikai nyomás alól, csak oly módon szabadulhatnak meg, ha haladék nélkül hozzáfognak a mentő egybeszervezkedéshez, a teljes politikai kibéküléshez, mert különben e kishatalmak, valamelyik nagyhatalom vazalussává válnak, ami egyet jelentene féltve őrzött politikai és gazdaságpolitikai jogaik teljes feláldozásával.

A Duna-medence népeinek sürgős összefogása mentheti meg a helyzetet, ez az egyedüli kivezető út abból a szörnyű politikai kataklizmából, amelybe minden kisállam nyakig süllyedt le. Egy őszinte, becsületes, minden féltékenykedést, bosszút, meg nem értést kizáró és azonnal likvidáló megmozdulásra van szükség, amely minden tekintetben tisztázná a zavarosnak látszó helyzetet. Tudjuk és érezzük, hogy a szörnyű világháborút követő két évtized leforgása óta a Duna-medencében élő népek közötti őszinte békéről még nem beszélhetünk, de ebben is rejlik minden gyengeségünk!

A Duna-medencében élő népek összetartásának kizárólagos és egyetlen biztosítéka a várva várt és őszinte, becsületes jugoszláv–magyar barátság, amelynek előbb-utóbb, de be kell következnie, és ne adja Isten, hogy ez elkésve következze be! Ha e két nép történelmét és életét figyeljük, hogy őket a történelem és az élet majd minden megnyilvánulásában az

⁹⁹⁹ Értékelésében.

azonosság, a hasonlatosság egész sora jellemzi, – de ez nem is csoda, hiszen e két nemzetnek vére az évszázadok és az ezredéves szomszédság folyamán tagadhatatlanul összekeveredett. Mindkét népet az őszinteség, a jószívűség, a becsület, az emberbaráti szeretet, a munkakedv és a hazához való feltétel nélküli ragaszkodás, a haláltól vissza nem riadó bátorság jellemzi, és végül is, mindezzel a sok közös sajátossággal, még közeli rokonnépek sem dicsekedhetnek.

Ha objektívek vagyunk, elismerjük, hogy az ezredéves történelmi idők alatt adódtak ellentétek e két nemzet között, de ugyanakkor az is tagadhatatlan, hogy e hosszú idő alatt számtalanszor kidomborodott e két nép életének történetében a jószomszédi és testvéri megsegítés megnyilatkozása. Ha volt e két nép között ellentét, ennek okát soha sem keressük sem a szerb, de sem a magyar népben, mert a bécsi titkos levéltár adatai és barnuló okmányai élénken igazolják, hogy a mesterségesen élesztgetett ellentétek okozója az úgynevezett Habsburg kamarilla volt, amely ügyes fondorlataival, a szükségeshez képest úgy játszotta ki magát politikailag, hogy hol a szerbket, hol pedig a magyarokat uszította egymás ellen!

Állítani merem, hogy e vélt szerb–magyar ellentétek okát itt kell keresni, és nem a szerb, sem pedig a magyar népben. Ha visszapillantást vetünk a régi történelmi időkre, amíg a magyarságnak nemzeti királyai voltak, azt látjuk, hogy az Árpád-házi királyok jó viszonyban voltak a szerbséggel, és ezt a jó viszonyt azzal pecsételték meg, hogy a magyar királykisasszonyokat örömmel adták férjhez a szerb uralkodókhoz és fejedelmekhez, királyokhoz, mert tagadhatatlan, hogy Nemanja Stevan¹⁰⁰⁰ unokája, Veliki Uroš¹⁰⁰¹ IV. Béla magyar király leányát vette feleségül,¹⁰⁰² és Bélát a cseh Ottokár elleni harcában szerb veje, Uroš támogatta, szerb katonáival a sikeres győzelemhez. Uroš, felfedezve a sok rokon vonást, a szerbség és magyarság között, Dragutin¹⁰⁰³ nevű fiát V. István magyar király Katalin nevű leányával házastotta össze, és Milutin¹⁰⁰⁴ III. And-

¹⁰⁰⁰ Stevan Nemanja (Sveti Stevan) 1166 és 1196 között szerb fejedelem, ezután fiával, a későbbi Szent Szávával (Sveti Sava), Simon néven az általa alapított, Athosz-hegyi Hilandar kolostorba vonult vissza.

¹⁰⁰¹ Stefan Uroš I, I. István Uroš szerb király (1243–1276).

¹⁰⁰² Stefan Uroš nem IV. Béla (1206–1270) lányát vette feleségül, hanem az Anjou-házból származó Hëlénát.

¹⁰⁰³ Stefan Dragutin, István Dragutin szerb király (1276–1286).

¹⁰⁰⁴ Stefan Uroš II Milutin (II. István Uroš Milutin) szerb király (1282–1321) miután elvált első feleségétől, II. András magyar király Erzsébet nevű lányát vette el.

rás magyar király Elizabet leányát vette feleségül, akiknek házasságából született Stevan Dečanski,¹⁰⁰⁵ akinek fia volt Silni Dušan,¹⁰⁰⁶ az egykorú szerb történelem legnagyobb múltú királya és cárja. A történelem igazolja, hogy őseink évszázadokon keresztül, mint jó szomszédok, kart-karba fűzve harcoltak az akkori közös ellenség, a török ellen, – Lázár cár hadseregében Kosovópoljén¹⁰⁰⁷ a magyarok, és a Tomori érsek hadseregében Mohácsnál a szerbek vesztettek számtalan hősi halottat,¹⁰⁰⁸ e két nemzet testvéri összefogásának örök dicsőségére. Mátyásnak¹⁰⁰⁹ a nagy magyar királynak a féktelen oligarchák elleni harcában a veres köpönyeges szerb csapatai adták hadserege első részét, míg a Habsburgokat Magyarországról lerázni akaró Rákóczi Ferenc kuruc csapatait Segedinac Pero¹⁰¹⁰ szerb vezér szerb csapataival támogatta. Ennyi sok érdekes és dicső kapcsolat után szinte csodával határos, hogy ez a Duna-medencébe évezreddel ez előtt beékelődött azonos természetű, eleven két nemzet, még ma sem tud őszintén egymásra találni.

A mi lojális magyar kisebbségünknek az a leghőbb óhaja, hogy a jugoszláv és a magyar nemzetek között, mielőbb kiépüljön egy őszinte és becsületes jóbaráti viszony, adja Isten, hogy az összekötő aranyhidat a jugoszláviai magyar és a magyarországi jugoszláv nemzeti kisebbségek építsék meg e két nemzet boldogulása és szerencséje javára.

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., géppel írt másolat.

¹⁰⁰⁵ Stefan Uroš III Dečanski, III. István Uroš szerb király (1321–1331).

¹⁰⁰⁶ Silni Dušan, IV. István Dušan, azaz „Hatalmas Dušan” szerb király (1308–1355).

¹⁰⁰⁷ Rigómező. Az első rigómezei csatában 1389. június 15-én, Szent Vitus (Vid) napján a túlerőben lévő oszmán seregek súlyos vereséget mértek I. Lázár szerb uralkodó csapataira, ami után Szerbia az Oszmán Birodalom vazallusa lett.

¹⁰⁰⁸ Lázár seregében valóban küzdöttek magyar lovagok, katonák is.

¹⁰⁰⁹ Hunyadi Mátyás, I. Mátyás 1464 és 1490 között uralkodott, s jól szervezett, modern, állandó zsoldos sereget épített ki. Seregében, a kor szokásainak megfelelően, igen sok más etnikumból származó katona is szolgált, lengyelek, csehek stb., könnyűlovasságának jó részét szerbek (rácok) alkották.

¹⁰¹⁰ Pera Jovanović Segedinac, Segedinac Pero (1655–1736) szerb származású határőrkapitány, aki a határőrvidék megszüntetése és az ortodox szerbek erőszakos katalizációja ellen lázadt fel. A Rákóczinak nyújtott segítségét az utókor meglehetősen kiszínezte.

Várady Imre beszéde a Jugoszláv Királyság szenátusában,
1939. március 21.¹⁰¹¹

Jugoszlávia magyar nemzetiségű polgársága a parlament felső házában, itt a szenátusban helyet kapott. Úgy érzem, hogy e kinevezésem útján megnyilvánult legmagasabb bizalommal, valamint a felsőházzal és a senátor urakkal szemben tartozó kötelességem megragadni mindjárt a legelső alkalmat arra, hogy ez ilyképp alakult új helyzet figyelembe vételével, a szőnyegen lévő költségvetési vita keretében, lehető röviden jelezzem a velem egy meggyőződésen lévő jugoszláviai magyarság nevében is közéleti elgondolásaimat.

A költségvetést általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom. Elfogadom a Királyi kormánnyal szemben táplált bizalomból. E bizalom alapja pedig Cvetković Dragiša¹⁰¹² miniszterelnök úr által a kormány nevében előterjesztett kormánydeklaráció, továbbá a miniszter urak expozéi és mindezek mellett különösen Cincár Markovits¹⁰¹³ külügyminiszter úr hatalmas bevezető beszédében megnyilvánult szellem, amelynek alapgondolata: Jugoszlávia külpolitikájának az az irányfolytonossága, amely a régenségnek minden tekintetben eredményesnek bevált konstruktív, békeszerető külpolitikáját folytatja, és amely a kormány legelső és legfőbb nemzetközi kötelességének azt tartja, hogy megteremtse minden előfeltételét annak, hogy Jugoszlávia az ő szomszédállamaival az állandó békét és ezzel karöltve a baráti együttműködést biztosítsa és fenntartsa.

A bizalom nyilvánítása természetszerűleg nem jelentheti a teljes megelégedettség kijelentését is.

Jugoszlávia magyarságának sok sérelme, sok panasza vár méltányos orvoslásra, sok jogos, megindokolt, reális kérelme vár mielőbbi teljesítésre.

¹⁰¹¹ A beszéd szerbül a szenátus pénzügyi bizottságának ülésén hangzott el. Várady Imre szenátorként ennek a tizenkét főből álló bizottságnak volt a tagja. A beszéd itt közölt változata magyar nyelven íródott.

¹⁰¹² Lásd a 992. jegyzetet.

¹⁰¹³ Aleksandar Cincar-Marković (1889–1947) politikus, diplomata, 1939 és 1941 között külügyminiszter. Ő írta alá Dragiša Cvetković miniszterelnökkel 1941. március 25-én a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozást, majd április 17-én Radivoj Janković tábornokkal együtt aláírta a Németország előtti feltétel nélküli kapitulációt. A háború után halálra ítélték, majd kivégezték.

Ez orvoslást, e kérelmek teljesítését csakis az alkotmány szellemében és egyedül a fennálló törvények rendelkezései alapján kívánjuk. A lefolyt 20 év bebizonyította, hogy Jugoszlávia magyarsága távol minden felforgató eszmétől, itt új hazájában békés, munkás elhelyezkedést, az állammal szemben tartozó minden irányú kötelességének hű és lelkiismeretes teljesítése ellenében, csakis egyenlő polgári, egyenlő jogi, gazdasági és kulturális elbánást kíván. Mert hisz egész magyarságunk át van hatva annak meggyőződéses gondolatától, hogy ifjú államunk békéje, konsolidációja, fejlődése és virágzása, egyben legbiztosabb előfeltétele egyéni boldogulásának is. Az egyéni boldogulást pedig joga van keresnie, joga van követelnie ez ország határain belül élő minden hű állampolgárnak.

Legfőjében érinti minden egyén állampolgári büszkeséget az, ha az állammal szemben tartozó kötelességeinek pontos teljesítését szigorúan megkövetelik, – de ennek ellenében a mérleg másik serpenyőjében ott van a másodrangúságra legradálás, a törvényes jogok megszükitése úgy a gazdasági, az adózási, a szabad mozgás és utazgatás, a közigazgatási elhelyezés, mint a szellemi, iskolai és kulturális téren.

Amikor rendelet akadályozza a szülőknek azon legtermészetesebb jogát, hogy gyermekeik jövőjét tartva szem előtt, azokat legjobb belátásuk szerint járathassák az általuk választott iskolába. Amikor rendelet gátolja a nem szláv állampolgárt abban, hogy ingatlana felett akár mint eladó, akár mint vevő, sőt mint örökös is, szabadon rendelkezessék. Az állampolgári egyenjogúság nagy elvének teljes mellőzésével. Amikor külföldre való utazás lehetőségét hatósági intézkedések akadályozzák. Amikor a gyermek szellemi fejlődésére, a közoktatásnak mérhetetlen nagy kárára, az elemi iskolákban a tanulók nyelvét nem értő tanítók alkalmaztatnak. Amikor az adminisztráció tisztai karában a tanítói és tanári karban nem találunk elhelyezést megfelelő iskolákat és egyetemeket végzett ifjaink. Amikor nincstelen magyar földműveseink nem részesítettnek az agrár reform földek kiosztásainál. Amikor kultúregyleteink alakulásánál, alapszabályaik jóváhagyásánál a hatóságok ezernyi akadékoskodásával kell viaskodni. Amikor a régi, korona alapon történt nyugdíjazások régóta vajúdó rendezése nem juthat megoldáshoz.

Mindezeket és ezek sorában levő többi sérelmeket nem azért jelzem itt, hogy panaszt emeljek, reá mutatok e kirívó sérelmekre azon célzattal, hogy mindezek lehető orvoslásának megfelelő módját keresem.

Hosszú közéleti múltamban – mert hisz több mint 55 évvel ezelőtt már tagja voltam a magyar parlamentnek, majd később polgártársaim meg-

tisztelő bizalmából a skupstinának –, a hosszú idő alatt az a tapasztalat érlelődött meg bennem, hogy az igaz segítség útja nem a nyílt fórum előtti hangos panasz emelés, hanem a hatalmat gyakorló faktorok felvilágosítása, meggyőződése, jóindulatuk biztosítása. Áll ma is az évezredes bölcs intelem: plus valet favor in iudice, quam ius in codice.¹⁰¹⁴

Kérdés az: valjon érkezett-e a megértésnek, a közeledésnek, az egymásra utaltság belátásának ideje? Valjon kialakult-e olyan közéleti atmosféra, amely a lelkekből a romboló bizalmatlanságot gyökerestől kitépve, ennek helyébe az alkotó, az építő a konsolidáció, a megértő együttműködés áldásos szellemét ülteti?

Lelkem teljes meggyőződéséből e felvett kérdésekre e válasz határozott: igen.

Merítem pedig e meggyőződést Cvetković Dragiša miniszterelnök úr ajkáról elpanaszolt kormány-deklarációjából és Cincar Markovits külügyminiszter úr klasszikus expozéjából éppúgy, mint az ezeket támogató Jugoszlávia határain túl mutatkozott jelenségekből, valamint a két szomszédos nemzet, a szerb és a magyar nép lelkének ismeretéből.

A miniszter elnök úr deklarációjában a királyi kormány legfőbb feladatául a horvát kérdés mielőbbi megoldását jelezte.

Ha a kérdés közmegelégedésre megoldást nyer, úgy az egész Jugoszlávia beléletének oly hatalmas megszilárdulása, amely legbiztosabb alapja és forrása lenne az állam minden irányú rohamos fejlődésének és haladásának.

Ezért e kérdés megoldása és az ennek nyomán részesülő belső béke kiválóan nagy érdeke és óhaja az itt élő magyarságnak is.

Senátor Uraim!

A külügyminiszter úrnak a szomszédállamokkal való állandó béke és baráti együttműködés előfeltételeinek megállapítására történt alludálása¹⁰¹⁵ feljogosít engem arra, hogy itt a szenátusban, a magas fórum előtt nyíltan juttathassam kifejezésre, hogy lelkemben élő régi vágy, régi politikai álmom az, hogy a két szomszédos állam, Jugoszlávia és Magyarország, a szerbek és magyarok a kölcsönös egymásra utaltság józan, reális mérlegelésével megtalálják a megértésnek, a nemzetközi harmóniának a baráti együttműködésnek áldást hozó útját.

¹⁰¹⁴ Eredetileg: Favor in iudice plus valet quam lex in Codice. – A bírói jóindulat többet ér, mint a törvény a törvénykönyvben. A magyar irodalomban ezzel a fordítással is találkozhatunk: Többet ér a bíró kegye, mint a törvény hegye.

¹⁰¹⁵ Célzása, utalása.

Legyen szabad itt egy rövid mondatban kiemelnem azt, hogy e politikai elgondolásom nem mai, nem tegnapi keletű, nem konjunkturális, számító, üres idea, hanem hosszú közéleti pályámon tettekkel bizonyított, való meggyőződés. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy itt e szenátusban is hivatkozhatok bizonyítékra. Stankovits Szvetozar¹⁰¹⁶ volt miniszter, senátor úr, Beslits Nikola¹⁰¹⁷ miniszter úr, akik a Vojvodina múltját is ismerik, tudják a legközvetlenebb forrásból, hogy már a nagy világháború előtt, és különösen a világháború folyama alatt mi volt nyílt ténykedésem, mik voltak nyílt tetteim szerb polgártársaimmal kapcsolatban.

Felvetődik itt is a kérdés: valjon kedvező-e az általános atmosféra, valjon meg van-e e nemzedékben a lelki dispozició a külügyminiszter által jelzett állandó béke és baráti együttműködés megvalósíthatására?

Szenátor Uraim!

A világháborúban, akkor, amikor a szerb és magyar nemzet, fájdalom, fegyveres ellenségként állott egymással szemben, gróf Tisza István,¹⁰¹⁸ Magyarország volt miniszterelnöke a parlament nyílt ülésében a legnagyobb elismerés hangján szólott a szerb hadsereg bámulatos hősiségéről, kiváló fegyelmezettségéről, halált megvető bátorságáról, annak kiemelésével, hogy a szerb hadsereg Európa egyik legvittebb katonasága. De gróf Tisza e beszédét az egész parlament, tehát az egész magyar nemzet lelkesedéssel megtapsolta. A történelemben bizonyára párját ritkító eset, hogy háború folyamán egy ellenséges nemzet politikai vezére nyíltan dicsőítse a vele szemben álló ellenség hadseregét.

És most újabban, amikor gróf Csáky István,¹⁰¹⁹ Magyarország mai külügyminisztere elfoglalta állását, mindjárt első nyilatkozatában kiemelte a következőket: az egész magyar nemzet egyhangúan és őszintén kívánja, hogy a jugoszláv és magyar nemzet az együttműködés útját mielőbb megtalálhassa, mert mindkét nemzet érdekének ez szolgálna egyformán.

¹⁰¹⁶ Lásd a 720. jegyzetet.

¹⁰¹⁷ Lásd a 679. jegyzetet.

¹⁰¹⁸ Tisza István gróf (1861–1918) politikus, a Szabadelvű Párt képviselője, 1903 és 1905 között miniszterelnök és belügyminiszter. A Nemzeti Munkapárt megalapítója, 1912 és 1913 között a parlament elnöke. 1913 és 1917 között ismét miniszterelnök. 1918. október 31-én meggyilkolták.

¹⁰¹⁹ Csáky István (1894–1941) jogász, nagykövet, képviselő, 1938 és 1941 között külügyminiszter. Ő írta alá a Teleki-kormány nevében 1940. december 12-én a magyar–jugoszláv barátsági szerződést.

Engedtessek meg kérem, hogy Tisza és Csáky e két symptomatikus nyilatkozata közé beékeljem személyes tapasztalatomat. Ezelőtt két évvel irodalmi körúton bejárva Magyarország nagyobb városait, mindenütt északon, délen, mint keleten és nyugaton a magyar nemzet minden társadalmi rétegében a legnagyobb simpatia, a legmegértőbb rokonszenv nyilvánult meg a szomszédos szerb nemzet iránt. Magyar részről tehát ilyen a nemzetnek, a népnek lelki dispoziója. – Ma úgy látom, hogy a másik oldalon is megvan a népben ennek megfelelő visszhangja.

Akként vetődik fel a kérdés, ha ennyi simpatia él a lelkekben, mégis miért nem tudott e két nemzet egymással kezdet fogni.

Ennek magyarázata talán a két nemzeten kívül létezett volt politikai kapcsolatban keresendő.

Magyarországot nemzetközi akaratában megkötötte volt az Ausztriához való kapcsolata.

1907, vagy talán 1908 évben történt – a magyar parlamentnek én is tagja voltam¹⁰²⁰ –, hogy a Pašić¹⁰²¹ szellemében vezetett szerb radikális pártnak képviselői, és mi az akkori Juszt Gyula¹⁰²² vezetése alatt állott magyar függetlenségi pártnak képviselői a horvát képviselőkkel egyetértőleg megállapodást kötöttek, hogy politikai baráti látogatást tesznek kölcsönösen Beogradban, Zágrábban, majd Budapesten. Az előkészületek megtörténtek. Ekkor lépett közbe Ausztria és Bécs, az ismert vasúti pragmatika bedobásával szétrombolta az óhajtott baráti közeledést. – Ma Ausztria megszűnt, Magyarország teljesen független lett.

Ezután elhangzott ugyan Mohácson Horthy kormányzó úr szöze-
ta,¹⁰²³ majd Szegeden a Darányi-kormány baráti nyilatkozata,¹⁰²⁴ de válasz ezekre elmaradt. Ennek úgy látszik politikai kulcsa pedig Jugoszláviának a Kisententhez való kapcsolata volt.

¹⁰²⁰ Várady Imre 1905 és 1910 között volt a Függetlenségi és a 48-as Párt országgyűlési képviselője.

¹⁰²¹ Lásd a 210. jegyzetet.

¹⁰²² Helyesen Justh Gyula. Lásd a 13. jegyzetet.

¹⁰²³ Horthy kormányzó 1926. augusztus 26-i, a mohácsi csata emlékünnepeén elmondott beszédében annak a reményének adott kifejezést, hogy Jugoszlávia és Magyarország között visszatér a törökellenes harcok idején tapasztalt régi barátság.

¹⁰²⁴ Darányi Kálmán (1886–1939) miniszterelnök 1937. április 18-i, Szegeden elmondott beszédére utal. Darányi az Olaszországgal és Németországgal fennálló barátság fenntartása mellett a dunai népek összefogásáról beszélt, de utalt arra is, hogy a kisantantországokkal való kapcsolatok fejlődése a magyar kisebbségek helyzetének „kielégítő” rendezésétől függ.

Ma nincsen Ausztria, ma nincsen Kisentente, nincsen többé akadály annak, hogy a Blédben megnyilvánult szellemben folytassék és megvalósíttassék Cincár Markovits külügyminiszter úrnak szöze-
ta: teremtessek meg a szomszéd államokkal való békének és baráti együttműködésnek minden előfeltétele: mit úgy óhajtanék magyarázni, hogy egyben Jugoszláviának és Magyarországnak egymáshoz való viszonyára vonatkozólag is.

Szenátor Uraim! Körülöttünk minden háborog. Míg Jugoszlávia ma Európa területén egyike a legnyugodtabb, a legszilárdabb országoknak. E kivételes megnyugtató helyzetet főleg a Királyi régensség azon előrelátó politikájának köszönhetjük, amely határainkon mindenütt barátokkal szerezve a béke nagy gondolatát szolgálta, és köszönhetjük e mellett e nyugalmat Jugoszlávia büszkeségének: fegyelmezett, dicső hadserege erejének. Amikor legutóbb is szerte Európában mindenfelé mozgósítottak, Jugoszlávia hadserege, ereje tudatában nyugodt maradt. Megkímélte ezzel a polgárságot a mozgósítás izalmaitól, és megkímélte az országot rengeteg felesleges kiadásoktól. Ezért a hadsereg minden kívánságát, ezért a hadügyi költségvetést a szenátus is teljes lelkesedéssel szavazza meg.

A külpolitika eseményeinek minden nap változó helyzete azt parancsolja, hogy Jugoszlávia kormánya, folytatva a barátszerzés és békepolitikáját, nyugodt alapon állva kísérhessen éber figyelemmel a világ történéseit. A nyugodt alap egyik legerősebb oszlopa a rendezett anyagi helyzet, ennek pedig előfeltétele az államháztartás rendje, amely a benyújtott, előttünk levő költségvetésen nyer látható kifejezést.

Mint hogy e költségvetés mielőbbi törvényerőre emelése, különösen ma, nagy országos érdek, azt elfogadom és megszavazom.

VL, sz. n., gépelt másolat, dátum és aláírás nélkül.

Hári Lipót evangélikus lelkész¹⁰²⁵ levele Várady Imréhez,
1939. március 27.

Méltóságos

Dr. Várady Imre szenátor és ügyvéd úrnak

Petrovgrad.

Méltóságos Uram!

Alulírott Hári Lipót evang. lelkész Domanjšovciban (Domonkosfa) egy kérelemmel fordulok Méltóságodhoz mint a jugoszláviai magyarság vezéréhez, amelyre szíves felvilágosítást kérek.

Előrebocsátom, hogy Domanjšovciban magyarnyelvű nép lakik, éppen azért az itteni három tanerős áll. elemi népiskolánál mindeddig egy magyar kisebbségi osztály is volt szervezve. Most azonban nyugdíjazták¹⁰²⁶ a magyar osztály tanítóját és utána a magyar osztály gyermekeit egyszerűen áttették a szlovén osztályokba. Természetesen a magyar osztály gyermekeinek a neveit annyira kezdték vegyelemezni,¹⁰²⁷ és ha például a nagyszülők valamelyike tud vendül, akkor az unokát már szlovén nyelvűnek minősítik, noha az unoka egy árva szót sem tud szlovénul vagy vendül. Úgyhogy már előbb is tiszta magyar gyermekeknek az alsó négy osztályban is szlovén csoportba kellett járni, most pedig az összeseknek. El lehet gondolni, hogy milyen azután az eredmény, a magyar gyermekek sem rendesen írni, sem olvasni nem tanulnak meg, úgyhogy sokak teljesen analfabéták maradnak. A mostani név- és nagyszülő vegyelemzés után a magyar kisebbségi osztály létszám leapadt 28-ra, de szeptember elsejével ez a létszám még így is elérné a 35-öt, ha pedig minden magyar gyermek legalább a négy alsó osztályt a magyar kisebbségi csoportban végezhetné el, akkor ez a létszám még az 50-et is elérné.

¹⁰²⁵ Hári Lipót (?-?) domonkosfai evangélikus lelkész, a Független Muravidéki Párt két nyelven kiadott lapjának, a vend nyelvű *Naše novine*-nek és a magyar nyelvű *Néplap*-nak a szerkesztője, a helyi tűzoltóegylet elnöke.

¹⁰²⁶ Az aláhúzások Várady Imrétől származnak.

¹⁰²⁷ A névelemzésről (névvegyelemzés) lásd a 998. jegyzetet.

Azért fenti ügyben mély tisztelettel kérem Méltóságodnak a tanácsát és segítségét. Vajon az a magyar gyermek, aki más nyelven egyáltalán nem beszél, azonban a vezetékeve esetleg szláv hangzású, vagy a nagyszüleinek egyike esetleg vend származású volt, vagy a szüleinek valamelyike tud vendül, akkor már csakugyan nem járhat a magyar kisebbségi csoportba, hanem köteles a szlovén osztályba járni már az alsó négy osztályban is!

A jelenlegi Murszka-Szobotai = muraszombati járásban hét tiszta magyar falú van itt a határ mentén, mégpedig: Hodoš = Őrihodos, Krplivnik = Kaponrak, Domanjšovci = Domonkosfa, Središče = Szerdahely, Prosenjakovci = Pártosfalva, Čikečkavas = Csekefa,¹⁰²⁸ Pordašinci = Kisfalú és még Selo = Nagytótlak egy része. Prosenjakovciban és Motvarjevcin = Szécsiszentlászló (ez a falú már a lendvai járáshoz tartozik) ilyen eszközökkel már eltörölték a magyar kisebbségi osztályt és tűzzel-vassal szlovénésítenek, most Domanjšovciban akarják úgyhogy azután már csupán Hodošon maradna meg a kisebbségi magyar osztály.

Nálunk Domanjšovciban már régi időktől fogva olvasóköri volt felállítva, amelynek munkája és nevelő hatása nagyon meglátszott a népen, azonban a megszálláskor megszüntették. Néhány évvel ezelőtt újból felakartuk állítani, be is adtuk az alapszabályokat, azonban a báni hivatal Ljubljánában nem engedélyezte, megfellebbeztük a belügyminisztériumhoz, de onnan is negatív végzést kaptunk minden megokolás nélkül.

Azért mély tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy ebben az ügyben is kegyeskedjék segítségünkre lenni, hogy Domanjšovciban egy olvasóköri alakulhasson, vagy pedig a Bácskai magyar Kultúr-egyesület keretében ilyen kultúr-egyesület. Esetleg Méltóságod tudna szerezni számunkra a Bácskai magyar testvéreink között magyar könyveket, hogy a mi népünk is olvashatna magyar könyveket, mert ami kevés könyvünk van, azt már mind elolvasták.

A könyvadományokat a leghálásabb köszönettel vennénk, amelyeket szíveskedjenek az én címemre megküldeni. Fenti kérelmeimre becses válaszáért várva maradtam Méltóságodnak mindenkor igaz tisztelője és kész szolgálója.

Hári Lipót
evang. lelkész

¹⁰²⁸ Mai nevén: Čikečka, Csekefalva.

Domanjšovci, 1939. március 27.

Cím: Hári Lipót ev. lelkész

Domanjšovci

z.p. Križevci, Prekmurje

Dravska banovina

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

202.

Várady Imre válasza Hári Lipót evangélikus lelkésznek,
1939. március 31.¹⁰²⁹

P. 1939. III. 31.

Mélyen tisztelt Lelkész Uram!

Hálásan köszönöm hozzám írt bizalomteljes sorait. Nagyon köszönöm, hogy elhagyatott magyarságunk sorsát oly meleg együttérzéssel osztja.

Iskola adatait a legközelebbi alkalommal, amikor Beogradon felkereksem a közoktatásügyi miniszter urat, oly irányban igyekezem felhasználni, hogy az ottani magyarságon esett sérelem lehetőleg orvosoltassék.

Szíveskedjék kérem addig is, amíg eljárásom eredményéről értesítést küldhetek, a lelkeket megnyugtatni.

Kis türelmet is kell, hogy kérjek, mert jövő hét elején Magyarországba utazom ott élő gyermekeimhez, s csak a húsvéti ünnepek után térek vissza.

Visszaérkezésem után az olvasóköri ügyében is eljárók.

A közeledő ünnepek alkalmából kellemes húsvétot kívánva vagyok
szívből jövő őszinte üdvözléssel igaz híve¹⁰³⁰

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁰²⁹ A válasz Várady Imre kézírásával Hári Lipót levelének hátoldalán olvasható. Hári levelét lásd az előző, 201. iratnál.

¹⁰³⁰ A levél végén megjegyzés: Gép 31. IV. 939.

A volt magyar párti vezetők értekezletének jegyzőkönyve,
1939. április 19.¹⁰³¹

A jugoszláviai magyar kisebbség vezetői 1939. IV. 19-én tartott értekezletükön újból megállapítják és leszögezik, hogy a Jugoszláv Királyság határain belül élő magyar nemzeti kisebbségnek vallásra és társadalmi állásra való tekintet nélkül azonos életfeltételei, azonos fejlődési szükségletei és azonos életcéljai vannak.

Ennek tekintetbe vételével megegyeznek abban, hogy a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbségi népcsoport, amelynek az államalkotó népcsoportokkal azonos életjoga és fejlődési irányvonala van. Ezért ennek az életjognak és irányvonalnak részükre törvényben való lefektetését és intézményes biztosítását kívánják.

A jugoszláviai magyar kisebbség vezetői szükségesnek vélik ezért megállapítani, hogy

1. A Jugoszláv Királyság határain belül élő magyar nemzeti kisebbség minden egyes tagja ennek a királyságnak lojális polgára.
2. A több mint félmillió lelket számláló magyar kisebbségi népcsoport a maga számbeli arányának megfelelő parlamenti és szenátusi képviselőhöz jogosított. Kéri tehát független magyar politikai pártban való megszervezkedésének intézmények biztosítását, avagy népcsoportjának korporációs elismerését és így számárnyának megfelelő képviselő jogát.
3. Igényli a magyar kisebbségi népcsoport szabad kulturális fejlődésének törvényben való biztosítását, további kulturális egyesületeknek szabad létesíthetőségét és a kisebbségi kulturális intézményeknek a magyarság adózása arányában való állami támogatását.
4. A magyar kisebbségi népcsoport szabad gazdasági fejlődése és gazdasági szervezeteinek hitelkedvezményekkel való támogatása ugyanolyan alapon és módon biztosítandó, amint azt az államal-

¹⁰³¹ Nem tudjuk pontosan, kik vettek részt ezen az értekezleten, a jegyzőkönyv nem sorolja fel a neveket, az iraton nincsenek aláírások, és nem utal a helyszínre sem. Várady Imre szenátor egyébként már korábban, március 24-én felkereste Nikola Bešlić mezőgazdasági minisztert, aki a magyar ügyek „kijárójának” számított, és a német Kulturbund mintájára kérte az egységes magyar kulturális egyesület engedélyezését.

kotó népcsoportok gazdasági intézményei élvezik. Kívánják fajtestvéreik részére munkaalkalmak biztosítását, a közmunkákban megfelelő részesítést és annak az anomáliának megszüntetését, amely a magyarlakta vidékek közmunkáit a helyi igények figyelembe vétele nélkül idegen munkaerőre bízta. A magyarlakta vidékeken szociális intézmények régen megvalósításra várnak, a meglevők céljait megfelelő anyagi támogatás nélkül el nem érhetik. A munkásoknak megélhetési lehetőségei általában szorgos tanulmányozás és gondoskodás tárgyát kell képezzék.¹⁰³²

5. Az ingatlan forgalmi korlátozások teljes megszüntetése a magyar kisebbségi népcsoport ügyletkötései eseteiben már csak a jogegyenlőség szempontjából is azonnal keresztül vezetendő.
6. Kéri a magyar kisebbségi népcsoport által lakott vidékek adó-kivető és felszólamlási bizottságaiban a magyar érdekeltek számaránya szerinti képviselőhöz juttatását és az adórendszer általánosítását.
7. A magyar kisebbségi népcsoport iskolajoga a törvényben külön biztosítandó. Kifejezetten kéri annak a jognak a biztosítását, hogy a magát magyarnak valló szülő gyermekei csupán magyar iskolába járhatnak és semmiféle névelmezéssel és egyéb erőszakos cselekményekkel nem kényszeríthetők más tannyelvű iskolába; a magyarság számárnyának megfelelő kisebbségi nyelvű középiskolák (gimnázium, polgári fiú és leány) megadását; magyar tanítók utánpótlását és az ország magyar népiskoláinak tanulmányi ellenőrzésére legalább öt magyar nemzetiségű tanfelügyelő rendszeresítését; a magyar kisebbségi elemi iskolás gyermekek beíratásánál magyar szülőkből álló bizalmi férfiak jelenlétét, a magyarlakta vidékeken nem működő iskolák haladéktalan megnyitását.
8. A vallás szabad gyakorlása a mindennapi életben is biztosítandó, az iskolákban – akár elemi, akár középiskola – minden magyar kisebbségi tanuló csakis magyar nyelven tanulhassa vallásának hitelveit. Magyar tanuló imáit és vallási gyakorlatát anyanyelvén végezze.
9. Törvénnyel biztosítandó a magyar nyelv szabad használata szóban és írásban a bíróságok és mindennemű hatóságok előtt. Azokban a helységeken, ahol a magyar népcsoportba tartozó polgárok

¹⁰³² Itt kézzel írott bejegyzés: gazdasági szervezkedése.

száma meghaladja a 20%-ot, a kisebbségi nyelv használata az államnyelv használata mellett általában kötelezővé teendő.¹⁰³³

10. Kívánják állami intézményeknél, hivataloknál, törvényhatóságoknál és községeknél a magyar kisebbségi népcsoportokhoz tartozó tisztviselők alkalmazását a kisebbség számarányának megfelelően. Ezen állások elnyerésénél a népcsoportokhoz való tartozandóság és annak bevallása hátrányt nem jelenthet.
11. Szükséges az útlevelek korlátozás mai módszerének megváltoztatása. Az útlevelek kiadásának megtagadása okot nem szolgáltatathat az eljáró tisztviselőnek szubjektív megállapítása a kérvényezővel szemben. A megtagadás csak az illetékes bíróságoknak jogérvényes határozatára alapítható.

Mindezek keresztülvitelére elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozik magyar kisebbségi államtitkár kinevezése abból a célból, hogy az a népcsoport és a kormány között az összekötő kapocs szerepét játssza mint a népcsoport mindenkori jogos igényeinek szószólója.¹⁰³⁴

VL, Szenátori iratok, 11619., géppel írt másolat.

¹⁰³³ Itt kézzel írott bejegyzés: sajtószabadság a cenzúra eltörlésével.

¹⁰³⁴ Az irat alján kézzel írott megjegyzés: Sajtó: Újságok.

Bencz Boldizsár¹⁰³⁵ és Hegedűs László¹⁰³⁶ levele Várady Imréhez,
1939. május 6.

Bencz Boldizsár
Bačko Gradište

Bácsföldvár, 1939. május hó 6.

Nagyságos Szenátor urunk, Doktor urunk!

Szétdaraboltságunkban gyengék, de vérünkben és szívünk lüktetésében erősek és a megdönthetetlen hitünkben, hogy „nyelvében él minden nemzet”, hívók és reménykedők, – Nagyságos Szenátor és Doktor urunkhoz diktál bennünket mindenekelőtt a magyar fiúi kötelesség, hogy Nagyságos Szenátor Doktor urunkat legújabb színdarabunk, a „Göncölszekér” május hó 14.-iki bemutató előadására Bácsföldvárra meghívjuk. Lan-kadatlan erővel és Isten kegyelmes hitében rejlő magyar akaratunkkal dolgozunk kultúránk felvirágoztatásán és csak természetes, hogy itt, ahol olyan maréknyi kevesen vagyunk, hogy még az apagyilkosoknak is meg kellene bocsájtani, minden kulturális megnyilvánulás valósággal ünnepünk lesz ez akkor különösen, ha magyarságunk hivatott vezére, Nagyságos Szenátor Doktor urunk meghozza nekünk azt az áldozatot, hogy szerény, de magyaros bácsföldvári vendégszeretetünket személyes megjelenésével elfogadni méltóztatik.

A múltban kétszer is meghívtuk Nagyságos Szenátor Doktor urunkat színdarabunk premierjére, abban az időben budapesti tartózkodása lehetetlenné tette azonban, hogy meghívásunkat elfogadja, most harmadik színdarabunk bemutató előadására azóta, engedje meg remélnünk, Nagyságos Szenátor urunk, hogy május hó 14.-én nagyszámú bácsföldvári magyar Testvéri körében üdvözölhessük.¹⁰³⁷

¹⁰³⁵ Bencz Boldizsár (1910–1949) író, költő, bácsföldvári tisztviselő. Számos színművet írt. A *Kalangya* szerkesztőbizottságának tagja, majd egyik szerkesztője. Egy ideig Algírban élt. A helyi színháztársaság lelkes szervezője.

¹⁰³⁶ Hegedűs László (1910–?) a helyi színháztársaság egyik lelkes szervezője.

¹⁰³⁷ A levél hátoldalán Várady Imre alig olvasható, ceruzával írott válasza található, de nem tudtuk elolvasni, elfogadta-e a meghívást.

Magyar fiúi szeretettel mindenkor
igaz hívei:
Bencz Boldizsár
Hegedüs László

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírásokkal.*

205.

Vitkay Gyula¹⁰³⁸ torontálvásárhelyi kántor levele a Magyar Művelődési
Egyesület Nevelési Bizottságához,¹⁰³⁹ 1939. május 6.

A Magyar Közművelődési Egyesület Neveltetési Bizottságához.

Petrovgrád.

Alulírott, a debeljácsi református egyház kántora, Beográdban ze-
neiskolába járó Ilonka nevű leányom számára neveltetési segélyért folya-
modom a Magyar Közművelődési Egyesület Neveltetési Bizottságához.
Leányom neveltetése ugyanis sokkal többbe kerül, mint a kántori fizeté-
sem elbírná. Mint szegény ember nagyon szeretném a zenében tehetséges
leánykámat a felső zenei oktatásban teljesen kiképeztetni és így biztos ke-
nyeret adni a kezébe.

Beográdban azonban nagyon költséges a taníttatás úgy hogy kis leá-
nyom naponként kénytelen bejárni, csak hogy könnyebb legyen a tanítta-
tás, de fizetésem így is kevés a taníttatási költségekre, azért tisztelettel ké-
rem a Magyar Közművelődési Egyesület Tanácsát, hogy leányom részére
bizonyos neveltetési segélyt megszavazni méltóztassék.

A szíves támogatásukért előre is hálás köszönetet mondva, vagyok
mély tisztelettel

Vitkay Gyula
ref. org. kántor.

Debeljácsa,¹⁰⁴⁰ 1939. május 6.

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹⁰³⁸ Vitkay Gyula (1895–1973) kántortanító, zenetanár, karmester, nótaszerző. Szülőfa-
lujában, Torontálvásárhelyen ma is nótasteket rendeznek emlékére.

¹⁰³⁹ A levélíró nyilván a Bánáti Magyar Közművelődési Közösség diáksegélyező bizott-
ságára gondolt. Az egységes Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség műkö-
dését csak jóval később, 1941. január 30-án engedélyezték.

¹⁰⁴⁰ Torontálvásárhely.

Deák Leó¹⁰⁴¹ levele Várady Imréhez, 1939. szeptember 5.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

1939. szeptember 5.

Kedves Imre Bátyám!

Az események bár emberi értelemmel alig követhető gyorsasággal követik egymást¹⁰⁴² s a jugoszláviai magyarságnak házi perpatvarai bár nagyon jelentéktelen súlyt képviselnek, véleményem szerint még sem állhatunk félre és nem is vagyunk jogosítva ügyeinket elhanyagolni, bármilyen világrendező események között élünk.¹⁰⁴³ Ez a meggondolás késztet levelemnek a megírására.

Az igaz, hogy Horgoson vasárnap szóval elmondhattam volna mindazt, amit most írni szándékozom, de magam is ember vagyok, idegember, aki bármilyen önuralom dacára is önkéntelen reagálok az olyan szenvedély hullámmásra, mint amilyennek Horgoson tanúi voltunk. Jónak láttam mielőtt eltűnni körötökből, nehogy a további vita során megfélekezve koromról és egyebekről – így többek között múltamról – magam is ugyanabba a hibába essem, mint amelyet ellenünk az úgynevezett fiatalok elkövettek. Gondoltam: ne mérgesítsük a helyzetet, mert annak csak az ügy látja kárát.

Fiatal jogászkorom óta foglalkozom közügyekkel teoretikusan úgy, mint praktikusán. Mondhatnám, hogy megszakítás nélkül gyerekkorom óta szolgálom egy és ugyanazon ügyet, tanúja voltam viharoknak, magam is küzdöttem néhány harcot, de bármennyire is kutatok emlékeim között, azt az útszéli hangot, mint amilyennek fültanúja voltam Horgoson, még nem tapasztaltam. Már-már bizony arra gondoltam, hogy a fizikai erő

¹⁰⁴¹ Lásd a 101. jegyzetet.

¹⁰⁴² 1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot.

¹⁰⁴³ Ezekre a belső vitákra lásd többek között a 159., 160., 165–167., 171., 177., 180., 181., 183. és a 184. iratot.

fogja eldönteni az egyébként szükséges elvi vitát. Most nem akarok arról beszélni, hogy egyik-másik úrnak a vádaskodása akár a Te személyed, akár az úgynevezett régi vezetők ellen szegénységi bizonyítvány magára a vádaskodóra, mert nem tartotta szükségesnek figyelemmel kísérni és megtanulni az elmúlt 20 esztendőnek a küzdelmeit részleteiben, mert egyébként alig hiszem, hogy a történeteknek a tudatában vádjait megemelte volna. Én eddig mindig feltételeztem azoknak a részéről, akik beleavatkoznak a közügyekbe, bizonyos fokú tárgyilagosságot és az anyagnak az ismeretét. Értem az anyag ismerete alatt, hogy az illető tisztában van azzal, hogy mi történt és mi nem történt, mit, milyen körülmények között kísérelt meg, milyen eredménnyel, a kézzel fogható eredmények kinek és ilyen természetű munkájának az eredményei, örökfejtéseknek hiányában a mai állapotnak az elképzelését stb. stb. Döbbenetesen meglepődtem azonban azon a készületlenségen, tudatlanságon és tudattalanságon, amelyet egyedüli indokaként tudok csak elképzelni a minősíthetetlen támadásoknak. Ne érts félre! Ami az én személyemet illet, arra vonatkozóan panaszzom nincsen, de ami közvetlenül és közvetve a Te személyed ellen történt, az felháborított. Tulajdonképpen ez a Te személyed elleni vádaskodás volt távozásomnak az oka és elképedésemnek az indoka, gondolván, hová fogunk jutni a tekintélyrombolásnak még nálunk is szokatlan ilyen megnyilvánulása esetén.

Bocsánatodat kell tehát kérnem, hogy a szenvedélyek kirobbanása látára eltávoztam. Ha azonban figyelembe veszed a fentieket és különösen azt, hogy a támadások elleni leghiggadtabb és legtárgyilagosabb védekezés is csak elmérgesítette volna a helyzetet, helyesnek és indokoltnak fogod találni távozásomat.

Ezek után térjünk a tárgyra. Le kell szögezmem, hogy Szomborban az úgynevezett Deák-féle vacsorán nem az történt, mint amit Horgoson a fiatalok előadtak. Tanúm vagy reá, hogy ezen az összejöveten egy Nagy Iván¹⁰⁴⁴ által koncipiált rezümét fogadtatok el, amelynek értelmében a két csoport szükségesnek tartja az egységnek a létrehozását. A második esemény pedig az volt, hogy téged és engem megbízott a szombori csoport, hogy Nagy Ivánnal vegyük fel a tárgyalásokat, készítsünk közös platformot, programot és ezt alkalomadtán nyilvánosságra hozzuk, miután előzőleg mindnyájan aláírtuk. A történelmi hitel kedvéért még azt is

¹⁰⁴⁴ Lásd az 555. jegyzetet.

meg kell említenem, hogy még Reök Andor¹⁰⁴⁵ sem volt kiküldött, mert – amint emlékezel – nagyon feltűnő lett volna még akkor Dénesnek¹⁰⁴⁶ nyilvános detronizálása és helyébe Reöknek az iktatása.

És most engedd meg, hogy röviden magyarázatát adjam annak az elhatározásomnak, amely az úgynevezett Deák-féle vacsoráig vezetett. Általában az a hiedelem köreinkben és különösen a nép köreiben, hogy a mi egységünk helyreállna azonnal, amikor Nagy és Deák megegyezik. A nép, sőt sajnálattal kell konstatálnom, hogy közelebbi barátaink is, felületesen szemlélik az eseményeket, avagy nem áll módjukban a dolgok rugóit betekintetni. Az embereknek fogalmuk sincs arról, milyen irányú küzdelmek folynak, és ezekben mennyi szerepe van egyik vagy másik oldalon az egyéni érvényesülési vágynak. Még kevésbé látja a tömeg azt, mit jelent a programpontoknak állandó szóbeli és írásbeli hangoztatása külön meggyőződés és detailmunka nélkül. Kénytelen voltam ennek a hiedelemnek engedve megkísérteni azt a bizonyos, általában kívánt megegyezést, bár a dolgok ismeretében a kísérlethez nem sok reményt fűztem. Nem tudtam volna azonban magamnak soha megbocsájtani, ha nem engedelmeskedem a kívánságnak és kitérek a kísérletezés elől. Végeredményben ez a kísérlet közös ügyünknek a szolgálatában állott. Úgy gondoltam, hogy az én részemről, helyesebben mondva a mi részünkről akármilyen skepticizmussal is nézzünk az eredmény elé, a nép kívánsága előtt meg kell hajolni, az egyezséget lehetőség szerint létre kell hozni. Illetékesek ugyan már eleve eredménytelennek látták a próbálkozást, de osztották azt a nézetemet, hogy a kísérletet meg kell tenni. Hogy azután csak egy látszólagos eredmény mutatkozott a szombori vacsorán, már nem lehetett senkinek a részére sem meglepetés.

Engedd meg, hogy az eseményeknek a rögzítése céljából néhány szóval papírra vessem azt a beszélgetést, amelyet kötelességszerűen folytattam Nagy Iván barátommal és társaival a Szomborban nyert megbízás alapján. Te nem jöttél el, de helyetted Reök Andort invitáltam a beszélgetésre, aki azon részt is vett. Jelen voltunk tehát Dr. Reök, Dr. Nagy, Dr. Korányi,¹⁰⁴⁷ Dr. Pummer¹⁰⁴⁸ és én. Én magam részéről indítványt tettem, hogy az egységet úgy állapítsuk meg, hogy a közös munkából senkit

¹⁰⁴⁵ Lásd a 832. jegyzetet.

¹⁰⁴⁶ Lásd a 173. jegyzetet.

¹⁰⁴⁷ Helyesen Korányi. Lásd a 314. jegyzetet.

¹⁰⁴⁸ Lásd a 841. jegyzetet.

ki ne zárjunk. Ne zárjuk tehát ki Fodor Gellértet¹⁰⁴⁹ sem ilyen okokból. Hozzátettem, nem jelenti a munkában való részvétel egyben Fodornak az előretörését mit tudom én milyen vezéri pozícióban, hanem csak annyit, hogy nevezett úr munkakedvét és munkakészségét közös ügyünk szolgálatába állítsa. Nagy Iván két társa a leghatározottabban állást foglaltak indítványom ellen, sőt mindhárman azt a kívánságukat is hozták volna kifejezésre, hogy ha én ragaszkodom elképzelésemhez, ám ők a Szomborban kötött egyezséget felbontottnak tekintik. Azt mondták, hogy ők csak abban az esetben tartják az elvi megállapodást és ezt csak akkor hajlandók praktikus térre átvinni, ha Fodort exkommunikáljuk.

Körülbelül ez volt a beszélgetésünknek a lényege. Eredmény nélkül mentünk szét egy hozzám vágott kérdéssel: levonom-e a konzekvenciáit az indítványomnak vagy sem.

Mindezt azért mondtam el, hogy a tegnapelőtti horgosi összejövetelre vonatkozóan megállapítsam, miszerint semmi olyan előzmény nem történt, mely indokolttá vagy jogossá tenné az úgynevezett hatos bizottságnak a kiküldését és bármilyen jogkörrel felruházását. Megint csak bocsánatot kell kérnem és magyarázatot adok. Előre kijelentem: nekem semmi kifogásom nincs, hogy bármiféle összetételű bizottság bármilyen jogkörrel felruháztassék, csak le akarom szögezni, hogy akármilyen megbízásnak legálisnak kell lennie, a népből kell kiindulnia és arra kell támaszkodnia – amire Nagy Iván szokott mindig hivatkozni, hiszen az ő szavait idézem – azonban ezeket a kritériumokat a hatos bizottság nélkülözi. Továbbá a megbízásnak azért is kell általános rétegeken alapulnia, nehogy később bárki a megbízás hiányára hivatkozva magát az egyébként természetes következmények alól emancipálhassa. Ne hivatkozhassek például Becse, vagy Bánát, vagy nem tudom én melyik része a magyarságnak arra, hogy a megbízás körülményeiről meg nem lett kérdezve, se arról értesítve.

Márpedig az a hatos bizottság, amely születését a horgosi épületes vitának köszönheti, nélkülözi úgy a népi jelleget, mint a szombori forrást, amelyre pedig hivatkozás történt. Nélkülözi a szombori elképzeléseket azért, mert itt – mint már említettem – hatos bizottságról vagy tanácsról szó sem esett, ilyen elképzelést senki még csak nem is indítványozott. Pláne nem volt szó arról, hogy a Horgoson kiküldött hatos bizottság az ügyek intézésére is fel legyen hatalmazva, mert Szomborban csak annyit hatá-

¹⁰⁴⁹ Lásd az 560. jegyzetet.

roztunk, hogy a további beszélgetéseket egymás között, azaz a csoportok vezetői között szükségesnek tartjuk. Ez már magában foglalja tehát annak a szükségességét, hogy ez a megbeszélés után referálnunk kell a megbeszélések eredményéről, esetleg egy jövőre vonatkozó programról, eljárásról stb. stb. egy a népet reprezentáló nagyobb bizottságnak, amely utóbbi azután hivatott a megbeszéléseket tudomásul venni s a programpontokat és a jövőre vonatkozó terveket elfogadni, vagy elvetni. Nélkülözi azonban a horgosi konventikulum¹⁰⁵⁰ a népi jelleget is. Sajnálom, hogy Juhász¹⁰⁵¹ kérésem dacára nem vett részt ezen a konventikulumon és nem készített jegyzeteket a történekről. Kár, hogy nem jegyezte fel senki sem a jelen voltaknak a névsorát, mert a társaságnak az összetételéből nagyon, nagyon érdekes következtetéseket lehet levonni. Tény az, hogy Reök Andornak megmondtam, miszerint egy bizalmas 8-10 tagra terjedő megbeszélésnek lehet csak helye, de semmi esetre sem egy szabad, nyakló nélküli vitának, amelyben olyanok is részt vesznek, akik a történeteket másnak már esetleg felcicomázva adják tovább. Megfigyeltem, miként szaporodott fel a kis bizalmas értekezlet egy széleskörű értekezletté és miként húzódtak oda a bele nem tartozó elemek. Ha visszaemlékszel a felszólalókra, akkor rá fogsz jönni arra, hogy azoknak az oldalán alig találtál egyet is régi ismerőseink közül. Nem is szólva arról, hogy egyik oldalról döntő jelentőségű határozathozatalt forszíroztak. Hozzá kell tennem, hogy éppen arról az oldalról, amely a népből indul ki és onnan meríti jogait, bár az az értekezlet minden jelleget viselhetett, csak a népi jelleget nem. Hogy Nagy Iván mellett ott volt Dr. Pummer, az igazán nem kifogásolható, mert tudjuk, hogy elválaszthatatlanok, de miért kellett felsorakoztatni a szenvedélyes népszónokokat és eddigi életünkben teljesen ismeretlen egyéneket, ezt csak akkor tudom megmagyarázni, ha a döntő jellegű indítványra gondolok, amelyet valami Létmányi¹⁰⁵² nevezetű úr tett meg.

Ezek után tehát, különösen ha én is arra a platformra helyezkedem, hogy minden megmozdulásunknak a népből kell kiindulnia, ennek a hatos bizottságnak a jogszerűségét el nem ismerhetem. A népi jelleg azonban

¹⁰⁵⁰ Titkos, illegális összejövetel.

¹⁰⁵¹ Lásd a 272. jegyzetet.

¹⁰⁵² Létmányi István (Czakó Tibor) (1906–?) gyógyszerész, író, költő, a *Vajdasági Írás*, a *Kalangya* és más irodalmi lapok munkatársa. Ekkor a baloldali fiatalok csoportjához tartozott. A háború után a „nép ellenségeként” elítélték, 1952-ben a Vajdasági Irodalmi Társaság egyik alapítója. A hatvanas években nacionalizmussal vádolták, Nyugat-Németországba távozott, az *Új Látóhatár*ban publikált.

csak az egyik kritériuma a legális képviseletnek, de az adott esetben taktikai okokból amellet szólnak, hogy itt említett elhatározásomra jussak. Ezeket a taktikai szempontokat hosszadalmas volna magyarázgatnom, ezért mellőzöm és maradok a mindig vádként fejünkhöz vagdosott népi jellegnél. Meg kell állapítanom, hogy a horgosi kis szobában jelen voltak $\frac{9}{10}$ része nem hivatkozhatik a népben élvezett bizalmára, avagy onnan nyert megbízatására. A nép nevében így nem is határozhatott és nem is küldhetett ki egyéneket vagy bizottságokat, amelyek magukat a nép nevében generálhatják. Ha a népi jelleget akarja magának arrogálni¹⁰⁵³ ez a bizottság, akkor előzőleg ettől a néptől vagy ad hoc, vagy messze erre visszamenő érintkezésből kifolyóan meghatalmazással kell rendelkeznie. Remélem illet senki, vagy csak néhányan tarthattak, vagy tarthatnak birtokukban. Kérdem ezek után: micsoda jogkört szánjunk ennek a hatos bizottságnak és hogyan adjuk meg ennek a népi jelleget?

Van azonban még egy szépséghibája a horgosi határozatnak, amelyet ugyancsak nem tehettem magamévá. Nagy Iván azt mondja, hogy a mi sorsunk intézésben, népünk képviseletében, általában az ügyek vezetésében és ezek intézésében nem vehetnek azok részt, akik az elmúlt 20 esztendő alatt a magyarságnak az ügyét megfelelő módon nem tették magukévá. Hát kérlek, ez egy tág fogalom, s azt hiszem, hogy azok sem tudták, mi lehet ennek az állásfoglalásnak a következménye, akik azt az indítványt vasárnap magukévá tették. Egy olyan szelekciót csinálni, mint amelyet Nagy Iván követel, nem csak hogy lehetetlenség, hanem ennek az erőszakolása csak újabb csoportoknak az előidézője lenne. Hiszen hogy más példát ne mondjak: az indítvány értelmében elsősorban magát Reök Andort kellene exkommunikálni, aki előkelő társadalmi pozíciójában előre nem sietett a választásokkal kapcsolatban neutralitási álláspontunkat megkomunálni (?) és ilyenre másokat is rávenni. Már pedig azt hiszem egyikünknek sem állana érdekében Reök Andornak a kikapcsolása. Épp úgy alig hiszem, hogy helyes taktikára vallana egy olyan elzárkózás, amely a magyarság ügyeinek az intézésétől távol tartaná mindazokat, akik az adott esetben Reökhöz hasonló módon jártak el. A passzivitással kapcsolatban felhozott példám azonban csak kikapott példa, de ad absurdum tudnám vinni a példálódzást egy selekcionálizálás esetén a Nagy Iván által említett okokból.

¹⁰⁵³ Kisajátít, igényel.

Nekem az az álláspontom és ebből nem engedek: az egységet létre kell hozni, ha megvan a lehetőség. Nem úgy azonban, hogy ezzel az egységgel újabb csoportokat létesítsünk. Nem úgy, hogy az egység következtében éppen azok a mi régi és megbízható politikai barátaink veszítsék el a kedvüket és alakítsanak külön csoportot, akikkel 20 esztendőn keresztül ettük a keserű kenyeret és vállaltuk önzetlenül a jugoszláviai magyarságnak a sorsát és annak intézését. Igen: van szelekciónak helye. Sőt annak is van helye, hogy a megbízhatatlanok ne élhessenek vissza a népnél a bizalmával. Ez azonban nem jelenti azt, hogy új helyzet előtt állván elutasítsuk a jóhiszemű munkára jelentkezőket. Munkásokra szükségünk van, a népnél a képviselői és az ügyek intézői pedig kerüljenek ki azokból, akik megbízhatóságuknak tanújelét adták és akiket mint megbízhatókat a nép maga elismer.

Én tehát annak dacára, hogy Horgoson hat személyt megneveztek, akiknek hatásköre ugyan nincsen körvonala, s akiknek soraiban magamat is találok, – fenntartom eredeti indítványomat. Igenis szükség van ma, amikor a magyarságnak se a parlamentben, se a szenátusban képviselete nincsen, de ily képviseletre szüksége van, éppen a küszöbön álló politikai változások miatt valakire vagy valakikre, akik törvény és forma szerint reprezentálják a jugoszláviai magyarságot. Ez alatt azt értem, hogy igenis kötelessége a jugoszláviai magyarságnak önmagából egy vagy két embert kiküldeni, akik mint az ő egyedüli és kizárólagos képviselői szerepelnek. Ez a kiküldetés azonban nem történhetik se a szombori vacsorán, se a horgosi értekezleten. A szombori vacsorameghívottak végeredményben úgy lettek összeválogatva, hogy az ellen bárkinek kifogása nem lehet. A horgosi megbeszélés pedig egy véletlen találkozásból eredő felelőtlen veszekedése volt néhány embernek, akiket senki se küldött Horgosra, de különösen nem küldött azzal a megbízással, hogy ott a magyarságnak életbevágó ügyeit intézze. Indítványomat tehát, amit Horgoson megtettem, most íme írásban adom: Te Imre Bátyám nagy gondossággal válogassál össze annyi embert, amennyit jónak látsz, úgy azonban, hogy a válogatottak között a jugoszláviai magyarságnak úgy területileg, mint társadalmilag minden rétege képviselve legyen. Figyelemmel légy kérlek szépen arra is, hogy az úgynevezett csoportok mindegyike megfelelőképpen reprezentálva legyen. Olyanfajta megbeszélésre gondolok, mint ahogy néhány évvel ezelőtt – ha jól emlékszem 1935-ben – vidéken tartottunk. Ez az értekezlet elsősorban válasszon meg egy vagy két embert, mint aki pártokkal és kormánnyal szemben a jugoszláviai magyarságot

képviseli, s akikkel szemben tárgyalásokat folytathasson. Érttem alatta a politikai természetű tárgyalásokat, amennyiben ilyenekre szükség mutatkozik. Válasszon azonkívül egy 12 tagból álló tanácsot, lehetőség szerint úgy, hogy minden terület ebben a tanácsban 1-1 kiküldött által képviselve legyen. Ennek a tagnak a feladata az egy vagy két elnöknek informálása, tanáccsal és utasítással ellátása, úgy, amint azt a nép követeli. Maradjon meg azonfelül az általad összehívandó értekezletnek minden egyes tagja egy szélesebb tanácsnak a tagja is, amely utóbbi hivatott a néppel az állandó érintkezést fenntartani és a speciális szervezési munkákat beindítani.

Ez volt Horgoson az én indítványom és emellett maradok ma is. Különösen azokra való tekintettel, amiket előadtam. Az általam proponált módon kapja meg a vezetőség a népi jelleget és ez a vezetőség az, amelyhez bárki csatlakozhatik, amelyet munkájában bárki támogathat. Semmi esetre sincs joga közülnünk senkinek sem szelekciót gyakorolni még mielőtt azt a nép el nem végezte.

Én tehát arra kérlek Imre Bátyám, hogy itt leírt indítványomat tedd mérlegelésed tárgyává. Kérlek, hogy mindentől függetlenül hívd össze a nagyobb értekezletet. A meghívandók névsorának összeállításánál tarts olyan szempontokat szem előtt, mint amilyeneket jónak látsz, de azt hiszem, hogy az általam proponált szempontok el nem mellőzhetők. A részletkérdésekben természetesen a legnagyobb készséggel állok rendelkezésedre.

Igaz meleg barátsággal

kész híved:

Leó

VL, Magyar ügyek, „P” XXIV. 1937/38., 11310., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Januskó Pál¹⁰⁵⁴ szabómester levele Várady Imréhez,
1939. szeptember 10.

A Szegény Magyar Diákokat Segélyező Bizottság
Szuboticán

Nagyságos Szenátor Uram!

Közel két évtizede működik Szuboticán a magyar diáksegélyező bizottság, amelynek hivatása, célkitűzései és eddig elért eredményei bizonyára nem ismeretlenek. Célunk az, hogy megfelelő tanulói létszám beszerzésével biztosítsuk a szubotikai főgimnázium magyar tagozatának fennmaradását, amely gimnázium az egyedüli magyar gimnázium Jugoszláviában és ezért falvakon valósággal toborzó munkát végeznek a bizottság tagjai, hogy a szükséges 40 első osztályba beiratkozó tanulót be is lehessen íratni, mivel kisebb létszám mellett a magyar tagozat már nem nyílik meg.

A bizottság feladata azonban nem merül ki egyedül abban, hogy beszervezi a magyar tagozat jövőendő növendékeit: azért járja tehát a falvakat, hogy összeszedje a jobb tanulókat és buzdítsa a szülőket, hogy a szegény sorsú tanulók ellátásáról gondoskodják. Ez a gondoskodás két irányban történik: elsősorban lakást biztosít a bizottság a növendékek számára, másodsorban pedig jobb családoknál ebéd és vacsora vár rájuk. Ezt a két irányú gondoskodást, erőfeszített munka, sőt sokszor ráfizetés árán mindaddig még sikerült biztosítanunk, de gyakori eset, hogy a kis tanulók ruházatának a kiegészítésére is szükség van. A lakás és ruházat fedezetére szükséges összegeket gyűjtés útján igyekszik a bizottság előteremteni.

A folyó iskolai évben 40 ellátásra szoruló tanulója van a szubotikai főgimnázium magyar tagozatának. Ennek a negyven ifjúnak az ellátása étkezésen kívül havi 4 000 dinárba kerül. Viszont az eddig lejegyzett hozzájárulások összege ennek éppen a fele, vagyis 2 000 dinár. Állandó tehát a küzdelem, és sajnos nagyon sok esetben megtörténik, hogy arra mindeképpen érdemes ifjak elesnek a támogatástól. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény is, hogy az idei iskolaévet 7 750 dinár, előző évekről fenn-

¹⁰⁵⁴ Januskó Pál (?-?) a Szegény Magyar Diákok Segélyező Bizottságának gondnoka, szabadkai szabómester.

maradt hiánnyal kezdte meg a bizottság, amelynek eddigelé a bizottság alulírott gondnoka és neje előlegezték szabóműhelyüknek nem a jövedelméből, csupán a bevételeiből. A hiányzó összeget a bizottság a következő célokra használta el: felvételi vizsgadíjak 2 550 dinár, utazási költségek a gyermekek összetoborzása érdekében 3 500 dinár, végül a múlt évről maradt 1 700 dinár hiány.

Nagyon szépen kérjük, hogy a nemes cél érdekében szíveskedjék környezetében odahatni, hogy ez a szép és magyar célokat szolgáló intézmény tovább zavartalanul működhessék, hiszen a bizottság fennállása óta sok száz magyar ifjú végezte sikeresen a középiskolát és szükséges lenne, hogy a további nemzedékek számára is lehetővé tegyünk azt, hogy magyar iskolában tanulhassanak.

Lehet, hogy erélyesebb módon indul meg egy általános, Magyar Közművelődési Egyesület alakítására irányuló törekvés, amelynek hivatása lesz a törekvő magyar ifjúságot tanulmányaiban eredményesebben támogatni, egyelőre azonban csak így, az érző szívekre számítva bírjuk megoldani ezt a nehéz feladatot. Sajnos Szubotica egymaga nem képes a diáksegélyzés költségeit fedezni, annál kevésbé győzi alulírott szegény iparos, akit ezerfelől ér gáncs és lekicsinylés, habár mindenben a magyarság vezérelve szerint neveli a gyermekeket, de aki mégis törhetetlen hittel és buzgalommal végzi a magára vállalt felelősségteljes munkát. Lesz idő, amikor az utódok méltányolni fogják, mert hiszen a bizottság támogatásával képesítéshez jutott és jutó ifjúság szívéből nem veszhet ki a hála, mivel azon ifjúságnak a szíve és lelkiisége, mely ifjúság az ő kezéből kerülve ki lép az életbe, jelszava az lesz: légy magyar, de nem mások kárára, légy hálás azoknak, kik véled jót tettek, szüleid, nevelőid s jótévőid neve mint imádság szava éljen élted utolsó percéig a te szívedben.

Mély tisztelettel kérjük, hogy működésünket szíves és hathatós támogatásába venni ne tessen mellékfeladatnak tekinteni, hanem mint magyar lelkiiségének intőszavára hallgatva, részesítse a bizottságot erkölcsi és anyagi támogatásában.

Abban a reményben, hogy nagybecsű támogatását nem tagadja meg tőlünk, a diáksegélyező bizottságtól és a segélyezésre szoruló magyar tanulóktól, vagyok kiváló tisztelettel a bizottság gondnoka:

Januskó Pál

Subotica, 10. IX. 1939.

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Lengyel Ferenc¹⁰⁵⁵ levele Várady Imréhez, 1939. szeptember 19.

Beograd, 1939. szeptember 19.

Mélyen tisztelt Imre Bátyám!

Örömmel értesítem, hogy négy új magyar tanítót kaptunk.

Pálinkás József padeji tanítójelöltet Sentára, a Stevan Nemanja szállási iskolába. Csabai F. Károly mali idjoši tanítójelöltet Novi Kneževacra a „Ferić” nevű iskolába. Szabó János velikakikindai tanítójelöltet a Jazova mellé Hodić nevű iskolába és Bognár Mátyás sentai tanítójelöltet pedig Banatsko Arandjelovára Kolonija Malo-ra nevezték ki.

Úgy tudom, mind a négy iskola magyar tannyelvű. Jung Tamás jazovói h. plébános levele így csak részleges elintézést nyert, mert a másik hely még betöltetlen maradt.

A fenti kinevezések aktái természetesen még a Glavni Kontrolát¹⁰⁵⁶ és a Pénzügyminisztériumot is meg fogják járni, amit szintén sürgetni fogok.

A négy tanítót mind Imre bátyám nevében értesítettem.

Minden további utasítását készséggel várom, s vagyok

őszinte igaz tisztelője,
Lengyel Ferenc

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁰⁵⁵ Lengyel Ferenc (?-?) belgrádi magyar ügyvéd, aki fontos szerepet játszott a hivatalos körökkel való kapcsolatok fenntartásában.

¹⁰⁵⁶ Főellenőrzési Osztály. Nem tudtuk kideríteni, pontosan milyen szerv volt.

Várady Imre levele ismeretlen címzetthez,¹⁰⁵⁷ 1939. szeptember 22.

Várady Imre levele

Beograd 1939 IX. 22.

Igen tisztelt Barátom,

Beográdra érkezve az első utam a telefonhoz vezetett. Felhívtam Deák Leót,¹⁰⁵⁸ hogy arra kérjem, hogy a kedden – 18-dikán – Újvidéken Reök Andorral¹⁰⁵⁹ kapcsolatban nekem a legszigorúbb discretiv alatt közöltek tekintetében oldjon fel a további titoktartás kötelezettsége alól. A két nappal később – csütörtökön – tehát tegnap Elemér¹⁰⁶⁰ lakásán feltárult helyzetkép teljéhez ugyanis: a Horgoson lejátszódott Pummer-Czakó-Radics¹⁰⁶¹ jelenet leleplezéséhez a múlt hétfőre Újvidékre szándékosan történt meg nem hívásomhoz, kiegészítésként okvetlenül belekíváncozott Andor e próbálkozásának a nyílt megbeszélése. Erősen viaskodtam ott Elemérnél magammal, mert hisz égetett éppen Andor részéről ily módon történt hátba támadás tudata, – de kötött a discretio, nem szólhattam, amíg Deáknak ezt előzőleg be nem jelentem, s tőle a feloldást meg nem kapom. Várom őt a telefonhoz.

Reök Andor Újvidéken azon a bizonyos hétfői napon Leót négyszemközi baráti megbeszélés formájában arra igyekezett reábirni, hogy Várady Imrét a tervezett magyar egység-mozgalomból kizárják, vagy mellőzzék. Nem tudom. A szavakra nem emlékezem. Annyira megdöbbenett maga a kísérlet ténye és különösen az, hogy ilyesmire éppen Reök Andor találta jónak vállalkozni. Reök Andor és egy héttel a horgosi nap után, ahol eltekintve attól, hogy három fiammal nála baráti látogatásban voltam, de ahol ismételten és ismételten mélyen elítélő sajnálkozását hangoztatta, az

¹⁰⁵⁷ A levél címzettjét nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁵⁸ Lásd a 101. jegyzetet.

¹⁰⁵⁹ Lásd a 832. jegyzetet.

¹⁰⁶⁰ Lásd a 314. jegyzetet.

¹⁰⁶¹ Pummer Sándor, lásd a 841. jegyzetet. Létmányi István (Czakó Tibor), lásd az 1052. jegyzetet. Radics személyét nem tudtuk azonosítani. A horgosi összeövetelre lásd a 206. iratot.

ő úri házában az ismert oldalról történt támadások felett. Ilyen előzmények után és azon – legalábbis én részemről – őszinte, igaz tiszteleten alapuló nyílt barátság után, áll most oda Reök Andor a Czakó féle támadók táborába, – de hát (néhány olvashatatlan szó – S. E.) a Horgoson történetek legalább nyíltak voltak; tudhattam védekezni. De ez a hétfői...

E tény tudatában hallgattam végig Elemér házában a meg nem hívással kapcsolatos excuzáló vergődést az elküldött levélről, a többször ismételt telefon próbálgatásokról, az ezutáni expressz-értesítésekről, az előző nap Petrovgradon időzött Andor rémséges elfoglaltságáról, mert hiszen csakugyan igaz, egy egész sereget vett volna igénybe akár a szállóból, akár Demko¹⁰⁶² házából való telefonálás. Az ilyen szánalmas vergődést produkció helyett, úgy érzem, nyíltan és férfiasan be kellett volna ismerni aényt, hogy hétfőn a magasabb párttaktika úgy kívánta, hogy én ne legyek ott, mert hisz Andornak igen komoly négyszemközti megbeszélési valója volt Leóval.

Leó Andornak próbálkozását a leghatározottabban visszautasította.

Mindezek előzmények teljes tudatában bizonyára érthető, hisz Elemér baráti házában, a velem együtt öt számra emelkedett kis társaságot semmiképpen sem tekinthettem azon magas erkölcsi acroporgnak, amely hivatva és jogosítva volna valakit vagy valakiket, mert privát életükben ehhez vagy ahhoz a társasághoz tartoznak, valakit vagy valakiket, mert ezzel, vagy azzal gyanúsítatnak – az ő meghallgatásuk nélkül elítélni, kizárni, megbélyegezni. Ugyan hova jutnánk, ugyan hova vezethetne az ilyen eljárás? Hacsak nem oda, ahova Reök Andor és a barátai gondolnának engem is – meghallgatásom nélkül, tehát ugyancsak hátba támadás útján íme juttatni megkíséreltek.

És ugyan ki engedelmeskedne, ki hajolna meg az ilyen alkalmi társaság magas ítélete előtt? Ha a Reök-féle merénylet – tegyük fel, bár teljesen elképzelhetetlen, velem szemben sikerült volna, ha engem ez a magas gánccs nélküli erkölcsi társaság az itteni magyarság kebeléből kiközösít, vajon csak egy perczre is, valjon csak ez pillanatra is meg tudna engem tántorítani magyarságomban, a magyar ügynek legjobb meggyőződése szerint éltem végéig tartó szolgálatában...

¹⁰⁶² Demkó Pál (1838–1904) becskerekai házára utal. Demkó Tisza Kálmán miniszterelnök bizalmas köréhez tartozott, több cikluson át volt országgyűlési képviselője. Nevéhez nemcsak a város látványos fejlődése kötődik, de híres volt vendégszeretetéről is. Háza a város központjában állt, amelyet egy török karavánszerájból alakított át.

Eddig jutottam, amint végre vagy ötnegyed órai várakozás után megszólal a telefon, s Zomborból jelentkezik Deák Leó. Röviden jelzem az Elemérnél történeteket, s kértem a discretiv alól a feloldását. Legnagyobb meglepetésemre: megtagadta. Várjak addig, míg vele – Leóval – nem beszélhettem személyesen. Kár.

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

Csuka János¹⁰⁶³ levele Várady Imréhez, 1939. október 5.

NAPLÓ

Subotica, 1939. október 5.

Igen tisztelt Elnök Úr!

Szerdán magán ügyben dr. Nikics Fedor¹⁰⁶⁴ közoktatásügyi segédminiszternél jártam, aki szabadkai jogakadémiai tanár volt, s még abból az időnkéből ismer, amikor a magyar párt volt lapjánál, a Hírlapnál dolgoztam. A miniszter úr olyan dolgokat közölt velem a magyar kisebbségi politikával kapcsolatban, hogy szükségét éreztem annak, hogy mindazt, amit levél útján közölni lehet Elnök Úrral, közöljem.

Nikics behatóan érdeklődött nálam a magyarság politikai tagozódása és csoportosulása iránt. Megmondotta, azért érdeklődik ebben a kérdésben, mert Makszimovics¹⁰⁶⁵ közoktatásügyi miniszter ma az egyik legfontosabb tényező a választásokkal kapcsolatos politikai előkészületek tekintetében. Nem akartam őszintén föltárni előtte azokat a csúnya és ízléstelen veszekedéseket, amelyek sajnos annyi zavart idéznek elő a sorinkban. A válaszem az volt, hogy a magyarság ma is kitart a volt magyar párt vezetői mellett, akik a kisebbségi öntudat kristálytiszta megtestesítői, s ugyanakkor nemzetkisebbségi érzéseiket és kötelezettségüket összehangzásba tudják hozni lojalitásukkal. A segédminiszter azt válaszolta, hogy a kormány is így ítéli meg a helyzetet, s rendkívül meleg hangon dicsérőleg emlékezett meg különösen Elnök Úrról és dr. Strelitzkyről, hangsúlyozva, hogy a magyarság e két vezérférfia számára az elkövetkezendő politikai életben is vezető szerep vár. Hibáztatta azonban, hogy amíg urak, neveket is említett, így dr. Nagy Iván,¹⁰⁶⁶ dr. Szántó Gábor,¹⁰⁶⁷ Lendvay

¹⁰⁶³ Lásd a 801. jegyzetet.

¹⁰⁶⁴ Lásd az 521. jegyzetet.

¹⁰⁶⁵ Božidar Maksimović (1886–1969) jogász, a Népi Radikális Párt főbizottságának tagja, képviselő, oktatási és igazságügyi miniszter. 1941-ben elhagyta az országot, az emigráns londoni jugoszláv kormány tagja volt.

¹⁰⁶⁶ Lásd az 555. jegyzetet.

¹⁰⁶⁷ Lásd a 141. jegyzetet.

József¹⁰⁶⁸ stb. szinte naponta Beogradban vannak tárgyalnak, mutatkoznak, gondolatokat cserélnek, addig a magyar párt vezetőiről azt sem tudják élné-e s mit akarnak. Persze nem mondhattam meg, hogy mi ennek az oka, nem tárhattam ki belső dolgainkat s azt a magyarázatot adtam, hogy a magyar párt volt képviselői éppen abban különböznek azoktól, akik leszaladgálják a lábukat, hogy szerények, s nem akarnak senkinek a terhére lenni. Ha majd szükség lesz rájuk, vagy együtt akarnak dolgozni velük, hívní fogják őket. A megjegyzése az volt, hogy a politikában nem így dolgoznak, s nyomban hozzátette, hogy Makszimovics közoktatásügyi miniszter a küszöbönálló választásokkal kapcsolatban olyan döntő tényező lesz (ami különben abból a rövid közleményből is kiderül, amit a napilapok közölnek, s amely szerint Cvetkovics,¹⁰⁶⁹ Makszimovics, Markovics,¹⁰⁷⁰ Korosec¹⁰⁷¹ azt ajánlják párthíveiknek, hogy lépjenek akcióba, s gondolkodásra készítet az, hogy vajdasági politikus ebben a felsorolásban nem szerepel), akivel feltétlenül érintkezést kell a magyarságnak keresni. Arra a kérdésre, hogy miként képzei el a magyar kisebbség elhelyezkedését a most kialakuló politikai életben, azt feleltem, hogy föltétlenül a magyar párt föltámasztását várja,¹⁰⁷² s talán a volt magyar párt meg fogja találni a kapcsolatokat a kormányzó párttal, mint 1937-ben is a választásokon való részvétel ügyében, Nikics úr a beszélgetés összegezéséül közölte velem, hogy nagyon szívesen venné, ha Makszimovics miniszter úr és a kormány számára írásban elkészítené valaki a magyarság kívánságait, belpolitikában való újbóli részvételének elképzeléseit, kívánságait stb. Ezzel egy időben nagyon szívesen elintézné Makszimovics miniszternél, hogy a magyar párt vezetőit fogadja. Azt mondta, ha az urak audienciára akarnak Beogradba utazni, előzőleg hívjam fel telefonon, s pontosan megmondja milyen időben várja a miniszter az urakat, nehogy sok felesleges időt töltsenek Beogradban.

Mint a magyar kisebbségi élet szerény közkatonája, aki a tollal szolgálja a magyar ügyet, közvetítem a beszélgetés lényegét Elnök Úrhoz azzal a megjegyzéssel, hogy – minden félreértés elkerülésére kell ezt megmondanom – semmiféle ambíció, kívánság nem vezetett, amikor ezeket a tudomására hozom. Nem is gondoltam arra, hogy Nikics, akinél magánjogi

¹⁰⁶⁸ Lásd a 803. jegyzetet.

¹⁰⁶⁹ Lásd a 992. jegyzetet.

¹⁰⁷⁰ Lásd az 1013. jegyzetet.

¹⁰⁷¹ Lásd a 719. jegyzetet.

¹⁰⁷² A Magyar Párt újjáalakítását nem engedélyezték.

követelésem ügyében jártam el, politikai térre tereli a beszélgetést, illetve az fogja dominálni az egész beszélgetésünket. Miután húsz éve mindig a magyar pártban dolgoztam s annak a politikáját vallottam magaménak, természetesen sok ezer magyar testvéremmel együtt azt kívánjuk, hogy a volt magyar párt vezetői újból elfoglalják a politikai életben azt a szerepet, amelyre predesztináltak. Ha Elnök Úr is úgy érzi, hogy Makszimovics közoktatásügyi miniszter számára el kell készíteni az előterjesztést, amelyet – Nikics úr szavait idézem – ha nem akarják, nem kell aláírni senkinek sem, de szeretnék megismerni a magyar párt felfogását, akkor legyen szíves és gondoskodjon arról, hogy a rendelkezésére bocsáthassuk. Hasonlóképpen hajlandó vagyok telefonálni is Nikicsnek, hogy Makszimovics miniszter úrral megállapodjon abban, mikor fogadhatja Elnök Urat és elvbarátait. Tudom, a leghelyesebb lett volna ezt élő szóval előadni, én azonban helyhez vagyok kötve, nem tudok elmozdulni, s miután a dolgot sürgősnek tekintettem, nyomban leültem és megírtam a legfontosabbakat.

Mindig szívesen és örömmel állok rendelkezésére, s ha a közléseim esetleg hézagosak lennének, szíveskedjék felhívni telefonon mindennap 9-től 11 óráig és délután 3-tól 6 óráig a szerkesztőségben vagyok.

A régi tisztelettel és ragaszkodással köszönti
igaz híve:
Csuka János

*VL, Szenátori iratok, 11619., géppel, céges papírra írt eredeti levél,
kézzel írt aláírással.*

211.

A herkócai Magyar Közművelődési Egyesület vezetőinek levele
Várady Imréhez, 1939. október 11.

Tek:

Dr. Várady Imre úrnak

Petrovgrád

Igen tiszt. Dr. Úr! Tudatjuk Önnel, hogy az itteni Magy. Közm. Egyesület alapszabályait az illetékes hatóságok elutasították, bár mindent megtettünk, amit tőlünk követeltek, úgy mint pótlásokat, javításokat és a stb. – amit a mellékelt iratokból¹⁰⁷³ is látni fog – és most Önhöz fordulunk mint jugoszlaviai magyarság vezéréhez és szíves tanácsát, és ha lehetséges, közbenjárását kérjük a további lépésekre vonatkozólag, mellékelve küldjük az utolsó hatósági végzést. – 5 dar. melléklettel mind ezt küldjük a Dr. Úrnak azért, hogy láthatja az ügy lefolyását, a végzést átvettük e hó 9-én.

Sürgős válaszát várva maradunk magyar testvéri üdvözléssel

Hrtkovci,¹⁰⁷⁴ okt. 11-én 1939.

Titkár:
Rác János

Igazgató:
Dosztányi Mihály

Elnök:
Samu Antal¹⁰⁷⁵

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt levél, aláírásokkal.

¹⁰⁷³ A mellékleteket nem találtuk az irat mellett.

¹⁰⁷⁴ Hrtkovci, Herkóca, szerémségi község.

¹⁰⁷⁵ Az aláírókat nem tudtuk azonosítani. Az iraton „Magyar Közművelődési Egyesület, Mađarsko Kulturno Društvo Hrtkovci” feliratú pecsét olvasható.

Az „UGAR” földműves beszerzési és értékesítési szövetkezet
alapítóinak körlevele Várady Imréhez, 1939. november 12.

Mottó: „Az egyesített erők előnyeit a szövetkezetekben találja
meg a gazda”.

Mi, alulírottak, e hó 12-ikén tartott szövetkezeti értekezletünkön tényként állapítottuk meg, hogy az itteni magyar gazdatársadalomnak nincs egyetlen olyan gazdasági szervezete, amely a kapitalista termelési és értékesítési rendszer szabad versenyével szemben védelmezné a kisembert.

Valamennyien, a nyugati államok gazdatársadalmá által nyújtott példákól arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ezen hiányt legértékesebben egy jól megalapozott és tervszerűen jól kiépített mezőgazdasági szövetkezettel pótolhatjuk.

Elismerjük: egységesítő törekvések a gazdaosztály érdekében nálunk is voltak, ma is vannak, de sajnos, tapasztalhatja minden elfogulatlan vizsgáló, hogy ezen törekvések eredményei, ha átmenetileg hoztak is sikereket, a kívánt céltól még igen messze állanak.

Tudjuk valamennyien, hogy milliókra megy az a felesleg, amit évenként a „közvetítő” kereskedelem a gazdanéptől kereskedelmi haszonért húz annak fogyasztása után az áruk beszerzéséért és szétosztásáért. Ezt a felesleget a gazdatársadalom részben, sőt hovatovább egészben megtakaríthatja fogyasztási és értékesítő szövetkezete útján, ha a fogyasztási cikkek beszerzése, értékesítése és szétosztásáról maga gondoskodik. A fogyasztási, értékesítési szövetkezet mindennapos tevékenysége nézetünk szerint egyedül képes a gazdanépet úgy anyagilag, mint szellemileg szervezett közös egységbe tömöríteni és gazdaintézmények további létesítésére, közös tevékenységre nevelni és ezekhez az alapot anyagiakban és szellemiekben is megteremteni.

Szerény véleményünk szerint a fogyasztási és értékesítő szövetkezet nálunk az a legelső lépcső, amelyet átugrani nem lehet, és amelyre lépnie kell mindenkinek, aki a gazdanép anyagi és szellemi szervezethez és a jövő boldogulásának a magaslatára akar feljutni.

Annak bizonyítására, hogy erőt jelent-e a szövetkezés, ide csatoltan megküldjük¹⁰⁷⁶ „A MUNKA”¹⁰⁷⁷ f. évi nov. 11-iki számában megjelent közleményt.

Mindezeknek teljes tudatában értekezletünkön egyhangúlag elhatároztuk, hogy Subotica székhellyel „UGAR” földműves beszerzési és értékesítési szövetkezet k. f.¹⁰⁷⁸ cég alatt egy, az egész Duna bántás területére kiterjedő szövetkezetet létesítünk és annak alakuló gyűlését

f. évi november 26-ikán d. e. 9 órakor, Suboticán, park Kralja Petra 9 sz. alatt „A MUNKA” szerkesztőségében tartjuk meg, amelyre Önt és az összes érdeklő gazdaközönseget ezennel meghívjuk és szeretettel várjuk.

Ha és amennyiben Ön ezen alakuló gyűlésen való megjelenésében netán gátolva lenne, úgy szívesen vennénk, ha ezen gazdamegmozdulásunkra vonatkozó esetleges észrevételeit, vagy csatlakozási készséget velünk „A MUNKA” szerkesztősége (Subotica) útján f. hó 25-dikéig írásban közölné.

Az alakuló gyűlésen a szövetkezeti részjegyek névértékét 100 dinárban, a beiratkozási díjat pedig részjegyenként 20 dinárban óhajtjuk megállapítani.

Subotica, 1939. november hó 12-ikén.

Az alapítók közül:

Kiss Béla, földbirtokos¹⁰⁷⁹

Lendvay Lajos, mérnök¹⁰⁸⁰

Szegedi Imre, állatorvos¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁶ A mellékletet nem találtuk a levél mellett.

¹⁰⁷⁷ A *Munka* című lap (1925–1941) a kisgazdák, földművesek és kisiparosok hetilapjaként határozta meg önmagát. 1941-től *Délvidéki Munka* címmel jelent meg, 1942-től a Mezőgazdasági Kamara Délvidéki Kirendeltségének hivatalos közlönye lett. Főszerkesztője és kiadója Szentiványi Dezső volt, egy időben pedig Marton Andor látta el a főszerkesztői teendőket.

¹⁰⁷⁸ Korlátolt felelősségű.

¹⁰⁷⁹ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁸⁰ Lendvay Lajos (1901–?) szabadkai mérnök, az 1920-as években részt vett a Magyar Párt munkájában.

¹⁰⁸¹ Szegedi Imre (1899–?) állatorvos a keresztény nemzeti vonal markáns képviselője, a szabadkai Magyar Olvasókör 1939-ben kirobban belső válságának idején a zsidók vezetőségéből történő kizárását követelte.

Szentiványi Dezső, gazd. egyesületi titkár¹⁰⁸²

Sztuchlik Lajos, földbirtokos¹⁰⁸³

Dr. Veréb Gyula, ügyvéd, földbirtokos¹⁰⁸⁴

Vujković Bertalan, földbirtokos¹⁰⁸⁵

VL, sz. n., eredeti, gépelt körlevél, géppel írt aláírásokkal.

¹⁰⁸² Szentiványi Dezső (?-?) az 1923 és 1925 között megjelenő „keresztény társadalmi és irodalmi” folyóirat, a *Vajdasági Kultúra* egyik felelős szerkesztője és kiadója, amely már ekkor is határozottan képviselte a zsidók kizárását a jugoszláviai magyar kultúrából. 1925 és 1941 között kiadója, illetve főszerkesztője volt *A Munka* című lapnak. Az Ugar szövetkezet titkára.

¹⁰⁸³ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁰⁸⁴ Lásd a 804. jegyzetet.

¹⁰⁸⁵ Nem tudtuk azonosítani.

Deák Leó és Király Károly¹⁰⁸⁶ levele Várady Imréhez, 1940. február 1.

Advokat

Dr. Deák Leó

ügyvéd

Sombor

Telefon 11.

Sombor, 1940. február 1.

Kedves Imre Bátyám!

Károly¹⁰⁸⁷ barátunk van nálam, s ezért közös levelet írunk kapcsolatban azzal, amit Újvidéken végeztünk és amiről Károlynak per longum et per latum¹⁰⁸⁸ referáltam. Abban megegyeztünk mind a ketten, hogy eddig állásfoglalásunk helyén való¹⁰⁸⁹ és nincs is más megoldásra mód. Abban a tekintetben azonban Károly teljesen csatlakozik az én felfogásomhoz, hogy a lehető leggyorsabban összehívjunk egy olyan szűkebb körű értekezletet, mint amelyet én Újvidéken proponáltam akár Zentára, akár Becskerekre, amely értekezletet elhatározásunkról embereinket értesítenénk és velük elhatározásunkat approbáltatnánk. Ahogy én hamarosan érdeklődtem környezetemben, ugyanazt az impressziót szereztem, mint Károly, hogy ti. embereink elhatározásunkat helyeselni fogják. Véleményem szerint tehát nem maradna más hátra, mint azt tenni, amit már voltam bátor korábban előterjeszteni, hogy ti. a meghívandóknak a névsorát hamarosan állítsuk egybe, a meghívókat küldjük el, mégpedig Zentára hívnánk össze az értekezletet. Én úgyis oda készülök a napokban s így vállalhatom a technikai elintézést. Vállalom azonban a névsornak az összeállítását is. Ezt már azonban olyan formában, hogy valakit Tőled kérnék Szabadkára általad megjelölendő időpontra, arra persze nem is merek gondolni, hogy Téged fárassszalak ide, s itt Szabadkán Vámos,¹⁰⁹⁰ Király bevonásával összeállítanánk és azonnal az összeállítás után kibo-

¹⁰⁸⁶ Lásd a 101. és a 221. jegyzeteket.

¹⁰⁸⁷ Király Károly.

¹⁰⁸⁸ Tőviről hegyire, részletesen.

¹⁰⁸⁹ A szövegben jelzett aláhúzások a levélen ceruzával.

¹⁰⁹⁰ Lásd a 330. jegyzetet.

csájtanánk a meghívandók jegyzékét. Ismétlem, hogy csak bizalmas értekezletről lenne szó, de ezen a bizalmas értekezleten már a jelenlévők egymás között a munkát felosztanák és ki-ki azt a saját rayonjában megkezdené. Egyszóval Károly velem együtt ugyanazt a munkát proponálja, mint amilyet én már egy évvel ezelőtt Zomborban voltam bátor előterjeszteni. Tekintettel azonban arra, hogy a meghívandók névsorának az összeállítása is nagy figyelmet és körültekintést igényel, nem tudom, nem volna-e helyes, ha már erre az aktusra is a különböző vidékekről 8-10 embernek a megjelenését kérelmeznénk. Mindenesetre vegyenek részt ezen a névsor összeállítását célzó összejövetelen azok, akik az elnöknél voltak tegnap előtt,¹⁰⁹¹ de még Zentáról Vámost, Becséről Zelenayt,¹⁰⁹² Újvidékről Achsot,¹⁰⁹³ Topolyáról Kiss Lajost¹⁰⁹⁴ és Tóth Isaszegit¹⁰⁹⁵ máris javaslatba hoznám. Károly elgondolása szerint egy ostentatív¹⁰⁹⁶ nagygyűlésnek ugyancsak helye lenne azonban már csak akkor, amikor a Zentán résztvevő 40-50 kiküldött¹⁰⁹⁷ magáévá teszik a mi elhatározásainkat és előzőleg azt saját körzetükben ismertetik. Egyébként az a felfogásunk,

¹⁰⁹¹ A volt magyar párti vezetőket, Várady Imrét, Deák Leót, Mohácsi Pál zentai tanárt és Horváth Lajos újvidéki református lelkészt 1940. január 30-án Újvidéken fogadta Dragiša Cvetković miniszterelnök, és megbeszéléseket folytattak a magyar kisebbség követeléseiről, valamint a kormány ezzel kapcsolatos álláspontjáról. Világossá vált, hogy a kormány a Magyar Párt működését továbbra sem engedélyezi, de a miniszterelnök világossá tette, hogy a kormány nem zárkózik el egy egységes magyar kultúrászövetség létrehozása előtt, támogatja egy önálló magyar tanítóképző és egy magyar gimnázium létrehozását, s kifejtette, hogy orvosolják a magyar tanárok sérelmeit, valamint az ingatlanforgalommal kapcsolatos problémákat. Egyértelművé tette, hogy a régi magyar párti vezetőket tekinti politikai partnerének, és nem támogatja sem a Nagy Iván, sem pedig a Szántó Gábor által képviselt vonalat. Ígéretet tett arra is, hogy a jövőben ők nevezhetik meg képviselőjelöltjeiket.

¹⁰⁹² Lásd a 322. jegyzetet.

¹⁰⁹³ Lásd a 229. jegyzetet.

¹⁰⁹⁴ Kiss Lajos (1859-?) topolyai földbirtokos, bankigazgató, helytörténész. 1943-ban jelentette meg a *Kiszakított lapok Topolya történetéből* című munkáját.

¹⁰⁹⁵ Lásd a 949. jegyzetet.

¹⁰⁹⁶ Tüntető, hivalkodó.

¹⁰⁹⁷ Erre végül is nem Zentán, hanem Zomborban került sor. 1940. június 30-án a zombori Magyar Kulturális Egyesület, amelynek elnöke Magassy Antal főgimnáziumi tanár, későbbi gimnáziumi igazgató és felsőházi tag, alelnöke pedig Deák Imre volt, kulturális parlamentet hívott össze. Az összegyűlt huszonhárom város egyesületeinek mintegy hetvenhárom képviselője határozatot hozott egy kulturális múzeum létrehozásáról, amelynek feladata a jugoszláviai magyarság összes sajtótermékének, magyar nyelvű könyveinek összegyűjtése és kiállítása lett volna.

hogy magának a nagygyűlésnek az előkészítése külön alapos munkát és szervezést igényel.

Nagyon hálásak lennénk kedves Imre Bátyám, ha fenti elgondolásainkra véleményedet közölnéd esetleg már azzal, számíthatnánk-e már a meghívandók névjegyzékének összeállításának céljából szabadkai megjelenésedre. Igenlő esetben kérjük a napnak a közlését is. Hátha Juhász¹⁰⁹⁸ átfáradhatna hozzám és tőlem azután Szabadkára, ami az én munkámat nagyon megkönnyítené.

Károllyal együtt igaz meleg baráti szeretettel üdvözlünk
mint kész híveid:

Leó

Károly

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírásokkal.*

¹⁰⁹⁸ Lásd a 272. jegyzetet.

Várady Imre válasza Deák Leónak és Király Károlynak,¹⁰⁹⁹
1940. február 3.

P. 1940. II. 3.

Kedves Leó!

Károllyal együttesen aláírt nb. leveledre sietek azonnal válaszolni. A sietést különösen indokolja, hogy most hívott fel Beográdból Bešlić¹¹⁰⁰ min. s kérdezte, hogy vasárnapra – II. 11-re – bejelenthetné-e a belépést és megválaszthatná-e az ún. glavni odborba¹¹⁰¹ az általunk kijelölendő alelnöknek. Telefoni válaszom az volt, hogy folyik a munka – amint tényleg ez órában itt épp megosztottuk a bánáti megszervezést –, s bár az idő rövidsége miatt alig valószínű, de ha csak lehetséges, 11-dike előtt közlöm vele az eredményt.

A Bánátot tehát vállalom. Bácska a Ti gondotok – leveledben előadotakat mind helyesnek elfogadom. Szívesen megyek Zentára az általatok meghatározandó bármely napon. Az összehívandók névsorának összeállítását egészen reátok kell bíznom, mert a Bácskában így nem vagyok otthon. Csupán ezért úgy hiszem nem szükséges, hogy én is Szabadkára menjek.

Állítsátok össze a névsort, jelöljétek ki a zentai találkozás napját. Ezt közöljétek előbb velem, hogy én a bánátiak oda hívásáról gondoskodhassam.

Ha sürgősebb közlendőid volnának, kérném, hívj a telefonhoz, mert – miután közben Beográdban is voltam, s újból ismét kissé meghűltem – most már itthon tartózkodom.

Szíves értesítéseidet kérve régi barátsággal köszönt híved.

VL, Szenátori iratok, 11619., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁰⁹⁹ Lásd az előző, 213. iratot.

¹¹⁰⁰ Lásd a 679. jegyzetet.

¹¹⁰¹ Főbizottság.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. február 9.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. február 9.

Kedves Imre Bátyám!

Megint csak bocsánatkéréssel kell kezdenem az alkalmatlankodásért. Úgy írom, mint tegnapi levelemben, hogy Te járkálsz le mostanában Belgrádba, s így ezen útjaid alkalmával elvi jelentőségű dolgok intézését is tedd magadévá. Jól tudod, hogy az én erélyességemet nem szívesen látják miniszteri körökben, s ezért a taktika és opportunitás is indokolja kérésemet és alkalmatlankodásomat.

Amikor Újvidéken az elnökkel¹¹⁰² beszélünk, akkor – ugyebár emlékezel reája – szó került az ingatlanforgalmi rendeletről, s ennek során Beslics¹¹⁰³ ezt a rendeletet előttünk már ismertette is. Nem nagyon sok foglaltatik benne, nem nagy az engedmény, de mindenesetre jelentős lépés előre. Beslics azt mondotta, hogy a rendelet reánk való tekintettel már meg is jelent és hozzám fordulva feljogosított a rendelet publikálásának az ellenjegyzésére. Úgy mondotta: menjek el a törvényszéki elnökhöz, vagy járásbíróság vezetőjéhez, s ha netán ott nem találnam a rendeletet, ám hívjam fel őt telefonon, hogy intézkedhessék. Én a rendeletet nem találtam,¹¹⁰⁴ bár többször érdeklődtem a mai napig, de ezzel szemben nem is telefonáltam. Ennek is megmagyarázom az okát: nem telefonáltam, mert feleslegesen nem akarom a nagyon is kevés pénzemet bizonytalan belgrádi beszélgetésekkel apasztani. Meg azonban a tény, hogy nincs ren-

¹¹⁰² Dragiša Cvetković miniszterelnökkel 1940. január 30-án találkoztak.

¹¹⁰³ Lásd a 679. jegyzetet.

¹¹⁰⁴ Egyes adatok szerint azt a határ menti körzetekben élő magyarokra tekintve hátrányos ingatlanforgalmi rendeletet, amely akadályozta az ingatlanok magyarok számára történő átírását, 1940. szeptember 20-án helyezték hatályon kívül, más adatok azonban arra utalnak, hogy erre csak később került sor.

delet. Léven a magam részéről azon az állásponton, amit Te is voltál szíves topolyai beszédedben leszögezni, hogy tárgyi engedmények a lényegesek és elsőrendűek, mégis csak bátorságot engedtem magamnak, hogy megkérjelek, miszerint legközelebbi belgrádi utad alkalmával ejtsed útba Beslicset is és nála érdeklődjél az ingatlanforgalmi rendelet expedálásának akadályai felől.

Ettől eltekintve a magam részéről és minden segítség nélkül megindultam. Vasárnap Szentán vagyok, majd utána Topolyára megyek. Magamnak kell mindent a legapróbb részletekig adminisztrálnom, de ez csak egyenlőre van, mert itt is, ott is a környék megmozdítása miatt intézkedni fogok. Olvasván a mai Naplóban a becskerekai határozatot, természetesen hasonló értelmű határozathozatalokat fogok provokálni, vagy legalább is ilyeneknek fogadására a terepet előkészíteni. Ebben a tekintetben sincs tehát közöttünk semmiféle különbség.

Szemben az újvidéki Beslics féle megállapítással, bizony se szeri se száma azoknak a tanítóknak és tanároknak, akik nem magyar szakaszokon tanítanak. Olvasni fogod, hogy erről az oldalról is a munkát beindítottam.

Még egyszer bátor vagyok felhívni a figyelmedet kérésnek lényeges voltára, majd engedelmet kérve újbóli alkalmatlankodásomért vagyok igaz baráti szeretettel készséges híved:

Leó

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

216.

Strelitzky Dénes¹¹⁰⁵ levele Várady Imréhez, 1940. február 19.

Advokat
Dr. Strelitzky Dénes
ügyvéd
Subotica
Vilsonova ul. 22.
Telefon 3-22

Subotica, 1940. II. 19.

Tekintetes

Dr. Várady Imre úrnak

Petrovgrád

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem és nagy figyelemmel olvastam el Keceli Mészáros Ferencz körlevelére adott válaszodat.¹¹⁰⁶ Ezt a körlevelet többek között én is megkaptam.

A Keceli Mészáros féle körlevél nem olyan jelentéktelen ügy, mint amilyennek látszik, mert ebben a levélben sérelmezett tényállás egy nagyon kényes és fontos kérdést tartalmaz.

Távolról sem szabad hinni, hogy azok az urak, akik az eddigi rezsimnek idején erős aktivitásban voltak, a régi Magyar Párt possibilissé válása folytán le vannak törve. Éppen ellenkezőleg; úton útfélen hirdetik, hogy most már a napnál is világosabb, hogy nekik volt igazuk, hiszen a volt Magyar Párt vezetői az ő ösvényükre térnek vissza. Összeköttetéseikből és megszerzett politikai életterükből semmiképp sem fogják magukat kilökní hagyni. Le kell számolni tehát azzal a véleménnyel, hogy velük barátként vagy ellenfélként mindenütt az első sorban fogunk találkozni. Ilyen körülmények között minden komolyabb politikai aktivitás megkez-

¹¹⁰⁵ Lásd a 173. jegyzetet.

¹¹⁰⁶ A levél tartalmát nem ismerjük. Keceli Mészáros Ferenc a Dunai bánság báni tanácsának tagja volt, és az ekkor háttérbe szorított Nagy Iván vagy a Belgrád által korábban favorizált Szántó Gábor pozíciójának visszaszerzésére törekedett. Életrajzi adatait lásd a 106. jegyzetnél.

dése előtt feltétlenül szükséges lenne, hogy a volt Magyar Párt vezetősége velük szemben elvi álláspontot foglaljon el.

Nem szabad semmi körülmények között figyelmen kívül hagyni azt a nehéz helyzetet, amelyben a volt magyarpárti vezetőség van. Minden lépést és különösen minden elvi megnyilatkozást alaposan meg kell fontolni. Éppen azért nehezen tudom megérteni Mohácsi Pál¹¹⁰⁷ kifutását.

Nem titkolhatom Előtted el, hogy nálunk sem a becskerei határozat,¹¹⁰⁸ sem pedig a Deák Leó Naplóban megjelent kommunikációs nyilatkozata nem tett jó benyomást. A becskerei határozattal szemben azt a kifogást emelik, hogy szükségtelenül fait accomplit teremtetett és túl ment a hatáskörén, Leónak pedig azt vetik a szemére, hogy szükségtelenül kihangsúlyozta az autonomia impossibilitását, amelynek itt óriási tápora van.¹¹⁰⁹ Az ifúságot Nagy Iván párthíveinek tüntette fel, ami pedig általában nincs úgy, és Macsek nevét szükségtelenül vonta be a vitába. Nagyon nehéz minden embert külön felvilágosítani és erőt venni a mind inkább mutakozó elkedvetlenedésen.

Ezért merült fel bennem a gondolat, hogy nem volna-e helyes, ha összehívnám az itteni magyar értelmiséget és politikai vezető embereket egy nagyobb konferenciára, amelyen előttük a vitás kérdéseket tisztáznók és megfelelő felvilágosítást adnánk. Egy ilyen konferencia összehívására egyébként minden oldalról erős nyomás van rajtam. Ez a konferencia azért is időszerű lenne talán, mert – ahogy látom – a kül- és belpolitikai események nyomása alatt most komoly lehetősége volna annak, hogy a legkülönbözőbb pártállású és felfogású egyéneket összehozzuk. Legalább is ezzel bíztatnak igen sokan, akik eddig ellenkező táborban foglaltak helyet. Ezt a konferenciát azonban csak akkor látnám hasznosnak, ha azon Te minden esetre, esetleg Leó is megjelenne, mert itt komoly erőfeszítést kellene tenni az elhidegülő közhangulat felmelegítésére.

A kérésem már most az lenne Hozzád, hogy lennél szíves informálni engem arról, hogy helyesnek találnád-e, hogy Szuboticán, ezen a rendkívül fontos helyen egy nagyobb konferenciát hívjak össze, hajlandó vagy-e

¹¹⁰⁷ Mohácsi (Mohácsy) Pál (1868–?) az 1920-as években a Magyar Párt zentai elnöke volt.

¹¹⁰⁸ Becskereken a volt magyar párti vezetők egy szűkebb értekezletén döntés született a közművelődési egyesületek országos egységének megteremtéséről.

¹¹⁰⁹ A Horvát bánság hivatalos körei ebben az időben erőteljes kampányt indítottak a Vajdaság autonómiája mellett, illetve a szabadkai és a zentai bunyevácok körében egyre népszerűbbé vált e két város Horvát bánsághoz történő csatolásának gondolata.

azon megjelenni? A konferenciát minden esetre a délutáni órákban hívnám össze, s azt megelőzőleg informálnálak a helyzetről, a megjelentek beállítottságáról és megbeszélhetnénk a tartandó beszédek irányát is.

Nem tudom nem lenne-e helyes a kerületi vezetőket is meghívni arra az előleges értekezletre?

Ha azonban azt gondolod, hogy a helyzet még nem érett meg arra, hogy szükséges lenne az itteni magyarságot bizonyos irányba beállítani, úgy természetesen a konferencia megtartása tárgytalan.¹¹¹⁰

Szíves üdvözlettel

kész híved

Dénes

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹¹⁰ Várady választát nem ismerjük, de Szabadkán nem került sor a Strelitzky Dénes által javasolt megbeszélés összehívására.

Béres István¹¹¹¹ levele Várady Imréhez, 1940. február 23.

Nagys.
Dr. Várady Imre úrnak
Petrovgrád

Csantavir, 1940. február 23.

Igen tisztelt Uram!

Mint a kisebbségi életünk állandó tanulmányozója és a falusi életünk alapos ismerője fordulok Önhöz egy előterjesztéssel, mely most a legaktuálisabb a petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület pártpolitikai elhatározása után. Szó van a magyar kisebbségünk teljes összefogásáról. Ezt sajnos a mai szétforgácsolódás után nehezen lehet újból összehozni, de azért van rá mód. Semmi esetre sem az, hogy mindenfelé a Magyar Közművelődési Egyesületek ezt elhatározzák, mert még Petrovgrádon sem tagja minden odavaló magyar a Magyar Közművelődési Egyesületnek. Faluhelyen meg a széthúzás netovábbja uralkodik annak a kevés ott élő magyar intellektuel körében, akiknek a jó példával kellene elől járni. Elsősorban ezt kell megszüntetni. Ez pedig nehéz dolog, mert ha valahová Maga ki is megy, előzőleg értesíti valamelyik jó ismerőst, az mindenesetre odatartozik valamelyik gyűlölködő frakcióhoz, úgyhogy az ellentábor elmarad az értekezletről. Ezt előre meg kellene oldani, mégpedig a német Kulturbund példájára. Megalakítani egy központi szervezetet, mint a Kulturbundnak van, és abban ne csak kulturális és közművelődési dolgok szerepeljenek főcélként, mert ezt a munkát nagyobbra ma elvégzi az újság és a rádió, meg a könyv. Nekünk kisebbségi magyaroknak fontos volna egy erős szövetkezeti élet feltámasztása. Igen, sokan akarták ezt, de talán ide pénz kell, viszont a magyarok többsége nehezen nyúl a bugyellárisába ilyen célért. Sokan szívesen áldoznának, de ezek is visszarettennek a többség közönyétől.

Én sokat gondolkoztam ezen, és végül arra a megállapításra jutottam, hogy ezt a leghelyesebb módon csak úgy lehetne megoldani, hogy a Magyar Közművelődési Egyesület Petrovgrádon, mint erre a legelhivatottabb, indítson országos gyűjtést. Mindenki, aki magyarnak fogja magát

¹¹¹¹ Nem tudtuk azonosítani.

érezni, hozzáfog járulni anyagi viszonyához mértén 1 dinártól 1000 vagy 10 000 dinárig és a befolyó pénzből kell megalapítani a központi szervezetet, mely azután minden magyar helyiségben fiókot állít fel, mint az a Kulturbundnál van, de ez a szervezet elsősorban mint gazdasági szervezet kell, hogy felerősödjön és dolgozzon, ahogy a Kulturbund csinálja. Ennek keretén belül azután eredményesen lehet kultúrmunkát is végezni. Politikai szempontból is azután könnyen lehet a magyarságot irányítani. Az itteni magyarság nagyobb része szegény nincstelenekből rekrutálódik és azoknak először kenyér kell, csak azután kultúra. Ezt a kérdést kell először és nagy alapossággal megoldani. Mivel én nem vagyok szövetkezeti szakember, ezért a szövetkezet lefektetésére szakembereket kellene összehozni.¹¹¹² Mindenesetre meg lehet azt tenni, hogy a különböző helyiségekből befolyó összeget abban a helyiségben felállítandó fiókoknak adnák azután ki, vagy ehhez hasonló.

Igaz, hogy én fiatalember vagyok és mindezt szeretném minél nagyobb tempóval csinálni, de erre csak a fajszeretetem hajt. Segíteni kell rajtunk, mert ebben a nagy politikai káoszban elveszünk. Mivel más ügysem segíthet rajtunk, ezért magunknak kell ezt megtenni.

Kérem, legyen szíves és írjon nekem egy pár sort, hogy mi a véleménye erről a tervemről.

Becsés válaszában elvártában, maradtam tisztelő híve.

Béres István.

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹¹² A magyarok szövetkezeti mozgalmára, kezdeményezéseire lásd a 150., 151., 156., 179. és a 212. iratot.

Bálint János¹¹¹³ levele Várady Imréhez, 1940. március 3.

Bán. Topolya¹¹¹⁴ 3. III. 1940.

Nagys. Dr. Váradi Imre

Szénátor

És a Jug. Magyarság Vezére

Pétrovgrád

A Bán. Topolyai Magyarság kérelmére fordulok önhöz mint vezérünkhöz utba igazítás véget. Az ítélt kulturbund elnöke felszólította a magyarságot hogy hajlandó-e, csatlakozni ahoz hogy község német jegyzőt kapjon. Ha a magyarság csatlakozik akkor német jegyzőt- akarnak és magyar aljegyzőt.

Joguk vanne önekik ehez amikor aközség 51% magyar, igaz viszont a föld 70% az kezükön van.

Nincs-e meg mienkünk az a jogunk hogy magyar jegyzőt kapnánk mivel mi vagyunk töben.

November 29-kén gyűlésük volt amelyen a központjuk megbízásából jelen volt Dr. Kuszing körzet vezető,¹¹¹⁵ arról biztosította a németiséget hogy megfogják kapni a német jegyzőt csak jelöljenek három jelöltet.

Mitévők legyünk mi szegény magyarok, csatlakozunk, vagy elment mondjunk. Előnyük az hogy ők teljesen szervezve vannak az ő kulturbundjukban. Nekünk pedig hátrányunk az hogy mi magyarok széthúzó vagyunk, és máris egy részünk őket pártolya.

A Magyarság hátránya a kultúrszövetség hiánya. Mert a németiség autón jár és halad, a magyarság az autót után gyalog és nagyon elmarad, tehát addig nem leszünk egységesek míg minden faluban ott nem ragyog a magyar kultúr egyesület, és a magyar vezetőjeink körül nem járják a magyar falvakat és felébresztik a magyarságot aból a régi álmából, hogy kely fel mert itt az idő hogy szervezkedjünk, mert másképp elveszünk.

¹¹¹³ Bálint Jánosról nem találtunk életrajzi adatokat. Levelét a szövegűség kedvéért az eredeti helyesírással közöljük.

¹¹¹⁴ Banatska Topola, Töröktopolya.

¹¹¹⁵ Nem tudtuk azonosítani.

Nagy hátránya az it lévő magyarságnak az hogy nincs egy tanult embere a falunak. Papunk német, Kántor német, tanítónk német, községi elnök német, hát még jegyző is német lesz akkor mi is lesz itt mívelünk magyarokkal.

Azért nagyon kérem vezérünket mint a jó atyánkat, hogy mitévők legyünk, és melyik utat válaszunk hogy megnebánjuk.

Ez idáig a magyarságot vissza tartotam, hogy tűrjön addig még választ nem kapunk vezérünktől.¹¹¹⁶

Még arra kérném önt ha tanítót kaphatna községünk mert nagyon de nagyon szükséges volna mert családjaink csak félnapot járnak iskolába. Mert sok a gyerek és nincs tanerő.

A magyarság Isten áldását kéri vezérünkre.

A Bánatska Topolyai magyarság nevében

Bálint János

Bánatska Topolya

Z. P. Basahid

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹¹¹⁶ Várady választát nem ismerjük.

Várady Imre válasza Deák Leónak,¹¹¹⁷ 1940. március 4.

P. 1940. III. 4.

Kedves Leó, legutóbbi beográdi együttlétünk alkalmával megbeszéltük, hogy az elnöki tanácsot még e hét folyamán Zentára összehívjuk. Ha-zaérkezve látom, hogy városunkban az árvíz oly katasztrofális méreteket öltött, hogy lakóházamnak nemcsak kertjét és udvarát, hanem egész pincéjét, s ma reggelre már a kapubejáratot is teljesen elöntötte a víz.¹¹¹⁸ Szakértők közlése szerint a víz még emelkedőben van. Ily katasztrofálisan súlyos helyzetben nem hagyhatom magára a házat, s így a részemről is bizonyára sürgősnek talált összejevetelt rövid időre el kell halasztani; avagy pedig hívjátok össze, s légy szíves elmaradásomat kimenteni.

Régi barátsággal ölel híved

VL, Szenátori iratok, 11619., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹¹¹⁷ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹¹⁸ Nemcsak a Bega, de a Duna is kiöntött ezen a tavaszon. Újvidéken teljesen elöntötte a város Daránytelepként ismert részét, ahol főként szegény magyar családok laktak.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 6.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. március 6.

Kedves Imre Bátyám!

A mai nappal lezártam és összeállítottam az elemi iskolák magyar szakaszára jelentkező tanerőknek a névsorát. Ugyanazt tettem a gimnáziumainkra jelentkezőkkel is. Ezek szerint tehát készítettem 3 kimutatást: 1. az elhelyezhető, illetve rendelkezésre álló tanerőkről az elemi iskolákra. 2. az elemi iskolák magyar szakaszairól, ahová legsürgősebb a kinevezés és pótlás. 3. a gimnáziumok magyar szakaszaira rendelkezésre álló tanerőkről és ugyanitt mutatkozó szükségletéről. Az elgondolásom a következő: Én most szombaton vagyok Belgrádban Vlaskalin¹¹¹⁹ meglátogatására.¹¹²⁰ Ezt az utamat szeretném felhasználni arra, hogy a kimutatásokat Beslicsnek átadjam. Ő ezt kérte, ám mi teljesítsünk. Az adminisztrálását a kérdésnek viszont úgy gondolom, hogy Dr. Lengyelt¹¹²¹ kell ebbe az ügybe bekapcsolni, olyanformán, hogy a kimutatásokat ő is meg fogja kapni 1 példányban és ő legyen jogosított a mi megbízásunkból a minisztériumokban eljárni, sürgetni, sőt a kinevezéseket a szükséglet szempontjából eszközölni. A szükséglet alatt azt értem, hogy van hely ahol iam proximus ardet,¹¹²² tehát itt kell legelső sorban az intézkedés. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a rendelkezésre álló tanerőknek a mindegyike ne nyerjen elhelyezést, mert még ha ez meg is történik, még mindig nin-

¹¹¹⁹ Milorad Vlaškalin (1890–1984) jogász, a jugoszláv–magyar határmegállapító bizottság tagja, a jugoszláv belügyminisztérium magas rangú tisztviselője, a Dunai bántság utolsó bánja. A magyar csapatok délvidéki bevonulása után áttették Szerbiába, ahol táborba zárták. A háború után elkerülte a megtorlást.

¹¹²⁰ Milorad Vlaškalin ekkor még belügyminiszter-helyettes volt, bánná csak 1941. április 1-jén nevezték ki, vagyis közvetlenül Jugoszlávia katonai lerochanása előtt.

¹¹²¹ Lásd az 1055. jegyzetet.

¹¹²² A veszély már közvetlen közelben van.

csen fedezve a tényleges szükségletnek a 90 százaléka. Csak annyit mondok: rettenetes és kétségbeejtő az a helyzet, amely a befutott jelentkezések nyomán mutatkozik. Mondom: kétségbeejtő. Itt nem túlzok, mert még ennél is rosszabb a helyzet. Nagy hálára köteleznél, ha rászánnád magad a szombati lejövetelre úgy azonban, hogy előzőleg Beslicet¹¹²³ értesítsd a jövetelünkről.

Igaz meleg barátsággal kész híved
Leó

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹²³ Lásd a 679. jegyzetet.

221.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 11.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. március 11.¹¹²⁴

Kedves Imre Bátyám!

Tegnapelőtt kerestelek a Rusko cár kávéházban, bár bizonyos voltam, hogy nem találalak, mert előző Belgrádba hívó levelemre nem kaptam választ. Most tehát ezen az úton óhajtom elintézni egyik sürgős ügyünket. Ide mellékelve küldök 3 drb. kimutatást.¹¹²⁵ Az első felsorakoztatja a rendelkezésre álló elemi iskolai tanerőket. Ezeknek mindegyike kinevezhető; illetve áthelyezhető. Ha átolvasod a kimutatást, akkor látod, hogy többen még mindig Dél-Szerbiában szolgálnak, mások pedig egyáltalán nincsenek szolgálatban. A jegyzékben felsoroltaknak mindegyike jelentkezett azzal, hogy rendelkezésre áll a magyar nyelvű elemi iskolák részére.

A második kimutatás a hiányokat mutatja fel a magyar elemi iskolákban. Ebben a kimutatásban piros ceruzával aláhúztam azoknak a községeknek a neveit, ahol legnagyobb és legsürgősebb a szükség. Elsősorban tehát ide helyezendőek a rendelkezésre álló tanerők. Amint látod, oktatás ügyünk az elképzelhető legszomorúbb képet mutatja.

A harmadik kimutatás a rendelkezésre álló gimnáziumi tanároknak a névsora. Ezeket három helyre lehet kinevezni, illetve áthelyezni: 1. a szubotikai gimnázium, ahol mintegy 5-6 tanerő hiányzik, 2. a szentai gimnázium, ahol 3-4 tanerő hiányzik, 3. a beogradi magyar preparandia,¹¹²⁶ ahol 2-3 tanerő hiányzik. Ezek a minimális számok. Természetesen sokkal több tanerő kellene mind a három helyre, ha normális viszonyokat feltételezünk. Már most csak az volna hátra, hogy Beslics úr, ígéretét beváltva,

¹¹²⁴ A dátum fölött kézzel írt szöveg: Kovács-Sztrigó Margit v. tanárnő Szabadkára való kinevezésére 1934 óta vár.

¹¹²⁵ A kimutatásokat nem találtuk az irat mellett.

¹¹²⁶ Itt tanítóképző.

a rendelkezésre álló tanerőket áthelyeztesse és kineveztesse.¹¹²⁷ Felhívom külön a figyelmedet a harmadik kimutatásban Csincsák Endre tanárra, akit Zenta különösképpen kér és vár. Ennek a visszahelyezése nagyon jó hatást váltana ki. Az elképzelésem az, hogy a legközelebbi belgrádi utad alkalmával Beslicsnek átadod a jegyzéket azzal, hogy ugyan ne várjon most már ígéretének a beváltásával, mert politikai érdekek különösképpen követelik a teljesítéseket. A lapokból olvashatod, hogy én mozgok ide-oda, ami egyben azt is jelenti, hogy kitapogatom a közhangulatot. Bizony ez olyan, hogy jelentős engedményeknek kell bekövetkezniök, ha be akarjuk váltani szavunkat, amit úgy adtunk, hogy beváltása csak részben függ tőlünk.

Igaz meleg barátsággal kész híved:

Leó

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹¹²⁷ Az oktatással kapcsolatos sérelmek összeírását a magyar kormány is sürgette, amelynek eredményét megküldték Budapestnek is. Várady többször is tárgyalt ez ügyben Nikola Bešlićtyel, aki már 1939 őszén ígéretet tett neki arra, hajlandók a magyar tanítókat magyar iskolákba visszahelyezni.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 14.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. március 14.

Kedves Imre Bátyám!

Legutóbbi levelémhez mellékelve elküldöttem Neked a kimutatást¹¹²⁸ a rendelkezésre álló tanerőkről és a hiányokról. Az elemi iskolákra vonatkozóan persze olyan nagy a lyuk, hogy arra foltot nem vagyunk képesek találni. Nem ez az eset azonban a gimnáziumoknál, mert ott a hiányokat könnyen pótolhatjuk. Ha átnézed a kimutatásban a rendelkezésre álló tanerőknek a jegyzékét, akkor megállapíthatod, hogy még magyar irodalom szakos tanerők is állnak rendelkezésünkre. Időközben befutott hozzám a szabadkai magyar gimnáziumnak csúfolt intézménynek a fényképe is. Ezt másolatban ide mellékelem.¹¹²⁹ Erről a fényképről megállapíthatod, hogy tényleg nem reprodukálja azt a helyzetet, amelyhez jogunk volna, de viszont összehasonlítva ezt a rendelkezésre álló tanerőkkel, megnyugtathatjuk magunkat, hogy a közoktatásügyi miniszternek csak egy aláírásába kerül, hogy a normális állapot helyre álljon. Van tehát magyar szakos, fizika stb. szakos, sőt még rajztanárunk is és pedig mind olyanok, akik önként állanak rendelkezésre. A jegyzékben soroltaknak bármelyike áthelyezhető akár Szentára, akár Szabadkára. Beslics mindig azt mondta, hogy mutassuk meg, hol a hiány és az miként pótolható. Ám most itt a kép és itt a mód a reparálásra.

Ne feledkezzél meg azonban arról, hogy jut tanerő a belgrádi tanítóképző részére is. Ez alatt azt értem, ha Zentán és Szabadkán rendes létszámmra emelik fel a magyar tanerők számát, még mindég marad tanerő, aki oda kinevezhető és ott pótolhatja a hiányt.

¹¹²⁸ Lásd az előző, 221. iratot.

¹¹²⁹ A fényképet nem találtuk az irat mellett.

Ha parancsolod, természetesen rendelkezésedre állok olyan irányban is, ahogy Veled együtt menjek Beslicshez. De persze csak szükség esetére említem ezt, illetve ha jónak látod, hogy ketten menjünk. Azt hiszem azonban, hogy Neked is, Beslicsnek is kellemesebb, ha én elmaradok. Nagyon hálás lennék azonban, ha eljárásod eredményéről már csak a nyilvántartás okából is értesítenél.

Szívből üdvözlök igaz híved:
Leó

Tájékoztatásul mellékelem a rendelkezésre álló tanerők kimutatását.¹¹³⁰

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹³⁰ A kimutatást nem találtuk az iratok között. A levél alján a következő kézzel írott megjegyzés olvasható: Balázs Tibor III. éves magyar tanító képezéséhez eddig 300 dinárral hozzájárult az apa, de festőművész, így ma kereset nélküli – kéri ingyenes helyet kapjon a fiú.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. április 1.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. április 1.

Kedves Imre Bátyám!

Legutóbbi együttlétünk alkalmával beszélgettünk arról, hogy az elnöki tanácsot össze kellene hívni. Jómagam akkoriban az összehívását sürgetőnek jeleztem és most ezt a véleményemet igazolja Király Károly barátunknak ide mellékelt levele.¹¹³¹ Légy szíves Imre Bátyám intézkedni, hogy a legközelebbi napok valamelyikére összejöjjünk. Úgy állapodtunk meg, hogy Szentán jövünk össze és ha maradunk ennél a megállapodásnál, akkor azt ajánlanám, hogy Mohácsi Pálnak¹¹³² vagy Vámos Jánosnak¹¹³³ a lakásán jöjjünk össze előzetes értesítése után.

Ezt az alkalmat most felhasználom arra is, hogy figyelmeztesselek Dr. Meggyesi Lajosnak áthelyezése ügyében írt legutóbbi levelemre. Azóta nevezettnek az apja járt nálam és kifejezetten Téged említett, mint aki az ügyben eredménnyel interveniálhatnál. (Néhány szó olvashatatlan – S. E.) el is van intézve és Gyorgyevics Ljuba igazságügyminisztériumi V. osztály főnöke¹¹³⁴ asztalán fekszik expedálásra. Ez a főnök azonban ismeretlen okból visszatartja a darabot.

Engedd meg végül, hogy arra is megkérjelek, szíveskedjél Juhásznak¹¹³⁵ megmondani, miszerint hozzám utazása már tárgytalan. Ne fáradjon tehát az én hívásomra, ha ugyan saját jószántából vagy egyéb ügyekben nem óhajtana jönni.

¹¹³¹ A levelet nem találtuk meg. Király Károly életrajzi adatait lásd a 221. jegyzetnél.

¹¹³² Lásd az 1107. jegyzetet.

¹¹³³ Lásd a 330. jegyzetet.

¹¹³⁴ Nem találtunk egyéb életrajzi adatokat.

¹¹³⁵ Lásd a 272. jegyzetet.

Igaz meleg barátsággal kész híved:
Leó

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

224.

Csuka János¹¹³⁶ levele Várady Imréhez, 1940. április 7.

1940. ápr. 7.

Kedves Imre Bátyám!

Mellékelten küldök néhány belépési nyilatkozatot.¹¹³⁷ Az aláírások a legutóbbi napokig folytak – most a katasztrófa miatt¹¹³⁸ megszakadt a munka és a szerdai értekezletet már meg sem tarthattuk. Az aláírások gyűjtésének eredménye is ennek folytán ismeretlen.

Nagy Iván¹¹³⁹ erősen szorgoskodik és fontoskodik. Nagyon jó hatással lenne, ha akár Te Imre Bátyám, akár Deák Leó¹¹⁴⁰ átjönnének egy napra és bejárnátok a menedék helyeket, ahol százával vannak elhelyezve a magyar kilakoltatottak. Téged én már kimentettelek az itteni pártvezetőség előtt, elmondva, hogy magad is árvízkárosult vagy és házad vízben áll. Terjesztem ezt a hírt minden utcán és módon, sőt megkértem a Reggelit,¹¹⁴¹ hogy ezt írja meg, hadd tudják meg, miért maradsz távol híveidtől. Egyébként semmi újság a nagy árvízkatasztrófán kívül. Holnap – kedden – utazom.

Mély tisztelettel köszönt
János

U. i. Mellékelem a pozsonyi Új Hírek-ből kitépett lapot, amely szenátori kinevezéseddel foglalkozik.¹¹⁴²

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹³⁶ Lásd a 801. jegyzetet.

¹¹³⁷ A Magyar Művelődési Szövetség belépési nyilatkozatairól van szó.

¹¹³⁸ Az 1940. évi tavaszi dunai árvízre utal.

¹¹³⁹ Lásd az 555. jegyzetet.

¹¹⁴⁰ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹⁴¹ A *Reggeli Hírlap* című újságot.

¹¹⁴² A mellékletet nem találtuk a levél mellett. Az *Új Hírek* (1938–1941) az Esterházy János vezette Szlovenszkói Magyar Párt lapja, amelynek főszerkesztője Kozma Ferenc volt.

Hegedűs László horgosi ügyvéd¹¹⁴³ levele Várady Imréhez,
1940. április 10.

Horgos, 1940-IV-10.

Méltóságos
dr. Várady Imre Úrnak, szenátor
PETROVGRAD

Méltóságos Uram!

A dunai báni hivatal 1939. június 30-án kelt 30438 sz. végzésével a horgosi Közbirtokosság / Urbarijalna Zajednica / horgos-nagyjárási legelőjéből 545 holdat kihasított az agrárreform céljaira. A Közbirtokosság a végzés ellen fellebbezéssel élt a minisztériumhoz, azonban ezt a fellebbezést is elutasították M. Poljopr. 78506/VIa/39 sz. alatt. Most pedig a Državni Savet¹¹⁴⁴ is végső fokon elutasító határozatot hozott 3446/40 sz. alatt.

Meggyőződésem, hogy az egész ügyet meg lehetett volna nyerni, ha a báni hatóság éppen ennek a rendkívüli fontosságú ügynek a lefolyása idejére nem állít komeszárt¹¹⁴⁵ a birtokosság élére, aki természetesen a lehető legnagyobb lelkiismeretlenséggel kezelte az ügyet, és az első fokú végzés ellen öt soros fellebbezést adott be. Ezenkívül elmulasztottak több olyan érvet felhasználni, amely döntő fontossággal bírt volna. Például: 1931-32-ben már volt a birtokosságnak egy kisajátítási ügye (Min. Poljpr. 7462/VIa/1931) ugyanerre a nagyjárási területre nézve, és akkor megszüntették a kisajátítási eljárást azzal az indokolással, hogy a topcsideri talajvizsgáló (v. mezőgazdasági intézet) szakvéleménye szerint ez a terület csak legelőnek, és nem szántónak alkalmas. Ezt helyszíni vizsgálat állapította meg, a végzés valahol a minisztériumban fekszik. Azt hiszem, ha ezt előkutatják és felhasználják, nem került volna sor erre az előbbivel teljesen ellenkező határozatra.

¹¹⁴³ Hegedűs László (1903-?) ügyvéd, a horgosi lakodalmas szokások gyűjtője. Ezzel kapcsolatos munkáját a *Kalangya* 1942. évi 1-2. száma közölte.

¹¹⁴⁴ Államtanács. Ez volt a Jugoszláv Királyság legfelsőbb közigazgatási bírósága.

¹¹⁴⁵ Biztost.

Horgos községet ez az ügy nagyon súlyosan érinti. A tiszta magyar lakosságú község lakossága intenzív állattenyésztéssel foglalkozik és ennek alapja a birtokosság 1520 holdat kitevő legelőbirtoka volt. Ennek a komplexumnak a lelke volt a nagyjárási 500 hold egy tagban, a többi részben szikes, részben pedig az ugarak közt elhúzódó legelőerekből áll. Mondhatjuk, hogy a közvagyon értékének 70%-a vesz el így.

Ennek az ügynek kihatásai még beláthatatlanok az itteni gazdákra nézve, mert Horgos határának 75%-a homok és ezt termővé tenni csak trágyázással lehet, ami viszont függvénye az intenzív állattenyésztésnek. Nincs kizárva, hogy a kisajátítás által a horgosi szőlő és paprikatermelés 2-3 év múlva válságba kerül.

Nagyon kérnénk Méltóságodat, hogy ebben az ügyben minden lehetőt kövessen el: hátha rá lehetne bírni Csubrilovicsékat,¹¹⁴⁶ hogy elálljanak az ügytől. Esetleg újrafelvétellel is lehetne próbálkozni. Minden bizalmunk Szenátor Úrban van és kérjük, hogy ezt az egész falut súlyosan érintő ügyet karolja fel.

Szíves fáradozását előre is köszönve maradok tiszteletteljes üdvözlettel
őszinte híve

Dr Hegedűs László

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹⁴⁶ Vaso Čubriločić (1897-1990) utal. Čubriločić részt vett a Ferdinánd trónörökös elleni szarajevói merényletben. Magát jugoszlávnak vallotta, politikus, történész, akadémikus, 1945 után pedig mezőgazdasági miniszter volt. Hírhedt, türelmetlen nézeteket vallott a kisebbségekkel kapcsolatban, számos ilyen jellegű írása jelent meg. Javaslatokat tett a magyarok és az albánok Jugoszláviából történő radikális kitelepítésére.

Patkós György¹¹⁴⁷ színházi rendező levele Várady Imréhez,
1940. április 13.

Belvárosi Színház
Igazgatóság

Budapest, 1940. április 13.
Telefon: 188-024

A Petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület
Tekintetes Elnökségének

Petrovgrád

Nagyrabecsült Elnökség!

Jugoszláviai turnénkkel kapcsolatban kifejtett szívélyes támogatásukért fogadják hálás köszönetem nyilvánítását.

Kimerítő és részletes tájékoztatásukkal igen nagy szolgálatot tettek ügyünknek s levelüknek szíves hangjából következtetve merem remélni, hogy további támogatásukra is számíthatunk.

A hozzánk juttatott alaprajz felhasználásával megállapítottuk azt a leg-
alacsonyabb helyarat, mely mellett társulatom vállalhatja a vendégszereplést. Ilyen bevételi lehetőség mellett is csak akkor, ha egy nap legalább két előadást tarthatunk. Társulatom két darabot mutatna be. Mind a két darab az idei szezon legnagyobb sikere volt és több mint százszor mentek színházamban.

Most arra szeretnénk választ kapni, hogy a petrovgradi magyar társadalom hány házat tudna megtölteni a fenti helyárok mellett. Ezt feltétlenül tudnunk kell, mert e nélkül lehetetlen összeállítani programunkat. A Belvárosi Színház teljes művészegyüttesével vesz részt a turnén. (30 tag). Felesleges hangsúlyoznom, hogy mind komoly, értékes, tehetséges művész, akiknek a fizetése fővárosi nívón mozog, – tehát rendkívül megnöveli a turné rezsijét. Éppen ezért csak úgy vállalhatom a vendégsze-

¹¹⁴⁷ Patkós György (1906–?) színikritikus, színházi titkár, rendező, 1939/40-ben a budapesti Belvárosi Színház (a későbbi Katona József Színház) igazgatója. 1955 és 1957 között a kolozsvári Magyar Állami Színház rendezője, majd a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházhoz helyezik át.

replést, ha kilátásom van arra, hogy a tervezett bevételek valóban be is fognak folyni. A Tekintetes Elnökség bizonyára már látja a közönség hangulatából, hogy tervünk keresztül vihető-e vagy sem.

Plakát és propaganda Szabadkáról irányítódik központilag. Idejében eljuttatjuk az anyagot. Kérjük szíveskedjenek gondoskodni arról, hogy kiragasztásuk díjmentesen megtörténhessék. A színre kerülő darabok címe: Kodolányi: Földindulás című nagy népi drámája és zalai Szalay László: Farsangi esküvő c. énekes-játéka.

Az ottani adók elengedése iránti kérelmünket már beterjesztettük. Mint kamarailag igazolt művészegyüttesnek kilátásba is helyezték a kedvező elintézt.

Most arra kérném Tekintetes Elnökséget, lenne szíves értesíteni engem, hogy petrovgradi vendégszereplésünket hány napra tervezzem.¹¹⁴⁸

Szíves válaszukat várva, maradok nagyrabecsülésem kifejezése mellett
kiváló tisztelettel
Patkós György
a Belvárosi Színház igazgatója

*VL, Szenátori iratok, sz. n., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹⁴⁸ A Belvárosi Színház becskeréki, bánáti szereplésére nem találtunk adatot, s nem ismerjük Várady választát sem. A levél hátlapján kézírásával 1940. IV. 23-a szerepel, ami feltételezésünk szerint a válasz dátuma. Valószínű, hogy a tervezett előadásokra a nagy tavaszi árvíz miatt nem került sor.

Várady Imre válasza Hegedűs Lászlónak,¹¹⁴⁹ 1940. április 19.

P. 1940. IV. 19.

Nagyságos Dr. Hegedűs László úrnak

Horgos

Mélyen tisztelt Doktor Uram,

A horgosi Közbirtokosság legelő ügyében írt nb. levelének¹¹⁵⁰ azon tartalma, amely közli hogy a Közbirtokosság legelőjéből 545 hold agrár-reform céljaira kihasított, amennyire fájdalmas, annyira majdnem teljesen kilátástalan annak elgondolása, hogy a legfelsőbb hatóságnak, az államtanács jogerős határozatával szemben egy miniszter merné vállalni azt a felelősséget, hogy egyoldalú intervencióra, ha bármi befolyásos lenne is, egyszerűen hatályon kívül helyezettnek tekinthesse az ilyen döntést.

Megkísérlem. Eljárok. De a nb. soraiban leírt előzményekkel szemben, itt alig remélhető siker.

Véleményem szerint egyedüli mód lenne, amint azt szíves volt jelezni is, hogy új bizonyítékok alapján – ha ilyen felfedezhető – az egész ügy újrafelvételét vennék folyamatba. Folyamatban levő ügyben lehet a siker kilátásával interveniálni.

Talán szíveskedjenek hozzáértő, megbízható embert a jelzett 7462/1931 számú határozat felkutatásával és az újrafelvételi beadvány megszerkesztésével megbízni, s ennek megtörténtéről engem értesíteni.

Szívélyes üdvözléssel
igaz híve

VL, Szenátori iratok, 11619., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹¹⁴⁹ Lásd az 1143. jegyzetet.

¹¹⁵⁰ Lásd a 225. iratot.

Tóth Ferenc¹¹⁵¹ titkár beszámolója a Népiroda 1939 óta végzett munkájáról, 1940. április 19.

Beszámoló jelentés

A „Népiroda” eddig végzett munkásságáról

A Dr. Várady Imre szenátor úr által életre hívott népiroda 1939. február elsején kezdte meg működését s azóta végzett munkásságáról alábbiakban számolok be:

Az iroda fennállása óta 200 esetben fordultak az ország minden részéből az irodához panasszal, illetve tanácsért. Ezek közül 150 panasz – részben szóbeli és részben írásbeli – iktatva lett. A többi panasz részben azonnal elintézészt nyert, más része olyan természetű volt, amelynek nem volt komoly alapja és ahol nem lehetett segíteni.

A panaszok természetük szerint nagyon megoszlottak. Legszámosabban hadirokkant ügyben fordultak az irodához (37 esetben). Tizennyolc esetben iskolaügyben keresték fel az irodát. Tizenöt esetben ingatlan átruházási panasszal. Tíz esetben munkásbiztosító elleni panasszal. Állás és munkakereséssel húsz esetben. Állampolgárság és illetőség megszerzésében tizenöt esetben fordultak az irodához. Voltak ezeken kívül még számtalan más panaszok és kérelmek: közművelődési, ill. gazdakör alakítási, földigénylési, trafikengedélyezési, inas elhelyezési, iparigazolvány megszerzési és jegyző visszahelyezési kérelmek. A katonai behívásokkal kapcsolatban is számosan panaszkodtak, akik nem kapták meg a nekik járó segélyt. Voltak, akik a papjuk ellen, mások pedig a magas megadóztatás ellen panaszkodtak. Legújabbban az árvízkárosultak keresik fel tömegesen az irodát panaszukkal, akiknek gyors segélyezése s majdan kártalanítása érdekében már is megtettük a szükséges lépéseket.

Végezetül arról óhajtok beszámolni, hogy mennyiben felelt meg a népiroda azon rendeltetésének, hogy a hozzá fordulók baján segítsen.

Sajnos nem minden esetben sikerült segíteni olyan mértékben, mint ahogy azt a panaszosok elvárták. Sőt igen sok esetben egyáltalán nem lehetett mással mint testvéri jó szóval, és hitess vigasszal segíteni. Voltak

¹¹⁵¹ Tóth Ferenc ekkor a becskerekai Népiroda titkára volt. Életrajzi adatait lásd a 487. jegyzetnél.

azonban panaszok és kérelmek, melyeket teljesen vagy részben sikerült a felek teljes megelégedésére elintézni. Különösen az ingatlan átruházási és rokkantságélyezési ügy okozott súlyos elintézési gondot. De a szenátor úr közbenjárására itt is sikerült az illetékes helyen könnyítéseket kieszközölni. Helyi hatóságoknál és intézményeknél nagyon sok megértéssel találkoztam a panaszosok ügyében. Ugyancsak nagy segítségemre volt a Friss Újság¹¹⁵² szerkesztősege, aki a panaszosok nagy részét hozzám eljuttatta. Egyetlen panaszost nem bocsájtottam el segítség, jó tanács vagy vigasztalás nélkül. Egyetlen levelet nem hagytam megválaszolatlanul. Lelkiismeretesen, legjobb tudásommal mindent megtettem a hozzám panasszal forduló embertársaim érdekében. Ha valamit nem sikerült elintézni, az nem rajtam múlt.

Egyben jelentem, hogy a Petrovgrad városában is romboló árvíz azon épületet, amelyben a Népiroda helysége volt, annyira megrongálta, hogy e héten két fala és a bejárat mennyezete bedőlt s így kénytelenek leszünk más helységet kibérelni és abba átköltözni.

Petrovgrad, 1940. évi ápril hó 19-dik napján.

Tóth Ferenc

¹¹⁵² A *Friss Újság*ot Deák Leó alapította Zomborban 1929-ben, amely 1930 és 1941 között *Új Hírek* néven jelent meg. Főszerkesztője ekkor Csuka János volt.

TÁBLÁZAT

Sorszám	Dátum	Név	Tárgy	Elintézés	Megjegyzések
1.	VII. 2.	Dr. Szarvas Vincze orvos Srbobrán ¹¹⁵³	Temerini közs. orv. állásra pályázik, közbejár.	VII. 2.	Válaszoltunk, Dr. V. I. külföldön van.
2.	VII. 15.	Böhmné, Dr. Libenschütz I. Beograd, Kosančičev Venac 6.	Zonai József diákot Konviktusban elhelyezni		Engelnél eljártunk, árelő-terjesztést kértünk
3.	VII. 25.	Konc Mihály, St. Kaniža ¹¹⁵⁴	Kegyelmi kérvény	VII. 25.	Kérvényt továbbítottuk
4.	VII. 26.	Klein Fülöp, tanító, Pančova	állást kér	VII. 26.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
5.	VII. 26.	Spánuel Árpád, tanító, Rétfalu ¹¹⁵⁵	nyugdíj-ügy	VII. 26.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
6.	VII. 31.	Gyertánfy Zoltánné, Vlasotince ¹¹⁵⁶	áthelyezést kér	VII. 31.	Férje adatait kértük.
7.	VII. 31.	Ing. Solyom György, Helyben	vasúthoz kinevezés	VII. 31.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
8.	VIII. 2.	Szabó Miklósné, B. Feketics	nyugdíj ügy	VIII. 2.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
9.	VIII. 3.	Szirák István, Vel. Kik. ¹¹⁵⁷ süketnéma szülők	gyermekét süket-néma intézetbe Szegedre segíteni	VIII. 3.	Válasz: Dr. V. I. úton van, forduljon Dr. Lengyel Ferenchez
10.	VIII. 3.	Ambrus Artur, plébános Novi-Bečej ¹¹⁵⁸	Kovács Béla segítése itteni parochiától	VIII. 3.	Eljártunk helybeli parochiánál, sikertelenül

¹¹⁵³ Szenttamás.

¹¹⁵⁴ Ókanizsa, Magyarakanizsa.

¹¹⁵⁵ Horvátországi község, ma Eszék része.

¹¹⁵⁶ Vlasotince, Szerbia délnyugati részén fekvő kisváros.

¹¹⁵⁷ Nagykikinda.

¹¹⁵⁸ Törökbecse.

11.	VIII. 7.	Kramer Gyula, Novisad	M.Ö.Sz. ügyben		
12.	VIII. 7.	Osgyán Lajos, Budapest V. Csáky u. 24.	cikket kér magy-jug. gazdaság pol. Lloydba ¹¹⁵⁹	VIII. 7.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
13.	VIII. 12.	Dr. Lőrík Antal B. Topolja	Leánynevelő intézet iránt érdeklődik	VIII. 12.	Messin- gert ¹¹⁶⁰ ajánlottuk prospektust küldtünk
14.	VIII. 8.	Kőnig Ferenczné, N. Vrbas ¹¹⁶¹ 2.	leánya iskoláztatása ü.ben tanácsot kér	VIII. 12.	Válasz: Dr. V. I. úton van.
15.	VIII. 12.	Potiski Sv. Nikola ¹¹⁶² Kath. kör vezetősége	magyar iskolát kérnek	VIII. 12.	Válasz: Dr. V. I. úton van, forduljanak Dr. Lengyelhez
16.	VIII. 12.	Győrfi I. Bezdán	öccse részére amnesztiát kér. 20 évre elítélve	VIII. 12.	Milyen bíróság ítélte el, mikor, milyen sz. alatt?
17.	VIII. 12.	Molnár Gyula, Belišće ¹¹⁶³	Kegyelmi kérvény		Továbbítottuk
18.	VIII. 13.	Dr. Nagy Ödön, Subotica	Egy lengyel útlevélre magy. visumot kér	VIII. 13.	Kilátástalan
19.	VIII. 13.	Kocán Ferenc, tanító, Ada	Magyar faluba kér áthelyezést	VIII. 13.	Válasz: Dr. V. I. úton van.

¹¹⁵⁹ A Pester Lloyd 1854-ben alapított, Budapesten megjelenő német nyelvű polgári lap.

¹¹⁶⁰ A Messinger Karolin által alapított, első tanítási évét 1903-ban megkezdő, nyilvánossági joggal felruházott bentlakásos elemi és polgári leányiskola.

¹¹⁶¹ Verbász.

¹¹⁶² Tiszamenti Szent Miklós Katolikus Kör.

¹¹⁶³ Eszékhez közeli község.

20.	VIII. 15.	Huszár Sándor, Sombor	400 d.t kér, versét „Tükörhöz” juttatni	VIII. 13.	Válasz: Dr. V. I. úton van. Versét továbbítottuk.
21.	VIII. 16.	Burget József, ny. tanár, Helyben.	unokájának iskoláztatási segélyt		Válasz: Dr. V. I. úton van.
22.	VIII. 16.	Dr. Grigár Ferenc, Sarajevo	áthelyezés	VIII. 16.	Dr. V. I. úton – levél
23.	VIII. 19.	Cellik István, Subotica, tanár	kinevezés iránt közbenjárás	VIII. 19.	Dr. Lengyelhez utasítva
24.	VIII. 19.	Maros Mária, St. Jankovci, ¹¹⁶⁴ tanítónő	állást kér	VIII. 19.	Levél, Dr. V. I. úton.
25.	VIII. 21.	Gyertyánffy Janka, Vlasotince	megküldte férje adatait. Megjegyzés: kapcsolatos 6. sorsz.		
26.	VIII. 19.	Popits Aladár, Rabe, ¹¹⁶⁵ Banat	iskolát kérnek, magyar tanítót	VIII. 19.	Dr. Lengyelhez utasítva
27.	VIII. 20.	Weiler Maria, Valcani	felvilágosítást kér adó fizetés miatt elvett agr. föld után	VIII. 20.	lap: Dr. V. I. úton
28.	VIII. 20.	Knezevich Gyula, áll. polg. isk. zenetanár, Helyben	Protektiót kér magasabb fiz. osztályba előlépt.	VIII. 22.	levél: Dr. V. I. úton
29.	VIII. 22.	Dr. Vladimir Margan	adatokat közöl	VIII. 22.	levél: Dr. V. I. úton
30.	VIII. 22.	Bayer Lojzi, Bocsár	magyar tanerőt kérnek	VIII. 22.	levél: Dr. V. I. úton

¹¹⁶⁴ Stari Jankovci, Ójankovác, ma Horvátországhoz tartozó szerémségi község.

¹¹⁶⁵ Rábé, észak-bánáti község.

31.	VIII. 24.	Leidl Robert, Novi-Vrbas ¹¹⁶⁶	magyar tanítót kérnek	VIII. 24.	Dr. Deákhöz utasítva
32.	VIII. 26.	Misángyi András, mozdonyvezető, Mostar	kérvénye elintézését kéri	VIII. 26.	levél: Dr. V. I. úton
33.	VIII. 26.	Pataky Antal, Subotica	körlevél szegény diákokat segélyző bizottságtól		
34.		Selmecy János nova-crnjai ¹¹⁶⁷ igazg. Tanító	érdeklődik áthelyeztetése iránt		
35.	VIII. 27.	Váradi János osztálymérnökségi tisztviselő, Sombor	áthelyeztetési kérvény	VIII. 27.	Dr. V. I. úton
36.	VIII. 27.	Győrfi I. Bezdán, nyomdatulajdonos	kegyelmi kér- vényt meg- szerkesztettük, elküldtük	VIII. 27.	Dr. Lengyelhez utasítva
37.	VIII. 28.	BorbélyPéter, Sanád ¹¹⁶⁸	iskolaügyben kér felvilágosítást	VIII. 28.	
38.	IX. 1.	Martinici ¹¹⁶⁹ községi jegyző (név olvashatatlan)	Sógora Dimer Julije užicei vasutas áthelyeztetését kéri Novi-Sadra		
39.	IX. 3.	Biacsi Pál, Nova Crnja ¹¹⁷⁰	Szűcs községi elnök felmentése tisztségétől		
40.	IX. 3.	Csala Imre tanító, Feketics	kérvényét tanítói kinevezéséhez protegeálni		

¹¹⁶⁶ Újverbász, Verbász.

¹¹⁶⁷ Nova Crnja – Magyarcsérnye, közép-bánati község.

¹¹⁶⁸ Szanád, bánati kis falu.

¹¹⁶⁹ Martinici, falu Montenegróban.

¹¹⁷⁰ Magyarcsérnye.

41.	IX. 3.	Dr. Goldstein Jenő, ügyvéd, Senta	3 sentai leány fiúgimnáziumba való felvétele. Megjegyzés: Kecskés Anna, Bartok Ilonka, Uri Edit		
42.	IX. 5.	Ágoston Sándor ref. püspök Feketič	kérvények mellékelve (felbélyegezve), Feketicsen az V-VI. magyar osztály megnyitását		
43.	IX. 6.	Fad Lajos, Alföld szerkesztője, Subotica	Kovács Irén temerini leány felvétele tanítóképzőben		
44.	X. 1.	özv. Gergelyné, Matild, Báčka Topola, Kr. Petra 74.	nyugdíj segély ügyében	X. 1.	
45.	X. 29	Uri Edit, Senta	lásd 41. sz. a.	X. 29.	
46.	X. 1.	Kanyó Lajos plébános, Temerin	feljelentés miatt intervenciót kér	X. 1.	

VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt beszámoló, kézzel írt aláírással, a táblázat kézzel írt.

Deák Leó¹¹⁷¹ levele Várady Imréhez, 1940. május 3.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. május 3.

Kedves Imre Bátyám!

Tegnap tett ígéretemet váltom be, amikor a zagrebi kultúrszövetség alapszabályait¹¹⁷² ide mellékelve megküldöm. Felületesen néztem csak át az alapszabályokat és így első tekintettel azokat a mi viszonyainkra is megfelelőeknek találom. Légy szíves tehát ezeket leírni és utána a mellékelt példányt nekem visszaszármaztatni. Az csak természetes, hogy a legnagyobb készséggel állok az ügyben továbbra is rendelkezésedre, sőt kérem is, hogy a munkába bevonni szíveskedjél, mert hiszen engem az ügy a már létesített egyletek bekapcsolása, illetőleg informálása céljából is érdekel.

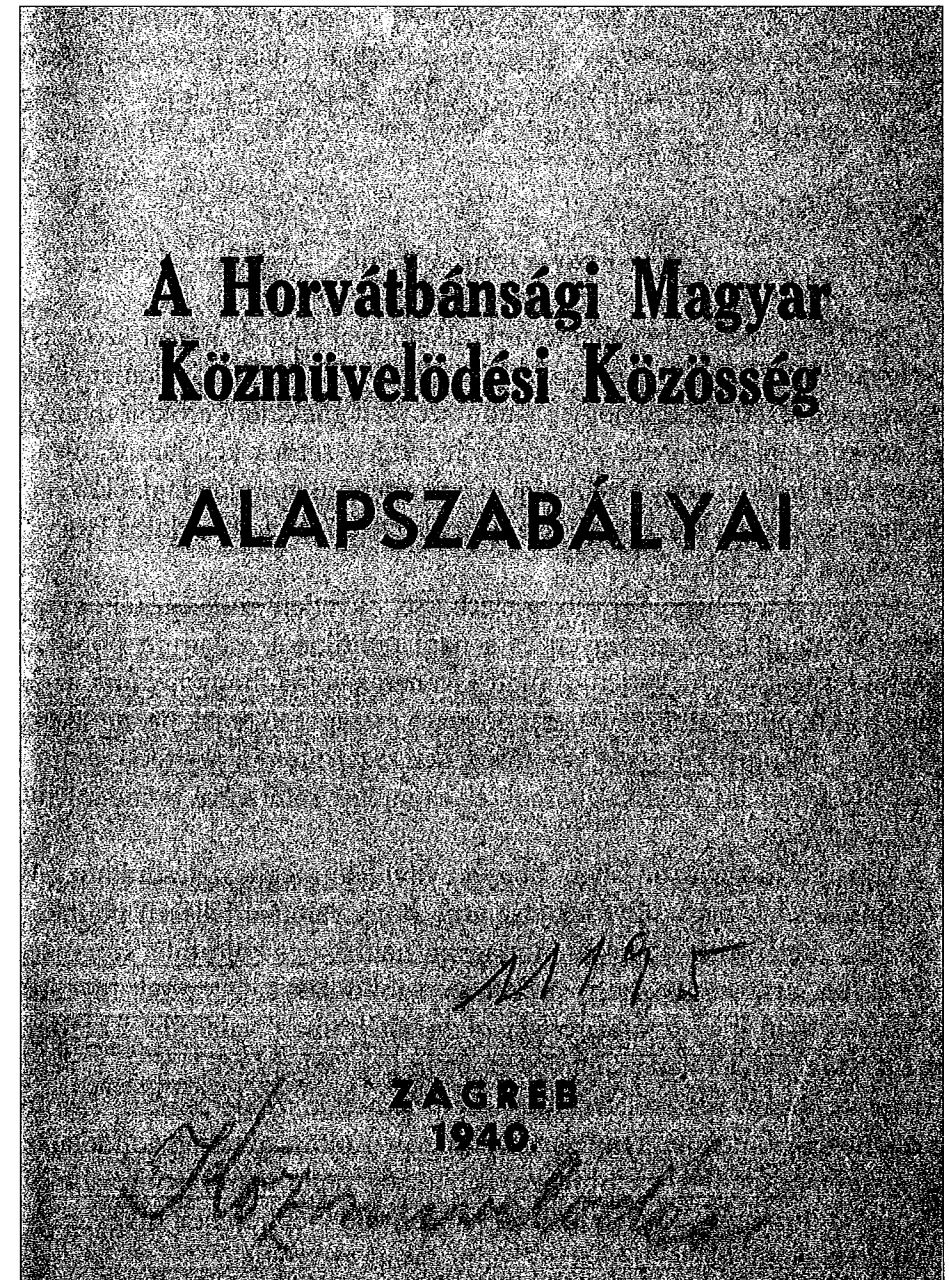
Szívből üdvözlök igaz barátsággal:

Leó

VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.

¹¹⁷¹ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹⁷² A Horvátbánsági Magyar Közművelődési Közösség működését 1940 márciusában engedélyezték, alakuló ülésüket március 3-án tartották, elnöke Molnár Sándor lett. Az alapszabály megtalálható a Várady-iratok között, de nem a levél mellékleteként. Terjedelmi okok miatt nem közöljük.

A Horvátbánsági Magyar Közművelődési Közösség alapszabályának borítója,
Zagreb, 1940

Nagy Iván¹¹⁷³ levele Várady Imréhez, 1940. május 10.

Újvidék, 1940. V. 10.

Kedves Imre Bátyám!

Utolsó személyes beszélgetésünk alkalmával többek között szó esett Magyar Kultúrszövetség megalakításáról. Ez alkalommal véleményünk teljesen egyezett abban, hogy a Kultúrszövetségnek népi erőkon nyugvó és azokon táplálkozó nemzeti kulturális szervezetnek kell lennie, olyan alapszabályokkal, hogy kisebbségi magyar népünk minden tagját közvetve vagy közvetlen beszervezhesse. Vagy legalább is azokat, akik a Horvát Bánságon kívül laknak.

Hogy ezt a célját a Szövetség elérhesse, okvetlen szükséges, hogy az teljesen politikamentes legyen és a napi politikától, valamint politikai pártoktól teljesen független. Emiatt kívánatos volna, hogy népünk azon tagjai, akik politikai téren bárminő vezető szerepet töltenek be, ne szerepeljenek a Kultúrszövetség vezetőségében. Szerintem a politikai személyek bekapcsolása politikai harcok és ellentétek színterévé tenné a Kultúrszövetséget.

Abban a meggyőződésben, hogy az újvidéki megbeszélésünkhöz híven jómagad is nagy súlyt fektetsz arra, hogy valóban teljesen politikamentes, általános és egységesen magyar, nemzeti és kulturális szervezet létesüljön, arra kérlek, hogy ezeket az elgondolásokat, melyek hívének Te is vallottad magad, a Szövetség alapszabályaiban, valamint a kezdeti megszervezésnél Tőled telhetőleg érvényesíteni szíveskedj.¹¹⁷⁴

Én a magam részéről természetesen nemcsak személyemben fogom a legmesszebbmenően támogatni a Magyar Kultúrszövetség gondolatát, hanem lapommal¹¹⁷⁵ és mindazokkal, akikre némi nemű befolyásom is van, a Kultúrszövetség életerős szervezetté való kiépítésében magyar becsülettel kívánjuk kivenni a nagy munka ránk eső részét.

¹¹⁷³ Lásd az 555. jegyzetet.

¹¹⁷⁴ Az alapszabály egyértelműen kimondta, hogy a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség politikamentes szervezet.

¹¹⁷⁵ A *nép* című újság.

Fölhívom b. figyelmedet a Horvát Bánságban már jóváhagyott Magyar Kultúrszövetség alapszabályaira, amelynek egyes intézkedései, miután azok az ottani szövetségnek széleskörű működési területet biztosítanak, precedensül szolgálhatnak az itteni Kultúrszövetség alapszabályainak a jóváhagyásánál.

Végezetül arra kérve, hogy az általad elkészített alapszabály tervezet egy példányát címemre elküldeni szíveskedj, maradok

igaz magyar üdvözléssel

Dr. Nagy Iván

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

Deák Leó¹¹⁷⁶ levele Várady Imréhez, 1940. május 14.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. május 14.

Kedves Imre Bátyám!

Vártam leveledet, amelyet Dr. Meggyesi¹¹⁷⁷ jelzett Veled történt előzetes beszélgetés után. Ettől függetlenül azonban felkerestelek volna soraimmal, mert korábban már jelzett ügyeink alig-alig tűrnek már halasztást. Vonatkoznak ezek az ügyek az elhelyezendő és áthelyezendő tanítókra és tanárookra. Amint tudod, én jegyzéket állítottam össze a rendelkezésre álló tanerőkről és a szükségletekről. Ezekre Beslicsnak¹¹⁷⁸ az volt a határozott ígérete, hogy csak napok kérdése és mindent elintéz. Sajnos szaladgálásaim során majdnem mindenütt megnyilatkozik a panasz az iskolaügyeknek rendezetlensége miatt. Borzasztó nehéz papíroznom a panaszokat és a szemrehányásokat, amelyek itt-ott már a következményeket is kilátásba helyezik. Nagyon nehéz munka eredmények nélkül az embereket megnyugtatni és megszervezni, mert a másik oldalon olyan nyakló nélküli felvilágosítás folyik, hogy azt üres kézzel nem lehet paralizálni. Talán ezekre a szempontokra való tekintettel jó volna Beslics-el egy néhány perces megbeszélést improvizálni. Ha úgy kívánod, én a magam részéről készségesen részt veszek ezen a megbeszélésen. Ha azonban jobbnak látod, bizalmas formában átnézni az én fentebb említett jegyzetemet, ám kegyeskedjél azt mielőbb megtenni és engem azután az eredményéről értesíteni. Talán nem is ártana, ha összejönnénk egy rövid egymásközi

¹¹⁷⁶ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹⁷⁷ Meggyesi (Meggyesy) Lajos államügyész Jugoszláviában, Koszovóban teljesített szolgálatot. 1941-ben átvették magyar szolgálatba, és 1942 januárjában királyi ügyésszé nevezték ki Zomborba, különleges feladattal. A köztisztviselők által elkövetett visszaélések kivizsgálását vezette a Délvidéken. Ő folytatta le 1942-ben a nyomozást Bayor Ferenc tábornok, Újvidék városparancsnoka ellen.

¹¹⁷⁸ Nikola Bešlić ekkor közlekedési miniszter volt. Lásd a 679. jegyzetet.

megbeszélésre sem, hogy legújabb tapasztalataimat Veled közöljem. Engedd meg egyébként, hogy ez alkalommal megkérjelek a Neked beküldött alapszabályoknak visszaküldésére, mert azok sajnos csak egy példányban voltak birtokomban.

Igaz meleg barátsággal kész híved:

Deák Leó

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

Várady Imre válasza Deák Leónak, 1940. május 22.

P. 1940. V. 22.

Ngos Dr. Deák Leó ügyv. úrnak

Sombor

Kedves Leóm!

Bizonyára értesültél a lapokból is, hogy a múlt héten, felkeresve a belügyminisztert,¹¹⁷⁹ volt alkalmam a Közművelődési Közösségre vonatkozó alapszabály tervezetét megfelelő kérvény kíséretében magának a belügyesnek átadni. Nagyjából igyekeztünk magyar népcsoportunkat érdeklő kérdéseket is érinteni, de túl ideges hangulatban, mert éppen akkor jött híre Hollandia és Belgium megrohanásának.¹¹⁸⁰

A rendelkezésemre bocsátott Horvátországi alapszabályokat mellékelten nagy köszönettel visszajuttatom.

A hrtkovciak ügyében írt nb. soraidra is válaszolva, eredetben mellékelem az annak idején hozzám írt, keserűséggel telt levelüket.¹¹⁸¹ Téves volt tehát a Néked adott azon információjuk, mintha Közművelődési alapszabályokat küldtek volna címemre.

Tegnap Novisadon az új bännál¹¹⁸² voltam bemutatkozni.

Szívélyesen üdvözlő baráti híved

*VL, Szenátori iratok, 11750., kézzel írt eredeti fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹¹⁷⁹ Stanoje Mihaldžić (?-?) a Szávai bánság bánja, 1939. augusztus 26-a és 1940. július 12-e között a Cvetković-kormány belügyminisztere.

¹¹⁸⁰ Németország 1940. május 10-én támadta meg Hollandiát és Belgiumot.

¹¹⁸¹ Lásd a 211. iratot.

¹¹⁸² Branko Kijurina (1891-?) ügyvéd, politikus, a szerb nacionalista mozgalmak aktív résztvevője. Az első világháborúban önkéntesként harcolt a szerb hadseregben. 1940 és 1941 között a Dunai bánság bánja.

Várady Imre levele Nagy Ivánnak, 1940. május 23.¹¹⁸³

P. 1940. V. 23.

Ngos Dr. Nagy Iván ügyvéd úrnak

Noviszád

Kedves Iván Öcsém.

Legutóbbi találkozásunkkor Újvidéken közölted volt velem azt, hogy a horvát Bánság területére Magyar Kultúrszövetség megalakíthatásának engedélyezése iránt az eljárás folyamatban van. Megbeszéltük, hogy ugyanezt fogom kérelmezni a vajdaság azon területére én is, amely a Horvát Bánságon kívül fekszik. Ugyanekkor Te határozott ígéretet tetted arra nézve, hogy amint Zágráb a Szövetség alapszabályait jóváhagyta, ezt velem közölve, az alapszabályok egy példányát azonnal hozzám juttatod. Az újságokból nagy örömmel értesültem a történt jóváhagyásról,¹¹⁸⁴ s vártam ígéreted, s megbeszélésünk szerint az alapszabályok megküldését. Ez persze a mai napig nem történt meg. Nem baj. Hisz az emberek feledékenyek.

De nemcsak hogy ígéretedről megfeledkeztél, nemcsak hogy az alapszabályokat a mai napig nem küldötted hozzám, és mégis nem átalottad Kelemen János¹¹⁸⁵ barátunk előtt szőszegéssel engem vádolni. Látnod Iván, ez az az út, amelyet én nem tudnék s nem is fogok sohasem bevágni. Maradok továbbra is az eddig követett egyenes úton.

A horvát kerület szövetségének alapszabályait azután egy barátom juttatta hozzám s én híven ennek alapján megszerkesztett tervezetet nyújtottam be a beográdi belügyben.

A mi tervezetünkben is benne van, hogy a szövetség kultúrmunkája teljesen politikamentes. Semmi szükség tehát az erre irányuló külön figyelemztetésnek.

Ami az én személyemet illeti, ugyanazt fogom tenni, amit nb. leveledben önmagadra vonatkozólag mondasz. Leveledből szó szerint idézek:

¹¹⁸³ Várady Nagy Iván 1940. május 10-én kelt levelére válaszolt. Nagy Iván levelét lásd a 230. iratnál.

¹¹⁸⁴ A jóváhagyásra 1940. március 3-án került sor.

¹¹⁸⁵ Lásd a 380. jegyzetet.

„Én a magam részéről természetesen nemcsak személyemben fogom a legmesszebbmenően támogatni a Magyar Kultúrszövetség gondolatát, hanem lapommal és mindazokkal, akikre némi nemű befolyásom is van, a Kultúrszövetség életerős szervezetté való kiépítésében magyar becsülettel kívánjuk kivenni a nagy munka ránk eső részét.”

Ezt fogjuk tenni mi is. A múltak tapasztalatai alapján természetesen számolva, de egyáltalán nem törődve azzal, hogy akik másnak minden lépését sanda szemmel mérik, itt is majd lépten-nyomon gáncsokodnak. Persze: si duo faciunt idem, non est idem.¹¹⁸⁶

Óhajodnak megfelelően, amint a benyújtott tervezetet jóváhagyták, az alapszabályok nyomtatott példányát¹¹⁸⁷ haladéknélkül Hozzád juttatom.

Szívélyes üdvözléssel

Ajánlva

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹¹⁸⁶ Ha ketten ugyanazt teszik, az még nem ugyanaz. Nagy Iván és hívei, valamint a volt Magyar Párt régi vezetői közötti feszültségeket Budapest jól ismerte, azonban nem foglalt határozottan állást Nagy Iván irányzata ellen. A „két vasat tartani a tűzben” politikájának jegyében a zágrábi ellenzékkel szoros kapcsolatokat fenntartó Nagy Ivánt a Belgráddal történő alkudozásokra használta fel. A magyarság e két irányzata között mindvégig fennmaradt bizonyos együttműködés, viszonyuk azonban mindvégig igen feszült volt.

¹¹⁸⁷ Az alapszabály megtalálható a Várady-iratok között, de terjedelmi okok miatt nem közöljük.

234.

Kovács Mihály papnövendék levele Várady Imréhez,
1940. augusztus 31.

Mélyen tisztelt Doktor Úr!

Molnár Mihály úrék máma értesítettek róla, hogy sikerült nekik elhelyeztetésemet a verseci papnöveldében kieszközölni. Az értesítés nagy örömet okozott, mert általa tovább tanulásom biztosítva van.

Igen tisztelt Doktor Úr! Minthogy nem mehetek többé vissza Becskerekre, ez úton mondok hálás köszönetet azért, amiért az elmúlt 3 esztendőben taníttatásomat előmozdítani igyekezett. Köszönöm mindazt a jót, amiben részesítettek az elmúlt esztendőben, az anyagi segítséget és a kedves vasárnapi meghívásokat, amellyel igyekezett engem az életre nevelni, csiszolni és oktatni.

Mindenért köszönetet mond és szeretettel gondol vissza
hálás kézcsókkal
Kovács Mihály

Mariolana¹¹⁸⁸ 1940. aug. 31én

VL, Magyar ügyek, 11195., eredeti, kézzel írt levél.

¹¹⁸⁸ Msgr. Kovács Mihály (1926–2011) később Ürményháza, azután Törökbecse plébánosa lett, majd főesperes és tiszteletbeli prelátus. Itt közölt levelét Marionaláról, azaz Zichyfalva (ma Plandište) dél-bánáti községből írta.

A zombori Magyar Közművelődési Egyesület felhívása könyv előfizetésére, 1940 augusztusa

Magyar Közművelődési Egyesület – Szombor

TESTVÉREK!

A szombori Magyar Közművelődési Egyesület 1940. évi június hó 30-án kultúrelőadás-sorozatot rendezett, amely a jugoszláviai magyarság Kulturparlamentjének a jellegét nyerte. Az előadók pontosan megállapított program szerint kimerítően foglalkoztak minden bennünket érdeklő művelődési, népi és szociális kérdéssel, alapot adva fejtegetéseikkel a művelődés minden ágában, népi és szociális téren egy egységesen megindítandó jugoszláviai magyar művelődési munkának.

Az előadás-sorozaton 29 város és község egyesületének kiküldöttje jelent meg, többen levélben biztosították támogatásukról egyesületünket, jeléül annak, hogy a megindított, egységes alapokon nyugvó munkának segítőtársai, támogatói és továbbfejlesztői kívánnak lenni.

Ez az első előadás-sorozat tervezett állandó Kulturparlamentünk megvalósításában az első állomás. A megindított munka kifejlesztésére van szükség, egyre bővülő tárgykörrel, sokasodó munkatársakkal. Mikor mi a munkát megindítottuk, alapot akartunk adni és ezt juttattuk első-sorban kifejezésre a műsorpontok megállapításánál. A lehetőséghez mértén kívánjuk felölelni ezen első előadás-sorozatban a bennünket érdeklő művelődési, népi és szociális kérdéseket olyan előadók megvilágításában, akik a problémák alapos elméleti és ezekkel gyakorlatban is foglalkozó ismerői.

Az előadások elhangzottak és bár mély nyomokat hagytak a hallgatóság lelkében, nem maradhattak olyan szabatosan az emlékezetben, mint amennyire ez az elhangzottak megfontolására és megbeszélésére múlhatatlanul szükséges. Sokan nem is jelenhettek meg, akiknek szintén szívügye népünk minden problémája.

Lehetővé kívánjuk tenni ezért mindenki számára, hogy az első Kulturparlament előadásaival behatóan foglalkozzék és annak anyagát teljes tartalmában megismerje.

Ezért az előadások anyagát könyvalakban is megjelentetjük,

vállalva a kockázatát a kiadással járó költségeknek abban a reményben, hogy szükségesnek és hasznosnak tartja magyar társadalmunk a Kulturparlament életébe való közvetlen bekapcsolódást és annak anyagával való megismerkedést.

Fő célunk a könyv megjelentetésével mégis inkább az, hogy ezzel a következő évi Kulturparlament anyagát készítsük elő, kérve a magyar kulturmunkásoknak akciónkba való bekapcsolódását. Az előadások körükben való részletes és tárgyilagos megvitatását, észrevételeik, megjegyzéseik és javaslataik közlését, hogy ezen együttes munka alapján állíttassék össze a következő, II. Kulturparlament anyaga, bővült tárgykörrel, újabb és újabb munkatársakkal.

Nem verünk dobot, fújunk kürtöt, elmélyülő, komoly munkát kérünk.

Dolgozó társakat és népi kérdéseinkkel foglalkozó munkásokat keresünk,

akik köreinkben mind többen és többen vannak, de külön-külön szűkebb környezetükbe ágyazva végzik áldozatos munkájukat.

Valamennyiünk közkincsévé kell, hogy váljon egy-egy gondolatuk, az általuk a gyakorlati megvalósítás terén szerzett minden tapasztalatuk, hogy ami egy-egy közösségben bevált, hasznos és népünk érdekeit szolgálja, legyen mindannyiunk közös értéke.

Ne kelljen az eredményes gyakorlati megoldásokat minden közösségnek külön-külön megtalálnia, sokszor hosszadalmas, fáradságos kísérletezések során, ha ezt akár csak egy közösségben is eredményesen megoldották. A mi kultúránk valamennyiünk kultúrája, amit tanulunk és megtanultunk, valamennyiünk tudása. Ha egy családot képezünk valamennyien, mint ezt nyíltan valljuk, éljük igenis a legszorosabb, legemberibb és legszentebb családi közösséget testvérekként minden tudásunkkal, meggyőződésünkkel és akarattal.

Kérünk Benneteket, olvassátok el – ha akár szóban hallottátok is – az előadásokat, az izzó testvéri szeretettel áthatott népünk szeretete íratja ezek minden sorát. Tárgyaljátok meg ezeket egyesületeitekben és iktasátok programotokba azokat a munkálkodási ágakat, amelyeket eddig bármely oknál fogva talán nem műveltetek. Hasznos útmutatással szolgál könyvecskénk úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból. Kérjük, közöljétek megbeszéléstek eredményét, észrevételeiteket és újabb elgondolásaitokat, hogy a Kulturparlament munkája tökéletesedjék, bővüljön, újabb és újabb tartalommal teljék meg, hogy a cél:

**egységes elméleti állásfoglalás kisebbségi kulturális életünkben és a
gyakorlati tapasztalatok közkinccsá tétele**

– megvalósulhassék.

A könyvecske megvételére szóló felhívás elment egyesületek és magánosok címére. Továbbítsátok, ha azt ismerőseitek közül bárki nem kapta volna meg. Fektessetek meg gyűjtőívet és vásárlók gyűjtésével végezzétek azt az önkéntes, talán fáradságos munkát, amely minden megmozdulásunk első szükséges járuléka. A könyvecske ára 15-dinár postaköltséggel együtt, terjedelme meghaladja a 150 oldalt.

Kérjük az egyesületeket, ezek vezetőit,

**legalább 10 példány előjegyzésével és a vételárnak az egyesületi
pénztárból való mielőbbi beküldésével tegyék lehetővé a könyv
mielőbbi megjelenését. Postacsekket minden felhíváshoz
mellékelünk.**

A könyv ára az önköltségi árat nagyon kis százalékban haladja meg, ha a kinyomtatott összes példány mind elkel. Erre egyesületenként legalább 10 pld. elhelyezésére számítunk. Ha minden példány vevőre talál, a mutakozó többletet a következő évben tartandó Kulturparlament beszerzésének költségére tartalékolja egyesületünk, így kívánva szolgálni a kitűzött cél eredményesebb megvalósítását.

**Ha minden egyesületünk 10 példányt lejegyez és ennek ellenértékét,
150 din.-t minden újabb felhívás nélkül mielőbb beküld, a könyv
megjelenése már szeptember hóban megtörténhetik.**

Kérjük támogassátok kérésünket, hiszen
minden újabb sürgetés újabb és újabb munkát és költséget okoz,
mindezzel pedig komolyabb tennivalók érdekében takarékoskodnunk kell.

Szombor, 1940 augusztus hó.

Igaz magyar köszöntéssel:

Deák Imre¹¹⁸⁹
alelnök

Magassy Antal¹¹⁹⁰
elnök

VL, sz. n., sokszorosított röplap, kézzel írt aláírásokkal.

¹¹⁸⁹ Deák Imre (1904–?) ügyvéd, a zombori Magyar Közművelődési Egyesület alelnöke. Számos Közművelődési Egyesület és Magyar Ház alapításában vett részt, a szerémségi magyarság között is számottevő szervezőmunkát fejtett ki. 1941 után Bács-Bodrog megye tiszteletbeli főügyésze, a Zombor környéki Nemzetvédelmi Bizottság ügyvezető alelnöke. 1942 és 1944 között délvidéki országgyűlési képviselő. A háború után Magyarországra települt.

¹¹⁹⁰ Magassy Antal (1876–?) főgimnáziumi tanár, 1941-től a zombori gimnázium igazgatója, tanügyi tanácsos. A Baross Szövetség alelnöke, a Zombori Magyar Közművelődési Egyesület elnöke, a DMKSZ vezetőségi tagja. Zombor város és Bács-Bodrog megye törvényhatósági bizottságának tagja, felsőházi tag.

Deák Leó¹¹⁹¹ levele Várady Imréhez, 1940. szeptember 19.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. szeptember 19.

Kedves Imre Bátyám!

Napról napra jelentkeznek az iskolasérelmek. Ezek már olyan méreteket öltöttek, hogy a szülők panaszaikat közvetlen a kultuszminiszternek és a miniszterelnöknek óhajtják előadni. Egymás után kapom a megbízást és felkérést, hogy vezessem a küldöttséget a kultuszminiszterhez és a miniszterelnökhöz. Nem volnék azonban loyális, ha ezt a Te megkérdésed nélkül cselekedném. Mit szólsz hozzá? Az én elképzelésem szerint Beslicsen¹¹⁹² keresztül kellene audienciát kérni, közben én a lapok útján és levelezés útján előkészíteném a deputációt. Óhajtasz-e belekapcsolódni ebbe a mozgalomba, illetve óhajtod-e azt vezetni. Én a magam részéről a hozzám intézett kérdésekre azt válaszoltam, hogy a legnagyobb készséggel állok rendelkezésre. Persze az érdeklődők bizonyára azért fordulnak hozzám, hogy a küldöttséget én vezessem, mert én igyekszem több buzgalommal mint eredménnyel az iskolaügyeket rendezni. Bizony annyi a sérelem és igény, hogy ezeknek ostentatív módon nem ártana kifejezést adni. Kérem tehát kedves Imre bátyám szíves véleményednek és elhatározásodnak a közlését.

Igaz meleg barátsággal kész híved:
Leó¹¹⁹³

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹¹⁹¹ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹⁹² Lásd a 679. jegyzetet.

¹¹⁹³ A levélen Várady Imre aláírásával: Feleltem. A választ nem találtuk az iratok között.

Deák Imre¹¹⁹⁴ levele Várady Imréhez, 1940. szeptember 20.

Madjarsko Kulturno Društvo
Magyar Közművelődési Egyesület

Sombor, 1940. szept. 20.

Kedves Barátom!

Küldöttünk már kérelmeket a Kulturparlamentről megjelenendő könyv előjegyzésére,¹¹⁹⁵ sajnos az eddigiekben épen a Ti városaitok maradtak el, még egy előjegyzés sem érkezett.

Nagyon kérlek Benneteket, ha Ti is azonosítjátok Magatokat elgondolásunkkal, szíveskedjete a mellékelt gyűjtőívvel¹¹⁹⁶ előjegyzéseket gyűjteni, mégis azt hiszem, a legeredményesebb az volna, ha egyesületenként beküldetnétek 300.- 300.- din-t, azaz 20 drb. könyv ellenértékét, és ha ezt megkapjátok, úgy a könyvek szétosztásával a kifizetett összeg megtérül. Arról van ugyanis szó, hogy legalább a könyvkiadással járó költségeket szeretnénk előre biztosítani. A könyv cca 160–180 oldal, az ára az önköltségi ár, 15.- din. Nemcsak az előadásokat tartalmazza, hanem mellékletként adjuk: az anya és csecsemővédelem megszervezésére, gazdavidvarverseny, gyermektisztasági verseny, iparos és ker. tanonctanfolyam rendezésére vonatkozó gyakorlati útmutatást és könyvtárjegyzéket. Mégis a Kulturparlament jövőbeli munkájára is fontos, hogy az eddigi eredménnyel mindenki megismerkedjék.

Bízom abban, hogy ügyünket Ti is Magatokévá teszitek és biztosítotok legalább 50–100 előjegyzést, ami tekintetbe véve városaitok arányait, talán nem vérmes remény. Köszönve fáradozásaitokat egyesületem nevében, vagyok szíves üdvözléssel, híved:

Deák Imre

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹¹⁹⁴ Lásd az 1189. jegyzetet.

¹¹⁹⁵ Lásd a 235. iratot.

¹¹⁹⁶ A gyűjtőívet nem találtuk az irat mellett.

Deák Leó¹¹⁹⁷ levele Várady Imréhez, 1940. szeptember 21.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. szeptember 21.

Kedves Imre Bátyám!

Hazaérkezésemkor nagy meglepetésben volt részem. Egyike azoknak a tanítónőknek, akik abban a jegyzékben szerepelnek, amelyet én összeállítottam, Beslicsnek¹¹⁹⁸ beadtam, majd Beslics Korosecnek¹¹⁹⁹ adta át, arról értesít, hogy a minisztériumtól felkérdezés érkezett hozzá, vajon tényleg vállal-e állást úgy, ahogy én azt a jegyzékben állítottam. Ebből azt kell következtetnem, hogy jegyzékem mégis csak munkába került.¹²⁰⁰ Légy szíves ezt ellenőrizni lemeneteled alkalmával, mert a jegyzékben foglaltak egyikét, másikat ezek szerint kombinációba vették a kinevezésre (mint a most említett esetben), egyikét, másikat pedig kinevezték szerb szakaszra (lásd a Kucsera esetet). Ezt az alkalmat viszont felhasználom arra, hogy Hozzád juttassam ide mellékelve a kiegészítő jegyzéket.¹²⁰¹ Ebben a jegyzékben azok a tanerők szerepelnek, akik nálam későbbben jelentkeztek és így az első jegyzékben nem szerepelnek. Egy másik jegyzéket is mellékelek,¹²⁰² amelyen azok a községek vannak feltüntetve, amelyekben vagy

¹¹⁹⁷ Lásd a 101. jegyzetet.

¹¹⁹⁸ Nikola Bešlić ekkor közlekedési miniszter volt. Bešlić 1940-ben több magyarok által lakott települést meglátogatott, járt többek között Szabadkán is, és magyarul tárgyalt az ottani magyarság vezetőivel – ami komoly szimpátiát váltott ki vele szemben. Életrajzi adatait lásd a 679. jegyzetnél.

¹¹⁹⁹ Anton Korošec ekkor művelődésügyi miniszter volt. Lásd a 719. jegyzetet.

¹²⁰⁰ A háború kitörése, Magyarország újabb, észak-erdélyi területi gyarapodása 1940. augusztus 30-án, Jugoszlávia nemzetközi helyzetének megengedése a magyar-jugoszláv közeledés irányába hatott, és engedményekre kényszerítette Belgrádot a magyar kisebbség hosszú évek óta elintézetlen sérelmei tekintetében is.

¹²⁰¹ Nem találtuk a levél mellett.

¹²⁰² A jegyzéket nem találtuk a levél mellett.

nincs magyar iskola, vagy tanerőt kérnek. Ilyen jegyzék szintén elfekszik már a minisztériumban, míg az ide mellékelte, annak csak pótlása, illetve kiegészítése. Most azután igazán kíváncsi vagyok, mi fog történni.

Igaz meleg barátsággal kész híved:
Leó

VL. sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. október 7.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. október 7.

Kedves Imre Bátyám!

Jeleztem már a múltkoriban, hogy garmadával futottak be hozzám az iskolasérelmek. Ezeknek egyike, másika annyira jelentős, hogy a mi passzív magatartásunk még azt a vádat eredményezhetné, hogy rajtunk múltott az egész sikertelenség. Már a legutóbbi hírlapi felhívásomat – mint levelemben jeleztem – azért tettem közzé, hogy a panaszokat illetékes helyen tudomásra hozzam. Nem szólva most arról, hogy még mindig kapom a panaszokat és sürgetéseket, állást kellene abban a tekintetben is foglalnunk: mi lesz már iskolaügyünkkel azok után, hogy egy látszólagos liberális rendelet orvosolni törekedett a sérelmeket és ezek azonban mégsem tűntek el. Amikor Te legutóbb a miniszterelnökkel beszéltél,¹²⁰³ akkor ő különböző ígéreteket tett. Így jut azután eszembe a megoldásnak az a módja, hogy hozzá forduljunk és hívjuk fel a figyelmét a lehetetlen állapotokra. Nem is gondolok ma már egy nagyobb deputációra, mint inkább 5-6 embernek a jelentkezésére, a miniszterelnök előtt és az összegyűjtött sérelmeknek az előadására.¹²⁰⁴ Azt a megoldást proponálnám neki, hogy a kultuszminisztériumból jelöljön ki ő maga egy előkelő tisztviselőt és ezt ő tegye meg, miután a kultuszminiszterrel összejönni

¹²⁰³ Nem tudtuk megállapítani, pontosan melyik találkozóra utal Deák. 1939–1940-ben Várady, Deák és más magyar vezetők többször is találkoztak Cvetković miniszterelnökkel, többek között azért is, mert a nemzetközi események hatására felgyorsult Magyarország és Jugoszlávia közeledése.

¹²⁰⁴ Október 14-én Várady Imre elnökletével Újvidéken szűkebb körű megbeszélést tartottak, ahol összeállítottak egy memorandumot, amelyben kiemelt helyet kapott az iskolakérdés, s amelyet nem sokkal ez után átadtak Cvetković miniszterelnöknek. Az iskolaügyek gyorsabb intézése érdekében javaslatot tettek egy minisztériumi magyar iskolaügyi referens kinevezésére is.

egyenlő a lehetetlenséggel és adja ki ennek a tisztviselőnek az utasítást, hogy a velünk való közvetlen és állandó érintkezés során vegye sorra panaszainkat és azokat egyenként orvosolja. Indítványom tehát az: eljárni Beslicsnél,¹²⁰⁵ hogy az járjon ki a miniszterelnöknél audienciát. Jelölje meg idejében az audienciának az időpontját, hogy nekünk időnk legyen 5-6 emberünket értesíteni és őket az audiencián részvételre megkérni. Én a magam részéről a panaszokat már összecsoportosítottam, s így azokat bármely pillanatban előterjeszthetem.

Engedd meg, hogy ez alkalommal érdeklődjem a közművelődési szövetség alapszabályai felől. Legutolsó hírem ebben az ügyben a lapokból származik, amelyek jelentették, hogy eljártál a bánnál és átvetted a jóváhagyott alapszabályokat.¹²⁰⁶ Én ezek után vártam szíves hívásodat, hogy a megállapodás szerint először egy tágabb értekezletet készítsünk elő, mintegy 10-15 meghívott részvételével és előkészítsük magát az alakuló gyűlést. Hogy nem kaptam hívást, most bátorságot veszek és megkérlek, kegyeskedjél ezt a szűkebb értekezletet összehívni. Miután én Veled egyetértésben Újvidéket találtam legalkalmasabbnak különböző szempontok figyelembe vétele mellett a Szövetség központjának, ezt a bizalmas kis értekezletet is talán ott kellene tartanunk. Se szeri se száma azoknak az egyleteinknek, amelyek alapszabály hiányában nem működhetnek. Erre a működésre az alapszabályok módot adnak. Sürgős volna hát a szövetségnek a megalakítása és működésbe juttatása s ezzel egyidejűleg annak a munkának a megindítása, amely részben pótolná éppen az iskoláknak a hiányosságait.

Nagyon kérlek Imre bátyám ebben a két ügyben kérésem irányában szíves intézkedésedet és közlésedet.

Igaz meleg barátsággal kész híved:

Leó

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹²⁰⁵ Lásd a 679. jegyzetet.

¹²⁰⁶ Az alapszabályt a belügyminisztérium csak jóval a JMKSZ tényleges megalakulása (1940. november 24.) után, 1941. január 30-án hagyta jóvá.

Várady Imre levele Deák Leónak, 1940. október 9.

P. 1940. X. 9.

Kedves Leóm.

A tegnapi postával küldött értesítésemben közöltem, hogy csütörtöktől fogva (X. 10.) ismét néhány napra lemegyek Beogradba, s kértem, ha csak lehet, légy szíves Te is lefáradni.

Közöltem egyben azt is, hogy a Magyar Képzőművészeti Kiállítás megnyitásának napját (X. 13) nagyon alkalmasnak tartanám Kultúrszövetségünk megalakításának megbeszélésére ott Újvidéken.¹²⁰⁷

Közben erről értesítettem mindazokat, akiket ismét a Bánátból meghívandóknak véltem. Megígérték, hogy vasárnap d. e. 8-10 órák között ott lesznek Újvidéken a Kraljica Maria¹²⁰⁸ kávéház termében.

Arra kérlek, légy szíves Te is mindazokat értesíteni és meghívni, akiket a magad részéről alkalmasoknak választasz.

A viszontlátásig szívből ölel

VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.

¹²⁰⁷ Tudomásunk szerint a megbeszélésre október 14-én került sor.

¹²⁰⁸ Mária királynő kávéház.

A petrovgrádi Magyar Közművelődési Egyesület választmányi ülésének meghívója,
Petrovgrad, 1940. október 19.

A niši magyar távírodai munkások levele Várady Imréhez,
1940. október 9.¹²⁰⁹

Nis 9-X-1940¹²¹⁰

Méjen tisztelt Szenátor ur!

Lehet hogy már el is felejtette azt 6, illetve most hétre szaporodott Nisben hejezett magyar munkást, akik egy év előtt önhöz fordultak segítségért,¹²¹¹ ön beszélt is Beslics¹²¹² Miniszter úrral, aki meg nyugtatta önt hogy csupán műhely felosztásról van szó nem pedig magyar üldözésről, mi is némileg meg nyugodva abban a reményben, hogy e szerint lehetőség van arra hogy el hagyott családainkhoz közelebb hejeztethetjük magunkat, a szánktól és családunktól elvont dinárokon meg kezdtük az el hejezési kérelmek kálváriáját. Akadtak jó emberek is és tőlük telhető igyekezettel akartak segíteni nyomorúságos hejzetünkön, de a generál direktióból a válasz minden esetben egy volt, „a katonaság”.

Bizalmassan közölték velünk hogy valakik ki használták a fen álló rendeletet a mi az állami szolgálatban levő megbízhatatlan kissebségnek az ország belsejében való hejezéséről szól protektoraik segítségével elhejeztettek bennünket. Most itt vagyunk a családainktól távol őket nem hozhassuk le mert kis házunk és szegénységünk őrizet nélkül nem lehet hagyni, így a két konyha teljessen tönkre tett bennünket itt állunk a tél előtt minden nélkül az el keseredésünk a tető fokát érte nem bírjuk tovább nem is akarjuk.

Kérjük Szenátor urat ha egy általán van Jugoszláviában kissebségi védelem ki eszközölni sürgős vissza hejezésünket és az ügy kivizsgálását, ha pedig Szenátor úrnak rajtunk segíteni vagy Beslics Miniszter úr elé vezetni lehetetlen úgy kérjük szíves tanácsát mi tévők legyünk mi mindenre el vagyunk szánva még arra is hogy itt hagyjuk 10-15 éves befizetett

¹²⁰⁹ A hitelesség kedvéért megőriztük a levél eredeti írásmódját.

¹²¹⁰ A dátum felett pecséttel: „11. X. 1940.”, ami a válasz időpontját jelzi. A választ nem találtuk az iratok között.

¹²¹¹ A levelet nem találtuk az iratok között.

¹²¹² Lásd a 679. jegyzetet.

nyugdíjunkat de itt tovább nem élünk mind meg bizhatatlanok, mert egy pár protektornak úgy tetszik.

Hogy miben állapotok vannak a Subotici telegrafiska radionicában¹²¹³ a mellékelt újság cikkel igazoljuk a mihez még nekünk is lesz hozzá fűzni valónk ha a rajtunk esett igazságtalanság kivizsgálására kerül sor.

Kérjük Szenátor urat ne vegye zaklatásnak kétségben esett jalkiáltásunkat de tudjuk hogy ön hivatott a Vajdasági kissebségen esett sérelem orvoslására, mert sérelem esett rajtunk a mit igazolni tudunk azzal is hogy a hejünkben vettek fel szakmunkásokat.

Ismételve kérésünket maradunk őszinte hivei,
Engelbrecht István esztergályos
Pópity Antal esztergályos
Majko József lakatos
Takács Sándor lakatos
Mihály Tibor vésnök
Lázár József mérleg készítő
Bartek István telef és távíró felvigyázó

u. i.

szíves értesítését kérjük a következő címre küldeni

Engelbrecht István

Cara Urosa 10.

Nis¹²¹⁴

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, kézzel írt levél, aláírásokkal.

¹²¹³ A szabadkai távírodában.

¹²¹⁴ Uroš cár utca 10. Az aláírások alapján megállapítható, hogy a levelet Engelbrecht István esztergályos vetette papírra. Az aláírókra vonatkozóan nem találtunk életrajzi adatokat.

Herceg János¹²¹⁵ életrajza, 1940. október 24.¹²¹⁶

Curriculum vitae

Herceg János a nevem, 1909-ben születtem Zomborban. Középiskolát itt jártam és jelenleg is itt élek. Irodalommal korán kezdtem foglalkozni, 17 éves koromban verseket írtam az akkori Bácsmegyei Naplóba, de rendszeresen írni csak a Kalangya megindulásakor kezdtem. Ebben az időben a Kalangyában és a Reggeli Újság mellékletén jelentek meg az írásaim. 1933-ban Szenteleky Kornél előszavával novelláskönyvet adtam ki.¹²¹⁷

Ezután eltelt két-három év, s én egyre jobban éreztem, hogy magyar írónak itt fejlődésre semmi reménye nem lehet. Magyar lapok nem jártak be, magyar könyv, irodalmi újdonság, komoly, színvonalas folyóirat ritkán került a kezünkbe. Én derülátó voltam, fiatal és fejlődni akartam. Elhatároztam, hogy akármi történjék is – elmegyek Budapestre. Útlevelet azonban nem kaptam Magyarországra, kétszer is elutasítottak, végül egy Csehszlovákiába érvényes útlevéllal 1936 január 12.-én feleségemmel ki szálltunk a Keleti pályaudvaron.

A küzködés most kezdődött el csak igazán. A bizonytalanságba mentünk, állásra nem volt kilátásom. De rövidesen mégis, mintha csoda történt volna Benedek Marcell pártfogóm ajánlására a Dante könyvkiadó-vállalat minden írásom kiadási jogát lekötötte, novelláim rendszeresen megjelentek az Ünnepek című képes hetilapjában, később lektora lettem a vállalatnak. Egy évvel később az Ünnepek gazdát cserélt és én állás nélkül maradtam. 1936 december 19.-én a Zeneművészeti Főiskola nagyertermében szerb iro-

¹²¹⁵ Herceg János (1909–1995) író, szerkesztő, műfordító, akadémikus. Több vajdasági lap munkatársa, 1941-től a zombori Városi Könyvtár igazgatója, 1941 és 1944 között a *Kalangya* főszerkesztője. 1945 után az újvidéki Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat, illetve az Újvidéki Rádió szerkesztője. 1955 és 1957 között a *Híd* főszerkesztője. 1977-től nyugdíjas volt. 1998-ban a Vajdaságban emlékére irodalmi díjat alapítottak.

¹²¹⁶ Nem tudtuk megállapítani pontosan, miért küldte el Herceg János az életrajzát Várady Imrének, a levél tartalmából azonban nyilvánvaló, hogy valamiféle támogatás, esetleg állás reményében.

¹²¹⁷ A *Viharban* című novelláskötetere utal, amelyet 1933-ban Zomborban adtak ki Szenteleky Kornél előszavával. Ez a kötete 2009-ben Szabadkán az Életjel sorozatban ismét megjelent.

dalmi estét rendeztem Csuka Zoltánnal, s erre hat nap múlva megkaptam a beográdi külügyminisztériumtól a Magyarországra érvényes útlevelet és tartózkodási engedélyt. A jugoszláv követségen hónapokon keresztül bízattak, hogy a jugoszláv–magyar barátság kimélyítése érdekében különböző akciókba kezdenek és engem fordítási és cikkírói munkával látnak el, de csalódnom kellett. Kenyér nélkül voltam és valami megmagyarázhatatlan nosztalgia húzott haza. Éreztem, hogy a helyem nekem itthon van még akkor is, ha fejlődésre irodalmi hatások által nincs is kilátásom. A gyökereimet éreztem a hazai rögben. 1938 júniusában hazajöttem.

Budapesti tartózkodásom alatt novellákat írtam még a Válasz című folyóiratba, a Pester Lloyd mellékletébe, cikkeket a Nyugatba, a Kelet Népebe és 1937-ben megjelent a Dante kiadásában egy regényem Tó mellett város¹²¹⁸ címen, amelyet halálom napjáig szégyelni fogok, mert hozzám nem méltó giccs.¹²¹⁹ Enyhítő körülmény a szegénységem.¹²²⁰ Több irodalmi esten szerepeltem, így a Székesfőváros és a pécsi Kisebbségi Intézet által rendezett estéken is.

1938 októberében ismét beléptem az Új Hírek¹²²¹ című napilaphoz és 1939 november 4.-én átvettem a lap szerkesztését. Sajnos csak rövid ideig tudtam boldogulni. Nevezett napilap tulajdonosai és volt szerkesztői ugyanis zsidók és az első perctől kezdve nem nézték jó szemmel munkámat, amellyel én a lapot az időszerű magyar helyzethez viszonyítva és érdekeinek figyelemmel tartásával akartam tovább szerkeszteni. Az ő álláspontjuk a megváltozott világban ma nem ez volt, s így hosszú huza-vona után 1940 április 1.-én megkaptam felmondásomat. Azóta irodalmi szabadfarkasként élek, novellákat írok és irodalmi cikkeket itt, ahol nemcsak a foka kevés, de az eszkimó is.

Harmincegy éves vagyok és bizonytalan a jövőm. Minden eddigi küzdelemből és talán sikerből most én csak ezt érzem.

Szomborban 1940 október 24-én

Herceg János

VL, Közművelődési iratok, sz. n., eredeti, géppel írt életrajz, kézzel írt aláírással.

¹²¹⁸ A kötetet 2010-ben a Forum Könyvkiadó ismét megjelentette.

¹²¹⁹ Korunk irodalomtörténészei korántsem ilyen szigorúak a regényhez.

¹²²⁰ Ezt a mondatot Herceg János kézzel toldotta be a szövegbe.

¹²²¹ Az *Új Hírek* (1930–1941) a zombori *Friss Újság* utódja. Főszerkesztője Gyöngyösi Dezső, felelős szerkesztője pedig Markovich (Majtényi) Mihály volt. A lap indította el Zomborban a *Kisebbségi Könyvtár* című sorozatot is, amelynek azonban mindössze két kötete jelent meg 1937/38-ban.

Várady Imre levele Szakál András háborús rokkanthoz,
1940. október 26.

P. 1940. X. 26.
Szakál András
ratni invalid¹²²²

Temerin

Levelét megkaptam.¹²²³ Rokkant nyugdíj ügyében készséggel eljárók. Írja meg az idemellékelt címemre kiállított lapon azt, hogy a rokkant ügye melyik bíróságnál van és pontosan írja meg az illető bíróságnak a számát teljességében.

Azt írta ugyan, hogy a száma 1393. – de tudnom kell azt is, hogy milyen évből?

Írja le pontosan úgy, ahogy a bírósági végzésen olvasható. A bíróság nevét is, a teljes számot is a csatolt lapra.

A mai postával 100. dinárt küldöttem

Tiszteli

*VL, Szenátori iratok, 11750., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹²²² Háborús rokkant.

¹²²³ Szakál Andrásnak ezt a levelét nem találtuk meg az iratok között. Ügyére vonatkozóan lásd még a 245. és a 246. iratot.

Deák Leó¹²²⁴ levele Várady Imréhez, 1940. október 29.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1940. október 29.

Kedves Imre Bátyám!

Hálásan köszönöm folyó hó 28.-áról keltezett szíves értesítéseted Belgrádi tartózkodásodról, azonban sajnos ez alkalommal nem találkozhattunk. Nem mehetek le, mert a múlt héten beteg is voltam, ilyen állapotban utazgattam is és most az irodám is meg az egészségi állapotom is itthon tartózkodásra kényszerítenek. Kérelmem azonban mégis van Hozzád, és pedig a következő: Fáradj el Bogdánovics segédminiszterhez¹²²⁵ és kérdezd meg tőle, mi a válasza az én legutóbbi előterjesztésemre. Ennek keretén belül elsősorban arra, hogy egy nacselnikot¹²²⁶ nevezzen meg, akivel az iskolai ügyeket részletekben, s akár unalmas apróságokban megbeszéljük, sőt mindjárt az elintézésnek a módját is megcsináljuk. Ez volna a legfontosabb, mert – amint a gyakorlatból tudjuk – az általános intézkedéseket az alantas hatóságok különös kéjjel szabotálják. Hogy mást ne említsünk, mond meg neki például, hogy Topolyán azért, mert jelentékeny számú tanuló kérte az átíratást, sőt az elutasító határozat ellen fellebbeztek, most egyszerűen az egyik magyar szakasznak a betiltását hozta a tanfelügyelő javaslatba. A panaszoknak a jegyzékét pedig általában már Neked is átadtam. Ezeket azonban csak úgy lehet orvosolni, ha vagy a segédminiszter maga, vagy egy helyettese komolyan hozzáfognak és egyenként megkeresik az orvoslást. Persze velünk közösen és jelenlétünkben, mert egyébként megint minden marad a régiben.

¹²²⁴ Lásd a 101. jegyzetet.

¹²²⁵ Nem tudtuk azonosítani.

¹²²⁶ Vezetőt, elöljárót.

Nagyon leköteleznél, ha legközelebbi belgrádi utadról értesítenél, mert akkor feltétlenül lemegyek.

Szívből üdvözl:
Leó

*VL, Szenátori iratok, sz. n., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

245.

Szakál András háborús rokkant levele Várady Imréhez,
1940. október 29.

Kelt Temerin 1940. X/29-én

Mélyen Tisztelt Méltóságos úr¹²²⁷

Megkaptam becses levelét¹²²⁸ és értettem belőle hogy ön kérdezi hogy melyik bíróságon vannak az irataim tehát a Novi-Szádi kerületi törvény széken vannak és az I. emeleten 53. számú szoba rokkant bíróság csak nem a törvény széken és az akta szám 1393/39 és itt küldöm mellékelve az orvosi jóváhagyást és amit kaptam fellül vizsgán ezen vannak számok erről bírja keresni ez az egyedüli iratom van ez a fontos. Ha nem kel akkor kérem legyen szíves küldje vissza. és kérem legyen szíves menél előbb utána nézni, hogy megkaphassam a nyugdíjját a 100. din meg kaptam Hállással köszönöm a hozzám való szívességet és jó ságot.

Maradok Tisztel
Szakál András
rokkant

VL, Szenátori iratok, 1750., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹²²⁷ Meghagytuk a levél eredeti írásmódját.

¹²²⁸ Lásd a 243. iratot.

Várady Imre levele Achs Izorhoz,¹²²⁹ 1940. november 1.

P. 1940. XI 1.

Ng. Achs Izor tanár úrnak

Novisad

Kedves Barátom.

Szakál András temerini lakos, 100%-kos hadirokkant, szerencsétlen vak ember (igazi ratni invalid) nyugdíj ügye elintézetlenül ott fekszik Novisadon a törvényszék rokkant bíróságánál I. emelet 53. szobában 1393/1939 szám alatt.

Ha volna valami személyes összeköttetésed, nagyon kérlek kísérel meg annak segítségével az ügy elintézését s a nyugdíj mielőbbi folyósítását megszervezni. A szerencsétlen a legnagyobb nyomorban tengődik.

Nékem beküldötte az invalidsko uverenjét,¹²³⁰ amit idemellékelek azaz a további kérelemmel, hogy illetékes helyen leendő felmutatás után ezt az eredeti okiratot légy szíves: Szakál András ratni invalid Temerin címre visszaküldeni, eljárásod eredményéről néhány vigasztaló sorban leendő értesítéssel.

Egyben arra kérlek, hogy igyekezz a báni hivatalnál érdeklődve megtudni, hogy: magyar kultúrszövetségünk alapszabályai oda érkeztek-e, s melyik referensnek lettek kiosztva?

Az alapszabályokat maga Beslic¹²³¹ min. úr küldötte Novisadra.

Szívélyesen köszönt öreg barátod

*VL, Szenátori iratok, 1750., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹²²⁹ Lásd a 229. jegyzetet.

¹²³⁰ Rokkantságról szóló orvosi bizonyítvány.

¹²³¹ Lásd a 679. jegyzetet.

Lengyel Ferenc belgrádi ügyvéd¹²³² levele Várady Imréhez,
1940. november 1.

Advokat

Beograd, 1940. november 1.

Dr. Lengyel Ferenc

ügyvéd

Beograd Pašićeva ul. 24.

Mélyet tisztelt Imre Bátyám!

I. Tisztelettel értesítem, hogy a k.o. Miniszterium III.60805/1940. sz.a. értesítette a Báni hivatalt, hogy Suboticára, Kulára, Svetozár Miletics-re,¹²³³ Novi Vrbas¹²³⁴ és Szentára egy-egy magyar tanítási nyelvű szakasz megnyitását engedélyezte. A többi magyar szakaszok sorsát még nem tudom, mert érdeklődésemre azt a választ kaptam, hogy „az akták még munkában vannak”. Ezt a hírt Deák Leónak is megjelentettem.

II. Jószitól kaptam levelet, amelyben a vranjevói¹²³⁵ magyar tagozat megszüntetéséről ír. Leveléből látom, hogy még f.é. június 29-iki dátummal s azt, hogy 46 tanulója volt, vagyis a törvényes 30-as számon 16-tal felül. Nem tudom, hogy kinek és mikor kézbesítették le a végzést, s ha ettől még nem múlt volna el a törvény által előírt határidő (30 nap), bármelyik érdekelt szülő nevében a Državni Savethez¹²³⁶ lehetne fordulni jogorvoslattal. – A másik út természetesen az, hogy a szülők kezdjék előlről a kálváriát aláírások összeszedésével, kérvénnyel, amit a novibečejji¹²³⁷ szolgabírószágon kell beadni stb. Persze mind a kettő hosszadalmas, s legjobb volna, ha a fenti minisztériumot valahogyan jobb belátásra tudnánk bírni.

¹²³² Lásd az 1055. jegyzetet.

¹²³³ Nemesmilitics.

¹²³⁴ Újverbász, ma Óverbással együtt Verbászhoz (Vrbas) tartozik.

¹²³⁵ Aracs, ma Törökbecse (Novi Bečej) része.

¹²³⁶ Államtanács, a Jugoszláv Királyság legfelsőbb közigazgatási bírósága.

¹²³⁷ Törökbecsei.

Várom a fenti ügyben nb. utasításait, s vagyok
mély tisztelettel:
Lengyel Ferenc

Méltóságos
Dr. Várady Imre senátor úrnak
Petrovgrad.

*VL, Szenátori iratok, 1175., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

248.

Lengyel Ferenc belgrádi ügyvéd¹²³⁸ levele Várady Józsefhez,¹²³⁹
1940. november 7.

Advokat
Dr. Lengyel Ferenc
ügyvéd
Beograd Pašićeva ul. 24.

Beograd, 1940. november 7.

Kedves Józsi!

Édesapád tegnap este adta át nekem a neki a Belügytől visszaszármaztatott szövetségi alapszabálytervezeteket (5 pl.) s az azokhoz mellékelt utasításokat, amelyek szerint a Novisad-i rendőrigazgatóságnál kell beadni stb.

Valamelyik wichtigmacher¹²⁴⁰ referens néhány kisebb módosítást eszközölt, amelyeket itt közlök, hogy a Nálád levő példányokon ezeket pótolj. Tehát.

1. a 2 § „Pečat”¹²⁴¹ szava után szúrd be: „je okruglog obluka i”¹²⁴²

2. a 3-ik § 1. pontjának végén a „prema Državi”¹²⁴³ írd oda „Kraljevini Jugoslaviji”¹²⁴⁴

Ez volna az egész.

Egyidejűleg a levéllel Imre bátyám utasításához híven az ő nevében a f. hó 24-ikén d. e. 11 órakor tartandó alakuló közgyűlés megtartása iránti kérvényt beadás végett Novi Sad-ra leküldtem, s az holnap már iktatva is lesz.

Intézkedtem arról is (ezt utasítás nélkül), hogy ezt a hírt a magyar rádió holnap este közölje. Holnap a sajtóval is közlöm (lásd Lefkovics¹²⁴⁵ és kapcsolt részei).

¹²³⁸ Lásd az 1055. jegyzetet.

¹²³⁹ Várady Imre fia. Lásd a 687. jegyzetet.

¹²⁴⁰ Fontoskodó.

¹²⁴¹ Pecsét.

¹²⁴² Körformájú és.

¹²⁴³ Az állam felé.

¹²⁴⁴ A Jugoszláv Királyság felé.

¹²⁴⁵ Lefkovics Ernő (?-?) MÁV-távíró, újságíró. Részt vett a baranyai szerb köztársaság munkásmozgalmában, az 1919. februári vasutassztrájkban. 1921-ben Jugoszláviába emigrált, egy időben a *Délbácska* című lap belgrádi tudósítója volt.

Félreértés elkerülése végett itt közlöm, hogy a 24-i dátumot, mivel nem volt kéznél naptár, úgy parasztosan számítottuk ki, s tévedtünk. Ugyanis Imre bátyámnak 22-ikén két fontos tárgyalása van, amikor már itthon lesz. Úgy állapodtunk meg, hogy az ezt követő első vasárnap d. e. 11 órára kérjük a gyűlés engedélyezését. Az ujjainkon számolgatva 25-ét süttünk ki, s amint hazaértem, láttam az eltérést. Ezt azért írom meg, mert ő Neked ma ír Pestről, hogy küldjed szét azt a kb. harminc meghívót, amelyek azoknak a személyeknek szólnak, akiknek címe az ő lakószobájában lévő új íróasztal középső fiókjában van. Ez a megbeszélés a gyűlés napján d. e. 9 órakor lesz az újvidéki polg. kaszinó (Ustavska 7) termeiben. Valószínűleg maga is rájön, amint kalendáriumot vesz kezébe.

Ezt fölös óvatosságból közlöm Veled, s egyidejűleg neki is írok Pestre a Gellértbe.

Nagyon hálás lennék, ha azonnal küldenél nekem egy alapszabálytervezet példányt, mert az én eredetimtől most már sok helyen különbözik, s nem nagyon szeretném, ha a már elkezdett szövegfordításomnál kétszeres munkát kellene egyes szakaszoknál végeznem. A példányért már most köszönetet mondok.

Más! Egy nagyobb ügyvédi munkát ajánlott fel Imre bátyámnak egy itteni kollégája s még a múltkor abban állapodtunk meg, hogy ez a kolléga s én ellátogatunk B-re,¹²⁴⁶ ahol kb. egy d.u-t venne igénybe az ügynek ismertetése, amelynél Te is okvetlenül jelen lennél. Valahogyan ez kiesett Imre b. nyilvántartásából, s csak most említette meg, hogy mi is van az ügygel. Ezt most azért írom meg Neked, hogy légy szíves vedd előjegyzésbe ezt Édesapád visszatérése utáni időre, amikor majd közösen állapítjátok meg a programot, amikor majd lemegyünk Hozzátok Trajkovics¹²⁴⁷ (így hívják) kollégával. Lehetséges, hogy ezt az elaborátumot le fogom Neked küldeni előzetes tanulmányozás végett.

Eddig szól a nótám, s be is fejezem. Otthon a Hölgyeknek kézcsókom, fiadnak s Neked tiszteletteljes pufim:

Ferenc

*VL, Kultúrszövetség, 11841., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹²⁴⁶ Becskerekre.

¹²⁴⁷ Nem tudtuk azonosítani.

Traiber Ignác nyugalmazott főkalauz¹²⁴⁸ és társai levele
Várady Imréhez, 1940. november 8.

Ridjica,¹²⁴⁹ 1940. XI. 8.

Nagyságos Uram!

Bocsánatot kérek, hogy soraimmal terhelem, de tudom, hogy rajtunk csakis az Ön közbenjárása segíthet; mások éppenséggel nem törődnek szegény MÁV vasút által itt maradt koronanyugdíjasokkal.¹²⁵⁰

Márciusban ugyanis az állam újságok útján hirdette, hogy helyzetünkön segít és a régi koronanyugdíjasokat is áthelyezik a jugoszláv állam által megállapított nyugdíj szabályzatba s ezt a különbözetet 1940. évi április 1.-éig visszamenőleg megkapjuk. Ennek folytán a sombori nyugdíjszövetség felszólította az érdekelteket okmányaik beküldésére; ezek természetesen magyar nyelven vannak kiállítva s az államnyelvre való átfordítást szintén a szövetség végezte; de természetesen, mint szövetségi tagnak 30 dinárért darabonként s a postaköltséget külön kellett fizetni. Ajánlva beküldtük, s volt rá 150 dinár költség, s ezzel is szerény nyugdíjhoz még több kiadást csináltak. Ez volt még 1940 év májusban, de még mai napig sem intéztek semmit.

Erre való tekintettel kérnénk Atyai szívességre, ha lehetne valahogyan kieszközölni, hogy intézzék el a mi nyugdíjügyünket, mert bizony nincs fánk, sem szenünk, a nagy drágaság, a tél a nyakunkon, segítség nélkül éhen fogunk megfagyni.

Bocsánat ezen bátor soraimért, de a kényszer vitt erre bennünket. Bízva Atyai jóakarátában maradunk kiváló mély tisztelettel

Traiber Ignátz
nyug. főkalauz és társai

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁴⁸ Egyéb életrajzi adatokat nem találtunk.

¹²⁴⁹ Regőce.

¹²⁵⁰ Nyugdíjukat még a régi koronában állapították meg.

Kührner Béla¹²⁵¹ levele Várady Imréhez, 1940. november 20.

Madjarsko Kulturno Društvo
Magyar Közművelődési Egyesület

Sombor, 1940. november 20.

Mélyen Tisztelt Szenátor Úr!

Dr. Deák Leó szíves volt pár nap előtt rendelkezésemre bocsájtani a vasárnap megalakuló magyar közművelődési szövetség alapszabály tervezetét. Sajnos, ő csak a hét végén jön haza Pestről, s így kénytelen vagyok Szenátor Urat zaklatni soraimmal. A tervezetre vonatkozólag volnának ugyanis észrevételeim, s szeretném azokat még a formális megalakulás előtt az illetékesekkel közölni azért, hogy azok – amennyiben helytállók – idejében értékesíthetők legyenek.

Mindenek előtt meg kell állapítanom, hogy a megalakuló szövetség nem az, amit magam is, s más egyesületi vezetők, akikkel itt Szomborban erről beszélgettem, vártak. Maga az alapszabály tervezet csaknem szószserinti lemásolása a horvátbánsági közművelődési közösség alapszabályainak, megtoldva egy szakasszal, amely lehetővé teszi, hogy a szövetségnek jogi személyek és egyesületek is tagjai lehessenek. Mi valami egyesületeken felül állót képzelünk, mely a már meglévő kulturális egyesületeinket irányítja, helyette kapunk egy új, az egész országban szervezkedési joggal bíró egyesületet, amely fiókokat alakíthat, s ezek által versenytársává és nem irányítójává lesz a már kiépített szervezetekkel bíró kulturális egyesületeknek. A vajdasági viszonyok mások, mint a horvátbánságiak. Ott önálló egyesületek alig voltak, s ott értelme volt a dolgot úgy megcsinálni, amint megcsinálták. Ámbár a fiókok munkájának irányítását az alapszabályok ott sem igen biztosítják, ami nagy hiba.

Szükségesnek találnám felvenni a 16. §-ba, hogy a szövetségbe belépő egyesületek alávetik magukat a szövetség legfőbb irányításának. Ennél fogva a központi választmány feladatai közé felveendő az is, hogy feladta a fiókoknak, s a 16. §-ban említett egyesületeknek a 3. §-ban említett célok elérése érdekében való legfőbb irányítása. A szövetségbe tagként belépő, s magukat a szövetség legfőbb irányításának alávető egyesületek

érdekében ki kellene mondani, hogy az ily egyesületek székhelyein a szövetség a maga fiókjait nem alakítja meg (33. §). Kivételnek akkor lenne helye, ha az illető egyesület különleges rendeltetésű, pl. dalárda, jótékonyági egyesület. A szövetségbe belépő dalárdákból a 3. § utolsó bekezdésében említett külön választmánnyal rendelkező osztályt kellene alakítani, mely a jugoszláviai magyar dalosegyletek szövetségének teendőit látná el. Intézkedés kellene arra nézve is, hogy milyen szankciókat alkalmazhat a szövetség központi választmánya a renitenskedő fiókokkal szemben, valamint azon egyesületekkel szemben is, melyek magukat alávetették a szövetség legfőbb irányításának. Az egyesületek tagsági díját is szabályozni kellene, mert furcsa, hogy egy több száz taggal rendelkező egyesület ugyanazt a tagsági díjat fizesse, mint egy magánszemély. Ez esetben azonban több joggal is kellene bírnia a közgyűlésen.

Nagyjában ezek lennének a kifogások s az alapítók megítélésére bízom, hogy alaposak-e. Ha a fentiek az alapszabályok megfelelő helyeire még be lehetne illeszteni, akkor a megalakuló szövetség tényleg az lehetne, aminek gondoltuk sokan, s nem a horvátbánságinak viszonyainkhoz nem illő másolata.

Teljes tisztelettel
Dr. Kührner Béla
a szombori MKE igazgatója

VL, Magyar ügyek, 11744., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁵¹ Kührner Béla (?-?) ügyvéd, a zombori Magyar Közművelődési Egyesület igazgatója.

Deák Imre¹²⁵² levele Várady Józsefhez, 1940. november 25.

Advokat
Dr. Deák Imre
ügyvéd
Sombor

Sombor, 1940. XI. 25.

Kedves Jóskám!

A tegnapi nap izgalmain remélhetőleg szintén túlestél.¹²⁵³ Valószínűleg volt ugyan még sok vita körötökben, bizonyosra veszem mindent meg is oldottatok. Persze az úton hazafelé mi is többen egy kupéba kerültünk s mindent újra átgondoltunk.

Nagyon sajnálom, hogy nem lehettem végig Veletek, de igazán sok lett volna, ha még az éjjelt is ott töltöm. Nagyon hálásak lennénk, ha lehető volna a most már átfésült alapszabályokat még egyszer ide elküldeni, hogy azokat végleges formájukban láthassuk. Hiszen kodifikálásról van szó, igyekezzünk azon, hogy a szöveg mindenképpen pontos legyen. Ezzel semmi esetre sem szeretném az alapszabályok bemutatását kitolni, de gondolom, ha azt expressz küldöd és én ugyanígy azonnal teszem Címedre postára, nem is egészen 24 órai késedelemről van szó.

A fentiekben nem esetleges változtatásokra gondolok, ezt úgy gondolom, tegnapi munkánk után bizonyosan sürgős, csak a minél pontosabb munka teljesítéséről.

Egyetlen aggodalma a zomboriaknak a tagegyesületek által teljesítendő fizetések összegének megállapításánál áll fenn. Nagyon helyes az az egyébként is elfogadott megoldás, amely szerint a tagegyesületek által fizetendő hozzájárulást a választmány állapítja meg esetről-esetre a tagegyesületek összes jövedelmeinek, illetve költségelőirányzatának figyelembevételével, mégis fontosnak tartanak barátaim annak a megál-

¹²⁵² Lásd az 1189. jegyzetet.

¹²⁵³ Arra utal, hogy november 24-én Újvidéken, kétszázötven küldött jelenlétében megalkult az egységes Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, amelynek alapszabályát azonban hivatalosan csak 1941. január 30-án hagyták jóvá. Díszelnöke Sántha György, a volt Magyar Párt elnöke, elnöke pedig Krámer Gyula lett.

lapítását, hogy a szövetség választmánya nem vetheti ki a tagegyesület tiszta jövedelmének 10, esetleg 15%-át meghaladó összeget. Figyelni kell ugyanis arra, hogy a legtöbb a tagegyesület lesz. És talán akadékoskodnak ezek vezetői a belépés miatt, ha előre nem tudják, milyen terhet vállalnak magukra a belépéssel. Ezt az álláspontot magam is lehetőleg támogatom.

Kézcsókjaim tolmácsolását kérve

üdvözöllek
készséges híved:
Imre

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Havas Károly¹²⁵⁴ levele Várady Imréhez, 1940. november 25.

NAPLÓ

1940. november 25.

Kedves Imre Bátyám!

Azzal a mélységes tisztelettel, amellyel mindenkor hűséges szeretettel követtem a magam szerény munkájával a Te utadat, kell néhány meglehetősen szomorú megjegyzést elmondanom a noviszádi kultúrszövetség megalakulásával kapcsolatban.

Előrebocsájtom, hogy nem személyes sérelmeket akarok eléd tárni, mert hiszen időd sokkal drágább és nekem semmiféle személyes sérelmem nincsen. Teljesen tisztában vagyok azzal, hogy a mai viszonyok között a zsidó származás olyan bűn, amelyet semmi módon nem lehet expiálni.¹²⁵⁵

Sajnos azonban abban a kényelmetlen helyzetben vagyok, hogy most miután Szegedi Emil¹²⁵⁶ barátom Nisben katonáskodik, nekem kell a Napló nevében szólnom. Információim szerint a Naplót formálisan mellőzték, bizalmas megbeszéléseken egyszerűen ledestruktúrázták és egy közbeszólás még az ellen is tiltakozott, hogy a Napló támogassa a Magyar Kultúrszövetség munkáját.

Ezért kénytelen vagyok rámutatni arra, hogy érthetetlen sérelem érte a Naplót és az egész szerkesztőséget. A Napló szerkesztőségének mindössze egy zsidó tagja van, a sportrovat vezető, aki még ezen a helyen is kitűnően tud magyar munkát végezni és mégis megtörtént az, hogy a Reggeli Újság kiadóhivatali tisztviselőjét is mint újságírókat beválasztották a vezetőségbe és a Napló nagy keresztény gárdájából egyetlen ember került be, az is kimondottan nem mint a Napló szerkesztőségének tagja, hanem mint hajdani magyar párti, helyesebben, hajdani Hírlap-munkatárs, ami

¹²⁵⁴ Lásd a 336. jegyzetet.

¹²⁵⁵ Jóvátenni. A zsidókat a harmincas évek második felére szinte teljesen kiszorították a délvidéki magyar kulturális egyesületek vezetőségeiből.

¹²⁵⁶ Szegedi Emil (1907–1980) újságíró, fotóművész, szakíró. 1941-ig a *Bács megyei Napló* (Napló) munkatársa. A Délvidék visszacsatolása után Budapestre költözött. 1945 és 1949 között a *Szabad Nép* munkatársa. A Magyar Fotóművészek Szövetségének egyik alapítója, a *Fotó* című lap munkatársa.

különben teljesen jogos is. Aki valaha a Hírlapnál dolgozott, az – természetesen kivéve engem – van legalább is olyan jó magyar, mint azok az urak, akik abban az időben, mikor engem becsuktak, még arra sem voltak hajlandók, hogy a Magyar Párt falutjáró embereit házukban fogadják, mert azt a jegyző majd rossznéven veszi tőlük. (Az új szövetség egyik igen előkelő tagja ugyanis annakidején dr. Sántha Györgyöt és társait a falu végén azzal az üzenettel fogadtatta, hogy ne jöjjenek be hozzá, mert kellemetlenségei lennének belőle.)

Azonban most a Naplóról van szó, amely igazán nem kell külön mondanom, nagyon hosszú idő óta tisztességesen teljesít minden magyar kötelességet, amelynek olyan súlyos bajai voltak a magyarság miatt, amelyenkről a kiabáló uraknak fogalmuk sincsen és amelyektől e kiabáló urak úgy megijedtek volna, hogy soha többé elő nem bújtak volna. Ezt a Naplót még sem lehet ennyire arcul ütni és kérdezem tőled, hogy mennyi keserűség lehet azokban a szegény keresztény, őskeresztény magyar újságírókban, akiket ilyen, szinte megszegyenítő módon kirekesztenek egy magyar kultúrközösségből. Ezeknek a helyzete sokkal nehezebb, mint az enyém, mert én azzal vigasztalhatom magam, hogy engem nem mint rossz magyart, hanem mint rosszul született embert zárnak ki. A születéséről senki nem tehet, ellenben az őskeresztény szinte bűnben leledzőnek tűnik fel akkor, ha egy magyar közösségbe nem eresztik be.

Egy közbekiabáló azt mondotta, hogy nincs szükség a Napló támogatására. Én sietek Veled közölni minden keserűség, minden jogos felháborodás ellenére is, a Napló, addig míg jobb nincs, és adja Isten, hogy hamarosan legyen valami jobb, minden tőle telhető módon rendelkezésére áll ennek a szerencsétlen, sajnos nagyon is politikában fogantatott alakulatnak, mert a Napló álláspontja az, hogy minden magyar ügyet kritika nélkül kell szolgálni. Magát az ügyet és nem az embereket. És az ügyet addig, amíg nem személyi és politikai érdekek, hanem a magyar kultúra érdekei érvényesülnek. Ez már abból is látható, hogy minden elkeseredettség mellett is a legteljesebb és lelkes hangú tudósítást közöltünk a noviszádi alakuló ülésről. Ha minden olyan szép lett volna ott, mint a Te beszéded, akkor bizony nagyon jó lett volna.

Sajnos, információként azt is közölnöm kell Veled, hogy a noviszádi események a legnagyobb elkeseredést és felháborodást váltották ki a szubotikai magyar intelligenciában és a magyar iparosság között, amely éppen most meglehetősen sokat áldoz a magyar kultúráért. Azt mondják, hogy olyan embereket választottak be egy kultúrszövetség választmá-

nyába Szuboticáról, akik esetleg a nevüket le tudják írni. Én nem tudom ezt megítélni, mert jellemző, vagy az én újságírói képességeimre, vagy ezeknek az uraknak a jelentőségére, hogy én nem ismerem őket. A Magyar Olvasóköri, amely mégis csak a legnagyobb magyar egyesület és a Magyar Dalárdában, amely eddig a legszebb dolgokat tudta kihozni, a legnagyobb elkeseredés és felháborodás van azért a mellőzésért, amellyel az egész szubotikai magyarságot megsértették, néhány egyáltalában nem népszerű és csak az utóbbi esztendőben magyar lármával feltűnő ember kedvéért. Én nem akarok személyeskedni és nem akarok személyekről beszélni, a következmények azonban tartok tőle súlyosak lesznek és nagyon félek attól, hogy az az irányzat, amelynek húsz esztendeig minden erőmmel szolgáltam, a régi Magyar Párt, valamennyiünknek büszkesége, ezzel a szerencsétlenséggel a maga sírját ásta meg itt Szuboticán. Az egész teret átadták, és nem tudom kik, a káosznak. Nehezen tudom elképzelni, hogy miként lehet ezt majd reparálni.

Bocsáss meg igen tisztelt Imre bátyám, ezért a hosszú és szomorú levélért, úgy éreztem, hogy kötelességem megírni és bizony mondom, hogy nagyon fáj, hogy meg kellett írni. Sok szeretettel köszönt igaz híved

Havas Károly

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Kongó Tivadar és Kun Szabó György¹²⁵⁷ levele Várady Imréhez,
1940. november 29.

Igen Tisztelt Szenátor Úr!

A Magyar Közművelődési Szövetség vasárnapi megalakulásának ügyében fordulunk Önhöz, előrebojástva, hogy azokkal a súlyos szavakkal, melyek belőlünk fölháborodásunkban előtörnek, nem akarjuk Önt személyében sérteni, hanem a Szövetség megalakulásának módját kritizálni és elítélni.

Tudtunkkal a Szövetség létrehozásának gondolatától egész annak vasárnapi megalakulásáig a Magyar Párt nevében Ön vezette az előkészítő tárgyalásokat. Talán éppen ezért volt olyan óriási a meglepetésünk, amikor a vasárnapi közgyűlésen az egész vajdasági szellemi értelmiség és főleg a felsőbácsi jelentős magyar egyesületek és mozgalmak kihagyásával, kész tények elé állítva az ott megjelenteket puccs szerűen elfogadtatták a közgyűléssel az Ön által is jóváhagyott hivatalos „politikamentes egységlisát”!

Mi, akik Szabadkáról ott megjelentünk, meglepetésünkben szóhoz sem jutottunk. Igaz, hogy még ha akartuk volna is véleményünket nyilvánítani, mint ahogy ezt az ott megjelent még jó néhány város, falu és egyesület delegátusa is akarta, akkor sem lett volna erre mód, hisz a megválasztott elnök a lista felolvasása után a közgyűlést rögtön berekesztettnek nyilvánította.

Szerény véleményünk szerint, ha Önök és főleg az a csoport, akikkel Ön a tárgyalásokat lefolytatta a közművelődési egyesületi olvasóköri és népköri szövetségét elfogulatlanul a vajdasági magyar egység létrehozásának érdekében kívánták megalakítani, akkor az eljárás először is az lett volna, hogy szétküldik az alakítandó szövetség alapszabályait, az eddig már működő jelentősebb magyar egyesületeknek, lapoknak, folyóiratoknak véleményezés végett. Miután a vélemények és óhajok a Vajdaság

¹²⁵⁷ Kongó és Kun Szabó a szabadkai baloldali ifjúság aktív tagjai voltak. Kongó Tivadar életrajzi adatait lásd a 922. jegyzetnél. Kun Szabó György (?-?) jogász, közíró, a *Híd* munkatársa. 1945 után a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség Tanácsának tagja.

minden részéből megérkeztek, akkor láttak volna csak hozzá a szövetség megszervezéséhez, a vezetőség jelöléséhez és a közgyűlés előkészítéséhez.

Mindezek hiányában azonban mi történt. Elénk terjesztettek egy kezdetleges, ellentmondásokkal teli alapszabályt, amelyet mi ott első hallásra olyan kaotikus formában elfogadni voltunk kénytelenek. A másik végzetes hiba az, hogy különböző csoportok, mozgalmak és sok eddig jelentős munkát kifejtő egyesület képviselői nemcsak, hogy hozzá sem szólhattak a dolgokhoz, de legtöbbjüket még a közgyűlésre sem hívták meg!! – Az előkészítő tárgyalásokon egy kis számú, de annál hangosabb csoport előttünk szinte ismeretlen módszerrel végighajszolta akaratát és Ön, szenátor úr, ennek a terrornak minden egység vagy más magasabb szempontok figyelembevétele nélkül engedelmeskedett.

Így azután a Magyar Közművelődési Szövetség az egységes kisebbségi magyar kultúrérdekek helyett egy kimondottan politikai mozgalom szolgálatába szegődött.

Ezen állításunkat fényesen bizonyítja az a tény, hogy azon emberek közül, akik eddig különböző egyesületekben, mozgalmakban és lapoknál minden igyekezetükkel a magyar kultúrát szolgálták, csak néhányat szemfényvesztésül fogadtak be. – A vezetőségben, illetve a választmányban még ott foglalnak helyet egytől-egyig falvaink és városaink ébredő politikai kortesei, akik eddig és biztos tudjuk, hogy ezután sem fognak a magyar nép kulturális felemelése érdekében áldozatokat hozni és munkát vállalni.

Nem akarunk a Közművelődési Szövetség jövő munkásságáról, kötelességéről, programjáról és arról az óriási feladatokról, melyek elvégzésre várnak jóslásokba bocsátkozni. Számunkra azonban nem jelent garanciát a mostani választmány az irányban, hogy ezek a munkák a kisebbségi magyarság közös megegyezésére a szövetség irányításával elvégeztetnek. Önök és azok, akik ezen munka irányítására hivatottak, valamint azok, akik ezen munkák elvégzésére tehetségüknél fogva alkalmasak, a mostani választmányban vagy szóhoz sem jutnak, vagy ha igen, akkor kisebbségben maradnak.

Úgy érezzük, hogy nem csak magunk és Szabadka egész társadalmának, de egész felsőbácskai magyarság véleményét tolmácsoljuk akkor, amikor ezen sérelmünk sürgős orvoslását kérjük. Nem akarunk az ügyis nagy kultúrbotrányból még nagyobbat rendezni! Önökön áll, hogy megteremthetjük e az elhibázott magyar egységfrontot vagy sem.

Szub.¹²⁵⁸ 1940. XI. 29.-én

A Vajdasági Szemle szerkesztősége. Szubotica

Kongó Tivadar

Kun Szabó György

VL, XVII., 11121/c., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírásokkal.

¹²⁵⁸ Szubotica, azaz Szabadka.

A nép című zágrábi napilap vezércikke a Magyar Közművelődési Szövetség megalakulásáról, 1940. november 30.

Kramer Gyula¹²⁵⁹ levele Várady Imréhez, 1940. december 3.

Magyar Közművelődési Szövetség

Noviszád, 1940. december 3.

Méltóságos
Dr. Várady Imre senator úrnak
Petrovgrad

Tisztelettel értesítem, hogy az itteni rendőrhatalóságtól kapott végzés alapján az M. K. Sz. választmányát addig nem hívhatom össze, míg az alapszabályok nem lesznek jóváhagyva, illetve a törvényes hat hét el nem múltott. Ennél fogva a választmány legelső ülése előreláthatólag január közepén lesz.

Addig is szűkebb körű értekezleteket kívánok még összehívni, amelyen a szervezés, az ügyviteli szabályzatok és egyéb gazdasági kérdések kerülnének megvitatásra, hogy e kérdések körül a tennivalókról a választmányi ülésig már tiszta képünk legyen.

Testvéri magyar üdvözléttel
Kramer Gyula

VL, 11841., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁵⁹ Kramer (Krámer) Gyula (1883–1945) gyáros, az újvidéki Polgári Kaszinó elnöke, a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség elnöke. 1942-től a magyar parlament felsőházának tagja. A délvidéki Vasnagykereskedelmi Társaság társtulajdonosa, az újvidéki Kereskedelmi és Iparbank elnöke, az újvidéki Kereskedelmi Egylet elnöke. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke. 1945 novemberében háborús bűnösneként Deák Leóval és társaival együtt halálra ítélték, majd kivégezték.

Csuka János¹²⁶⁰ levele Várady Imréhez, 1940. december 4.

Novi Sad, 1940. dec. 4.

Kedves Imre Bátyám!

Megérkezésem után azonnal felhívtam Krámer Gyulát,¹²⁶¹ aki megerősítette értesülésemet, hogy a rendőrség nem engedélyezi a választmányi összeülését, csak hat hét elteltével. Amennyiben hat hét után nem tiltják be az egyesületet, megkezdheti működését. Szűkkörű megbeszéléseket azért tartani fogunk, de csak a helybeli választmányi tagok bevonásával. A dec. 8-ra tervezett választmányi ülés elhalasztásáról egyébként levélben értesített,¹²⁶² ez a levél úgy látszik még nem érkezett meg Hozzád. Kramer üdvözlét küldi.

Tisztelettel köszönt őszinte híved és tisztelőd
János

Szíves tájékoztatásul közlöm, hogy most nálam járt Kramer úr és ismertette terveit. Eszerint a helybeli választmányi tagokkal már a jövő hét folyamán tart megbeszélést, a bánátiakkal és a felsőbácskaiakkal december 21-én este és 22-én délelőtt Szuboticán, oda fog majd Téged is kérni. Ezen a megbeszéléseken az ügyviteli szabályzat kidolgozása (mert ilyen is szükségessé vált) és a gazdasági szövetség kérdése szerepel. Felmerült ugyanis a gazdasági egyesületek és szövetkezetek szövetségének a terve is. Az egyes intéző bizottságok élére Krámer úr a következőket gondolja: Tolnay,¹²⁶³ Nagy Győző,¹²⁶⁴ Nagy Antal,¹²⁶⁵ dr. Léh Tibor,¹²⁶⁶ dr. Sultész

¹²⁶⁰ Lásd a 801. jegyzetet. Kramer nevét gyakran írták Krámernek.

¹²⁶¹ Lásd az 1259. jegyzetet.

¹²⁶² Kramer Gyula ezzel kapcsolatos, Váradyhoz írott levelét lásd a 256. iratnál. Életrajzi adatait lásd az 1259. jegyzetnél.

¹²⁶³ Tolnay János (?-?) 1941 után a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség népművelési osztályának elnöke volt.

¹²⁶⁴ Nagy Győző (?-1945) bankár, az újvidéki Beltéri Magyar Katolikus Kör elnöke, a JMKSZ intézőbizottságának tagja. Háborús bűnösként végezték ki.

¹²⁶⁵ Nem tudtuk azonosítani.

¹²⁶⁶ Nem tudtuk azonosítani.

Ferenc,¹²⁶⁷ dr. Wagner Károly,¹²⁶⁸ Blazsek Ferenc,¹²⁶⁹ André Dezső,¹²⁷⁰ Tomán Sándor¹²⁷¹ és Kelemen Jánost.¹²⁷² Ezek a bizottsági vezetők (intéző bizottsági tagok) munkatársakul magukhoz vesznek úgy helybeli, mint vidéki választmányi és olyan egyéneket is, akik nem választmányi tagok, de szakemberek az egyes kérdésekben. Minden ilyen bizottságnak csak egy-egy kérdéskomplexummal kell törődnie. Az ifjúsági bizottságnak csak az ifjúság kérdéseivel, a dalos bizottságnak a dalkultusz körüli kérdésekkel stb. Ezt akartam még a tegnap megkezdett levélhez hozzáfűzni.

Szeretettel és tisztelettel köszönt Józsival¹²⁷³ együtt őszinte tisztelőtök

Csuka János

VL, 11841., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁶⁷ Nem tudtuk azonosítani.

¹²⁶⁸ Wagner Károly (?-?) újvidéki orvos.

¹²⁶⁹ Blazsek Ferenc (1900–1945) író, újságíró. A *Reggeli Újság* munkatársa, a *Kalangya* szerkesztője. Budapest ostromakor tűnt el.

¹²⁷⁰ Andrée (Árvai) Dezső (1895–1944) az újvidéki *Reggeli Újság* főszerkesztője, a Tűzharcos Szövetség tagja. Háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.

¹²⁷¹ Lásd a 302. jegyzetet.

¹²⁷² Lásd a 380. jegyzetet.

¹²⁷³ Lásd a 687. jegyzetet.

Kramer Gyula¹²⁷⁴ levele Várady Imréhez, 1940. december 23.

Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség

Novisad, 1940 december 23.

Novi Sad

Méltóságos
Dr. Várady Imre senator úrnak
Petrovgrád

A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség november hó 24.-ki alakuló közgyűlésén Önt a szövetség választmányának rendes tagjává választotta meg.

Midőn Önt erről tisztelettel értesítem, egyúttal felszólítom, hogy rövid időn belül nyilatkozni szíveskedjen, vajon a választást és az ezzel kapcsolatos, a magyar kulturális élet előmozdítását, valamint a magyarság megszervezését célzó teendőket elvállalni hajlandó-e, vagy sem.

Egyúttal közlöm, hogy a M. K. Sz. első választmányi ülését előreláthatólag január közepén fogja megtartani, melyre a meghívókat kellő időben szétküldöm, illetve a magyar sajtó útján közlöm.

Mielőbbi szíves nyilatkozattételét várva, maradtam

Magyar testvéri üdvözlettel
Kramer Gyula
elnök

Ideiglenes cím: Novisad, Radnička ul. 7

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁷⁴ Lásd az 1259. jegyzetet.

Kramer Gyula¹²⁷⁵ levele Várady Imréhez, 1941. január 3.¹²⁷⁶

Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség

Novi Sad

Novi Sad, 1941. január 3.

Méltóságos
Dr. Várady Imre senator úrnak
Petrovgrád

A jug. M. K. Sz. f. év február hó 2.-án tartja első választmányi ülését Noviszádon a Polgári Magyar Kaszinó (Ustavska u.) nagytermében, melyre Önt mint választmányi tagot ezennel meghívom.

Az ülés kezdete délelőtt 9 óra.

Kramer Gyula

Tárgysorozat

1. A tagsági mandátumok verifikálása.
2. Elnöki megnyitó és beszámoló.
3. A M. K. Sz. szervezetének kiépítése és fiókok felállítása.
4. Szervezési intézkedések.
5. Szakosztályok felállítása.
6. Gazdasági szervezkedés.
7. Ügyviteli szabályzat.
8. A választmány bizonyos hatáskörének átruházása az intézőbizottságra, illetve elnökségre.
9. Tagsági díj megállapítása.
10. Költség előirányzat.

¹²⁷⁵ Lásd az 1259. jegyzetet.

¹²⁷⁶ A levél jobb felső sarkában található dátum, az 1. II. 1941., a válasz időpontját jelöli.
A választ nem találtuk az iratok között.

11. Választások

- a. Főtitkár (igazgató) megválasztása.
- b. Egy titkár, egy pénztáros és 9 intézőbizottsági tag megválasztása.
- c. Tíz új választmányi tag kijelölése.

*VL, Közművelődési Szövetség, sz. n., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

258.

Toldi Ferenc¹²⁷⁷ levele Várady Imréhez, 1941. január 3.

Madjarska Čitaonica, Magyar Olvasókör
Subotica
M. O. I. K.¹²⁷⁸

Ngs.

dr. Várady Imre szenátor úrnak

Petrovgrád

Mélyen tisztelt Szenátor Úr!

Másfél hónappal ezelőtt alakult meg a jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, amelynek megalakítási módja az eddig működő kulturális körök csaknem százszázalékos megsértését idézte elő. A megalakítás körül súlyos hibák történtek, amelyek a Szövetség munkájában – amennyiben nem történnek intézkedések azoknak tökéletes kiküszöbölésére – nagy törést fognak előidézni. Tekintettel arra, hogy az előkészítő-munkálatok lebonyolításával Szenátor Úr volt megbízva, önhöz intézzük jelen sorainkat is, remélve, hogy azok nem fognak megfelelő intézkedések nélkül maradni.

A szövetség megalakítása és vezetőségének megválasztása puccs módjára történt, anélkül, hogy a megfelelő gondos előkészítés lehetségessé tette volna a jugoszláviai magyar kultúrérők egybefogását. A puccsal megválasztott vezetőség tökéletesen nélkülözi a kultúrmunkásokat és helyettük a nagyhangon politizáló egyének, kortesek uralják a Szövetséget. Ez a tény már maga a legnagyobb nehézségeket idézi elő a további munkában. Mi, a szabadkai Magyar Olvasókör fiatalsága, amely kultúrszakosztályban tömörülve „Népünkkel népünkért” jelmondat jegyében munkálkodik magyar népünk felemelésén és amely mindig a Magyar Párttal szimpatizált, megdöbbenve tapasztalta, hogyha már beengedték a politikusokat a szövetségbe, úgy miért engedték át a pozíciókat azon csoport tagjainak, amely mindig a Magyar Párt megbuktatásán dolgozott és a jövőben is dolgozni fog.

Az alapszabályok vitája és összetákolása olyan szánalmas volt, hogy úgy nézett ki, mintha a jugoszláviai magyarságnak egyetlen jogvégzett embere

¹²⁷⁷ Toldi Ferenc (?-?) a szabadkai Magyar Olvasókör Ifjúsági Kultúrosztályának egyik vezetője.

¹²⁷⁸ A szöveg a Magyar Olvasókör körpecsétjének felirata.

sem volna. Az alapszabályok tervezetét már előre el kellett volna küldenie kultúregyesületeink vezetőségeinek, hogy azok még az alakuló ülés előtt írásban meg tudták volna adni észrevételeiket. Ez azonban nem történt meg, hanem helyette az ülés előkészítői azt tették, hogy a két évtizedes kisebbségi küzdelmünkben derekasan és önzetlenül munkálkodó kultúregyesületeinknek sem küldtek meghívót. Az alakuló ülésen még csak felszólalni sem lehetett, amely tény a kiskorúság bélyegét (a mondat többi része olvashatatlan).

A szabadkai Magyar Olvasókör már tizenkét esztendeje fáradságot nem ismerve küzd a magyar nép kultúrájáért, elvárta volna, hogy az elévített nagy munka a vezetőség megválasztásánál kifejezésre jut. Ez természetesen nem történt meg. Olyan egyéneket választottak meg, akiknek személye nem nyújt semmiféle biztosítékot arra, hogy a Szövetség valaha is úgy fog működni, mint ahogy kellene.

Teljesen kimaradtak kultúregyesületeink, még a legnagyobbak is, mint például a szabadkai Magyar Olvasókör. Ez az előkészítő bizottság olyan nagyfokú rövidlátását igazolja, amely kisebbségi sorsban élő nép egyéneinél fel sem tételezhető.

Ilyen módon magyar egységet nem lehet teremteni, mert az elkövetettek még csak nagyobb széthúzást fognak eredményezni. Nem szabad elfelejteni, hogy egységet még sohasem teremtek irodai asztaloknál. Még pénzzel sem! Csak az örök magyar népünk megsegítésén dolgozók munkaegységét lehet megteremteni, s ez volna a Szövetség feladata is.

Kramer Gyula elnök úr itt járt egy-két héttel ezelőtt és a súlyos hibák kiigazítását ígérte, azonban a hozzánk érkezett hírek csak foltozgatásról szólnak. Mi az elkövetett hibák csak egy orvoslását látjuk és ez az, hogy a jelenlegi vezetőség a legrövidebb időn belül lemond és megfelelő előkészítés után új vezetőséget választanak a tényleges magyar kultúrerőknél megfelelőleg.

Abban a reményben közöljük fentieket Szenátor Úrral, hogy az Ön igazságszeretete is oda fog hatni, hogy a szövetség körüli dolgok hamarosan rendeződjenek.

Magyar testvéri tisztelettel:

Toldi Ferenc

a szabadkai Magyar Olvasókör Ifjúsági Kultúrosztálya nevében

Szabadka, 1941. I. 3.¹²⁷⁹

VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁷⁹ A dátum mellett a szabadkai Magyar Olvasókör körpecsétje.

259.

Kramer Gyula¹²⁸⁰ levele Várady Imréhez, 1941. január 6.

Kramer Gyula
Novi Sad

Novisad, 1941. január 6.

Méltóságos
Dr. Várady Imre szenátor úrnak

Petrovgrad

Kedves Imre Bátyám.

A M. K. Sz. alapszabályainak jóváhagyása iránti kérvény még a Banovinánál¹²⁸¹ van és talán célszerű volna ez ügyben sürgető lépéseket tenni. Hivatkozva a Bán úrnak Néked tett kijelentésére, hogy az alapszabályokat jóvá fogják hagyni, talán szükséges volna, hogy adandó alkalommal Noviszádon a gyors elintézését megsürgessed. Nagyon örülnék, ha ez ügyben mielőbb Noviszádra jöhetnél, annál is inkább, mert különböző M. K. Sz. ügyekről szeretnék Veled tárgyalni.

Amennyiben erről két nappal előbb értesítést kapnék, úgy telefonon Leó barátunkat is ide kéretném, mert a szóbanforgó ügyek megtárgyalása mindhármunk jelenlétére szükség volna.

Fogadd őszinte tiszteletem nyilvánítását és maradtam

kiváló tisztelettel

Kramer Gyula

VL, 11841., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁸⁰ Lásd az 1259. jegyzetet.

¹²⁸¹ A báni hivatalnál.

A szabadkai Magyar Olvasókör vezetőinek levele a Jugoszláviai Magyar
Közművelődési Szövetség elnökségéhez, 1941. január 16.

Magyar Olvasókör

Szubotica

1902 1921 1936

Telefon 6-90 Petrogradska 11¹²⁸²

1941. I. 16.

Igen Tisztelt Elnökség!

A múlt esztendő novemberében a magyarság régi vágya teljesült az-
zal, hogy a hatóságok lehetőséget nyújtottak egy olyan kisebbségi magyar
kultúrszervezet megalakítására, amelynek működése az egész Dunabán-
ság területére kiterjed. A magyar közművelődési szövetség megalakulásá-
val kisebbségi kultúréletünkben egészen új helyzet állott elő.

Tekintettel arra, hogy a szövetség megalakításának kezdeményezését
olyan személy vette kezébe, aki a kisebbségi társadalom bizalmát élvezi,
mindenki egy széles vonalú magyar kulturális megmozdulást várt ettől a
lépéstől. A megalakulás alkalmával azonban kiderült, hogy a kisebbségi
magyarság nagyszabású kulturális megmozdulása a meglevő magyar köz-
művelődési egyesületek kihagyásával történt meg. Úgyszintén mellőzték
azokat a kultúrharcosokat, akik az egyesületekben huszonkét esztendeig fá-
radhatatlanul dolgoztak a magyar kisebbség érdekében és megteremtették
az itteni magyar kultúrélet mai szellemi színvonalát. Azáltal, hogy a szövet-
séget, illetve a magyar kultúregyesületet nem a már meglevő és évtizedek
óta működő kultúregyesületekre alapozták, igen zavaros helyzet alakult ki,
mert meggyőződésünk, hogy ilyen nagyméretű közművelődési munkának
legfőbb alapjai a már meglevő magyar kultúregyesületek lehetnek.

A megalakulásnál történt mulasztások nagyon érzékenyen érintették a
közművelődési egyesületek munkatáborait és ennek következtében a leg-
több magyar kultúrközpontban olyan nagy az elégedetlenség, hogy en-
nek kifejezésre juttatása esetleg botrányt is idézhetne elő. Mi a szövetség
megalakulását a legnagyobb szeretettel köszöntöttük, de nem szeretnénk,

¹²⁸² Fejléces papír.

ha a megalakulásnál történt elvétések és az egyesületek nagy elégedet-
lenségei veszélyeztetnék a szövetség széles területeken mozgó munkáját
és esetleg megakadályoznák munkakörének kiterjesztését a legtávolabb
eső magyarlakta területekre is. Tisztában kell lenni azzal, hogy hozzászó-
lásunkat és állásfoglalásunkat nem a sértett ambíciók és a kimaradottak
elégedetlensége diktálja, ellenkezőleg, az a féltés, amely rendkívül nagy
óvatosságra és körültekintésre int minden magyar kultúrmegmozdulás-
nál, különösképpen ilyen széles vonalú magyar kulturális összefogásnál.

Egyesületünk vezetősége ezért elhatározta, hogy a szövetség megal-
kulása következtében támadt zavaros helyzet tisztázására értekezletet hív
össze és erre az általunk ismert magyar kultúregyesületek vezetőit, illetve
megbízottait magyar testvéri szeretettel meghívja.

A tájékoztató megbeszélést kedden, január 21-ikén délután 3 órai kez-
dettel tartjuk Szuboticán, a Magyar Olvasókör tanácstermében és kérjük,
hogy erre az értekezletre az elnökség hivatalos álláspontját képviselő és
meghatalmazással ellátott megbízottakat minden körülmények között
küldjék el, mert az értekezletet a dolgok halaszthatatlansága miatt a kitű-
zött időpontban feltétlenül megtartjuk.

Az értekezletre meghívtuk a magyarság vezetőit, dr. Várady Imre
szenátort, dr. Deák Leó,¹²⁸³ volt tartománygyűlési képviselőt és Kramer
Gyula,¹²⁸⁴ szövetségi elnököt.

Magyar testvéri szeretettel köszöntjük

olvashatatlan név
főtitkár

Nojcsek Géza¹²⁸⁵
elnök

Dr. Prokesch Mihály¹²⁸⁶
ügyvezető elnök

Ui. Az érkezési időpontot kérjük lehetőleg levélben közölni.

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírásokkal.

¹²⁸³ Lásd a 101. jegyzetet.

¹²⁸⁴ Lásd az 1259. jegyzetet.

¹²⁸⁵ Lásd a 312. jegyzetet.

¹²⁸⁶ Lásd a 843. jegyzetet.

Prokesch Mihály¹²⁸⁷ levele Várady Imréhez, 1941. január 17.

Др. МИХАИЛО ПРОКЕШИ
Dr. Prokesch Mihály
Subotica

Subotica, 1941. jan. 17.

Kedves Imre Bátyám!

A noviszádi Kultur Szövetség szomorú megalakulása óta, mint egy hangya boly zúg és méltatlankodik egész Bácska egyleti élete. Nem lehet tagadni, hogy méltánytalanság ért legtöbb kultúr egyletet, az is igaz, hogy szokatlan és fölötte jogellenes volt a megalakulás minden fázisa. Való az is, hogy 6 héttel a „megalakulás” után még mindig nem vagyunk tisztában a szövetséggel: egy új, az egész Vajdaságra kiterjeszkedő Kultur egylettel állunk-e szemben, vagy a funkcionáló kultur egyletek szövetségével? Ezt és más száz témát vet fel evvel kapcsolatban a gyakorlat, melyre a szubotikai Magyar O. Kör,¹²⁸⁸ mint a Vajdaság legnagyobb, 5500 tagot számláló reprezentatív kultur egylete akar választ kapni. Ezért f. hó 21-én az összes működő kultur egyleteket közös megbeszélésre városunkba hívtuk – a Körlevél szövegét mellékelem,¹²⁸⁹ s nagyon megtisztelve éreznénk magunkat, ha te Imre Bátyám személyes megjelenéseddel is emelnéd megbeszélésünk komolyságát és súlyát. Deák Leóval ma beszéltem, ő megígérte részvételét.

Testvéri üdvözléssel köszönt

Dr. Prokesch Mihály¹²⁹⁰

VL, 11841., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹²⁸⁷ Lásd a 843. jegyzetet.

¹²⁸⁸ Magyar Olvasó Kör.

¹²⁸⁹ A körlevelet nem találtuk az irat mellett.

¹²⁹⁰ Az irat tetején Várady Imre Prokesch Mihály részére küldött táviratának kézzel írt fogalmazványa: „Influenzás vagyok, sajnálatomra nem jöhetek, üdvözl V. I. 1941. I. 20.”

Havas Károly¹²⁹¹ levele Várady Imréhez, 1941. január 28.

Napló

1941. január 28.

Kedves Imre Bátyám!

Tudomásomra jutott, hogy egy rám nézve is igen fontos helyen rólam valótlan és személyemet rágalmazón érintő kijelentéseket tettek. Igen kérlek régi jóindulatodra és baráti érzéseidre hivatkozva, hogy vedd tudomásul a következőket:

Soha semmiféle társaságban nem tettem sem a Napló, sem a magam nevében semmiféle olyan kijelentést, amely a Magyar Közművelődési Szövetség ellen irányult volna. Az ominózus árja paragrafusról csupán Kramer Gyula¹²⁹² úrral beszélgettem és emlékszem rá, hogy ő hozta elő ezt a kérdést. Ez alkalommal annyit mondtam és ezt természetesen fenntartom ma is, hogy dr. Fenyves Ferenc nem érdemelt volna, ha megéli szegény, ilyen elbánást és nagyon is az igazsághoz híven azt mondtam, hogy öt évvel tovább élt volna, ha a magyarsága miatt nem kellett volna az utolsó öt esztendőben ennyi izgalmon átesni.¹²⁹³

A rágalmazók és politikai érvényesülést fülbesúgás révén keresők engem ugyan nem nagyon érdekelnek, mert nagyon felette állok apró játékaiknak és egész múltam és minden napi munkám teljesen igazol, mégis el kell mondanom Neked azt, amit máskülönben igazán nem hangsúlyoznék, hogy a szubotikai gyűlés egészen más lefolyású lett volna, erre sor nem került volna, hanem az eredetileg tervezett „nyílt levél”, amelyről Te már valószínűleg hallottál és amely tényleg a szakadás, a nyílt harc látzatát is kelthette volna, született volna meg, ha én éppen Kramer Gyula

¹²⁹¹ Lásd a 336. jegyzetet.

¹²⁹² Lásd az 1259. jegyzetet.

¹²⁹³ A szabadkai olvasóköron belül a bal- és a jobboldal között a harmincas évek második felétől súlyos nézeteltérések bontakoztak ki, vitáik egyik célpontja a *Napló* (1930 márciusáig *Bácsmegyei Napló*) című lap volt, amelyet a jobboldal magyarellenességnek minősített, és éléről zsidó származása miatt is követelték Fenyves távozását. Ez végül nem sikerült, bár a támadások súlyosan megviselték. Fenyves 1935-ben hunyt el, de élete végéig a *Bácsmegyei Napló* (*Napló*) szerkesztője és tulajdonosa maradt.

úrral folytatott beszélgetésem alapján Olvasókör hivatalosan kiküldött bizottságát, amelynek én is tagja voltam, kötelességszerűen nem világosítom fel arról, hogy tévesen ítélik meg a helyzetet, mikor obskurus szubotikai politikai kortesek kijelentései után igazodnak és így fenyegetve érzik a Magyar Olvasókört. Ezt nem kellene ugyan említenem, tanúkkal igazolhatom és el kell mondanom, hogy az Olvasókör főtitkára dr. Kovács Károly úr, mikor elmondottam felvilágosításaimat, így kiáltott fel: „Ez egészen változtat a leányzó fekvésén”, és így született meg a teljesen békés szándékú szubotikai értekezletnek a terve.¹²⁹⁴

Amint ebből láthatod, sem a Napló, sem én nem viseltetünk a legcsekélyebb mértékben is ellenséges érzéssel, ami már magában lehetetlenség volna, a Magyar Közművelődési Szövetség ellen. Sajnos azonban vannak egyes urak, akik az ellenséges érzéseiket mindenkor és minden helyen, olyan helyen is, ahol igazán nem volna szabad, kifejezésre juttatják, ami Neked, kedves Imre Bátyám, nem kell mondanom, csak ártalmára van minden magyar ügynek.

Nagy súlyt helyezek rá, hogy amiket itt most leírtam, teljes mértékben tudomásul vegyed és kérlek arra, hogy ha módod van rá, felvilágosítsaiddal úgy, mint a múltban is annyiszor, segítsél nem a Naplón, nem rajtam, mert hiszen az ellenségeket, akik csak azért rágalmaznak, hogy ellenséges érzéseiket kimutathassák, úgy sem lehet leszerelni, hanem az ügyön, amelynek mindannyian szolgálunk.

Sok szeretettel és igaz tisztelettel köszönt régi híved
Havas Károly

*VL, Szenátori iratok, 11619., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹²⁹⁴ Az értekezlet összehívásáról lásd az előző, 261. iratot.

263.

Tóth Ferenc¹²⁹⁵ elismervénye a becskerekai Népirodában végzett munkájáért felvett összegről, 1941. február 5.

Nyugta

Dr. Várady Imre úrtól a közm. egylet népirodájában¹²⁹⁶

végzett munkáért 400 d.

Tűzifa és egyéb kiadásra 150 d.

Összesen 550 d

Szóval ötszázötven dinárt köszönettel felvettem.

Petrovgrad 1941. II/5.

Tóth Ferenc

VL, sz. n., kézzel írt nyugta, aláírással.

¹²⁹⁵ Lásd a 487. jegyzetet.

¹²⁹⁶ A becskerekai Népirodát a becskerekai Magyar Közművelődési Egylet keretei között 1939 februárjában hozta létre Várady Imre. Tóth Ferenc titkár az első év munkájáról szóló beszámolóját lásd a 228. iratnál.

Ulein-Reviczky Antal¹²⁹⁷ levele Várady Imréhez, 1941. február 17.

A Sajtó- és Kulturális Osztály Vezetője¹²⁹⁸

Budapest, 1941. február hó 17-én.

Kedves Barátom!

Mindenekelőtt szívből köszönöm jóleső szerencsekívánataidat, amelyek a követi címnek részemre történt adományozása alkalmával kifejezésre juttatni szíves voltál.

Ami Osgyán Lajos dr.¹²⁹⁹ ügyét illeti, máris értesíthetlek, hogy kívánságodnak megfelelően nevezett kérvényét a miniszterelnök úrnak pártolólag terjesztettem elő.

Szívélyesen üdvözl

kész híved

Ulein-Reviczky Antal

Méltóságos

Várady Imre
szénátor úrnak

Nagybecskerek.

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹²⁹⁷ Ulein-Reviczky Antal (1894–1955) jogász, diplomata, egyetemi tanár. Több külképviseleten töltött be különféle posztokat, 1935 és 1938 között például zágrábi konzul, 1943–1944-ben pedig stockholmi követ volt. 1938-tól a külügyminisztérium sajtó- és kulturális osztályának vezetője lett, majd amikor ezt összevonták a miniszterelnökség sajtóosztályával, annak vezetőjévé nevezték ki. Ebből az alkalomból kapta meg a követi címet.

¹²⁹⁸ Felette a Magyar Királyi Külügyminisztérium körpecsétje látható.

¹²⁹⁹ Nem tudtuk azonosítani.

Deák Leó¹³⁰⁰ levele Várady Imréhez, 1941. február 19.

Advokat

Dr. Deák Leó

ügyvéd

Sombor

Telefon 11.

Sombor, 1941. február 19.¹³⁰¹

Kedves Imre Bátyám!

Emlékezel arra, hogy Szabadkán a Magyar Olvasóköri vacsoráján Dr. Keceli Mészáros Ferenc¹³⁰² és Vámos János¹³⁰³ előadták a zentai és szabadkai gimnazisták szüleinek a panaszát, hogy a most végződő félévnek a végén gyermekeiknek több mint a fele bukott, sőt egyik másikat rossz tanulmányi előmenetele miatt el is távolították. Azt a kérelmet terjesztették elő, hogy járjunk el a közoktatásügyi miniszternél, mert a rossz eredményeknek az okát abban látják, hogy azokat a tantárgyakat, amelyek a törvényes előírás szerint magyar nyelven volnának előadandók, ugyancsak szerb nyelven adják elő, aminek azután az a következménye, hogy a gyermekek gyengébb nyelvtudásuk miatt a nehéz tantárgyakat és magyarázatokat meg nem értvén, megfelelő készségről sem tehetnek tanúbizonyságot. Beszereztem időközben a szükséges adatokat és ezekből megállapítottam, hogy a szülőknek a panasza helytálló, mert tényleg szerb nyelven adják elő azokat a tantárgyakat, amelyeket magyarul kellene előadni. Az-e az oka már most a rossz eredménynek, hogy a tanulók maguk nem elég szorgalmasak, vagy tényleg az-e, hogy az előadást és a magyarázatot nem értik meg, azt bajos volna ellenőrizni. Annyit azonban megállapíthatok, hogy a forma szempontjából, a szülők szempontjából

¹³⁰⁰ Lásd a 101. jegyzetet.

¹³⁰¹ A levél megírása előtt pár nappal, február 16-án Deák Leó, Nagy Iván és Várady Imre együtt keresték fel Dragiša Cvetković miniszterelnököt és tárgyaltak a magyar-ság megoldandó problémáiról. Február 23-án pedig Hóman Bálint (1885–1951) magyar kultuszminiszter járt Belgrádban, és egyre sűrűsödtek a magyar-jugoszláv barátsági szerződés aláírásához vezető diplomáciai események.

¹³⁰² Lásd a 106. jegyzetet.

¹³⁰³ Lásd a 330. jegyzetet.

a szülők panasza helytálló. Miután pedig ezek panaszait kettőnk elé terjesztették és tőlünk várnak orvoslást, hivatkozva szombati megbeszélésünkre most Hozzád fordulok azzal a kéréssel, szíveskedjél a jövő hét elején egy napot megjelölni, amikor Kreck¹³⁰⁴ miniszterhez mehetünk és panaszunkat előterjeszthetjük. A nap megjelölésénél azonban arra kérnélek, szíveskedjél a keddi naptól eltekinteni. Ezen a napon ugyanis egy fontos tárgyalásom volna idehaza, amit személyesen kellene ellátnom. Ha megfelelő lenne a hétfői nap, vagy akár a szerdai, ám telefonálj és én készséggel állok rendelkezésedre. Természetesen vinném már magammal a kimutatásokat, hogy panaszunkat egzakt előadhassuk.

Szívből üdvözlő:

Leó

NB. Most látom, hogy alkalmasabb volna nekem a szerdai, mint a hétfői nap. Ha tehát Neked nincs a szerdai ellen kifogásod, ám maradjunk ebben, de ha Neked ez a nap nem konvenial, ám válassz egy másikat.

*VL, Szenátori iratok, sz. n., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹³⁰⁴ Miha Kreck (1897–1969) szlovén jogász, politikus, miniszter. Több jugoszláv kormányban, így a londoni emigráns kormányban is töltött be miniszteri posztokat, 1940 decemberében nevezték ki oktatásügyi miniszternek.

Várady Imre beszéde a 74. születésnapja alkalmával tartott
ünnepségen,¹³⁰⁵ 1941. március 1.

1941. III. 1. 74. születésnapon.¹³⁰⁶

Köszönet.

Majd így folytatja. Önök barátaim magyarságunk egységét kívánják. Ez óhajukkal nálam nyílt ajtón kopogtatnak. Ezt az ajtót én egészen tágasra megnyitottam első ízben, éppen ma négy éve, éltem 70. évfordulóján. Azután újból szenátori kinevezésem alkalmával. Bizonyára emlékeznek, hisz Önök is mind ott voltak mindkét tiszteletemre rendezett emlékeztetésen szép ünnepélyen, amikor a Vojvodina csaknem minden részéből idejőve megtisztelték magyar testvéreink.

Mindkét alkalommal, elég nagy nyilvánosság előtt, most legutóbb pedig Közművelődési Szövetségünk alakuló gyűlésén Újvidéken,¹³⁰⁷ mindenkor hangsúlyozottan kiemelttem, hogy az én közéleti működésemmel még egy nagy célkitűzése, még egy nagy óhaja várja a beteljesülést: a jugoszláviai magyarság egységének megteremtése.

Az utóbbi időben sokat voltam úton. Különösen a zord időjárásra – semmiképpen sem a koromra tekintettel – kissé talán túl sokat is. Úgy Beogradban, a Bolyai Farkas bálon,¹³⁰⁸ mondhatom az egész vojvodinai magyarság odasereglett köreiben, majd ismételtelen Novisadon, utóbb Suboticán az orvosok estélyén, az újságírók bálján, volt alkalmam csakugyan minden rétegű és felfogású híveinkkel és ellenvéleményűkkel barátilag érintkezni. Voltak éles kritikák, erős fölfortyanások, amelyek vágtak jobbra is, balra is, de mindenütt a lelkekből végre is felcsendült az ott fejtve tartott nagy óhaj: legyen meg a magyar egység!

¹³⁰⁵ A születésnapi köszöntést a becskerekai Magyar Művelődési Egyesület rendezte.

¹³⁰⁶ Várady Imre kézírásával.

¹³⁰⁷ Az alakuló ülést Újvidéken, a Magyar Polgári Kaszinó nagytermében tartották 1940. november 24-én.

¹³⁰⁸ A belgrádi magyar egyetemisták egyesületének, a Bolyai Farkas Egyesületnek a báljára utal. Az egyesület 1933. június 18-án alakult, engedélyezését Szántó Gábor kormánypárti magyar képviselő járta ki. Elnöke Komáromi József Sándor, alelnöke Kezes Béla, titkára Csapó Sándor volt, irodalmi szakosztályát pedig Kovács Sztrikó Zoltán vezette.

Ismerve a ketté szelt magyarság külön táborainak elütő gondolatvilágát, sokban ellentétes világnézeti életfelfogását, mélységesen átérezem, hogy az együvéhozás megkísérlése bizony nehéz feladat.

De a nehéz problémák nem azért adódnak, hogy az ember félénken kitérjen előlük. A helyzet, a külső körülmények, a váratlan események úgy alakulhatnak, hogy a legkétségesebbrel is szembe kell nézni.

Közéleti nehéz pillanatokban, komoly elhatározások döntő óráiban, a közéleti felelős léleknek egyet nem szabad néznie, azt, hogy elhatározásával veszít-e, nyer-e személyes népszerűségéből!

Rendes, normális, könnyű időkben a közéleti tényezőnek, talán mint hálnak a vízre, szüksége van a népszerűség meleg sugarára. De komoly, döntő nehéz helyzetben ez az érzékenységi mozzanat, nem lehet többé serkentő, vagy gátló szempont.

Hát igen, Uram, teljes meggyőződéssel erősen érzem olyan komoly, nehéz idők közelségét, hogy magyar népcsoportunk érdekében az egység megteremtése és nyílt dokumentálása ma kiáltó szükségesség.

Cvetković Dragiša¹³⁰⁹ min. elnök úr a napokban lent Nišben a radikális párt összvezérével lefolytatott hosszú tárgyalás befejezése után a tudakozódó újságírók előtt hangsúlyozva kiemelte, ma nem tárgyalunk pártkérdésekről, ma nincsen ideje annak, hogy pártellentéteket igyekezzünk áthidalni, ma egy a kötelességünk, hogy mindenre felkészülve szorosan egymás mellé álljunk.

És sajátos, csaknem ugyanazon időben Budapesten Herczeg Ferenc¹³¹⁰ tart komoly intelmű felolvasást arról, hogy a mai idők éppen nem alkalmasak világnézeti, politikai különbségek és véleményeltérések feletti vitatkozásra; nincsen ideje az ellentétek kiélezésének, ma ez az idők követelménye a feltétel nélküli egymás mellé sorakozás.

Ma nem mérlegelhetjük, ha bármi sok, vagy bármily súlyos is, ami egymástól elválaszt. Ma csak egy eshet a mérleg latjába: hol van a találkozó sík.

¹³⁰⁹ Lásd a 992. jegyzetet.

¹³¹⁰ Herczeg (Herzog) Ferenc (1863–1954) verseci születésű, német származású magyar író, színműíró, újságíró. A Magyar Tudományos Akadémia tagja, két ízben másodelnöke. Az *Új Idők* című lap alapítója és főszerkesztője, *A Budapesti Hírlap* és *Az Újság* munkatársa. Országgyűlési képviselő, a felsőház tagja, a Revíziós Liga elnöke. Írásai a két világháború között óriási példányszámban jelentek meg, a kor „írófejedelmének” számított.

Megtárgyaltuk e kérdést komolyan, higgadtan, minden szenvedélyesség, minden ma nem ide tartozó érzékenykedő rekriminálás elnémitásával, a túloldalon felsorakozottak vezetőivel is.

Mindkét oldalon megértettük az idők komolyságának intő szavát, mindkét oldalon felfigyeltünk a lelkekben mindenütt ott lappangó egységet kívánó erős vágyódásra és – megállapodtunk.

Magyar kisebbségi életünk kezdete óta lankadatlanul és töretlenül kitartó Deák Leót,¹³¹¹ magam mellé venném én, hogy ilykép ő a Bácskát, én pedig a Bánátot képviselném. A másik oldalon pedig Nagy Iván¹³¹² venné maga mellé az általa választandót és hogy a szélsőbb keleti határvidékben ismételt elhangzott óhajnak is elég tetessék, az eddig minden expontált pártállástól távol állott, magyarságunk sorsát szíven viselő Bissingen Ernőt¹³¹³ közösen kérnők fel a közénk állásra.

Így véljük magyar népcsoportunk minden közéleti kérdését egységesen megbeszélve, erőnk és befolyásunk mérvében, törvényeink szellemében, fajunk szolgálatába állítani.

Ez természetesen az adott viszonyok között elérhető ideiglenes megoldás volna mindaddig, amíg az idők normalizálódásával magyar népünk, a törvényes formák között dönt majd vezetőinek megválasztása felett.

Célja ennek továbbá a felelősség terhének megosztása. És célja a munka és eljárások megosztása is. Érzem, hogy sokáig emberileg ki nem bírható, a legjobb akarat és szándék mellett sem, hogy az ország minden világtájáról minden óhaj, minden vágy, minden panasz, minden sérelem egy vállra súlyosodva keresse a közbenjárást. Ennek, ha nem akar összeroppanásra vezetni, meg kell oszlnia. Forduljon majdan kérelmeivel mindenki ahhoz, aki bizalmához közelebb áll.

Nagy László¹³¹⁴ igazgató urunknak az Önök nevében is hozzám intézett kérdésére ezekben vélem a választ megadottnak.¹³¹⁵

VI., Szenátori iratok, XXV., eredeti, géppel írt beszéd, aláírás nélkül.

¹³¹¹ Lásd a 101. jegyzetet.

¹³¹² Lásd az 555. jegyzetet.

¹³¹³ Bissingen Ernő gróf (?–1945) dél-bánáti, temesvajkóci (Vlajkovac) földbirtokos, 1945-ben háborús bűnösneként kivégezték. Nevét gyakran Bissingernek írják a források.

¹³¹⁴ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹³¹⁵ Csuka János *A délvidéki magyarság története 1918–1941* című munkájában kisebb részletet közöl a beszédből (484–485.), e részletek azonban nem teljesen egyeznek meg az itt közölt szöveggel.

Deák Leó¹³¹⁶ levele Várady Imréhez, 1941. március 5.

Advokat
Dr. Deák Leó
ügyvéd
Sombor
Telefon 11.

Sombor, 1941. március 5.

Kedves Imre Bátyám!

A vármegyei nyugdíjasoknak az egyesülete ma elküldött címedre egy több száz aláírással ellátott memorandumot¹³¹⁷ és az egyesület vezetősége hozzám fordult, hogy kérésüket én is juttassam Hozzád. Ez a kérelem oda irányul, szíveskedjél a memorandumot személyesen átadni a bánnak¹³¹⁸ és őt megkérni, hogy a nyugdíjasok nyugdíjának rendezési ügye a jövő heti báni tanácsülés elé kerüljön és kedvező elintézésben részesüljön. Ez az ügy, amelyről már voltam bátor egy ízben szót emelni, amikor is Te viszont szíves voltál közbenjárásodat kilátásba helyezni.

Várom sürgöny értesítésedet telefonbeszélgetésünk értelmében és szívből üdvözöllek igaz baráti szeretettel:

Leó

VL, sz. n., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹³¹⁶ Lásd a 101. jegyzetet.

¹³¹⁷ A memorandumot nem találtuk meg.

¹³¹⁸ A Dunai bánság bánja ekkor Branko Kijurina volt. Lásd az 1182. jegyzetet.

Zádory András¹³¹⁹ malomtulajdonos levele Várady Imréhez,
1941. március 14.

Zádory András
Mlin na valjke – Hengermalom
Stara Moravica
Brzozavi – Sürgöncím: Zádory
Telefon: 5

Stara Moravica, 1941. március 14.
Gornja Bačka¹³²⁰ (Jugoszlavia)

Tekintetes

Dr. Várady Imre szenátor úrnak,

Petrovgrad

Az itteni magyar elemi iskolának egy magyar tanerőre volna szüksége, mert a múlt évben Balogh Klára tanítónőt áthelyezték innen Bácska Topolára, s azóta egy magyar osztály magyar tanító nélkül van.

A hiányzó magyar tanerőt jelenleg Kalugyarszki Szavó igazgató tanító helyettesíti, nevezett csak töri nyelvünket, idült alkoholistá és magyar-ellenes magatartásáról közismert. A múlt évben, a tanév megkezdése előtt, amikor a szülők törvény adta jogukra hivatkozva az addig szerb osztályokba kényszerített, csak magyarul tudó gyermekeiket át akarták helyeztetni a magyar tagozatra, azt a legkörmönfontabb módon megakadályozta. Hiába volt minden intervenciónk, a mintegy 70 magyar gyermek továbbra is szerb osztályba jár. Most ez az ember tanít egy magyar tagozatú osztályt is.

Mivel fennáll az a veszély, hogy közben szerb tanerőt helyeznek ide, s azt véglegesítik, kérem Szenátor urat, szíveskedjék odahatni, hogy az itt megüresedett magyar tanítói állást magyar tanerővel töltsék be és lehetőleg olyanval, aki zeneileg képzett, mert egy ilyen tanítóra nagy szükségünk volna.

¹³¹⁹ Zádory András (1892–?) a bácskossuthfalvai hengermalom tulajdonosa. A Vitézi Szék bácskossuthfalvi helyi megbízottja, a DMKSZ helyi csoportjának elnöke, a Baross Szövetség tagja, a Tűzharcos Szövetség szervezőtitkárja. Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának tagja.

¹³²⁰ Bácskossuthfalva, Felső-Bácska.

Amikor kérésemet Moravica összmagyarsága nevében megismétlem,
kérem Szenátor urat, fogadja nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Teljes tisztelettel
Zádory András

VL, sz. n., eredeti, céges papírra géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

269.

Várady Imre válasza Zádory Andrásnak,¹³²¹ 1941. március 22.

P. 1941. III. 22.
Tekintetes Zádory András
Malomtulajdonos úrnak
Stara Moravica
Bačka

Beogradból hazaérkezve itt találtam hozzám írt nb. levelét. Amint legközelebb ismét lemegyek, óhajuk értelmében eljárak a közoktatásügyi minisztériumban.

Addig is azonban arra kérem, szíveskedjék ez ügyben Dr. Deák Leó úrnak Somborba is írni, mert az iskola ügyek egyöntetű irányíthatása érdekében minden iskola kérdésben vele együttesen járunk el.

Szívélyes üdvözlettel

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹³²¹ Zádory levelét lásd az előző, 268. iratnál.

A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség politikai ötös tanácsa¹³²² ülésének jegyzőkönyve, 1941. március 24.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Beográdban, Dr. Várady Imre szenátor lakásán (Vlajkovićeve ulica¹³²³ 9.) 1941. március 24-én d. e. 12 órakor a politikai ötös tanács üléséről.

Megjelentek: Dr. Várady Imre szenátor, Dr. Nagy Iván,¹³²⁴ Gróf Bissinger Ernő¹³²⁵ és dr. Pummer Sándor.¹³²⁶ Dr. Deák Leó¹³²⁷ nem jelent meg, megállapítást nyert, hogy dr. Várady Imre meghívó sürgönyét időben megkapta, dr. Nagy Iván személyesen is közölte vele a mai összejövetel idejét, helyét és tárgysorozatát és meghívta arra. Dr. Deák azonban megbízta, hogy a bizottság tagjainál mentse ki, mert halaszthatatlan büntetőtárgyalása van, amelyen személyesen kell részt vennie. Kéri, hogy a bizottság tagjai ez alkalommal kimentsék távolmaradását.

A bizottság megjelent tagjai hosszas tárgyalás után a következőkben állapodtak meg.

1. Az ötös tanács feladatkörébe tartozik a Jugoszláviai Magyar népcsoport mindennemű politikai, közművelődési, gazdasági és nemzeti közéletének az irányítása.

2. E cél megvalósítása érdekében, úgy az ötös tanács, mint testület, valamint annak minden egyes tagjának kötelessége minden lehetőt megtenni, hogy a magyar népcsoport egysége minden téren érvényesüljön és biztosítható. Kötelessége tehát: politikai személyes összeköttetései, lehe-

¹³²² A politikai ötös tanács megalakulására Jugoszlávia nemzetközi helyzetének megváltozása miatt került sor. Hosszas nemzetközi és belpolitikai játék után, március 23-án a koronatanács döntött a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozásról, majd március 25-én Dragiša Cvetković miniszterelnök és Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszter Bécsben aláírta a háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozást. Az ötös tanács összetételére, feladatkörére lásd a fenti iratot.

¹³²³ Vlajković utca.

¹³²⁴ Lásd az 555. jegyzetet.

¹³²⁵ Lásd az 1313. jegyzetet.

¹³²⁶ Lásd a 841. jegyzetet.

¹³²⁷ Lásd a 101. jegyzetet.

tőségei, minden irányú felhasználásával a fenti célt szolgálni. Kötelessége továbbá a tanács minden egyes tagjainak közéleti szereplésében és népcsoportunk érdekében kifejtett fontosabb ténykedésében az ötös tanács határozatainak és elgondolásai irányának alávetni magát.

3. Az ötös tanács feladatai megvalósíthatása érdekében legalább kéthetenként egyszer értekezletet tart. A meghívást dr. Várady Imre szenátor eszközözi.

4. A tanács megbízta dr. Várady Imre és dr. Bissinger Ernő urakat, hogy a magyar népcsoport nevében Cvetkovics Dragisa¹³²⁸ miniszterelnök úrnál tervbe vett, e bizottság tagjainak látogatását előkészítsék olyképpen, hogy Beslics Nikola¹³²⁹ közl. miniszter urat kérjék meg e látogatás, illetve fogadtatás kieszközlésére.

5. Az ötös tanács legközelebb értekezletet Újvidéken 1941. április hó 3-án d. e. 11 órakor tart.

k. m. f.

Dr. Várady Imre

Nagy Iván

Pummer Sándor

Bissinger Ernő

Fenti megállapodást tudomásul vettem. 1941. IV. 1. Dr. Deák Leó¹³³⁰

VL, Magyar ötös tanács, 11908., eredeti, kézzel írt jegyzőkönyv, kézzel írt aláírásokkal.

¹³²⁸ Lásd a 992. jegyzetet.

¹³²⁹ Lásd a 679. jegyzetet.

¹³³⁰ Deák, bár nem tudott jelen lenni a megbeszélésen, később aláírta a jegyzőkönyvet.

A Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsa
ülésének jegyzőkönyve, 1941. április 3.

Jegyzőkönyv

felvétel 1941.¹³³¹ április hó 3-án Újvidéken, dr. Várady Imre meghívására, illetve előzetes megállapodás alapján. Jelen vannak alulírottak, Krámer Gyula,¹³³² dr. Várady Imre külön meghívására vett részt a megbeszélésen.

Várady Imre bejelentette, hogy Belgrádban 1941. március 24-iki jegyzőkönyv 4. pontjának megfelelően Bissinger Ernővel¹³³³ együtt felkeresték Beslics¹³³⁴ minisztert.

Bissinger Ernő a mai tanácsülésen nem jelent meg ismeretlen okokból. Az elmaradtak megjelenésére 11 óráig várakoztunk.

Dr. Nagy Iván¹³³⁵ a Nép című lapnak átállítása végett még múlt hó 27-én Zágrábba ment,¹³³⁶ ahonnan a mai napig még nem tért vissza és ahol valószínűleg még a mai napon is tartózkodik.

A tanács jelenlevő tagjai a változott viszonyokra való tekintettel abban állapodtak meg, hogy eltérőleg a Beográdban felvett jegyzőkönyv megállapodásaitól, a helyzet tisztázásáig összejöveteleket nem tartanak, de befolyásukat abban az irányban fogják érvényesíteni, hogy az adott nehéz helyzetben a magyarságot teljes nyugalomra és komolyságra intik. Figyelemmel kísérik azonban a fejleményeket és amennyiben a magyarságot bármilyen sérelem érné, úgy a megfelelő lépéseket folyamatba teszik.

Amennyiben azonban a körülmények változása szükségessé tenné, megbízzák dr. Várady Imrét, hogy a tanács tagjait minden lehetőség szerint Noviszadra egybehívja.

¹³³¹ Az eredetiben gépelési hiba miatt 1940. április 3-a szerepel.

¹³³² Lásd az 1259. jegyzetet.

¹³³³ Lásd az 1313. jegyzetet.

¹³³⁴ Lásd a 679. jegyzetet.

¹³³⁵ Lásd az 555. jegyzetet.

¹³³⁶ Március 27-én angol biztatásra katonatisztek egy csoportja puccsot hajtott végre Belgrádban, és leváltották a háromhatalmi egyezményt aláíró Cvetković-kormányt. Elmozdították Pál régent, a kiskorú II. Pétert nagykorúvá nyilvánították, és Dušan Simović repülőtábornok vezetésével új kormányt alakítottak.

Dr. Pummer Sándor szükségesnek tartja leszögezni, hogy dr. Nagy Iván Zágrábban a lap szellemi irányának meghatározása végett ment az adott helyzetnek megfelelően.

Kramer Gyula kijelenti, hogy a M. K. Sz.-nél a még március 27-én a további munkák leállítása és a gyűlések beszüntetése végett intézkedett, úgy a sajtó útján, valamint esetenként levélileg is.

Kmft.

Dr. Várady Imre
Dr. Deák Leó
Dr. Pummer Sándor
Kramer Gyula

*VL, Magyar ötös tanács, 11908., eredeti, géppel írt jegyzőkönyv,
kézzel írt aláírásokkal.*

A HÁBORÚ ÉS BÁNÁT NÉMET
MEGSZÁLLÁSÁNAK KORSZAKA
1941–1944

Antal Imre községi bíró levele,¹³³⁷ 1941. április 13.¹³³⁸

Kérünk az itteni Nemzetőrség számára 100 darab fegyvert.
Magyar Itebej, április 13-án 1941.¹³³⁹

tisztelettel

Antal Imre

bíró

fegyvert kiszolgáltatni

IV. 13. 1941.

Olvashatatlan aláírás¹³⁴⁰

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt irat, kézzel írt aláírással.

¹³³⁷ Antal Imre (?-?) Magyarittabé (Alsóittabé, Novi Itebej) bánáti község bírója. A levél pontos címzettjét nem sikerült felderíteni.

¹³³⁸ 1941. április 6-án Hitler megtámadta Jugoszláviát. Április 10-én kikiáltották a Független Horvátországot, 11-én erre hivatkozva a magyar csapatok is átlépték a határt. Jugoszlávia április 17-én kapitulált, majd megtörtént az ország német-olasz érdekek alapján történő felosztása. A jugoszláv hatalmi szervek összeomlása miatt Bácskában és Bánátban néhány napig a helyi német és magyar nemzetőrsek tartották fenn a rendet.

¹³³⁹ A dátum alatt Novi Itebej község szerb nyelvű körpecsétje látható.

¹³⁴⁰ Ezt a mondatot más kézírással írták, az olvashatatlan aláírás ugyanettől a személytől származik.

Boday József¹³⁴¹ torontáltordai plébános levele Várady Imréhez,
1941. április 14.

Torontáltorda,¹³⁴² 1941. IV. 14.

Kedves Imre bácsi!

Mindenek előtt értesítem, nemzetőrségünk meg van szervezve és a rend biztosítva. Egyedüli baj, hogy kevés fegyverünk van. Nem kaphatnánk?

Megfelel a valóságnak, hogy Becskereken magyar tisztek tartózkodnak?

Kérném szíves közbenjárását, amennyiben szükséges, hogy jegyzőnket, Jovánovics Djokót egyelőre helyben megerősítsék, úgy szintén a postás Dopler Boriskát, az iskola élére pedig igazgatónak kinevezni, aki 19 éve nevelte gyermekeinket, Bartha Máriát.

A helyi nemzetőrség parancsnoka Mezei Illés bírónk. Virágvasárnap el akartak vinni, de hála szeretett jegyzőnknek, sikerült engem megmentenie.

Várom utasításait. Községünk már piros, fehér, zöldben virít.¹³⁴³

Fiúi szeretettel,

Jóska

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹³⁴¹ Lásd a 807. jegyzetet.

¹³⁴² Torda.

¹³⁴³ Bánátot előzetesen a németek Magyarországnak ítélték. Az 1941. április 24-én Bécsben aláírt német–olasz megállapodás Jugoszlávia felosztásáról Bánátot ugyan Magyarországnak ígérte, de kimondták, hogy a terület német megszállás alatt marad. 1941. június 5-én a német megszállók úgy döntöttek, hogy Bánátot önálló adminisztratív státussal az általuk megszállt Szerbiához csatolják, élére pedig a helyi németekből segédbánt állítottak.

Ismeretlen szerző verse a magyar csapatok bánáti bevonulására, d. n.

Nagybecskerek virágdíszben ujjong, ünnepel,
Nagykikinda magyar népe himnuszt énekel.
Pancsován a magyar zászlót lengeti a szél,
Versec bora régi magyar nótáról regél.

refr.

Magyar honvéd vágat Bánát virágzó földjén
Piros, fehér, zöld zászló leng házak tetején,
Magyar népnek szíve dobog, könnyes a szeme,
Felszabadult egész Bánát, harsog a zene.¹³⁴⁴

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., gépelt másodpéldány, dátum nélkül.

¹³⁴⁴ A verset megzenésítették, kottája az irat mellett található.

Ismeretlen személy jelentése a magyar kormánynak Becskerek
1941. április 14-i német megszállásáról, d. n.¹³⁴⁵

Április 14-én a délutáni órákban német katonaság – Wehrmacht és SS alakulatok szállták meg Nagybecskereket. A csapatokat vezérlő őrnagy bejelentette, hogy a német katonaság birtokába vette a volt jugoszláv területnek a Tisza bal partján elterülő részét, azaz Bánátot.

A polgári hatalmat – a polgármesteri, rendőrségi, szolgabírósi hivatalokat – még aznap átvették a németek. Másnap aláírás nélkül falragaszok hirdették, hogy a német nép Hitler Adolf és a német katonaság fennhatósága alatt átvette a hatalmat.

A bánáti svábság a német birodalom közvetlen fennhatósága alá tartozó „Donauland” megalakítását reméli. Ez magában foglalná a Romániához tartozó temesi Bánságot, a volt jugoszláv Bánátot, sőt egyesek szerint Bácskának a Ferenc-József csatornától délre fekvő részeit is.¹³⁴⁶

Egyelőre a nemzeti szocialista államberendezésre való átállítást célzó intézkedések nem történtek. A svábság a fennálló hatósági kereteket saját embereivel tölti be.

A katonai hatóságok a magyarsággal szemben korrekt, sőt szívélyes viselkedést tanúsítanak. Minden alkalommal kihangsúlyozzák a két nemzet fegyverbarátságát.

A svábság vezetői is kijelentették, hogy a jövőben a magyarokkal a legszorosabb együttműködést óhajtják kifejtetni, s hogy ennek az együttműködésnek megkezdéséről értesíteni fognak. Mindaddig azonban ilyen kezdeményező lépés nem történt.

A hangulat a magyar és német lakosság között elmérgesedett. Felelőtlen német túlkapások vannak napirenden. Így például még ápr. 14-én barátságtalan módon lefegyverezték az addig a svábokkal együttműködő magyar polgárőrséget, ápr. 14-15 közti éjjelen felszólították a magyar

¹³⁴⁵ A jelentés a magyar kormány számára készült, szerzőjét nem tudtuk azonosítani. A következő irat alapján azonban feltételezzük, hogy ezt is a 310. számú magyar ügynök írta, akit nem tudtunk azonosítani.

¹³⁴⁶ 1941. április 20-án Pancsován megtartott nagygyűlésen a bánáti németek követelték egy Bánátból, Bácskából és Szerémségből álló Duna menti autonóm német állam létrehozását, amely csatlakozott volna a III. Birodalomhoz. A német kormány nem támogatta ezt a kérést.

háztulajdonosokat, hogy magyar zászlóikat vonják be, sok a panasz, hogy ok nélkül sértegetik magyarságukban a magyar lakosságot.

A bánáti magyarság számbelileg valamivel gyengébb az ottani svábságnál. Szerb körülbelül annyi van, mint magyar és sváb együttvéve.

Gyors ütemű disszimilációs folyamat észlelhető. A magukat eddig magyarnak valló svábok közül sokan és a néhány szerb beállítottágú sváb siet horogkeresztes jelvényekkel németisége mellett tüntetni.

Kimutatást csatolok a magyar és német lakosság számbeli megoszlásáról. (Az adatok magángyűjtés eredménye, hozzávetőlegesen pontosak.)¹³⁴⁷

Tudni óhajtánánk, hogy van-e komoly kilátás arra, hogy a Bánát viszszerül Magyarországhoz és, hogy mi jelenleg a teendők?

Ha a visszacsatolásra hamarosan sor kerül, felajánljuk szolgálatainkat a hatalomátvételt előkészítő munkálatoknál.

Ha Bánát, a kilátások szerint, csak később kerülhet vissza, kérjük, hogy az illetékes német hatóságoknál méltóztassanak számunkra olyan kulturális és politikai szervek felállíthatását kieszközölni (vagy bennünket ebbéli kérelmünkben támogatni), amelyek keretén belül a bánáti magyarság beszervezhető lesz.

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., gépelt másodpéldány, aláírás nélkül.

¹³⁴⁷ A kimutatást nem találtuk az iratok között. Német adatok szerint 1941-ben Bánátban kétszázkilencvenötezer szerb, százhuszezer német, kilencvenötezer magyar (magyar adatok szerint száznyolcezer-hétszázharminckettő), hetvenezer román, tizenennyolcezer szlovák és négyezer zsidó élt.

A 310-es számú magyar ügynök jelentése a bánáti magyarok helyzetéről, 1941. április

1941. évi április 10-ikén Nagybecskerek kritikus órák előtt állt, mert a város főbb hivatalnokait behívták katonának és így a város teljesen vezetők nélkül maradt. A báni hivatal polgármesterré kinevezte dr. Erdélyan Pera¹³⁴⁸ birtokost, aki azonban maga nem merte vállalni a felelősséget a jövő eseményekért és ezért a maga támogatásáért és tanácsadásra a város polgáraiból egy tanácsot nevezett ki, amelybe magyar részről meghívták dr. Várady Imre szenátort, Tóth Ferenc¹³⁴⁹ iparost és Juhász Ferencet.¹³⁵⁰ Ez a tanács megbeszélte aztán a rend biztosításának lehetőségét.

Az események azonban rohantak. Április 11-ikén éjjel a szerb hadsereg kiürítette a várost és vele együtt mentek el az összes hivatalok vezetői is. Még azon éjjel dr. Várady Imre a magyarság, dr. Ellmer Gyula¹³⁵¹ a némettség és dr. Erdélyan Pera a szerbség részéről átvette a várost és gondoskodott róla, hogy a rendőrség szökése következtében a rend fel ne bomoljon és a városon úrrá ne legyen a csőcselék.

A három biztos rendeletére a megmaradt hivatalnokok tovább vezették hivatalaikat, csak a rendőri szolgálatot vették át a magyar és német megbízottak. Megbízásra a rendőri szolgálatot a következők vezették: Raubinger János¹³⁵² mint népőrségi parancsnok, Juhász Ferenc mint biztos, Benkovics Andor, dr. Várady József,¹³⁵³ Nagy Géza, Balla László, Pfeiffer Károly, Kopasz István¹³⁵⁴ mint szakaszparancsnokok. A magyar őrség nyolc órán belül egy 400 fegyveresből álló gárdát állított fel, amelynek 4 gépfegyvere és ezer kézigránátja és bombája volt. A rendet kifogástalanul fenntartotta úgy, hogy az egész városban sehol a legkisebb rendzavarás és fosztogatás nem volt – dacára annak, hogy a magyar őrség vállalta a város nagyobb és veszedelmesebb részének, a szerb negyednek rendőri szolgálatát, amelyet a németek nem mertek vállalni.

¹³⁴⁸ Nem tudtuk azonosítani. A szövegben más helyen Erdélyan alakban szerepel.

¹³⁴⁹ Lásd a 487. jegyzetet.

¹³⁵⁰ Lásd a 272. jegyzetet.

¹³⁵¹ Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁵² Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁵³ Lásd a 687. jegyzetet.

¹³⁵⁴ Benkovicsot, Nagyot, Ballát, Pfeiffert és Kopaszt nem tudtuk azonosítani.

Már akkor kitűnt azonban, hogy a német védőrség külön utakon jár. Az együttműködést sehogysem tudtuk velük kiépíteni, minthogy a némettség képviselője dr. Ellmer Gyula¹³⁵⁵ már április 11-ikén bejelentette, hogy ő nem képviselheti a német kisebbséget, hanem a Kulturbund főfrakciója, az úgynevezett Erneuererek¹³⁵⁶ és ezeknek a vezére, egy Gion József¹³⁵⁷ nevű, volt katalinfalvai szatócs. Ezt a vezért azonban csak egyszer volt alkalma látni a magyar vezetőknek, mert másnap már eltűnt és Temesvárra utazott. Három napig a magyar őrség védte és tartotta a várost éjjel-nappali szolgálatban, míg a német védőrség vezetői állandóan gyártották a rémhíreket a szerb terrorcselekményekről, amelyek német embereket értek úgy, hogy sikerült egy olyan ideges hangulatot kitenyészteniük, amely szükségessé tette, hogy Temesvárról sürgősen német birodalmi véderő csapatokat hívjanak be az itteni némettség védelmére.

Úgy látszik, hogy az itteni némettség vezetői nemcsak a szerbeket vádolták esetleges erőszakoskodásokkal, hanem talán a magyarok részéről várható támadásokról is tudtak, mert amint a német véderő április 13-ikán délután bevonult, azonnal tíz percen belül sértő és bántó módon lefegyverezték a magyar védőrséget, míg a németet szolgálatban hagyták.

Még ezen az éjszakán éjjel 2 óra után a legfelháborítóbb módon végigjárták azokat a házakat, ahol a magyar lobogót tűzték ki és az embereket álmukból felzavarva kényszerítették arra, hogy azonnal vonják be a magyar zászlót.

Reggel, április 14-ikén Wagner alezredes német katonai parancsnok kiáltványban közölte a lakossággal, hogy a birodalmi véderő és Hitler nevében a várost megszállja és vele egész Bánát területét. Wagner katonai parancsnok nem viselkedett objektíve. Minduntalan nyíltan is politizált és eléggé magyarellenesnek mutatkozott.

Az ő általa kinevezett polgármester, Gion József átvette a polgári közigazgatást és minden hivatal élére német főnököket nevezett ki. Az összes városi és járási hivatalokat németekkel töltötték be úgy, hogy még színmagyar községek élére is német jegyzőt neveztek ki. Minthogy azonban képzett embereik úgyszólván nincsenek, három és négy középiskolai osz-

¹³⁵⁵ Lásd az 1351. jegyzetet.

¹³⁵⁶ Újítók. A Kulturbundon belüli szélsőjobboldal.

¹³⁵⁷ Jozef Gion (?-?) a német katonai parancsnok által kinevezett becskerekai polgármester. Ezt a tisztséget 1941 és 1944 között töltötte be.

tállyal, sőt csupán elemi iskolai végzettséggel bíró embereket, illetve gyerekeket neveztek ki tisztviselőkké.

A rendőrség élén egy Gyuricsek¹³⁵⁸ nevű volt kommunista munkás áll, akit okmányhamisítás miatt egy évi szabadságvesztésre ítélték. Az összes tisztviselői állásokban, kivétel nélkül, 15-19 éves gyerekek ülnek, akik durvák, fölényeskedők és minthogy a hivatalos nyelv kizárólag a német, az ügyes-bajos magyar embereket ridegen és ellenségesen intézik el. Kétségtelen, hogy a magyarság helyzete itt jelenleg sokkal rosszabb, mint volt a szerb uralom idején.

Az iskolai ügyek élére egy Heim¹³⁵⁹ nevű német tanárt neveztek ki, aki a magyar iskolák ügyét is intézi saját belátása szerint. Azt már kifejtette, hogy a nevelésnek egyöntetű szellemben kell folynia a birodalom elvei alapján. A magyar iskolák fenntartására egyelőre senki nem gondol, minthogy sem elegendő pénz, se tanerő, se tankönyv nincsen – minthogy egy német–magyar tankönyvet akarnak előbb összeütni. Magyar középiskoláról hallani sem akarnak, mert ahogy „tanügyi körök” kijelentették, az itt élő magyarságnak erre úgysem lenne elég gyermeke.

A közlekedés teljesen primitív. Az összekötő vasúti hidakat a szerbek felrobbantották és helyreállításukra sem szakértőjük, sem anyaguk nincsen úgy, hogy a Bánátnak vasúti forgalma teljesen bénya. Postai forgalom nincsen, csak a szomszéd községeknek egymással. Autó és autóbusz forgalom ugyancsak nincs, mert a gépjárművek legnagyobb részét elvitte a szerb katonaság, a még megmaradt kocsikat pedig a folyton váltakozó és vándorló német megszálló csapatok, mert mint hadtápvonal április 11-ike óta már öt különféle formáció vonult itt keresztül. Szene sem a vasútnak sem az iparvállalatoknak nincsen. A vasútnak legfeljebb két hétre van szene. Lassan minden elfogy, anélkül, hogy pótolni lehetne. Dohány, só, benzin, olaj már nincsen.

Ezeknek a súlyos nehézségeknek tetejébe Wagner¹³⁶⁰ katonai parancsnok elrendelte, hogy a márkát, annak Rentenmark¹³⁶¹ elnevezésű formá-

¹³⁵⁸ Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁵⁹ Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁶⁰ Jürgen Wagner (1901–1947) SS-tábornok. A második világháború különböző frontjain harcolt. 1941 augusztusában városparancsnokként ő rendelte el a becskerek-i zsidó lakosság deportálását. Az amerikaiak kiadták Jugoszláviának. 1947-ben Becskereken halálra ítélték, Belgrádban végezték ki.

¹³⁶¹ Járadékmárka. Ezt a pénznemet az első világháború után, az infláció hatására vezették be Németországban, amelynek nem volt aranyfedezete.

ját is fizető eszközként kell elfogadni 1:80 értékben. Ami azt jelenti, hogy rövidesen kereskedőink, iparosaink áruraktára elfogy, minthogy utánpótlás semerről nincsen és tele lesznek olyan pénzzel, amelynek értéke kétséges, minthogy Németországba be nem vihető és máshol nem hozható forgalomba. Magyar polgártársainkat erről az oldalról a teljes anyagi romlás fenyegeti.

Kilátásba helyeztek egy új agrárreformot, amely ismét csak magyarokat érint, mert a szerbek által meghagyott úgynevezett maximum birtokok ezen a területen csak magyarok bírnak. Ízelítőt már kaptunk belőle, mert a Torda melletti Berger féle zsidó birtokot lefoglalták és németek között kiosztották. Tordán eddig német nem volt, lévén színmagyar falu, most ennek a falunak az ügyeibe is bele fognak szólni a németek mint birtokosok.

Az első napok eseményei után azt hittük, hogy egy közös munka lehetséges lesz a németekkel. Ma ennek a reménye teljesen megsemmisült, mert több bizonyítékunk van arról, hogy a németek, kihasználva azt a helyzetet, amit a jelenlévő német fegyveres erő számukra jelent, valósággal rémuralmat teremtettek és ennek alapján a magyarok kijátszására politikai tárgyalásokat kezdtetek a szerbekkel, akik ma megfélemlítve, meggyöngyülve kétségtelenül könnyebben lesznek kezelhetők.

Valamilyen szerb nemzeti szocialista pártot akarnak életre hívni, amely a németiséghez csatlakozva a magyarság ellensúlyozására, illetve kijátszására volna felhasználható, ha a szerbeket meg tudják gyúrni, úgy minden esetre kisebbségben maradnánk, mert a százezren felüli németiség a közel kétszázezernyi szerbséggel együtt majorizálja a százezren felüli magyarságot. Szerencse csak az, hogy a szerbség közül azokhoz nyúltak, akiknek nincs a saját népük között sem elegendő támogatásuk. Ezek dr. Gyermakov Dusan ügyvéd, egy román származású gyanús jellemű ember, Lozanics és Mijatov ügyvédek, Oltván Misa birtokos és a hírhedt Moics fivérek,¹³⁶² akik mint a Zbor mozgalom hívei, már közel álltak a múltban is a nemzeti szocializmus eszmeköréhez. Gondoskodtunk azonban róla, hogy a szerb parasztság radikális és demokrata irányzata, amelyben a szerbség nagyobb része van, informáltassék a kezdődő mozgalom igazi céljáról.

¹³⁶² A fivérek közül Milorad Moić (1895–1944) újságíró, politikus volt, a német megszállókkal együttműködő Ljotić-féle párt tagja, a szélsőjobboldali eszméket terjesztő *Buđenje*, *Novi Put*, *Erwache* és *Angriff* című nagybecskerek-i lapok kiadója.

Most azonban a németek még hatalommal rendelkeznek, hogy a szerbeket szédítsék. A közintézmények munkásai közül a magyarokat elbocsátják és helyükbe szerbeket alkalmaznak, hogy ilyen formán hangulatot keltsenek maguk mellett. Ennek következtében a magyar munkanélküliek száma ijesztő mértékben nő, amit még növel a faluról beözönlők száma. A helyzet ezen a téren katasztrofális, minthogy a hatóság egyenesen a magyarok ellen látszik működni. Amikor ebben az ügyben a katonai parancsnoksághoz ment dr. Várady Imre panasszal és munkaalkalmat kért a magyar munkásság számára, azt válaszolták, hogy rövidesen lesz munka és aki munka nélkül van, azt kiviszik Franciaországba és Németországba munkára. Persze a német ez alatt itthon maradhat, annak a számára lesz itthon munka.

A német nemzetiségűek között a katonaság kiírta a sorozást az SS csapataiba és a 18-30 évig négy évi szolgálatra elviszik az illetőket. A nagy-német hangulat erre meglehetősen lohad.

A német helyi vezetőség élén a már említett Gion József szatócs áll, akinek helyettese mint kerületi főnök egy Hönig¹³⁶³ nevű volt asztalos mester, akik elrendelték a zsidó vagyonok lefoglalását. Radikális módon intézték el azt az ügyet, mert a zsidóktól mindent elvettek még bútoraik és testi ruháik java részét is és elrettentő például Elek¹³⁶⁴ cukorgyári igazgatót felakasztották. A magyarságot ebből az érdekli, hogy a zsidó nagy cégek alkalmazottainak 90%-a magyar volt, aki ma kenyér nélkül áll. Ezeknek a zsidó cégeknek az élére német biztosok kerültek, akik tudatlan és rosszindulatú kézzel eltépnek minden kereskedelmi fonalat, ami a cégek további életét lehetővé tenné és így a magyar alkalmazottakra nincsen szükség és legnagyobb részét már el is bocsátották. Ennél a példátlanul álló gazdasági gyilkosságnál elég ha utalunk arra, hogy például egy nagy milliós fatelep élére (Materijal D. D.) amelynek milliós érdekeltségei vannak, egy borbélyt, egy másik fatelep élére (Trgovacsko D. D.) amelynek

¹³⁶³ Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁶⁴ Elek Viktor (1873–1941) a becskerekai cukorgyár igazgatója. 1941-ben a németek végezték ki. A becskerekai zsidókat 1941. augusztus 18-án deportálták, hajókon, dereglyéken szállították őket Belgrádig, ott egy részüket kivégezték, a többieket különféle táborokba hurcolták. A város ezerháromszáz fős zsidóságából ezerkétszázán haltak meg.

négy erdeje van Szerbiában, főrésze, sperplatni¹³⁶⁵ gyára stb. egy falusi asztalossegédet, egy ugyancsak milliós bórgyár élére egy mészárosmestert tettek vagyonbiztosnak. Ezek a biztosok, szám szerint harminc öten, tíz kivételével mind egyszerű falusi iparosok, akiknek jó része jóformán csak írni-olvasni tud és egyedüli kvalifikációjuk, hogy az Erneuerer mozgalom harcos elemei. Valóságos rémuralmat teremtettek ezek az emberek, mert a zsidókkal és vagyonukkal korlátlanul rendelkeznek és így nagyon sok magyar egzisztencia romlását ők idézik elő. Aki nem alkalmazkodik nyakatekert és bornirt rendelkezéseikhez, azt szabotázs vádjával átadják a kisegítő rendőrségnek, amelynek tagjai között nem egy van, aki börtönviselt – azonban jó nagy része kommunistagyanús, mint vezetőjük, a rendőrfőnök, aki maga is kommunista volt és bűnvádi alapon elítélt.

A magyarellenes propagandának, kútmérgezésnek hallatlan példáit terjesztik nap-nap után, amelyek a helyzetet olyan feszültté teszik, hogyha a magyarság valóban nem lenne jóindulatú és komoly, már régen véres összetűzésekre került volna a sor. Terjesztik, hogy a magyar hatóság felakasztatta Újvidéken Popovics Dáka¹³⁶⁶ volt bánt, dr. Mocs Sándor¹³⁶⁷ ügyvédet, a szerb püspököt,¹³⁶⁸ hogy milyen kegyetlenül bánnak a magyarok a szerbekkel.¹³⁶⁹ A németek felé, hogy a magyarok a Bácskában letépik a horogkeresztes zászlókat; ezért természetesen itt is letépettek néhány magyar zászlót. Terjesztették a hírt, hogy Újvidéken a magyar tisztok a zsidó asszonyokkal táncolnak és így új zsidószellem vár az itteni magyarokra stb., stb.

¹³⁶⁵ Sperplatni, sperlemez – vékony, néhány milliméter vastag, fából készült, préselt lemez, amit főként a bútorgyártásban és az épületek beltéréinek rendezésekor használnak.

¹³⁶⁶ Daka Popović volt bánt nem végezték ki. Lásd az 515. jegyzetet.

¹³⁶⁷ Aleksandar Moč (1883–1952) ügyvéd, a Matica srpska elnöke volt ekkor, a magyarok bevonulása után leváltották, de nem végezték ki. A Matica tevékenységét betiltották, vagyonát zár alá helyezték.

¹³⁶⁸ Irinej Čirić (1884–1955) szerb pravoszláv püspök. Őt sem végezték ki, sőt 1943 februárjában a magyar parlament felsőházának tagjává nevezték ki. A háború után a jugoszláv hatóságok egy ideig házi őrizetben tartották, majd élete végéig visszavonultan élt.

¹³⁶⁹ A magyar csapatok délvidéki bevonulásának magyar adatok szerint ezernégyszázharmincöt civil áldozata volt, statáriális úton háromszáztizenhárom főt végeztek ki, „bandaharcokban” pedig ezerszázhuszonkét fő esett el. Közvetlenül a háború után készült jugoszláv adatok szerint a civil áldozatok száma háromezer-ötszázhat fő volt.

Nyilvánvaló az elmondottakból, hogy az élet itt annyira meg van mérgezve, hogy szinte izzik. Az egyedüli megoldás lenne, ha másképpen nem oldható meg a magyarság számára ennek a területnek megnyerése, hogy népszavazást kellene javasolni. Ebben az esetben, ha ez gyorsan megoldható, úgy a magyarság egy óriási többséggel győzne, mert a jelen pillanatban – hála a helyi németek rémuralmának az összes nemzetiségek itt magyarbarátok és magyarpártiak.

310¹³⁷⁰

VL, sz. n., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹³⁷⁰ A magyar kormány 310-es számú ügynöke, személyét nem sikerült azonosítanunk.

277.

Feljegyzés a báni hivatal és a fellebbviteli bíróság iratainak Magyarország és Németország közötti kicseréléséről, d. n.

Magyar–német megegyezés a szerbiai, bácskai és bánáti iratok kicseréléséről

Az egykori Jugoszláv uralomnak Újvidéken volt a közigazgatási és igazsági központja. Itt székelte a báni hivatal és a fellebbviteli bíróság. Ezeknek irattáraiban számos olyan irat van, amelyek nem vonatkoznak az áprilisban felszabadított területre, hanem a Bánátra és Szerbiára. Az iratok kicserélése érdekében tárgyalások indultak meg¹³⁷¹ a magyar kormány és a Szerbiát megszálló német haderő főparancsnoksága között. A megbeszélésen magyar részről Gébert József¹³⁷² miniszteri titkár a német katonai parancsnokság részéről Blatz Anton¹³⁷³ rendkívüli megbízott vett részt. Három napi tárgyalás után létre jött a megállapodás, amelyet a magyar külügyminiszteri osztályfőnök szobájában írtak alá. A megállapodás szerint átadják a Német katonai hatóságoknak a Bánáti és Szerbiai vonatkozású közigazgatási és egyéb iratokat, a Szerbiát és Bánátot megszálló német haderő főparancsnoksága pedig kötelezettséget vállalt, hogy a Bánátnak Magyarországhoz történő visszacsatolásakor¹³⁷⁴ az összes iratok, amelyek a Bánátra vonatkoznak, vissza adatnak. A magyar államnak a szerbiai német katonai parancsnokság egyébként négy magyar bírót is kinevezett a Bánátban,¹³⁷⁵ akikre különösen az igazságügyi iratok kicserélése alkalmával vár nagy szerep.

VL, Szenátori iratok, XXV., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹³⁷¹ A tárgyalások pontos dátumát nem ismerjük.

¹³⁷² Gébert József (?–?) bíró, majd erzsébetvárosi alügyész, miniszteri titkár.

¹³⁷³ Nem tudtuk azonosítani.

¹³⁷⁴ Bánátot nem csatolták vissza Magyarországhoz.

¹³⁷⁵ Nem tudtuk őket azonosítani.

Boday József torontáltordai plébános¹³⁷⁶ levele Várady Imréhez,
1941. április 28.

Torontáltorda, 1941. IV. 28.

Kedves Imre bácsi!

Az ember már nem bírja idegekkel. Tudom sokan keresik föl és nincsen nyugta, de ne haragudjon, én sem kímélhetem meg, mert kihez forduljunk. Bikács, Udvarnok¹³⁷⁷ stb. német és magyar lakta községekben magyarnak már lélegzeni sem szabad. Nem értem, hisz mi nem vagyunk a németek ellenségeik, hanem fegyver-társaik. Miért nem kaphatna Torda, ha már jó szerb jegyzőnket menesztették, magyar jegyzőt? Itt van Klár csősteleki¹³⁷⁸ s. jegyző, mert magyar, kiteszik.

Jó, tehetik egy magyar községbe, mondjuk Tordára! Tegnap itt voltak és új jegyzőt hoztak Osztrogonác személyében, máma Laping német községi írnokunkat nevezték ki.¹³⁷⁹ Mondják meg, ha nincsen itt helyünk, hogy tudjuk mihez tartsuk magunkat és szedjük sátorfánkat. Napról napra keresnek föl a környékből, hogy mi lesz. Szegény Jovánovics,¹³⁸⁰ aki többet tett községünknek, mint számtalan magyar, csak egyszerre kidobni. Kérném tanácsát. Leszünk-e magyarok, vagy mi lesz? Ha nem akarja a kántor úrral közölni, kérném legyen szíves egy pár sorban a legnagyobb titoktartás mellett (részemről) nekem megírni.

Csak annyit: van-e tudomása mind erről a magyar kormányznak?

Türelmetlenül várom vigasztaló sorait. Ha nem a németekről volna szó, rongyos gárdánk már régen működésbe lépett volna.

Fiúi szeretettel:

Jóska

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹³⁷⁶ Lásd a 807. jegyzetet.

¹³⁷⁷ Bikač, Nagybikecs, Bikatsch, ma Basahíd település része. Udvarnok, Banatski dvor, Rogensdorf.

¹³⁷⁸ Csőstelek, Čestereg, Neuhatzföld.

¹³⁷⁹ Az említett két személyt nem tudtuk azonosítani.

¹³⁸⁰ A falu korábbi szerb jegyzője.

Várady Imre Kassai Kollin Józsefről¹³⁸¹ írt igazolólevele,
1941. május 9.

Igazolom, hogy Kassai Kollin József azelőtt nagybecskereki, ma újvidéki lakos itt, Nagybecskereken tartózkodása egész ideje alatt, vagyis 1941. év tavaszán történt elköltözéséig, magyar hűség szempontjából mindenkor feddhetetlen, teljesen kifogástalan magatartást tanúsított.

Mint a Torontálvármegyei – ma Bánáti – Magyar Közművelődési Egyesület elnöke bizonyítom, hogy Kassai Kollin József úr egyesületünk kultúréletében mindenkor mint lelkes műkedvelő, felolvasó, majd vidéken megalakult fiók-intézeteinkben szervezői, előadói minőségben igen tevékeny és eredményes működést fejtett ki.

Amikor életkörülményei úgy alakultak, hogy a Bánáttól búcsút vett,¹³⁸² távozását sajnálattal láttuk, mert lelkes tevékenységét, bátor hírlapírói tollát érezhetően kell nélkülöznünk.

Nagybecskereken 1941. évi május hó 9.

Dr. Várady Imre

a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület elnöke,
volt magyar országgyűlési képviselő, volt szenátor

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírással.

¹³⁸¹ (Kassai) Kollin József (1911–1973) kalandos élete során volt állatgondozó, vándorcirkuszos, tisztviselő, újságíró. 1945 után a *7 Nap* és a *Magyar Szó* munkatársaként, valamint szakfordítóként dolgozott. Az úgynevezett nemzethűségi igazolás, amely a jugoszláv érában tanúsított nemzeti magatartást volt hivatva igazolni, állami állások, kocsmái engedélyek, mozi üzemeltetése és egyéb kedvezmények elnyerésének előfeltétele volt a visszacsatolt területeken.

¹³⁸² Zsidó feleségét megmentendő ment át Bácskába.

Ismeretlen személy helyzetjelentése Bánátból, 1941. május 13.

1941. május 13.

A múlt héten beadott helyzetjelentés¹³⁸³ kiegészítésül kiemelendő:

I. Munkanélküliség.

Úgy az állami, mint a magángazdasági intézményekből az alkalmazva volt magyar munkásokat kitették. Az eddigi jugoszláv állam tulajdonként kezelt vasúti munkaműhelyben magyar órabéres munkások, esztergyárosok, lakatosok, asztalosok, stb. állandó alkalmazást nyertek volt, innét a németeket, akik az uralmat az állami intézmények felett is átvették, a magyarokat kitették, helyükbe németeket, sőt most már tömegesen szerbeket alkalmaznak. Állami intézmény a dohánybeváltó hivatal, ahol ugyanez az eset ismétlődik meg.

Magángazdasági intézményekben a helyzet ugyanaz. Így a fatelepek, fafűrészek, szőlő és borgazdaságok élére mindenütt német biztosokat neveztek ki, akik ugyancsak tervszerűen elbocsátva a magyar alkalmazottakat és munkásokat, helyükbe itt is németeket és szerbeket alkalmaznak.

Minden intézkedések következtében a munkanélküliség, különösen a magyar rétegekben szinte katasztrofális.

Kiemelendőnek vélem különösen azt a körülményt, hogy a Cukorgyár, amely Muzsla telepeseinek állandó foglalkozást és megélhetést biztosított, magyarországi érdekeltségű, amennyiben e gyár részvényének túlságos többsége budapesti érdekeltségek kezében van¹³⁸⁴ és csak egy kis töredéke e részvényeknek van svájci kezekben, német, avagy szerb kezekben részvényeknek nincsenek.

II. Iskolaügy.

Május elején rendelet jelent meg Nagybecskerek városában, amelyet a német hatóságok adtak ki azzal, hogy úgy a német népiskolákat, polgári

¹³⁸³ Ezt a jelentést nem találtuk meg az iratok között.

¹³⁸⁴ A becskerekai cukorgyár részvényeinek többsége, amely ekkor az egyik legmodernebb cukorgyár volt Közép-Európában, a magyarországi Leszámlító és Pénzváltó Bank érdekeltségébe tartozott. 1945 után a részvényeit elkobozták, és a gyárat államosították.

iskolákat és gimnáziumot megnyitják, de csakis német nyelvű látogatók részére, ahol a tanítás német szellemű és nyelvű kell, hogy legyen. Félő volt, hogy a mi magyar iskolagyermekünk nem folytathatván így tanulmányaikat, az egész iskolaévet kénytelenek lesznek elveszíteni.

Most, amióta Budapesten tartózkodom, utánam küldött értesülésből úgy tudom, hogy a magyar népiskolákat is a városban megnyitják. Sajnos azonban megfelelő magyar könyveink nincsenek, nagyon óhajtható volna, ha magyar iskolakönyvekhez mielőbb hozzá juthatnánk.

III. A szerbek elhódítása.

A közigazgatás élére került német irányítók a bánáti szerbség között aláírásokat gyűjtenek oly szöveg alá, amely a bánáti szerbség azon óhaját kívánná illetékes helyen kifejezésre juttatni, hogy a szerbség a német uralmat kívánja állandósítani és mindenképpen állást foglal az ellen, hogy a Bánát területét Magyarországhoz csatolják. Ennek ellensúlyozására megindult a magyarság részéről is minden irányban a megfelelőnek vélt ellenintézkedés.

Különösen kiemelendőnek vélem, hogy sikerült Novakovics¹³⁸⁵ tábornok urat, aki Szabadkán rendelkezik, meggyőzni arról, hogy nemcsak nagy szociális érdek, hogy a Bácska területén fogolytáborokban tartott katonafoglyokat hazaengedjék az égetővé vált mezei munkálatok elvégeztetésére, hanem egyben nagy politikai érdek az, hogy az elfogott szerb katonák az én közvetítemre bocsájtassanak szabadon.

Nagy örömmel értesültem tegnapelőtt arról, hogy Novakovics tábornok úr kérelmemet meghallgatva, a szerb hadifoglyok nagy részét a Bácskából visszaengedte Bánát területére.

IV. Közigazgatás.

A közigazgatási hatalmat kezükbe ragadott német vezetők mindenütt tervszerűen a magyarok mellőzésével csaknem kivétel nélkül hozzá nem értő, kvalifikáció nélküli német ún. Erneuerereket alkalmaznak. Tiszta magyar községekben, ahol egyetlen német lélek sincs, és ahova az áprilisi események után magyar jegyzőket igyekeztünk kiküldeni, ezeket a magyarokat minden indokolás nélkül felváltják és helyükbe németeket tesznek. Tekintet nélkül arra, hogy az általunk ilyen helyekre küldött magyar jegyzők, szolgabírák, főszolgabírák megfelelő gyakorlattal rendelkeztek mindenütt. Így Torda községben, amelyben csakis magyarok vannak, az

¹³⁸⁵ Novakovics Béla (1886–1976) hivatásos katona, altábornagy, a kárpátaljai, majd a délvidéki katonai közigazgatás parancsnoka.

oda kirendelt magyar jegyző helyébe németet tettek. Törökbecsén volt magyar jegyző és szolgabíró alig két-három napi szolgálat után minden további nélkül némettel cserélték fel. Nagybecskerek városában úgy a városi, mint a központi főszolgabírói hivatalból a magyarokat kitették és németekkel helyettesítették. Ezt a panaszt a Bánát majdnem minden városából és minden községéből napról napra kellett hallanom. S ha bár magam természetesen személyesen meg nem győződhettem, semmi okom kételkedni, hogy mindenütt ugyanaz történik, mint ott, ahol közvetlen tudomást szerezhettem.

A fentebb előadott tények támogatására a múlt héten beadott helyzetjelentéshez statisztikai kimutatást és a most újabban Nagybecskerekén német nyelven megjelenő néhány újságszámot csatoltam volt.¹³⁸⁶

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹³⁸⁶ A mellékleteket nem találtuk az iratok között.

281.

Hegedűs László,¹³⁸⁷ a DMKSZ igazgatójának levele
Gröftner Déneshez,¹³⁸⁸ 1941. május 22.

Délvidéki
Magyar Közművelődési Szövetség
Újvidék
Levente otthon
Tekintetes
Dr. Gröftner Dénes Úrnak
Versec.

Másolat
Újvidék, 1941. május 22.

Weitner Pál¹³⁸⁹ úr által küldött levelére a következőket közöljük.

A jelenleg német megszállás alatt álló bánáti rész területére a Szövetség elnöke Önnek ad szervezési megbízást a következő keretek között.

Utazza be az összes bánáti városokat és községeket. Az egyes helységeken indítsa meg a már működött szervezetekkel a szervezési munkát, a tagok felvételét és a tagdíjak behajtását. Ahol még nincs szervezőbizottságunk, a helyi magyarság képviselőinek meghallgatásával és az ellentétek kiküszöbölésével meg kell azt alakítani. Ahol az eddigi szervezőbizottságok nem akarnak dolgozni, vagy nem felelnek meg, sürgős javaslatot tegyen a Szövetség elnökének új szb. kinevezésére, figyelembe véve a helyi viszonyokat, a személyi vonatkozásokat és eddigi működést.

A fiókok alakuló közgyűléseit nem kell megtartani, csak előkészíteni úgy, hogy a felszabadulás után 2-3 héten belül a gyűlések meg legyenek tartva. Előre meg lehet állapodni a tisztikar és a választmány tagjainak személyében, mert a magyar katonai közigazgatás 50 főnél nagyobb létszámú gyűlést nem engedélyez.

Rendkívül fontos!

Minden helységben, Kikinda, Versec és Becskerek kivételével, bizottságokat kell alakítani, falvakban 5, a városokban 8-10 taggal, mely bizottságok már a felszabadulás pillanatában rendelkezésre kell, hogy álljanak

¹³⁸⁷ Hegedűs László (1903-?) a DMKSZ igazgatója, számos, a szervezet munkájára vonatkozó kiadvány szerzője.

¹³⁸⁸ Gröftner Dénes (?-?) verseci ügyvéd, a DMKSZ bánáti szervezési megbízottja.

¹³⁸⁹ Nem tudtuk azonosítani.

a katonai hatóságoknak, mint kizárólagos véleményező szerv minden felmerülő, de különösen személyi kérdésben a megbízhatóságot illetően.¹³⁹⁰ A bizottságok kizárólag szövetségi tagokból állhatnak, a szb. vezetője és titkára lehetőség szerint tagja a bizottságnak.

Mindenütt előtérbe helyezendők azok, akik már ápr. 6-a előtt aláírták a belépési nyilatkozatot és a munkában részt vettek. Szigorúan utasítandók a szb.-ok, hogy minden új jelentkezőt csak a belépés napjának dátumával vegyenek fel.

Kikinda, Vercs és Becskerek területére a bizottságokat a szövetség elnöke már kinevezte. Amennyiben a többi helyeken a rendelkezésre álló idő rövidebbé miatt személyesen nem tudna közreműködni, állítson maga helyett járási vagy körzeti megbízottakat. A kikindai és törökkanizsai járást a kikindai szb. elvállalta, így ott nem szükséges közreműködni. A verseci járást közös megegyezéssel Weitner Pálra¹³⁹¹ bízhatja. A többi járásokban is a szb.-ok tagjaiból bízhat meg helyettes megbízottakat, akiknek a fenti utasítások szellemében adjon megbízást.

Intézkedéseit és levelezését, mint a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség bánáti szervezési megbízottja szignálja és ilyen szövegű bélyegzőt is készíttethet.

A levente szervezkedést le kell állítani, tekintettel egyrészt német megszállásra, másrészt pedig arra, hogy ezt a felszabadulás után honvédeink fogják amúgy is elvégezni. Fiatalságunkkal azonban foglalkozni kell, főként meg kell őket tanítani a Himnuszra.

Kiadásainkat és igazolt költségeinket a Szövetség viseli, amennyiben erre egyéb fedezetet nem találnak. Éppen ezért sürgetni kell minden helységben a tagdíjak beszedését a már régebben adott utasítások szerint.

¹³⁹⁰ Bácskai mintára itt is ötös és tízes bizottságokat kellett alakítani a DMKSZ-en belül, amely a magyar hadsereg bevonulása esetén információkkal látta volna el a katonaságot a helyi lakosság nemzethűségi felülvizsgálatakor. Bácskában a felülvizsgálat eredménye alapján a megbízhatatlanokat internálótáborokba zárták, sokakat kiutasítottak. Állami szolgálatban csak a hűségigazolvánnyal rendelkezők maradhattak, illetve ilyen állásokat csak ők kaphattak, s például a kocsmai és egyéb ipari tevékenység engedélyezése is ettől függött.

¹³⁹¹ Nem tudtuk azonosítani.

Egyébként kérjük, hogy lépjen érintkezésbe báró Tallián Tiborral¹³⁹² is a felmerült kérdések megbeszélése céljából.

Magyar testvéri üdvözlettel
A Szövetség elnökének megbízásából
Dr. Hegedűs László sk.
igazgató

Láttam!

Kramer Gyula sk.¹³⁹³

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., géppel írt másolat, aláírások nélkül.

¹³⁹² Tallián Tibor (1891–1948) báró, törökkanizsai birtokos, aranyaskantyús vitéz, honvéd huszárfőhadnagy. 1941 és 1943 között a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség bánáti tagozatának elnöke, amely szervezet nevét a németek nyomására előbb Duna melléki, majd Bánáti Magyar Közművelődési Szövetségre változtatták.

¹³⁹³ Lásd az 1259. jegyzetet.

Herreschbacher Dénes¹³⁹⁴ szajáni plébános levele Deák Leóhoz,
1941. május 24.

Nagyságos
Dr. Deák Leó úrnak
v. országgyűlési képviselő, ügyvéd stb. stb.
Zombor

Mély tisztelettel kérem Nagyságodat, méltóztassék levelem nb. figyelmére méltatni a Tombác Mária volt szajáni, jelenleg bezdáni tanítónő ügyét, hazafias szempontból pártfogolni.

Mint a felsőbánati egyházkerület (törökkanizsai és nagyikikindai) közígg. járások esperese és tanfelügyelője mindenkor kötelességszerűen ügyeltem a kerület községeiben a magyar ügyre. Dr. Várady Imre úr volt szíves ebben az évben is benyújtott memorandumomat Nagyságodhoz juttatni, mint ki az iskolaügyeket intézte.

Miután a szerb nyelvet nem bírtam, fent nevezett Tombác Mária rk. magyar tanítónő vállalt s intézett minden idevonatkozó segítséget, fordításokat, gépelést stb. Mindezt ellenszenvvel figyelte a helybeli szerb iskolagazgató, s erről informálta is tanfelügyelőjét. Az üldöztetések sorozata érte ezért a magyar tanítónét. Minősítésében nyilvánult meg legelőször is a megtorlás. Majd következtek az apróbb tűszúrások. Pl. midőn egy államünnep alkalmával rosszullette való hivatkozással a szónoki tisztségről az utolsó pillanatban lemondott, s az ünnepélyen nem jelent meg – Nagyikikindáról küldtek ki hatósági orvost s nemcsak ezzel molesztálták, de írásban is bekövetelték az el nem mondott beszéd szövegét... S hasonló csipkedések majd minden héten láthatólag káros hatást szültek a tanítónő egészségi állapotában is.

Midőn azután a szajáni rk. egyház nyomtatékosan visszakövetelte a helyi iskolaszéktől a jogtalanul usurpált¹³⁹⁵ 33 kat. hold iskolavagyont, mely a róm. kath. egyház telekkönyvi tulajdona – s beadványok, levelezések, közigazgatási perek minden fázisáról fentnevezett tanítónő által értesítve lettünk, ami által lehetővé tette, hogy az iskolaföldeket elfoglalhatjuk s

¹³⁹⁴ Lásd a 116. jegyzetet.

¹³⁹⁵ Usurpál – elbitorol, elbirtokol.

birtokunkba vegyük... Tombác Mária tanítónő lett az áldozat. A büntetés kíméletlen volt, a feketelelkűség mintaképe: – minden indokolás nélkül egyszerűen megfosztották tanítónői állásától... – kenyerétől...

Érezvén magyar felelősség érzetemet, minden lehető megtettem, hogy az igazságtalanság jóvátételessék. Tizenhét hónapig volt állástalan tanítónő. Fizetés nélkül az amúgy is érezhető súlyos szociális viszonyok között...

De ezen idő alatt is mindenképpen üldözték. A tanítónői lakásból többszörös kísérlet után végleg kilakoltatták, majd bár sikertelenül, de a községből is ki akarták utasítani. Goromba tréfából egy koromfekete éjszakában azzal zörgettek be ablakán és ijesztették fel álmából: készüljön azonnal, visszük Kikindára... – A járási tanfelügyelő a helybeli község-házán nyilvános kihallgatásokat eszközölt, ki tudná bemocskolni egy 27 éves úrleány magánéletét... A hamis jegyzőkönyvek csak alátámasztották azt a szerencsétlen körülményt, hogy nevezett tanítónőnk bátyját, Tombác Andrást, ki a vinkovcei vasútállomás technikai osztályában volt mint mérnök alkalmazva, Magyarország javára nemcsak megkísérelt, de több ízben tett kémiszolgálatát miatt 10 évi fegyházra ítéltetett.

Tombác Mária igazán a magyar ügy áldozata. Fenti adatok csak egy, két jelenség a szerb bosszúállás krónikájából...

Hála azonban az isteni Gondviselésnek s az igazság földi barátainak: Dr. Várady Imre, dr. Ujcsics József beográdi érsek,¹³⁹⁶ Beslics Nikola¹³⁹⁷ miniszter közbenjárására Dr. Korosec Antun közoktatásügyi miniszter revíziót rendelt el, melynek eredményeképp Tombác Mária tanítónő az állami szolgálatba visszavétetett, s végeredményképp jutalmul megkapta Bezdánt.

A felszabadulás után kötelességünk magyar jutalomban is részesíteni e kiváló, elsőrendű magyar tanerőt...

Szülei nyugdíjas vasúti tisztviselők Szabadkán, szép kis családi házzal. Öregségükben egyik legfőbb óhajuk volna, ha tanítónő-lányuk mellettük, Szabadkán kaphatna valamelyik központi iskolában beosztást.

Nagyon kérem doktor Urat, kit személyesen is van szerencsém ismerni. Istenben boldogult sógorom, Giffinger Imre tartományi pénzügyigaz-

¹³⁹⁶ Msgr. Josip Ujčić, Ujcsics József (1880–?) a hajdani csanádi egyházmegye csonkjából, a jugoszláviai Bánságból a Szentszék által létrehozott apostoli kormányzóság második apostoli kormányzója. Ez az apostoli kormányzóság a belgrádi érsekség jogkörébe tartozott. 1936 és 1964 között belgrádi érsek.

¹³⁹⁷ Lásd a 679. jegyzetet.

gató volt Zomborban, izzig-vérig magyar ember. Nagyon kérem méltóztassék fogadni valamelyik napon ott jelentkező Tombác Mária tanító-kisasszonyt.

Szaján, 1941. május hó 24.-én

Szíves köszöntéssel
Herresbacher Dénes¹³⁹⁸
pápai titkos kamarás
ker. esperes, tanfelügyelő
szajáni plébános

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., gépelt másolat, kézzel írt aláírással.

¹³⁹⁸ Az aláírás bal oldalán a „Szajáni Római Katolikus Lelkészi Hivatal Pecsétje”, valamint a „Kanizsai Katolikus Esperesi Hivatal Pecsétje” feliratú pecsét.

283.

Gröftner Dénes¹³⁹⁹ bánati szervezési megbízott körlevele,
1941. május 25.

Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség
Bánati szervezési megbízott

Körlevél.

Bizalmas!

Az összes fiókoknak, szervezőbizottságoknak
és helyi megbízottaknak.

A D. M. K. Sz. f. év május 22-én Újvidéken kelt levele alapján értesítem, hogy a jelenleg német megszállás alatt álló bánati rész területére a Szövetség elnöke engem szervezési megbízottnak kinevezni méltóztott.¹⁴⁰⁰

Ezen jogomnál fogva és a kapott utasítások értelmében a közeli napokban meg fogom látogatni az összes bánati városokat és községeket. Addig is felkérem a fiókokat és a szervezőbizottságokat, hogy a szervezés munkáját, tagok felvételét, és a tagdíjak behajtását fokozottabb ütemben folytassák és rövid időn belül befizessék. Ahol a fiókok vagy szervező bizottságok vagy helyi megbízottak a kapott utasításokat nem hajtják végre, vagy nem akarnak dolgozni, vagy esetleg nem felelnek meg, így kénytelen leszek leváltásuk iránt sürgős javaslatot tenni a Szövetségnek. A fiókok alakuló közgyűléseit nem szabad megtartani. Ellenben elő kell készíteni mindent, főleg megállapodni a tisztikar és a választmány tagjainak személyében úgy, hogy adott alkalommal, amire később kapnak felhívást, a legrövidebb időn belül megalakulni tudjanak.

Rendkívül fontos!

Minden helységben, Kikinda, Versec és Becskerek kivételével, a falvakban 5, a városokban 10 tagból álló bizottságok alakítandók, amely bizottságok már a felszabadulás pillanatában rendelkezésre kell, hogy álljanak a katonai hatóságoknak, mint kizárólagos véleményező szervnek minden felmerülő, de különösen személyi kérdésben a megbízhatóságot

¹³⁹⁹ Lásd az 1388. jegyzetet.

¹⁴⁰⁰ Lásd a 281. iratot.

Dr. Gröftner Dénes
Bánati Szervezési megbízott

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, géppel írt körlevél,
kézzel írt aláírással.

[illegible]

*A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség belépési nyilatkozata,
Újvidék, 1941 tavasza*

Gröftner Dénes¹⁴⁰¹ szervezési megbízott körlevele a bánáti magyar szervezetekhez, 1941. május 26.

A D. M. K. Sz. bánáti szerv. biztosától
Az összes körzetnek

Krámer Gyula elnök úr szóbeli utasítása alapján felkérem a kerületükön lévő nagyobb szerb és zsidó vállalatokat, birtokokat összeírni és az 5-es, illetve 10-es bizottságok meghallgatása után kijelölni azokat a megjelenő személyeket, kik mint hatósági megbízottak a felszabadulás pillanatában a katonai parancsnokság rendelkezésére fognak állni, aki őket azonnal ki fogja nevezni és működésbe helyezni.¹⁴⁰²

1. Vigyázat! Lehetőleg a tulajdonosoknál jobb szakembereket a vállalatokhoz kijelölni.
2. A magyarságra káros szerb egyéneket azonnal összeírni és a bevonuló csapatparancsnoknak azonnal átadni a névsort.
3. Mindenkit, aki állást óhajt elnyerni, összeírni. Ne csak a magyarokat, hanem németeket és szerbeket is.
4. Július 6-án Újvidéken a fiatalság nagy táborozását tervezi az elnök úr, miért is már most szorgalmasan gyakorlatozni a torna órákon és szorgalmasan énekelni az ének órákon, hogy ha mi is elmegyünk fiainkkal, szégyent ne valljunk. – Kérem a „Bocskay” sapkákat főleg egyforma szövetből és alakúra kell kiszabni, hogy ha már egyenruhánk nem is lehet, egyforma „Bocskay” sapkánk is megteszi a hatást.¹⁴⁰³

¹⁴⁰¹ Lásd az 1388. jegyzetet.

¹⁴⁰² Ez azonos lett volna a Bácskában történt eljárással, ahol a terület elfoglalása után a szerb és a zsidó vállalatok élére nemzethűségi szempontból megbízható magyar biztosokat neveztek ki.

¹⁴⁰³ Budapest székesfőváros egyenruhákat és Bocskai-sapkákat küldött a bánáti magyar iskolásoknak. Ezeket azonban a német katonai hatóság csak abban az esetben engedte volna kiadni, ha mindegyikről leszedik a zsinórok. Arra hivatkoztak, hogy a zsinórok miatt verekedés törhet ki a magyar és a német diákok között. Mivel a vámhivatalnak nem volt elég alkalmazottja, hogy ezt a munkát elvégezze, csak a sapkákat adták ki, a ruhák két évig raktáron maradtak.

Kérem ezen közlevelemet nagyon bizalmasnak kezelni.

Versec, 26. V. 1941

Dr. Gröftner Dénes sk.

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

Tallián Tibor,¹⁴⁰⁴ a DMKSZ elnökének levele Várady Imréhez, d. n.

Kedves Barátom!

Kérlek, légy szíves 24 órán belül összeállítani Becskerek és környékén lévő összes zsidó házak listáját és a kb.-i értéket ház szerint. Küldönczöm a választ megvárja. Nagyon fontos. Tegnap jöttem haza Pestről. Öszinte barátsággal,

Báró Tallián Tibor¹⁴⁰⁵

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, nyomtatott aláírással.

¹⁴⁰⁴ Lásd az 1392. jegyzetet.

¹⁴⁰⁵ Ezt a pár soros levelet Tallián a névjegykártyájára ceruzával írta. A báró szó az eredetiben áthúzva. Nem tudjuk, hogy Várady eleget tett-e a kérésnek, vagy egyáltalán válaszolt-e.

Herreschbacher Dénes szajáni plébános¹⁴⁰⁶ levele Várady Imréhez,
1941. május 26.

Méltóságos

dr. Várady Imre úrnak
v. szenátor, ügyvéd stb. stb.¹⁴⁰⁷

Nagybecskerek.

Kedves Imre! Kérlek, légy szíves Tombácz Mária volt szajáni, jelenleg bezdáni tanítónő ügyét nemcsak Dr. Deák Leónál, hanem az illetékes magyar hatóságoknál is leghathatósabban pártfogolni.

Minden igazságos eszközt igénybe kell vennünk, hogy Tombácz Mária s családja az itteni magyar érdekek szolgálata folytán szenvedett üldöztetésért Magyarország részéről elismerésben s kedvezményben részesüljön.

Szabadkán rengeteg sok tanítói állás jött most üresedésbe. Sürgősen fel kell használni az alkalmat s a kedvező körülményeket.

Nagyon kérlek, kedves Imre, ismert jószívűséged s elsőrendű összeköttetéseid előnyeit ezentúl se vondd meg pártfogoltamtól!

Szaján, 1941. május hó 26.

Sok szeretettel és tisztelettel
Herresbacher Dénes

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹⁴⁰⁶ Lásd a 116. jegyzetet. Herreschbacher ezzel kapcsolatos előző levelét lásd a 282. iratnál.

¹⁴⁰⁷ A megszólítás felett mindkét oldalon a „Szajáni Római Katolikus Hivatal Pecsétje” feliratú pecsét.

Várady Imre válasza Herreschbacher Dénesnek,¹⁴⁰⁸
1941. május 29.

Nagybecskerek, 1941. V. 29.

Ngos és Főtisztelendő Herresbacher Dénes, pápai titkos kamarás, plébános úrnak

Szaján

Kedves Dénesem,

szíves megnyugtatóra értesítelek, hogy nb. leveledet kézhez vettem s igyekezni fogok az adandó legelső alkalmat felhasználni arra, hogy meleg ajánlatomat Tombácz M. a.¹⁴⁰⁹ áthelyeztetése érdekében Leóhoz továbbítsam. Amint tudod, ma még nincsen közvetlen postajárat Bácskába, ezért kell megfelelő alkalomra várva, azt megragadni.

Szívből ölel igaz híved¹⁴¹⁰

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁴⁰⁸ Lásd a 116. jegyzetet. Herreschbacher előző két levelét lásd a 282. és a 286. iratnál.

¹⁴⁰⁹ Mária.

¹⁴¹⁰ Várady Imre kézzel írott válasza Herreschbacher Dénes levelén található.

Várady Imre igazolása Svetozar Stanković¹⁴¹¹ volt földművelésügyi miniszter magatartásáról, 1941. május 29.

Az igazságnak megfelelően teljes készséggel igazolom, hogy St. Sv. mérnök v. földművelésügyi miniszter úr, évek hosszú során át – már miniszterségét megelőzően is – a Vajdaság magyarságával élénk politikai és közéleti összeköttetést tartott fenn. Készséggel igazolom, hogy utóbb minisztersége egész ideje alatt velünk magyarokkal baráti, megértő érintkezésben maradt; sok, sok kérésünket, amelyeket magyar népcsoportunk érdekében terjesztettünk eléje, ha saját hatáskörében tehette, akkor előzékenyen teljesítette, ha ezen túli elintézés alá esett, mindenkor pártolólágg továbbította. Magyar baráti és segítő szempontból kifogástalan előzékenységet tanúsítva, magyarságunk hálás, teljes köszönetére és viszont előzékenységre jogosan számíthattam.

1941. V. 29.

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁴¹¹ Lásd a 720. jegyzetet.

Borsodi Lajos¹⁴¹² levele Várady Imréhez, d. n.

Drága Imrém!

Ismét lágerbe hurcoltak, földön fekszünk, a helyzet kilátástalan, semerre sem néz ablak. Ferinek diktálok. Magam oly lelkiállapotban vagyok, hogy a kezem reszket, írni nem tudok. Csak egy lehetőség nyílik. Úgy hallom, hogy Isten segítségével a napokban a magyar hadsereg bevonul. Nem kétkedem benne, hogy akkor te és veled együtt az ott élő magyarság nem fog megfélemlkezni rólunk, aki 23 éven keresztül könnyel és a szívünk vérével megmaradtunk magyaroknak és akik a magyar gondolatért minden áldozatot meghoztunk. Arra kérlek: keresd föl akkor a bevonuló magyar sereg parancsnokát, tárd fel előtte érdemünket (talán a magyarság több tagjával együttesen) és eszközöld ki, hogy ő ragadjon ki bennünket ebből a helyzetből oly módon, hogy ő kérjen ki bennünket. A módot, legyen az bármilyen, rátok bízom. Azt hiszem, az én és családom helyzete kivételes és minden erkölcsi alapunk megvan arra, hogy rajtunk segítsenek és életünket a magyarság részére megmentse. Minden nap minden perc itt életveszedelemmel jár.

Feleségem címe: Zmaja od (olvashatatlan szó – S. E.) 10. Dr. Alfandari.

Ölel régi szeretettel

Lajos

VL, sz. n., eredeti, kézzel, ceruzával írt levél négyzethálós papírra, aláírással.

¹⁴¹² Lásd a 277. jegyzetet. Borsodi Lajos a levelet valamikor 1941. augusztus 18-a után írhatta, mivel a németek ekkor rendelték el a becskerekai zsidóság (mintegy ezerháromszáz fő) deportálását. A zsinagógát már áprilisban, közvetlenül a város elfoglalása után lerombolták. Borsodi Lajost és fiát Várady Piroskának sikerült egy alkalommal kiszabadítani a gettóból, azonban másodszor is elhurcolták őket. Lásd még a 290. és a 291. iratot.

Borsodi Frida¹⁴¹³ levele Várady Piroskához,¹⁴¹⁴ d. n.

Dr. Várady Imre úrnak

Piroskám, édes apádnak könyörgöm, tegyen sürgős lépéseket a követségben az érdekünkben, a helyzetünk őrjítő, Lajos, Feri külön vannak, még nem is láttam őket, nem lehet ezt kibírni és nem tudjuk még mi lesz!

Könyörgöm

Borsodi Frida

VL, sz. n., eredeti, ceruzával, kézzel írt levél, aláírással.

¹⁴¹³ Borsodi Lajos felesége, Hirtenstein Frida. Lásd a 289. iratot.

¹⁴¹⁴ Várady Piroška (1910–1995) Várady Imre lánya.

Borsodi Lajos¹⁴¹⁵ levele Várady Imréhez, d. n.

Kedves Imrém! Betegen fekszem sok viszontagság után egy szegényes bútorozott szobában. Feri is, én is néhány nap előtt betegség címén kikerültünk a Lágerból.¹⁴¹⁶ Az élet borzasztó drága. Kis pénzünk fogyóban van, ezért nagyon kérlek, hogy küldött üzenetemnek megfelelően minél előbb küldj pénzt, hiszen hatan vagyunk és így a szükség az ajtónkon van. A sorsunk bizonytalan, azt sem tudjuk, itt maradunk-e és meddig? Életkérdés volna átkerülni és ha ez irányban tudnál valamit tenni, köszöngöm: segíts rajtunk! Isten legyen velünk! Régi barátod:

Lajos

Címem: Beograd, Kosovska 41, prizemlje¹⁴¹⁷ 7.

Küldöttem pénzt¹⁴¹⁸

VL, sz. n., eredeti, ceruzával, kézzel írott levél, aláírással.

¹⁴¹⁵ Lásd a 277. jegyzetet.

¹⁴¹⁶ Borsodi Lajost Belgrádból hamarosan elhurcolták. Halálának pontos idejét és körülményeit nem ismerjük. Lásd az 1412. jegyzetet.

¹⁴¹⁷ Prizemlje – földszint.

¹⁴¹⁸ A levélen a megjegyzés Várady Imre kézírásával.

Nikola Bešlić feleségének¹⁴¹⁹ levele Várady Imréhez,
1941. június 4.

Perlez,¹⁴²⁰ 1941. jún. 4-én.

Kedves jó Doktor Úr, először is bocsánat a kockás levélpapírért, de levelem hosszú lesz, levélpapírom írva nagyon vastag lenne. Nikola nem tud róla, hogy írok. Ő sohasem tűrte, most sem tűri, hogy bármibe is beleavatkozzam. Ha szegény áldott jó Mettám¹⁴²¹ élne, Hozzá fordulnék, s a levélnek teljesen magán jellege volna, – de ismerve Doktor Urat, – érezve nemcsak Nikola, de én irántam is érzett barátságát, jóindulatát, megkockázatom ezt a levelet. Írok az Embernek, ki nemes, jó, – ki tetőtől talpig úr, kinek igazságérzete már szinte betegesen érzékeny, s kérem, vegye leveletem teljesen magánlevélnek, olyannak, amelyet barát ír barátnak. Szeretném figyelmét néhány dologra felhívni, s ha lehet, segítségét kérni. Ugyanis a bácskai dolgokról van szó. Az ottani lakosság szerencsétlensége, hogy Várady Bánátban lakik. Nem vagyok hivatott az ottani vezető urakat kritizálni, nincs is jogom hozzá. – Itt élünk közel a határhoz, eleinte csak úgy reszketett a szívem az örömtől, ha arra gondoltam, hogy minden komplikáció nélkül, akármikor átruccanhatok Magyarországra. Most örülök, hogy egyszer sem voltam, az örömből üröm lett volna. Doktor Úr, elhiszem, s tisztában vagyok azzal, hogy nincs minden úgy, ahogy az emberek mesélik, én a százból hetven százalékot levonok, de a harminc is olyan borzalmas, olyan sok, hogy az embernek égnek mered a hajszája. Arra a „mondta-mesélte” nevek nélkül való rémhírterjesztésre nem adok semmit, de megbízható urak, közülük néhány, akik személyes tapasztalatok alapján beszéltek – csalódottan, megfélemlítve élnek, – egyetlen életcéljuk jelenleg, hogy (még) fejüket megmentseék. Hogy ártatlanok, bizonyítja az, hogy még életben vannak. Számtalan példát mesélhetnék, Újvidék, Zombor, Titel, Szabadka, Ada, Szirigről, levélben sok

¹⁴¹⁹ Nikola Bešlić (lásd a 679. jegyzetnél) volt közlekedési miniszter felesége magyar volt, a miniszter maga is kiválóan beszélt magyarul. A jugoszláv állam idején Várady Imre gyakorta fordult hozzá a magyar ügyek intézése érdekében.

¹⁴²⁰ Perlasz, Perlez, közép-bánati község.

¹⁴²¹ Putz Meta Anna Mária (1876–1938) Várady Imre felesége volt.

volna leírni. Úgy szeretnék doktor úrral beszélni, esetleg megbeszélni, hogy pesti közös ismerőseink közül kivel közölhetné ezeket a dolgokat, [egész bátran reám hivatkozva] melyek legkevésbé sem méltóak az ezeréves magyar kultúrához. A kárvallottak még elég objektíven a csőcselék garázdálkodásának, személyes bosszú eredményének minősítik kálváriájukat, de szabad e ennek megtörténnie, hogy mindenféle jöttmentnek (pl. Vécsey Titelen, szeretném elmondani, hogy ez kicsoda) szava lehessen? Pl. itt a mi falunkban is van két ilyen „díszmagyar”, ki már előre fenyegetőzik. Az egyik egy diák, ki a szerbek alatt katonai referens volt, szorgalmasan kiabálta „dole pakt živio rat”,¹⁴²² hordta a katonasapkát utolsó percig. Amint bejöttek a németek, azonnal sapkát és zászlót cserélt, rájött, hogy az édesapja magyar volt. Hisz ez nagyon szép, így is kell hogy legyen, annak dacára, hogy az édes anyja szerb, s a gyerek nagyon rosszszul beszél magyarul, helyes és dicséretes, hogy felébredt benne a magyar öntudat. De ezzel az öntudattal sehogy sem fér össze, hogy átjárt Titelre már jó előre intrikálni, itt meg fenyeget, hogy ő lesz itt a magyar vezér, s összeállított egy „feketelistát” melyen állítólag 250 név szerepel, köztük tekintélyes német polgárok is. Többek között az én Zoránomat¹⁴²³ is fenyegette, ezen persze jót mulattam. De hát én ezt meggondolatlan gyerekbeszédnek veszem, s kívánom, hogy szegény feje testvéreivel együtt a lehető legjobban boldoguljon, apa nélküli szegény úri gyerekek. Akiken kell, sőt kötelesség is segíteni. A másik „főmagyar” már veszedelmesebb, mert teljesen kommunista alapon akarná megoldani a magyar kérdést. Ez egy béres, szadista alak, akitől felesége, fiai, akik igen rendes emberek, úgy félnek, mint a tűztől. Ő is összeállította már a saját, privát „feketelistáját”. Van itt néhány szlavóniai telepés, akik nem kaptak földet, hanem ott eladták kis vagyonukat, s ezért annak idején itt vettek földet. Ezeket ez a béres nap-nap mellett valami mással fenyegeti, ijesztgeti, rémítgeti. Ezek közül a fenyegetések közül a legenyhébb, hogy huszonnégy órán belül ki lesznek dobva. Szegény ördögök állandó izgalomban élnek. Ugyanennek a senkinek első dolga volt, hogy listáján első helyen szerepeltesse volt gazdáját, az orvosunkat, aki, ezért garantálok, mindig jó, sőt nagyon is jó gazdája volt. Miután a Doktor általa kötél általi halálra lesz ítélve, ő majd a Doktor földjeit saját számára „elrekvirálja”. Megjegyzendő, hogy az or-

¹⁴²² „Le a paktummal, éljen a háború!” A kormányellenes tüntetők jelszava volt az 1941. március 27-i puccs idején.

¹⁴²³ Bešlićek fia.

vosék tanyáján mindig magyar béresek voltak, saját fülemmel hallottam, hogy gazdáik velük mindig magyarul beszéltek, saját szememmel láttam, mint vitte ki a Doktorné a gyerekek számára az édességeket, ruhácskákat etc. Persze, intelligens ember az ilyen beszédnek nem ül fel, – de a faluban el van terjedve, rossz vért szül, – s a primitív ember bizony megijed. Az ember hiába magyarázza, hogy ez nem lesz így, – hallva sok minden odaát történő dolgot, – nem hiszik el. Azonkívül a németek szorgalmasan gyűjtenek minden adatot, pl. a Magyarország felől jövő hullákat már itt Knićaninban¹⁴²⁴ kihalásszák a Tiszából, boncolják őket, a boncoló bizottság tagjai között mindig akad egy német tiszt. Hogy a jegyzőkönyvbe mi minden kerül bele, azt csak ők tudják. Sajnos, ezek az úszkáló hullák igen gyakoriak, itt annak dacára, hogy nem vadásznak, nem lesnek rájuk, rövid időn belül már kettőt fogtak. A németek erősen agitálnak. Példa hozzá a következő zombori eset. Egy szerb pap (a nevét is tudjuk) öngyilkos lett, titokzatos körülmények között eltemették. Az özvegy kérésére egy német tiszt közbenjárására exhumálták, a golyó útja a nyakszirtbe vezetett, – persze jegyzőkönyv stb. – egy újabb adat az adatok garmadájaához, mely már együtt van, hogy felvigyék Berlinbe.

Doktor úr, ezek a dolgok úgy fájnak nekem, úgy, ahogy fájnak minden igaz embernek, minden magyarnak, aki annak érzi magát a szó legneme-sebb értelmében! Higgye el, betege vagyok ennek! Az utóbbi hónapokban annyit szenvedtem, hogy sok volna tíz évre elosztva is, idegeim nem bírják el más ember szenvedéseit se! Méltatlan vagyok arra, hogy magamat a legkevésbé is boldogult Mettával összehasonlítsam. De volt egy közös vonásunk, azért is értettük meg egymást oly jól: fájt mindig a mások fájdalma. Gondoljon Reá, én meg az én drága kis fiamra! De jó Nekik ott lenn. Ők ketten túlérzékenyek voltak ahhoz, hogy állhattak volna abban a lángoló világban.

Vasárnap magyarországi vendégeink voltak: egy csendőr alezredes és egy őrnagy. Ez utóbbi egy odaáti igen nagy katonai hatalmasság öccse. Említettem nekik egyet-mást, amennyit egy rövid udvariassági látogatás keretében lehetett. – Az alezredes azt mondta, hogy épp emiatt járt Titelen, mert sok panasz érkezett, különösen a határátlépéseket illetően. „Vannak kis-királyhajlamú emberek, akik ha hatalomhoz jutnak, a rendeleteket saját szájuk íze szerint magyarázzák.” Ezek voltak pontosan az ő szavai. Másnap hétfőn már mutatkozott némi eredménye az alezredes

¹⁴²⁴ Rezsőháza, Rudolfsgnad, közép-bánáti község.

úr titeli látogatásának. Egy szegény szerb asszony mesélte, hogy visszatérhetett Titelre (nem tudom, hova hajtották el mindjárt az első napokban) nem bánva azt sem, hogy szegényes kis háza tájáról mindent elvittek, fő, hogy itthon lehet. Kezdték már megnyugodni, örülni, hát ma hallom, hogy csendörökkel, vasra verve hurcoltak el egy urat valutacsempészség miatt, hogy hova, azt csak a jó Isten tudja! A tragédia az, hogy ártatlanok szenvednek. A bűnös szenvedjen! Öljék meg azt, aki ölt! Régi tapasztalat, hogy a bűnös mindig minden hájjal megkent gazember, egerutat talál, az ártatlan ártatlanságának tudatában marad, abban a naiv hitben élve, nem bánthat senki, mert nem bántottam senkit. Mondhatom, állíthatom doktor Úr, a változás után a szerbek kilencvenkilenc százaléka örült a magyar uralomnak. Ha már országukat el kellett veszteniök, örömmel éltek volna oly nép alatt, akikkel azelőtt is együtt voltak. Az idősebb generáció minden egyes tagját valami szép gyerekkori, ifjúkori emlék fűzte Magyarországhoz – a régi magyar urak egy-egy nemes gesztusa. Erről gyerekeiknek is meséltek mindig, úgy hogy a fiatalságnak sem volt idegen az ami magyar, s teljesen felkészülve vártak arra, hogy százszázalékos lojális honpolgárok lehessenek. Nekem pl. itt a faluban van 4 kis tanítványom (két képző, egy kis gimnazista, s egy másodéves orvostanhallgató nő) akik oly örömmel és lelkesedéssel tanulnak magyarul, s oly szépen haladnak, hogy csodálkozom. Igaz, hogy az „önkéntes tanító néni”-nek sem kisebb a lelkesedés és az öröm.

Az idősebb németek is, bár titokban örömmel, alig várták már a magyarokat, a szerbek egész nyíltan. Ez így volt a népnél és uraknál egyaránt. – Ez a lelkesedés Doktor Úr igen lelohadt, ezt a felszabadítást a leglelkesebbek sem várják már. A parasztság és az urak közti különbség csak az, hogy az utóbbiak fegyelmeztettek az előbbieket meg egyetlen gondjuk: hova is bújhatnának, ha majd a magyarok jönnek, mert a félelem már pánikszerű. Így állnak a dolgok itt és a környéken Doktor Úr, – kötelességemnek tartom, hogy figyelmeztessenem, s szépen megkérjem. Gondolkozzék azon, hogy lehetne az ügyön segíteni. Mondtam Nikolának, hogy írnék Barthánénak, kihez már húszon öt éves barátság fűz, annyi ideje ismerjük Barthát¹⁴²⁵ is, még őrnagy korából. Ismerjük, mint tetőtől-talpig urat, s elképzelni sem tudom, hogy ezek a rendeletek az ő rendeletei volnának. Nikola ezt a levelet nem engedte megírnom, azzal az indoko-

¹⁴²⁵ Bartha Károly (1884–1964) hivatásos katonatiszt, tábornagyszereplő, 1938 és 1942 között honvédelmi miniszter. 1945-ben emigrált, végül Ausztriában telepedett le.

lással, hogy Bartha elsősorban katona, csak azután barát. Tudom magam is, hogy nem volna tapintatos dolog, de hát az ember nem igen válogathat eszközökben, ha segítenie kell, már pedig segíteni kell. A levelezést Barthánéval a jugoszláv összeomlás után beszüntettem, postai okok miatt is, azután nem tudom, kellemes volna e Neki jelenleg velem levelezni. Üdvözlőt kaptunk Nagy Laci által Hoffmann követségi tanácsos¹⁴²⁶ úrtól, ki kilátásba helyezte, hogy eljön Becskerekre. Nem említhetne e Neki Doktor Úr egyet-mást? Talán még jóra fordulhat minden?

Ugye nem haragszik, ugye megbocsát, hogy ily hosszú levéllel terheltem. Mint magyar írók a magyarnak, azért ilyen őszintén. Egyfajta vagyunk, s ez annyi, mint egy családhoz tartozni, már pedig a családban másnak, mint őszinteségnek nincs helye. – Még egyet! – Vasárnap Dr. Jankó helyett Hönig¹⁴²⁷ nevű úr volt itt egy kis babát mint tizenkettedik gyereket keresztelni. Nyilvános beszédében arra intette a németeket, hogy a szövetségeseket tisztelni kell, ellenben egy intim körben tartott konferencia félén fegyelemre és összetartásra intette őket, mondva: könnyen lehetséges, hogy úgy a vörösekkel, mint a zöldekkel háborúba keveredünk majd, s akkor az itteni németeknek is fegyverbe kell állniuk. Igaz, ezért a kijelentésért nem vállalhatok felelősséget, mert a lányomtól hallottam, kinek férje községi rendőr, – állítólag ez utóbbi hallotta. Miután a lánynak, ki már hatodik éve van nálam, s ki egyébként maga a megtestesült hűség – csak egy hibája van, a kissé élénk fantázia –, nem biztos, hogy ez igaz. Viszont hogy honnan venné ezt, ha nem volna valami alapja? Ez az én lányom férjével és sógorával állítólag szintén rajta van, mint buzgó német a magyar „fekete-listán”, csak nem tudom a „hivatalos”-on, vagy a „magánszorgalomból összeállított”-on e? Minden eshetőségre halálra van rémülve s azt hajtogatja: lieber sollen sie mich schlachten (ez az ő kifejezésük a gyilkolásra) mir dan Klos das Leben lassen.¹⁴²⁸ Alig győzöm megnyugtatni.

Nem akarom megsérteni azzal, hogy arra kérem, levelem tartalmáról senkinek ne szóljon, erre a kérésre Váradyval szemben nincs szükség. Nem miattam van szükség diszkrécióra, én helyt állok minden szavamért, az emberek miatt, kik ezekkel az adatokkal szolgáltak, félnek min-

¹⁴²⁶ Hoffmann Sándor (1893–?) I. osztályú követségi tanácsos. Berlinben, Prágában és Bécsben teljesített szolgálatot. 1939-től egy ideig a belgrádi magyar követségen dolgozott.

¹⁴²⁷ Nem tudtuk őket azonosítani.

¹⁴²⁸ „Inkább öljenek meg engem is, minthogy csupán a pusztá életemet hagyják meg.”

dentől és mindenkitől. – Mit csinál a legkisebb Várady? Képzelem, milyen szépen fejlődik, s mint trónörökös is megállja helyét a családban. És a többiek? Gyermekei, nagy unokái remélem mind jól vannak?! Tudom mennyire lestrapált és fáradt, nem volna e kedve hozzánk kiruccanni pár napos pihenőre? Igaz örömmel, szeretettel várjuk.

A gyönyörű Eötvös¹⁴²⁹ könyvet, amit kaptam, úgy olvasgatom, mint ahogy a tokaji bort issza az ember, kortyonként. – Istenem a „Gondolatok” közül milyen sok van, amely ha valóra válhatna, mennyire megváltoztatná a mai csúnya világot, – milyen jók lehetnének az emberek, ha akarnának! Bocsnat még egyszer, hogy drága idejét így elvettem.

Őszinte barátsággal üdvözl
tisztelő híve:
Bešlićné

VL, Magyar ügyek, 1941/11619., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹⁴²⁹ Eötvös József (1813–1871) *Gondolatok* című munkájára utal, amely először 1865-ben jelent meg.

293.

Kramer Gyula,¹⁴³⁰ a DMKSZ elnökének körlevele a bánáti szervezetekhez, 1941. június 5.

Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Újvidék, 1941. június 5.
Újvidék
Levente-otthon. Tel. 29-91.

KÖRLEVÉL
kizárólag a megszállás alatt álló Bánát részére.

A D. M. K. SZ. ÖSSZES BÁNÁTI SZERVEZETEINEK!

Megbízottainktól értesülünk, hogy Bánát bizonyos helyein egy mozgalom indult meg, amelynek célja, hogy bánáti szervezeteink elszakadjanak a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetségtől és, vagy egy különálló bánáti szövetség alakuljon Becskerek székhellyel és, vagy pedig meglévő szervezeteink olvadjanak bele, illetőleg alakuljanak át a becskerei Magyar Közművelődési Egyesület fiókjaivá.

Tekintettel arra, hogy ezek az értesülések több oldalról megbízható megerősítést nyertek, a szövetség ezen az úton hivatalosan szükségnek tartja kijelenteni, hogy:

1. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség hatásköre és illetékessége továbbra is kiterjed a jelenleg megszállás alatt álló egész Bánság területére;
2. ennél fogva az összes intézkedési jogok az Alapszabályok és az Ügyviteli Szabályzat értelmében kizárólag a szövetség illetékes szervezeteit, a Szövetség elnökét, Intézőbizottságát, választmányát és közgyűlését illeti meg, tehát ezeknek a szerveknek igazolt megbízottjain kívülálló személyek minden intézkedése önkényes és érvénytelen.
3. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség a délvidéki, tehát a bánáti magyarságnak is egyetlen, minden hivatalos magyar fórum által elismert szervezete.

¹⁴³⁰ Lásd az 1259. jegyzetet.

A fenti hivatalos jogi álláspont leszögezése után a szövetség elnöke úgy a maga, mint a szövetségben tömörült délvidéki magyarság nevében kijelenti, hogy meg van győződve és bíz a bánati magyarság törhetetlen hűségében és tudja, hogy a szövetség, mint a délvidéki magyar egység képviselőjének zászlaját a gerinces bánati magyarság nem fogja elhagyni semmiféle önkényes mozgalom biztatására sem.

Összes bánati szervezetünket nyomatékosan figyelmeztetjük, hogy a központtól való elszakadás, illetőleg új központ körül való csoportosulás nemzeti szempontból oda magyarázható, hogy a bánati magyarok a Délvidékhez való tartozásukat megtagadva elismerik Bánát különállását és a jelen helyzetet természetesnek tartják.

Végül kérjük összes szervezetünket, hogy a hatóságok intézkedését az egyesületi munka további szüneteltetésére tartsák tiszteletben mindaddig, míg a Szövetség és az illetékes magyar hatóságok ki nem eszközlik az engedélyt a munka további folytatására.

Amennyiben pedig a hatóságok nem tiltják, a tagok további szervezését folytatni kell.

A szövetség melegen köszönti minden bánati magyar testvérünket!

Kramer Gyula elnök¹⁴³¹

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., sokszorosított körlevél,
géppel írt aláírással.*

¹⁴³¹ A körlevél alján „Délvidéki MKSZ Újvidék 1940” feliratú körpecsét található.

Várady Imre levele Szterényi Sándor¹⁴³² miniszteri tanácsoshoz,
1941. június 25.

Budapest, 1941. VI. 25.

Méltóságos

báró Szterényi Sándor
m. tanácsos úrnak

Budapest
I. Úri u. 54.

Kedves Sándor Öcsém!

Ma d. e. Pataky Tibor¹⁴³³ államtitkár úr volt szíves hosszabb kihallgatáson fogadni s így volt alkalmam a torontáli helyzetről, a magyarságnak a németekkel és szerbekkel kapcsolatos viszonyáról, gazdasági, népi, iskolaügyi kérdéseinkről lehető kimerítően referálni.

Utána Te voltál szíves fogadni s Véled, az államtitkár úrtól nyert utasítás szellemében, különösen az égetővé vált iskolaügyet, majd a többi közügyi kérdést is, barátilag megvitattuk.

Voltál szíves kedves Sándorom, a te végtelenül finom, előzékeny, kedvesen lekötelező modorodban valamiképp értésemre juttatni, – amit az utóbbi időkben egyébként is éreznem kellett –, hogy a változott elgondolások szelleme szerint idefent az a vélemény alakult ki, amely nem tartaná kívánatosnak nálunk, odalent a vezetés irányításába történő további bekapcsolódásomat.

Baráti, meleg, őszintén átérzett jóindulatú kedvességedért, hálás, igaz köszönet. De ennek kapcsán nagy kérésem is volna.

Úgy az államtitkár úrtól, mint Tőled is azzal vettem búcsút, hogy legalább e hét végéig, de ha kívánatosnak látszanék, a jövő héten is, Buda-

¹⁴³² Báró Szterényi Sándor (?-?) miniszteri osztálytanácsos, báró Szterényi József kereskedelemügyi miniszter örökbe fogadott fia.

¹⁴³³ Pataky Tibor (1889–1953) a miniszterelnökség nemzetiségi és kisebbségi osztályának vezetője, 1928 és 1944 között címzetes államtitkárként.

pesten maradva, rendelkezésekre állhatnak. Ez ígéretem alól kérnék az államtitkár úrtól, s Tőled is feloldást. Holnap visszautazom.

Ilykép, – igaz sajnálatomra – nem volnék abban a helyzetben, hogy további utasítást, vagy rendelkezést elfogadhatnék. Nagyon is érzem, hogy az én útírányom a központtól csakugyan elvált.¹⁴³⁴ Bár igyekszem magam megnyugtatni, hogy az én személyemet illetően, megmaradtam továbbra is azon egyenes, nyílt úton, amelyet, nagy lelki boldogságomra úgy éreztem, hogy eddig Budapest is helyesnek tartott volt.

Az idők által megkövetelt új iránynak, természetszerűleg semmiképp sem akarnék, vagy tudnék útjában állani. Minthogy azonban fajomnak, amint eddig közel öt évtizeden, úgy a még hátralevő rövid életemen át is csekély, kis erőmtől telhetőleg szolgálni óhajtok, s minthogy ehhez teljes lelki függetlenség szükséges, engedd meg kérlek, itt írásban is ismétlését annak, amit nagyon kérnélek illetékes helyen is nevemben kifejezésre juttatni, hogy nékem nemcsak semmi, de semmi irányú személyes ambícióim nincsenek, de netán egyéb megkülönböztetést sem tudnék semmiképp sem elfogadni.

Szívből kérve, tarts meg továbbra is engem annyira kitüntető kedves barátságodban,

melegen köszönt
mindenkor tisztelő igaz híved:

VL, Magyar ügyek, 1941/11913., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹⁴³⁴ A nézeteltérések pontos okát nem ismerjük.

295.

Szterényi Sándor¹⁴³⁵ válaszlevele Várady Imréhez, 1941. július 2.

1941. július 2.

Kedves Imre Bátyám!

Hozzám intézett szíves levelére sietek megjegyezni, hogy legnagyobb sajnálatomra, úgy látom, félreértette szavaimat.

Kellemetlenül érint, hogy éppen az énvelem folytatott beszélgetése nyomán tetszett elfoglalni a passzivitás álláspontját, holott ez nem felel meg az intencióknak.

Arra kérem kedves Imre Bátyámat, hogy ha legközelebb ismét feljön, feltétlenül közölje ittlétét, hogy Palinak¹⁴³⁶ alkalma legyen Imre Bátyámmal megbeszélést folytatni.

Sokszor üdvözl

őszinte híve,
Sándor

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., eredeti, géppel írt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹⁴³⁵ Lásd az 1432. jegyzetet. Várady Szterényihez írott levelét lásd az előző iratnál.

¹⁴³⁶ Minden bizonnyal Balla Pálra (?-?) utal. Balla a külügyminisztérium osztálytanácsosa, majd 1939-től 1944-ig a miniszterelnökség II. B. osztályának osztályfőnöke. A II. B. osztály a külföldön élő magyarok nemzeti gondozásával foglalkozott, a szerb ügyek szakértőjének számított. Balla volt annak az 1943–1944-ben működő kárpótlási bizottságnak a vezetője, amelynek feladata az 1942-es razzia szerb áldozatainak kártalanítása volt. 1943 augusztusában őt nevezték ki az újraengedélyezett Matica srpska kormánybiztosává.

Ismeretlen szerző jelentése a bánáti helyzetről, d. n.

A Belgrádban 1941. VII. 23-án megtartott miniszteri tanács (Rat der Kommisarischen Leiter) határozatának a szerb hivatalos lapban (Sluzbene Novineben¹⁴³⁷) történt közzététele után megjelent Nagybecskerekben dr. Rurner¹⁴³⁸ Staatsrat-Generalleutnant s itt hivatalukba iktatta a német bányhelyettest¹⁴³⁹ és a többi kinevezett főbb tisztviselőket.

Ezekhez intézett beszéde végén kijelentette, hogy a németek a szerbekkel megtalálták a megértés alapját, de – amint mondta, a magyarokkal nem tudtak megegyezésre jutni. Ezzel magyarázta, hogy a kinevezett tisztviselőkbe egyelőre csak németek és szerbek kerültek.

Akkoriban – úgy tudom – hogy Budapestnek még az lett volna az állásfoglalása, hogy a magyarok ne is nagyon erőltessék a tisztviselői állások elfoglalását.

Most azon újabb utasítás szellemében, hogy a magyar népcsoport minél több tagja igenis vegyen részt a közigazgatásban, dr. Tallián Tibor¹⁴⁴⁰ eredményes tárgyalásokat folytatott, minek következtében magyar jegyzők, szolgabírák és egyéb tisztviselők kinevezése folyamatban van. Tallián e kérdésben szerdára (VIII. 6.) értekezletre hívta meg a vidéki megbízottakat.

Az említett miniszteri tanács határozatát, Atymovics¹⁴⁴¹ elnöki nyilatkozatát dr. Sepp Jankó német csoportvezető idevonatkozó cikkét tartalmazó újságokat mellékelem.¹⁴⁴²

Azt, hogy e miniszteri tanács határozata és a szerbeknek a németekkel célzó együttműködése a Bánáti komolyabb német néprétegek köré-

¹⁴³⁷ *Sluzbene novine – Hivatalos Újság.*

¹⁴³⁸ Helyesen Turner. Harold Turner (1891–1947) a szerbiai német katonai közigazgatás parancsnoka, SS-vezérőrnagy, majd -altábornagy. Háborús bűnősként Belgrádban végezték ki.

¹⁴³⁹ A segédbán a bánáti németek egyik vezetője, Josef-Sepp Lapp (1910–?) lett.

¹⁴⁴⁰ Lásd az 1392. jegyzetet.

¹⁴⁴¹ Milan Acimović (1898–1945) jogász, belügyminiszter. Az első szerb kollaboráns, úgynevezett biztos kormány (1941. május 1. – 1941. augusztus 29.) elnöke, majd Milan Nedić úgynevezett népi megmentés kormányában ismét belügyminiszter. Fegyveres harcban halt meg.

¹⁴⁴² A mellékletek nem voltak az irat mellett.

ben milyen visszatetsző hatást eredményezett, hűen leírja Pataky Tibor Ömgához¹⁴⁴³ címzett és szintén mellékelt jelentés.¹⁴⁴⁴

Komoly aggodalmat kelt a bánáti ifjú németek (Erneurer) hivatalokba tódulása mellett az ő gazdasági kíméletlen előretörésük.

Nagybecskerekben a Pancsovai Népbank (Német pénzügyintézet) fiókot alapított. Szinte korlátlan mennyiségben áll pénz rendelkezésre. Minden megvehető ingatlant a Bánát területén németek vesznek meg. Velük más nép nem versenyezhet, mert minden, bármennyire is túlcsigázott árakat, csak német tud ajánlani és fizetni. Bankjuk minden pénzösszeget hitelez.

Az ún. agrárreform által a szerb önkéntesek – dobrovoljácok – között még az 1920-as években kiosztott ingatlanokra a szerb állam javára bekebelezve volt megterhelési és elidegenítési tilalmat a németek töröltették és az így felszabadult ingatlanokat igyekeznek e dobrovoljácoktól túlárakon is, németek megvásárolni.

A bánáti nagy értéket képviselő Lederer,¹⁴⁴⁵ Schulhoff,¹⁴⁴⁶ Sajóviz (volt gr. Csekolics)¹⁴⁴⁷ birtokokat, városi házakat mint zsidóbirtokokat, mind eltulajdonítják. Minden oldalról erősen kísérelteznek a nagybecskereki Cukorgyár megkaparintása érdekében.

Ha nem történhetik gazdasági téren megfelelő ellenintézkedés, úgy a Bánátnak Magyarországhoz történő visszacsatolása idején nagyon megrendült állapotban leszünk.

¹⁴⁴³ Öméltóságához.

¹⁴⁴⁴ A melléklet nem volt az irat mellett.

¹⁴⁴⁵ A csókai birtokot a zsidó származású Schwab Lőrinc és Károly vásárolta meg a 19. század végén, amit később unokaöccseik, Lederer Artúr és Károly örökölték. A Lederer család 1919-ben katolizált. Trianon után Artúré maradt a csókai birtok, amit fia, György mintagazdasággá fejlesztett, ezért 5000 kataszter holdat megtarthattak. A háború alatt a birtokot a németek kisajátították, és a Hermann Göring Werke konzorciumé lett. A család 1941-ben átszökött Magyarországra, és túléltek a holokausztot.

¹⁴⁴⁶ Schulhoff Lajosnak (1887–?) Padén volt birtoka, főként szőlőtermesztéssel és borászattal foglalkozott. 1941-ben Magyarországra menekült, túlélte a holokausztot, a háború után Kanadába emigrált.

¹⁴⁴⁷ A Csekolics családnak Zsombolyán és környékén voltak a bánáti birtokai, több mint 45 000 kataszter hold. Ennek egy része 1924-ben Romániához került, de maradtak birtokai Jugoszlávia területén is. E birtok egy részét vásárolta meg Sajóviz Sándor. Bárány Csekolics Ivánt (1876–1951), aki diplomáciai karriert futott be, 1944 márciusában a németek letartóztatták, és Mauthausenbe szállították. Az SS-országban sok zsombolyi sváb volt, s így sikerült a rabkórházban átvészelnie a fogság idejét.

Nem tudom, nem lehetne-e – hozzáértő gazdasági szakközegek meghallgatása után – a Bácska területén történt pénzbeváltás útján befolyt dinárokat, avagy a német katonaságnak itt történő bevásárlása útján összegyűlő azon német márkákat, amelyek a Bánátban forgalomban levő fizetési értéket képeznek ma is, valamelyik bánáti hitelszövetkezethez lejuttatni és e pénzzel a magyar kisemberek részére ingatlanokat vásárolni.

Mellékelem a Nagybecskereki Hitelszövetkezetnek a pénzforgalomra vonatkozó jelentését.¹⁴⁴⁸

Az iskolák kérdésében külön jelentésben voltam bátor beszámolni.

*VL, Magyar ügyek, 1941/11913., gépelt másolat,
dátum és aláírás nélkül.*

¹⁴⁴⁸ A mellékletet nem találtuk az irat mellett.

A DMKSZ bánáti ügyvezető elnökének körlevele a bánáti magyar iskolák felügyelőségéhez, 1941. szeptember 25.

A D. M. K. Sz. bánáti Elnökétől

A bánáti magyar iskolák Felügyelőségének
Ngs. Juhász Ferenc¹⁴⁴⁹ úrnak
Nagybecskerek

A D. M. K. Sz. Alapszabályai 3 §-ának 7. és 8. pontja értelmében és az illetékes magasabb helyről kapott utasítás alapján elrendelem, hogy:

1. A bánáti magyar iskola ügy eddigi szervezete teljesen beolvadjon a D. M. K. Sz. bánáti szervezetébe, akként, hogy mint annak szerve része ezentúl a D. M. K. Sz. egyik alosztályát képezi.
2. Ezen alosztály hivatalos címe a mai naptól kezdve a D. M. K. Sz. bánáti iskola-felügyelősége.
3. Ezen alosztály adminisztratív vezetőjévé kijelölöm Juhász Ferenc urat, aki ezentúl is a magyar iskolák további szervezési munkáját hivatott végezni, de köteles minden iskolai szakkérdés tekintetében kikérni a melléje beosztott pedagógiai szakbizottság véleményét és útmutatásait.
4. Ezen pedagógiai szakbizottság tagjaivá ezennel kijelölöm Kozma Gyula,¹⁴⁵⁰ dr. Köncöl József,¹⁴⁵¹ Ambrózy Károly,¹⁴⁵² Liska József és Sárík Ferenc urakat.¹⁴⁵³
5. Az iskolai alosztály működéséről köteles hozzám minden fontosabb ügyben írásbeli jelentést tenni és az időközönkénti körzetvezetői értekezleten referálni.

¹⁴⁴⁹ Lásd a 272. jegyzetet.

¹⁴⁵⁰ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁴⁵¹ Dr. Köncöl József (1875–1949) jogász, teológus, gimnáziumi tanár, iskolaigazgató, zeneszerző.

¹⁴⁵² Ambrózy Károly (1893–1960) tanár, 1914-ben Magyarország diszkoszvető bajnoka. 1938-ban ő szerkesztette a *Jugoszláviai Sportélet* című szaklapot. 1943-tól a Dunamelléki (Bánáti) Magyar Közművelődési Szövetség igazgatója.

¹⁴⁵³ Nem tudtuk őket azonosítani.

6. Személyi kérdésekben, különösen kinevezések és áthelyezések ügyeiben köteles az alosztály előzőleg nekem jóváhagyás végett előterjesztést tenni.
7. Sürgősen elküldendő hozzám a kinevezésre váró tanárok és tanítók névsora az összes szükséges adatok közlése mellett.
8. A magyar iskola alap szintén szerves része a D. M. K. Sz.-nek. Az alapkezelését és felügyeletét a körzetvezetői értekezlet fogja gyakorolni.
9. Az iskola alap terhére történő kifizetésekről köteles az iskolaügyi alosztály előzetesen hozzám költség-előirányzatot beterjeszteni. A kiutalási jogot fenntartom magamnak, melyet a körzetvezetői értekezlettel egyetértésben fogok gyakorolni. Az eddigi kiadásokról kérek pontos elszámolást, hogy azt a körzetvezetői értekezleten felülvizsgálhassam.
10. A magyar iskola alap pénze további utasításomig a Bánáti Központi Hitelszövetkezethetnél letétként kezelendő.
11. Mindezekről kiértesítendő:
 - A körzetvezető urak,
 - Juhász Ferenc úr,
 - A pedagógiai szakbizottság tagjai,
 - A bánáti központi hitelszövetkezet,
 - és a magyar iskola alapot eddig kezelő bizottság, mely utóbbi bizottságnak eddigi önzetlen fáradozásáért és munkájáért meleg köszönetet mondok.

Kelt Török Kanizsán, 1941. szeptember 25-én.¹⁴⁵⁴

Tallián Tibor¹⁴⁵⁵
ü.elnök

Nagyságos dr. Várady Imre úrnak
ügyvéd
Nagybecskerek

VL, XVII., 11121/c., géppel írt másodpéldány, kézzel írt aláírással.

¹⁴⁵⁴ A dátum alatt a „Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Bánáti Központi iroda” feliratú körpecsét.

¹⁴⁵⁵ Lásd az 1392. jegyzetet.

Várady Imre levele Bolla Lajos¹⁴⁵⁶ belgrádi magyar konzulhoz,
1941. december 14.

K. B.

A Bánát jó része – minden mesterkedés ellenére – panaszaival, kérelmeivel ma is hozzám fordul. Amit csak lehet igen sok, sok szerencsétlen magyarnak érdekében igyekszem elintézni.

Számos közöttük természetesen a Magyarországra utazni akaró. Ezekben – különösen a Vele történt legutóbbi megbeszélés és Tőled nyert felvilágosítás óta – a közvetítést elhárítom.

Felkeresett azonban mostanában három olyan család, akiket jelzett megbeszélésünk ellenére mégis nagyon-nagyon melegen volnék bátor jóindulatú pártfogásodba ajánlani.

Teszem ezt annak alapján is, hogy mind 3 esetben maga a német katonai hatóság helyez súlyt arra, hogy az utazás lehetővé tétessék, amit igazol, hogy megadta a kérvények számait.

I. Nikolics Miklós földbirtokos és neje – aki dr. Milloss Aurél volt magyar kincstári főügyészünk leánya. Mind három fiú gyermekük Magyarországon – az egyik Bpsten, a másik kettő Kolozsvárott főiskolai hallgató. Utazásuk célja főképp a fiúk megfelelő elhelyezése, az ezzel egybekötött pénzügyi kérdések elintézése.

Kérvényük (olvashatatlan szó – S. E.). No. 1445 és 1446. sz. a. 1941. XII. 8-án küldetett el.

II. Kiváló magyar műkedvelőnk – a D. M. K. Szövetség rendezésében utóbb is kiváló sikerrel működött. Dr. Leicher orvos leánya, akinek anyja dr. Leicher Mihályné és leánya Leicher Györgyi részére kért engedély 1443 és 1444 sz. a. ment tovább.

III. Dr. Brájer Lajos¹⁴⁵⁷ és neje régi kultúr embereink. Úgy a M. K. Egylet, mint most a D. M. K. Szövetség vál. tagja.

¹⁴⁵⁶ Bolla Lajos (?-?) diplomata, 1941-től belgrádi magyar ideiglenes ügyvivő, majd főkonzul.

¹⁴⁵⁷ Lásd a 484. jegyzetet.

Utazása célját az általa megfogalmazott, s ide mellékelt levél igazolja.¹⁴⁵⁸ A múzeum főigazgatójának idézett levelét magam eredetiben láttam és olvastam.

Ismételten nagyon kérem, hogy a jelzett kivételes, méltánylást érdemlő körülményekre tekintettel légy kegyes e kérelmeket jó indulattal elintézni.

Szívből üdvözl
régi tisztelő igaz híved

Dr. Bolla Gyula¹⁴⁵⁹
főkonzul úr Ö. m.
Belgrád
1941. XII. 14.

*VL, Szenátori iratok, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁴⁵⁸ A levél nem volt az irat mellett.

¹⁴⁵⁹ Bolla teljes neve Bolla Lajos Gyula volt.

Várady Imre levele Deák Leóhoz,¹⁴⁶⁰ 1941. december 22.

NB. 1941. XII. 22.

Dr. Deák Leó
főispán úr Öméltóságának
Zombor

Kedves Barátom,

Gradjanszki Péter, a volt báni hivatal mérnöke és fia Borivoj ügyvédjelölt, itteni magyar barátai és jó ismerősei értesülése szerint elfogva, őrizetbe vették ott Zomborban.

Én ez urakat személyesen nem ismerem ugyan, de hozzám igen közelálló, teljesen megbízható, minden irányban korrekt magyar barátaim adott szavára, azon tiszteletteljes kérelemmel fordulnék Hozzád, lennél kegyes Gradjanszki Péter és Borivoj ellen – itt nem tudják minő gyanú alapján – folyamatba tett eljárás iránt személyesen érdeklődni, s amennyiben barátaim körében nyert azon értesülésem, hogy nevezettek mindenkor kifogás alá nem eshető, jó magyar érzelmű, magyar baráti körökben megfordult igen rokonszenves magaviseletet tanúsító úri emberek – ez esetben kegyeskedjél őket jóindulatú pártfogásodba venni.

Néked kedves Leóm és szeretett Övéidnek kellemes, boldog karácsonyi ünnepeket kívánva

régi őszinte barátsággal ölel

*VL, Szenátori iratok, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁴⁶⁰ Lásd a 101. jegyzetet.

Szmolenszky József¹⁴⁶¹ levele Várady Imréhez, 1942. január 1.

Budapest Székesfővárosi
Számszék Helyettes Igazgatója

Budapest, 1942. január 1.

Nagyságos
Dr. Várady Imre Úrnak,
v. senátor
Nagybecskerek

Kedves Imre Bátyám!

December hó 22-én kelt leveledet az év utolsó napján kaptam meg. Boldog karácsonyi ünnepeket kívántál nekünk, amit feleségemmel együtt hálás szívvel köszönünk.

Sajnos a 24. karácsony nem úgy sikerült, ahogy mindnyájan szeretttük volna. Mi arra törekedtünk, hogy a felszabadulás előtti utolsó karácsony alatt feleddessük el lehetőleg mindenkivel a hétköznapi fájdalmait és érezze mindenki azt a szerető segítő kezet, melyet a Magyar Haza nyújtott ott élő gyermekei felé. És ha a szeretet látható jelei nem is érkezhettek el azokhoz, akik azt kiérdemelték, minket ez még jobban összefűzött, új munkára serkent, új utak keresésére készített, melyeken el fogjuk érni a célt, melyet magunk elé tűztünk.

A szeretetadományok sajnos csak Újvidékig jutottak el, remélem rövid időn belül mégis csak meglesz a lehetőség arra, hogy átkerüljenek.

Örömmel értesültem arról, hogy Nagybecskerek lelkes hölgyei a „Magyar a Magyarért” akciót¹⁴⁶² meg akarják szervezni.

¹⁴⁶¹ Szmolenszky József (?-?) Torontál vármegye volt másodfőjegyzője, 1938-tól gazdasági főtanácsos, 1941-ben a déli hadsereg katonai közigazgatási csoportja polgári osztályának vezetője, a torontáliak egyesületének vezetője, a Budapest Székesfővárosi Számszék helyettes igazgatója.

¹⁴⁶² A „Magyar a Magyarért” mozgalom a Felvidék szociális megsegítésére 1938-ban, a terület visszacsatolása után indított mozgalom volt, amely az Imrédy-kormány „produktív szociálpolitikájának” része volt. A már meglévő társadalmi, szövetkezeti hálózatot (Hangya, Futura), valamint a köztisztviselők felajánlásait fogta össze. Formailag Imrédy Béla felesége állt a mozgalom élén, valójában Imrédy bizalmasa, a Miniszterelnökség Társadalompolitikai Osztályának vezetője, Kovrig Béla (1900–1962) szociológus, politikus vezette.

Az akciónak szabályzata nincs. Ez egy hirtelen támadt, szeretően gondos és lelkes tevékenység volt a felvidék felszabadulása előtt, sikere óriási, népszerűsége túlélte az anyagi támogatásra szükséges időt.

Az ország megnagyobbodása óta a szociális munka tervszerűen állami irányítás mellett folyik, a társadalom és az állam együttes hathatós támogatásával.

A torontáli hölgyek nemes vállalkozása – szerény véleményem szerint – akkor volna eredményes, ha a szervezés azon elvi szempontok szem előtt tartásával történne, melyek itt érvényesek a szociális tevékenység terén.

A szociális tevékenységnek ezért nép és családvédelmi téren kellene mozogni és pedig:

1. az intézményes szegénygondozást,
2. az anya és csecsemővédelmet,
3. a gyermekvédelmet és gondozást kellene társadalmi úton megszervezni.

Mindhárom irányú tevékenység csak akkor lehet helyes, igazságos és csak akkor állhatja ki a vidéken különösen szokásos kemény bírálatot, ha pontos, lelkiismeretes helyszíni adatgyűjtésen alapszik, melyet csak környezettanulmány útján lehet megszerezni.

A környezettanulmányra alkalmas hölgyek kiválasztása volna tehát az első és legfontosabb lépés. Nekik kellene otthonában felkeresni minden magyar szegény embert és eljárásukról készített írásbeli beszámolójukat eljuttatni 1) a szegénygondozással 2) anya és csecsemő, illetőleg 3) gyermekvédelemmel foglalkozó osztályhoz.

Ha kellő adat van a támogatandók számáról és helyzetéről, a támogatás anyagi eszközeit kell biztosítani. Ezért számba kell venni a magyar társadalom azon rétegét, mely anyagi támogatást nyújtani képes és arra hajlandó is, őket havi adományok felajánlására felkérni és a havonta felajánlott összegek beszédéről gondoskodni. (Ez így van Magyarországon minden városában.) Lehetőleg mellőzni kell az egyesületek külön gyűjtését, mert ezáltal elaprózódik az összeg és kevesebb jut a szükséges célra.

A rendelkezésre álló összeg nagyságához igazodhatik a szegénygondozás és más szociális tevékenység mérve.

A szegénygondozás főleg élelmiszer, ruhanemű és tüzelőszer juttatására szorítkozzék.

Ezt úgy lehet biztosítani, hogy tehetősebb családok otthonukban teszék lehetővé egy-egy szegény étkezését bizonyos ideig (pl. hetenként egy vagy több napon át ebédet adnak egy szegénynek), vagy az igazolt szegények étkeztetésére népkonyhát állítanak fel megfelelő felügyelet mellett.

Az anya és csecsemővédelemnek orvosi irányítás mellett kell működnie, ingyen tej kiosztással és vándorkelengye kölcsönzéssel.

A gyermekvédelmi tevékenységet az ún. zöldkeresztes tanfolyamot¹⁴⁶³ végzett leányok bevonásával kellene megindítani és ellátni.

A magyarság ottani anyagi helyzetét és az ottani gazdasági állapotokat ismerve tudom, hogy a társadalom adományain kívül más anyagi eszközök is szükségesek a munka sikerének biztosításához.

Erre hivatott a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, melynek támogatás nyújtására megvan a lehetősége.

De természetesen a legmesszebbmenően rendelkezésre állnak az itt működő délvidéki egyesületek is úgy anyagi erejükkel, mint teljes erkölcsi befolyásukkal, ami véleményem szerint hathatós támogatást fog jelenteni.

Ennek azonban előfeltétele az, hogy komoly, pontos és indokolt adatok álljanak az akció részéről rendelkezésre arról, hogy mennyi pénzre, milyen természetbeni adományra van szükség (pl. mennyi cipő, fehérnemű, csecsemő kelengye, férfi és női ruhaszövet szükséges).

Arra kérlek kedves Imre Bátyám, hogy a meginduló „Magyar a Magyarért” mozgalom indokolt igénylését légy szíves annak idején hozzám eljuttatni. Én gondoskodni fogok arról, hogy lehetőleg minden jogos igény gyorsan kielégítést nyerjen.

És ma az új esztendő első napján Neked és kedves családnak feleségemmel együtt legőszintébb szerencsekívánatainkat küldjük és arra kérlek kedves Imre Bátyám, légy olyan jó és tolmácsold az én szeretetteljes jókívánságaimat ott mindenkinek.

Én rendületlenül hiszem, hogy ez az év – talán szabad így mondanom – meghozza nekünk a felszabadulást és addig sikerülni fog a történetek ellenére elérni és biztosítani mindazt, amit jogos magyar önérzettel követelhetünk.

A viszontlátásig őszinte és meleg üdvözléssel köszönt

készséges híved:

Szmolenszky József

VL, XVII., 11121/c., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁴⁶³ A Zöldkereszt állami népegészségügyi szervezet volt, amely elsősorban a falusi anya- és csecsemővédelemmel foglalkozott, de feladatai közé tartozott a fertőző betegségek elleni küzdelem is. Falusi egészségházak hálózatát hozták létre, ahol zöldkeresztes nővéreket képeztek ki. Kezdeti lépéseihez nagyban hozzájárult a Rockefeller Alapítvány.

Nagy László és Nagy Géza¹⁴⁶⁴ kérelme Reményi-Schneller Lajoshoz,¹⁴⁶⁵ 1942. január 20.

Nagyméltóságú

Reményi-Schneller Lajos

m. kir. pénzügyminister Úrnak

Budapest

Nagy László és Géza nagybecskereki lakosok kérelme

a Nagybecskereken létesítendő M. kir. Dohánynagyáruda koncessiójáért.

Nagyméltóságú Minister Úr

Kegyelmes Uram

Alulírott, őskeresztény származású, református vallású, nagybecskereki lakosok, azon tiszteletteljes kéréssel járulunk Nagyméltóságod elé, hogy a Délvidék teljes felszabadítása után a Nagybecskereken létesítendő m. kir. Dohánynagyáruda vezetésével, ill. kezelésével bennünket megbízní méltóztassék.

Felemlíteni bátor kodunk, hogy a 23 évi szerb megszállás alatt, az itteni magyarság létérdekeinek megvédése céljából mindig az első sorokban küzdöttünk és magyar szívvel és magyar lélekkel és áldozatkészséggel mindig a kisebbségi magyarság szolgálatában állottunk.

A szükséges anyagi biztosítékkal, valamint az őskeresztény származást igazoló okmányokkal rendelkezünk.

¹⁴⁶⁴ Nagy Géza a bánáti német megszállás alatt Becskerek alpolgármestere volt, testvéréről, Nagy Lászlóról nem találtunk adatot. 1941. október végén, amikor már világos volt, hogy Bánátot nem csatolják vissza Magyarországhoz, a magyar kormány tiltakozására úgy szabályozták az egyes népcsoportok Becskerek vezetésében történő részvételét, hogy az öt alpolgármesteri helyek egyikét magyar nemzetiségű kapta.

¹⁴⁶⁵ Reményi-Schneller Lajos (1892–1946) jogász, politikus, képviselő, pénzügyi szakember. Több pénzintézet, majd az Országos Földhitelintézet igazgatója. 1938-tól 1945 márciusáig pénzügyminiszter. A háború után halálra ítélték és kivégezték.

Remélve, hogy kérésünk kedvező elintézésre talál, vagyunk Nagyméltóságodnak

Nagybecskerek 1942. január 20.

alázatos szolgája:
Nagy László és Géza¹⁴⁶⁶

VL, sz. n., eredeti, géppel írt irat, kézzel írt aláírással.

¹⁴⁶⁶ Nem találtunk utalást arra vonatkozóan, hogy a kérvény eljutott-e a címzetthez.

302.

Bánati volt magyar egyesületek levele Bárdossy László
miniszterelnökhöz,¹⁴⁶⁷ 1942. január 27.

Nagyméltóságú
Bárdossy László úrnak
m. kir. titkos tanácsos
m. kir. miniszterelnök
Budapest

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Urunk!

Tisztelettel alulírott Egyesületek,¹⁴⁶⁸ mint a szerb megszállás alatt volt, most pedig a szerb–német közigazgatás alatt álló Torontál és Temes vármegyékhez tartozó területek illetékes társadalmi képviselői, azok magyar lakosságának érdekében bátorkodunk Nagyméltóságodhoz fordulni.

Tudatában vagyunk annak, hogy Nagyméltóságod magas őrhelyéről legjobban képes az ottani helyzetet minden összefüggésében áttekinteni és megítélni. A legteljesebben elismerjük összes hatóságaink meleg együttérzését és segítő készségét. Mégis, sýnylődő magyar véreinkkel szemben fennálló erkölcsi felelősségünk nem engedi meg, hogy tovább is csak Egyesületeink keretén belül siessünk támogatásukra s egyebekben pusztá szemléelői legyünk az eseményeknek s az idő múlásának, hanem megköveteli tőlünk, hogy hangot adjunk keserveinknek s Nagyméltóságodtól kérjük a legsürgősebb megoldást igénylő kérdések orvoslását.

¹⁴⁶⁷ Bárdossy László (1890–1946) jogász, politikus, diplomata, 1941 áprilisa és 1942 márciusa között miniszterelnök. Kormánya alatt fogadták el a harmadik zsidótörvényt, ekkor került sor a zsidók kamenyec–podolszkiji lemészárlására, Magyarország második világháborúba történő belépésére, a Délvidék visszafoglalása után 1942 januárjában, a Sajkás-vidéki és újvidéki razziára, a 2. magyar hadsereg keleti frontra történő kiküldésére és húszezer magyarországi német Waffen SS-be történő besorozására. 1942. március 7-én Horthy kormányzó nyomására lemondott. A háború után háborús bűnősként halálra ítélték, majd kivégezték.

¹⁴⁶⁸ Az egyesületek neve nincs rajta az iraton.

I.

Előtérben most a tél hidege áll, a fűtési nyomorúság és a legszegényebb magyarságnak az éhínségtől való megmentése.

Már a tél beállta előtt nehézségekbe ütközött a főzéshez szükséges tüzelőanyag beszerzése is. Most az utcai fák feltüzelése folyik.

Nagyméltóságod nagylelkű elhatározásából még december hónapban 30 waggon tűzifa küldetett le a magyar iskolák fűtésére. Értesülésünk szerint ezenkívül 70 waggon érkezett oda. Amidőn ezért hálás köszönetünket nyilvánítjuk, mély tisztelettel kérjük, hogy az összmagyarság téli szükségleteinek szerény kielégítésére szükségelt s az eddig odaérkezett mennyiségnek mintegy tízszeresét kitevő fűtőanyag a kegyesen odaszánt 2.000 waggon keretében a reászorultak között leendő sürgős kiosztás céljából mielőbb leküldessék.

Hogy a magyar munkásosztály ilyen ínségbe jutott és nem tudja magát eltartani, az a most ott beállott helyzet következménye. E területen ugyanis az üzemek és műhelyek részben anyag hiányában, részben más okokból mind szűkebb keretek között működhetnek, illetve az előtt a kényszerhelyzet előtt állanak, hogy megszűnjenek. Így a magyarság legnagyobb része, amely üzemi idénymunkából és napszámból él, nem is szólva a célzatos elbocsátásokról, létfenntartásának feltételeitől esik el, s azokat addig nem nyerheti vissza, amíg ezen a megdermedt területen a gazdasági vérkeringés meg nem indul.

Az orvoslás alapvető eszköze a mai közjogi helyzetben is az ez idő szerint fennálló merev elzárkózás megszüntetése lenne. Igénytelen nézetünk szerint szükséges, hogy a német hatóságok e területnek az anyaország felé való személy- és áruforgalmát messzimenőleg megkönnyítsék és tegyék azt legalább is olyan szabaddá, amilyen az a kizárólagos szerb imperium alatt volt.

Nagyméltóságod előtt nem kell hangsúlyoznunk, hogy amidőn Közép-Európa ezen része ki van kapcsolva a postaforgalomból, amidőn a mai Magyarországra való beutazás és az innen odajutás csak hosszú ideig tartó körülményes eljárás mellett, szörványosan engedélyeztetik, amikor az áruforgalom szinte teljesen szünetel, akkor ez az állapot a gazdasági élet elsorvadását, s ezzel szegény magyarjaink munkaalkalmainak megszűnését jelenti.

Mély bepillantást enged a helyzetbe egyik megbízható kézből hozánk érkezett jelentés, amely szerint az emberinek már alig nevezhető lét nyomorúságának kitett, nevezetesen a városokba tömörülő nincstelen

magyarság, ebben az állapotában hajlamossá válhatik a legszélsőségebb eszmeáramlatok befogadására, mérhetetlen kárt okozva nemcsak önmagának, hanem az ekként kompromittált összmagyarságnak is.

Ebben a sivár helyzetben biztató jelenség, hogy azon néhány héten át, amíg a középiskolákban a fővárosi tanárokkal folyt az oktatás, a szegénysorsú emberek gyermekei is, a magyar iskola vonzóereje által felbuzdítva, cipő nélkül, rongyokba burkolt lábbal, kiskabátban jártak be még 5 kilométer távolságról is tanulni és szüleikkel együtt reménykedni. Ezeknek, elsősorban lábbelivel való ellátása tovább alig halasztható kötelesség. Remélhető, hogy az az 1300 darab ruha, melyet a székesfőváros áldozatkészsége juttatott a középiskolás magyar gyermekeknek, s amely már több mint egy hónapja Újvidéken, a báni palotában van elhelyezve a társadalmi úton összegyűjtött egyéb szeretetadománnyal és a Közoktatásügyi Miniszter Úr által adományozott tanszerekkel együtt, végtére mégis eljut rendeltetési helyére. Ugyanezt reméljük a Nagyméltóságod által már hónapokkal ezelőtt leküldött hittan és latin tankönyvek dolgában, amelyek a magyarkanizsai határvadászok Tisza parti őrházában várják további sorsukat.

II.

A létfenntartás elsőrendű szükségleteinek biztosítása mellett, amelyre főleg a szegény munkásnép szorul, fennállanak a magyar lélek igényei is, amelyeknek kielégítését a szegény és a tehetős, a művelt és az egyszerű ember egyképp megkívánja.

Valószínűnek látszik, hogy a magyarságot másodrendűségbe szorító rendszernek és a velük szemben most ott uralkodó hangnemnek megváltozása csak a területi kérdés megoldása során remélhető. Ebben a helyzetben ott, ma a magyar oktatás nemcsak a kultúra kérdése, nemcsak a gyermekek nyelvi tudásának helyreállítása, nemcsak a jövő nemzedék megtartásának biztosítója, de egyben az egész magyarság fő fontosságú lelki szükséglete.

Értesülésünk szerint Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét még rengeteg országos gondja közepette sem kerülte el a székesfővárosnak az a minden köszönetünket megérdemlő cselekedete, amellyel 19 tanárt bocsátott a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség rendelkezésére, hogy azok a Bánáti Magyar Iskolabizottság által felállított középiskolákban rendszeres tanítást végezzenek. A Bánáti Magyar Iskolabizottság a szerb összeomlás után az ottani magyar kultúrférfiak által hirtelenében létesített szervezet,

amely némi jogi formát nyert azáltal, hogy a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kötelékébe lépett, s mint annak egyik szerve szerepel.¹⁴⁶⁹ De az általa felállított középiskolák, amelyekbe a mindkét nembeli magyar ifjúság, az ottani viszonyokhoz képest meglepő nagy számban (1238 fővel) iratkozott be, nyilvánossági jogot még nem nyertek.¹⁴⁷⁰

Ezekben a középiskolákban a mostani iskolaév elején néhány ottani nyugalmazott tanár, lelkész, mérnök s még mások hazafias készséggel, de távolról sem kielégítő számban vállalták az oktatást, amely azután a fővárosi tanároknak 1941. évi november hó 20.-án történt megérkezésével szakszerűséget és friss lendületet nyert.

A főváros által leküldött tanárok működéséről Vörös István megbízott igazgató által szerkesztett, szinte drámai erejű jelentés is igazolja, hogy a magyarországi tanárok ottani megjelenése és munkája micsoda lelkiezt adott a bizalmában már-már megrendülő összmagyarásnak. Könnyen elgondolható, hogy kényszerű távozásuk mily keserűséget okozott és a fakadó reménykedés mily hervadását. Mert a tanároknak, a belgrádi német hatóság rendelkezésére e területről 1941. évi december 20. és 23.-a között el kellett távozniuk.

Ezt a meglepő rendelkezést csak abból a helyzetből eredő félreértésnek tulajdoníthatjuk, amely onnan eredt, hogy a tanárok csak a bánáti német rendőrfőnök részéről báró Tallián Tibor magyar kormány megbízottnak adott szóbeli biztatásra utaztak le és ott egy magyar nemzetiségű tisztviselő által joggal kifogásolható személyi okmányokkal láttattak el. De tudomásunk szerint erre csak azután került sor, amikor a túloldalnak nehézségeket okozó magatartása szinte belekényszerítette a mieinket, hogy a tanítási év előrehaladottságára való tekintettel a tanárokat bármi módon, de lejtassák.

Kegyelmes Urunk! Nem óhajtjuk kérelmünk nemzetközi vonatkozásait taglalni, mert azokat a dolgok természeténél fogva részleteiben nem ismerhetjük és mert azok fejtegetése hatáskörünkön kívül is esik. De azt tartjuk, hogy a Bánátból elszármazott, legjobb elemet magukba foglaló és az értelmiséghez tartozó, 2.000 tagnál nagyobb létszámmal bíró egyesületek őszinte és határozott szókimondása csak szolgálhatja Nagyméltóságod álláspontját.

¹⁴⁶⁹ Lásd a 297. iratot.

¹⁴⁷⁰ A nyilvános joggal rendelkező középiskolák államilag érvényes bizonyítványt adhattak ki és érettségi vizsgákat tarthattak. Nyilvánossági jogot az oktatási minisztérium adott ki.

Szabadjon végül felemlíteni, hogy amikor ezen tiszteletteljes előterjesztésünkben csak a magyar lakosság bajairól emlékezünk meg, ennek oka a ma ott lent uralkodó irányzatba gyökerezik, amely a másnyelvű lakosságot oly élesen elkülöníti a magyarságtól.

Egyesületeink, amelyeknek vezetőségei túlnyomórészt a vármegye szolgálatában töltötték el életüket, vagy a vármegyei közéletnek egyébként voltak részesei, hagyományaikhoz képest az ott élő összlakosság érdekeit is szívükön viselik. Fokozottan áll ez a németiségre vonatkozóan, már azért is, mert tagjaink nevezetes része az onnan elszármazott hazafias németiség köréből való. Meg vagyunk győződve, hogy tiszteletteljes előterjesztésünk, amely a magyarságért készült, a másajkú lakosság érdekeit is szolgálja.

Ezek után szabadjon fejtegetéseinket rövid pontokban összegezve, mély tisztelettel kérnünk, kegyeskedjék intézkedni, hogy

1. a bánáti szegény sorsú magyar lakosság a legsürgősebben szükséges tüzelőanyaggal láttassék el.
2. Annak létfenntartása, pénzbeli és természetbeni segély, elsősorban a gyermekek lábbelivel való ellátása útján biztosíttassék.
3. E területnek az anyaországtól való elzárása megszűnjék.
4. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, illetve a Bánáti Magyar Iskolabizottság által létesített középiskolák nyilvánossági jogot nyerjenek.
5. Ezen iskolákban a mai Magyarországról való tanároknak működését a legsürgősebben engedélyezzék és evégből nekik beutazási engedélyt adjanak.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Urunk!

Amidőn a volt megyéinkben fennálló helyzetet legjobb tudomásunk szerint Nagyméltóságod előtt őszintén feltártuk, tettük ezt azzal a mélyszéges bizalommal, amellyel Nagyméltóságod személye, hazafiúi erényei és megértő bölcsessége iránt viseltetünk. Biztosak vagyunk abban, hogy Nagyméltóságod mindazt, amit e szerencsétlen terület lakosságának, elsősorban magyarságának érdekében megtehet, erős kézzel meg is fogja cselekedni.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletünk kifejezését.

Budapest, 1942. január 27.

VL, sz. n., gépelt másodpéldány, aláírás nélkül.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség levele
Várady Imréhez, 1942. január 29.

Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség
Újvidék
Levente u. 6. Telefon 29-91

Újvidék, 1942. jan. 29.
KL. 623./1942.

Nagys.
Dr. Várady Imre úrnak

Nagybecskerek

A m. kir. Belügyminiszter úr rendelete értelmében alapszabályainkat folyó évi március hó 1-éig a magyar törvények értelmében átdolgozva oda fel kell terjesztenünk. – Ezen hivatkozott rendelkezése értelmében összes választmányi tagjaink személyi adatai (származási adatok, nagyszülőikig bezárólag keresztény, születési év, hely, vallás, stb.) is felterjesztendő.

Tisztelettel felkérjük tehát Önt, mint Szövetségünk választmányi tagját, hogy a csatolt kérdőívet, illetőleg személyi lapot kitölteni és hozzánk mielőbb visszaküldeni szíveskedjék.

Magyar testvéri üdvözléttel:
Dr. Hegedűs László¹⁴⁷¹
igazgató

1 drb. melléklet¹⁴⁷²

VL, XVII., 11121/c., géppel írt körlevél, gépelt aláírással,
kézzel írt címmel.

¹⁴⁷¹ Lásd az 1387. jegyzetet.

¹⁴⁷² A melléklet nem volt az irat mellett.

Várady Imre feljegyzése a Nemzetvédelmi Kereszt
adományozásának kérelmezéséről, 1942. február 1.

Fernbach Péter,¹⁴⁷³ Újvidék szab. kir. városának főispánja „Folyamodó-ívet” küldött hozzám azzal, hogy ezt kitöltve, vitéz Magasházy László¹⁴⁷⁴ ny. tábornoknak az Országos Nemzetvédelmi Bizottság elnökének címére Bpest VII. Rákóczi út 42. II. 6 – juttassam, „Nemzetvédelmi Kereszt” adományozását kérve.

A „Folyamodó-íven” e szavakat: „Kérem a Nemzetvédelmi Kereszt adományozását” – tentával kihúztam. Helyébe ezt írtam: Történt felhívásra, kötelező udvariasságból adott válasz.

A Folyamodó-íven: I. Személyi adataim: kitöltöttem.
II. „Nemzetvédelmi cselekményeinek rövid leírása”:

Külön kitüntetést érdemlő „Nemzetvédelmi cselekményekről” nem tudnék beszámolni.

Ezelőtt mintegy 37 évvel Nagybecskerek város választóinak bizalmából függetlenségi 48-as – akkoriban ellenzéki – programmal a magyar országgyűlés tagja lettem. Nagybecskerek városát a magyar képviselőházban két parlamenti cikluson képviseltem.

Az 1918. évben reánk szakadt szerb megszállás alatt, mint volt magyar képviselő, az ún. exponáltabb közéleti magyarokról vezetett jegyzékben felsorolva, természetesen én is börtönbe kerültem. Lakásomat ismételt házkutatások forgatták fel.

Csak hogy a börtön sötétjéből, a házkutatások izgalmából józanul semmiképp sem fonható „Nemzetvédelmi cselekmények” babérkoszorúja.

Szerb megszállás alatt élő délvidéki magyarságunk szívós, töretlen küzdelme végre is szavazati joghoz juttatta a Vajdaság magyarságát. Meg-

¹⁴⁷³ Fernbach Péter (1885–?) földbirtokos, ügyvéd, 1941 és 1943 között Újvidék főispánja. A Bácskai Gazdasági Egyesület igazgatósági tagja, a magyar Vöröskereszt kiemelkedő aktivistája, a DMKSZ választmányának tagja. Jugoszláviában háborús bűnösnek nyilvánították, 1945 novemberében a szövetségesek kiadták Magyarországnak. További sorsáról nincsenek megbízható adataink.

¹⁴⁷⁴ Magasházy László (1879–1959) az első ellenforradalmi tiszti különítmény tagja, majd Horthy kormányzó szárnysegédje, nyugalmazott tábornok, országgyűlési képviselő. Számos magyar, illetve lengyel katonai kitüntetés birtokosa. Aktív szerepet játszott a magyar lovassport életében.

alakulhatott Zentán a Magyar Párt. Dr. Sántha György elnök mellé társelnöknek és a Bánát részének elnökévé választottak.

Az ilykép kiküzdött szavazati jog révén lehettem azután Torontál vármegyében megyebizottsági, majd közigazgatási bizottsági tag. A megyei rendszer eltörlésével megalakult belgrádi tartománygyűlésbe pedig magyarpárti programunk alapján, tartománygyűlési képviselővé választattam.

Az 1927-ben lefolytatott országos választásoknál Nagybecskerek város és járása választópolgárainak bizalma magyarpárti programmal, a belgrádi szkupstinába küldött nemzetgyűlési képviselőnek. A szkupstina tagja voltam mindaddig, amíg azt a hírhedt Zsivkovics Petár-féle diktatúra¹⁴⁷⁵ kitörésekor alkotmányellenesen fel nem oszlatták.

Amikor itt ismét normálisabbá alakultak a közviszonyok, Jugoszlávia is a kettős parlamenti rendszerre tért át, megalkotván a Szenátusnak nevezett Felsőházat, – 1939 évben első ízben; majd a parlament feloszlata és a felsőház újabb összehívásakor másodízben is a szenátus tagjává neveztettem ki. Egyetlen magyar szenátorként képviseltem Jugoszlávia magyarságát olyképp e Felsőházban két ízben is, Jugoszlávia összeomlásáig.

Mindaz amit előbb mint magyar országgyűlési, majd mint tartománygyűlési, később pedig mint – szkupstinai – nemzetgyűlési képviselő s utóbb mint szenátor magyarságunk érdekében netán tettem, egy vonallal sem ment túl a kötelességteljesítés megkövetelhető határain. Nincsen tehát semmiféle alapja valamelyes különleges kitüntetésnek. Mert hisz ha mindezen különböző közéleti minőségekben az évek folyamán talán tettem is valamelyest, az semmiképpen sem volna kiválólagos „Nemzetvédelmi cselekménynek” számítható.

Ha tehettem és tettem bármit is, az magyar fajom, magyar vérem iránti egyszerű kötelesség teljesítés lehetett csak.

Kitüntetést, Nemzetvédelmi Kereszt adományozását nem kérem. Amint netán felajánlás, avagy adományozása esetén, semmiképp el sem fogadhatnám.

Nagybecskerekén 1942 évi február hó 1-jén.

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, aláírás nélkül.

¹⁴⁷⁵ Petar Živković (1879–1947) szerb, jugoszláv politikus, hivatásos katonatiszt, tábornok. A királyi udvarhoz hú Fehér Kéz nevű titkos titkosi szervezet egyik alapítója. Az 1929-es királyi diktatúra bevezetésekor II. Sándor király miniszterelnöknek nevezte ki, amely tisztséget 1932-ig töltötte be. A második világháború idején a londoni emigráns kormány tagja. A háború után távollétében halálra ítélték.

Megállapodás a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Nagybecskereki Fiókja és a Magyar Közművelődési Egylet között, 1942. május 5.

Megállapodás

A „Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Nagybecskereki Fiókja” és a „Magyar Közművelődési Egylet” között az utóbbinak tulajdonát képező könyvtár használatát illetőleg a következő megállapodás kötött:

A M. K. E., hogy könyvtárát a magyar olvasóközönség részére hozzáférhetővé tegye, kölcsön adja azt a D. M. K. Sz. nagybecskereki fiókjának az alábbi feltételek mellett:

1. A D. M. K. Sz. nagybecskereki fiókjának ügyvezető elnöke kijelenti, hogy az átadás tárgyát képező könyvtárra vonatkozólag az M. K. E. fennálló tulajdonjogát elismeri és tiszteletben tartja.
2. A könyvtárt a D. M. K. Sz. tagjain kívül, csakis azok használhatják, akik az M. K. E.-nek 1941. július 1.-én kimutatott tagnyilvántartásában szerepelnek.
3. A könyvtár és használatával kapcsolatos minden kiadás a D. M. K. Sz.-t terheli.
4. A könyvtár sorsát a D. M. K. Sz. könyvtárbizottságából választandó: elnök, titkár, pénztáros, ellenőr, főkönyvtáros és a szakosztályba már beválasztott választmányi tagok intézik.
5. A könyvtár használata egyenlőre díjtalan. Jövedelmét csupán az átdolgozandó könyvtári szabályzat szerint szedendő büntetéspénzek képezik (késedelmes visszaszolgáltatás, rongálás, elvesztés), amelyek elsősorban a könyvek karbantartására fordítandók. – A főlöleg az M. K. E. rendelkezésében az eredeti könyvtár gazdagítására fordítandó. Ezen módon befolyt összegekből vásárolt könyvek a könyvtártulajdonos Egyesület tulajdonát képezik. Amennyiben a később életbe léptetendő rendelkezések alapján könyvtári alapidj képezné a használat előfeltételét, úgy ezen mindekire egyformán kötelező díjból létesült alapterhére vásárolt könyvek a D. M. K. Sz. tulajdonát fogják képezni.

6. A főkönyvtárosi, illetve a könyvtári technikai vezetőjének állását illetően az egyezkedő felek megállapodtak Grollshammer Béla¹⁴⁷⁶ úr személyében. A netán szükséges segéderők alkalmaztatása kérdésében nevezett úr javaslatára a D. M. K. Sz. vezetősége dönt.
7. A könyvtár haladéktalanul megnyitandó.

Kelt Nagybecskerekén, 1942. év május hónap 5-én.

Dr. Várady Imre
az M. K. E. nevében

Tallián Tibor
D. M. K. Sz. nagybecskereki fiókja
névében az ügyvezető elnök¹⁴⁷⁷

XV. Könyvtárbizottság

Feladata: kölcsönkönyvtár és olvasóköri létesítése és azok fenntartása, könyvek, folyóiratok, képek, filmek és más eszközök beszerzése és terjesztése népünk művelődésének előmozdítása céljából.¹⁴⁷⁸

VL, sz. n., eredeti, gépelt irat, kézzel írt aláírásokkal.

¹⁴⁷⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁴⁷⁷ Lásd az 1392. jegyzetet. Az iraton itt a „Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Nagybecskereki Fiókja” feliratú körpecsét látható.

¹⁴⁷⁸ Az irat felsorolja az ekkor létrehozott könyvtárbizottság harminckét tagjának nevét, amelyeket nem közlünk.

Várady Imre beszéde a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Nagybecskereki Fiókjának ülésén, d. n.¹⁴⁷⁹

A sors nem egyenlő mértékkel méri sem a szenvedéseket, sem a javakat és jótéteményeket.

Bpsten a tavasszal 10.000 németországi német ifjút fogadott a főváros¹⁴⁸⁰ a legmelegebb szeretettel s lát el bőkezű vendégszeretetének minden jótéteményével, – igen helyesen, –

nekünk itt nem lehetett 20 kultúrharcost, 20 tanárt vendégszeretünk melegébe fogadni.¹⁴⁸¹

Bpsten és magyarhonban különösen a Dunántúl, úgy mint itt is, minden lehető külső fénnel megünnepelték a német nemzeti ünnepeket, – igen helyesen –

nekünk itt nem lehetett megünnünk március 15-dikén a szabadság nagy ünnepét. Nekünk nem lehetett a már tavalyi karácsonyra elkészült magyar leány és fiú ruhákat áthozni szétosztani, sem karácsonyra, sem húsvétra, sem pünkösdre.¹⁴⁸²

Bpsten előre történt a legmesszemenőbb gondoskodás arra az esetre, ha a Németországból vendégül odaérkezett 10.000 ifjú közül valahányan netán betegségbe esnének, – hogy azonnal a legjobb kórházakban a leggondosabb ápolásban legyen részük, – igen helyesen –

nálunk itt – a női tábor m. t. elnöknője a köréje sereglett lelkes magyar nők szívbemarkoló hűséggel mondták el előttem is, hogy minő rémséges a nyomor, minő lázító volt a jéghidegség, amint az ún. baraklakásokban, a nyomortanyákon, itt-ott a külkerületekben a tél dermesztő

¹⁴⁷⁹ A szöveg alapján bizonyos, hogy a beszédet 1942-ben, valamikor május után írhatta.

¹⁴⁸⁰ Azzal párhuzamosan, hogy a Kállay-kormány 1942 áprilisában engedélyezte a Volksbund ifjúsági szervezetének, a Deutsche Jugendnek magyarországi működését, vállalta, hogy Németország északnyugati részéről, az angol bombázások által veszélyeztetett területekről évente tízezer 10–14 éves német ifjút fogad. Az első csoport 1942. május 7-én érkezett Budapestre, akiket zömmel dél-dunántúli, Pest környéki és bácskai német falvakban helyeztek el „nevelőszülőknél”.

¹⁴⁸¹ Budapestről 1941. november 20-án érkezett a húsz tanár (más adatok szerint tizenkilenc) Becskerekre, azonban a belgrádi német hatóságok december végén kiutasították őket Bánát területéről. Lásd a 302. iratot.

¹⁴⁸² Lásd az 1403. jegyzetet.

hidegében, néhol 6-an, 8-an egy kis szobába zsúfolva végig kínlódtak a magyarok – s amikor pedig magam hoztam a hírt, hogy Bpsten a melegszívű emberek vattát, flaneleket és egyebeket gyűjtöttek e nyomorgók, a vajúdó szülőanyák részére, – nem lehetett alkalom, hogy mindezt áthozva az ezeknek szánt helyekre juttassuk.

Kiadatott a szigorú rendelet, hogy Bánátunkban minden talpalatnyi földet meg kell művelni, minél többet, minél jobbat termelni, hisz közeleg az újabb tél, ne legyen inség, tehát dolgozni kell, tehát termelni kell, – igen helyesen –

de amikor az időjárás enyhültével megkezdődhetett a mezei munka, a magyar falvak munkabíró ifjait levezenyelték apjuk gazdaságából német gazdák gazdaságába, ahol napi 20 din. bérért kell munkát végezniök, míg, ha a magyar gazda felfogadna – ha találna – fia helyett munkást, 80 din. a napibér.

Úgy tudom, igazgatónk e panaszokat hallva nyomban eljár. Hogy minő eredménnyel, nem hallottam.

A kereskedelmi iskolából kitett magyar tanulók egy része az itteni zár-dában kapott iskolahelyiségeket, innét is a kilakoltatás komoly veszélye fenyegette magyar gyermekeinket.

S így folytathatnám a fa, az élelmiszerek, az árubeszerzési és egyéb mi-zériákon végig a hosszú sorozatot. A fakiosztásnál két asszonyt agyonso-rítottak, sort állva – meghalt mind a kettő.

Kérdhetik: miért mondom el mindezt éppen itt, e gyűlésen, holott jó-részt minden és a többi is minden köztudomású?

Felelek: amennyire lehet, összefogva kíséreljük meg a segítséget!

Tisza Kálmán – függetlenségi harc!¹⁴⁸³

Mert hisz látva mindezeket, a szerencsétlen szenvedőkkel végig szen-vedve mindezeket, lehetetlen jó lélekkel azt kívánni, hogy itt – mindig csak mintha mindennel oly nagyon meg volnánk elégedve, egymást, vagy a távol levőket, akiknek nehéz időkben pedig itt lett volna a helyük, – égis magasztaljuk, felhőkig tömjénezzünk, s ne hallassék egyetlen feltörő zok-szó sem. Madách is csak az Úr megnyilatkozására írta a nagy mondást: Engem csak hódolat illet, s nem bírálat.

Igen, de mért épen itt hangozzék el a zokszó? A bírálat? Azért hölgyeim és uraim, azért, mert ma összejövetelre nincsen más hely, nincsen más lehetőség, mint csakis a szövetség gyűlése.

¹⁴⁸³ Az eredetiben is áthúzva.

A magyar újságírók, a magyar írók Versecce hirdettek összejövetelt. Bizo-nyára csakis a Bánát magyarsága érdekében óhajtottak megbeszélést tartani – letiltották. Mert úgymond összejövetelt csakis a Szövetség engedélyezhet.

Ha tehát mindezt látva és átélve, itt a Szövetség kebelében hangzik el a zokszó, semmiképp sem szabad jogosan ezt úgy feltüntetni, mintha ez a vezetőségnek szóló szemrehányás lenne. Mintha ez a Szövetség elleni éllel irányulna.

Hisz a cél csak az, hogy itt, az egyedüli helyen, ahol ez ma lehetséges, itt hangozzék el a fájó elégedetlenség, lényegileg azért, hogy itt mindezt meghallgatva és összegyűjtve kellő helyen erre hivatkozás történhessék.

Tisza Kálmán – függetlenségi párt.

Ne legyen az a válasz, hogy ezzel és hasonló feljajdulással lehetetlen előállani, – ha minden hiába, úgy sem érünk célt. Hát ha rögtön nem érünk is el minden célt, de illetékes helyeken beszéljünk, panaszkodjunk, tiltakozzunk. Csak ne meghunyászkodva hallgatni. Azért persze senki sem kívánja, hogy ököllel az asztalokat verdessék. De a kettő között van – középút.

Tavaly húsvét hétfőjén a városháza nagy termében hangosan, érthető-en tiltakoztam a német puccskísérlet ellen.¹⁴⁸⁴

Tavaly a németek nagy társadalmi összejövetelén 100 német előtt érthe-tően, hangosan kiemelten, hogy – az ellenkező ferdítő beállítás ellenére – ez bizony magyar föld, amelynek az 1000 éves ország határai között van a helye.

Igaz – félreállítottak! De hát baj ez? Senki sem nélkülözhetetlen. De a magyar kötelességgel hűen teljesítettem. Ez lelkemnek megnyugtatóan elég.

Megnyugtat, mert emberi sors. Megnyugtat, mert láttam, amikor visz-szatért az anyaországba a Felföld, amikor visszatért Erdély, – amikor visz-szatért a szomszédos Bácska. Mindenütt hasonlóan mint tojás a tojáshoz: ugyanaz a tüneti jelenség.

Hirtelenében felburjánoztak – amint a Bácskában újsághasábokon le-festették – az ejtőernyős,¹⁴⁸⁵ az áprilisi, a szvetiszávás¹⁴⁸⁶ új magyarok,

¹⁴⁸⁴ Arra utal, hogy a bánati németek akarták átvenni a szövetség vezető tisztségeit.

¹⁴⁸⁵ Az anyaországból érkezett tisztviselőket nevezték így.

¹⁴⁸⁶ Azokra a magyarokra utal, akik a jugoszláv időkben magyarságukat feladva kiszol-gálták az államhatalmat. A Szent Száva (Sveti Sava) rendet 1883-ban Milan Obreno-vić szerb király alapította, 1945-ig az egyik legmagasabb szerb, illetve jugoszláv ál-lami kitüntetés volt, amelynek öt fokozata volt. 1986 óta szerb pravoszláv egyházi kitüntetés.

de nem amint falain előbb lett volna a sorokban meghúzódva, csendesen, nyugodtan együtt dolgozva, hanem hirtelenében mindenütt az első sorokba tülekedve, ők tekintették magukat egyedüli élharczosoknak.

Én ugyan ezt sem bánom. Örülök minden újabb erőnek. Jöjjenek, dolgozzanak új Magyarország, új magyarság felépítésén. Bár e kérdésben tudom, nincsen mindenki egy véleményen velem.

Csak egyet kérnék ezektől az új magyaroktól. Ne tekintsék semmiképpen sem magukat hirtelenében feljogosítottaknak arra, hogy ők ítélkezzenek elevenek és holtak felett, hogy ők – akiket eddig sorainkban nagyítóval sem láttunk – hirtelenében ők, a magyarság soraiból próbálkozzanak kilödni akarni mindazokat (s közöttük engem is, akik) – amennyire csak a volt jugoszláv körülmények megengedték – mindannyian az első sorokban küzdve, eleget tettek kötelességeiknek. Ezeknek mint bajtársaknak csak köszönettel, csak hálával tartozunk.

Történtek hibák, történtek mulasztások – hisz emberek vagyunk. De hogy itt a Szövetség kebelében máris felütötte fejét mind az a visszasság, amelyet oly fájdalommal szemléltünk a visszacsatolt Felföldön, Erdélyben, a Bácskában – pedig mi itt fájdalom: ma még nem is kerültünk haza – és máris ebben bizony részünk van sokaknak. A reám eső felelősséget természetesen vállalom magam is.

De nem menthető némi kis felelősség vagy mulasztás alól velem és sokakkal n. b. elnökünk, a prelátus úr sem.¹⁴⁸⁷ Kissé túlzott volt a megütött alaphang az ünnepélyes szép és lélekemelő megnyitási gyűlésen.

Átok. Mulasztás: Kossuth. 1848. IX. 23-dikának kiemelése. Borzalmas átok.

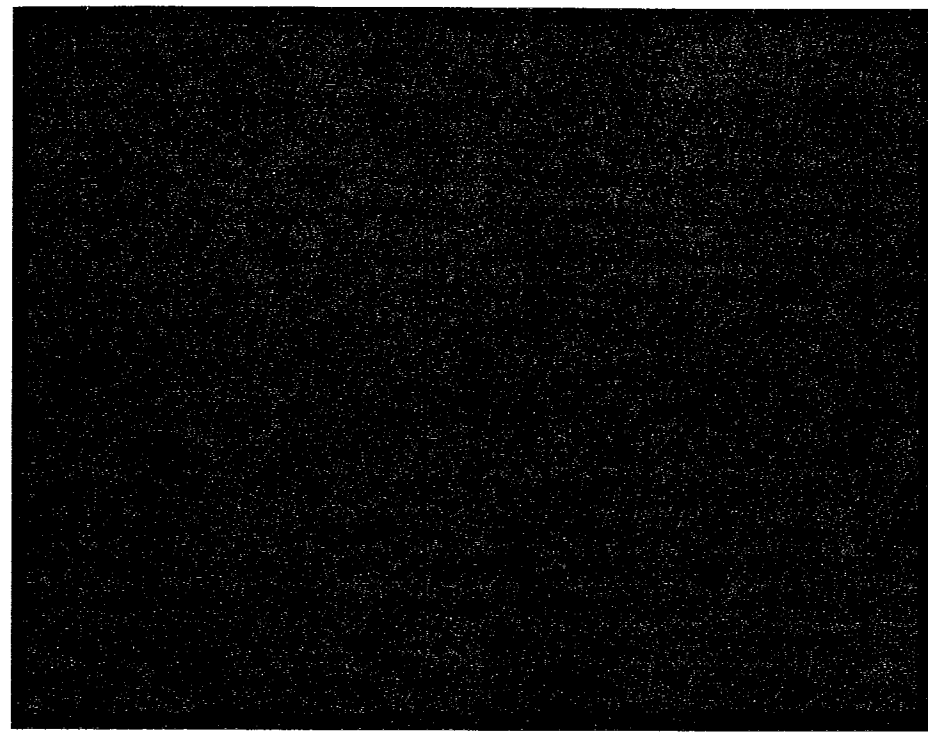
Ezt a hangot nem lett volna szabad, semmiképp sem lett volna szabad itt, éppen a megnyitás ünnepélyes órájában megütni. És nem ilyen rettenetes átokkal megdöbbeneni éppen egy főpapi elnök úrnak.¹⁴⁸⁸

Húzzunk ki ma minden ily kicsinyes személyes tüskét. Meredek szakadék szélén, körülöttünk a gyűlölet égő lávájával túl telített vulkánon rohanunk vakon vesztünkbe. – Ha így folytatjuk – a rettenetes sorsot megérdemljük.

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti, kézzel írt irat,
aláírás nélkül.*

¹⁴⁸⁷ Úgy véljük, hogy Kovács István pápai prelátusra gondol. Életrajzi adatait lásd a 296. jegyzetnél.

¹⁴⁸⁸ Nem tudtuk kideríteni, mire utal.

*Dr. Várady Imre tagsági könyve – Magyar Közművelődési Egyesület,
Nagybecskerek, 1942, 1943, 1944*

Jovanovits Márko¹⁴⁸⁹ levele Várady Imréhez, 1942. augusztus 15.

Surján,¹⁴⁹⁰ 1942, 15/VIII.

Igen tisztelt Kartárs Úr!

Meglepődik, ha megkapja ezen leveletemet, de egy sorsüldözött kartársa – élete alkonyán –, amikor becsületes ügyvédi tevékenységének gyümölcsét kellene hogy élvezze, – akkor – lealázva, saját otthonából kiűzve, mindenkitől elhagyatva, fordul Önhöz ismét, mint régi politikai elvtársához, egy szerény – de nekem sokat jelentő – kéréssel.

Ezt a sorsot én nem érdemeltem meg. Magyar iskolát, magyar egyetemet végeztem. Magyar asszonyt vettem feleségül – aki – szegény – már régen a föld alatt rothad. Nacionalista voltam – de soha sem sovíniszta. Magyar és német barátaimmal mindig a legnagyobb baráti viszonyban éltem, nem egyszer a sovínista túlkapások ellen nyíltan felléptem, a bácskai németek százai és talán ezrei ezt igazolhatják és ma magyar katonai parancsnokság intézkedése folytán az ügyvédi prakszisomat abba kellett hagynom és felnőtt leánnyal (19 éves) tavaly július havában átjöttem szűkebb szülőházamba – a Bánátba –, jelentkeztem szolgáltatattételre és megkaptam a surjáni jegyzői állást és most több mint egy éve, itt mint jegyző serénykedek.

Katasztrófám és tragédiám akkor indult meg, a mikor 1941. év ápr. 1.-én, 58 éves korom daczára, mint I. oszt. tart. százados – Becskerekre – mint hadtápparancsnok helyettes behívót kaptam. A behívó parancsnak engedelmeskednem kellett és én Becskereken nagypéntek napjáig teljesítettem nehéz, de igazságos kötelességemet. Nagypéntek napján este 9 órakor a parancsnokkal és a többi tiszttel együtt autón elhagytam Becskereket, a titeli hídon át Bácskába kerültem, Zsabályig¹⁴⁹¹ jöttem és látva, hogy oktalanság lenne tovább – cél nélkül – menekülni, elbúcsúztam és ott hagytam a parancsnokot, Zsabályon maradtam – azon elhatározással,

¹⁴⁸⁹ Marko Jovanović (?-?) ügyvéd, surjáni községi jegyző. A levél elején Várady Imre kézírásával: Szenátor, I. P. Boka.

¹⁴⁹⁰ Surján, Šurjan, közép-bánati község.

¹⁴⁹¹ Zsablya, Žabalj, dél-bácskai község.

hogy a bevonuló német vagy magyar parancsnokságnál mint leszerelt jugoszláv tartalékos tiszt jelentkezek. Nehéz órákat és napokat átélve Zsabályon, húsvét harmad napján én kocsin Óbecsére indultam – közben Csurugon a bevonuló magyar hadsereggel találkoztam, sok-sok viszonzottság, igazoltatás és életem kockáztatása után én végre Óbecse, Szenttamás, Újverbáson át honvéd teherautón lakóhelyemre – Bács községbe – kerültem. Örültem, hogy leányomat ismét viszontláttam, de nem sokáig örültem, mert ismét, pár napra reá megkezdődött ismét, amikor a katonai parancsnokság átvette a közigazgatást, – az igazoltatás, a zsidókkal egyetemben a letartóztatásom. A mikor kihallgatásomra sor került, akkor hallottam a nagy vádat, hogy – „voltam jugoszláv tartalékos I. oszt. százados és nagy szerbérzelmű”. De ez a vizsgálati fogság is pár nap alatt befejeződött, én teljesen igazolva el lettem bocsájtva, de hűségesküre nem bocsájtottak és én az ügyvédi prakszist tovább nem folytathattam. Pár hónapig a levegőből éltem, kicsi készpénzemet feléltem és hogy éhen ne haljak, jelentkeztem a járásparancsnokságnál és a főparancsnokságnál is közigazgatási vagy bírói szolgáltatattételre, de koromra való tekintettel nem vettek fel.

Kétségbeesésemben én megfogadtam német barátaim tanácsát, akik szerencsétlenségemben nem hagytak el – és én múlt év július 4-én magyar útlevelemmel – német jó barátom pénzével – elindultam öreg korommal a bizonytalanságba. Bánátba érkezve én azonnal Reith Franczi jóbarátomnál és állandó hódtsági ügyvédi helyettesemnél – jelentkeztem szolgáltatattételre és én 5 percen belül – mint első kinevezett jegyző – megkaptam jelenlegi állásomat.

Azt gondoltam, ezen szolgálatom rövid ideig tart és én visszamehetek régi prakszisom folytatására, tavaly novemberben átküldtem leányomat Bácsra – a Bácskába –, hogy megnézzze, meg van-e még a szegénységem – a bútoraim, leányom stafírja, az egész fehérnemű, ruházatunk, értékes ügyvédi irattáram stb. stb., amelyet mindent elzárt lakásban hagytam és a mikor Anicza leányom visszajött, meglepődve hallottam, hogy a magyar hatóság a lakásomat kiürítette, 4 szoba bútorzatomat, 2 szoba irodai berendezésem, teljes konyhai felszerelésem, egy szóval, mindent, egy szobában elhelyezte, lakásomat, egy magyar tisztnak átengedte. Ezt a szobát lezárta lepecsételte és a kulcsot a község házában elhelyezte.

Nem akarom türelmém tovább igénybe venni. Papíron szerencsétlenségemet leírni nem lehet. A szerencsétlenségem az én szerencsétlenségem, az más nem érdekli. Rövidebbre fogom életem további folyását. Hogy

itt eddig hogy éltem, ne kérdezze, csak annyit bizalmasan megmondom: madraczon ágynemű nélkül – szalma párnán – alszok, lópokrócczal takaródzok. Leányom egy kicsi otománon alszik és szintén pokrócczal takarózik. Leányom szobájában van még egy régi ruhaszekrény, az én szobámban még egy asztal és két faszék és a szép jegyzői lakásom ezen bútorzattal pompás és impozáns kinézést mutat. Konyhámban – az egész berendezés ez fapad és azon állanak a drága pénzen most megvett – 2-3 legszükségesebb konyhaedényzetem, egy pár tányérom, 2 csésze és még egy pár szükséges berendezés. Ilyen a mostani életem. Csodálom, hogy szegény leányom még bírja az idegzetten és ilyen konyhában minden nap – szó nélkül – főz. A menü nem nagyon változatos, egy tál étel, hogy jól lakhassunk.

Közben a leányom elvesztette a szívét, beleszeretett az itteni segédjegyzőbe és ők maguk között – ahogy látom – már elintézték a dolgot. Akarva – nem akarva – muszáj áment mondanom. Míg élek, akarom szegény árva leányomat, biztosítva látni. Az igazi szeretet a legnagyobb gazdagság és ők fiatalok küzdjenek tovább az élet göröngyös útjain.

Két hónappal azelőtt kértem a német katonai parancsnokságtól útlevelet Anicza leányom részére Magyarországra – Bácskába. Habár minden hatóság pártolólag felterjesztette, az útlevél késik. Valószínűleg a belgrádi magyar konzulátus nem akarja megadni a beutazási engedélyt és ingóságaim áthozatalát. – Esdve kérem, nagy befolyásával eszközölje ki a magyar konzulátusnál az engedély megadását és az útlevél kiadását.

Hálásan köszönöm már előre jószívűségét és irántam érzett jóindulatát. Teljes tisztelettel – lekötelezett igaz híve:
dr. Jovanovits Márko községi jegyző.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

Nagy Géza¹⁴⁹² levele a DMKSZ Nagybecskereki Fiókjának
igazgatóságához, d. n.¹⁴⁹³

A D. M. K. Sz. Nagybecskereki Fiók Igazgatóságának
Helyben

A jelenlegi gazdasági körülmények között súlyos gondot okozó probléma a lakosság élelmezése. Különösen súlyos az anyagi eszközökkel szűkebben rendelkező városi társadalmi osztályoknál. Az elmúlt év tapasztalataim okulva, mulhatatlanul szükségesnek tartom, hogy a magyar népcsoport városi lakói részére szervezett úton kell a legszükségesebb élelmi cikkek beszerzéséről gondoskodni. A német népcsoport kellő időben belátta ezt és megalakította „Consum” fogyasztási szövetkezetét. E szövetkezet működése igazolja azt, hogy van rá mód közszükségleti cikkek beszerzésére – ha nehézségek árán is. A magyar népcsoport élelmezési kérdését szintén ilyen úton kell megoldani, egy fogyasztási szövetkezetet üzembe helyezni, amely természetesen szorosan a D. M. K. Sz. keretén belül működne.

E kérdés részemről való felvetése nem a legelőnyösebb, miután minden tőlem és társaimtól eredő előterjesztés eleve elutasításra van ítélve. Nekem mégis, akinek a város vezetésében része van, módomban van belátni azokba a nehézségekbe, melyekbe a város élelmezése ütközik. Tudom, hogy a város legszegényebb része a magyarság, ezeknek kizsákmányolása lelkiismeretlen kufárok és fekete tőzsdések kényére, kedvére vannak utalva olyannyira, hogy a lelkiismeretesen vezetett szövetkezet működése életbevágóan fontos. Sőt látva az általános hangulatot e szövetkezet kérdésében, azt is állíthatom, hogy egy ilyen szövetkezet megnyitásának elejtése a legnagyobb lelkiismeretlenség lenne népcsoportunkkal szemben.

Az árubeszerzés lehetősége, tudjuk jól, hogy nagyon körülményes. Nagy akadályokba ütközik, de megvalósítható, mivel van már egy kiépített gazdasági szerve a magyarságnak, amelynek többé kevésbé módjában van ezt biztosítani. Ha most azonnal megindulna, még idejében gondoskodhatna arról, hogy a téli szükségleteket úgymint: burgonya, bab,

¹⁴⁹² Nagy Géza (?-?) ekkor Nagybecskerek helyettes polgármestere volt.

¹⁴⁹³ A tartalom alapján arra következtetünk, hogy a levél valamikor 1942-ben íródott.

borsó, zöldségfélék, stb. befedezze. A többi cikkek beszerzése csak attól függ, hogy ügyes és kereskedői érzéssel bíró magyar erőket állítsanak be a szövetkezet vezetésére! Ígéretem van a német népcsoporttól, hogy azt, amit az ő szövetkezetük kap, megkapja a magyar szövetkezet is. E kérdés halogatása nem lehetséges, mert ha elszalasztjuk a nyári beszerzési időt, kérdem, ki meri vállalni mulasztásokért a felelősséget.

Ami a szövetkezet finanszírozását illeti, azt hiszem nem probléma. Tudom, hogy e célra van és lehet elegendő tőkét mozgósítani. A liszt, cukor és olaj kiosztása után járó biztosított haszon fedezné kb. a szövetkezet rezsiköltségét. A többi termények eladása szükség esetén haszon nélkül is történhetne, hiszen a cél a szent, nem a haszon. Tovább megyek, még ráfizetés esetén is azonnal létre kell hozni a szövetkezetet és üzembe helyezni. Fontos az, hogy elhivatottságának eleget tegyen, biztosítsa és megkönnyítse a mi szegény magyarjaink téli árubeszerzését. Újlag hangoztatom, hogy a hatóságok mint magyar szövetkezet, mindenben kezünkre járnak és támogatni fognak.

Végül pedig kötelességem azt is tolmácsolni, ha a már cégjegyzett D. M. K. Sz. Fogyasztási Szövetkezet és a becskerek-i fiók vezetősége nem akarja, vagy nem meri vállalni e szövetkezet azonnali megnyitását, jelentse ezt ki és annak vezetését adja át annak, aki hozzáértéssel és a magyarságért való dolgozni akarásával, erkölcsi és anyagi biztosítékot tud nyújtani, hogy a szövetkezetet céltudatos munkával a követeléseknek megfelelően fogja vezetni.¹⁴⁹⁴

Kérem a n. b. Igazgatóságot, hogy a beadványomat tegye megfontolás tárgyává, miután az minden hátsó gondolat és személyes kérdés nélkül, kizárólag a becskerek-i magyarság érdekében történik.

Kérésem mielőbbi elintézését várva vagyok

teljes tisztelettel:

NAGY GÉZA

VL, sz. n., géppel írt másolat, géppel írt aláírással.

¹⁴⁹⁴ A szövetkezet létrehozására nem került sor.

Várady Imre levele Bolla Lajos Gyulához,¹⁴⁹⁵ 1943. január 30.

NB. 1943. I. 30.

Kedves Gyulám,

ez úton is újból hálásan köszönöm védenczeink érdekében tanúsított sok kedves előzékenységedet.

Dr. Perisits Zoltán¹⁴⁹⁶ polgármester barátunknak átadtam meleg üdvözlőlevelet, s elmondottam, hogy Pirinkó leánya vízum ügyében ott nyomban sürgönyileg meleg ajánlattal fordultál Budapestre. Előzékenységed láthatólag jól esett.

Az ügy mielőbbi elintézése különösen lelkesen fekszik, mert – mint jeleztem – százados bátyja most készül az orosz frontra, s tőle való búcsúzáson kívül sürgősen rendezendő volna ott Bpsten a mostanában elhalt édes anyjuk hagyatéki kérdése is. Mindhárom testvére ugyanis most Bpsten van együtt. Bizonyára nem veszed rossz néven, ha e soraimmal újból is felhívom kedves figyelmedet ez ügyre, amely a főkonzulátuson 703/1943 számon van kezelés alatt. Úgy érzem, hogy Nagybecskerek város utolsó alkotmányos magyar polgármesterének tartozunk e kis baráti szolgálattal.

Szívből ölel régi barátsággal igaz híved

VL, Szenátori iratok, 11750., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁴⁹⁵ Lásd az 1456. jegyzetet.

¹⁴⁹⁶ Lásd a 16. jegyzetet.

310.

Jeszenszky Ferenc¹⁴⁹⁷ levele Várady Imréhez, 1943. március 12.

Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség

Nagybecskerek, 1943. március 12.-én

Elnöksége¹⁴⁹⁸

Tárgy: -

Szám: 640./43.

Hiv. szám: -

Nagyságos

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak
volt képviselő és szenátor stb. stb.

Nagybecskerek

Van szerencsém Önt a D. M. K. Sz. Elnöki Tanácsába tagnak meghívni.

Hazafias köszöntéssel

Jeszenszky

a D. M. K. Sz. elnöke és a bánáti magyarság vezetője¹⁴⁹⁹

VL, XVII., 11121/c., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁴⁹⁷ Jeszenszky Ferenc (?-?) segédbán-helyettes, a Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség elnöke.

¹⁴⁹⁸ A felirat fölött a DMKSZ jelvénye található.

¹⁴⁹⁹ A levél alján a „Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség Elnökség” feliratú körpecsét, középen a jelvénnel.

311.

Ambrózy Károly¹⁵⁰⁰ levele Várady Imréhez, 1943. április 20.

Dunamenti Magyar Közművelődési Szövetség

Központi Irodája

Nagybecskerek

Centrál Szálloda I. em. – Telefon 175

Szám: 965./43.

Hiv. szám:-

Nagybecskerek, 1943. április 20-án

Tárgy: Üzenet továbbítása

Nagyságos

dr. Várady Imre ügyvéd úrnak
volt országgyűlési képviselő és szenátor

Becskekerek

Tisztelettel értesítem, hogy Krasznay alezredes,¹⁵⁰¹ a magyar összekötő tiszt arra kéri Szenátor Uramat, hogy ha Belgrádba utazik, méltóztassék őt egy fontos ügyben felkeresni. Található a volt parlament épületében I. em. 4 és 5 számú hivatalos helyiségében. (Tel. száma 28001/539.)

Fogadja Szenátor Uram ez alkalommal is igaz nagyrabecsülésem kifejezését.

S z e b b j ö v ő t!

Tiszteletteljes magyar köszöntéssel híve

Ambrózy Károly

igazgató

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁵⁰⁰ Lásd az 1452. jegyzetet.

¹⁵⁰¹ Krasznay (?) alezredes a belgrádi magyar főkonzulátushoz beosztott tiszt volt, aki az ott állomásozó német csapatokkal tartotta a kapcsolatot.

Várady Imre levele Bolla Lajos Gyulához,¹⁵⁰² 1943. április 29.

NB. 1943. IV. 29.

Kedves Gyulám.

A sok „nem siker” után bizonyára, amint nem szívesen zaklatlak Téged, úgy nem nagy örömmel teszem ki magamat sem újabb próbálgatásnak.

De a jelen egészen kivételes esetben, talán még sem lesz teljesen kilátástalan e kísérletem.

Dr. Brájjer Lajos¹⁵⁰³ leánya Olaszhon lakója. Háza a gyakori bombalátogatások közelségében. Agg szüleit évek óta nem látta. Közben férje halálával özvegyé lett. Hosszas utánjárásra végre is jóakarói segítségével útlevélhez jutva, most május első napjaiban Budapestre érkezik. Utazása egyetlen célja: agg szülei látása.

Dr. Brájjer Lajos 78-dik életévét betöltött patriarcha, de e mellett magyar irodalmunk, magyar kultúránk, művelődésünk ma is ifjulelkű apostola. Érthető lelki vágya neki is, jó feleségének is: az oly régóta nem látott gyermekkel, unokákkal lehető találkozás.

Ily kivételes helyzet készlet, hogy újból Hozzád forduljak. Nagyon kérek, hogy amennyiben csak lehetséges – s ily egészen különleges esetben bizonyára meg van a lehetőség – légy kegyes dr. Brájjer és neje részére a Magyarországra való beutazásra a vízumot megadatni.

A jövő héten Beográdban leszek. Szíves engedelmeddel teszem tiszteletemet.

A viszontlátásig szívből ölel öreg barátod

VL, Szenátori iratok, 11750., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵⁰² Lásd az 1456. jegyzetet.

¹⁵⁰³ Lásd a 484. jegyzetet.

Várady Imre Grósz Guidóról¹⁵⁰⁴ írott nemzethűségi igazolása,
1943. május 7.

Igazolom, hogy Grósz Guido úr, aki Torontálvármegye Nagybecskerek járásában fekvő Ěcska¹⁵⁰⁵ községében született – a szerbek által megszállott területen, előbb Újvidék, majd az utóbbi években Beograd városában való tartózkodásának egész ideje alatt magyar nemzeti hűség szempontjából mindenkor feddhetetlenül, kifogástalan magatartást tanúsított.

Kiemelni óhajtom – az általam mindeddig kiállított, s illetékes helyre juttatott ily nemzeti hűségi nyilatkozatok szokott tartalmától eltérően – még azt a tényt, hogy Grosz Guidó felesége révén, – aki Putz ny. magy. kir. honvédezredes leánya – közeli rokonom s így tanúsított fentebb leírt teljesen kifogástalan magatartásáról e legközvetlenebb vérségi összekötetés révén is volt alkalmam meggyőződést szerezni.

NB. 1943. május hó 7.

VL, Szenátori iratok, 11750., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵⁰⁴ Putz Jakab lányának, Putz Mártának a férje. Putz Jakab Várady Imre feleségének, Putz Metának volt a bátyja.

¹⁵⁰⁵ Ěčka, Ětschka, közép-bánáti község.

Ghyczy Jenő¹⁵⁰⁶ külügyminiszter üzenete Várady Imrének,
1943. július 30.

Ghyczy mint m. kir. külügyminiszter utasított,¹⁵⁰⁷ hogy Várady Imre adja át Beslicsnek az alábbi üzeneteit:

A m. kir. kormány most is, mint azelőtt baráti viszonyt óhajt a két nép, a magyar és a szerb között kiépíteni. Erre őt nemcsak annak tudata készíti, hogy a szerb nép jellemes, harcos, értékes nép, hanem mert meg van győződve arról, hogy a két nép egymásra van utalva. A m. kir. kormány ma sem tekinti magát hadbanlévőnek a szerbekkel. 1941 áprilisában a Bácskába és Baranyába való bevonulásával csak a már szétesőben lévő Jugoszlávia olyan területeit vette birtokba, amelyek mindig magyar területek voltak. Egyébként is ezen területek birtokbavételével csak elébe vágott annak, hogy oda mások hatoljanak be.

Élénken sajnál minden kiontott szerb vért. Bácska katonai megszállása alkalmával sajnos életüket vesztették katonák, de civilek is: sajnálja a szablyai és újvidéki eseteket, amelyek alantas közegek önkényes és elítélendő túlkapásai voltak. Hogy ez így van, mutatja azon körülmény is, hogy egyébként a Bácskában a legteljesebb jogrend uralkodik és uralkodott mindig.

Nem akarja indokolni és menteni az utóbbi két sajnálatos eseményt, de az objektivitás megkívánja annak leszögezését, hogy ezen sajnálatos túlkapásokra egyes szerbek okot adtak. A magyar csapatok bevonulása és a szablyai eset közötti időben magyar csendőröket, magyar katonákat, magyar hivatalnokokat öltek meg, sebesítettek meg, támadtak meg szerbséghez tartozó személyek.

A m. kir. kormány minden intézkedésével a területen lakó szerbség érdekeinek és jogos óhajainak figyelembevételéről tett tanuságot. Ezzel óhajtotta nemcsak minden lojális nemzetiségi kisebbséggel szemben követett politikáját megvalósítani, hanem ezen túlmenőleg a szomszéd szerb néppel való baráti viszony kiépítése érdekében is lépéseket tenni.

¹⁵⁰⁶ Ghyczy Jenő (1893–1982) diplomata, a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. A Kállay-kormány külügyminisztere volt 1943 júliusa és 1944 márciusa között.

¹⁵⁰⁷ Nem tudjuk, ki volt az üzenet közvetítője.

Ilyen intézkedések: a két szerb képviselő behívása a parlamentbe,¹⁵⁰⁸ szerb napilap,¹⁵⁰⁹ ezt követőleg két másik hetilap engedélyezése, szerb gimnázium engedélyezése Újvidéken, Csirics gör. kel. szerb püspök behívása a Felsőházba,¹⁵¹⁰ a szerb Matica autonómiájának visszaállítása,¹⁵¹¹ a szerb gör. kel. egyházi vagyon feletti rendelkezési jog fokozatos visszaállítása.¹⁵¹² További hasonló szellemű intézkedések megbeszélés tárgyát képezik és várhatók.

A háború folyik. A m. kir. kormányzat természetesen nem tud a jövő problémái tekintetében ez idő szerint állást foglalni. Hiszi és reméli azonban, hogy a két szomszédos és egymásra utalt nép meg fogja találni a módját annak, hogy érdekeit összhangba hozza.

A kormányzat le kívánja küldeni a közeljövőben Beszlicshez Balla Pál min. osztályfőnököt:¹⁵¹³ akkorra reméli, hogy fentiekén kívül is lesz közölni valója.

1943. VII. 30.

VL, sz. n., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹⁵⁰⁸ A parlamentbe 1942 februárjában behívott, azaz nem választott huszonhat délvidéki képviselő közül a szerbeket Milan L. Popović ügyvéd, volt képviselő, újságíró és Bogdan Dunderski földbirtokos képviselte.

¹⁵⁰⁹ A *Nova Pošta* című napilapra, illetve a *Naše novine* című szerb nyelvű hetilapra utal.

¹⁵¹⁰ Irinej Ćirić bácskai görögkeleti püspök felsőházba történő kinevezésére 1943-ban került sor.

¹⁵¹¹ A Matica srpska autonómiájának visszaállítása csak részleges volt, mert nem szüntették meg az intézmény élén a kormánybiztosi posztot, bár a szerbül jól tudó Balla Pált, a miniszterelnökség II. B. osztályának főnökét nevezték ki.

¹⁵¹² 1943 novemberében a bácskai görögkeleti püspökség visszakapta elkobzott vagyonát és monostorait.

¹⁵¹³ Lásd az 1436. jegyzetet. Balla és Bešlić tárgyalásaira nem találtunk adatot.

A nagybecskereki Polgári Kaszinó ülésének jegyzőkönyve,
1943. augusztus 18.

Jegyzőkönyv

Felvétetett 1943 évi augusztus hó 18-án Nagybecskereken a Polgári Kaszinó helyiségében

Jelen voltak:

Dr. Várady Imre, dr. Brájjer Lajos,¹⁵¹⁴ Nagy Géza,¹⁵¹⁵ Nagy László, dr. Báthory Endre, Szencz Tivadar, dr. Tóth Béla, dr. Balla Emil, Jakobs Károly, Somlai Endre, Vass Sándor, Hartner Ignác, Grosshammer Béla, Nyárai Rezső és Praschák Antal.¹⁵¹⁶

Dr. Várady Imre elnök üdvözlöi a megjelenteket és tudomásukra hozza, hogy a Kaszinó épületét összes helyiségeivel együtt a hatóság zsidó vagyron címen el akarja venni.

Bemutatja erre vonatkozólag a még Jugoszlávia idejéből való adásvételi Szerződést, mely szerint a Polgári Kaszinó a Lloyd Egylettel együttesen megvette az épületet összes helyiségeivel együtt dr. Hubert Zsigmondné-től 250.000 dinár értékben. Ezen összegből 70 ezer dinár hátralékos vételár még fennmaradt, mely összeget az erre illetékes tényezőknek esetleg hajlandók lennének a tulajdonjog átíratása ellenében kifizetni, amennyiben más megoldás nem volna lehetséges.

Hangsúlyozza azonban, hogy zsidó vagyronról nem lehet szó, mert a tagok 2/3-ad része keresztény és csak 1/3-a volt zsidó, amint ez a tagok névsorából is kitűnik és ezen névsort illetékes helyen be is mutatta.¹⁵¹⁷

Egyben bejelenti, hogy a német megszállás után Belgrádban felkereste Turner¹⁵¹⁸ generálist és Tőle mint arra illetékestől azt kérte, hogy úgy a

¹⁵¹⁴ Lásd a 484. jegyzetet.

¹⁵¹⁵ Lásd az 1464. jegyzetet.

¹⁵¹⁶ Báthory Endre (1870–1954) nagybecskereki szemészorvos, szakíró. Nyárai (Nyáray) Rezső (1886–1955) színész, rendező, a műkedvelők tanítója. Praschák Antal (?–?) ismert becskerekerti kertész.

¹⁵¹⁷ Az irat mellett található a Lloyd Kaszinó kilencvennégy nevet tartalmazó névsora, amelyben külön tüntették fel a kaszinó harminckét zsidó tagját.

¹⁵¹⁸ Lásd az 1438. jegyzetet.

Magyar Közművelődési Egyesület, mint a Magyar Nő Egylet további működését engedélyezze és a megfelelő kérvényeket is átadta Turner generálisnak, de ezen kérvényekre eddig semmiféle válasz sem érkezett.

A jelen voltak egyhangúlag tudomásul vették az elnök kijelentéseit és felhatalmazzák, hogy ha szükség lesz rá, tegyen meg mindent a Kaszinó tulajdonjogának megszerzése és fennmaradása érdekében.

Közli még az elnök, hogy ifj. Loch Jakab pénztárnoktól átvett 25 ezer 525 dinárt és 25 parát, melyből adóhátralékra, fűtésre és egyéb kiadásokra, amikről pontos elszámolása van, elköltött 23 ezer 176 dinárt, és a fennmaradt 2349 dinárt és 25 parát a Pénztár könyvvvel és a vonatkozó nyugtákkal együtt átadja Jakobs Károlynak azzal a kéréssel, hogy a Pénztár könyvet és az átadott nyugtákat Grosshammer Bélával együtt nézzék át és a vonatkozó észrevételeiket terjesszék elő.

Végül tudomására hozza a jelenvoltaknak, hogy néhai Farkas Geiza¹⁵¹⁹ eleméri nagybirtokos végrendeletileg 2 üveg szekrényt és a volt lakásában lévő összes könyveit a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesületnek hagyományozta, mely dolgok a további intézkedésig Eleméren maradhatnak a család őrizetében.

A jelenvoltak örömmel tudomásul veszik az értékes adományt és felhatalmazzák az elnököt, hogy tartsák ott az adományokat mindaddig, míg alkalmasabb időben a továbbiak iránt intézkedhetnek.

Dr. Brájjer Lajos a kaszinói élet pontosabb és szorgalmasabb ápolására hívja fel a tagok figyelmét és felkéri a tagokat, hogy a kinek szabad ideje van, naponként látogasson el a Kaszinó helyiségeibe, hogy a tagok éberebb érdeklődését a Kaszinó működése iránt felhívják.

Egyben indítványára dr. Tóth Bélát felkérlik, hogy ezen összejövetelen történekről jegyzőkönyvet készítsen.

A jelenvoltak az indítványt egyhangúlag elfogadják és ígérik, hogy a jövőben szabad idejükben többször el fognak látogatni a Kaszinó helyiségébe.

Ezen jegyzőkönyv hitelesítésére elnök Nagy Gézát és Szenczy Tivadart kéri fel.

hitelesítők	jegyző	elnök
Nagy Géza, Szenczy Tivadar	Dr. Tóth Béla	Dr. Várady Imre

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, gépelt irat, kézzel írt aláírásokkal.

¹⁵¹⁹ Lásd a 744. jegyzetet.

Várady Imre feljegyzése Pataky Tibor¹⁵²⁰ számára a Božidar Miljković és Gaja Gračaninnal¹⁵²¹ folytatott beszélgetésről, 1943. november 19.¹⁵²²

1943. november 19-én felkerestek a Gellért szállóban: Miljkovits Bozsidar és Gracsanin Gaja urak Belgrádból, s közölték velem, hogy:

a jövő Szerbia újjáépítése, gazdasági, politikai irányeszméknek megvitatása céljából, Belgrád központtal társaság alakult.¹⁵²³

Ennek az egyesületnek nyolc tagja, név szerint:

1. Dr. Belajcsics Vladimir, a volt Jugoszlávia „Sokol” szervezetének országos vezetője,¹⁵²⁴ s e szervezetben a király állandó helyettese,
2. Dr. Jakics Zsarko, Jugoszlávia B. B. B. (Bánát, Bácska, Baranya) ügyosztályának¹⁵²⁵ volt főnöke,
3. Prodanov Vikentije püspök,¹⁵²⁶ az orthodox szent synodusnak general – szekretariusa,
4. Petrovits Velyko¹⁵²⁷ szerb akadémikus, nagynevű szerb író, – s ha jól tudom, a Pen-club elnöke,¹⁵²⁸

¹⁵²⁰ Lásd az 1433. jegyzetet.

¹⁵²¹ Egyikükről sem sikerült pontos életrajzi adatokat találnunk. Gaja Gračanint, a Putnik utazási iroda vezetőjét, a vajdasági Hegymászók Szövetségének főtitkárát 1944 őszén a megszállókkal történő kollaboráció miatt kivégezték.

¹⁵²² A feljegyzésnek mind a gépelt másodpéldánya, mind pedig a kézzel írt fogalmazványa fennmaradt.

¹⁵²³ A társaság nevét nem sikerült kiderítenünk, de a nevek alapján bizonyosra vehető, hogy királypárti, csetnik szervezet volt.

¹⁵²⁴ Vladimir Belajčić csak a szervezet első helyettese és a Sokol Központi Nemzeti Bizottság alelnöke volt. Az első Sokol (Sólyom) szervezeteket az ifjú csehek hozták létre 1862-ben. Szerbiában 1882-től bontakozott ki a mozgalom. A Sokol szervezetek a testi nevelést összekapcsolták az ifjúság nemzeti szellemben történő nevelésével, így a nemzeti mozgalmak, a nemzetépítés fontos keretei voltak a szláv népek körében.

¹⁵²⁵ A királyi Jugoszlávia belügyminisztériumának külön ügyosztálya volt.

¹⁵²⁶ Vikentije Vitomir (II.) Prodanov (1890–1958) püspök, 1950 és 1958 között ortodox pátriárka.

¹⁵²⁷ Veljko Petrović (1884–1967) szerb író, költő, művészettörténész. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, a Tökölly-Popovics Száva által alapított híres pesti Tökölyanum diákja volt. Akadémikus, a Matica srpska elnöke, a Belgrádi Nemzeti Múzeum vezetője. A harmincas évek elején a *Politika* című lap budapesti tudósítója volt.

¹⁵²⁸ Nem a PEN Klub, hanem a Szerb Írók Társaságának elnöke volt.

5. Dr. Stankovits Vaszilije¹⁵²⁹ belgrádi ügyvéd,
6. Molyac Milivoj¹⁵³⁰ gyógyszerész, a volt jugoszláv demokrata párt bánáti vezetője,
7. Miljkovits Bozsidar a nisi és vrnyacska-banyai idegenforgalmi bírónak vezetője és
8. Gracsanin I. Gaja az újvidéki „Putnik” menetjegyiroda igazgatója és a „Fruska Gora” egylet generalszekretariusa, azelőtt Újvidéken, most Belgrádban lakik, –

ez év november elején Belgrádban megtartott összejövetelükön, célkitűzéseik megvitatásánál, – amelynek folyamán természetesen külön-külön vélemények kerültek szembe egymással – de ezek mellett egyértelmű volt a megállapodás abban az egyben, hogy:

a magyarokkal való jövő szomszédi viszony kérdéseinek megbeszélését Várady Imrével, mint a volt Vojvodina magyarságának egyik vezetőjével, Jugoszlávia volt magyar szenátorával kívánják kezdeményezni. –

Ezen határozat alapján nyert azután megbízást Miljkovics és Gracsanin, hogy engem felkeressenek, ezt velem közöljék azzal, hogy amennyiben vállalnám, úgy a továbbiakban a közvetlen összeköttetés állandósíthatnák.

Ez okból kerestek Nagybecskerekben otthonomban. De megtudva, hogy Bpsten tartózkodom, itt igyekeztek velem találkozni.

Több mint két órás megbeszélésünk lényege röviden talán a következőkben összegezhető:

A szerb nép és a nagy tömeg az utóbbi két év közismert eseményei hatása alatt telítve van mélységes gyűlölettel és bosszúérzettel a németek és nem kevésbé a horvátok ellen. Újvidék óta pedig a magyarokkal szemben a gyűlölködés és bosszúvágy valóságos igézete alatt állanak. A külföldi propaganda is hozzá teszi a magáét, amely napról-napra szítja az érzéseket annál a szerb népnél, amelynek széles rétegében, mint köztudomású, a vérbosszú még ma is nemzet erény és őshagyomány.

Ezt a néperzést ismerve és kitöréseitől az újjáépítendő Szerbia jövőjét féltve, alakult meg a szerb intelligencia oly egyesülete, amely egyéb célkitűzései mellett:

az egymásra utalt szomszédos kis nemzeteknek józan érdekközössége alapján igyekszik keresni a magyarokkal valami tárgyilagos megértés lehetőségét.

¹⁵²⁹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵³⁰ Nem találtunk életrajzi adatokat.

Ebbe a körbe – amint látják – ma még semmiképp sem lehet belevonni olyanokat, akiknek valamelyik közeli hozzátartozója, családtagja a sajnálatos vérengzésben áldozatul esett. Mindezek engesztelhetetlenek, s ma még számításon kívül hagyandók. Tehát csakis az ilykép közvetlenül nem érdekeltek igyekeznek tömörülni. E kör napról-napra növekszik, bár óvatosan válogatják a felveendő tagokat.

A jugoszláv időkből való ismerőseim közül közöttük van még: Vlaskalin Milorád¹⁵³¹ a Dunabánság volt utolsó bánja, Szavkovits,¹⁵³² a semmítőszék (kúria) elnöke, Koszits Mirko¹⁵³³ a szerb nemzeti bank vicegouvernőre, Trandafil Zlatár¹⁵³⁴ és több ügyvéd.

Belgrádban ők tudják, hogy ez év július közepe táján Nagybecskerekben lakásomon felkeresett Beslics Nikola¹⁵³⁵ volt közlekedési, Tomics Jevrem¹⁵³⁶ volt kereskedelmi, Rajakovics Milivoj¹⁵³⁷ volt postaügyi miniszter. Tudják, hogy ezekkel összeköttetésben állok, s bár ők úgy hiszik, hogy a múltban politikailag ennyire exponált emberek a jövő Szerbia közéletében – legalább eleinte – nem juthatnak szerephez, mégis rokonszenvvel látják, hogy ez a szerb árnyalat is velem keresi a találkozást.

Tudják, hogy Budapesten is vannak régiebb időkből származó összeköttetésem, ezért kerestek fel most itt, hogy – természetesen nem a nyilvánosságnak szánt – ezen kísérletük itt illetékes helyen tudomásul vehető legyen.

Szerbiának a háború befejezése utáni területi igényeiről, – ami felett úgy sem dönthetnek sem ők, sem mi, – avagy részletekbe menő egyéb konkrétumokról – amint mondták – nincsen megbízásuk tárgyalni. Ez a több mint két órás, itt a Gellértben lefolytatott megbeszélés, inkább csak minden kötelezettség nélküli tájékoztató eszmecsere, mert ők csakis arra kaptak utasítást, hogy engem felkeresve, a jelzett elvi elgondolásokat kö-

¹⁵³¹ Lásd az 1119. jegyzetet.

¹⁵³² Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵³³ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵³⁴ Nem tudtuk őket pontosabban azonosítani.

¹⁵³⁵ Lásd a 679. jegyzetet.

¹⁵³⁶ Jevrem Tomić (?–?) a parlament elnöke, kereskedelmi miniszter, 1940–1941-ben Belgrád főpolgármestere. Ebben a minőségében 1940. november végén hivatalos látogatást tett Budapesten. A város bombázása után, 1941 áprilisában ő adta át a várost a németeknek.

¹⁵³⁷ Miloje Rajaković (?–?) képviselő, jugoszláv szociális és egészségügyi, valamint postaügyi miniszter.

zöljék s kérdjék: vállalnék-e ily irányú tevékenységet? Ha igen, úgy Belgrádban lenne a további találkozás.

Azt feleltem: vállalom.

Mindezt kötelességszerűen előterjesztve, kérnék megfelelő irányítást.¹⁵³⁸

VL, Szenátori iratok, 11619., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹⁵³⁸ Nem sikerült kiderítenünk, hogy Pataky államtitkár reagált-e Várady feljegyzésére. Egyéb iratok alapján azonban tudjuk, hogy Várady Imre több alkalommal is közvetített ebben az időben, azaz az újvidéki razzia után Belgrád és Budapest között. 1943. július 30-án Ghyczy Jenő külügyminiszter kérte meg, hogy Nikola Bešlićen keresztül juttassa el Belgrádba a Kállay-kormány szerbekhez történő közeledési szándékát. Lásd a 314. iratot. Tudjuk azt is, hogy a magyar kormány Bolla Lajos belgrádi magyar főkonzulon keresztül később, 1944. szeptember végén, október elején kísérletet tett a Draža Mihailović-tal történő kapcsolat felvételére. Henney Gusztáv, a Lakatos-kormány külügyminisztere ekkor vetette fel a délvidéki királypárti szerbekből verbuválandó szerb fegyveres véderő tervét is, ezt a tervet azonban a délvidéki front eseményei eleve lehetetlenné tették.

Várady Imre levele Pataky Tiborhoz,¹⁵³⁹ 1943. december 18.

1943. XII. 18. Belecztanya

Ígéretet tettem, hogy a belgrádi kiküldöttekkel – az annak idején bejelentett – megbeszélés megtörténte után jelentkezve referálok, s egyben a továbbiak tekintetében irányítást kérek. Az összejövétel megvolt. Utána ismételtén tettem kísérletet, de sem telefoni próbálkozásra, sem Balla Pali¹⁵⁴⁰ útján nem sikerült személyesen találkoznom.

Az idemellékelt rövid jelentés csak keret óhajtott lenni. Ezt véltem kiegészíteni szerzett impressziókkal, a felmerülő kérdésekre adandó feleletekkel, a kért irányításokkal. De fájdalom, nem találkozhattam, s úgy mindez elmaradt.

Odalent mindenesetre folytatom a találkozásokat, s a jelentősebb mozzanatokról igyekezni fogok kötelességszerűen tájékoztatni.¹⁵⁴¹

Kellemes karácsonyi ünnepeket és az év fordulóján boldog új esztendőt kívánva maradtam

szívből jövő üdvözléssel
őszintén tisztelő híved

Ng. Pataky Tibor
államtitkár úrnak
Bpest.
Díszter 15.

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵³⁹ Lásd az 1433. jegyzetet.

¹⁵⁴⁰ Lásd az 1436. jegyzetet.

¹⁵⁴¹ A 316. iraton kívül Váradynek a szerbekkel történő további tárgyalásaira nem találunk egyéb iratot.

Várady Imre tervezett beszéde a magyarországi írók tervezett bánáti estjén, 1944. február 17.¹⁵⁴²

Nem tudom, hogy e mai baráti összejövétel rendezőjének programjába beilleszthetők-e netáni felszólalások. De lélekben úgy érzem, lehetetlen itt, épp e körben, e társaságban és épp e mai napon meg nem emlékezni arról, akinek a bánáti írók, a bánáti hírlapírók és művészek tömörítésének gondolatát e gondolat következményeként az előttünk álló mai „Írói Estet” köszönhetjük.

A sorainkból, fájdalom túl korán elköltözött Brájer Lajos lélekben melengetett kedves eszméje volt a bánáti írók, festők, szobrászok, költők, zenészek, művészek egyesületbe tömörítése. Kedvenc eszméje volt önálló bánáti írás megjelentetése. Ez álma valóra válthatása céljából, életéveit messze meghaladó fiatalos erővel, forró lelkesedéssel fáradozott, kilincselte, előszobázott itt is, Belgrádon is. Minden kis biztatásra, minden könnyű ígéretésre szinte gyermekien naiv örömmel csillant fel sugárzó szeme, – mert ő még ezekben is hinni tudott. Az önálló bánáti írás késett. Nem érte meg. Az írói est megtartása késett. Nem érte meg.¹⁵⁴³

A maghinto ő volt. Élete tragédiája, hogy az elvetett magvak kalászsza szökését már nem érte meg.

Legyen áldás emléken. Könnyezünk a fájdalomtól, mert őt elvesztettük és ma este könnyezünk az örömtől, mert az ő életálma íme valóság lesz.

Ha már – igaz programon kívül – de íme felszólaltam, engedtessek meg, azon a reám nézve talán kissé borulatos címen, hogy nem csak itt e kedves társaságban, de hova tovább Becskerek városában is mind inkább „városunk egyik legidősebb polgára” nem épen irigylésre méltó tisztséghez jutok; – üdvözlöm a városunkban megjelent – nem bánáti kedves vendégeinket.

Csuka Zoltán,¹⁵⁴⁴ Fekete Lajos¹⁵⁴⁵ régi küzdő társaink a Délvidéki kultúrélet síkján. Még jugoszlávok voltunk amikor Csuka Zoltán bátor kezdeményezésére az akkori határokat Szabadkát, Kelebián át túllépve: Bpsten,

¹⁵⁴² Az est elmaradt.

¹⁵⁴³ Brájer Lajos 1943. november 30-án, 79 éves korában, Becskereken hunyt el.

¹⁵⁴⁴ Lásd a 381. jegyzetet.

¹⁵⁴⁵ Lásd a 745. jegyzetet.

Szombathelyen, Magyaránizsán, Debrecenben, Nyíregyházán, Pécsen, Szegeden életjelet adtuk az akkor vajdaság irodalmi életakrásáról.

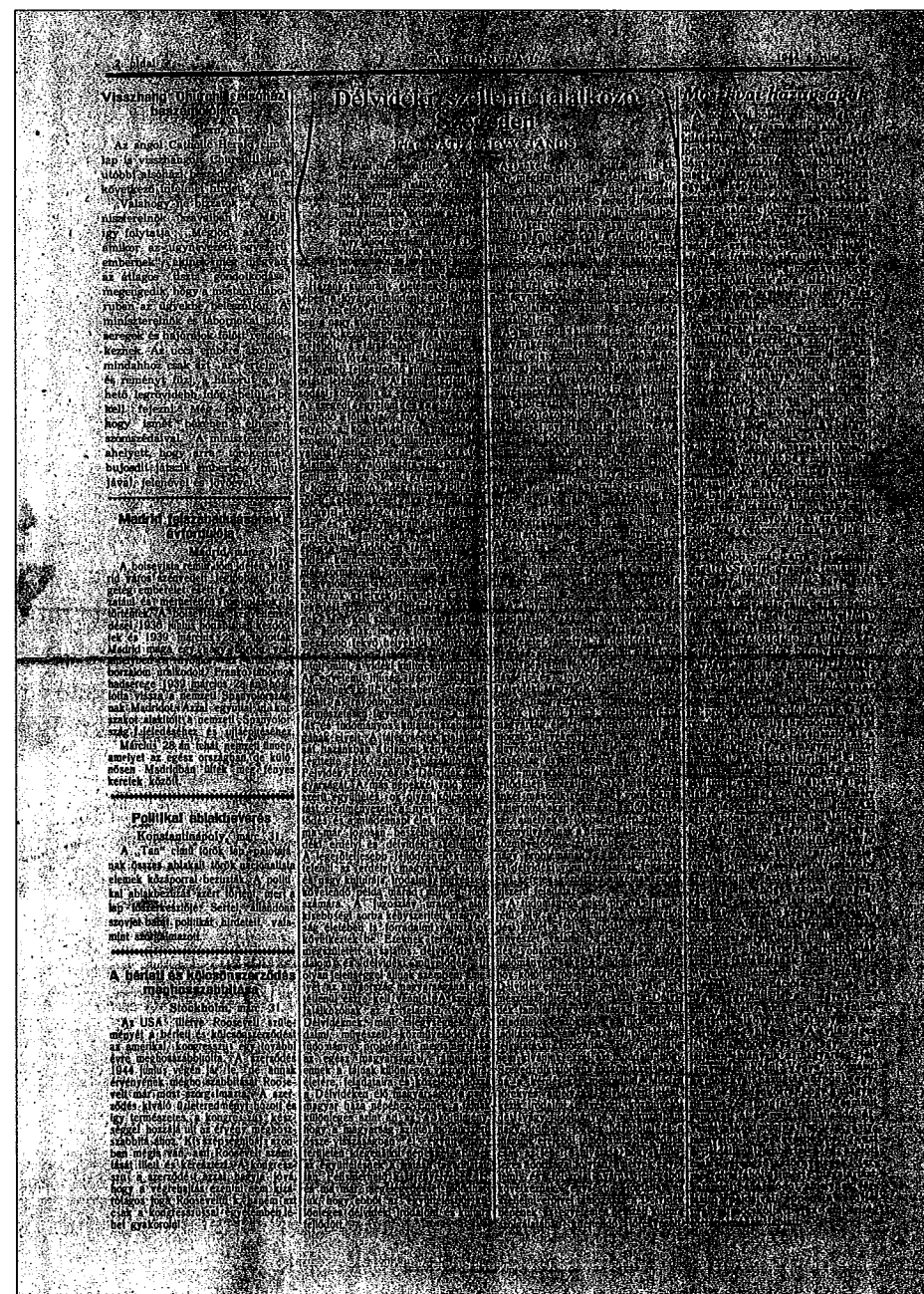
Csuka Zoltán mint író, mint költő, mint félelmet nem ismerő lelkes magyar állott a vezetés élén és Fekete Lajos Magyarország nagy városai-ban megrázta a magyar lelkeket a vajkovaczi temető síri tragédiájával.

A sors ugyan azóta a Vajdaságot ketté tépte. Mi Bánátiak innen ma-radtunk. Nagy vigaszunk, nagy erősségünk, nagy örömünk, hogy Csuka, Fekete, s most már majdnem hozzánk, bánátiakhoz tartozó Faludy Mi-hály¹⁵⁴⁶ meglátogattak, megtiszteltek. Isten hozta őket!

1944. II. 17-én vártuk a bpesti vendégeket, de nem jöttek. Elmaradt.

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti,
kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.*

¹⁵⁴⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

Batizfalvy János egyetemi tanár cikke a Szegedre tervezett Délvidéki Szellemi Találkozóról, Torontó, 1944. április 1.

A BMKSZ nagybecskereki ügyvezető elnökének és titkárának levele
Várady Imréhez, 1944. május 6.

Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség
Nagybecskereki Fiókja

Szám: 107/1944

Nagyságos
Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak,
Nagybecskerek

A Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség elnöke és a bánáti magyarság vezetője¹⁵⁴⁷ 1944 március 10-én kelt 723/1944. sz. határozatával Önt – az újjáalakuló ülés 1944 február 27-iki jelölőbizottsági javaslatának figyelembevételével –, a nagybecskereki fiók választmányi tagjává nevezte ki.

Amidőn Önt erről tisztelettel értesítjük, egyben kérjük, hogy azt elfogadni és a magyarság érdekében megindított munkánkban értékes közreműködésével továbbra is támogatni szíveskedjék.

A nagybecskereki fiók újonnan kinevezett választmánya 1944 május hó 13-án, szombaton 18 órakor (délután 6 órakor) tartja első ülését¹⁵⁴⁸ a következő napirenddel:

1. Az ülés megnyitása és 2 jegyzőkönyv hitelesítő kijelölése.
2. Az 1944. február 6. és 27-iki választmányi ülés jegyzőkönyvének felolvasása.
3. Az ügyvezető elnök beszámolója.
4. Titkári jelentés.
5. Pénztári jelentés.
6. Esetleges indítványok és kérelmek.

Választmányunk ezen első ülésére ezennel tisztelettel meghívjuk és kérjük, hogy azon okvetlen megjelenni szíveskedjék.

Nagybecskereken, 1944. évi május hó 6-án.

¹⁵⁴⁷ Lásd az 1497. jegyzetet.

¹⁵⁴⁸ A szövegben itt áthúzva „a Centrál Szálló I. emeletén lévő helységben”.

Magyar testvér üdvözlettel

S z e b b j ö v ő t

olvashatatlan aláírás
titkár

Stagelschmidt Jenő¹⁵⁴⁹
ügyvezető elnök

Választmányi ülésünket a volt Magyar Polgárország helyiségében Wilsonov trg¹⁵⁵⁰ 3. sz. a. tartjuk meg.¹⁵⁵¹

VL, XVII., 11121/c., eredeti, gépelt irat, kézzel írt,
olvashatatlan aláírásokkal.

¹⁵⁴⁹ Stagelschmidt Jenő (1893–?) építész-mérnök. A német megszállókkal való együttműködésért 1946-ban három és fél év kényszerszolgálatra ítélték.

¹⁵⁵⁰ Wilson tér.

¹⁵⁵¹ Felette a „Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség Nagybecskereki Fiókja” feliratú körpecsét.

A TITÓI JUGOSZLÁVIA
KORSZAKA
1944–1949

Várady Imre tervezett beszéde a becskerekai Népfelszabadító
Bizottság előtt, 1944. október 9.

Gospodine Predsedniče. Izvolite mi dozvoliti, da iznosim jednu kratku izjavu.¹⁵⁵²

Az Oslob. Odbor¹⁵⁵³ működése abban a formában, amelyben eddig dolgozott, úgy látom, megszűnik.¹⁵⁵⁴ Az utolsó sastanakon¹⁵⁵⁵ az elnök úr jogosult büszkeséggel mutatott rá, hogy a nagy rezsim és impérium változás a mai napig egy csepp vér hullatása nélkül folyt le. Ez nagy és a történelemben valóban ritka eredmény. Az elnök úr és munkatársai erre komolyan büszkék lehetnek. És mivel az elnök úr ezen megállapítással különösen a magyarok és a németek felé is fordult, engedjék meg, hogy én a magyarok nevében, bizonyára Keks I.¹⁵⁵⁶ által képviselt németek nevében is mindannyiunknak meleg köszönetet mondok.

Igaz, történtek kilengések. De ez elkerülhetetlen. A megnyugtató azonban az a hang, az az igyekezet, amely a múltkori igen komoly sastanakon¹⁵⁵⁷ úgy a nők, mint a férfiak szavaiból kihangzott, hogy megvan a komoly szándék, a komoly törekvés minden igazságtalanság lehető meg-
regulálására és amennyiben csak lehetséges, a jövőben az ilyen igazságtalanságok lehető kis számra leszorítására, idővel pedig teljes kiküszöbölésére.

¹⁵⁵² Elnök Úr! Engedje meg, hogy egy rövid nyilatkozatot tegyek.

¹⁵⁵³ Oslobodilački odbor – Felszabadító Bizottság.

¹⁵⁵⁴ A szovjet hadsereg és a partizán alakulatok 1944. október 2-án elfoglalták Becskereket. Másnap megalakult a helyi Népfelszabadító Bizottság, amely rövid időre átvette a hatalmat, s amelyben Várady Imre is, sőt a német Johann Keks is képviseltették magukat. Október 9-én megkezdődtek a letartóztatások, kivégzések, a németek és a magyarok táborokba hurcolása. 1944. október 17-én Josip Broz Tito főparancsnok elrendelte a katonai közigazgatás bevezetését, feloszlatták a bizottságot.

¹⁵⁵⁵ Gyűlésen. Ezt az ülést október 8-án tartották.

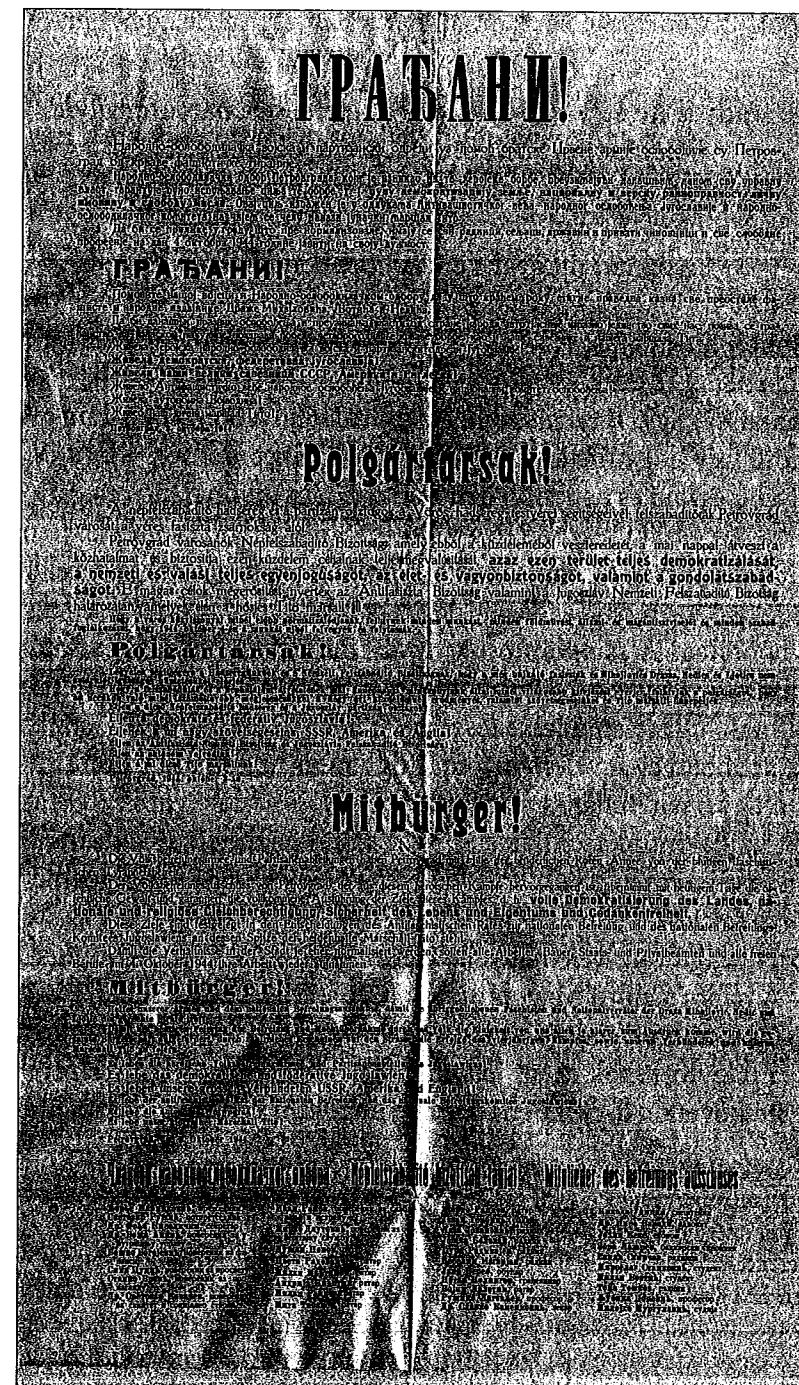
¹⁵⁵⁶ Johann Keks, Keks János (?–1944) a Monarchiában vezérkari százados volt, majd a bánáti németek egyik vezetője lett. 1941 után belépett a bánáti németekből verbuvált Prinz Eugen SS-hadosztályba. A partizánok elfogták, s röviddel ezután a táborban szívbetegetségben halt meg. Várady Imrével, felesége révén, rokonok voltak.

¹⁵⁵⁷ Gyűlésen.

Az eddig elért vér nélküli eredményre a jelzett komoly szándékra és elhatározásra tekintettel még egyszer kérem, engedjék meg, hogy köszönetet mondjak mindannyiuknak. Teljes sikert.

Közben történt vérengzések miatt tárgytalanná vált.
1944-X-9.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt feljegyzés, aláírás nélkül.

Petrograd felszabadítása alkalmával kibocsátott háromnyelvű plakát,
Petrograd, 1944. október 3.

Várady Imre és Várady József¹⁵⁵⁸ jelentése a bánáti magyar népcsoport helyzetéről, 1944. október 31.

Jelentés
a bánáti magyar népcsoport helyzetéről¹⁵⁵⁹

Számbeli kimutatás: Az 1931 évi népszámlálási adatok szerint Bánát lakossága 586.922 lélekből állott, ebből magyar volt 98.714 tehát 16,8%-a az összlakosságnak. A természetes szaporulat következtében a magyarság szám nőtt, úgy hogy ma körülbelül 110.000 lelket számol.

A kisebb északi és nagyobb déli Bánát válasz útvonalául a Begát véve, a magyarság az északi részben nagyobb és tömörlibb csoportokban, míg a déli Bánátban csak kisebb, szétszórta, össze nem függő településekben él.

Gazdasági szerep: Gazdasági szempontból a magyarság a legszegényebb népréteg. A napszámosok, gyári munkások, városi és földmunkások aránytalanul nagy számban a magyarság soraiból regrutálódnak. Nem állnak ugyan rendelkezésemre e tekintetben pontos statisztikai adatok, azonban az a véleményem, hogy nem túlzok azon állítással, hogy a magyarság Bánátban, azaz az összlakosság nem egész 20%-a a fent felsorolt fizikai munkásoknak a 60%-át adja. A nehéz fizikai munka egyes ágaiban, nevezetesen a kubikolásnál kizárólag magyarok dolgoznak.

Azon okok közül, amelyek odáig vezettek, hogy a magyarság itt a legszegényebb réteggé vált, véleményem szerint a következők a legfontosabbak:

1. A háború előtti Magyarország feudális berendezésében – a feudális uraságok nagyjában magyar földmunkásokat alkalmaztak és
2. a nagybirtokok itteni felszámolása alkalmával (agrárreform 1919 és következő években) a magyar földmunkások elvesztették ed-

¹⁵⁵⁸ Lásd a 687. jegyzetet.

¹⁵⁵⁹ Az irat tetején kézzel írt megjegyzés: szerbből (némileg hibás) magyar fordítás. A jelentést Várady József, Várady Imre fia készítette, de eredeti példányát Várady Imre írta alá. A memorandumot Ivan Rukovinának, az 1944. október 22-én bevezetett katonai közigazgatás parancsnokának kívánta átadni, aki ekkor Becskerek város katonai parancsnoka is volt. Mivel ez többszöri kísérletre sem sikerült, 1944. november 2-án a parancsnok egyik helyettesének adta át, aki ígéretet tett arra, hogy az elfogott, de ártatlannak bizonyuló magyarokat hazaengedik. A letartóztatások és kivégzések, táborba hurcolások azonban továbbra is folytatódtak.

digi kereseti forrásukat anélkül, hogy az agrárreform előnyeiben részesültek volna.

De éppen ez a körülmény, hogy a bánáti magyarság soraiból nagy számban ad mindenfajta munkást, különleges fontossággal bír a jelen körülmények között. Bánát szerepe a legközelebbi időkben minden valószínűség szerint az lesz, hogy a termelés fokozásával minél több árut adjon át az állam többi elpusztított részeinek, s ily módon hozzájáruljon a háború okozta ínség mielőbbi megszüntetéséhez. Ezen gazdasági munkában az a réteg, amely munkájával értéktöbbletet adja, tehát a munkásság – közöttük a nagyszámú magyar munkás is, a helyi viszonyok ismeretében és a szükséges szaktudás birtokában, – feltétlenül nélkülözhetetlen lesz.

Politikai viszonyok: Bánát politikai helyzetét az az egyetértés jellemzi, amelyben az itteni nemzetiségek egymás mellett hosszú idők óta élnek.

Időről-időre a viharos történelmi események idején Bánátban is, itt ott az egyes nemzetiségek között összetűzésekre került sor, voltak itt is politikusok, akik sovíniszta szenvedélyeket szítottak, – de ez csak szórványosan és kivételesen történt. Nagyjában azonban itt olyan egyetértésben éltek a nemzetiségek, amelyre csak kevés példa adódik a földrészünk kevert lakosságú vidékein.

Ezzel kapcsolatosan megjegyzem, hogy magam is hosszú politikai pályafutásom során, szüntelenül az itt élő nemzetiségek, különösen az itt élő szerbség és magyarság közeledésén fáradoztam. Azon voltam, hogy a kölcsönös megértés útjából minden akadályt elhárítsak. Így, példának okául, az első világháború alatt megakadályoztam, hogy a magyar részről erőszak érje az itteni szerbséget, 1941-ben Bácskának a magyarok által történt megszállásakor sikerült kijármnom, hogy a bánáti szerb hadifoglyok azonnal hazaengedtesse.

Hiszem, hogy munkámmal magam is hozzájárultam nemzeteink közötti barátságos légkör kialakulásához. Mindenesetre az itteni szerbség minden rétegében őszinte személyi barátokra tettem szert, – a magyarok pedig politikai álláspontomat azzal helyeselték, hogy engem ismertek el vezetőjüknek, 1919 évtől mindaddig egész idő alatt. A német megszállás ideje alatt e pozíciómra az itteni németiség kívánságára váltattam le, miután általánosan és jól ismert volt, hogy nem tudok egyetértetni a német ifjúság új nemzetiszocialisztikus irányával.

A bánáti magyarság, beékelve a számszerűleg és gazdaságilag erősebb nemzetiségek közé, a létért folytatott nehéz küzdelemben megtanulta, hogy az eseményeket higgadtan és illúzió nélkül szemlélje.

Így becsültük fel ezt a háborút is.

Régóta tisztában voltunk azzal, hogy e háborúból a magyarok csakis mint vesztesek kerülhetnek ki – mert még a „szövetséges” Németország legkevésbé sem valószínű győzelme is, annak önző imperialisztikus politikája miatt reánk nézve a legnagyobb vereség lett volna.

Másoldalról éreztük azt is, hogy ebben a háborúban visszavonhatatlanul meg fog bukni a közép-európai nemzetek sovinsztikus iránya; az a politika, amely épp a mi vidékünkön annyi szenvedés és szerencsétlenség okozója volt. Meg voltunk győződve arról is, hogy e háborúból egy új gazdasági rendszer fog kialakulni, – mert csakis intenzív tervgazdálkodás és a javak igazságos elosztása lesz képes a háború okozta pusztításokat helyrehozni.

A bánáti magyarságnak elegendő oka volt, hogy ne csak előre lássa, hanem melegen kívánja is egy új gazdasági és politikai rendszer eljövését. Ezen háború kitörésekor a mi föld- és gyári munkásainknak nem voltak tartalékjai ruhaneműekben és más szükséges cikkekben. Ezen cikkek felosztása a német megszállás alatt rettenetesen igazságtalan volt az itteni németiség javára. Ennek következtében a három évi megszállás után munkásaink nagy számának sem a saját, sem családtagjai számára nincsen meg a legszükségesebbje sem, ruhában, cipőben és élelemben.

A demokratikus föderatív Jugoszlávia eszméje – egy államé, amelyet nem sovinsztikus elvek alapján vezetnek, hanem amelyik minden nemzetiség jogegyenlőségét elismeri; egy államé, amely a gazdasági téren mindent meg fog tenni a javak igazságosabb elosztása érdekében, – az itteni magyarság körében is általános helyeslésre és lelkesedésre talál.

A bánáti magyarság politikai helyzetének vázolásával kapcsolatosan pár szóval kitérek a BMKSz-re is; azon szervezetre, amely a megszállás alatt a magyarság képviselője volt.

1940 év végén, akkor még mint jugoszláv szenátor, engedélyt kaptam a gazdasági magyar közművelődési szövetség megszervezésére, amely „Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség” neve alatt szerepelt. Az alakuló közgyűlést 1940 novemberében hoztam össze és az Noviszádon meg is tartatott.

A szövetség szervezési munkálatai a háború miatt megszakadtak, majd Bánátban a noviszádi központtól elválasztva, petrovgrádi székhellyel folytatódottak.

A BMKSz-ben a bánáti magyarság úgyszólván 100%-ban be van szervezve. A Szövetségnek 106.000 nyilvántartott tagja van.

A szövetségnek a megszállókhoz való viszonyát az határozta meg, hogy a tagok óriási többsége a jelenlegi elnökkel, Jeszenszky Ferencsel

az élén, elkésérítve a németek lealázó és sovinsztikus magatartása miatt ellene volt a németekkel való minden együttműködésnek.

Amint már említettem, a németek kívánságára megszállások alatt a politikai életben nem vettem részt. Ezen oknál fogva a Szövetség munkájában sem működtem aktívabban közre.

Katonai hozzájárulás: Nem tudom felbecsülni a bánáti magyarság részéről már adott és még lehetséges katonai hozzájárulás jelentőségét.

Ismeretes azonban előttem az, hogy Bánát minden részében magyarok is önként jelentkeztek a partizán osztagnál.

Sőt nálam néhányan a fiatalok közül azzal a tervvel jelentkeztek, hogy külön magyar osztagot alakítsanak a németek és Szálasi hívei elleni küzdelemre. (E tervet én azonnal közöltem a K. P.¹⁵⁶⁰ helybeli titkárával azon kéréssel, hogy azt terjessze elő illetékes helyen.)

Mindebből megállapíthatom, hogy az itteni magyarság katonai tekintetben is értékes hozzájárulást nyújthatnak.

Összefoglalás: A fent felsoroltakból következik, hogy a magyar népcsoport is, még ha kis számú is és gazdaságilag gyenge, mégis úgy gazdasági, mint politikai és katonai tekintetben komoly érték lehet az új, demokratikus és föderatív Jugoszlávia kiépítésében.

Én pedig, mint a magyar népcsoport vezetője, annak nevében kijelentem, hogy mindenben készek vagyunk pozitív együttműködésre ezen állam kiépítésében.

Ezen közreműködés lehetővé tétele és a viszonyok mielőbbi normalizálása végett két kérelmet terjeszték elő:

1. Kérek engedélyt a B. M. K. Sz. átszervezésére, a szervezet teljes demokratizálása és az új Jugoszlávia keretében a jugoszlávokkal való együttműködés szellemében, vagy pedig ennek céljából kérek engedélyt egy új szervezet megalakítására, és
2. a politikai foglyokat – magyarokat – kérem minél előbb hallgassák ki, és mindazok, akik ellen nincsen alapos és bebizonyított vád, helyezték mielőbb szabadlábra.

A bánáti magyar népcsoport vezetője és a petrovgrádi népfelszabadító bizottság tagja,
1944. X. 31.

VL, sz. n., gépelt másodpéldány, aláírás nélkül.

¹⁵⁶⁰ Kommunista párt.

Jeszenszky Ferenc,¹⁵⁶¹ a DMKSZ volt elnökének levele és feljegyzése
Várady Imréhez, 1944. november 26.

Versec, 1944. XI. 26.

Mélyen tisztelt Imre Bátyám!

Zofmann Ákos¹⁵⁶² útján megbíztál, hogy készítsek egy memorandum tervezetet a bánáti magyarság elmúlt 3½ évéről; amelyet Te, ha azt szükségnek tartod, beadd az illetékeseknek.

Idecsatoltan küldöm az általam elkészített tervezetet és egyet, a gépirásost, amelyet Zofmann Ákos készített.¹⁵⁶³

Az én memorandum tervezetem túl hosszú, nem alkalmas arra, hogy ilyen formában adassék be. Pedig a helyzet általános ecsetelésétől eltekintve csak egy problémával, a katonaság, rendőrség kérdésével foglalkoztam részletesen.

Azt hiszem azonban, hogy az én tervezetem felhasználásával elkészíthető lesz a tervezett memorandum.

Amennyiben bármely más információra szükséged volna: parancsolj velem.

Tiszteletteljesen üdvözl

híved

Jeszenszky Ferenc

A bánáti magyarság, amikor az alanti emlékiratot beadja, nem menteni akarja a német megszállás ideje alatti viselkedését, arra semmi oka nincsen. Ismertetni, megvilágítani akarja helyzetét ezen 3 év alatt. Ezzel gondolja az illetékeseknél helyzetének helyes megítélését elérni.

A jugoszláviai magyarság még 1941. ápr. 6. előtt a jugoszláv kormány helybenhagyásával megalakította a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetséget, pontosabban 1941. febr. 2-án Novisadon. – Bácskában 1941. április hó első felében a magyar katonaság által való megszállása által a bánáti magyarság tényleg elszakadt a bácskai magyarságtól és annak Ma-

¹⁵⁶¹ Lásd az 1497. jegyzetet.

¹⁵⁶² Nem tudtuk azonosítani.

¹⁵⁶³ Lásd a következő, 323. iratot.

gyar Közművelődési Szövetségétől. Attól fogva külön utakon haladt. Különösen is kifejezésre jut az, amikor 1941. május hóban a Magyar Közművelődési Szövetségnek bánáti része külön elnököt választ, Tallián Tibor törökkanizsai lakos személyében.

A jugoszláviai MKSZ alapszabályait még a jugoszláv kormány hagyta helyben. A Bánátban maradt magyarság azután új alapszabályokat dolgozott ki, amelyből világosan kitűnik, hogy a már Jugoszláviai MKSZ helyett Bánáti MKSZ nevet viselő szövetség hatásköre a Bánátra terjed ki.

A Bánáti M. K. Sz. tagjai közé mindenkit felvett, aki felvételre jelentkezett és magyarnak vallotta magát. Faji, világnézeti szempontból való vagy bármely más cenzus nem volt. Faji különbséget nem ismert, felvette tagnak a félzsidókat, keresztények zsidó házastársait, cigányokat. Felvette tagnak olyan embereket, akik közismerten demokrata, kommunista gondolkodásúak voltak. Felvette a magyar nyelvű iskolákba mindezek gyermekeit. Rendelkezésére állott és könnyíteni igyekezett a sorsát mindenkinek, aki tagjai közé belépett.

Azzal, hogy felvette a jevrejski melezeket¹⁵⁶⁴ tagnak, felvett cigány fajúkat, felvett kommunistákat, ezeknek védelmet nyújtott, vállalkozott arra, hogy igyekszik nekik védelmet nyújtani. A zsidóknak az elhurcolás ellen,¹⁵⁶⁵ a kommunistáknak a fasiszta üldözés ellen. Természetes, hogy a BMKSZ funkcionáriusai minden tag érdekében egyformán eljárak hatóságoknál, mindenki egyformán részesedett támogatásban.

A BMKSZ tagság nagy segítség volt a jevrejski melezek és cigány fajúaknál a gyermekeik iskoláztatása körül. Ezek gyermekei csak a magyar iskolákba járhattak és jártak. A német nyelvű iskolákba nem vették fel őket; a szerb nyelvű iskolákba nem szabadott őket felvenni. A magyar iskolák pedig felvettek mindenkit, aki tag volt. Így vált a BMKSZ gyűlékezőhelyévé mindazoknak, akiknek világnézeti felfogásból vagy faji okokból másutt támogatást nem találtak.

A BMKSZ működési körét alapszabálya írja körül. Célja a bánáti magyarság szellemi, erkölcsi, anyagi helyzetének javítása és fejlesztése.

A BMKSZ soha nem is tartott igényt ezen tevékenységi kört meghaladó hatáskörre.

¹⁵⁶⁴ A melezt török eredetű szó, kevertet jelent. Jevrejski melezt: vegyes házasságban élő zsidók és ilyen családból származó zsidók.

¹⁵⁶⁵ A bánáti zsidókat 1941 augusztusában deportálták. A BMKSZ zsidók deportálása elleni tiltakozásának leírása erős túlzás. Lásd ezzel kapcsolatban az 1580. jegyzetet.

A megszálló német katonaság azonban, helyesebben ezen keresztül a bánáti német népcsoport vezetősége a BMKSz-től mást kívánt: azt, hogy a bánáti magyarság mindenben a bánáti német népcsoport példáját kövesse, hogy hűséges uszályhordozója legyen mindenben, hogy támogassa őket, akiket a Bánát területére vonatkozólag a német birodalom megbízott a háború megszervezésével és vezetésével.

Ezen igyekezete a bánáti német népcsoportnak, illetve a katonai megszállóknak csődöt kellett, hogy mondjon, mert a BMKSZ vezetősége és a bánáti magyarság:

1. Jugoszlávia hűséges állampolgáraként kívánt viselkedni,
2. változatlanul ragaszkodott azon irányzathoz, amely a magyarság és szerbség jó viszonyának fejlesztését kívánta, tudatában volt annak, hogy a német megszállás elmúlik, de a szerbség és a magyarság szomszédok fognak maradni mindenkor; tehát nem a bánáti németséggel, hanem a bánáti szerbséggel és ezen keresztül az egész szerbséggel való jóviszony kiépítését és ápolását tartotta feladatának.
3. A németség világfelfogása, viselkedése olyan volt úgy a magyarsággal, mint a szerbséggel szemben, hogy azzal a bánáti magyarság lelkét sohasem tudta megnyerni.

A BMKSz vezetősége és a bánáti magyarság tehát azon súlyos feladat előtt állott, hogy a bánáti német népcsoport, a német megszálló katonai hatóságok és időnként magyarországi nyilaskeresztes oldalról jövő nyomás ellenére megmaradjon azon úton, amelyet helyesnek tartott és hogy mindent elkövessen, hogy szabotálja a németség igyekezetét, amellyel a magyarokat a német háborús célok szolgálatába állítani akarta.

A német népcsoport javaslatba hozott és sürgetett, a bánáti magyarsággal kapcsolatos tervei keresztülvitelében:

1. állandó érintkezést a német népcsoport és a BMKSz. vezetősége között a szerintük közös problémák megbeszélésére.
2. közös magyar–német kultúrmegnyilatkozások rendezését
3. tanár és tanítócserét a magyar és német elemi és középiskolák között.

Mindezen javaslatokból soha semmi sem valósított meg a magyarság ellenállása következtében.

A német megszállás és a német népcsoport legsúlyosabb és legnehezebben kipasszírozható kívánsága az volt, hogy a bánáti magyarság a németek által felállított Prinz Eugen divízió mintájára állítson fel egy magyar

SS divíziót. Ezen óhaj ismételtelen elhangzott úgy a Katonai Közigazgatás, mint a beográdi német követség részéről. De, német forrásból állandóan közbeszéd tárgyát is képezte a Bánátban. A hivatalos tapogatózásokon kívül nyílt propaganda folyt a magyarság körében ezen cél érdekében. – Mindenki, aki bármely német felsőbb vagy alsóbb hatósághoz fordult panasszal, hogy nincs ruha, cipő, hogy alacsony a búza fejadag, kevés a hús stb.: mindenütt azon egyhangú választ kapta: a magyarok vonuljanak be. Akkor lesz minden éppúgy mint a németeknél.

1943-tól fogva azután, amikor a német megszállás és inspirátorait a bánáti német népcsoport belátta, hogy a magyarság olyszerű bevonultatására, mint ahogy a német népcsoportnál történt, a BMKSz vezetőségét nem fogja reákenyszeríteni tudni, új módszerhez kezdett, hogy a magyarságot a katonai szolgálatba bevonja: a toborzáshoz.

A magyar falvakat magyarul beszélő toborzók keresték fel, a kocsmákban iszogatva ecsetelték, hogy a szolgálat csak a városokban való könnyű szolgálatból áll, jó koszt, jó ruha, minden támogatás a családnak. Berúgatták az embereket és ilyen állapotban belépési nyilatkozatokat írtak alá velük. De a Hipóba¹⁵⁶⁶ való belépésre szólították fel a munkaszolgálatra elvitt magyarokat is, valamint azokat, akiket apró bűncselekmények, árdragítás, tiltott határátlépés, csempészás, kisebb rendbontás stb. miatt elfogtak. És akik a Hipóba való belépés fejében a munkaszolgálat, illetve a büntetés alól szabadultak.

A BMKSz vezetőségének ezen, minden civil és katonai hatóság által támogatott akciója ellen, bármennyire károsnak tartotta azt, úgy az össz-bánáti magyarság, mint a bevonuló magyar szempontjából, csak egy eszköze volt, egy védekezési mód: a suttogó ellenpropaganda. Ilyen irányban tevékenykedett is állandóan a BMKSZ minden szerve. Ennek köszönhető, hogy az 1943-ban mutatkozó jelentkezési láz szűk határok közé szorította. A későbbi hónapokban beállott emberveszteségek, a németek részéről mutatkozó sértő bánásmód a bevonult magyarokkal szemben azután segítségére siettek a BMKSz ellenpropagandának. 1943 végétől csaknem teljesen megszűnt a jelentkezés a Hipóhoz.

¹⁵⁶⁶ Hilfspolizei – Hipo, segédrendőrség. Eredetileg 1933 februárjában, Németországban, Hermann Göring porosz belügyminiszter által alapított, rövid életű rendőrség, amelyet a németek által megszállt kelet-európai országokban elevenítettek fel, így 1941-ben Bánátban is létrehozták egységeit.

A Bánát területén mindjárt a németek bevonulása után felállított bánáti rendőrség 1941 évben 400 magyar rendőrt vett fel. Ezen jelentkezők összeírása tekintetében a BMKSz akkori elnöke, Tallián, megállapodott a németekkel. Ő a magyar lakosság 20% aránya erejéig természetesnek tartotta, hogy a bánáti magyarság is részt vesz a Bánát rendjének fenntartásában, szintén 20%-át adná a 2000 főnyi rendőrlegénységnek.

Mindjárt ezen 400 magyar rendőr szolgálatba lépése alatt azonban a bánáti magyarság mély megütközéssel látta, hogy a rendőrség, amelyben magyarok is szolgálnak, rendfenntartás címén milyen véres eszközöket alkalmaz. Maguk a magyar rendőrök is már rövid szolgálat után ostromolták a BMKSz vezetőségét, hogy eszközölje ki, hogy elhagyhassák a rendőrségi szolgálatot.

1943 februárjában azután a német rendőrparancsnokság a Hipóba akart beosztani 280 bánáti magyar rendőrt és el akarta őket vinni Szerbiába szolgálattételre. A BMKSz vezetősége, amely módot vélt látni, hogy a rendőrségi szolgálatból kivonja a bánáti magyarságot, tiltakozott a rendőröknek a Bánátból való elszállítása és a Hipóba való beosztása ellen. A német rendőrparancsnokság elfogadta ugyan a B. M. K. Sz. tiltakozását, de felszólította a rendőröket, hogy önként jelentkezzenek a Hipóhoz és a Szerbiában való szolgálattételre. Ugyanakkor kaszárnyafogságban tartotta a nem jelentkezőket. A BMKSz vezetősége, megtudva a rendőrparancsnokság jelentkezési felhívását, több mint 10 helyre a Bánátba telefonice azon értesítést küldötte a habozó rendőröknek, hogy nem kívánja, hogy a rendőrség szolgálatában megmaradjanak.

Ezen felszólításnak meg is volt az eredménye, minden német nyomás dacára. A 400 rendőrből 300-nál több leszerelt és elhagyta a szolgálatot.

Ezen lépéssel a BMKSz vezetősége teljesen elmérgesítette a helyzetet a bánáti rendőrséggel és a Gestapóval. A leszerelt magyar rendőröket, amint hazaértek, azonnal elvitték munkaszolgálatba 3-4 hónapra. Közülük 60-70 nem is bírta ki az állandó szekatúrát, és a Bácskába szökött.

Tallián Tibornak 1942 novemberében bekövetkezett távozása az elnöki székből részben arra vezethető vissza, hogy a bánáti magyarság közvéleménye szemére vetette, hogy a bánáti 700 magyart a rendőrségi szolgálatba belevitte.

1944 júliusában állította fel a bánáti rendőrség vezetője a BMKSz vezetőségével szemben azon követelést, hogy 400 magyar rendőrt bocsásson rendelkezésre a Bánátban való szolgálattételre. A rendőrség parancsnoka csak havi din.¹⁵⁶⁷ 2200 fizetést tudott felajánlani, amelyből a rendőr még

¹⁵⁶⁷ Dinár.

kosztját tartozott megfizetni. Tudván, hogy ilyen fizetés mellett önkéntes jelentkezők nem lesznek, azt kívánta, hogy a BMKSz parancssal mozgósítson 400 embert, a karhatalmat ennek keresztülvitelében ők adták volna. Mikor a BMKSz vezetősége kijelentette, hogy erre nincs módja, a rendőrség járási és városi rendőrparancsnokai útján kezdett toborozni és azt kívánta, elrendelte, hogy a BMKSz vezetősége ezen toborzás érdekében propagandát fejtsen ki. A BMKSz ezen kényszerhelyzetben egy semmitmondó köriratot adott ki (ha a rendőrség jön, álljon rendelkezésre, egybekapcsolva a járásvezetőknek kiadott azon utasítással, hogy ellenpropagandát fejtsenek ki). Tekintve ezt, és tekintve a beígért nyomorúságos fizetést: nem is volt jelentkező.

1944 év tavaszán az écskai repülőtér német parancsnoka megbízott egy embert (Schiffmann Miron Jóska¹⁵⁶⁸), hogy a muzslai magyarokból 400 emberből álló fegyveres alakulatot állítson fel, amely az écskai repülőtér védelmében, annak szomszédságában lévő mocsaras, nádas területről távol tartja a partizánokat. Bakos Lázár,¹⁵⁶⁹ a BMKSz muzslai elnöke, mostan narodni osl. odb.¹⁵⁷⁰ elnök azonnal belátta ezen akció veszélyes és magyarelles voltát, arra utasította a toborzót, hogy forduljon a BMKSz elnökségéhez.

Bakos és társai előadásából az elnökség már másnap megtudta a dolgot, Bakost utasította, hogy az Muzslán intse az embereket, hogy az akció magyarelles; Schiffmann pedig értesítette, hogy a BMKSz ellene van az alakulat felállításának. Nem is lett belőle semmi.

A magyarság ügyelt arra, hogy ahol a németység részéről kísérletek történtek, hogy a magyarság is bevonassék a Deutsche Mannschaft szolgálatába: ezen kísérletek visszautasításának.

Egyszóval a BMKSz vezetősége távol tartotta a bánáti magyarságot minden katonai, rendőri, hipó, Deutsche Mannschaft¹⁵⁷¹ jellegű szolgálattól. Mint a magyarság szervezete, sohasem rendelt el semmiféle toborzást, bevonulást minden nyomás dacára. Egyes magyaroknak német katonai formációkba való bevonulását suttogó propaganda útján igyekezett megakadályozni.

¹⁵⁶⁸ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵⁶⁹ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁵⁷⁰ Narodni oslobodilački odbor – Népfelszabadító Bizottság.

¹⁵⁷¹ Népi német katonai alakulatok.

Hogyha mégis egyes magyarok német katonai szolgálatba léptek, azt nem világnézeti felfogásból, mint nemzetiszocialisták, fasiszták tették. Ezek szegény emberek voltak, akiket az ígéreték elkábítottak és akik cipő, ruha híján azért mentek el, hogy ruhát, cipőt kapjanak.

Másik ügy, melyben a bánáti magyarság németekétől teljesen ellenkező álláspontot képviseltek mindvégig: a zsidó vagyonok kérdése.

A zsidó ingóvagyon teljesen a németek kezére került, azt a vezető németek egymás között osztották el. A magyarság legfeljebb csak azon nyilvános árveréseken jelenhetett volna meg, amelyen mindenki megjelenhetett és amelyen az értéktelen ingóságok eladattak. Az árveréseken azonban magyart látni nem lehetett.

A zsidóvagyon likvidálása, úgy ingó mint ingatlan, mindvégig a német népcsoport kezében volt. Az ingatlanok tekintetében a német népcsoport ajánlatot tett, hogy a magyarság vegye át bizonyos arányban a zsidó ingatlanok egy részét. A magyar vezetőség azonban olyan tárgyalásokat folytatott, hogy a megbeszélések zátonyra futottak.

Olyan megállapodás, amely a magyarságnak juttatta volna a zsidó vagyon egy részét nem létesült; a német népcsoport azonban hajlandó volt egyes házaknak magyaroknak való eladását engedélyezni. Ezen egyes vásárlókat igyekezett a magyar vezetőség a vásárlásról lebeszélni.

Végeredményében alig akadt magyar, aki a zsidó vagyon likvidálásával valami hasznot akart volna húzni.

A bánáti magyarság egész más világnézettel, felfogással az állampolgári kötelességeket, az emberiességet illetőleg más utakon haladt, mint a bánáti nemzetség.

A bánáti német népcsoport vezetősége, mint az a faktor, amelyet a német birodalom a Bánát területére vonatkozólag megbízott minden erő, katonai, gazdasági a háború érdekében való mozgósítására, számba vette és sorba kívánta állítani a magyarságot. Ahogy telt az idő, mindjobban meggyőződött, hogy a bánáti magyarság nem követi őket, más irányt követ.

A bánáti magyarságnak a németek sok mindent ígértek: zsidóvagyon, agrárföldet, felemelt élelmiszeradagot, ruhát, cipőt, külön jogokat. Mindennek meg lett volna az előírt ára.

A magyarság nem volt hajlandó azon útra lépni, amit kívántak tőle. Erre jött a munkaszolgálat napi din. 20 fizetés mellett; a kirendelés kulukra,¹⁵⁷² közmunkákra vasútak, utak, árkok építésére és tisztítására, repülőterek, katonai objektumok építésére: éppúgy, mint szerb polgártársainál.

¹⁵⁷² Kuluk – robot.

Nem kapott a magyarság ruhát, cipőt, fehérneműt. 1942/43-ban 70 kg búza volt a fejadagja.

A magyarság viselni volt kénytelen annak hátrányait, hogy nem követte a németeket. Épp az volt a sorsa, mint a szerbségé.

A gyűlölet, amellyel a némettség vezetősége a magyarsággal szemben az utolsó időben viseltetett, talán még nagyobb volt, mint a szerbséggel szemben. A gyűlölet azzal szemben, akivel kapcsolatos reményeik nem teljesedtek.

Ezen gyűlölet robbant ki 1944 márc. 19-én, aznap, amikor a német csapatok megszállották Magyarországot, amely nem akart a németek oldalán harcolni. Aznap a bánáti magyarság 500 tagját letartóztatták,¹⁵⁷³ mégpedig olyan kísérő jelenségek között, amelyek világosan mutatták, hogy a magyarságot ellenségének tekinti a nemzetiszocialista, fasiszta némettség és német katonai és hivatalnoki apparátus.

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵⁷³ A letartóztatottakat a Messinger Intézetbe vitték. Este szabadon bocsátották őket, mondván, hogy „biztonsági elfogadás” volt. Várady Imrét is le akarták tartóztatni, a fiát, Józsefet el is vitték, őt azonban, tekintettel korára, s mert éppen betegen feküdt, végül nem vitték el.

Zofmann Ákos¹⁵⁷⁴ feljegyzése a BMKSZ működéséről,
1944. november 26.¹⁵⁷⁵

A jugoszláviai magyarság közművelődési szövetsége a jugoszláv kormány engedélyével 1940. XI. 24-én¹⁵⁷⁶ alakult Novisadon; célja minden politikumtól mentesen kizárólag kulturális volt/analfabéta tanfolyamok, kulturális és műkedvelői előadások rendezése stb.

A Bácska 1941 ápr. hóban történt megszállása folytán a bácskai magyarság elszakadt a bánáttól. Minek következtében a JMKSZ bánáti tagjai teljesen függetlenítették magukat a bácskaiaktól, ez megnyilvánult kifelé is, a szövetség elnevezésében, másrészt a külön elnökségben is.

A Bánáttot megszálló német hadsereg, dacára a szerbség és az itteni magyarság közötti évtizedes jó viszonynak, az itteni magyarságot egyrészt ígérekkel, másrészt fenyegetésekkel, be akarta kényszeríteni a fasiszta háborús gépezetbe, valamint a háborús gazdálkodásba.¹⁵⁷⁷

A bánáti magyarságnak e célból a németek többek között még a bánáti zsidó vagyon felét is felajánlották, ezt az ajánlatot is a bánáti magyarság vezetősége a legmerevebben visszautasította, miután Csáki¹⁵⁷⁸ és Teleki¹⁵⁷⁹ szellemében a „jugoszláv magyar örök barátság szerződésben” látta biztosítva a magyarság helyzetét és jövőjét. Ezért mindjárt az 1941-es háborús események után a német fogolytáborokból az ott lévő magyar foglyokon kívül hosszas utánjárással sok szerbet is mentett ki és így számtalan szerb családnak hozta haza a családfenntartóját.

A BMKSZ tagjai közé – tekintet nélkül a fasiszta faji szempontokra, befogadott mindenkit, aki magát magyarnak vallotta, így zsidókat és cigányokat is, és ily módon számtalan embernek nyújtott védelmet a fasiszta üldözések elől és azok gyermekeinek lehetővé tette az iskoláztatást

¹⁵⁷⁴ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁵⁷⁵ Az iraton nincs dátum, keletkezésének idejét az előző irat alapján tudtuk megállapítani.

¹⁵⁷⁶ A szövegben 1941. II. 26-a szerepel, ez áthúzva, s fölé írva ceruzával 1940. XI. 24.

¹⁵⁷⁷ Ceruzával áthúzva, s mellé írva: front.

¹⁵⁷⁸ Csáky István (1894–1941) diplomata, politikus, külügyminiszter.

¹⁵⁷⁹ Teleki Pál (1879–1941) politikus, földrajztudós, egyetemi tanár, az MTA tagja. Külügyminiszter, közoktatási miniszter, 1920–1921-ben és 1939–1941-ben miniszterelnök. Külpolitikájának tarthatatlansága miatt 1941 áprilisában öngyilkos lett.

a magyar iskolákban.¹⁵⁸⁰ A magyar vezetőség lépten nyomon szabotálva a német hatóságok intézkedéseit, igyekezett tőle telhetőleg – a szerbekkel karöltve – megakadályozni a jugoszláv állami, valamint városi iskolák lefoglalását és elidegenítését a német „Schulstiftung” részére (pl. verseci iskolaépületek).

A fenti szempontokból kifolyólag a bánáti magyarság vezetősége, miután a BMKSZ elnöke, Tallián Tibor,¹⁵⁸¹ engedve a német katonai hatóságok nyomásának, 400 bánáti magyart ajánlott fel rendőrnek a bánáti közbiztonság fenntartására, meghasonlott a vezetőjével, ami rövidesen Tallián bukását idézte elő és elnökévé Jeszenszky Ferencet¹⁵⁸² választotta meg, ki már addig is kitűnt erélyes magatartásával. Jeszenszky belső munkatársának azonnal maga mellé vette Dr. Várady Imrét, a szerb–magyar barátság és együttműködés évtizedes élharcosát, a bánáti magyarság volt vezetőjét, akit a németek 1941-ben félreállítottak.

Párhuzamosan a bánáti német SS divízióval, a német katonai hatóságok fel akartak Bánátban állítani egy magyar divíziót is. Minden ilyen fajta igyekezetük és mesterkedésük azonban kudarcot vallott a magyar vezetőség merev antifasiszta magatartásán – mely szabotálva a német hatóságok intézkedéseit és a német propagandát suttogó propagandával ellensúlyozva, megakadályozta a magyarság sorozását. Továbbá 673 bánáti magyar, kiket német nevük végett a megszálló katonai hatóságok erőszakkal be akartak öltöztetni, megfelelő erélyes ellenintézkedésekkel kimentett a bevonulástól.

Természetes, hogy a magyar vezetőség és a magyarság ily magatartása nem felelt meg a megszálló csapatoknak és ezért a viszony a fasiszta németek és a bánáti magyarok között napról napra romlott és a magyarok,

¹⁵⁸⁰ A szövetség testületileg nem tett kísérletet a zsidóság megmentésére. A bánáti zsidók közül azonban 1941-ben többen átszöktek Magyarországra, ahol néhány évig nagyobb biztonságban voltak, mint a németek által megszállt Bánátban. Személy szerint Várady Imrének először sikerült kimentenie régi barátját, iskolatársát, a becskerekai magyar kulturális élet kiemelkedő személyiségét, az író Borsodi Lajost és fiát a gettóból, s a belgrádi lágerbe pénzt is küldött számukra (lásd az 1418. jegyzetet), de végül nem sikerült őket megmenteni. Adatunk van arra vonatkozóan is, hogy pár napig egy szökött zsidó férfit is rejtegetett lakásán. Erőfeszítéseket tett a becskerekai magyar Polgári Kaszinó vagyonának megmentése érdekében is, amelyet a tagság egy részének zsidó származására hivatkozva 1943-ban a németek el akartak kobozni. Lásd a 315. iratot.

¹⁵⁸¹ Lásd az 1392. jegyzetet.

¹⁵⁸² Lásd az 1497. jegyzetet.

miután magatartásukat nem változtatták meg ugyanolyan elnyomatásban, ugyanolyan anyagi ínségben szenvedtek, mint a szerbség. Ez megnyilvánult az élelmezésben (búza, kenyér-, cukor-, olaj-, hús-fejadagban, stb.), textilneműekben, lábbeliben, kényszermunkában, adásvételnél, a szerződések jóváhagyásánál, bankkölcsönök folyósításánál, megadóztatásnál, iskoláknál, stb.

A német–magyar viszony még csak romlott, illetve majdnem nyílt ellenségeskedéssé fajult, mikor is a német katonai hatóságok (Meissner generális)¹⁵⁸³ a már említett Tallián által adott 400 rendőrt Ószerbiába akarták beosztani. Ekkor megfelelő propaganda folytán a 400 közül kb. 70 megszökött, a többi rendőrt pedig Jeszenszky erélyes közbelépésére (bár letartóztatással is fenyegették) leszerelték. Megtorlásképp azonban ezen leszerelt rendőröket több hónapos kényszermunkára hurcolták.

A megszálló hatóságok ezek után a magyar vezetőség megkerülésével közvetlenül igyekeztek különböző ígéretekkel toborozni a lerongyolódott, munkaszolgálatra behívott magyarok között.¹⁵⁸⁴ Az így megtévesztett magyarok közül a magyar vezetőség sajnos csak keveset tudott kimenteni, miután önkéntesen jelentkeztek.

A felsoroltak alapján 1944. III. 19.-én, mikor is a fasiszta Németország Magyarországot megszállta. Az itteni magyar vezetőséget antifasiszta magatartás végett letartóztatta.

Összegezve a magyar vezetőség működését az elmúlt harmadfél év alatt az teljes egészében a megszállás folytán lerongyolódott és elnyomott munkásnép védelmében merült ki a megszállókkal szemben.

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., eredeti, géppel írt irat, aláírás nélkül.

¹⁵⁸³ August Meissner (1886–1947) osztrák származású rendőrtisztviselő, majd SS- és rendőrtábornok. Norvégia megszállása után az ottani rendőrség vezetője, majd 1942-ben a szerbiai SS- és német rendőrség parancsnoka. Az ő irányításával hozták létre az SS és a rendőrség bánáti területi parancsnokságát. Az ő feladata volt megszervezni a bánáti németekből álló három rendőrszázalókat, valamint egy SS-hadosztályt, a Prinz Eugen-hadosztályt. A szerbiai táborok az ő felügyelete alá tartoztak, a zsidók megsemmisítését is az általa vezetett SS- és rendőri alakulatok végezték. A háború után háborús bűnösként halálra ítélték és kivégezték.

¹⁵⁸⁴ A mondat végén áthúzva a Hipó szó.

Ismeretlen szerző feljegyzése a bánáti magyarok német megszállás alatti helyzetéről, d. n.¹⁵⁸⁵

1943 nyaratól fogva mindenki, német, szerb, magyar egyformán megkapta a 200 kg búzafejadagot – (Lehet, hogy az a magyar közbenjárás eredménye. Lengyelországban az egész idő alatt 3 féle fejadag volt, egy legmagasabb a németeknek, egy kisebb a lengyeleknek és egy legkisebb a zsidóknak.)

A magyaroknak katonai szolgálatra való bevonulása kérdését és végleg csak úgy lehetett levétni a napirendről, hogy hivatkozni lehetett arra, hogy a magyar kormány nem tartja helyesnek (Kállay-kormány).¹⁵⁸⁶

A 400 magyar rendőrnek Szerbiába való tervezett levitelét úgy lehetett megakadályozni, hogy hivatkoztak a magyar kormány azon álláspontjára, hogy a Dunán és Dráván aluli területek rendfenntartásában, pacifikálásában nem hajlandó részt venni. (Még Bárdossy álláspontja, aki a Bácska megszállása után a Szerémségbe lenyomuló magyar csapatokat onnan visszarendelte; Kállay is mind végig nem volt hajlandó a Balkánra magyar csapatot küldeni.) Közölve lett a németekkel, hogy bánáti magyarok is ugyanilyen megítélés alá esnek.

1943 tavaszán a BMKSz ismételt jelentette Bpestre, hogy éhínség van,¹⁵⁸⁷ hogy a lakosság még a 70 kg búzákat sem kapja meg, hogy a fejadagnak tengerivel való kiegészítése nem történik.

Ezen panaszokra, amelyek Berlinbe adtak tovább, a bánáti német közigazgatás ugyan Berlingen keresztül rendesen azon választ adta, hogy a BMKSz beadványa valótlanságokat tartalmaz; de mindig megvolt az a következménye, hogy 100–200 vagon búzát a közigazgatási hatóságokon keresztül kiosztott az ellátatlanoknak. Miután a közigazgatási hatóságokon átment, tehát minden nemzetiségű ellátatlan javára szolgált.

VL, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵⁸⁵ A feljegyzést kézzel írták, az írás nem Várady Imrétől származik.

¹⁵⁸⁶ Kállay Miklós 1942. március 9-étől 1944. március 19-éig volt Magyarország miniszterelnöke, március 20-án a németek letartóztatták.

¹⁵⁸⁷ Az első ezzel kapcsolatos levelet 1942. január 27-én küldték Bárdossy László miniszterelnöknek. Lásd a 302. iratot.

Várady Imre tervezett felszólalása a Népfelszabadító Bizottság ülésén, d. n.

Jugoszlávia felszabadító hős hadserege baráti nagy szövetségesével, a dicső vörös armadával 1944. október 21-én végleg megszabadította Beogradot a német megszállás nyomasztó terhe alól.

E nap Jugoszlávia történetének egyik legfényesebb és egész Európa történetének egyik legnevezetesebb napja.

A főváros felszabadításának sorsdöntő nagy eseményét London ugyanaznap este rádióan adta tudtára a világnak.

Jugoszlávia népéhez és ezen keresztül a világ népeihez intézett rádió szózatban nyilván kifejezésre juttatta, hogy Jugoszlávia hatalmas szövetséges társaival, Angliával és Oroszországgal egyetértőleg olyképp határozott, hogy az új Jugoszlávia: demokratikus, föderatív alapon fog felépülni.

E nagy cél elérése magában foglalja az új Jugoszlávia egész területének teljes demokratizálását, e területen lakók nemzeti és vallási teljes egyenjogúságát, a mindent átható gondolatszabadságot, mindenki számára az élet és vagyon biztonságát.

Nagy célok csak megfeszített, erős, céltudatos küzdelmek árán érhetők el.

E kitűzött célok elérésére irányuló nagy munkához a Bánátban élő magyarság alkotó, konstruktív együttes munkakészségét ezennel felajánlja.

Szükségesnek vélem kiemelni, hogy október 19-dikén illetékesek felajánlották, hogy¹⁵⁸⁸ mint azelőtt és évtizedeken át, a bánáti magyar népcsoport vezetését ismét én vegyem kezembe.

Ezt én elfogadtam, s itt azért vagyok bátor e tényt kiemelni, hogy a bánáti magyarság munkáját a konstruktív, felépítő segítséghez ezen az alapon közel 100.000 beszervezett magyar nevében ajánlhatom fel.

¹⁵⁸⁸ Itt áthúzva a következő szöveg olvasható: amikor az odbornak október 19-dikén tartott üléséből hazamentem, otthon Jeszenszky Ferenc, a bánáti magyar népcsoport vezetője a többi, Petrovgradon lakó vezetők társaságában kijelentette, hogy ő, Jeszenszky, a népcsoport vezetéséről lemondott.

Kérem az odbort, hogy e bejelentésemet tudomásul venni és az illetékes körökkel és hatóságokkal közölni szíveskedjék.

Elmaradt, nem adatott be!¹⁵⁸⁹

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, 11841., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁵⁸⁹ Ceruzával, a fogalmazvány első oldalára, Várady Imre kézírásával írott megjegyzés.

Feljegyzés hat muzslyai férfi agyonveréséről, d. n.¹⁵⁹⁰

Márton Istvánt 5 társával agyonverték s azután levetkőztetve az orlovati¹⁵⁹¹ úton eltemették. Tanú: Momirski Poljo tiszatársulati irodai szolgálója, tudja, hogy Devity Nikola gátör bosszúból verette agyon a 6 embert, mert amikor a németek elrendelték, hogy a fegyvereket be kell szedni, ekkor Devitynél 6 muzslyai fiú és egy német katona volt. Parancsra segédkeztek, most ezért lövette agyon a 6 muzslyai embert. Kivégezték: Kanász Antal, Simon Dezső, Budai József, Sörös Imre, Márton István és Kovács József –

VL, 11841., eredeti, kézzel, ceruzával írt feljegyzés, aláírás nélkül.

¹⁵⁹⁰ A kis cetlire, kézzel, ceruzával írott feljegyzés készítője ismeretlen. A feljegyzés valamikor 1944 őszén vagy 1945 elején készülhetett.

¹⁵⁹¹ Orlód, Orlovat helység felé vezető út.

Kovács István prelátus¹⁵⁹² feljegyzése a kivégzett, elhunyt, elhurcolt és elmenekült bánáti római katolikus lelkészekről, 1945. február 5.¹⁵⁹³

Kivégeztettek:

Brunet Ferenc németcsernyei¹⁵⁹⁴ plébános, szül.

Módos, 1898 december 1.

Steigerwald Ádám hajfeldi¹⁵⁹⁵ –,,– „

Hajfeld, 1876 december 18.

Ádám Antal szenthuberti¹⁵⁹⁶ –,,– „

Chikago, 1908 május 1.

Varga Endre tóbai¹⁵⁹⁷ –,,– „

1913 február 5.

Knapp József glogonji¹⁵⁹⁸ –,,– „

1912 január 13.

Weber Péter nagykarolyfalvai¹⁵⁹⁹ esperes plébános,

szül. Nagy-Kikinda, 1884 ápr. 28.

A németek által felrobbantott templom agyonsújtotta:

Schummer Rudolf rudolfsgnadi¹⁶⁰⁰ esperes-plébánost, szül. Rudolfs-gnaden, 1870 IX. 26.

Elhurcoltattak Ukrajnába:

Polen Béla kisoroszi (Rusko-Selo¹⁶⁰¹) plébános, szül. Ürményházán,¹⁶⁰² 1911 május 21.

Schwarz István óléci¹⁶⁰³ lelkész, szül. Guduricán,¹⁶⁰⁴ 1910 augusztus 3.

¹⁵⁹² Lásd a 296. jegyzetet.

¹⁵⁹³ Kovács István ezt a feljegyzést a jelzett napon személyesen adta át Várady Imrének.

¹⁵⁹⁴ Ma Szerbcsernye, Srpska Crnja.

¹⁵⁹⁵ Kistószeg, Novi Kozarci.

¹⁵⁹⁶ Szenthubert, Banatsko Veliko Selo.

¹⁵⁹⁷ Tóba, Toba.

¹⁵⁹⁸ Galagonyás, Glogau.

¹⁵⁹⁹ Banatski Karlovac, Karlsdorf.

¹⁶⁰⁰ Rezsőháza, Knićanin.

¹⁶⁰¹ Torontáloroszi, Ruskodorf.

¹⁶⁰² Jermenovci, Ürménhausen.

¹⁶⁰³ Stari Lec, Alt Letz.

¹⁶⁰⁴ Temeskutas, Kudritz.

A németek Ausztriába eltoloncolták:

Lehmann Mihály, supljakai¹⁶⁰⁵ lelkészt, szül. Nagy-Becskereken, 1910 június 9.

Elmenekültek:

Wätz Oszkár, szentszéki tanácsos, plebános, Török-Kanizsán,¹⁶⁰⁶ szül. Gudurica, 1889 január 29.

Frész József tiszaszentmiklósi¹⁶⁰⁷ lelkész, szül. Székelykevény,¹⁶⁰⁸ 1898 február 19.

Griffel Lajos szentszéki tanácsos-plebános, Écskán,¹⁶⁰⁹ szül. Lovrin,¹⁶¹⁰ 1881 nov. 19.

Ehrling Rudolf plébános Kleken,¹⁶¹¹ szül. Nagy-Kikindán,¹⁶¹² 1902 március 10.

Valastyán György káplán N. Becskereken, szül. Párdány,¹⁶¹³ 1914 augusztus 12.

Meghalt a harctéren az első világháborúban szerzett szívbjában:

Scháfer Vilmos szentszéki tanácsos-plebános, Csőszteleken,¹⁶¹⁴ szül. Nagy-Kikinda, 1884. június 8.

Összesen: $6 + 1 + 2 + 1 + 5 + 1 = 16!$

1945 január 22-én a Bánáti Apostoli Kormányzóság szolgálatot teljesítő papjainak száma $42 =$ Negyvenkettő!

A 64 plébániából üresedésben van: 26 azaz – huszonhat! Most karácsony folyamán már ennyi plébániatemplomban nem volt semminemű istentisztelet!

¹⁶⁰⁵ Ludas, Šupljak.

¹⁶⁰⁶ Novi Kneževac, Neu-Kanischa.

¹⁶⁰⁷ Ostojićevo, Sankt Nikolaus an der Theiß.

¹⁶⁰⁸ Skorenovac, Skorenowitz.

¹⁶⁰⁹ Ečka, Etschka.

¹⁶¹⁰ Lovrin, Lowrin.

¹⁶¹¹ Begafő.

¹⁶¹² Velika Kikinda, Kikinda.

¹⁶¹³ Međa.

¹⁶¹⁴ Čestereg, Neuhatzfeld.

Békeidőben a mai Bánáti Apostoli Kormányzóság területén szolgálatot teljesített: $125 =$ százhuszonöt felszentelt pap.

A hívek létszáma azóta emelkedett!

Ha ezt figyelmen kívül is hagyjuk, mégis hiányzik: 83, azaz nyolcvanhárom pap! Éppen még egyszer annyi, mint a mekkora a tényleges létszám! Megjegyzendő: a 42 szolgálatot teljesítő pap között van néhány vendég, szlovének, akik már nehezen várják, hogy hazájukba, honnan a németek űzték ki őket, visszatérhessenek. Akkor még kevesebben leszünk! Már akik lesznek, mert vagyunk néhányan öregek és betegek!¹⁶¹⁵

VL, Magyar Párt, sz. n., géppel írt másolat, aláírás nélkül.

¹⁶¹⁵ Mai ismereteink szerint Bácskában és Bánátban huszonnégy katolikus papot végeztek ki a partizánok, a katolikus és református egyházi áldozatok együttes száma pedig harmincnégy fő volt.

Várady Imre levele Slavko Županskihoz,¹⁶¹⁶ Bečskerek város polgármesteréhez,¹⁶¹⁷ 1945. március 1.

1945. III. 1.

Mélyen tisztelt Doktor Úr,¹⁶¹⁸

szíves irányításért, esetleg tanácsért vagyok bátor Doktor Úrhoz¹⁶¹⁹ fordulni.

Még a letűnt magyar időben, 1912. évben, megalakult itt Nagybecskereken – ma Petrovgrad – az „Állami Tisztviselők Szövetkezete”. Úgy megalakulásakor, mint ez időtől máig, a szövetkezet tagjai vegyest magyar és szerb állami és városi tisztviselők.

Minden nyereség és vagyoni haszon várása nélkül egyedüli célja: tisztviselő tagjai megélhetési lehetőségeinek megkönnyítése.

A szövetkezet független működését egész teljességében fenntartotta a magyar időt követő jugoszláv, sőt minden terrorisztikus fenyegetés és nyomás ellenére, a német megszállás ideje alatt is. Így most is zökkenő nélkül folytatja, a mai rendkívül megnehezedett küzdelmes életviszonyok mellett a bizony köztudomásúan túl szerény javadalmazású tisztviselők érdekében, áldásosan segítő működését.

A midőn a szövetkezet megbízott képviselőit:

Gligorjevics Szlavko törvényszéki bíró urat és

Izojanov Veselni törvényszéki bíró urat¹⁶²⁰

e sorok útján, a legmelegebb ajánlással bemutatni van szerencsém, baráti tisztelettel nagyon kérem méltóztatnék őket feladatuk könnyebb teljesíthetése érdekében útbaigazító tanácsadással támogatni.

Mindenért máris hálásan meleg köszönetet mondva, maradtam szívből jövő üdvözléssel igaz tisztelő híve

VL, Magyar Párt, sz. n., kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁶¹⁶ Lásd az 53. jegyzetet. Županski Várady ügyvéd kollégája, régi ismerőse volt. Várady az első világháború idején sokat tett Županski és más internált szerb kiszabadítása érdekében.

¹⁶¹⁷ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁶¹⁸ A megszólításból kihúзва a „barátom” és a „polgármester” szó.

¹⁶¹⁹ A „Hozzád” szó kihúзва.

¹⁶²⁰ Nem találtunk rájuk vonatkozó életrajzi adatokat.

Szabó Márton katalinfalvai¹⁶²¹ esperesplébános két levele Várady Imréhez, 1945. március 22.

Kedves Doktor Úr!

Kanten Mihály nyugd. jegyző érdekében fordulok ez alkalommal Doktor Úrhoz – avval az őszinte kérelemmel, kegyeskedjék befolyását latba vetni s számára kieszközölni azt, hogy őt is – aki állandóan magyar érzelmű volt, velünk tartott és e miatt a német uralom alatt sok-sok zaklatásnak, mellőzésnek volt kitéve – a magyar pártba felvegyék.

Hogy magyar érzelmű, ezt én igazolhatom, ittlétem alatt érintkeztem vele, sűrűn, sőt ő az egyetlen, akivel őszintén tudok és merek beszélni – s hogy nem lépett be nyíltan a magyar pártba, ez csak azért történt, hogy újabb és nagyobb zaklatásoktól ment maradjon.

Nyugdíjáról is van szó – csak mint magyar kaphatná ezt, szóval a megélhetés kérdése is forog fenn. No meg kevesen vagyunk – szám szerint, egy is számít tehát.

Felemlítette előttem azt is, hogy Doktor Úr volt szíves annak idején Schag Ernő rezsóházai nyugd. jegyző számára igazolványt kiállítani arról, hogy magyar érzelmű ember és ennek értelmében magyarnak tekintendő. Kegyeskedjék olyan emberen segíteni, aki velünk tartott a múltban és ezt tenni akarja a jelenben, meg jövőben is.

Egyben tanácsát kérném, miképpen juthatnánk mi, katarinai magyarok legitimitáshoz? A szentgyörgyiek¹⁶²² megkapták, nálunk hallani sem akarnak erről. Esetleg előszóval megmondhatná e sorok elhozójának, vagy pedig Gerőfi úrnak, ha (egy szó olvashatatlan – S. E.) hozzá, aki valamiképpen hozzám juttatná. Ha azonkívül még vmi közölni valója volna, hálás köszönettel és örömmel venném.

¹⁶²¹ Katarina, Kathereinfeld, Ravni Topolovac, ekkor főként németek által lakott bánáti település. Pusztán azért, mert német többségű faluban teljesített szolgálatot, Szabó Márton (?-?) esperesplébánost is németnek nyilvánították, 1945 novemberében elkobozták bečskereki házát, négy és fél hold szőlőjét, és széthurcolták a plébánián lévő minden ingóságát. Várady József segítségével sikerült magyarságát igazoló iratokat szereznie. Nem tudjuk, hogy végül őt is táborba zárták-e.

¹⁶²² Begaszentgyörgy, Sankt Georgen an der Bega, Žitište.

A legőszintébb tisztelettel:
Katarina, 1945. március 22.

Dr. Szabó Márton
esp. pléb.

Kedves Doktor Úr!

Mellékelem levelem megírása után felkeresett Macher Lujza ny. óvónő, s a maga, valamint Massong Vendel ny. igazgató tanító, s Krucsay András kereskedő (e levél átadója) számára hasonló tartalmú igazolványt kért. Hogy nevezettek magyar érzelműek, velük tartanak, ezt nyugodt lélekkel igazolhatom. Érintkezem velük, mindig csak magyarul beszélünk. Krucsay úr szinte panaszképpen említette, hogy nem sikerült fiát Budapestre az egyetemre küldeni, a szerbek nem adtak engedélyt arra, s így fia Grácba került, ahol hatalmas injectiót kapott... Kérve kérem tehát, szíveskedjék nevezettek számára is hasonló igazolványt kiállítani.

Őszinte tisztelettel:

Dr. Szabó Márton
esp. plébános

Katarina, 1945. III. 22.

Kauten Mihály, szül. 1879 okt. 9-én Bogáros¹⁶²³ (Románia), szülei: Kauten Miklós és Michel Erzsébet. – neje Viszkocsel Vilma, szül. 1877 ápr. 10-én Temesvár.

Leánya: Kauten Vilma, szül. 1912. aug. 13. Katalinfalván, hajadon.

Macher Lujza, szül. 1875. márcz. 6-án Billed¹⁶²⁴ (Románia) szülei: Macher Károly tanító és Friedrich Alojsia.

VL, 12214., kézzel írt levelek, aláírásokkal.

¹⁶²³ Bulgărus.

¹⁶²⁴ Biled.

330.

Várady Imre beszéde a bánáti Magyar Közművelődési Közösség alakuló ülésén, 1945. május 6.

A lap szélén megjegyzés: Elmondva 1945. V. 6-án a Dungyerszki-féle nagy előadó teremben d. e. 10 órakor megtartott alakuló közgyűlésen. Két termet megtöltött nagy hallgatóság előtt.

Tisztelt Közgyűlés!

Az elhangzott elnöki felhívásra és előre sietett életkorom jogcímén foglalom el az elnöki tisztséget, mint e közgyűlés korelnöke.

Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Közművelődési Közösség e mai alakuló közgyűlését¹⁶²⁵ előkészítő – múlt szerdai – értekezletre, én is kaptam volt meghívót. Jelen voltam. Ott különösen két kiemelkedő mozzanat ragadta meg a figyelmet.

Az egyik Marocsik,¹⁶²⁶ előkészítő bizottsági elnök megnyitó és az előzményeket ismertető beszédének úgy alaphangja, mint egész vonalvezetése, amely hangos nyíltsággal hirdette, hogy:

Magyar Közművelődési Közösség megalkotása a cél, amely a kivívott demokratikus eszméknek megfelelően, minden másnyelvű művelődés legnagyobb tiszteletben tartása mellett: a magyar népi szellemnek, a magyar közművelődésnek ápolását, emelését, tökéletesítését fogja szolgálni.

A másik kiemelkedő jelenség, kérdés alakjába foglalt felszólalás volt.

A jelenvoltak egyike, – ki volt, nem láthattam, mert az oldalt fekvő szobában voltam – az elnöki beszéd elhangzása után nyomban azt kérdezte, hogy történt-e gondoskodás oly irányban, hogy a megalkotandó magyar Közművelődési Közösség magyar könyvtárhoz jusson?

¹⁶²⁵ A Becskereken 1945. május 6-án megalakuló Magyar Közművelődési Közösség volt a háború utáni első magyar kulturális egyesület Jugoszláviában. Elnöke Marocsik György, alelnöke Várady József, titkára B. Szabó György volt.

¹⁶²⁶ Marocsik György (?-?) cukorgyári munkás, amatőr színjátész, a bánáti Magyar Közművelődési Közösség első elnöke, a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség Tanácsának tagja, a becskereki magyar gimnázium tanácsának elnöke.

Könyvtár! Az évszázadok folyamán egybegyűjtött szellemi kincsek tárháza.

Tehát könyvtár lesz a leghathatósabb közvetítő, amellyel a magyar néplelekhez, a magyar nép minden rétegéhez keressük az utat, hogy a népet, a mai szellemiránynak megfelelően emeljük, hogy az az élet versenyében erősebbé, képessé, hogy ellentállóbbá, küzdővé válhassék.

Önök, a Bánát ifjabb nemzedéke, ma itt megalkotják a Magyar Közművelődési Közösséget. Ezt a kezdeményezést bizonyára követni fogja a vajdaság magyarságának politikai, gazdasági, szociális és minden egyéb közéleti téren leendő megszervezése.

Nagyon szerencsés volt a sorrend megválasztásának azon gondolata, hogy a nagy nyilvánosság előtt elsőnek a kultúra megszervezését létesítik.

Minden időben, de ma is, amikor a demokrata szellem minden irányban bontogatja szárnyait, az emberek lelke legkönnyebben a kultúra síkján találhat egymásra. Mert örök igaz marad a költő szava: művész hazája széles e világ.

Ma éppen 20 éve annak – amikor pedig még nagyon, nagyon távol állottunk a mai szellemiránytól – 1925. év tavaszán Jókai Mór nagy magyar író születésének 100-dik évfordulóját ünnepelte az akkori Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület. Ez ünneplésre megjelent közöttünk a Vajdaság legrégebb szerb kultúrintézményének a Srpska Maticának¹⁶²⁷ novisadi kiküldöttje.

Ott a kis híd melletti régi kaszinó nagytermében, ott a podiumon a kultúr génusz égisze alatt, a Srpska Matica kiküldöttje és én – mint a kultúregyesület akkori elnöke, – a szerb–magyar kultúr megértés jeléül, a hallgatóság tomboló lelkesedése mellett, egymással baráti kezet szorítottunk.

Azt a kultúrmegértést kell, hogy kövesse, a kivívott demokrata szellemek megfelelően, az egymásra utaltság, az egyenlő jogúság érzése alatt, a közélet minden terén való megértés baráti kézfogása is.

Önökre, az új élet irányítását átvett mai ifjú nemzedékre nagy, nehéz, de egyben szép feladat vár. A jövő Önöktől sokat remél, sokat elvár.

¹⁶²⁷ A Matica srpska a szerb nemzeti megújulás legrégebbi, máig működő kulturális, tudományos, irodalmi, kiadói intézménye. 1826-ban alakult meg Pesten, gazdag magyarországi szerb kereskedők közadakozásából. Sava Popović Tekelija (Tököl-Popovics Száva, 1761–1842) csakhamar létrehozta a tehetséges szerb ifjak nevelését, képzését szolgáló Tökölyanumot. 1864-ben települt át Újvidékre, székhelye ma is ott van.

A kaszinói jelenet emléke íme ma már hagyománnyá alakult. Éppen úgy, mint mindaz, ami ma itt e teremben történik, holnap már a történelemmé, majd a múlté lesz, ami idők folyamán szintén múlt hagyománnyá finomul.

Csakhogy a múlt hagyományai, és a jövő reményei közé kell, hogy ékelődjék a mának, a jelennek az a szívós, az a céltudatos, erős, komoly, kitartó munkája, amely folytatva a múltat – de a lelkekből gyökerestől kiirtva, az egész emberiségre oly mondhatatlanul sok szenvedést hozott gyűlölködő vad sovinizmust – tehát az ilyen megtisztított szellemű múltat folytatva előkészíti azt a jobb, azt a megelégedettebb, azt a munkás és békés jövőt, amelyet velünk együtt egész vajdasági magyarságunk vár és remél.

Ezt a békés, ezt a munkás jövőt, ezt a reményt váltsák valóra.

Ez a mai ifjú nemzedék, ez az Önök nagy és szép hivatása.

Váltsák valóra. Teljesítsék!

Áttérünk a program további pontjaira. Következik a választás.

A múlt szerdai értekezlet jelölő bizottságot választott volt. Felkérem e jelölő bizottság előadóját, legyen szíves a bizottság határozatát előterjeszteni.

Az indítványoknál: kérek szót.

Most harmad éve halt meg fent, Budapest melletti Nagytétényben Farkas Geiza¹⁶²⁸ eleméri volt lakos.

Halála után felbontott végrendeletéből kitűnt, hogy az eleméri lakásában levő könyvtárát, a végrendelet alkotása idején még működött Torontál Megyei Magyar Közművelődési Egyletnek hagyományozta.

Végrendelete végrehajtójául engem nevezett meg. A könyvtárt Eleméren, Józsi fiammal együtt, még annak idején nagyjából átnéztük. Becslésünk szerint a kötetek, folyóiratok száma közel ezerre tehető. A klaszszikusok mellett, a hagyományozó szabad szellemének megfelelően, sok új gondolkodású művet láttunk. Éppen ezért, s mert három év előtt még német megszállás alatt állottunk, nehogy német kéz avatkozzék be – a hagyományt elhallgattam.

Ma, minthogy a német káros gondolkodás eltűnt, a német veszély megszűnt, úgy érzem, hogy Farkas Geiza, a nemeslelkű hagyományozó óhajának és végakarátának szellemében akkor járok el helyesen, ha az egész könyvtárt a volt Magyar Közművelődési Egylet jogos örököseként a ma itt megalakult Magyar Közművelődési Közösségnek ajánlom fel.

¹⁶²⁸ Lásd a 744. jegyzetet.

Kérem a közgyűlést, hogy ezt tudomásul véve – elfogadja.
Az elnökséget pedig arra, hogy az átadás és átvétel megbeszélésére időpontot állapítson meg.

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

331.

Strelitzky Dénes¹⁶²⁹ levele Várady Józsefhez, 1945. június 30.

Advokati
Dr. Strelitzky Dénes
és
Dr. Emich János
ügyvédek
Telefon 3-22

Subotica, 1945 VI. 30.

Kedves Barátom!

Mellékelve küldöm a neked átadott levelet. Remélem, hogy meg fogod kapni.

Örömmel hallottam, hogy úgy édesapád, mint az egész család baj nélkül megvan.

Mi is jól megvagyunk. Bizonyára hallottál róla, hogy én most törvényszéki bíró vagyok. Emellett azonban a megváltozott viszonyok között, amikor itt úgyszólván alig maradt magyar értelmiség,¹⁶³⁰ ismét vállalom kellett közéleti tevékenységet, bármennyire is idegenkedem tőle.¹⁶³¹ Úgy látom, hogy Te sem vonhattad ki magad ez alól. Ilyen körülmények között talán helyén volna, ha valamilyen formában kontaktust keresnénk, mert elszigetelt akcióknak nincs meg a kellő hatása. Nagyon szeretnék ezekben a kérdésekben édesapáddal beszélgetni, azonban a mostani utazási viszonyok között ez nagyon nehéz. Új állásom miatt sem igen utazhatom. Én minden esetre igyekezni fogom módját ejteni, hogy eljőjtek Hozzátok Becskerekre, annál is inkább, mert azt hiszem, hogy édesapád tanácsai és vezetése nélkül alig ha tudunk elindulni.¹⁶³²

¹⁶²⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

¹⁶³⁰ 1944 őszétől 1946-ig Jugoszláviából csaknem nyolcvanötezer fő lett kiutasítva vagy menekült át Magyarországra. Döntő részük közalkalmazott és értelmiségi volt.

¹⁶³¹ Strelitzky Dénes Várady Imre mellett azon kevés volt magyar párti vezetők közé tartozott, akik szerepet kaptak a háború utáni magyar kulturális újjászerveződés folyamatában.

¹⁶³² A ceruzával történt aláhúzások a levél olvasójától származnak.

Nem tudom, mi van Juhász Ferenc¹⁶³³ és hogy lehet-e ő reá általában számítani? Nagyon leköteleznél, ha az ottani helyzetről és lehetőségekről alkalomadtán tájékoztatást küldenél.

Bizonyára olvastad, hogy itt a Magyar Népkört újra életre keltettük, egyelőre nagy az érdeklődés, kérdés azonban, hogy hogyan fogjuk tudni ezt a nagy egyesületet súrlódások nélkül fenntartani?

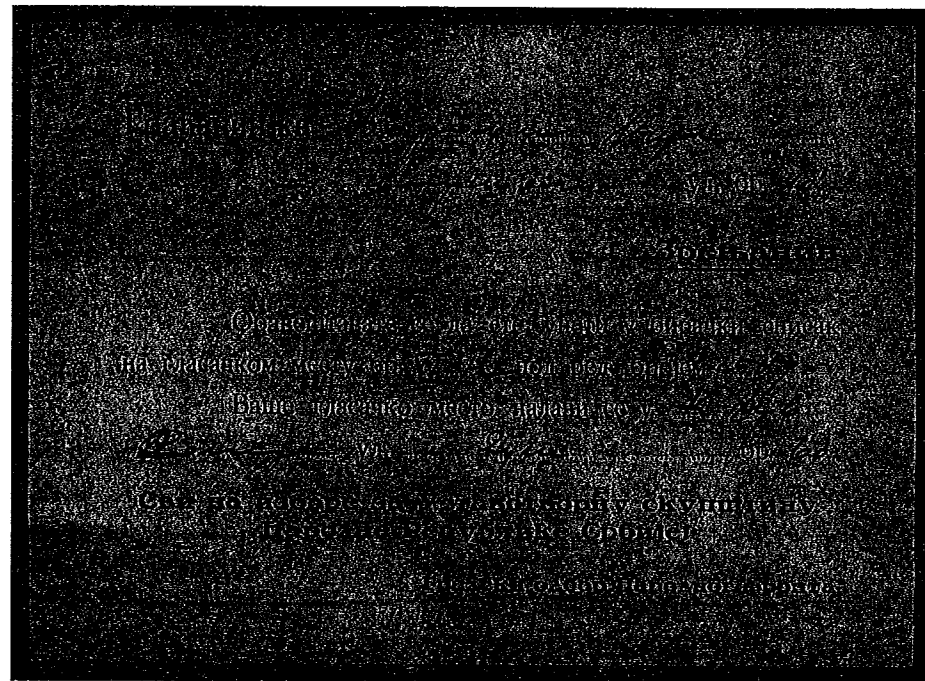
Légy szíves édesatyádnak átadni meleg üdvözleteimet, Téged pedig a régi barátsággal üdvözöl kész híved:

dr. Strelitzky Dénes¹⁶³⁴

*VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti, gépelt levél,
kézzel írt aláírással.*

¹⁶³³ Juhász a háború után a rövid életű becskerekai Madách Színház igazgatója lett. Lásd a 272. jegyzetet.

¹⁶³⁴ A levél első oldalán „Cenzurisano. Subotica. Vojni cenzor 2.” felirat, azaz „Cenzúrázva. Szabadka. Katonai cenzor 2.” feliratú, négyszögletű pecsét olvasható.

A Zrenjanini Népfrent Városi Bizottsága értesíti Várady Imrét, hogy felvették az 1946. július 26–27-én a Szerb Népköztársaságban tartandó alkotmányozó nemzetgyűlési választások választói névjegyzékébe, d. n.

Léderer György¹⁶³⁵ levele Várady Imréhez, 1945. július 3.

Stara-Kanjiža,¹⁶³⁶ 1945 VII. 3.
Milorada Draškovića ul. br. 1.¹⁶³⁷

Kedves Imre Bátyám,

Mint ahogy Jóskaival telefonon közöltem június utolsó felében, ide költöttünk téglagyárunk közelébe.

Múlt hó 26-án meg volt Novi Kneževac¹⁶³⁸ az első járásbírószági tárgyalás.¹⁶³⁹ Az ingatlanok ügye azonnal tisztázott, az ingóságokra nézve bizonyítást rendeltek el. Folyó hó 10-én lesz a második tárgyalás, amelyre tanúimat és a novi sadi Uprava Narodnih Dobra¹⁶⁴⁰ kiküldött-jét is megidézték. Peren kívüli eljárásról lévén szó, a járási bíróság illetékes és remélem, hogy 10-én meg lesz a határozat is.

Tótvárady András¹⁶⁴¹ levelet kaptam. Sajnos apósa, Marci bácsi¹⁶⁴² Mauthausenben meghalt. Légy szíves ezt a szomorú hírt Demkó Pistával¹⁶⁴³ és a gyár igazgatójával is közölni. A Pista által a rádióban hallott hír tévesnek bizonyult. Bán¹⁶⁴⁴ a vezérigazgató.

Zorkának¹⁶⁴⁵ kezét csókolja,

¹⁶³⁵ Léderer György (?-?) a csókai Léderer család mintagazdaságának utolsó tulajdonosa. A háború alatt a birtokot elkobozták, és a Hermann Göring Werke konzorcium része lett. Léderer György zsidó származása miatt külföldre menekült. A háború után a birtokot kisajátították és államosították.

¹⁶³⁶ Magyarkanizsa.

¹⁶³⁷ A dátum alatt a katonai cenzúra pecsétje: „Cenzurisano, uzeta vojni cenzor.”

¹⁶³⁸ Törökkanizsa.

¹⁶³⁹ Az eljárást az új hatalom a Léderer-vagyon elkobzásával kapcsolatban indította.

¹⁶⁴⁰ Népvagyon-igazgatóság.

¹⁶⁴¹ Nem találtunk róla életrajzi adatokat.

¹⁶⁴² Várady kézírásával beszúrva: Madarassy-Beck Marcel.

¹⁶⁴³ Demkó István (1881–1976) a város 19. századi politikai, szellemi életében oly fontos szerepet játszó Demkó Pál (1838–1904) képviselő fia volt. Vele kapcsolatban lásd az 1062. jegyzetet.

¹⁶⁴⁴ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁶⁴⁵ Várady Imre menyje, Várady József felesége.

Téged Jóskaival együtt szeretettel köszönt
tisztelő híved és öcséd
Lederer Gyuri

U. i. Józsika sógorom¹⁶⁴⁶ Veszprémben főispán, kisgazdapárti.

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, kézzel írt aláírással.

¹⁶⁴⁶ Németh József (?-?) református kántortanító, a kisgazdapárt balszárnyához tartozó politikus, 1945 novembere és 1947 decembere között Veszprém megye főispánja.

Palásthy Ödön¹⁶⁴⁷ levele Várady Imréhez, 1945. július 24.

Dr. Palásthy Ödön
ügyvéd
Zombor

Zombor, 1945 július 24.

Ngs.

Dr. Várady Imre ügyvéd úrnak

Petrovgrád

Kedves Imre Bátyám!

Mindenekelőtt gratulálok ahhoz a bizalomhoz, amely Téged a magyar kultúrszövetség díszelnökévé történt megválasztatás tényével ért.¹⁶⁴⁸

A napokban voltam Szuboticán és beszéltem Dénessel. Közöltem vele Csányi Lajos útján küldött szóbeli izenetedet, hogy szeretnél velünk találkozni. Dénes is nagyon helyesel egy találkozót. Véleménye szerint a legjobban felelne meg erre a célra Szubotica, ahol Dénesnél jönnénk össze. Nagyon kérlek, légy kegyes velem és Dénessel is közölni megfelelő ez Neked és légy szíves közölni a napot is velünk, hogy akkorra én is átmenjek.¹⁶⁴⁹

A viszont látásig a régi nagyrabecsüléssel és szeretettel üdvözöl
igaz híved
Dr. Palásthy Ödön

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti, kézzel írt levél.

¹⁶⁴⁷ Lásd a 320. jegyzetet.

¹⁶⁴⁸ A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség megalakulására 1945. július 22-én került sor Újvidéken, ahol Várady Imrét távollétében és Strelitzky Dénest, a Magyar Párt egykori vezetőit a szövetség díszelnökévé választották.

¹⁶⁴⁹ A Strelitzky, Palásthy és Várady közötti találkozót fia, József próbálta megszervezni. A hármass megbeszélésre tudomásunk szerint nem került sor, de 1945. augusztus 20-án Újvidéken Várady Imre hosszas beszélgetést folytatott Strelitzkyvel.

Feljegyzés a bánáti magyarok helyzetéről, d. n.¹⁶⁵⁰

A felmerülő vád esetén, hogy a B. M. K. Sz. vezetősége a bpesti kormánnyal összeköttetést tartott fenn: olyan ügyekben, amelyekben az itteni hatóságoknál nem boldogult, kellett a magyar kormányt igénybe venni.¹⁶⁵¹

A bánáti magyarságnak voltak panaszai, amelyeket a bánáti német katonai közigazgatásnál, a járási közigazgatásnál hiába tett szóvá, a (néhány szó olvashatatlan – S. E.) hiába fordult volna az ember, de a B. M. K. Sz. vezetőségének határozottan meg volt tiltva a szerb hatóságokhoz fordulni. Csak a belgrádi német követség (Benzler¹⁶⁵²) bánáti referensén (dr. Fenminger¹⁶⁵³) keresztül adhatott elő panaszokat. Ezek nem Nedicsékhez,¹⁶⁵⁴ hanem a bánáti német népcsoportokhoz jutottak elintézés végett.

Ilyen ügyek 1942 novemberében megjelent intézkedés szerint a búza-fejadag a Bánátban 70 kg búza fejenként, a németeknél 200 kg búza. A nem németeknél a búza fejadagnak tengerivel való kiegészítése van megígérve.

A B. M. K. Sz. vezetősége, miután a Bánátban és Belgrádban a németeknél hiába tett panaszt, Bpsten jelentette a dolgot és kérte, hogy Berlinben tegyék panasz tárgyává azt, hogy kétféle fejadag van a Bánátban, kérte, hogy mindenki részére (tehát a szerbség részére is) egyforma fejadag alapíttassék meg.¹⁶⁵⁵ Azt a választ kapta, hogy a fejadag felemelésére egyformán 200 kg-ra a rossz termés miatt nincs mód; azok a hozzátartozók, akik harcolnak, azok magasabb fejadagot kapnak, mint a munkaszolgá-

¹⁶⁵⁰ A feljegyzést valószínű Várady József készítette. Úgy véljük, bár nem tudjuk minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a feljegyzés 1945 augusztusában keletkezett, amikor ismét megkezdődött a BMKSZ elleni vizsgálat. Várady Imrét is többször kihallgatták a szövetség háború alatti tevékenysége kapcsán.

¹⁶⁵¹ Ez a kapcsolat ennél sokkal rendszeresebb és szorosabb volt.

¹⁶⁵² Felix Benzler (1891–1977) jogász, diplomata. 1926 és 1931 között a budapesti német követség diplomatája. 1941 és 1943 között a német külügyminisztérium megbízottja Belgrádban. 1944-ben Magyarországon az Edmund Weesenmayer mellett működő német birodalmi gazdasági bizottság vezetője.

¹⁶⁵³ Nem tudtuk azonosítani.

¹⁶⁵⁴ Milan Nedić (1877–1946) tábornok, politikus, hadügyminiszter, a Jugoszláv Hadsereg vezérkari főnöke. 1941 és 1944 között az úgynevezett népi megmentés kormányának elnöke a németek által megszállt Szerbiában. A háború után a szövetségesek átadták Jugoszláviának, a fogságban öngyilkosságot követett el.

¹⁶⁵⁵ Lásd a 322. és a 324. iratot.

latosok hozzátartozói. Azon magyarok hozzátartozói, akik beléptek, vagy belépnek a német katonai vagy rendőri formációkba, szintén megkapják azon fejadagot, amely a németeknek jár – 1943 nyaratól fogva, az új termés után, nincsen szándékában a német katonai közigazgatásnak kétféle búzafejadagot megállapítani. Csodálkozásukat fejezték ki afelett, a bánáti magyarság az összes nem németek fejadagját teszi panasz tárgyává, holott csak a bánáti magyarok sérelmeit van hivatva előadni.

*VL, XVII., 11121/c., kézzel, ceruzával írt fogalmazvány,
dátum és aláírás nélkül.*

335.

Mázer Irma¹⁶⁵⁶ levele Várady Imréhez, 1945. augusztus 17.

Dr. Váradi Imre úrnak
Petrovgrád

Tisztelettel kérem szíveskedjék e sorok átadójával engem értesíteni, hogy hogyan áll a rendelet a vegyes házasságokra vonatkozólag?¹⁶⁵⁷ Ed-digi tapasztalataim szerint mindenkre lesz alkalmazva csupán azokra nem akiket jogosan megilletne nem??? Mink minden megokolás nélkül visszalettünk dobva a lágerba, anélkül, hogy bármi bűnnek a tudatában lennénk. Van e egy olyan hely ahol az ember protestálhat, vagy védelmet kérhet esetleges személyeskedés, avagy a községünk eljárásával szemben, mert ez egy hivatalos hatalommal való visszaélés, amit ők velem tesznek.

B. tanácsát kérve vagyok kiváló tisztelettel

Mázer Irma

Párdány 17. VIII. 1945.

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, ceruzával írt levél.

¹⁶⁵⁶ Nem találtunk életrajzi adatokat.

¹⁶⁵⁷ A németek kitelepítéséről szóló rendelet elméletileg lehetővé tette, hogy a vegyes házasságban élő házaspárok nem német tagjai elkerüljék a táborba zárást, illetve kiengedjék onnan őket. A Várady ügyvédi iroda 1945 után sok ilyen ügyben járt el. 1945 őszén elrendelték a személyi igazolványok cseréjét, amelyben beírták az illető nemzetiségét, tehát azt is, hogy német (Nemac).

Várady Imre beszéde a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség tanácsülésén,
Újvidéken, 1945. augusztus 20.¹⁶⁵⁸

Igen tisztelt Tanács!

A vajdasági Magyar Kultúrszövetség felemelő, szép ünnepély keretében megtartott alakuló közgyűlésén, Strelitzky Dénes,¹⁶⁵⁹ a régi időkben lelkes közéleti küzdőtársammal, e Kultúrszövetség díszelnökévé választott.

Megragadom az első adott alkalmat, hogy e megtisztelő kitüntetésért szívem mélyéből igaz köszönetet mondjak.¹⁶⁶⁰

Igen tisztelt Tanács!

Amint itt e Kultúrszövetség kebelében, úgy körülöttünk minden irányban, új szellemtől átitatott új élet indult.

Ez új élet keretében a Vajdaság magyarságának is el kell helyezkednie. Tétovázásnak, ingadozó várakozásnak továbbra nincsen helye.

Vagy haladunk a kínáló és saját erő kifejtéseinkkel a teljességig kivívandó egyenlőség porondján, vagy félre szorít a torlódó történetek roham.

Igaz, hiába is tagadnók, erősen gyökeret vert a szétvető bizalmatlanság. De jobbra is, balra is. Be kell azonban látnunk, súlyos hibák nemcsak az egyik oldalon történtek. Peccatur intra et extra muros.¹⁶⁶¹ S az ezek nyomában feltört mélységes elkeseredés vitte azután a lelkekbe az elidegenítő bizalmatlanság gyanakvó érzetét. Már pedig a bizalmatlanság mérges palánta, amely gyorsan terjed és rombol. Míg az annyira szükséges megértő bizalom kényes hajtás, amely csak lassan fejlődik.

Nem véletlen, hogy itt Novisádon oly felemelő, szép, ünnepélyes keretben és odaát nálunk a bánáti Becskereken is oly meleg hangulatban a

¹⁶⁵⁸ A lap szélén Várady Imre kézírásával megjegyzés: Elmondva Újvidéken 1945. VIII. 20-án a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség tanácsülésén.

¹⁶⁵⁹ Lásd a 173. jegyzetet.

¹⁶⁶⁰ Várady Imre az előző, alakuló közgyűlésén nem volt jelen. Erre a tanácsülésre a *Szabad Vajdaság* című lap gépkocsija vitte el, amely Újvidékről Becskerekre szállította a lapot. Naplójából kiderül, hogy keserű hangulatban tért haza.

¹⁶⁶¹ Horatius *Ars poeticájából* származó mondás pontosan: „Iliacus intra muros peccatur et extra” – vagyis „Trója falain belül mindkét részből hibákat követnek el”, vagyis mindkét fél hibákat követ el.

nagy nyilvánosság előtt, az első önálló közéleti megmozdulás a kultúra síkján jelentkezett. Itt a Kultúrszövetség, odaát a Kultúrközösség. Mert, mint minden időben, most is a kultúr geniusára vár a lelkek annyira óhajtott megértése előkészítésének nagy missiója.

Az elhatározó nagy lépést az egyenlőség vonalán, az új, éltető demokrata szellemben a Kultúrszövetség, a Kultúrközösség íme megtette. Nyíltan reámutatva arra, hogy az egymásra utaltság józan belátásán nyugvó, az egyenlőség, a teljes egyenjogúság érzésén alapuló, új szellemtől átitatott igaz demokrata haladás most már a politikai, a gazdasági, a szociális és minden irányú közéleti téren is egyedül a megértő testvéri összefogás útján vezethet a közboldogulás óhajtott célja felé.

Japán letette a fegyvert. A nagy világháború a csatatereken győzelmesen befejeződött. A katona megtette kötelességét.

Soron vannak a hátszágok dolgozói. Az idő int. Hívását meg kell, hogy hallja vajdaságunk magyarsága is.

Várás, ingadozás nélkül és minden erőnk megfeszítésével részt kell vennünk a béke nagy műve felépítésében.

A kemény együttes építőmunkára fel kell sorakoznia Vajdaságunk összmagyarságának, nehogy a háború győzelmes megnyerése után elveszítjük – a békét. E nagy komoly együttes munkához előrehaladott korom még meglevő erejét teljes készséggel felajánlom.

VL, Rendezett iratok, XVIII., 11121/d., eredeti,
kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

MADJARSKO NARODNO POZORIŠTE
U SUBOTICI

Globus, 22-945

Drugi-ici Dr. Várady Imre urnak

Petrovgrad

POZIV.

MADARSKO NARODNO POZORIŠTE
29-OG OKTOBRA OVE GODINE
UVEĆE U 7³⁰ SATI U SUBOTIČKOM
GRADSKOM POZORIŠTU ODRŽAĆE

SVEČANO
OTVARANJE

NA KOJE POZIVAMO
GORNJI NASLOV.

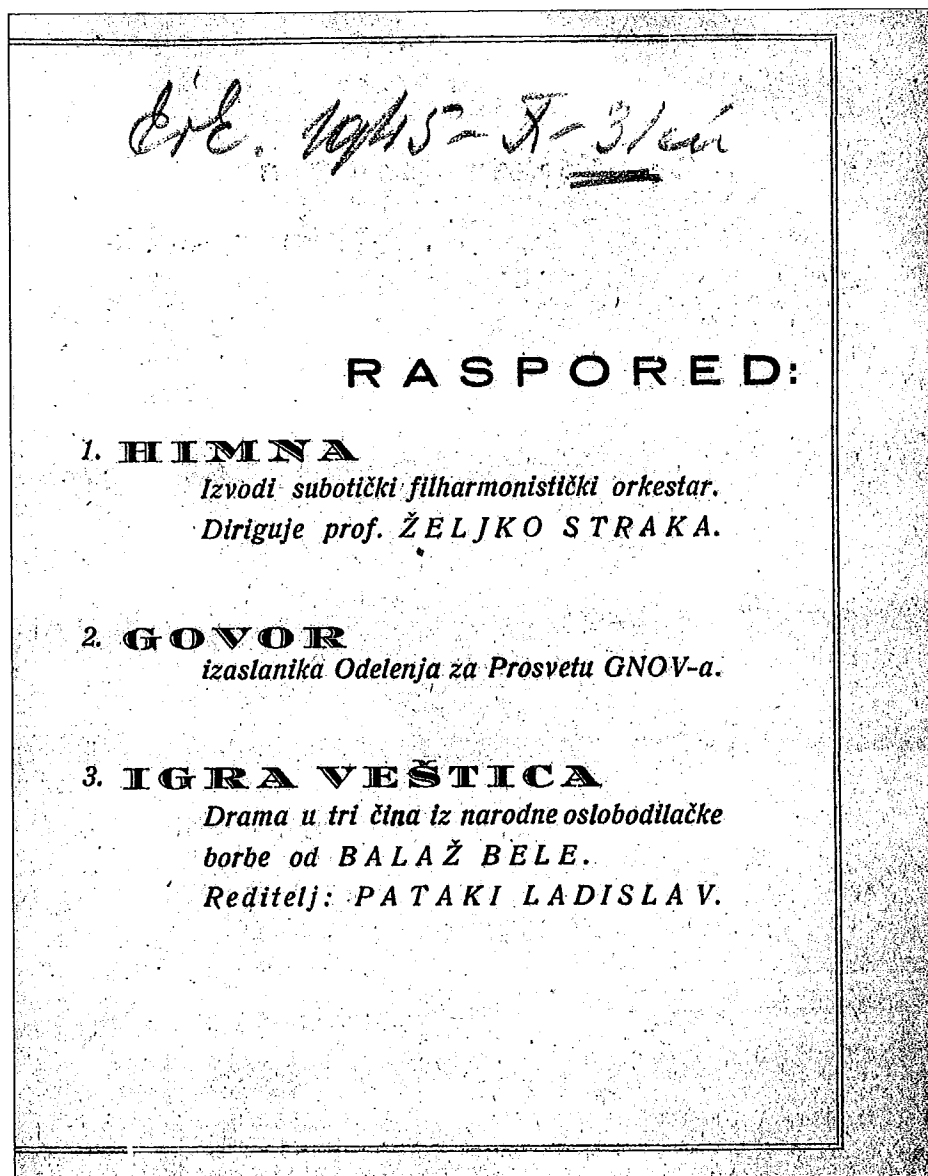
Smrt fašizmu! - Sloboda narodu!

Sekretar :

B. Nádor K.

Rukovodioc pozorišta :

Lataj

A Szabadkai Magyar Népszínház 1945. október 29-i nyitó előadására szóló szerb nyelvű meghívó

Erlih József,¹⁶⁶² a zombori Népi Bizottság tagjának levele
Várady Imréhez, 1945. október 3.

Sombor, 1945. október 3.¹⁶⁶³

Mélyen tisztelt Váradi Úr!

Engedje meg, hogy mint teljesen ismeretlen közeledjek Önhöz. Tartozom azon emberek közé, akik szerették a múltban is, ma is meghallgatni az idősebbeket, akik szerették megfogni az idősebbek kezét, hogy igazi magyar utakon vezetett legyenek. Még a régi jugoszláv világból az újságokból, cikkeiből ismerem Önt, nem felejtettem el, hogy minden becsületes magyar ember, tisztelettel ejtette ki az Ön nevét. Pedig akkor is, 1941–1944-ig is, és napjainkban is nehéz becsületes magyarnak lenni. Maga ez a tudat, hogy mindig nehéz volt jó magyarnak lenni, ha fájdalmas is, ha szenvedést is jelent, mégis úgy érzem, hogy úgy is mint fájdalom, úgy is mint szenvedés, egyformán édes! Mert ez a Gondviselés kifürkészhetetlen akaratából, elválaszthatatlan függvénye annak, ha valaki magyarnak születik.

Talán összefüggőbb lesz levelem, hogy rövid személyleírással szolgálak magamról, ha elmondom, hogy 50 éves, helybeli esztergályos iparos vagyok, serdülő ifjúkoromban bebarangoltam a külföldet, és legtöbbet Franciaországban éltem. Láttam és éreztettem velem, hogy a magyar munkást mindenhol megbecsülik, sőt előnyben részesítették. Természetes folyamattá vált bennem tehát, hogy nekünk magyaroknak is meg kell becsülnünk, minden nemzetiségű embertársainkat.

Talán furcsán hangzik, ha elmondom azt, hogy politikai érdeklődés nem tudott bennem soha felébredni, mert mindezen felülemelkedtem, mert szenvedő embertársaim jajkiáltása túlharsogta a politikai horizontot! Szerettem mindig elesett embertársaim segítségére lenni, szerettem őket felemelni, új reményt, életet beléjük önteni. Bármilyen göröngyös, tövises is ez út, járnom kell rajta, mert aki ezen az úton egyszer elindult, nem tud visszafordulni többé. Nem tudom fejemet egy nap sem pihe-

¹⁶⁶² Erlih József (1895–?) esztergályos kisiparos, a zombori Népi Bizottság tagja.

¹⁶⁶³ Mellette Várady Imre kézírásával megjegyzés: Érk. 1945. X. 9. Kr. Aleksandra 11.

nésre lehajtani, csak úgy, ha megtaláltam azt az embert, akinek szüksége volt reám. Előszóval foglalkoztam mindég a szegényekkel, akiket nekem kellett felkutatnom. Tettem és teszem ezt azért, mert szeretném a gyűlölet lavináját, melyet a rossz szándékú emberek indítottak, ha nem is megállítani, de legalább mellékvágányokra terelni. Csak így tud erőssé válni bennem az az érzés, hogy egyszer mégis csak elkövetkezik az az idő, amikor a szeretet legyőzi a gyűlöletet.

Amikor így kinyitottam Ön előtt az életem könyvét, szabadjon rátérnem arra a témára, mely tulajdonképpen Önhöz vezetett. Szülővárosomban a nemrég lezajlott választások alkalmával, a magyar bizottsági tagok közül (10-en) szerény személyem kapta a legtöbb szavazatot (4900). Jelöltetésem alkalmával kértem ejtésemet, ezen kérelmemet nem teljesítették. Úgy érzem, önkritikám azt vallja, hogy politikai tevékenységre alkalmatlan vagyok. Szigorúan azt az utat akarom járni, melyet eddig jártam. Meg vagyok győződve arról is, hogy azon polgártársaim, akik bizalmukkal és szavazataikkal megtiszteltek, ismerik múltamat és emberbaráti tevékenységemet, és szeretetemet szeretettel akarták viszonzni.

Ön, aki olyan sok áldozatot hozott a magyarságért a múltban és minden magyar sorsát a szívében viselte és viseli, kérem, legyen továbbra is vezetőnk és jó tanácsadónk, kérem, nekem is mutassa meg azt az utat, melyet járnom kell úgy, hogy legjobban szolgáljam embertársaimat és magyar fajtámat.

Nagy örömmel és köszönettel venném, ha válaszsoraival engem megtisztelne, fogadom előre is, hogy magyar fajtám iránti szeretetem, hűségem és ragaszkodásom mindenben alkalmazkodni fog az Ön érzelmeinek megnyilvánulásához.

B. válaszát kérve maradok

kiváló tisztelettel
Erlih József

VL, Magyar Párt, 12214., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

338.

Várady Imre válasza Erlih Józsefnek,¹⁶⁶⁴ 1945. november 7.

Petrovgrád, 1945. XI. 7.

Kedves Erlih Uram!

Hozzám intézett bizalomteljes, nyíltszívű sorai mélyen meghatottak. Leírt lelki vívódásait teljesen átérzem. Vajdaságunkban ma, Önrel együtt igen sokan vagyunk magyarok, kik bensőnkben ugyanígy vergődünk.

Hogy a Vajdaságban magyarságunk élete milyen volt tegnap – tudjuk; hogy milyen ma – látjuk; de nincsen az a jövőbelátó, aki megjósolhatná, hogy valjon milyen lesz – a holnap? Bizony aggódva tapogatódzunk, hogy valamiképp rátaláljunk a helyes útra. Sorsunk szinte átmenet nélkül nagyot zökkent. – Nem tagadható, a magyar nép lelki világához hozzá tartozik múltja hagyományaihoz való ragaszkodás. Akármilyen keservesen bús volt is az. Mindent 24 óra alatt gyökerestül kitépni akarni, bizony hiú kísérlet. Akik így legázolva a múltat, egészen új, ki nem próbált jövőt festenek elének, gondolva, hogy hirtelenében ezt reánk erőszakolhatják, úgy hiszem, téves úton járnak. Az egészséges, a tartós, az elfogadható jövő kiépítése mindenképp a múlt hagyományaiból kell, hogy kifejlődjék.

Amint igaz, hogy nem minden üdvös ami régi, csak azért, mert régi, mert bizony volt ott is sok hiba; de épp úgy igaz az is, hogy nem minden üdvös, csak azért, mert új, mert bizony lehet itt is hibás felfogás. Csak a természetes átmenet útján haladó fejlődés lehet megbékítő, lehet tartós, lehet nyugodt lélekkel követhető. Nem lehet az egész emberiség számára szerte a világon egységes kaptafát faragni. Minden nemzetnek, minden népnek, országnak saját talaján kinőtt, sajátos útjai a megfelelőek. Ha kertjéből a sok évtizedes meglombosodott fát bár gyökerestől kiemelve hirtelenében idegen talajba fogná átültetni, valószínű, hogy az ott csakhamar elalél. Az idegen talajban csak a csemete korban ott elültetett, lassan felnövekvő növény lesz életképes. A nagy természetben nincsen ugrás.

No de Erlih Uram, nem ily elmefuttatásra hívtam fel. Én is csak azért tévedtem e síkra, hogy jelezzem, mennyire átérzem az Ön lelke aggályait, s mennyire érzem végig a magyarságunkra is reázúdult nehéz idők súlyát.

¹⁶⁶⁴ Erlih levelét lásd az előző, 337. iratnál.

Hozzám írt levele soraiból embertársai javáért viaskodó lelkeségét elképzelve, örömmel vélem látni, hogy szülővárosa magyarjai reményteljes bizalommal fordulnak Ön felé. Úgy érzem, hogy e nehéz órákban e bizalom viszonzásaként a kötelesség két irányú.

Ma amellett, hogy minden lelki erőnkkel igyekeznünk kell a körünkben élő embertársaink földi boldogulását tevékenyen lehetőleg elősegíteni, – egyben az elé a feladat elé is állított a sors, hogy nyitott szemmel látva a magyarságunk körül is ólálkodó komoly veszélyeket, egyúttal legyünk résen az elhárítás, a megelőzés irányában.

Sok minden történt, különösen oda át a Bácskában, aminek soha, de soha nem lett volna szabad megtörténnie.¹⁶⁶⁵ A mindezek nyomán fakadt mélységes gyűlölet bizony az emberi gyengeség velejárója. A jobb gondolkodású magyar lélek köteles útja tehát oda is mutat, hogy a fellobbant szenvedélyesség lehető letompításaival igyekezzünk a visszatorlás kóválygó veszedelmét elhárítani.

A ma parancsoló feladata tehát: magyar véreinken lehetőleg aktívan segíteni, s másrészt a fenyegető veszedelmeket elhárítani. Magányba visszavonulni ma azon palást alatt, hogy eddig politikával, eddig a közélet problémáival nem foglalkoztunk – nekünk nem szabad.

Ha embertársai bizalma Önt az élre állította, azt vállalni ma nemes kötelesség. Mindenre kiterjedő pontos útirány a messze távolból természetesen nem adható. De amint gondolkozása képe hozzám írt leveléből kialakul, látom, erre nincs is szükség. Kövesse továbbra is lelkében élő iránytű útmutatását. Jó úton halad.

Nagyon fognék örülni, ha a sors valamikor összehoz, hogy baráti kezet szoríthassunk. Addig is meleg szívből üdvözlí

igaz tisztelettel

VL, Magyar ügyek, 12214., eredeti, kézzel írt levél, aláírás nélkül.

¹⁶⁶⁵ Az 1942. januári dél-bácskai és újvidéki razziára utal.

Várady Imrének a bánáti Magyar Közművelődési Közösség közgyűlésére tervezett beszéde, 1945. december 2.

Rózsa nagytermében 1945. XII. 2-diki Magyar Közművelődési Közösség választó közgyűlésén kialakult elgondolások. El nem mondott beszéd fogalmazása.

Tisztelt Közgyűlés!

Engedtessek meg, hogy itt a napirend sorában az indítványok tételénél ragadjam meg az alkalmat arra, hogy a választmányi tagok sorába történt beválasztásomért köszönetet mondjak.

Ma azért óhajtanék e tény mellett egy percre megállni, mert úgy érzem, hogy a mai új szellem irányban ez a választás némiképp elvi jelentőséggel is bír.

Körülöttünk mindenfelé új világszemlélet alakul ki, s abban Vajdaságunk kis számú magyarsága is új szellemi, új életfelfogásbeli korszakba lép. A régi világ, a régi élet elgondolás mind inkább leáldozóban van.

Ezen új szellem velejárója azután, hogy mind az ami régi, s vele a régi idők emberei is, mindinkább letűnjenek.

Természetesnek kell tartanom, hogy a régi embertársaimmal együtt én is eltűnjek. A közéletre nézve a múlté lettem.

Hiszen itt, javarészt az Önök jelenlétében ez év május 6-dikán a Magyar Közművelődési Közösség alakuló gyűlésén már a korelnöki tisztet töltöttem be, tehát köztudomásúan nyilvánvaló lett, hogy e körben a legidősebb korú ember lettem, s így egészen időszerűen következik az átutalás – a nyugalom csendjébe.

De valahogy kiástak. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség díszelnöksége, majd itt az alakuló gyűlés korelnöksége után, íme ma a választmányba is bekerültem. Valahogy rám találtak a régiségek között.

De nagy örömmel látom és leszögezem, hogy az új választmányban íme felbukkan a régi közéleti és kultúrharcosok egész tisztességes sora.

És itt találom e választás személyi jelensége mellett annak elvi jelentőségét.

Mintha szakítást jelentene azzal a szerb elterjedt elgondolással, hogy minden ami régi, csak azért mert régi – tehát elvetendő, tehát rossz, s

mindaz ami ma felkapott, divatos és új egyben jó, egyben üdvös – csak azért, mert új.

Már pedig az ilyen általánosítás semmiképp sem lehet tárgyilagos és igazságos.

Ha előítélettől mentesen kívánunk igazságosak lenni egyes események, tünetek, történések megítélésénél, úgy a történést mindig abba a korba kell belehelyeznünk, amelyben az tényleg megtörtént.

Hisz ma olyan könnyű visszafelé bölcsekedni.

Ezt kellett volna és így kellett volna; azt kellett volna és úgy kellett volna tenni. Ma hirtelenében csak úgy burjánzik az ilyenfajta utóbölcesség.

Az én koromnak is volt fiatalsága. Voltak ott is magos és magasztos emberi eszmék és nemes célkitűzések, férfias kemény harcok, állottuk a nép leghevesebb küzdelmének. Igaz, volt sok sikertelenség. De eredmény is. S ezek között egyike a legnagyobbaknak, amikor 1918 után, leválva az anyaországtól, új impérium alá kerültünk és amikor létünket a régi jugoszláv világ nagy vihar árában is fenntarthattuk és mostanában is fenntartottuk a magyarságot.

Volt múltunk. S visszanezve – reá gondolva, nincs mit szégyenkeznünk.

Erős és szent meggyőződése, hogy aki a magyar nép lelkéhez akar hozzáférni, rossz úton halad, ha lekicsinyli, legáncsolja a nemzeti múltat, sárba tiporja azt a sok szent nevet, amelyet a magyar nép történetéhez egy ezred év csatolt.

Aki a magyar nép lelkéhez akar férközni, ne feledje, a magyar nép ezeréves küzdelmes életében kifejlődött történelem ragaszkodását és hagyománytisztelőt.

Hallottuk a felolvasott jelentést a Magyar Közművelődési Közösség eddigi munkájáról és jövő célkitűzéseiről.

Úgy érzem, hogy az ismertetett célkitűzések keretébe teljesen bele illeszthető a letűnt magyar múlt, a magyar történelem, a magyar hagyomány tisztelete, amely az új szellemirányokkal egyesülve építkezi fel azt a boldergabb, azt a szebb jövőt, amelyet mindannyian – és itt nincs különbség öregek és ifjak között, amelyet mindannyian epedve óhajtunk is várva várunk.

A Magyar Közművelődési Közösség célkitűzései megvalósításához szívből kívánok teljes sikert, – a munkához ím felajánlom hátralévő napjaim megmaradt erejét.

VL, XVII., 11121/c., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

Meghívó

A Magyar Közművelődési Közösség 1945. évi december 2-án, délelőtt 9.30 órakor „Dom Kulture” nagytermében (a volt Vojvodina-szálló mozijében) megtartandó
rendes évi közgyűlésére

A közgyűlés napirendje a következő:

1. Elnöki megnyitó.
2. Jelentések a Közösség eddigi munkájáról és további célkitűzéseiről.
3. Pénztári jelentés.
4. A felügyelő-bizottság jelentése.
5. Új választmányválasztása.
6. A tagdíj megállapítása.
7. Esetleges indítványok.

Megjegyzések: 1. A közgyűlés csak azokat az indítványokat fogadja, amelyekről az előző közgyűlés napját legalább 6 nappal megelőzően a Közösség irodahelyiségében (Dom Kulture, II. emelet, I. szám) beérkeztek.

2. A választmányt az alábbi választási listák szerint választják meg a tagok.

Petrovgrad, 1945. évi november 15-én.

B. Szabó György s. k. titkár

Marócai György s. k. elnök

Választási listák

A Magyar Közművelődési Közösség 1945. december 2-án megtartandó közgyűlésén új vezetőséget választ. A választással azt a cél akarja elérni, hogy a tagok teljesen szabadon olyan vezetőket válasszanak, amelyet a legmegfelelőbbnek tartanak arra, hogy a Közösség kulturális célkitűzéseit az előző és valóra váltsa.

A tagok az új vezetőséget a következő

választási listák

szerint választják meg:

1. A közgyűlési választáson minden 18. életévét betöltött tag választhat és megválaszthat, amennyiben a Közösségnek már tagja vagy 1945. november 28-ig tagjává lesz.
2. A közgyűlésen elnöki és 52 választmányi tagot választanak. Az így megválasztottak közül maga köréből fog elnöködni, titkárt, pénztárost, helyettes pénztárost, könyvtárost, helyettes könyvtárost, házgyórt, ügyész és három tagból álló felügyelő-bizottságot választani.
3. A szavazás a következőképpen folyik le:

A közgyűlés napján és helyén a tagsági könyvecské felmutatása ellenében minden szavazati joggal bíró tag szavazási listát kap. Ez a lista azon személyek névsorát tartalmazza, akiknek megválasztását a Közösség jelenlegi választmánya ajánlja.

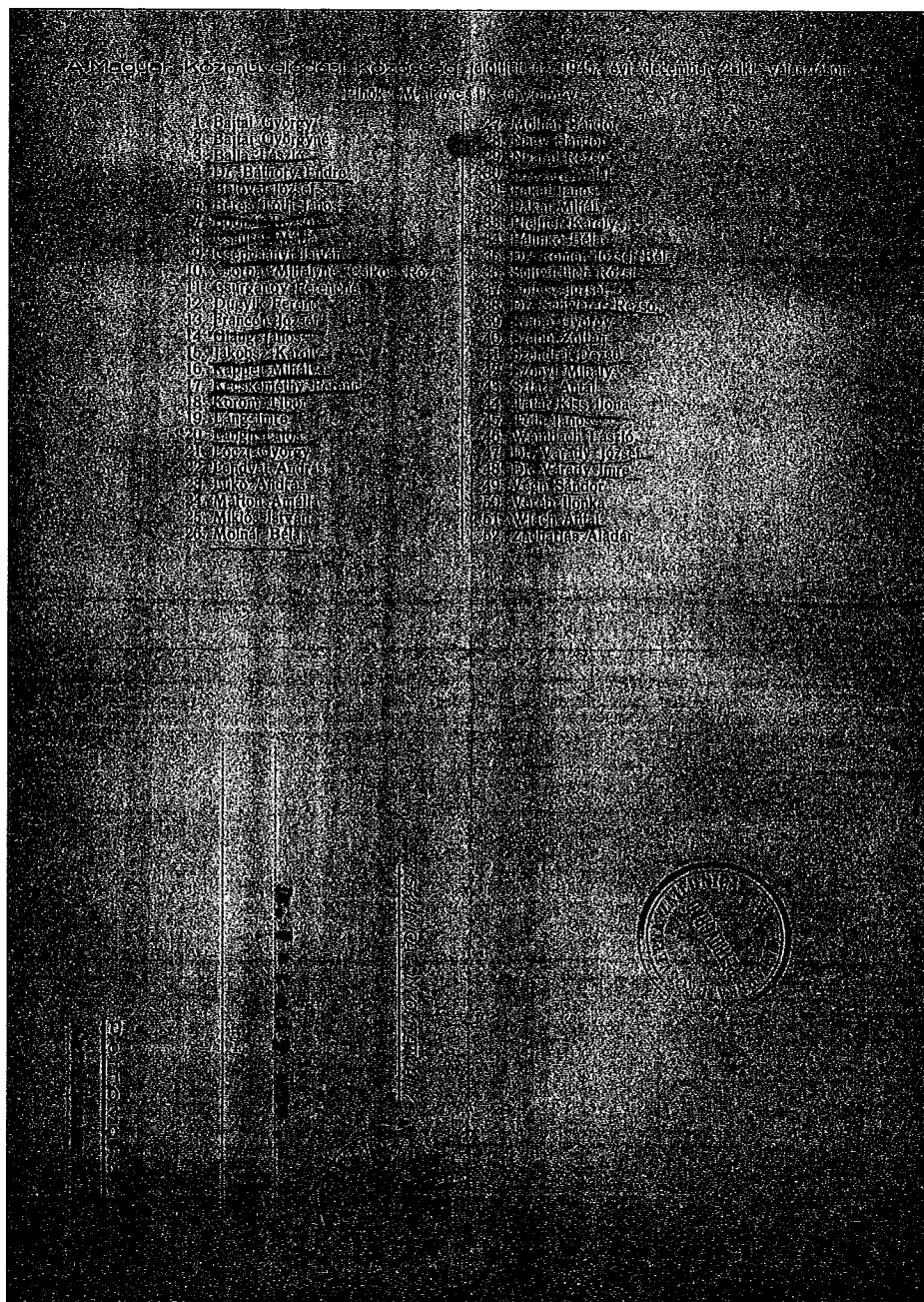
Ha a tag a Közösség részéről indítványozott jelölre akar szavazni, akkor az illető jelöl neve mellett jelet (keresztet) tesz. Ellenkező esetben a listán feltüntetett név mellett üres helyet kell hagyni, hogy az új megválasztásra a Közösség jelölje helyett.

4. A Közösség jelöljeinek névsorát a tulajdonos közöljük.
5. Tekintettel arra, hogy a közgyűlésen csak a tagsági igazolvány felmutatása ellenében lehet a szavazási listákat felhívni a tagjainkat, hogy tagjaink igazolványukat előbb váltsák ki.
6. Esetleges további felvilágosításokért és részletebb utasításokért a Magyar Közművelődési Közösség II. emelet, I. számú irodájában fordulhatunk.

Petrovgrad, 1945. november 15-én.

B. Szabó György s. k. titkár

Marócai György s. k. elnök

A Magyar Közművelődési Közösség meghívója, választási utasítása és jelöltjeinek névsora az 1945. évi rendes évi közgyűlésre, Petrovgrád, 1945. november 15.

Erlih József¹⁶⁶⁶ válasza Várady Imrének, 1945. december 17.

Zombor, 1945. XII. 17.

Kedves Várady Doktor Úr!

Múlt hó 7-én kelt b. levelét¹⁶⁶⁷ nagy örömmel vettem kezeimhez. Ennek tartalma olyan volt, mint ahogyan azt vártam. Azóta sokszor olvastam azt el, és úgy érzem, még többször kell elolvasnom, hogy több erőt meríthessek belőle nehéz útjainkon. Megvallom őszintén, amióta átérzem, mennyire nehéz vállalni a magyar sorsot, többször fordultam ehhez a gyógy módhoz, hogy valakinek kiöntsem érzelmeimet, de csak ritkán ért az a megtiszteltetés, hogy választ is kaptam. Ezért hálásan köszönöm Önnek bátorító sorait, melyekkel engem megtisztelt.

Ígérem minden lelkierőmmel és Istenbe vetett bizalommal, azon az úton igyekszem járni, melyen legjobban tudom szolgálni magyar fajtámat és minden embertársam javát.

Kedves levelének sok vonatkozásánál magamra találok. Pl. amikor azt olvasom, minden lelkierőnkkel igyekezzünk körünkben élő embertársaink földi boldogulását elősegíteni. Isten kegyelméből sok eredménnyel és minden lelki erőmből igyekeztem ezt saját üzememben keresztül vinni, és állás nélküli magyar véreinket, akik máshol elhelyezkedni nem tudnak, átmenetileg műhelyemben alkalmazni, és megélhetésünket biztosítani.

Nehezebb a másik része a levélnek: nyitott szemmel meglátni a körülöttünk ólálkodó veszélyeket. Vajon lehet e ma annyira nyitott szemekkel járni, hogy meglássuk mit hoz a holnap?

A Bácskában a múltban történt események olyan mély nyomokat hagytak maguk után, hogy az út, melyen járnunk kell, csak tövises és görgyös lehet, de nem más.

Ennek dacára mi, akik megmaradtunk, hinnünk kell egy szebb jövődő eljövételében, kialakulásában. És ebben az irányban mindent el kell követnünk. Az az idő, melyet átvészeltünk, elfásította az emberek szívében a szeretetet, de kellett, ha nem több, egy szikrányi szeretetnek meg-

¹⁶⁶⁶ Lásd az 1662. jegyzetet.

¹⁶⁶⁷ Lásd a 338. iratot.

maradni. Ezt az érzékeny pontot kell minden embertársunkba megtalálnunk és felélesztelnünk.

Kedves levele végén, amikor azt írja, hogy a távolból nehéz mindenre kiterjedő pontos útirányt adni, én is arra gondolok, igyekezni fogok egyszer látogatásommal Önt megtisztelni. Addig is nagyon szeretném, ha továbbra is levelezésben maradhatnánk, ha ezzel Önt nem terhelem.

Még egyszer hálásan köszönöm bátorító sorait, engedje meg, hogy a közeledő ünnepek alkalmával kívánjak Önnek és k. családjának kellemes karácsonyi ünnepeket, és Isten kegyelme vezessen el bennünket egy boldogabb, békésebb új esztendőbe.

Mélytisztelettel
Erlih József

VL, Magyar ügyek, 12214., eredeti, géppel írt levél, kézzel írt aláírással.

Várady Imre levele Lévy Endréhez,¹⁶⁶⁸ 1945. december végén¹⁶⁶⁹

Kedves Bandi Öcsém,

Köszönet az újévi jókívánatokért, a hozzám írt meleg sorokért. Különös köszönet a megütött őszinte hangért.

Az élénken leírt nagy lelki viaskodásokat teljesen átérzem.¹⁶⁷⁰ Hisz valamikor az én volt közéleti kortársaim között is akadt nem egy közönyös néző, aki messze a küzdelmek porondjától, még jó, ha csak keresztbe font kezekkel némán nézte a többiek erőfeszítéseit; de bizony akadt közöttük akkoriban is, nem egy hangoskodó, törtető, akadékoskodó, mindent lenéző fölényeskedő. De azért voltak akkor is, akik magas czélokért, azok megvalósíthatása, vagy legalább megközelíthetése érdekében lankadatlanul nemesen és önzetlenül tudtak dolgozni és sokat tűrni.

A mai ifjú szellemirány, úgy látszik, fitymálva le kell, hogy szójjon mindent ami a múlté. De biz meg kell barátkoznunk, kedves Bandim, ezzel a fölényes hanggal is, mert ezt valamiképp úgy kívánja a divat, no meg a nagy törtetés: a túllicitálás. Felállítódott mint sérthetetlen szent igazság mostanában, hogy bizony minden ledorongolni való, pocsék reakcionizmus ami régi, ha egyébert nem csak azért, mert régi; azonban a földi élet minden üdvösségét pazarul nyújtja minden, ami új, csak azért, mert új. Ha nem is ily feltökéletesített formában, de valamiképp mi is átértünk hasonlókat. „Nincsen új a nap alatt.”

Kérve kérem mindazonáltal, nehogy valamiképp kritikai merészségnek minősíttessék egy-egy kitörő zokszó, mert hisz meg vagyon írva „nem bírálat, csak hódolat illet”.

Szíves őszinte soraidból ugyan mintha valamiképp ott is kiütköznék holmi lelki forrongás. Különösen amikor „az időre a történelemre, a későbbi jövőre” utaltatnék a mostani történések majdani méltányos igazolása. Tehát csak viaskodik a Te megértő lelked is; hogy is mondjam,

¹⁶⁶⁸ Lásd a 656. jegyzetet.

¹⁶⁶⁹ A levélen nincs pontos dátum.

¹⁶⁷⁰ Várady levele Lévy Endre 1945. december végén hozzá intézett levelére írott válasz. Lévy ebben a levélben panaszodik, hogy energiáit nagyon leköti a munka, amit sokan csak néznek és kritizálnak, de győzi, „mert ez nemcsak népi, de belső parancs is”.

nemcsak a szemben álló „külső”, de valamiképp „belső” törtető áramlatok hullámtörésével is.

Végtelenül örülök azonban, hogy e nagy küzdelem munkakedvet, a jobb jövőbe vetett erős hitet nem érinti.

Az év fordulóján meleg szívből kívánok kedves Övéidnek és Néked minden lehető boldogságot.

Szeretettel ölel öreg barátod

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., eredeti, kézzel írt levél, aláírás nélkül.

Várady Imre levele Garay Bélához,¹⁶⁷¹ 1945. december vége¹⁶⁷²

Kedves Béla Öcsém, megemlékezése végtelenül jól esett. Hálás köszönet.

Egy-egy ily, az ifjabb szellemű nemzetségből kiszóló hang, mintha arra intene, hogy mint itt felejtett, kortársai közül valamiképp innen maradt földi vándor, az emlékek világában bolyongva elhitessem magammal, hogy talán a velem együtt élt akkori társaimnak is lettek légyen magasabb célkitűzései, közéleti nemesebb eszményei, s mintha fajtájukért vérükért talán valamiképp ők is tudtak volna önzetlenül küzdeni. Bár körülnézve úgy vélem, látni az ifjak között íme sok, sok a „Tamás”. Talán igazuk van, mert akkoriban más életkörülmények környezetében, más módon, tehát más eredményekkel is zárult a mérleg.

Lehet, úgy véné talán az igazság tárgyilagossága, hogy minden történet abba a korba, abba a környezetbe helyeztessék, amelyben az tényleg született.

No de miért kutassuk a tárgyilagosságot?

Az akkori küzdők, az akkori harcolók bizonyára az akkori eszmények is mind, mind eltűntek. Vége. „Elfújta a szél.”

S hol van a régi gárda, hol vannak az „kortársaim”? De így kell nekem. Miért kellett nekem megérni a 79-et?! Körülöttem íme „a Sipka szorosan minden csendes”.

Nagy örömmel olvasom nevét a megifult szellemű élet új körében. Mondhatom, jól esik öreg lelkemnek egy-egy patinás névvel találkozni. Sok, sok sikert. Az év fordulóján minden elérhető igaz boldogságot meleg szívből kívánva köszönti

öreg barátja

VL, Magyar Közművelődési Szövetség, XXIII., 11841., eredeti, kézzel írt levél, aláírás nélkül.

¹⁶⁷¹ Garay Béla (1897–1987) színháztörténész, színész, rendező, tisztviselő. A háború után a szabadkai Népszínház rendezője, színésze.

¹⁶⁷² Garay Béla 1945. december 20-án, Szabadkán kelt újévi jókívánságaira írott levél.

Weber Viktor¹⁶⁷³ levele Várady Imréhez, 1946. január 2.

Salzburg-Liefering 1946. I. 2.

Kedves doktor Úr!

A vöröskereszt útján írtam egy levelező lapot, ami remélhetőleg megérkezett. Ma a nemzetközi posta forgalom újra felvételével újból életjelt adunk magunkról és remélem, hogy hamarosan Öntől is hírt kapunk. A címünk: Weber Viktor, Salzburg 1, Postfach 80. Nagyon sajnáljuk, hogy elmentünk otthonról, mert ahogy itt hírlik, a magyaroknak a felszabadítás után egész jó dolguk van.¹⁶⁷⁴ Sajnos most már késő van, mert az itteni információk szerint m. é.¹⁶⁷⁵ december 15-ével elvesztettük az ottani állampolgárságot.¹⁶⁷⁶ Igaz ez, vagy van még lehetőség a hazatéréshez? Ha igen, akkor még az a kérdés, vissza kapom-e az állásomat és mi van a lakásunkkal? A cukorgyár ép maradt és üzemben van? Szép volt az élet 1941-ig, de azután a nyomorúság következett. Ön tudja legjobban, min mentem én és családom keresztül a megszállás alatt. Csak azt sajnálom, hogy senki sem tud elégtételt adni.

¹⁶⁷³ Weber Viktor (?-?) a háború előtt a becskerekai cukorgyár titkára, majd igazgatója volt.

¹⁶⁷⁴ Úgy tűnik, hogy a magyarok elleni súlyos megtorlásokról szóló hírek nem jutottak el a szövetségesek által megszállt Németországba.

¹⁶⁷⁵ Múlt év.

¹⁶⁷⁶ Jugoszlávia már 1944-ben kollektíven megfosztotta állampolgárságuktól a németeket, kivéve, akik aktívan részt vettek a partizánmozgalomban. A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Nemzetgyűlése 1945. augusztus 23-án fogadta el az ország háború utáni első állampolgársági törvényét. Azokat a magyar állampolgárokat, akik 1941 áprilisa óta települtek le Jugoszlávia területére, kiutasították az országból, tehát még honosítással sem szerezhették meg a jugoszláv állampolgárságot, illetve „azoknak a népeknek a tagjait, akiknek államai a háborúban Jugoszlávia ellenségei voltak”, megfoszthatták állampolgárságuktól. Megfosztották állampolgárságuktól azokat a volt jugoszláv állampolgárokat is, köztük a királyi Jugoszlávia hadseregének volt tagjait, akik a törvény elfogadásához képest két hónapon belül nem tértek haza külföldről. A későbbi, 1946. júliusi, majd pedig az 1948. decemberben elfogadott módosítások az állampolgárságtól történő megfosztás feltételein nem változtattak.

Beck báró¹⁶⁷⁷ Mauthausenben halt meg. Tóthvárad¹⁶⁷⁸ és Walkó¹⁶⁷⁹ állítólag Budapesten maradtak. Van hír tőlük?

Lieferingben vagyunk Salzburg mellett m. év április 21. óta, egy Miszsiós Kolostorban. Két fiam itt dolgoznak és elég jó dolgunk van.

A végén még arra kérném kedves doktor Urat, hogy anyósomat, özv. Jahoda Borbálát és leányát Máriát,¹⁶⁸⁰ akik özv. Kónyánénál laknak, Carice Milice 36. sz. alatt, minden tekintetben szíveskedjék segíteni.

Mielőbbi szíves válaszát kérem, maradok szívélyes üdvözzel

igaz híve

Weber Viktor

U. i. Kérem ismerőseinknek üdvözteinket átadni.¹⁶⁸¹

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, kézzel írt levél, aláírással.

¹⁶⁷⁷ Matolcsy-Beck Marcell (1873–1945) báró, ügyvéd, bankár. A Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank igazgatója, majd elnök-vezérigazgatója, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa. A holokauszt áldozata.

¹⁶⁷⁸ Nem tudtuk azonosítani, de minden bizonnyal a Tóthvárad-Asbóth család valamelyik tagjára utal.

¹⁶⁷⁹ Walkó Lajos (1880–1945) közigazdász, politikus, diplomata. Több alkalommal töltött be miniszteri posztot, 1931 és 1932 között külügyminiszter. 1938-tól a Pest Magyar Kereskedelmi Bank elnöke.

¹⁶⁸⁰ A név alatt Várady Imre kézírásával: Jahoda Mariska.

¹⁶⁸¹ A levél végén „Military Censorship Civil Mails 1223” feliratú körpecsét, valamint Várady Imre kézírásával megjegyzés: Ér. 1946. I. 26.

Kindl Antal makói lakos levele Várady Imréhez, 1946. január 5.

Kedves Doktor Úr!

A magyarországi végleges tartozkodási engedélyhez sürgősen szükségem van egy igazolványra Doktor úrtól, mint a B. M. K. Sz. elnökétől, amelyben igazolja, hogy én Kindl Antal, Katarinai lakos, a Begej Sz. Duradi körzet felállításától kezdve tagja voltam és mint 63-dik számú tag lajstromosva; ottani szervezésben állandóan részt vettem, mint szervező és felügyelő bizottsági tag.

Ezenkívül tagja voltam a Petrovgradi magyar gazdasági egyesület és szövetkezetnek. Más szervezetben mint magyarban nem voltam. Mindig magyarnak, és magyar anyanyelvűnek vallottam magamat, annál is inkább, miután anyám magyar származású leány volt. Molnár Béla kereskedő úr és társai mindezt bizonyítani tudják.

Nagyon kérem ily értelmű igazolványt nekem sürgősen és biztosan elküldeni.

Mako, 1946. január 5.

Tiszteltetem és üdvözetem:
Kindl Antal

Czím: Teszling József
Mako
Toldi ú. 1 szám.

Tiszteletemet és üdvözetemet apukátnak és Neked. Ferenc ikertestvérem és Lori nővérünk meghaltak. Miklós 71 éves és én 69 vagyunk még. Teszling.¹⁶⁸²

VL, sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

¹⁶⁸² A levél végén kézzel írott megjegyzés: Feleltem. Nyilatkozatot beküldöttem 1946. II. 15.

Kiss András¹⁶⁸³ volt hadifogoly levele Várady Imréhez,
1946. január 6.¹⁶⁸⁴

Tiszaszentmiklós¹⁶⁸⁵
Nagysg. Doktor úr!

1946. I. hó 6-án

Engedelmet kérek, hogyha talán zavarnám doktor urat ezzel a pár sor irással de emberi kötelességemnek tartom, hogy meg köszönjem aszt a sok jó tétjüket az akkori jótétjeiknek amelyik a doktor úron keresztül járult hozzánk mint magyar hadi foglyokhoz igaz, hogy sokkal jobban szeretném eszt személyesen megköszönni de nincs rá modom közelebb jutni Becskerekhez és így értesitem önöket, hogy szerencsésen haza érkeztünk a fogságból és kérem sziveskedjen át adni a kocsmáros bácsinak és a leány egyletnek amely o sok jó tettek velünk igazán hállásak voltak irántunk és részünkről felejtethetlen. És most sorom zárassául mély meghajlással bucsuzom a nyolc magy. hadifogjok nevébe és hállás, meleg vágó szeretettel bucsuzom a remélhető viszontlátásig kívánok jó egészséget minden jó akaronknak kedves családjainak és unokájának és azok nevit nem ismerő lányainknak
irta Kiss András Újszentiván¹⁶⁸⁶ az a barna katona¹⁶⁸⁷

VL, 12214., eredeti, ceruzával írt levél.

¹⁶⁸³ Egyéb életrajzi adatot nem sikerült kideríteni.

¹⁶⁸⁴ A hűség kedvéért ezt a levelet is az eredeti helyesírás szerint közöljük.

¹⁶⁸⁵ Ostojićevo, észak-bánáti község.

¹⁶⁸⁶ Csongrád megyei község.

¹⁶⁸⁷ A levél végén Várady kézírásával megjegyzés: feleltem, lapot küldtem Tiszaszentmiklóstra (Potiskisvetinikola) és Újszentivánra is.

Várady Imre levele Weber Viktornak,¹⁶⁸⁸ d. n.

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Január 2-diki kelettel ellátott szíves sorait köszönettel kézhez vettem. Úgy látom, ezzel egyidejűleg k. családja is kapott értesítést, mert már ma felkeresett a Jahoda Mariska úrhölgy, az ő hozzájuk érkezett lappal, s amikor az én címemre jött levelet nékie átnyújtva elolvasta, közölte velem, hogy anyja és ő ezidőszerint megélhetési gondok nélkül jól vannak.

Arra kéri Igazgató urat – s ez az én véleményem is – hogy belátható időig visszajövetelre ne gondoljanak. Sem állás, sem lakás visszaszerzésére semmi komoly kilátás nincsen, e mellett a családi név is kellemtelen bonyodalmakat okozhatnak. Különösen, ha mint levelében írja, fiai ott jól vannak elhelyezve, s ott „elég jó dolguk van”, – bizony nem tanácsos kockázatot kisérelni.

Arra is kérem, ne tegyen magának szemrehányást amiatt, hogy annak idején innét eltávoztak volt, mert bizony a családi név nagyon valószínűen bajt is jelenthetett volna.

Egyébként az új élet nehézségeivel, mint ma mindenütt, bizony itt is megvan a komoly küzdelem.

Beck elnök úr szomorú sorsáról olvastam. De veje s a többiek felől semmi hírem. A jelzett vöröskereszt lapot nem kaptam meg.

Kedves családjának meleg üdvözetem átadását kérve

szívélyesen köszönti híve

*VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány,
aláírás nélkül.*

¹⁶⁸⁸ Életrajzi adatait lásd az 1673. jegyzetnél, levelét pedig a 343. iratnál.

Várady Imre feljegyzése 80. születésnapjáról, 1947. március 1.

Földi életem 80-dik évfordulóját Becskerek város magyarsága bensőségteljes, szép ünneppé avatta.

Úgy érzem, nemcsak az én, nemcsak a körülöttem volt Piros, Józsi, Lóri, hanem a Ti, a messze távolba szakadt gyermekeim lelkében is, lehető hosszú ideig kell, hogy éljen e szép nap emléke. Ez okból kívánnám március elseje történetét számotokra is valamiképp megjeleníteni. – Kezdem a reggelnél.

A volt nagy, kellemesen befűtött gyermekszobában virágos asztal állott reggelihez szépen felterítve. Amikor együtt a hatalmas család: Piros, Pali, Cuni, Józsi, Zorka, Kis Tibi, Pólyi és Lóri¹⁶⁸⁹ és én, székre emelték a kis Pólyit, egyik kezében virágcsokor, másikban cukorkák, s megszólalt az édes kis csicsergő hang: (...) ¹⁶⁹⁰

A bensőséges családi reggelizés után úgy 11 óra tájt jöttek a városból a vendégek. Eleinte szórványos egymásutánban, majd a déli harangszó megkondulásakor egyszerre nők, férfiak vegyest, beláthatatlan hosszú sorban. Megtudtam később, hogy előre megbeszélt gyülekező helyen találkozási történt az együttes bevonulás. (...)

Az ekkorra már együtt volt mások becslése szerint mintegy – 140-150 lelket számláló vendégcsoportból meleg éljen- és taps tört elő.

Ennyi megtisztelő szeretettől mélységesen meghatva igyekeztem válaszolni. Majd a középre lépett Dr. K.¹⁶⁹¹ és ismert kedves zengő hangján elszavalta: Juhász Gyula „Mindig” című költeményét (...).

¹⁶⁸⁹ Lány, Várady Piroska, Piros (1910–1995) és férje, Heklai Pál, Pali, valamint gyermekük, Czukrász Imre, Cuni. Fia, Várady József, Józsi (1912–1988) és felesége, Pin Zorka (1912–2011), valamint fiuk Várady Tibor, Kis Tibi (1939–), és lányuk Várady Piroska, Póji. Fia, Várady Lóránd, Lóri (1918–2007).

¹⁶⁹⁰ A 80. születésnap ünnepségről Várady Imre *Napló* 2. című kötetében részletesen ír, amelynek alapját ez a feljegyzés képezi. Ezért az eredeti feljegyzésből csak részleteket közlünk.

¹⁶⁹¹ Dr. Kálmán Franciné Engel Maca.

Az éljenek, tapsok elhangzása után a kör közepébe áll Fr.¹⁶⁹² és igazán nem mindennapi előadó készséggel néhány lelkes, baráti bevezető mondat után a hozzám ez alkalomra írt következő költeményét szavalta (...).

A vendégek d. u. 3 óra tájt kezdtek búcsúzni. Néhány jókedvű házaspár d. u. 5 óráig érezte jól magát a házban. Piroska, Zorka mint háziaszszonyok brillíroztak. Csak kuriózumként említem, elkészítettek 600 dr. szendvicset négy féle – vajjas, zsíros – nagy tepsikben sült pogácsa és sós stangli garmadát, készletben volt a szőlőből vagy öt liter pálinka. Lóri hozta édes bor, cognac, minden, minden utolsó szemig, utolsó cseppig elfogyott. Sőt már pótszendvicseket is kellett elkészíteni. – A hangulat meleg, otthonias, családias – régi lelkű, régi szellemű volt. Mindenki láthatólag nagyon, nagyon jól érezte magát, mint valami régi magyar érzés szállotta volna meg az addig házamban egyszerre alig látott nagy számban egybegyűlt lelkeket. Öt óra után minden elcsendesedett.

Mindenki egy rég letűnt, soha többé vissza nem térő múlt szellemvilágának kedves emlékét zárta lelkébe. Én kis szobám magányába vonultam, s mélységes néma csendbe roskadtam. Így múlt el életem nagy évfordulója, 1947 év március hó elseje. Emlékét sok, sok emlékelődje hosszú sorába iktatom magára maradt lelkem eltűnődésére és elküldöm hozzátok is e nap emlékezetére. (...)

VL, Magyar Párt, sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány.

¹⁶⁹² Freund-Baráth György (1902–1968) költő. A zsidótörvények miatt Becskerekre Szerbiába menekült, majd Budapesten vészelt át a háborút. Visszatért Becskerekre, majd 1948-ban Izraelbe emigrált. Ott számos magyar nyelvű verseskötete jelent meg, illetve számos művét a *Hatikva* és a *Népünk* című izraeli magyar lapok közölték. Szoros barátság fűzte a Várady családhoz. Az 1945-ben elkobzott vagyona kapcsán indított per anyagát Várady Tibor dokumentumnovellában dolgozta fel a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* (Forum–Magvető, Újvidék–Budapest, 2013) című könyvében.

Magyarsági igazolás Held Ádám részére, 1948. december 1.

Igazolvány

Bizonyítom, hogy Held Ádám úr, aki a régi Magyarországhoz tartozott Torontál vármegye Ferenczhalom¹⁶⁹³ községében, 1895 évi január hó 1-jén született Nagybecskerek városának magyar gimnáziumában végezte középiskoláit. Mint fiamnak tanuló társa, családomnak mindenkor szívesen látott, gyakori látogatója volt. Így Held Ádám urat tanuló kora óta személyesen ismerve bizonyítom, hogy 1927 évben Nagybecskereken ősmagyar családból származó Kézdi Kovács Sándornak Matild nevű leányával kötött házasságot. Bizonyítom, hogy a fiatal házaspár városunk közelében fekvő földbirtokukon élve, úgy Held Ádám mint neje, Nagybecskerek város akkori magyar társadalmi és magyar közművelődési Egyletünk kultúréletében, élénk szerepet vittek és lelkesen tevékenykedtek.

Bizonyítom, hogy Held Ádám úr azon idő egész tartama alatt, amíg a Bánát területén lakott, magyar hűség szempontjából mindenkor teljesen kifogástalan magatartást tanúsított.

Minek hitelül kiállítottam jelen saját kezűleg írt és aláírt igazolványt.

Kelt Zrenjanin (azelőtt Nagybecskerek) városában 1948 évi december hó 1. napján.

Dr. V. I. a volt Torontálmegyei M. Közm. Egylet elnöke

Nb.¹⁶⁹⁴ városnak volt magy. orsz. gyűl. képviselője

VL, LVI., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁶⁹³ Ferenczhalom, Kačarevo, Francfeld. Ma Pancsova községhez tartozik.

¹⁶⁹⁴ Nagybecskerek.

Várady Imre levele Nikola Bešlićhez¹⁶⁹⁵ és feleségéhez,¹⁶⁹⁶
1949. március 16.

Kegyelmes Asszonyom, kedves Nikolám!

A megható, kedves figyelem végtelenül jól esett.

Az üdvözlő jókívánatokat jelző sürgöny az évfordulóra az óra pontosságával futott be.

Bár talán a külső formájában ez nem volt a 80-dik évforduló – de meghitt bensőségben, baráti meleg érzésben, régi békebeli hangulatban alig marad amaz mögött. Velem volt gyermekeim a névsorba a mostani március elsején is hatvan kedves gratuláns nevét jegyezheték. A kora délelőtti órától, – ebéd idejének rövid félbe szakításaival, – az esti harangszó megkonduulásáig tiszteltek meg az üdvözlők.

Véreimből csak az e kerületen lakó Piroska, Rózsi, Lóránd lehettek körülöttem, apjuk e szép napján. A hollandus, a magyarhoni testvéreiket távol tartotta a szigorú határzár. Bár utóbb elárulódott, hogy onnét is voltak kísérletek a vágyott meglepetésre. A hatalmak rideg lélektana azonban nem ismer családi érzéseket.

Semmiképp sem veszi figyelembe, amire pedig Végh Vilmánk, költői emelkedett szárnyalással, bár rémesen való igazsággal oly híven reámutatott, hogy bizony március elsejével „a Sors immár életévkönyveinek 83-dik kötetét nyitá meg”, s ilyképp bizonyára eléggé kérdéses: lesz-e még, s valjon hány ily évforduló? A teljes számú családi találkozás túl szép lett volna, s talán ezért „irigyünk lőn az Ég”?

Már a nagy természet kegyesebb volt. Ez év március elsején kedvesen bemosolygott. Napsugaras, felhőmentes, tavaszian enyhe volt. De mintha csakhamar megbánta volna az ide juttatott meleg áldását, már másnap és utána kihívó zordra fordult.

A kitüntetett kedves figyelmet, a szív melegével megszólalt jókívánásokat újból hálásan megköszönve, kegy. asszonyomnak hódolatteljes kézcsókjaimat jelezve, Nikolát nagyrabecsülő régi barátsággal köszönve maradtam mindenkor mélységes tisztelő hívük.

1949. III. 16. – Beslić Újvidék (ajánlva)

VL, LVI., sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁶⁹⁵ Lásd a 679. jegyzetet.

¹⁶⁹⁶ Bešlić feleségének Váradyhoz írt levelét lásd a 292. iratnál.

Zupán Emilné¹⁶⁹⁷ kiutasított pécsi lakos levele Várady Imréhez,
1949. március 6.

Pécs 1949 III/6.

Mélyen tisztelt, kedves Doktorúr!

Ne tessék zokon venni, hogy így szólítom, de a régi határtalan tisztelet, bizalom és szeretet, amelyjel mi „Bánáti-magyarok” mindég feltekintetünk Önre, jogosít e megszólításra és ama elhatározásra, hogy drága jó elhagyatott, öreg Szüleim kétségbeejtő helyzetében segítségét kérem.

Édes apám „Sahu Károly” február hó 27-ről kelt levelében közölte velem, hogy Önnél járt és kérvényezték a tőle jogtalanul elkobzott háznak „visszaadását” a Jugoszláv államtól! Szegény Öregem némi lelkipurdalással írja nekem, hogy a bélyegilletményt és kérvénydíjat, nem kérdezte meg Doktorúrtól és csodálatosképpen Doktorúr sem említette tartozását!

Azt hiszem, kedves Doktorúr, az Ön tapasztalt szemeinek elég volt végig tekinteni rajta és mindent megértett.

Nagyon köszönöm jóindulatát, amint szegény, megtört Édesapám irányába tanúsított és kérem legyen oly szíves az ügyre vonatkozó b. véleményét, úgymint követelését velem közölni.

Szerény véleményem szerint e lépést Szüleimnek már akkor kellett volna megtenniök, amikor elismerve magyarságukat, a táborból elbocsájtották őket. Sajnos az elszenvedett igazságtalanság, nélkülözés és megaláztatás, testileg, lelkileg tönkre tette őket. – szörnyű helyzetben kerültek! Egy életen keresztül becsületes, kiváló szorgalommal megkeresett munkájuk gyümölcsét önhibájukon kívül akkor veszítették el, amikor már munkaképtelenek lettek és a mindennapi betevő falatot sem tudják megkeresni! – Szegény kis Öregem, hisz még most is dolgozna, de ki ad neki munkát ebben a korban! És egyetlen leányuk „én” nem voltam mellettük a borzasztó megpróbáltatások ideje alatt! Nem vigasztalhattam, nem segíthettem őket, nem hálálhatom meg nekik azt a sok szépet és jót, amit nyújtottak nekem és annak felbecsülhetetlen értékét csak most ismerem! – A háború borzalma engem is megfosztott minden földi javaktól, amikor

¹⁶⁹⁷ Nem találtunk életrajzi adatokat.

1945 tavaszán átjöttünk ide két kisleánnyal és még igen sokan magyarok – csak a legszükségesebb kézi csomaggal... igen nehéz volt a kezdet, – de „ittthon” vagyunk és ez a tudat mindent megkönnyített.¹⁶⁹⁸

Habár anyai ágról rokonaim vannak itt, anyagi segítséget nem nyújthattak nekem, mert ők is súlyos veszteséget szenvedtek a háború következtében. Így tehát saját erőmre támaszkodva mint „házivarrónő” keresem kenyeremet és tartom el gyermekeimet! – Hála jó Istennek, most már nagyon szép, kiterjedt munkaköröm van, úgy hogy szegény öreg Szüleimet is segíthetem havonta némi összeggel. Sajnos nem sok az, amit küldhetek nekik, de boldog vagyok, hogy enyhíthetek nyomorukon. Minden szorgalom és törekvés dacára mi is még mindég „bútorozott szobába” lakunk. (Egy szó olvashatatlan – S. E.) és a legszükségesebb élelem és ruházkodáson kívül (ez utóbbi csak ritka esetben) másra nem jut! De fiatalok vagyunk, dolgozni tudunk és akarunk!

Ne haragudjon kedves Várady úr, hogy akaratlanul és ennyit írok magamról, de tudom, mindég megértő, segítő barátja volt mindenkinek, aki őszinte bizalommal fordult Önhöz.

Mellékelve küldöm Édes Apám Keresztlevelét amit véletlenül irataim között találtam, ugyanis azt hiszem hogy a kérvényben jó lett volna feltüntetni, hogy Édesapám nem német származású és a „Sahu” nevet adaptálás útján vette fel, 18 éves korába nevelő-atyától! Nagyon sajnálom, hogy Szüleim nem értesítettek előbb és én nem hívhattam fel b. figyelmét erre a körülményre, de talán még lehet utólagosan pótolni a mulasztást!?¹⁶⁹⁹

Nagyon szépen kérem, drága jó Doktorúr, még egyszer, hogy szegény öreg Szüleim ügyében minden befolyását gyakorolja illetékes helyen és ha kell, anyagi áldozatoktól sem riadunk vissza! Mert ha a jó Isten segítségével sikerül Önnek a háznak visszaszerzése, akkor van jövedelem és érték, amiből jut fedezet! Addig is kérem, a kész kiadásokat velem közölni, amit én majd „Kedves Sándor” Bezdán-i lakos útján juttatok el Önhöz.

¹⁶⁹⁸ Az itt leírtak alapján biztosra vehető, hogy Zupán Emilnét kiutasították Jugoszláviából, s így került Pécsre. A kiutasítottaknak legfeljebb néhány órát hagytak, hogy összeszedjék kézipoggyászukat, gyakorlatilag mindent hátra hagyva tették át őket a határon, vagyonukat elkobozták.

¹⁶⁹⁹ Az internálótáborokba zárt németek közül azokat, akik igazolni tudták magyar származásukat, esetleg vegyes házasságban éltek, szabadon engedték.

Becsés családjának minden jókat kívánva, Önnek és k. Fiának további áldásos működést!

Kiváló tisztelettel szívélyesen üdvözli
Zupán Emilné
szül. Sahu Malvin

Címem: Pécs 2.

Főpályaudvar Lépcső 2.

1. Melléklet¹⁷⁰⁰

VL, LVI., sz. n., eredeti, kézzel írt levél.

¹⁷⁰⁰ A mellékletet nem találtuk az irat mellett.

Várady Imre válasza Zupán Emilné Sahu Malvinhoz,
1949. március 17.

Mélyen tisztelt, kedves Húgomasszonyom.

Kézhez vett, megható hangon írt k. sorai tartalma mélyen megrendített.¹⁷⁰¹ E levélből értesültem szülői és Önökre lesújtott nehéz sorsról. K. Atyjával ugyanis nem én beszéltem, hanem irodámat átvett Józsi fiam. Amióta ránk virradt az új életszellem, irodámtól, közélettől teljesen visszavonult magány csendjében élem napjaimat. Így csakis e levél elolvasása után nyílt alkalmam érdeklődni úgy a jogtalanul történt elkobzásról, mint arról is, hogy jogorvoslatként az újrafelvételi kérvény még annak idején be is adatott. A további eljárás szerint az állam érdekeit képviselő ügyész, most, közegei útján az után kutat, hogy k. szülei a német megszállás idején minő magatartást tanúsítottak, a németekkel tartottak-e, s tagjai voltak-e a Kultb.¹⁷⁰² A most bevezetett rendelkezések szerint ezek a döntőek. Ez ügyészi kutatás menete bizalmas, s rendszerint a környező szomszédok meghallgatása útján történt. Ha ennek eredménye kedvező, ez esetre meg van minden remény a kérdéses vagyon visszajuttatására. – Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy fiam, – akinek hozzám írt bizalomteljes, nagyon kedves hangú levelét is a küldött okirattal átadtam, ez ügyet rokonszenvvel együttérző melegséggel kezeli. A döntés persze, miként jelm, a kutatás körülményeivel kapcsolatos.

VL, LVI. sz. n., eredeti, kézzel írt fogalmazvány, aláírás nélkül.

¹⁷⁰¹ A levelet lásd az előző iratnál.

¹⁷⁰² Kulturbund.

A. Sajti Enikő 8–10, 47–49, 52, 59,
67, 71–72, 76, 80	Annau Ádám 90
Achs Izor (Izo) 227, 247, 270, 361,
364, 371, 374, 618, 682	Annau József 127
Ácimović, Milan 778	Antal Imre 731
Ács Ferenc 289	Antal Kálmán 510, 516, 528
Ács Géza 290–291	Apponyi Albert 27–29, 104
Ács Márton 489	Áprily Lajos (Jékely Lajos) 297
Ádám Antal 855	Aračić, Petar 117
Adorján András 339	Arady Lajos 8
Ady Endre 38, 40, 97, 110	Arany János 396
Ágoston (Péter) Sándor 271, 358	Arzén, Emanuel 469
Ágoston Károly 271	Atanacković, Lazar 197, 401
Ágoston Sándor 651	Awender Miklós 102, 107
Aksamović, Antun 474	
Aleksić, Mita 488–489	B. Szabó György 861, 885
Almay Elvira 19	Baáz Jenő 128
Almay Zoltán 19	Babits Mihály 331, 392
Ambrózy Károly 781, 813	Bajtai György 886
Ambrózy Zoltán 271, 673	Bajtai Györgyné 886
Ambrózy Zoltán, ifj. 469	Bakách-Bessenyei György 58
Ambrus Artur 647	Bakos Lázár 845
II. András 578	Balassa Pál 228, 361, 364, 549–550
III. András 578–579	Balaž Béla 878
Andrássy Géza 26	Balázs Piri Kálmán 228, 243, 523
Andrássy Gyula 40, 461	Balázs Tibor 636
Andrée (Árvai) Dezső 259, 277,
478–479, 701	Bálint János 628–629
	Bálint Lajos 110
	Balla Emil 818
	Balla László 736, 886

Balla Pál 72, 777, 817, 824
 Balogh Elemér 38
 Balogh Klára 721
 Balogh Sándor 447
 Bancsák Baba 469
 Bánffy Dezső 27
 Bánffy Miklós 297
 Bárány Béla 141–142
 Bárány Györgyi 469
 Bárdi Nándor 9, 48, 55, 67
 Bárdossy László 61, 67, 791, 793–795, 851
 Barsy Viktor 261, 271, 369–370
 Bartek István 675
 Bartha Károly 770–771
 Bartha Mária 289, 732
 Barthou, Louis 355, 422
 Bartok Ilonka 651
 Bartos Ferencz 131
 Basch Andor 361, 363
 Báthory Endre 271, 673, 818, 886
 Batizfalvy János 827
 Bató Szilvia 38
 Batta Babi 469
 Batta Péter 226–227, 361, 363
 Batthyány Lajos 156
 Batthyány Tivadar 44, 113
 Bauer Menyhért 289
 Bayer Andor 193
 Bayer Rozi 649
 Bayor Ferenc 656
 Békeffy György 203, 335
 IV. Béla 578
 Belajčić, Vladimir (Belajcsics Vladimir) 820
 Belovai József 886
 Benák Péter 209
 Bencz Boldizsár 593–594

Bencze Miksa 271
 Benedek Marcell 676
 Beneš, Eduard 468
 Benkovich 77
 Benkovics Andor 736
 Benzler, Felix 871
 Berecz Kálmán 362
 Berényi Antal 362
 Berényi Zsuzsanna Ágnes 41
 Béres István 626–627
 Béres Tóth János 886
 Berger, Sigmund 486
 Berinkey Dénes 125
 Bertényi Iván, ifj. 28
 Bešlić, Nikola 59, 69, 72–73, 412, 583, 590, 620–622, 631–636, 656, 666, 668, 671, 674, 682, 725–726, 753, 767, 770, 816–817, 822–823, 900
 Bešlić, Zoran 768
 Bešlićné 772, 900
 Bethlen István 38, 53, 79, 291
 Bethlen Miklós 24
 Beukovich Andor 673
 Bezuk István 127
 Biacsi Pál 650
 Bibó István 40
 Bicskei 500
 Biegler György 673
 Bilkitz Béla 37
 Bíró László 52
 Bissingen Ernő 63, 719, 724–726
 Bjelić, Uroš 117
 Blatz Anton 743
 Blazsek Ferenc 701
 Boday József 65, 77–78, 484–487, 732, 744
 Bodnár Rezső 886

Bodócsy Antal 108
 Bodor Antal 28
 Bogdán Zsivkó 28
 Bogdanov, Jovan (Bogdanov János) 142
 Bogdánović Luka 369
 Bogdanović, Nikola 350, 352–353
 Bogdánovics 679
 Bognár Mátyás 606
 Bogner József 272
 Bokor Gyula 295
 Bokor Rudolf 242
 Bolla Lajos Gyula 69, 71, 783–784, 811, 814, 823
 Bolyai János 38
 Borbély Péter 650
 Bori Béla 523
 Borsodi (Hirtenstein) Frida 765
 Borsodi (Klein) Lajos 8, 40, 69–70, 192, 248, 250, 271, 293, 297, 306, 316, 337–339, 446–447, 673, 764–766, 849
 Borsodi Ferenc 69, 271, 764–766, 849
 Botka Béla 44, 66, 113
 Bottlik Imre 271, 275
 Bózsó-Horváth József 435
 Böhmne, Libenschütz 647
 Bölöni György 110
 Börcsök Erzsébet 337, 446–447
 Brajjer (Brájjer) Lajos 8, 40, 271, 338, 469, 783, 814, 818–819, 825
 Bratić 489
 Braun Róbert 97
 Bráza Ferenc 360–361
 Brém József 32
 Brezovszky Nándor 203, 270

Brief 191
 Brodán 369
 Bródy Mihály 294, 351
 Brunet Elemér 289
 Brunet Ferenc 855
 Brünner József 128
 Budai József 854
 Budanović, Ljudevit (Lajčo) 474
 Budusin Joco 167–168
 Bugyi János 211
 Burget József 141, 271–272, 649
 Búza Ernőné 469
 Cellik István 649
 Christián Jenő 141
 Ciderényi-Gimpel 77
 Cincar-Marković, Aleksandar 61, 580, 582, 585, 611, 724
 Ćirić, Irinej 72, 741, 817
 Ćirić (Ćirić), Stevan 375–376, 575–576
 Clair Vilmos 38
 Čubrilović, Vaso (Csubrilovics) 641
 Cutimann Dániel 271
 Cvetković, Dragiša 574, 580, 582, 611, 618, 621, 670, 715, 718, 724–725
 Czabai Ferencz 523
 Czakó Tibor 306
 Czeisel Lajos 188–189
 Cziráky Imre 311, 337, 446–447, 503
 Czukrász Imre (Cuni) 897
 Csabai F. Károly 606
 Csáki István 848
 Csáky István 583–584

Csala Imre 464–465, 650
 Csanády Sándor 18
 Csányi Lajos 432–434, 870
 Csányi Sándor 271
 Csapó Sándor 717
 Csáth Géza 40, 110, 497
 Csauser Mária 886
 Csekonics Endre 22, 24
 Csekonics Iván 779
 Csekonics Sándor 127
 Csepcsányi István 886
 Cserey 144
 Csete László 289
 Csettle János 7, 181, 205
 Csík Jenő 429
 Csincsák Endre 634
 Csorba Mihályné Csikos Róza 886
 Csószity 168
 Csőke Sándor 289
 Csuka János 8, 49, 430, 482, 523,
 610, 612, 639, 646, 700–701,
 719
 Csuka Zoltán 8, 55, 296, 298–300,
 307–308, 315–316, 330–331,
 390, 393, 430–431, 441–442,
 444, 446–447, 462, 677, 825–
 826
 Csurganov Ferencné 886

 Dániel Ádám 271
 Dániel Gy. László 38, 260–261, 271
 Dániel Pál, ifj. 271
 Darányi Kálmán 584
 Darkó Jenő 447
 Davidović-Kepa, Radivoj 489
 Davidović, Ljubomir (Ljuba) 241
 Deák Béla 270
 Deák Imre 618, 665, 667, 690–691
 Deák Leó 7, 48, 53, 61–63, 69–70,
 73, 81, 158, 164–166, 181, 184,
 190, 198, 216–217, 223, 227–
 228, 232, 247, 260, 271, 273,
 319–321, 324, 326, 328, 332,
 335–336, 340, 342–343, 347,
 352, 361, 363–366, 374–375,
 379, 383–386, 405, 407, 421,
 432–433, 437, 466, 468, 480,
 482–483, 494, 496, 502, 504–
 506, 508–509, 530–531, 539,
 541, 543, 547, 550, 596, 598,
 603, 607–609, 617–622, 624,
 630–639, 646, 650, 652, 656–
 658, 666, 668–672, 679–680,
 683, 688, 699, 707, 709–710,
 715–716, 719–720, 723–725,
 727, 752–753, 761–762, 785
 Debreczeni József 255, 285
 Deés László 289
 Dellimanich Lajos 24
 Demeter Mátyás, ifj. 242
 Demkó István 271, 868
 Demkó Pál 608, 868
 Dési (Déssy) Géza 169–170
 Dettre János 7, 169, 170–173, 184,
 186, 213–215, 218–220
 Deutsch Emil 127
 Deutsch Samu 127
 Dévavári Zoltán 8, 49
 Devity Nikola 854
 Dimer Julije 650
 Diósy Mihály 271
 Dittmájer Imre 435
 Dobanovački, Pavel 160
 Dolinay Gyula 16
 Dopler Boriska 732
 Dosztány Benjámin 422, 424

Dosztányi Mihály 613
 Dragutin Agoston 527
 Draskóczy Ede 250, 260, 271,
 273–274, 293, 332, 337–339,
 503, 549–550
 Dučić, Jovan 254–255, 285
 Dudás Kálmán 260, 311
 Dudás Mihály 289
 Dudás Tibor 289, 429
 Dugyik Ferenc 886
 Dunderski, Bogdan 817
 Dupp Bálint 360

 Ehrling Rudolf 856
 Elek Mihály 26
 Elek Viktor 740
 Ellmer Gyula 736–737
 Emich János 865
 Emőd Tamás 403, 410
 Engel Ferencz 102, 106, 141–142,
 647
 Engelbrecht István 675
 Eötvös József 772
 Erdeljan (Erdelyán), Pera 736
 Eremić, Tošo 241–242
 Erlih József 81–82, 879–882,
 887–888
 Ertl, Jovan 569
 Erzsébet 578
 Esterházy János 639
 Esterházy Mór 40, 99

 Fad Lajos 651
 Falcione Árpád 186–187, 189, 198,
 203, 232
 Faludy Mihály 826
 Faragó Imre 261
 Farkas 295
 Farkas Frigyesné Lichtnecker
 Margit 50
 Farkas Geiza 219, 243, 441, 446–
 447, 819, 863
 Farkas Sándor 503
 Fáth Ferenc 53, 203, 212, 261
 Fedinecz Csilla 9, 67
 Fejérváry Géza 29
 Fekete Lajos 441, 446–447, 825–
 826
 Fekete Mihály 242
 Fenminger 871
 Fenyves Ferenc 53, 180, 183, 247,
 256, 280–281, 294, 711
 I. Ferdinánd 240, 641
 Ferenc József 29, 291
 Ferenczy József 415
 Fernbach Péter 68, 797
 Festetich Taszilo 26
 Finta Lajos 358
 Fischer Károly 469
 Fodor Gellért 60, 361, 530, 542,
 554, 568, 599
 Forster Pál 53
 Francen József 886
 Franz József László 23
 Frész József 856
 Freund Tibor 271
 Freund-Baráth György 898
 Friedrich Alojsia 860
 Futó Béla 496
 Fülepi Lajos 13
 Fűtő János (Jovan) 573

 Gaál János 261
 Gachal János 128, 271
 Gadó István 125
 Gajdos János 327

Gajó István 560–561
 Galambos Ferenc 271, 274, 346,
 361, 363, 549–550
 Galambos Margit 446–447
 Gálffy György 181, 206
 Gálffy Ottilia 289
 Gallovich Jenő 95
 Garay Béla 891
 Gárdonyi Géza 38
 Gebei Sándor 28
 Gébert József 743
 Géczy Bella 469
 Georgijević M., Joca 569
 Gergely András 27, 31
 Gergely Boriska 337
 Gergelyné Matild 651
 Gerő Ödön 110
 Gerőfi 859
 Géza 400
 Ghyczy Jenő 72, 816, 823
 Giffinger Imre 753
 Gion, Jozef (Gion József) 737, 740
 Glaug János 886
 Glick Manó 127
 Gligorjevics Szlavko 858
 Glumac 486
 Goda Géza 110
 Goldstein Jenő 651
 Golubović, Bora 117
 Gombás József 446
 Gondy Ferenc 429
 Govorkovich János 260
 Gömbös Gyula 192, 291, 389, 423
 Gömöri Mátyás 415, 439
 Göncz László 8
 Göring Werke, Hermann 779, 843,
 868
 Görög Alajos 205
 Gráber (Graber) László 7, 48,
 155–157, 160–161, 164–165,
 169, 171, 178–180, 182, 184–
 192, 197, 203, 205, 214, 228,
 317–318
 Gräber János 361
 Graber, Ladislav 169, 178, 191, 317
 Gračanin, Gaja (Gracsanin Gaja)
 820–821
 Gradjanszki Borivoj 785
 Gradjanszki Péter 785
 Grandjean Jenő 144, 271
 Grassl, Georg 569
 Greiner József 429
 Griffel Lajos 469, 856
 Grigár Ferenc 649
 Grollshammer Béla 271, 673, 800,
 818–819
 Grósz Guidó 815
 Gröftner Dénes 749, 755–756,
 758–759
 Gruik András 242
 Guthjahr Károly 476
 Gutterkunst Ferencz 32
 Gyáni Gábor 12
 Gyarmati György 74
 Gyenes Viktor 271
 Gyermakov Dusan 739
 Gyertyánffy Janka 649
 Gyertyánffy László 102, 106
 Gyertyánfy Zoltánné 647
 Gyorgyevics Ljuba 637
 Gyorgyevics Milos 44
 Gyöngyössy Dezső (Grósz Dávid)
 243, 294, 437, 677
 Györffy Balázs 289
 Györfi I. 648, 650

György Károly 119
 Gyurgyák János 23
 Gyuricsek 738
 H. Halász Dezső 260
 Habsburg József 389
 Hack Irén 469
 Hack József 507
 Hadzay Jenő 261
 Hamm, Franz 569
 Hammes Vica 469
 Hári Lipót 586–589
 Harlun Ignác 673
 Hartner Ignác 818
 Havas Károly 8, 62, 167, 202, 243,
 255, 277, 279, 337, 497, 691,
 694, 711–712
 Hegedűs Béla 567
 Hegedűs László 593–594, 640–
 641, 644, 749, 751, 796
 Hegyesi Márton 12–13
 Hegyi Pál 362
 Heim 738
 Heinermann Alajos 77
 Heintz Vilmos 311
 Heklai Pál, Pali 897
 Held Ádám 899
 Hennyey Gusztáv 823
 Herceg János 8, 311, 676–677
 Herczeg (Herzog) Ferenc 38, 718
 Herczeg Kálmán 362
 Herreschbacher Dénes 167–168,
 235–236, 752, 754, 761–762
 Hertelendy József 13
 Hesslein (Harsányi) József 191,
 256, 295, 338
 Heumann Mór 393
 Hicsik E. Miska 566
 Hirsch Dezső 567
 Hitler, Adolf 731, 734, 737
 Hoffmann Kálmán 522–523, 559
 Hoffmann Sándor 771
 Hollóssy Hajnalka 469
 Hóman Bálint 715
 Homoki-Nagy Mária 38
 Horányi Karola 447
 Horvát János 327
 Horváth Ferenc (Horvath Franjo)
 529
 Horváth János 243
 Horváth Kálmán 102–103, 106–
 107
 Horváth Lajos 618
 Horváth Militicsi István 523
 Hönig (Hönig) 740, 771
 Hubert Zsigmond 127, 271
 Hubert Zsigmondné 818
 Hunyadi Mátyás (I. Mátyás) 579
 Huszák Gábor 367–368
 Huszár Sándor 649
 Ignotus 111
 Ilić, Branko 386
 Illés Sándor 260
 Imrédy Béla 786
 Inhoff István 261, 503
 Issekutz Katalin 11
 Istóczy Győző 22
 Ivanitza Nándor 469
 Ivanitza Sziszi 469
 Ivković-Ivanki, Mirko 376
 Izojanov Veselin 858
 Jahoda Borbála 893
 Jahoda Mária, Mariska 893, 896
 Jakabffy Elemér 175, 177

Jakics Zsarko 820
 Jakobs (Jakobsz) Károly 818–819, 886
 Jámbor 497
 Janiga János 480, 483, 497
 Janjetović, Zoran 66
 Jankó Ágoston 37
 Jankó Gyula 510
 Jankó Zsigmond 511
 Janković, Radivoj 580
 Januskó Pál 604–605
 Járossy Klári 469
 Jászberényi József 41
 Jászi Oszkár 97–98, 110
 Jeszenszky Ferenc 64, 66, 68, 75, 79, 812, 838, 840, 849–850, 852
 Jevtić, Bogoljub (Jeftics Bogoljub) 362, 365, 369, 416, 423
 Jókai Mór 38, 252, 461, 862
 Jovanović (Jovanovits), Marko 806, 808
 Jovanović Anicza 807–808
 Jovanović Segedinac, Pera (Segedinac Pero) 579
 Jovanović, Uroš 44
 Jovánovics 65, 744
 Jovánovics Djokó 732
 II. József 683
 József Attila 125
 József Sándor 717
 Juhász Ferenc 247, 250, 260, 271–272, 275, 284, 305, 319, 321–323, 327–328, 338, 348, 359, 361–362, 365, 374–375, 379, 424, 426, 555, 600, 619, 637, 736, 781–782, 866
 Juhász Gyula 71, 469, 897
 Juhász József 80
 Jung Tamás 606
 Jurić, Marko 558
 Justh Gyula 33–35, 93, 584
 Kačanski 550
 Kállay Erzsé 289
 Kállay Miklós 392, 851
 Kálmánné Franciné Engel Margit (Maca) 469, 897
 Kalugyarszki Szavó 721
 Kämer Géza 289
 Kanász Antal 854
 Kanten Mihály 859
 Kántor József 430, 441, 462
 Kanyó Lajos 651
 Kappel Mihály 886
 Kara József 128
 Karácsonyiné Kovacsik Irma 469
 Karády Viktor 18, 22
 Karátsonyi László 28
 Kardos (Kohn) Samu 16, 18, 28, 31, 40–41, 102, 107–108, 192
 Karkoska János 423
 Károlyi Mihály 40, 113, 125, 156
 (Kassai) Kollin József 745
 Katalin 578
 Katanecz 372
 Katona Pál 289
 Kauten Mihály 860
 Kauten Miklós 860
 Kauten Vilma 860
 Kazinczy Ferenc 40, 90
 Keceli (Keczely) Mészáros Ferenc 160, 205, 226, 368, 623, 715
 Kecskeméthy Ferenc 886
 Kecskeméthyiné Schaller Magda 469
 Kecskés Anna 651

Kedves Sándor 902
 Kelemen 203, 406
 Kelemen János 271, 294, 659, 701
 Kémenczi József 198
 Kemény Zsigmond 45, 111
 Kende Ferenc 8, 55, 254–255, 277–278, 285, 290, 292–295, 297, 299–302, 304–306, 311, 330, 332–334, 340–341, 344, 350–355, 362, 380–381, 389, 393, 395, 430
 Kertész Árpád 11
 Kézdi Kovács Matild 899
 Kézdi Kovács Sándor 899
 Kezes Béla 717
 Kijurina, Branko 658, 720
 Kiks, Johann (Keks János) 833
 Kindl Antal 894
 Király Károly 7, 205, 226–227, 235, 361, 363, 365, 617–620, 637
 Kis Horváth István 435
 Kis József (István, Kiš Josip) 40, 260–261, 263, 268, 397
 Kiss András 895
 Kiss Béla 615
 Kiss Ernő 11, 14, 33
 Kiss István 128
 Kiss Izsák 14
 Kiss Lajos 618
 Kiss Miklós 11
 Kiss Tamás 404–406, 408
 Kiszely Gábor 41
 Klapka György 40
 Klár 65, 744
 Klebelsberg Kuno 827
 Klein Fülöp 647
 Klein Mór 248
 Klemm Ádám 503
 Klimes Andor 503
 Knapp József 855
 Knezevich Gyula 649
 Kocán Ferenc 648
 Kócán Sándor 511, 516
 Kóczyán Sándor 528
 Kocsis Ferencz 211
 Kodolányi János 643
 Kolin József 673
 Kolozsy Tibor 260
 Komáromi János 252
 Komics Márton 340
 Komlós 340
 Konc Mihály 647
 Koncz András 205
 Kongó Tivadar 518, 543–544, 695, 697
 Konkol Mihál 415
 Konkol Vendel 415
 Kónyáné 893
 Kopasz István 736
 Korom Tibor 886
 Korošec, Anton 420, 428, 439, 611, 668, 753
 Kossuth Ferenc 27
 Kossuth Lajos 40, 49, 156, 804
 Koszits Mirko 822
 Koszó Pál 469
 Kosztolányi Dezső 40, 110, 392
 Kovács Béla 647
 Kovács Bodog 361
 Kovács Imre 413
 Kovács Irén 651
 Kovács István 174, 242, 256, 271, 274, 338, 348, 358, 403, 410, 673, 804, 855
 Kovács József 854
 Kovács Károly 523, 712

Kovács Lajos 282–283, 288–289
 Kovács Mihály 661
 Kovács Striko (Sz., Sztrikó) Zoltán
 260, 263, 289, 717
 Kovács-Sztrigó Margit 633
 Kovacsik Aranka 469
 Kovácsik János 271
 Kovrig Béla 786
 Kozári Monika 27, 33
 Kozma Ferenc 639
 Kozma Gyula 141, 781
 Kozma István 18
 Kölcsey Ferenc 40
 Köncöl József 781
 Kőnig Ferenczné 648
 Könyves Tóth Kálmán 17
 Köpeczi-Boócz Lajos 503
 Kövér György 12
 Krafft István 174
 Kramer (Krámer) Gyula 7, 62, 69,
 648, 690, 699–700, 702–703,
 706–707, 709, 711, 726–727,
 751, 758, 773–774
 Krasznay alezredes 71–72, 813
 Krek, Miha 716
 Kristály István (Vető György) 306,
 311
 Kriszt Dezső 241
 Krucsay András 860
 Krúdy Gyula 38
 Krumenacker József 30, 90
 Kubelik, Jan 26
 Kun Szabó György 695, 697
 Kuszing János 102, 104, 106, 141–
 142, 271, 628
 Kührner Béla 688–689
 L. Nagy Zsuzsa 41
 L. Popović, Milan (Popovits L.
 Milán) 69, 197, 371, 383–384,
 817
 Lalošević, Jovan (Joca)
 (Lallosevics Jocó) 216
 Láng Imre 886
 Lángh Lajos 886
 Laping 744
 Lapp, Josef-Sepp 66, 778
 László Béla 512
 László János 242
 László úr 412
 Lázár cár 579
 Lázár József 675
 Lázár Zoárd 33
 Lazăr, Aurel (Lázár Aurél) 45, 110
 Lazić, Živojin 343
 Léderer Artúr 779
 Léderer Dezső 198, 260
 Léderer György 779, 868–869
 Léderer Károly 779
 Lefkovics (Lefković) 466, 468
 Lefkovics Ernő 685
 Léh Adél 429
 Léh Elza 429
 Léh Tibor 700
 Lehmann Mihály 856
 Leicher Györgyi 783
 Leicher Mihály 783
 Leicher Mihályné 783
 Leidl Robert 650
 Lendvai András 886
 Lendvay József 347–348, 483, 496,
 610–611
 Lendvay Lajos 615
 Lengyel Ferenc 606, 631, 647–650,
 683–686

Lenhardt Klára 469
 Létmányi István (Czakó Tibor)
 600, 607–608
 Lévy Endre (Völgyi Endre) 396,
 399, 889–890
 Liezen-Meyer Sándor 469
 Linder Béla 156
 Liska József 781
 Liszt Ferenc 469
 Loch Jakab 141, 819
 Lóczi György 886
 Lonovits Sándor 26
 Lozanics 739
 Lőrík Antal B. 648
 Lőrincz Péter 11
 Ludajić, Miloš (Ludajics) 368
 Lukács 483
 Lukó András 886
 Luther Márton 476
 Macanović, Hrvoje 204
 Maček, Vladimir (Vladko) 372
 Macher Károly 860
 Macher Lujza 860
 Macskovics Benedek 497
 Madách Imre 174, 461, 802
 Madarassy-Beck Marcell 868, 893,
 896
 Madarász József 32
 Mador Raul 26
 Magarašević, Dimitrije 504
 Magasházy László 797
 Magassy Antal 618, 665
 Magyar 198
 Magyar Károly 271–272
 Majko József 675
 Major Károly 289
 Makfalvay Géza 28–30, 90–91
 Maksimović, Božidar 610–612
 Malatinszky György 33
 Mangold Samuné 127
 Mara (Mayer) Jenő 8, 174, 196,
 199, 202, 204, 218, 226, 248,
 340
 Mara Jenőné 340
 Márai Sándor 40
 Margan, Vladimir 649
 Mária Terézia 38
 Marinković, Pavle (Marinkovics
 Pál) 156
 Markovich (Majtényi) Mihály 311,
 677
 Markušev Milán 369
 Marocsik György 861, 885–886
 Maros Mária 649
 Martalics Gyula 503
 Martinovics Ignác 40
 Márton Amália 886
 Marton Andor 7, 271, 274, 282–
 284, 288–289, 333–334, 336,
 351, 354, 361, 396–400, 424,
 427, 443, 615, 673
 Marton Endre 173
 Márton István 854
 Maruzsa Zoltán 36
 Massong Vendel 860
 Matic, Svetozar Lj. 247
 Matković, Dobrica 352
 Mayer Aurél 102, 107
 Mázer Irma 873
 Meggyesi (Meggyesy) Lajos 637,
 656
 Meissner, August 850
 Melkuhn Dezső 141
 Merschbacher Mária 469
 Mértth József 429

Mesaroš, Šandor 8
 Meskó Sándor 26
 Messinger Karolin (Karola) 426, 648
 Messinger Károly 108
 Mészáros István 242
 Mezei Illés 732
 Michel Erzsébet 860
 Michna Zoltán 193
 Mihailović, Draža 823
 Mihaldžić, Stanoje 658
 Mihály Tibor 675
 Mihály vajda 12
 Mijatov 739
 Miklós Gyula 26
 Miklós István 886
 Mikszáth Kálmán 18, 252
 Miljković, Božidar (Miljkovits Bozsidar) 820–821
 Milkó Izidor 231
 Milloss Aurél 783
 Milutinović, Nikola 391
 Milyvac Milivoj 820
 Misángyi András 650
 Mityók András 242
 Moč, Aleksandar (Mocs Sándor) 741
 Mohácsi (Mohácsy) Pál 618, 624, 637
 Moić, Milorad 739
 Molnár Béla 886, 894
 Molnár Farkas 296
 Molnár Gyula 648
 Molnár Mihály 661
 Molnár Sándor 652, 886
 Molnár Tibor 80
 Momirszki Poljo 854
 Móra Ferenc 40
 Mozer 174
 Mráz László (Mraz Ladislav) 516–517
 Mukics 483
 Müller Ottó 234
 Nacsa Lajos 327
 Nadányi Imre 26
 Nagy Antal 700
 Nagy Balogh Antal 235–236
 Nagy Géza 736, 789–790, 809–810, 818–819
 Nagy Győző 700
 Nagy Iván 7, 56, 59, 61–63, 69, 361, 363–364, 372, 374, 396, 494, 497, 499–500, 508–509, 526, 530, 540–541, 550, 565, 597–601, 610, 618, 623–624, 639, 654–655, 659–660, 698, 715, 719, 724–727
 Nagy László 673, 719, 771, 818
 Nagy László 789–790
 Nagy Ödön 7, 48, 149, 156, 205, 228, 234, 322–324, 335–336, 347, 483, 532, 537, 648
 Nagy Sándor 886
 Nánási Elemér 128
 Nánási László 15
 Návay Lajos 26
 Nedeljković, Marko 44
 Nedić, Milan 778, 835, 871
 Nemanja, Stevan (Sveti Stevan) 578
 Nemes János 289
 Németh Ferenc 11, 14, 19, 23–24
 Németh József 869
 Németh László 344, 392

Nikić, Fedor 350, 352–353, 610–612
 Nikolajević 486
 Nikolajević, Tihomir 411–412
 Nikolić 550
 Nikolić, Milan 247, 275
 Nikolić, Miloš (Nikolics Bátor) 117, 191
 Nikolics Miklós 783
 Ninčić, Momčilo 222
 Nojcsek Géza 260, 270, 420–421, 480, 497, 523, 709
 Nónay Pál, dr. 36
 Novák Béla 38
 Novak, Viktor 290
 Novaković, Niko 549
 Novákovichs Béla 747
 Nyárai (Nyáray) Rezső 818, 886
 Nyárainé Oroszi Margit 469
 Nyilassy 827
 Ober Károly 205
 Obmann József 108
 Obrenović, Milan 803
 Oláh György 503
 Oltván Misa 739
 Orsó Gáspár 36
 Osgyán Lajos 648, 714
 Osztrogonác 744
 Ózer Ágnes 12
 Ozsvári Antal 886
 Pakai János 886
 Pakai Mihály 886
 Pál herceg, régens 355, 383, 726
 Palásthy Ödön (Ede) 198, 227, 271, 274, 361, 365, 437, 870
 Palatinus Imre 437, 473
 Pálfi Laci 429
 Pálfi Lajos 429
 Pálincás József 606
 Pallai László 36
 Pap Géza 32
 Pap József 36
 Pap Károly 447
 Pašić, Nikola 158, 165, 174, 216, 221, 241, 584
 Pászti 500
 Pataki Ladislav 878
 Pataky Antal 650
 Pataky Ferenc 327
 Pataky Tibor 67, 73, 775, 779, 820, 823–824
 Patkós György 642–643
 Paunović, Svetislav 385–386
 Pavlović, Mile 117
 Pecsnornik Ottó 564
 Perisics (Perisits) Zoltán 94, 811
 Petákovics Milorád 241
 Petényi József 286
 II. Péter király (Kralj Petar II) 59, 355, 403, 409–410, 562, 726
 Péter László 41
 Pethő Sári 289
 Petőfi Sándor 13, 174, 396, 461, 503
 Petrović, Veljko (Petrovits Velyko) 820
 Pfeiffer Károly 736, 886
 Pikler J. Gyula 97
 Pin Zorka 484–485, 868, 897–898
 Pintér Jenő 331
 Plank Ferenc 239
 Pleitz Ferenc Pál 11, 240
 Pleszkovichs Lukács 206, 497

Podvinecz Izsó 30, 90
 Pogány Gyula 289
 Polen Béla 855
 Pollák Viktor 127
 Pongrátz 26
 Popits Aladár 649
 Pópity Antal 675
 Popović, Limo 369
 Popović Tekelija, Sava (Tökölly-
 Popovics Száva) 862
 Popović, Daka 349, 371, 401, 741
 Porcseller 77
 Pölöskei Ferenc 31
 Praschák Antal 673, 818
 Prém Péter 261
 Pribičević, Svetozar 135, 137, 241,
 575
 Prodanov, Vikentje Vitomir (II.)
 (Prodanov Vikentije) 820
 Prokesch Mihály 497, 523, 709–
 710
 Prokopy Imre 7, 48, 198, 212–214,
 223–226, 228, 232–233
 Pucar-Stari, Đuro 488
 Pummer Sándor 63, 497, 539–542,
 598, 600, 607, 724–725, 727
 Putz Jakab 11, 19, 815
 Putz Márta 815
 Putz Meta Anna Mária 11, 19, 213,
 250, 767, 769, 815

 Rác János 613
 Radić, Stjepan 52
 Radics 607
 Radicsevich Sándor 698
 Radivajevics Dragoljub 422–423
 Radó Imre 295, 299–300, 305–306,
 331
 Raffay Ernő 41
 Raić, Svetislav 196, 411, 420–421,
 428, 467, 486, 514, 540–541
 Raics 189, 256
 Rainer M. János 28
 Rajaković, Miloje (Rajakovics
 Milivoj) 822
 II. Rákóczi Ferenc 33, 579
 Ranke, Leopold von (Ranke Lipót)
 12
 Raubinger János 736
 Récsei Ede 37, 127
 Recsky András 26
 Rédei József 98
 Rehák Béla 30, 90, 92
 Reiter Imre 108
 Reith Franczi 807
 Rekk József 435
 Reller Lidi 469
 Reményi-Schneller Lajos 789–790
 Reök Andor 7, 494, 508–509, 598,
 600–601, 607–608
 Reök Iván 494
 Révffy Zoltán 497
 Ribarov Vladimir 369
 Rieger Vilma 176
 Riesz Jakab 24
 Ripka Imre 271
 Ristić, Dragutin 46, 114–117
 Ristić, Jovan 12
 Rodics Rafael 174
 Rónay Jenő 24
 Rosz Ádám 32
 Róth Vilmos 271, 274, 364
 Römer József Béla 886
 Rudolf trónörökös 26
 Rukovina, Ivan 76, 78, 836

Rurner (Turner), Harold 778,
 818–819
 Ruttkay Sári 289

 Sáfrány István 361, 412
 Sahu Károly 901–902
 Sajóviz Sándor 779
 Sal Ferencz 31–32
 Samu Antal 613
 Sándor (Rédei) Andorné 503
 I. Sándor (Aleksandar) király 221,
 290, 324, 355–356, 358, 362,
 380
 II. Sándor király 52, 286, 422, 798
 Sándor Mihály 37
 Sántha György 7, 48, 149, 158,
 184–185, 192, 202, 221, 226–
 228, 232, 243, 270, 272–273,
 320–321, 324, 326, 361–363,
 365, 437, 690, 693, 798
 Sári Mihály 92
 Sárík Ferenc 781
 Scháfer Vilmos 856
 Schäffer plébános 17
 Schag Ernő 859
 Schiffmann Miron Jóska 845
 Schulhoff Lajos 779
 Schummer Rudolf 855
 Schwab Károly 779
 Schwab Lőrinc 779
 Schwarz István 855
 Schwerer Rezső 886
 Schwetzer (Sveicer) Ádám 235
 Schwirtlich Rózsi 886
 Scossa Dezső 95
 Sebestyén Károly 141
 Sebestyén Mátyás 260
 Šećerov, Slavko 236

 Sefor Márton 32
 Selmecy János 650
 Selymessy Matild 289
 Sgardelli 36
 Shulketi István, id. 415
 Shulketi István, ifj. 415
 Silni Dušan (IV. István Dušan,
 Hatalmas Dušan) 579
 Simon Dezső 854
 Simon Sándor 132
 Simović, Dušan 726
 Smiles, Samuel 16–17
 Sokk Lajos 205
 Soltész József 886
 Solyom György 647
 Somlay (Somlai) Endre 673, 818
 Šosberger, Josip 42
 Sotos György 26
 Sörös Imre 854
 Spánuel Árpád 647
 Spanyol József 432–433
 Spitzer 189
 Spitzer István 361
 Stagelschmidt Jenő 38, 829
 Stanković, Radenko 319, 324–326,
 343, 407
 Stanković, Svetozar 428, 439, 466–
 468, 504–506, 522, 548–550,
 561, 572–573, 583, 763
 Stankovics Györgyné 340–341
 Stankovits Vaszilije 821
 Stassik Ferencz 30, 90, 92
 Stefan Dragutin 578
 Stefan Uroš III. Dečanski (III.
 István Uroš) 579
 Steigerwald Ádám 855
 Stern Lázár 30, 90, 141, 271

Steuer György 40, 44–45, 100, 102,
 106–108, 113, 125–126, 144
 Stojadinović, Milan 380, 383, 416–
 417, 428, 439, 491–492, 548
 Straka, Željko 878
 Strelitzky Dénes 7, 48, 51, 53, 200–
 203, 205, 212, 223, 227–228,
 234, 240, 243, 249, 254–255,
 260, 270, 274, 285, 290, 293,
 319–321, 323–324, 326, 331–
 332, 335–336, 347–348, 352,
 358–359, 361, 363–366, 371,
 373–379, 383, 385–388, 396–
 397, 399–400, 407, 420–421,
 432, 434, 437–438, 466–468,
 480–481, 493–496, 498, 502,
 508–509, 518, 522–523, 525–
 526, 539–543, 548, 555–556,
 558–559, 561, 598, 610, 623,
 625, 865–866, 870, 874
 Stroszák 94
 Stuhlich J. 362
 Subić 550
 Sultész Ferenc 700–701
 Surján Ferenc 415
 Szabó Bertalan 469
 Szabó Dániel 29
 Szabó Emil 447
 Szabó Ferenc 11, 23
 Szabó György 886
 Szabó János 473, 606
 Szabó Márton 859–860
 Szabó Miklósné 647
 Szabó Pál 436
 Szabó Sándor 436
 Szabó Zoltán 886
 Szadeczky István 524
 Szádeczky Kardos Lajos 12
 Szakál András 678, 681–682
 Szakály Ferenc 422–423
 Szálasi Ferenc 839
 Szalay László 643
 Szántó Gábor 181–182, 187, 206,
 232, 260, 322–323, 335, 353,
 358, 362, 365, 366, 372, 380,
 420–421, 464, 482–483, 494,
 496–498, 523, 530, 540, 542,
 547, 549, 554, 610, 618, 623,
 717
 Szarka László 9, 67
 Szarvas Mihály 429
 Szarvas Vincze 647
 Szávin 92
 Szavkovits 822
 Szebenyi Dezső 242
 Széchényi Ferenc 40
 Széchenyi István 49
 Szegedi Emil 691
 Szegedi Imre 615
 Szegedi Sándor 429
 Székely Áron 7, 48, 149, 156,
 160–161, 180, 192, 243, 270,
 482–483, 496, 498, 502
 Szél Bálint 242
 Szél Elek 242
 Széll Kálmán 23
 Szencz(y) Tivadar 818–819
 Szende Pál 97–98
 Szendrei Ákos 27
 Szendrei Dezső 886
 Szenes Adolf 102, 106
 Szent István 129, 512
 Szent Száva 578
 Szenteleky (Sztankovics) Kornél
 8, 54–55, 250, 252, 260, 277,

296–297, 299–300, 305, 307,
 312–314, 316, 331, 340, 389–
 390, 393, 676
 Szentiványi Dezső 378–379, 470,
 472, 615–616
 Szervó Mihály 489
 Szigethy Sz. Vilmos 255
 Szigeti Ferenc 271
 Szikora István 415
 Szikszai Dániel 26
 Szilágyi Endre 74
 Szilágyi Endréné 74
 Szili Jenő (Eugen Szili) 448, 459–
 460
 Sziráky István 647
 Szirmai Albert 403, 410
 Szirmai Károly 300, 305–306, 311,
 344, 349, 351, 354, 389, 401,
 430, 441
 Szmolenszky József 786, 788
 Szobonya László 378
 Sočić, Mihajlo (Szocsics Mihály)
 564
 Szombathy Viktor 344
 Szorg Katalin 14
 Szőnyi Mihály 886
 Szörtsey József 389
 Sztári Antal 886
 Sztérenyi Sándor 67, 775, 777
 Sztójadinovics Dragisa 423
 Sztuchlik Lajos 616
 Takács Ferenc 327
 Takács István 289
 Takács Sándor 675
 Tallián Tibor 70, 751, 760, 778,
 782, 794, 800, 841, 844, 849–
 850
 Tamási Áron 40
 Tatár Kiss Ilona 886
 Telek Péter 242
 Teleki Pál 61, 848
 Teszling Ferenc 894
 Teszling József 894
 Thim József 12
 Tisza István 35, 40, 583–584
 Tisza Kálmán 18, 608, 802–803
 Tito, Josip Broz 76, 833, 835
 Toldi Ferenc 518, 545–546, 553,
 705–706
 Tolnay János 524, 700
 Tomán Sándor 259, 277, 294, 563,
 701
 Tombácz András 753
 Tombácz Mária 752–754, 761–762
 Tomić, Jevrem (Tomics Jevrem)
 822
 Tóth Ágnes 55
 Tóth Aladár 510
 Tóth Bagi István 260, 263, 302
 Tóth Béla 818–819
 Tóth Ferenc 155, 271, 338, 645–
 646, 713, 736
 Tóth Isaszegi Ferenc 554, 618
 Tóth János 886
 Tóth Károly 511
 Tóth Miklós 560–561
 Tóth Paula 426
 Tóth Sándor 510
 Toth Vendel 435
 Tóth Zoltán 516, 528
 Tótvárady András 868, 893
 Törley Bálint 187–188, 223
 Török Béláné Lucia 337, 339
 Török Rezső 429
 Traiber Ignác (Ignátz) 687

Trajković, Jovan 488–489	Várady Imre 7–17, 19–23,	693–696, 699–700, 702–703,	Vass Jenő 361
Trajkovics 686	25–56, 58–65, 67, 69–75,	705–707, 709–717, 720–727,	Vass Sándor 818
Trandafil Zlatár 822	78–80, 82–86, 89–91, 93–97,	732, 736, 740, 744–745, 752–	Vastag György 422–423
Treisz Géza 289	99–102, 104, 106, 108, 110,	753, 760–772, 775, 777, 782–	Vatz Oszkár 476
Trifković, Marko 138	112–113, 123–125, 127, 137,	783, 785–786, 788, 796–797,	Vay Sándor 26
Trischler, Josef (Trišler) 569	141–145, 155–156, 158–159,	800–801, 805–806, 811–816,	Vázsonyi Vilmos 27, 40
Tukarcsi Mátyás 523	162, 164–171, 173–175, 178,	818–821, 823–825, 828, 833,	Vécsey 768
Türr István 40	180–183, 185–186, 188–189,	836, 840, 847, 849, 851–853,	Vécsey Samu 192, 203
	191, 193–198, 200, 202, 205,	855, 858–859, 861, 865–871,	Végh Lajos 219
Ugron Gábor 40, 99, 389	209, 211–214, 216, 218–219,	873–874, 877, 879–881, 883,	Végh Sándor 886
Ujčić, Josip (Ujcsics József) 57,	221–223, 225–228, 231–232,	886–889, 891–897, 899–904	Végh Vilma 900
474, 486, 753	234–235, 240–241, 243, 250–	Várady János 12, 14	Veréb Gyula 483, 497, 523, 616
Újházi 77	254, 256–260, 270–273, 275,	Várady Jenő 261	Veréb Ilonka 886
Ulein-Reviczky Antal 714	277, 279–280, 285, 290–293,	Várady József 12–13	Veréb István 128
Urbán Frigyes 141	295–297, 299–300, 305–308,	Várady József (Józsi) 73, 78, 82–83,	Veresné 128
Uri Edit 651	312, 315–317, 319–322, 324,	271–272, 380, 415, 439, 484,	Veszelinovits 168
I. Uroš, Stefan (I. István Uros) 578	326–328, 330, 333–335,	499, 501, 567, 673, 685–686,	Vić, Draža 80, 835
II. Uroš, Stefan Milutin (II. István	337–338, 340–342, 344–347,	690, 701, 736, 836, 847, 859,	Vics Miklós 28
Uros Milutin) 578	349–356, 358–365, 367–371,	861, 863, 865–866, 868–871,	Vida Katica 289
Utry Ferencné, szül. Kubesch	374–376, 378–379, 381, 383,	886, 897, 903–904	Víg Lajos 567
Anna 144, 146	385, 396, 398–399, 401–403,	Várady Károly 15	Vilić, M. 133–134
	405–408, 411–416, 418,	Várady Lajos 12–13	Villányi József 74
V. István 578	420–422, 424–425, 429–433,	Várady Lóránd, Lóri 10–11, 35, 70,	Vilt Vilmos 250, 261, 284, 288–
Vajda Lajos 141	435–437, 439, 441–442, 444,	80, 897–898, 900	289, 307, 315, 338, 361, 372
Vajda Lajosné 469	446–447, 459–462, 464–467,	Várady Mihály 11	Vinczehidy Ernő 24, 171, 174, 190,
Valastyán György 856	470, 473–474, 477–478, 480,	Várady Piroska (Piros, Póji, Pólyi)	426
Vámos János 271, 274, 362–363,	483–484, 486–491, 493, 495–	765, 897–898, 900	Vinczehidy Ernőné 174
367–368, 413, 617–618, 637,	496, 499, 502, 504, 506–510,	Várady Tibor (Kis Tibi) 7, 9, 10,	Viszkocsel Vilma 860
715	512, 514–516, 518, 522–523,	86, 897–898	Vitéz Koráni Elemér 261, 270, 361,
Várad János 650	525, 527–530, 532–533, 535,	Varga Endre 855	598, 607–609
Várady András 12–13	538–541, 543–544, 546–550,	Varga Imre 413	Vitéz Nagybányai Horthy Miklós
Várady Árpád Lipót (Leopoldinus)	553–555, 557–565, 567–569,	Varga János 516	291, 584, 791, 797
11, 35	580, 586–587, 589–590, 593,	Varga József 511	Vitkay Gyula 595
Várady Edith (Mauzi) 74	596–597, 602–604, 606–607,	Varga Kálmán 510, 516, 528, 538	Vitkay Ilonka 595
Várady Ernő 237, 250, 271–272,	610–615, 617–626, 628–631,	Varga Sándor 528	Vitsek Sándor 261
442	633–637, 639–646, 652, 654,	Várkonyi József 271	Vlahović 550
Várady Gizella 15, 89	656–659, 661, 666–668, 670–	Vasović, Milojko (Vaszojevic	Vlaškalin, Milorad 631, 822
	676, 678–679, 681–688, 691,	Milojko) 358, 363, 365	Vörös István 794

Vujić, Savo 561
 Vujković Bertalan 616
 Vukčević, Aleksandar 443
 Vukov Lukács 164, 167
 Vušić, Gyuro 242

Wachtler Mihály 523
 Wagner Ede 108
 Wagner Károly 701
 Wagner, Jürgen 737–738
 Walkó Lajos 50, 893
 Wambach Jenő 271
 Wambach László 886
 Wámoscher Ervin 198
 Wätz Oszkár 856
 Weber Péter 855
 Weber Viktor 892–893, 896
 Weesenmayer, Edmund 871
 Weiler Maria 649
 Weisz Anton (Róth Tóni) 14
 Weiterschan József 77
 Weiterschan Péter 30, 90
 Weitner Pál 749, 750
 Wekerle Sándor 31, 34, 40, 103
 Werner Mihály 242

Wertner Mór 11
 Winter Lajos 295
 Wlach Antal 886
 Wollheimer József 198
 Wosinszky Mór 12

Yartin (Nyitrai) József 110

Ž. Trifunović Birčanin, Ilija 117
 Zachariás Aladár 886
 Zádory András 721–723
 Zakál József 510
 Zelenay Miklós 271, 275, 361,
 363–365, 618
 Zichy Nándor 27
 Živković, Petar (Zsivkovits) 52,
 221, 798
 Živković, Vladimir 117
 Zofmann Ákos 840, 848
 Zonai József 647
 Zupán Emilné Sahu Malvin 901–
 904
 Županski, Slavko (Zsupanszky
 Szlávko) 44, 46, 80, 123–124,
 144, 191, 251, 858

FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ

Ada 226–227, 361, 648, 767
 Algír 593
 Amerika 176, 291, 303, 835
 Anglia 58, 174, 461, 835, 852
 Arad 11, 14, 33, 95
 Argentína 63, 383
 Ausztria 461, 545, 584–585, 770,
 856

Ba 352
 Bács 156, 807
 Bács-Bodrog vármegye 48, 69, 70,
 130, 158, 212, 665, 721
 Bácsfeketehegy (Feketič, Feketics)
 370, 271, 464, 647, 650–651
 Bácsföldvár (Bačko Gradište) 593
 Bácska (Bačka) 51, 57, 62–64, 66,
 69–71, 76, 79, 82, 138, 140, 159,
 164–165, 199, 202, 225, 227,
 236–237, 284, 286–288, 342,
 470–471, 474, 476, 569, 587,
 620, 710, 719, 723, 731, 734,
 741, 743, 745, 747, 750, 758,
 762, 767, 780, 801, 803–804,
 806–808, 816–817, 820, 837,
 840, 844, 848, 851, 857, 882,
 887

Bácskossuthfalva (Moravica,
 Ómoravica, St. Moravica, Stara
 Moravica, Stara-Moravica) 361,
 370, 573, 721–723
 Baja 494
 Bajmok 265, 362
 Bajsa 369
 Balkán 291, 851
 Bánát (Banat, Bánság) 7, 9, 47–48,
 51, 57, 63–69, 71–73, 75–76,
 78–79, 129, 135–138, 140, 159,
 164–165, 167–168, 174–175,
 185–186, 188–189, 196, 203,
 213, 219, 225, 227, 236–237,
 256, 271, 282, 284, 286–287,
 324, 338, 397, 412–413, 422,
 424, 470–471, 473–475, 491–
 492, 512, 599, 620, 643, 649–
 650, 672, 700, 719, 731–738,
 743, 745–751, 753, 755–756,
 758, 767, 773–774, 778–783,
 789, 791, 794–795, 798, 801–
 803, 806–807, 812, 820–821,
 825–828, 833, 836–852, 855,
 857, 859, 861–862, 871–872,
 874, 883, 899, 901

- Baranya 76, 130, 138, 140, 199, 228, 237, 286–287, 411, 470, 685, 816, 820
- Basahíd 744
- Batinai járás 432–433
- Bécs 12, 23–24, 27, 58, 63, 98, 254, 555, 578, 584, 724, 732, 771
- Becskerek (Bečkerek, Nagy-Becskerek, Petrovgrad, Petrovgrad, Veliki Bečkerek, Veliki-Bečkerek, Veliki Becskerek, Velikibecskerek, Zrenjanin) 7, 10–14, 18–31, 33, 36–37, 40–42, 44, 46–48, 51, 54, 62–65, 69–71, 73–79, 83–84, 89–92, 94, 96, 100–102, 104, 106, 108, 110, 113–117, 123–125, 127, 131–136, 141–144, 150, 154, 164, 169, 174, 186, 191, 193–195, 196–197, 199–200, 210–211, 214, 218–219, 221, 235, 237, 239–240, 247–248, 251, 253–254, 256–258, 260, 263, 265, 270, 272–273, 275, 277–278, 280, 284–285, 287, 289–290, 293, 300, 303, 305–307, 315, 317, 321, 325, 327, 330, 334, 337–338, 340, 344–347, 352–353, 358, 361–362, 367, 374, 376, 378, 380, 385–386, 396, 403, 405, 410, 415, 420, 426, 435, 439, 461, 464, 467, 469, 473–474, 476–478, 480, 486–487, 489–491, 507, 515, 527, 529–530, 532, 554–555, 557–558, 560, 562, 566–567, 586, 595, 608, 613, 617, 622–624, 626, 628, 640, 642–643, 645–646, 661, 673, 684, 686, 698–699, 702–703, 705, 707, 713–714, 717, 721, 732–734, 736–740, 745–746, 748–750, 755–756, 760–762, 764, 771, 773, 778–779, 781–782, 786, 789–790, 796–801, 805–806, 809–813, 815, 818–819, 821–822, 825, 828, 833, 835–836, 838–839, 849, 852, 856, 858–859, 861, 865–867, 870, 873–874, 877, 881, 885–886, 892, 894–895, 897–899
- Bega 91, 239, 630, 836
- Begaszentgyörgy (Žitište, Sankt Georgen an der Bega) 14, 19, 31–32, 859
- Beleczanya 824
- Belgium 658
- Belgrád (Belgrade, Beograd) 46, 51–54, 56–59, 61, 63–64, 66, 69, 71, 73–74, 80, 117, 124, 136–137, 141–142, 149, 159–160, 180, 197, 202, 204, 225, 227, 231–232, 235, 239–240, 286–287, 289–290, 319–322, 324–325, 335, 342–343, 345, 350, 356, 366, 369, 374–376, 383, 387, 399, 407, 418, 421, 428, 439, 454, 466–468, 474, 476, 486, 499, 501, 504, 506, 562, 565, 584, 589, 595, 606–607, 611, 620–623, 630–631, 633–635, 647, 659–660, 672, 668, 677, 679, 680, 683, 685, 715, 717, 723–724, 726, 738, 740, 753, 766, 771, 778, 783–784, 794, 798, 801, 808, 813–815, 818, 820–825, 843, 849, 852, 871
- Belišće 648
- Beodra 77
- Berlin 769, 771, 851, 871
- Beska 77
- Bezdán 265, 328, 403–406, 408, 648, 650, 752–753, 761, 902
- Bihar megye 26
- Bikács (Nagybikács, Bikatsch) 65, 744
- Billéd (Biled) 860
- Bléd 585
- Bocsár 649
- Bogáros (Bulgárus) 860
- Bóka 209
- Bonyhád 11
- Bor 70, 81
- Borsod megye 26
- Bosznia-Hercegovina 291, 488
- Buda 13
- Budapest 16, 23, 26, 31, 33–34, 46, 48, 52–53, 57, 59, 61–62, 67–68, 71, 73–75, 81, 93, 97, 99–100, 113, 119, 125–126, 130, 145, 202, 212, 219, 255, 291, 297, 300, 302–303, 305, 315, 325, 344, 349, 372, 374, 389, 411–412, 421, 428, 430–431, 436, 441–445, 461, 464, 466, 508, 584, 593, 634, 642, 648, 659–660, 676–677, 692, 701, 714, 718, 746–747, 758, 775–776, 778, 783, 786, 789, 791, 795, 797, 801–802, 811, 814, 820–826, 851, 860, 863, 871, 893, 898
- Budavár 12–13
- Budzsák 92
- Bukarest 176
- Chikago 855
- Čikečkavas (Čikečka, Csekefalva, Csekefa) 587
- Csáktornya (Čakovec) 512, 564
- Csanád 35, 753
- Csanád megye 26
- Csantavér (Čantavir, Csantavir) 361, 370, 626
- Csehszlovákia 175, 232, 301, 493, 535, 568, 676
- Csenta (Leopoldfalva) 145–146
- Csóka 779, 868
- Csongrád megye 895
- Csőstelek (Csősztelek, Čestereg, Neuhatzföld) 65, 744, 856
- Csúrog (Čurog, Csurug) 360–361, 807
- Đakovo 474
- Darányitelep 630
- Debrecen 375, 445, 447, 826
- Dél-Bácska 566, 806, 882
- Dél-Bánát 271, 422, 486, 661, 719
- Dél-Dunántúl 801
- Dél-Magyarország 28
- Dél-Szerbia 572, 633
- Deliblati homokpuszta 422
- Délszlávország 316, 430, 445, 462
- Délvidék 8, 10, 39, 47, 49, 50–51, 53, 72, 84, 129, 130, 135, 158, 160, 218, 225, 284, 306, 309, 358, 421, 428, 482, 494, 567, 631, 656, 665, 692, 699, 741,

747, 773–774, 788–789, 791, 797, 817, 823, 825, 827	Észak-Bánát (Észak-Bánság) 91, 413, 649, 895	Hódos (Hodoš, Őrihodos) 510, 587	478, 488–489, 512, 518–519, 522, 532–537, 543, 545, 549, 562, 564, 567–570, 572, 579, 580–582, 584–586, 590, 596, 602, 604, 613, 616, 618, 628, 631, 641–642, 656, 662, 668, 670, 674, 685, 689, 703, 705, 717, 721, 724, 731–732, 738, 753, 779, 797–798, 816, 818, 820–821, 835, 838–842, 848, 852, 861, 865, 871, 892, 902
Deszk 11	Észak-Erdély 58, 668	Hollandia 417, 658	
Detta 39	Észak-Szerbia 286	Horgos (Horgoš) 61, 170, 218, 265, 361, 444–445, 494, 508, 542, 571–572, 576, 596–597, 599– 603, 607–608, 640–641, 644	
Deutschland 193	Eszék 647–648	Hortobágy 228	
Dojnice 414	Európa 16, 50, 53, 58, 73, 80, 162, 176, 461, 568, 583, 585, 852	Horvát bánság 56, 372, 568, 624, 654–655, 659, 688–689, 698	
Dolnja-Lendava (Donja Lendava, Alsólendva, Lendva) 507, 564	Fehértemplomi járás (Bela Crkva) 422	Horvátország 135, 647, 649, 658	
Domanjševci (Domonkosfa, Domanjšovci) 510, 586–588	Felföld 803–804	Hrtkovci (Herkóca) 613, 658	
Dráva 851	Felső-Bácska (Felsőbácska, Gornja Bačka) 695–696, 700, 721		Kalocsa 35
Drávai bánság (Dravska Banovina) 507, 517, 588	Felsőbánát 752	Izbište 424	Kalocsa-Bács 11
Dublaja 70	Felsőmuzslya 28, 91, 92	Izrael 898	Kamjanec-Pogyilszkij 791
Duna 454, 630, 639, 851	Felvidék 129, 442, 555, 786–787, 827		Kanada 779
Duna mente 734	Ferenc József-csatorna 734	Japán 875	Kanizsai járás 205
Duna-medence 577, 579	Ferenczhalom (Ferenchalom, Kačarevo, Franzfeld, Francfeld) 66, 899	Jazova 606	Kapuvár 44
Dunai bánság 160, 247, 275, 286, 345, 349, 352, 358, 363, 365, 385, 411, 415–416, 420, 435, 467, 487, 507, 514, 527, 549, 560, 569, 615, 623, 631, 658, 708, 720, 822	Franciaország 58, 81, 174, 417, 461, 740, 879	Jeruzsálem 483	Kárpátalja 747
Dunántúl 15, 801	Független Horvátország 731	Jugoszláv Királyság 8, 59, 67, 134, 186, 272, 291, 374, 413, 416, 443, 562, 568, 580, 590, 640, 683, 685	Katalinfalva (Katarina, Ravni Topolovac, Kathereinfeld) 10– 11, 14, 737, 859–860, 894
Écska (Ečka, Etschka) 815, 845, 856	Genf 175, 223, 232, 366, 491	Jugoszlávia (Jugoslavia, Jugoslavija, Yugoslavie) 7–8, 47–48, 50, 53–56, 58, 60, 63–64, 68–69, 72–73, 90, 135, 144, 147, 149, 155–156, 158, 169–170, 172, 180–182, 191, 197, 210, 212, 218–219, 223, 231–232, 247, 250, 252, 255, 259, 261, 263, 268, 271, 278, 281, 291, 296, 301, 304–305, 307, 309, 312, 315, 324–326, 330, 337, 349, 352, 355–356, 362, 364– 367, 380–382, 387, 390, 392– 394, 401, 416, 419, 430, 439, 441, 448, 455, 464, 474–476,	Katyń 73
Eger 100	Glogonj (Galagonyás, Glogau) 855		Kelebia 228, 825
Egyesült Államok 255	Gombos 403		Kelet-Európa 843
Elemér (Németelemér) 14, 32, 101, 441, 819, 863	Graz (Grác) 569, 860		Kikinda (Nagy-Kikinda, Nagykikinda, Velika Kikinda, Großkikinda) 28, 33, 39, 64, 128, 167, 239, 271, 437–438, 473, 606, 647, 733, 749–750, 752–753, 755–756, 855–856
Érd 296	Gudurica (Temeskutas, Kudritz) 855–856		Királyhalom (Bácsszőlős, Bački Vinogradi) 378
Erdély 12, 27, 57, 129, 268, 330, 431, 442, 803–804, 827	Gyér 102		Kishegyes (Mali Idoš, Maliidoš, Mali Idjoš) 369, 606
Érdliget 296, 315	Győr 11, 35, 445		Kisoroszi (Torontáloroszi, Rusko- Selo, Ruskodorf) 855
Ernőháza 101	Hajfeld (Kistószeg, Novi Kozarci) 855		Klek (Begafő) 856
Erzsébetváros 743	Heves megye 26		
Észak-Bácska 242			

Kničanin (Rezsőháza,
 Rudolfsgnad) 769, 855, 859
 Kolonija Malo 606
 Kolozsvár 297, 436, 642, 783
 Komárom 18, 100–101, 344
 Kosovópolje (Rigómező) 579
 Koszovó 413–414, 656
 Közép-Bánát 11, 145, 234, 650,
 767, 769, 806, 815
 Közép-Európa 58, 577, 746, 792,
 838
 Krassó-Szörény 130
 Krplivnik (Kapornak) 587
 Kucura 329
 Kudrica község 475
 Kúla (Kula) 282, 683
 Kula járás 342
 Kumán 77

 Lavant 474
 Lázárföld (Lazarevo) 234, 476
 Lendvai járás 510, 587
 Lengyelország 73, 596, 851
 Liefing 892–893
 Lipótváros 26
 Ljubljana 587
 London 72–73, 222, 610, 716, 798,
 852
 Lovrin (Lowrin) 856
 Lugoj 176
 Lugos 175

 Macedónia 413
 Magyarcsernye (Nova Csernye,
 Nova Crnja) 211, 650
 Magyarittabé (Alsóittabé, Ittebe,
 Novi Ittebej, Magyar Ittebej) 11,
 14, 64, 731

 Magyarakanizsa (Ókanizsa,
 Kanizsa, Kaniža, Kanjiža, Stara
 Kanjiža, Starakanizsa, Stara-
 Kanjiža) 226–227, 275, 361,
 560, 647, 793, 826, 868
 Magyarország 11, 16, 27, 29, 37,
 41–42, 45, 55, 58, 60, 65, 68,
 71–74, 79–81, 95, 125, 138, 145,
 156, 158, 175, 186, 202, 212,
 223, 228, 242, 252, 270, 278,
 291–292, 294, 296, 303, 358,
 391, 393, 403, 417, 439, 445,
 464, 467, 474, 494, 512, 555,
 567–568, 579, 582–585, 589,
 665, 668, 670, 676–677, 732,
 735, 743, 746–747, 753, 761,
 767, 769–770, 779, 781, 783,
 787, 789, 791–792, 794–795,
 797, 801, 804, 808, 814, 825–
 826, 836, 842, 847, 849–851,
 862, 865, 871, 894, 899
 Makó (Mako) 95, 483, 894
 Maribor 474
 Mariolana (Zichyfalva, Plandište)
 661
 Marseille 342, 355–356, 358, 422
 Martinici (Martinići) 650
 Martonos (Martonoš) 241–242
 Mauthausen 779, 868, 893
 Mittweida 193
 Módos (Jaša Tomić) 222, 855
 Mohács 579, 584
 Montenegro (Crna Gora) 52, 572,
 650
 Moráviai bánság 352
 Mostar 650
 Moszkva 291

Motvarjevci (Szentlászló,
 Szécsiszentlászló) 510, 515–
 517, 528, 538, 587
 Muraköz 64, 130, 564
 Murántúl 64, 517, 564
 Murska Subota (Murszka-Szobota,
 Muraszombat, Muraszombati
 járás) 510, 564, 587
 Muzslya (Muzsla, Muzlja, Mužlja)
 28–30, 77–78, 403, 405, 409–
 410, 514, 746, 845, 854
 München 58, 555

 Nagybecskereki járás 10
 Nagyjáras 640
 Nagykanizsa 445
 Nagykárolyfalva (Banatski
 Karlovac, Karlsdorf) 855
 Nagytétény 863
 Nagyváradi 97, 110
 Nemesmilitics (Svetozár Miletics)
 683
 Németcsernye (Szerbcsernye,
 Srpska Crnja) 855
 Németország 58, 417, 545, 568,
 580, 584, 596, 658, 738–740,
 743, 801, 838, 843, 850, 892
 New York 186
 Nikince (Nikinci, Nyékinca,
 Nyikinci) 415, 439, 440
 Niš (Nis) 574, 674–675, 692, 718,
 821
 Norvégia 850
 Nürnberg 483

 Nyíregyháza 442, 445, 826
 Nyugat-Magyarország 129
 Nyugat-Németország 569, 600

 Óbecse (Ó-Becse, Stari Bečej,
 Stari-Becse, Staribecsej, Sztári
 Becsej, Sztáribecsej, Bečej,
 Becse) 228, 250, 260, 271, 275,
 278, 303, 305, 325, 334, 337,
 346, 361, 363–364, 411, 484,
 486, 503, 506, 541, 549, 599,
 618, 807
 Óbecsei járás 372
 Olaszország (Olaszhon) 58, 174,
 417, 461, 584, 814
 Óléc (Stari Lec, Alt Letz,
 Barócháza) 66, 271, 855
 Oplenac 356, 358
 Oplenac-hegy 356
 Opova (Ópáva) 486
 Orlovat (Orlód) 854
 Oroszlámos (Banat Arandevolo,
 Banatsko Arandevolo) 413, 606
 Oroszország 852
 Ószéria 850
 Ószivác (Stari Sivac, Sztári Szivác)
 250, 253, 311, 341
 Oszmán Birodalom 579
 Osztrák–Magyar Monarchia 7, 18,
 24, 27, 29, 44, 47, 87, 100, 291,
 488
 Óverbász 683

 Pacsér (Pačir, Pacir) 370
 Padé (Padej) 306, 606, 779
 Palánka 227
 Pančevo (Pancsova, Pančova) 48,
 59, 64, 101, 128, 133, 135–137,
 155–156, 161, 169, 178, 180,
 191, 286, 317, 562, 647, 733–
 734, 899
 Párdány (Međa) 856, 873

Párizs (Paris, Páris) 174, 337, 460–461	SSSR 835	Szaján (Sajan) 167–168, 235–236, 752, 754, 761–762	Szombathely 112, 445, 826
Pašičevo (Ókér, Zmajevo, Altker) 566	St. Jankovci (Stari Jankovci, Ójankovác) 649	Szanád 650	Szudéta-vidék 58
Pécs 19, 156, 411, 445, 677, 826, 901–903	Stockholm 714	Szarajevó (Sarajevo) 42, 44–45, 83, 641, 649	Temerin 265, 362, 647, 651, 678, 681–682
Perlasz (Perlez) 72, 767	Supljaka (Ludas, Šupljak) 856	Szávai bánóság 658	Temes 130
Pest 297, 307, 444, 460, 512, 549, 686, 688, 760, 768, 801, 820, 862	Surján (Surján, Šurjan) 806	Szávaszentdemeter (Sremska Mitrovica) 488	Temes vármegye 791
Péterréve 361–362	Šušara (Fejértelep) 422, 424	Szeged 11, 25, 37, 39, 41, 44, 74, 92, 95, 110, 169, 218–219, 231, 331, 349, 408, 444–445, 494, 584, 647, 826–827	Temesi bánóság 734
Pordašinci (Kisfalú) 587	Svájc (Svájcz) 417, 746	Székelykeve (Skorenovac, Skorenowitz) 856	Temesvajakóc (Vlajkovac,) 63, 719, 826
Portugália 291	Szabadka (Subotica, Szubotica) 47–48, 53–54, 56, 62, 138, 140, 147, 149, 156–157, 160, 167, 169–170, 176, 180–182, 200, 202–203, 205–206, 212, 214, 223, 227–228, 231–232, 234, 243, 247–248, 254, 256, 260, 265–268, 270, 275, 277–278, 279–280, 285, 289–290, 293–295, 299, 303–305, 319, 321–322, 325, 327, 332, 334– 335, 341, 344, 347, 350–352, 355, 358–359, 361–362, 366, 371, 374–376, 378, 385, 396, 399, 418, 420–421, 425, 432, 437–440, 466–467, 472, 480, 482–483, 493–494, 496–497, 508, 518, 520–522, 525, 537, 539, 541, 543, 545–546, 551, 553, 555, 558–560, 567, 572, 604–605, 610, 615, 617, 619–620, 623–625, 633, 635, 643, 648–651, 668, 675–676, 683, 693–697, 700, 705–706, 708–712, 715, 717, 747, 753, 761, 767, 825, 865–866, 870, 876–878, 891	Szentgyörgy 19, 859	Temesvár 116, 125, 737, 860
Pozsony 27, 639		Szenhubert (Banatsko Veliko Selo) 855	Tisza 69, 734, 769, 793
Prága 60, 771		Szenttamás (Srbobrán, Srbobran) 647, 807	Tiszántúl 189
Prekmurje (Pártosfa) 517		Szerb Királyság 216	Tiszaszentmiklós (Ostojićevo, Sankt Nikolaus an der Theiß, Potiskisvetinikola) 856, 895
Prizren 413–414		Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (S. H. S.) 47–48, 50, 121, 123, 133, 136, 140, 143, 147, 149, 153, 193–194, 225, 227, 229, 243, 411, 474, 525	Tiszavidék 227, 476
Prizreni-síkság 413		Szerbia 11–12, 44, 65–67, 71–73, 144–145, 291, 413, 415, 422– 423, 579, 631, 743, 776, 820– 822, 844, 850–851, 871, 898	Titel 767–770, 806
Prosenjakovci (Pártosfalva) 587		Szerémség 66, 286, 415, 613, 649, 665, 734, 851	Tóba (Toba) 855
Rábé (Rabe) 413, 649		Szibéria 73–74	Tokaj 772
Ravni Topolovac 11		Szirig 767	Tompa (Tompapuszta) 228
Rétfalú 647		Sziszek 100	Topola 356
Ridica (Regőce, Ridjica) 687		Szivác 310–311	Topolya (Bácska Topola, Bácska Topola, Bácska-Topola, Bácstopola, Bácsstopolya, Bačka Topola, Topolja) 63, 169, 271, 294, 362, 369–370, 372, 378, 497, 554, 573, 618, 622, 648, 651, 679, 721
Roma 483		Szlavónia 768	Topolyai járás (Topolai járás) 205, 365, 372, 374, 549, 554
Románia 175–176, 301, 493, 535, 734, 779, 860		Szlovénia (Szlovenszkó) 176, 268, 330, 431, 510	Torontál vármegye 10–11, 22–24, 26–28, 30, 32, 37, 39–40, 42, 66, 80, 90, 92, 100, 102–105, 108, 113, 123–125, 130, 144, 171, 173, 197, 745, 775, 786–787, 791, 798, 815, 899
Sajkás-vidék 791	Szabolcs megye 26		
Salzburg 892–893			
Šar-planina (Sár-hegység) 413			
Savska banovina 564			
Sekič 370			
Selo (Nagytótlak) 587			
Sepsiszentgyörgy 642			
Sinaja 491			
Somogy vármegye 90			
Središče (Szerdahely) 587			

Torontáltorda (Torda) 64–65,
77–78, 194, 484–486, 732, 739,
744, 747
Torontálvásárhely (Debeljacsa,
Debeljača) 108, 155, 271, 595
Törökbecse (Novi Bečej) 77, 102,
647, 661, 683, 748
Törökbecsei (Novi Becseji) járás
411, 484
Törökkanizsa (Török-Kanizsa,
Török Kanizsa, Novi Kneževac,
Neu-Kanischa) 92, 219, 606,
750–752, 782, 841, 856, 868
Töröktopolya (Banatska Topola,
Bánátska Topolya) 628–629
Törzsudvarnok 194
Trieszt 18, 100
Udvarnok (Banatski Dvor,
Rogensdorf) 65, 194, 744
Újszentiván 895
Újvidék (Novi Sad, Novi Szád,
Novisad, Noviszád) 9, 11, 39,
46, 48, 53, 56, 62–63, 68, 72, 79,
81, 133–137, 158, 160, 178, 182,
191–192, 197, 202–203, 227,
247–250, 259, 265, 270, 275,
277, 284, 286, 288–289, 294,
296, 304, 307, 311, 325, 338,
340, 345, 349–352, 358–359,
361, 363, 365, 367, 371–372,
374, 380, 382, 385–386, 388,
391, 396, 401, 420, 437, 448,
454, 458–459, 461, 468, 478–
479, 494, 499, 509, 514, 527,
529, 541, 562–563, 565, 575,
607, 617–618, 621–622, 630,
648, 650, 654, 656, 658–659,
670–672, 676, 681–682, 685–
686, 690, 692–693, 698–703,
707, 710, 717, 725–726, 732,
741, 743, 749, 755, 757–758,
767, 773, 786, 791, 793, 796–
797, 815–817, 821, 823, 838,
840, 848, 862, 868, 870, 874,
882–883, 900
Ukrajna 855
Užice 650
Ürményháza (Jermenovci,
Ürmenhausen) 661, 855
Vajdaság (Vojvodina) 8, 56, 58–59,
76, 81, 141, 148, 151–152,
154, 157–159, 165, 176, 187,
191, 203, 206–207, 211, 216,
227, 236–237, 240, 250, 258,
272, 294, 296, 302, 310, 326,
337, 349–350, 374, 393, 398,
401, 403, 411, 417–418, 431,
441–442, 445–447, 459, 461,
474–476, 486, 488–490, 518,
520, 525, 540, 543, 546, 549,
551–552, 567, 571–572, 575,
583, 611, 624, 659, 675–676,
688, 695, 698, 710, 717, 763,
797, 820–821, 826, 835, 838,
862–863, 874–875, 881, 883
Valcani 649
Vardari bánság 343
Vasvármegye 445
Vatikán 57, 474
Velika Pisanica (Nagypiszanica)
435
Verbász (Új Verbász, Novi Vrbas,
Novi Vrbász, Novivrbasz, Novi

Vrbász, Újverbász) 265, 325,
351, 648, 650, 683, 807
Versec 64, 484, 661, 718, 733,
749–750, 755–756, 759, 803,
840, 849
Veszprém 869
Világos 14
Vinkovce 753
Vlasotince 647, 649
Vranjevo (Aracs) 683
Vrnyacska-banya 821
Žabalj (Zsabály, Zsablya) 72, 806–
807, 816
Zágráb (Zágreb, Zagreb) 56, 204,
216, 289, 363, 387, 396, 399,
429, 499, 584, 652–653, 659–
660, 698, 714, 726, 727
Zala 643
Zemplén megye 26
Zenta (Senta, Szentá) 7, 54, 153,
160, 162, 181–182, 205, 226,
265, 271, 275, 325, 358, 361–
363, 367–368, 413, 508–509,
560, 573, 606, 617–618, 620,
622, 624, 630, 633–635, 637,
651, 683, 715, 798
Zentai járás (Sentai, Szentai járás)
197, 205, 322, 374, 549, 554
Zimony 59, 286, 562
Zombor (Sombor, Szombor) 48,
69, 73, 81, 158–159, 164, 182,
184–198, 200, 212, 216, 223,
225, 227, 232, 265, 270–271,
275, 282, 286, 288–289, 294,
303, 305, 310, 325, 328, 334,
342–343, 361, 366, 383–384,
407, 433, 436–437, 491, 504,
506, 508, 530, 539, 541, 547,
596–599, 602, 609, 617–618,
621, 631, 633, 635, 637, 646,
649–650, 652, 656, 662,
664–668, 670, 676–677, 679,
687–690, 698, 715, 720, 723,
752, 754, 767, 769, 785, 870,
879, 887
Zsombolya 22, 24, 779,

TARTALOM

Várady Imre és irathagyatéka	7
Az Osztrák–Magyar Monarchia korszaka (1893–1918)	87
A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság korszaka (1918–1929)	121
A királyi Jugoszlávia korszaka (1929–1941)	245
A háború és Bánát német megszállásának korszaka (1941–1944) ...	729
A titói Jugoszlávia korszaka (1944–1949)	831
Névmutató	905
Földrajzinév-mutató	925

X 238235

A. Sajti Enikő

KISEBBSÉGPOLITIKA ÉS TÁRSADALOMSZERVEZÉS

Forum Könyvkiadó Intézet
Újvidék
2016

www.forumliber.rs
<https://www.facebook.com/ForumKonyvkiado/>
e-mail: direktor@forumliber.rs

A kiadásért felel Virág Gábor igazgató-főszerkesztő
Recenzens: Németh Ferenc
Szerkesztő: Sági Varga Kinga
Műszaki szerkesztő: Csernik Előd
Név- és földrajzinév-mutató: Kelemen Emese
Korrektor: Buzás Márta
Példányszám: 500
Készült a Sajnos Nyomdában Újvidéken, 2016-ban

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

32:929 Várady I.
323.15(=511.141)(497.113)"1893/1949"
323(497.113)"1893/1949"

SAJTI A., Enikő

Kisebbségpolitika és társadalomszervezés : Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai [név- és földrajzinév-mutató Kelemen Emese]. – Újvidék : Forum, 2016 (Novi Sad : Sajnos). – 935 p. ; 23 cm

Példányszám: 500. – Várady Imre és irathagyatéka: 7–86. p. – Lapalji jegyzetek és bibliográfiai adatok. – Mutatók.

ISBN 978-86-323-0966-1

a) Varadi, Imre (1867–1959) b) Mađari – Položaj – Vojvodina – 1893–1949 – Istorijaska građa c) Vojvodina – Političke prilike – 1893–1949 – Istorijaska građa

COBISS.SR-ID 307477511

Az egykori bánati politikus, nagybecskereki ügyvéd, hajdanvolt magyar országgyűlési képviselő és jugoszláv szenátor, Várady Imre személyes irataiból, családi levéltárának anyagából ad közre bő válogatást, valamint egy hosszabb lélegzetű tanulmányt a jeles történész és egyetemi tanár, A. Sajti Enikő. Többéves fáradságos munka eredményeként született meg e kötet anyaga aprólékos, eligazító jegyzetanyagával együtt.

A kiválasztott Várady-irategyűttes a családi vonatkozásokon túlmenően a 19. század második felének és a 20. század első felének fontos nagybecskereki, bánati és vajdasági közéleti eseményeit dokumentálja, felfedve esetenként annak részleteit, háttérét is. A Várady-levéltár dokumentumai alapján egy hosszú, tartalmas, két világháborút is átfogó politikus életpálya körvonalazódik, a néhai bánati ügyvéd sokrétű közéleti tevékenységével, kapcsolataival és aktivitásával egyetemben.

E kötet nemcsak gazdag és fontos, vajdasági viszonylatban is egyedülálló dokumentumgyűjtemény – amely a vajdasági magyar politizálás történetének megkerülhetetlen forrása, hivatkozási alapja –, hanem izgalmas történelmi olvasmány is egyben: tájtörténénk és közéletünk hiányzó fejezete. Várady Imre hosszú életpályájának válogatott iratanyaga immár történelemmé formálódott.

Várady Imre (1867–1959) bánáti ügyvéd, országgyűlési képviselő, szenátor, bánáti magyar kisebbségpolitikus iratait tartja kezében az olvasó. Várady Imre pátriárkai kort, 92 esztendőért meg. [...] E hosszú, mindvégig aktív életpálya során hallatlanul gazdag és mennyiségileg is terjedelmes magánirat-gyűjteményt hagyott hátra, amelyek évtizedekig lappangtak a család nagybecsereki otthonában. [...]

Már az első áttekintés során kiderült, hogy az iratok jócskán túlmutatnak az egyidejű, szinkron adatok tárházán. Jelentős részük a jugoszláviai magyarság kisebbségpolitikájának eddig ismeretlen, rejtve maradt dimenzióiba engednek bepillantást: elsősorban a korszak magyar kisebbségpolitikusaival, helyi exponenseivel folytatott levelezésekbe [...], amelyek nemcsak bejövő, de a kimenő levelek révén is számos ponton átírják a jugoszláviai magyarok helyzetére, tevékenységére, belső vitáira, politikai áramlataira és társadalmi hálójára vonatkozó eddigi ismereteinket. A délvidéki magyarok története a „nagypolitika” nézőpontjából ma már jórészt feldolgozott. A Várady-iratok azonban egy egészen más aspektusból, mondhatni alulnézetből, a cselekvő, résztvevő ember(ek) szemszögéből láttatják a kisebbségi helyzetbe került több mint félmillió magyar közösség sorsát.